

Yavuz Sultan Selim

Yavuz
Sultan
Selim

Trabzon Kitaplığı: 7

Tarih Serisi: 2

Yayın Koordinatörü

Erdem Zekeriya İSKENDEROĞLU

Yayın Danışmanı

Hasan SELİM

Yavuz Sultan Selim

Editör

Doç. Dr. Şefik MEMİŞ

Yazarlar

Prof. Dr. Feridun EMECEN

Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ

Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Prof. Dr. Süleyman POLAT

Prof. Dr. Temel Öztürk

Prof. Dr. Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI

Prof. Dr. İdris BOSTAN

Prof. Dr. Emine DİNGEÇ

Doç. Dr. Hanefi BOSTAN

Dr. İ. Aydın YÜKSEL

Dr. Sebahittin USTA

Prof. Dr. Ahmet KARTAL

Doç. Dr. Ahmet ÖNAL

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK

Hüseyin ÖRS

Suavi Kemal YAZGIÇ

Doç. Dr. Hacı Murat ARABACI

ISBN: 978-975-7770-55-8

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 48884

Kitap Tasarım

Salih PULCU

Tasarım Uygulama

Recep ÖNDER

1. Baskı, Haziran 2024

Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 118

Baskı-Cilt

Seçil Ofset 100. Yıl Mahallesi

Massit Matbaacılar Sitesi

4. Cadde No: 77 Bağcılar İSTANBUL

Sertifika No: 44903

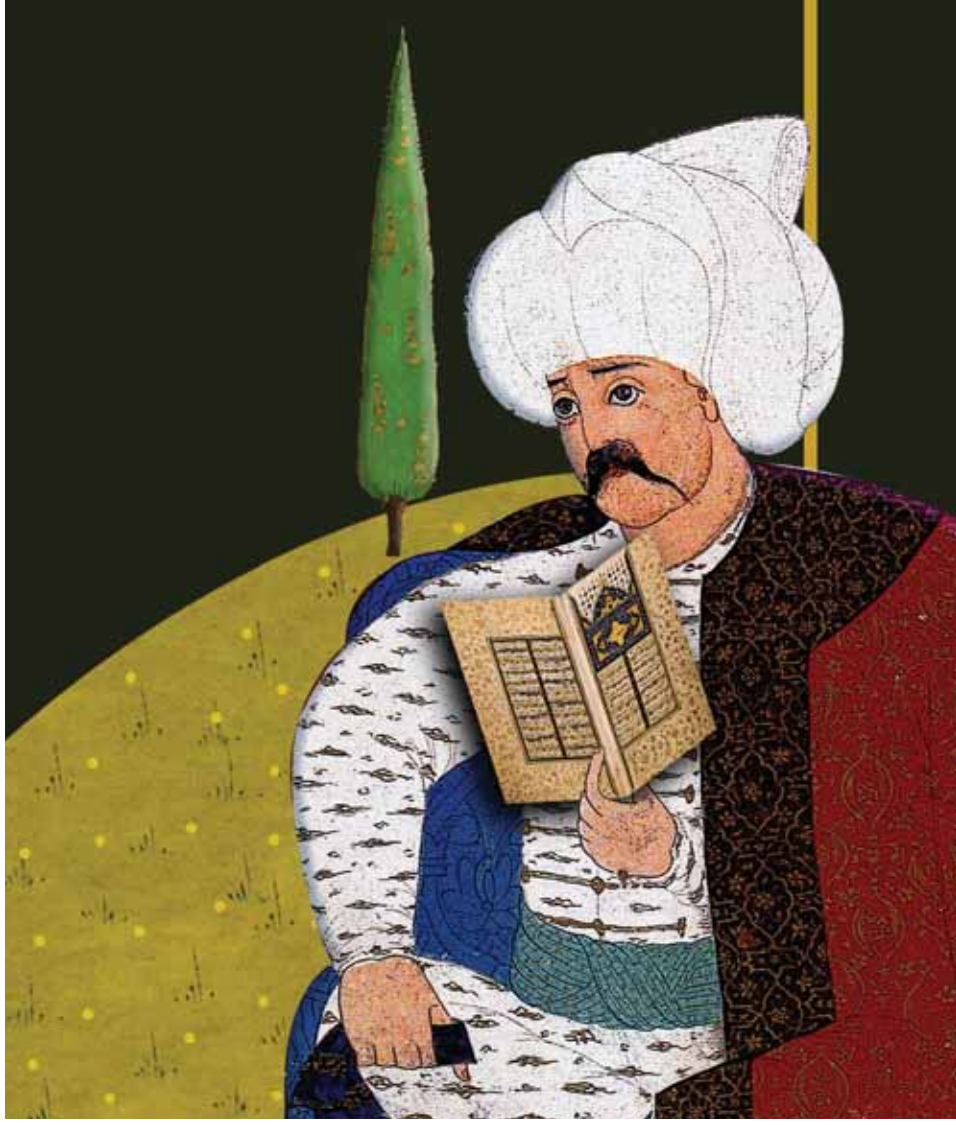
Trabzon Büyükşehir Belediyesi

Gülbaharhatun Mah. Kahramanmaraş Cad. No. 159

Ortahisar TRABZON

Yayinevi Sertifika No: 48884

Yavuz Sultan Selim

Editör Doç. Dr. Şefik MEMİŞ

Sunuş

Kıymetli okurlar;

Sizlere bu kitapta Trabzon’umuzun en güzide valisini (1481-1510), Osmanlı Devleti’nin ve dünyanın gördüğü en büyük devlet adamlarından birini, Yavuz Sultan Selim Han’ı takdim ediyoruz.

Yavuz Sultan Selim Han’ın Türk milleti olarak bizler için önemi açıktır. Ancak dünya tarihinin en önemli simalarından biri olduğu da kayıt altındadır. Bizim medeniyetimiz için önemi, başta büyük bir komutan ve devlet adamı olmaklığında saklıdır.

Öte yandan, Osmanlı Medeniyetini, elde ettiği kazanımlarla büyötmüştür. Bir kere imparatorluğumuzu doğuya doğru genişleten nadir hükümdarlarımızdan biridir. Dolayısıyla oğlunun, yani Muhteşem Süleyman’ın batı seferlerinin hazırlayıcısıdır.

Ayrıca gerçekleştirdiği stratejik hamlelerle İpek ve Baharat yollarını kontrol altına alması, belki de dünya tarihini kökten değıştiren olaylar olmuştur. Çünkü dünyanın zenginliği, bilindiğı gibi bu yollarla kaimdir. Bu tarihi bir gerçektir. Bilindiğı gibi bugün bile uluslararası çekişmelerin ve mücadelelerin değışmez konusu “yollar” olmaktadır.

Afrika içlerine gerçekleştirdiği seferler ve Hicaz hareketleriyle elde ettiği kazanımlar ve Kutsal Emanetlerin İstanbul’a getirilmesi ise başlı başına dönüm noktalarıdır.

Trabzon’a 29 yıl hizmet etmiş, genç ve atılgan hükümdarımızın hayatı aynı zamanda ilim ve irfan müesseselerini ihya etmekle geçmiştir. Fethettiğı beldelelerde huzur ve sükunu sağladıktan başka, oralardaki ilim ve sanat ehlini de ülkemize davet etmiş, onlara hürmet ve himaye göstermiştir. Bu ilim ve sanat heyetleri, klasik sanatlarımızın her dalında büyük atılımların gerçekleşmesi için istihdam edilmiştir.

Yaklaşık 50 yıllık hayatında coğrafyamızı, medeniyetimizi ve bu topraklardaki kadim varlığımızı birçok yönden tahkim etmiş, atlarını büyük bir atılganlıkla ufukların ötelere sürmüş bu gözü pek hükümdarımızı hürmet ve rahmetle yâd ediyoruz.

Elinizdeki çalışma, akademimizin birçok güzide insanının çabalarıyla kotarıldı. Bu çalışmayla Yavuz Sultan Selim Han bütün yönleriyle ele alındı. Katkıda bulunan kıymetli heyetimize gönülden teşekkür ediyoruz.

Trabzon Büyükşehir Belediyesi olarak kültür ve sanat hayatımıza katkılarımız artarak devam edecektir. İlginiz ve dikkatiniz için sizlere minnet borçluyuz.

İyi okumalar diliyorum.

Ahmet Metin GENÇ

Trabzon Büyükşehir Belediye Başkanı

Önsöz

OSMANLILARIN beylikten cihan imparatorluğuna dönüşmesinde ve bu dönüşümün yerleşik ve kalıcı hâle gelmesinde Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın kurumsallaştırıcı nitelikleri büyük öneme sahiptir. Bu yüzden haklarında yazılan yüzlerce kitap, binlerce makale ve edebî ürünlerle; piyes, dizi ve sinema filmlerinden daha fazlasını hak etmektedirler. Bu üç sultan içinde kısa iktidar dönemine rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun gelecek yüzyıllardaki varlığını teminat altına alan Yavuz Sultan Selim'dir. İstihbaratı dışa dönük fütuhatının ve hedeflerinin etkin vasıtası hâline getiren, fethettiği bölgelerin sosyal yapı ve kültürlerine göre sistemler kurabilen ve nihayet ittihat yönündeki gayretleriyle devleti sağlam temellerle inşa etmeyi başaran da odur. Bir başka ifadeyle dedesi Sultan Fatih'in yaptıklarını baki kılıp Türklerin Orta Asya'da tesis ettikleri geniş hudutlara sahip devletler gibi tarihte ilk defa Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını da kapsayan Türk devletinin geleneklerinin oluşmasına büyük katkıda bulundu. Bu sebepten “Devleti dilinden dinine, demografik yapısından siyasal kurumlarına kadar her alanda kurumsallaştıran padişahların başında Yavuz gelir” dense yeridir. Bilhassa halifelikle Osmanlıları üzerinden Türklere kattığı daimî değerle milletin bütün ömrü boyunca sürecek İslam hâdimliği sadece okunup geçilmemesi gereken, idrakine de varılması elzem olan bir husustur.

Öyle ki “Yavuz Sultan Selim 8 yılda 80 senede yapılacak faaliyetleri yaptı” cümlesiyle sanki bu kastedilir. Çünkü kudretli ve celâlli Osmanlı Sultanı Yavuz, sadece XVI. yüzyılda değil takip eden beş asır ve sonrasında da etkin olacak devlet kodlarımızı belirlemiştir. İbn Kemal'in “Yavuz Sultan Selim ikinci güneşi gibiydi; vakti kısa, gölgesi uzun” derken altını çizdiği gibi onun gölgesi bu yüzyıla bile uzamış, sonraki yüzyıllara da uzayacaktır.

Kuşkusuz Yavuz Sultan Selim, yukarıda bahsedilen icraatlarını sadece kısa süreli padişahlığı döneminde gerçekleştirmedi. Onun Trabzon'da geçirdiği şehzadelik dönemi de fiilî iktidar yılları gibidir. Doğu sınırimızda Gürcüler ve Acemlerle olan münasebete getirdiği boyut, oğlu Süleyman vasıtasıyla Kırım'da elde ettiği etkinlik, payitahttan uzak olmasına rağmen İstanbul'da ve yeniçeriler üzerinde sahip olduğu nüfuz, sistematik ve kararlı iktidarının daha o yıllarda başladığının göstergesidir. Ayrıca Yavuz'un askerî vizyonerliği kadar geniş siyasî perspektifi, İmparatorluğun toplumsal genlerini ve geleceğini okuma becerisi -ki bu özellik şekillendirme yetisiyle de perçinlenmiştir-, yetkin eğitiminin ve güçlü karakterinin doğal bir sonucudur.

Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesi, dönemin edebiyat dili Farsçada olağanüstü nitelikte şiirler kaleme alması yani şair ruhlu olması, edebiyata ve ilme düşkünlüğü, aşka olan istidadı ve kuvvetli bir inanca sahip bulunması, onun bilinen celâlî tabiatıyla örtüşmez görünür. Gazaplıdır, kararlıdır, tek başına da olsa düşmanın üzerine yürüyecek kadar cesaret sahibidir; kılıç kullanıp ok atmakla yetinmez, çok da güzel ok ve yay yapar. İlim adamına verdiği değer, adaleti gözetken yaklaşımı ve hikmetli sözleri dilden dile aktarılır. Birbiriyle aynı cümle içinde bile kullanılamayacak farklı ve zıt niteliklere sahip olmak onun en büyük zenginliği idi; doğrusu bu durum, yaşadığı Trabzon coğrafyasının hediyelerinden biri ve onun biricik özelliklerinden kabul edilebilir. Hem başka kim celâl ile cemale, gazap ile letafete, azamet ile mütevaziliğe aynı anda sahip olabilirdi ki?

Değerli hocamız Feridun Emecen'in etraflıca izah ettiği gibi o bütün unvanları üzerinde toplamış bir Sahib-i Kıran'dı, kendi gücüyle cihanı fethetmiş, her girdiği savaştan muzaffer çıkmıştı yani o kelimenin tam anlamıyla bir cihangirdi. Ama aynı zamanda başka hiçbir padişahın anılmayacağı kadar seferleriyle birlikte şairliği de konuşulan bir şair-fâtih. Deyim yerindeyse düşmanın sinesinden çekilen kılıcının ucundan kâğıda dökülen kan damlaları onu ölümsüz kılacak mısralara hayat veriyordu. Belki de o mısralar yüreğinin en derin yerinden gelen duyguların tercümanı olduğu için, bugün bile bizi çarpar. Tıpkı şu dizelerinde olduğu gibi:

“Şîrler pençe-i kahrımda olurken lerzân
Beni bir gözleri âhûya zebûn etti felek”

Sonuç itibariyle bir yönü değil, onlarca yetkin niteliğiyle kurumsallaştırıcı bir padişah olan Yavuz Sultan Selim'i biz de alanlarında uzman akademisyenlerimizden yazmalarını istedik. Her bir hocamız, Osmanlı'nın ilk halifesi olan Yavuz Sultan Selim'i Trabzon'dan İstanbul'a ve tüm cihana yayılan farklı nitelikleriyle kaleme aldılar. Onun Trabzon yılları, seferleri, şiirleri, ekonomik hayata getirdiği hareketlilik, mimariye etkisi ve daha birçok konu on sekiz farklı makaleyle derinlemesine analiz edildi. Bu vesileyle ilk defa bir Yavuz bibliyografyası da yapıldı. Sonuç itibariyle daha önce yapılan çalışmaları tekrar etmek yerine onlara ilave bir değer katacak bu çalışma ortaya çıktı. Makaleleriyle yayının gerçekleşmesini sağlayan hocalarımıza, kitabı hazırlanması için gerekli ortamı ve kolaylığı sağlayan Trabzon Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Ahmet Metin Genç'e teşekkür ediyoruz.

Saygılarımızla.

Doç. Dr. Şefik MEMİŞ

İÇİNDEKİLER

Yavuz Sultan Selim ve Dönemi
Meseleler ve Tartışmalar Üzerine
Bir Değerlendirme 13

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN

Şehzadelikten Sultanlığa Giden Süreçte
Yavuz Sultan Selim 25

Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ

Trabzon Valisi Şehzade Selim ve
Faaliyetleri 47

Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Yavuz Sultan Selim-Şah İsmail Mücadelesi
ve Yavuz'un Safevî Seferleri 65

Prof. Dr. Süleyman POLAT
Onurcan KARADAĞ

Şehzade Selim'in Seferleri 83

Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK

Emâkin-i Mübâreke ve
Emânât-ı Mukaddese 101

Prof. Dr. Mustafa S. KÜÇÜKAŞCI

Yavuz Sultan Selim'in
Güney Denizleri Politikası 119

Prof. Dr. İdris BOSTAN

Savaş ve İstihbarat:
Yavuz Sultan Selim Dönemi Üzerine
Bir Değerlendirme 131

Prof. Dr. Emine DİNGEÇ

Yavuz Sultan Selim Döneminde (1470-1520)

Trabzon Sancağı 159

Doç. Dr. M. Hanefi BOSTAN

Gülbahar Hatun 233

Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK

İstanbul Sultan Selim Külliyesi 255

İbrahim Aydın YÜKSEL

İmâret-i Hatuniye Vakfı 275

Dr. Öğr. Üyesi Sebahittin USTA

Yavuz Sultan Selim Döneminde
Kültürel ve Edebî Hayat 315

Prof. Dr. Ahmet KARTAL

Selim-Nâmeler 363

Doç. Dr. Ahmet ÖNAL

İkinci Güneşinin Gölgesinde
[Saltanat Dedikleri - 2] 425

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK

Yavuz Sultan Selim'e Takdim Edilmiş
Madalyonlu Bazı Yazma Eserler Üzerine
Mülâhazalar 457

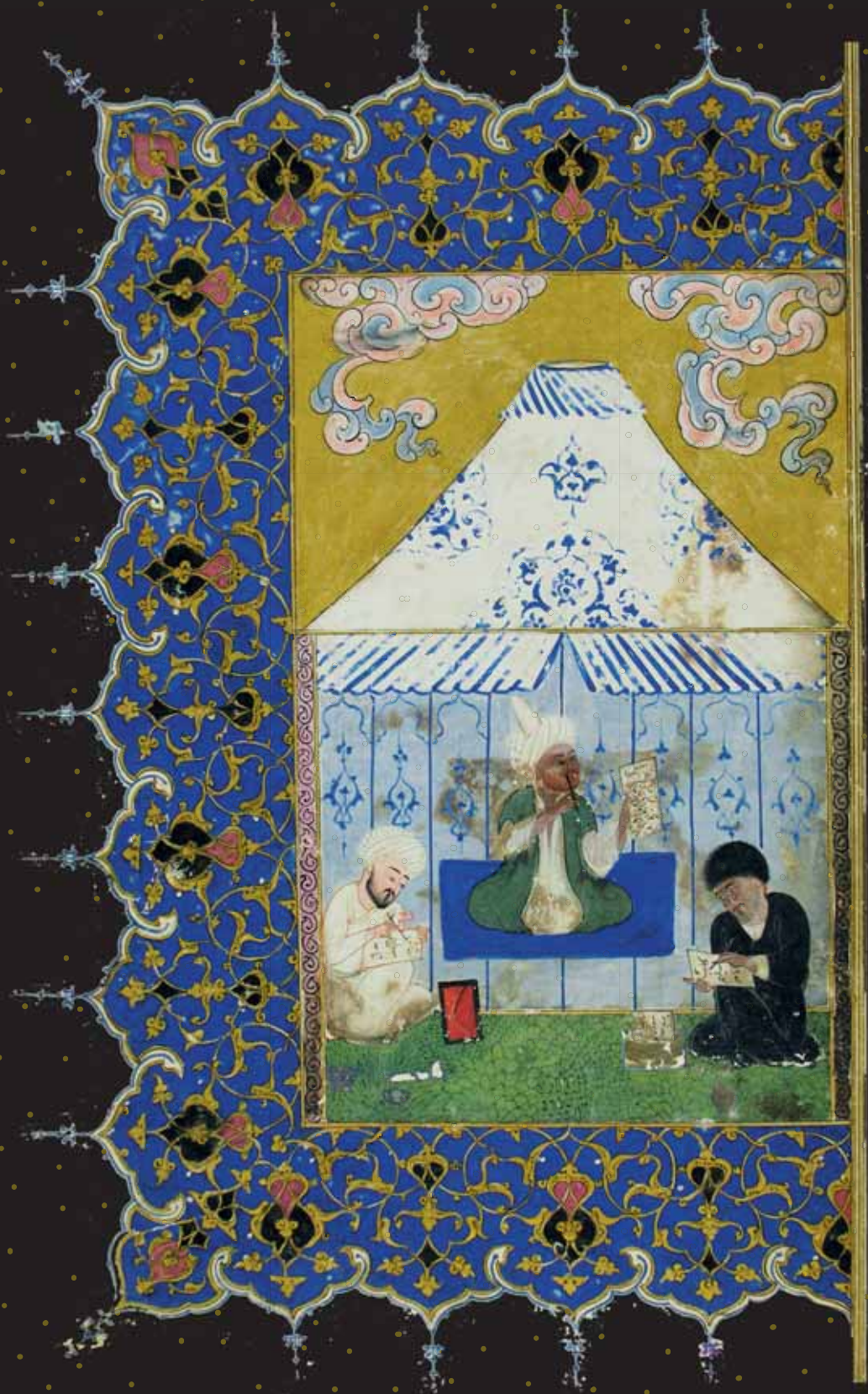
Hüseyin ÖRS

Yavuz Sultan Selim'in Roman
ve Tiyatroda Temsili 485

Suavi Kemal YAZGIÇ

Yavuz Sultan Selim Bibliyografyası 505

Doç. Dr. Hacı Murat ARABACI

Yavuz Sultan Selim ve Dönemi Meseleler ve Tartışmalar Üzerine Bir Değerlendirme

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN

OSMANLI tarihinin karizmatik ve farklı kişiliğiyle dikkat çeken Sultan Selim, Doğu Anadolu'dan Mısır'a ve oradan Arap Yarımadası'na kadar uzanan geniş bir coğrafyaya hâkim olmakla sayılı büyük cihangirler arasında yerini almış bir hükümdardır. Bu büyük cihangir sultanın sekiz yıllık saltanatı, Osmanlı âlimi ve tarihçisi İbn Kemal'in dediği gibi "ikinci güneşi gibi kısa" sürmüştü ama "gölgesi uzun" olmuştu. Döneminin Osmanlı tarihçileri onu vaktiyle diğer büyük bir cihangir için kullanılan ve bu vasfı belirtmek üzere âdeta kavramsallaştırılan "sahib-kıran" unvanıyla anmakta bir beis görmemişlerdi. O halde bu unvan Sultan Selim'in şahsında ne anlama geliyordu? Büyük bir dünyayı kucaklayan Sultan Selim'i nasıl tanımlıyordu? Bu yazıda "içi doldurulmuş" bir şekilde ortaya atılan bu unvanlar kapsamında onun döneminin tartışılan önemli meselelerine dair bazı değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır. Tabii ki bu bağlam içinde doğuya yönelik tehdidin bertarafı olarak algılanan harekâtı ve bunun iç yansımaları; cihanşümül telakkiyle bağdaştırılacak olan hilafet fikrinin gerçek mahiyeti; Haremeyn'e hâkim olmanın getirdiği yeni misyon tahtında oluşan algılar ve bunun ideolojik temellendirmesinde ortaya atılan iddiaların zafiyeti konuları üzerinde bazı mütalalarda bulunulmaya çalışılacaktır.

Sahib-kıranlık yahut Cihangirlik Telakkisi

Sultan Selim'in döneminin tarihçilerince nasıl konumlandırıldığı hususunda ona verilmek istenen unvanlar yeterince açıklayıcı görünür. Saltanatı zamanında kazaskerlik makamında bulunan tarihçi İbn Kemal, Safevîlere ve Memlûklere karşı giriştiği muazzam seferlerde kazandığı büyük başarılar dolayısıyla onu tipik bir cihan-

gir olarak anmaya itina göstermiştir. Sultan Selim’i “Sahib-kıran-ı âlem”, “Sultan-ı selâtin-i Arab u Acem”, “Kahraman-ı kurûm-ı Rum”, “Hakan-ı Türk ü Deylem” diye anarken Fatih Sultan Mehmed’den beri “han, sultan ve kayser” unvanlarını bu defa cihan fatihi olarak “sahib-kıranlık”la taçlandırmaktan da çekinmemiştir.¹ Yani bir ölçüde bu büyük tarihçi, Doğu Anadolu ve bütün Arap dünyasının fethini gerçekleştiren bir sultan olarak Selim’i farklı bir mevkiye koyuyordu. Ne de olsa Sultan Selim Timur’un başaramadığını yapmış ve Mısır’a hâkim olmuştu. Timur’un cihangirliği bir ölçüde bu büyük fetihlerle Sultan Selim’in şahsında yeniden canlanmış gibiydi. Yani vaktiyle lafzî olarak kullandığı bu unvan artık içi dolu bir hale gelmişti, “cihangirlik” çerçevesinde yerli yerine oturmuştu.

Onun fikirlerini daha sonra bürokrasiden gelme bir tarihçi olarak Koca Nişancı diye anılan *Selimnâme* yazarı Celalzâde Mustafa Çelebi de benimseyecekti.² Celalzâde’yle de tanışıklığı olduğu anlaşılan ve XVI. asrın ikinci yarısında eserlerini kaleme alan Mehmed Zaim ile Gelibolulu Mustafa Âlî kendi dönemlerine intikal eden siyasî gerilim ortamı içinde Sultan Selim’in aslında büyük bir cihangir olduğunu ispata konjonktürel olarak özel bir önem vermişlerdi. Her iki yazar da gerçek anlamda “sahib-kıran” olduğunu belirtiyor, Allah’ın teyit ve yardımına mazhar olmuş anlamında “müeyyed min-indillâh” olarak onu tanımlıyordu. Bu iki müellif birbirine benzer şekilde hem bu sonuncu hususu hem de sahib-kıranlık meselesini tartışmaya açmayı da ihmal etmemişlerdi.³ Mehmed Zaim sahib-kıranlığın üç veçhesi olduğunu belirtip bunları şu şekilde açıklıyordu: a) silsilesi on batına kadar devam etme ve ebedi saltanat sahibi bulunma; b) kendi bileğinin gücüyle cihangir olma; c) ömründe/saltanatında hiç mağlubiyet yaşamama.

Âlî de bu şartları geliştirip başka birtakım ölçüleri de ekleyerek söz konusu tezi desteklemişti. Her iki müverrihin üzerinde durdukları temel husus, Sultan Selim’e “müeyyed min-indillâh” denmesine karşı çıkan kimselerin öne sürdükleri argümanlardı. Hatta Âlî onu büyük atası Fatih Sultan Mehmed’le karşılaştırarak: “Osmanlı sultanları arasında onun büyük ecdadı Fatih Sultan Mehmed, hepsinden daha vasıflıdır. Bunun sebebi de İstanbul fethine müteallik olan hadis-i şerifte belirtildiği gibi şânı, ni’mel-emirle tanınır. Fakat ondan sonra gelen padişahlarda sahib-kıranlık namı Sultan Selim Han’a mahsustur. Nitekim müeyyed min-indillâh olmaları büyük fütuhâtı eserleriyle ortadadır. Büyük ataları sultan-ı enbiya lisanında mevsûfken onun zat-ı şerif-i namdarları burhan-ı evliya İmam Ali-yi Murtezâ lisanı ile medh edilmiş ve tanınmıştır” diyordu.⁴ Ona göre aslında Mısır-Kahire fethiyle şanın ve iktidarının seviyesi gün gibi aşikâr olmuştu. Âlî bir bakıma Mukaddes Yerler’in Osmanlı kontrolü altına girmiş bulunmasından dolayı bu hususa özel bir yer ayırmıştı.

Anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı tarihçileri Sultan Selim’in bu vasfını öne çıkarırken kendi dönemlerinin hükümdarlarına da ayrıca mesaj veriyorlardı. Böylece onların kaleminden Sultan Selim’in şahsında açık şekilde büyük fütuhâtının etkisiyle Timurî ölçüler dâhilinde sahib-kıran unvanının Osmanlı literatüründe yer edindiği bilinçli bir kullanım ortaya çıkmıştı. Ayrıca bu bir şekilde “Yeni Osmanlılık” diye vasıflandırdığımız siyasi tahayyül ve felsefeyi de oluşturacak bir temellendirmenin

devri de açılmış oluyordu. Nitekim bu büyük cihangir vefat ettiğinde bilahire “Kanunî” unvanıyla anılacak olan oğlu Sultan Süleyman’a doğuda önemli meseleleri halledilmiş, yeni bir misyon kazandırılmış, hepsinden önemlisi uzak denizlere açılma yolunda coğrafi bir avantaj yakalamış büyük bir imparatorluk bırakmıştı.

Global Yaklaşımlar ve Sultan Selim

Sultan Selim’in kısa saltanatı sırasında özellikle doğu meseleleri ve bunlara kesin çözüm bulma çabaları daima ön planda olmuştur. Safevî tehdidini önleme gayesi, onlara karşı ileride Osmanlı dinî düşüncesinin sınırlarını tayin edecek ölçüde katı Sünnî anlayışın yerleşmesine vesile olacaktır. Bu durum aynı zamanda siyasal ve sosyal hayatta da mühim bir dönüşümün habercisidir. Memlûk Sultanlığına son verilmiş ise İslâm dünyasının tek bir bayrak altında toplanma projesinin ilk adımını oluşturmuştur.

Öte yandan bu mevzuyla bağlantılı olarak Sultan Selim’in İslâm dünyası üzerinde bütünleştirici bir lider sıfatını haiz olduğu da söylenebilir. Yenidünyaların ve deniz aşırı hedeflerin artık Osmanlı cihanşümûl hâkimiyet telakkisi içinde yerini aldığı dönem onunla başlar. Batı’da coğrafi keşifler çağı kavramı içinde Osmanlıların Ortadoğu’ya hâkim olmaları, Kızıldeniz ve Basra Körfezleri vasıtasıyla, batılı muhayyilelerin uzun süre tasavvurlarında yer alan zengin Hindistan’a ulaşma yolunda pek dillendirilmeyen büyük etkilerin başlangıcını oluşturmuştur. O kadar ki Mısır coğrafyası ve hinterlandının ele geçirilişi, kadim dünyanın milletlerarası yol şebekesi üzerindeki kontrolün Osmanlılara geçmesini temin etmiştir. Bunun zamanımızın global dünya tarihi algısı içinde değerlendirilmesi, tabii ki aşırıya kaçmamak kaydıyla alışılmış bilgilere yeni yaklaşımlar kazandırabilir. Sekiz yıllık kısa saltanatının dünyayı âdeta değiştiren yıllara rastladığı, bunda da aslında arka planda değil öncü bir rol oynadığı konusunda bazı iddialı görüşler ortaya atılmış, buna karşı tenkitler ise bu genel manzaranın mahiyetini tam olarak belirlemekten çok polemik haline dönüşerek bir ölçüde onun “şahsiyetine” endekslenmiş görünür.⁵ Halbuki hem şahsî dünyası hem de gerçekleştirilen büyük fetihlerin gerçek mahiyetini birbirine karıştırmadan ele almak şüphe yok ki meselelere daha sağlam bir pencere açar.

Global yaklaşımların çok modern bir kavram dâhilinde bugün konuşulduğu ve bunu tarihe yaslama gayretlerinin mevcut olduğu malumdur. Anakronik de olsa o dönemin dünyasındaki tarihî gelişmelere bakıldığında odak noktasının Avrupa-Ortadoğu ve Asya’nın batısı olarak algılandığı bir ana manzara söz konusu olduğunda ne denmek istendiği vuzuha kavuşur. XV ve XVI. asrın büyük imparatorlukları denildiğinde o dönemin dünyasındaki siyasi görünüş açık bir fikir verir. Batı tarihi eksenli tarihçiliğin zihinlere nakşettiği ele alış tarzına karşılık acaba Osmanlı eksenli bir bakışa odaklanılması halinde nasıl bir durumun ortaya çıkacağı suali, tarihçiler açısından hayli verimli bir tartışma ortamı açacağı benzer. Bunun ana merkezine Sultan Selim’in fütuhatını koymak yanlış olmaz. Sultan Selim’in zihin dünyasında ise bu anlamda “global” fikirler dolaşıp dolaşmadığı noktası karanlıktır. Onun

vizyon sahibi büyük bir asker olarak Mısır ve hinterlandındaki dünyanın ticari açıdan önemini bilmemesinin imkânı yoktur. Aldığı ticari tedbirler, ambargolar vs. bu hususta yeterince belirleyicidir.⁶ Bununla beraber bugünden bakışla ona atfedilen büyük emellerin tarihî zemini çok sağlam görünmez.

Doğu Meselesinin İlk Safhası: Safevîler ve Dinî Zıtlaşmalar

Osmanlı tarihinin gelişimi bakımından âdeta ona damgasını vuran Sultan Selim aynı zamanda modern tarihçiler arasında şahsiyeti itibarıyla da tartışılan bir konumdur. Bu tartışmalar onun siyasi ve askerî faaliyetlerinin yanı sıra sert tabiatı, saltanat yolunda engel gördüğü unsurları ortadan kaldırması gibi noktalarda temerküz etmiş görünür. Siyasi anlamda Safevîlere karşı giriştiği sefer ve bunun arifesinde Anadolu’da gerçekleştirildiği iddia edilen “Kızılbaş temizliği” ile suçlandığı gibi İslâm dünyasının kalbini ele geçirip Haremeyn’in idaresini üstlenmesi dolayısıyla halifelikten, Osmanlı sistemini bu vasıtasıyla “İslâmlaştırdığından” bir bakıma daha katı bir Sünnî anlayışın yerleşmesine vesile olduğundan dahi söz edilir. Hatta “Araplaşma” vetiresinin bu şekilde başladığı şeklinde son derece absürt fikirler ileri sürülür.

Bu tartışmalar içinde özellikle Sultan Selim’in Safevîler üzerine yönelmesinin altında yatan sebepler silsilesi dâhilinde Osmanlı Devleti’nin bir ölçüde mevcut halinin “bekası” açısından hayati bir önem taşıyan Şah İsmail’in siyasi/mezhebî ideolojisinin mahiyeti önemli yer tutar. Çaldıran’da Şah İsmail ile Sultan Selim’in hesaplaşmasının her iki devletin tarihi açısından ilginç sonuçları olmuştur. Osmanlılar bu savaşı kendilerine yönelik önemli bir dinî ve siyasi tehdidin bertarafı olarak görürken Safevîler, tam tersi şekilde İran’ın istilasını düşünen Osmanlılar’ın bu niyetlerinin başarısızlığa uğratıldığı bir olay olarak yorumlamışlardır. Bununla birlikte savaşın iki önemli figürü olan Sultan Selim ve Şah İsmail’in şahsî davranış ve düşüncelerinin mücadelede önemli bir rol oynadığı fikri de her iki tarafın ortak görüşü halinde şekillenmiş bulunmaktadır. Öte yandan bu mücadeleye tarihî çerçevede nasıl bakılması gerektiği, bugün ayrı bir önemli mesele olarak karşımızda durmaktadır. Bu sadece tek taraflı kaynakların yönlendirmesiyle değil, karşılıklı mukayeseli çalışmalarla daha doğru bir zemine oturtulabilir. Aslında bu hadise iki hükümdarın bir bakıma dinî ve siyasi varoluş mücadelesi özelliği taşımaktadır. Osmanlı tarihi açısından bakıldığında ciddi bir tehdit algılamasının ön planda olduğu açık şekilde tespit edilir.⁷

Bilindiği üzere vaktiyle İstanbul’un fâtihinin yani Fatih Sultan Mehmed’in bir Türkmen konfederasyonu olan ve Tebriz-Diyarbakir kesiminde önemli bir siyasi nüfuz elde eden Akkoyunlular’ın Hükümdarı Uzun Hasan’ı Otlukbeli’nde 1473’te mağlûp edişinden sonra giderek sarsıntı geçiren bu Türkmen Devleti’nin mirası, beklenmedik şekilde Erdebil’de bir tarikat ocağı oluşturan Şeyh Safiyüddin’in torunlarına intikal etmişti. Bunlar tarikatın kurucusuna atfen Safevîler olarak adlandırılacaklardı.⁸ Türk tarihinin belki de en ilginç siyasi oluşumunu meydana getiren Safevî Devleti’nin kurucusu olan Şah İsmail, başlangıçta Sünnî bir tarikat olarak bilinen, sonradan Şeyh Cüneyd ve Haydar zamanlarında Oniki İmam Şiîliğini benimseyen

bu Erdebilli şeyh ailesinin en önemli simasıydı. Üstelik bu ailenin tabanı tıpkı kendisi gibi Türk unsura dayanıyordu.⁹

Akkoyunlu idaresinde büyük Türkmen boyları, eski dinî gelenekleriyle bezenmiş İslâmî anlayışlarıyla kendilerine hitap eden Şah İsmail'in etrafında birleşmişlerdi. Şah İsmail de bir tarikat şeyhi olarak bu inancı tıpkı Samsun/Canik yöresindeki Çepni Türkmenleri'ni toplayarak 1456'ya doğru Trabzon'u kuşatan dedesi Cüneyd gibi çok iyi kullanmıştı.¹⁰ Şah İsmail ve halefleri hiçbir zaman eski Sâsânî Devleti'nin mirasçısı olarak ortaya çıkmamışlardı.

Şah İsmail o sıralarda Sünnî İslâm'ın temsilcisi olma sıfat ve meyilleri henüz tam olarak teşekkül etmemiş Osmanlı Devleti'nin sıkı iktisadi ve sosyal baskısı altındaki büyük konargöçer gurupları üzerinde etkili oldu. Böylece Osmanlı sistemi karşıtı bir dinî misyonun temsilcisi olarak benimsendi. Doğu ve Güney Anadolu, Kuzey Karadeniz yaylarında ve İç Anadolu'nun güney kesimlerindeki nispeten serbest yaşamaya alışmış büyük Türkmen teşekkülleri, Osmanlı idaresinin vergi toplama amaçlı iskân, belirli bir nizam altına alma, timar rejimini güçlendirme çabalarından büyük rahatsızlık duyarak âdeta bir kurtarıcı beklemeye başlamışlardı. Bu kurtarıcı kendilerine öz dilleri ve hayat tarzları dâhilinde benimsedikleri İslâmî anlayışlarıyla seslenen Şah İsmail olacaktı.¹¹

Gerçekten bu boyların büyük bölümü yüksek İslâmî kalıplardan uzak, eski dinî inançlarla harmanlanmış motif ve geleneklerle süslü, sufiliğe daha ziyade meyleden basit bir İslâmî telakki içindeydiler. Bu durum bir bakıma buna benzer inançlar manzumesi içinden gelen Osmanlılar tarafından başlangıçta pek de yadırganmamaktaydı. Fakat Şah İsmail'in ortaya çıkarak bu inançları siyasi bir kılıfa sokması, hedef olarak da Anadolu'yu seçmesi her şeyi değiştirdi. Osmanlı ulema ve entelektüelleri de buna karşıt olarak daha katı bir dinî anlayışı siyasi sisteme ikame ettiler. Bu durum Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıldaki dinî misyonunda ciddi bir kırılmayı beraberinde getireceği gibi ileri vadede bu yolda ortaya çıkacak olan bütün kargaşalıkların faturasının Safevî idaresine kesileceği bir algıyı da oluşturacaktı.

Şah İsmail hareketi, aslında doğrudan Anadolu'daki konargöçer kabileleri hedef almıştı. Şah İsmail asıl ihtilali Anadolu'da çıkarmak istiyordu. Özellikle Karaman bölgesi, Antalya ve İçil'in dağlık alanlarında yaşayan kalabalık Türkmenler ona destek veriyordu. Karaman bölgesi zaten Osmanlı idaresine tam olarak ısınmamıştı. Üstelik eski timar sahibi Karaman sipahileri toprakları ellerinden alındığı için büyük bir huzursuzluk içinde Osmanlı karşıtı her harekete destek verecek bir alt yapı oluşturmaktaydı. Osmanlı idarecilerinin sert tavırları, aşırı vergi taleplerinden rahatsızlık duyan kesimler de yine gözlerini Şah İsmail'e çevirmişlerdi. 1501-1510 devresinde Yavuz Sultan Selim Trabzon'da iken bu tehlikenin yakinen farkına varmış bulunuyordu. Şahkulu ve Nur Ali Halife isyanları (1511-1512) ortalığı âdeta yangın yerine döndürmüştü.¹² Bu bakımdan Sultan Selim Osmanlı Devleti'nin öncelikle bu harekete karşı kendisini tanımlaması gerektiğini ve böylece dinî, siyasi tehdit oluşturan Safevîlere bir set çekilmesini, onların Anadolu üzerindeki propagandalarına son verilmesini elzem görüyordu.

Sultan Selim zaten karar verdiği savaşın gerekçelerini söz konusu dinî tezata ve tehdide dayandırırken, bir taraftan da doğu sınırlarındaki gelişmelerden endişe etmekteydi. Safevîlerin Diyarbakir, Bağdad kesimi üzerindeki kontrolü ciddi bir sıkıntıya yol açmıştı. Böylece bir bakıma Anadolu'ya yönelen uluslararası ticarî yollar üzerindeki denetim Safevîlere geçmişti. Üstelik Safevîlerle Hindistan'a doğru yayılan bir başka Türk devleti olan Bâbürlüler'in ilişkilerinin iyi olması Hindistan'a uzanan ticarî faaliyetler için ciddi bir durgunluk anlamına gelebilirdi. Bu durum Avrupa'ya bağlanan ticarete, Osmanlıların devreden çıkarılıp doğrudan Venediklilerle irtibat kurma yolunda önemli bir adım olabilirdi. Safevîler ve Mısır-Suriye'ye hâkim Memlükler arasında rekabeti körükleyen Maraş bölgesinde yarı bağımsız bir statüdeki Dulkadıroğulları meselesi de Osmanlıları yakından ilgilendiren bir siyasî çekişme hususiyeti taşıyordu. Öte yandan Şah İsmail'in Venediklilerle olan gizli ilişkileri ve onlardan ateşli silah temini çabalarının da muhtemelen farkına varılmıştı.¹³

Safevî tarafına gelince, Osmanlıları tehdit altında tutma amacı çok açık şekilde Şah İsmail temel siyasi düsturu olmuştur. Fakat Osmanlı tarafını yıpratma, iç düzeni bozma amaçlı tecdîcî siyaseti tercih ettiğinden ciddi bir savaşa girmeyi düşünmediği de açıktır. Sultan Selim'in doğrudan üzerine yürüme kararı alması karşısında ise bir savunma mücadelesi içine girmeyi tercih edecektir. Bu safhada Osmanlı ilerleyişi Safevî kaynaklarında bir tehdidin ortadan kaldırılma amacına değil, padişahın doğrudan Azerbaycan ve İran'a hâkim olma gibi fetihçi zihniyetine dayandırılmıştır. Bu argüman zamanla modern araştırmaları da etkilemiş benzetilmektedir. Safevî tarihçilerinin savaşı anlatış şekilleri, konunun Osmanlı dışı bakış açılarına anlamak bakımından son derece ilginçtir.¹⁴

Bu noktada asıl ilginç tartışma, bu büyük tehdit karşısında Sultan Selim'in Anadolu'daki Safevî yandaşları üzerinde uyguladığı iddia edilen büyük katliam/temizlik etrafında temerküz eder. Vaktiyle yaptığım çalışmalar sırasında dönemin bazı kaynaklarında retorik olarak zikredilen 40.000 Safevî taraftarının katliama uğratıldığı bilgisinin Osmanlı belgeleri itibarıyla asla desteklenmediği, bunun geç tarihte kaleme alınmış bazı tarihlerde, olayı abartmak ve gözdağı vermek amacıyla üslup gereği zikredildiği ifade edilmişti. Kısaca bu bilgilere temas edersek: Öncelikle bu konudaki ilk atıfların, dönemin kaynakları olan *Selimnâme* literatüründe mevcut olmadığını söyleyebiliriz. Konuyu açık şekilde ve bazı ayrıntılar vererek izah eden ilk kaynak İdris-i Bitlisî'nin *Selimşahnâme* adlı kitabıdır. Fakat bu eser sonradan oğlu Ebülfazl Mehmed Efendi tarafından temize çekilip genişletilmiştir. Bu bakımdan oradaki bilgilerin çoğu aslında zamanına ait değil, Sultan Süleyman döneminin ideolojik ve dinî atmosferi içinde anlam kazanacak özelliktedir. Zira bu sıralarda Osmanlıların ana misyonu artık tamamen mühlid ve dinden sapmış olarak telakki edilen, İslâm dünyasında tefrikaya yol açan Safevîleri tamamen ortadan kaldırmak üzerine bina edilmişti. Bundan dolayı bu eseri dönemin genel havası içerisinde değerlendirmek gerekir.

Burada takibat sonucu defterlere kaydedilen 40.000 kişinin gönderilen emirle katledildiği bilgisi yer almakta olup bu daha sonraki tarihçilerin kaleminde Safevîlerle

olan siyasi-askerî rekabet ortamı içinde gözdağı vermeyi amaçlayan ve devamlı tekrarlanan bir paradigma haline geldi. İdris-i Bitlisî'nin yapıldığını iddia ettiği böyle bir teftişin, döneminde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği, söz konusu defterlerin hazırlanarak hükümet merkezine yollanıp yollanmadığı konusunu teyit edecek herhangi bir arşiv belgesi yahut döneminin çağdaş bir kitabî kaynağı mevcut değildir. Tek bir kayıt 1513 yılı başlarında Sultan Selim'in kardeşi Ahmed'le mücadelesi sırasında ona ve Kızılbaş olduğu belirtilen yeğeni Murad'a katılanların tespiti için çeşitli bölgelere yollanan hükümlere dayalı olarak yapılan teftişe aittir. Orada da Tokat, Niksar, Gedegra, Kavak, Bafra, Sonisa, Amasya, Çorum, Lâdik, Muşali Karahisar (Akdağ Madeni) nahiyelerinden Şehzade Ahmed'e katılan/katılmayan, Kızılbaş olan, Şehzade Murad'ın yanına giden şahısların (yaklaşık 70 kişi ve muhtemelen tımarlı sipahiler) adları verilmiştir.¹⁵ Keza Çaldıran savaşının hemen ardından hazırlanan vergi tespiti amacına yönelik nüfus kayıtlarını da ihtiva eden tahrir defterlerinde böylesine büyük bir katliamın izleri hiç görülmez, bunun yerine “Kızılbaş fetreti” dolayısıyla köyünü terk edip Şah İsmail hareketine katılan köylülere dair tek tük kayıtlar mevcuttur.

Mesela 1500-1518 arasında Karaman-Larende kesiminde ortadan kalkan köy sayısı 34 olup bunun içinde yalnızca birinde “Kızılbaş fetreti” dolayısıyla yok olduğu notu yer almaktadır.¹⁶ Trabzon kesiminde, Çepnilerin yoğun olarak bulundukları yaylalık alanlardaki köylerin boşalıp Şah İsmail'e katılmış olduklarına dair kayıtlara rastlanır.¹⁷ Hatta daha sonra söz konusu köylerin halkının geri dönmeleri durumunda vergi muafiyetiyle iskânlarının sağlanacağına dair resmî emirler bulunmaktadır. Şüphesiz Şah İsmail'in mektuplarıyla yakalanan Safevî halifeleri, bunların Anadolu'nun çeşitli yerlerinde temas kurdukları tarikat şeyhlerinin bazıları ve âsi elebaşları şiddet uygulanarak katledilmiştir, fakat bunun sistemli bir “Kızılbaş temizliğine” dönüştüğünü söylemek, yukarıdaki veriler de nazarı itibara alınırsa, kanaatimizce büyük bir yanılgıdır.¹⁸ Üstelik o dönemlerdeki yerleşme yerlerinin nüfus hacimlerine bakıldığında 40.000 rakamının çok büyük bir yekûn oluşturduğu, böylesine kitlesel katliamın bu kadar kısa sürede “teknik” açıdan dahi gerçekleştirilmiş olmasının mümkün olamayacağı aşîkârdır.¹⁹

Doğu Meselesinin İkinci Safhası: Memlûkler ve Hilafet

Öte yandan Sultan Selim'in Mısır üzerine icra ettiği sefer sonucu Arap dünyası üzerinde başlayan hâkimiyet konusunda da farklı iddialar söz konusudur. Sultan Selim'in baştan beri stratejik anlamda hedefleri içinde Mısır ve Suriye'ye hâkim olan Mukaddes Yerler'in hamiliğini üstlenen Memlûk Sultanlığının olup olmadığı konusu tam olarak belli değildir. Onun böyle bir tahayyülü olması tabii ki beklenebilir, fakat coğrafi şartlar, harekât kabiliyeti, lojistik destek gibi askerî gerekçelerin bu uzun soluklu ilerleyiş açısından ciddi bir engel teşkil ettiğini de gayet iyi biliyor olmalıdır. Her şeye rağmen oluşan fırsatlar, zihinde beliren “olmayacak gibi görünen düşüncelerin” bazen gerçekleşmesini sağlayabilir. Mısır seferine çıkış sebebini Memlûklerin hac yolunu gereği gibi muhafaza edememesi ve halkına yaptıkları

zulme bağlayan Osmanlı tarihçileri, eserlerini her şey olup bittikten sonra kaleme aldıkları için Sultan Selim'in böyle bir sefere çıkışının önceden planlandığı yolunda sonraki tarihçilere önemli bir dayanak oluşturmuş ve bu bilginin neredeyse tartışmasız şekilde yerleşmesine zemin hazırlamışlardır.²⁰ Bununla birlikte dönemin şahidi bazı Osmanlı tarihçileri, Mısır üzerine yürüyüşe geçilmesinin sebeplerini Sultan Selim'in Elbistan'a sınır boylarına gelişiyile ortaya çıkan siyasi gelişmelerin bir sonucu olarak tasvir ederler. Bu durumda Sultan Selim'in Edirne'den İstanbul'a gelip sefer bayraklarını açtığında hedefinin Mısır değil -sefere çıkılırken de açık şekilde belirtildiği üzere- Doğu Anadolu'da meydana gelen gelişmelere karşı bir önlem almak ve fırsat olursa da Şah İsmail meselesini tam olarak halletmek olduğu ileri sürülebilir. Her ne olursa olsun Suriye ve Mısır seferi Sultan Selim'in büyük stratejisinin, sevk ve komuta gücünün çok açık bir örneği olarak tarihteki yerini almıştır.²¹

Bu safhada ikinci önemli meseleyi Memlûk sultanlığına son verişinin ardından Sultan Selim'in hilafeti kabullendiği ve hatta son halifeden devraldığı şeklindeki yaygın bilginin ne şekilde anlaşılması gerektiği oluşturur. Hilafetin Osmanlı literatüründe nasıl algılandığı, entelektüellerin zihninde bu hususta ne gibi bir tasavvurun olduğu konusuyla da irtibatlı olarak görülebilen bu vaziyetin aslında çok da karmaşık olmayan basit bir tarihî çizgisi vardır. Zira Osmanlı "cihanşümül" hâkimiyet fikri itibarıyla daha ilk Osmanlı hükümdarlarının kendilerini eski Türk hakanlarına benzer şekilde yetkilerini Allah'tan almış (kut) bir sultan olarak gördükleri bilinmektedir. O kadar ki tarihî kayıtlar en azından daha üçüncü Osmanlı padişahı I. Murad'dan itibaren bazen açık bazen de zımni olarak halife unvanının kullanıldığını gösterir. Bu durum unvan tanımlamalarında sıklıkla görülen "serî'l-hilafeti bil-istihkak" yani bunu bir hak olarak görme, saltanatı Allah'tan almış bir hükümdar olma haline işaret eder. Sultan Selim'in Mısır'a girişi, Abbâsî halifesini ele geçişi, cihanşümül anlamda bir hilafetin Osmanlılara intikal etmiş olduğunu, böylece bir kırılma yaşandığını göstermez. Sultan Selim de kendisini zaten atalarından gelen böyle bir hakkın varisi olarak görmüş ve ona da resmî belgelerde tıpkı II. Murad, Fatih Sultan Mehmed hatta babası II. Bayezid gibi halife denmiştir. Sultan Selim'i önceki padişahlardan ayıran en önemli farklılık halife unvanı değil, kendisinden sonra gelenlere de miras bırakacağı Mukaddes Yerler'in kontrolünü ele geçirmekle kazandığı "Hâdimü'l-Haremeyn", yani Mekke ve Medine'nin hizmetçisi tanımlamasıdır. Artık açık şekilde son halifenin İstanbul'da Ayasofya'da yapılan törenle hilafet haklarını Sultan Selim'e devrettiği yolundaki bilginin - nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığı tespit edildiği için- artık "denklemden" tamamen çıkarılması gerekir.²² Osmanlı cihanşümül hâkimiyeti çerçevesinde Abbâsî hilafetinin varisi olarak Osmanlıların kendilerini açık şekilde görmeleri ve bunun formülasyonunu yapmaları Sultan Selim'in oğlu Kanûnî lakaplı Sultan Süleyman devrinde gerçekleşecektir.²³

Sultan Selim'in Mısır seferi sonucu başlayan Arap dünyası üzerindeki hâkimiyet telakkisi içinde hilafet konusuna göre biraz daha cılız kalan tartışma, "Mısır'ın fethinin ardından İstanbul'a getirilen Arap ulema vasıtasıyla Osmanlıların daha katı ve müsamahasız dinî anlayış içine girdikleri, bu kesimdeki geleneksel İslâmî uygulama ve âdetleri benimseme eğilimi gösterdikleri" fikriyatı çerçevesinde cereyan etmiş

görünür. Bununla beraber öncelikle vurgulanması gereken husus, İslâm dünyasında Kahire merkezli bir ilmî hareketliliğin her zaman var olduğu, bu tarz gidiş-gelişlerin Osmanlıların ortaya çıkışından çok öncesine dayandığı, Anadolu menşeli pek çok âlimin Mısır'ın fethinden evvel Kahire'de eğitim gördüklerinin bilindiğidir. Bundan dolayı Anadolu-Orta Asya-İran-Suriye-Mısır hatta Hindistan kültür dairesi ve ilmi mobilite düşünüldüğünde, bu argüman kendiliğinden anlamsızlaşır.

İslâm dünyasının bütünleşme sürecini başlattığı açık olan Sultan Selim dönemi ardından yaşanan hâkimiyet telakkileri içinde dinî hassasiyetlerin artması ve daha katı bir bakışın yerleşmesi, siyasi ve ideolojik tercihin bir sonucu gibi okunabilir. Yani “Arap etkisinin Osmanlı Devleti üzerinde dinî bir dönüşüme yol açtığı” fikri yerine böyle bir durumun “dönemin siyasi şartlarıyla daha büyük bağı olduğu” iddiasını desteklememek için bir sebep yoktur. Bu ideolojik ve dinî bakışlarda giderek artma eğilimi gösteren ve “doğru mezhebî” düşünceyi öne çıkarma hassasiyetini doğuran siyasi atmosfer içinde yukarıda da temas ettiğimiz Safevî tehlikesinin daha ön planda olduğunu söyleyebiliriz. Zira bu siyasi-dinî propaganda karşısında Osmanlı ulemasının kendilerini tanımlayan daha katı bir yorumu savunma eğilimine girmeleri beklenebilir bir durumdur.²⁴ Söz konusu iddialar karşısında Sünnî akaidin bazı dönemlerde olabildiğince sert şekilde ikamesi ve takibatı söz konusudur. Bilhassa Sultan Süleyman zamanındaki çeşitli tartışma ve uygulamalar, bundan beslendiği açık olan Selefî yorumların hâkimiyeti giderek devletin neredeyse her kademesini sarıp sarmalayacak raddelere ulaşmış görünmektedir. Kısaca Mısır'ın alınmasından sonra Osmanlıların yüzlerini doğuya çevirdikleri tezinin makuliyeti yoktur.

Sonuç itibarıyla Sultan Selim dönemi, Osmanlı tarihinin belki de en önemli dönüm noktalarından birini oluşturur. Bunu doğuya yönelik siyasi iddiaların ve İslâm dünyasındaki hâkimiyet fikrinin esaslı şekilde tanımladığı bir yeni devlet yapısına dönüşümle izah etmek mümkündür. Onun sekiz yıllık saltanatıyla bu yönde elde edilen zâhirî kazanımların global bakışlarla farklı bir yere konumlandırılabilceği gerçeğini göz ardı etmemek lazımdır. Etkileri itibarıyla da sadece dış dünya açısından değil iç dinamiklerin farklılaşmasıyla kendini gösteren gelişmeler söz konusudur. Sultan Selim'in bütün bu anlamlar dâhilinde bıraktığı mirası oğlu Sultan Süleyman batıya karşı geleneksel gazayı başlatarak ve ayrıca kuzey-güney eksenile deniz hâkimiyetini katarak “çok cephe” bir hale getirecektir.

Sonraki gelişmelerin temellerini atması bakımından Sultan Selim'i bir ölçüde “dün-yayı değiştiren hükümdar” olarak anmamak için bir sebep yoktur. Şahsî hasletlerinin “haşin” yanlarını öne çıkararak onu tamamen bu dar zaviye içinde görmek, girilen faaliyetleri zamanının gerçeklerini göz ardı edip bugüne uzanan etkilerini de tamamen “ıskalayarak” yahut önemsizleştirerek şahsiyetinin söz konusu yanlarına kurban etmek, akademik bir bakıştan çok tenkit edilen abartılı hissî yaklaşımların ağına düşmekten başka bir şey değildir. Aynı şekilde onu tarihî anlamda menkıbevi anlatımlarla abartılı ve hamâsî bir edebiyatın figürü haline getirip sun'i kurguların muhatabı yapmanın “akademiya”ya yakışmayacağı da vurgulanmalıdır.

Notlar

- 1 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, nşr. Ş. Severcan, Ankara 1996, s. 10.
- 2 *Selimnâme*, haz. A. Uğur-M. Çuhadar, Ankara 1990, s. 203. Şöyle zikrediliyor: “Budur âlemlere sâhib-kıranlık/ Şeh-i devranlık u gîfî-sitânlık”.
- 3 Mehmed Zaim, *Câmi’ü’t-tevârih*, haz. A.N. Sır, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 291-292; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü’l-ahbar*, haz. A. Uğur-M. Çuhadar vd., Kayseri 1997, I/2, s.1049-1053.
- 4 *Künhü’l-ahbâr*, I/1, s. 28; ayrıca bu hususta yorumlar için bk. C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âlî: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, trc. A. Ortaç, İstanbul 1996, s. 290-293.
- 5 Global tarih akımıyla ilgili yakın zamanda ilginç bir tartışma Yavuz Sultan Selim üzerinden yürümektedir (A. Mikhael’in *God’s Shadow: Sultan Selim, His Ottoman Empire, and the Making of Modern World*, Liveright 2020; Tanrı’nın Gölgesi Yavuz Sultan Selim ve Bilinmeyen Hikâyesi, trc. Y. Öksüzöğlu, İstanbul 2022; buna karşı çıkışlar: C. Kafadar-C. Fleischer- S. Subrahmanyam, “How to Write Fake Global History” <https://oajournals.fupress.net/index.php/cromohs/debate> 2020; a.mlf.ler, “Romancing American Selim”, *K24 Bağımsız İnternet Gazetesi*, 9 Ekim 2020. Bu tenkitlere karşı görüşler: E. Khayyat-Ariel Salzman, “On the Perils of Thinking Globally while Writing Ottoman History”, *b20:On online journal*, 1 October 2020). Bunun sağlam kaynaklar temelli hareket noktaları hayli zayıf olsa da kadim dünyanın Akdeniz ve oradan Hind Okyanusu’na açılan yönelimleri itibarıyla Sultan Selim dönemi Osmanlı tarihi ekseninde anlamlar ihtiva edeceği gözden kaçırılmamalıdır.
- 6 Safevîlere karşı alınan bu ticari tedbirler ve yasakların o sıralarda ekonomik anlamda önemli problemlere yol açtığını düşünmemek için bir sebep bulunmaz. Bu durumun Memlûkleri de rahatsız ettiği Memlûk Sultan’yla olan mektuplaşmalardan açık şekilde görülür: Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. F.M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2016, s. 206-207.
- 7 F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 92-97.
- 8 R. Öngören, “Safeviyye”, *DİA*, XXXV, 460-462; a.mlf, “Safiyüddin-i Erdebilî”, *DİA*, XXXV, 476-478; a.mlf, “Sünnî Bir Tarikattan Şîî Bir Devlete: Safeviyye Tarikatı ve İran Safevî Devleti”, *Bilgi ve Hikmet*, XI, İstanbul 1995, s. 82-93.
- 9 Mesela Safevî kaynaklarındaki vurgular için önemli bir örnek: *Tarih-i Kızılbaşîyye: Kızılbaşlığın Tarihi*, trc. Ş. Deniz-H. Asadi, İstanbul 2015.
- 10 Şeyh Cüneyd’in ilginç harekâtı için bk. F.M. Emecen, *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, İstanbul 2020, s. 389-396.
- 11 Faaliyetleri için genel olarak bk. T. Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul 2010.
- 12 Özellikle Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı’nın Orta Anadolu’yu âdeta yangın yerine çevirdiği ve merkezi bile tehdit eder bir özellik kazandığı bilinmektedir. Ancak Şah Kulu’nun gerçek anlamda Şah İsmail’le dayanışma içinde olduğu fikri tam olarak doğru değildir. Bu hususla ilgili argümanlar için bk. F.M. Emecen, “İhtilalci Bir Mehdilik Hareketi mi? Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Üzerine Yeni Yaklaşımlar”, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, İstanbul 2020, s. 301-320.
- 13 Bk. F.M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 97-100, 106-107.
- 14 Konuyla ilgili olarak bk. İranlı Tarihçilerin Kaleminden Çaldıran (1514), haz. Vural Genç, İstanbul 2011, s. 20, 28.
- 15 Defter, J. L. Bacque-Grammont tarafından yayımlanmıştır: “1513 Yılında Rum Eyâletinde Şüpheli Tımar Sahiplerine ait bir Liste”, çev. L. Güçer, *Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan’a Armağan*, İFM, 44/1-2, (1985), s. 163-176.
- 16 O. Gümüşçü, *XVI. Yüzyılda Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara 2001, s. 163; T. Gündüz, *Son Kızılbaş*, s. 121.
- 17 F.M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 105’te Başkanlık Osmanlı Arşivi, *Tahrir Defteri*, nr. 52, s. 617-760 referansı.
- 18 Bu hususta daha geniş bilgi ve çeşitli argümanların tartışılması noktasında bk. F.M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 100-105.
- 19 *Selimsahname*’de önce bu gibilerin sayımı yapılarak tespit edildiği sonra da katilleri için emirler yollandığı belirtilirken bunun Çaldıran arifesine denk düştüğü ima edilir. Buna mukabil Safevî kaynakları bu hususta

- tamamen sessizdir, hatta tam tersi aynı gerekçelerle Şah İsmail'in yaptığı büyük Sünnî katliamından abartılı şekilde söz ederler. Hem bazı Osmanlı kaynakları hem de yabancı gözlemcilerin raporları bu katliamları doğrular. Şah İsmail geçtiği pek çok yerde büyük bir dehşet uyandırmış, katliamlar yapmıştır. Safevî tarihçisi olarak Kazvî'nin yazdıkları bu anlamda dikkat çeker: *Lübbü't-Tevârih: Safevî Tarihi*, trc. Hamidreza Mohammednejad, Ankara 2011, s. 38, 41, 46; Rumlu Hasan, *Ahsenü't-Tevârih: Şah İsmail Tarihi*, trc. C. Cevan, İstanbul 2004, s. 97, 104, 108, 117, 152. Ayrıca genel olarak bu konularla ilgili bk. F.Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 100-101; T. Gündüz, *Son Kızılbaş*, s. 68-73, 78-79, 89-90.
- 20 Bir örnek Tabib Ramazan'ın bu anlamdaki argümanlarıdır: *Er-Risâle El-Fethiyye Es-Süleymaniyye*, trc. N. Avcı, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Ankara 1989, s. 32-26.
- 21 Konuyla ilgili yeni bazı görüşler ve tartışmalar: F. M. Emecen, "The War that Opens the Door to the Middle East: Marj Dâbiq (1516), Reasons, Developments and Problems", *1516: The Year That Changed the Middle East and the World*, American University of Beirut, The Department of History and Archeology (Beirut/Lubnan, 7-9 December 2016), Beyrut 2021.
- 22 Bu hususta yeteri kadar bilgi verildiği ve konu tartışıldığı için bunlara kaynaklara inerek ayrıca tekrar temas edilmeyecektir. Konunun çok geniş şekilde ele alındığı çalışma için bk. F.M. Emecen, "Klasik Dönem Osmanlı Hilafetine Yeni Bir Bakış", *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, s. 13-88.
- 23 F.M. Emecen, "Sultan Süleyman ve Hilâfet:1524", *Kanûnî Sultan Süleyman ve Dönemi: Yeni Kaynaklar, Yeni Yaklaşımlar*, ed. F. Çalışır-S. Faroqhi-M.Ş. Yılmaz, İstanbul 2020, s.45-57.
- 24 Bu hususta bk. F. M. Emecen, "Şark Meselesinin Doğuşu", *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul 2018, s. 341-356.

Şehzadelikten Sultanlığa Giden Süreçte Yavuz Sultan Selim

Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ

Giriş

Türk devlet anlayışındaki “Kut” telakkisi hakanın oğullarının taht üzerinde aynı derecede hak sahibi olduklarının bir göstergesidir. Bunun yanı sıra, Türk hukuk kurallarına göre “Devlet hanedan üyelerinin ortak malıdır.” Bu sebeple eski Türk Devlet hukukunda emredici maddi kuvvete sahip olacak kişi veya kişilerin saltanata geliş yöntemini kesin olarak ortaya koyan kurallar belirlenmemiştir.¹

Türk devletlerinde oğulların ve kardeşlerin aynı derecede tahta geçme hakkına sahip olduklarını, dolayısıyla muayyen kuralların olmadığını gösteren çok sayıda örnek bulunmaktadır. Asya Hunlarında teginler (şehzadeler) arasında liyakat ön planda tutularak iktidar hakkı şehzadelerden yalnız birine verilmeyip mücadeleye açık bir hale getirilmiştir.² Osmanlı Devleti’nde de saltanatın intikalinde sultandan sonra kimin başa geçeceği konusunda herhangi bir usul belirlenmemiştir ve hanedanın tüm erkek üyelerinin tahta geçişte hakları bulunmaktaydı.³ Bu anlayış Osmanlı Devleti’nin XVI. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiş ve diğer Türk devletleri için de geçerli olmuştur.

Osmanlı devlet ve hükümlerlik anlayışı yukarıda belirtildiği üzere temelde bir yanı sıra Orta Asya Türk geleneğine dayanırken diğer yanı sıra da İslâm devlet geleneğine dayanmaktadır.⁴ İslâm devlet ve veraset geleneğinde sultanın âkıl ve baliğ bir erkek olması gerekmektedir. Bu durum Türk devlet geleneğinde de “Devlet hanedanın erkek üyelerinin ortak malıdır” ilkesiyle bağdaşmaktadır. Bu ilkeden hareketle taht için kardeşler arasında verilen mücadeleler birinin başa geçmesi diğerlerinin bertaraf edilmesiyle sonuçlanmıştır.

[illegible]

Osmanlı Devleti'nde vefat eden sultanın yerine kimin geçmesi gerektiğini belirleyen bir saltanat veraset kanununun olmaması, siyasi hayatta istikrarsızlığa sebebiyet veren mücadelelere yol açmıştır. Taht üzerinde eşit derecede hak sahibi olan şehzadeler arasındaki bu mücadeleler genellikle babalarının yaşlılığı zamanında baş göstermiştir. Bu taht çekişmeleri neticesinde yenik düşen şehzadelerin genellikle düşman topraklarına sığınması, Osmanlı İmparatorluğu'nu böyle zamanlarda savaş tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır.⁵ Bu cümleden olarak bu çalışmada II. Bayezid'in şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelesi ele alınacaktır.

Sultan II. Bayezid'in Abdullah, Ahmet, Alemşah, Korkut, Mahmut, Mehmet, Selim ve Şehinşah olmak üzere sekiz oğlu olmuştu. Bunlardan büyük oğlu olduğu söylenen Abdullah 1485 yılında; Alemşah 1503 yılında; Mahmut 1507 yılında; Mehmet 1505 yılında vefat etmişlerdi.⁶ Konya valisi olan Şehzade Şehinşah ise kardeşleri arasında saltanat mücadelesinin yoğunlaştığı bir dönemde; 2 Temmuz 1511'de vefat etti.⁷ Şehinşah bu taht mücadelesine katılmamıştı. Bu dönemde Sultan II. Bayezid'in taht üzerinde hakkı olan oğullarından Ahmet, Korkut ve Selim kalmıştı. Şehzade Ahmet Amasya'da, Şehzade Korkut Manisa'da sancakbeyliği görevinde bulunuyordu. Korkut 1501 yılı sonuna kadar burada sancakbeyliği yapmıştı. Ancak Şehzade Ahmet'in baskısıyla İstanbul'a yakın olan bu sancaktan kaldırılarak 1502 yılında Antalya'ya (Teke) nakledilmişti.⁸ Zira Şehzade Ahmet hiçbir şehzadenin kendi sancağı olan Amasya'dan İstanbul'a daha yakın bir sancağa gönderilmesini istemiyordu. Şehzade Ahmet bu itiraz ve baskısını Şehzade Selim'in oğlu Süleyman'ın sancağa atanması meselesinde açıkça göstermiştir. Şehzade Süleyman'a Bolu sancağı verildiğinde saltanat üzerinde etkili olan Şehzade Ahmet buna şiddetle itiraz etti. Zira Şehzade Süleyman'ın Amasya'dan İstanbul'a daha yakın bir sancağa atanması halinde, Sultan II. Bayezid'in yerine tahta geçmeyi tasarlayan Şehzade Ahmet'in geleceğe dönük planlarını tehlikeye sokuyordu. Bunun üzerine yapılan görüşmeler sonucunda Şehzade Süleyman ölen amcası Şehzade Mehmet'in yerine 6 Ağustos 1509'da Kefe'ye atandı.⁹ Sultan II. Bayezid'in hayatta kalan en küçük oğlu Şehzade Selim ise İstanbul'a çok uzak olan Trabzon'a 1487 yılında atanmıştı.¹⁰ Trabzon sancağına ilk atanan şehzade II. Bayezid'in en büyük oğlu Abdullah idi. Şehzade Abdullah 1470 yılında Trabzon'a atanmış, ondan sonra tayin edilen ikinci ve son şehzade Selim olmuştur.¹¹ Şehzade Selim Trabzon'daki adaletli yönetimi sayesinde Trabzon halkı mutlu bir hayat sürüp, başarılı yönetimi sayesinde şehir ahalisi huzur ve güven içerisinde yaşamaktaydı. Hırsızlık ve soygunculuk gibi suçlar Şehzade Selim'in başarılı yönetimiyle son bulmuştu.¹²

Klasik dönem Osmanlı devlet anlayışına göre şehzadeler bu şekilde sancaklara gönderilirdi. Her bir şehzade kendi sancağını yöneterek yönetimde bilgi, görgü ve deneyim sahibi olurlardı. Saltanata geçen şehzade şehzadeliğinde edindiği tecrübesini devlet yönetiminde kullanırdı. Devlet hanedanının ortak malı olduğuna göre her birinin tahta geçme hakkı bulunuyordu. Ancak bunun belli kuralları vardı. Sultanın ölümü halinde sancaklara birer ulak gönderilerek şehzadeler tahta davet edilir, başkente ilk gelip biat alan şehzade Osmanlı sultanı olurdu. Ancak Fatih Sultan Mehmed'in çıkardığı kanunnamede: "Ve her kimesneye evlâdumdan saltanat mü-

yesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem için katl itmek münâsibdür. Ekser-i ulemâ dahi tecvîz itmişdür. Anunla âmil olalar”¹³ şeklindeki hüküm saltanata geçemeyen şehzadelerin katlini gerekli kıldığından şehzadeler arası taht rekabeti son derece önem arz etmekteydi.

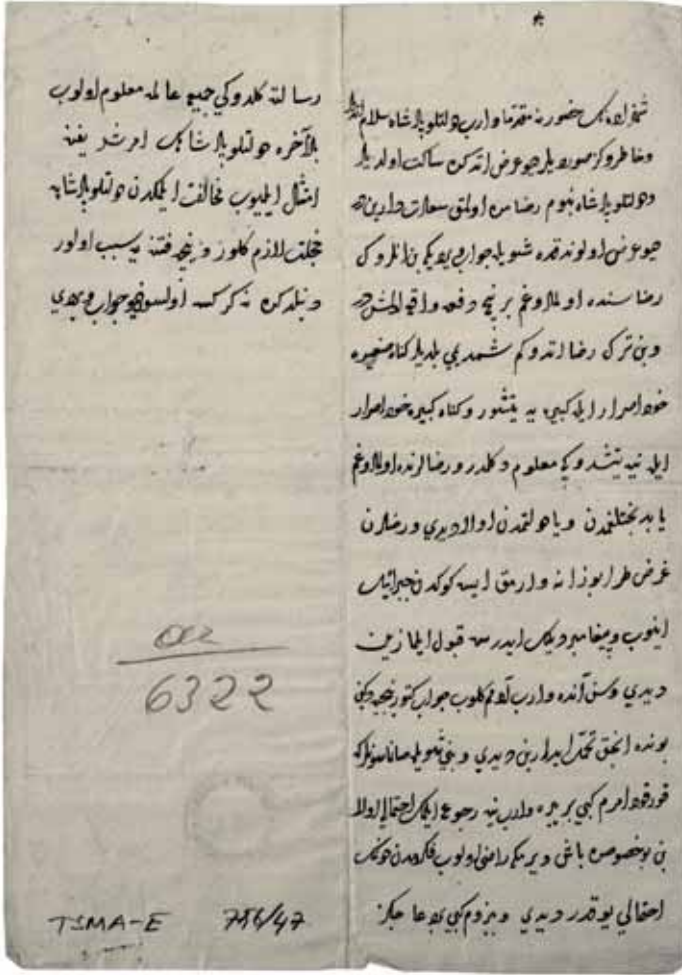
Sultan II. Bayezid’in saltanatının (1481-1512) son iki yılında hastalığı ve yaşlılığı dolayısıyla devlet işleriyle pek fazla ilgilenememesi sonucunda meydana gelen iktidar boşluğundan¹⁴ bir yandan vezirlerin ileride kendi menfaatlerine uygun davranacak şehzadeyi tahta geçirme çabaları diğer taraftan kardeşler arasında başlayan saltanat rekabetini fırsat bilen Şahkulu’nun bölücü faaliyetleri ülkeyi bir kargaşa ortamına sürüklemekteydi.¹⁵

Bu çalışmada Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan Sultan II. Bayezid’e kadar padişahın ölümünden sonra başlayan saltanat mücadelesi, Sultan Bayezid daha hayatta iken neden başladı? Sultan Bayezid’in oğulları Ahmet, Korkut ve Selim arasındaki taht mücadelesi neden Selim’in babasına başkaldırısı ve akabinde onu zorla tahttan indirerek yerine geçtiği şeklinde bir algıya dönüştü? şeklindeki sorular yanıtlanmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede Sultan II. Bayezid’in saltanattan çekileceğini açıklaması ve vezirlerin de etkisiyle Şehzade Ahmet’in tahta geçirileceği şayiası üzerine taht üzerinde hakkı olan Şehzade Korkut ve Şehzade Selim’in saltanat mücadelesine girişmeleri ve bu bağlamda Şehzade Selim’in saltanata geçiş sürecindeki faaliyetleri ele alınarak konuya açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Araştırma büyük ölçüde devrin kaynakları ışığında; bilhassa Selimnâmeler ile Matrakçı Nasuh’un Tarihi Sultan Bayezid ve Sultan Selim Han ile Vakayi’-i Sultan Bayezid ve Selim Han’ın yanı sıra diğer kaynaklarla araştırma eserlere dayalı olarak ele alınacaktır. Çalışmada konuyla alakalı Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’ndeki birtakım belgelere de yer verilecektir. Bu çalışmada Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nden Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ne aktarılan belgelere verilen numaralar kullanılmıştır.

Saltanat Mücadelesi Öncesi Durum

Şehzade Selim uzun süredir Trabzon valisi olarak birtakım mali sıkıntılar içerisinde görevine devam diyordu. Karşı karşıya kaldığı birtakım mahrumiyetlere rağmen bir taraftan Gürcistan’a seferler düzenleyerek önemli başarılar kazanıyor diğer taraftan Osmanlı ülkesi için büyük tehlike arz eden Şah İsmail’in faaliyetlerini yakından takip ediyordu. Bu cümleden olarak Şehzade Selim, Akkoyunlu Devleti’nin mirası üzerine kurduğu devletini kısa sürede büyütmüş ve Anadolu’ya gönderdiği dailer vasıtasıyla Osmanlı halkı arasında da şöhretini arttırmakta olan Şah İsmail’in ülkesine seferler düzenleyerek İspir ve Bayburt kalelerini ele geçirmişti. Şah İsmail’in bir komutanını Trabzon vilayetini yağmalamaya göndermesi Şehzade Selim’in sabrını tüketmiş ve Erzincan’ı işgale karar vermişti. Neticede Şah İsmail’in gönderdiği orduyu mağlûp eden Şehzade Selim Erzincan’a sahip olmuştu.

Anadolu'yu halifeleri vasıtasıyla bir ateş çemberinin içine atan Şah İsmail'e karşı Şehzade Selim'in akınları ve zaferleri aslında Sultan II. Bayezid tarafından takdir görüyordu.¹⁶ Ancak vüzera ve erkânının Sultan Bayezid'e Şehzade Selim'in bu tür başına buyruk hareketlerinin bir istiklal davası olduğunu belirterek Osmanlılarla barış halinde bulunan Şah İsmail üzerine durup dururken sefer açtığını belirtiyorlardı. Bu tür telkinler Sultan Bayezid'in Selim'e seferlere girişerek düşman çoğaltmamasını belirterek "teksir-i adaya rızamız yoktur" şeklinde hükümler gönderilmesine sebep oluyordu.¹⁷

Bu dönemde Anadolu'daki halkın ve tımarlı sipahilerin durumu pek iç açıcı değildi. Hükümetten memnun olmayan köylüler, aşiretler, toprakları ellerinden alınan tımarlı sipahiler Şahkulu'nun tarafına geçtiler. Keza Şahkulu'nun babası Hasan Halife zamanında da İran ve Horasan'dan gelen göçmenler Toroslara yerleştiler. Bunlar arasında önemli sayıda alevi, Tahtacı ve Kızılbaş kısa sürede Ha-

san Halife ve oğlu Şahkulu'nun saflarına katılmışlardı.¹⁸ Bu da Şahkulu'nun kısa sürede çok sayıda taraftar bulmasına zemin hazırlamıştı.

Şehzade Selim bir yandan Safevî topraklarına akınlar düzenleyip kaleler ele geçirirken bir taraftan da tımarları ellerinden alınan sipahilerin İran'a gitmelerini engellemek ve onları tekrar devlete kazandırmak için faaliyete geçmişti. Şah İsmail'in Osmanlı Devleti'ne yönelik emellerinin farkında olan Selim tehlikeyi fark etmiş, defalarca saltanat merkezine bildirdiği halde bunu önlemeye yönelik bir tedbirle ilgili olumlu bir cevap alamamıştı. Selim Gürcistan seferine girişmeden önce Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden İran'a mektuplar gönderildiğini ve birtakım insanların Safevîlerle temasa geçtiklerini öğrendiğinde bunlara haber göndererek Gürcistan'a sefer düzenleyeceğini bildirmiş ve bu akına katılmaya teşvik etmiştir. Söz konusu bölgelerden akına katılmak üzere gelenlerin Kızılbaşlarla münasebette bulunmamalarını ve bu dileğin etrafa duyurulmasını istemişti.¹⁹ Böylece Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden Gürcistan seferine katılmak üzere Selim'in yanına gelenler ile Şah İsmail'in baskısı sonucu Akkoyunlu topraklarından kaçmak zorunda

kalan ve Selim'in Trabzon'a iskân etmiş olduğu Sünnî halk²⁰ Selim'in ülkesi için nasıl mücadele verdiğini müşahade ettiler. Akınlardan ve seferlerden memleketlerine dönenler Şehzade Selim'i methediyorlardı. Âşık ve şairler Selim'i "yürü Sultan Selim devran senindir" gibi sözlerle öven şiir ve türküler söyleyerek onun kahramanlık ve yiğitliğini halka anlatarak toplumda şöhretinin artmasını sağladılar.²¹ Anadolu'da Şah İsmail'in dâi ve halifeleri Şah'ın şöhretini arttırmaya çalışırken buna karşı olanlar da Şehzade Selim'in yanında yer alarak onu destekliyorlardı.

Şehzade Selim Osmanlı ülkesini ve halkını bir Şîf-Safevî istilasından korumak için yukarıda ifade edildiği üzere çok yönlü faaliyetlerde bulunurken Şehzade Ahmet ise bulunduğu Amasya'da Kızılbaşların ileri gelenleriyle şiir ve edebiyat geceleri düzenleyerek eğlenceler tertip ediyordu.²²

Âlim ve şair tabiatlı olan Şehzade Korkut²³ ise kendisinin saltanata diğer şehzadelerden daha layık olduğunu düşünüyordu. Korkut buna ilaveten Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra Bayezid İstanbul'a gelene kadar babasına vekâleten hükümdarlık makamına oturmuştu. Ayrıca bazı devlet erkânı ve bir kısım yeniçerilerle arası iyiydi. Ancak vali olarak bulunduğu Antalya'nın hem İstanbul'a uzaklığı babası tahtı bıraktığında yerine geçmesi için büyük bir engeldi hem de Şahkulu eşkiyasının bulunduğu bu sancakta bulunmaktan son derece huzursuz idi.²⁴ Bu yüzden tekrar Manisa'ya atanmasını talep ettiyse de saltanat tarafından reddedildi. Bütün bunlara ilaveten bir liman yüzünden Veziriazam Hadım Ali Paşa'yla arası bozulmuştu. Sancağına yakın bir liman vardı. Korkut'un avlandığı bir yer olan bu liman eskiden beri sadrazamların haslarına dâhildi. Ancak Ali Paşa'dan önceki veziriazamlar hürmeten bunu Şehzade Korkut'a bırakmışlardı. Fakat padişaha her istediğini yaptırabilen Ali Paşa sadrazam olur olmaz Korkut'a terk edilmiş olan burayı geri almıştı. Şehzade Korkut buna çok kırılmıştı. Sultan II. Bayezid haslarına ilaveler yaparak nasihat için ulemadan Alaaddin Ali'yi birçok hediyeyle göndermiş ancak Korkut "bana saltanat ve eyalet gerekmez" diyerek bunları da reddetmişti. Bu durumdan memnun olmayan Korkut maiyetiyle birlikte Mısır'a gitti. Ancak burada fazla kalamadan babasına ve sadrazama yazdığı mektuplarla affedilmesini istedi. Bunun üzerine padişah kendisini affetmiş ve tekrar Antalya sancağını vermişti.²⁵

Sultan II. Bayezid'in giderek artan hastalığı ve yaşlılığı sebebiyle her işittiği söze inanır ve gizli kalması gereken sırları da açıktan dillendirir olmuştu.²⁶ Bir gün vezirlerine ihtiyarlığından söz ederek Şehzade Selim'in sertliğinden, Ahmet'in ise yumuşak huylu ve merhametli oluşundan bahsederek: "evladımdan Sultan Ahmet'i veliaht idüp taht-ı saltanatı ona teslim edeceğim" demişti.²⁷ Gerçekten gizli tutulması gereken bu düşünceler kısa sürede duyuldu. Bu yüzden şehzadelerden her biri "tac ve taht benim hakkımdır" diyerek harekete geçtiler. Şehzade Korkut Manisa'ya, Ahmet Ankara civarına, Selim ise Kefe'ye geldi. Ancak devlet erkânının çoğunluğu Şehzade Ahmet'i destekliyor, Selim'den ise hoşlanmıyorlardı. Çünkü o daha şehzade iken bile devletin kötü idare edildiğini ileri sürüyor ve bu durumdan doğrudan doğruya devlet erkânını sorumlu tutuyordu.²⁸

Şehzadeler Saltanat Yolunda

Sultan II. Bayezid'in tahttan çekileceği ve oğlu Ahmet'i saltanata geçireceği şayiisi üzerine Şehzade Selim ve Şehzade Korkut İstanbul'a yakın olmak amacıyla saltanat merkezinden izin almadan sancaklarını terk ettiler. Bu amaçla Şehzade Selim 30 Eylül 1510 tarihinde Trabzon'dan ayrılarak 10 Ekim'de Kefe'de bulunan oğlu Süleyman'ın yanına,²⁹ Şehzade Korkut da 1511 yılı başlarında bulunduğu Antalya'dan ayrılarak bir gece ansızın Saruhan Sancağı'na gitti.³⁰

Kefe'de bulunan Şehzade Selim buradan babasına ve veziriazama mektuplar yazarak Şehzade Ahmet'in tahta geçirilmemesini talep ediyordu. Ancak veziriazam ve diğer divan üyeleri Ahmet'in saltanata geçmesini istediklerinden Selim'in söylediklerine kulak asmyorlardı. Yönetimin bu tür insanların elinde bulunması ülkeyi felaketin eşiğine getirmiş, padişahın oğulları arasındaki rekabeti arttırmıştı.³¹

Şehzade Selim, babası hayatta iken Şehzade Ahmet'in tahta geçirilmemesi konusunda yönetimdekilerden olumlu bir cevap alamayınca Rumeli'deki beylerle temasa geçti ve onlardan bir kısmını yanına çekmeyi başardı. Bu arada Ahmet, Selim'in Kefe'ye geldiğini duyunca hem babasına hem de Kırım hanına mektuplar yazarak Selim'in bir an önce Trabzon'a döndürülmesini istedi. Şehzade Ahmet'in baskısıyla Sultan II. Bayezid ve Sadrazam Ali Paşa, Selim'e fermanlar göndererek Trabzon'a dönmesini emrettiler.³² Ancak Selim'in Trabzon'a dönmeme konusundaki kararı ke-sindi. Ayrıca bu nazik durumda Trabzon'a gidip meydana Şehzade Ahmet ve taraf-tarlarına bırakamazdı.³³

Şehzade Selim'in Kefe'de kalmakta direnip kendisine gönderilen hükümlere kulak asmadığı görüldüğünde saltanat merkezinden Kefe'ye, Selim'i Trabzon'a dönmeye ikna etmesi için, devrin ulemasından Mevlana Nureddin Sarıgörez³⁴ görevlendirildi. Mevlana Nureddin 29 Ekim 1510'da Kefe'ye giderek Şehzade Selim'le uzun bir görüşme yaptı. Görüşmede Sarıgörez şehzadenin huzuruna vardığında "Devletlü padişah selam ettiler ve hatırınız sordular" dedikten sonra "devletli padişah benim rızamda olmak saadet-i dareyindir" yani babasının rızasını almak her iki cihanda mutluluktur dediğinde Şehzade Selim "babasının rızasını asla terk etmediğini, bunun büyük günah olduğunu da bildiğini, şayet rızadan maksat Trabzon'a dönmem ise gökten Cebrail inse ve Peygamber dilese kabul etmem" diye cevap verdi. Kendisini "bir yere gittikten sonra geri dönen ağabeyi Korkut gibi³⁵ sanmasınlar. Bu konuda baş vermeye razı olduğunu, fikrinden asla dönmeyeceğini" ifade ettikten sonra Mevlana Nureddin, kendisinin buraya elçilikle geldiği herkesin malumu olduğundan emre itaat etmemesi halinde padişahın mahçup olacağını ve birtakım kötü sonuçlar doğuracağını söylemesi üzerine Şehzade Selim "Ne gerekse olsun" şeklinde cevap verdi.³⁶ Mevlana Nureddin aldığı bu cevapla Edirne'ye dönerek Sultan Bayezid'in huzuruna çıktı. Şehzade Selim'in eski sancağına dönmesinin mümkün olmadığını, kendisine Trabzon dışında başka bir sancak verilmesinde ısrarlı olduğunu belirtti.³⁷ Bunun üzerine devlet erkânı Şehzade Selim'e Anadolu sancaklarından hangisini istiyorsa kendisine verileceğini³⁸ bu cümleden olarak Menteşe (Muğla) sancağı teklif edildi. Selim bunu kabul etmeyerek onun yerine Silistre Sancağı'nı talep etti.³⁹

Ancak bu talep Rumeli’de şehzadeye sancak verilmesi kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle reddedildi.

İstanbul’da Şehzade Ahmet’i saltanata geçirme yolları aranırken Şehzade Selim, babasıyla konuşmak, ülkenin içinde bulunduğu durumu anlatmak için 10 Mayıs 1511’de kapı halkını ve askerlerini 100 gemi ve yedi kayığa bindirerek Kefe’den hareket etti.⁴⁰ Kili’ye gelen Selim’in buradaki durumu hakkında saltanata gönderilen bir raporda, Şehzade’nin 1 Haziran 1511’de (4 Rebiülevvel 917) Kamçı Suyu kenarına konduğunu, yanında 600 kadar adamı olduğunu, geri kalanların Dobruca sipahisi ve Türk’ü olduğunu böylece şimdiye kadar yanında üç bin kişi toplandığını ve Tatar hanının küçük oğlu Saadet Giray ve beraberinde getirdiği üç yüz Tatar askeri bulunduğu belirtiliyordu.⁴¹ Şehzade Selim buradan babasına haber göndererek kendisiyle görüşmek istediğini bildirdi. Bu görüşme isteği Sultan II. Bayezid tarafından memnuniyetle karşılandı. Ancak devlet erkânından ve saltanatın ileri gelenlerinden bazıları buna şiddetle karşı çıktılar. Çünkü devlet yönetiminde son derece etkili olan bu devşirme vezirler, saltanat değişikliğinin kendi rahatlarını kaçıracağını, başına buyruk hareket etmelerini engelleyeceğini düşünüyorlardı. Bu şahıslar sürdürükleri bu saltanatın sona ereceği vehmine kapılarak, şahsî menfaatlerini toplumun içinde bulunduğu huzursuzluğun sona ermesine tercih ettiler.⁴²

Şehzade Selim bulunduğu Kili’den babasına bir elçi göndererek, Silistre Sancağı’nı talep etti. Ancak Sultan II. Bayezid’den kendisine Kefe Sancağı’nın verildiğine dair hüküm gönderildi. Şehzade Selim bunu da kabul etmeyerek yoluna devam etti.⁴³ Sultan II. Bayezid, Selim’in kendi emrine karşı gelerek eski sancağına dönmemesi ve önerilen Kefe’yi de kabul etmemesi sonucunda Şehzade Ahmet taraftarlarının da kışkırtmasıyla Rumeli beylerini Edirne’ye çağırdı. Şehzade Selim Edirne’ye doğru ilerliyor, hükümet ise durdurmaya çalışıyordu. Şehzade Ahmet taraftarları Selim’in bu hareketini devlete isyan olarak yorumluyor ve padişahı savaşa tahrik ediyorlardı. Şehzade Selim ise Edirne’de olup bitenleri haber alıyor ve babasına isyan etmediğini bilakis onun elini öpmek için geldiğine dair arzlar gönderiyordu.⁴⁴ Şehzade Selim’in Edirne’ye yaklaştığı haberi kendisine karşı olan devlet erkânını son derece huzursuz ediyordu. Bu nedenle onlar Şehzade Selim’e meyilli olan Rumeli beylerini de yanlarına çekerek ittifakla Selim’e karşı gönderilecek orduyla uzaklaştırmayı ve Ahmet’i tahta çıkarmayı umuyorlardı.⁴⁵ Şehzade Selim de erkânın herhangi bir tuzağına düşmeden sühûletle babasıyla görüşüp el öpmek istiyordu. Bunu yaparken de vezirlerin entrikalarına karşı son derece temkinli davranıyordu.⁴⁶

Sultan Bayezid, Şehzade Selim’in kendisiyle görüşme isteğine olumlu yaklaşılmaya başladı. Ancak vüzer ve erkân: “Madem Selim’in amacı padişahla görüşmekse bu kadar debdebeye, bu kadar askerle gelmeye ne gerek vardı” şeklinde telkinlerde bulunarak baba ile oğul arasında oluşan bu barış ve karşılıklı anlayış havasını bozmak suretiyle Sultan Bayezid’i Şehzade Selim’le savaşılmaya zorladılar.⁴⁷ Muhallifler çeşitli tertipler hazırlarken Şehzade Selim’e gönderilen ulak gelmiş ve padişahın huzuruna çıkarılmıştı. O gün yapılan divanda ulağa Şehzade Selim’in gelip gelmeyeceği sorulduğunda ulak, Selim’in gelmekte olduğunu söyledi. Şehzade Selim’in nasıl bir

adalet anlayışına sahip olduğu sorulduğunda ulak Selim hakkında çok olumlu sözler söyledi. Bu durumdan son derece duyulanan Sultan II. Bayezid'in saltanatı Şehzade Selim'e bırakma fikri zihninde belirmeye başladı.⁴⁸ Ancak Sultan Bayezid'in bu düşüncesini sezen vezirler bu durumdan çok rahatsız oldular. Sultan Bayezid'i bu düşüncesinden vazgeçirmek için tekrar kendisinin Ahmet'e olan sevgisini tahrik etmeye başladılar. Divanda padişahın Şehzade Ahmet'e verdiği saltanat sözünü hatırlatarak onu huzursuz ettiler.⁴⁹ Bu durumdan bunalan Sultan Bayezid her iki şehzadeye de eşit mesafede durmayı tercih etti. Gerçi Şehzade Ahmet'i kendi yerine veliaht tayin etme konusunda eskiden verilmiş sözü vardı. Fakat Şehzade Selim'in de saltanata layık olduğu artık ortaya çıkmıştı. Bu yüzden birini diğerine tercih etme konusunda kararsızdı.⁵⁰

Saltanat merkezinde bütün bunlar olup biterken Şehzade Selim Edirne'ye gelerek Tunca Nehri kıyısına kondu. Bütün vezir ve devlet erkânı Selim'in Edirne'ye gelişini görüşmek üzere toplandılar. Selim karşıtları hep birlikte Sultan Bayezid'e, Selim'e karşı savaşmak istediklerini bildirdiler. Oğlu Selim'le savaşmaya rızası olmayan Sultan Bayezid vezirlerin etkisiyle ister istemez askerin Şehzade Selim'e karşı gitmesine izin vermiş olmalıdır. Aynı gün devlet erkânı Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı, padişahın tuğunu bir menzil ileriye dikmesini emrettiler.⁵¹ Kapıcıbaşlarına ait olan tuğ dikme görevinin⁵² Rumeli Beylerbeyi'ne verilmek suretiyle Şehzade Ahmet taraftarı olan vüzera, Şehzade Selim'i seven Rumeli beylerini doğrudan taht mücadelesinin içine çekerek onları Selim'le karşı karşıya getirmeyi amaçlamışlardı. Hasan Paşa, tuğu alıp kararlaştırılan mevkie yaklaştığında karşıdan Şehzade Selim'in tuğu göründü. Hasan Paşa bir an dehşete kapılıp Şehzade Selim'le bir savaşa girmek istemedi.⁵³ Edirne'ye geri dönerek⁵⁴ Şehzade Selim'in kendilerine doğru geldiğini haber verdi. Bunun üzerine padişah ertesi sabah askerin tam teçhizatlı olarak huzurunda toplanmasını emretti. Ertesi sabah Sultan Bayezid ordusuyla Şehzade Selim üzerine yürüdü. Ancak Selim bulunduğu yerde sabit kalarak bir adım bile babasının ordusuna karşı harekete geçmedi. Şehzade Selim'in bu şekilde, Padişah'ın ordusuna karşılık vermeyerek, hareketsiz kalmasına devlet erkânı hayret etmişti.⁵⁵ Bu durum karşısında daha fazla ileri gitmek istemeyen Padişah askerine Çukurçayır mevkiinde durmalarını emretti.⁵⁶

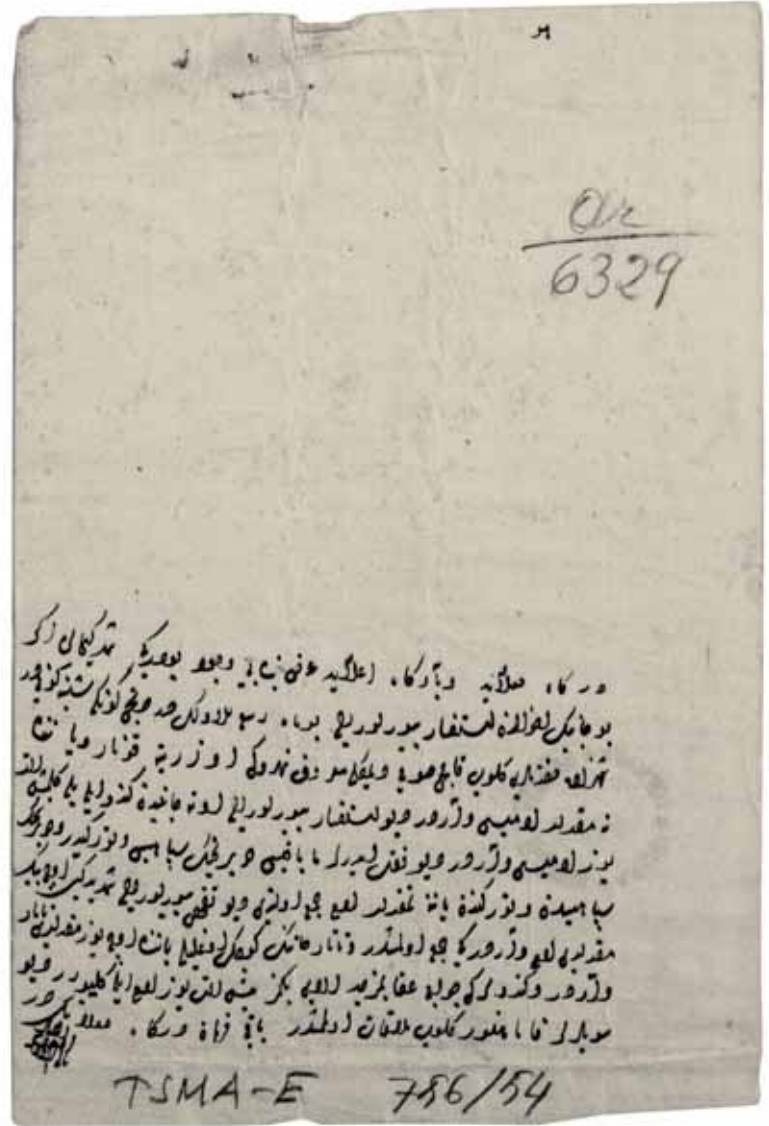
Bir sonraki günün sabahında her iki tarafın askeri savaş durumuna geçtiklerinde Rumeli beyleri araya girerek baba ile oğlun savaşmasına rıza göstermeyerek aralarında barış sağlanmasını istediler.⁵⁷ Rumeli beylerinin bu teşebbüsünden sonra Şehzade Selim babasına bir elçi gönderdi. Divana kabul edilen elçi, Şehzade Selim'in padişahla görüşmeye geldiğini, savaşmak gibi bir niyetinin olmadığını, hal böyle iken neden ihanete müstahak görüldüğünü anlayamadığını belirtti. Oğlunun bu sözleri karşısında son derece duyulanan Sultan Bayezid elçiye ikramlarda bulunduktan sonra, Selim'in görüşlerinin kendileri için çok önemli olduğunu belirterek Selim'in düşündüğü gibi muradına ereceğini söylemiştir. Ancak Şehzade Ahmet taraftarları çeşitli bahaneler ileri sürerek yaşlı ve hasta padişahı Şehzade Selim'le buluşturmamışlar. Bunun üzerine Şehzade Selim, Mevlana Nureddin'in elçi olarak gönderilmesini istedi. Sultan Bayezid, oğlu Selim'in görüşme isteğinde samimi olduğuna

kanaat getirdikten sonra aradaki husumeti kaldırmak maksadıyla Mevlana Nureddin'i bir barış mektubuyla gönderdi. Mevlana Nureddin, Şehzade Selim'in yanına vardığında, padişahın kendisine iletmek istediklerini bir bir anlattı. Şehzade Selim de anlatılanları başından sonuna kadar büyük bir dikkatle dinledikten sonra: "Şayet padişahla görüşebilseydim maksadım elini öpmekti. Ancak araya engeller girdi ve bu nasip olmadı. Elden ne gelir, emir kendileridir." diyerek bundan sonra tek isteğinin kendisine Rume-
li'de bir sancağın verilmesi olduğunu ifade etti.⁵⁸

Mevlana Nureddin, Şehzade Selim'in bu düşüncelerini padişaha ilettiğinde, Sultan Bayezid bu cevaba memnun oldu ve oğlu Selim hakkında daha olumlu düşünmeye başladı. Devlet erkânı Sultan Bayezid'in Şehzade Selim'e tekrar meylettğini fark ettiğinde önce buna rıza gösterir gibi davrandılar ancak daha sonra ağız değiştirerek, Rume-
li'de Şehzade Selim'e sancak

verilmesi durumunda kendisinin başkente yakın olacağını, bu durumun karışıklığa sebebiyet vereceğini dile getirerek sakıncalarından bahsettiler. Şehzade Selim'in korunmaya muhtaç sınır boylarından bir sancağa atanmasının daha uygun olacağını belirttiler. Böylece Selim'i destekleyen devlet adamlarıyla irtibatı kesilecek ve halkın kendisine olan meyli azalacaktı. Bunun sonucunda hem Şehzade Selim'in şöhreti azalacak hem de Selim sayesinde memleketin bir sınırı korunmuş olacaktı.⁵⁹ Padişahın ne vezirlerden bağımsız hareket edebilecek gücü ne de bunlara karşı direnebilecek takati vardı. Bu yüzden Şehzade Selim'in isteğine tam olarak uyma noktasında kendi görüşünde ısrar edemedi. Netice itibarıyla Selim'e Bosna, Semendire veya Mora sancaklarından birini seçmesini teklif etmeyi kararlaştırdılar.⁶⁰

Bu arada Sultan Bayezid'in hastalığı nedeniyle yıllardır savaşa gidemeyen asker de bu belirsiz ve hareketsiz durumdan rahatsızdı. Zira seferlere alışmış askerin böyle

muattal kalması onları üzüyordu. Aşağıda ortaya konulacağı üzere Şahkulu isyanının bastırılması esnasında Şehzade Ahmet'in herhangi bir varlık gösterememesi askerin ondan soğumasına neden olmuştu. Osmanlı Devleti'nin eskiden olduğu gibi başarılı seferlere çıkmasının Şehzade Selim'in tahta geçmesine bağlı olduğunu düşünen asker Selim'den yana tavır belirledi. Aynı zamanda yeniçeriler Şehzade Selim'e merkeze uzak sancak teklifinin vezirlerin bir hilesi olduğunu anlamışlardı.

Devlet erkânının aldığı bu kararı Şehzade Selim'e iletmek üzere Mevlana Nureddin padişahın huzuruna davet olundu. Sultan Bayezid kendisine: “Varıp oğluma benden selam söyle, sözümü dinleyip kararlaştırılan bu sancaklardan birini tercih etsin” dedi ve Şehzade Selim'e hediye olarak gulam, at ve birkaç kese altınla birlikte bir ahitname gönderdi. Ahitnamede Sultan Bayezid kendisinin sağlığında oğullarından hiç birisine taht ve tacı bırakmayacağını ifade ediyordu.⁶¹ Sultan Bayezid'in bu teklifini, hediyeleri ve ahitnameyi Şehzade Selim'e iletmek üzere yola koyulan Mevlana Nureddin, Şehzade Selim'in huzuruna vardı. Şehzade Selim, padişahın bu emrine uyarak Semendire Sancağı'nı tercih ettiğini söyledi.⁶² Şehzade Selim'in bu uyumlu yaklaşımı padişah ile Selim arasında sancak meselesinin sühûletle halledilmesi için büyük çaba sarf eden ve bu konuda bütün samimiyetini ortaya koyan Mevlana Nureddin'i de çok sevindirdi. Böylece Nureddin Sarıgörez'in her iki tarafa karşı iyi niyeti ve üstün diplomatik zekâsı sayesinde baba-oğul barıştırılmış oldu. Kurallara aykırı olmasına rağmen Şehzade Selim'e Semendire Sancağı yönetimiyle birlikte Macarlar üzerine sefer yapmasına da izin verildi⁶³ ve padişahın sağlığında Şehzade Ahmet'i tahta geçirmeyeceğine dair söz alındı.⁶⁴ Ancak bütün bunlar Selim'i Edirne'den uzaklaştırmak ve Ahmet'in Ali Paşa'yla birlikte İstanbul'a gelinceye kadar kendisini oyalamak maksadıyla vezirlerin ortaya koyduğu bir oyundu. Bu oyunun farkına varan Selim, Semendire Sancağı'na gitmekte ağır davranıp Eski Zağra'da Rumeli beylerini ve askerlerini Macaristan'a sefer yapacağı gerekçesiyle yanına çağırdı. Böylece Rumeli beyleri, tımarlı sipahiler ve akıncılar Eski Zağra'da toplandılar.⁶⁵

Şehzade Selim, Eski Zağra'da bulunduğu sırada Şahkulu eşkiyasının Karagöz Paşa'nın ordusuna ani bir baskın yaparak Karagöz Paşa'yı ve çok sayıda askerini şehit ettiğini, birçok kasaba ve köyü yağmaladıklarını haber aldı. Bu haberler üzerine Şehzade Selim'in yanında bulunan Rumeli beyleri Selim'e, Anadolu böyle karışık bir durumda iken Semendire'ye gitmesinin uygun olmayacağını söylediler. Bunu üzerine Şehzade Selim Eski Zağra'da kalarak İstanbul'da meydana gelebilecek muhtemel gelişmeleri takip etmeye başladı. Saltanat merkezinden sancağına gitmesi konusunda emirler gelmesine rağmen Selim, Anadolu'daki bu karışıklık bertaraf edilmeden bir tarafa gitmesinin mümkün olmadığını söyledi.⁶⁶

Sultan Bayezid İstanbul'a doğru yol alırken Şehzade Selim Eski Zağra'dan Edirne'ye geldi. Bu arada Şehzade Selim'in İstanbul'daki taraftarları, padişahın hastalığı nedeniyle kararsız bir durumda olduğunu bu nedenle kim nereye yönlendirirse o tarafa meyleder olduğunu, bu cümleden olarak daha önce Selim'le yaptığı anlaşmayı unutup müfsitlerin sözüyle hareket ederek Şehzade Ahmet'i getirip tahta oturtalım demeye başladığını Şehzade Selim'e haber vermeleri üzerine Selim beraberindeki

askerle İstanbul'a hareket etti.⁶⁷ Bu sırada Edirne'den İstanbul'a gitmekte olan babasına Çorlu yakınlarındaki Uğraş mevkiinde yaklaşan Selim babasının ordusundan bir fersah mesafede durdu.⁶⁸ Şehzade Selim babasıyla ülkenin içinde bulunduğu durumu görüşmek üzere geldiğini söylemesine rağmen Şehzade Ahmet'e taraftarlığıyla bilinen Veziriazam Ali Paşa, padişahın arabasına yanaşıp Şehzade Selim'in askerinin bulunduğu taraftaki örtüyü kaldırarak: "Babasını ziyarete böyle tertipli ve teçhizatlı orduyla mı gelinir?" diyerek Sultan Bayezid'in kalbine şüphe düşürdü. Diğer vezirler ve erkân da padişahı Şehzade Selim'le savaşmaya ikna etmeye çalışıyordu.⁶⁹ Sultan Bayezid'in savaşın başlamasını emretmesi üzerine 40 bin civarındaki askerin Şehzade Selim'in üzerine saldırmasıyla savaş başladı.⁷⁰ Babasından sıcak bir karşılama bekleyen Şehzade Selim tam tersine ani ve sert bir muameleyle karşılaşınca büyük bir şaşkınlık yaşadı. Fakat bunun devlet erkânının babasını tahrik etmesi sonucunda olduğunu farkındaydı. Bu nedenle babasının ordusuna karşı kendi askerinden hiç kimsenin kılıcının kabzasına dahi el sürmelerine izin vermedi. Neye uğradığını anlamayan Şehzade Selim ve askeri perişan oldu, beylerin her biri bir tarafa dağıldı. Şehzade Selim içine düştüğü bu ateş çemberinden kurtulmak için çok çabaladı. Nihayet Karabulut adındaki atına binip birkaç adamıyla birlikte Ahyolu tarafına gitti.⁷¹ Etrafına toplanan 3 bin kişilik taraftarıyla Ahyolu'nda bekleyen gemilerine binip 3 Ağustos 1511'de Kefe'ye gitti.⁷²

Şehzade Selim Kefe'de bulunduğu sırada padişah, Veziriazam Ali Paşa ve sair devlet erkânı Şehzade Ahmet'i tahta geçirmek için çaba sarf ederken Şehzade Ahmet de sancağını terk ederek maiyetiyle Ankara'ya gitmişti. Buradan İstanbul'a bir mektup göndererek, sancaklarını terk edip İstanbul'a yönelen kardeşlerini eski sancaklarına döndürmek için onlar üzerine yürüyeceğini bildirdi.⁷³ Ancak Sultan II. Bayezid oğlu Ahmet'in kendisinden izinsiz olarak sancağını terk etmesini hoş karşılamadı. Hemen Şehzade Ahmet'e bir ferman yazarak, kendi sancağına dönmesini emretti. Zira Ahmet'in bulunduğu Amasya bölgesinin ekserisi Kızılbaş Türkmenlerden oluşmaktaydı ve burada oluşacak bir yönetim boşluğunda çıkacak isyanların bastırılmasının zor olacağı bildiriliyordu.⁷⁴

Ankara'da bulunan Şehzade Ahmet padişah'tan gelen hükme cevaben; Kızılbaş tehlikesi ortaya çıkmışken sancağına dönmesinin uygun olmayacağını belirterek, Şahkulu eşkıyasının ortadan kaldırılmasında görev almak istediğini bildirdi.⁷⁵

Sultan Bayezid, Ahmet'in Şahkulu üzerine gitme isteğini memnuniyetle kabul etti. Böylece Şehzade Ahmet'e ülkenin huzur ve güvenliğini sağlamadaki gayretini ortaya koyma ve saltanata geçirmeyi düşündüğü şehzadesine liyakatini ispat etme yolunda bir fırsat vermiş olacaktı. Eşkıyanın tenkilinde başarılı olması halinde halkın zihninde kendisiyle ilgili meydana gelen tereddütler giderilmiş ve Osmanlı tahtına geçmeyi hak etmiş olacaktı. Ancak eşkıyanın ortadan kaldırılması tecrübeli bir devlet adamı olan Veziriazam Ali Paşa'nın Şehzade Ahmet'le ortak hareket etmesi ve ona destek olmasına bağlıydı.⁷⁶ Bu nedenle Sultan Bayezid Veziriazam Ali Paşa'ya da bir hüküm göndererek Şahkulu'yla yapmakta olduğu savaşta oğlu Ahmet'le birlikte olması için gerekli hazırlıkları yapmasını bildirdi.⁷⁷

Şehzade Ahmet, Şahkulu İsyanı'nı bastırmak üzere Veziriazam Ali Paşa ile Germiyan vilayetine tâbi Altıntaş'ta buluştu. Ali Paşa tarafından büyük bir törenle karşılanan Şehzade Ahmet askere son derece cömert davrandı. Törenden sonra veziriazamı çadırına davet eden Ahmet üzerine aldığı isyanı bastırma işini istişare etmek yerine Ali Paşa'yla padişahlığını konuştu.⁷⁸

Bu arada Şahkulu ve adamları Antalya'yı kuşatma altına almışlardı. Veziriazam Ali Paşa ile Şehzade Ahmet'in birlikte kendi üzerine geldiklerini haber alınca oradan ayrılıp Kızılkaya denilen sarp bir dağa sığındılar. Ali Paşa, eşkıyanın sığındığı bu dağı muhasara altına almak için bir tarafın kuşatmasını Şehzade Ahmet'e, diğer bir tarafını Şehzade Şehinşah'ın lalası Haydar Bey'e verdi. Geri kalan tarafını ise kendi askeriyle kuşattı. Şahkulu eşkıyası böylece dört bir taraftan sarılıp etkisiz hale getirileceği sırada Şehzade Ahmet orada bulunan tımarlı sipahi ve yeniçerilerden kendisine biat etmelerini sağlama derdine düştü. Saltanatın kesin olarak kendisine verildiğini, bu nedenle kendisine ilk önce biat edenlerin bol bol ihsanına mazhar olacağını askere söyleyerek tereddüt göstermemelerini ifade ettiğinde asker: "Mademki padişahımız hayattadır o halde herhangi bir şehzadeye biat etmeyiz" diyerek Şehzade Ahmet'in teklifini reddetti.⁷⁹ Şehzade Ahmet'in bu zamansız girişimi asker nezdinde itibarını sarstı ve askerın kendisinden soğumasına sebep oldu.⁸⁰ Şehzade Ahmet askeri bu tartışmayla meşgul ederken eşkıya bundan yararlanarak Haydar Bey'in kuşattığı tarafa topluca yüklenerek Haydar Bey'i katledip askerini dağıtarak Sivas'a doğru kaçtı.

Şahkulu'nun beraberindeki eşkıyayla kaçtığından haberdar olan Veziriazam Ali Paşa, hemen sipahi ve yeniçeriden oluşan bir birlik alarak eşkıyanın peşine düşerek 2 Temmuz 1511'de Gökhanı mevkiinde eşkıyaya yetişti.⁸¹ Askerinin kendisine yetişmesini beklemeden öfkeyle eşkıyanın üzerine atılan Ali Paşa Şahkulu'nun adamlarınca dört bir taraftan sarıldı. Yaklaşık bir saatlik çarpışmadan sonra Ali Paşa şehit edildi.⁸² Bu sırada Şahkulu'nun da Osmanlı askeri tarafından öldürölmesi üzerine hayatta kalan Kızılbaşlar da İran tarafına kaçtılar.

Veziriazam Ali Paşa'nın şehit düştüğü sıralarda Karaman valisi Şehzade Şehinşah da vefat etmişti. Ali Paşa'nın şehadeti ve askerın perişan bir halde geri dönüşünün yanı sıra Şehzade Şehinşah'ın ölüm haberinin aynı anda İstanbul'a ulaşması zaten hasta ve çökmüş olan padişahı son derece üzmüş, sağlığı daha da bozulmuştu. Bu durumda devleti daha fazla idare edemeyeceğini anlayan Sultan II. Bayezid tahtı bırakıp kendi köşesine çekileceğini söyleyerek⁸³ devlet erkânından Şehzade Ahmet'in tahta geçirilmesi için gerekli hazırlıkların yapılmasını istedi.⁸⁴ Bunun üzerine vezirler orada bulunan Rumeli beylerini padişahın huzuruna getirerek Şehzade Ahmet'in padişahlığı hakkında söz aldılar ve bu hususta kendilerine yemin ettirdiler.⁸⁵ Bu arada Yenişehir'de bulunan Şehzade Ahmet babasının elini öpmek üzere İstanbul'a gelmekte ısrar ediyordu. Lalası Kasım Bey onun hiçbir şekilde ikna olmadığına, isyankâr bir durumda olduğuna dair İstanbul'a mektup gönderdi. Bunun üzerine Sultan II. Bayezid onu tahta çıkarmak için Rumeli beylerini yerlerine göndermedi. Padişahın Şehzade Ahmet'e karşı olan bu olumlu tavrını sezen vezirler derhal

Şehzade Ahmet'i İstanbul'a davet ettiler.⁸⁶ Sultan II. Bayezid de el öptürmek bahanesiyle onun İstanbul'a gelmesine izin verdi. Nihayet Ahmet babasının müsaadesi üzerine İstanbul'a doğru yola çıktı ve Gebze'ye geldi.

Şehzade Ahmet'i tahta geçirmek üzere İstanbul'da hazırlıklara başlandı. Toplanan divanda Şehzade Ahmet el öpmek bahanesiyle padişahın huzuruna girdiğinde, Rumeli beyleri de "sefer-i hümayun vardır" diye içeri alınacak, onların da itaatleri sağlandıktan sonra Ahmet'e başkomutanlık verilerek Şehzade Selim'in üzerine gönderilecekti. Gerekli hazırlıklar ve planlar yapıldıktan sonra Gebze'de bulunan Şehzade Ahmet'e Defterdar Kasım Çelebi gönderilerek İstanbul'a davet edilmesi üzerine Ahmet hareket ederek Üsküdar'a geldi.⁸⁷

Şehzade Ahmet daha önce padişahlık meselesini görüşmek ve işlerini takip etmek üzere lalası Yularkıstı Sinan Paşa'yı İstanbul'a göndermişti. Ancak Sinan Paşa'nın İstanbul'a gelişi yeniçeriler tarafından hoş karşılanmamıştı. Bununla birlikte Şehzade Ahmet taraftarlığıyla ün yapmış olan ikinci vezir Mustafa Paşa, Kadıasker Kadızade Abdurrahman Efendi, Emirülümera Hasan Paşa ve Nişancı Tacizâde Cafer Çelebi gibi şahıslar yeniçerilerle Şehzade Selim'e taraftar olanların Şehzade Ahmet'in tahta geçmesine mani olamayacaklarını düşünüyorlardı. Söz konusu zevat bu sorunları müzakere ettikleri bir toplantıda yeniçeriler için: "Köpek ağzında kemik tutar, kemik verelim." diyerek onları hafife almışlardı. Durumu büyük bir dikkatle takip eden yeniçeriler kendileri için sarf edilen bu aşağılayıcı sözleri duyduklarında son derece sinirlenerek adı geçen şahısların kapılarına: "Bize iltifat etmeden Şehzade Ahmet'i getirirsiniz, bizim için köpek ağzında kemik tutar dersiniz. Biliniz ki biz bir köpek değil, erkek aslanız, bize gıda olarak kelle gerekir. Vallahilazım hepinizin başını keseriz, bilmiş olun" tarzında ifadeler içeren kâğıtlar astılar.⁸⁸ Ancak Şehzade Ahmet taraftarları bu kâğıtların Şehzade Selim yandaşları tarafından astırıldığı yanlışlığına düşerek, bu tehditlere aldırış etmeden Şehzade Ahmet'i karşılamak üzere gemileri hazırladılar.

Şehzade Ahmet'in Üsküdar'a geldiği 21 Eylül 1511 gününün gecesinde yeniçeriler bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda Şahkulu üzerine yapılan seferde bulunmuş olan yeniçeriler de vardı. Şehzade Ahmet'i yakından görmüş ve tanımış olan bu insanlar onun hakkında bildiklerini orada bulunanlara anlattıklarında oradakiler: "Birkaç çapulcudan kaçan ne suretle saltanata layık olur?" mealinde sözler söylediler.⁸⁹ Ayrıca saltanatın namusunu muhafaza edemeyen bir şahsın devletin başına getirilmesine imkân olmadığını belirterek, Şehzade Selim'den başkasına tâbi olmayacaklarını söyleyerek silahlandılar ve: "Allah Allah! Sultan Selim'in devletine ve düşmanlarının körlüğüne" diye gülbank çekerek harekete geçtiler.⁹⁰ Dört kola ayrılan yeniçeriler Veziriazam Hersekzade Ahmet Paşa, Mirimiran Hasan Paşa, Mustafa Paşa, Kadıasker Müeyyedzade ve Nişancı Tacizade Cafer Çelebi'nin evlerini basarak eşyalarını yağmaladılar.⁹¹ Ertesi sabah Bâb-ı Hümayun'a gelen yeniçeriler, ağaları vasıtasıyla padişaha bir mektup göndererek Müeyyedzade Abdurrahman Efendi, Hasan Paşa, Mustafa Paşa, Cafer Çelebi, Mirim Çelebi ve Ahî Çelebilerin şehirden çıkarılmalarını ve Şehzade Ahmet'in geldiği yere geri dönmesini istediler. Ayrıca isyan ettiklerin-

den kendilerinin af edilmelerini de talep ettiler. Sultan Bayezid bunlara karşı sert tedbirlere başvurmanın faydasız olduğunu anladı ve onların isteklerini kabul ederek Mustafa Paşa dışında diğerlerini görevlerinden uzaklaştırdı.⁹²

Bu sırada İstanbul'da bulunan Şehzade Ahmet'in lalası Yularkıstı Sinan Paşa, isyancılar tarafından aranmaktaydı. Tam ele geçeceği sırada bir ata binerek sahile doğru süratle kaçtı ve oradaki bir gemiye binerek sahilden uzaklaşmak suretiyle canını zor kurtardı. Bu arada Üsküdar'da kendisini alıp Osmanlı tahtına götürecek gemiyi beklerken lalasını karşısında görünce durumun farkına varan Şehzade Ahmet artık tahta geçmesinin zorlaştığı ve Üsküdar'da beklemenin tehlikeli ve anlamsız olduğundan Gebze'ye gitti. Burada birkaç gün kalan Şehzade Ahmet'in tahtı kaybetmekle ihtirası daha da arttı. Bununla birlikte Şehzade Ahmet yeniçerilerin kendisinden Şahkulu İsyanı'nın bastırılmasındaki kusurlu davranışları yüzünden nefret ettiklerini anlamıştı. Bütün bunlara rağmen saltanata geçmekten ümidini kesmeyen Şehzade Ahmet, Anadolu'yu ele geçirdikten ve zamanla askerın gönlünü aldıktan sonra tahta geçeceğini umuyordu.⁹³ Bu amaçla çarşnırbaşısını İstanbul'a gönderdi. Kendisine Karaman vilayetinin verilmesini, aksi takdirde oraya saldıracağını ve dökülecek kandan sorumlu olmayacağını bildirdi. Karaman gibi bir vilayetin sefiş bir oğlana⁹⁴ verilmiş olmasının doğru olmadığını belirten Şehzade Ahmet bu isteğini birkaç kez tekrarlamasına karşın Sultan II. Bayezid buna razı olmayarak isteğini reddetmiştir.

Şehzade Ahmet'in amacı Karaman vilayetini ele geçirerek Şehzade Mehmet'i kendisine tâbi kıldıktan sonra bütün Anadolu'ya sahip olmağı. Çevresinde bulunan adamlarının tahriklerine kapılan Ahmet, babasının rızasına muhalefet ediyordu. Amcası Ahmet'in üzerine geldiğini duyan Şehzade Mehmet durumu dedesi Sultan Bayezid'e bildirerek ne şekilde hareket etmesi gerektiğini sordu. Bu duruma canı çok sıkılan Sultan Bayezid, Mehmet'e kaleye kapanıp kesinlikle Şehzade Ahmet'e itaat etmemesini, saltanatın bu konuda gereğini yapacağını bildirildi.⁹⁵ Bunun üzerine bir süre Konya'yı savunan Şehzade Mehmet çaresiz Şehzade Ahmet'e teslim oldu. Bunu duyan kapıkulları durumdan son derece rahatsız oldular. Padişahın emriyle Şehzade Mehmet'e verilmiş olan sancağın yönetimine mani olmanın açıkça padişaha ve dolayısıyla devlete isyan⁹⁶ olduğunu ifade ettiler.

Yeniçerilerin Şehzade Ahmet'in saltanatı ele geçirmek için gösterdiği faaliyetlere karşın, İstanbul'da ortaya koydukları eylemler sonucunda Sultan Bayezid, Şehzade Selim'i İstanbul'a davet ederek kendisine saltanatı bırakmak istedi. Bu duruma engel olmak isteyen bazı devlet adamları Şehzade Korkut'a bir mektup yazarak onu İstanbul'a gelip tahta geçmesi için teşvik ettiler. Söz konusu şahıslar Şehzade Korkut'a padişahın Şehzade Ahmet'ten tamamen yüz çevirdiğini ve saltanat işinin Şehzade Selim'e bırakıldığını bildirmişlerdir. Bunların niyeti bir tertiple Şehzade Korkut'u tahta geçirmektir. Şehzade Korkut mektubu alınca İstanbul'a hareket ederek Miha-liç'ten üç gemiyle birlikte 30 Mart 1512'de Kumkapı'ya geldi.⁹⁷ Şehzade Korkut ilk önce yeniçerilerin gönlünü kazanıp kendi tarafına çekmek için onlara misafir olup özel mekânları olan mescide geldi. Kendisine padişahın ruhsat ve izni olmadan ne-

den İstanbul'a geldiği sorulduğunda ise Şehzade Korkut gerçeği gizleyerek Şehzade Ahmet'in Anadolu'yu istila etmeye başladığını, kendisinin de Ahmet'in saldırısına maruz kalacağını düşünerek İstanbul'a geldiğini ifade etti.⁹⁸

Şehzade Korkut dedesi Sultan Mehmed Han vefat ettiğinde babası Sultan Bayezid Amasya'dan gelinceye kadar saltanata vekâlet ettiği⁹⁹ sırada yeniçerilere terakki ve bahşişler verdiğinden kendisine yardım edeceklerini ümit ederek, geçmişteki bu huktan dolayı saltanata geçmesine rıza göstereceklerini düşünüyordu.¹⁰⁰

Yeniçeri taifesi Şehzade Korkut'a ikramda kusur etmedi. Ancak Şehzade Selim sevgisi yeniçerilerin gönlünde yer etmişti. Bu nedenle Şehzade Korkut'un saltanata geçmesine sıcak bakmadıklarını ifade ederek onu teselli ettikten sonra Sultan Bayezid'in yanına götürdüler.¹⁰¹ Şehzade Korkut'un Sultan Bayezid'den böyle habersiz gelmesi padişahı son derece üzmüştü. Şehzade Korkut, Şehzade Selim'in büyük bir rağbetle saltanata davet edildiğini ve onun da İstanbul'a doğru yola çıktığını öğrendiğinde birtakım şahısların çıkarları için kendisini felakete sürüklediğini anladı. Saltanat sevdasından vazgeçerek kalkıştığı bu hareketten pişmanlık duyan¹⁰² Korkut böylece Şehzade Selim karşıtı olan devlet erkânının kendisini düşürdüğü bu oyundan kurtulmayı başardı.

Selim'in Şehzadelikten Sultanlığa Geçiş

Şehzade Ahmet'in, padişahın emrine karşı gelip yeğeni Şehzade Mehmet'in üzerine yürüdüğü sırada Karahisar ve Niksar taraflarında da Nur Ali adında bir Kızılbaş yirmi bin adamıyla Amasya'ya saldırdı. Şehzade Ahmet'in Şahkulu olayında olduğu gibi Nur Ali'ye karşı da bir başarı gösterememesi Sultan Bayezid'in kendisinden soğumasına ve saltanatı ona bırakma fikrinden vazgeçmesine yol açmıştır.¹⁰³ Bu nedenle Sultan Bayezid, Şehzade Selim'in başa geçmesiyle hem devletin güçleneceğine hem de halkın huzur içinde yaşayacağına inanmaya başlamıştı. Vezirler de Sultan Bayezid'in bu niyetinde samimi olduğunu gördüklerinden artık bu noktadan sonra padişahın Şehzade Selim hakkındaki olumlu düşüncelerine karşı çıkmadılar.¹⁰⁴ İstanbul'da Selim lehine oluşan bu olumlu hava üzerine 1512 yılı nisan ayı başlarında Kefe'de bulunan Şehzade Selim'e elçi gönderilerek derhal İstanbul'a gelerek askerin başına geçip Şehzade Ahmet'in üzerine yürümesi emredilmişti.¹⁰⁵ Selim padişahın tahta davet haberini aldığı anda Kefe'den hareket etti.¹⁰⁶ Akkırman ve Kili yoluyla İstanbul'a doğru yola çıktı.¹⁰⁷ İstanbul'a bir konak mesafeye geldiğinde devlet erkânı, asker ve halktan oluşan büyük bir kalabalık tarafından karşılandı.¹⁰⁸ Şehzade Selim'in Küçükçekmece'de babasının emirleri doğrultusunda devlet erkânı tarafından büyük bir hüsn-i kabulle karşılandığını gören Şehzade Korkut da Şehzade Selim'i İstanbul'a girmeden karşıladı ve at üstünde selamlaştılar.¹⁰⁹ Karşılama merasimi tamamlandıktan sonra Şehzade Selim İstanbul'a girerek Yenibahçe'ye geldi.¹¹⁰

Şehzade Selim'in Yenibahçe'de bulunduğu sırada taraftarı olan beyler ve yeniçeriler hep birlikte saraya giderek Sultan Bayezid'e: Şimdi İslâm ülkelerinin medarı olan bu hanedanda hilafet durumu ihtilaflı hale gelmiş her devlette mülkün ve malın

zevaline neden olan fitne bu devlete de yayılmıştır. Din ve devlet düşmanlarının Anadolu sınırlarına tamamen girmiş olduğunu belirttikten sonra saltanatı elde etme iddiasında olan Şehzade Ahmet'in bırakın ülkeyi, kendi sancağı olan Amasya'yı koruyup zapt etmekten âciz kaldığını belirtmişlerdir. Sultanın ise beden gücü ve mizaç istikameti o kadar zayıflamıştır ki seferlere yönelecek ve savaşa yeltenecek durumda değildir. Hal böyle iken saltanat namzedi olarak sultanın üç oğlu bulunmaktadır. Bunlardan Şehzade Ahmet'in iktidarı elinde bulundurma niteliği ve kapasitesiyle kılıç gücünün olmadığı Şahkulu ve Nur Halife eşkıyasından kaynaklanan birkaç olayda bütün âlem tarafından anlaşıldı. Korkut Çelebi'nin ise bilginliği ve şer'î ilimlerde derinleştiği tartışılmaz olmakla birlikte liderlik, yönetim ve komutanlık etmede, yiğitlik ve hüküm vermede gücü ve olgunluğunun bulunmadığı, bunun yanı sıra ileride ölümü halinde saltanata geçecek oğlunun da olmadığı vurgulanmıştır. Zira mülk ve saltanat hep seleften halefe yani babadan oğula geçmektedir ve bu geçiş silsilesi sekiz padişapta da bozulmamıştır.¹¹¹ Her hâlükârda ahlak, aklî denge ve naklî kanun bakımından iş Şehzade Selim'e mahsustur. Eğer Sultan Bayezid'in düşmanla savaşıma gücü varsa kendilerinin hep birlikte kulluğa ve canlarından geçmeye hazır oldukları yoksa Sultan Bayezid'in huzurunda bulunan bu topluluğun Şehzade Selim'in saltanata geçmesini ittifakla talep ettiklerini arz ettiler. Sultan Bayezid bu şekilde güçlü delillerle durumu ortaya koyan cumhurun görüşünü kabul etmekten başka bir seçenek olmadığını gördü.¹¹²

Bunun üzerine Sultan Bayezid Yenibahçe'de bekleyen Şehzade Selim'i saraya davet etti. Şehzade Selim bütün beyler, vezirlerle, bir asker grubu, makam ve mevki sahiplerinden oluşan büyük bir kalabalıkla saraya gelip babasının elini öperek tâzimde bulundu. Sultan Bayezid de oğlu Selim'i gayet şefkatle karşıladı. Devleti yönetme konusunda ona birçok vasiyet ve nasihatlerde bulundu.¹¹³ Kılıcını oğlu Selim'e kuşatarak tahtı ona bıraktı. Böylece Yavuz Sultan Selim 24 Nisan 1512 tarihinde dokuzuncu Osmanlı padişahı olarak saltanat makamına oturdu.¹¹⁴

Sonuç

Türk devlet geleneğinde veliaht tayin etme sisteminin geçerli olmadığı, sultanın ölümü veya tahtı bırakması durumunda hanedanın erkek evlatları arasında meydana gelen devlet başkanlığı mücadelesini kazanan başa geçmekteydi. Bu anlayışın Orta Asya Türk devletlerinden itibaren uygulandığı ve Osmanlı Devleti'nde de bu uygulamanın devam ettiği görülmektedir.

Sultan Bayezid'in saltanatının sonlarına doğru hastalık ve yaşlılığı sebebiyle devlet işleriyle ilgilenemez olması yüzünden işleri vezirlere bırakması, vezirlerin ise devletin güvenliği ve halkın huzurunu temin etmekten ziyade kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmeleri devlette bir yönetim boşluğuna neden olmuş, bu durum ise ülkede kargaşaya yol açmıştır. Şahkulu eşkıyanın bu kadar pervasız saldırıları devlet yönetimindeki zafiyetin bir göstergesiydi. Devletin iyi yönetilmediğinin, halkın ızdırap ve korku içinde olduğunun farkında olan padişah saltanattan kendi

isteğiyle çekileceğini açıkça ifade etmiştir. Sultan Bayezid'in gizli kalması gereken bu niyetini vüzerâ ve erkânın yanında açığa vurması sancaklarda bulunan oğulları arasında hareketlenmelere sebep olmuş, bu nedenle her bir şehzadenin babalarının saltanattan çekilmesi halinde yerine geçmek için sancağını terk ettiği ve İstanbul'a yakın olmak istediği anlaşılmıştır.

Sultan II. Bayezid'in şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelesinin başladığı sıralarda Şehzade Ahmet en avantajlı durumda idi. Sultan Bayezid, Veziriazam Ali Paşa sair vezirler ve diğer devlet erkânı Şehzade Ahmet'in saltanata geçmesini istiyorlardı. Bu konuda vezirlerin her türlü gayreti gösterdikleri, Şehzade Selim'i İstanbul'a yaklaştırmamak için çeşitli oyun ve tertiplere giriştikleri görülmektedir.

Şehzade Ahmet'in Şahkulu İsyanı'nın bastırılması görevini üstlendiği halde, eşkıyanın kuşatılması sırasında onları bertaraf etmesi gerekirken, askerden biat istemesi saltanata geçmede belirleyici rolü olan askerin nezdinde itibarını yok etmiş, bu andan itibaren asker kendisinden yüz çevirmiştir. Şehzade Ahmet ortaya herhangi bir varlık koymadan kendisinin hükümdarlığını ortaya atması onun için sonun başlangıcı olmuştur denilebilir.

Buna karşılık Şehzade Selim'in Trabzon'da bulunduğu dönemde gerek İran'a gerekse Gürcistan'a akınlarda bulunması onun asker ve kamuoyunda itibarının yükselmesine neden olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Şehzade Selim'in Trabzon'dan ayrılarak Kefe'ye gelmesi ve İstanbul'daki gelişmelere binaen oradan da ayrılarak İstanbul'a doğru ilerlemesinin sebebi babasını tahttan zorla indirerek onun yerine geçmek olmadığı, saltanatın Şehzade Ahmet'e verileceği yolunda almış olduğu bilgiler ve kendi saltanatına karşı olan vüzerâ ve erkânın bu yöndeki faaliyet ve hazırlıklarına engel olmak amacına matuf olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle en az Ahmet kadar kendisinin de hakkı olan tahtın Türk devlet anlayışına aykırı olarak Şehzade Ahmet'e verilmesini engellemek olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Sultan II. Bayezid'in oğulları arasındaki taht rekabeti sürecinde Şehzade Selim sahip olduğu liyakatle şehzade Ahmet ve Korkut'a üstün gelmesi ve bu durumun padişah tarafından da anlaşılmış olması üzerine Sultan Bayezid Selim'i saltanata davet ederek tahtı kendisine bırakmıştır denilebilir.

Notlar

- 1 Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün*, İstanbul 1993, s. 106.
- 2 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1986, s. 258-259.
- 3 İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 45-46.
- 4 Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadîmin Peşinde Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumları*, İstanbul 2010, s. 57.
- 5 Halil İnalcık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı Devlet, Kanun, Diplomasi*, İstanbul 2015, s. 114.
- 6 Çağatay Uluçay, "Bayezid II. in Ailesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı:14, İstanbul 1959, s. 109-116.
- 7 Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı:10, İstanbul 1954, s. 123.

- 8 Çağatay Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı:9, İstanbul 1954, s. 58.
- 9 Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 77; Selahattin Tansel, Sultan II. Bayezit’in Siyasî Hayatı, İstanbul 1966, s. 268.
- 10 Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s.74; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2011, s. 32-33.
- 11 F. Emecen, *a.g.e.*, s. 35.
- 12 Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim Han*, British Museum, Add. 23586, v. 15b-16a; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, C. IV, Ankara 1992, s. 6.
- 13 *Kânûnname-i Âl-i Osman*, haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul 2003, s. 18.
- 14 İdris-i Bidlîsî, *Selîm Şah-Nâme*, haz. Hicabi Kırlangıç, Ankara 2016, s. 119.
- 15 “Çalındı kûs-i fitne her cihetde Belürdi niçe fetret memlekette”, bk. Kemal Paşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter, (nşr. Ahmet Uğur), Berlin 1985, s. 39; Matrakçı Nasuh, v. 84b; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, No. 1416, v. 23b.
- 16 F. Emecen, *a.g.e.*, s. 35.
- 17 İshak b. İbrahim, *Selîm-Nâme*, haz. Burhan Keskin, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998, s. 26; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 264; F. Emecen, *a.g.e.*, s. 35-36.
- 18 Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 61.
- 19 S. Tansel, *a.g.e.*, s. 265.
- 20 F. Emecen, *a.g.e.*, s. 37.
- 21 Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 76-77; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 265-266.
- 22 S. Tansel, *a.g.e.*, s. 264-265.
- 23 Şehzade Korkut hakkında bk. Feridun Emecen, “Korkut, Şehzade”, *DİA*, C. 26, s. 2005-207.
- 24 S. Tansel, *a.g.e.*, s. 261.
- 25 İshak b. İbrahim, *Selîm-Nâme*, s. 38-39; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 261-263; Funda Demirtaş, “Osmanlı Kroniklerine Göre Şehzade Korkut’un Mısır Macerası”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 47 (2019/2), s. 74-87.
- 26 Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, çev. İsmail Erünsal, C. II, Tercüman 1001 Temel Eser, No. 37, s. 422.
- 27 Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kitabü't-Târîh-i Künhü'l-Ahbâr*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar-Ahmet Gül-İbrahim Hakkı Çuhadar, C. I/II, Kayseri 1997, s. 933.
- 28 S. Tansel, *a.g.e.*, s. 269-270.
- 29 Kemal Paşazade, s. 40-41; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 23b; F. Emecen, *a.g.e.*, s. 48.
- 30 Kemal Paşazade, s. 42; İshak b. İbrahim, *Selîm-Nâme*, s. 39; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 25a.
- 31 Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 78-79.
- 32 *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 23b.
- 33 Faruk Söylemez, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 33 (2012/2), s. 66-67.
- 34 Nureddin Sarıgörez hakkında bk. Mehmet İpşirli, “Sarigörez Nureddin Efendi”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 151-152.
- 35 Şehzade Korkut daha önce Mısır’a gitmiş ancak kısa bir süre sonra babasından af dileyerek tekrar sancağı olan Antalya’ya dönmüştü.
- 36 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), No. E.756/47; Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 80-81; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 271-272; F. Emecen, *a.g.e.*, s. 50-51.
- 37 *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 24a.
- 38 İshak b. İbrahim, *Selîm-Nâme*, s. 37; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 25a.
- 39 S. Tansel, *a.g.e.*, s. 274; Selim’in Muğla’yı kabul etmemesi iki sebepten olmuş olmalıdır. Biricisi Muğla’nın ağabeyi Korkut’un sancağına yakın olması nedeniyle kendisi ile Korkut arasında bir çatışma meydana geleceği, ikincisi Muğla’nın İstanbul’a uzak olması; bunun da tahta geçmesi için bir engel teşkil edeceği endişesi olabilir.
- 40 İshak b. İbrahim, *Selîm-Nâme*, s. 61; Matrakçı Nasuh, v. 34b; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Ankara 1988, s. 95; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 274.

- 41 TSMA, No. E. 756/54; Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 83; F. Emecen, *a.g.e.*, s. 54.
- 42 F. Söylemez, *a.g.m.*, s. 68.
- 43 Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 83–84.
- 44 İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 123; Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 84.
- 45 Matrakçı Nasuh, v. 35b-36a; Celalzade Mustafa, *Selim-Nâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990, s. 85.
- 46 Matrakçı Nasuh, v. 36b; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 395.
- 47 İshak b. İbrahim, *Selim-Nâme*, s. 66-67.
- 48 Matrakçı Nasuh, v. 37a-37b; İshak b. İbrahim, *Selim-Nâme*, s. 68; *Tacü't-Tevarih*, s. 22-23; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 276.
- 49 Matrakçı Nasuh, v. 38a; *Tacü't-Tevarih*, s. 23.
- 50 Matrakçı Nasuh, v. 38a; *Tacü't-Tevarih*, s. 23.
- 51 İshak b. İbrahim, *Selim-Nâme*, s. 69.
- 52 İshak b. İbrahim, *Selim-Nâme*, s. 69; Âlî, s. 939.
- 53 M. C. Şehabeddin Tekindağ, “Bayezid’in Ölümü Meselesi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 24, İstanbul 1970, s. 3.
- 54 Matrakçı Nasuh, v. 38b-39a; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 24b; *Tacü't-Tevarih*, s. 24; Solak-Zâde, Mehmed Hemdemî, *Solak-Zâde Tarihi*, haz. Vahid Çabuk, C. II, Ankara 1989, 443; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 277; İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise Hasan Paşa’nın savaşmak istemeyerek veya korkarak geri döndüğünü ifade etmektedir. bk. *a.g.e.*, s. 240.
- 55 Matrakçı Nasuh, v.39a-40a; İshak b. İbrahim, *Selim-Nâme*, s. 71-72; *Tacü't-Tevarih*, s. 24- 25.
- 56 İshak b. İbrahim, *Selim-Nâme*, s. 72.
- 57 Âlî, s. 940; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 24b.
- 58 Matrakçı Nasuh, v.41b- 43a; *Tacü't-Tevarih*, s. 25-27; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 240; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 277.
- 59 Matrakçı Nasuh, v. 43a-43b; *Tacü't-Tevarih*, s. 28.
- 60 F.Söylemez, *a.g.m.*, s. 71.
- 61 İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 125; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 25a.
- 62 Matrakçı Nasuh, v. 44b; *Tacü't-Tevarih*, s. 29; *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 425; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 279.
- 63 İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 125.
- 64 Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 86.
- 65 Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 86-87.
- 66 F. Söylemez, *a.g.e.*, s. 72-73.
- 67 *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 25b-26a.
- 68 İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 126.
- 69 İshak b. İbrahim, *Selim-Nâme*, s. 102; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 26a.
- 70 İshak b. İbrahim, *Selim-Nâme*, s. 103.
- 71 Celalzade, *Selim-Nâme*, s. 87; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 26b; *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 427.
- 72 *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 26a; Celalzade *Selim-Nâme*, s. 87; İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 127; *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 427; Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 87–88.
- 73 Matrakçı Nasuh, v. 32a; İshak b. İbrahim, *Selim-Nâme*, s. 56; *Tacü't-Tevarih*, s. 52; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 284; F. Emecen, *a.g.e.*, s. 60.
- 74 Matrakçı Nasuh, v. 32b; İshak b. İbrahim, *Selim-Nâme*, s. 56-57; *Tacü't-Tevarih*, s. 52; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 284.
- 75 İshak b. İbrahim, *Selim-Nâme*, s. 57.
- 76 Matrakçı Nasuh, v. 33a; İshak b. İbrahim, *Selim-Nâme*, s. 57-58; *Tacü't-Tevarih*, s. 53.
- 77 İshak b. İbrahim, *Selim-Nâme*, s. 58; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 27b; Matrakçı Nasuh, v. 33b; *Tacü't-Tevarih*, s. 54; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 237.
- 78 *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 27b.
- 79 Âlî, s. 929; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 27b.
- 80 F. Emecen, *a.g.e.*, s. 60.
- 81 Celalzade, *Selim-Nâme*, s. 80.
- 82 Celalzade, *Selim-Nâme*, s. 82; Âlî, s. 930; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 27b-28a; F. Emecen, *a.g.e.*, s. 60.
- 83 *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 29a.
- 84 Celalzade, *Selim-Nâme*, s. 85.

- 85 İshak b. İbrahim, *Selim-Nâme*, s. 93; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 29a.
- 86 Celalzade, *Selim-Nâme*, s. 88; İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 128; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 287-288.
- 87 *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 29a.
- 88 Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 119-120; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 290; F. Emecen, *a.g.e.*, s. 61.
- 89 Yeniçeriler: “Şeytankulu uğraşında Sultan Ahmet, Ali Paşa’ya imdada cüret idemeyüp havfından eyaletine çekilüp gide ve ırz-ı saltanatı kayırmak kaydında olmayup terk-i nâmus ide, bâ-husus ol tâife-i ehl-i fesad kendü sancağına karîb bulunmuş iken min ba’d andan bir merdâne hareket sâdır ve dilirâne cünbüş zâhir olmaya. Bu makule ten-perver olan makam-ı hilâfete neden istihkak bulur ve padişahlığa ne hüner isbatı ile lâyıık olur. Serîr-i saltanata sezâ-vâr Sultan Selim-i nâm-dârdır, biz andan gayrisini kabul itmezüz” diyerek ayaklandılar. bk. *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 29b-30a.
- 90 Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 120; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 291.
- 91 İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 128; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 29b; *Müneccimbaşı Tarihi*, s. 434; Ç. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, s. 120.
- 92 İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 128-129.
- 93 *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 29b; F. Emecen, *a.g.e.*, s. 61-62.
- 94 Karaman vilayetinde bu tarihlerde Şehzade Şehinşah’ın oğlu Mehmet valilik yapıyordu. bk. *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 29b.
- 95 *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 29b-30a.
- 96 Matrakçı Nasuh, v. 77b-78a.
- 97 F. Emecen, *a.g.e.*, s. 64.
- 98 Celalzade, *Selim-Nâme*, s. 93; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 30b.
- 99 Tekindağ, Şehabettin, “Bâyezid II.’in Tahta Çıkışı Sırasında İstanbul’da Vukua Gelen Hadiseler Üzerine Notlar”, İstanbul Gelen Hadiseler Üzerine Notlar”, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi *Târih Dergisi*, Sayı:14, İstanbul 1959, s. 89-90.
- 100 İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 131.
- 101 İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 131; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 30b-31a.
- 102 Matrakçı Nasuh, v. 81a-81b; *Tacü’t-Tevarih*, s. 89.
- 103 *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 30a.
- 104 Matrakçı Nasuh, v. 79a.
- 105 TSMA.E.749/61; F. Emecen, *a.g.e.*, s. 63.
- 106 Matrakçı Nasuh, Şehzade Selim’in saltanata davet haberini aldığı Kefe’den İstanbul’a hareketini, Hz. Yusuf kıssasında anlatıldığı üzere, Hz. Yusuf’un Mısır’dan babası Hz. Yakub’un bulunduğu Kenan-ili’ne gömleğini gönderip Yusuf’un gömleğindeki kokunun Hz. Yakub’un gözlerine ışık verdiği (Ahmet Cevdet, Kısas-ı Enbiya, I, haz. Mahir İz, Ankara 2000, s. 7-16) gibi Selim’in İstanbul’a yönelmesinin babası Bayezid’e aynı şekilde hayat verdiği ve onu ferahlattığı şeklinde ilginç bir benzetmede bulunur. bk. *Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim Han*, v. 81a-82a.
- 107 *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 30b.
- 108 İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 130.
- 109 Matrakçı Nasuh, v. 83a; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 299. Şehzade Selim tahta oturduktan ve biat merasimi tamamlandıktan sonra Şehzade Korkut’a eski sancağı olan Manisa’ya ek olarak Midilli Sancağı’nı da verdikten (*Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 32a) sonra Korkut kardeşi Selim’le vedalaşarak Manisa’ya gitti. bk. Şükrî-i Bitlisi, *Selim-Nâme*, haz. Mustafa Argunşah, Kayseri 1997, s. 103.
- 110 Celalzade *Selim-Nâme*, s. 97; İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 132; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 31a.
- 111 Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Bey’den sekizinci Osmanlı padişahı Sultan II. Bayezid’e kadar saltanat hep babadan oğla geçmiştir.
- 112 İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 132-133.
- 113 Kemal Paşazade, s. 63-64; İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 134; Şükrî-i Bitlisi, *Selim-Nâme*, s. 105; *Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han*, v. 31b.
- 114 Kemal Paşazade, s. 64; İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 134.

Kaynakça

1.Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), No. E.756/47, E. 756/54, E.749/61.

2.Kaynak Eserler

Ahmet Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*, C. I, haz. Mahir İz, Ankara 2000.

Celalzade Mustafa, *Selîm-Nâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990.

Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kitabü't-Târîh-i Künhü'l-Ahbâr*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar-Ahmet Gül-İbrahim Hakkı Çuhadar, C. I/II, Kayseri 1997.

Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, haz. İsmet Parmaksızoglu, C. IV, Ankara 1992.

İdris-i Bidlîsî, *Selîm Şah-Nâme*, haz. Hicabi Kırlangıç, Ankara 2016.

İshak b. İbrahim, *Selîm-Nâme*, haz. Burhan Keskin, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir 1998. *Kânûnname-i Âl-i Osman*, haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul 2003.

Kemal Paşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman, IX. Defter*, nşr. Ahmet Uğur, Berlin 1985.

Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim Han*, British Museum, Add. 23586.

Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, çev. İsmail Erünsal, C. II, Tercüman 1001 Temel Eser, No: 37.

Solak-Zâde, Mehmed Hemdemî, *Solak-Zâde Tarihi*, haz. Vahid Çabuk, C. II, Ankara 1989.

Şükrî-i Bitlisi, *Selîm-Nâme*, haz. Mustafa Argunşah, Kayseri 1997.

Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, No. 1416.

3.Araştırma ve İncelemeler

Demirtaş, Funda, “Osmanlı Kroniklerine Göre Şehzade Korkut’un Mısır Macerası”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 47 (2019/2), s. 67-91.

Emecen, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2011.

Emecen, Feridun, “Korkut, Şehzade”, *DİA*, C. 26, s. 205-207.

İnalçık, Halil, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı Devlet, Kanun, Diploması*, İstanbul 2015.

İpşirli, Mehmet, “*Sarıgörez Nûreddin Efendi*”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 151-152.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1986.

Öz, Mehmet, *Kanun-ı Kadîmin Peşinde Osmanlı’da “Çözülme” ve Gelenekçi Yorumları*, İstanbul 2010.

Söylemez, Faruk, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 33 (2012/2), s. 63-86

Taneri, Aydın, *Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün*, İstanbul 1993.

Tansel, Selahattin, *Sultan II. Bayezid’in Siyasî Hayatı*, İstanbul 1966.

Tekindağ, Şehabettin, “Bâyezid II.’in Tahta Çıkışı Sırasında İstanbul’da Vukua Gelen Hadiseler Üzerine Notlar”, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Tarih Dergisi, Sayı:14, İstanbul 1959, s. 85-96.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin, “Bayezid’in Ölümü Meselesi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, Sayı: 24, İstanbul 1970, s. 1–16.

Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2012.

Uluçay, Çağatay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, Sayı: 9/10, İstanbul 1954, s. 53–90/117–142.

Uluçay, Çağatay, “Bayezid II. in Ailesi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, Sayı:14, İstanbul 1959, s. 105-124.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1984.

Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri

Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Giriş

XVI. yüzyılın tarihî şahsiyetlerden biri olan Yavuz Sultan Selim, Osmanlı Devleti tahtına padişah olmadan önce, Trabzon'da çeyrek yüzyıldan fazla vali olarak görev yapmıştır. Osmanlı padişahı olarak, Yavuz Sultan Selim dönemini aydınlatan pek çok eser bulunmaktadır. Biz bu araştırmamızda, Yavuz Sultan Selim'in (1470-1520), Trabzon'da şehzade olarak, valilik yaptığı dönem içerisindeki faaliyetlerini, ortaya koymaya çalışacağız.

Osmanlı Devleti'nin tahtında XV. yüzyılın ortalarında Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) bulunmaktaydı. Fatih Sultan Mehmed'in, Orta Çağ'ı kapatarak, Yeni Çağ'ı İstanbul'un fethinde kullandığı modern toplumun icadıyla açtığı kabul edilir. 1461 yılında Doğu Karadeniz bölgesini, Trabzon'un fethiyle Osmanlı ülkesine katmayı başarmıştı. Böylece Fatih Sultan Mehmed zamanında, İstanbul'da bulunan Bizans İmparatorluğu (1453) ile Trabzon'da bulunan Rum İmparatorluğu (1461) ortadan kaldırılmıştı. Fethedildikten sonra Trabzon ve havalisi, uzun bir müddet herhangi bir eyalet teşkilatına bağlı bulunmaksızın, müstakil olarak idareci ve kumandanlar tarafından, kale dizdarları, subaşları, şehir ve kasabalarda kadı, zaim ve ümerâ vasıtasıyla idare edilmiştir.¹

Fatih Sultan Mehmed zamanında, Sivas vilayetinin Amasya sancağında, büyük oğlu Şehzade Bayezid, sancakbeyi iken, yine Sivas vilayetine bağlı Trabzon sancağında da, Şehzade Bayezid'in büyük oğlu Abdullah, sancakbeyi bulunuyordu. Trabzon'da İçkale Camii şadırvanında Sancakbeyi Abdullah'ın 875 (1470) tarihli bir kitâbesi kalmıştır.² Şehzade Abdullah'ın Trabzon sancakbeyi olarak 892 (1487) yılına kadar bu görevde kaldığı anlaşılmaktadır.

Trabzon'da Şehzade Abdullah'tan sonra, Trabzon sancakbeyi olan ikinci ve son şehzade, Yavuz Sultan Selim'dir. Şehzade Selim, babası II. Bayezid, Amasya'da sancakbeyi iken, 875 (1470) yılında doğmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in vefatı ile II. Bayezid Han (1481-1512), Osmanlı Devleti tahtına padişah olarak cülûs ettiği zaman, oğlu Şehzade Selim'i 886 (1481) yılında, Trabzon sancakbeyi olarak tayin etmiştir.³ Şehzade Selim, gemiyle Kefe'ye oğlu Süleyman'ın yanına gidişine kadar, 892-916 (1487-1510) yılları arasında yaklaşık olarak yirmi dört yıl, Trabzon'da valilik yapmıştır.⁴

Osmanlı Devleti tahtına, 7 Safer 918'de (24 Nisan 1512) Osmanlı hanedanının dokuzuncu hükümdarı olarak oturan Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) babası II. Bayezid, annesi ise Dulkadiroğlu Alâüddevle'nin kızı Ayşe Hâtun'dur.⁵ Yavuz Sultan Selim'in çocukluğu ağabeyi Şehzade Korkud gibi, dedesi Fatih Sultan Mehmed'in yanında geçmişti. Halîmî Çelebi başta olmak üzere devrin ünlü hocalarından dersler almıştı. Şehzade Ahmed ve Şehzade Korkud'un yumuşak huyuna karşılık, Şehzade Selim sert ve cevval bir şekilde amansız hareket ederdi; ondan dolayı "Yavuz" lakabını almıştır. Kendisi aynı zamanda şair bir kimse idi. Türkçe, Farsça ve Tatarî şiirler söylerdi.⁶

Aynı zamanda şair bir kişiliğe sahip olan Yavuz Sultan Selim, fizikî görünüm olarak; orta boylu, toparlak ve kırmızıyla karışık beyaz yüzlü, çatık kaşlı, beyaz dişli, omuzları ile göğüs arası açık, sakalsız, uzun bıyıklı ve sert bakışlı bir kimse idi.⁷ Şehzade Selim'in Trabzon'da sancakbeyi iken, kaldığı uzun süre içerisinde, devlet yöneticiliği, komutanlık tecrübesi, kitleleri sulh ve idare kabiliyeti, asker kişiliği iyice gelişmişti.⁸

Yavuz Sultan Selim'in kişiliği ve karakteriyle ilgili olarak yabancı bir araştırmacı; "Selim'in arkasında, Trabzon'daki valilik yılları boyunca kazandığı imrenilecek bir şöhreti vardı. Selim birliklerinin bizzat başına geçen üstün bir komutan, doğruluktan şaşmayan ve başarılı bir idareci, yobazlığa varmayan tam bir Sünnî, lükse ve zevke fazla eğilimi olmayan bir kimseydi. Bu sert asker kabuğu altında, hükümdarımız geniş bir kültür sahibiydi. Gözünde gözlük durmadan okuyor ve Farsça başarılı şiirler yazıyordu. Yalnız başına yaşamayı seven ve sır vermez bir kişiliğe sahip olan Selim, kararlarının çağdaşlarınca anlaşılıp anlaşılmamasının kaygısında değildi"⁹, demektedir.

Yavuz Sultan Selim'in şehzade olarak valilik yapmasından çok önceleri, Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedildiği sıralarda Trabzon bölgesi, çok problemlili bir yerdi. Aynı zamanda Trabzon'un, Gürcistan ve İran gibi ülkelerle de sınırı bulunuyordu. Osmanlı idaresi Trabzon'da tesis edildiğinde, öncelikle bu bölgedeki mevcut dengeler ani bir darbeye bozulmadı. Eski idarî yapının temel hususiyetleri korunmuştu. Bu idarî planlamanın coğrafi ve stratejik gerçekler kadar, daha önceki siyasi ve sosyal alt yapıları da göz önüne alınarak teşkil edilmiş olduğu açıktır. Aslında en başta Trabzon civarının fethi tamamlanmamış olduğundan, ilk yıllarda burasının bir sancak haline getirilip müstakil olarak kaldığı ve herhangi bir Beylerbeyiliğe bağlanmadığı üzerinde durulmaktadır.¹⁰

Trabzon'a ait arşivlerimizde tarihî materyaller, XV. yüzyıla nazaran, XVI. yüzyıl başlarından itibaren ve özellikle Yavuz Sultan Selim'in saltanatı zamanında daha fazla bulunabilmektedir. Trabzon'un XVI. yüzyıl başlarında ve Yavuz Sultan Selim devrinde; Sivas, Amasya ve Tokat havalisini içine alan, Rum Beylerbeyliği'ne bağlı olduğu görülmektedir. Ancak bundan evvel "Eyâlet-i Rûmiye-i Suğra"ya tâbi olduğunu, kati olarak teyit edecek kuvvetli bir delile rastlanmadığı ifade edilmekle¹¹ beraber, Trabzon'un fethinden sonra, Komnenoslar Sarayı, Trabzon Sancakbeyi Konağı oldu. Ülkenin Türkleşmesine önem verildi. Nerede bir güzel çiftlik veya müstahkem bir mevki var ise, idaresine bir Türk geçirildi. "Rum (Sivas) Vilayetine bağlanan Trabzon Sancağı; Harşıt boyundaki Kürtün, Torul ve Çanıca/Gümüşhane dışında Görele'den Pazar'daki Kemer'e ve Kemer'den Çoruh ağzına değin Hemşin ve Laz bölgeliklerini içerisine alıyordu"¹², denilmektedir. Ancak, bu konuda gerçekten kesin bir kanaate ulaşılamamakla birlikte, fethinden sonra ilk başlarda, Trabzon'un Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı olduğu yolundaki bilgilerin doğruluğu da şüphelidir.

Trabzon sancağının ilk teşekkülü sırasında, sınırlarını tam olarak tespit etmek oldukça zordur. Bu nedenle Trabzon sancağının tahririyle ilgili kayıtlara bakmak gerekir. Bugün Trabzon sancağına ait en eski tahrir defteri 1486 tarihini taşımaktadır. Buradan Trabzon'la ilgili olarak hem idarî hem de sosyal ve ekonomik dökümlerin mahiyeti hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Gerek bu defter gerekse XVI. yüzyılda kaydedilen bir diğer defterden, Trabzon'un ilk idarî yapısı hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Ancak başlangıçta, Trabzon sancağının nereye bağlı olduğu yönünde kesin bir bilgiye rastlayamıyoruz. Aslında bu belirsizlik, Trabzon'un Osmanlı hâkimiyeti altında uzun süre bir "uç sancağı" olmasıyla ilgili gibi gözükmektedir.¹³

Doğu Karadeniz bölgesinde bulunan Trabzon, XV. yüzyılın sonlarında ve XVI. yüzyılın başlarında, çeşitli hanedanlıkların, önemli bir nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. Çünkü bir taraftan geçmiş dönemlerde Rum İmparatorluğu'nun merkezi, diğer taraftan Karadeniz'e açılan önemli bir ticaret ve liman şehri idi. Bölgeye ve Trabzon'a hem Hristiyan Gürcü prensleri hem Şif-Safevîler hem de Akkoyunlu-Türkmen hanedanlığı vârisleri hâkim olmak istiyorlardı. Son derece mühim bir stratejik öneme haiz olan Trabzon'un ehemmiyetini kavramış olan Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmed ise, daha erken davranarak, önceden planlamış olduğu gibi, Trabzon ve havalisini Osmanlı Devleti'ne katmıştı (1461).

Celal-zâde Koca Nişancı Mustafa Paşa, Trabzon hakkında; "Yavuz Sultan Selim'in vali olarak tayin olduğu yer, mutluluk yuvası Trabzon'dur. İklimi cennet gibidir. Kuzeyde Karadeniz sahili üzerindedir. Bir tarafı Çerkez ve Gürcistan vilayeti, bir tarafı Şirvân ve Geylân'a yakın ormanlar ve dağlarla çevrilidir. Bir tarafı da Acem ülkelerinden Azerbaycan'a bitişiktir. II. Bayezid tahta geçip, vilayetler şehzadeler arasında taksim edildiğinde, Trabzon diyarı da dünyanın mutlu sultanı olan, Selim Han'ın mübarek ayaklarını basması ile şereflenmiştir"¹⁴, ifadeleriyle bilgi vermektedir. 26 Ekim 1461 tarihinde Osmanlı ordusu tarafından fethedilen Trabzon'a, fethinden sonra Niksar, Tokat, Amasya ve Çorum gibi şehirlerden hayli Türkmen getirilerek yerleştirilmiştir. Trabzon Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu devirlerde es-

kiden olduğu gibi önemli bir liman şehri, ticaret, kültür ve sanat merkezi olmaya devam etmiştir.¹⁵

Şehzade Selim'in, Trabzon'a gelişinin ilk yıllarından itibaren, sancağının sınırlarını genişletmek, hakimiyetini arttırmak istediğini görmekteyiz. Akkoyunlu hanedanından Sultan Yakub'la (1478-1490) mektuplaşmış ve ona "gazây-ı Gürcistan"dan bahsetmiştir.¹⁶ Akkoyunlu hanedanlığının son sultanlarından Elvend Bey'le (1498-1504) de, Trabzon valisi iken mektuplaşan Şehzade Selim, 1498 yılında Akkoyunlular iç kavgalarıyla ikiye ayrıldığı zaman, Şah İsmail (1501-1524) bu durumdan yararlanarak 1501'de Akkoyunlular'ın başkenti Tebriz'i işgal ederek, Safevî Devleti'ni kurduğu sıralarda, Trabzon'dan Gürcistan'a ilk akınlardan sonra ilk seferlerini yapmaktaydı.¹⁷

Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'a vali olarak gittiği ilk yıllarda, Erzincan ile Fırat Nehri'nin doğusundaki bütün bölgeler, Akkoyunlular'ın hakimiyetindeydi. Ayrıca Karadeniz kıyıları dışındaki Gürcistan toprakları da Tebriz'e haraç ödeyen tâbiler durumunda idiler. Fırat Nehri'nin batı taraflarında kalan Malatya, Divriği, Adıyaman, Antep ve Halep ise, başkentleri Kahire olan Mısır'daki Memluklar'ın elinde bulunuyorlardı. Bu bakımdan, Akkoyunlular ve onların vârisi olduğunu iddia ederek Azerbaycan'da ortaya çıkan Safevîler ile Osmanlı Devleti'nin hemhudut olduğu kritik bölge, Rum (Sivas) vilayetinin Trabzon sancağı idi.¹⁸

Şehzade Selim'in Trabzon'da sancakbeyi olmasıyla, Trabzon'un idarî bağımsızlığının esaslı bir şekilde kendisini gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Kemâl Paşazâde, Yavuz Sultan Selim'in şehzadelik dönemini ifade ederken Trabzon için, "Ermeniyeyi Suğra vilâyetinin ki Trabzon dâru'l-mülküdür" diyerek, buranın idarî durumunu ortaya koymaktadır. Trabzon için 1488 tarihli kayıtlarda "vilâyet" ve "liva" tabirleri kullanılırken herhangi bir beylerbeyliğe bağlı olarak gösterilmemektedir.¹⁹

Fethinden sonra, Trabzon şehrinin nüfusuyla ilgili bilgi veren ilk arşiv malzemesi, Şehzade Selim Trabzon'da sancakbeyi bulunurken hazırlanmış olan 1486 tarihli Mufassal Tımar Defteri'dir. Bu tarihten önce Trabzon sancağının tahriri yapılmışsa da, eksik olduğundan ikinci bir tahririn yapılmasına ihtiyaç duyulmuş, bunun sonucunda fethinden yirmi beş yıl sonra "828 numaralı Trabzon Mufassal Tımar Defteri" vücuda getirilmiştir. Bu deftere göre; 1486 yılında Trabzon şehrinde, bir mahalle ve on dokuz cemaatin oluşturduğu 257 hâne, bir mücerred (bekâr) ile birlikte Trabzon Kalesi'nde görevli 203 nefer Müslüman, on beş mahalle ve bir cemaatin oluşturduğu 920 hâne, 214 bîve (dul), 61 mücerred ile birlikte iki hâne müsellemler-yamak ve 6 nefer kale görevlisi Hristiyan olmak üzere tahminen 7.575 kişiden oluşan bir nüfus bulunmaktaydı.²⁰ Nüfusun yaklaşık olarak 2.025 kişiyle yüzde yirmi yedisini Müslümanlar, 5.550 kişiyle yüzde yetmiş üçünü de Hristiyanlar oluşturmaktaydı. Müslümanlar kale surlarının çevrelediği alanda yaşarken, Hristiyanların büyük çoğunluğu kale dışındaki doğu ve batı mahallelerinde oturmaktaydı.²¹ Bu durumlar devam eden süreçte sık sık değişecektir.

Şehzade Selim Trabzon sancakbeyi iken, dedesi Fatih Sultan Mehmed'den sonra babası II. Bayezid'in zamanında görülen fetih ve gazâ seferlerindeki durgunluğu,

bu uçta giderip canlılığa çeviren çok güçlü ve hareketli bir şahsiyet olmuştur. Bir yandan Şah İsmail'in, Erzincan'a gelerek buradan Anadolu içlerindeki Osmanlı topraklarına, Şiîlik propagandası yaptırmasına karşılık, Bayburt ile Erzincan taraflarına yöneldiği gibi, öte yandan da, 1501 yılında Safevîlerin Tebriz işgalinden sağ kurtulabilen Akkoyunlu beyleri ve ahalisini de, mülteci olarak Trabzon sancağına kabul ederek, onları Trabzon ile Rize arasına yerleştirmiştir. Ayrıca, Anadolu'dan gazâ dileyen gönüllüleri de yanına alarak, Gürcistan'a akınlar yapan Şehzade Selim, buralarda yağmalar yaparak tutsaklar almış ve fetih girişimlerinde bulunmuştur.²²

Şehzade Selim Trabzon sancakbeyi olarak, sık sık Çerkezistan ve Gürcistan'a akınlar yapmıştır. Şehzade Selim'in bu seferleri hakkında, Osmanlı tarihçileri; Celal-zâde Mustafa, Selimnâme, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazîne Kısmı, Nr.1274, v. 33a-41a; Kemal Paşazade, Defter VIII, Ali Emîrî, Nr.32, v.105a-117a; Şükrî Bitlîsî, Selimnâme, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazîne Kısmı, Nr. 1597, v. 18b-22b gibi kaynaklarda ayrıntılı bilgiler bulmak mümkündür.²³

Trabzon sancakbeyi olan Şehzade Selim, dostluğa da büyük önem vermiştir. Onun dost olduğu veya desteklediği han ve beylere hiçbir zaman zarar vermediği gibi, onları devamlı koruduğunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan Şehzade Selim çevresindeki dost olduğu beylerin de güvenini kazanmıştır. Şehzade Selim, Ardahan, Göle, Oltu ve İspir bölgelerine hâkim olan mahallî Gürcü beylerinden Mirzâ Çabuk'la (1502-1516) dostluk kurmuştu. Ayrıca Bayındır beylerinden Ferruhşâd ve Mansur, yurtlarını ellerinden alan Şah İsmail'e karşı, Şehzade Selim'le birleşmişlerdi.²⁴

Erdebil sûfilere neslinden gelen Şeyh Haydar oğlu Şah İsmail, menşe itibarıyla Anadolu boy ve uluslardan Ustacalu, Şamlu, Rumlu (Anadolulu) Musullu, Tekelü, Bayburtlu, Çapanlu, Karamanlu, Dulkadırlu, Varsak, Afşar, Kaçar ve Karacadağ sûfilerinden etrafına topladığı kişilerle, 1500 yılında Azerbaycan, 1507'de Diyarbakır, nihayet 1508 yılında da Bağdat'ı alarak Akkoyunlu Türkmen Devleti'ne son vermişti.²⁵

Safevî Hükümdarı Şah İsmail, 1507 yılında Dulkadıroğulları üzerine bir sefer tertip etmişti, Elbistan ve Maraş civarlarını yakıp yıkmıştı. Erzincan'dan Azerbaycan'a dönerken, kardeşi İbrahim'i Trabzon üzerine yağma ve talan için göndermişti. Bunu bir savaş sebebi sayan Trabzon Sancakbeyi Şehzade Selim, Trabzon'dan Bayburt ve Erzincan'a kadar olan sahalara saldırmış ve bir köprü başında Safevî kuvvetlerini dağıtarak, Şah İsmail'in kardeşi İbrahim Mirzâ'yı esir alarak Trabzon'da hapsedmiştir.²⁶

Şehzade Selim Trabzon'da sancakbeyi iken, sanki bir beylerbeyi gibi hareket etmiştir. Bunun sebepleri arasında, Şehzade Selim'in lider kişiliğinin yanı sıra, babası II. Bayezid Han'ın halîm bir tutum içerisinde olması, Tebriz'de saldırgan ve yayılmacı politikasıyla Safevî Şah İsmail'in ortaya çıkması, Trabzon'un Gürcistan ve Azerbaycan üzerine sefer yapmaya uygun bir stratejik öneme sahip olması gibi şartları sayabiliriz. Ayrıca bir taraftan Anadolu Türkmenleri'nin Şah İsmail'e tâbi olmaları, öte yandan Şah İsmail'den darbe yemiş olan ve Tebriz'den dağılan Akkoyunlu bey-

lerinin ve ahalisinin Şehzade Selim'in etrafında yer aldıklarını görmekteyiz. Şah İsmail'in Anadolu üzerine yaptığı kesif Şîlik propagandası ve her geçen gün Şah İsmail'in nüfuzunun artması, Şehzade Selim'i İran'a karşı teyakkuza geçirmiştir.

Osmanlılar da şehzadelerin "han" ünvanını kullanması yasak olduğu halde, "Selim Şah" Trabzon'da İmâret/Hâtûniyye Mahallesindeki 906/1501 tarihli Seydî Hacı Mehmed Çeşmesi kitâbesinde adını "Şemsü'z-Zemân ve mefâhir-i Ali Osman Sultan Selim Han" diye yazdırmıştır. Bu sıralarda Şehzade Selim'in Trabzon'daki halini ve davranışlarını, babası Hasan Can'dan duydukları kadarıyla, Hoca Saadeddin şöyle anlatmaktadır: "Makarr-ı Saltanatdan dîr ve nazargâhdan mehcûr iken bunca zemân ol aksây-ı hududdan ma'dûd olan kişverde ârâm idûb", yine de babasına saygı gösterirdi. Herkes onun tahta geçmesine heves ederdi. Pâdişah hasta ve gazâyâ çıkamaz olmuştu. Hele Kızılbaşların Karaman sınırlarına kadarki akınlarına göz yumulması ve idarenin "eğri reyli" vezirlere bırakılması göze batıyordu. Trabzon'daki Şehzade Selim ise, "telâfi-i taksir-i vüzerâ için ceng ü peykâr ehlini mu'attal ve bîkâr komayub Der-i Devled'den behremend olmayan bîkes ma'zulları ve ihmâl-i vüzerâ ile nâümid olanları mahzulları yazûb gâh Gürcistân'a akın salub ikâmet-i resm-i cihâd ile def-i melâl ve gâh Kızılbaş-ı bed-ma'âş ile harb ü kıtâl ederler idi."²⁷

Şah İsmail, Tebriz'de İran saltanat tahtına geçtikten sonra, Şîliği resmî mezhep ilan etmiş, "On İki İmam" adına hutbe okutup, kendi adına para bastırmıştı. Ülkesinde bazı tayinler yaparak, yetkililer belirlemiş ve Safevî Devleti'ni resmen ilan etmişti. Safevî Şeyh Cüneyd'den beri, gösterilen gayretler semeresini vermiş, Erdebil Şeyhleri Ocağı, Anadolu Türkmenleri sayesinde siyasi bir teşekkül olmuşlardı.²⁸ Gerek Şirvan'da gerekse Tebriz'de, Şah İsmail'in zulmünden âdeta halk yılmış, savunmasız on binlerce Akkoyunlu Türkmen öldürülmüş, bir kısım insanlar da korkudan onun ordusuna katılmıştı. Şah İsmail kuvvetli bir orduyla Irak'a hücum ederek, Akkoyunlu hanedanı Murad Bey'i yenerek, bütün Akkoyunlu ülkesini ve Şiraz'a kadar olan bölgeyi hâkimiyeti altına almıştı. Kazvin, İsfahan, Kâşân, Kum, Rey, Hemedân, Semnan ve Damgan gibi şehirler, artık Şah İsmail'in hâkimiyeti altındaydı. Şah İsmail, müfrit bir Şîlik taassubuyla hareket ederek pek çok Sünnî âlimi öldürtmüş, bu gelişmeler; bir taraftan Osmanlı Devleti'nin öte yandan Özbek Hanlığı'nın tepkisine yol açmıştır.²⁹

Şah İsmail, Kâzârûn şehrini aldıktan sonra, orada bulunan Sünnî ulemânın tamamını katlettirmiş, İsfahan'da bulunduğu bir sırada ise, kendisine gönderilen Osmanlı elçisinin huzurunda, Sünnî bir âlimi ve bir gurup halkı haksız yere öldürerek, Sünnî Müslümanların hâmisi olan Osmanlı Devleti'ne karşı dostâne bir tavır içinde olmadığını göstermişti.³⁰ Şah İsmail'in Osmanlı Devleti için hem içeriden hem de dışarıdan büyük bir tehlike teşkil ettiğini idrak etmiş olmasına rağmen, II. Bayezid buna karşı kati bir harekete geçememiştir. II. Bayezid Han, barış ve sükûnet istiyordu. Hatta, Osmanlı padişahı, Şah İsmail'in gönlünü hoş tutmak için, Erdebil ziyaretinden geri döneceklerine söz veren Türkmenlere "Ziyaret yasağı"nın uygulanmama çağını belirtmişti. Ancak Şah İsmail, Tebriz'de Akkoyunlu tahtına geçtikten sonra, büyük bir orduyla doğu illerimize inerek, Erzurum, Erzincan yoluyla 1507 yılında Dulkadıroğlu Alâuddevle Bozkurt Bey üzerine yürümüştü.³¹

Osmanlı topraklarını II. Bayezid'den aldığı müsaade üzerine geçen Şah İsmail, Sivas'tan dolaşarak Kayseri civarından, Sarız yolu ile Elbistan'a gitmişti. Alauddevle Bozkurt Bey, Dulkadirli ülkesini korumaya çalışmış, oldukça sarp olan Turna Dağı'na sığınarak Memluklar ve Osmanlılardan yardım istemiştir. Şah İsmail ve kuvvetleri her tarafı yakıp yıkmışlar, Dulkadirli Türkmenleri perişan bir şekilde etrafa dağılmışlar.³² Alauddevle'nin yardım çağrıları üzerine, Memluklar herhangi bir teşebbüste bulunmazken, Osmanlı Devleti Sultanı II. Bayezid, Vezir Yahya Paşa komutasındaki askerî kuvvetleri Ankara'dan Kayseri'ye yürütmüş, bunu duyan Şah İsmail'in kuvvetleri, ağırlıklarını bırakarak Fırat Nehri'ni zorla geçmişlerdir.³³ Dulkadirli ülkesini terk edip Harput'u ele geçiren Şah İsmail'e Diyarbakır Hâkimi Musullu Bey de itaatini arzemiştir. Bu suretle Musullu gibi kalabalık bir oymak Safevî emîr ve oymaklarına katılmış, geniş ve fethi kolay olmayan Diyarbakır bölgesi de Safevîlerin idaresi altına girmiştir.³⁴

Güneydoğu Anadolu'yu da ele geçiren Şah İsmail, bağlı bulunduğu Şîlik mezhebini, yayılma siyasetinin bir vasıtası olarak kullandığından, Sünnî-Müslümanlara karşı çok ağır muamelelerde bulunuyordu. Kendisine sadakat göstermelerine rağmen, Siirt ve Hısn-ı Keyfâ Emîri Melik Halil Eyyûbî ile Cizre Hâkimi Şah Ali Bey'i, diğer on iki beyle birlikte yakalatarak hapsedirmişti.³⁵ Diyarbakır'ı Safevî topraklarına katan Şah İsmail, 1508-1509 yıllarında Irak-ı Arap'a girmiştir. Bağdat'ta İmam Musa Kâzım'ın kabri üzerine kubbe inşa ettirip, İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin kabrini yakarak, şehir ahaliyle birlikte bazı âlimleri öldürtmüştür.³⁶

Şah İsmail, ortaya çıktığı 1499 yılından itibaren 1509 yılına kadar on yıldır, yaptığı hiç bir savaşta veya saldırıda mağlûp olmamış, âdeta şırmamıştır. Devamlı olarak hem batı komşusu Osmanlıların hem de doğu komşusu Özbeklerin ikazlarına rağmen, bir türlü bu ülkelere yaptığı Şîlik propagandasını durdurmamıştır. Çok sistemli ve ketum bir şekilde organize ettiği müritleri ve halifeleri sayesinde arzu ettiği devletin temellerini atmış ve sınırlarını devamlı genişletmiştir. Yılmak bilmeyen ihtirasıyla hareket eden Şah İsmail, Özbeklerin Hükümdarı Muhammed Şeybânî Han'ın (1451-1510), Kazaklarla mücadelesini fırsat bilerek, onun ülkesinin topraklarından Horasan'a yürümüş ve burasını işgal ederek pek çok Sünnî-Müslümanı öldürmüştür.³⁷

Bu durumu haber alan Muhammed Şeybânî Han, bir kısım kuvvetlerini kuzeyde bırakarak, hızla Horasan'a dönmüş; Şeybânî Han'ın eksik ve yorgun bir ordunun başında olduğunu fırsat bilen Şah İsmail, rakibinin üzerine yürümüş ve 1510 yılında yapılan çetin muharebeyi kazanarak, öldürtmüş olduğu Şeybânî Han'ın derisini yüzdürüp içerisine ot doldurarak, bu yaptıklarını anlatan bir mektubu, Osmanlı Sultanı II. Bayezid Han'a bildirmekten geri durmamıştır. Hatta Şeybânî Han'ın kesik başından kendisine bir şarap kadehi yaptırarak, bununla "meclisinde tolular ikram edermiş", denilmektedir. Şah İsmail'in bununla da yetinmeyerek, savaşın sonunda on binden fazla Sünnî-Müslümanı öldürterek, kesilmiş olan başlardan piramit yaptırdığı ifade edilmektedir. Bu zaferinden sonra Şah İsmail, derhal Türkistan'a doğru ilerleyerek Buhara, Semerkant ve Hive'yi işgal ederek, buralarda halka son derece kötü davranmıştır.³⁸

Safevî Şahı İsmail, 1510 yılında Özbekleri sindirerek, bütün Horasan'ı ülkesine katmıştır. Artık Safevî ülkesinin sınırları Fırat Nehri'nden Ceyhun Nehri'ne kadar uzanıyordu. Büyük bir devlet kurma yolunu tutan Şah İsmail, Azerbaycan'dan başka, Irak-ı Arap (Bağdat ve havalisi) ve Irak-ı Acem'i (Tebriz ve havalisi), Fars eyaletini, doğu da Horasan'ı da içine alarak Herat'a, batı da ise Osmanlılarla olan hudut Erzurum, Erzincan, Kemah, İran'da kalmak üzere şimdiki Sivas-Suşehri taraflarında başlıyor ve Rize, Hopa Osmanlılar da kalarak, Karadeniz sahiline kadar ulaşıyordu.³⁹

Bundan böyle İran'da XV. yüzyılın sonlarında ve XVI. yüzyılın başlarında Şiîliği devletin resmî mezhebi kabul eden, sırtını Türk olan ve olmayan halka dayayan Safevî Devleti kurulmuştu. Bu devletin temeli, binası ve çatısı her şeyi Türk unsuru, Anadolu'dan giden Türk evlatları tarafından vücuda getirilmişti. Şah İsmail, İran'da siyasi birliği kurduktan sonra orada birçok değişiklikler meydana getirmişti. Fakirlik ve meşakkat üzere yaşayan ahali, bu kuruluş sayesinde rahata, zenginliğe, birçoğu da mevkii ve makama kavuşmuştu. Fakat her şeye rağmen, Şah İsmail'in büyük liderlik özellikleri, cesur ve zeki kişiliği en etkili unsur olmuştur.⁴⁰

Şah İsmail için artık en mühim hedef Türkiye idi. Ancak askerî kudretle bu teşkilatı ve mükemmel Türk Devleti'ni yıkması mümkün değildi. Şah İsmail, Osmanlı Devleti'ni oluşturan Türk unsurunun Sünnî-Müslüman olduğunu biliyordu. Bu nedenle Şah İsmail, II. Bayezid'den çekinmeden Şiîliği "halife" adı verilen dâileri vasıtasıyla, Anadolu Türkleri arasında büyük isyanlara ve göçlere sebep olacak dercede yaymaya çalışıyordu.⁴¹ Osmanlı Padişahı II. Bayezid karşısında yumuşak ve ılımlı bir politika izleyerek, ona mektuplarında "baba" diye hitap ederek, Osmanlı ülkesinde bütün siyasi emellerini gerçekleştirmek isteyen ve âdeta riyakâr bir tavır sergileyen Şah İsmail'in yegâne endişesi ve kaygısı, başına birkaç defa da problem açan, Trabzon Valisi Şehzade Selim idi.

Nitekim, Şehzade Selim Trabzon'da vali iken, İran'da meydana gelen saltanat değişimini, Şah İsmail'in, karakter ve şahsiyetini, emellerini çok iyi biliyordu. Şehzade Selim, Trabzon'dan yaptığı üç Gürcistan seferi ile Gürcistan'ın büyük bir kısmını hâkimiyeti altına almıştı. Ayrıca Şehzade Selim, Anadolu'da Akkoyunlu Türkmen Devleti'nden Safevîlere geçen topraklarında bir kısmını ele geçirmişti. Bayburt, Erzincan, Kemah, İspir, Çemişgezek (Tunceli), gibi yerleri idaresi altına almıştı. Şah İsmail'in Dulkadirli Alauddevle Bozkurt Bey'in üzerine giderken, yanında ağır olduğu için taşıyamayıp Erzincan'da toprağa gömdürmüş olduğu top ve cephanelere de el koymuştu. Bunun üzerine çok sinirlenen Şah İsmail, kardeşi İbrahim Mirza'nın yanına asker katarak, Trabzon'a, Selim üzerine göndermişti. Şehzade Selim de İbrahim Mirza'yı mağlûp ederek, onu Trabzon'da hapsedmişti.⁴²

Şah İsmail, kardeşi İbrahim Mirza'nın esareti üzerine, Erzincan'a kadar gelerek Erzincan Kalesi'ni almak istemiş fakat Şehzade Selim, daha Safevî ordusu yolda iken haber alarak, yanında oğlu Şehzade Süleyman'la birlikte güneye inerek, Trabzon'dan Erzincan'a gelmiş ve ansızın yaptığı bir gece baskısıyla 1508 yılında, Şah İsmail'i bozguna uğratmıştır. Safevî Devleti Hükümdarı Şah İsmail, Taşkent ile Diyarbakır arasında hükmederken, Trabzon Valisi Şehzade Selim'e kardeşini esir verdiği gibi, kendisi de mağlûp olmuştur.

Bu gelişmeler üzerine şaşkına dönen Şah İsmail, Osmanlı Devleti Padişahı II. Bayezid'e tehditler taşıyan bir mektup göndermiş ve kendisini, Akkoyunluların meşrû vârisi sayarak, Şehzade Selim'in aldığı toprakları geri vermesini, Osmanlı Devleti ile Safevî Devleti arasında bir savaş bulunmadığını, Şehzade Selim'in Trabzon'dan alınarak cezalandırılmasını talep etmiştir. Şehzade Selim, başta Erzincan olmak üzere, bu toprakların büyük dedesi Yıldırım Bayezid Han devrinden beri, meşru Osmanlı toprakları olduğunu ileri sürmüştü ise de, Divân-ı Hümâyûn, Bayburt, Kemah, Erzincan ve İspir'in Safevîlere geri verilmesini Şehzade Selim'e emretmiştir.⁴³

Trabzon Sancakbeyi Şehzade Selim, bir yandan Azerbaycan topraklarında Safevîlerin hareket ve tavırlarını yakından takip ederken, öte yandan Karadeniz'in kuzeydoğusunda bulunan Gürcistan topraklarına da akınlar tertip etmekten geri durmuyordu. Şehzade Selim'in Trabzon'dan kara yoluyla İmeret/Kutayis üzerine yaptığı 1508 yılındaki Gürcistan seferinin cereyanını ve sonuçlarını, Osmanlı tarihçisi Kemal Paşazâde ve Divân'da uzun süre çalışmış olan Gelibolulu Mustafa Âlî'den⁴⁴ öğrenbiliyoruz. İstanbul'daki Ok Meydanı'nda bulunan nişantaşları gibi, Trabzon'da bulunan Kavak Meydanı'nda da Şehzade Selim, dikili ok-taşları yaptırmıştı. Şehzade Selim'in Gönnye-Batum bölgesinin fethi üzerine halk arasında yaşayan hâtıraları olduğu gibi, Hopa'nın üzerindeki ve kuzeydoğusundaki 1441 metre yükseklikte bulunan dağa da öteden beri halk arasında "Sultan Selim Dağı", denilmekteydi. Bu durum Şehzade Selim'in bu dağda konakladığını göstermektedir.⁴⁵

"Zikr-i Gazây-ı Gürcistân" adlı başlıkta Kemâl Paşazâde, Şehzade Selim'in Gürcistan seferi hakkında şu bilgileri vermektedir: "Hicretin 914 yılı evâilinde (1508 Mayıs-Haziran) Sultan Selim Han gazâ niyyetüne sefere azîmet itdü. Trabzon civârında olan Küffâr-ı nekbet-fercâmun şevketin def' için ol iklîme asker cem' itdü... Trabzon civârında olan Küffâr diyârına ki Gürcistân dimekle iştiharu vardır. Kuş uçmaz kulun yürümez haldeki ormanlık ve dar yerlerden dem olmaz ki üstünü duman bürürmez...bir yanı âdem zindânı gibi derin derelerdir ki içine cin ve peri giremez". Derinliğinden kimse haber veremez. Geçilmesi zor dağlar, yakın zamanda oraya kimse saldıramamıştır. Eski çağlarda saldıranlar da hayrını görememişlerdir.

"At ile giren yaya yol bulmağa
Can verir idi kaçub kurtulmağa."

Onlara komşu olan, Azerbaycan beyleri o memleketi yağmalamak için diş bilerlerdi. Iraktan bakarlar, ağızlarının suyu akardı. Bazan bir parça arazi alırlar, ama hayır etmezlerdi, aldıklarından verdikleri çok olurdu. Gürcüler, Tebriz ve civarına zaman zaman saldırıp yakıp yıkmışlardı. Akkoyunlu ve Karakoyunlu beyleri bunlarla daima mudârâ üzere olurlardı. Kendi mallarını kurtarmaya razı olup "sizin sizde bizim bizde" derler idi.

Daha sonra Türkmenlerin devri son bulup, o ülkenin bedeninde Kızılbaş türedi. Zulüm ve işkence elini uzatmadık el ve boy, şehir ve köy komadı. Ama Gürcistan'a saldıramadı. Bir nice defa o memlekete hücum ağzın açtı, diş geçiremedi. Ol yerde acın doyuramadı, ol uca çıkışın duyuramadı.

“Dimediler it misin âdem misin
Seyl mi ya katre-i şebnem misin.”⁴⁶

İran’da ortaya çıkan Şah İsmail, Akkoyunlu-Bayındırlı hanedanlığının ocağını söndürmüş, Anadolu’nun pek çok yerinden adamlar gelip, Şah İsmail’in saflarında yer almışlardı. Bunlar Anadolu’daki boy ve akrabalarına haberler gönderip; “Bunlar halka adalet gösterip dirlikleri yararlı ve yiğit kimselere verirler” diye propaganda yapıyorlardı. Anadolu’dan bazı kimseler mallarını yok pahaya satarak Acem’e gidiyorlardı.

“Türkler terk edip diyarlarını
Sattılar yok bahaya dârlarını.”

Şehzade Selim gördü ki; sarayda yüksek mevkii de olanların çaba ve gayretleri, soy-sop sahibi halk çocuklarını ve ocaklıları yüksek derece ve mevkiilerden mahrum edip, nazarları kul taifesine idi. Tımar ve makamlar ehliyetli ve layık olan kimselere değil; soysuz, onursuz, alçak, cimri, bilgilerden uzak, hediyeler alan, rüşvet veren ve şahsiyetsiz kimselere verilmekteydi. Memleketi seven kahramanlar, yiğitler, yüksek mevkilere gelebilmekten ümitlerini kesip, ülke halkı Safevîler tarafına meyletmeye başlamışlardı.

Şehzade Selim, derhal harekete geçerek bu durumun önünü almak istedi. 914 (1508) yılında Anadolu’ya, Rum ve Karaman yurtlarına adamlar gönderip; “Çevremde olan Gürcüler üzerine akınım vardır. Toyumluktan (ganimetten) memnun olan gençler ve yiğitler gelsinler”, diye haberler gönderdi. Memleketin her tarafından bunu duyan yiğitler gelip, Trabzon’da toplandılar ve Gürcistan’a saldırdılar. Gürcülerin kaçınıp öleni öldü. On binden fazla esir alınmış, o zengin ülkeye dinç akıncılar girmiş, dilediği gibi alıp vermişti. Trabzon’a Gürcistan seferinden sonra ganimet malı derya gibi akmıştı.⁴⁷

Keşfî, Selim-nâme adlı eserinde; “Şehzade Selim deryâdan ve karadan sipâhın düzüb Gürcistân diyârına üç def’a varub ol diyâr-ı zebûn eylemişdür”, demektedir. Kemâl Paşazâde ise; “Şehzade-i kâmkâr Diyar-ı Gürcîye girmekle bed-kirdârı bâda virmekle sıytu sadây-ı mehâbetin âfâk-ı âleme bıraktı. Mal-ı ganâyım Dâru’l-Melik Trabzona deryâ gibi akdı. Hazret-i Pâdişaha fetihnâmeler irsâl idüb ahvâl-i i’lâm itdü. Ol şân-i âlîye lâyıf olan ihsân ü tahsîni... aldı”, diye ifade etmektedir.⁴⁸

Trabzon Sancakbeyi Şehzade Selim’in her geçen gün ağırlığı ve etkinliği artıyordu. Hem Doğu Karadeniz bölgesinde yapmış olduğu Gürcistan fetihleri ve ele geçirdiği zengin ganimetler, hem de Doğu Anadolu’da Safevî kuvvetlerini bozguna uğratması, Osmanlı ülkesinde ve Anadolu’daki Türkmen oymakları arasında ilgiyle takip ediliyordu.

“Komazdı kılıcın bir dem belinden
Zebûn olmuşdu Gürcistan elinden
Ne Gürcistan elinden kurtulurdu
Ne nâhak kimseden bir şey alurdu.”

Şehzade Selim, Mayıs-Haziran 1508 yılında, Gürcü Atabek Mirza Çabuk'la dost ve müttefik olduğu için, onun adamları kılavuzluğunda, Açıkbaz/Kutayis üzerine güçlü bir akın yapmıştı. Buranın meliki III. Bagrat'ı itaat altına almış, "ocaklık" yoluyla İstanbul'a tâbi kılarak, birçok da esir ve ganimet malı ele geçirmişti. Bu yağma seferinde, Gelat'ın güzel mozayikli kilisesine dokunulmamıştı. Gürcü kroniklerinin de belirttiğine göre; Atabek Yurdu ve başındaki Mirza Çabuk, Şehzade Selim'e daha önceden itaat ederek ona yardımcı olmuş, Canet (Lazeli/Gönye-Batum) doğrudan fethedilmiş ve Trabzon'a bağlanmıştı. Gürel (Gurya) ile Açıkbaz (İmeret/Kutayis) ülkeleriye cizyeden muaf tutularak, Trabzon sancağına tâbi kılınmıştı.⁴⁹

Trabzon'dan akınlar yaparak, Gürcistan'da Açıkbaz'ın itaat ettirilmesi ve yanına toparlanan Akkoyunlu beyleri ile ahalisi, Anadolu'dan dirlik uman kişilerin çokluğu; bütün bunların doğurduğu güçlü bir savaş kudreti ve yaygın şöhretini çekemeyen, öteki şehzadelere dayanan Divan vezirlerinin telkiniyle, yaşlanmış olan Osmanlı Padişahı II. Bayezid Han'ın, oğlu Şehzade Selim'in davranışlarını hoş görmemesine ve artık akınlarını yasaklamasına yol açmıştır.⁵⁰

"Şehzadelerden Sultan Selim Trabzon Eyaletine mutasarrıflar olub ekser-i evkaatda Gürcistânı gâret ü tahrîb ve Kızılbaşlar ile ceng ü pürhâşdan hâlî değil idi. Hattâ Erzincan ve Bayburdu anların elinden aldı...Sultan Selim Hanı itaatten hurûc ve dâ'vây-ı istiklâl etmek töhmeti ile ithâm ve bu dâ'vây-ı kâzibeyi müşârun ileyhi bilâ izin Gürcistâna etdüğü seferler ve Devlet-i Aliyye ile musâlaha üzere olan Kızılbaş tâifesi ile etdüğü cengler ile istîşhâd etdüler. Osmanlı Sultanı (II. Bayezid Han) Sultan Selim tarafına müekked 'emr-i âlî' isdâr buyurdular ki 'ancak sancağını muhafazaya meşgul olub ziyâde tecâvüz eylemeye.'⁵¹

Şehzade Selim, Gürcistan seferinde ele geçen ganimetten beşte bir olan hazine payını bile almayıp, hepsini gaziler arasında taksim etmişti. Daha sonra Şehzade Selim, Rum, Karaman ve Anadolu'dan gelmiş olan yiğitlerin ileri gelenlerinden bazılarını huzuruna çağırarak, onlara şu tarihî konuşmayı yapmıştı: Atalarımın sarayında bulunan bilgisiz, mal ve hediyeye düşkün idareciler, çok eskiden beri sarayımıza ve memleketimize hizmet eden halk çocuklarını, tanınmış yiğit ve kahramanları ileri gitmekten el çektirmiş, devamlı olarak ihsanları 'kul topluluğu'na olmuştur. 'Kul'dan başkasına makam ve mevki vermezler. Bundan dolayı halkın bir kısmı Acem'e gitmek dilerler diye işittim. Benim nazarım sizler üzerinedir. Bunu duyurmak ve göstermek için sizleri çağırdım. Benim niyetim budur.

Atalarımız zamanından beri bize şöyle öğüt verilirdi: Sarayımızda asıl askerimiz, yolumuza sadakatla can ve baş koyup, bize yoldaşlık ve hizmet edenlerdir. Yüksek mevkiiler, makam ve dirlikler onlarındır. Allah bana saltanat nasip ederse benim bakışlarım halk çocuklarıdır. Meylim kılıç vuran pehlivanlardır. Kullarımıza niye minnet edelim. Onlar samimi kullardır. Onların içinden Müslüman, temiz inançlı, dindar ve iyilik sevenleri ve yiğitleri ileri çekip yükseltmek gerekir. Yoksa 'kul' diye beceriksiz ve alçaklara değer verip, yaramazı adam etmek padişahlık alameti değildir. Halk ve memleket çocuğundan yüz çevirmek uygun olmaz. İnşallah ben bu niyette kararlıyım. Her biriniz yerli yerine varıp, benim bu temiz inançlarımı halka tenbih edip bildiriniz. İran'a yönelip gitmekten vaz geçsinler."

Bunu dinleyen yiğitler memleketlerine dönüp gittiklerinde Şehzade Selim'in kendilerine yaptıklarını ve anlattıklarını her tarafa, herkese anlatıp ilan etmişlerdir. Bunu duyanlar cân-ü gönülden Şehzade Selim'e bağlanıp, artık kimin arkasına düşeceklerini ve kime gönül ve ümit bağlayacaklarını bilip, halkın toplandığı yerlerde, ozanlar türküler söyleyip; "Yürü Sultan Selim meydan senindür", sözlerini tekrar edip duruyorlardı.⁵²

Şehzade Selim, babası II. Bayezid'in idaresinde ortaya çıkan zafiyeti ve vezirlerin yetersizliğini biliyordu. Öte yandan Erdebiloğlu Şah İsmail'in Anadolu'ya yaptırdığı Şiîlik propagandası ülke bütünlüğü bakımından tehlikeli bir hal almıştı. Şehzade Selim, bu olumsuz gelişmelerden sonra, artık gözünü zorunlu olarak Osmanlı Devleti tahtına dikmişti. Trabzon'da sancakbeyliği sırasında, 1508 yılı sonuna kadar, Canet/Lazeli bölgesini fethetmiş ve Gürel'in itaatını yeniletmış, Açıkbaz/Kutayis ülkesi Osmanlı'ya tâbi kılınmış, bütün Batı-Gürcistan bölgelerini Osmanlı ülkesine bağlamayı tamamlamış ve Safevîlerin Akkoyunlulara vâris olarak buralara sokulmalarına engel olmuştur. Bundan başka Şehzade Selim, Açıkbaz/İmeret-Bagrathlıları, Trabzon'dan akıncı alarak, Doğu Gürcistan/Kartliler zararına sınırlarını, Kür Suyu'na karışan sular boyunda genişletmiştir. Şehzade Selim'in etkisiyle Tiflis (Kartli) Bagrathlıları da Safevîlere karşı Osmanlıları metbû tanımışlardır. Hatta Kakhet Bagrathlıları da Sultan Selim'in padişahlığı sırasında (1512-1520), Safevîlere değil, Osmanlı Devleti'ne bağlı bulunuyorlardı.⁵³

Trabzon'da sancakbeyi olan Şehzade Selim, Osmanlı Devleti'nin iyi idare edilmediğini düşünüyor, vezirlerin de II. Bayezid'den sonra, saltanat için ağbeyi Şehzade Ahmed'e olan meyillerini biliyordu. Kendisi de ileriye yönelik planlar içerisindeydi. İlk düşüncesi Rumeli'ye geçerek babasıyla görüşmektir.⁵⁴ Ancak, vezirler buna karşı çıkacaklardır. Osmanlı Devleti tahtına oturabilmek için, Şehzade Ahmet, Şehzade Korkut ve Şehzade Selim arasında amansız bir mücadele başlayacaktır.

Şehzade Selim önce, 1494 yılında Trabzon'da doğmuş olan oğlu Şehzade Süleyman için, 1509 yılında (oğlu on beş yaşında iken) babası II. Bayezid Han'dan bir sancak istemiştir. II. Bayezid Han, bunun üzerine önce Şebinkarahisar sancağını, Şehzade Ahmet'in itirazı üzerine de, Bolu sancağını verir. Şehzade Ahmet; "Bolu, İstanbul-Amasya yolu üzerindedir", diyerek yine itiraz eder, sonuçta Şehzade Süleyman, Kefe sancakbeyi olarak tayin edilmiştir.⁵⁵

Şehzade Selim 1510 yılında, Kefe sancağına, babası II. Bayezid'den izin almaksızın, oğlu Şehzade Süleyman'ın yanına gitmiştir. Şehzade Selim memleketin gidişatını iyi görmemekte ve Rumeli'ye geçerek babasıyla buluşmak arzusundadır. Bu arada Şehzade Selim oğlu Süleyman'ın Kefe sancağını müstakil olarak idareye başlamış, II. Bayezid ise, Şehzade Selim'in asıl sancağı olan Trabzon'a dönmesini emretmiştir. Şehzade Selim bu duruma, Rumeli'de bir sancağa tayin edilmek istediğini belirterek cevap vermiştir. Ayrıca yirmi altı yılı aşkın bir süredir, görmediği babası II. Bayezid Han'a hasret kaldığını ve elini öpmek üzere Edirne'de buluşmak istediğini bildirmiştir. Bu isteğine vezirlerin telkiniyle ret cevabı verilmiştir. Bundan sonra Şehzade Selim, Mart 1511 yılında Rumeli'den sancak talebini bizzat babasına yap-

mak üzere, kalabalık bir maiyyetle Karadeniz'den geçerek Edirne'ye gitmeye karar vermiştir.⁵⁶ Bu arada Anadolu, Safevî halifelerinin propagandalarıyla âdeta fokur fokur kaynamaktadır.

Netice de 1511 yılı muharrem ayının onuncu gününde, Şah Kulu-Baba Tekeli İsyanı⁵⁷ çıkmıştır. Bu isyan çok can ve mal kaybına sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devleti Padişahı II. Bayezid'in otoritesi iyice sarsılmış ve şehzadeler arasındaki iktidar mücadelesi de artmıştır. Şehzade Selim, 3 Ağustos 1511 tarihinde babası II. Bayezid ile Edirne'de Uğraş Köyü yakınlarında, istemeyerek de olsa bir çatışma yaşamıştır. Şehzade Selim mağlûp olarak Kefe'ye çekilirken, ağabeyi Şehzade Ahmet saltanatı devralmak üzere Gebze'den İstanbul'a yönelmiştir.⁵⁸

Yeniçeriler, Şehzade Ahmet'e karşı çıkarak Şehzade Selim'in saltanata geçmesini istemeye başladılar. Şehzade Korkut ise, tebdil-i kıyafetle İstanbul'a çoktan gelmiştir. 6 Mart 1512 tarihinde yeniçeriler tekrar isyan ederek Şehzade Selim'i saltanata istediler. II. Bayezid Han nihayet, yeniçerilerin tayziki karşısında oğlu Şehzade Selim'i İstanbul'a davet etmiştir. 19 Nisan 1512 tarihinde Şehzade Selim muhteşem bir alayla karşılanmış ve 7 Safer 918 (24 Nisan 1512) Cumartesi günü Yavuz Sultan Selim Han, Osmanlı Devleti tahtına dokuzuncu Osmanlı padişahı olarak oturmuştur.⁵⁹

Yavuz Sultan Selim, Osmanlı Devleti tahtına oturduğu zaman, Avrupa devletleriyle dostane münasebetlere devam edilmiştir. Çünkü Yavuz Sultan Selim, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu genel siyasi durumdan dolayı, faaliyetlerini ve dikkatini tamamen doğuya yöneltmek zorunda kalmıştır.⁶⁰ Şah İsmail, Osmanlı ülkesinin doğu taraflarında bulunan vilayetlerinde Şîlik mezhebini hızla yayarak, oraları önce nüfuzu altına alıp, sonra da ele geçirmeyi düşünüyordu. Hatta, bu amaçla Mısır Sultanı Kansu Gavri ile Osmanlı Devleti aleyhine ittifak dahi etmişti.

Şah İsmail, Şîliği devlet dini olarak ilan etmekle kalmayıp, batı komşusu Osmanlı Devleti'ne ve doğu komşusu Özbek Hanlığı'na karşı yaptığı savaşları bir din savaşı gibi göstermeye çalışmıştır. Bu nedenle XVI. yüzyılda, Sünnîler ile Şîîler arasında Orta Çağ boyunca görülmemiş olan bir mücadele yaşanmıştır.⁶¹ Yavuz Sultan Selim, tahta geçtiği sıralarda Anadolu'da, bir takım Şîî hareketler Safevî Hükümdarı Şah İsmail tarafından desteklenmiş, Osmanlı Devleti parçalanarak yıkılmak istenmiştir. Bu hareketin bir an evvel bertaraf edilmesi Yavuz Sultan Selim'in en büyük meselesi olmuştur.⁶²

Yavuz Sultan Selim, şehzadeler meselesini bitirdikten sonra, Osmanlı Devleti'nin iç işlerini düzenleyip, Divan'da bulunan devlet adamlarını da ikna ederek, Şah İsmail üzerine İran Seferi'ni⁶³ gerçekleştirmiştir. Yavuz Sultan Selim, 23 Ağustos 1514 tarihinde Çaldıran'da, Safevî Şah İsmail'e ağır bir darbe vurmuş, Tebriz'e kadar giderek orada bir müddet kalmıştır. Yavuz Sultan Selim daha sonra, kışlamak üzere Karabağ-Nahçıvan üzerinden, Erzurum yoluyla Amasya'ya yönelmiştir. Bu arada Trabzon sancağı 23 Ekim 1514 tarihinde yeni teşkil edilerek Bıyıklı Mehmed Paşa'ya verilen Erzincan-Bayburt Beylerbeyiliği'ne bağlanmıştır.⁶⁴

Trabzon sancağı, bu yeni idarî ünitenin ana merkezini teşkil eden bir parçası haline getirilmiş oldu. Böylece askerî ve siyasi tedbirler çerçevesinde sancağın durumu açıklık kazanmıştır. Bu durum ise, 1520’de teşkil edildiği ileri sürülen “Vilayet-i Rûm-ı Hâdis” adlı idarî birimle beraber tamamen açıklığa kavuşturulup, Trabzon sancak olarak, Malatya, Divriği, Darende, Kemah, Bayburt’la birlikte bu idarî ünitenin bir parçası haline getirilmiştir.⁶⁵

Notlar

- 1 M. Tayyib Gökbilgin, “XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, *Belleten*, S. 102, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1962, C. XXVI, s. 293; Feridun M. Emecen, “Trabzon Eyaleti’nin Batı Sınırları”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998) Bildiriler*, Trabzon Bld., Kültür Yay., Trabzon, 1999, s. 160.
- 2 Bkz. Mesut Çapa, “Trabzon’da Osmanlı Kitabelerinin Tespiti Çalışmalarına Hamamizâde İhsan Beyin Katkıları”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir, 1999, s. 23-26; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar’ın Kafkas Elleri’ni Fethi (1451-1590)*, T.T.K. Bas., Ankara, 1993, s. 83.
- 3 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1988, C. II, s. 238; Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 83; Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1989, s. 9.
- 4 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. II, s. 238; Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 83; Remzi Kılıç, *Kanunî Sultan Süleyman Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri, 1994, s. 34.
- 5 Şinâsi Altundağ, “Selim I”, *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B., İstanbul, 1988, C. X, s. 423; Kılıç, *a.g.e.*, s. 33.
- 6 Uğur, *a.g.e.*, s. 9; Kılıç, *a.g.e.*, s. 33.
- 7 Altundağ, “Selim I”, *İ.A.*, C. X, s. 423; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. II, s. 238; Kılıç, *a.g.e.*, s. 33.
- 8 Remzi Kılıç, “Yavuz Sultan Selim Devri (1512-1520) Osmanlı-Özbek Münasebetleri I”, *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, S. 167, Kasım 2000, İstanbul, s. 38.
- 9 Jean-Louis Bacque-Grammont, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Doruğu Olaylar (1512-1606)”, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Server Tanilli, Cem Yayınevi, (2. Baskı), İstanbul, 1995, C. I, s. 171-172; Kılıç, *a.g.e.*, s. 34.
- 10 Emecen, “Trabzon Eyaleti’nin Batı Sınırları”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu...*, s. 160.
- 11 Gökbilgin, “XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, *Belleten*, C. XXVI, s. 293.
- 12 Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 32; belirtmek gerekir ki, Kırzioğlu bu alıntıları 1556 tarihli, muahhar döneme ait bir hükümden nakletmiştir.
- 13 Emecen, “Trabzon Eyaleti’nin Batı Sınırları”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu...*, s. 160.
- 14 Uğur, *a.g.e.*, s. 9.
- 15 Haşım Karpuz, *Trabzon*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 8.
- 16 Ahmed Feridun Bey, *Münşeatü’s-Selâtîn*, İstanbul, 1274-1275 h., C. II, s. 368-370.
- 17 Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 83-84.
- 18 Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 84.
- 19 Emecen, “Trabzon Eyaleti’nin Batı Sınırları”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu...*, s. 161.
- 20 M. Hanefi Bostan, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus ve İskân Hareketleri”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım) Bildiriler*, Trabzon Belediyesi Kültür Yay., 1999, s. 167.
- 21 Bostan, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus ve İskân Hareketleri”, *a.g.e.*, aynı yer.
- 22 Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 84-85; Trabzon’un en büyük eşrafından olan “Murad Hanzâdeler” Akkoyunlu olup, Yavuz Sultan Selim’in Trabzon’da sancakbeyliği sırasında gelip yerleşmişlerdir. Bunlar gibi, çoğu kara saçlı, değirmi yüzlü ahali de, 1501 yılında Şah İsmail’in Tebriz’deki Akkoyunlu kıyımından kaçıp, Trabzon’a Şehzade Selim zamanında, gelip yerleşmiştir.

- 23 M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", *İ. A.*, 2. Baskı, M.E. B., İstanbul, 1979, C. XII/I, s. 463-464.
- 24 Tekindağ, "Trabzon", *İ. A.*, C. XII/I, s. 464.
- 25 M.C. Şehabeddin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *Tarih Dergisi*, S. 22, İstanbul, 1968, C. XVII, s. 49.
- 26 Tekindağ, "Trabzon", *İ. A.*, C. XII/I, s. 464.
- 27 Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 85.
- 28 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 447; Faruk Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1992, s. 22.
- 29 Sümer, *a.g.e.*, s. 24; Ahmet Uğur, *İbn-i Kemâl*, Kültür Bakanlığı Yay., İzmir, 1987, s. 58-59; Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, s. 48.
- 30 Mehmet Saray, *Türk İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*, T.K.A.E. Yay., Ankara, 1990, s. 17.
- 31 Yazıcı, "Şah İsmail", *İ. A.*, M.E.B., İstanbul, 1970, C. XI, s. 277; Sümer, *a.g.e.*, s. 28-29; Mehmet Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, (5. Baskı), T.K.A.E. Yay., Ankara, 1983, s. 92.
- 32 Sümer, *a.g.e.*, s. 29-30.
- 33 Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, s. 51; Kılıç, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Osmanlı-İran Münasebetleri*, s. 19.
- 34 Sümer, *a.g.e.*, s. 30; Vecih Kevserânî, *Osmanlı ve Safevîlerde Din-Devlet İlişkisi*, (çev. Muhlis Canyürek), Denge Yay., İstanbul, 1992, s. 59.
- 35 Nejat Göyünç, "Kanunî Devri Başlarında Güney Doğu Anadolu", *Kanunî Armağanı*, T.T.K. Yay., Ankara, 1975, s. 63.
- 36 Yazıcı, "Şah İsmail", *İ. A.*, C. XI, s. 276; Kevserânî, *a.g.e.*, s. 59.
- 37 Saray, *a.g.e.*, s. 18.
- 38 Yazıcı, "Şah İsmail", *İ. A.*, C. XI, s. 276; J. H. Kramers, "İran", *İ. A.*, M.E.B., İstanbul, 1968, C. V/2, s. 1023; Saray, *a.g.e.*, s. 18.
- 39 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 447; Remzi Kılıç, *Onaltıncı Yüzyılda Osmanlı-Türkistan Münasebetleri*, (Basılmamış eser), Niğde, 2001, s. 31.
- 40 Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, M.E.B., Ankara, 1969, s. 26.
- 41 Tansel, *a.g.e.*, s. 27.
- 42 Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 94; Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, s. 10-11; Kılıç, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Osmanlı-İran Münasebetleri*, s. 22.
- 43 Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Sahâifu'l-Ahbâr fi Vekây-i u'l-Asâr*, (Terc. Nedim Ahmed), Hacı Mahmud Kitaplığı, Nr. 4741, Süleymaniye Ktp., İstanbul, 1285 h., C.III, s. 432.
- 44 Kemâl Paşazâde, *Defter VIII*, (II. Bayezid ve Oğulları), (Türkçe Yazma), Nr. 4221, Fatih Ktp., İstanbul; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kitâbu't-Târih-i Künhu'l-Ahbâr*, Nr. 920, (Türkçe Yazma) Râşid Ef. Ktb., Kayseri, 1083 h.
- 45 Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 89.
- 46 Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 90-91; Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, s. 11-12.
- 47 Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, s. 12.
- 48 Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 91.
- 49 Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 92-93.
- 50 Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 95.
- 51 Müneccimbaşı, *Sahâifu'l-Ahbâr*, (Terc. Nedim Ahmed), C. III, s. 432.
- 52 Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, s. 13.
- 53 Kırzioğlu, *a.g.e.*, s. 98.
- 54 Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, s. 14.
- 55 Hoca Saadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, İstanbul, 1279-1280 h., C. II, s. 135 vd.
- 56 Hoca Saadeddin, *a.g.e.*, C. II, s. 138-140; Müneccimbaşı, *Sahâifu'l-Ahbâr*, (Terc. İsmail Erünsal), C. II, s. 423-425; Mustafa Keskin, "Yavuz Sultan Selim Han'ın Menkıbeleri", *Türk Tarih Kongresi Tebliği*, Elazığ, 1993.
- 57 Hoca Saadeddin, *a.g.e.*, C. II, s. 162; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. II, s. 230; Altundağ, "Selim I", *İ. A.*, C. X, s. 426.
- 58 Müneccimbaşı, *a.g.e.*, (Terc. İ. Erünsal), C. II, s. 426; M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Fatih'den III. Murad'a Kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574)*, (Basılmamış Ders Notları), İ.Ü.E.F., İstanbul, 1977, s. 100.
- 59 Karaçelebi-zâde Abdu'l-Aziz, *Ravzatu'l-Ebrâr*, Hüsrev Paşa Kitaplığı, Nr. 397, Süleymaniye Ktp., İstanbul, 1238 h., s. 397; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. II, s. 244-245; Tekindağ, *a.g.e.*, s. 103.
- 60 Altundağ, "Selim I", *İ. A.*, C.X, s. 425.
- 61 W. Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Terc. M. Fuad Köprülü, D.İ.B.Yay., Ankara, 1977, s. 77-78.

- 62 Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kanunî ile 46 Yıl*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1991, s. 8.
- 63 Geniş bilgi için bakınız M.C. Şehabeddin Tekindağ, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi”, *Tarih Dergisi*, S. 22, İstanbul, 1968, C. XVII, ss. 49-78.
- 64 Tekindağ, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi”, *Tarih Dergisi*, s. 74; Orhan Kılıç, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Eyaleti’nin İdari Taksimatı ve Tevcihatı”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998) Bildiriler*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 180.
- 65 Emecen, “Trabzon Eyaleti’nin Batı Sınırları”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu...*, s. 161.

Kaynakça

- AHMED FERİDUN BEY, *Münşeatî’s-Selâtîn*, İstanbul, 1274-1275 h., C. I-II.
- ALTUNDAĞ, Şinâsi, “Selim I”, *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B., İstanbul, 1988, C. X, ss. 423-434.
- BARTHOLD, W., *İslam Medeniyeti Tarihi*, Terc. M. Fuad Köprülü, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1977.
- BOSTAN, M. Hanefi, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus ve İskân Hareketleri”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998) Bildiriler*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 167-177.
- ÇAPA, Mesut, “Trabzon’da Osmanlı Kitabelerinin tesbiti Çalışmalarına Hamamizâde İhsan Beyin Katkıları”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir, 1999, s. 23-26.
- EMECEN, Feridun M., “Trabzon Eyaleti’nin Batı Sınırları”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998) Bildiriler*, Trabzon Belediyesi Yayınları, Trabzon, 1999, s. 159-166.
- FIRAT, Mehmet Şerif, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, (5. Baskı), T.K.A.E. Yayınları, Ankara, 1983.
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ, *Kitâbu’t-Târih-i Künhu’l-Ahbâr*, Nr. 920, (Türkçe Yazma) Râşid Ef. Ktp., Kayseri, 1083 h.
- GÖKBİLGİN, Mustafa Tayyib, “XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, *Belleten*, S. 102, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1962, C. XXVI, s. 293-337.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Kanunî Devri Başlarında Güney Doğu Anadolu”, *Kanunî Armağanı*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1975, s. 61-74.
- GRAMMONT, Jean-Louis Bacque, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Doruğu Olaylar (1512-1606)”, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Server Tanilli, Cem Yayınevi, (2. Baskı), İstanbul, 1995, C. I, s. 171-194.
- HOCA SAADEDDİN EFENDİ, *Tâcü’t-Tevârih*, İstanbul, 1279-1280 h., C. I-II.
- KARAÇELEBİ-ZADE ABDU’L-AZİZ, *Ravzatu’l-Ebrâr*, Husrev Paşa Kitaplığı, Nr. 397, Süleymaniye Ktp., İstanbul, 1238 h.
- KARPUZ, Haşim; *Trabzon*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- KEMAL PAŞAZADE, *Defter VIII*, (II. Bayezid ve Oğulları), (Türkçe Yazma), Nr. 4221, Fatih Ktp., İstanbul.
- KESKİN, Mustafa, “Yavuz Sultan Selim Han’ın Menkıbeleri”, *Türk Tarih Kongresi Tebliği*, Elazığ, 1993.
- KEVSERANİ, Vecih, *Osmanlı ve Safevîlerde Din-Devlet İlişkisi*, çev. Muhlis Canyürek, Denge Yayınları, İstanbul, 1992.
- KILIÇ, Orhan, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Eyaleti’nin İdari Taksimatı ve Tevcihatı”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998) Bildiriler*, Trabzon Belediyesi Kültür Yay., Trabzon, 1999, s. 179-192.
- KILIÇ, Remzi, *Kanunî Sultan Süleyman Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri, 1994.
- _____, *Onaltıncı Yüzyılda Osmanlı-Türkistan Münasebetleri*, (Basılmamış eser), Niğde, 2001.
- _____, “Yavuz Sultan Selim Devri (1512-1520) Osmanlı-Özbek Münasebetleri I”, *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, S. 167, Kasım 2000, İstanbul, s. 38-42.

- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1993.
- KRAMERS, J.H., "İran", *İ.A.*, M.E.B., İstanbul, 1968, C. V/2, s. 1013-1053.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, *Sahâifu'l-Ahbâr fi Vekây-i u'l-Asâr*, Terc. Nedim Ahmed, Hacı Mahmud Kitaplığı, Nr. 4741, Süleymaniye Ktp., İstanbul, 1285 h., C. I-III.
- _____, *Sahâifu'l-Ahbâr*, (Müneccimbaşı Tarihi), Terc. İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ?, C. I-III.
- SARAY, Mehmet, *Türk İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*, T.K.A.E. Yayınları, Ankara, 1990.
- SÜMER, Faruk, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadalu Türklerinin Rolü*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1992.
- TANSEL, Selahattin, *Yavuz Sultan Selim*, M.E.B., Ankara, 1969.
- TEKİNDACI, M. C. Şehabeddin, *Fatih'den III. Murad'a Kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574)*, (Basılmamış Ders Notları), İ.Ü.E.F., İstanbul, 1977.
- _____, "Trabzon", *İ. A.*, 2. Baskı, M.E. B., İstanbul, 1979, C. XII/I, s. 455-477.
- _____, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *Tarih Dergisi*, S. 22, İstanbul, 1968, C. XVII, s. 49-78.
- UĞUR, Ahmet, *İbn-i Kemâl*, Kültür Bakanlığı Yay., İzmir, 1987.
- _____, *Yavuz Sultan Selim*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1989.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1988, C. I-VIII.
- YAZICI, Tahsin, "Şah İsmail", *İ.A.*, M.E.B., İstanbul, 1970, C. XI, s. 275-279.
- YÜCEL, Yaşar, *Muhteşem Türk Kanunî ile 46 Yıl*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1991.

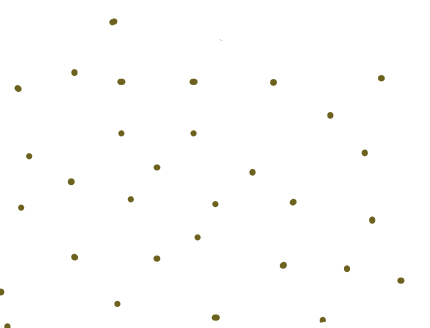
تاج حمرا ظهرا ایتدی توبکار

قلیدی کوه و دستت یکسر لاله زار

تین پیسندی روده یوز پستردی تیز

الیردی سیدانه صفوف صبح خیر

Yavuz Sultan Selim-Şah İsmail Mücadelesi ve Yavuz'un Safevî Seferleri

Prof. Dr. Süleyman POLAT

Onurcan KARADAĞ

KURULUŞ yıllarından itibaren yönünü batıya dönenen ve Rumeli topraklarında fetih hareketlerini sürdüren Osmanlı Devleti doğuda ancak XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren sistemli bir fetih politikası gütmeye başlamıştı. Her ne kadar Yıldırım Bayezid devrinde Osmanlı topraklarının doğusunda kısa süreli bir hâkimiyet sağlanmış olsa da Ankara Savaşı'nın Timur'a kaybedilmesiyle bu durum son bulmuştu. Pek çok konuda olduğu gibi Osmanlı'nın daimî doğu hâkimiyeti Fatih Sultan Mehmed döneminde başlamıştı. Bu dönemde gerçekleşen Karaman topraklarının fethi ve Uzun Hasan'a karşı kazanılan Otlukbeli Savaşı Osmanlı Devleti'nin doğudaki konumunu kuvvetlendirmişti. Ne var ki XV. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin doğusunda yeni bir tehdit belirmişti. İctimai ve dinî yönleriyle Osmanlı Devleti'nin iç dinamiklerini de etkileyen bu tehdit Şah İsmail'in kurduğu Safevî Devleti'ydi. Yavuz Sultan Selim henüz Trabzon'da şehzadeliği zamanında bu tehdidi fark etmiş ve Şah İsmail kaynaklı doğudaki Safevî tehdidine karşı pasif davranıldığı gerekçesiyle babası II. Bayezid'le arası açılmıştı. Ancak en büyük ve devlet adamları tarafından desteklenen ilk şehzade olmamasına karşın, Şehzade Selim'in bu tehdide karşı diyetli duruşu onu tahta taşımıştı. Böylece Şah İsmail'le girişeceği büyük mücadele başlamıştı.

Sultan II. Bayezid devrinde Osmanlı coğrafyasında Safevî menşeli Şîî yayılcılığı büyük ölçüde etkili olmaya başladı. İran sahrasından gelen bu hareket, kısa

süre içerisinde özellikle Orta ve Doğu Anadolu'daki Türkmen nüfusunun bir kısmını etkisi altına aldı. İlerleyen süreçte Şah İsmail'in resmî olarak Safevî Devleti'ni kurması, Anadolu'daki inanç olarak Şah İsmail'in doktrinini takip eden grupları, onu meşru hükümdar olarak tanımlarını sağladı.¹ Söz konusu durum, Osmanlı otoritesine ve devletin bütünlüğüne zarar verecek ölçüde öneme haizdi. Nitekim Şah İsmail, Anadolu'ya Şifilik propagandası yapacak kişiler gönderdi. Bu kişiler bölgedeki Sünnî ahaliye Şifiliği methetmekle beraber yine onları bu propagandayla Safevî tarafına çekmeye çalıştı. Osmanlı ülkesine gönderilen dervişler, sûfîlerle kısa süre içerisinde bazı bölgelerde İsmâîlîlik ismi zuhur etti.² Böylece Anadolu'daki Kızılbaş nüfus arasında hem Şifiliğe hem de Safevî varlığına meyil ve hayranlık söz konusu oldu.³ Şah İsmail fethettiği topraklarda Şifiliği yaymaya çalışmakla beraber Anadolu'ya gönderdiği halifeleriyle Anadolu halkının sadece itikadına zarar vermeye çalıştı ve halkı Osmanlı'ya karşı kışkırttı.⁴ Bu kışkırtmalar neticesinde Anadolu'da isyanlar çıktı. Şahkulu İsyanı ve akabindeki Nur Halife İsyanı söz konusu propagandaların neticesinde vuku buldu.⁵ Devlet idaresi bu durumun farkındaydı ve Yavuz Sultan Selim tahta çıkmasıyla birlikte bu meseleye gerekli eğilimi gösterdi. Bununla birlikte I. Selim'in tahta çıktığı ilk zamanlarda Şah İsmail o kadar kuvvetlenmişti ki Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaktan bile korkmuyordu. Nitekim Şehzade Ahmet'in oğlu Şehzade Murat Safevîlere iltica etmiş ve Sultan Selim'in isteğine rağmen Şah İsmail şehzadeyi geri göndermemiş, hatta Şah İsmail, kendisine gönderilen Osmanlı elçisini öldürme cüretinde bulunmuştu.⁶ Sultan I. Selim bu gidişatın önüne geçmek için Divan toplantılarında durumun ciddiyetini gündeme getirdi ve Safevîlere doğru bir fethin gerekliliğini belirtti.⁷ Zira Sultan Selim'in doğuda gördüğü tehdit, kendi açısından da asla hafife alınamayacak bir vaziyet arz etmekteydi.

1. Yavuz ve Şah'ın Mektuplaşmaları, Çaldıran Seferinin Hazırlıkları ve Savaş

1.1. Diplomasi Üzerinden Yürütülen Mücadele: Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail Arasındaki Mektuplaşmalar

Yavuz Sultan Selim şehzadeliği sırasında Trabzon'da bulunurken, Şah İsmail'in Osmanlı ülkesine zarar verecek bir siyaset güttüğüne şahit olmuş, bu dönemden itibaren maiyetindeki kuvvetlerle Şah İsmail'in askerleriyle yer yer çatışmaya girmişti. Şehzade Selim, Anadolu'da Akkoyunlulardan Safevîlere geçen toprakların bazılarını ele geçirdi. İspir ve Bayburt'u zapt edip, Erzurum'a kadar olan yerlerin emniyetini sağlamaya çalıştı. Bölgedeki Akkoyunlu/Bayındır beylerinden Ferruhşad ile Mansur Beyleri kendi yanına çekti. Şah İsmail'in 1507'de Dulkadiroğullarına karşı yaptığı seferin ardından adamlarından birini Trabzon sınırlarına yollaması üzerine sancağının askerlerini toplayarak Erzincan'a yürüdü. Erzincan içine girdi ve orada bulunan Safevî askerlerini dağıttı, daha sonra ise geri çekildi. Bu olay karşısında kayıtsız kalmayan Şah İsmail, sayısı on bin civarında olduğu söylenen yeni bir kuvveti Erzincan'a yollayınca Şehzade Selim bunları Erzincan civarında

karşılayıp tamamen dağıttı. Şah İsmail'in baskıları sonucu Akkoyunlu topraklarından kaçmak zorunda kalan Sünnî halkı Trabzon bölgesine yerleştirdi.⁸ Tüm bunlar Şehzade Selim'in Şah İsmail'le giriştiği ilk mücadeleydi. Bu deneyimleri kendisini Osmanlı tahtına taşıyacaktı. Bununla birlikte Şehzade Selim, II. Bayezid'i bu durumdan haberdar etmişti. Nitekim Şehzade Selim, Şah İsmail'in gönderdiği elçilerin Anadolu'da dolaştığını ve tehdit oluşturduğunu babasına bir mektupla bildirmişti⁹. Hemen hemen aynı vakitlerde Şehzade Selim babasına bir haber daha gönderdi. Burada ise bir Safevî casusunun yakalandığı ve konuşturulduğu anlatıldı. İlgili casus, beş kişi olarak geldiklerini, kendilerini Ustacıoğlu'nun (Ustacluğlu, Ustacaoğlu) gönderdiğini itiraf etmişti. Yakalanmış olan casus, diğer casusların hâlâ görevleri başında olduklarını da belirtmişti.¹⁰

Tahta namzet Bayezid'in oğulları arasında Selim, Osmanlı Devleti'nin üzerindeki Safevî tehdidinin gölgesinde bu tehlikeyi en ciddiye alan şehzade olarak tahta geçti. Ve Şah İsmail'e olan mücadelesinin ikinci safhası başlamış oldu. Bunun farkında olan Şah İsmail, Sultan I. Selim'in tahta cülusunu tebrik etmek için bir elçi göndermedi. Onun bu tavrı, Sultan Selim'in Osmanlı tahtında olmasından rahatsız olduğunun bir göstergesiydi. Ne var ki Yavuz Sultan Selim tahta geçmesinin ardından, doğrudan Şah İsmail'in üzerine yürümedi. Öncelikle bu önemli mücadele öncesinde kardeşlerini tamamen bertaraf etti ve sefer öncesi geride otoritesine karşı tehlike oluşturabilecek bir sorun bırakmadı. Bunların akabinde Edirne'de toplanan bir divanda savaş kararını alan Sultan Selim, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyleri ile sancak beylerine, mahalli kadılara ve kale muhafızlarına haberler göndererek, sefer için icap eden hazırlıkların yapılmasını emretti.¹¹ Padişah İstanbul'a geldi ve şehzadesi Süleyman'ı kaymakam olarak tayin etti. Selim, Hazret-i Eyüb'ün, dedesi Fatih Sultan Mehmed'in ve babası Sultan II. Bayezid'in mezarlarını ziyaret etti.¹² Sefer güzergâhına koyulurken de Şah İsmail'e bir mektup gönderdi. Söz konusu mektupta ne yazdığını Hoca Saadeddin mealen şöyle anlatmaktadır:

“İsmail Bahadır. Allah durumunu ıslah etsin. Uyulması gereken bu buyruk sana ulaşacak bilesin ki, İslâm'ın namus perdesini yırtmağa kalkıştuğun gerçek ölçülerle irişüb, yaradılıştaki kötülük tıynetidür ki fitne ve fesâdun kaynağıdır. Onu zaman defterinden hançerin tırnakları ve parlak kılıçla kazımak hüküm sahibi sultanların ve kudretli hakanların hepsinin boynuna borç idüğüne, Allah kıyamet gününe dek bu yoldakilerin sayılarını artırsın bilgin imamlar fetva vermişlerdir. Allah'ın selamı üzerine olsun Peygamberin dini törelerini yaşatmak ve Hazret-i Muhammed'in şeriatı yasalarını yürürlükte kılmak için düşmanını avlayan sayısız askerle senün kasdına, doğu ülkelerine şanlı yönelişi eyledik. Deniz geçildiği zamanda beğenilir bir mektup gönderip değerli içeriğinde baskı sonucu hükmün altın kalan yer ve iller padişahlığının mutlu gölgeliği altında gölgelenecek er isen meydana gelesin. Hak Subhanehu ve Teâlâ'nın çizdiği yol ve kararı neye yönelik olmuş ise ortaya çıka deyü buyurmuştum. Pes bundan amaç şu idi ki, birkaç ay ve gün önürdiden ve sen de uyarlanasun. Tedarükün idesin. Gafil bulundum. Elim altındaki askeri toplamağa zaman el virmedi deyü özür ve bahane itmeyesin. Ama uzun bir süre ve epeyce bir vakittir ki, dökülen at nallarından yeryüzü de-

mire bürünmüş, dizginlerin şakırtısından cihanın kulağı çınlayıp dolmuştur. Bu arada, gizli, açık, iyi ya da kötü senden cesareti belirtir bir davranış görülmedi. Ola ki, şimdiki halde gökleri andıran Azerbaycan yöresinde olan dağ ve tepeler göğe benzemişken senden ne ad, ne san peyda olmuş, ne de varlığından bir iz ortaya çıkmıştır. Öyle bir gizlenmiş haldesin ki, varlığıyla yokluğun denktir. Kılıç taşırum davasın idenlerin siper gibi belalara göğüs germek daim kaygusu ve başbuğluk sevdasında olanların ok ve kılıç ve yarasından korkusu olmamak, her an düşüncesi olmak gerekir.

Ülke gelinini sıkıştıranındır anı köşeye
Ki kondura öpücüğü parlak kılıcın dudağına¹³

Selamet kaygusuyla perde gerisinde orutmayı seçenlere erlik adı hatadur. Ölüm-den korkan kimselere ata binmek ve kılıç kuşanmak yaraşuk değildir. İmdi bu derecede gizlenmenin, bu biçimde sessizlik köşesine çekilmenin nedeni yakın olasılıkla kıyaslanamayan askerimin çokluğundan duyduğun korku ve kaygu olmaktadır. İmdi bu ürküntüyü gidermek için zaferleri rehber edinen askerden kırk bin er ayırdılub onların Kayseri ile Sivas arasında beklemeleri buyrulmuştur. Düşmana at oynatması ve boş meydan bulması bu denli olur. Bundan artuk olmaz. Eğer özünde her ne çeşitten gayret ve yiğitlikten iz varsa, gelip zaferleri kovalaya askerime karşı olasın. Ezelde yazılı olan her ne ise yüzüne çıkmış ola. İnşallahu Teâlâ ve selamlar doğru yolu tutuna.”¹⁴

Hoca Saadeddin'in naklettiği bu satırlar muhtemelen Yavuz'un Şah İsmail'e gönderildiği kabul edilen mektuplarından ilk ikisidir. Zira Hoca Saadeddin ile çağdaş olan Feridun Ahmed Bey Münşeât'ında söz konusu mektupları daha ayrıntılı olarak vermiştir. İki müellifin de mektupların içeriği hakkında verdikleri bilgiler birbirleriyle bağdaşır niteliktedir. Feridun Bey'in naklettiğine göre, Şah İsmail'e ilk mektup Tacizâde inşasıyla gönderilmiştir. İçerisinde Şah İsmail'e dinî öğütler ve İslâm'a girmesi öğütleri vardır. İkinci mektup Mevlana Mürşid Acem inşasıyla gönderilmiştir. Burada da Şah İsmail'in Sünnî inanca geçmesi tavsiye edilmiştir. Daha sonra ise üçüncü mektup gönderilmiştir. Mektupta daha sert bir hava vardır. Eğer sende savaşmak için gayret ve hamiyet var ise askerlerime karşılık veresin denmiştir.¹⁵ Hoca Saadeddin üçüncü mektubu mealen şöyle ifade etmiştir:

İsmail Bahadır. Allah durumunu ıslah etsin. Cihan halkının uyması gereken bu ulu buyruk ve boyun eğilmesi şart olan bu açık yarlıg sana ulaşıcak bilesin ki, mutluluğun dokunduğu otağıma mektup gönderüb korkmadığını belirten sözler idüb yürekliliği arttırmaya yarar nesne yollandı ki gelmekte acele idesiz. Biz de beklemekten kutulmuş olavuz deyü bildirmişsin. Bilindi. İmdi biz özümüzdeki yaradılış ve cibilletümüzde olan yürekliliği uygulamaya getürüb uzak ilden senün kaskına zaferlerle bezeli ağır bir ordu, zafer ve fetih ayetleri yazılı sancaklarla konak ve yollar aşub uşda yönetimin altınunki ile gürdük. Hüküm sahibi sultanların töresinde, kudretli hakanların yönteminde padişahların hükmü altında olan topraklar nikâhlıları gibidir. Erlikten danesi, fütüvvetten nasibi, yüreğinde bütün bü-

*tün erliğı olan kimesne kendüden gayrı bir kişinin ana el uzatmasına, dayanman olası değildir. Öyle olsa bunca gündür ki zaferleri izleyen askerler yurduna girmiş olup toymuluklar iderler. Henüz senden ne ad, ne işaret peydadur ve ne varlığından bir iz görülmüştür. Yaşadığınla öldüğün denktir. Ödünçten yürek tutmağın gerek. Kimde var idüğüne görinen hal tamam tanıktır. Olan iş budur ki, şimdiye değin senden bir davranış görülmüş değildir ki andan yiğitliğin, merdaneliğin anlaşıla. Ortada olan davranışlar da baştanbaşa hile ve düzendir. Kuşku yoktur ki ödünç yürekle elde edilen ürün yaramazlık ve edepsizlik olur, gayrı olmaz. Tutuculuğun derdin devasın hele bilir imişsin. Pek çok denemiş olduğunu kullanmakla ola ki, karşı çıkmağa ve yüreğin koymağa olanak bulasın. Bu yakadan da sana ne denlü yardım edildiğini bilirsün ki ölçüden artuk olmuştur. Senin yüreğindeki zayıflığı gidermek için zaferleri rehber edinen ordudan kırk bin er ayırdulub onlara Sivas ile Kayseri arasında durmaları buyrulmuştur. Düşmana mürüvvet ancak bu denlü olur. Eğer bundan sonra da eskisi gibi korku ve kaygu köşesinde sinesin erlik sana haramdır. Tolga yerine tepelik, zırh yerine çadır giyüb başbuğluk ve şahlık sevdasın bırakıb geçesin. Yaptığın işten sen değil işlediğin övünmeli ve selamlar doğru yolu tutuna.*¹⁶

Bu üç mektuptan sonra Şah İsmail bir cevap mektubu göndermiştir. Feridun Bey eserinde söz konusu mektubu Farsça vermiştir. Mektubun içeriğinde Şah İsmail'in derhal Osmanlı ordusuna karşılık vereceğini ve onların Safevîlerle savaşılmaya geldikleri için pişman olacaklarını ifade etmiştir. Yukarıdaki mektuplarda görüldüğü üzere Şah'ın korktuğuna dair ibareler, yine Şah'ın mektubunda bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Şah İsmail mektupla beraber bir de afyon göndermiştir. Şah bu hareketiyle Osmanlıların kendisine ancak sarhoş olarak savaş ilan ettiklerini, o mektupları akılları başlarında olmadan yazdıklarını ima etmiştir.¹⁷ Dördüncü mektup, İsmail Bahadır elkabıyla başlamış ve Şah İsmail'in Yavuz Sultan Selim'e gönderdiği mektubuna bir cevap olma özelliği taşımıştır. Feridun Bey'in naklettiğine göre bu cevap, Osmanlı merkezinden taşra görevlilerine (beylerbeyi, sancakbeyi ve kadı) gönderilen bir hüküm gibi hazırlanmıştır. Mektupta Şah İsmail'in, amiyane tabirle, kuru gü-rültü yaptığı, Osmanlıların karşısına çıkmaya cesaretinin olmadığı ifade edilmiştir. Mektubun tarihi 920 senesinin cemâziyelâhir ayının sonlarıdır (Ağustos 1514).¹⁸ Bu mektuplar Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasındaki mücadelenin farklı bir sahasını temsil etmektedir. Nitekim rakibi küçümseme, ötekileştirme, çatışmayı meşrulaştırma gibi öğeler içeren bu mektuplar, çatışma öncesinde Yavuz ile Şah İsmail arasındaki mücadelenin psikolojik yanını da temsil etmektedir.

1.2. Çaldıran Seferinin Hazırlıkları

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'ne giderken Şah İsmail'e karşı bir yandan mektuplaşmalar üzerinden psikolojik ve diplomatik bir mücadele sürdürülmüş diğer taraftan da seferin hazırlıkları devam etmişti. Bu süre zarfında Osmanlı ordusu için gerekli hazırlıklar yapılmış ve sefer organizasyonunun eksiklikleri tamamlanmıştı. Çaldıran Ovası'na değin Osmanlı askerleri için gerekli olan hemen her şey belirli usuller dâhilinde tedarik ve icra edilmişti.

Bununla beraber Çaldıran Seferi'ni anlatan kitabî kaynaklarda, seferin gerek hazırlık sürecinde gerekse fiili olarak gerçekleştiği esnada iâşe organizasyonuna dair ayrıntılı bilgiler yer almamıştır. Nitekim Hoca Saadettin'in Tacü't-tevârih'inde genel bir ifadeyle ordunun iâşesi için önemli miktarda zahirenin hazırlandığı belirtilmiştir.¹⁹ Bunun dışında sefer sonrasında ordunun dönüşü esnasında, dönüş yolundaki yerleşim birimlerinin halkının dağlara çekilmesi sonucu zahire sıkıntısı çekildiği ifade edilmiştir. Özellikle Kars-Erzurum arasında sıkıntılar yaşanmış ve bu süreçte Gürcistan emirlerinden Mirza Çabuk'un yardımcıları önemli hale gelmişti.²⁰ İdris-i Bitlisî'nin Selimname'sinde 60 bin deveyle ordunun başta iâşe maddeleri olmak üzere ağırlığının taşındığı belirtilmiştir. Bu taşıma İstanbul'dan Trabzon'a deniz yoluyla, Trabzon'dan itibaren ise kara yoluyla yapılmıştı. Çaldıran Seferi'nin dönüşü esnasında Osmanlı ordusunun çektiği iâşe sıkıntıları benzer anlatımlarla İdris-i Bitlisî'nin eserinde de yer almıştı.²¹ Yine Celâl-zâde Mustafa'nın Selimname'sinde zahirenin tedarikiyle ilgili benzer bilgilere yer verilmişti. Nitekim bu konuda dikkat çeken bir ayrıntı Osmanlı ordusunun Erzincan'a ulaştığında, Erzincan kethüdâsının Osmanlı'ya itaatini bildirip bölgeden ordunun geçişi sırasında -hangi ölçüde olduğu belirtilmeden- iâşe organizasyonuna katkı sağladığı bilgisiydi. İlgili kaynakta buna ilave olarak savaşın hemen öncesinde (28 cemâziyelâhir 920/20.08.1514 tarihinde) Osmanlı ordusunun iâşesinde güçlük yaşandığı bilgisi yer almıştı.²² Şükrî'nin Selimnamesi'nde de dönüş sürecinde iâşe sıkıntıları yaşandığı tekrar edilmiş, Gürcistan topraklarından geçilirken iâşe sorunun arttığı bildirilmiş, Mirza Çabuk'un yardımlarına kısaca değinilmiştir.²³ Şükrî-i Bitlisî'de yer verilen Osmanlı ordusunun dönüş aşamasında yaşadığı sıkıntılar Kühnü'l-Ahbâr'da da tekrarlanmıştı. Nitekim Osmanlı ordusu Nahcivan'a ulaştığında, bu sıkıntıların giderilmesi amacıyla Defterdâr Pîrî Mehmet Efendi'ye vezaret rütbesi verilmiş ve zahire tedarikine gönderildiği ifade edilmiştir.²⁴

Sefer sırasında Anadolu'ya geçme hazırlıklarında ordunun iâşesinin nakline önem verilmiş, Anadolu'da akçe mukabili zahire alınmaya başlanmış ve bunlar için gerekli depolar tesisine gayret edilmiştir.²⁵ Bununla birlikte elimizde iâşe organizasyonunun sağlanmasında nüzulün kullanıldığını, hatta nüzulle temin edilen zahirenin Çaldıran Seferi'nin iâşe organizasyonunda önemli bir yer tuttuğuna işaret eden kayıtlar mevcuttur. Mesela Celâl-zâde Mustafa'nın eserinde Çaldıran Seferi'nde, -“Asâkir-i mansûrenin zahâyîr-ü-kuvveti nufûs-ı devâbb ve çârpânın vukûf-u-sükûti için memâlik-i mahrûse-i hâkâniyeden nüzl-i ferâvân bahş olunub, kuzata ahkâm-ı kaza-cereyân irsâl olundu.” ifadeleriyle- askerin ve yük hayvanlarının ihtiyaçları için memalik-i mahrûseden nüzul toplanması için kadılara emirler gönderildiği belirtilmiştir.²⁶ Celâl-zâde Mustafa'nın ifadesi kadar net olmasa da Kemal Paşa-zâde'nin Çaldıran Seferi'ne yer verdiği Tevârih-i Al-i Osmân adlı eserinin IX. defterinde, seferde nüzulün taşınmasında kullanılan yük hayvanlarına atfen kullandığı “nüzl devesi” tabiriyle nüzulün aynı biçimde alındığına işaret etmişti.²⁷ Keşfî Mehmet Çelebi ve Sucûdî'nin Selimnamelerinde savaş hazırlıkları çerçevesinde nüzul toplandığına dair veriler mevcuttur. Buna göre Edirne'de savaş kararının alınmasının akabinde Divândan eyaletlere, askerin ihtiyaçları için nüzul ve sefer için “azâb”

askeri toplanmasına dair emirler gönderilmişti.²⁸ Hoca Saadettin'in eserinde de Çaldıran sürecinde nüzulün toplandığına dair birtakım bilgiler mevcuttur. Öyle ki Tacü't-tevârih'de Osmanlı ordusunun iâşe ihtiyaçları için "nüzul ve azığın" Karedeniz üzerinden Trabzon'a ulaştırıldığı kayıtlıdır. Bunun dışında eserde daha net bir biçimde nüzul vergisi toplanıldığından Dulkadiroğlu Seferi'nin sebepleri anlatılırken bahsedilmiştir. Buna göre Dulkadiroğlu Alauddevle Bey Çaldıran Seferi'ne destek vermemesinin yanında, Osmanlı ordusunun iâşesi için toplanan ve "nüzul eminleri" vasıtasıyla orduya sevk edilen zahireye saldırmıştı.²⁹ Görüldüğü üzere dönemi anlatan kitabî kaynaklar dikkatle incelendiğinde satır aralarında ya da dolaylı olarak iâşe organizasyonundan bahsedilmekte ve iâşe organizasyonu dâhilinde nüzul vergisi tahakkuk ettirildiği anlaşılmaktadır. Ancak hem Yavuz Sultan Selim dönemi doğu seferlerinde iâşe organizasyonu anlayabilmek hem de bahsedilen bu organizasyonun ayrıntılarını tespit edebilmek için arşiv vesikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Çaldıran Seferi'nin hazırlıkları çerçevesinde ordunun temel iâşe mühimmatları olan un ve arpa, büyük ölçüde nüzul vergisiyle sağlanmaya çalışılmıştı. Nitekim bu ihtiyacın karşılanabilmesi için oldukça geniş bir bölgeye nüzul vergisi tahakkuk ettirilmişti. Seferin ihtiyaçları için 422.846 haneden 688.428 kile un ve arpadan oluşan aynî nüzul vergisi tarh edilmişti. Verginin tahsil sürecinde ise 312.734 haneden 508.740 kile un ve arpadan oluşan zahirenin tahsili gerçekleşmişti.³⁰ Her bir hane-nin kile bazında ödediği zahire miktarı 1,62'ydi. Bu miktarın 1/3'ünü un ve 2/3'nü arpa teşkil etmişti. Oransal olarak ifade edilecek olursa, hane bazında tarh edilen miktarın %73,96'sı tahsil edilmişti.³¹ Çaldıran Seferi'nde Rumeli, Anadolu, Rum ve Karaman askerlerine ve mirimiranlarına yani beylerbeylerine de tevziat yapılmıştı. Nüzul zahiresinin bilinen dağıtımı çerçevesinde, kapıkullarından gelen mirimiran verilen nüzul olağan görülebilir. Fakat Çaldıran Seferi'nde eyalet askerlerine -bu ölçüde- nüzul tevziatının yapılması çarpıcı bir ayrıntıdır ve XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılda yapılan nüzul tevziatında buna benzer dağıtımlar görülmemektedir. Çaldıran Seferi'nde tevziatın yapıldığı gruplar dışında dikkat çeken bir başka husus, aynî nüzul zahiresinin bir kısmı bedelsiz dağıtılırken diğer kısmı bedel karşılığında dağıtılmıştı. Bedelsiz dağıtılan nüzul başta saray mutfağı ve saray ahırındaki yük ve binek hayvanları için sarf edilmişti. Özellikle saray ahırına yapılan ve dağıtılan nüzul içerisinde %10,2'lik oranı oluşturan büyük miktardaki nüzul zahiresi tevziatı, ordunun ağırlığını taşıyan yük hayvanlarının da bu teşkilat içerisinde bulunduğu izlenimini vermektedir. Bunun dışında sadrazam, savaşa katılan vezirler, yine savaşa katılan Rumeli ve Anadolu kadıaskerleriyle, defterdarları, muharip sınıf içerisinde yeniçeri ve cebeci sınıfına mensup askerîler bedelsiz nüzul zahiresi almışlardı.³² Belgelerdeki verilere göre adı geçen sınıfa bedelsiz verilen nüzul zahiresinin toplam miktar içerisindeki oranı %20 civarındaydı. Çaldıran Savaşı sürecinde yapılan nüzul zahiresi tevziatlarına genel olarak bakılacak olursa, dağıtımın büyük ölçüde muharip sınıflara yapıldığı anlaşılabacaktır. Öyle ki bu dağıtım içerisinde savaşın kazanılmasında ateşli silahları kullanmalarından dolayı mühim katkısı olan kapıkulu sınıfındaki askerî gruba yapılan tevziat dikkat çekicidir. Bu çerçevede yeniçeri, cebeci ve topçulara 42.564 kile nüzul zahire verilmişti. Nitekim verilen bu

miktar toplanan nüzulün %8,37'sini teşkil etmişti. Yine kapıkulları içerisinde yer alan sipahi, silahdar, ulufeci ve gurebelara verilen nüzul 48.870 kileydi ve miktar toplanan nüzulün %9,61'ini oluşturmuştu. İfade edildiği üzere, Çaldıran Seferi'nde kapıkulları dışında nüzul tevziatı yapılan bir diğer muharip sınıf eyalet askerleriydi. Bu doğrultuda Rumeli, Anadolu, Rum ve Karaman askerlerine ve miriminlarına kayda değer miktarlarda nüzul zahiresi dağıtılmıştı. Öyle ki Çaldıran Seferi'nde bedeli alınmak kaydıyla Rumeli beylerbeyi ve askerine 78.637 kile, Anadolu beylerbeyi ve askerlerine 58.165 kile zahire, Karaman beylerbeyi ve askerlerine 14.330 kile, Rum beylerbeyi ve askerlerine 12.142 kile nüzul zahiresi verilmişti. Ayrıca Anadolu ve Rumeli azaplarına 9.685 kile “şark ümerâsına” yani doğuda sefere destek veren yerel kuvvetlere 2.630 kile nüzul zahiresi sevk edilmişti. Anlaşılabileceği üzere toplamda 175.589 kile yani toplanan nüzulün yaklaşık %35'i kapıkulları dışında savaşa katılan tımarlılar ve destek veren diğer kuvvetler için kullanılmıştı; bu durum kayda değer bir miktardı. Çaldıran Seferi esnasında bedel alınarak dağıtılan aynî nüzul zahiresinden önemli miktarda gelir de elde edilmişti. Nitekim bu doğrultuda 99.588 kile un ve 162.394 kile arpanın bedeli alınarak dağıtımı sağlanmıştı. Belirtilen miktar un için farklı zamanlarda kilesi 12, 20, 80 akçeden olmak üzere 1.591.517 akçe ve arpa için kilesi 10 ve 50 akçeden olmak üzere 1.625.555 akçe, toplamda 3.217.072 akçe gelir elde edilmişti.³³

1.3. Çaldıran Muharebesi

Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Seferi'nde muharebe öncesinde tedbir amaçlı olarak birtakım birlikler sefere dâhil edilmedi.³⁴ Bunun yanında Yavuz Sultan Selim, Dulkadiroğlu Alaüddeve Bozkurt Bey'i kendi yanında yer almak üzere Çaldıran Seferi'ne davet etti. Ancak Bozkurt Bey, önceden düşman olduğu Şah İsmail'le o vakitler dostluk ilişkisi içerisinde olduğu için I. Selim'in bu davetine icabet etmedi ve Osmanlıların Dulkadirliilerden beklediği destek gelmemiş oldu.³⁵ Çaldıran Seferi sürecinde, Şah İsmail'in Yavuz Sultan Selim'e karşı çatışma öncesi en önemli kozu mesafeyi kendi lehine kullanmak ve iâşe kaynaklarını kontrol etmektir. Sefer sırasında Safevîler, Osmanlı ordusunun ilerleyişini güçleştirmek için birtakım mahallerde ciddi tahribat yapmış, otlakları yakmış ve bölge ahalisini Azerbaycan taraflarına sürmüştü. Bu durum karşında iâşe sıkıntısı çekilmesi kuvvetle muhtemeldi. Her ne kadar Sultan Selim, ifade ettiğimiz tedbirleri almış olsa da bazı askerler kendilerine içecek su ve hayvanlarına yedirecek ot bulmakla güçlük çekmişti. Hatta Sakallu Köyü civarında alenen isyana kalkışmışlardı. Ayrıca önlerine çıkan düşman askerini henüz görmedikleri için de beyhude uğraş içinde olduklarını ifade etmişlerdi. Hatta padişahı bu yoldan döndürmek için çadırına kurşun dahi atmışlardı.³⁶ Yavuz Sultan Selim ise askerlerine; düşmanla karşılaşmadan dönmenin mümkün olmayacağını söyledi. Hatta “Eğer er iseniz benimle yola koyulun. Yoksa ben yalnız başıma da giderim” diyerek yoluna devam edeceğini belirtmiş, nihayetinde Sultan'ın sözleri askerleri yatıştırmıştı.³⁷

Şah İsmail'in tüm yıpratma çabalarına rağmen Osmanlı ordusu Safevî topraklarında ilerlemiş ve 23 Ağustos 1514 tarihinde iki ordunun Çaldıran Ovası'nda karşılaşma-

sıyla muharebe başlamıştı.³⁸ Şah İsmail ordusunu sağ ve sol kanat olmak üzere ikiye ayırmıştı. Sağ koldaki kuvvetlere kendisi, sol kol kuvvetleri ise Ustaclu Muhammed Han kumanda etmişti. Osmanlı ordusu ise kapıkullarıyla beraber klasikleşmeye başlayan merkez, sağ ve sol kol olarak savaş düzeni almıştı. Osmanlı ordusunun merkezinde yeniçeri, topçu, cebeci ve kapıkulu süvarileriyle Yavuz Sultan Selim ve ileri gelen devlet adamları yer almıştı. Ordunun sağ kanadını ağırlıklı olarak Anadolu'dan sevk edilen kuvvetler oluşturmuş ve Anadolu Beylerbeyi Hadım Sinan Paşa bu birlikleri kumanda etmişti. Osmanlı ordusunun sol kanadında ise Rumeli kuvvetleri yer almış ve Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa kumanda etmişti. Şah İsmail'in amacı yorulan Osmanlı kuvvetlerinin iki kanadına birden hücum ederek çevirme hareketi yapmak ve böylece Osmanlı merkezî kuvvetlerini çevirerek imha etmekti. Yavuz Sultan Selim'in ise en önemli kozu ateşli silahlarla teçhiz ettiği merkez kuvvetleriydi. Nitekim merkez hattının ön tarafına ve iki yanına toplar yerleştirilmiş, bu topları merkez tahkimatını kuvvetlendirmek adına birbirine zincirle bağlamıştı. Yine merkez hattı tüfekli yeniçeri kuvvetleriyle tahkim edilmişti. Savaş Osmanlı topçusunun top ateşiyle başladı. Buna karşılık Şah İsmail'in emrindeki süvarilerin Osmanlı kuvvetlerinin her iki cenahına saldırılarıyla hız kazandı. Kanatlara eş zamanlı gerçekleşen saldırılardan ilk olarak sağ tarafa gerçekleştirilen akın Osmanlılar tarafından püskürtüldü. Nitekim Osmanlı sağ kanadına gerçekleştirilen akını Sinan Paşa, sağ kol toplarının önünde bulunan azeb askerlerini topların aralarından ve üzerlerinden geri çekmiş, topların önünü açmış ve nişangâha gelmiş olan Safevî kuvvetleri üzerine top ateşi başlamıştı. Şah İsmail tarafından bu kola saldırmak için görevlendirilmiş olan Abdülbaki Han ve Diyarbakır Hâkimi Ustaclu Muhammed Han ve diğer komutanlar kısa bir süre zarfında top güllerine maruz kalmışlardı. Bunların maiyetinde bulunan ordu da ağır zayıat verdi. Safevîlerin yaptığı ilk saldırı bu şekilde savuşturulmuştu. Bu esnada başta Ustaclu Muhammed olmak üzere pek çok Safevî kumandanı ölmüştü. Sinan Paşa'nın kuvvetleri ayrıca Abdülbaki Han kumandasındaki Safevî askerlerini dağıtmış, Abdülbaki Han'ı da ortadan kaldırmıştı.³⁹

Çaldıran Seferi esnasında Safevî ordusunun asıl kuvvetleri Şah İsmail tarafından komuta edilmiş, dolayısıyla Yavuz'un kuvvetlerini asıl zorlayan mücadele bu unsurların saldırılarıyla ortaya çıkmıştı. Şah, Osmanlı ordusunun zayıf olan sol tarafındaki Rumeli kuvvetlerini hedef aldı. Sol kanat ve merkez hattında birkaç dalga halinde ilerleyen akınlarda Şah İsmail, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın kumandasındaki sol kol kuvvetlerini dağıtmıştı. Bu koldaki Osmanlı kuvvetleri, sağ kolda olduğu gibi, önceden hazırlanmış planı uygulayamamış, topların önündeki azebler zamanında geri çekilemediği için toplardan gereği gibi faydalanılamamıştı. Hasan Paşa'nın da ölümü bu kanadın çözülmesine ve askerlerin padişaha doğru kaçmasına sebep olmuştu. Sultan Selim Rumeli askerlerinin oluşturduğu sol kanada yardım için hemen yeni kuvvetler sevk etti ve tüfekli yeniçerilerin müdahaleleri savaşın seyrini değiştirdi.⁴⁰

Her ne kadar Şah İsmail Osmanlı merkez kuvvetlerine saldırmış olsa da, top ve tüfeklerin etkili ateşi karşısında çekilmek zorunda kaldı. Son bir hamle olarak Şah İsmail hücum yönünü değiştirerek Osmanlı artçı kuvvetlerine saldırdıysa da başarı-

lı olamadı. Osmanlı merkezî kuvvetlerinin topluca savaşa girmesi, Şah İsmail'in bir tüfek kurşunuyla yaralanması ve atından düşmesi, savaşın neticesini belirledi. Bir Osmanlı süvarisinin üzerine yürüdüğü sırada kendisine çok benzeyen yakın adamı, Osmanlıların eline geçtiğinde, kendisinin Şah İsmail olmadığı anlaşılan ancak Şah'a kaçması için fırsat sağlayan Mirza Ali öldürüldü.⁴¹ Öte yandan devam eden savaş akşama kadar sürdü. Osmanlıların baskıları sonucu Safevî ordusu dağıldı ve geri çekildi. Şah İsmail de savaş alanını tamamen terk etti.⁴² Savaşın sonra Safevîlere ait birçok ganimet Osmanlılara kaldı. Hatta Rumeli sipahilerinden birisinin içi mücevher dolu bir sandık bulduğu rivayet edilir.⁴³ Sultan I. Selim Hoy'a, oradan da Tebriz'e girdi. Tebriz'de askerlere yağma izni verildi. Şehir ahalisi direnmedi. Hatta ele geçirilen birçok Safevî esiri de öldürüldü.⁴⁴ Safevîlerin saldırma ihtimaline karşı burada fazla kalınmadan Anadolu'ya dönüldü.⁴⁵ Çaldıran Savaşı'ndan sonra Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim'e karşı dostane bir yaklaşım içerisine girdi. Sultan, Amasya'ya vardığında Şah İsmail Abdülvehhab adında bir elçi göndererek, sulh yapmak istediye Sultan Selim bu isteği kabul etmedi. Hatta Şah İsmail'in elçisini hapse attırdı.⁴⁶ Nitekim padişahın amacı doğru seferine devam etmektir.⁴⁷

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'nin amacını yalnızca bir mezhep çatışması temeline oturtmak doğru değildir. Zira Sultan Selim'in bu seferdeki en belirgin hedefi, ülkenin doğusundaki tehdidi ortadan kaldırmaktır. Anadolu'da hâkim güç olmak ve yine bölge ahalisinin inanç yapısının değişmesini engellemektir. Bu minval üzere Anadolu'dan Safevî ülkesine göç eden Kızılbaş Türkmenlerin bir kısmı ve yine Safevî Devleti'nde ikamet eden birtakım ulemâ, düşünür ve sanatkar Çaldıran Savaşı sonrasında Anadolu'ya getirilmiştir. Burada kendilerine rahat bir yaşam sağlanmaya çalışılmış, söz konusu ulemâ ve düşünürler Anadolu'da Sünnîliğin yayılıp gelişmesinde önemli rol oynamıştır.⁴⁸

2. Kemah Seferi Hazırlıkları ve Kemah Kalesi'nin Fethi

Osmanlılardan önce birçok Türk devleti ve beyliği hâkimiyetine girmiş olan Kemah, Yavuz Sultan Selim'in Doğu Seferleri'ne çıktığı süreçte Safevîlerin hâkimiyeti altında idi.⁴⁹ Çaldıran'da Şah İsmail'e karşı kazanılan büyük zaferin ardından Sultan Selim, Anadolu'nun doğu ve güney hudutlarına ait bazı yerleri almayı uygun gördü. Nitekim Çaldıran Seferi esnasında Safevîlerin elinden Bayburt, Erzincan alınmıştı. Ancak bölgede müstahkem bir kaleye sahip olan Kemah hâlâ Safevîlerin elindeydi. Nitekim Kemah Kalesi Safevîlerin elinde bulundukça Bayburt ve Kiğı ile Erzincan'da emniyetin sağlanamayacağından ve Osmanlı egemenliğinin tehlikeye düşeceğinden Kemah'ın alınmasına karar verildi.⁵⁰ Kış mevsimini Amasya'da geçiren Sultan Selim Kemah Seferi için hazırlıklara da başlamıştı. Bu çerçevede en önemli hazırlık askerin iâşesinin temini çerçevesinde gerçekleşmişti. Nitekim Kemah Seferi'nde Osmanlı ordusunun temel iâşe ihtiyacı nüzul vergisi toplanarak sağlanmıştı. Kemah Seferi'nde nüzulün kullanımı Çaldıran Seferi'nden farksız değildi. Toplanan nüzul sefere katılan paşalara, kapıkullarına ve bazı sınırdaki kalelere dağıtılmasının ardından eyalet askerlerine, azaplara ve sefere iştirak eden diğer kuvvetlere dağıtılmıştı.

Yine Çaldıran Seferi'nde de olduğu gibi toplanan aynî nüzulün tevziatın bir kısmı bedelsiz yapılırken bir kısmında ise bedel talep edilmişti. Bedelsiz verilen nüzul içerisinde vezirler, defterdar, kadıasker gibi önemli üst seviye yöneticiler, Matbah-ı Âmire, Istabl-ı Âmire gibi kurumlar ve bazı kalelere yapılan zahire sevkiyatı oluşturmaktaydı. Bu çerçevede 143.979 kile nüzul zahiresi bedelsiz dağıtıldı. Bu miktar Kemah Seferi için toplanan nüzul zahiresinin %58'ini oluşturmaktaydı. Tablodan da görüldüğü üzere bedelsiz dağıtılan zahire içerisinde ön plana çıkan miktarlardan biri Istabl-ı Âmire'ye verilen 47.903 kile arpaydı. Öyle ki bu miktar tahsil edilen nüzulün %19,2'sini teşkil etmekteydi. Bunun yanında kayda değer miktarlarda nüzul zahiresi başta yeni fethedilen Kemah Kalesi olmak üzere Sivas, Zamantı gibi kalelere tahkim edilmişti.⁵¹ Nüzul zahiresi çerçevesinde kalelere bedel alınmadan gönderilen zahire miktarı 56.612 kileydi ki, toplam nüzulün % 22,65'ini oluşturmaktaydı. Yine bedel alınmadan yeniçeriağası, kâtibi ve yeniçerilere 8.653 kile nüzul zahiresi dağıtılmıştı. Dağıtılan bu tutar Kemah Seferi çerçevesinde toplanan nüzulün % 3,46'sına tekabül etmekteydi. Kemah Seferi'nde de bedeli alınarak dağıtılan yani savaşa katılan kişi ve gruplara satılan nüzul zahiresinden kayda değer miktarda gelir elde edilmişti. Buna göre 45.430 kile arpa kilesi 10 akçeden 454.304 akçe karşılığında, 60.133 kile un kilesi 12 akçeden 721.599 akçe karşılığında satılmıştır.⁵²

Hazırlıkların tamamlanmasının ardından Yavuz Sultan Selim, Kemah'ın fethine Bıyıklı Mehmed Paşa'yı görevlendirdi. Paşa, Kemah Kalesi'ni muhasara etmeye başladı. Padişahın da bizzat gelerek katıldığı kuşatma neticesinde Kemah Osmanlı idaresine girdi (Mayıs 1515). Kalenin fethedilmesinin ardından yıkılan yerleri tamir edildi ve muhafızlığına Karaçinoğlu Ahmed tayin edildi.⁵³

Yavuz Sultan Selim saltanatının ilk yıllarında, hem ülkesinin içindeki huzursuzlukları gidermek hem de sınır boylarındaki düşman tehlikelerini ortadan kaldırmak için giriştiği Safevî Seferleri ile başarıya ulaşmıştır. Osmanlıların bu başarısında askerî gücü ön plana çıkmıştır. Çaldıran Seferi'nde ateşli silahların -uygulanan doğru stratejilerin olumlu katkısını da göz önüne alarak- etkili kullanımının savaşlarda kazanılan zaferlere direkt etki ettiğini açıkça söyleyebiliriz. Buradan hareketle, özellikle Fatih döneminde kendini gösteren ve II. Bayezid döneminde de gelişimini sürdüren ateşli silahları aktif kullanan ordu, Yavuz Sultan Selim dönemindeki savaşlarda daha etkin bir rol oynamıştır. Lakin Yavuz Sultan Selim döneminde yapılan bu seferlerin önceki seferlere kıyasla önemli bir farkı vardır. Bu da dönem itibarıyla ilgili seferlerin uzak mesafeleri kat ederek düzenlenen, uzun soluklu seferler olmalarıdır. Nitekim bu durum başka sorunlar doğurmuş, Yavuz Sultan Selim döneminde savaş organize edenler önceki seferlere nispetle başta iase olmak üzere ordunun tüm ihtiyaçlarını karşılamak için daha sofistike çözümlere ihtiyaç duymuştur. Böylece Yavuz Sultan Selim dönemi doğu seferlerinde askerî, teknolojik ve taktiksel üstünlüğün yanında, lojistik anlamda ortaya konulan bu organizasyonla da Osmanlı ordusu desteklenmiş ve savaşların kazanılmasında önemli etkenlerden birini teşkil etmiştir. Şüphesiz bu süreçte iase organizasyonu çerçevesinde kazanılan deneyimler gelecekte düzenlenen seferlerde de geliştirilerek kullanılmıştır.⁵⁴ Ayrıca Osmanlı memleketlerinde hızlı bir şekilde yayılmakta olan Şif hareketi bu seferler

sonucunda yatıştırılmış ve Sünnî âlimlerin çalışmalarına önem verilmiştir. Yavuz Sultan Selim, devrinde ve devrinden sonra da yaptığı bu seferler ve fetihler hasbiyle övgüyle yâd edilmiş bir padişah olmuştur. Hatta Kanûnî Sultan Süleyman'ın sütkardeşi ve devrinin önde gelen müderrislerinden olan Beşiktaşlı Yahya Efendi Divan'ında, çocukluk arkadaşı olan Sultan Süleyman'a babası Yavuz Sultan Selim'i överek, babasını örnek almasını temenni etmiştir.⁵⁵ Ayrıca Klasik Türk şiiri içerisinde müstesna bir şair de olan Sultan Selim bir divan oluşturacak kadar şiir yazmıştır. Bununla birlikte Yavuz Sultan Selim Şah İsmail'le olan mücadelesinden Divan'ında bahsetmiştir. Hatta Doğu Seferi'ne nasıl gittiğini ve sonucunda ne olduğunu bir gazelinde mealen şöyle ifade etmiştir:

*Askerimle İstanbul tahtından hareket edip İran tarafına sefere çıktım
Kızılbaşı melâmet kanına gark ettim*

*Mısır valisi can u gönülden benim azm ü himmetimin kölesi oldu
Padişahlık sancağını dokuz feleğin fevkine yükselttim*

*Nusret çengini zafer bezminde çalmaya başlar başlamaz
Bu müjde Irak mülkünden Hicaz'a kadar yayıldı*

*Kılıcımdan Mâveraünnehr kana gark oldu
Düşmanın gözünü İsfahan sürmesinden mahrum ettim*

*Düşmana nazar edince gam sıtmasından ter içinde kaldı
Ve onun her kılından Amu Nehri aktı*

*Mülk tahtası üzerinde devlet satrancını oynamaya başladığım zaman
Hind şahı âkil askerimin karşısında mağlup bir fil hâline geldi*

*Ey Selimî mihr ü vefâ potasında altın gibi erdikten sonra
Cihan mülkünün parası üzerine benim ismim yazıldı⁵⁶*

Notlar

- 1 Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul 1969, s. 87.
- 2 A. Nüzhet, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, Dersaadet 1329, s. 70-71.
- 3 İlgili devirde yaşadığı düşünülen Pir Sultan Abdal Şiiliğe ve Şah İsmail'e dair şiirlerinde genişçe yer vermiştir. Şah İsmail henüz padişahlığını ilan etmeden Anadolu'da birtakım guruplar Şiî olmuş ve kendi içlerinde bir yapı kurmuştur. Hatta bunlardan bazıları Rumeli bölgesine göçmüştür, Abdülbaki Gölpınarlı, *Pir Sultan Abdal*, İstanbul, 1976, s. 5. Ayrıca Fuzûlî, Safevî etkisiyle Osmanlı Devleti hakkında "kâfiristan" yakıştırmasında bulunmuştur,

Abdülkadir Karahan, *Fuzuli Muhiti Hayatı Şahsiyeti*, Ankara 1995, s. 80; Halil İnalıcık, *Has Bağçede Ayş u Tarab*, İstanbul 2015, s. 399.

- 4 Mustafa Ekinci, "Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Osmanlı-Safevî İlişkileri", *Türkler*, C. 9, Ankara 2002, s. 817-821
- 5 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2, Ankara 1988, s. 229-231; Faruk Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1999, s. 33.
- 6 Mustafa Çetin Varlık, "Çaldıran Savaşı", *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 193.

- 7 Solakzâde Mehmed Hemdemi, *Solakzâde Tarihi*, İstanbul 1298, s. 359.
- 8 Feridun Emecen, “Selim I”, *DİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 408.
- 9 *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)*, E. 62081.
- 10 TSMA, E.10159/50; söz konusu casuslar sadece Şah İsmail’in gönderdiği kişiler olarak değil aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin içindeki bazı timar sahibi kişilerden de çıkabilmekteydi. Detaylı bilgi için bkz. Emrah Safa Gürkan, *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, İstanbul 2018, s. 231. Ayrıca bazı casusların tespiti ve onlar vasıtasıyla yapılan muhabere hakkında bkz. Kütahyalı Firâkî Abdurrahman Çelebi, *Se’adetnâme, Yavuz Sultân Selim Hân ve Kânûnî Sultân Süleymân Hân’ın Gazâları*, Haz. Şaban Er, İstanbul 2013, s. 124-127.
- 11 Osmanlı devlet adamlarından Safevîlere seferine gitmenin doğru olmadığını düşünen kişilerin olduğu söylense de tam olarak net bir bilgi mevcut değildir. Diğer yandan Osmanlı uleması arasında Şah İsmail’in Şîî oluşundan dolayı onun kâfir olarak addedildiği görüşü de yaygındır. Hadidî de eserinde bu husus dile getirmiş hatta Sultan Selim’in savaştan önce Şah İsmail’e İslâm’a davet ettiğini vurgulamıştır. Hadidî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 385-386.
- 12 Şehabettin Tekindağ, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 1968, s. 57; Şerafettin Severcan, *Keşfi’nin Selim-Nâmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1988, s. 36.
- 13 Selimnâme yazarlarından İdris-i Bitlisî ise bu beyti mealen şöyle vermiştir: Mülk gelinin ancak keskin kılıcın dudağını öpen kucağına alabilir.” İdris-i Bitlisî, *Selim-Şahnâme*, Haz. Hicabi Kırlangıç, İstanbul 2016, s. 193.
- 14 Hoca Saadeddin, *Tâcü’t-tevârih*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1979, s. 186-187.
- 15 Feridun Bey Feridun Bey, *Mecmua-yı Münşeât-i Feridun Bey*. 1 v., İstanbul, s. 1265-1274, Widener Library, Harvard University, Cambridge, Mass., (Erişim: <http://pds.lib.harvard.edu/pds/w/10845181?n=1&printThumbnails=no&jp2Res=0.5&imag>

esize=2400&rotation=0 s. 379-382. Bu iki müelliften başka Celâlzâde de Selimnâme adlı eserinde ilk mektubu mealen şu şekilde ifade etmiştir:

“Her şeyi bilen gerçek melik Allah şöyle buyurdu: Allah katında din şüphesiz İslâm’dır Kim İslâmiyet’ten başka bir dine yönelirse, onun ki kabul edilmeyecektir. O, ahirette de kaybedenlerdendir. Kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizcilikten) sakınırsa, geçmiş kendisinedir. Onun işi Allah’a aittir. Kim (faizciliğe) dönerse işte onlar cehennemliktir. Onlar orda temelli kalacaklardır Allah’ım bizi doğru yolu gösteren ve doğru yola gidenlerden et, saptıran ve yolunu saptıranlardan değil. Âlemlerin efendisi emin peygamberin Muhammed Mustafa ve onun al ve eshabının hepsine rahmet et. Bundan sonra bu güzel kitap bizim büyük sığınağımız müşrik ve kâfirleri öldüren, din düşmanlarını kahreden, borçluların burunlarını sürten (zelil eden), hakanların miğferi, gazi ve mücahitlerin sultanı, İskender gibi yırtıcı, Feridun şerefli, adaletin Keyhüsrevi Sultan Murad oğlu Sultan Mehmet oğlu, Sultan Bayezid oğlu Sultan Selim şah hanın senin tarafına ki, Acemuin amiri büyük başkumandan zamanı güldüren, kargaşalıkların Darab’ı, zamanın Efrasiyab’ı Emir İsmail şöhretli ortaya çıkma pozisyonu buldu. Bilesin ki, her şeyi yapan azameti yüce Allah’ın işi hak üzere ve mutlak bağışlayıcıdır. Her ne kadar yapmak zorunda değilse de uygun olanı yapan ve hükmü sonsuz olandır. Apaçık kitapta geldiği gibi: Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık. Kâinatın özü, cihanın safveti ve ileri gelenlerin gözü insanın yaratılış hikmeti Allah’ın halifeliğidir. Şerefli yüce Allah’ın buyurduğu gibi sizleri yer yüzüne de hakim kılan O’dur. Fakat bu yönden ki, bu nevin ferdleri ruhi güzellikleri ve bedeni pislikleri kendinde toplanmasından dolayı karşıt isimlere kabiliyetli olur. Gayenin sıralanıp, hilafetin gerçekleşmesi, mukaddes nübüvvet makam sahibinin (en güzel salat ve selam olsun) şeriatına uymaksızın, meydana gelmez. Elbette peygamberin şeriatları iki cihan mutluluğunun başarısı ve ebedi mağfiret sebebidir. Öyle ise her kim ilahi hükümlerden yüz çevirir, Allah’ın emirleri çerçevesinden çıkar, din perdesini yırtıp, şer’i mübini yıkmaktan ayakta duramazsa,

genellikle bütün Müslümanlara, özellikle adaletli sultanlara ey insanlar Allahın dininin yardımcısı olun çağrısını akıl kulağına yazmaları ve hileleri yok edip, imkân ölçüsünde bozguncuların bozgunlarını kaldırmaya canla çalışmaları gerekir. Bu güzel sözden kasdedilen odur ki, hazan Bayındırıye topluluğu fırkası: Orman aslanlardan boşalınca, çakal oraya kahraman olarak girer hükmüyle tecavüz yolundan doğu ülkeleri emirliğini gözetiyor ve bayağılık (zillet) köşesinden emre uyuyorsun. Gazab ve hiddetle emir verip, ayak basıyorsun. Adaletsizlik ve zulum kapılarını Müslümanların yüzüne açıyor, zındıklık ve (dinde) yoldan çıkarmayı birleştirip, kaynaştırıyorsun. Fitne ve bozgunculuğu yaymayı kendi prensip ve giyeceğin yapıyorsun, zulüm bayrağını yükseltiyorsun. Şahlık ve uygun buyruk nefsin arzusu ve yaratılış isteğince şer'in bağ ve çözümü ve milletin namuslarından kayıtsızlığını düşünüyorsun. Kötü işler ve kötü huyların; zinayı helal kılmak, haksız yere kan dökmek, mescid ve minberleri yıkmak, kabirleri ve mezarları yakmak, büyük ve bilginleri küçümsemek, mushafları pisliklerin içine atmak, saygı değer iki büyüğe (Ebû Bekir ve Ömer) (Allah onlardan razı olsun) kötü söylemek gibi (işlerin) tevatür derecesine vardı. Din imamları (ilimde liderleri), yakın sahibi bilginler (Allah hepsinden hoşnut olsun) senin küfrün ve dinden çıkışına, öldürmeyi ve şehitlerin başlan üzere esirliği gerektiren taraftar ve bağlılarıyla, söz ve kalem ittifakıyla onların esir olmalarına fetva verdiler. Biz de dini güçlendirme, zulme uğrayan ve zayıflara yardım ve ilahi emre uyma, padişahlık namusunu yerine getirmek için ipek yerine zırh ve kaftan giydik. Cenab-ı Hakk'ın yardımı ve güzel tevkifi ile zafer libası sancaklar, zaferi şiar edinmiş askerler, savaş alanlarının aslanları, hançer vuran yiğitlerle ki; kılıç gibi öfke uykusundan kaldırıp, tedbirli düşmanın ömrünü talih derecesinde kesmeye yönelir ve kin yayındaki okun çıktığı gibi çıkarırlar. Hasını öldürme oku yay burcuna girer. Safer ayında zafer ve hayırla son bulup, denizden geçmeyi emrettik. Bu niyyetle ki, eğer aziz ve yüce yaratıcının yardımı yar olursa mutlu el gücünün pençe ucuyla, senin zulüm el ve pazunu kaldıracaktır. Senin kargaşalık, kötülük ve şerrini âciz ve zavallıların başından

yok edeceğiz. Senin dumanından felakete uğrayan evleri o ateşten kurtaracağız. Zira fitne eken sıkıntı biçer Mustafa (Allah'ın rahmeti O'na olsun) şeriatine göre kılıçtan önce İslam'ı teklif hükmünce, bu namlı mektub, süslü yazı haber verdi. Şüphesiz insanların nefisleri farklıdır. Zira insanlar altın ve gümüş madenleri gibi madenlerdir. Kötü alışkanlıklar bazı mizaçlarda bir huydur ve yok olması mümkün değildir. Çünkü zenci yıkamakla beyaz olmaz. Bazıları fitneye çağırır. Bu nefsin isteklerinden ve kötülüklerle alışkanlık ve yaratılışı ihmalinden neşet eder. Onu gidermek mümkündür. Bundan dolayı şöyle denmiştir: Kötüler iyilerin eğitim ve öğretimiyle, iyi şeylerden olur. Bununla beraber ikinci ihtimal, eğer kendisini Onlar fena bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anarlar, günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zümresinin yolunda giderlerse ve herhalde Allah Teâlâ'yı hazır ve nazır bilirsen, kötü işlerden, doğru olmayan hallerden ve çirkin gidişattan pişmanlık gösterirsin ve can-u-gönülden tevbe ve istiğfar edersin. Önceleri senin toprağındaki kale ve yerler bizim muzaffer ordumuzun cins atlarının tırnağıyla yüz sürmüş, binitlerimizin nallarından her köşe, o çevreden düşen halka kulak uzatmıştı. Osmanlı toprakları ülkelere katılanlardan sayılmıştı. Büyük padişahımızın eşiğinin kölelerine senin için büyük mutluluktur ki, bahtiyar naibler iyilik, gönül yapma, yumuşaklık ve güzel huyluluktan başka bir diğer şey görmezsin. Her ne kadar şöyle denildiği gibi. Yaratılışa oturan kötü huy, ölüm zamanından başka elden gitmez. Bu kötü ve çirkin fiil ve davranışlarda ısrar eder, yaparsan aziz Allah'ın dilemesiyle zorla eline düşen o ülke toprağına en kısa zamanda muzaffer ordunun çadırı kurulacaktır. Bir müddet basit sebepten komutanlıkta kumandanlık hevesi ve aşın görüşünden ülke zabt ve fethedenin ülküsü fasih bir dille insan gibi insanların alanına girersin ki, ne konmuşsa takdir perdesidir, meydana gelir. O gün buyruk, yalnız Allah'ındır. Allah'ın rahmeti doğru yolda olanlara olsun." Celalzâde Mustafa, Selim-Nâme, Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ankara 1990, s. 362-365.

16 Hoca Saadeddin, *Tâcü't-tevârih*, s. 190-191.

17 Celalzâde'nin anlatımına göre Şah İsmail'in mektubunu ve afyonu getiren elçi

öldürülmüştür. Bu mektup ve davranış karşısında gönderilen mektubu Celâlzâde mealen şöyle vermiştir:

“İsmail Bahadır Allah şanını ıslah etsin cihanın itaat ettiği yüce fasih ve belîğ mektubum ulaşınca, biline ki huzuruma mektup gönderip, cüretli söz söyleyip, cesaret arttıran mektup gönderildi ki gelmekte acele edesiniz, biz de beklemekten kurtulalım diye bildirmişsiniz. Artık belli ki biz kendimizde bulunan durum ve yaratılışımızda olan cüreti faaliyete geçirip, uzak yerden sana yönelerek zafer belirtili, zafer sancaklı büyük ordu ile yer ve konaklar yürüyüp, gelip, emrim altında olan ülkeye girdim Emir sahibi sultanların adetleri ve güçlü hakanların yolunda padişahların kullanma yetkisinde olan ülke nikâhlısı yerindedir. Erlikten nasibi, gençlikten hissesi, belki içinde birazcık cesareti olan kimse, başkasının kendisine saldırmasına katlanamaz. Öyle bu kadar zamandır zafer işli askerler ülkelere girip, mutluluk sürerler, henüz senden ses seda, ne de varlığından bir iz vardır. Varlık ve yokluğun birdir. Geçici cesaret kazanmaya kimin ihtiyacı olduğuna ortada olan durum tam şahittir. Gerçek budur ki şimdiye dek senden yiğitlik ve erlik anlaşılan hiç bir hareketin olmamıştır. Meydana gelen işte baştanbaşa hile ve sahtekârlık eseridir. Şüphesiz ki geçici cüretin eseri ancak ‘hile ve hut’a olur. Başka bir şey olamaz. Ugradığın derdin çaresi sence bilinmekte imiş. Ol söylenen şeyi kullanmak kalb gücü elde etmene sebep olur. Bilirsin bu taraftan sana haddinden fazla yardım olmuştur. Senin kalb zayıflığının giderilmesi için, başarıya götüren ordudan kırk bin er ayrılıp, Sivas ile Kayseri arasında durması emredilmiştir. Düşmana merdlik ancak bu kadar olur. Bundan sonra da geçmişteki kaçış üzere korku zaviyesi köşesine çekilirsin, erlik adı haramdır. Miğfer yerine başörtüsü, zırh yerine çarşaf seçip, başkumandanlık sevdasından vazgeç. Senden bu iş hâsıl olmaz. Sen bu işi yapamazsın.” Celâlzâde Mustafa, *Selim-Nâme*, s. 371.

- 18 Feridun Bey Feridun Bey, *Mecmua-yı münşeât-i Feridun Bey*, s. 383-384. Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail’in mektuplarına dair Matrakçı Nasuh da bir eserinde yer vermiştir:

“Sen ki Şâh İsmâ’îl ’sün. Habîr ü âgâh olasun ki senün ef’âl-i nâ-ma’kulundan

ötürü cemî’-i ulemâ vü fuzalâ küfrine hükm eyleyüp ve katline fetvâ virdiler. Ol ecilden kable’s-seyf teklîf-i İslâm şerî’at-i Resûl aleyhisselâm olduğu ecilden sana tenbîh ü i’lâm itdüm ki bilmiş olasun, itdüğün ef’âl-i kabihaya an-samîmi’l-kalb nâdim olup sünî ve müslimân olursan devlet ü sa’âdet senün ve eğer itdüğün kabâyıha musırr olup lecc ü inâd ve fitne vü fesâda sâlik olursan leşker-i zafer-rehberümle şol kasda varurum ki Allâhu Te’âlâ’nun inâyetiyle vücûd-ı habîsüni dünyâdan ma’dûm eyleyem”. Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, Haz. Göker İnan, İstanbul 2019, s. 310-311. İdris-i Bitlisî’nin Selim-Şahnâme adlı eserinde de yukarıda zikrettiğimiz mektuplar hemen hemen aynı muhteviyatı havidir, İdris-i Bitlisî, *Selim-Şahnâme*, s. 176-197.

- 19 Hoca Saadettin Efendi, *Tâcü’t-tevârih*, s.184.
- 20 Hoca Saadettin Efendi, *Tâcü’t-tevârih*, s. 228-9.
- 21 Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*, Berlin 1985, s. 238, 271.
- 22 Celâlzâde Mustafa, *Selim-Nâme*, s. 142, 146.
- 23 Şükrî-i Bitlisî Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*, Haz. Mustafa Argunşah, Kayseri 1997, s. 193. Ayrıca Şükrî-i Bitlisî’de Gürcistan topraklarından geçilip Amasya’ya gidilirken iâşe fiyatlarının arttığı, onun kilesinin 1.400 akçeye satın alındığı ifadesiyle, belirtilmişti. Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*, s. 193. Bu bilgi Hoca Saadettin Efendi’nin eserinde de mevcuttur. Bkz. Hoca Saadettin Efendi, *a.g.e.*, s.227.
- 24 Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kitâbü’t-Târih-i Kühü’l-Ahbâr*, C.I/II, Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar vd., Kayseri 1997, s. 1110-1111. Bununla beraber Kühü’l-Ahbâr’da, Şükrî-i Bitlisî ve Hoca Saadettin Efendi’den farklı olarak, onun kilesinin 1.400 akçeye değil, 400 akçeye satıldığı kayıtlıdır. Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kühü’l-Ahbâr*, s.1112. Süleyman Polat, “Arşiv Vesikaları Işığında Yavuz Sultan Selim Dönemi Seferlerinin İâşe Organizasyonuna Dair Yeni Tespitler”, *Gazi Akademik Bakış*, 11/22, Haziran 2018, s. 187-188.
- 25 Tekindağ, *a.g.m.*, s. 57.
- 26 Celâlzâde Mustafa, *Selim-Nâme*, s. 130.
- 27 Uğur, *a.g.e.*, s. 106.
- 28 Uğur, *a.g.e.*, s.231.
- 29 Hoca Saadettin Efendi, *Tâcü’t-tevârih*, s. 189; 238.

- 30 *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD) 499, s.16.
- 31 Polat, *a.g.m.*, s. 188-189.
- 32 MAD 499, s. 18-19.
- 33 MAD 499, s. 17-19; Polat, *a.g.m.*, s. 190-192.
- 34 Bu husus hakkında detaylı bilgi için bkz: İshak Çelebi, *Selim-Nâme*, Haz. Hamdi Savaş, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1986, s. 162-163.
- 35 Tufan Gündüz, *Bozkırım Efendileri*, İstanbul 2009, s. 189.
- 36 Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul 2010, s. 131. Sefer sırasında padişahın çadırına kurşun atılması hadisesini Hezarfen Hüseyin Efendi farklı bir biçimde yer vermiştir. Onun ifade ettiğine göre Şah İsmail'in casusları padişahın çadırını ateşe vermişler, sultan çadırdan çıkmış ve kurtulmuştu. Bu durum karşında nevbet ile bir bölük ağasının padişahın çadırının başında tedbir amaçlı beklemesi emir olunmuştu. Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânin-i Âl-i Osmân*, Haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998, s. 270.
- 37 Erhan Afyoncu, Ahmet Önal, Uğur Demir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, İstanbul 2010, s. 26-27. Osmanlıların Tebriz (Çaldıran) Seferi'nde ciddi anlamda iase sıkıntısı yaşandığı, Anadolu'daki bazı yerlerin yakıldığı ve bölge ahaliilerinin maddi anlamda zorluklar çektiğine dair muhtelif yorumlar mevcuttur. Ancak 921 (1515) yılında Yalakova kazasında timar sahibi birisinin Tebriz Seferi'nde olması hasebiyle oğlunun merkeze gönderdiği arzda, babasının seferde olduğu ve kendilerinin mutasarrıf oldukları timara müdahale edilmemesi rica edilmiştir. Merkezden Yalakova kadısına bir hüküm gönderilmiş ve söz konusu kişinin timarına kendilerinin mutasarrıf olduklarına ihtimam gösterilmesi emir buyrulmuştur. Bu örnek bize, sefer sırasında Osmanlı ülkesindeki zirai üretimin devam ettiğinin ve devam nazarında da bu üretime zarar gelmemesine özen gösterildiği sonucunu vermektedir. TSMA, E.5500/1.
- 38 Lütü Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, İstanbul 1341, s. 219.
- 39 Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C. I-II, Sadeleştiren Notlar ve Açıklamalar Ekleyen: Neşet Çağatay, Ankara 1979, s. 82; Varlık, *a.g.m.*, s. 193-194.
- 40 Varlık, *a.g.m.*, s. 195.
- 41 Varlık, *a.g.m.*, s. 195-196; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu*, C. 2, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, 2009, s. 280-281; Feridun Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2019, s. 124-150.
- 42 Gündüz, *Son Kızılbaş*, s. 132. Safevî kaynaklarında Şah'ın geri çekilmesi bir mağlubiyet olarak değil de bir savaş hilesi olarak gösterilmektedir. Bkz. Vural Genç, "Safevî Kroniklerinde Çaldıran Savaşı", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, İstanbul Nisan 2019, s. 46. Ancak bunun gerçekçi bir tarafı olmadığı ve Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'e karşı kesin bir zafer kazandığı aşikârdır. Feridun Emecen, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 213.
- 43 *Haydar Çelebi Rûznâmesi*, Haz. Yavuz Senemoğlu, İstanbul 1976, s. 77.
- 44 İdris-i Bitlisî, *Selim-Şahnâme*, s. 188-189.
- 45 Tebriz'de kalınmamasının sebebi için Şah İsmail'in daha güçlü bir ordu topladığı haberinin alındığı da rivayet edilir, Oruç Bey Bayat/İranlı Don Juan, İlişkiler, Tercüme ve Notlar: Tufan Gündüz, İstanbul 2014, s. 97.
- 46 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 259.
- 47 Çaldıran Seferi'yle ilgili dönemin kaynaklarının sunduğu ayrıntı bilgi için ayrıca bkz. Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, s. 143-182; Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, s. 126-161; Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kühû'l-Ahbâr*, s.1075-1108; Hoca Saadettin Efendi, *Tacü't-tevârih*, s. 167-216.
- 48 Nihat Çetinkaya, *Kızılbaş Türkler Tarihi, Oluşumu ve Gelişimi*, Ankara 2010, s. 479; Safevîlerden Osmanlı'ya intikal eden Sünnî propaganda hakkında detaylı bilgi için bkz. Hüseyin Yılmaz, "İran'dan Sünnî Kaçışı ve Osmanlı Devleti'nde Safevî Karşıtı Propaganda'nın Yaygınlaşması: Hüseyin b. Abdullah eş-Şirânî'nin Mesîyanîk Çağrısı", *Osmanlılarda İlim ve Fikir Dünyası İstanbul'un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Oluşumuna Kadar*, Ed: Ömer Mahir Alper-Müstakim Arıcı, İstanbul 2015, s. 299-309.
- 49 Kemah'ın Türk devletleri ve beylikleri hâkimiyeti süreci hakkında bkz. Osman

Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s. 65-78.

- 50 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 259.
- 51 Tabloda da görüldüğü üzere fethedilen Kemah Kalesi'ne 27.855 kile nüzul zahiresi stoklanmıştı. Nitekim Kemah Kalesi alınmasının akabinde yıkılan yerlerinin tahkimi yapılmış ve 700 yeniçeri yerleştirilmişti. Bkz. Emecen, “*Yavuz Sultan Selim*”, s.164.
- 52 MAD 499, s. 21-22, 24; Polat, *a.g.m.*, s. 192-195.
- 53 İlhan Şahin, “Kemah”, *DİA*, C. 25, Ankara 2002, s. 219; Besim Darkot, “Kemah”, *İA*, C. 6, İstanbul 1967, s. 560. Kemah'ın Osmanlılar tarafından fethini Celâlzâde Mustafa eserinde şu mısralarla anlatmıştır:
- Kemâhın bir gün içinde güşâdı
Çıkardı evce göğe âdı
Cihâne virdi gulgul heybet-i şâh
‘Adem râhına gitdi ceş-i gümrâh
Kemâh oldu evcin sedd-i sedîdi
Ol idi milket-i maşrûkın kilidi
Ana tabi' olan yerler tamâmı,
Kemâlinde bulub hüsn-i nizâmı.
Muti' oldu ser-â-ser cümle halkı
Giderdiler gönülden bugz-u-delkî

Müsahhar oldu hayli mülk-ü-iklim
Bulub fermân-ı şâhı ‘izz-ü-ta'zim
İrûb Hakdan ‘inayât-i ‘amime
Memâlik oldu Rûm üzre zam‘ime

Celâlzâde'nin ifadelerine göre Kemah Safevîlerden alınmış ve nizama erdirilmiştir. Hatta müellife göre Doğu'nun kilidi burasıydı ve Sultan Selim'in fetih zinciri için olmazsa olmaz bir yerdî. Celâlzâde Musatafa, *Selim-nâme*, s. 163-164.

- 54 Polat, *a.g.m.*, s. 201-202.
- 55 Zikrettiğimiz husus Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin Divan'ındaki
“Ehl-i sünnet emrünüze diriken baş üstüne
Leşker-i İslâm-çek şâha Kızılbaş üstüne”
beytiyle başlayan gazelde anlatılmaktadır,
Müderres Yahyâ Efendî Beşiktâşî, *Divan*,
Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, No:
06 Mil Yz FB 210, vr. 38b.
- 56 *Yavuz Sultan Selim Divanı*, çev. Ali Nihat Tarlan, İstanbul 1946, s. 214. Şah İsmail'in de Divan'ında Sultan Selim'den bahsettiği ifade edilse de son yapılan çalışmaya göre söz konusu beyitlerin Hatayî'ye ait olmadığı, Edirneli Nazmî'nin nazire mecmuasında yer aldığı ortaya çıkmıştır, *Hatayî Divanı*, Haz. Muhsin Macit, İstanbul 2017, s. 37.

Kaynakça

1- Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

Maliyeden Müdevver Defterleri(MAD):

MAD 499.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Belgeler (TSMA):

TSMA, E. 62081.

TSMA, E. 10159/50.

TSMA, E. 5500/1.

2- Kitabî Kaynaklar ve Tetkik Eserler:

A. Nüzhet, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, Dersaadet 1329.

AFYONCU, Erhan, ÖNAL, Ahmet, DEMİR, Uğur, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İşyanlar ve Darbeler*, İstanbul 2010.

Celâlzâde Mustafa, *Selim-Nâme*, Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ankara 1990

ÇETİNKAYA, Nihat, *Kızılbaş Türkler Tarihi, Oluşumu ve Gelişimi*, Ankara 2010.

DARKOT, Besim, “Kemah”, *İA*, C. 6, İstanbul 1967.

EKİNCİ, Mustafa, “Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Osmanlı-Safevî İlişkileri”, *Türkler*, C. 9, Ankara 2002.

EMECEN, Feridun, “Selim I”, *DİA*, C. 36, İstanbul, 2009.

EMECEN, Feridun, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2019.

EMECEN, Feridun, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, İstanbul 2016.

Feridun Bey Feridun Bey, *Mecmua-yı Münşeât-i Feridun Bey*. 1 v., İstanbul, 1265-1274
Widener Library, Harvard University,
Cambridge, Mass., <http://pds.lib.harvard.edu/pds/w/10845181?n=1&printThumbnail=0&no&jp2Res=0.5&imagesize=2400&rotati on=0>

- Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr*, C.I/II, Haz. Ahmet UĞUR Mustafa Çuhadar vd., Kayseri 1997.
- GENÇ, Vural, "Safevî Kroniklerinde Çaldıran Savaşı", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, İstanbul Nisan 2019.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul 1969.
- GÖLPINARLI, Abdülkadir, *Pir Sultan Abdal*, İstanbul 1976.
- GÜNDÜZ, Tufan, *Bozkırın Efendileri*, İstanbul 2009.
- GÜNDÜZ, Tufan, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul 2010.
- GÜRKAN, Emrah Safa, *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, İstanbul 2018.
- Hadidî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991.
- Hatayî Divanı*, Haz. Muhsin Macit, İstanbul 2017.
- Haydar Çelebi Rûznâmesi*, Haz. Yavuz Senemoğlu, İstanbul 1976.
- Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânin-i Âl-i Osmân*, Haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998.
- Hoca Saadeddin, *Tâcü't-tevârih*, Haz. İsmet Parmaksızoglu, Ankara 1979.
- İdris-i Bitlisî, *Selim-Şahnâme*, Haz. Hicabi Kırilangıç, İstanbul 2016, s. 193.
- İNALCIK, Halil, *Has Bağçede Ayş u Tarab*, İstanbul 2015.
- İshak Çelebi, *Selim-Nâme*, Haz. Hamdi Savaş, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1986.
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu*, C. 2, çev. Nilüfer Epceli, İstanbul, 2009.
- Karahan Abdülkadir, *Fuzuli Muhiti Hayatı Şahsiyeti*, Ankara 1995.
- Kütahyalı Firâkî Abdurrahman Çelebi, *Se'adettname, Yavuz Sultân Selim Hân ve Kânûnî Sultân Süleymân Hân'ın Gazâları*, Haz. Şaban Er, İstanbul 2013.
- Lütfî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, İstanbul 1341.
- Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osman*, Haz. Göker İnan, İstanbul 2019.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C. I-II, Sadeleştiren Notlar ve Açıklamalar Ekleyen: Neşet Çağatay, Ankara 1979.
- Müderres Yahyâ Efendî Beşiktâşî, *Divan*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, No: 06 Mil Yz FB 210.
- Oruç Bey Bayat/İranlı Don Juan, *İlişkiler, Tercüme ve Notlar*: Tufan Gündüz, İstanbul 2014.
- POLAT, Süleyman, "Arşiv Vesikaları Işığında Yavuz Sultan Selim Dönemi Seferlerinin İaşe Organizasyonuna Dair Yeni Tespitler", *Gazi Akademik Bakış*, Y11/22, Haziran 2018, s.183-205.
- SEVERCAN, Şerafettin, *Keşfî'nin Selim-Nâmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1988.
- Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Tercüme ve Notlar Tufan Gündüz, İstanbul 2017.
- Solakzâde Mehmed Hemdemî, *Solakzâde Tarihi*, İstanbul 1298.
- SÜMER, Faruk, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1999.
- ŞAHİN, İlhan, "Kemah", *DİA*, C. 25, Ankara 2002.
- ŞİMŞİR, Sebahattin, "Şah İsmail: Hayatı ve Şahsiyeti", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Sakarya Kış 2019.
- Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*, Haz. Mustafa Argunşah, Kayseri 1997.
- TEKİNDAG, Şehabettin, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 1968.
- TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2, Ankara 1988.
- VARLIK, Mustafa Çetin, "Çaldıran Savaşı", *DİA*, C. 8, İstanbul 1993.
- Yavuz Sultan Selim Divanı*, çev. Ali Nihat Tarlan, İstanbul 1946.
- YILMAZ, Hüseyin, "İran'dan Sünnî Kaçışı ve Osmanlı Devleti'nde Safevî Karşıtı Propaganda'nın Yaygınlaşması: Hüseyin b. Abdullah eş-Şirânî'nin Mesihanik Çağırısı", *Osmanlılarda İlim ve Fikir Dünyası İstanbul'un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Oluşumuna Kadar*, Ed: Ömer Mahir Alper-Müstakim Arıcı, İstanbul 2015.
- Saray Teşkilatı*, Ankara 1984.

Şehzade Selim'in Seferleri

Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK

“Yürü Sultan Selim, devran senindir”
(Anonim)

Giriş

Osmanlı İmparatorluğunun dokuzuncu padişahı olan Yavuz Sultan Selim, 1470'te babası II. Bayezid'in sancak beyi olarak bulunduğu Amasya'da doğdu.¹ Osmanlı belgelerinde kendisinden *Selim Şah* olarak bahsedilse de sert mizacı, cesareti ve ataklığı dolayısıyla *Yavuz* lakabıyla tanınmıştır.² Annesi Dulkadiroğlu Alauddevle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe/Gülbahar Hatun'un³ da bulunduğu Amasya'da iyi bir tahsil gören Yavuz Sultan Selim, bilhassa sünnet merasimleri olmak üzere farklı zamanlarda kardeşleriyle beraber dedesi Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'a çağırılmıştır.⁴ Hükümdarlığının kısa zamanına sığdırdığı büyük icraatları dolayısıyla *Sahib-kıran* ve İskender-i Sâni unvanlarına en çok layık olan sultanın dünyasının oluşmasında şüphesiz Hz. Peygamber tarafından övülen dedesiyle birlikte olmanın büyük bir yeri vardı. Az bir zaman da olsa dedesiyle birlikte olma fırsatını bulan Yavuz Sultan Selim tekrar Amasya'ya döndü. Ancak 1481'de babası II. Bayezid'in tahta çıkması akabinde bir müddet sonra yine İstanbul'a geldi.⁵

Tahta çıkan II. Bayezid'in sekiz oğlundan hayatta kalan üçü de sancakbeyi olarak görevlendirildi.⁶ Bunlardan yaşça en büyükleri olan Şehzade Ahmet Amasya'ya, Şehzade Korkut Saruhan'a (Manisa), en küçükleri Şehzade Selim de Trabzon'a sancakbeyi olarak gönderildi.⁷ Zor bir coğrafyada deniz ve dağlarla çevrili olan Trabzon, bu dönemde hem Çerkez ve Gürcistan vilayeti hem de Şirvan ve Gilan'a yakın bir konumda İran ve Gürcistan ülkeleriyle sınırdaş olması dolayısıyla serhat şehri olup etrafı düşmanlarla çevrili idi.⁸ Şehzade Selim Kefe'ye gidişine ka-

dar (1510)⁹ Trabzon'da bulundu.¹⁰ Bu süre zarfında asker kişiliği ve komutanlık tecrübesi yanında kitleleri idare kabiliyetiyle de yönetim anlayışı bariz bir şekilde gelişmişti.¹¹ Aslında Şehzade Selim, Trabzon'da bulunduğu sürede sancağın iç ve dış dinamiklerine bağlı olarak bölgenin coğrafi ve siyasi özelliklerinin de etkisiyle tarihe mâl olan *Yavuz* karakterini ön plana çıkarmıştır. Onu, sancakbeyliği döneminden padişahlığı süresince tarihte seçkin bir sima yapan bu özellikleri yanında elbette doğudan gelen Şah İsmail'in Şîî Türkmen tehdidi de etkili oldu. Nitekim denilebilir ki; Yavuz Sultan Selim'in dünyasında dedesi Fatih Sultan Mehmed'le buluşmasının akabinde en önemli ikinci dönüm noktası, 1487-1510 yılları arasında yaklaşık yirmi dört sene Trabzon'da sancakbeyi olarak görev alması oldu.¹² Bulunduğu sancağın İstanbul'a uzaklığı yanında hayatta kalan şehzadelerden yaşça en küçük olması sebebiyle tahtın güçlü adayları arasında gösterilmemesine rağmen Trabzon'daki yılları ona saltanata giden yolları hazırladı. Bilhassa bu yıllar içerisinde baş gösteren Safevî tehlikesini fark edip şahsî inisiyatifle karşı durması, onun saltanatlık sürecine büyük bir ivme kazandırdı. Halk tarafından desteklenen bu şahsî girişimleri "yürü Sultan Selim, devran senindir" sözleriyle onu beklenen bir isme dönüştürdü.¹³ Bu beklenti o derece güçlü bir baskı oluşturdu ki, kardeşleriyle girdiği saltanatlık yolunda babası II. Bayezid ile karşılaştığı askeri mücadeleyi kaybetmesine rağmen tahta çıkmayı başardı.¹⁴

Onun bu taht mücadelesinde tabir yerinde ise devrin İskender'i olmasında insan seçmesinin de önemli bir yeri vardı. Padişah olma düşüncesi kendisinde hâsıl olduktan sonra güvendiği adamları İstanbul'a veya şehzadeler yanına gönderdi. Onlardan aldığı raporlar sayesinde gerekli tedbirleri alabildi. Tahta geçmeden önce kullandığı casuslar sadece İstanbul, Edirne ve Amasya'daki gelişmeleri takip etmekle kalmadılar, aynı zamanda Selim hakkında geniş propaganda yaparak ona nasıl hareket etmesi gerektiğini de gösterdiler.¹⁵ Haliyle onun tahta çıkış hadisesi bütün Osmanlı tarihinde bir ilkti ve Şehzade Selim, *Yavuzluğu* sayesinde 24 Nisan 1512'de padişah oldu. Muhakkak bu süreçte yaşanan en kritik gelişme Şehzade Selim'in dikkatlerinden kaçmayan ve Şah İsmail'in Safevî Devleti'nin başına geçmesiyle başlayan doğudaki hareketlilik oldu.

Şehzade Selim'in Seferlerinin Tarihi Arka Planı:

Şah İsmail ve Safevî Devleti

1501 yılında Şah İsmail tarafından kurulan Safevî Devleti adını bu tarikatın kurucusu olan Şeyh Safiyuddin'den almıştır.¹⁶ Bu tarikatın Anadolu ve civar coğrafyasındaki emellerinden ötürü Osmanlılar, bilhassa Şah İsmail (1501-1524) zamanında olmak üzere İran'da ortaya çıkan bu siyasi varlığı ve hâkimiyeti güçlendirme noktasında yapılanları hiçbir zaman kabullenmedi.¹⁷ Zira Erdebil'deki bir tarikat ocağı çerçevesinde kurulan bu devlet, Orta ve Doğu Anadolu'da Şîîliği yayma girişimi sürecinde etkindi. Şeyh Safiyuddin İshak'tan adını alan bu tarikat XVI. yüzyılın başlarında resmen bir siyasi teşekkül olarak ortaya çıktı. Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyt, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın kız kardeşiyle evli olduğundan Diyar-

bekir başta olmak üzere Akkoyunlu ülkesinde Şîlik propagandasıyla hayli taraftar toplamıştı. Onun zamanında Safevîye Tarikatı tamamen siyasi gayeler taşıyan bir güç haline geldi. Bunun sonucu olarak Gürcü ve Çerkez memleketlerine akınlar yaparak müstakil bir devlet gayesini güttü.¹⁸ Buna ömrü vefa etmeyen Şeyh Cüneyt'in yerine tarikatın başına oğlu Şeyh Haydar geçti.

Uzun Hasan'ın kızıyla evlenen ve 12 dilimli *kızıl taç* giyme, kızıl sarık sarma âdetini tarikata bağlı olanlara da mecburi kılarak Safevî şahlarına tâbi olan Türkmenlere Sünnîler tarafından *Kızılbaş* denilmesine yol açan Şeyh Haydar zamanında Anadolu'daki tarikat mensupları çoğaldı.¹⁹ Ancak siyasi emel noktasında Şirvan hükümdarı üzerine yaptığı seferde hayatını kaybeden Şeyh Haydar'ın yerine oğullarından Şah İsmail geçti. Babasının ölümü üzerine Gilan'a kaçırılan Şah İsmail uzun bir müddet burada kaldıktan sonra Akkoyunlu hanedanları arasındaki saltanat mücadelesi sırasında Anadolu'daki Türkmenlerin yanına geldi. Bu sırada Erdebil'den Erzincan'a kadar tarikat mensupları Şah İsmail'i büyük bir coşkuyla karşıladılar. Şamlı, Ustacalı, Rumlu, Tekeli, Dulkadirli, Karamanlı ve Varsaklı Türkmenler akın akın Şah İsmail'in yanına koştu.²⁰ 1501 yılında harekete geçen Şah İsmail, Şirvan hükümdarını öldürerek Akkoyunluların vârisi olarak kendini Azerbaycan ve Diyarbakir yanında tüm Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarının sahibi görüyordu.²¹ Nitekim Akkoyunlu Elvend Bey üzerindeki zaferinden sonra 1501'de Tebriz'e giren İsmail saltanat tacını giydiğinde şahlığını da ilan ederek resmî mezhep olarak Şîliğin temelleri üzerine Safevî Devleti'ni kurmuş oldu.²² Artık bu tarihten sonra İran'da Sünnî Akkoyunlu Türk hanedanlığı yerine, Şîî Safevî Türk hanedanlığı tesis edilmişti. Böylece Şah İsmail'in Sünnî Türkmen Akkoyunlulardan aldığı İran'ı Sünnîliğe döndürmek bir daha mümkün olamadı.

Devletin kuruluşunda en önemli rolü şüphesiz Türkmen aşiretleri oynadı. Zira konar-göçer olan bu Türkmen boyları Kızılbaş olup oymaklar şeklinde Şah İsmail'e katılmışlardı.²³ Aslında Safevîler Sünnî bir şeyh ailesinden gelmelerine rağmen sonraları Şîliği benimsediler ve Akkoyunlular yanında Trabzon Rum Devleti hanedanlarıyla da sıkı akrabalık kurarak siyasi hayata atıldılar. İşte XVI. asır metinlerinde Türkmen Devleti olarak bilinen bu Safevî Devleti de Şah İsmail'in Anadolu'dan kopartıp büyük imtiyazlar vererek İran'a götürdüğü birkaç yüz bin Türkmen tarafından kuruldu.²⁴ Anadolu'da isyan ve göçlerle sonuçlanan bu süreç doğuda Özbek hanlarını, batıda Osmanlıları, güneyde ise Memlükleri ciddi bir biçimde rahatsız etmişti.²⁵ Öyle ki Şah İsmail Kafkas Türklüğünü Şifleştirerek Sünnî Anadolu ile Sünnî Türkistan arasını kesmiş ve Türkistan'ı dışa kapalı bir ülke haline getirmişti.

Şah İsmail batı komşusu Osmanlılara ve doğu komşusu Özbeklere karşı yaptığı savaşları sürekli bir din-mezhep savaşı gibi göstermeye çalışmıştır. O da dedesi Şeyh Cüneyt ve babası Şeyh Haydar gibi Anadolu'ya gönderdiği halifelerle halkı Şifleştirme propagandasına devam etti. Bu yönde on iki dilimli kızıl taç veya külah olan *Haydarî Tacın* kabulünden beri Erdebil sûfilerine taraftar olan Anadolu Kızılbaşları *Hataî* mahlasıyla Şîrler yazan Şah İsmail'i bir kurtarıcı gibi kabul edip ona sığındılar.²⁶ Böylece XVI. yüzyılda Sünnîler ile Şîler arasında başlayan gö-

rülmemiş bir mücadele sürecinde²⁷ Safevîler başlangıçta Türkmenleri tarikatlarına (Safevîyye) bağlamış ve daha sonra Şîîliğin savunucusu kesilip Türkleri İranlılaştırmaya çalışmıştır. İşte bu tehlikeye istinaden Yavuz Sultan Selim Şîî Safevîlerin tüm girişimlerini etkisiz kılmayı Osmanlı Devleti'nin ve ordusunun birinci hedefi olarak telakki etmişti. Daha şehzadelîği zamanında Şîîlerle mücadeleyi düstur edinen Yavuz Sultan Selim, bir kısım sipahinin İran'a gitmesini önlemek için Gürcü seferini gerçekleştirmekle beraber Kızılbaş-Safevî ilişkilerini engellemek ve Anadolu Kızılbaşlarına şiddetli bir darbe indirmek niyetinde idi. Bu yönde Şîîliğin Ehlisünnet mezheplerince ret edildiğini halka anlatma görevini devrin ulemasına verdi.²⁸ Böylece Osmanlılar, Safevîlerin Şîîleştirme politikaları karşısında siyasal ve ideolojik bir mücadele platformunda başta Halvetî olmak üzere birçok Sünnî tarikatlardan istifade etmişti.²⁹

Öte yandan Şah İsmail 1507'de büyük bir ordu ile Erzurum-Erzincan yolu üzerinden Osmanlı topraklarını geçerek Kayseri'nin güneydoğusundan Dulkadıroğlu Alauddevle Bozkurt Bey'in üzerine yürüdü. Bu seferin sebebinde Osmanlı kaynakları Alauddevle'nin kızını Şah İsmail'e vermediğini belirtse de³⁰ aslında Alauddevle'nin Safevîlere karşı Akkoyunlulara siyasi destek vererek Şah İsmail'in müritlerinin Azerbaycan'a gitmesini engellemesi yer alır.³¹ Bir bakıma Şah İsmail bu seferle Mısır ve Osmanlıların tepkisini ölçmüştür. Nitekim 1507'deki bu mücadelede yenik düşen Alauddevle'nin yardım çağrılarına ancak Osmanlılardan karşılık gelerek bir ordu Ankara'dan Kayseri'ye hareket etti. Bunun üzerine Şah İsmail tüm ağırlıklarını bırakarak Fırat Nehri'ni zorla geçip Harput'u alması yanında Diyarbakır hâkiminin de Kızılbaşlara katılmasını sağladı. Bu savaşta Şah İsmail'in tek kazancı bu olmakla beraber 1507-1508'de Güneydoğu Anadolu'yu ele geçirmiş oldu.³² Ayrıca bu harekâtıyla Alauddevle'nin oğlu ve iki torununu (Şehzade Selim'in dayısı ve iki dayıoğulları) öldürmesi karşısında gerek Mısır gerekse Osmanlılar kendisine herhangi bir yaptırımda bulunmadığından Anadolu'daki itibarını da arttırmış oldu.

Safevî Şah İsmail, ortaya çıktığı 1500 yılından beri yaptığı hiç bir savaş ve saldırıda mağlûp olmamıştı. Onun bu başarılarında karizmatik kişiliği yanında tarikat ve askerî nitelikli bir kökenden gelmesinin etkisi de olmuştur. Hem Osmanlıların hem de Özbeklerin ikazlarına rağmen bir türlü bu ülkelere yönelik Şîî propagandasını durdurmamıştı. Çok sistemli ve gizli bir şekilde organize ettiği halifeleri sayesinde arzu ettiği devletin temellerini atmış, sınırlarını devamlı genişletmişti. 1508'de Bağdat'ı savaşımadan alan Şah İsmail 1510'da Sünnî akideyi temsil eden Özbek Hükümdarı Muhammed Şeybânî Han'ın Kazaklarla mücadelesini fırsat bilerek onu öldürdüğü gibi Herat, Merv, ve Belh de dâhil olmak üzere tüm Horasan'ı topraklarına kattı.³³ Böylece Safevî Devleti, Fırat Nehri'nden Ceyhun Nehri'ne kadar uzanıyor; Bağdat ve Tebriz civarı, Fars eyaleti, doğuda Horasan ve Herat, batıda Erzurum, Erzincan ve Kemah yanında Sivas'ın Suşehri taraflarından başlayıp Karadeniz sahillerine kadar bir sınırı takip ediyordu.³⁴ Görüldüğü üzere bu sınır çerçevesinde Şah İsmail Osmanlıları doğu ve güneyden kuşatmaya çalışıyordu. Zira önündeki en önemli hedefin Osmanlı toprakları olduğunu biliyordu. Ancak bu güçlü devleti ve Sünnî

halkını yıkması mümkün görünmüyordu. Bunun için II. Bayezid'e yazdığı mektuplarda "baba" diye hitap edip riyakâr bir politika takip ederek sinsice Anadolu'daki emellerini gerçekleştirmek için halifeleri aracılığıyla Şîliği yayarak Anadolu halkını kitleler halinde isyan ve göçe yöneltiyordu.³⁵

Şah İsmail'in Osmanlı topraklarında giriştiği faaliyetlerden en çok Orta ve Kuzey Anadolu etkilenmiştir. II. Bayezid, Anadolu'daki bu tehdidin siyasi bir oluşuma dönüşmesini yani Anadolu'daki Şîf ve Sünnîlerin çatışmasını önlemeye çalışmışsa da bunda pek başarılı olamadı. Açıkçası bu sıralarda Venedik'le ciddi sorunlar yaşayan II. Bayezid Safevî Devleti'nin kurulmasını engellemekte geç kaldığı gibi aldığı önlemler de bir sonuç vermedi.³⁶ Bilhassa Osmanlılar, timarları ellerinden alınıp başkalarına verilen Tekeli sipahiler gibi³⁷ Erdebil'e yapılan göçler vesilesiyle boşalan arazilerde timar sisteminin ve vergi toplanmasının akamete uğraması sonucu göçlerin yasaklanmasını emretmiş olsa da Şah İsmail için kimsenin huduttan geçirilmemesi yönünde alınan tedbirler Şîf tehlikesini önleyemedi.³⁸ Bu tehlikeyi Sultan Selim'in önleyeceği yönünde herkes hem fikirdi. Şehzade Selim, Şîf tehlikesini önlemenin tek yolunun Anadolu Şîliğinin gelişmesinin önüne geçmek ve Safevî Devleti'ni tamamen ortadan kaldırmak olduğunu idrak etmişti. O bu yönüyle Şîf tehlikesini ilk analiz eden ve bu yönde tedbir alan hanedan üyesi olmuştur. Zira Anadolu'nun doğusunda ortaya çıkan bu tehlike durdurulmazsa Osmanlıların buradaki hâkimiyeti sarsılabilirdi. Nitekim Şah İsmail'in işgal ettiği topraklarda Sünnîlere karşı zulümler çoktan başlamıştı bile.³⁹ Bu zulümlerden kaçan çoğu Sünnî Trabzon'da Şehzade Selim'in yanına sığınmıştı. Bunlar arasında bilhassa Amasya'da Şehzade Ahmet'in, Çorum çevresinde de oğlu Murat'ın Şîfleri koruyucu tertiplerinden çekinerek Şehzade Selim'e sığınan Sünnîler de vardı.⁴⁰

İşte gerek Osmanlı Devleti yönetiminde meydana gelen boşluk gerekse Safevî Devleti'nin Osmanlı topraklarındaki yoğun faaliyeti Anadolu'yu tamamen ayrılıkçı hareketlerin alanı haline getirmişti.⁴¹ Tüm bu gelişmeler karşısında Şehzade Ahmet Amasya'da zevk ve safa ile Kızılbaşlarla Şîr ve edebiyat geceleri tertip ederken Şehzade Selim doğuda ve Anadolu'da ciddi bir sorun halini alan Kızılbaş tehlikesini önlemeye çalışıyordu. Bu yönde Şehzade bilhassa Osmanlı Devleti ve Gürcü prensliklerinin aleyhine önemli bir siyasi-dinî tehlike oluşturacak olan Şah İsmail'i ve faaliyetlerini titizlikle takip etmiştir.⁴²

Görüldüğü üzere Şah İsmail'in Anadolu'da yürüttüğü propaganda isyan ve göç olgusu üzerinden sosyo-ekonomik etkenlerle ilişkili olduğu kadar inanç ve dinî etkenlerle de alakalı idi. Dogmatik bir doktrin üzerinden sunulan modeller gerçekten de merkezî Osmanlı iktidarı altındaki göçebe ve yarı göçebe Türkmen gruplarını âdeta cezbetmekteydi. Anadolu'nun en ücra köşelerinde bile Mezopotamya'dan Horasan'a dek 1510 yılına kadarki başarı göz kamaştırıcı bir hal alırken müritleri tarafından kutsallaştırılan Şah İsmail'e de büyük önem kazandırdı. Buna karşılık yaptığı her girişimden bir sonuç alamayan II. Bayezid'in sunacağı alternatif çözüm yolları kalmadığı bir zamanda Anadolu'nun içinde bulunduğu buhranı, Şah İsmail'in eylemlerinin ne gibi tehlikelere yol açabileceğini çabucak kavrayan tek kişi

Şehzade Selim oldu. Onun bu saatten sonra yaptığı sefer ve akınlar Anadolu'yu tabir yerindeyse kendi başına terk eden babasının ihmali ve Şah taraftarlarının, toplumun temel mayasından biri olan akidelerine büyük ölçüde zarar verdikleri Sünnîliği savunmak konusunda tehlikenin tam olarak nereden geldiğini gayet iyi anladığını göstermektedir. Zira Şehzade Selim'e göre sorunun tek çözümü Şah ve taraftarlarının saf dışı bırakılması idi ki hükümranlığı boyunca en önemli amacı bu olmakla beraber kendisini Azerbaycan'ın uzak köşeleri ve doğuda harp meydanlarına götüren de bu düşünce olmuştur.

Şehzade Selim'in Askerî Seferleri

Şehzade Selim, Sultan II. Bayezid'in Şah İsmail'le idare-i maslahat türünden yürütmeye çalıştığı sürecin bir sonuç vermediğini görünce kesin çözümlere yön verecek daha radikal hareketleri uygulamayı tercih etti. Nitekim Selim, Anadolu'da Fırat-Toros sınırını tutabilmek için İran'dan Doğu ve Güneydoğu'yu, Mısır'dan da Orta-Güney Anadolu'yu almanın jeopolitik bir zaruret olduğunu daha şehzadeliliği döneminde idrak etmişti. Aslında dedesi Fatih Sultan Mehmed'in, Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyt'in Trabzon ve çevresini kuşatmasına müsaade etmeyip bu bölgenin kontrolünün sadece Osmanlılarda olması gerektiğini sert ve *cezrî* bir hareketle gösterdiği gibi⁴³ Şehzade Selim de askerî harekâtlarla Şah İsmail'in hedeflerinin önünü kesmeye karar vermişti. Bu mantığın kendisinde çocukluğu ve gençliğinde ara sıra gittiği İstanbul'da dedesi Fatih Sultan Mehmed'le görüşmelerinde mi geliştiği tam olarak bilinmese de bölgenin jeopolitik üstünlüğü, İran ve Gürcü prensliklerine sınır olan bir bölgede sancakbeyliği yapmanın kişisel kritik değerlerle harmanlandığı bir sürecin zoraki bir sonucu olarak ortaya çıktığı aşîkârdır. Zira karşısındaki sapkın bir inancın temsilcisi, Anadolu'yu halifeleriyle kendine bağlarken tarihin önemli taht şehirleri olan Tebriz, Bağdat ve Diyarbakır'ı ele geçirip Akkoyunluları tarihten siliyordu. Nitekim II. Bayezid'in damadı ve torunu olan Akkoyunlu tahtının son vârisleri (Sultan Ahmet Göde, Zeynel Mirza) de bu kaçınılmaz sonu engelleyemeyip tüm ümitler Trabzon Sancakbeyi Şehzade Selim'e bağlandı.⁴⁴

Gürcistan Seferleri

Tarih boyu Türklerin fetih bölgeleri arasında yer alan Gürcistan,⁴⁵ Osmanlılar döneminde daha yoğun bir ilgiye maruz kalmıştır. İlhanlılardan sonra Osmanlılara kadar Timur, Karakoyunlular ve Akkoyunluların nüfuzu altında bulunan Gürcistan'a 1412-1442 yılları arasında Bagratoğulları'ndan I. Alexandra hâkim olduktan sonra burası Kartli, Kaheti, İmereti/Açıkbaş olmak üzere üç prenslik ve beş beyliğe ayrıldı.⁴⁶ Bu süre zarfında Karakoyunlular tarafından Gürcistan üzerine bölgeyi vergiye bağlama yönünde birçok sefer düzenlendi.⁴⁷ 1446 yılında Gürcistan topraklarında bulunan Akkoyunlu Uzun Hasan ise iç karışıklıklar yüzünden Ahıska'yı alamadı ama Gürcülere esir düşen Müslümanları kurtardı. Akkoyunlu Sultanı Yakup zamanında ise Gürcistan'a yapılan sefer sonucu Tiflis ele geçirildi.⁴⁸ XV. asrın ortalarındaki iç savaşlarla fiilen bölünen Gürcistan'ın son kralı Konstantin 1505'te

ölünce üç prensliğe ayrılmış olan Gürcistan'a Atabeyler Yurdu da denilen Samtshe Prensliği de eklenmiş oldu. Bu prensliklerden Kartli'nin başkenti Tiflis, Kaheti'nin Gremi, Samtshe'nin Ahıska ve İmereti'nin Kütayis oldu.⁴⁹ Ayrıca kuzey-batıda merkezi Zugdid olan Samegrole/Dadyan ile Abhazya beylikleri, güney-batıda ise Güril/Guria Beyliği ortaya çıktı.⁵⁰

Osmanlılar zamanında bilhassa 1453'te İstanbul'un fethi sonrası maddi ve manevi destek aldığı Bizans'ın yıkılmasıyla doğudaki askerî üs konumundan çıkan Gürcistan, bir müddet kendi kaderine bırakılmakla beraber zaman zaman Hristiyan ittifak arayışlarına dâhil edildi.⁵¹ Tarihî kaynaklar, Osmanlıların Gürcülerle ilk teması hakkında farklı zaman dilimlerini işaret etse de hepsi İstanbul'un fethi sonrasında birleşmektedir. Bu yönde İstanbul'un fethinden sonra İmereti Prensliğine gönderilen mektupla bunların Osmanlı tabiiyetini kabul ettiği bilinmektedir.⁵² Aslında Osmanlıların Gürcülerle ilk sıcak temasının Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'da şehzade olduğu zamana rastladığını dile getirenler olduğu gibi⁵³ Gürcistan topraklarındaki Sohum'un Fatih Sultan Mehmed'in hükümrانlığı döneminde, 1454 tarihinde Osmanlı donanması tarafından zapt edildiğini belirtenler de bulunmaktadır.⁵⁴ Ancak bu sefer sonrası burada idarî bir teşkilatlanma kurulmadığı ve haraç karşılığı eski beylere bırakılması söz konusu olduğundan Selim dönemindeki mücadelenin dikkate değer olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Gürcü tarihine dair bir eser ise, Gürcülerle Osmanlıların ilk karşılaşmalarının Fatih Sultan Mehmed'in 1461'de Trabzon'daki son Bizans kalıntısını ortadan kaldırması sonucu iki milletin komşu olmasıyla gerçekleştiğini belirtmektedir.⁵⁵ Bilhassa bu dönemde papa önderliğinde Osmanlılara karşı başlatılan ittifak arayışları içerisine Gürcistan'ın da katılmasıyla Papa'nın görevlendirdiği Ludovico'nun faaliyetleri sonucu Dadyan beyi, Kartli kralı ve Samtshe atabeyi ile diğer Gürcü beyleri papaya birer elçi gönderdiler.⁵⁶ Fakat ittifaktan bir sonuç alınmadan önce Batı Gürcistan kıyılarına yapılan birkaç akın dışında ilk kez Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u fethi (1461) sonrası 1479 yılında Batum (Acaristan) ve çevresi fethedilip Borçka ve Aşağı Acara'yı içine alan Maçahel bölgesi Osmanlı idaresine girdi.⁵⁷ Bu siyasi gelişmelerden sonra bilhassa Safevî Devleti'nin de kuruluşuyla XVI. yüzyıldan itibaren Gürcistan'ın da içerisinde yer aldığı Kafkasya coğrafyası, mezhep farklılıklarına bağlı olarak İran ve Osmanlıların savaş alanı haline geldi.

Gürcistan Trabzon'la sınır olması yanında yukarıda bahsedilen Şah İsmail'in uygulamaları çerçevesinde Şehzade Selim'in dikkatlerini üzerine çekmiştir. Yani Gürcü beylerinin Osmanlıların kontrolünde olan bölgelere, Kafkas sahillerindeki korsanların da Trabzon'a saldırmalarından başka Şah İsmail'in Gürcistan'la ilgilenmesi Şehzade Selim'in bölge üzerindeki sefer düşüncelerini tetiklemiştir.⁵⁸ Bu yönde Şehzade Selim daha sancakbeyliğinin ilk zamanlarında Akkoyunlu beylerinden Sultan Yakup ve Elvend Beylerle yaptığı mektuplaşmalarda Gürcistan üzerine seferler yapma düşüncesini ortaya koymaktadır. Muhtemelen Yakup Bey'le 1487-1490, Elvend Bey'le ise 1498-1508 yılları arasında yaptığı mektuplaşmalarda, beyleri Gürcistan üzerine sefer yapmaya teşvik ettiği ve böylece kendisinin yapacağı seferleri de kolaylaştırmak istediği anlaşılmaktadır.⁵⁹

1501’de Safevîlerin Tebriz’i işgal ederek devlet kurmaları akabinde Şehzade Selim Gürcistan ve civarının kontrolünün sağlanmasının hayati derecede önemli olduğunu anlamıştı. Bu nedenle daha şehzadelîği zamanında Gürcüler üzerine yaptığı üç mühim seferle Gürcistan’ın büyük bir kısmını hâkimiyet altına almıştı.⁶⁰ Bu seferler öncesi Osmanlı ülkesinin içinde bulunduğu belirsizliği fark eden Şehzade Selim Anadolu’ya Rum ve Karaman ülkelerine haber gönderip Gürcistan üzerine sefer yapacağını, ganimet almak isteyen yiğitlerin gelmesini vurguladı. Karadan ve denizden yapılan bu seferler Çoruh Nehri’nin doğu tarafına doğru Batum, Acara, Güril ve Açıkbaz (merkez Kütayis) yönünde gerçekleşti.⁶¹ Şehzade Selim, Gürcistan üzerine yaptığı Batum merkezli ilk seferinde Güril beyliğine bağlı Canet (Gönye-Batum çevresi) ve Acara bölgelerini aldı.⁶² Bu ilk seferini 1490’lı yılların sonunda yaptığı kuvvetle muhtemeldir. Zira arşiv belgelerinde *Abgaz* (Abhaz) muharebesi olarak geçen bu mücadelede başarı gösteren iki kişinin timarlarına zam yapılmasına ilişkin 1500 tarihli kayıt yer almaktadır.⁶³ Şehzade Selim, bu ilk seferin ardından gerçekleştirdiği iki seferden sonuncusunda Tiflis’ten sonraki Gürcistan’ın en büyük şehri olan Kütayis’i fethetti.

1508 yılında yapılan bu iki seferden ilkinde Anadolu’dan gelen yiğitlerin de katılımıyla Gürcistan içlerine akınlar yapıp sefer sonu esir ve ganimetler alınırken⁶⁴ aynı yıldaki Kütayis seferi Şehzade Selim’in Gürcistan üzerine yaptığı son ama en önemli sefer olarak kayıtlara geçti. Zira sefer güzergâhındaki zor coğrafyada dar yollar ve geçit vermeyen sarp dağlar Şehzade Selim’in idaresindeki kalabalık orduyla geçilerek Gürcistan’ın bilhassa ticari açıdan bu stratejik noktasında Osmanlı idaresini sağlamlaştırma hedefi gayesine ulaşmıştı.⁶⁵ Osmanlı ordusu Gürcistan topraklarına girdiğinde Ardahan, Göle, Oltu ve İspir yöresine hâkim olan Samtshe Kralı Mirza Çabuk topraklarını koruyabilmek için Şehzade Selim’e bağlılığını bildirip İmereti’ye kadar rehberlik etti.⁶⁶ Kütayis şehrine kadar gelen Osmanlı ordusu, Kütayis kalesine şiddetli bir baskın yaparak şehir ve çevresini tahrip etti. İmereti Kralı III. Bagrat şehri müdafaa edemeyip dağlara sığınan halkla beraber kaçmaktan başka çare bulamadı. Şehzade Selim bu seferde Gürcistan içlerine kadar ilerledi. Osmanlı Devleti’nin Gürcistan topraklarındaki hâkimiyetinden rahatsız olan Kral Bagrat, diğer krallıklardaki Gürcü beyleriyle, Osmanlılara karşı ortak hareket etmek için anlaşma yollarını aramaktaydı. Ancak krallıklar arasındaki iç çekişmeler sebebiyle ortak hareket etme planı imkânsızdı. Ayrıca Güril ve Samtshe beyleri kralın güçlenmesini istememekle beraber, güçlü bir Gürcü kralının kendi bölgelerinde yetki ve haklarını kısıtlayabileceğini de düşünmekteydiler.⁶⁷ Nitekim 1508’deki bu seferle Trabzon’dan itibaren zor bir coğrafya geçilerek yaklaşık 290 km mesafedeki Kütayis ele geçirilip daha önce Atabeyler idaresindeki Şavşat’ın bağlılığı sonucu Açıkbaz/İmeret Prenslîği (Bagrat Hanedanı) tabiiyet altına alınmış oldu. Bu sefer sonunda da on binlerce esir alınarak Trabzon’a getirilen ganimet malından hiçbir pay almayıp tümünü gazilere dağıtan Şehzade Selim, babasına da fetihname ve bolca hediye gönderdi.⁶⁸ Öyle ki 7 Mayıs 1508 tarihli bir belgede kendisine gulâm bahası olarak 30 bin akçe gönderilmesi bu sefer sonucu elde ettiği kölelerin bir kısmını İstanbul’a gönderdiğini göstermektedir.⁶⁹

Bu fetihler sonrası Gürcü prensler Şehzade Selim'e vergi vermeye başladılar.⁷⁰ Açıkçası gerek tabiiyetlerindeki Gürcülerin bu konuma düşerek onur kırıcı bir durumla karşı karşıya kalmaları gerekse Şehzade Selim'in Güney Kafkasya'yı tehdit etmesi, Şah İsmail'i endişelendiriyordu. Zira 1508'de Gürcistan'ın en önemli kesimi Şehzade Selim'in hâkimiyetini tanımış, bilhassa Mirza Çabuk'un⁷¹ tâbi olmasıyla Erzurum, Kars, Ardahan, Iğdır ve Bayburt şehzadenin kontrolüne geçmişti. Artık kuzeydeki Gürcü prensliğinin yönetimi Şehzade Selim'in himayesindeydi.⁷² Şehzade Selim bu seferleriyle iki Gürcü prensliğini (Şavşadistan/Atabeyler ve Açıkbaş/İmeret) Osmanlı İmparatorluğuna bağlamış oldu.⁷³ Böylece Şah İsmail'e bir gözdağı verildiği gibi Karadeniz'in Kafkasya sahilinde barınan korsanların Trabzon'a yönelik baskınlarının da önü alınmış oldu.⁷⁴ Şehzade, sefere katılanlara yaptığı bir konuşmada tahtın kendisine nasip olması durumunda halkın çocuklarından yüz çevirmeyeceğini, kendisiyle birlikte hareket edenleri gözeteceğini belirterek yeni bir hedef noktasında Acem üzerine gitme niyetini açıklayarak bu hedefte onların taraf-tarlığını topladı. Memlekette duyulan Şehzade Selim'in bu sözleri onun İran hedefi yönünde halk ozanlarının toplantı ve oturma yerlerinde "yürü Sultan Selim, devran senindir" türkülerinin söylenmesine vesile oldu.⁷⁵

İran (Safevî) Seferleri

Şah İsmail Safevî Devleti'ni kurduktan sonra çoğunlukla Akkoyunlu ve Osmanlı ülkesinde faaliyet gösterdi. 1501 yılında Akkoyunluların iç karışıklığından istifadeyle kurduğu bu devletin hâkimiyetine yine Akkoyunluların himayesinde olan Bayburt ve çevresini kattı.⁷⁶ Ondan önce Şirvan'ı zapt eden Şah İsmail Tebriz'i de işgal ederek buradaki Sünnî halkı katletti.⁷⁷ Onun zulmünden kaçan Sünnîler bilhassa Trabzon'daki Şehzade Selim olmak üzere Osmanlılara sığındılar. Şehzade Selim bu süreçte İran'daki saltanat değişimini, Şah İsmail'in karakterini ve maksadını çok iyi tetkik etmişti. Şehzade bu yönde sınır boylarının muhafazası, kalelerin tahkimi ve deniz kuvvetlerinin güçlendirmesi hususlarına dikkat çekerek bilhassa Sultan Bayezid'in isteği üzerine Şah İsmail'in faaliyetleri ve bölgenin durumu hakkında İstanbul'a raporlar gönderdi.⁷⁸

Şehzade Selim, İstanbul'a göndermek için düzenlediği rapor çalışmaları yanında Şah İsmail'in oyunlarını bozabilmek amacıyla ona karşı birtakım askerî harekâtlara da girişti. Öncelikle 1502'de Bayburt, Kemah, İspir ve Koğans Kalelerini zapt ederek Erzurum'a kadar olan bölgeyi himaye edip buraların Akkoyunlu Beyleri Ferruhsad ile Mansur Beyleri tabiiyeti altına aldı.⁷⁹ Şehzade'nin sınır boylarında sürdürdüğü bu askerî faaliyetleri karşısında 1505'te İstanbul'a gelen Şah İsmail'in elçisinin bu gelişmelerden duydukları rahatsızlıkları dile getirdiği muhtemeldir.⁸⁰ Ancak bazı kaynaklar Şehzade Selim'in yaptığı bu girişimlerin İstanbul'da destek gördüğünü hatta Safevîler üzerine yapacağı yeni bir seferin masrafları için kendisine çeşitli meblağ ve eşyaların gönderildiğini belirtmektedir.⁸¹

Şah İsmail daha yönetiminin başında Tebriz'e yerleşir yerleşmez en büyük rakibi olarak gördüğü Osmanlılara karşı Memlük ve Venediklilerle ittifak arayışına girdi

fakat bir sonuç alamadı.⁸² Şehzade Selim onun tüm bu girişimlerini yakından takip ediyor ve İstanbul'a bildiriyordu. Ancak Şah'ın 1507'de Dulkadiroğulları üzerine girişeceği seferle ilgili İstanbul'un pasif tutumu karşısında artık ciddi askerî tedbirler alınması gerektiği düşüncesindeydi. Bu düşüncesini uygulamaya koyan Trabzon'daki Şehzade, Azerbaycan'a kadar İran toraklarına akında bulunarak tüm dikkatleri üzerine çekti. Buna karşılık aslında Şahın Trabzon üzerine saldırı planı içerisinde iken aniden bu fikrinden vazgeçerek (muhtemelen Şehzade Selim üzerine gitmeyi göze alamayarak) Alauddevle Bozkurt Bey'in üzerine hareketle Erzincan'a yöneldiği ve burada yanındaki ağır topları taşıyamadığından toprağa gömdüğü bilinmektedir.⁸³ Şah İsmail'in Alauddevle üzerinden dönüşte Erzincan yolu güzergâhını takip etmediği bilgisini önceden alan Şehzade Selim, Erzincan'a varıp toplara el koydu. Ayrıca Şah İsmail'in Osmanlı topraklarına izinsiz girerek Dulkadiroğulları mülkünde tahribatta bulunması üzerine Şehzade Selim, emrindeki birliklerle harekete geçerek Akkoyunlu topraklarında yer alan birçok bölgeyi ele geçirdi. Bunu duyan Şah, kardeşi İbrahim Mirza'ya asker vererek Trabzon'u yağmalamak istedi ancak Selim gönderdiği askerlerle bunları mağlûp edip Şah'ın kardeşi İbrahim Mirza'yı da Trabzon'da esir etti.⁸⁴

Akkoyunluların tüm mirasına sahip olduğunu iddia eden Şah İsmail hem tutsak olan kardeşini kurtarmak hem de Şehzade Selim'in elindeki topları geri alabilmek amacıyla Trabzon'u işgal etmek üzere kendisinin de başında olduğu büyük bir orduyla Erzincan'a yöneldi. Fakat Şehzade Selim durumu önceden haber alıp oğlu Süleyman'la hızlı bir şekilde Trabzon'dan Erzincan'a gelip ani bir gece baskınıyla bu ana kadar savaş kaybetmeyen Şah İsmail'i 1508'de bozguna uğratarak geri çekilmek zorunda bıraktı.⁸⁵ Böylece Şehzade Selim, Akkoyunlulardan Safevîlere geçen aslında vaktiyle atası Yıldırım Bayezid tarafından fethedilen Erzincan'ı yeniden fethederek⁸⁶ Kemah, İspir, Gümüşhane, Bayburt ve Çemişgezek (Tunceli) arasındaki toprakları da almış oldu.⁸⁷ Gelinek noktada Taşkent ve Diyarbakır arasındaki ülkelere hükmeden Safevî Şahı, Osmanlı padişahının oğluna yenilmiş ve kardeşini de esir vermişti.⁸⁸

Safevîler üzerine yapılan bu son seferin Selim'in oğlu Süleyman'ın Kefe sancağında görevlendirildiği 1509'dan önce gerçekleştiği⁸⁹ ve bu bölgenin durumuyla ilgili Şehzade Selim'in İstanbul'a gönderdiği raporda; Erzincan ve Kemah'ın Mahmut Bey'e, Tercan'ın Şah Ali Bey'e, Bayburt, Koğans, Kelkit ve Sadak'ın Çepni'den Maksut Bey'e ve Bayburt'ta bulunan Mansur Bey'in oğlu Rüstem Bey'e ise Irak'ta bir yerin verildiğini bildirmektedir.⁹⁰

Şah İsmail'in ciddi bir şekilde sarsılmasına yol açan bu son durumda kendisi, Osmanlılarla bir savaşının olmadığını tehditkâr bir hava ile Sultan II. Bayezid'e gönderdiği mektupta bildirmiş Şehzade Selim'in aldığı yerlerin geri iadesini ve Şehzade'nin de Trabzon'dan alınmak suretiyle cezalandırılmasını istemişti. Sultan Bayezid bu istek karşısında; "ancak sancağını muhafazaya meşgul olup ziyadeye tecavüz eylemeyesin" içeriğinde, alınan yerlerin geri verilmesi ve düşmanları çoğaltmaması yönünde Selim'e bir ferman göndermişti.⁹¹ Ancak Şehzade Selim, bu

yerlerin atası Yıldırım Bayezid zamanında alındığını ileri sürerek her ne kadar bu duruma karşı çıksa da Divân-ı Hümâyûn'un emriyle ordunun bile razı gelmediği bu yerlerden Bayburt, İspir, Kemah ve Erzincan'ın Safevîlere geri verilmesi kararına uymak mecburiyetinde kalmıştır.⁹²

Bu gelişmelerden sonra tahtı büyük bir derecede elzem gören Şehzade Selim kardeşleriyle taht mücadelesi sürecine girdi. Kendisi Edirne'ye yürümüş, Teke İli Sancakbeyi Korkut Manisa'ya doğru yola çıkınca Tekeli Türkmenleri II. Bayezid'in öldüğünü ve Korkut'un tahta çıkmak için gittiği haberini yayarak 1511'de Şiîlerce kutsal sayılan *On Muharrem Günü* Şahkulu Baba Tekeli veya *Karabıyıkoglu* denilen Osmanlı tarihçilerinin ise Şeytan Kulu ismiyle zikrettiği bir sapkının önderliğinde isyan etmişlerdi.⁹³ Güçlülük bastırılan bu isyandaki başarısız girişimleri yakından takip eden Şehzade Selim bundan sonraki taht yarışında babasıyla giriştiği mücadeleden bile yenik ayrılmasına rağmen gerek Gürcistan'daki askerî faaliyetleri gerekse Şah İsmail'in tutumlarına karşı aldığı tedbirler sonucu bilhassa ordu başta olmak üzere çeşitli devlet adamlarının da desteğiyle hükümdarlığı elde etmiştir.⁹⁴

Sonuç

Safevî Devleti'nin kuruluşuyla Şah İsmail, Şiîliği bir devlet politikası haline getirip Anadolu'da sergilediği hareketlerle 1500-1510 yılları arasında büyük karışıklığa sebep olmuştu. Akkoyunluların mirası üzerinde hak iddia ederek yol açtığı bu karışıklıklar bilhassa Orta ve Kuzey Anadolu'da önemli tehlikelere yol açtı. Sancakbeyi olarak Trabzon'da görevlendirilen Şehzade Selim bulunduğu eyaletin sınır bölgeleri üzerinde cereyan eden bu tehlikeleri yakından takip edip iyi bir şekilde analiz ederek payitahtı bilgilendirmişti. Ancak II. Bayezid, Anadolu'daki Şîa ve Sünnî çatışması yönündeki bu tehdidin siyasi bir oluşuma dönüşmesini önlemeye çalışmışsa da bunda pek başarılı olamadı. Bu vesileyle Şehzade Selim sadece Osmanlı değil Gürcü prenslikleri aleyhine de ciddi siyasi-dinî tehlike oluşturacak Şah İsmail'in doğu sınır boylarındaki gelişmeleri karşısında inisiyatif alarak hareket etti.

Şah İsmail'in yol açtığı bu jeopolitik mücadelenin manevi yönü daha ağır basarak siyasi bir zeminin oluşmasına imkân sağladı. Tabi bu durum Şehzade Selim'in gözünden kaçmadı. 1510'a kadar Trabzon'da bulunan Şehzade Selim'in, komşuları Gürcü ve Safevî topraklarına yaptığı akınlar tehlikenin başlıca nereden kaynaklandığını iyi bildiğini göstermektedir. Ona göre Anadolu sorununun çözümü Şah ve taraftarlarının saf dışı bırakılmasına bağlı idi. Hükümdarlığı boyunca eylemlerine yön veren tek amaç yalnızca bu olmuştur. Kendisini Azerbaycan'ın uzak köşelerindeki harp meydanlarına götüren de yine bu sağlam mantığı olmuştur.

Nitekim gerek Gürcistan gerekse İran seferleri dolayısıyla Şah İsmail'in bölge üzerindeki faaliyetlerini akamete uğrattığı gibi Osmanlı topraklarına yeni fetih bölgeleri kazandırdı. Gürcistan'ın zor coğrafyasına rağmen bilhassa Kütayis seferiyle önemli bir bölgenin kontrolünü sağladı. Ancak Şah İsmail'e karşı askerî harekâtları her ne kadar başarıyla sonuçlanıp Erzincan gibi önemli yerler ele geçirilmiş olsa da

Divan'ın kararı gereği buradaki kazanımlarını geri vermek zorunda kaldı. Sonuçta Şehzade Selim hem düzenlediği seferler neticesinde hem de Trabzon'daki sancak-beyliği sürecinde kritik öneme haiz tehlikeleri zamanında ve yerinde müdahaleyle bertaraf etmiş olsa da bu tehlikelerin tamamen ortadan kaldırılabilmesi için İstanbul'un tutumuna karşın tahtın elzem olduğunu daha bir kuvvetle idrak ederek bundan sonraki hedefini bu yöne çevirdiği söylenebilir.

Notlar

- 1 Yavuz Sultan Selim'in doğum tarihi kesin olmamakla birlikte kuvvetle muhtemel 875 (1470) olarak kabul edilse de bazı kaynaklar 872 (1467-1468) tarihini işaret etmektedir. Bu konu hakkında bkz. Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi (Sahaif-ül-Ahbar fi Vekayi-ül-a'sâr)*, çev. İsmail Erünsal, c. II, Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları, t.y., s. 451; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010, s. 29; Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969, s. 1.
- 2 Feridun Emecen, "Selim I", *DİA*, c. 36 (2009), s. 407. Ayrıca *Yavuz* lakabının etimolojik ve terminolojik detaylı izahı için bkz. Namık Kemal, *Yavuz Sultan Selim*, haz. Ahmed Yücel, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1968, s. 10.
- 3 Yavuz Sultan Selim'in annesinin ismi konusunda kaynaklarda farklı bilgiler yer alsa da Cenâbî Mustafa Efendi'nin *el-'Aylemü'z-Zâhir fi Ahbâri'l-evvel ve'l-âhir* adlı çalışmasında Dulkadiroğlu Alaüddevle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hatun olduğu net bir şekilde vurgulanmaktadır. Konu hakkında bkz. F. M. Emecen, a.g.e., s. 29.
- 4 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, haz. Şerafettin Turan, TTK Yayınları, Ankara 1957, s. 521-524; Şinasi Altundağ, "Selim I", *İA*, X (1993), s. 423.
- 5 F. M. Emecen, a.g.e., s. 29-30.
- 6 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, TTK Yayınları, Ankara 1983, s. 234.
- 7 Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, c. 3, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 270.
- 8 İbn Kemal, a.g.e., s. 181; Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 271; Burhan Keskin, *Selim-nâme (İshâk b. İbrâhîm)*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998, s. 23, 32; Hamdi Savaş, İshak Çelebi ve Selim-nâmesi, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1986, s. 85; Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, Kayseri 1992, s. 9.
- 9 Taht mücadelesinde Şehzade Ahmet'i destekleyen devlet adamlarının etkili olması üzerine Şehzade Selim Kefe'de Sancakbeyi olan oğlunu ve kayınpederi Kırım Hanı Mengli Giray Hanı görmek amacıyla 1510 senesinin Eylül ayında Trabzon'dan yola çıkmış, (İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. I, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 416-417, 10 Ekim'de Kırım Hanı tarafından büyük bir törenle karşılanmış (Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 290-291). Bu tarihten sonra Şehzade Selim, Trabzon'a dönmesi yönündeki emirleri dinlememiş ve Rumeli tarafından bir sancak talebinde bulunup taht mücadelesine buradan devam etmek istemiştir. Hatta sancağına geri dönmesi yönünde kendisini ikna amacıyla 29 Ekim 1510'da Kefe'ye gönderilen Sarıgörez lakabıyla bilinen dönemin âlimi Mevlana Nurettin (Mehmet İpşirli, "Sarigörez Nureddin Efendi", *DİA*, 36 (2009), s. 151) Şehzade Selim'i kararından vazgeçiremediği gibi geri döndüğünde meselenin sulh yoluyla çözülmesi yönünde padişaha telkinlerde bulunmuştur. Bkz. İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter (*The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-Nâme Literature* içinde), nşr. Ahmet Uğur, Berlin 1985, s. 41; Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., c. 4, s. 15-17.
- 10 Evliya Çelebi Şehzade Selim'in Kırım'a gidişi ve akabindeki gelişmelerle ilgili dönemin kaynakları ve olayların tarihi akışıyla çelişen ilginç bazı bilgiler aktarmaktadır. Selim'in Trabzon'da iken Kırım tarafına iki kez gittiğini ve babasıyla

- girdiği mücadelede yenilerek Varna üzerinden Trabzon'a döndüğünü, burada oğlunu yetkili bırakıp Acem diyarında Şah İsmail'le satranç oynaması akabinde Bağdat'a, İmam Ali'ye oradan da Acem hacılarıyla Mekke ve Medine'ye oradan da Mısır'a gittiğini, Mısır'da Ebu's-Su'ûd Cârîhî ve Hazret-i Merzûk Kifâfî ile müşerref olup bunların kendisine "Yâ Selîm, roh ile'r-Rûm ile'l-Acem tecî ile'l-Mısır/Ya Selim, Anadolu'ya ve Acem'e git, sonra Mısır'a yürü" ifadesiyle hedef gösterdiklerini belirtmektedir. Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. 2, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 47.
- 11 İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 238; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 83,84.
 - 12 Selim, Şahkulu İsyanı sırasında babasına yolladığı bir mektupta yaklaşık olarak 25 yıl Trabzon'da bulunduğunu; "Bir kimse ki âl-i Osmandan yirmi beş yıl sancak tasarruf edüp .." sözüyle belirtmiştir (F. M. Emecen, a.g.e., s. 33). Öte yandan 30 yıl sancak beyliği yaptığını söylediği kayıtlar olsa da inam defterinde 1487'de Trabzon'a Sancak Beyi olarak tayin edildiği net şekilde vurgulanmaktadır. Bkz. Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, VI/9 (1954), s. 74.
 - 13 Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 285.
 - 14 Taht mücadelesi için bkz. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. 3, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1983, s. 196-205; Ç. Uluçay, a.g.m., s. 57-90.
 - 15 Ç. Uluçay, a.g.m., s. 75.
 - 16 Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyt: XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, çev. Tevfik Bıyıkhoğlu, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 5; Taha Akyol, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, Doğan Kitap Yayınevi, İstanbul 1999, s. 114-115.
 - 17 Aslında II. Bayezid döneminde Safevî elçilerinin kabul edilmesi ve elçi gönderilmesi yanında daha sonraki yazışmalarda İsmail'e "şah" olarak hitap edilmesi yönünde (Feridun Bey, *Münşeatü's-Selatin*, c. I, haz. es-Seyyid Mehmed Saîd, İstanbul 1264, s. 338-340) Safevîlerin siyasi varlığı bir dereceye kadar kabul edilmiş oldu.
 - 18 Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 18.
 - 19 Tahsin Yazıcı, "Safevîler", *İA*, X (1993), s. 54.
 - 20 Rumlu Hasan, *Şah İsmail Tarihi (Ahseñü't-Tevârih)*, çev. Cevat Cevan, Ardıç Yayınları, Ankara 2004, s. 46-47, 62-63. Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 57. Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Anonim, *Kızılbaşlığın Tarihi (Târîh-i Kızılbaşîyye)*, terc. Şefaattin Deniz ve Hasan Asadi, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2020.
 - 21 Remzi Kılıç, "Yavuz Sultan Selim Devri (1512-1520) Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Osmanlı Hâkimiyeti", *SBArD*, 21 (2013), s. 4.
 - 22 Tahsin Yazıcı, "Şah İsmail", *İA*, XI (1993), s. 277.
 - 23 Geniş bilgi için bkz. F. Sümer, a.g.e.
 - 24 Yılmaz Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, Babıalı Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006, s. 5-6.
 - 25 Zuhuri Danışman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. V, Yeni Matbaa, İstanbul 1965, s. 99.
 - 26 M.C. Şahabeddin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XVII/22 (1967), s. 50.
 - 27 Wilhelm Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, terc. M. Fuad Köprülü, Akçağ Yayınları, Ankara 1977, s. 77-78.
 - 28 M.C. Ş Tekindağ, a.g.m., s. 53.
 - 29 Ahmet Yaşar Ocak, "Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış", *Belleten*, LXIV/239 (2000), s. 144.
 - 30 Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., c. 4, s. 350; Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi*, c. I, haz. Vahit Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 432.
 - 31 Alauddevle başlarda Maraş, Elbistan, Harput ve Yozgat bölgelerinden büyük bir topluluğun Şah İsmail'e gitmesinin tehlikesini anlamamış 1502'de sonra olayın vahametini fark etmiş ve tepki göstermiştir. Bkz. Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 90-91.
 - 32 A. Uğur, a.g.e., s. 51.
 - 33 T. Yazıcı, "Şah İsmail", s. 276.
 - 34 İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 447.

- 35 S. Tansel, a.g.e., s. 27.
- 36 Selahattin Tansel, "Yeni Vesikalar Karşısında Sultan İkinci Bayezid Hakkında Bazı Mütalâalar", *Belleten*, XXVIII/106 (1963), s. 204.
- 37 Bu sipahiler 1511'de çıkan Şahkulu Baba Tekeli İsyanı'nın büyümesinde büyük rol üstlendiler. Bk. M. C. Ş. Tekindağ, a.g.m., s. 51.
- 38 Feridun Bey, a.g.e., s. 338-340.
- 39 Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., c. 4, s. 169; Yusuf Küçükdağ, "Osmanlı Devleti'nin Şah İsmail'in Anadolu'yu Şiileştirme Çalışmalarını Engellemeye Yönelik Önlemleri", *Osmanlı*, c. I, haz. Güler Eren vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 273.
- 40 Ç. Uluçay, a.g.m., s. 57, 61; Y. Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, s. 25.
- 41 Müneccimbaşı Ahmet Dede, a.g.e., s. 427.
- 42 F. M. Emecen, a.g.e., s. 21-35.
- 43 Walther Hinz, a.g.e., s. 19-21; Halil İnalcık, "Mehmed II", *DİA*, 28 (2003), s. 403.
- 44 Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, MEB Yayınları, İstanbul 1966, s. 246-247; Ç. Uluçay, a.g.m., s. 56-57,76.
- 45 Bkz. Giuli Alasania, *Gürcüler ve İslam Öncesi Türkler*, çev. Nanuli Kaçarava, KTÜ Yayınları, Trabzon 2013; Kâzım Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/1 (2006), s. 419-438; Kâzım Paydaş, "Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu Türkmenlerinin Gürcistan'a Yaptıkları Seferler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21/2 (2006), s. 177-196.
- 46 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/2, TTK Yayınları, Ankara 1982, s. 105.
- 47 K. Paydaş, "Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu Türkmenlerinin Gürcistan'a Yaptıkları Seferler", s. 180-182.
- 48 Mirza Bala, "Gürcistan", *İA*, 4 (1993), s. 841.
- 49 F. Kırzioğlu, a.g.e., s. 172; M. Bala, a.g.m., s. 841; Evliya Çelebi, a.g.e., s. 324.
- 50 Niko Berdzenişvili, Simon Canaşa, *Gürcistan Tarihi*, çev. H. Hayrioğlu, Sorun Yayınları, İstanbul 2000, s. 210-211.
- 51 Mehmet Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2016, s. 215. Ayrıca Kafkasya coğrafyasındaki etkinliğiyle Anadolu'nun giriş-çıkış yolları üzerinde bulunan Gürcistan, stratejik konumu gereği Rion ve Kür havzaları yanında Ortadoğu'ya hâkim olmak isteyen milletler için de savaş alanı idi. Bu minvalde Safevîler de hem Moğolların hem de İran'da kurulmuş diğer devletlerin mirasçıları oldukları gerekçesiyle Gürcistan'da hâkimiyet kurma iddiasında idiler (N. Berdzenişvili, S. Canaşa, a.g.e., s. 215).
- 52 Nebi Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 39. Evliya Çelebi de İstanbul'un fethi sonrasında Abhazya ve Gürcistan'ın Osmanlılara bağlandığını belirtir (Evliya Çelebi, a.g.e., s. 82).
- 53 İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/2, s. 180.
- 54 Kırzioğlu, çoğu anonim ve resmî Gürcü kroniklerinde bu tarihin 1451 olarak geçtiğini, ancak Gürcü takviminin ilk yılı miladi 1312 senesinde başladığından, bu takvimle yazılmış olan kronoloji bilgilerinde hata olabileceğini, bu nedenle Cenevizlilerin belirttiği 1454 tarihini daha uygun bulduğunu söylemektedir. Bkz. M. F. Kırzioğlu, a.g.e., s.1.
- 55 Fahrettin Çiloğlu, *Gürcülerin Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul 1993, s. 77.
- 56 Hatta David Komnenos'un Burgandiya Dükü Philip'e gönderdiği 1459'daki mektupta; Gürcü kralının 60 bin kuvvetle ittifaka destek vereceğini, bunlardan Samtshe Atabeyi Kvarvare'nin 20 bin Samegrelo Beyi Liparit'in 30 bin asker çıkaracağı ifade ediliyordu (F. Çiloğlu, a.g.e., s. 55).
- 57 Hüsamettin M. Karamanlı, "Gürcistan (Tarih)", *DİA*, 14 (1996), s. 314. Bilhassa Trabzon'un fethi sonrası Osmanlılar Samtshe sınırlarına yaklaşmış oldular (William Edward David Allen, *A History of the Georgian People*, Kegan Paul, Londra 1932, s. 135).
- 58 Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya: 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012, s. 42; F. M. Emecen, a.g.e., s. 39-40. Ashında bu seferlerin perde arkasında Selim'in taht yolunda kendisine fayda sağlayacak iymeyi kazanmak yanında babasıyla dedesinin Karadeniz'de oluşturduğu siyasi ve ticari Osmanlı hâkimiyetini sağlamlaştırmak olduğu da düşünülebilir. Bkz. Abdurrahman Ateş, "Şehzade Selim ve Şah I. İsmail'in Gürcistan Seferleri (XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2 (Konya 2015), s. 100-101.

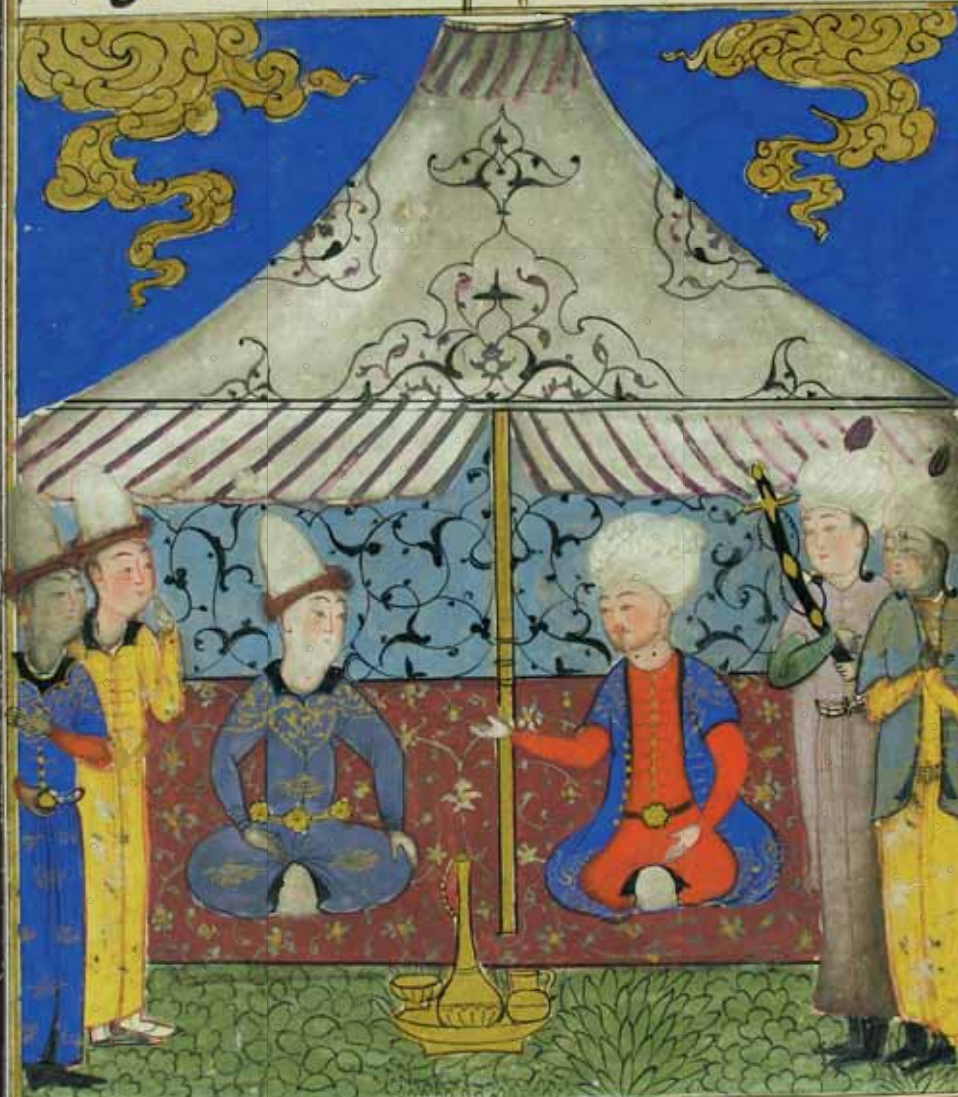
- 59 Feridun Bey, a.g.e., s. 340-344; M. F. Kırzioğlu, a.g.e., s. 83; F. M. Emecen, a.g.e., s. 40; M. Hanefi Bostan, "Yavuz Sultan Selim'in Şehzadelik Dönemi (1487-1512)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 40 (2019), s. 11.
- 60 Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, haz. Mustafa Argunşah, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997, s. 64-65; M. F. Kırzioğlu, a.g.e., s. 85.
- 61 M. F. Kırzioğlu, a.g.e., s. 91-92; Evliya Çelebi, a.g.e., s. 158.
- 62 M. F. Kırzioğlu, a.g.e., s. 86, 97.
- 63 F. M. Emecen, a.g.e., s. 40; M. H. Bostan, a.g.m., s. 12.
- 64 Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 283-284.
- 65 Kemal Paşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, haz. Ahmet Uğur, TTK Yayınları, Ankara 1997, s. 272.
- 66 N. Berdenişvili, S. Canaşa, a.g.e., s. 225.
- 67 N. Berdenişvili, S. Canaşa, a.g.e., s. 227.
- 68 Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 248; Şükrî-i Bitlisî, a.g.e., s. 65-66; Kemal Paşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, s. 275.
- 69 M. H. Bostan, a.g.m., s. 13.
- 70 Kütayis seferi sırasında Şehzade Selim Hopa'nın kuzeydoğusundaki dağın eteklerine kurduğu ordugâhından dağa çıkarak Acaristan'ı izlediği ve bundan itibaren bu dağa "Sultan Selim Dağı" denildiği bilinmektedir. Bkz. Yılmaz Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, s. 26; Evliya Çelebi, a.g.e., s. 156.
- 71 Bazı kayıtlarda bu bey Samtshe Atabeyi Mze Çabuk olarak da geçmektedir (İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 264).
- 72 Yılmaz Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, s. 20.
- 73 Kemal Paşazade, a.g.e., s. 232; Enver Konukçu, "Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyunlu Ülkesindeki Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, 3-5 Mayıs 2001, c. I, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon 2002, s. 97-98; Remzi Kılıç, "Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, 3-5 Mayıs 2001, c. I, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, s. 109.
- 74 F. M. Emecen, a.g.e., s. 39-40.
- 75 Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 285; A. Uğur, a.g.e., s. 11-14.
- 76 İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul 1975, s. 14.
- 77 M. F. Kırzioğlu, a.g.e., s. 84.
- 78 F. M. Emecen, a.g.e., s. 36; M. H. Bostan, a.g.m., s. 15-16.
- 79 Şükrî-i Bitlisî, a.g.e., s. 66-70.
- 80 F. M. Emecen, a.g.e., s. 36; M. H. Bostan, a.g.m., s. 16.
- 81 F. M. Emecen, a.g.e., s. 36-37; M. H. Bostan, a.g.m., s. 17.
- 82 Y. Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, s. 21.
- 83 Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, *Kitâbü't-târîh-i Kühü'l-ahbâr*, c. I/II, haz. Ahmet Uğur vd., Kayseri 1997, s. 925-926; Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim'in Siyasi ve Askeri Hayatı*, MEB Yayınevi, İstanbul 2001, s. 18.
- 84 Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, c. 2 (Türkiye/1074-1990), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 150.
- 85 Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, s. 193-196.
- 86 Evliya Çelebi Erzincan'ın Fatih Sultan Mehmed tarafından da fethedildiğini ve Selim'in burada üçüncü fatih olduğunu vurgular. Bkz. Evliya Çelebi, a.g.e., s. 190.
- 87 Evliya Çelebi, a.g.e., s. 187.
- 88 Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, s. 150.
- 89 Şehzade Selim, Şah İsmail'e karşı yaptığı seferler sonucu doğuda aldığı yerleri Divan'ın emriyle geri vermek zorunda kalması üzerine babası Sultan II. Bayezid'e gönderdiği 1509 ya da 1510 tarihli mektubunda "ol canibe taarruza mâyil olmayub eknâf-ı Acemden el çektiği" yönündeki ibaresiyle artık Şah İsmail güçlerine karşı yaptığı seferleri terk ettiğini belirtmektedir (M. H. Bostan, a.g.m., s. 19-20).
- 90 M. H. Bostan, a.g.m., s. 18-19.
- 91 Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 431; H. Savaş, a.g.t., s. 88-89; B. Keskin, a.g.t., s. 26.
- 92 Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. 2, s. 195-196; S. Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, s. 247; Remzi Kılıç, "Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri", s. 109.
- 93 Münecimbaşı Ahmet Dede, a.g.e., s. 428; Hoca Sadeddin, a.g.e., c. II, s. 162; Ş. Altundağ, a.g.m., s. 426.
- 94 H. Savaş, a.g.t., s. 33-40.

Kaynakça

- AKYOL, Taha, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, Doğan Kitap Yayınevi, İstanbul 1999.
- ALASANIA, Giuli, *Gürcüler ve İslam Öncesi Türkler*, çev. Nanuli Kaçarava, KTÜ Yayınları, Trabzon 2013.
- ALLEN, William Edward David, *A History of the Georgian People*, Kegan Paul, Londra 1932.
- ALTUNDAĞ, Şinasi, “Selim I”, *İA*, X (1993), s. 423-434.
- Anonim, *Kızılbaşlığın Tarihi (Târîh-i Kızılbaşîyye)*, terc. Şefaattin Deniz ve Hasan Asadi, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2020.
- ATEŞ, Abdurrahman, “Şehzade Selim ve Şah I. İsmail'in Gürcistan Seferleri (XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği)”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, I/2 (Konya 2015), s. 97-110.
- BALA, Mirza, “Gürcistan”, *İA*, 4 (1993), s. 838-841.
- BARTHOLD, Wilhelm, *İslam Medeniyeti Tarihi*, terc. M. Fuad Köprülü, Akçağ Yayınları, Ankara 1977.
- BERDZENİŞVİLİ, Niko, CANAŞIA, Simon, *Gürcistan Tarihi*, çev. H. Hayrioğlu, Sorun Yayınları, İstanbul 2000.
- BİLGE, Sadık Müfit, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya: 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.
- BOSTAN, M. Hanefi, “Yavuz Sultan Selim'in Şehzadelik Dönemi (1487-1512)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 40 (2019), s. 1-86.
- Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- ÇİLOĞLU, Fahrettin, *Gürcülerin Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul 1993.
- DANIŞMAN, Zuhuri, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. V, Yeni Matbaa, İstanbul 1965.
- DANIŞMEND, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. I, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.
- EMECEN, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010.
- EMECEN, Feridun, “Selim I”, *DİA*, c. 36 (2009), s. 407-414.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. 2, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selatin*, c. I, haz. Es-Seyyid Mehmed Saïd, İstanbul 1264.
- Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kitâbü't-târîh-i Kühü'l-ahbâr*, c. I/II, haz. Ahmet Uğur vd., Kayseri 1997.
- GÜMÜŞ, Nebi, *XVI. Asır Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.
- HINZ, Walther, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyt: XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, çev. Tevfik Bıyıkhoğlu, TTK Yayınları, Ankara 1992.
- Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, c. 3, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter (*The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-Nâme Literature* içinde), nşr. Ahmet Uğur, Berlin 1985.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, haz. Şerafettin Turan, TTK Yayınları, Ankara 1957.
- İNALCIK, Halil, “Mehmed II”, *DİA*, 28 (2003), s. 395-407.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Sarigörez Nûreddin Efendi”, *DİA*, 36 (2009), s. 151-152.
- KARAMANLI, Hüsametdin M., “Gürcistan (Tarih)”, *DİA*, 14 (1996), s. 311-316.
- Kemal Paşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, haz. Ahmet Uğur, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- KESKİN, Burhan, *Selim-nâme (İshâk b. İbrâhîm)*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998.
- KILIÇ, Remzi, “Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, 3-5 Mayıs 2001, c. I, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, s. 99-116.
- KILIÇ, Remzi, “Yavuz Sultan Selim Devri (1512-1520) Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Osmanlı Hâkimiyeti”, *SBArD*, 21 (2013), s. 1-17.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, TTK Yayınları, Ankara 1993.
- KONUKÇU, Enver, “Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyunlu Ülkesindeki Faaliyetleri”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*,

- 3-5 Mayıs 2001, c. I, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon 2002, s. 91-98.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Osmanlı Devleti’nin Şah İsmail’in Anadolu’yu Şiileştirme Çalışmalarını Engellemeye Yönelik Önlemleri”, *Osmanlı*, c. I, haz. Güler Eren vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 269-281.
- MİROĞLU, İsmet, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul 1975.
- Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi (Sahâif-ül-Ahbar fî Vekâyi-ül-a’sâr)*, çev. İsmail Erünsal, c. II, Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları, t.y.
- Namık Kemal, *Yavuz Sultan Selim*, haz. Ahmed Yücel, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1968.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu’da İslam Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Belleten*, LXIV/239 (2000), s. 129-160.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. 3, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1983.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar*, c. 2 (Türkiye/1074-1990), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Yavuz Sultan Selim*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006.
- PAYDAŞ, Kâzım, “Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu Türkmenlerinin Gürcistan’a Yaptıkları Seferler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21/2 (2006), s. 177-196.
- PAYDAŞ, Kâzım, “Timur’un Gürcistan Seferleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/1 (2006), s. 419-438.
- Rumlu Hasan, *Şah İsmail Tarihi (Ahşenü’t-Tevârih)*, çev. Cevat Cevan, Ardıç Yayınları, Ankara 2004, s. 46-47, 62-63.
- SARAY, Mehmet, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- SARAY, Mehmet, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2016.
- SAVAŞ, Hamdi, *İshak Çelebi ve Selim-nâmesi*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1986.
- Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi*, c. I, haz. Vahit Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- SÜMER, Faruk, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK Yayınları, Ankara 1992.
- Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, haz. Mustafa Argunşah, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997.
- TANSEL, Selahattin, “Yeni Vesikalar Karşısında Sultan İkinci Bayezid Hakkında Bazı Mütalâalar”, *Belleten*, XXVIII/106 (1963), s. 185-236.
- TANSEL, Selahattin, *Sultan II. Bayezit’in Siyasi Hayatı*, MEB Yayınları, İstanbul 1966.
- TANSEL, Selahattin, *Yavuz Sultan Selim*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969.
- TEKİNDAĞ, M., C. Şahabeddin, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XVII/22 (1967), s. 49-78.
- UĞUR, Ahmet, *Yavuz Sultan Selim*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, Kayseri 1992.
- UĞUR, Ahmet, *Yavuz Sultan Selim’in Siyasi ve Askeri Hayatı*, MEB Yayınevi, İstanbul 2001.
- ULUÇAY, Çağatay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, VI/9 (1954), s. 52-90.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, TTK Yayınları, Ankara 1983.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/2, TTK Yayınları, Ankara 1982.
- YAZICI, Tahsin, “Safevîler”, *İA*, X (1993), s. 53-59.
- YAZICI, Tahsin, “Şah İsmail”, *İA*, XI (1993), s. 275-278.
- YİNANÇ, Refet, *Dulkadir Beyliği*, TTK Yayınları, Ankara 1989.

امک اولور سه بو مخلص بی کمان	شاهه یولداش اوله یین بی این
بو سفده شاهه من همراه اولم	خیردشدن فی المثل اکاه اولم

درمکا بو یولده امک یو قدر	دولتو کدن زور و شکر چو قدر

Emâkin-i Mübâreke ve Emânât-ı Mukaddese

Prof. Dr. Mustafa S. KÜÇÜKAŞCI

“İKİ HAREM” anlamına gelen Haremeyn kelimesi Kâbe’nin inşasından itibaren harem kabul edilen Mekke ile Hicret’ten sonra Hz. Peygamber tarafından harem ilan edilen Medine’nin ortak adıdır. İslâm Peygamberi’nin ibadet ve ziyaret maksadıyla gidilmesini tavsiye ettiği Haremeyn şehirlerindeki Mescid-i Harâm ile Mescid-i Nebevî’den sonra en kutsal mekân kabul edilen Mescid-i Aksâ ile üzerine Kubbetü’s-sahre’nin inşa edildiği kutsal kayanın (hacerü’l-muallaka, sahare) yer aldığı Kudüs’e de *“Haremeyn’in üçüncüsü”* denilmiştir.¹ Birbirlerine benzeyen ortak özelliklere sahip ve merkezinde yer aldıkları şehirleri siyasi ve içtimai bakımdan dönüştüren bu ibadet merkezlerinden Mescid-i Harâm yeryüzünde ibadet maksadıyla inşa edilmiş ilk mâbet, bütün insanlığın kiblesi ve tüm inananların gönül bağıyla bağlandıkları, ömürlerinde bir defa da olsa hac vesilesiyle bir araya gelerek imtizaç ettikleri mukaddes bir mekândır. Müslümanların maddi ve manevi dünyalarının merkezi ve arınma yeri olan Mescid-i Harâm, yeryüzündeki bütün cami ve mescitlerin müteveccih olduğu ve bütün ibadet mekânlarında kendisinden bir ruh bulunan en yüce ve ulu makam Kâbe’yi bünyesinde barındırmaktadır. Hicret’ten sonra bizzat Hz. Peygamber’in önderliğinde inşa edilen ve İslâm dünyasında daha sonra inşa edilecek bütün cami ve mescitlere model olan Mescid-i Nebevî, İslâmiyet’in en doğru şekilde yaşanıp yayıldığı bir tebliğ yurdu ve ilmin beşiği, bu âlemden ayrılmasından sonra da Resûl-i Ekrem’le şereflenen bir medeniyet membaidir. Müslümanların ilk kiblesi olan Mescid-i Aksâ ise, Hz. Peygamber’in miraca yükseldiği ve manen bir araya geldiği peygamberlere imamlık yaptığı mukaddes bir mekândır. İslâm’ın şiarı olan bu mahalleri devamlı mâmur bir halde tutmak gerektiğinin farkında ve bunları ihya etmenin İ’lâ-yı kelimetullah’a da vesile olduğu inancında olan Müslüman devletler, bu mescitler ile bunların bulunduğu Mekke, Medine ve Kudüs şehirlerini mühimseyerek en güzel bir şekilde teşrif ve tanzim etmeye önem vermişlerdir.²

İslâmiyet'in ilk döneminden hatıralar taşıyan ve doğrudan Hz. Peygamber'in sünnetine bağlılığın işareti sayılan, Resûl-i Ekrem'le diğer bazı peygamberlere, sahabe ve İslâm büyükleriyle Haremeyn'e ait olan siyer ve hadis kitaplarında özel bölümlerin açıldığı "*emânât-ı mukaddese*" adı verilen eşyanın önemli bir kısmı İstanbul'da toplanarak günümüze ulaşmıştır.³ Yavuz Sultan Selim zamanında kutsal şehirlerin Osmanlı idaresine girmesi ve Emevîler zamanından itibaren hilafetin sembolü olarak kullanılan Hırka-i Saâdet başta olmak üzere mukaddes emanetlerin İstanbul'a intikal ettirilmesi ve bunlara bağlı gelişmeler bu yazının konusunu oluşturacaktır.

I. Selim çocukluğunun bir bölümünü yetişmesine büyük önem veren dedesi Fatih Sultan Mehmed'in yanında İstanbul'da geçirdi. Kardeşleriyle görkemli bir törenle sünnet olup Osmanlı tahtına çıkan ilk şehzade olan Selimşah, Saray-ı Atık-i Âmire ile Saray-ı Cedîd-i Âmire'de gezerken birgün dedesinin makamında olacağını düşünmüş müdür, bilinmese de, İstanbul'un fatihi ve Topkapı Sarayı'nın banisini kendisi için en mühim örnek ve önder olarak benimsemiştir.⁴ Sancakbeyi olduğu Trabzon'da iken iktidar muktedirliği gittikçe zafiyet gösteren babasıyla ve Osmanlı tahtını hedefleyen kardeşleriyle zorlu ve çetin bir mücadeleyi göze almaktan çekinmeyeceğinin işaretlerini idarî ve askerî kadrolara hissettirmiş; şahsında gazâ bayrağının yeniden açılacağı, devleti zor durumda bırakan Safevî tehdidinin ancak onun sayesinde bertaraf edilebileceği propagandası da tüm Osmanlı topraklarında hatta Topkapı Sarayı'nda yankılanmaya başlamıştı.⁵

1512 yılının ilk aylarında başta Tokat ve Amasya olmak üzere Anadolu'da yaygınlık kazanan Safevî kaynaklı olumsuzlukların akislerinin İstanbul'a ulaşması ve 6 Mart'ta Kapıkulu Ocakları mensuplarının kalabalık bir nümâyiş gerçekleştirmeleri üzerine Sultan II. Bayezid saltanat arzusu ve muktedirliğine vâkıf olduğu küçük oğlu Selim'in lehine tahttan feragat etmesinden başka çare olmadığına karar verdi. Bulunduğu Semendire'den Edirne yoluyla 19 Nisan'da İstanbul'a ulaşan ve Osmanlı başkentine ayak basar basmaz halkın bitmek tükenmek bilmez tezahürlerine muhatap olan Şehzade Selim dokuzuncu Osmanlı hükümdarı olarak tahta çıktı (24 Nisan 1512).⁶

Kardeşleri Ahmet ve Korkut'u bertaraf ettikten sonra içeride iktidarını tehdit eden her hangi unsur bırakmayan Sultan Selim ilk olarak Osmanlı Devleti için ciddi bir dinî ve siyasi tehdit unsuru olan Şah İsmail'e yönelerek İslâm dünyasının liderliğine yönelik en büyük adımlarından birisini attı. İran'a yola çıkmadan önce Şah İsmail'e bir mektup göndererek seferinin dinî ve siyasi sebeplerini şeriat bakımından ulemanın görüşlerine dayalı olarak birlikte bildirdi. Çaldıran ovasında yapılan savaşta Şah İsmail'e üstünlük sağladıktan sonra Tebriz'e girerek (6 Eylül 1514) adına hutbe okuttu ve Raşid halifeler ile Şiîlerin taan etikleri ashab-ı kirâmın isimlerinin anılmasını temin etti. İslâm dünyasında cihat ve gazânın en büyük mümessili olarak İslâm memleketinin gerçek hâmisi sıfatını benimseyen, şahsında Türk, İslâm, İran ve Roma hükümdarlık gelenekleriyle hâkimiyet telakkilerini birleştirdiği gibi, Ali Kuşçu başta olmak üzere İran ve Arabistan âlim ve sanatkârlarını Osmanlı payitahtında toplayan⁷ dedesinin yolundan giden Sultan Selim Tebriz'den dönerken

eşraftan bazı kimselerle sanatkâr ve bilginlerin aileleriyle İstanbul'a göç etmelerini temin etti.⁸

Bölgenin siyasi ve içtimai yapısını iyi bilen Yavuz Sultan Selim'in şark siyasetindeki en önemli danışmanı âlim ve devlet adamı İdrîs-i Bidlîsî'nin bir süre Tebriz'de kalarak verdiği vaazlarla halkı Osmanlı idaresine ısındırmaya çalışması da Fatih Sultan Mehmed'in İslâm memleketinin gerçek hâmisi sıfatının benimsenip yürütülmeye çalışıldığının bir diğer yansımasıydı. Zira tahta çıktıktan sonra gerçekleştirmeyi hedeflediği İslâm birliğinin ancak bidat ehli ve aşırı gruplardan uzak durulmasıyla mümkün olduğunu her fırsatta gündeme getiriyor ve bunun için âlimlerin halkla buluşup bütünleşmesinin gerekli olduğunu daima altını çiziyordu.⁹ Memlûk Devleti'nin iç ve dış politikasının yanında ilmî ve kültürel faaliyetlerinden de memnun olmayan Mısır, Filistin, Suriye ve Hicaz ulemâ, sulehâ ve üdebâsının “*hem mü'min ü muvahhidler, hem muhibb-i ulemâ ve sulehâ ve meşâyih ve hem ehl-i şariat ve sâhibü's-seyfidirler*”¹⁰ olarak nitelendirdikleri Osmanlılar dışında İslâm dünyasını birleştirecek başka bir gücün olmadığını düşünerek bu konuda kamuoyu oluşturmaya çalışmaları da Sultan Selim'in hedeflerine odaklanmasını sağlayan bir diğer etkeni. Bundan dolayı I. Selim'in şark siyasetinin kısa sürede olumlu bir şekilde sonuçlanmasında benimsediği paylaşımcı ve meşverete dayanan siyasetinin yanında oluşan bu olumlu havanın da tesiriyle mücadele edilen rakiplere mensup çok sayıda devlet adamının ve mahallî beyin Osmanlılarla birlikte hareket etmesini beraberinde getirmişti.¹¹

Şah İsmail'i bertaraf ettikten sonra Memlûklere yönelen I. Selim'in bu devletle mücadeleye girişmesinin ilk merhalesi Anadolu'ya tam anlamıyla hâkim olmak, ikinci merhalesi de Suriye, Filistin ve Mısır'ın Osmanlı idaresi altına girmesiydi. Bunu gerçekleştirdiğinde bir taraftan tarihî ticaret yollarının denetimini ele alacak diğer taraftan da kutsal yerlerin hâmililiğini ve hizmetkârlığını üstlenmek suretiyle Müslüman dünyasının yegane lideri olacak, Memlûklerin zafiyet gösterdikleri Mekke ile Medine üzerindeki Portekiz öncülüğündeki Hristiyan tehdidini de ortadan kaldıracaktı. Bu arada Şah İsmail'le ittifak yapmaya meyilli olan Sultan Gavri'nin Osmanlı Devleti aleyhine bir girişimde bulunmasının önüne geçerken, Dedesi Sultan Fâtih'in Memlûk politikasını daha radikal biçimde izlemeyi sürdürecektir, babası Sultan Bayezid'in Memlûkler karşısındaki başarısızlığının da intikamını alacaktı.¹²

Sultan Selim'in Memlûklerle ilk mücadelesi Hz. Davud'un makamının bulunduğu inanan Halep yakınlarında ve Antakya-Menbic yolu üzerindeki “*Dâbık sahrası, Dâbık çayırılığı*” denilen Mercidâbık'ta gerçekleşti. Emevîler döneminden itibaren Anadolu'ya yönelik sâife seferlerinde üs olarak kullanılan Dâbık Mesleme b. Abdülmelik'in komutasında gerçekleşen en kapsamlı İstanbul kuşatmasının (Eylül 715) hazırlıklarına ev sahibi olmuştu.¹³ Sonraki dönemlerde İslâm-Bizans mücadelesinin merkez üssü olsa da asıl şöhretini Osmanlı-Memlûk savaşından sonra kazandı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki şehirlerde Osmanlı hâkimiyetini etkinleştirerek Suriye, Lübnan ve Filistin kapılarını açan Mercidâbık Savaşı Safevîlerin Sultan Selim'in ordusunun muvaffak olamaması beklentisini boşa çıkarırken, Memlûklerin

hâkimiyet alanını da Kahire ve çevresiyle sınırlı hâle getirmişti. Ayrıca ilk fethinden itibaren Haremeyn'le bağlantısı olan Mısır'ın Osmanlı idaresine girmesinin öñü açılırken Memlûk Devleti'nin İslâm dünyasındaki en büyük meşruiyet kaynağı olan Abbâsî Halifesi Üçüñcü Mûtevekkil de Osmanlı emir ve buyruğı altına girmişti.¹⁴

Sultan Selim savaş meydanını terk eden Memlûk emirlerinin Şam'da toplandıkları ve savaş meydanını terk ederken attan düşüp ölen Kansu Gavri'nin yerine oğlu Muhammed'e biat ettikleri haberini alınca kurduğı divanda bazı karşı çıkanlar olmasına ve Memlûklerin bir daha toparlanacaklarına ihtimal vermemesine rağmen, Mısır Seferi'ne yönelik faaliyetlerini strateji bakımından daha iyi yürütebileceğini düşünerek Halep'ten Şam'a gitmeye karar verdi. 27 Eylül 1516'da Şam'a ulaşarak şehrin dışında Mastaba'da otağını kurdu; asayiş sağlandıktan sonra gelişinin on ikinci gününde görkemli bir törenle Şam'a girdi. Buraya naip ve Hanefî kadı atayan Sultan Selim adına Emeviyye Camii ile diğerk Cuma mescitlerinde hutbe okundu.¹⁵

I. Selim Şam'da kaldığı süre içerisinde bir taraftan doğu sınırlarındaki gelişmeleri takip ediyor, hedeflediğı Mısır'a yönelmek için de İdrîs-i Bidlîsî ve Vezirâzam Sinan Paşa başta olmak üzere divan üyeleriyle geniş kapsamlı müzakerelerle harekât planı belirlemeye çalışıyordu. Meşverete dâhil olan devlet adamlarının bir kısmı başta ulaşım zorluğu olmak üzere çeşitli sebeplerle Şam'dan Kahire'ye yönelik bir sefere muhalefet ediyorlardı. Konunun gündeme geldiğı ilk günlerde Osmanlı sultanı, Timur başta olmak üzere geçmişteki bazı güçlü ordu ve kumandanların Suriye'deki muvaffakiyetlerini Mısır'a karşı gösteremedikleri düşüncesinin yanında muhalif devlet adamlarının da tesiriyle Kahire'ye yönelme konusunda mütereddit olsa da, zaman içerisinde Memlûklerin üzerine yürümenin en doğru karar olacağına hükmetti; muhalefet edenleri de Tomanbay'la mektup ve elçi teatisinde bulunup gelecek cevaba göre hareket edileceğini söylemek süretiyle ikna yoluna gitti. Esasen I. Selim böyle davranmakla hem devlet adamlarının fikri etrafında birlik içinde toplanmalarını sağlamayı, hem de Müslüman bir devlet olan Memlûklere yönelik seferinin şer'î ve siyasi altyapısını hazırlamayı hedefliyordu. Yavuz'un şark siyasetindeki en önemli danışmanı âlim ve devlet adamı İdrîs-i Bidlîsî başta olmak üzere kaynaklarda Osmanlı sultanının Halep ve Şam'a gelmekteki amacının batınî zümrelerin faaliyetlerini engellemek, hac yollarının güvenliğini sağlamak, Haremeyn başta olmak üzere Müslüman ülkesine yönelik Gayrimüslim tehdidini önlemek ve mukaddes yerlerin hâmilliğini üstlenmek olduğu, bu konularda zafiyet göstererek yetersiz kalan Tomanbay'ın şer'an Sultan Selim'e itaat etmesinin altını çizmeleri bu hususu teyit etmektedir. I. Selim Tomanbay'ı itaate çağırarak bir mektup göndermesinden yaklaşık bir ay sonra on beş kişilik bir elçilik heyetiyle birlikte ikinci bir mektubu Kahire'ye gönderdi. Osmanlı sultanının naibi olmak üzere barış teklifini Kahire'deki kaos ortamı başta olmak üzere siyasi gelişmelerin aleyhlerine olduğunu düşünerek kabule meyilli olan Tomanbey Mercidâbık'ta yenilerek intikam hırsıyla mantıklı düşünme yeteneklerini kaybeden emirlerin baskısı ve Osmanlı sultanının mektuptaki bazı ağır ifadelerinden dolayı savaş kararı aldı ve elçilerin de öldürülmesini emretti. Bu durum bir yandan Osmanlı sultanının belirlediğı stratejinin kumsursuz bir şekilde işlediğini, diğerk yandan da Memlûklere yönelik seferin sadece

siyasi değil şer'î bakımdan da her hangi bir engelin kalmadığı anlamına geliyordu. Bu arada Kahire'nin ileri karakolu durumundaki Gazze'ye Tomanbay tarafından gönderilen Canbirdi Gazâlî kumandasındaki 5.000 kişilik Memlûk ordusunun Sultan Selim tarafından gönderilen Sinan Paşa kumandasındaki 4.000 kişilik Osmanlı ordusuna mağlûp olması ve yanında kalan az sayıdaki askerle Kahire'ye dönen Canbirdi'nin anlattıkları Memlûk tarafında endişelerin daha da artmasına sebep olurken Sultan Selim'i hedefine bir adım daha yaklaştırmıştı.¹⁶

Sinan Paşa'yı Kahire'den yola çıkan Memlûk ordusunun üzerine Gazze'ye göndermesinden iki gün sonra bir casusun getirdiği haberlerin de tesiriyle divanı toplayan I. Selim Mısır'a yürüneceğini ilan etti. Meşveret meclisinde konuşulan konular arasında Macarlarla olan barışın yenilendiği, Şah İsmail'in Tebriz'de olduğu, en önemlisi de -Halep'ten Şam'a gelme sebeplerinden şehrin deniz ulaşımına uygunluğu- gerekli top tüfek ve harp techizatlarıyla birlikte çeşitli yiyecek maddeleri taşıyan donanmanın harekete hazır olduğu bilgisi de vardı. 15 Aralık 1516'da Şam'dan hareket eden Sultan Selim iklim şartlarının uygunluğunun yanında Sinan Paşa'nın Memlûk kuvvetlerini Gazze'de mağlûp ettiği haberini alınca Kudüs'ü ziyaret etmeye karar verdi. Bazı paşaların siyasi ve stratejik bakımdan böyle bir ziyaretin doğru olmadığını ileri sürmelerini dikkate almayarak çekirdek kadrosu ve 1.500 kişilik bir kuvvetle Kudüs'e gitti (29 Aralık 1516). Müslümanların yanında Hristiyan ve Yahudi din adamları tarafından karşılanan Sultan Selim ertesi gün Beytülmakdis'teki tarihî mekânları ziyaret etti; Mescid-i Aksâ'da akşam Kubbetü's-sahre'de yatsı namazını edâ etti. 2 Ocak 1517'de Gazze'ye girerek Sinan Paşa'yla buluştu ve burada üç gün kalarak kurban bayramını geçirdi. Hz. İbrahim başta olmak üzere peygamber mezarlarıyla diğer kutsal yerleri ziyaret için Halîlürrahman'a gitti.¹⁷

Yavuz Sultan Selim tarafından ziyaret Kudüs'ün Osmanlı idaresine ne zaman geçtiği konusunda kaynaklarda farklı rivayetler vardır. Bu konuyla ilgili bilgi ve belgeleri değerlendiren Yavuz Ercan, I. Selim'in Halep'ten Şam'a geldiği ilk aylarda Suriye'nin diğer önemli yerleşim birimleriyle birlikte Kudüs'ün 25 Ramazan 922'de (22 Ekim 1516) Osmanlı idaresine girdiğini ve Kudüs'e Evrenosoğlu İskender Bey'in sancak beyi olarak atandığına dayalı olarak tespit etmiştir.¹⁸ Silahşör Fetihnâmesi'nde yer alan *"İsa Beğ oğlu Mehmet Beğ Gazze şehin zabt edip hutbe ve sikke Şâh-ı Rûm nâmına olup ve Evranos Beğ oğlu Sikender Beğ Kuds-i mübarek şehrin zabt kılıp adl ü dâd gösterip emn ü emân üzre karâr ettiler."*¹⁹ şeklindeki bilgi bu hususu teyit etmekte ve her hâlükârda I. Selim'in ziyaretinden önce gerçekleştiğini göstermektedir.

Ziyaretiyle Kudüs başta olmak üzere Filistin şehirlerindeki hâkimiyetini pekiştiren ve diğer din mensuplarına Hz. Ömer'in ahitnamesinin esas alınacağını ilan eden Sultan Selim'in Kahire'ye yönelmesinin önünde hiçbir engel kalmamıştı. 9 Ocak'ta Gazze'den ayrılan I. Selim ana yol olan Sultâniye ile Tih sahrası tali yolu olmak üzere iki koldan Memlûk başkentine yöneldi. Tomanbay'ın kumandasındaki Memlûk ordusuyla Kahire önlerinde Matariye ile Cebelulahmer arasındaki Ridâniye mevkiinde gerçekleşen Sultan Selim'in de tehlike atlattığı oldukça çetin geçen bir savaş sonucunda Memlûk birlikleri dağıldı ve Kahire'nin kapıları Osmanlılara açıldı (22 Ocak 1517).²⁰

Memlûk toprakları ve nüfuzu altındaki bölgelerin Osmanlı idaresine intikal etmesini sağlayan I. Selim Kahire’de iken Mekke ve çevresinin zaptı için asker sevk etmeyi düşünmüş, Mekke Emiri Şerîf Berekât’ın oğlu Ebû Nümeý başkanlığında bir heyeti Kahire’ye göndererek Kâbe’nin anahtarlarını takdim ederek itaatini bildirmesi üzerine bundan vazgeçmişti. 6 ve 12 Temmuz 1517’de iki defa huzura kabul edilen Mekke heyetini Yavuz Sultan Selim’in çeşitli hediyeler ve Şerîf Berekât’ı Mekke emirliğine tayin ettiğine dair menşurla ve Kansu Gavri’nin hapsettirdiği serbest bırakılan eşraftan bazı Mekkelilerle birlikte Mekke’ye gönderdi.²¹

Moğol istilasıyla ortadan kalkan (10 Şubat 1258) ve Memlûk Devleti’ni kuran I. Baybars tarafından Abbâsî soyundan olmak üzere Kahire’de yeniden ihya edilen (9 Haziran 1261) Abbâsî Halifeliği Memlûk Devleti’yle birlikte inkıraz buldu. Hilafetin Osmanlılara intikali konusu diğer bir deyişle Yavuz Sultan Selim’in son Abbâsî halifesi III. Mütevekkil’den devralıp devralmadığı ve bununla ilgili bir törenin yapıp yapılmadığı uzlaştırılması ve bu makalede ele alınması mümkün olmayan oldukça geniş malumat kaynaklarda yer almıştır.²² Hilafet kavramı farklı coğrafyalardaki Müslüman bağımsız sultanlar –Osman Gazi başta olmak üzere Osmanlı padişahları gibi- dinî meşruiyet sâikinın yanında Abbâsîlerin İslâm dünyasındaki otorite ve nüfuzlarının kaybetmesiyle birlikte devlet başkanı anlamında kullanılıyordu. Hilafetin saltanat tarafını temsil eden bu anlayış I. Selim’in Mısır Seferi’nden sonra Hz. Peygamber’den itibaren başlayıp Hulefâ-yi Raşidîn, Emevîler, Abbâsîlerle devam eden halifelik hal-kaşıyla bütünleşti ve Osmanlıların da halkaya dâhil olmasıyla yeniden âlemşümul hale geldi. Bunun için bir merasime şer’an veya örfen ihtiyaç olmadığı gibi halifelik unvanının kullanılmasının meşruluğunun da bir devir teslime bağlı olmadığıdır. Cûlus töreni yeni halife, sultan veya padişah için düzenlenirken vefat eden hükümdarlara cenaze merasimi yapıldı. Bundan dolayı hilafet hakkının ve meşruluğunun sadece saltanata veya kullanabilmek için halifelik unvanını birisinden devralmaya dayanmamaktadır. Yavuz Sultan Selim’den itibaren Osmanlı sultanın tüm Müslümanların biat ettiği zamanlarının imamı olarak kabul edilmiştir.²³ Nitekim güç kullanılarak ve kılıç yoluyla halifelik halkasına dâhil olan Emevîlerle birlikte saltanata dönüşen hilafet Abbâsîlere geçerken herhangi bir tören olmamış, son Emevî halifesi II. Mervan (ö. 5 Ağustos 750) hayattayken Abbâsî Devleti’nin kurucusu Ebü’l-Abbâs es-Seffah halife olarak kendi adına biat almıştır (28 Kasım 749).²⁴

Burada üzerinde durulması gereken hususlardan birisi hilafetin Bağdat’tan Kahire’ye intikaliyle Memlûk başkentinden İstanbul’a intikalinin farklı olmasıdır. Sultan Baybars tarafından kurulan devletin özellikle dinî bakımdan meşruiyetini temin için Abbâsî soyundan olan bir halifeye ihtiyacı vardı; bundan dolayı isimleri Memlûk sultanlarıyla birlikte sikke ve hutbelerde anılan Abbâsî hanedan mensupları sadece ismen halife unvanını taşıyor ve görev alanları sultanlar tarafından belirleniyordu. Mısır’da Abbâsî hilafetinin devamını sağlayan Sultan Baybars’ın ikinci halife Hâkim-Biemrillâh’a icraat ve saltanat alayı yapmasına izin vermeyerek tahsis ettiği kale sarayda yaşamasını istemesinin yanında ondan sonra gelen bütün halifelerin hutbe ve sikke dışında görev alanlarının Memlûk sultanları tarafından çizilmiş olması bu hususu teyit etmektedir.²⁵

Memlûkler zamanında saltanat naipliğinden sonra devletin en yüksek ve nüfuzlu atabetü'l-asâkir makamına yükselen Emir Aybeg Mütevekkil-Alellah'ı azledip Ebû Abdullah Mu'tasım-Billah'ı halife ilan etmiş, ondan başka biat edeni bulunmayan Mu'tasım Sultan Berkûk tarafından azledilinceye kadar Kahire'de bir burçta mahpus tutularak yaklaşık üç ay halife olarak kalması ve hilafet makamının sultan ve üst düzey devlet adamlarının eliyle sık sık el değiştirmesi gibi örnekler halifelerin hareket alanlarının Memlûk sultan ve devlet adamları tarafından belirlendiğini ve bu makamının şekli bir temsiliyetten ibaret olduğunu göstermektedir.²⁶ Ayrıca Memlûk sultanları bütün sultan alaylarında, askerî törenlerde ve bayram kutlamalarında kendileriyle birlikte yer almalarına izin verdikleri gibi kendileriyle birlikte adlarının hutbelerde anılıp sikke kestirilmesine hususi önem veriyorlardı. Hatta Mercidâbık'tan sonra Kansu Gavri'nin ölüm haberinin gelmesine ve Tomanbay'ın tahta geçtiği güne kadar geçen yaklaşık elli gün boyunca hutbelerde sadece halifenin adı anılmıştı.²⁷

Buna karşılık hutbelerde sadece kendi ismi anılan, adına sikke kesilen²⁸ ve halifenin şahsına saygı göstermekle birlikte Memlûk dönemindeki hiçbir uygulamayı dikkate almayan Yavuz Sultan Selim Hz. Peygamber'in sağlığında başlayan fütühatın nihai noktalarından birisi olan İstanbul'un fethini gerçekleştiren Fatih Sultan Mehmed'in torunuydu. Örnek aldığı dedesinin İslâm dünyasının birliğini sağlama hedefinin gerçekleşmesi için mübarek mekânların Osmanlı idaresine girmesi ve mukaddes emanetlerin İstanbul'da toplanmasının adımlarını atmak suretiyle devletini sadece maddi bakımdan değil aynı zamanda manevi bakımdan da yükseltmeyi hedefliyordu. Bundan dolayı şehzâdelik döneminden itibaren bu hedefini hem maddi hem de manevi olarak gerçekleştirmek için çalışmış hilâfet unvanının yüklemiş olduğu bütün mesuliyetleri imkânları ölçüsünde yerine getirmeye çalışmıştır. Bir yandan Hz. Peygamber'in üç mescidin ibadet maksadıyla ziyaret edilebileceği hadisinin imkânı olan herkesin yerine getirmesinin yolunu açmaya çalışırken diğer yandan da mübarek yerlerin zahirî ve batınî saltanat gereğince Hz. Süleyman ve Hz. Davud peygamberlere mahsus ve nispet edildiği, güçlü sultan padişahların Allah'ın Elçisi'nin halifesi ve zikredilen peygamberlerin halefleri mesabesinde olduğunu daima farkındaydı; Kahire'de biat alırken Hz. Yusuf'un tahtına çıkması da bu anlayışının bir yansımasıydı. Çünkü menzil ve makama yakın olunması itibarıyla halef olunana tâzim ve saygı göstermek yüce ve şanlı padişahların mükellefiyetleri arasındaydı.²⁹

Mısır Seferi'nden sonra unvanları arasına “*Halîfe-i Rûy-i Zemîn*”, “*Hazret-i Zıllul-lâh*”, “*Pâdişâh-ı Cihân-penâh*”, “*Hilâfet tahtının sultânı*”, “*Halîfetü'r-Rahmân*”, “*Sultân-ı Arab ve'l-Acem*”, “*Pâdişâh-ı İslâm*”, “*Fâtih-i Arabistan*”, “*Seyyid-i mülûku'l-Arab ve'l-Acem ve't-Türk*”, “*İskenderu'z-zemân*”, “*Hâkân-ı İskender-tüvân*” özellikle de İslâm dünyasının birleştiricisi anlamında “*Mücemmî*” gibi lakapların eklenmesi Yavuz Sultan Selim'in Halep Ulu Camii, Şam Emeviyye Camii ve Mescid-i Aksâ'da halife olarak adına hutbe okutması hilafetin âlemşümül manasıyla Abbâsîlerden Osmanlılara intikal ettirilmesi hedefine matuf olduğunu göstermektedir.³⁰ Amr b. Âs'tan sonra Mısır'ın ilk defa kılıçla I. Selim tarafından fethedildiğinin ve Mısır sultanlarının İslâm dünyasının Hâdimü'l-Haremeyn'i iken Mısır'ın

nâaiplik haline geldiğinin altını çizen İbn İyâs, Ridâniye’den sonraki ilk cuma günü Mısır-Kahire’deki camilerde adına hutbe okunan Sultan Selim için Kahire’ye girdikten sonra da hutbe okunmasının sürdüğünü kaydetmektedir. Bu arada bu gelişmeler olurken gizlendiği yerden çıkan Tomanbay’ın cuma günü gücünün yettiği ya da Osmanlı hâkimiyetinin ulaşmadığı yerlerde hutbe okuttuğunu ve böylece iki ayrı sultanın adının hâkim oldukları mahallerde anıldığını ilave etmektedir.³¹

Abbâsîler zamanında devlet zaafa düşünce hilafetin bir “*kuvve-i rûhâniyye*” hükmüne girdiğini böylece halifelerin hükümetinin bir “*emr-i i’tibarî*” haline geldiğini ileri süren Ahmed Cevdet Paşa Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferi’nden itibaren hilafet ile saltanatın birleştiğini şöyle açıklamaktadır: “*Aktâr-ı Mısriye ve Hicâziyye’yi feth ile Hâdimü’l-Haremeyni’ş-şerîfeyn unvânını ve hilâfet-i İslâmiyye elkâbını ilâve-i elkâb-ı âliye-i Devlet-i Osmâniyye kıldı. Ve şîâr-ı hilâfet olan teberrükât-ı Nebeviyye’yi merkez-i saltanat-ı İslâmiyye olan İstanbul’a getirdi. Ve saltanat ve hilâfeti cem’ etmekle Devlet-i Aliyye müsteid olduğu derece-i ulyâya vâsıl oldu. Ve millet-i İslâmiyye tazelenerek yine cihet-i vahdetini buldu.*”³²

“*Hâdimü’l-Haremeyn*” unvanı ilk defa Selâhaddîn-i Eyyûbî’yle birlikte kullanılmaya başlanmış ve Yavuz Sultan Selim’den itibaren de halifelik mesuliyetinin bir gereği olarak görülmüştür. I. Selim bu unvanı, bir rivayete göre Mercidâbık zaferinden sonra Halep Ulu Camii’nde, başka bir rivayete göre ise Ridâniye zaferinden sonra girdiği Kahire’de Melik Müeyyed Câmii’nde cuma günü okunan hutbede almıştır. Hatip, hutbede Yavuz Sultan Selim’i Mekke ile Medine’nin hâkimi anlamında “*Hâkîmü’l (Mâlikü’l)-Haremeyn*” unvanıyla anmış; hatibe müdahale eden Sultan Selim bu unvanı, Mekke ile Medine’nin hizmetkârı anlamında “*Hâdimü’l-Haremeyn*” şeklinde düzeltmiştir.³³ Evliya Çelebi Kahire’de hutbeyi okuyan Kemalpaşazade’nin Yavuz Sultan Selim’i “*Hâdimü’l-Haremeyni’ş-şerîfeyn mevlânâ mülûku’l-Arab ve’l-Acem*” şeklinde andığını haber vermektedir.³⁴ Yaygın olan bu rivayetin yanında Halep’te hatibin “*Hâdimü’l-Haremeyni’ş-şerîfeyn*” diyerek anması üzerine şükür secdesine kapanan Sultan Selim şu sözlerle Allah’a hamdetmişti: “*Elhamdülillâhi Rabbi’l-âlemîn ki beni Hâdimü’l-Haremeyni’ş-şerîfeyn itdi.*”³⁵

Kahire’ye giden heyet Mekke’ye dönünce Mekke Emîri Şerîf Berekât’ın “*Hâdimü’l-Haremeyn*” sıfatıyla andığı I. Selim’in gönderdiği hil’ati giyerek adına hutbe okumasıyla Mekke’de ve Mekke emirliğine bağlı olan Medine’de Osmanlı hâkimiyetini fiilen başlatması³⁶ da hilafetin âlemsümül şekilde Kahire’den İstanbul’a intikal ettiğini göstermektedir. Mısır Seferi’nden sonra Mekke ve Medine’nin hizmetkârı anlamında “*Hâdimü’l-Haremeyn*” unvanı kullanan Osmanlılar Yavuz Sultan Selim’den itibaren Kudüs’le birlikte bu iki şehre hizmet etmeyi en büyük perestij vasıtası olarak gördüler. Saltanatla birleştirip Müslüman memleketlerinin liderliğinin en önemli unsuru olarak gördükleri hilafeti Abbâsî halifesinin mirasçısı şeklinde değil tamamen İslâm’ın ve mukaddes yerlerinin koruyucusu ve hizmetçisi olmak şeklinde algıladılar; bu şehirleri himaye etmenin yanında imar ederek halklarının ve üç mescidi ziyaret edenlerin huzur ve refahının sağlanmasını öncelikli politika olarak benimsediler. Mekke, Medine, Kudüs ve Halîl’in fizikî planını bünyelerinde-

ki Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî, Mescid-i Aksâ ve Meşhed-i (Mescid-i) İbrahim merkezli olarak düzenlerken bu şehirlerde Osmanlı medeniyetiyle kültürünün görünür ve hissedilir hale gelmesini sağlamaya çalıştılar.³⁷

Sultan Selim zamanından itibaren icraatlarını gerçekleştiren hilafet makamının yüklediği sorumluluğun da tesiriyle yeryüzündeki diğer yerlere göre İslâmiyet'in ilk dönemi hatta öncesine kadar uzanan bu şehirler ve kutsal mekânlarla ilgili oluşan şer'î ve örfî uygulamaların aksamadan sürmesini temin ettiler. Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî'deki bütün hizmetleri üstlenmek isteyen Sultan Selim'e âlimler "*şartu'l-vâkıf ke-nassı's-Şârî*" diyerek İslâm tarihinde iz bırakmış hanım sultanlardan Şecerüddür'ün başta Kâbe'nin örtülmesi olmak üzere kurduğu vakıfla üstlendiği alanların dışında hizmet verebileceğine cevaz vermeleri Osmanlıların benimsedikleri anlayışı gösteren bir örnektir.³⁸ Bu çerçevede Abbâsîler, Eyyûbîler, Memlükler tarafından kurulan vakıfların aynen muhafaza edilip bunlara Anadolu, Kıbrıs ve Balkanlarda yenilerinin ilave edilmesi suretiyle İslâmiyet'in ilk döneminden itibaren var olan dinî ve hayrî müesseselerin gelişerek devam etmesini de öncelikli politika olarak benimsediler. Ayrıca Mekke, Medine, Kudüs ve Halîl gibi kutsal şehirlerin yanına İslâmiyet'in ilk döneminden önemli hatıralar taşıyan Şam, Kahire gibi şehirleri de ekleyerek eğitim faaliyetlerinin aksamadan en üst seviyede gerçekleşirken hilafet merkezi İstanbul'la da bütünleşen eğitim ve öğretim anlayışının rehberliğinde kültürel, entelektüel ve estetik derinlik oluşması için çaba gösterirken tabii mirasçısı oldukları İslâm medeniyetinin geleceğe taşınması görevini üstlendiler. Yavuz Sultan Selim'den itibaren Osmanlı padişahları üstlendikleri âlemşümül hilafet anlayışının içinin özellikle nazarî ilimleri merkeze alan bir eğitim ve öğretim faaliyetiyle doldurulması gerektiğinin farkındaydılar.

Hz. Peygamber'in hayatını anlatan kitaplarda Resûl-i Ekrem'e ait olan veya onun tarafından kullanılan eşyaların anlatıldığı özel bölümlere yer verilmiştir. İmam Buhârî (ö. 256/870) el-Câmi'u's-sahîh'inde, "*Hiz. Peygamber'in zırh, asâ, kılıç, bardak ve mühür gibi eşyası*" başlıklı bir bölüm açmış, kendisinden sonraki halifelerce kullanılan bu eşyaların yanında ashap ve ardından gelenlerin kutlu sayarak, bereketini umarak kullandıkları saç, ayakkabı, kap kacağını eklemiş, diğer hadisçiler de onu takip etmişlerdir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'nin sonuçları arasında mukaddes emanetlerin Moğol istilasından sonra Bağdat'tan Kahire'ye olduğu gibi İstanbul'a nakledilmesi ve Topkapı Sarayı Mukaddes Emânetler Dairesi'nde muhafaza altına alınmasıdır.³⁹

Emevîler güç kullanarak kılıç yoluyla ele geçirdikleri iktidarlarını güçlendirip meşrulaştırmak için Hz. Peygamber'in minberi, hırkası, kılıcı ve sancağı gibi bazı eşyasına sahip olmak istemiş ve Muâviye b. Ebû Süfyân'dan itibaren topladıkları mukaddes eşyaları hilafet sembolü olarak kullanmışlardır. Son Emevî halifesi II. Mervân'ın hizmetçilerinden birisi hayatının bağışlanması karşılığında Hâşimoğulları'nın eline geçmemesi için saklanan bu eşyanın yerini göstererek Abbâsîlere geçmesini sağladı. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'i kalabalık bir orduyla gittiği Bağdat'ta (447/1055) kendisini davet eden Halife Kâim-Biemrillâh sırtında hırka-ı şerifle karşılamıştı. Mukaddes emanetlerden hırka-i şerifin Halife Müsterşid Billâh'ın Selçuklu hü-

kümdarlarından Sultan Sencer adına hutbe okutmaya başlamasından sonra bir süre Selçuklu sultanının yanında kalması istisna edilirse 1258’de Hülâgu’nun Bağdat’ı işgaline kadar Abbâsî halifelerinin yanında kaldı. I. Baybars’ın Kahire’ye götürerek halife ilan ettiği ilk Mısır Abbâsî Halifesi Ebü’l-Kasım Ahmed Müstansır-Billâh hânedan mensupları beraberlerinde götürdükleri eşyaları eskiden olduğu gibi halifelik alâmeti olarak kullandılar.⁴⁰

I. Selim’in Mısır Seferi’nin canlı şahidi İbn İyâs (ö. 930/1524 [?]), Kansu Gavri’nin Mercidâbık Savaşı için yola çıkarken paha biçilmez kıymetli çok sayıda eşyayı yanına aldığını, Halife Mütevekkil’in de önceki halifelere ait Hz. Osman mushafı ile sancak-ı şerifin de içinde yer aldığı özel eşyalarla sefere katıldığını haber vermektedir. Ardından da Sultan Selim’in Halep’i aldıktan sonra kalede muhafaza altına alınan eşyanın sayımını yaparken Eyyûbî, Türk ve Çerkes sultanlarının yanında Abbâsî halifelerinin topladığı görkemli hazinenin zorlanmadan kolayca sahibi olduğu için şaşkınlığa düştüğünün de altını çizmektedir.⁴¹

Mercidâbık, Ridâniye ve I. Selim’in Mısır günlerinin canlı şahidi olan İbn Zünbül (ö. 960/1553’ten sonra) Halep’te ele geçirilen ganimete dair bilgi verdiği gibi Ridâniye’den sonra Kahire ve İskenderiye’de Osmanlı ordusunun en büyük alame-tifarikasının tarihî geçmişi de anlattığı Ukâb⁴² adı verilen sancak-ı şerif olduğunu özellikle belirtir.⁴³ Aynı şekilde Hz. Ömer’e ait kılıcın haberini⁴⁴ verirken İbn İyâs Kansu Gavri’nin yakınında bulunan Emîr Temîr’in savaş aleyhlerine gelişince zancak-ı şerifi katlayıp saklamak istediğine dair kaydı Mercidâbık Savaşı’nda başta Hz. Osman mushafı ile sancak-ı şerif olmak üzere mukaddes emanetlerin Osmanlı-lara intikal ettiğini göstermektedir.⁴⁵

Eserinin önemli bir kısmını özellikle de Mısır bölümünü burada kaleme alan, Yavuz Sultan Selim’in seferine ait çağdaş kaynakları gören ve şifahî rivayetleri işiten Evliya Çelebi başta sancak-ı şerif olmak üzere mukaddes emanetlerin İstanbul’a nakle-dilme sürecini ayrıntılı bir şekilde anlatır. Mercidâbık’ta ele geçirilenlere Memlûk Sultanı Kansu Gavri’nin Osmanlılar karşısında mağlûp olması durumunda gemile-re yükletilerek Mağrib’e kaçırılması için İskenderiye Kalesi’nde beklettiği içlerinde mukaddes emanetlerin bir kısmının bulunduğu Mısır hazinesinin eklendiğini ilave eder. I. Selim’in altın sim işlemeli bohçalara sarılı, üzerlerinde “*Hâzâ muhallefâtü Resûlillah*” yazılı buradaki eşyaları yüzüne gözüne sürüp “*Şefâat yâ Resûlallah*” diyerek bizzat mühürleyip, Mekke Emîri Şerîf II. Berekât el-Hasenî’nin irsal ettiği Haremeyn’e ait bazı eşyalarla birlikte Mısır hazinesi içinde İstanbul’a doğru yola çıkarıldığını kayıt altına alır.⁴⁶

Osmanlıların Suriye’ye hâkim olmasından itibaren Şam’da eğitim ve öğretim faaliyetleri yanında dinî hizmetleri yerine getirmek üzere çeşitli vazifeler üstlenen İbn Tolun (ö. 953/1546) I. Selim’in Emeviyye Camii’nde Hz. Osman mushafını ziyaretini kaydetmiş olması⁴⁷ Mısır Seferi esnasında İslâmiyet’in ilk döneminden hatıralar taşıyan her şeyle ilgilendiğini ve Muhyiddin İbnü’l-Arabî, Sadreddin-i Konevî gibi Osmanlı Devleti’nin kuruluş felsefesinin önemli unsurlarından kişilerin kabirle-rini ziyaret etmesi, onları görünür ve bilinir kılmasına hususi ehemmiyet verdiği-

ni göstermektedir. Sultan Selim bu davranışıyla Hz. Osman tarafından gönderilen mushaf-ı şerifin Cuma namazından sonra açılarak ziyaret edilmesi⁴⁸ geleneğini sürdürdüğü gibi ashabın zamanından itibaren var olan mukaddes emanetlere dair uygulamaların da İstanbul'a aktarılmasının öncülüğünü yapmıştır.⁴⁹

Yavuz Sultan Selim'in ordusunun korumasında Kur'an-ı Kerim okunarak İstanbul'a getirilen "*Emânât-ı Mukaddese*" ilk olarak Topkapı Sarayı'nın Has Oda başta olmak üzere Harem, Hazine gibi bölümlerinde muhafaza altına alındı. Sultan Selim'in Mısır'dan döndükten sonra içerisinde mukaddes emanetlerin de yer aldığı getirilen eşyanın bir kısmını kaydettirip Silahdar Hazinesi'ne anahtarını da silahdar ağaya teslim etmiş olmasının ardından bu bölüm "*Emânât-ı Mübâreke Hazinesi*" adıyla da anılmaya başlanmıştır. Enderunlu Abdüllatîf'in, Silahdar Hazinesi'nin zeminine küp gömülmesi başta olmak üzere Sultan Selim tarafından tamir ettirilip onarıldığına dair kaydını, burada paranın yanında tarihî değeri olan eşyaların da muhafaza edildiğini göstermekte; I. Selim zamanından itibaren mukaddes emanetler içerisinde sayılan eşyaların bir kısmının burada muhafaza edildiğine dair kayıtlar bu hususu teyit etmektedir.⁵⁰

Has Oda Kasrı, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'nden sonra hususi bir değer kazanmış, padişahlar hilafet makamı olarak gördükleri bu mekânı ziyaret etmeyi, burada ibadet etmeyi halifelik sıfatlarının bir gereği saymış, özellikle de Sultan III. Murad döneminden halifeliliğin kaldırılmasına kadar en önemli ibadet ve merasim mekânı olarak öne çıkmıştır. Sultan Selim'den sonra İstanbul'un maddi ve manevi zenginliklerinin ilk sırasını, Hırka-i Saâdet Dairesi'nde büyük bir saygı ve itinayla korunan, doğrudan Hz. Peygamber'in sünnetini yaşanan zamana ve hatta geleceğe taşımanın en önemli araçlarından birisi olarak kabul edilen mukaddes emanetler aldı. Osmanlı döneminin önemli tarihçilerinden Mustafa Sâfi (ö. 1616) ile ansiklopedik malumat vermekle maruf Hezarfen Hüseyin Efendi'nin kayıtlarından Mısır Seferi'nden sonra da mukaddes emanetlerin İstanbul'da toplanmasının sürdüğü, Has Oda'nın en müstesna köşesinde muhafaza edildiği ve eşyanın bir kısmının da Hazine-i Hümayun'da saklandığı anlaşılmaktadır.⁵¹

Hırka-ı saâdet'in Mısır'dan getirilmesinden sonra has odalılarının görevleri arasına Kur'an-ı Kerim okumanın yanında Hırka-ı Saâdet Dairesi'ni temizlemek, eşyasının bakımını yapmak, buradaki emanetleri korumak, düzenlenen törenlerin gerçekleştirilmesi ve teşrifatı eklendi. Yavuz Sultan Selim, has odalılarının vazifelerini düzgün yapmadıklarını ansızın gerçekleştirdiği murakabede tespit etmiş, ağır bir şekilde cezalandırılmalarını emretmiş ve has odalılarının başvurdıkları Zenbilli Ali Efendi'nin araya girmek istemesine de, "*Molla, selâtin umuruna müdahale etme*" sözleriyle karşı çıkmıştı. "*Padişahım! Bu emir dinidir; saltanat lâzımından değildir*" demek suretiyle II. Selim'i kararından döndüren Zenbilli'nin şu sözleri Hırka-ı saâdet başta olmak üzere mukaddes emanetlerin Has Oda mensuplarının görev alanlarının en önemli unsuru haline geldiğini ve Osmanlı padişahlarının yetkilerinin sınırsız olmadığını göstermektedir: "*Âdet-i Âl-i Osmân cefâ-yi müteakip icrâ-yi vefâ ihsandır. Bunların memûriyyeti mebrûkeleri olan (Hırka-ı saâdet) hizmet-i fâhiresine iâde ve ibkâlarıyla ilân-ı meâsiri af ve inâyet buyrulması, tekmil-i semâhat tetimme-i saltanattır.*"⁵²

Sultan Selim zamanında fethedilen ülkelerin sanatkârlarının İstanbul'da toplanmaları için hususi çaba gösterilmesi ve mimari üsluplarından bazı öğelerin Osmanlı başkentinde görünür olması hızla büyüyen imparatorluğun evrenselliğine telmihte bulunuyor ve Fatih Sultan Mehmed'in siyasetinin sürdüğünü gösteriyordu. Bu çerçevede Mekke ile Medine idaresinin de Osmanlılara geçtiği Mısır Seferi'nin sonuçlarının başında Topkapı Sarayı III. Avlu'daki Has Oda'nın başta Hırka-ı saâdet olmak üzere mukaddes emanetlerin muhafazası için seçilmesi ve Has Oda teşkilatında Hırka-ı saâdet'in de içinde olduğu yeni bir düzenlemeye gidilmiş olması gelmektedir.⁵³

Has Oda'nın yıpranan kubbesinin diğerlerinden farklı olduğunu göstermek için Memlûk mukarnaslarıyla yükseltilmesini de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Mermer Sofa'ya bakan cephede kullanılan renkli mermerler Kahire'deki Dîvân-ı Kebir'den İstanbul'a getirilerek Topkapı Sarayı'nın eşyaları arasına yerleştirilmiştir. Bu düzenleme hem I. Selim'in Mısır Seferi'nin hatırasını yaşatmakta hem de Osmanlı mimari geleneğinde Memlûk üslubunun yansımalarının işaretlerinden birisini Topkapı Sarayı'nda görünür kılmaktadır. Zira Sultan Selim'in Mısır Seferi'nden sonra Memlûk üslubunda mimari tezyinat İstanbul'da moda olmuş; Kahire'den Osmanlı başkentine nakledilen renkli mermer panolar ve sütunlar zafer sembolü olarak kullanılmıştır. Bu arada Mısır Seferi'nden sonra Has Oda ile Arzhâne'nin Mabeyn-i Hümayun'a bakan cephesinde seferde kullanılan silahların teşhir edilmesi de seferin hatırasının yaşatılmasına ve İstanbul'un hilafet payitahtı olduğunu göstermeye dair etkinliklerdendir. Gülru Necipoğlu, XIX. yüzyılda başta Tayyazâde Atâ Bey olmak üzere Osmanlı kaynaklarında Has Oda'yı Yavuz Sultan Selim'e atfeden⁵⁴ bir anlayışın geliştiğini, bunun en önemli sebebinin Mısır Seferi'nden sonra gerçekleştirilen zikredilen faaliyetler olduğu görüşünü ileri sürmektedir.⁵⁵

Kaynaklarda "*Kasr-ı Sultân Selîm Hân der kurb-i bâb-i top*" şeklinde zikredilen ve Sultan Selim'in Topkapı Sarayı'ndaki Emânât-i Mukaddese'den sonra en büyük hatırası olarak nitelendirilen Mermer Köşk hakkında Osmanlı tarihçi ve şehnâmecisi Lokman b. Hüseyin'in şu sözleri Mısır Seferi'nin İstanbul'daki yansımalarını göstermektedir: "*Mısır'dan gönderilen mermer direkler ve elvân ruhâmlar ile bostân-ı dilgüşâyâ karîb leb-i deryaya mülâsık sarây-ı âmire dîvânhânesinde [Has Oda] dahi ba'zı eyvânlar ta'mîri ahd-ı hümayunlarında vâki oldı.*"⁵⁶ Yavuz Sultan Selim'in bir iskemle üzerinde oturarak imparatorluğun değişik bölgelerinden gelen haberleri dinlemekten çok hoşlandığı bir seyir mekânı olan ve iki deniz ile iki kıtanın birleştiği Sarayburnu'nda inşa edilen Mermer Köşk, Mısır'dan İstanbul'a zafer simgesi olarak nakledilen unsurları görünür kılmıştır.⁵⁷ Bu çerçevede Yavuz Sultan Selim izlemiş olduğu doğu siyasetiyle sadece hilafet ile saltanatı birleştirmemiş, emâkan-i mübârekenin hâmilîğini üstlenirken, emânât-ı mukaddesenin hatırasını geleceğe taşınmasının öncülüğünü yapmış ve bunlara dair bütün unsurların hem maddi hem de manevi olarak bilinir ve tanınır kılmaya çalışmıştır. Bundan önce Osmanlı sultanlarının hac yolları ve surre ile Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebvî ve Mescid-i Aksâ'nın ziyareti ve bakım onarımına dolaylı olarak katkıda bulunurken Mısır Seferi'nden sonra hilafet unvanıyla Hâdimü'l-Haremeyn olmanın bir gereği olarak bu vazifeleri bizzat üstlendiler.

Notlar

- 1 İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve Enbâü Enbâ'i'z-zamân* (nşr. İhsan Abbâs), Beyrut 1398/1978, IV, 232; Ş. Tufan Buzpınar-Mustafa S. Küçükbaşçı, "Haremeyn", *TDVİA*, XVI, 153.
- 2 Hasan-ı Basrî, *Fezâilü Mekke ve's-Sekeni fihâ* (nşr. Sami Mekki el-Ânî), Kuveyt 1400/1980), 22; Buhârî, "Fazlû's-Salât fî Mescidi Mekke ve'l-Medîne," 1; "Enbiyâ," 10, 40; Müslim, "Mesâcid," 1-2; "Hac," 105-110, 415; Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (çev. Kamil Miras), Ankara, 1974, IV, 167; Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir* (nşr. Cavid Baysun), Ankara 1986, I, 137; Mehmed Emin el-Mekki, *Hulefâ-yı İzâm-ı Osmâniyye Hazerâtının Haremeyn-i Şerifeyn'deki Âsâr-ı Mevrûre ve Meşkûre-i Hümayûnları* (nşr. Mehmet Ayva), Sakarya 2006, s. 64-65.
- 3 Buhârî, "Vudû", 33; "Libâs", 66; Vâkıdî, *el-Megâzî* (nşr. M. Jones), London 1965-66, III, 1108-1109; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâtî'l-kebîr* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1421/2001), I, 386-397, 404-421; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf* (*Ensâbü'l-eşrâf* (nşr. Yusuf Mar'aşlı), Beyrut, 1429/2008, I/2, 1229-1232, 1259-1267; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Beyrut ts., III, 176-178; İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ bi-Ahvâli'l-Mustafâ* (nşr. Mustafa Abdülvâhid), Kahire 1996, II, 555-556.
- 4 I. Selim'in Osmanlı tahtına çıkmasından önceki hayatı hakkında geniş bilgi için bk. M. Hanefi Bostan, "Yavuz Sultan Selim'in Şehzadelik Günleri 1487-1512", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 40, İstanbul 2019, s. 1-86.
- 5 İbn Zünbül, *Âhiretü'l-Memâlik* (nşr. Abdülmun'im Âmir), Kahire 1998, s. 84-85; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter (haz. Şerafettin Turan), Ankara 1957, s. 521-524; Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme* (haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar), Ankara 1990, s. 283-285; "Hoca Sa'deddin Efendi'nin Selim-namesi" (nşr. Ahmet Uğur), *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, IV, Ankara 1980, s. 239-240; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2010, s. 29-32; Mustafa S. Küçükbaşçı, "Sultan I. Selim'e Dair", 500. Yılında Mukaddes Emanetler ve *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2017, s. 5.
- 6 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter (nşr. Ahmet Uğur), *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*, Berlin 1985, s. 63-64; Çağatay Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 117-127; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 42-74.
- 7 Halil İnalcık, "Mehmed II", *TDVİA*, XXVIII, 406.
- 8 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, s. 117-123; İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme* (Haz. Hicabi Kurlangıç), Ankara 2016, s. 248-251; *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri* (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Menzîlnâmeleri) ve *Haydar Çelebi Rûznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme* (haz. Ali Seslikaya), YL Tezi, Tokat 2014, s. 59-61, 119-120.
- 9 İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, 242-244; Kutbüddîn el-Mekki en-Nehrevâlî, *el-İlâm bi-A'lâmi Beytillâhi'l-Harâm* (nşr. Ferdinand Wüstenfeld), Kahire 1303/1886, s. 275-276; M. C. Şahabeddin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *Tarih Dergisi*, XVII/22, İstanbul 1967, s. 49-78; Abdülkadir Özcan, "İdrîs-i Bidlîsî", *TDVİA*, XXI, 486.
- 10 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (nşr. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff), İstanbul 2007, X, 60.
- 11 Bu konuda geniş bilgi için bk. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 87-328; Seyit Ali Kahraman, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Yavuz Sultan Selimşah*, İstanbul 2018, s. 32-157.
- 12 İbn Zünbül s. 99-103; Kutbüddîn el-Mekki en-Nehrevâlî, 277-278.
- 13 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1981, I, 176; IV, 335; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk* (nşr. Muhibbüddin el-Amrevî), Beyrut 1419/1998, XXVIII, 315; LVIII, 34-36.
- 14 İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân fî Havâdisi'z-zamân* (nşr. Halil Mansûr), Beyrut 1418/1998, s. 334-337; Tansel, "Silahşöhrün Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab Adh Eseri", *Tarih Vesikaları*, I/2 [17] (1958), s. 307-311; Evliya Çelebi, IX, 178, 224; *Kâmusu'l-muhît Tercümesi* (haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul 2014, IV, 3974; Feridun Emecen, "Mercidâbık Muharebesi", *TDVİA*, XXIX, 175-176; III. Mütevekkil'in Sultan Selim'in Mısır Seferi sonrasındaki hayatı hk. geniş bilgi için bk. Uğur Demir, "Son Abbâsî Halifesi III. Mütevekkil'in Osmanlı Hâkimiyetindeki Yılları (1516-1543)", *Osmanlı Hilafetinin İlk Asırları*, İstanbul 2020, s. 143-180.

- 15 İbn Tolun, s. 338-339; *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri*, s. 150.
- 16 İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 385-395; İbn Tolun, s. 250; Tansel, "Silahşörün Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab Adh Eseri", *Tarih Vesikaları*, I/2 [17] (1958), s. 312.
- 17 Cârullah b. Fehd, el-Cevâhiru'l-hısân fî Menâkıbı's-Sultân Süleyman b. Osman (nşr. M. b. Sellâme el-Atavî), 1439/2018, s. 205-206; İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 389-391; Tansel, "Silahşörün Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab Adh Eseri", *Tarih Vesikaları*, I/2 [17] (1958), s. 313; *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri*, s. 154-155.
- 18 *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara 1988, s. 7-10.
- 19 Tansel, "Silahşörün Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab Adh Eseri", *Tarih Vesikaları*, I/2 [17] (1958), s. 314; *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri*, s. 150.
- 20 Cârullah b. Fehd, s. 205-206; İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 396-410; İbn Tolun, s. 349; Tansel, "Silahşörün Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab Adh Eseri", *Tarih Vesikaları*, I/2 [17] (1958), s. 316-317; a. e. 2 [17] (1958), s. 430-454; Feridun Emecen, "Ridâniye Savaşı", *TDVİA*, XXXV, 87-88.
- 21 İbn İyâs, *Yavuz'un Mısır Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi* (trc. Ramazan Şeşen), İstanbul 2016, s. 179-180; Cârullah b. Fehd, s. 223-224; İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 414-416; Sincârî, *Menâihu'l-kerem fî Ahbârî Mekke ve'l-Beyt ve vülâti'l-Harem* (nşr. Macide Faysal Zekeriya), Mekke 1419/1998, III, 226-227; Nehrevâlî, *el-Berku'l-Yemânî fî Fethi'l-Osmânî* (nşr. Hamed el-Casir), Riyad 1387/1967, s. 24-27; Tansel, "Silahşörün Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab Adh Eseri", *Tarih Vesikaları*, 2 [17] (1958), s. 451-452.
- 22 Bu konuda geniş bilgi için bk. Tufan Buzpınar, "Osmanlı Hilafeti Meselesi: Bir Literatür Değerlendirmesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2/1 (İstanbul 2004), s. 113-131; Feridun M. Emecen, "Hilâfetin Devri Meselesi: Şaban-ı Şifai ve Şehrizâd Mehmed Said'in Görüşleri Üzerine Yorumlar", *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı I*, İstanbul 2013; Uğur Demir, "Hilafetin Osmanlıya Devri Meselesi", *Osmanlı Hilafetinin İlk Asırları*, İstanbul 2020, s. 60-142; Azmi Özcan, "Osmanlı Geleneğinde Hilâfet", *Geçmişten Günümüze Hilafet* (ed. M. S. Küçükbaşçı-A. Satın-A. Macit), İstanbul 2019, s. 241-270.
- 23 Azmi Özcan, "Osmanlı Geleneğinde Hilâfet", 241-243.
- 24 Taberî, VII, 421-429, 437.
- 25 Kalkaşendî, *Meâsiru'l-inâfe fî Meâlimi'l-hulâfe* (nşr. Abdüssettâr A. Ferrâc), Beyrut 1980, II, 118-119.
- 26 Kalkaşendî, *Meâsiru'l-inâfe*, II, 180-181; Coşkun AlpTekin, "Atabeg", *TDVİA*, IV, 39-40.
- 27 İbn İyâs, s. 100, 136; Kalkaşendî, *Meâsiru'l-inâfe*, II, 180-181.
- 28 İbn İyâs Sultan Selim Mısır'da iken başlayan adına hutbe okunması ve sikke kesilmesinin ayrıldıktan sonra da sürdüğünü ve Osmanlı sultanının adından başka dirhem ve dinarlarda her hangi bir kişinin isminin zikredilmediğini özellikle belirtir. *Yavuz'un Mısır'ı Fethi*, s. 196.
- 29 İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme*, s. 392-393; Tansel, "Silahşörün Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab Adh Eseri", *Tarih Vesikaları*, 2 [17] (1958), s. 444.
- 30 Cârullah b. Fehd, s. 320-322; İbn İyâs, s. 327; *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri*, s. 150, 155, 157; *Kâmusu'l-Muhîtt Tercümesi*, IV, 3974; Tayyâr-zâde Atâ, I, I, 198.
- 31 İbn İyâs, s. 136-137, 143-145, 188.
- 32 Ahmet Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2018, I, 45.
- 33 Kutbüddîn el-Mekkî en-Nehrevâlî, s. 278-279; İbn İyâs, 137; Tayyâr-Zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderun* (haz. Mehmet Arslan), İstanbul 2010, I, 180-181, 201; Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, I, 137.
- 34 *Seyahatnâme*, IX, 360.
- 35 Kutbüddîn el-Mekkî en-Nehrevâlî, s. 278-279.
- 36 Cârullah b. Fehd, s. 223-224; Sincârî, III, 226-227; Kutbüddîn el-Mekkî en-Nehrevâlî, *el-Berku'l-Yemânî*, s. 24-27.
- 37 Cârullah b. Fehd, s. 321; Sincârî, III, 230; Celâl-zâde Mustafa, s. 435-438; Tayyâr-Zâde Atâ, I, 181.
- 38 Evliyâ Çelebi, X, 72.
- 39 Geniş bilgi için bk. Erhan Afyoncu-Uğur Demir, "Mukaddes Emanetlerin Osmanlı'ya İntikali Meselesi", 500. Yılında Mukaddes Emanetler (ed. Mustafa S. Küçükbaşçı), İstanbul 019, s. 68-75; Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "İstanbul'daki Mukaddes Emanetler", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2015, V, 402-415.

- 40 Taberî, VIII, 481-482; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (nşr. Muhammed M. Abdülhamîd), Beyrut 1393/1973, III, 246-247; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniye* (nşr. Ahmed Câd), Kahire 1427/2006, s. 257-258; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fi Sınâ'ati'l-inşâ*, Kahire 1333/1914, III, 290-293; a. mlf., *Meâsiru'l-inâfe*, II, 233-235, 238-239.
- 41 *Yavuz'un Mısır'ı Fethi*, s. 45, 68-73, 188-189, 208-211, 326-327.
- 42 Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'nin siyah renkli kaftanının yünlü kumaşından yapıldığı tahmin edilen sancak-ı şerifin üzerinde "lâ ilahe illallah Muhammedün resûlullah" yazılıydı. Vâkîdî, II, 649; İbn Sa'd, I, 392; İbnü'l-Cevzî, II, 669-670; Evliya Çelebi, X, 71.
- 43 İbn Zünbül, s. 105.
- 44 İbn Zünbül, s. 101.
- 45 *Yavuz'un Mısır'ı Fethi*, 69-70.
- 46 Evliya Çelebi, Memlük başkentinden İstanbul'a intikal eden eserleri şöyle tasnif etmektedir: "Hz. Risâletpenâh'ın sancağı şerifi, üzerinde aslan tasviri ve kûfi hatla "nasrun minellah" yazısı olan kırmızı bir alem, bir cevâhir ile musannâ bir sandık içinde Hazreti Risâlet'in Uhud Gazvesi'nde şehid olan dendânı şerifi, bir tutam mübârek liheyi şerifi kulları, çeşmi nergislerinin sürmedanı ve mili, bir kıt'a hurma lifinden örülerek içi ziftle sıvanmış bir adet abdest ibriği, sanavber ağacından bir tesbih, bir kıt'a şimşirden nalın-ı şerifi, bir hezârân alaca asâsı ve pâybûş-ı şerifi, iki kıt'a hırka-i şerifi, hurma lifi sarıya mail beyaz pamuklu ince dokuma bir hil'at, bir eğer ve bir kara kılıç, bir deve yünü kuşak, bir deve yünü ridâ, bir deve yünü destâr-ı şerif ve bir beyaz süzeni arakıyye. Hz. Yusuf'a izafe edilen bir sarık, bir bıçak, bir güneş saati ve Çâryân Güzînmin kılıçları." *Seyahatname* X, 71.
- 47 İbn Tolun, s. 343; *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri*, s. 150.
- 48 İbn Battûta (ö. 770/1368-1369) Hz. Osman mushafı'nın Cuma namazından sonra ziyarete açıldığını haber vermektedir. *Rihletu İbn Battûta* (Abdülhâdî et-Tâzî), Rabat 1417/1997, I, 309.
- 49 Topkapı Sarayı Hırka-ı Saâdet Dairesi'nde muhafaza edilen Hz. Osman mushafı'nın gelecek nesillere aslına uygun bir şekilde aktarılabilmesi için sadece ramazan ayında ziyarete açılması diğer birçok uygulamada olduğu gibi Sultan Selim'in oluşturduğu geleneğin günümüzde de sürdüğünü göstermektedir.
- 50 *Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri* (haz. Ahmed Akgündüz), İstanbul 1990, I, 326; Tayyâr-Zâde Atâ, I, 187-188, 310-313, 415; V, 20; Enderunlu Abdüllatîf, *Âyîne-i Derûn* (haz. Ahmet Köç), İstanbul 2013, s. 8, 23; Sevgi Ağca, *Hırka-i Saadet Teşkilatı, Törenleri ve Kutsal Emanetleriyle Hırka-i Saadet Dairesi*, İstanbul 2013, s. 278-279.
- 51 *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârihi* (haz. İbrahim Hakkı Çuhadar), Ankara 2003, II, 219-225; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fi Kavânîn-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 60-63; Abdurrahman Şeref, "Topkapı Saray-ı Hümayunu", TOEM, sy. 7, s. 401-406.
- 52 *Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri*, I, 326-328; Mehmet Halîfe, *Târîh-i Gilmânî* (haz. Ertuğrul Oral), (doktora tezi), Marmara Üniversitesi 2000, s. 27, 30, 36, 112-115; Naîmâ Mustafa Efendi, *Târîh-i Na'îma* (trc. Mehmet İpsirli), Ankara 2007, IV, 1836; Tayyâr-Zâde Atâ, I, 187-190, 193-194, 301-320; Enderunlu Abdüllatîf, s. 1-27; İsmail Hakkı Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, s. 125-133.
- 53 Mukaddes emanetler arasında geçmiş peygamberlere izafe edilen eşyalar arasında Osmanlı sultanlarının önemli törenlerde başlarına koydukları kahverengi kadife külah üzerine sarılmış beyaz tülbentli "destar-ı yûsufî" adı verilen Hz. Yusuf'un sarığının ayrı bir yeri vardır. Yavuz Sultan Selim Mısır seferinden sonra İstanbul'a intikal eden bu sarığı bir süre kullanmış, ondan sonraki padişahların önemli bir kısmı da cülûs merasimleri başta olmak üzere önemli törenlerde bunu giymeyi âdet edinmişlerdi. 9 Eylül 1623'te Osmanlı tahtına çıkan IV. Murad "destar-ı yûsufî"yi başına koymuş olarak Has Oda'ya girip Hırka-ı Saâdet'i ziyaret etmiş, ertesi gün de Eyüp Sultan Türbesi'nde Aziz Mahmud Hüdâyî eliyle bir elinde Hz. Peygamber'in diğer elinde de Yavuz Sultan Selim'in kılıçları olduğu halde kılıç kuşanmıştı.
- 54 *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderun*, I, 119-120, 187-188.
- 55 *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*, İstanbul 2007, s. 189.
- 56 *Hünernâme*'den naklen, Necipoğlu, s. 278.
- 57 Mermer Köşk, ifade ettiği mana ve vizyon hakkında geniş bilgi için bk. Necipoğlu, s. 278-282.

Kaynakça

- Abdurrahman Şeref, “Topkapı Sarayı-ı Hümâyunu”, TOEM, sy. 7, s. 393-421.
- Abdülkadir Özcan, “İdrîs-i Bitlîsî”, *TDVİA*, XXI, 486.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1981.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir* (nşr. Cavid Baysun), Ankara 1986.
- a. mlf., *Târîh-i Cevdet* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2018.
- Azmi Özcan, “Osmanlı Geleneğinde Hilâfet”, Geçmişten Günümüze Hilâfet (ed. M. S. Küçükbaşçı-A. Satan-A. Macit), İstanbul 2019, s. 241-270.
- Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf* (nşr. Yusuf Mar'aşlı), Beyrut, 1429/2008.
- Cârullah b. Fehd, *el-Cevâhiru'l-husân fî Menâkıbı's-Sultân Süleyman b. Osman* (nşr. M. b. Sellâme el-Atavî), 1439/2018.
- Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme* (haz. Ahmet Uğur – Mustafa Çuhadar), Ankara 1990.
- Coşkun Alptekin, “Atabeg” *TDVİA*, IV, 39-40.
- Çağatay Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 117-127.
- Enderunlu Abdüllatif, *Âyîne-i Derûn* (haz. Ahmet Köç), İstanbul 2013.
- Erhan Afyoncu-Uğur Demir, “Mukaddes Emanetlerin Osmanlı'ya İhtikali Meselesi”, 500. Yılında Mukaddes Emanetler (ed. Mustafa S. Küçükbaşçı), İstanbul 2019, s. -6875.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname* Seyahatnâme (nşr. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff), İstanbul 2007.
- Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2010.
- a. mlf., “Hilâfetin Devri Meselesi: Şaban-ı Şifai ve Şehrizâd Mehmed Said'in Görüşleri Üzerine Yorumlar”, *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı I*, İstanbul 2013.
- a. mlf., “Mercidâbık Muharebesi”, *TDVİA*, XXIX, 175-176.
- a. mlf., “Ridâniye Savaşı”, *TDVİA*, XXXV, 87-88.
- Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimarî, Tören ve İktidar*, İstanbul 2007.
- Halil İnalçık, “Mehmed II”, *TDVİA*, XXVIII, 406.
- Hasan-ı Basrî, *Fezâilü Mekke ve's-Sekeni fihâ* (nşr. Sami Mekki el-Ânî), Kuveyt 1400/1980).
- Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânin-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998.
- Hoca Sa'deddin Efendi'nin Selim-namesi (nşr. Ahmet Uğur), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, IV, Ankara 1980, s. 225-241.
- İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk* (nşr. Muhibbüddin el-Amrevî), Beyrut 1419/1998.
- İbn Battûta *Rihletu İbn Battûta* (nşr. Abdülhâdî et-Tâzî), Rabat 1417/1997.
- İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve Enbâü Enbâ'i'z-zamân* (nşr. İhsan Abbâs), Beyrut 1398/1978.
- İbn İyas, *Yavuz'un Mısırı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi* (trc. Ramazan Şeşen), İstanbul 2016.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter (haz. Şerafettin Turan), Ankara 1957.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter (haz. Ahmet Uğur), *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*, Berlin 1985.
- İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1421/2001.
- İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân fî Havâdisi'z-zamân* (nşr. Halil Mansûr), Beyrut 1418/1998.
- İbn Zünbül, *Âhiretti'l-Memâlik* (nşr. Abdülmun'im Âmir), Kahire 1998.
- İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ bi-Ahvâli'l-Mustafâ* (nşr. Mustafa Abdülvâhid), Kahire 1996.
- İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-Nâme* (Haz. Hicabi Kırancı), Ankara 2016.
- İsmail Hakkı Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953.
- Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fî Sınâ'ati'l-inşâ*, Kahire 1333/1914.
- Kalkaşendî, *Meâsiru'l-inâfe fî Meâlimi'l-lulâfe* (nşr. Abdüssettâr A. Ferrâc), Beyrut 1980.
- Kutbüddîn el-Mekkî en-Nehrevâli, *el-İ'lâm bi-A'lâmi Beytillâhi'l-Harâm* (nşr. Ferdinand Wüstenfeld), Kahire 1303/1886.
- a. mlf., *el-Berku'l-Yemânî fî Fethi'l-Osmânî* (nşr. Hamed el-Casir), Riyad 1387/1967.
- Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri* (haz. Ahmed Akgündüz), İstanbul 1990.
- M. C. Şahabeddin Tekindağ, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan

- Selim'in İran Seferi, *Tarih Dergisi*, XVII/22, İstanbul 1967, s. 49-78;
- M. Hanefi Bostan, "Yavuz Sultan Selim'in Şehzadelik Günleri 1487-1512", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 40, İstanbul 2019, s. 1-86.
- Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniye* (nşr. Ahmed Câd), Kahire 1427/2006.
- Mehmed Emin el-Mekkî, *Hulefâ-yı İzâm-ı Osmâniyye Hazerâtının Haremeyn-i Şerifeyn'deki Âsâr-ı Mevrûre ve Meşkûre-i Hümayûnları* (nşr. Mehmet Ayva), Sakarya 2006.
- Mehmet Halîfe, *Târih-i Gılmânî* (haz. Ertuğrul Oral), (doktora tezi), Marmara Üniversitesi 2000.
- Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (nşr. Muhammed M. Abdülhamîd), Beyrut 1393/1973.
- Mustafa Sabri Küçükbaşcı, "İstanbul'daki Mukaddes Emanetler", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2015, V, 402-415.
- a. mlf., "Sultan I. Selim'e Dair", *500. Yılında Mukaddes Emanetler ve Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2017.
- Mustafa Sâfî'nin *Zübdetü't-Tevârihi* (haz. İbrahim Hakkı Çuhadar), Ankara 2003.
- Mütercim Âsım Efendi, *Kâmusu'l-muhît Tercümesi* (haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul 2014.
- Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îma* (trc. Mehmet İpşirli), Ankara 2007.
- Sevgi Ağca, *Hırka-i Saadet Teşkilatı, Törenleri ve Kutsal Emanetleriyle Hırka-i Saadet Dairesi*, İstanbul 2013.
- Seyit Ali Kahraman, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Yavuz Sultan Selimşah*, İstanbul 2018.
- Sincârî, *Menâihu'l-kerem fî Ahbâri Mekke ve'l-Beyt ve vülâti'l-Harem* (nşr. Macide Faysal Zekeriya), Mekke 1419/1998.
- Ş. Tufan Buzpınar, "Osmanlı Hilafeti Meselesi: Bir Literatür Değerlendirmesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2/1 (İstanbul 2004), s. 113-131.
- a. mlf.-Mustafa S. Küçükbaşcı, "Haremeyn", *TDVİA*, XVI, 153.
- Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Beyrut ts.
- "Silahşörün Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri" (nşr. Selahaddin Tansel), *Tarih Vesikaları*, I/2 [17] (1958), s. 294-320; 3 [18] (1961), 430-454.
- Tayyâr-Zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târih-i Enderun* (haz. Mehmet Arslan), İstanbul 2010.
- Uğur Demir, *Osmanlı Hilafetinin İlk Asırları*, İstanbul 2020.
- Vâkîdî, *el-Megâzî* (nşr. M. Jones), London 1965-66.
- Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara 1988.
- Yavuz Sultan Selim'in *Sefer Menzîlnâmeleri* (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Menzîlnâmeleri) ve *Haydar Çelebi Rûznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme* (haz. Ali Seslikaya), YL Tezi, Tokat 2014.
- Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (çev. Kamil Miras), Ankara, 1974.

جوشه کلدی ایکی دریا فی الشل
 کوس فریاد ایتی باغ دتی
 مجسم البحرین قان دو کدی اجل
 کو کلره آغندی صدای دار کدی

جمع ادلدی بریره آلات جنگ
 گرز و تیغ و نیر و تیر و تفنگ

Yavuz Sultan Selim'in Güney Denizleri Politikası

Prof. Dr. İdris BOSTAN

DOĞUDA İran-Safevî Devleti ve güneyde Mısır-Memlûk Devleti üzerine düzenlediği iki mühim seferle tanınan Yavuz Sultan Selim'in saltanat döneminde (1512-1520) Akdeniz'de bir deniz seferi söz konusu olmadı. Buna karşılık cihangir bir hükümdar olan I. Selim, coğrafi keşiflerin beraberinde getirdiği, Hint denizlerinde ve bilhassa Kızıldeniz'de İslâm Dünyası için bir tehlike olarak ortaya çıkan Portekiz tehdidi karşısında güney denizlerine yönelmek mecburiyetinde kaldı.

Kızıldeniz'de Yavuz Sultan Selim devrinde gelişen olayların ilk dönemi II. Bayezid zamanında başlamış ve Osmanlı deniz politikaları Kızıldeniz üzerinden Hint denizlerine açılmak suretiyle yeni bir coğrafyada yeni bir mücadelenin içine girmiştir. Bu sebeple Yavuz devri güney denizleri politikasını Kızıldeniz ve Mukaddes Topraklar üzerinden incelemek gerekmektedir.

Yavuz Devri Osmanlı Deniz Politikaları

Kızıldeniz'de Osmanlılar

Osmanlılar için Süveyş, öncelikle Portekiz'e karşı sahilleri, bilhassa tüccar ve hacı-ları korumak, Hindistan ve Uzak Doğu'dan gelen elçilerin güvenliğini sağlamak için seçilmiş Mısır'ın Kızıldeniz'deki bir deniz üssüdür. Cidde ise, Müslümanlar için Mukaddes topraklara yani *Haremeyn-i Şerifeyn*'e deniz yoluyla ulaşmak bakımından en önemli iskelelerdir.

XVI. yüzyılda Hint denizlerinde Osmanlı varlığını tanımlamadan önce resmin bütünü görmek gerekmektedir. Mevcut bilgiler, Osmanlı desteğiyle bile olsa Memlûklerin de Portekiz'e karşı mücadele başlattığını göstermektedir.

Portekiz'in 1502'den itibaren Kızıldeniz sahillerinde görülmesi ve Müslüman denizciliğine karşı saldırıda bulunması öncelikle Cidde'yi tehdit etmek amacına yönelikti. Bu ilk saldırıdan bir süre sonra Memlûk Sultanlığının bölgeyi korumak maksadıyla harekete geçtiği Sultan Gavri'nin, Eylül 1505'te ilk defa ordusundan bir müfreze ayırarak Mekke-Yenbu tarafına, diğerini ise Portekizlilerin Hint Okyanusu'ndaki faaliyetlerine karşı koymak üzere Emîr Hüseyin Kürdî komutasında Kızıldeniz üzerinden Hindistan taraflarına gönderdi.¹

Nisan 1507'de (Zilhicce 912) Portekizlilerin Hint Denizi'ndeki faaliyetlerinin artması karşısında, Cidde kale ve burçlarının yapımını tamamlayan Emîr Hüseyin Aden'e gitmek üzere donanma hazırlığı yaptı.² Yirmiden fazla Portekiz gemisinin Hicaz Denizi'ne girmesi ve Hint tüccar gemilerinin yollarını keserek mallarına el koyması bölgeye verdiği zararları o derece çoğalttı ki, artık Mısır'da pamuklu kumaş ve pirinç bulunmamaya ve bu yüzden fiyatlar artmaya başladı.³ Bu durum karşısında Osmanlılardan yardım isteyen Memlûklere destek olmak üzere ünlü denizci Kemal Reis aynı sene emrindeki filoyla Kahire'ye geldi; beraberinde elli top, Süveyş'te donanma inşa edecek yeterli sayıda usta ve top dökümü için gerekli bakır getirmişti.⁴

1508'de Hindistan sahillerine giden Emîr Hüseyin komutasındaki 12 gemiden oluşan Memlûk donanmasının Çaul'da Portekizlileri yenmesine⁵ karşılık ertesi sene Portekizlilerin, Emîr Hüseyin donanmasına el koyması üzüntüye yol açtı.⁶

Portekiz'in Hint Denizi'ndeki donanma mevcudunun elliye ulaşması karşısında çaresiz kalan Sultan Gavri, iş birliği çabaları sonucu Memlûk-Hindistan-Osmanlı sultanları arasında elçi trafiği yoğun bir şekilde arttı.⁷ Çok geçmeden Memlûk elçileri İstanbul'da görülmeye başladı. Nitekim 17 Haziran 1510'da (10 Rebî'ülevvel 916) Kahire'ye dönen Memlûk Elçisi Emîr Alan Divitdâr'ın, Osmanlılardan yardım sözü almasından⁸ birkaç ay sonra büyük çaplı askerî yardım taşıyan Kemal Reis'in filosu Mısır'a gelirken Ege Denizi'nde fırtınaya yakalandı. Ünlü denizci hayatını kaybettiği gibi gemisi de battığı için (Ekim 1510) Osmanlı yardımı Mısır'a geç ulaşmıştı.⁹

Ocak 1511'de gemi inşa malzemesiyle yüklü birkaç gemi İstanbul'dan İskenderiye'ye geldiğinde bütün eşya Nil Nehri yoluyla Kahire kalesine taşındı. Portekiz'e karşı yürütülen mücadeleyi yakından takip eden ve destekleyen Osmanlılar bu malzemeler için hiçbir karşılık kabul etmemişti.¹⁰ Süveyş'te gemi inşası için hazırlıklar ilerlediği sırada bir Memlûk filosu Doğu Akdeniz sahillerinde Frenklerin saldırısına uğramış, o sene Akdeniz ve Hint denizlerinde Hristiyan saldırıları had safhaya ulaşmıştı.

Kansu Gavri, Süveyş donanması için gerekli ihtiyaç malzemelerini temin etmek üzere 1512 Nisan ayı başlarında Osmanlı denizcisi Reis Hâmid'i II. Bayezid'e gönderdi.¹¹ Ancak bu sırada İstanbul'da saltanat değişikliği olmuş, I. Selim'in 24 Nisan 1512'de Osmanlı tahtına çıktığı haberi gelmişti. O sırada II. Bayezid'in vefat haberinin de alınması, Memlûk başkentinde büyük üzüntüyle karşılanmış, bu büyük gazi ve mücahit "Rum Meliki" için bizzat Sultan Gavri'nin katılımıyla büyük camilerde Cuma namazından sonra gıyabi cenaze namazı kılınmıştı.¹² Ancak saltanat değişik-

liği sırasında Osmanlı ülkesinde karışıklık yaşanması Kansu Gavri'yi de rahatsız etmişti. Çünkü Portekizlileri Kızıldeniz'den uzaklaştırma gücünü sadece Osmanlılar elinde tutuyordu.¹³

Yavuz Sultan Selim tarafından kabul edilen elçi Reis Hâmid, yeni padişah tarafından çok iyi karşılandı. Bol miktarda bakır ve demir tüfek, halat, kereste, kürek ve benzeri mühimmat yüklü gemilerle Mısır'a geri gönderildi.¹⁴

Portekizlilerin Kızıldeniz'i ele geçirme hamleleri her sene artarak devam ediyordu. Portekizlilerin Kemeran'ı ele geçirdiği ve Sevakın'ı kuşattığı haberleri geliyordu.¹⁵ Diğer taraftan ise Sultan Gavri, 30 Eylül 1513'te bir kısım Memlük askerini Selman Reis'in Süveyş'te inşa ettiği gemilerin muhafazasıyla görevlendirdi. Bu sırada denizde dolaşan yirmi kadar Portekiz gemisinin Kızıldeniz'deki tüccarlara verdikleri zararlar artmaya başlamıştı.¹⁶ Bu yüzden yaklaşık altı senedir Cidde Limanı ile İskenderiye ve Dimyat limanlarına hiç mal gelmediği için harap durumdaydı.¹⁷

Bu gelişmeler karşısında Sultan Gavri, çok önemseydiği Selman Reis'in¹⁸ yürüttüğü gemi inşa faaliyetlerini teftiş etmek maksadıyla Süveyş tersanesine gitmeye karar verdi. İbn İyas, Memlük Sultanı'nın bu seyahatini en ince ayrıntılarına kadar anlatmaktadır ve verdiği bilgiler çok önemlidir. 21 Mart 1514'te (24 Muharrem 920) yöneticilerden önemli bir kesimi ve 300 hasekisini yanına alan Sultan Gavri, Süveyş'e doğru yola çıktı.¹⁹ Üç gün süren yolculuktan sonra Süveyş'e vardığında silahlarını kuşanmış ve bütün askerleri merasim kıyafetlerini giymiş olduğu halde, merasimle tersaneye gitti. Süveyş'teki donanmayı inşa etmekle görevli Selman Reis ve beraberindeki 2.000 Osmanlı denizcisi tarafından karşılanan Kansu Gavri, Arapların *gurar* dediği 20 kadırgayı dikkatle inceledi. Kadırgalar huzurunda birer birer denize indirilen Sultan, kendisini çok iyi karşılayan ve görevini başarıyla yapan Selman Reis'e kırmızı kadifeden bir hil'at giydirdi ve 1.000 dinar vererek taltif ettiği gibi donanma inşasında çalışan neccar, demirci ve kalafatçılara da birer hil'at verdi. Bu gemilerin yapımı için Sultan Gavri'nin 400.000 dinardan fazla harcama yaptığı tespit edilmektedir.²⁰

Süveyş'te tersane faaliyetlerinin artmasıyla birlikte han, pek çok dükkân, bazı binalar yaptırılması ve su kuyuları açılması Süveyş'in gelişmesi için ilk önemli başlangıç oldu.²¹

Hint Denizi'ndeki hareketlilik sebebiyle Sultan Gavri, 6 Temmuz 1514'te (13 Cemâziyelevvel 920) Portekizlilere karşı askerî bir birlik daha gönderdiyse de bu takviyenin yetersiz olduğu anlaşıldı.²² Portekizlilerin özellikle Cidde'yi hedef alan bu saldırılardan amaçlarının muhtemelen dinî gerekçelerle İslâm'ın mukaddes şehirlerini tahrip etmek olduğunu düşündürmektedir. Sultan Gavri, üzerine 24 Haziran 1515'te Hind Seferi için Memlük askerinin de içinde bulunduğu kalabalık bir ordu hazırlatarak Selman Reis'in komutasındaki top, tüfek ve diğer savaş aletleriyle donatılmış 20 gemilik Süveyş donanmasına katılmasını emretti. Bu donanmada zaten Osmanlı ve Mağrib asıllı 2.000 denizci bulunuyordu.²³ Böylece Hind Seferi'ne gitmek üzere Kahire'de toplanan 6.000 kişilik Memlük ordusu tam teçhizatlı olarak Selman Reis'i Kızıldeniz'in güneyine gidecek donanmaya başbuğ tayin etti.²⁴

Bu sıralarda Süveyş'te gemi yapıldığı bilgisi Portekizliler tarafından da yakından takip ediliyordu. Mesela 1515'te bölgeden geçen Portekizli eczacı Tome Pires, burada Portekiz'e karşı bir donanma inşa edildiğinin söylendiğini, Süveyş'te hiç ev olmadığını ve muhafazasız bulunduğunu kaydetmektedir.²⁵

Bu dönemden itibaren Osmanlı-Memlûk ilişkilerinde bozulma göze çarpmaktadır. 25 Eylül'de 400 gemiden oluşan bir Osmanlı donanmasının denizden İskenderiye ve Dimyat'a, bir kara ordusunun da Halep üzerinden Mısır'a geleceği haberleri işitildi. Memlûk sultanı ise, muhtemel bir Osmanlı seferine karşı burçları tamir ettirmek üzere İskenderiye'ye gitti ve Reşid'e de sur yaptırdı.

Selman Reis ile Cidde naibi Emîr Hüseyin,²⁶ Kemeran'a gitti ve yaklaşık beş ay içinde burçlu bir kale inşa etti.²⁷ Böylece Osmanlı-Memlûk ordusu Kızıldeniz'de kendisini göstermiş ve önemli üsler edinmişti. Fakat henüz denizden yapılan ticaretin önündeki Portekiz engeli kaldırılabilmiş değildi.

Mısır Seferi İçin Donanma Hazırlıkları ve Tersâne-i Âmire'nin İnşası

Yavuz Sultan Selim devrinin denizcilik politikalarının Akdeniz'e yönelik faaliyetleri arasında, dönemin en önemli tehdit unsurları olan Rodos Şövalyeleri ile başını İspanya ve Venedik'in çektiği Avrupalı devletlere karşı güçlü bir donanma kurma ihtiyacı yer alıyordu. Bunun için gelişmiş tersanelere sahip olunması gerektiğini gören Yavuz Sultan Selim, ilk iş olarak İstanbul'daki tersaneyi genişletmek ve bir imparatorluk tersanesi kurmak için harekete geçti.

Onun denizcilik sahasında en önemli faaliyeti, "İstanbul İmparatorluk Tersanesi"ni kurarak burayı güçlü bir deniz üssü ve gemi yapım merkezi haline getirmesidir. Karadaki galibiyetleri yanında denizlerde de güçlü olmayı isteyen Selim, büyük bir donanmaya sahip olmak amacıyla tersaneyi genişletmek düşüncesindeydi. Daha henüz Çaldıran Seferi öncesinde tersane inşası amacıyla bazı kararlar almıştı. Nitekim Venedik'in İstanbul'daki balyosu Nicolò Giustinian'ın²⁸ 30 Haziran 1513 tarihli mektubunda verdiği bilgiye göre Selim, Gelibolu ve İstanbul'da her biri yüz gözlü iki yüz kadirga kapasiteli büyük tersaneler yapılması emrini verdi. Bunun için 200.000 duka ayıran padişah aynı zamanda yeni kadirgaların yapımında eski kadirga kerestelerinin kullanılmasını emretmişti.²⁹ Venedik Elçisi Antonio Giustiniani'nin verdiği bilgiye göre, tersane gözlerinin inşaatı 1513-14 senesi kış mevsiminde Galata surlarının batısındaki koyda eski Ceneviz tersanesinin bulunduğu yerde çok sayıda marangozun nezaretinde başladı. Buradaki yamaçta bulunan kabirler kaldırılıp toplanan kemikler yeni bir mezarlıkta defnedildikten sonra ortaya çıkan açık alanda tersane inşasına başlandı. 1513 sonbaharında ilk dört göz tamamlanmıştı.³⁰ Tersane-nin yapımını hızlı bir şekilde sürdüren Gelibolu Sancakbeyi/Kaptanıderya İskender Bey, 1514 yaz sonuna kadar 100 tersane gözünü tamamlamış bulunuyordu.³¹

Gemiler seferden geldikleri zaman kış mevsimini karada ve korunaklı geçirmeleri için iki tarafı duvar ve üstü kapalı tersaneler/gözler yaptırıldı. Bu tersane gözleri kıyıya bitişik nizam yapılmışlardı ve kalın duvarlarına karşılık çatıları kiremit

kaplıydı. Bunlar duruma göre bir veya iki kadirga alabilecek kapasitede idiler. Gözlerin yanlarında kürek ve benzeri gemi donanım malzemelerinin konulduğu taştan yapılmış, üstü kurşun kaplı ambarlar bulunuyordu. Tersane gözlerinin arkasında ise kadirga yapım malzemeleri muhafaza edilen, üzerleri düz olan ve kurşunla kaplı birer mahzen vardı.³² Gelibolulu Mustafa Âlî, bu tersane gözlerinin Frenk ülkelerinde olduğu şekilde inşa edildiğini belirtmektedir.³³ Bu sırada Gelibolu sancakbeyi olan İskender Bey³⁴ kaptanıderya olarak bu tersane yani gemi yapım tezgâhlarının inşa faaliyetlerini bizzat yürütmesi yanında henüz İran seferine çıkmayan Yavuz Sultan Selim'in de gözlerin ilk yapımında tersane inşaatıyla ilgilendiği kabul edilmelidir. Tersane yapımının tamamlanmasından sonra sadece İstanbul'da değil imparatorluğun diğer tersanelerinde de önemli ölçüde donanma yapımına teşebbüs edildiği anlaşılmaktadır. Bu hazırlıkların daha sonra Mısır Seferi için olacağını tahmin etmek mümkündür.

Osmanlı tersanelerindeki hareketliliği yakından takip eden Venedik balyosu, Osmanlıların güçlü bir donanma çıkarabileceğine önceleri pek ihtimal vermediyse de,³⁵ daha sonra durumun değiştiğini görmüş, Nisan 1516'da 120 kadirga, 100 kalyata ve firkate yanında 40 top gemisinden oluşan bir donanmanın hazırlandığına tanık olmuştu.³⁶

Dönemin Osmanlı kaynakları ise tersanenin genişletilmesi faaliyetlerine Çaldıran Savaşı (1515) sonrası olayları arasında temas etmektedir. Özellikle Gelibolulu Mustafa Âlî, tarihçi Celâlzâde'nin kendisine anlattığı bir rivayeti naklederek Selim'in Çaldıran Seferi dönüşünde üçüncü vezir tayin ettiği Pîrî Mehmed Paşa'yla yaptığı bir görüşmeyi tersanenin kurulması bakımından önemle kaydetmiştir.³⁷

Bu görüşmeden bir gün sonra Divan'da konunun görüşülmesi ve alınan karar üzerine vezirler ve diğer divan üyeleri birlikte Haliç kıyılarına giderek inceleme yaptı. Pîrî Paşa'nın Yavuz'a ifade ettiği 500 tersane inşası ve her birinde bir gemi yapılması teklifinden maksat, İstanbul'da bulunan yabancı elçi ve temsilcilerin bu girişimi duyarak kendi krallarına bilgi vermelerini ve bu devletlerin bağlılıklarını bildirmek üzere elçi ve haraç göndereceklerini tahmin etmesiydi. Âlî, gerçekten tersane inşaatının başlamasından birkaç ay sonra Fransa, Venedik, Kıbrıs, Dubrovnik ve benzeri pek çok ülkeden üçer yıllık haraç geldiğini belirtmektedir.³⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümrânlığı döneminde Galata surlarından Hasköy'e kadar olan yerde, donanma hazırlamak ve idarî merkez üssü görevini yürütmek üzere kurulan Galata (Haliç, İstanbul) Tersanesi kısa zamanda bir imparatorluk tersanesine dönüştü.

Mısır Seferi Sırasında Osmanlı Donanması

Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferi'ne çıkmak maksadıyla Edirne'den ayrılıp yola koyulduğunda 17 Nisan 1516'da (14 Rebîülevvel 922) Kaptanıderya Sinan Bey'i İstanbul muhafazasıyla görevlendirdi. Çingene Hüsrev Bey'i İzmit'e göndererek gemi inşa ettirmesini emrettiği gibi,³⁹ 26 Nisan 1516'da (23 Rebîülevvel 922) da Acemi Kasım Bey'i Kemer'de gemi inşa etmek üzere gönderdi. Aynı gün kaptanlık görevine

getirilen Cafer Ağa, hemen ertesi gün donanma hazırlığına başlamak üzere görevlendirildi.⁴⁰

I. Selim komutasındaki Mısır Seferi için Anadolu topraklarını geçen Osmanlı orduları 24 Ağustos 1516'da Mercidâbık'ta Memlük ordularını yenerek Halep'i ele geçirdi, sonra yoluna Hama ve Humus üzerinden devam ederek 27 Eylül'de Şam'a girdi.

Yavuz Sultan Selim, ordusuyla henüz Şam'dan hareket etmeden önce, 12 Aralık 1516'da (17 Zilkade 922) İstanbul'dan bir ulak gelerek donanma inşasının tamamlandığını bildirdi.⁴¹ Söz konusu bu gemiler, muhtemelen Pîrî Paşa'yla yaptıkları görüşmeler sonunda tersanede girişilen tersane kızaklarıyla gemi inşa faaliyetlerinin sonucu idi. Bunun üzerine padişah, İstanbul muhafazasında bıraktığı Pîrî Paşa'ya bir ferman göndererek donanmayı hazırlatmasını ve Kaptan Cafer Ağa ve diğer beylerle birlikte İskenderiye'ye yollamasını istedi.⁴² Ancak bu sırada İstanbul'da kış mevsiminin şiddetli geçmesi ve Haliç'in defalarca donması yüzünden donanma hareket edemedi.⁴³ Cafer kaptanın Sadrazam Yunus Paşa'ya gönderdiği bir rapora göre, Galata'da (Haliç) yirmi mavna, kırk iki kadirga, dokuz kayık, altı top gemisi ve beş at gemisi olmak üzere seksen iki gemi, Gelibolu'da ise on mavna, sekiz kayık ve altı at gemisi olmak üzere yirmi dört gemi hazırlanmış bulunuyordu. Toplam 106 gemiden oluşan bu Osmanlı donanması ayrıca ordunun ihtiyacı olan yiyecek ve giyecek maddeleri yüklenmiş olarak Cafer kaptanın emrinde 26 Mart 1517 Perşembe günü Mısır'a doğru yola çıktı.⁴⁴

Bu sırada Mısır'ın fethedildiği haberleri geldi. Cafer kaptan 26 Mayıs 1517'de donanmayla birlikte İskenderiye'ye ve ertesi gün Nil yoluyla Kahire'ye gelerek Sultan I. Selim tarafından kabul edildi. Donanmayı teftiş maksadıyla 28 Mayıs'ta İskenderiye'ye doğru yola çıkan padişah, 2 Haziran'da şehre vardı ve bütün donanmayı teftiş ederek barçaları özel bir ilgiyle seyretti. Bazı gemilerde bulunan uzun topları bizzat gemilere girerek inceledi. Bu sırada kaleden ve gemilerden top atılarak şenlik yapılıyordu. Padişah tekrar Kahire'ye döndükten sonra 29 Haziran'da Cafer Bey'in de katıldığı Divan'da donanmanın İstanbul'a dönmesi emrini verdi. Bunun üzerine Osmanlı donanması, 15 Temmuz'da İskenderiye'den hareket etti.

Yavuz Kahire'de Selman Reis'le Görüşüyor

Osmanlı ordularının Şam'dan Mısır'a doğru ilerlediği sırada Yavuz Sultan Selim, Selman Reis'e haber göndererek yanına davet etmiş, ancak Portekiz'e ait bir donanmanın Cidde'ye gelmekte olduğu haberi üzerine Selman Reis 13 Nisan 1517'de Mısır'a gitmekten vazgeçmişti. Halkın isteği üzerine bir müddet daha Cidde'de kalarak Portekiz saldırısını önlemeye çalışan Selman Reis, 18 Nisan 1517'de (26 Rebîülevvel 923) otuz barça ve kadirgadan oluşan Portekiz donanması ile Cidde Limanı'nda karşılaştı. Portekizliler Cidde Kalesi'ni kuşattılar. Selman Reis, kale ve limanı savunmak suretiyle düşmanın karaya çıkmasına mani oldu. Haremeyn üzerindeki Portekiz tehdidini engelleyen ünlü denizci padişahla görüşmek üzere kendisine ait birkaç gemiyle Cidde'den ayrıldı ve Süveyş'e gitti. Süveyş'ten itibaren karadan yoluna devam etti ve 22 Ağustos 1517'de (4 Şaban 923) Kahire'ye ulaştı. Cidde'de yaşanan olayları kaleme aldığı bir rapor hazırlamıştı.

Selman Reis'in Kahire'de Yavuz'a sunduğu 1517 tarihli bu raporda Cidde Limanı'nda Portekizliler tarafından dört geminin yakıldığını, bunlardan birinin devlete, iki geminin Yusuf Türkî ile Hüseyin Bey'e ait kalyonlar olduğunu ve birinin de Aden önünde zapt edilen Portekiz gemisi olduğunu belirtti. Dört gün limanda kalan Portekiz donanması, Selman Reis'in yönettiği harekât ve kıyıda atılan toplar sayesinde sahile çıkamadı ve dört gün sonra Cidde Limanı'nı terk etmek zorunda kaldı. Selman Reis, kendisine sığınan Müslüman bir Hintli'den, Portekiz donanmasının Aden'e geldiğinde Aden emîrinin onlara yiyecek verdiğini, sonra muhtemelen tehlikeyi kendi üzerinden savuşturmak için savunmasız olduğunu düşündüğü Cidde'ye yönlendirdiğini, yanlarına da dört kılavuz verdiğini öğrendi. Cidde savaşında Selman Reis, birkaç kadirga ile Portekiz donanmasına hücum etmiş ve top ateşiyle iki üç gemisini batırmıştı.⁴⁵ Cidde savaşı, kadirgadan oluşan Akdeniz tipi bir filonun Okyanus tipi donanma karşısında savunmadaki askerî gücünü göstermesi bakımından önemli kabul edilmektedir.⁴⁶

Şeyh Âmir'in topraklarından bazı yerleri fethettikleri belirtilen Selman Reis, beraberinde Hint Denizi'nde tüccarların yolunu kesen Portekizlilerden alınmış bir grup esir ve sayılamayacak kadar çok ganimet getirmişti. *Haydar Çelebi Ruznâmesi*'nde Selman Reis'in 28 Ağustos'ta (10 Şaban 923) Kahire'deki Divan'da Yavuz Sultan Selim tarafından kabul edildiği ve padişahın elini öptüğü kaydedilmektedir.⁴⁷

Ancak Selman Reis, Hüseyin Bey'in ölümünden sorumlu tutulduğu gibi, hakkındaki başka şikâyetler ve özellikle Hayırbey'in kendisinden pek hoşlanmaması yüzünden hapsedildi. Hâlbuki Diyarbekrî, Selman Reis'in sâlih, dindar, gazi ve mücahit bir kimse olduğu için ona reva görülen muameleden askerin çok huzursuz olduğunu nakletmektedir Nihayet 21 Şubat 1518'de mahkûm olarak İstanbul'a gitmek üzere Kahire'den ayrıldı.⁴⁸ Sanuto, onun zincirli olarak Yavuz Sultan Selim'in yanına gönderildiğini yazmaktadır.⁴⁹ Padişah, Mercidâbık'ta iken 8 Mayıs 1518'de (27 Rebûlâ-hir 924) divanı topladı ve iki gün sonra da Selman Reis'in İstanbul'a götürülmesini emretti.⁵⁰

1519'da İstanbul'da bulunan Selman Reis, Kızıldeniz'de alınması gereken tedbirler hakkında bazı telkinlerde bulunuyor ve Portekiz tehlikesine karşı otuz kadirga ve birkaç barçadan oluşan bir donanma hazırlamayı taahhüt ediyordu.⁵¹ Selman Reis'in yeniden Kızıldeniz'e donanma komutanı olarak gelmesi Kanûnî devrinde söz konusu olmuş, Pargalı İbrahim Paşa'ya Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'ndaki güç mücadelesinde neler yapılması gerektiğini ve bölgenin ekonomik ve stratejik önemini ele alan tafsillatlı bir rapor sunmuştur.⁵²

Sonuç Yerine

Bu dönemde gerek takip edilen politikalar ve gerekse yeniden kurulan imparatorluk deniz üssü olan Tersâne-i Âmire'nin faaliyetleri sayesinde sonraki dönemler için yeni politikalar oluşmuş ve bu gelişmelerin ışığı altında Osmanlı İmparatorluğu dünyada kendine yeni bir uluslararası kimlik bularak kendi dünyasını dünyanın diğer bölümüyle hem mücadele hem de ticaret yolları üzerinden etkilemiştir.

Yavuz Sultan Selim sonrasında Kanûnî'nin Güney denizlerine yönelmesi ile Kızıldeniz tarafında Yemen ve Habeş, Basra Körfezi tarafında ise Basra ve Lahsa eyaletleri kurularak yüzyıllarca bölge denizlerinin, hac ve ticaret yollarının korunmasına dikkat gösterilmiştir.

Notlar

- 1 İbn İyas Muhammed b. Ahmed, *Bedâiyu'z-zuhûr fî vekâyi'i'd-duhûr*, nşr. Muhammed Mustafa, IV, Kahire 1982, s. 82. Osmanlıların da Süveyş'teki donanma üssüne Hint Kaptanlığı dediği bilindiğine göre İbn İyas'ın bu tabiri aynı maksatla kullanmış olması ve Yemen-Aden bölgesini kastetmiş olması gerekmektedir.
- 2 Evliya Çelebi'ye göre taştan yapılmış olan Cidde Kalesi'nin çevresi 2.000 adımdı (Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, haz. Y. Dağlı, S. A. Kahraman, R. Dankoff, YKY, İstanbul 2005, s. 796).
- 3 İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 109.
- 4 Kemal Reis'in biyografisi ve bu yardım seferleri için bk. İdris Bostan, "Kemal Reis", *DİA*, 25 (2002), s. 227.
- 5 Salih Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınır'daki Osmanlı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 113-114.
- 6 Hüseyin el-Müşrif olarak geçmektedir (İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 156).
- 7 İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 182, 185.
- 8 İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 184.
- 9 İ. Bostan, *Kemal Reis*, s. 227. II. Bayezid'in elçisi, 16 Zilka'de 916'da (14 Şubat 1511) Kahire'ye ulaşmış ve Gavri'ye Kemal Reis'in gemisinin denizde fırtınaya yakalandığını bildirerek yardım filosunun oraya ulaşip ulaşmadığını sormuştu (İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 202).
- 10 İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 201. Krş. S. Özbaran, *Sınır'daki Osmanlı*, s. 120.
- 11 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), Evrak (E), nr. 6472.
- 12 Eserinde Osmanlı saltanatındaki bu değişikliğe yer veren İbn İyâs, I. Selim'in tahta çıkışını, kardeşleri Korkut ve Ahmet'i öldürmesini zikretmekte, Kahire'ye gelen Şehzade Ahmet'in oğulları Süleyman ve Alaaddin'in orada taundan vefat ettiklerinden bahsetmektedir (İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 269-270).
- 13 İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 306.
- 14 İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 285.
- 15 İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 307.
- 16 İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 331.
- 17 İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 359.
- 18 Selman Reis'in biyografisi için bk. İdris Bostan, "Selman Reis", *DİA*, 36 (2009), s. 444-446. Diyarbekrî, Selman Reis'le Yemen seferine katılan ulemadan Köse Muhyiddin'in verdiği bilgiye dayanarak onun "Türk-i sâdık" bir kimse olduğunu zikretmektedir (Abdüssamed b. Seyyidî Ali b. Dâvûd ed-Diyarbekrî, *Nevâdirü't-tevârih*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, nr. 596, vr. 180b).
- 19 İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 362, 364.
- 20 İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 365-366.
- 21 Sultan, 9 Safer'de (5 Nisan) Süveyş'ten dönerek Birketü'l-Hac'da konaklamış ve 12 Safer (8 Nisan) Cuma günü Kahire'ye dönmüştür (İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 362-366).
- 22 Haber, 13 Temmuz günü (20 Cemâziyelevvel) Kahire'ye geldi (İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 381, 383).
- 23 İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 458.
- 24 İbn İyas, *Bedâiyu'z-zuhûr*, IV, s. 466-467.
- 25 Tome Pires, *The Suma Oriental of Tome Pires*, trans. Armando Cortesao, I, Ashgate Publishing for Hakluyt Society, London 1944, s. 11-12.
- 26 İbn İyas'ın "Hind" tabirini Kızıldeniz'in güney kesimleri ve Yemen'in Hint Okyanusu tarafı için kullandığını hatırdı tutmak gerekir. Çünkü Osmanlılar da Kızıldeniz'den Hindistan'a kadar sefer yapan donanmasına "Hind Donanması" demektedir. Bkz. *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, yay. Halil Sahillioğlu, IRCICA Yayınları, İstanbul 2002, h. 6, s. 8.
- 27 İbn İyas, "Hind Toprakları" olarak zikrettiği Kemeran ve Zebid gibi yerler

- sebebiyle Yemen bölgesinin kastedildiğini göstermektedir (İbn İyas, *Bedâ'iyu'z-zuhûr*, V, s. 83).
- 28 Nicolò Giustinian, 1508-1516 yılları arasında İstanbul'da balyos olarak görev yapmıştı (Maria Pia Pedani, "Elenco Degli Inviati Diplomatici Veneziani Presso i Sovrani Ottomani", *Electronic Journal of Oriental Studies*, V/4 (2002), s. 18).
- 29 Marino Sanuto, *I Diarii di Marino Sanuto*, ed. Federico Stefani vd., Bologna 1969, XVI, s. 587, XVII, s. 538. Bu sırada kaptanıderya bulunan ve aynı zamanda padişahın kız kardeşinin kocası olan Gelibolu Sancakbeyi Kasım Bey'i de İstanbul'a getirtmişti. Onun Gelibolu sancakbeyi olduğu konusunda bkz. İdris Bostan, "Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu, 1534", *Osmanlı Akdenizi*, Küre Yayınları, İstanbul 2017, s. 123.
- 30 Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrakeyn*, İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, TY. 5964, vr. 8b-9a'daki görüntü için bkz. İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, Bilge Yayın Habercilik, İstanbul 2005, s. 20.
- 31 İstanbul Balyosu Nicolò Justinian'dan Venedik'e gelen 12 Haziran 1514 tarihli mektup: M. Sanuto, *I Diarii*, XVIII, s. 421. Balyos raporlarına göre tersanenin inşasını inceleyen bir araştırma için bkz. Wolfgang Müller Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, çev. Erol Özbek, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 48.
- 32 Wiener, tersane gözlerinin benzerlerinden hareketle iç genişliklerinin 5,5-7 m, uzunluklarının ise 20-40 m arasında olduğunu belirtmektedir (W. M. Wiener, *İstanbul Limanı*, s. 45-46).
- 33 *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY. 5959, vr. 234b. Wiener, Venedik'teki gemi barınaklarının da aynı şekilde yapıldığını belirtmektedir (W. M. Wiener, *İstanbul Limanı*, s. 46).
- 34 İskender Bey'in üçüncü kaptanlık dönemi 14 Mart-31 Aralık 1514 tarihleri arasındadır (İ. Bostan, "Cezâyir-i Bahr-i Sefid", s. 58).
- 35 Venedik balyosunun 8 Ocak 1516 tarihli mektubunda padişahın Memlükler üzerine seferi dolayısıyla hazırlattığı donanma için büyük rakamlar söylense de gerçekte 40 kadirgaya sahip olduğunu yazıyordu (M. Sanuto, *I Diarii*, XXI, s. 505).
- 36 M. Sanuto, *I Diarii*, XXII, s. 204. Bu yangına temas eden bir kayıt için bkz. Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar, Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık*, çev. Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 307.
- 37 Tersanenin kuruluşu hakkında Yavuz ile Pîrî Paşa arasında geçen konuşma için bkz. İdris Bostan, "İmparatorluk Donanmasına Doğru: Tersâne-i Âmire'nin Kuruluşu ve Denizlerde Açılım", *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, I, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 121-131.
- 38 Âli, *Künhü'l-ahbâr*, vr. 235a-b.
- 39 *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, I, s. 476.
- 40 *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, I, s. 477. Cafer Ağa hakkında bkz. İ. Bostan, "Cezâyir-i Bahr-i Sefid", s. 58.
- 41 Bu sırada Engürüs ile de antlaşma yapılmıştı (*Haydar Çelebi Ruznâmesi*, I, s. 482).
- 42 Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârîh*, II, İstanbul 1280, s. 373.
- 43 Şahabettin Tekindağ, "Haliç Tersanesinde İnşa Edilen İlk Osmanlı Donanması ve Câfer Kapudan'ın Arızası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/7 (1968), s. 68. 18 Kasım 1516'da (22 Şevval 922) padişahın Şam'da bulunduğu sırada kar yağdığı konusunda bkz. *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, I, s. 481.
- 44 TSMA, E. nr. 6608'de bulunan Cafer kaptanın bu arızası için bkz. Ş. Tekindağ, "Câfer Kapudan'ın Arızası", s. 66-70 ve daha kapsamlı bir neşir için bkz. Jean-Louis Bacqué-Grammont, "Soutien Logistique et Présence Navale Ottomane en Méditerranée en 1517", *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, Les Ottomans en Méditerranée, 39/ayrı basım (1985), s. 7-34.
- 45 Portekiz donanmasında yirmi iki barça, altı kadirga ve iki kayık bulunuyordu. Bkz. TSMA, E. 8337, E. 5902; M. Yakup Mughul, "Portekizlilerle Kızıldeniz'de Mücadele ve Hicaz'da Osmanlı Hâkimiyetinin yerleşmesi Hakkında bir Vesika", *Belgeler*, II/3-4 (1965), s. 37-48; Jean-Louis Bacqué-Grammont, Anne Kroell, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en Mer Rouge, l'Affaire de Djedda en 1517*, Institut Français d'Archéologie Orientale, Le Caire 1988.
- 46 John Francis Guilmartin, *Gunpowder and Galleys, Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the 16th*

- Century, Naval Institute Press, Cambridge 2003, s. 26-29.
- 47 Feridun Ahmed Bey, *Münşeâtü's-selâtîn*, I, İstanbul 1858, s. 491.
- 48 Diyarbekrî, *Nevâdirü't-tevârîh*, vr. 180a.
- 49 Peter Mario Luciano Sebastian, *Turkish Prosopography in the Diarii of Marino Sanuto 1496-1517/902-923*, PhD dissertation, School of Oriental and African Studies, University of London, London 1988, s. 465-66.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak nr. 5902, 6472, 6608, 8337.

Kaynak Eserler

- Diyarbekrî, Abdüssamed b. Seyyidî Ali b. Dâvûd, *Nevâdirü't-tevârîh*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, nr. 596.
- Feridun Ahmed Bey, *Münşeâtü's-selâtîn*, I, İstanbul 1858.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY. nr. 5959.
- Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, I, İstanbul t.y.
- Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârîh*, II, İstanbul 1280.
- İbn İyas Muhammed b. Ahmed, *Bedâiyü'z-zuhûr fi vekâyi'i'd-duhûr*, (nşr. Muhammed Mustafa), IV-V, Kahire 1982.
- Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrakeyn*, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY. 5964.

Araştırma ve İncelemeler

- BACQUE-GRAMMONT, Jean-Louis, “Soutien Logistique et Présence Navale Ottomane en Méditerranée en 1517”, *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, Les Ottomans en Méditerranée, 39/ayrı basım (1985), s. 7-34.
- BACQUE-GRAMMONT, Jean-Louis, KROELL, Anne, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en Mer Rouge, l'Affaire de Djedda en 1517*, Institut Français d'Archéologie Orientale, Le Caire 1988.
- BOSTAN, İdris, “Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyaletinin Kuruluşu, 1534”, *Osmanlı*

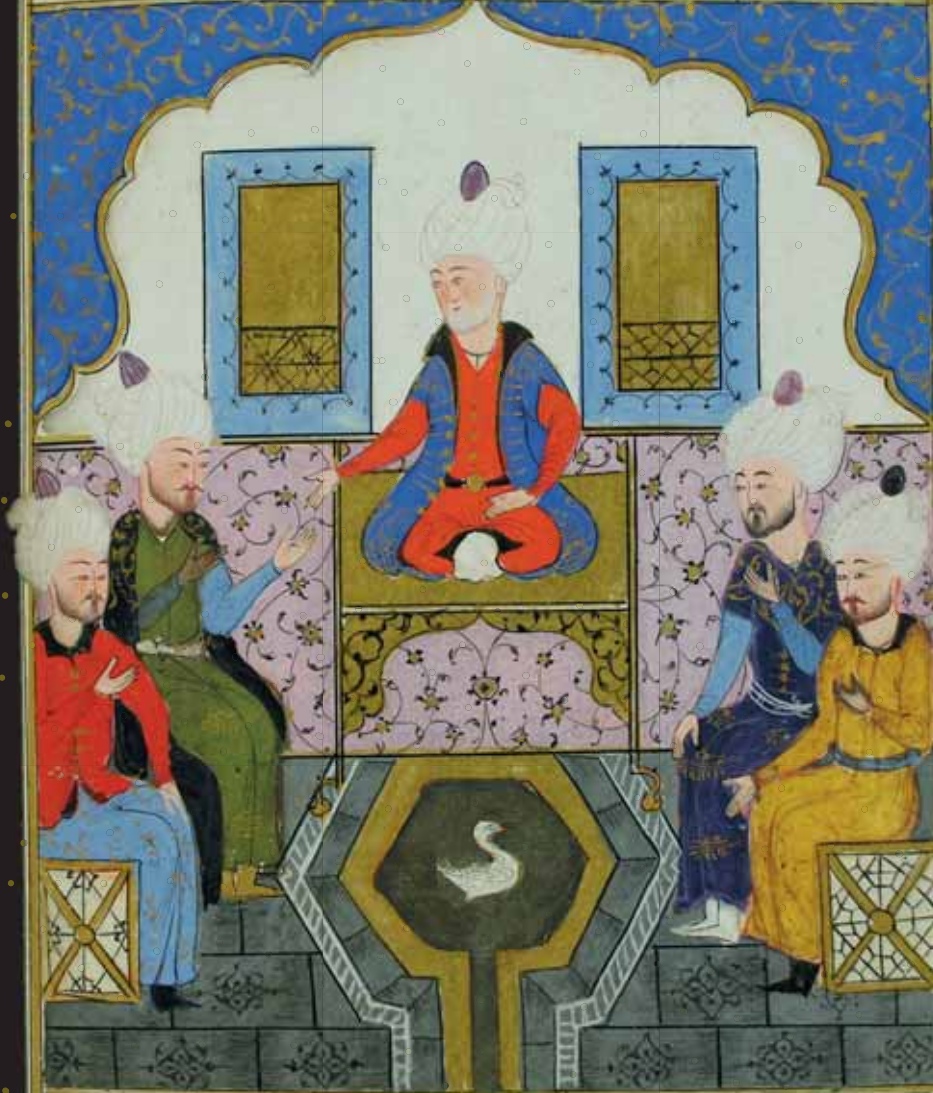
- 50 Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, I, İstanbul t.y., s. 498.
- 51 S. Özbaran, *Sınırdaki Osmanlı*, s. 124-125.
- 52 İdris Bostan, “Kızıldeniz’de Osmanlı-Portekiz Mücadelesi: 16. Yüzyılda Süveyş, Cidde ve Muha Deniz Üsleri”, *Osmanlı Akdenizi*, Küre Yayınları, İstanbul 2017, s. 125-169.

Akdenizi, Küre Yayınları, İstanbul 2017, s. 103-124.

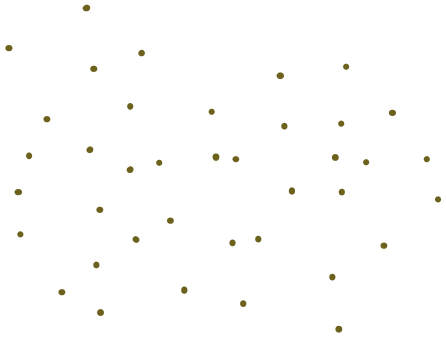
- BOSTAN, İdris, “İmparatorluk Donanmasına Doğru: Tersâne-i Âmire’nin Kuruluşu ve Denizlerde Açılım”, *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, I, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 121-131.
- BOSTAN, İdris, “Kemal Reis”, *DİA*, 25 (2002), s. 226-227.
- BOSTAN, İdris, “Kızıldeniz’de Osmanlı-Portekiz Mücadelesi: 16. Yüzyılda Süveyş, Cidde ve Muha Deniz Üsleri”, *Osmanlı Akdenizi*, Küre Yayınları, İstanbul 2017, s. 125-169.
- BOSTAN, İdris, “Selman Reis”, *DİA*, 36 (2009), s. 444-446.
- BOSTAN, İdris, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, Bilge Yayın Habercilik, İstanbul 2005.
- Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2005.
- GUILMARTIN, John Francis, *Gunpowder and Galleys, Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the 16th Century*, Naval Institute Press, Cambridge 2003.
- MUGHUL, M. Yakup, “Portekizlilerle Kızıldeniz’de Mücadele ve Hicaz’da Osmanlı Hâkimiyetinin yerleşmesi Hakkında bir Vesika”, *Belgeler*, II/3-4 (1965), s. 37-49.
- ÖZBARAN, Salih, *Yemen’den Basra’ya Sınır’daki Osmanlı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.
- PEDANI, Maria Pia, “Elenco Degli Inviati Diplomatici Veneziani Presso i Sovrani

- Ottomani”, *Electronic Journal of Oriental Studies*, V/4 (2002), s. 1-54.
- PIRES, Tome, *The Suma Oriental of Tome Pires*, trans. Armando Cortesao, I, Ashgate Publishing for Hakluyt Society, London 1944.
- SANUTO, Marino, *I Diarii di Marino Sanuto*, ed. Federico Stefani vd., XVI-XVIII ve XXI-XXII, Bologna 1969.
- SEBASTIAN, Peter Mario Luciano, *Turkish Prosopography in the Diarii of Marino Sanuto 1496-1517/902-923*, Ph.D. dissertation, School of Oriental and African Studies, University of London, London 1988.
- TEKİNDACI, Şahabettin, “Haliç Tersanesinde İnşa Edilen İlk Osmanlı Donanması ve Câfer Kapudan’ın Arızası”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/7 (1968), s. 66-79.
- Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, yay. Halil Sahillioğlu, IRCICA Yayınları, İstanbul 2002.
- VATIN, Nicolas, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar, Doğu Akdeniz’de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık*, çev. Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004.
- WIENER, Wolfgang Müller, *Bizans’tan Osmanlı’ya İstanbul Limanı*, çev. Erol Özbek, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

کشتی بندن زورجرات له قوی
 قالمیو پیر سرع روحوده لونا
 سینه زارم ییرین الدی یا سمین
 داخی کل سنبیل ستر مریوز

دنیه دن کیم کام آلور کیم من آلم
 بوفند ده کیم قالور کیم من قالم

Savaş ve İstihbarat: Yavuz Sultan Selim Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme

Prof. Dr. Emine DİNGEÇ

Gece gündüz durumdan haberdar adamları olup,
Hiçbir şeyi onun için gizli bırakmıyorlardı.

Adâ'î-yi Şîrâî

Giriş

Birçok başarılı savaş hikâyelerinin ardında düşman hakkında önceden edinilmiş bilgiler yer almaktadır. XVI. yüzyılın en dikkate değer padişahlarından birisi Yavuz Sultan Selim'dir (1512-1520). Babası Sultan II. Bayezid'in (1481-1512), Fatih Sultan Mehmed dönemi (1451-1481) fetih politikalarına uzun süre ara vermesinin ardından kendi saltanat döneminde *Memâlik-i Mahrûse*'ye doğuda büyük topraklar katmış ve Osmanlı Devleti'ni İslâm dünyasının lideri durumuna getirmiştir. Bu makalede Yavuz Sultan Selim'in buhranlı tahta çıkışında ve bahsedilen toprakların ele geçirilmesinde istihbarattan yararlanması boyutu ele alınacaktır.

Hipotezimiz Yavuz'un fetih yaptığı bölgelere ilişkin daha önceki dönemlerin bütün bilgilerine vâkıf olduğu ve bu bilgiler üzerinden politikalar oluşturduğudur. Ayrıca savaş başlamadan önce ahalinin hali, sefer yapılacak devletin siyasi durumu ve yöneticileri hakkında kuvvetli istihbari bilgiler topladığıdır. Bu sayede fetihler olabilecek en kısa sürede, en az kayıplarla ve bölgeye en az zarar vererek gerçekleştirilebilmiştir. Seçilen konu iki boyutludur. Literatür değerlendirmesi de buna göre ele alındı. Bir taraftan Osmanlı istihbaratı, diğer taraftan Yavuz Sultan Selim dönemiyle ilgili yapılan çalışmalar incelendi. Osmanlı istihbaratı konusunda Hal-dun Eroğlu, söz konusu faaliyetlerin sistematik olmayan yanına dikkat çekmiş ve

temel tasniflemeleri yapmıştır. Bu yönüyle yapılacak çalışmalara öncülük etmiştir.¹ Emrah Safa Gürkan bu temel yapı üzerine Osmanlı istihbarat ağının örüntülerini, Osmanlıca kaynakların yanında Avrupa'nın birçok arşivinden Fransızca, Portekizce, İtalyanca, İspanyolca, Almanca ve Latince belgelerden yararlanarak ortaya çıkarmıştır.² İlhan Gök'ün 1503-1527 tarihli incelemiş olduğu İnamat Defteri, haber getirenlere ve casuslara verilen hediye ve nakit paraları da kapsadığı için Osmanlı Devleti'nin haber alma ağlarını ortaya koyacak veriler sağlamaktadır.³ Öte taraftan Yavuz Sultan dönemine ilişkin çok değerli araştırmalar yapılmıştır. Çağında yapılan *Selimnameler*⁴ gibi günümüzde de *Yavuz Sultan Selim* başlıklı birçok eser mevcuttur. Bunlar içinde son zamanlarda çıkan Feridun Emecen'in kitabı, özellikle kaynakları değerlendirme açısından kıymetlidir.⁵ Emecen, Yavuz Sultan Selim'i doğumundan ölümüne arşiv kaynaklarından yararlanarak inceler. Diğer değerli bir çalışma Selahattin Tansel tarafından 1969 yılında yayınlanmıştır. Tansel, Yavuz Sultan Selim'in saltanat sürecine odaklanmış ayrıca birçok arşiv belgesinin faksimile baskısını ek kısmında vermiştir.⁶ *Selimname* inceleyicisi olan Ahmet Uğur tarafından kaleme alınan eser ise daha çok sahiplenilen kimliğin ruhunu okşayacak niteliktedir.⁷ Çağatay Uluçay'ın birçok belgenin neşrini içeren makaleleri de Yavuz Sultan Selim dönemini aydınlatmaktadır.⁸ Bahsedilen bütün çalışmalara kaynaklık etmektedir. Ayrıca Yavuz Ercan da geniş bir makale olarak Yavuz Sultan Selim'i incelemiştir.⁹ *Selimnamelerin* önemli bir kısmı gün ışığına çıkmıştır.¹⁰ Hatta İtalyanca yazılmış bir *Selimname* dahi mevcuttur.¹¹ Son zamanlarda Yavuz Sultan Selim dönemini aydınlatacak yeni çalışmalar yapıldı. Bunlardan biri Mısır seferini konu alan *Târih-i Feth-i Mısır*¹² diğeri ise Muhyî'nin *Selim-nâmesi*'dir¹³. Bu makalede yapılan araştırmalarda yer yer değinilen fakat hâkim bir argüman haline getirilmeyen bilgi edinmenin ve edinilen bilgiye göre strateji belirlemenin önemine dikkat çekilecektir. Kaynak olarak arşiv kayıtlarında yer alan mektuplar, arzuahaller, *Selimnameler* ve Arap tarihçilerin eserleri esas alınmıştır. Arşiv belgelerinin bir kısmı kısmen yayınlanmış veya varlığı bilinenlerle, bir kısmı muhtemelen arşivin bazı kataloglarının yeni açılmasından dolayı yeni belgelerden oluşmaktadır.

İstihbarat, Arapça *haber* kelimesinden haber alma anlamına gelen *istihbarın* çoğuludur. Alınan haberler, öğrenilen bilgilerdir. Gerek savaşlarda gerekse ülkelerin yönetilmesinde her türlü planlama ve strateji mevcut durumlara göre belirlenir. Mevcut durumun tespiti ise haber yani istihbarata göre yapılır.

İnsanlar, tarihin en erken zamanlarından beri istihbaratın önemini farkına vardılar. Kralların, şahların, sultanların danışmanları, savaşta zaferin kazanılmasında, düşman ahvalinin öğrenilmesine; barışta adil yönetimin sağlanmasında, halkın ve beylerin durumlarının bilinmesine dikkat çektiler. M.Ö. VI. yüzyılda Sun Tzu, *Savaş Sanatı* isimli eserinde düşman hakkında bilgi toplamanın asker beslemeye göre daha ekonomik olduğunu söyledi.¹⁴ Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan (1063-1072) ve Melikşah'ın (1072-1092) saltanatında vezirlik yapan Nizamülmük ise istihbaratın ülke yönetiminde, sultanın halkın ahvalini bilmesindeki öneme vurgu yaptı. Gerek planlama yapmada ve gerekse adil yönetimi sağlanmada âdeta istihbaratı şart

koştı.¹⁵ Yusuf Has Hacib, 1069- 1079 yılında Karahanlı Hakanı Tabgaç Uluğ Buğra Han'a, sunduğu Kutadgu Bilig'de devletin uzun ömürlü olması için hükümdarın bütün memlekete *göz-kulak kesilmesini* gerekli gördü. Uygunsuz işleri olanların tasfiyesinin, devlet yönetiminde mutluluk sağlayacağını bildirdi.¹⁶ Yine Yusuf Has Hacib'e göre *kılıç memleket zapteder ve zafer kazanır; kalem de memleket tanzim eder ve hazine toplar*.¹⁷ Her iki hususta da başarılı olma istihbarata dayanmaktadır.

Hükümdarlar haberlere ulaşmak için tarihin farklı dönemlerinde değişik yöntemler kullandılar. Örneğin Mısır kralları un çuvalına haberci koyarak bilgi aldı.¹⁸ Yunanlılar, gizli bilgileri kölelerin kazınmış saç derilerine yazarak haberleşti: Saç kazınarak haber yazılır, uzayan saçlarla haber gizlenirdi. Okunacağı zaman yine kazınırdı.¹⁹ Asur kralları casusluk örgütleri sayesinde komşu devletler hakkında bilgi edinmekteydi.²⁰ Çin ve Hun Devleti arasında da istihbarat faaliyetleri yoğun bir şekilde yaşandı.²¹ İslâm dininde de sultanın casuslar bulundurması tavsiye edildi.²² Hz. Muhammed Bedir, Uhud, Hendek, Hayber ve Mekke'nin fethinde düşman hakkında istihbarat edinmek için casuslar gönderdi ve düşman casuslarına karşı tedbirler aldı. Emevîler ve Abbâsîler de savaş sırasında düşmanın durumunu öğrenme yoluna gittiler.²³

Haber getiren veya almaya gelen kişi haberin içeriğine göre isim almıştır. Mesela Orhun Türkçesi'nde haber getirene *sabçır*²⁴ ve casusluk yapana *çaşıt* denilirdi.²⁵ Ayrıca *tin*leden (dinlemek) *tinlagli* ve kulak veren dinleyenden *üküş eşitgen* casus anlamında kullanılırdı.²⁶ Türk- İslâm devletlerinde haberciye *münhi*, *münhiyan*, *sahib-i haber* denildi.²⁷

Haberlerin hızlı bir şekilde aktarılması ve habercilerin güvenliği için sistemler geliştirildi. Söz konusu sistemlere Selçuklular, Emevîler, Abbâsîler, Memlûkler, Eyyübîler *berîd*, Moğollar ve İlhanlılar *yam*, Safevîler *çaparhane*, Osmanlılar da *menzil* adını verdi.²⁸

Tarih boyunca haber kaynağı olarak genellikle casuslar, elçiler, esirler, tacirler, seyyahlar kullanıldı. Osmanlı Devleti'nde de haber kaynakları diğer Türk – İslâm devletlerindeki gibiydi. Söz konusu kaynaklardan bazen gönüllü, bazen ulufe veya tımar karşılığı hizmet aldı.²⁹ Gönüllü olarak yarar haber getirenler, bahşişlerle ödüllendirildi.³⁰ Bunun yanında Osmanlılar diğer devletlerden çeşitli yöntemlerle kendi taraflarına çektikleri kişilerinden de yararlandılar.³¹ Ayrıca düşmanın durumunu söyletmek için *dil alma* denilen esir alma yoluna gittiler.³² Esir yakalanınca ise *dil düştü* ifadesini kullanıldılar.³³ *Dil* kelimesine haber, bilgi getiren kişi anlamı yüklendi.

Tahta Çıkış Süreci ve Tahtı Sağlama

Yavuz Sultan Selim yaklaşık yirmi dört yıl Trabzon'da sancakbeyliği yaptı.³⁴ Bu süreçte doğuda beliren Safevî tehlikesine karşı tetikte oldu. Erdebil ve Şirvan'a güvenilir adamlar göndererek haberler aldı.³⁵ Kendi bölgesiyle ilgili Sultan II. Bayezid'e

nökerleri (yoldaş, hizmetçi) ve casuslarıyla haber ilettiler. Haber getirenlere (haber averd), mektup getirenlere (mektub averd) dil getirenlere (zeban averd) ve baş getirenlere (serha averd) hediyeler ve nakit ödemeler yapıldı.³⁶ İlhan Gök'ün incelemiş olduğu inamat defterine göre yararlı haber ve bilgi getirenlere genellikle 500 akçe ödendiği dikkate alınırsa Şehzade Selim'in casuslarından alınan bilgilerin önemli olduğu düşünülebilir.³⁷ Nitekim, 1504 yılında Şehzade Selim'in adamlarının yararlılığı için Sultan II. Bayezid, 1.000 akçe nakit yanında işlenmiş Bursa elbisesi verdi. Nisan-Mayıs 1507 yılında bizzat Şehzade Selim'in casusu olarak kayıtlara geçen Abdullah da getirdiği bilgiler karşılığında aynı şekilde ödüllendirildi. Casus Abdullah'ın gelişinden yaklaşık bir ay sonra yine Şehzade Selim'in adamı olarak kayıtlara yansıyan casus Muslu, payitahttan aynı ödüllerle döndü. Nisan-Mayıs 1508 yılında yine Şehzade Selim'in casuslarından olan Ali verdiği bilgiler karşılığında 500 akçe nakit ve işli elbiseye layık görüldü.³⁸ Bu isimler sadece Şehzade Selim'in adamları olarak kaydedildikleri için seçilmiştir. Oysa Şehzade Ahmet, Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa, Şehzade Şehinşah ve beylerbeyleri adına çalışan casuslar da bulunmaktadır. Böylece devletin her yerinden bilgi akışı sağlanmaktaydı.³⁹ Denizden haber almak için yine casuslar görevlendiriliyordu.⁴⁰ İnam defterine isimleri yansımayan kişiler de vardı. Örneğin Trabzon tekfurunun oğlu Hüseyin Bey, Şehzade Selim'in sınırdaki haberlerini babasına ulaştıran yakın adamlarındandı.⁴¹

İki devlet arasında ilişkiler gerginleştğinde istihbarat faaliyetleri de artardı. Şehzade Selim'in istihbarat faaliyetleri öncelikli olarak Safevî Devleti'nin fiillerine karşı tedbir almak içindi. Nitekim ilerleme yönünü Osmanlı toprakları olarak belirleyen Şah İsmail'in casusları, Anadolu hatta Rumeli'nde dolaşmaktaydı. Öyle ki, sözü edilen casuslardan biri yakalanarak sorgulandı. Sorgulanan casus, Amasya'da ikamet ettiğini, beş yoldaşı olduğunu söyledi. Uzun süredir casusluk yaptıklarını itiraf etti. Önce Kefe'ye sonra da Dobruca'ya gitmişlerdi. Gittikleri yerlerde kendilerini bezirgan olarak tanıtıyorlardı. Yakalanan casus ifadesinde Dobruca'da hastalandığını, bir süre orada kaldığını söyledi. Ancak arkadaşlarından ikisi Zağra'ya, ikisi ise Sofya'ya geçmeyi başarmıştı. İyileşince kendisi de Edirne'ye gitti. Edirne'de Sandıkçı Köse'ye ve Sandıkçı Muhiyiddin'e kâğıd (haber) ilettiler. Edirne'den İstanbul'a geçti. İstanbul'da bir süre bir imarette kaldı. İskeleyden karşı yakaya ulaştı, ancak yakalandı. Bu anlatımda, casusun hangi eylem planı içinde olduğu anlaşılamasa da dolaşım yöntemleri çıkarılabilmektedir. Burada da görüldüğü gibi casuslar rahat seyahat edebilmek için genellikle kendilerini tüccar olarak tanıtıyorlardı.⁴² Böylece hareket kabiliyetlerini genişletebildikleri gibi toplumun diğer zümrelerine göre kuşağı delik kabul edebileceğimiz topluluklarla da temas sağlayabiliyorlardı. Kaldıkları mekânlar haber ağlarını sağlayabilecek ya imarethane ya menzil veya han ya da kervansaray olmaktaydı. Diğer taraftan casusların dikkat çekmemeleri gittikleri toplulukta doğal davranışları önemliydi. Bu nedenle seçtikleri mesleklerin gereklerini de öğreniyor olmaları muhtemeldir. Söz konusu topluluğun davranış biçimleri, kıyafetleri taklit edilirdi. Nitekim, II. Bayezid, Şehzade Selim'in amcası Cem Sultan'ı Avrupa'da takip etmek için Frenk kılığında casuslar göndermişti.⁴³

Dış ilişkilerde tehlike anında istihbarat faaliyeti arttığı gibi iç işlerde de devlet adamları arasında güvensizlik olduğunda olağan haberleşmenin yanında gizliden bilgi alma yoluna giderlerdi. Bilindiği gibi Yavuz Sultan Selim babası hayatta iken tahta çıkan tek Osmanlı padişahıdır. Ancak bu çıkış, babasının rızasıyla olmadı. Sultan II. Bayezid ve devlet erkânı Şehzade Ahmet'i tahta aday olarak işaret etti. Gelişmelerden haberdar olan ve babasına güveni azalan, o sırada Trabzon'da sancak beyi olan Şehzade Selim, sarayla mektuplaşmayı arttırdı.⁴⁴ Mektuplarında taht için kaygısını babasına ilettili. İstanbul'a gelmek için izin istedi. Ancak Sultan II. Bayezid izin vermedi. Buna rağmen Şehzade Selim, Kefe'ye geçti.⁴⁵ Buradan da mektuplar yazdı.⁴⁶ Silistre sancağını istedi, ancak isteği *Kânun-ı Osmanî* de yoktur denilerek kabul edilmedi.⁴⁷ Cevap olarak sancağına yani Trabzon'a dönmesi talimatlarını aldı. Bilindiği gibi şehzadelere Rumeli'nde sancak verilmezdi.⁴⁸ Bu arada Şehzade Selim'in isyan çıkardığı tevatürü dolanmaktaydı. Mektuplarında isyan çıkardığı haberlere *za'îf hâşâ ve kellâ isyân ede isyân değil cem'i ukûbâta mutî'i münkâd* sözleriyle itiraz etti.⁴⁹ Babasının talimatlarına rağmen Kefe üzerinden Rumeli'ye geçti. Bu sırada yanında bulunan sipahi cemaatinin içinde Casus Mehmet de bulunmaktaydı.⁵⁰ Sultan II. Bayezid, Şehzade Selim'in Kili ve Akkırman'a geldiğini duyunca İstanbul Kadısı Sarıgörez Nureddin ve sekban başını nasihat etmeleri için elçi olarak gönderdi. Elçiler aracılığıyla da sancağına geri dönmesi tavsiye edildi. Şehzade Selim ise *Sultan Ahmet'in kapu halkına ve Anadolu askerine serasker olduğunu ve saltanatının mukarrer olduğunu*⁵¹ bu nedenle kardeşi Şehzade Ahmet'i bekleme niyetinde olduğunu ilettili.⁵² Şehzade Selim'in tavrı payitaht için isyan gibi algılandığından sıkı takip edilmekteydi. Sancağına gitmemesi de itaatsizlik sayıldığından Bayezid'in oğlundan endişe duyduğu açıktır. Bu nedenle o da oğlunun hareketlerini gizliden takip ettirmektedir. Nitekim Rumeli'ye gönderilen adamlar raporlarında; Şehzade Selim'in *Ada nam mevziye geldiğini, yanında beş bin adam cem olduğunu ancak toplanan adamların öte yakaya geçince hünkârın kendilerini helak edeceğini düşünerek dağılmış olduklarını ve niyetlerinin akın olmadığını* bildirdi.⁵³ Ancak Şehzade Selim, adamlarıyla Çorlu sınırında beklemeyi sürdürdü.⁵⁴ Mevlana Nureddin aracılığıyla baba oğul barıştı. Şehzade Selim'e Semendire sancağı verildi.⁵⁵ Bütün bunlara rağmen şehzadenin askeri ile kapıkulu savaştı ve yenildi; yine de yeniçerinin desteği Şehzade Selim'den yana oldu. Hatta, yeniçeriler Şehzade Ahmet tarafı olan Müveyyid Oğlu, Taczade Nişancı Bey ve Yunus Paşa'nın evlerini basarak, yağmaladılar *Gelsin biz anı tahta geçürürüz* diye Sultan Selim'e haber gönderdiler.⁵⁶ Bütün bu olaylar sonrasında Şehzade Selim tahta çıktı. Bu olay örüntüsünden, her iki tarafın yeni adımlarını aldıkları gizliden veya açıktan haberlere göre attığı anlaşılmaktadır.

Casustan yararlanma dikkat, zekâ ve bilgelik gerektiriyordu. Şöyle ki zaman zaman casuslar çift taraflı çalışmaktaydı. Bu nedenle casuslardan alınan bilgiyi doğru değerlendirmek önemliydi. Fark edildiği zaman bu türden casuslar, düşmanı aldatmada kullanılabilirdi. Ancak güvenilirliğini yitiren casuslar genellikle hayatını da yitiriyordu. Yavuz Sultan Selim'in tahtının ilk yıllarındaki bir arza göre Filibeli Nikola

isimli bir casusun çift taraflı casusluk yaptığı anlaşıldı. Yedi- sekiz yıldır deryada casusluk yapmak için görevlendirilen Nikola denize hiç açılmamış, mektupları da İstanbul'dan yazmıştı. Yalan ve uydurma haber yazdığı gibi çift taraflı casusluk yaptığını kendisini ziyarete gelen Mustafa isimli görevliye itiraf etmişti. Belgeden zaten Nikola'nın durumundan daha önce de şüphelenildiği anlaşılmaktadır. Tahmin edileceği gibi Nikola'ya siyaset cezası (ölüm) verildi.⁵⁷

Hem dışarda hem içerde, karşı ve düşman olarak belirlenenlere bilgi sızdırmak affedilmezdi. Verilen bir bilgi, tahta çıkarabileceği gibi baştan da edebilirdi. Bu nedenle gizlilik önemliydi. Nitekim Yavuz Sultan Selim'in tahta çıktığında ilk işi Şehzade Ahmet'e casusluk yapan bir yeniçeriye idam ettirmek oldu.⁵⁸ İlerleyen zamanlarda Dukakinoğlu Ahmet Paşa da muhtemelen Alauddevle'yle mektuplaştığı için öldürüldü.⁵⁹

Zaman zaman düşmana veya karşı tarafa sahte bilgiler iletilerek, gerçek niyetler anlaşılmaya çalışılırdı. Yavuz Sultan Selim tahta çıktıktan sonraki iki yılını tahtını sağlamlaştırmak için geçirdi. Taht rakibi olarak gördüğü Şehzade Ahmet ve Şehzade Korkut'a karşı takibat başlattı. Kardeşlerinin izini sürdü. Şehzade Ahmet'in ordusuna casuslar yerleştirdi.⁶⁰ Şehzade Ahmet Arap sınırına⁶¹, Korkut ise Teke-iline kaçmıştı. Şehzade Korkut'tan haber alması için Kapıcıbaşı Acem Kasım'ı gönderdi.⁶² Hadîdî, Şehzade Korkut'un yazılan sahte mektuplara inanarak tahtta gözü olduğunu şöyle ifade eder:

*Yazar yeniçeri ağzından haberler/
Bölükler ağaları cümle beğler/
Cemî leşker ü beğler tamâmı/
Olup bî-zâr usandı hâs u âmı /
Seni isterler ederler tahta sultan /
Ola mı leşkere ermeğe imkân....
Eğer yâri kıla ikbâl ile baht /
Müyesser ede Hak benüm ola baht.*⁶³

Bu bilgi üzerine Kasım, izini bulduğu Şehzade Korkut'u Egrigöz kasabasına getirdi. Orada Kırayaçın Oğlu, Şehzade Korkut'u boğdu. Sultan Selim'in kardeşi Şehzade Ahmet'i de bertaraf etmesi benzer istihbarat üzerinedir. Yine, Şehzade Ahmet'e kapıkulları ağzından mektuplar yazdırdı. Mektupların içeriği; *Sultan Selim'in öldürmedik adam bırakmadığı, kapıkullarının aciz olduğu ve geldiği zaman tahtı Ahmet'e verecekleri doğrultusunda*ydı. Bu mektuplara inanan Şehzade Ahmet Yenisehir Ovası'na geldi.⁶⁴ Şehzade Ahmet, başlangıçta avantajlı görünüyordu. Ancak Sultan Selim'in kuvvetleri arasında olan Dukakinoğlu ve Kırım hanının oğlu Saadet Giray, Şehzade Ahmet'in ordusunu yandan kuşatınca savaşın seyri değişti. Kurtuluşu kaçmakta gören Şehzade Ahmet, atı yıkılınca Dukakinoğlu'na yakalandı. Kapıcı Sinan Ağa tarafından öldürüldü. Şehzade Ahmet'in faklı yerlerdeki oğulları ve torunları da tahta aday olarak çıkmamaları için aynı kaderi yaşadı.⁶⁵ Bütün bunlar sıkı istihbarat ve takibat sonucunda gerçekleşti.

Safevî Devleti'ne Karşı İstihbarat Faaliyetleri

Yavuz Sultan Selim gerek Şah İsmail ve gerekse Memlûk Devleti üzerine gerçekleştirdiği savaşlarda ezici başarılar elde etti. Bu başarılarının ardında tüfekli silahları kullanması etkili oldu.⁶⁶ Bununla birlikte başarılarının ardında yatan bir diğer unsur istihbarî faaliyetleridir. Özellikle savaşlarda edinilen doğru bilgiyle geliştirilen savaş stratejileri ateşli silah kadar etkilidir.

Bilindiği gibi devletlerarasında sıcak savaşlardan önce soğuk savaş yaşanmaktadır. Savaş öncesinde devletler ilişkilerinde bazı değişikliklere giderek niyetlerini az çok belli ederler. Bununla birlikte karşı tarafı daha sıkı takibe alırlar. Bu nedenle savaş yaklaştığı zaman haberleşme faaliyetleri de artardı.⁶⁷ Karşılıklı yapılan bu faaliyetler bir anlamda iki tarafın birbirine olan güvensizliğinin işareti kabul edilebilir. Nitekim Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail tehdidini ortadan kaldırmak için harekete geçtiğinde kendisi orduyla çıkmadan önce, Şah İsmail'in durumunu araştırmak için Dukakinzade'yi 20.000 sipahiyle gönderdi.⁶⁸

Şah İsmail de ilerleme yönü seçtiği Osmanlı topraklarına casuslar gönderiyordu. Söz konusu casuslardan ancak yakalanınca haberdar olunabiliyordu. Böyle durumlarda casus gönderen amacına ulaşamadığı gibi ülkesi hakkındaki bilgiyi ayağı ile götürmüş olurdu. Yavuz Sultan Selim haber almak için casuslar gönderse de mektup gibi iletilmesi gereken haberleri, yakalanan casuslar aracılığıyla gönderdi. Elbette bir elçiyle de mektubu gönderebilirdi. Ancak yakalanan casus ile göndermek siyasi bir tercihti. Yakalanan casusu tercih etmede, Şah İsmail'in yaptığı oyunların farkında olduğunu gösterme niyeti etkili olsa gerekir. O sıralarda Şah İsmail adına çalışan Kılıç adında bir casus yakalanmış ve hapsedilmişti. Padişah Kılıç'ı hapisten çıkartarak Şah'ına götürmesi için bir mektup verdi. Mektupta, *Şah'ın padişahlığını yok ederek, âcizler üzerindeki zulmünü kaldıracağını, zulmet-i zulümden simsiyah yapılan yerleri nura kavuşturmak için ipekli elbiselerini çıkarıp, zırh giyip, kılıç kuşanıp ata binerek üzerine geldiğini, ancak kılıçtan önce sünnet-i seniyye icabı olan İslâmiyet'i teklif ettiğini* bildirdi.⁶⁹

Savaş zamanlarında sadece savaş yönünde istihbarat faaliyetleri artmazdı. Osmanlı Devleti coğrafya olarak sınırları büyük olduğundan ve askerlerinin önemli bir kısmının savaş alanına aktaracağından, savaş olmayan bölgedeki sınırlarını güvenlik altına almaya gayret gösterirdi. Bu nedenle batıya savaşa gidecekse doğudaki devletlere, doğuya gidecekse batıdaki devletlere elçiler, casuslar göndererek dostluklarından emin olmaya çalışırdı. Dostluk anlaşmaları yenilenirdi.⁷⁰ Öte taraftan savaş yönünde düşmanın destek almasını engelleme stratejileri geliştirdi. Edinilen bilgilere göre devletlerarası yakınlaşmalar varsa önüne geçmek için tedbir almaya çaba gösterilirdi. Yavuz Sultan Selim, casusların verdiği haberlere göre Dulkadir Beyi Alauddevle ile Şah İsmail'in irtibat halinde olduğunu biliyordu.⁷¹ Konuyu netleştirmek için Dulkadir Beyi Alauddevle'ye haber gönderdi. Savaşta yanına olmasını teklif etti. Alauddevle bu teklife sıcak bakmadı. Hatta erzak temini için gelen memurlara da kötü davrandı.⁷² Bütün bunlar Alauddevle üzerine yapılacak olan sefer için gerekçe kabul edilecek bilgilerdi.

Osmanlı ordusunun İran topraklarına girip Erzincan yakınlarına gelmesiyle Şah İsmail’le haberleşme ve mesaj içerikli hediyeleşme faaliyetleri arttı. Hükümdarlar birbirlerine küçük düşürücü mektuplar göndermeye başladılar. Yavuz Sultan Selim ilk mektubunun benzeri olan bir mektubu (Casus Kılıç’a verdiği), hırka, asa, misvak ve kuşak ile gönderdi.⁷³ Hırka, asa ve kuşak ile bir anlamda tekkesine dönmeyi teklif ediyordu. Ancak mektubuna cevap alamadı. Bir sonraki mektubunda Şah İsmail’i savaş alanına davet etti. Şah İsmail, üçüncü mektuptan sonra cevap verdi. İçeriği üç mektuba cevap şeklindeydi. Dostane bir ifade kullanmıştı. Bununla birlikte meydan okuyan tavrı da anlaşılıyordu. Hatta alaycı tarzı mektuba yansımıştı. Kendisine gelen mektubu yazan katiplerin afyon kullanmış olabileceğine gönderme yaparak, hediye bir kutu afyon gönderdi. Savaşa da hazır olduğunu bildiriyordu. Yavuz Sultan Selim’in gerek hediye ve gerekse kullanılan ifadelere tepkisi, elçinin kafasına mâl oldu. Ancak Şah ortalıkta yine görünmedi. Padişah, Şah hakkında bilgi edinmek için; Şehsuvaroğlu Ali Bey’i bahadır Türkmenlerle *dil almaya* gönderdi. Ayrıca Şad Bey’i Tercan bölgesine, Mihaloğlu Mehmet Bey’i Bali Voyvoda’yla başka tarafa yolladı. Ferahşad Bey, Tercan Beyi olan Emîr Ahmet ve adamlarını yakaladı.⁷⁴ Ayrıca Erzurum’a yakın bir mesafede Bali Voyvoda’nın gönderdiği iki esir padişaha önemli bilgiler verdi. Yavuz Sultan Selim onlarla da Şah’a mektup gönderdi. Şah’ı biraz daha sert bir tavırla savaş meydanına çağırdı. Gelmezse *serdarlık ve şahlık* davasından vazgeçmesini erkekliğin kendisine haram olduğunu yazdı. Bu sözlere uygun olarak mektupla birlikte kadın elbisesi gönderdi.⁷⁵

Şah İsmail üzerine yapılan seferde Osmanlı ordusu iase sorunu yaşamaktaydı.⁷⁶ Hatta bu nedenle ordunun geri dönme isteği bile vardı. İhtiyaç duyulan bir zamanda Gürcistan Devleti’nden birçok hediye ve erzakla gelen elçi sevinçle karşılandı. Yavuz Sultan Selim memnuniyetini ifade etmek ve bazı gizli haberleşmeleri gerçekleştirmek için mirahurunu Gürcistan’a gönderdi.⁷⁷ Muhtemelen amacı iase desteğinin devamını sağlayabilmektir.

Haberlerin doğruluğu konusunda dikkatli olmak gerekiyordu. Bunun için haberin farklı kanallardan teyit edilmesi önemlidir. Savaş meydanına gelmeyen şahın nasıl tavrı sergileyeceği merak edildiğinden değişik kanallardan takip edilmekteydi. Şöyle ki, Silahdar Yahya Bey’in yakaladığı Kör Şâdî, şahın Tebriz yakınlarında olabileceğini bildirdi. Aynı tarihlerde Mihaloğlu Ali Bey, İran ordusunun Hoy şehrine geldiğini, şahın yaklaştığını haber verdi. Şehsuvaroğlu Ali Bey ise şahın Hoy’a geldiğini söylediği gibi bir miktar Kızılbaş kafası da gönderdi.⁷⁸ Bütün bunlar, şah ile alınacak kararda tek bir haber kaynağına göre davranılmadığının kanıtıdır. Teyit edilmeyen istihbarata göre plan yapmak felakete sürükleyebilir. Nitekim, savaş öncesinde kendisi hakkında bilgi toplaması için gönderilen bir casus (Şeyh Ahmed) Şah İsmail’e yakalandı. Şeyh Ahmet akıllıca davranarak, Rumeli beyleri tarafından gönderildiğini ve beylerin savaş olursa Şah’ın yanına geçeceklerini söylediklerini bildirmek için geldiğini söyledi. Kendisini kurtarmak için söylediği bu bilgiye Şah inandı.⁷⁹ Şeyh Ahmet’e sahte mektupların cevabını da yazarak verdi. Hatta Şeyh Ahmet’i Hoy’a kadar getirdi.⁸⁰ Yavuz Sultan Selim, Şeyh Ahmet’in mektuplarından Şah İsmail’in Çaldıran’da savaşmayı planladığını öğrenmiş oldu. Ayrıca Şehsuvaroğlu-

lu'nun gönderdiği esirler de Çaldıran'ı işaret etmişti.⁸¹ Böylece Yavuz Sultan Selim için savaş alanı netleşmiş oldu.⁸² Savaş gerçekten bu alanda yapıldı. Diğer taraftan Şah İsmail'in Çaldıran'da Yavuz Sultan Selim'le karşılaşma cesareti göstermesinde bu yalan haberin katkısı olabilir.

Yenilen Şah İsmail savaş meydanını terk etti. Ortadan kayboldu. Yavuz Sultan Selim Çaldıran yurdundan Kürt beylerinin her birine ayrı ayrı ferman yazarak Şah İsmail'den haber almak için bilgi istedi. Haber getirenin ödüllendirileceğini ilan etti.⁸³

Ulaklar ve elçiler resmî haberlerin iletilmesinde görev alırlardı. Zaferden sonra Mora, Bosna, Semendire, Hersek, Eflak, Boğdan beylerine; Kırım hanına; Leh, Çek, Rus, Engürüs krallarına ve Venedik Sakız beylerine ulaklarla fetihnameler gönderildi.⁸⁴ Osmanlı ordusu Tebriz'e girdikten sonra kışı geçirmek için Amasya'ya geldi. Bu sırada şahın kadı, seyyid ve halifeden oluşan elçilik heyeti ulaştı. Heyet Şah'ın istek ve mektubunu iletiler. Mektup âdeti af dileyen üslupla kaleme alınmıştı. Böylece bir üslup padişahın ikinci bir sefer hazırlığında olduğunu duymasından, kendisinin de karşı koyamayacağından kaynaklanmaktaydı. Ancak Yavuz Sultan Selim, Şah'ın taleplerini kabul etmediği gibi elçilerini de hapse attırdı.⁸⁵

Yavuz Sultan Selim Çaldıran Savaşı'nda önemli bir başarı kazandı. Ancak Doğu Anadolu'da Osmanlı hâkimiyetinin yerleşmesi bölgenin siyasi ve dinî yapılanmalarını doğru değerlendirmesi sayesinde oldu. Bu başarıda istihbaratın payı kıymetlidir. Faruk Sümer, Safevî Devleti'ni Anadolu'dan göçen göçebe ve Türkmenlerin kurduğunu belirtmektedir. Safevî Devleti, kurulduktan sonra da insan kaynağı bakımından Anadolu'dan beslenmiştir. Bu, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Sünnî-Şiî ayrışmasını pekiştirmiştir.⁸⁶ Şah İsmail kendi mezhebini kabul ettirmek için Sünnî halka kötü davranmış hatta onların yaşama haklarını ellerinden almıştı. Kürt beylerinin bir kısmını tutuklatmış ve beyliklerine son vermişti.⁸⁷ Böylece Doğu Anadolu'da bulunan ve belirli bir güce sahip olan Sünnî Kürtler ile Şah İsmail'in arası oldukça açıktı. Söz konusu bilgilere haiz olan Yavuz Sultan Selim ise Kürt beylerini kazanmak için ılımlı davrandı.⁸⁸ Bu durum bölgedeki Sünnîlerin Osmanlı'ya yakınlaşmasını sağladı. Yavuz Sultan Selim bu farklılaşma sayesinde Kürt beylerini kendi yanına çekmeyi başardı. Bu başarıda İdris-i Bitlisî'nin kendisi adına yaptığı propagandalar oldukça etkili oldu. Söz konusu propagandada Yavuz Sultan Selim'in adaleti, dindarlığı, tebaasına yaklaşımı anlatılmış olmalıdır. Ulemadan İbn Kemal'in ve Sarıgörez'in fetvaları Şah İsmail'in din dışı davrandığını ilan etti. Şah İsmail üzerine savaş açılması meşrulaştırıldı.⁸⁹ Baskı altındaki Sünnîlere destek sağlandı. Bütün bunlar karşılıklı taraf oluşturma zeminini hazırladı.

İdris-i Bitlisî, Yavuz Sultan Selim'in doğudaki kulağı oldu. Düşmanın durumunu farklı kanallardan takip eden İdris-i Bitlisî 1514-1516 yılları arasında Yavuz Sultan Selim'e doğudaki faaliyetleri rapor eden mektuplar gönderdi.⁹⁰ Söz konusu mektuplardan casusluk faaliyetlerinin İdris-i Bitlisî dışında Şeref Han, Bıyıklı Mehmet Paşa⁹¹ ve Şadi Paşa'nın başka kollardan yürütücüleri oldukları anlaşılmaktadır.⁹² İdris-i Bitlisî Tebriz'e, Urmi vilayetine, Bradost ümerâsı arasına casuslar gönderdi. Eline Yusuf Bey Gazikıran ve Yusuf Bey Sultan Ahmet Bradost'un mektupları

ulaştı. Gelen mektuplar Şah İsmail'in yeri, askeri ve mühimmatı hakkında bilgi vermekteydi. Mektuplara göre Şah İsmail Eşkenber ve Kelenber Yaylağı'nda asker ve silahtan oldukça yoksundu.⁹³ İdris-i Bitlisî'nin gönderdiği mektupların içeriğinin benzerini 1515 tarihli bir arşiv belgesi doğrulamaktadır. Sadece askerî güçle ilgili kısmı farklıdır. Bilgiler Casus Ali'den edinilmiştir. Casus Ali, aslında Sinan Paşa'nın ahvalini öğrenmek için Şah İsmail tarafından görevlendirilmişti. Ancak Osmanlılar'a yakalandı. Ali'nin verdiği bilgilere göre; Şah İsmail Eşkember-Gelembey Yaylağı'ndaydı. Yanında Mogan ve Karabağ'dan sürgün getirilmiş 15.000 atlı ve yaya asker bulunmaktaydı. Şah İsmail Karahan'ın öldüğü haberini almıştı. Çayan Sultan'a (Muhammed Bey Sofracı Ustaclu)⁹⁴ yerinden ayrılmaması emrini vermişti. Dev Ali (Div Sultan Rumlu)⁹⁵, Kürt Beyi ve Halit Bey'le birlikte Aladağ'daydı. Kör Emir Şah'ın oğlu Tahmas Sultan ile Horasan'daydı. Yeşilbaş kırk elli bin adamla Amusuyu'nu geçip Horasan'a gelmekte olduğunu haberinin alındığını bildirdi. Ayrıca top ve tüfekçi birliğinin oluşturulduğunu da söyledi. Ancak Ali'nin verdiği bilgiye göre Şah İsmail'in ordusu henüz tüfek atmayı öğrenememişti. Kendilerini yaralamaktaydı. Tüfek kullananlar, Şah'ın ordusuna geçen yirmi yeniçeriydi. Ayrıca Osmanlı ordusunun Aras Suyu'nda batan bir topunu çıkartan Şah ona göre top yaptırmıştı. Mısır sultanının elçisinin iki yüz adamla Hemadan'a geldiğini Sünnîliği kabul ederlerse yardım edeceklerini bildirdiklerini ekledi.⁹⁶ Emecen verilen bilgilerin doğruluğu hakkında şüphelidir. Nitekim Şah'ın adamı olması güvenilirliğinin sorgulanmasını gerektirir.

İdris-i Bitlisî Kürt beyleriyle olan görüşmeleri hakkında da detaylı bilgiler verdi.⁹⁷ Bu bilgiler istimalet politikasının izlerini kanıtlar. Mektuplarında Kürt beylerinin padişahı beklediklerini bildirdi.⁹⁸ Kürt ümerâsının ve aşiretlerin gazâya davet edilme faaliyetlerini anlattı.⁹⁹ Bu bağlantılarla Urimiye alındı. Musul'a kadar olan yerlere saldırılar gerçekleşti. İdris-i Bitlisî'nin Osmanlı taraftarı bulma politikaları Hasankeyf, Siirt, Bitlis ve Hizan'da da devam etti.¹⁰⁰ Kürt beylerinden oluşan yirmi beş kişilik bir heyetle toplantı yaptı. Bu toplantıdan sonra her bir Kürt beyi Safevîleri uzaklaştırmak için mücadele etti ve başarılı da oldular. Diyarbakır için gönderilen askerî birlikler mağlûp olmuşken, İdris-i Bitlisî şehir halkını Osmanlı tarafına çekmeyi başardı. Halk Safevîleri kovdu.¹⁰¹ Tedbir için Diyarbakır önlerine gelen Bıyıklı Mehmet Paşa'nın ordusuna iş düşmedi.¹⁰² Diyarbakır'dan sonra Mardin de İdris-i Bitlisî'nin Kürt ulemasından birisini elçi olarak göndermesiyle teslim alındı. Mektupta itaat ettikleri takdirde mal ve can güvenliklerinin sağlanacağı bildiriliyordu.¹⁰³ Ancak Mardin Safevîler tarafından yeniden işgal edildi. Bıyıklı Mehmet Paşa baskın yapsa da İranlılar sonradan Osmanlıları pusuya düşürdü. Osmanlı askeri kırıldı. Kaçabilenler takibe çıkan Bıyıklı Mehmet Paşa'ya sığınmak istediler. Ancak yerinde bulamadılar. Çünkü Bıyıklı Mehmet Paşa'ya gelen bilgiye göre Osmanlılar Kızılbaşları yenmişti. Orduya yardım istekleri ulaklar tarafından sağlanıyordu.¹⁰⁴ Bu sıralarda Edirne'de olan padişah ile şah arasında haberleşme resmî kanaldan devam ediyordu.¹⁰⁵ İdris-i Bitlisî'nin propagandaları kadar doğuda birçok yerin *emân* yoluyla Osmanlı'ya bağlanmasında Çaldıran Savaşı'nın etkisi de önemlidir. Örneğin Bayburt bu yerlerden biridir. Buraya Tebriz'e giderken bir birlik gönderilmişti,

Kale komutanı savaş sonrasında emân dileyerek teslim oldu. Arkasından Kiğı ele geçirildi.¹⁰⁶ Kemah Kalesi'nin alınması da yine İdris-i Bitlisî'nin göndermiş olduğu mektuplar üzerine gerçekleşti. Bitlisî mektubunda Kemah'taki Safevî askeri ile Erzincan muhafızları arasındaki anlaşmazlıklara dikkat çekmektedir.¹⁰⁷ Bu anlaşmazlıkların bilgisi ile Erzincan üzerine yürünür ve burası ele geçirilir. Kemah üzerine yüründüğünde Şah İsmail sıkı takibe alındığı gibi¹⁰⁸ Kürt beylerinin davranışları da gözetim altında tutuldu.¹⁰⁹ Muhtemelen bunun da etkisiyle birçok Kürt beyi aralarında birleşerek Safevî'ye karşı cephe aldılar.¹¹⁰ Kürt beylerinin faaliyetleriyle Musul- Kerkük Osmanlı topraklarına katıldı.¹¹¹

Memlûk Devleti'ne Karşı İstihbarat Faaliyetleri

Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail üzerine savaşa giderken bölgedeki Sünnî- Şîî çekişmesinden, Memlûk üzerine giderken Memlûk emîrlerinin arasındaki anlaşmazlıklardan yararlandı. Yavuz Sultan Selim Kürt beyleri gibi Memlûk emîrlerini yanına çekmeyi başardı.¹¹² Bu başarının ardında istihbarat sisteminin güçlülüğü yatar.¹¹³ Memlûk Devleti'nin kötü yönetimi nedeniyle bazen haberler kendiliğinden geldi. Özellikle Portekiz tehdidi altında bulunan yerler, devletten ümidini kesmiş ve Osmanlı Devleti'ni kurtarıcı olarak görmeye başlamışlardı. Hatta Mısır ulemasından Yavuz Sultan Selim'e haber göndererek Memlûk idaresine son vermesini isteyenler dahi vardı.¹¹⁴

Savaşılacak ülkenin ekonomik, siyasi ve iç meselelerini bilmek zafer için kilit niteliğini taşır. Ekonomik olarak zayıf, devlet adamları ya da ordu komutanları arasında hizipleşmenin yaşandığı dönemler saldırmak için doğru zamanlamaya işaret eder. Nitekim Memlûk tarihçilerinden olan İbn Iyas'ın¹¹⁵ Kansu Gavri'nin devlet yönetimi hakkında verdiği bilgiler, Yavuz Sultan Selim'in Memlûk Devleti üzerine saldırdığı dönemde tam da bu koşulların var olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, İbn Iyas, Kansu Gavri'yi günahları ve sevapları olan bir sultan olarak tanıtırken, kötülüklerini şöyle sıralar: Hükümdarlığı zamanında daha önce konmamış vergileri koydu. Özellikle esnafa konulan aylık 2.700 dinar vergi, para piyasasını değiştirdi. Esnaf vergi verdiği için malını yüksek fiyattan satmaya başladı. Ayrıca darphaneye de aylık vergi yüklendi. Düşük değerli paralar basıldığından paranın hiçbir yerde değeri yoktu. Miras mallarına, yetimlerin malına şeriatta yeri olmadığı halde el konuldu. Atadığı *keşşaf* ve *Arap şeyh*lerinden çok miktarda vergi aldı. Onlar da bunu halktan çıkardı. Atanan naiplerin yıllık vergi vermelerini istedi. Naipler de yine bu parayı halka yükledi. Hatta bu nedenle yerini yurdunu terk edenler oldu. İktalar ve maaşlar dağıtılırken ölmüş sultanın Memlûkları olan *evl'adü'n-nasa* haksızlık yapıldı. Onlardan kesilen halihazır sultanın Memlûkları olan *cülbanlara* verildi.¹¹⁶ Bütün bunlar Memlûk Devleti'nde adaletli bir yönetimin olmadığını kanıttır. Hatta İbn Iyas kötülükleri daha da sıralar ve hepsini yazsak söz uzar diyerek devam etmez.¹¹⁷ Bir diğer Memlûk tarihçisi İbn Tolun¹¹⁸ da hayat pahalılığından şikâyet etmekteydi. Şam'a giren Kansu Gavri'nin halkın sorunlarını dinlemediğini, haksızlığa uğrayanların haklarını alamadıklarını yazdı.¹¹⁹ Ordu eşkıya gibi halkı soyuyordu.

Bu nedenle Memlûk ordusu Şam'a geldiğinde çarşılar kapatılmıştı. Halep'te ordu yangın çıkararak yağma yapmıştı.¹²⁰ Bu nedenlerle olsa gerek İbn İyas Yavuz Sultan Selim'in Gavri'nin mallarına el koymasını Allah'ın takdiri olarak kabul eder.¹²¹ İbn Zümbül de Çerkes Memlûklularının başlangıçta adaletle hükmederken zaman içinde bozulmaları ve zulüm etmeleri nedeniyle Allah'ın onların üzerine Yavuz Sultan Selim'i musallat ettiğini söyler.¹²² Öte taraftan Sultan Gavri tahtı için huzurlu değildi. Memlûk komutanları arasında hükümdarlık hevesine kapılanlar bulunmaktaydı. Bunun farkında olan Sultan Gavri komutanlarına güvenmiyordu. Komutanlarıyla arası açıktı. Özellikle Şam Emîri Sibay'ın tahtına göz koyduğunu düşünüyordu.¹²³ Komutanlar arasında da anlaşmazlık vardı.¹²⁴ Bunun en önemli nedenlerinden biri muhtemelen eski sultanla yeni sultan komutanı olma ayrımının olmasıdır. Yeni sultan ordusunu kurduğu zaman eskiler gözden düşmeye başlıyordu. Böylece *karanisa*yla *cülbanlar* arasında soğukluk oluyordu.¹²⁵ Mercidâbık Savaşı öncesinde Kansu Gavri'nin *cülbanlara, karanisaların tamamı yok oluncaya kadar savaşmayın* dediği söylentilerinin dolaşması hizipleşmeyi arttırdı.¹²⁶ İbn İyas âdeta bunu doğrularcasına Mercidâbık Savaşı'ndan sonra karanisa memlûklerinden ölenlerin sayısının cülban memlûklerine göre çok olduğunu beyan eder.¹²⁷ Kansu Gavri'nin düşman gördüğü Sibay¹²⁸ da savaş sırasında taraf değiştiren Hayırbay da karanisa idi.¹²⁹ Hem İbn İyas hem İbn Zümbül bu hizipleşmeden bahseder. Savaş sırasında komutanlardan bazılarının Osmanlı ordusuna katılması bunun en önemli kanıtıdır. Komutanlar birbirlerinin açığını aramakta ve rakip olarak gördüklerini ortadan kaldırmaya çalışmaktaydılar. Böylece taht için şanslarının artacağına inanıyorlardı. Nitekim bir toplantıda Sibay, Halep Naibi Hayırbay'ın¹³⁰ Selim'le gizlice mektuplaştığını söyledi. Hatta açık olarak Hayırbay'ın idamını istedi. Ancak Gazze Naibi Canberdi Gazâlî, Hayırbay'ı destekleyerek Sibay'ın kin ve garez nedeniyle böyle konuştuğunu iddia etti. Sultan Gavri de Sibay'a güvenmediğinden itimat etmedi.¹³¹ Canberdi Gazâlî ise Emîr Allan'la kavgalıydı.¹³²

Yavuz Sultan Selim Memlûk komutanlarından bazılarını kendi yanına çekmeyi başardı. Onlardan bilgi ve rehberlik hizmeti aldı. Komutanların, Yavuz Sultan Selim'e teveccühlerinde Memlûk Devleti'nin kötü yönetimi, naiplerin halka zulümlerinin etkisi vardı.¹³³ Bu nedenle bazı valiler Yavuz Sultan Selim'e katılmak istiyordu. Mesela Antep Valisi Yunus bunlardan biriydi. Yavuz Sultan Selim'e rehberlik yapmıştı.¹³⁴ Ancak Yunus, Kansu Gavri'ye ihbar edilince öldürüldü.¹³⁵ Hayırbay ve Canberdi Gazâlî'den önce Gavri'nin yakın adamlarından olan Hoşkadem kaçarak İstanbul'a gelmişti. Mısır hakkında Yavuz Sultan Selim'e bilgi aktarmıştı. Ayrıca Hayırbay ve Canberdi Gazâlî'nin de Yavuz'u teşvik edici mektuplarının olduğu bilinmektedir.¹³⁶ Bunlara ilaveten dört mezhep kadılarının ve ileri gelenlerinin Yavuz Sultan Selim'e gönderdiği mektupta Halep şehrini teslim edecekleri ifadesi yer alıyordu.¹³⁷ Çerkesler Kâtibi de umera-yı Mısır ağzından Sultan Selim'i Mısır'a davet eden mektupların olduğundan bahseder.¹³⁸ Söz konusu haberleşmelerin doğruluğunun göstergesi olarak savaş sonrasında yenilen Çerkes askerlerinin Halep halkı tarafından şehre alınmayışını kabul edebiliriz.¹³⁹ Komutanların savaş sırasında taraf değiştirmelerinin bir nedeni de Yavuz Sultan Selim'in Sultan Gavri'yle arası bozuk komutanlar-

la¹⁴⁰ iletişime geçmesi ve fetih sonrasında bir makama atayacağı konusunda vaatleri olabilir. İbn Zünbül, Hayırbey'in ve Gazâlî'nin Mısır ve Şam naibliklerine atanacakları konusunda anlaştıklarını yazsa¹⁴¹, hatta Mercidâbık Savaşı sırasında Hayırbay ve Canberdi Gazâlî, Yavuz Sultan Selim'in otağına gelerek bağlılıklarını bildirdiğini belirtse de bazı kaynaklar Yavuz Sultan Selim'in Canberdi Gazâlî'yi kendisine bağlamak için mektup yazdığını söylemektedir.¹⁴² Hangisinin doğruluğu tartışmaya açık olsa da her iki durum istihbaratın ve haberleşmenin ispatıdır. Ancak, Canberdi Gazâlî Hayırbay'a göre Osmanlı ordusuna daha geç katıldı. Öte taraftan İbn Zünbül'ün bahsettiği iki dostun aralarındaki bağın güçlülüğü ve Ridaniye Savaşı'nda yaşanan, *top istihbaratı* Canberdi'nin geç katılmasının da bir plan olabileceğini düşündürmektedir.¹⁴³ Yavuz Sultan Selim, Hayırbay ve Canberdi Gazâlî dışında da Memlûk içinde de kendisine haber getiren kişiler kazanmıştı.¹⁴⁴ Ancak Hayırbey'in Halep'in alınmasındaki etkisi önemlidir.¹⁴⁵

1515 yılında Yavuz Sultan Selim ile Kansu Gavri arasında mektuplar sıklaştı. Elçiler gidip-gelmeye başladı. Bu dönemde Tansel'in ifadesiyle iki taraf da gerçek duygularını gizleyen mektuplar kaleme aldılar. Mektuplarda saygı, sevgi ve itaat ön plana çıkıyordu. Bununla birlikte Kahire'de Osmanlı karşıtı görüşmeler yapılmaktaydı. Görüşmeler sonunda orduyla Halep'e çıkılması kararı alındı. Osmanlı canibinden de ordunun başında yola çıkan Sinan Bey Kayseri'ye geldiği zaman bir casustan Mısır ordusunun Halep'te toplandığını haber aldı.¹⁴⁶ Şam'a gelen Gavri Yavuz Sultan Selim'e bir elçi gönderdi. *Oğlum* diye hitap ettiği Yavuz Sultan Selim'den dostluklarının bozulmaması için memleketine dönmesini istedi.¹⁴⁷ Yavuz Sultan Selim ise ilmiye sınıfından gönderdiği elçiyle İran üzerine Râfizîleri temizlemek için yola çıktığını, kendisinden de dua ve yardım istediğini ilettili.¹⁴⁸ Elçi olarak giden Rumeli Kazaskeri Zeyrekzade Molla Rükneddin Efendi aslında Memlûkların tutumundan haberdar olmak için gönderilmişti.¹⁴⁹ Zeyrekzade seferin Şah İsmail üzerine olduğunu ve Sultan Gavri de iki sultanın arasını bulmak için Kahire'den kalkıp geldiğini söylemekteydi. Ancak her iki tarafın gerçek niyeti ortaya çıkınca Sultan Gavri'nin tavrı değişti. Elçiler tutuklandı. Sonradan elçiler salıverilse de gerginlik azalmadı. Hatta Sultan Gavri ordusunun bir kısmını Kayseri'ye gönderdi.¹⁵⁰ Elçilerinin hakarete uğradığını öğrenen Yavuz Sultan Selim hiddetlendi. Bu sırada Kansu Gavri de Osmanlı askerinin durumunu öğrenmek için Devadar Moğolbay'a Osmanlı Sultanı'na götürmesi için bir mektup verdi. Sultan Gavri elçilerini askerler arasında seçmişti. Moğolbay'ın yanına on uzun boylu adam seçip atlarıyla birlikte donattı. Osmanlı askeri, gelen askerlere ve atlara hayran kaldı.¹⁵¹ Ancak Sultan Selim mükemmel rahlıkla donatılmış silahlı askerlerin¹⁵² elçi olarak göndermesine *ulemadan adamı yok muydu* diyerek çok kızdı. Elçilerin askerden seçilmesi sembolikti. Kansu Gavri'nin amacı askerî gücünü göstermekti. Adâ'î-yi Şîrâzî; *Gece gündüz durumdan haberdar adamları olup/ Hiçbir şeyi onun için gizli bırakmıyorlardı* ifadesiyle Yavuz Sultan Selim'in adamları tarafından uyarıldığı anlaşılmaktadır.¹⁵³ Yavuz Sultan Selim söz konusu gösterişe tepkisini *cellat* aracılığıyla vermek istedi. Yunus Paşa'nın araya girmesi sadece Moğolbay'ın kurtulması sağladı.¹⁵⁴ Ancak canı kurtulan elçinin saç ve sakalı kestirilip topal bir eşekle gönderildi.¹⁵⁵ Elçinin düşürüldüğü pozisyonla

Sultan Gavri'nin *ordum ve hazinem güçlü* mesajlarına âdeta Yavuz Sultan Selim'in cevabı niteliğini taşıyordu.

Memlûk Devleti üzerine yürüyen Yavuz Sultan Selim bu arada Şah İsmail'in de durumunu da soruşturmaktaydı. Nitekim Başbüyük Mehmet'in verdiği bilgilere göre Şah İsmail'in toplamda 18.000'i biraz geçen askeri vardı. Ancak çoğu işe yaramazdı.¹⁵⁶

Yavuz Sultan Selim, Memlûk'la savaşmadan önce resmî olarak görevlendirilen elçilerin dışında casuslar ve öncü kuvvetler göndererek bilgi aldı. Şah İsmail'e yapıldığı gibi Sultan Gavri'nin de her hareketi izlendi. Ordu Memlûk Devleti üzerine yürürken aynı zamanda casuslar sürekli bilgi getiriyordu.¹⁵⁷ Ancak bu sırada Şam askerinin durumunu ve sultanın menzilinin bilgisini verecek birisi yakalandı.¹⁵⁸ Ayrıca Koçi Bey ve Ferhat Bey'i kuvvetleriyle göndererek Osmanlı ordusu için bilgi toplamalarını istemişti. Edinilen bilgiye göre Kansu Gavri, Mercidâbık'ta savaşmak üzere beklemekteydi.¹⁵⁹ Şah İsmail'le iş birliği içindeydi.¹⁶⁰ Bu durum Memlûk üzerine yürünmesi konusunda fetva alınmasını hızlandırdı.

Yavuz Sultan Selim Mısır halkına kendini adil, yardımsever ve dinine bağlı bir padişah olarak tanıttı. Gittiği yerlerde kutsal yerleri ziyaret etti ve halka bağışlarda bulundu.¹⁶¹ Böylece birçok yer savunmasız alındı. İbn Zünbül Çerkes Memlûkleri'nin başarısızlığını adalet ve insaftan ayrılmasına, Yavuz Sultan Selim'in başarısını ise adil, insaflı ve şeriat hükümlerine bağlı olmasına bağlar.¹⁶² İbn Zünbül'ün bu düşüncesini Memlûk halkının iki orduya olan tutumundan da çıkarabiliriz. Çerkes askeri gittiği her yerde kötü karşılandı. Mercidâbık Savaşı dönüşü Halepliler tarafından şehre alınmadılar. Oysa Sultan Selim'in askeri Halep'e kolaylıkla girdi.¹⁶³ Halep'ten sonra Hama'da da kendisine karşı koyan olmadı. Diğer taraftan Halep'e giremeyen Çerkes askerini, Humuslular da almadı.¹⁶⁴ Dimaşk'a giren Çerkes askeri halkın eklemek ve yemini gasp etti. Yavuz Sultan Selim ise Hama ve Humus'a naip atadıktan sonra Dimaşk'a da kolayca girdi. Bunda istihbaratın önemi kadar İbn Zünbül'ün dediği gibi Osmanlı askerinin adil, insaflı ve şeriat hükümlerine samimiyetle bağlı olması da yatmaktadır. Zulme meyli olan Çerkes askeri kendi ülkesinde düşman gibi karşılandı. Bu nedenle Osmanlı ordusuyla savaşan Memlûk askeri aynı zamanda Araplara karşı da kendilerini korumak durumunda kaldı. Şehirli halk onları istemezken bedeviler de saldırdı.¹⁶⁵ Yavuz Sultan Selim Halep, Hama ve Dimaşk'tan başka, Hıms, Balebek, Trablus, Safed, Gazze, Kudüs, Nablus ve etrafındaki şehirleri emanla teslim aldı.¹⁶⁶ Buralar *Arab Vilayeti* olarak kaydedildi.¹⁶⁷

Osmanlı açısından bütün bu olumlu gelişmeler yukarıda sıralanan nedenlerden dolayıdır. Ancak bu başarıda Osmanlı ordusunun gücü de etkili oldu. Çünkü Kansu Gavri'nin memlûkleri savaşa ancak beş saat dayanmıştı. Çaldıran Savaşı'nda kazanılan zafer de henüz dimağlardan silinmemişti. Bütün bunlara rağmen Mısır kılıçla alındı.¹⁶⁸

Yavuz Sultan Selim kardeşlerine gönderdiği sahte mektup yazma işini Tomanbay'a da uyguladı. İbn Zünbül Sultan Selim'in Tomanbay yönetiminde fitne çıkarmak için

böyle bir hileye başvurduğunu aktarır. Buna göre Sultan Selim el-Hatara'ya geldiğinde Haleb Naibi Hayırbey ve vezirleriyle Mısır ümerâsının yazılarını taklit ettirilerek mektuplar yazmasını emretti. Sultan Gavri'nin oğlu Muhammed'in ağzından kendine hitaben yazılan mektuplarda, bilgi veriliyor ve birlikte hareket edileceği bildiriliyordu. Sultan Selim'in, bu mektubun, Tomanbay'ın eline geçmesini sağlanırsa Tomanbay'ın Muhammed'i öldürtmek isteyeceği fakat Sultan Gavri'nin memlûklerinin buna izin vermeyeceği böylece asker arasında fitne çıkacağını tasarladığını belirtilmektedir. Memlûk ümerâsının ağzından başka mektupların da yazıldığını sadece Gazâlî için yazılmadığını ekler. Mektuplar Tomanbay'ın çadırına yakın yerlere bırakıldı. Amaç hâsıl oldu. Adı geçen mektuplar Tomanbay'a ulaştı ve tasarlananlar gerçekleşti. İbn Zünbül Sultan Selim'in bu hileyi *İskender Tarihi*'nden öğrenmiş olabileceğini düşünür. Tomanbay'a göre bütün bunlar *Osmanlı hilesiydi*.¹⁶⁹

Her ne kadar *elçiye zeval olmaz* dense de en azından Erken Klasik Dönemde böyle olmadığı aşikârdır. Elçiye uygulanan protokol hatta elçinin hayatı, niyetlere ve elçinin getirdiği haberin içeriğine göre değişmekteydi. Yavuz Sultan Selim savaş öncesinde Çerkes Murat'ı Mısır'ı teslim etmesi ve yönetmesi için Tomanbay'a elçi gönderdi.¹⁷⁰ Yavuz Sultan Selim Mısır'ın yönetimini sikke ve hutbe hakkı kendisinde kalmak şartıyla Tomanbay'a bırakmak istiyordu.¹⁷¹ Tomanbay teklifi kabul etmediği gibi gelen elçiyi de öldürttü.¹⁷² Ancak Ridaniye önünde yenilince bir barışçı ifade olarak bir kadıyı elçi göndererek emân diledi. Sultan Selim de emân verdi ve nasihat etmek için elçi yolladı. Fakat Tomanbay Osmanlı'dan gelen elçileri yine katletti.¹⁷³

Sultan Tomanbay da istihbarata ve haberlerin sızdırılmamasına önem veriyordu. Yapılan büyük savaş sonrasında Tomanbay casuslar kanalıyla küçük de olsa bir başarı kazandı. Savaştan sonra Osmanlı askeri Nil kenarına çekilmişti. Ancak Tomanbay'ın casusları Osmanlı askerinin yerini Sultan Tomanbay'a iletiler. Bunun üzerine Memlûk ordusu gece baskınıyla birçok Osmanlı askerini kırdı.¹⁷⁴ Tomanbay, Sultan Kansu Gavri'nin yakın adamlarından ikisinin Sultan Selim'le irtibatlı olduğunu öğrenince mallarına el koydu.¹⁷⁵ Gerekli zaman da kendisi tebdil gezerek bizzat bilgi edindi.¹⁷⁶ Diğer yanda o da bazı askerlerini casus olarak kullandı. Ancak bunların bir kısmını Osmanlılar yakaladı ve onlardan bilgi aldı. Örneğin Ridaniye Savaşı'ndan sonra yakalanan Cümdi Mustafa, Osmanlı askeri arasına hurma satıcısı ve peynir satıcısı olarak girdiğini, ordunun durumunu az ve zayıf olarak rapor ettiğini itiraf etti.¹⁷⁷ Savaş sırasında yakalanan Yaşbek de sorgulandı. Yaşbek ise sorgulamasında, kendisine verilen görevden kaçan Memlûk askerlerinin durumundan, Tomanbay'ın niyetinden ve Memlûk askerinin miktarından bahsetti.¹⁷⁸

Bütün bunlar, Yavuz Sultan Selim döneminde Türk- İslâm devletlerinin istihbaratta benzer usuller kullandığını göstermektedir. Bunun en önemli nedeni Yavuz Sultan Selim'in savaş içinde olduğu devletlerin benzer kültürden beslenmiş olmaları olsa gerekir. Casuslar ve bilgi getirenler, karşı tarafın özellikle askerî gücünü kontrol etmektedir. Asker sayısı, silah sayısı, silah teknolojileri, askerin teknolojiyi kullanma becerisi ve konumları değerli bilgiler kabul edilmiştir. Sahte mektup göndererek veya asılsız haber yayarak düşmanı yanıltma politikaları izlenmiştir.

Sonuç

Savaşlarda tarafların sahip oldukları silah ve insan gücü hakkında bilgi kıymetlidir. Söz konusu bilgi, düşmanın zayıf veya güçlü yanlarını bilip savaş stratejisi belirlemek için gereklidir. Savaş açılması düşünülen toplulukların yönetimle ilişkisi, uygulanan kanunlar, ekonomik durumlarının yanında komutanların zaafı, güçlü yanları, inançları, yönetimde söz sahibi olanların bireysel özellikleri gibi bilgileri savaş stratejisi belirlemedeki unsurlar olarak sıralayabiliriz. Yavuz Sultan Selim'in bütün bu unsurları dikkate alarak savaş planlaması yaptığı anlaşılmaktadır.

Erken Klasik Dönem padişahlarından olan Yavuz Sultan Selim'in askerî faaliyetlerindeki haber alma ve iletmede sekiz esas yöntem kullandığı anlaşılmaktadır. Bunlardan üçü resmî, üçü gayriresmî kanaldır. İkisi ise sistemleştirmeye alınamayan ancak etkili olarak kullanılan esir alma, dil alma (düşürme), yakalanan düşman casuslarını konuşurma ve çift taraflı çalışan casuslardan yararlanma yollarıdır. Elçi, ulak ve askerî keşif birliği resmî faaliyet gösterirken, casuslar ve yarar adam olarak nitelendirilen kişiler, karşı taraftan yandaşa çekilenlerse gizlilik içinde çalışırlardı. Yavuz Sultan Selim makyavelist anlayışla, sahte mektup ve haber göndererek bazen gerçeği öğrendi bazen de düşman arasında karışıklık çıkmasını sağladı.

Devletler arasında resmî mektup veya haberler genellikle elçiyle iletildi. Elçiler kendisine verilen yetkiler çerçevesinde hükümdar adına konuşma, karşı tarafın isteğini onaylama veya reddetme yetkilerine sahipti. Gönderilen elçilerin ait olduğu zümre özel mesajlar taşıyordu. Ulema sınıfı bilgeliği ve aklı temsil etmesi bakımından iki devlet arasındaki dostluğun gelişmesine işaret kabul ediliyordu. Bu açıdan elçi ilmiye sınıfından ise niyet farklı da olsa *uzlaşmacı*, seyfiye sınıfından ise *savaş yanlısı* algısı yaratıyordu. Nitekim Yavuz Sultan Selim döneminde ilmiye sınıfından elçi gönderme âdeti bir saray adabı idi. Özellikle kadılar arasından, muhtemelen bilgili ve belagat yeteneği yüksek olanlardan seçiliyordu.

Haberleşmelerin diğer resmî ayağı ulaklardı. Ancak onlar daha çok iç haberleşmede veya fetihname gibi belgelerin dış devletlere iletilmesinde kullanılıyordu. Elçilere göre yetkileri daha sınırlıydı. Buradaki sınırlılık haberin içeriğiyle ilgili muhatap kişiyle konuşma yetkisi bakımından değerlendirilmiştir. Öte taraftan haberin iletilmesi konusunda geniş yetkilere sahiptiler. Verilen *ulak izni*yle tebaanın atına el koyma yetkisine sahiptiler. Bu konu tebaaya zulüm olarak nitelendirilse de Osmanlı Devleti'nin çağının en hızlı iletişim ağına sahip olmasını sağladı.

Yavuz Sultan Selim'in seferleri doğu ve güney yönünde gerçekleşti. Batıda akıncı uç beyleri, Martolos teşkilatı ve Osmanlı Devleti'ne bağlı Eflak ve Boğdan beyleri aktif olarak Osmanlı'ya bilgi getirmekteydi. Ancak doğu ve güneyde bu türden bir yapılanma tam anlamıyla yoktu. Bununla birlikte atanan her sancak beyi veya beylerbeyine coğrafyasındaki faaliyetlerden haberdar olmak ve bu konuda devleti bilgilendirmek sorumluluğu yüklenmişti. Bu nedenle her sancak beyi kendisine ait casus istihdam etmekteydi. Getirilen bilgileri padişahla paylaşmak durumundaydılar. Böylece hem merkezde hem taşrada istihdam edilmiş casuslar oldu.

Bir bölgeye savaşın yapılacağıının netleşmesiyle ilgili bölgeye bilgi ve istihbarat alması için bir keşif kolu gönderilirdi. Nitekim Yavuz Sultan Selim Şah İsmail üzerine yürürken Dukakinzade'yi bir grup sipahiyle Memlûk sultanı üzerine yürürken ise Koçi Bey ve Ferhat Bey'i kuvvetleriyle yollamıştı.

Arşiv kayıtları spesifik bilgilerin edinilmesinde casusların ve yarar adamların istihdam edildiğini göstermektedir. Casus ve *yarar adamın* nitelikleri Osmanlı belgelerinde sarıh değildir. Söz konusu kişilerin niteliği muhtemelen toplanacak bilginin özelliğine göre değişkendi. Eğer bilgi toplanacak yer başka bir dilin konuşulduğu memleket ise o dili bilen biri yarar adam olmalıdır. Dil bilmek elbette önemli unsur olsa da bilgi toplanacak konu spesifik bir alandaysa yarar adam kriterlerine, alanında uzman olmanın da eklendiği düşünebiliriz. Öte taraftan bilgi, başka bir devletin sarayına girilip edinilecekse o sarayın adap ve ritüellerini, halkın arasına karışacaksa yine o toplumun değerlerini bilmek yarar adamın niteliklerinde yeni belirleyici kabul edilebilir. İstenilen bilgi askerî konudaysa yine askerlik terminolojisinden anlayan biri yarar adam olacaktır. Belki de bu nedenle genel bir ifadeyle yarar adam tanımlaması yapılmıştır. Yarar adam sonuç olarak faydalı ve gerekli bilgiyi getirebilecek kişidir. Bazı nitelikler değişse de yarar adamların hepsinde beklenen ortak özellik güvenilir olmalarıdır. Bu nedenle padişahlar genellikle kendilerine yakın kişileri bu tür haberleşmelerde değerlendirilmişlerdir.

Öte taraftan yarar bilgi, hiç akla gelmeyen yeni bir durumla ilgili olabilirdi. Bu nedenle devlet yeni haberlere kapısını açık tuttu. Hristiyan veya Müslüman haber getirenleri her kim olursa olsun, hediye ve paralarla ödüllendirdi. Böylece saraya haber getirme teşvik edildi.

Devlet ayrıca karşı tarafın casuslarına karşı tedbirli oldu. Savaş zamanlarında, savaş bölgesinden dil alma yöntemine sık sık başvurdu. Yakalanan karşı tarafların casusları ve alınan diller yararlı bilgilerin edinilmesini sağladı. Fakat bu bilgilerin değerlendirilmesinde kontrollü davranıldı. Birkaç yerden teyit edinildikten sonra strateji belirlendi.

Bütün bunların yanında Yavuz Sultan Selim'in en büyük başarısı savaş açacağı devletlerin iç işleri hakkındaki bilgiye hâkim olmasıdır. Böylece yanına çekebileceği insanları belirledi. Düşmanın hile ve tedbirlerini içerden öğrendi. Yukarıda belirtilen bütün kanalları kullanarak askerî hamlelerini belirledi. Çağının teknolojisine sahip olmasının yanında belirlediği askerî stratejiler sayesinde az hasarla Doğu Anadolu ve Mısır'ı Osmanlı toprağı haline getirdi.

Ek 1. Tomanbay'a Casus Olan Cündi Mustafa'nın Sorgulanması.

Kaynak, TSMA, E. 4800; kısmi çevirisi için bkz. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 301.

نصیه اولدکه دولتان چرکی صولجاقی کیم کوندی و نه معلوم کلد
دیجک ایدیکه غریک صولجاقی اولدنه کیردن بروکیدن کوبه کوبیاج
چلاق کیرمرا تو کیمز یان کجه صولجاقی عاجز و عالین بایات کلدن لیل
اولد و علی جلدن هر برین بطریق طاعن تصداید بجلت بزدنی دولتی اولد
کیردن کیر بجلت قیوب کیمه کیردم ددی و ساروج کلدن لیل و نکا کیردن
کیر بجلت کلدی و تدبیری نه پیدی و بجلت ایدیکه نیل کان کلوب بر
او قارب چاغ شغدن غیری نه چار لری وارد ددی و قن بلیت
و سارلی عرب جم انکدن مراد لری بود که نیلدن کچی و قنایب اوق
اندکایب و بیک و تکیاسنه عسکر دن کیمسه کچو قنایب اوقدن کچو
دیر سیر لری و بیکلک قنایب ایدیم او یوغنه نوقت دوقنایب اوق
منشی ایدی اول زماندن بود بهالله اشغایق و قار و کورد و کسک
کند که اولدی و عرب شغلدن کیم وارد ددی بجلت قار و قنایب
و قنایب نام شغل وارد ددی قنایب اکی بیک لکی کدن زیا دجه عرب وارد
اولا ددی و بندن مسکی کجه دولتی اولندی بندن غیری جواب
وردی

بیز که کرا و سول اولدند . ایدیکه خبر کوندی که کلک جک دول
دولت و نکا کلدن عسکری زیندر حصانه کیشلور شهر دن طش
چقا سول حال لری کلدن کلک سول سول کلدن عسکر کوزده کلد
و سندن غیری دخی صولجاقی کیم کوندی ددی و بیکلک ایدی که بندن
اولان کلک کلدن و بیکلک لیلدن اولدن حد کلدن لیلدن اشدن کلد
بر و بیکلک کلدن خبر کوندی و سولجاقی ددی و بندن هر نه نصیه واقع
اوله اشدن کلدن خبر کوندی و سولجاقی بیکلک کلدن حد کلدن لیلدن اشدن
دولت کلدن قنایب کلدن حد کلدن لیلدن اشدن ددی و دولتی و نکا
اوتنه بنا کلدن غریک ددی و بیکلک کلدن طوق منقیر بر بیکلک
به بر و بیکلک بیک طرفه بیک بندن اولد که بیک بندن کلدن و بیکلک
احطایا و غلی بیکلک بیکلک کلدن بیکلک کلدن بیکلک کلدن بیکلک
بیکلک و الا بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک کلدن بیکلک کلدن بیکلک
TSM-A-E 759/6

2

نصیه اولدکه بیز کی نام چرکی سول اولدند . ایدیکه اقل بیک که غریک
کاشی ایدی بیز قنایب کلدن بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک
بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک
ایدی سول حال کلدن و سولجاقی بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک
دولتی و نکا کلدن عسکر کلدن بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک
دوغری بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک
اله قن بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک
کورد کلدن بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک
بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک
ایتر که اشدن بیز قن بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک
اتر و بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک
بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک
اولی بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک
صولجاقی و نکا کلدن بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک
دقت کلدن بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک بیکلک
ددی

TSM-A-E 759/6

1

Ek 2. Memlûk Emîri Yaşbek'in Sorgulanması.
Kaynak. TSMA, E. 759/1-3.

Notlar

- 1 Haldun Eroğlu, “Klasik Dönemde Osmanlı Devleti’nin İstihbarat Stratejileri”, Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, 22/34, (2003), s. 11-33.
- 2 Emrah Safa Gürkan, *Sultanın Casusları*, Kronik Yay., İstanbul 2019, s. 281-282.
- 3 Defter her ne kadar 1503-1527 yılı olarak kayıtlara geçse de II. Bayezid dönemini esas alır. Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman’ın saltanat yıllarına ait kayıtlar çok azdır. Bkz. İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. O.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri (Transkripsiyon –Değerlendirme)* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014, s.109-1489.
- 4 Selimnamelerin önemli bir kısmı doktora ve yüksek lisans tezi olarak çalışıldı ve yayınlandı. Bunlardan bazıları şöyledir: *Şükrî’nin Selim-nâmesi ve Eserdeki Doğu Türkçesi Unsurları*, haz. Mustafa Argunşah, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1986; *Keşfi Mehmed Çelebi Selim-Nâme veya Bağ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-i Ehl-i Cihâd*, haz. Abdurrahman Sağır, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993; *Kemal Paşa-zâde’nin Selim-nâmesi*, haz. Ali Kökoğlu, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994; İdrîs-i Bidlîsî *Selîm Şâh- nâme*, haz. Hicabi Kurlangıç Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995; *Çerkesler Kâtibi Yusuf’un Selim-nâmesi’nin Mukâyeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirilmesi*, haz. Mehmet Doğan, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997; Celâl-zâde Mustafa, *Selîm-nâme*, haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, MEB, İstanbul 1997; *Adâ’î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, haz. Abdüsselam Bilgen, TTK, Ankara 2007.
- 5 Feridun Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, Kapı Yay., İstanbul 2017.
- 6 Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969.
- 7 Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Kayseri 1992.
- 8 Çağatay Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, *Tarih Dergisi*, S. 9/10/11-12, (1954-1955), s. 53-90/ 117-142/185-200.
- 9 Yavuz Ercan, “Yavuz Sultan Selim”, *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 421-445.
- 10 Bkz. dipnot 4.
- 11 Nevin Özkan - Raniero Speelman, “Yavuz Sultan Selim için İtalyanca Yazılmış Bir Selimname”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa 2019, s. 101-116.
- 12 *Târîh-i Feth-i Mısır (Şîrî’nin Şâhâne-nâmesi)*, haz. Alaattin Aköz ve Orhan Yavuz, Palet Yay., Konya 2019.
- 13 *Muhyî’nin Selim-nâmesi*, haz. Alaattin Aköz, ve Ahmet Kerim Demireğen, Palet Yay., Konya 2020.
- 14 Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev. Yağmur Küçükbezirci, Salon Yay., İstanbul 2018, s. 69.
- 15 Nizâmü’l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, haz. Mehmet Altay Köymen, TTK, Ankara 2020, s. 54-55.
- 16 *Hükümdar bütün memlekete göz-kulak kesildi; ona bütün kilitli kapılar açıldı*. Bkz. Yusuf Has Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev. Reşid Rahmeti Arat, TTK, Ankara 1988, s. 41.
- 17 Yusuf Has Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, s. 201.
- 18 Nurullah Aydın, *Osmanlı İmparatorluğunda İstihbarat*, Paraf Yay., İstanbul 2010, s. 26.
- 19 Herodots, *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2006, s. 405-406.
- 20 Taner Tarhan, “Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler”, *Türkler*, C.1, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 608.
- 21 Müşir Akbulut, *İslam Öncesi Dönemde Türklerle Çinliler Arasında Casusluk Faaliyetleri (Hunlar Örneği)*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik 2019, s. 105.
- 22 Mehmet Şimşir, *İlk Dönem İslâm Tarihinde Haberleşme (Râşid Halifeler Dönemi Sonuna Kadar)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2011, s. 32.
- 23 Abdulhalik Bakır, “Emeviler ve Abbasiler Devrinde İstihbarat”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, (2003), s. 7.
- 24 Talât Tekin, *Orhun Türkçesi Grameri*, Simurg Yay., İstanbul 2000, s. 252.
- 25 Suat Ünlü, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Kitabevi, Konya 2012, s. 798.

- 26 Ünlü, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 805, 897.
- 27 Eroğlu, “Klasik Dönemde Osmanlı Devleti’nin İstihbarat Stratejileri”, s. 14.
- 28 Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2002, s. 6-14.
- 29 Eroğlu, “Klasik Dönemde Osmanlı Devleti’nin İstihbarat Stratejileri”, s. 14; Gürkan, *Sultanın Casusları*, s. 123, 191.
- 30 Bir inamat defterinde haber getiren casuslara, savaş esiri ve baş gönderen yoldaşlara nökeriye (Farsça, nûker, nöker; yoldaş, hizmetçi) adıyla nakit ve aynı ihsanlar verilmiştir. Bkz. Gök, *Atatürk Kitaplığı...* s. 20.
- 31 Hayırbay ve Canberdi Gazâlî dışında da İbrahim el- Semerkandî ve Yunus el-Âdilî de Yavuz Sultan Selim’le iletişim halindeydi. Bkz. İbn İyas, *Yavuz’un Mısır’ı Fethi ve Mısır’da Osmanlı İdaresi*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul 2018. s. 82.
- 32 Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-tevarih*, IV, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, s. 189.
- 33 *Çerkesler Kâtibi Yusuf’un Selim-nâmesi*, s. 98.
- 34 M. Hanefi Bostan, “Yavuz Sultan Selim’in Şehzadelik Dönemi (1487-1512)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 40 (2019), s. 5.
- 35 İlhan Şahin - Feridun Emecen, *Osmanlılarda Divan Bürokrasisi Ahkam: İkinci Bayezid Dönemine Ait 906/ 1501 Tarihli Ahkam Defteri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1994, s. 32.
- 36 Gök, *Atatürk Kitaplığı...*, vr. 54, 99, 199, 212, 221, 266; s. 224, 535, 599, 615, 765.
- 37 Bir örnek vermek gerekirse; 12 Temmuz 1503 tarihinde Macaristan’dan haber getiren bir Hristiyan’a 500 akçe ihsan edilmiştir. Bkz. Gök, *Atatürk Kitaplığı...*, s. 1296.
- 38 Gök, *Atatürk Kitaplığı...*, vr. 54, 99, 212, 221, 266; s. 224, 599, 615, 765.
- 39 Gök, *Atatürk Kitaplığı...*, s. 109-148-9.
- 40 TSMA. E. 754/22. Naklen Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da İstihbarat, Başbakanlık Devlet Arşivleri Yay., İstanbul 2017, s. 40-41.
- 41 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 33.
- 42 TSMA, E. 967/84 (Nisan-Mayıs 1512).
- 43 TSMA. E. 302/58 naklen, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da İstihbarat*, s. 20-21.
- 44 Mektupları kapıcılar kethüdâsı ve oğlu Süleyman’ın adamlarıyla gönderdi. Ayrıca Edirne’de iki adamı daha vardı. Bkz. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 50.
- 45 Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, vr. 21a, s. 70.
- 46 Kefe’den haberleri Süleyman’ın ulaklarıyla gönderdi. Bkz. *Kemal Paşa-zâde’nin Selim-nâmesi*, vr. 23b, s. 74.
- 47 TSMA, E. 754/100 çevirisi için bkz. Seyit Ali Kahraman, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi’nde Yavuz Sultan Selimşah*, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, s. 281.
- 48 Feridun Emecen, Yavuz Sultan Selim’in bu teklifi zaman kazanmak için yaptığını belirtir. Bkz. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 50.
- 49 TSMA, E. 754/100; Seyit Ali Kahraman, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi’nde...*, s. 281.
- 50 TSMA, D. 2921; Bostan, “Yavuz Sultan Selim’in Şehzadelik Dönemi (1487-1512)”, s. 38.
- 51 TSMA, E. 754/100 için bkz. Seyit Ali Kahraman, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi’nde...*, s. 281; bu sırada Şehzade Ahmet’in Maltepe’de otağ kurup, taht haberini beklediği söylenmektedir. Bkz. Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, vr. 80b, s. 145.
- 52 *Muhyiddin Cemâlî’nin Tevârih-i Âl-i Osman’ı*, haz. Hasan Hüseyin Adaloğlu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s. 119.
- 53 TSMA, E. 752/44 (29.12.917/18.03.1512); *Rûmî’inde olan tâze merdâne bahâdır begler ve beg oğulları mu’teber subaşılarından ve sipâhilerden Hudâvendigâr dirliğın terk idüb, alay alay kaçub Sultân Selîm yanına cem’ olmağla...* Bkz. *Kemal Paşa-zâde’nin Selim-nâmesi*, vr. 24a, s. 77.
- 54 *Muhyiddin Cemâlî’nin Tevârih-i Âl-i Osman’ı*, s. 119.
- 55 Uluçay, “Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?”, S. 9, s. 86.
- 56 *Muhyiddin Cemâlî’nin Tevârih-i Âl-i Osman’ı*, s. 119.
- 57 TSMA. E. 754/22. Naklen Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da İstihbarat, s. 40-41.
- 58 *Muhyiddin Cemâlî’nin Tevârih-i Âl-i Osman’ı*, s. 120.
- 59 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 74.
- 60 Yavuz Sultan Selim, Çavuş Hoca isimli casusuyla Şehzade Ahmet’in bütün hareketini izlemekteydi. Çavuş Hoca Şehzade Ahmet’in ordusunda çavuşluk yapmaktaydı. Bkz.

- TSMA. E. 757/6 naklen *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da İstihbarat*, s. 42.43.
- 61 *Hadîdî Tarihi [Manzum Osmanlı Tarihi] (1285-1523)*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015, s. 350.
- 62 *Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı*, s. 120.
- 63 *Hadîdî Tarihi*, s. 352.
- 64 *Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı*, s. 121.
- 65 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 19.
- 66 İbn Zünbül, Şah İsmail ile Sultan Selim'in aralarında ateşli silah kullanmama kararı aldıklarını, Osmanlı askerinin kılıç ve mızrak kullanmada Farşlı askerler kadar iyi olmadıklarını bu nedenle zor durumda kalınca ateşli silah ve toplarla ateşe başladıklarını yazmıştır. Bkz. *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatı Sultan Selim ve Es-Sultan Kansu El-Gavri' Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi*, haz. Eman Hayajneh, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 2005, s. 90.
- 67 Düşmanı izlemek için dış istihbarat arttığı gibi içerde de savaş hazırlıkları için her yere ulaklar gönderilirdi. *Bahar erdi vü gitti şiddet-i dey/ Ulak salındı etrafa peyâpey/ Şu denlü cem olur leşkerler enbûh/ Ki doldu at u erden bişe vü kâh*. Bkz. *Hadîdî Tarihi*, s. 357.
- 68 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 112; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 41; Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, vr. 130b, s. 223; Şeh İsmâ'il'i edüp dîne da'vet/Yazup mektub ana arz etti hüccet. Bkz. *Hadîdî Tarihi*, s. 357.
- 69 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 40; *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, s. 62-65; *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, haz. Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, ty., s. 43-44.
- 70 Venedik'le imzalanan ahidnameler için bkz. Meryem Kaçan, *XVI. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Venedik Ahidnameleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s. 49-56; Ahmet Aksın, "1513 ve 1517 Tarihli Osmanlı Venedik Ahidnameleri", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa 2019, s. 179-194.
- 71 TSMA, 5674; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 102; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 175.
- 72 *Hadîdî Tarihi*, s. 366; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 42; *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, s. 109.
- 73 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 44; Feridun s. 460.
- 74 Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, IV, s. 189.
- 75 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 44-48; Tekindağ, "Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", s. 62; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 116; *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, s. 75-76.
- 76 Mühimmat ihtiyacında eksiklik yaşanmaya başlandı. Yeniçeri alayı tüfekleri üzerine eski çarıklarını asma suretiyle isyan ettiklerini bildiriyorlardı. Bkz. Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, vr. 137b, s. 235.
- 77 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 49.
- 78 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 50.
- 79 *Rum ülkesinin kahramanlarından bu ülkenin şahına/ Bir haber getiriyormuşum gibi görünmeye çalıştım/ ...Türkmenler arasındaki bazı cesur emîrler de / Canıgönülden tamamen şahı desteklemektedir/ İki ordunun birbirine girdiği/ İki demirden denizin kabarıp dalgalandığı gün/ Yüce kimselerin hepsi başlarını ayak yaparak/ Senin eşiğini öpmekten saygınlık kazanacaklardır/ Ona bu müjdeyi verdiğim zaman /Hükümdarlık tahtında kendi kendine böbürlendi/ Söylediğim bütün sözler etkisini gösterdi. Bkz. *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, s. 79.*
- 80 *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, s. 80; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, IV, s. 196.
- 81 Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, IV, s. 197; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 51.
- 82 *Meğer bir gün haber bilür şehinşâh / Ki üç menzilde a'dâya erer râh*. Bkz. *Hadîdî Tarihi*, s. 359.
- 83 *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 49.
- 84 Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, vr.145b, s. 248; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, IV, s. 218; *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 50-58.
- 85 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 72.
- 86 Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1992, s. 201.
- 87 Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu*, s. 24-25; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 100; *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, çev. Tufan Gündüz, İstanbul 2007, s. 79.
- 88 Örneğin, ölen Kürt Rüstem Bey'in topraklarını oğlu Hüseyin'e verdi. Bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 77.

- 89 Şehabettin Tekindağ, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi”, *Tarih Dergisi*, 17/ 22 (1967), s. 54-55.
- 90 TSMA, E. 8333-3, 1019, 6610, 8333-1, 8333-2’de kayıtlıdır. Mektupları Nazmi Sevgen daha önce çevirmiş olup, Genç bu çevirinin hatalarına dikkat çeker. Krş. Vural Genç, “İdris-i Bidlîsî’nin II. Bayezid ve I. Selim’e Mektupları”, *Osmanlı Araştırmaları*, XLVII (2016), s. 154; Nazmi Sevgen, “Kürtler IV”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, VIII (1968), s. 47-53.
- 91 M. Mehdi İlhan, Bıyıklı Mehmet Paşa’nın Şah İsmail’in sarayında casusları bulunduğunu yazar. Bkz., “Diyarbakır Fâtîhi ve Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa”, *Atatürk ve Diyarbakır*, Diyarbakır 1981, s. 141. Ancak Bostan buna pek ihtimal vermez. Bkz. “Yavuz Sultan Selim’in Şehzadelik Dönemi (1487-1512)”, s. 26.
- 92 TSMA, E. 8833/1, 8833/2, 8833/3, 1019, 6610 numaralarında kayıtlı olan metinlerin Latin harflerine aktarılmış şekli ve değerlendirmeler için bkz. Genç, “İdris-i Bidlîsî’nin...”, s. 147-208. Raporların faksimile baskısı için bkz. Jean-Louis Bacque-Grammont ve Chahryar Adle, “Quare Lettres de Şeref Beg de Bitlis (1516-1520) Études Turco-Safavides, XI” *Der Islam*, LXIII, 1 (1986), s. 90-118.
- 93 Genç, “İdris-i Bidlîsî’nin ...”, s. 168.
- 94 Genç, “İdris-i Bidlîsî’nin...”, s. 167; Çaldıran Savaşı’nda İran ordusunun sol kanadını yöneten komutan. Bkz. *Adâ’î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, s. 86; Şükrî’nin Selim-nâmesi..., vr. 113b, s. 128.
- 95 Genç, “İdris-i Bidlîsî’nin...”, s. 167.
- 96 TSMA, E. 6320. Tansel faksimile metni yayınlamıştır. Ancak çok silik bir kopyadır. Bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, ek 18; *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da İstihbarat*, s. 46-47; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 194-195.
- 97 TSMA, E. 1019; Genç, “İdris-i Bidlîsî’nin ...”, s. 152. Daha geniş bilgi için bkz. Orhan Kılıç, “Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisî ve Kürtler”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa 2019, s. 195-222.
- 98 İdris-i Bitlisî Emîr Seyyid bin Şah Ali’yi Erbil memleketini zapt için teşvik etti. İmadiye Beyi Emîr Seyfettin ve Bohti beylerinin tâbîlikleri sağlanmıştır. Bkz. Genç, “İdris-i Bidlîsî’nin...”, s. 154.
- 99 Genç, “İdris-i Bidlîsî’nin...”, s. 152.
- 100 İdris-i Bitlisî, Urumiye’de Emîr Sârim’in oğulları, Soran Hâkimi Emîr Seyyid Bey, Bradost emîrlerinden Yusuf İskender ve Sultan Ahmet, İmadiye ve Cizre hâkimleri, Bitlis ve Hizan’daki Kürt beyleri, Melik Halil Eyyübî, Bitlis hâkimi Emîr Şerefeddin, Hizan hâkimi Emîr Davud, Sason hâkimi Ali Bey, Namrad hâkimi Abdal Bey gibi Kürt emîrlerinden 25 kişiyi Osmanlı hizmetine kazandırmıştır. Bkz. Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul 1969, s. 16 vd.
- 101 İdris-i Bidlîsî, *Selîm Şâh- Nâme*, s. 238-253.
- 102 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 82; Hoca Sadettin Efendi, Bayburt’ta olan Bıyıklı Mehmet Paşa’nın Diyarbakır’a gelmekte olduğunu Diyarbakır Kalesi’ne posta güverciniyle iletiliğini bildirir. Bkz. *Tacü’t-tevarih*, IV, s. 256.
- 103 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 83.
- 104 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 85, 86.
- 105 Şah, Edirne’ye bir elçi göndermişti. Bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 83.
- 106 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 158.
- 107 İdris-i Bidlîsî *Selîm Şâh- nâme*, s. 252.
- 108 Bıyıklı Mehmet Paşa’nın verdiği bilgilere Şah İsmail Kemah’ın düştüğünü ve Yavuz Sultan Selim’in yeniden saldıracağını öğrenmişti. Kararsızlığından Erdebil ve yaylak arasında gelip gidiyordu. Ayrıca Bediüzzaman’ın oğlu Mehmet Mirza aynı zamanda Irak ile Horasan arasındaki çöl yolunu kapamıştı. Bkz. BOA, TSMA, 5674; Faksimile metni için bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ek 17; Kemah Sancakbeyi İskender Bey de Şah İsmail hakkından bilgi edinmek için Gül Üzeyr isimli Gayrimüslim bir casus göndermişti. Bkz. TSMA, E. 745/30. Naklen *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da İstihbarat*, s. 44-45.
- 109 İdris-i Bitlisî onların durumunu anlamak için yolların. Bkz. İdris-i Bidlîsî, *Selîm Şâh- Nâme*, s. 235;.
- 110 TSMA, E. 1019; Genç, “İdris-i Bidlîsî’nin...”, s. 152.
- 111 Kürt beylerinden Şeref Han Bitlis ve yöresini, Sason hâkimi Mukhmamed Bey Herzen’i, Zoraki Ahmed Bey Atak ve Meyyafarikin’i, Merdisi Kasım Bey Eğil ve Hani’yi, Cemşid Bey Palu’yu aldı. Bohti ve Cizre hâkimi Musul bölgesindeki Safevî

- birliklerini bozguna uğrattı. Soran Hâkimi Seyyid Bey Erbil ve Kerkük yöresini ele geçirdi. Melik Bey'de Ahtamar ceziresine hâkim oldu. Bkz. Hoca Sadettin, *Tacü't-tevarih*, II, s. 304.
- 112 Osmanlı Memlûk gerilimini, Şehsuvaroğlu Ali Bey'in Memlûk koruması altında bulunan Dulkadirli topraklarından Kayseri ve Bozok'a Sancakbeyi olarak atanması arttırmıştı.
- 113 Haberleşmede ulakların yanında posta güvercinleri de kullanılmıştır. Bkz. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 174; *İdrîs-i Bidlîsî Selîm Şâh- nâme*, s. 267.
- 114 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 200.
- 115 1448 yılında Kahire'de doğdu. Mısır ve Şam yönetimini elinde bulunduran bir ailedendir. İyi bir eğitim aldı. Tarih ve coğrafya ile ilgilendi. İlk yüzyıllardan 1522 yılına kadar olan Mısır tarihini kapsamlı bir şekilde yazdı. Bkz. Muhammed Razûk, "İbn İyâs", *DİA*, C. 20, İstanbul 1999, s. 97-98.
- 116 İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim..., s. 110; İbn İyas, *Yavuz'un Mısır...*, s. 86-88.
- 117 İbn İyas, *Yavuz'un Mısır...*, s. 88.
- 118 İbn Tolun XV. Yüzyılın sonlarında Dımaşk'ta doğdu. Ailesinde ticaret ve ilimle uğraşanlar vardı. İyi bir eğitim aldı. İmam-hatiplik ve müderrislik gibi görevler yaptı. Birçok eser kaleme aldı. Bunlardan *Müfâketehu'l-Hillân fî Havadisî'z-Zaman* isimli eseri 1479-1520 yılı olaylarını anlatır. Bkz. Ahmet Kavas, "İbn Tolun, Şemseddin", *DİA*, C. 20, İstanbul 1999, s. 415-416.
- 119 İbn Tolun, *Müfâketehu'l-Hillân fî Havadisî'z-Zaman*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998 s. 387, 325.'den naklen s. 68-69.
- 120 H. Jansky, s. 179'dan ve Richard Hartman s. 140'dan nakleden Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 117.
- 121 İbn İyas, *Yavuz'un Mısır...*, s. 95.
- 122 İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim..., s. 125.
- 123 Çünkü fal ilminde ileri seviyede olan bir falcı Sultan Gavri'ye S harfiyle başlayan birinin kendisinden sonra sultan olacağını söylemişti. Bkz. *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 15-16; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 116.
- 124 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 116.
- 125 *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 110.
- 126 *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 94; İbn İyas, *Yavuz'un Mısır...*, s. 68. Gavri'nin bu sözleri söylediğini Mısır ve Şam fetihlerine tanıklık eden İbn Zünbül de teyit eder. Karanisaların entrika yaptıklarını, savaş sırasında arkada kalacaklarını, cülbanlar tükenince meydana çıkarak mülk ve saltanata el koyacaklarını bildirir. Bu nedenle cülbanlara savaşmayın nasihatini verdiğini belirtir. Bkz. *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 99.
- 127 İbn İyas, *Yavuz'un Mısır...*, s. 70.
- 128 *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 83.
- 129 *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 110.
- 130 Hayırbay 1497'de Osmanlı'ya elçi olarak gelmiştir. İlk irtibatlar Safevî tehlikesine karşı olmuştur. Hayırbay'ın hayatı için bkz. Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Hayır Bey", *DİA*, C. 17, İstanbul 1998, s. 49-50; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 225; *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâmesi*, vr. 34b.
- 131 Falcılar sin harfi ve kılıç görmüşlerdi. Kansu Gavri bu falı Emîr Sibay'ın sultan olacağına işaret kabul etmişti. Bkz. *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s.15-16, 82; *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâmesi*, vr. 30b; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 213; *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâmesi*, s. 93.
- 132 İbn İyas, *Yavuz'un Mısır...*, s. 102.
- 133 *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 94; *Hadîdî Tarihi*, s. 384.
- 134 Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, IV, s. 282.
- 135 *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 94.
- 136 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 200; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 117.
- 137 TSMA, E, 11634. Söz konusu arşiv metnini Tansel'in faksimile metin olarak, Feridun Emecen de bir kısmının çeviri metnini yayınladı. Bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ek 26; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 241-242.
- 138 *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâmesi*, vr. 39b.
- 139 İbn Zünbül daha fazlasını hak ettikleri yorumunu yapar. Bkz. *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 103.
- 140 Canberdi Gazâfî'nin sultan olma beklentisi vardı. Ancak yaptığı görüşmelerde bu

- makama gelemeyeceğini anladı. Hayırbay da Sultan Gavri'ye kızgındı. Bkz. *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 110. Her ikisi de Sultan Gavri tarafından öldürüleceklerini düşünüyorlardı.. Bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 140.
- 141 *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 106; İbn Zünbül, Hayırbey ve Canberdi Gazâlî'nin arasında büyük bir dostluk olduğuna birbirlerinden ayrılmadıklarına dikkat çeker. Gazâlî'yi akıllı ve yiğit bulurken Hayırbey'i korkak, kurnaz ve hilekâr olarak tanıtır. Ancak savaş konusunda tecrübeli olduğunu kabul eder. Çerkez Devleti'nin bu iki emir yüzünden yıkıldığını söyleyerek onları eleştirir. Bkz. *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 104.
- 142 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 139, 152.
- 143 Bununla birlikte İbn Zünbül Mısır'ın alınmasındaki en önemli olayı, Gazâlî'nin Sultan Selim'e bir askeri ile sabit yerleştirilen toparların yerini bildiren mektubu Yavuz Sultan Selim'e ulaştırmasıdır. Mektubunda Ridaniye dağıını dolanarak gelmesini tavsiye eder. İbn Zünbül, Sultan Selim'in bundan haberi olmasaydı dağları bile oynatacak toparlar nedeniyle mağlûp olacağını söyler. Öte taraftan toparların çukurlar kazılıp sabit bir şekilde konulmasını salık veren Gazâlî'dir. Emîr Allan, bunun yanlışlığına dikkat çekse de ve Gazâlî'nin düşmanla hareket ettiğini bildirse de Tomanbay onu dinlememiştir. Bkz. *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 142- 144; Canberdi Gazâlî toparlarının varlığını saklama suretiyle, Osmanlı ordusunun şaşıracağı ve dağılacağı teziyle Sultan Tomanbay'ı ikna etmiş olmalıdır. Bkz. *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâmesi*, vr. 39b. Bir taraftan toparları kumlara gömdüren Canberdi Gazâlî öte taraftan gömülü toparların yerini Sultan Selim'in Bürketü'l Hacc'da konakladığı sırada Hayırbey aracılığıyla bildirdi. Bkz. *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâmesi*, s. 111. Oysa Osmanlı gelen habercilerinden ve esirlerden bu bilgiye sahipti. Bkz. *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâmesi*, vr. 39b; ; Silahşor, "Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab", (haz. Selahattin Tansel), *Tarih Vesikaları*, 18 (1961), s. 431; Sultan Selim, elindeki istihbaratla toparların işe yaramayacağı noktalardan saldırdı. Bkz. *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 145; *Hadîdi Tarihi*, s. 380.
- 144 İbrahim el- Semerkandî ve Yunus el- Âdilî'nin 'nin Yavuz Sultan Selim'e mektuplar gönderdiği anlaşıldığından mallarına el konuldu. Bkz. İbn İyas, *Yavuz'un Mısır...*, s. 82.
- 145 Hayırbey Sultan Selim'e Halep'ten Çerkez askerinin çıktığını ve şehrin savunmasız olduğunu, şehri almak için bir adam göndermesinin yeterli olacağını bildiren bir mektup yazdı. Bkz. *Hadîdi Tarihi*, s. 376; Tansel bazı kaynakların Halep'in savunmasız alınmasını Hayırbay'ın hilesine bağlamasından söz eder. Buna göre; Hayırbay, Seyyidi Muhammed'in şehri korumasının önüne geçmiştir. Şeyhsüvaroglu Ali Bey'in 20.000 kişilik bir orduyla gelmek üzere olduğunu ve kuvvetleriyle birlikte Mısır'a giderse hükümdar olacağını söylemiştir. Hayırbay bu durumu Yavuz Sultan Selim'e bir mektupla bildirmiştir. Bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 145; *Hadîdi Tarihi*, s. 376; *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 107.
- 146 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 124, 125.
- 147 Hadîdi mektupta sultanın Elbistan ve Maraş'ı istediğini yazmaktadır. Bkz. *Hadîdi Tarihi*, s. 371.
- 148 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 128. Sultan Selim'in gönderdiği kadı Elbistan'da Mısır sultanının Halep'te olduğu bilgisini verdi. Bkz. *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâmesi*, s. 96; İbn Zünbül bir kadının elçi olarak geldiğini bildirir. Kadının izlenimlerini aktarır. Buna göre, kadı Sultan Gavri'nin otağında bin memlûk gördü. Ayrıca halka yapılan zulmü anladı. Elçi Kansu Gavri'ye Sultan Selim sizin oğlunuzdur, sizin gözetiminiz altındadır diyerek rahatlatı. İbn Zünbül Sultan Gavri'nin elçilere iyi davrandığını ekler. Bkz. İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...', s. 91; *Hadîdi Tarihi*, s. 372-373; *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, s. 130. Elçiler Sultan Gavri'nin Şah İsmail'le ile sulh girişiminin kandırmaca olduğunu ve Mısır ordusunun Mercidâbık'ta olduğunu bildirdi. *Târîh-i Feth-i Mısır*, vr. 252b, s.194.
- 149 Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, IV, s. 278.
- 150 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 131-133.
- 151 *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 92.
- 152 Yükleri arasında silahlar ve zırhlar gördü/ Tüfekler, oklar ve baltalarla birlikte/ Kement, yay, mızrak ve kalkınlar ortaya çıktı. Bkz. *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, s. 140; Hem ol dem yüklerin ehl-i leşker/ görüben

- buldılar tığ-ıla hançer. Bkz. *Târîh-i Feth-i Mısır*, vr. 251a, s. 191.
- 153 *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, s. 140.
- 154 *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâmesi*, s. 97.
- 155 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 135.
- 156 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 216.
- 157 Silahşor, "Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab", (haz. Selahattin Tansel), *Tarih Vesikaları*, 17(1958), s. 307.
- 158 *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâmesi*, s. 98.
- 159 İdrîs-i Bidlîsî *Selîm Şâh- nâme*, s. 303; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 136; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, IV, s. 282; Karahan'ın başını götüren Silahdar Hasan Paşa, Sultan Gavri'nin 50.000 askerinin olduğunu bildirmişti. Bkz. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 217.
- 160 Memlûk elçisinin Tebriz'de olduğuna dair casus raporu bkz. TSMA, E. 5943; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 204.
- 161 Hadîdî Yavuz Sultan Selim'in Kudüs'ü ziyaret ettiği zaman fakiri zengin edecek ihsanlarda bulunduğunu ifade eder. Bkz. *Hadîdî Tarihi*, s. 379.
- 162 *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 125.
- 163 Yavuz Sultan Selim, Halep'i aldığı zaman Halep halkı emân diledi. "Sultan Selim de onlara şefkat idüp kimine hi'lat ve kimine hoş dil virüp, Halep şehrine yasakçı gönderip Halep'i koruttu. Bkz. İbn İyas, *Yavuz'un Mısır...*, s. 142. Mısır alındığı zaman da sadece cümdi evlerini yağma buyurup, şehirliden kimsenin incitilmemesini istemiştir. Mısır'a subaşı ve yasakçılar koyarak şehirliye "emân" vermiştir. Herkesin güvenlik içinde hayatını devam ettirmesi için kararlar çıkarmıştır. Bkz. Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Ali Bey, İstanbul 1341, s. 260; *Kemal Paşa-zâde'nin Selim-nâmesi*, vr. 83b, s. 185.
- 164 *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 106.
- 165 *İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim...*, s. 105, 106, 107, 125.
- 166 İbn İyas, *Yavuz'un Mısır...*, s. 140.
- 167 Buraya Şam, Gazze, Safed, Sal-Aclun, Halep, Hama, Trablus (Şam), Ayıntab, Birecik, Adana, Tarsus, Üzeyir kaydedilmiştir. Bkz. 998 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Diyar-ı Bekr ve Arab ve Zül-kadriyye Defteri II, Ankara 1999; Her nerede bir Arap emîri varsa/ Hepsî de padişahın eşigini öptüler. Bkz. *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, s. 154; *Keşfi Mehmed Çelebi Selim-Nâme...*, vr. 81b, s. 91.
- 168 Mısır alındığı zaman da sadece cümdi evlerini yağma buyurup, şehirliden kimsenin incitilmemesini istemiştir. Mısır'a subaşı ve yasakçılar koyarak şehirliye "emân" vermiştir. Herkesin güvenlik içinde hayatını devam ettirmesi için kararlar çıkarmıştır. Bkz. Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 260.
- 169 İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim..., s. 144.
- 170 *Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı*, s. 121; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, IV, s. 299.
- 171 Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 266; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 149-150; İbn İyas, Yavuz Sultan Selim'in evlerin yağmalanmasının yasaklandığını bildirir. Bkz. İbn İyas, *Yavuz'un Mısır...*, s. 139; *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, s. 159.
- 172 *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, s. 159.
- 173 *Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı*, s. 123; *Târîh-i Feth-i Mısır*, vr. 261b, s. 217.
- 174 *Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı*, s. 123; *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, s. 191.
- 175 İbrahim el- Semerkandî ve Yunus el-Âdilî bkz. İbn İyas, *Yavuz'un Mısır...*, s. 82.
- 176 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 160.
- 177 TSMA, E. 4800. Bkz. Ek 1; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 265.
- 178 *Tomanbay yanına vardukdan sonra girü şâkirdin bana gönderdi etmiş ki işte ben Tomanbayın yanına yitişdim bin beş yüz mikdârî âdemîsi vardır yarısı atlı ve yarısı yaya ve Arab şeyhlerinden muhârib ve mukâtil ve hârâ Tomanbay yanına varub yemîn ettiler ki her husûsda sana tâbî' olavuz deyu devletlü Hüdâvendigârın 'askerinin ahvâli nedir az mıdır çok mudur zayıf mıdır kavî midir ben dahî haber gönderdim ki... 'askeri zebûndur hisâra girmişlerdir şehirden taşra çıkamazlar hâlleri mükedderdir gelün şavaş idün 'ârunuz gayretiniz kanda gitdi... Köyden köye girüb aç çıplak kimümüz atlı kimümüz yayan gice sovuklarında 'âciz ve hâlimiz begâyet mükedder zelîl olduğu ecilden her birimiz bir tarafa dağılmak kasd edicek...*

Tomanbay ve sâ'irleri Arab cem' etmekden murâdları budur ki Nil'den gemi yürütmeyib ve ok attırtmayıb ve Nil'in öte geçâsına 'askerden kimesne geçürtmeyib.... Arab şeyhlerinden kim vardır diyicek fezâre ve

muhârib ve mukâtil nâm şeyhler vardır tahmînen iki bin ve iki binden ziyâdece Arab ve er evlâdı ve benden sonra nice dürlü 'örf olundu bundan gayrı cevâb vermedi. Bkz. TSMA, E. 759/ 1-3; Bkz. Ek 2.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA). Defter (D): 2921.

BOA, TSMA, Evrak (E):

752/44, 754/100, 759/ 1-3, 967/84, 1019, 5674, 5943, 4800, 6320, 6610, 7670, 8333-1, 8333-2, 8833/3, 11634.

Basılı Arşiv Belgeleri ve Kaynak Eserler

Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi, haz.

Abdüsselam Bilgen, TTK, Ankara 2007.

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da İstihbarat, Başbakanlık Devlet Arşivleri Yay., İstanbul 2017.

Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, MEB, İstanbul 1997.

Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâmesi'nin Mukâyeseli Metin Tenkîdi ve Değerlendirilmesi, haz. Mehmet Doğan, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.

Gök, İlhan, *Atatürk Kitaplığı M.C. O.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'amât Defteri (Transkripsiyon –Değerlendirme)* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014.

Grammont, Jean-Louis Bacque- ve Adle, Chahryar, "Quare Lettres de Şeref Beg de Bitlîs (1516-1520) Études Turco-Safavides, XI" *Der Islam*, LXIII, 1 (1986), s. 90-118.

Hadîdî Tarihi [Manzum Osmanlı Tarihi] (1285-1523), haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.

Haydar Çelebi Ruznâmesi, haz. Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, ty.

Heroots, *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2006.

Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, IV, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999.

İbn İyas, *Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul 2018

İbn Tolun, *Müfâketehu'l-Hillân fî Havadisi'z-Zaman, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye*, Beyrut 1998.

İbn Zünbül'ün 'Vâkıatu Sultan Selim ve Es-Sultan Kansu El-Gavri' Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi, haz. Eman Hayaajneh, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 2005.

İdrîs-i Bidlîsî *Selîm Şâh- nâme*, haz. Hicabi Kırancıoğlu Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995.

Kemal Paşa-zâde'nin Selim-nâmesi, haz. Ali Kökoğlu, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994.

Keşfi Mehmed Çelebi Selim-Nâme veya Bağ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-i Ehl-i Cihâd, haz. Abdurrahman Sağır, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.

Lütfî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Ali Bey, İstanbul 1341.

Muhyî'nin Selim-nâmesi, haz. Alaattin Aköz, ve Ahmet Kerim Demireğen, Palet Yay. Konya 2020.

Muhyiddin Cemâli'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı, haz. Hasan Hüseyin Adaloğlu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.

Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, haz. Mehmet Altay Köymen, TTK, Ankara 2020.

Silahşor, "Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab", *Tarih Vesikaları*, (haz. Selahattin Tansel), 17(1958), s. 295-320; 18 (1961), s. 429-454.

Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev. Yağmur Küçükbezirci, Salon Yay., İstanbul 2018.

Şükrî'nin Selim-nâmesi ve Eserdeki Doğu Türkçesi Unsurları, haz. Mustafa Argunşah, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1986.

Târih-i Feth-i Mısır (Şîrî'nin Şâhâne-nâmesi), haz. Alaattin Aköz ve Orhan Yavuz, Palet Yay., Konya 2019.

Yusuf Has Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev. Reşid Rahmeti Arat, TTK, Ankara 1988.

Araştırma Eserler

Akbulut, Müşir, *İslam Öncesi Dönemde Türklerle Çinliler Arasında Casusluk Faaliyetleri (Hunlar Örneği)*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik 2019.

Aksın, Ahmet, “1513 ve 1517 Tarihli Osmanlı Venedik Ahidnameleri”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa 2019, s. 179-194.

Aydın, Nurullah, *Osmanlı İmparatorluğunda İstihbarat*, Paraf Yay., İstanbul 2010.

Bakır, Abdulhalik, “Emeviler ve Abbasiler Devrinde İstihbarat”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, (2003), s. 7-34.

Bostan, M. Hanefi, “Yavuz Sultan Selim’in Şehzadelik Dönemi (1487-1512)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 40 (2019), s. 1-86.

Emecen, Feridun, *Yavuz Sultan Selim*, Kapı Yay., İstanbul 2017.

Ercan, Yavuz, “Yavuz Sultan Selim”, *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 421-445.

Eroğlu, Haldun, “Klasik Dönemde Osmanlı Devleti’nin İstihbarat Stratejileri”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22 /34, (2003), s. 11-33.

Genç, Vural, “İdris-i Bidlîsî’nin II. Bayezid ve I. Selim’e Mektupları”, *Osmanlı Araştırmaları*, XLVII (2016), s. 147-208.

Göyünç, Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul 1969.

Gürkan, Emrah Safa, *Sultanın Casusları*, Kronik Yay., İstanbul 2019.

Halaçoğlu, Yusuf, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2002.

İlhan, M. Mehdi, “Diyarbakır Fâtihî ve Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa”, *Atatürk ve Diyarbakır*, Diyarbakır 1981, s. 137-162.

Kaçan, Meryem, *XVI. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Venedik Ahidnameleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

Kahraman, Seyit Ali, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi’nde Yavuz Sultan Selimşah*, Yeditepe Yay., İstanbul 2018.

Kavas, Ahmet, “İbn Tolun, Şemseddin”, *DİA*, C. 20, İstanbul 1999, s. 415-416.

Kılıç, Orhan, “Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisî ve Kürtler”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa 2019, s. 195-222.

Muhammed Razûk, “İbn İyâs”, *DİA*, C. 20, İstanbul 1999, s. 97-98.

Özkan, Nevin - Speelman, Raniero, “Yavuz Sultan Selim için İtalyanca Yazılmış Bir Selimname”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa 2019, s. 101-116.

Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu TSM Türklerinin Rolü*, Ankara 1992.

Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar, çev. Tufan Gündüz, İstanbul 2007.

Sevgen, Nazmi, “Kürtler IV”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, VIII (1968), s. 47-53.

Seyyid Muhammed es-Seyyid, “Hayır Bey”, *DİA*, C. 17, İstanbul 1998, s. 49-50.

Şahin, İlhan - Emecen, Feridun, *Osmanlılarda Divan Bürokrasisi Ahkam: İkinci Bayezid Dönemine Ait 906/ 1501 Tarihli Ahkam Defteri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1994.

Şimşir, Mehmet, *İlk Dönem İslâm Tarihinde Haberleşme (Râşid Halifeler Dönemi Sonuna Kadar)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2011.

Tansel, Selahattin, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969.

Tarhan, Taner, “Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler”, *Türkler*, C.1, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 597-610.

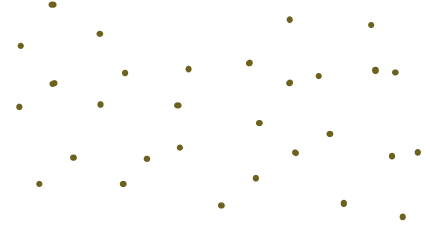
Tekin, Talât, *Orhun Türkçesi Grameri*, Simurg Yay., İstanbul 2000.

Tekindağ, Şehabettin, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi”, *Tarih Dergisi*, 17/22 (1967), s. 49-78.

Uğur, Ahmet, *Yavuz Sultan Selim*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Kayseri 1992.

Uluçay, Çağatay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu”, *Tarih Dergisi*, S. 9/10/11-12, (1954-1955), s. 53-90/ 117-142/185-200.

Ünlü, Suat, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Kitabevi, Konya 2012.

Yavuz Sultan Selim Döneminde (1470-1520) Trabzon Sancağı

Doç. Dr. M. Hanefi BOSTAN

Giriş

Trabzon, 15 Ağustos 1461 tarihinde Fatih Sultan Mehmed Han'ın fethiyle birlikte Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçti. Trabzon şehri fethedilince, Giresun'dan Hopa'ya kadar bütün yerleşim yerleri Osmanlılara katıldı. Bölge sancak olarak teşkilatlandırıldı. Torul ve Canca kaleleri ile havalisi (Kürtün'ün sahil kesimindeki yerleşim yerlerinin haricindeki yerler) 1479 tarihinde Rakkas Sinan Bey tarafından zapt edilerek Trabzon sancağının fethi tamamlandı.¹ Fatih'in son baş veziri Karamanî Mehmed Paşa'nın "*Mazahilit*"'in (Maçahel) 1479 yılında Fatih'in bölgeye gönderdiği ordu tarafından alındığı bilgisi² Osmanlı sınırlarının Giresun'un Batlama deresinden başlayarak doğuda Çoruh Nehri'ne kadar uzandığını göstermektedir. Nitekim 1556 tarihli bir arşiv kaydında "*Feth-i Hakanî'den berû, Çoruk* (Çoruh) suyundan berûsu Trabzon sancağıdır" denilmektedir.³ 1486 tarihli Tahrir defterinde "*Sarp*" köyünün Trabzon sancağı sınırları içinde bulunduğunun kaydedilmesi⁴, bu bilgilere kesinlik kazandırmaktadır.⁵

Yavuz Sultan Selim döneminde Trabzon sancağı, bugünkü Trabzon şehir merkezi (Merkez ilçe: Ortahisar) başta olmak üzere bu ilin bütün ilçelerini (Akçaabat, Araklı, Arsin, Beşikdüzü, Çarşıbaşı, Çaykara, Dernekpazarı, Düzköy, Hayrat, Köprübaşı, Maçka, Of, Sürmene, Şalpazarı, Tonya, Vakfıkebir, Yomra) içine aldığı gibi, bugünkü Giresun ilinin merkez kazası ile Keşap, Dereli, Karabulduk, Yağlıdere, Güce, Doğan- kent (Harşit), Çanakçı, Espiye, Tirebolu, Görele ve Eynesil ilçelerini, yine bugünkü Gümüşhane ilinin Kürtün ve Torul ilçeleriyle, Gümüşhane'nin merkezini içine almakta idi. Trabzon'un fethinden itibaren bugünkü Rize şehir merkezi (Merkez ilçe) başta olmak üzere bu ilin bütün ilçeleri (Ardeşen, Çamlıhemşin, Çayeli, Derepazarı, Fındıklı, Güneysu, Hemşin, İkizdere, İyidere, Kalkandere, Pazar) Trabzon sancağına

bağlıydı. Gönye sancağı kurulduktan sonra, muhtemelen 1562 tarihinden itibaren daha önce Trabzon sancağına tâbi olan Pazar, Hemsin, Viçe (Fındıklı), Arhavi, Hopa ve Gönye kazaları bu sancağa bağlanmıştır. 1878 yılında imzalanan Berlin anlaşmasıyla sınırlarımız dışında kalan Gönye'nin haricindeki bütün bu yerleşim birimleri bugün ülkemiz sınırları dâhilinde bulunmaktadır.⁶

“Yavuz Sultan Selim Döneminde (D. 1470 – V. 1520) Trabzon Sancağı” adlı bu yazımızda, Selim'in Trabzon sancak beyliğinden vefatına kadar Trabzon sancağına yönelik faaliyetleri ve bu dönemde sancağın sosyal ve iktisadî durumu konusunda bilgi verilerek değerlendirmelerde bulunulacaktır. Kaynaklarımızı, Selim'in sancak beyliği görevine atanmadan hemen önce yapılan 1486 tarihli Trabzon Timar-Tahrir Defteri, 1515 tarihli Trabzon Tahrir Defteri ile bu dönemdeki Timar Tevcih Defterleri ve bölgeyle ilgili yapılan ilmî araştırmalar oluşturacaktır.

Yavuz Sultan Selim, babası II. Bayezid'in Amasya'daki sancak beyliği sırasında bu şehirde 1470 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Annesi Dulkadiroğlu Alaud-devle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe (Gülbahar) Sultan'dır.⁷ Çocukluğu önemli bir kültür merkezi olan Trabzon sancağı yakınındaki Amasya'da geçti. Burada diğer kardeşleriyle birlikte iyi bir eğitim gördüğü ve özel hocalardan ders aldığı bilinmektedir.⁸ Şehzade Selim 1487 yılında Trabzon sancak beyliğine atandı ve 30 Eylül 1510 tarihinde Trabzon'dan ayrılıp 10 Ekim 1510'da Kefe'ye gitmekle beraber Trabzon sancak beyliği görevi Haziran 1511'de Semendire sancağına atanıncaya kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.⁹

A. Selim'in Sancak Beyliği Sırasında Trabzon'un Sosyal ve İktisadî Vaziyeti, İdarî Faaliyetleri ve Seferleri

a. Trabzon Şehzade Sancağı

Trabzon sancak beyliği görevine, Şehzade Selim'den önce, ilk Şehzade olarak Sultan II. Bayezid'in büyük oğlu Şehzade Abdullah getirilmiştir. Şehzade Abdullah, 12 Muharrem 875 (11 Temmuz 1470)'te Eğriboz Adası'nın fethinde Trabzon sancağında sancak beyi görevinde bulunduğu, hatta aynı yıl içinde İstanbul'a giderek Şehzade Cem'le birlikte sünnet olduğu ve sonra da timar geliri arttırılarak tekrar Trabzon'a döndüğü belirtilmektedir.¹⁰ Şehzade Abdullah'ın bu yıllarda Trabzon sancak beyi olduğu “*mahalle-i Mescid-i Vâlîde-i Merhum Sultan Abdullah*” adıyla anılan mahalledeki¹¹, annesi “Şirin Hatun”un vakfettiği mescidin kitâbesinden anlaşılmaktadır. Adı geçen kitâbe bugün İçkale (Şirin Hatun) adıyla anılan caminin şadırvanında bulunmaktadır.¹² Şehzade Sultan Abdullah'ın Trabzon beyi olduğuna dair diğer bir kayıt da bir *Münşeât Mecmuası*'nda yer almaktadır.¹³ Ayrıca 1486 tarihli Timar ve 1515 tarihli Tahrir Defterlerinde Şehzade Sultan Abdullah'la ilgili birer kayıt daha bulunmakla beraber¹⁴, bu kayıtlarda Sultan Abdullah'ın Trabzon sancak beyi olduğuna dair bir bilgiye yer verilmemektedir.

Şehzade Sultan Abdullah'ın Trabzon sancak beyi olmasıyla Trabzon Şehzade sancağı olmaya başlamıştır. Nitekim Evliya Çelebi, Şehzade II. Bayezid ve Şehzade Süley-

man'ın (Kanunî) Trabzon sancak beyi olduklarını yazmaktadır.¹⁵ Ancak kaynaklarda Şehzade Abdullah ve Şehzade I. Selim'den başka Trabzon'da sancak beyliği yapan başka bir şehzadeden söz edilmemektedir.¹⁶

II. Bayezid'in Amasya'da vali bulunduğu sırada Trabzon sancağına bağlı Kürtün Zeameti köylerinden Oğuz köyünde bulunan mütekait sipahilere vergilerden muaf olduklarına dair muafiyet mektubu vermiştir.¹⁷ Yine Amasya'da iken, Trabzon sancağındaki bazı zümrelere muafiyet hükmüyle¹⁸ Çepni Beyi oğlanlarına ve bu beylerin hizmetkârlarına timar verdiği görülmektedir.¹⁹ Ancak bunun Trabzon'da sancak beyliği yaptığı anlamına gelmemektedir.²⁰

Şehzade Abdullah'ın Trabzon sancak beyliğinin ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Ancak onun Fatih'in son yıllarında Saruhan (Manisa) sancak beyi olduğu görülmektedir.²¹ 1481 yılının temmuz ayında Konya sancak beyliğine tayin edilmiş²² ve 5 Şevval 890 (14 Ekim 1485)'da vefat etmiştir.²³

Şehzade Selim'den önce Trabzon sancak beyliği görevinde İlyas Bey adında biri bulunmaktaydı. İlyas Bey'in bu göreve Rakkas Sinan Bey'den hemen sonra getirildiği ve kısa bir dönem bu görevde kaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim timar tevcih kayıtlarında yer alan bilgilerden İlyas Bey'in sancak beyliği görevinin 1486 yılından 1487 yılının son aylarına kadar devam ettiği ortaya çıkmaktadır.²⁴

Yavuz Sultan Selim'in ilk sancak beyliği görevi Trabzon sancak beyliğine atanmasıyla başlamıştır. Bu göreve 1487 (H. 892) yılında atandığı ve annesiyle birlikte Trabzon'a gittiği anlaşılmaktadır. Nitekim Şehzade Selim, babası Bayezid'e yazdığı bir mektubunda “*yirmi beş yıl*” (892/1487)²⁵, diğer bir mektubunda da “*otuz*” yıla yakın (887/1482) Trabzon'da sancak beyliği yaptığını belirtmektedir.²⁶ Çağatay Uluçay, “İn'am Defteri”nde Şehzade Selim'in 892'de (1487) Trabzon sancak beyi olduğuna “*hüküm verdirecek kayıtlara*” rastlanıldığını yazmaktadır.²⁷ Gerçekten de 1486 tarihli Trabzon livasına ait *Mufasssal Timâr Tahrir Defteri*'nde Şehzade Selim'le alakalı bir kayda rastlanmaması, onun bu tarihten sonra sancak beyi olduğunu ortaya koymaktadır. Şehzade I. Selim, 1510 (H. 916) yılına kadar Trabzon'da sancak beyliği yapmıştır.²⁸ Ancak Şehzade Selim Trabzon sancak beyi iken 30 Eylül 1510'da 600 gönüllüyle Trabzon'dan ayrılarak 10 Ekim 1510'da Kefe'ye gitmekle beraber Trabzon sancak beyliği görevi Haziran 1511 tarihinde kendisine Semendire sancağı tevcih edilene kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.²⁹ Bu bilgilerden hareketle Yavuz Sultan Selim'in 24 yıl Trabzon sancak beyliği görevinin sürdüğünü söylemek mümkündür.

Yavuz Sultan Selim, Hafsa Sultan'la evlendi.³⁰ Muhtemelen bu evlilik 1493 yılı sonlarında ya da 1494 yılının ilk iki ayı içinde gerçekleşmiş olmalıdır. Oğlu Şehzade Süleyman, 6 Kasım 1494'te (6 Safer 900) babası Trabzon sancak beyi iken bu şehirde doğdu³¹ ve 15 yaşına kadar da burada babasının yanında kaldı. Şehzade Süleyman, 5 Ağustos 1509 (18 Rebiülâhîr 915) tarihinde Kefe sancak beyliğine tayin edildi.³² Yavuz Sultan Selim, Trabzon'da iken defterdarı Hacı Kasım Bey'i, oğlu Süleyman'a lala olarak tayin ettiği belirtilmektedir.³³

Yavuz'un Şehzade Süleyman dışında, küçük yaşlarda vefat eden Şehzade Salih, Şehzade Orhan, Şehzade Musa ve Şehzade Korkut adlarında dört oğlu daha bulunduğu anlaşılmaktadır.³⁴

6 Mayıs 1505 (2 Zilhicce 910) tarihli bir kayıta Yavuz Sultan Selim'in oğlunun sünnet düğünü dolayısıyla Sultan II. Bayezid tarafından kendisine 300 bin akça nakit ve değerli kumaşlar, sünnet olan oğluna, Selim'in annesine, hanımına, kızına ve kızının annesine çeşitli hediyeler gönderilmiştir. Bununla ilgili kayıtların bir kısmı şöyledir: "İrsâliye be hazret-i Selim Bey, tâle bekahu, berây-ı urs-ı hatne-i veled-i hod, be nakl-i Yakub mîrâhûr-ı hod. Fî sâni-i Zilhicce-i sene 910... Be-cihet-i hod... Be-cihet-i veledêş... Be-cihet-i vâlide-i hazret-i Selim Bey ve vâlide-i veled-i hod ve duhterêş ve vâlide-i duhter-i mezkûr 4 nefer".³⁵ Belgede Selim'in hangi oğlunun sünnet olduğu belirtilmemekle beraber, bu tarihte Selim'in hayatta başka oğlu olduğuna dair bir kayıt bulunmadığından, sünnet düğünü yapılan oğlunun Şehzade Süleyman olduğu düşünülmektedir. Nitekim Emecen, sünnet olan oğlunun Süleyman olduğunu ve ayrıca Hafsa Hatun dışında ismi belirtilmeyen bir eşinin daha bulunduğunu kaydetmektedir.³⁶

Şehzade Selim'le birlikte Trabzon'da yaşayan annesi Ayşe Gülbahar Sultan 1505 (H. 911) yılında burada vefat etmiştir.³⁷ Nitekim Sultan II. Bayezid, oğlu Selim Bey'e annesinin vefatı dolayısıyla 19 Kasım 1505 (21 Cemaziyelâhîr 911) tarihinde bir taziye ve yanında çeşitli hediyeler gönderdiği görülmektedir.³⁸

Sultan Selim'in sancak beyliği sırasında Trabzon'da doğan beş oğlundan dördü ve bir kızı, yine Trabzon'da vefat ettikleri kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Trabzon'daki Ayasofya Müzesi bahçesinde Yavuz Sultan Selim'in oğlu Şehzade Salih ve kızı Kemerşah Sultan'a ait mermer sandukalar tarafımızdan görülmüş olup bilahare bunların Uzun Sokak'ta bulunan Şehir Müzesi'ne taşındığı belirtilmektedir.³⁹ Sandukalar üzerinde yer alan kitabelerde Şehzade Salih'in 1499 (904) ve Kemerşah Sultan'ın da 1503 (909) yılında vefat ettiği kaydedilmektedir.⁴⁰ Nitekim 27 Eylül 1503 (5 Rebiülâhîr 909) tarihli bir arşiv kaydında, Yavuz Sultan Selim'in ölen kızı için, kendisi ile kızın annesine, babası Sultan II. Bayezid tarafından taziyede bulunduğu ve kendilerine çeşitli hediyelerin gönderildiği görülmektedir.⁴¹ 23 Temmuz 1503 (28 Muharrem 909) tarihinde Dergâh-ı Âlî tabiplerinden Tabip Sinan'ın Trabzon sancak beyi Şehzade Selim'in yanına gönderilmesi⁴², çocuklarında ya da kendisinde ciddi bir rahatsızlığın olduğunu düşündürmektedir.

Yavuz Sultan Selim'in vefat eden kızının dışında altı kızının daha bulunduğu ifade edilirse de arşiv kayıtlarında bunlardan Şah Sultan, Sultanzade/Şahzade (Şehzade) Sultan, Beyhan Sultan ve Hatice (Hanım) Sultan'ın kayıtlarına rastlanmaktadır.⁴³

b. Selim'in Sancak Beyliğinin İlk Yıllarında Trabzon'un Sosyal ve İktisadî Durumu

Şehzade Selim, 1487 yılında Trabzon sancak beyi olduğunda, Trabzon sancağının sosyal ve iktisadî vaziyetiyle ilgili ayrıntılı bilgi veren en önemli kayıtlar 1486 ta-

rihli 828 numaralı Timar – Tahrir Defteri'nde yer almaktadır. Trabzon sancağı, bu defterdeki bilgilere göre; Trabzon (Trabzon şehir merkezi, Akçaabat, Maçka, Yomra ve Sürmene nahiyeleri), Of (Of nahiyesi ve Kabahor vilayeti), Rize, Atina (Pazar), Arhavi (Laz), Torul (Torul nahiyesi ve Canca/Gümüşhane) kazalarıyla Kürtün (Kürtün ve Çepni/Giresun nahiyeleri) ve Hemşin zeametlerinden teşekkül etmekteydi.⁴⁴

b.a. Sosyal Durum

1. Trabzon Şehir Nüfusu

Şehzade Selim, Trabzon sancak beyliği görevine başladığı tarihlerde Trabzon şehir merkezinde yaklaşık 7.574 kişiden oluşan bir nüfus yaşamaktaydı. Nüfusun 5.549 kişisini Gayrimüslimler, 2.025 kişisi de Müslüman Türklerden teşekkül etmekteydi. Müslüman Türklerin büyük çoğunluğu sürgün yoluyla, yaklaşık 280 kişisi de kendi istekleriyle şehre iskân edilmiştir. Sürgün yoluyla şehre yerleştirilenlerin önemli bir kısmı Çepniler tarafından kurulan Taceddinoğulları ve Hacı Emiroğulları beyliklerinin hâkimiyet sahasından getirilmiştir. Nitekim sürgün yoluyla Trabzon şehrine iskân edilenlerin getirildikleri yerler şunlardır: Niksar, Sonisa ve Kalanik, Ladik, Amasya, Bafra, Osmancık, İskilip, Çorum, Gümüş, Merzifon, Tokat, Nefs-i Samsun, Nahiye-i Samsun, Turhal, Zile, Göl-Canik, Satılmış Canik, Kağala ve Gedegare.⁴⁵ Ayrıca Trabzon kalesinde görevlendirilen 203 nefer mustahfız (132 nefer) ve azeplerin (71 nefer) tamamına yakını da Trabzon sancağı dışındaki kaza ve bölgelerden getirilip görevlendirildikleri tespit edilmektedir.⁴⁶

Şehirde yaşayan 5.549 kişilik Gayrimüslim nüfusun 858 kişisi Ermeni, 204 kişisi Cenevizli, 11 kişisi Venedikli ve geriye kalan 4.476 kişilik büyük çoğunluk da Hristiyan Ortodoks'tu. Hristiyan Ortodokslardan bir neferinin Trabzon kalesi mustahfızı ve beş neferinin de kale görevlisi azep olduğu görülmektedir.

1486'da Müslümanlar Trabzon kalesinin çevrelediği alanda bir mahalle (Azepler mahallesi) ve 19 cemaat olarak yaşamaktaydı. Gayrimüslimler ise ekseriyetle kale surlarının dışında doğu ve batı varoşlarında 15 ayrı mahallede ikamet etmekteydi.⁴⁷

2. Sancak Nüfusu

Trabzon sancağı genelinde 1486 yılında toplam yedi kaza, dört nahiye, beş şehir merkezi ve kasaba (nefs), faal olan altı kale, 398 köy ve 16 mezra iskân birimi bulunmaktaydı. Bu iskân birimlerinde yaklaşık 134.598 kişiden oluşan bir nüfus ikamet etmekteydi. Nüfusun 10.983 kişisi Müslüman Türkler'den, 123.615 kişisi de Gayrimüslimler'den meydana gelmekteydi. Müslüman Türk nüfusun büyük bir çoğunluğu ya sürgün yoluyla ya da görevli olarak sancak dâhiline yerleştirilmişti. Kendiliğinden gelip yerleşenlerin sayısı da azımsanmayacak düzeydeydi. En çok nüfus sırasıyla Trabzon, Rize ve Of kazalarında yaşamaktaydı. Bu tarihte en az nüfusun Torul ve Kürtün kazalarında bulunduğu tespit edilmektedir. Müslüman Türklerin en çok nüfusunun bulunduğu idarî birimler bakımından Kürtün kazası birinci Trabzon kazası ikinci, Çepni (Giresun) nahiyesi de üçüncü sırada yer almaktaydı. Gayrimüslim nüfusun en çok bulunduğu kaza Trabzon, en az bulunduğu kaza da Kürtün idi.

3. Sancaktaki Sosyal Zümreler

1486'da Trabzon sancağı dâhilinde faal durumda olan altı kale bulunmaktaydı. Bu kalelerin Trabzon, Rize, Of, Görele, Tirebolu ve Giresun kaleleri olduğu görülmektedir. Kalelerde görev yapan mustahfız ve azeplerin tamamına yakını başka sancak ve kazalardan getirilip bu kalelerde görevlendirildi. Sancak dâhilindeki 590 dirlik sahibinden 298 neferi kale görevlilerinden oluşmaktaydı.⁴⁸ Dirlik verilenler arasında Çepni beyleri, bunların oğulları, arkadaş ve yoldaşları da önemli bir yekûn teşkil etmekteydi.⁴⁹ Dirlik verilenler arasında kadı, derviş, şeyh gibi zümreler de bulunmaktaydı.

1486 yılında Trabzon sancağında müsellemler, yamak, nöker ve martolos cemaatleri gibi görevliler yanında ağa, cami hizmetkârları cemaati, cami mülazimleri cemaati, cüzhan, çeltükçiler cemaati, dede, dellal, derviş, divane, eskici, fakih, gulam, hacı, halife, hatip, hoca, imam, kedhüdâ, kedhüdâ-i divan, kesimdaroglu, küreciyan cemaati, müderris, mültezim, mütekait, müezzîn, muaflar cemaati, mu'tak, ser-divan, sipahi, sipahizâde, pir, sofi, şeyh, tahsildar, tekyedar, keşiş, papa, papaz gibi sosyal zümrelerin de varlığı söz konusudur.⁵⁰

b.b. İktisadî Durum

Trabzon, Osmanlı Devleti döneminde deniz ve kara yoluyla bağlantısı olan stratejik öneme sahip bir şehirdi. Aynı zamanda Batı ile Doğu'yu birbirine bağlayan bir ticaret merkezi ve İpek Yolu'nun denize açılan kapısı durumundaydı. Yine savaş malzemesi, iâşe ve asker sevkinde de önemli bir üs idi.

1. Şehrin Vergi Gelirleri ve Ticaret Hacmi

Şehzade Selim, Trabzon sancak beyliği görevine başladığı tarihlerde Trabzon şehir merkezinin iktisadî vaziyeti konusunda bize bilgi veren kayıtlar şehre ait vergi gelir kalemleridir. 1486 yılında şehrin 86.407 akçası vergi, 18.380 akçası vakıf geliri olmak üzere toplam 104.787 akça geliri bulunmaktaydı. Bu gelirin 26.037 akçasını şehirdeki Gayrimüslimlerin verdiği ispence vergisi, 12.000 akçasını da çeltikten alınan vergi teşkil etmekteydi. Deniz yoluyla yapılan ticaretten alınan vergi kalemleri; tapu-yi keştihâ ma'a sakız-ı siyah (5.000 akça) ve denizden gelen şarap resmi (3.000 akça) mukataasıdır. Kara yoluyla yapılan ticaretin ise başhâne (6.000 akça), bâc-ı esb ve ester (250 akça), kervan zeminleri (1.000 akça), Maçka (150 akça) ve Değirmenderesi yolu bâcı (300 akça) mukataalarıdır. Yine şehrin ticaret hacmi konusunda bilgi veren diğer bir kalem de kile resmi (3.500 akça) mukataasıdır. Ayrıca şehirde bir bozahane bulunmakta ve yıllık 5.000 akçaya mukataaya verildiği kaydedilmektedir.

1486'da Trabzon şehirde 177 dükkân, yedi mahzen bulunmakta ve bunlardan 18.380 akça kira alınmaktaydı. Bu dükkânların içerisinde Fatih Sultan Mehmed Han'ın şehirdeki Cami-i Atfık'e vakfettiği ve yıllık 2.608 akça kira alınan 21 dükkân da bulunmaktaydı. Şehrin çevresinde önemli sayıda bağ, bahçe, zeytinlikler bulunmakta ve bunlardan yıllık alınan öşür ve mukataa geliri 6.920 akçaya ulaşmaktaydı.

Bu tarihte Trabzon şehrinde boya imalat sanayi, keten bezi imalat sanayi ve gemi yapım sanayinin olduğu görülmektedir.⁵¹

2. Sancağın Trabzon Şehri Dışında Ticaret Yönünden Vaziyeti

XV. asrın sonlarına doğru Trabzon sancağında ticarî faaliyet, Trabzon şehri dışında, deniz yoluyla bağlantısı olan Giresun, Of, Rize, Pazar kazaları ile Trabzon kazasına bağlı Akçaabat nahiyesi, Kürtün kazasına tâbi Tirebolu kasabası ve Torul kazasında yoğunlaşmıştı.

1486'da tarım hayatı dışında ticaret hacmi ve ekonomik kapasite yönünden Giresun şehri öne çıkmaktadır. Nitekim bu tarihte Giresun şehrinin vergi gelirleri; fıçı resmi (2.200 akça), gümrük mukataası (3.000 akça), liman resmi (1.000 akça), gemi vergisi (1.200 akça) ve bâc mukataası (1.000 akça), hububat, meyve ve şıra öşrüyle birlikte toplam 10.000 akça idi. Kürtün kazası kasabalarından Tirebolu'nun gümrük geliri 1.050 akça, dalyan vergi geliri 100 akça ve liman resmi de 200 akça olarak kaydedilmektedir. Kürtün kazasının gemi resminin 100 akça olduğu görülmektedir. Bu tarihte Trabzon kazasının nahiyelerinden Akçaabat'a bağlı Görele kasabasında gümrük vergisi 1.100 akça, dalyan vergi geliri de 100 akça idi.

1486 yılında Rize şehrinin bâc ve dalyan geliri 5.000 akçaya mukataaya verilmişti. Bu tarihte Pazar kazasının iskele resmi 1.000 akça idi. Torul kazasının niyabet resmi ile yol bâcı toplam 1.700 akçaya tekabül etmekteydi.⁵²

3. Trabzon Sancağında Vergiler ve Üretim

1486 yılında Trabzon sancağında yaşayan halkın büyük bir çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla uğraşıyordu. Bu tarihte sancak genelinde ekili ve dikili (fındık, zeytinlik, bağ ve meyve bahçeleri) alanların 2.000 kilometre kare olduğu hesaplanmaktadır. Sancak dâhilinde halkın 234 neferinin çift (baştına), ispence vergisi verenlerin en az bennaklar kadar toprak tasarruf ettiği göz önüne alınarak toplam 23.059 neferin de bennaklar kadar toprak tasarruf ettiği düşünülmektedir. Çiftlerin 60 dönüm, bennakların da 10 dönüm toprak tasarruf ettiği değerlendirilmektedir.

3.a. Halktan Alınan Raiyyet Rüsûmu

1486 yılında sancak genelinde halktan raiyyet rüsümü olarak ispence, bennak, cera-yim, arûsiyye, niyâbet ve yaylak resmi ile zemin öşrü alınmakta olup bunun 730.395 akçalık bir yekûne ulaşmaktaydı. Bu verginin 336.313 akçası Trabzon, 173.887 akçası Rize, 79.212 akçası Of, 73.045 akçası Pazar, 33.518 akçası Arhavi, 26.193 akçası Kürtün (Çepni nahiyesiyle birlikte) ve 8.227 akçası da Torul kazalarından alınmaktaydı. Yaylak resmi 2.650 akça olup bunun yalnız Trabzon, Of ve Kürtün kazalarından alındığı tespit edilmektedir.

3.b. Hububat ve Bakliyat Üretimi

Trabzon sancağında hububat ve bakliyat olarak; buğday, kapçıklı buğday, arpa, darı, mısır, mercimek, bakla, nohut, kuru soğan ve sarımsak üretimi yapılmaktaydı. Üretilen hububat ve bakliyattan aynî olarak vergi alınmaktaydı. 1486 yılında 784.208

kile hububat ve bakliyat üretimi yapılmakta ve bunun 78.421 kilesi vergi olarak verilmektedir. Bu tarihte yapılan hububat üretiminde birinci sırayı darı, ikinci sırayı kapçıklı buğday, üçüncü sırayı arpa, dördüncü sırayı buğday, beşinci sırayı da mısır almaktaydı.

1486'da hububat üretiminin önemli bir kısmı Trabzon kazasından sağlandığı gibi, mısır üretiminin de sadece burada yapıldığı görülmektedir. Mercimek ekimi yalnız Trabzon, Of ve Torul kazalarında yapılmaktaydı. Bu tarihte bir kile buğdayın tahrir kıymeti 6 akça, arpanın 5 akça, kapçıklı buğday ve darının 4 akça, mısırın 3 akça, mercimek ve baklanın 10 akça, piyazın da 5 akça idi. Kişi başına 148 kg hububat ve 2,5 kg bakliyat düşmekteydi.

3.c. Bağcılık ve Meyvecilik

Trabzon sancağında üzüm, zeytin, ceviz, fındık, kestane, armut, kiraz, elma, incir, üvez, hıyar, bostan (kavun ve karpuz) ve adı belirtilmeyen muhtelif meyveler yetiştirilmekte ve elde edilen bu meyve ve sebzelerden öşür olarak vergi alınmaktaydı. Zeytin yalnız Trabzon kazasında yetiştirilirken, üzüm ve cevizin her kazada yetiştirildiği tespit edilmektedir. Fındığın bölgeye yeni dikilmeye başlandığı yalnız Trabzon, Of, Rize ve Torul kazalarında bundan vergi alınmasından anlaşılmaktadır. Kestane öşrü Trabzon, Of, Rize, Arhavi ve Torul kazalarından alınırken, armut öşrü de Trabzon, Arhavi ve Torul kazalarından alınmaktaydı. Kiraz öşrü Trabzon ve Torul kazalarından, incir, üvez ve elma öşrünün de yalnız Trabzon kazasından alındığı tespit edilmektedir. Muhtelif meyvelerden verginin Arhavi kazası hariç bütün kazalardan alındığı tahrir kayıtlarından ortaya çıkmaktadır.

Sancak genelinde 1486 yılında 378.810 litre zeytinyağı, 8.591.166 litre de üzüm sırası elde ediliyordu. Bu tarihte 58.055 kile ceviz, 18.365 kile fındık, 7.090 kile kestane, 658 kile armud, 198 kile kiraz, 736 kile elma ve 37.063 kile de muhtelif meyvenin üretiminin yapıldığı tespit edilmektedir.

Bu tarihte bir kile ceviz, fındık, kestane ve elmanın tahrir kıymeti 4 akça, kirazın 5 akça, armudun yaklaşık 6 akça iken, bir batman zeytin yağının 40 akça, üzümünden elde edilen şiranın bir saburunun kıymeti kalitesine göre 10 akça ile 40 akça arasında değiştiği anlaşılmaktadır.

3.d. Keten Üretimi ve Değirmencilik

1486 yılında Trabzon sancağında bir endüstri bitkisi olarak kendir önemli bir yere sahipti. Bu dönemde kendirden alınan vergi "öşr-i kettân" şeklinde kaydedilmiş olup, bundan sancak genelinde alınan vergi 52.552 akça idi. Sancak genelinde en çok kendirin sırasıyla Trabzon, Rize ve Of kazalarında, en az da Kürtün ve Torul kazalarında üretildiği tespit edilmektedir.

Bu tarihte sancak dâhilinde üretimi yapılan kendirin 131.380 batman olduğu ve bunun 3.021.740 kilograma karşılık geldiği hesaplanmaktadır. Bir batman kendirin tahrir kıymeti 4 akçaya tekabül etmekteydi. Bir endüstri bitkisi olan kendir, dokuma tezgahlarında işlenerek keten bezi haline getirildiği ve Trabzon şehrine dışardan

kumaş getiren tüccarların keten bezi alıp gittikleri Trabzon kanunnamesinde kaydedilmektedir. Keten veya bozuk halat parçalarından üstüğü elde edilmekte olup, bunun Tersâne-i Âmire'nin ihtiyaçını karşılamak için satın alınmaktaydı.

Sancak dâhilinde az da olsa üretilen diğer bir sanayi ürünü penbe (pamuk) idi. Penbe sancak dâhilinde yalnız Akçaabat nahiyesine bağlı bir köyde üretilmekte olup bundan yılda 26 akça vergi alındığı kaydedilmektedir.

Trabzon sancağında 1486'da teknik işletme olarak değerlendirebilecek ve hemen her köyde bir ve birden fazla olmak üzere toplam 559 adet değirmen bulunmaktaydı. Bu değirmenlerin büyük bir kısmı şahısların özel mülkü, bir kısmı hâssanın, bir kısmı da halkın ortak malı idi. 1486'da sancak genelindeki değirmenlerden toplam 27.904 akça vergi alındığı tespit edilmektedir.

3.e. Hayvancılık, Balıkçılık, Arıcılık ve Doğancılık

1486 yılı tahrir kayıtlarına göre; Trabzon sancağında koyun, büzgale (oğlak, keçi yavrusu) ve hınzır (domuz) beslenmektedir. Yine “*bâc-ı gâv*” kaydından da sancak sınırları içinde satılan sığır ve öküzlerin bir kısmının sancakta beslendiğini belirtmek gerekmektedir. Sancak dâhilinde beslenen büyük baş hayvanların halkın ihtiyaçını karşılayacak düzeyde olmasından bunlardan vergi alınmamakta, ancak pazara getirilip satılanlardan ve kasaphanelerde kesilenlerden vergi alınmaktaydı.

1486'da 2.220 baş koyundan alınan vergi 1.110 akça idi. Büzgaleden sadece Trabzon kazasında vergi alınmakta ve alınan verginin de 20 akça (40 baş büzgale) olduğu tespit edilmektedir.

Sancak sınırları içinde yaşayan Gayrimüslimler hınzır (domuz) beslemekte ve bunun karşılığında yılda toplam 13.367 akça vergi verdiği görülmektedir. Vergisi alınan hınzırın sayısı 26.734 baş olarak hesaplanmaktadır. Kürtün (Çepni nahiyesi dâhil) kazasında yaşayan halkın domuz beslemediği kayıtlardan ortaya çıkmaktadır. Hayvanların yiyecek ihtiyaçını karşılamak için sancak genelinde bulunan yaklaşık 86 kıta çayır ve yoncalıktan 4.476 akça vergi alınmaktaydı.

1486'da sancak dâhilinde balık, balık dalyanı ve ıgırtan alınan vergi 1.200 akça idi. Trabzon sancağında balıktan alınan öşrün bununla sınırlı olmadığı sancak kanunnamesinde yer alan “*Trabzon sancağında ne mikdâr balık avlanursa her cins balıktan öşür alına*”⁵³ ibaresinden anlaşılmaktadır. Ancak Trabzon şehrinde avlanan balığın vergisi şehir mahsülâtı içinde yer almamaktadır.

Sancak genelinde arıcılığın önemli bir noktada olduğu alınan “öşr-i asel” ve “*resm-i kovan*” vergilerinden ortaya çıkmaktadır. Nitekim 1486'da arı kovanlarından alınan vergi 16.976 akçaya tekabül ediyordu. Bu tarihte sancak genelindeki arı kovanlarının sayısı 16.976 adet olarak hesaplanmaktadır.

Trabzon sancağında avcı kuşlarından bâz-çakır (doğan), şahin ve atmaca yuvaları bulunuyordu. Avcı kuşlarının yuvasını beklemek, avcı kuşu yakalamak ve bunların yetiştiriciliği ile uğraşanlara doğancı veya sayyâd deniliyordu. Bu işle uğraşanlar avarız vergisinden ve örfi vergilerden muaftı. 1486'da sancak dâhilinde toplam 94

doğan yuvası olup, bunlardan 6.300 akça vergi alınmaktaydı. Şahin yuvalarının sayısı 22 adet olup, bu yuvalardan toplam 3.800 akça vergi toplanmaktaydı. Bu tarihte atmaca yuvaları kayıtlarına rastlanmamaktadır. Doğan ve şahin yuvaları en çok Kürtün kazasında bulunmaktaydı.

1486 yılında Trabzon sancağındaki vergi gelirinin yekûnu 1.788.113 akça olup bunun 1.486.667 akçası timarlara, 251.851 akçası sancak beyi hâslarına, 45.487 akçası zeametlere, 4.108 akçası da vakıflara tahsis edilmişti.⁵⁴

c. Şehzade Selim'in İdarî Düzenlemeye Yönelik İlk Faaliyetleri

Şehzade Selim'in Trabzon sancak beyliği görevi sırasında yaptığı ilk idarî düzenlemeye yönelik faaliyetlerine gelince; bunlar içerisinde 1487-1489 ilâ 1497-1500 yıllarına ait belgelerde yer alan askerî düzenlemelerin olduğu görülmektedir. Nitekim Şehzade Selim, merkeze mektup gönderip, Atina (Pazar) seraskerliği (çeribaşılığı) mahlûl olmağın bu göreve Yunus'un getirilmesini talep etmesi üzerine 3 Mayıs 1488'de (21 Cemaziyelevvel 893) Yunus bu göreve tayin edildi. Serasker Yunus'un timar gelirinin yeterli olmaması nedeniyle, timar gelirine 17 Şubat 1489 (16 Rebiülevvel 894) tarihinde 1.770 akça ilave yapıldı.⁵⁵ Hemşin zaimi (çeribaşısı) olan Karaca Beşe'den yöre halkı şikâyetçi ve oranın yerlisi olmadığı gerekçesi ile Selim görevden alınmasını ve yerine Aydın'ın atanmasını talep etmesi üzerine 6 Mayıs 1488'de (24 Cemaziyelevvel 893) Aydın, zeamet geliri ile bu göreve atandı.⁵⁶ Selim, Torul vilayetinde seraskere ihtiyaç bulunduğu gerekçesiyle yeniçerilerden Arnavud Karagöz'e 28 Haziran 1488'de (18 Recep 893) timar vererek bu göreve getirilmesini sağladı.⁵⁷ 8 Kasım 1503 tarihli bir in'am kaydında Süleyman Beg adında birinin Torul zaimi olduğu görülmektedir.⁵⁸

Yine Şehzade Selim, Çepni (Kürtün) seraskeri Mustafa Heykel'in "*yarar yoldaş*" olduğunu ancak timarının az olduğunu bildirip timarının artışı sağladı.⁵⁹

Şehzade Selim, yine önemli askerî bölgelerden olan Çepni vilayetindeki Çepni beyleri oğullarının ellerinde bulunan timarları tutmaları için merkeze başvurarak bu stratejik isteğini kabul ettirdi. Bir taraftan da Çepniler'in nüfuz alanını genişletmek için sancak dâhilindeki diğer bölgelerden de timar almalarını sağladı. Nitekim 1487-1489 yıllarında Çepni oğlu Halil Ağa, Zeynelabidin Ağa, Emir Ağa, Özlemiş Bey oğlu Yusuf ve Hasan Ağa, Çepni Mehmedi ve oğulları İskender ve İbrahim ile eskiden beri Çepni beylerine hizmet eden Hamza oğlu Mustafa ve Abdürrezak'ın ya timarları yenilenmiş ya yeni timar verilmiş ya da timar gelirleri arttırılmıştır.⁶⁰ 22 Kasım 1497 tarihinde Çepni oğlu Mustafa Bey'e Of, Rize ve Arhavi (Laz) vilayetleri müsellemlerinin seraskerliği tevcih edildiği gibi kendisine bu görev karşılığında Rize ve Sürmene'de yeni timarlar verildi.⁶¹ Yine Şehzade Selim'in talebiyle 28 Mart 1500 tarihinde Çepni oğlu Mustafa Bey'in oğulları İskender Bey ve Veysi Bey; "*Abgaz Savaşında gereği gibi yoldaşlıklar*" ettikleri için Sürmene'deki timar gelirlerine 1.500'er akça zam yapıldı.⁶²

Şehzade Selim, Trabzon sancak beyliği sırasında; Çepni beyi ve oğullarına timar verilmesiyle ilgili teklifleri yanı sıra, lala, serasker, defterdar, alaybeyi, kaptan, kale

görevlileri gibi stratejik öneme sahip görevlilerin timarlarının arttırılması için yoğun gayret sarf ederek merkeze gerekli tekliflerde bulunduğu arşiv kayıtlarından tespit edilmektedir.⁶³ Timar tevcihleri yaparken bazen hatalar da yaptığı ve hatasını anladığında düzeltilmesi için de yoğun gayret sarf ettiği belgelerden anlaşılmaktadır. Nitekim 2 Haziran ve 9 Haziran 1489 (3 Recep ve 10 Recep 894) tarihli iki ayrı kayıta Iskarlazoğlu Todor adlı eski bir mülk sahibi, Trabzon sancağının ilk sancak beyi Kasım Bey tarafından İstanbul'a sürülmüş ve mülkü timar haline getirilmişti. Ancak adı geçen Todor, İstanbul'dan kaçarak Gürcistan'a gitmiş ve bir yolunu bulup ve ismini gizleyerek Trabzon'a şehzadeye sığınmak amacıyla geldiğini belirterek eski mülklerine talip olmuştu. Mülklerinin kendisine verilmesi için Şehzade Selim'den arzname talep etmiş ve bu isteği "*taşradan istimaletle gelmiş kâfirdir deyu gafletle arzname*" yazılmış ve eski yerleri kendisine tevcih edilmişti. Ancak daha sonra yapılan hatanın farkına varan Selim, durumu merkeze bildirerek bu şahsın elinde bulunan timar alınarak, bir kısmı Trabzon azebelerine bir kısmı da Sofi Karaca'ya timar olarak verilmiştir.⁶⁴

1497 yılı Kasım ayının sonlarına ait bir kayıta daha önce Trabzon sancağına tâbi Arhavi (Laz) nahiyesinde 5.000 akçalık timar tasarruf eden Pars adlı şahsın elinden timarı alınıp Şehzade Selim Bey'in defterdarı Şemseddin Çelebi'ye verildi. Bu timarın ilgili şahıstan alınıp defterdara verilmesinin gerekçesi de timar tevcih kayıtlarına şöyle yansımıştır: "*Hâliyâ mezkûr Pars için hâin olup Gürcistan'a gitdu deyu Şehzade tâle bekahu i'lâm edüp ve müşârun ileyh Şehzade Defterdârı Şemseddin Çelebi'nin timârı ziyâde olmayup iltimâs etdüğü sebebden bu zikr olunan beş bin akçalık timârı mezbûr Şemseddin Çelebi'nin tasarrufunda olan otuz üç bin ikiyüz akçalık timârına ilhâk olunup cümle birikdirilup otuz sekiz bin iki yüz akçalığa yetiştirilup atebe-i âliyeden emr olunup berât-ı hümayûn için tezkire verildi. Tahîren fî gurre-i Rebiü'l-âhir sene 903*".⁶⁵

3 Haziran 1498 (12 Şevval 903) tarihli bir kayıta, Rize nahiyesinde timar tasarruf eden Karagöz; "*Hâliyâ, Sultân Selimşâh tâle bekahu, mezkûr Karagöz için evinde bir nice gün nikâhsuz avret dutdu deyu âhar kimesneye tevcih edüp tezkire verilmiş*"ti. Ancak "*ona müesser olmayup Engirus'den (Macaristan'dan) gelüp müselmân olan Kasım'a atebe-i âliyeden emr olunup berât-ı hümayûn için tezkire verildi*".⁶⁶

Yine 12 Haziran 1498 (21 Şevval 903) tarihli bir timar kaydında da; Arhavi nahiyesinde Karaca Hamza oğlu Ali'ye verilen timar "*bir sipâhîye kılıç çekdi deyu*" "*Şehzade Sultan Şelimşâh*" tarafından alınıp bir başkasına verilmesini teklif etti ancak merkezden söz konusu timar Selim'in teklif ettiği kişiye değil de, "*ma'zûl olup atebe-i âliyede hizmet-i mülazemetde olan*" İbrahim oğlu İsa'ya verildi.⁶⁷

Sürmene nahiyesine tâbi iki köyde timarı bulunan Arnavud İlyas'tan bu köylerdeki halk "*ziyâde rencîde ve müştekî olup cerîmesi zâhir oldu deyu*" Şehzade Selim tarafından bu şahsın elindeki timar alınıp başka iki kişiye verilmesi için tezkire verdi. Ancak merkezden "*deftere muvâfık olmadığı sebebden verilmeyup*", 28 Kasım 1498 tarihinde başka bir timardan mazul olan Mehmed'e verildi.⁶⁸

28 Aralık 1500 tarihli bir kayıтта Akçaabat'ta timarı bulunan Karagöz'den halkın şikâyetçi olması nedeniyle elindeki timar Şehzade Selim tarafından alınıp, mîr-âlemi İlyas'a verilmesi için tezkire yazıldı. Atebe-i âliyeden söz konusu timar mîr-âlem İlyas'a değil de Azak dizdarlığından ma'zûl ve Trabzon Kalesi dizdarının kardeşi olan Cavid'e tevcih edildi. Bir gün sonraki bir başka kayıтта Akçaabat ve Of'da timarı bulunan Mustafa'nın elindeki timar “*bilâ sebeb alınıp*”, Şehzade Selim'in Trabzon dizdarı olması için tezkire verdiği mîr-âlemi İlyas'a Trabzon dizdarlığı verilmeyip söz konusu olan timarın verildiği görülmektedir.⁶⁹

5 Kasım 1497 tarihli bir timar tevcih kaydında yer alan bilgilere göre; Şehzade Selim, dergâh-ı muallâya arznâme gönderip alaybeyisi olan Ferhad Bey'in timarsız olarak alaybeyliği görevini yerine getirdiğini, Kâtip Bali oğlu Hüsrev ve İsfendiyar'ın tahvilinden olan 10.098 akçalık Atina (Pazar) zeametinin “*Ferhad'a sadaka olunmasın iltimâs etmiş, hâliyâ tamâm verilmeyup üç bin doksan sekiz akçalık hisse ifrâz olunup yedibin akçalığı mezbûr âlâybeyine ta'yîn olunup atebe-i âliyeden emr olunup berât-ı hümâyûn için tezkire verildi*”. Aynı belgenin kenar tarafında yer alan 28 Mart 1500 tarihli kayıтта da Ferhad Bey'e 3.000 akçalık timar daha verildiği görülmektedir.⁷⁰ Ferhad Bey'e üç bin akçalık timar daha verilmesi, Gürcistan Seferi (Abgaz Savaşı) sırasında gösterdiği yiğitlikler ve gereği gibi yoldaşlıklarından dolayı, Şehzade Selim'in girişimleri sonucunda gerçekleşmiştir.⁷¹

Şehzade Selim, Trabzon sancak beyliği sırasında “*Adaletten yana tutumu ile Trabzon halkı mutlu ve gamsız olup, yönetimi gölgesinde meydana getirdiği huzur ve güven anlatılamayacak ölçüdeydi. Öyleki hırsızlık yolu hırsızın koparılan eli gibi kesilmiş, soygunculuk alışkanlığı onun yarattığı güvence altında boyunun ölçüsünü alıp gittiği*” kaydedilmektedir.⁷²

Yavuz Sultan Selim, II. Bayezid'in hayatta kalan en küçük oğluydu. Diğer şehzadelerden daha ileri görüşlü, daha enerjik ve sert olduğu belirtilmektedir. Yapacağı işlerde etrafındakilerle istişare eder, uzun süre düşünür ve ondan sonra kararını verir. Karar verdikten sonra, kararından dönmez, planlı çalışır ve önündeki engelleri bir bir aşardı. Yalandan, rüşvet ve iltimastan nefret ederdi. İyi adam seçmesini bildiği ve başarılı olmasında bu meziyetlerinin önemli rol oynadığı ifade edilmektedir.⁷³

d. Trabzon Sancak Beyliği Sırasında Yaptığı Fetihler

d.a. Gürcistan Üzerine Yaptığı Seferler

Yavuz Sultan Selim'in Trabzon sancak beyliğinin ilk yıllarında Gürcistan üzerine bazı akınlar yaptığı dönemin arşiv belgelerinden ve kaynak eserlerden ortaya çıkmaktadır. Şehzade Selim'in Gürcistan'la yakından ilgilendiği Akkoyunlu beylerinden Sultan Yakup ve Elvend Beylerle yaptığı mektuplaşmalardan anlaşılmaktadır. Elvend Bey'i Gürcistan üzerine seferler yapmaya teşvik ettiği⁷⁴, bunun sonucunda da kendi yapacağı seferleri kolaylaştırmayı hedeflediği düşünülmektedir. Trabzon sancak beyi Şehzade Selim'in Yakup Bey'le olan yazışmaları; Yakup Bey'in 1490 yılında vefat ettiği göz önüne alındığında, 1487-1490 yıllarında gerçekleştiğini söy-

lemek mümkündür. Son Akkoyunlu sultanlarından Elvend Bey’le de 1498-1504 yıllarında mektuplaştığı anlaşılmaktadır.⁷⁵

İspir, Tortum, Yusufeli, Oltu, Ardauç ile Şavşat gibi Yukarı Çoruk ve Orta Çoruk boyları ile Kür boyunun Ardahan, Göle, Ahıska ve Ahkılkelek ile Azgur kesimlerini içerisine alan “*Atabek Yurdu*” denilen bölgede 1267’den beri Ortodoks Kıpçak Türklerinden olan “Atabekler” sülalesinin yarı bağımsız olarak hüküm sürdüğü belirtilmektedir.⁷⁶ Faş/Riyon ırmağı güneyindeki yerler Gürel/Gurya Beyliğine bağlı bulunmaktaydı. “*Atabek Yurdu*” ile “*Gürel*” bölgeleri, Açıkbaz/İmeret ülkesi hâkimi olan Bagratlı sülalesinin baskısı altında idi. Uzun Hasan ve oğlu Sultan Yakup döneminde Akkoyunlular’a tâbi olan Atabekliler ve Açıkbaz/İmeret-Bagratlıları Yavuz Sultan Selim’in Trabzon sancak beyliği döneminde Osmanlılara tâbi oldu. Atabek Yurdu’nun beyi olan Atabekli Mirza Çabuk’un beylik dönemi: 1502-1516 yılları arasında olduğuna göre⁷⁷ beyliğinin ilk yıllarında Osmanlılara tâbi olmuş olmalıdır.

Şehzade Selim’in Trabzon sancak beyliği sırasında Gürcistan’a yaptığı seferlerle ilgili arşiv belgelerinde yer alan ilk kayıtlar 28 Mart 1500 (27 Şaban 905) tarihli iki ayrı timar tevcih kaydında yer alan bilgilerdir. Bu timar tevcih kayıtlarından ilki Trabzon miralayı Ferhad Bey’le ilgilidir. Şehzade Selim, dergâh-ı mu’allâya gönderdiği mektupta, Ferhad Bey’in “*Abgaz Muhârebesinde gereği gibi şecâ’atler ve yoldaşlıklar etdi*”ğini ve timarının arttırılması gerektiğini bildirmiş ve bunun üzerine atabey-i aliyyeden timarına üç bin akçalık zam yapılması için emir verilip berât-ı hümayûn için tezkere verildiği belirtilmektedir. İkinci kayıta da “*Abgaz Savaşında*” (Abhaz⁷⁸) “*gereği gibi yoldaşlıklar*” yapan Çepni oğlu Mustafa Bey’in oğullarından İskender Bey ve Veysi Bey’in yeterli timar gelirleri olmadığı Trabzon sancak beyi Şehzade Selim tarafından bildirilmesi üzerine adı geçen şahısların timarlarına 1.500 akçalık ilave yapıldığı kaydedilmektedir.⁷⁹ Timar tevcihi Mart 1500’de yapıldığına göre belgede yer alan “*Abgaz*” Savaşı’nın 1499 yılında yapıldığını düşündürmektedir.

Şükri-i Bitlisi, Yavuz Selim’in Gürcistan üzerine üç büyük sefer yaptığını belirtmektedir.⁸⁰ Şehzade Selim’in karadan ve denizden yaptığı bu akınların Çoruh Nehri’nin doğu tarafına yönelik olduğu, Gürcistan diyarından maksatın da Batum/Canet, Acara ve Gürel ile Açıkbaz/İmeret (Kütayıs) olduğu anlaşılmaktadır.⁸¹ Nitekim 3 Ekim 1556 tarihli bir mühimme kaydında “*Feth-i Hakanî’den berû, Çoruk (Çoruh) suyundan berûsu Trabzon sancağıdır*” denilmektedir.⁸²

Kemalpaşazâde, Trabzon sancak beyi Şehzade Selim’in gaza ve cihat niyetiyle 1508 yılı baharında (914 yılı başlarında) Gürcistan üzerine karadan büyük bir akın yaptığını yazmaktadır. Akına çıkılan bölgenin kuş uçmaz, kervan geçmez ve insanların yürüyemeyecek derecede dar, ormanlık yerlerle derin dereler ve geçit vermeyen sarp dağlarla çevrili bir alan olduğunu belirtmektedir. Şimdiye kadar Azerbeycan beylerinin ve Safevîlerin bu bölgeye el uzatamadıklarını, Karakoyunlu ve Akkoyunlu beylerinin bu bölgedeki prensliklerle zorunlu bir dostluk içinde bulunduklarını ve bunların üstesinden sadece Şehzade Selim’in gelebildiğine dikkat çekmektedir. Nitekim Şehzade Selim’in Gürcü diyarına girerek on binden fazla esir aldıklarını ve bol ganimetlerle Trabzon’a döndüklerini, kazandıkları zaferi bir fetihname yazarak babasına bildirdiklerini kaydetmektedir.⁸³

7 Mayıs 1508 (6 Muharrem 914) tarihli bir in'am kaydında, devlet merkezinden Trabzon sancak beyi Yavuz Selim'e gulam bahası olarak 30 bin akça gönderilmesi⁸⁴, onun Gürcistan seferi sırasında elde ettiği kölelerin bir kısmını İstanbul'a gönderdiğini düşündürmektedir. Nitekim Şükrî-i Bitlisî, çok sayıda esirin Sultan Bayezid'e gönderildiğini ve bu başarısından dolayı tebrik edildiğini kaydetmektedir.⁸⁵ Kemal-paşazâde de babasının Selim'i "‘*Avârif-i şâhâne ve âvâtif-i Hüsrevâne ile mesrûr*" ettiğini yazmaktadır.⁸⁶

Üçüncü Gürcistan seferiyle ilgili verilen bütün bilgiler bu seferin 1508 yılının nisan ayı içinde yapıldığını ortaya koymaktadır.

Celâlzâde Mustafa da sarayda bulunan idarecilerin yüksek derecedeki makamlara kul taifesini getirip, soy sop sahibi olan halk çocuklarını ve ocaklıları mahrum bıraktıklarını, timarları layık olan kişilere vermediklerini; bu yüzden halkın Safevîler tarafına meylettirmeye başladığını belirtmektedir. Şehzade Selim, bu tehlikenin farkına vararak Osmanlı ülkesindeki bütün şehir ve kasabalara adamlar göndererek Gürcü kâfirleri üstüne akın yapılacağını, ganimet almak isteyen gençlerin kendisine katılmasını ister. Bunu duyan gençler Trabzon'a gelerek Gürcistan seferine katılırlar. Sefer katılan gençlerin başında bulunanlara seslenerek Allah nasip edip devletin başına geçtiğinde halk çocuklarından yüz çevirmeyeceğini, bütün ağırlığı onlara vereceğini, kendisiyle birlikte hareket edenlere ve devlete hizmet edenlere asıl mevkileri ve dirlikleri dağıtacağını söyler. Bu nedenle Kızılbaşlara yönelmemelerini ve bunu bütün gençlere duyurmalarını tembihler. Şehzade Selim'in bu sözleri memleket dâhilinde duyulduktan sonra halk ozanlarının toplandı ve oturma yerlerinde "Yürü Sultan Selim devran senindir" türkülerinin söylendiğini kaydeder.⁸⁷

Şehzade Selim, Kıpçaklı Ortodoks Türklerden Atabek Mirza Çabuk'un (prenslik dönemi: 1502-1516) kılavuzluğunda Gürcistan (Açıkbaş/Kütayis) üzerine yaptığı seferle buranın hâkimi olan III. Bagrat'ı itaat altına aldı ve ülkesini "Ocaklık" olarak Osmanlı Devleti'ne bağladı.⁸⁸ Gürcistan üzerine yapılan bu son akının Gürcü topraklarına yayılma eğiliminde bulunan Şah İsmail'e gözdağı verme amacını taşıdığı, önceden yapılan diğer akınların da Gürcü prensliklerinin ve Karadeniz'in Kafkasya sahillerinde yuvalanmış olan korsanların Trabzon sancağına yönelik sık sık düzenledikleri baskınları önlemeye matuf olduğu belirtilmektedir.⁸⁹

31 Ağustos 1511 (6 Cemâziyelâhir 917) tarihli belgeden Gürcistan vilayeti beyi "Câ-nik Mirzâ"nın (Mirza Çabuk olmalı), Sultan II. Bayezid'e, ulaşı vasıtasıyla gönderdiği hediyelerin ulaştığı anlaşılmaktadır.⁹⁰ Bu da Şah İsmail'in yöredeki faaliyetlerine rağmen Atabekler'in Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarının sürdüğünü göstermektedir.

d.b. Safevîler Üzerine Yaptığı Seferler

Şehzade Selim, Trabzon sancak beyi olduğu sırada Bayburt, Erzincan ve Fırat Nehri'nin doğusunda bulunan bütün yerler Akkoyunlular'ın hâkimiyeti altında bulunmaktaydı.

Akkoyunlular'ın iç kavgalarından yararlanarak 1501'de bunları yenilgiye uğratan Şah İsmail, Safevî Devleti'ni kurdu. Uzun süre Akkoyunlular'ın elinde olan Bayburt

ve çevresi bu tarihte Safevîlerin hâkimiyetine girdi.⁹¹ Safevîler 1500 yılında Sünnî olan Şirvanşahlar üzerine yürüyerek Şirvan'ı zapt edip sultan Ferruh Yesar'ı öldürdüler.⁹² Şah İsmail Akkoyunlular'ın başkenti olan Tebriz'i 1501'de işgal etti ve buradaki Sünnî halkı katletti.⁹³ Kaçma fırsatı bulanlar Osmanlı topraklarına sığındı.⁹⁴ Şehzade Selim, Şah İsmail'in hareketlerini yakından takip etti.

Nitekim Haziran 1501 (Evâhir-i Zilkade 906) tarihli bir ahkâm kaydından anlaşıldığına göre; sınır boylarının muhafaza edilmesi gerektiği, bölgedeki kalelerin tamiri ve sahillerin emniyetinin sağlanması için de gemilere ihtiyaç bulunduğu hususuna dikkat çeken ve ayrıca Şah İsmail'in hareketleri ve Şirvan bölgesinin vaziyeti hakkında devlet merkezini bilgilendiren raporlar yazıp, adamlar gönderdiği ortaya çıkmaktadır. Bu raporlar üzerine babası Sultan II. Bayezid de kendisine bir hüküm göndererek Şah İsmail'in ve bölgenin vaziyetini sıhhatli bilgiler toplayarak devlet merkezine bildirmesini emretmektedir.⁹⁵ Bu emir üzerine Trabzon sancak beyi Şehzade Selim, 1502'de bir dizi askerî harekâta girişti. Bayburt, Kemah, İspir ve Kökez (Koğans/Kovans) kalelerini zapt ederek Erzurum'a kadar olan bölgenin emniyetini sağladı. Bu bölgenin Akkoyunlu beylerinden olan Ferruhşad Bey ile Mansur Bey, Şehzade Selim'e sığınıp tâbi oldular. Ferruhşad Bey'in Şehzade Selim'i, Şah İsmail'in bölgedeki faaliyetleri, katliamları ve bölgenin son durumu konusunda bilgilendirdiği anlaşılmaktadır.⁹⁶

23 Temmuz 1505 tarihli bir *in'âmât* kaydında Şah İsmail'in elçisi Ahmet Bey'in İstanbul'a geldiği görülmektedir.⁹⁷ Elçi dosluk talebini sunduktan sonra Şehzade Selim'in sınır boylarındaki faaliyetlerden rahatsızlıklarını dile getirdiği muhtemeldir.⁹⁸ Nitekim İshak Çelebi, Sultan II. Bayezid'in Şehzade Selim'i sınırda düşmanları çoğaltmaması hususunda ikaz ettiğini yazmaktadır.⁹⁹ Ancak Feridun Emecen, Şehzade Selim'in sınır boylarındaki bu faaliyetlerinin Osmanlı payitahtında destek gördüğünün açık olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁰ Nitekim 22 Ağustos 1507 (13 Rebiülahir 913) tarihli bir kayıta muhtemelen Safevîler üzerine yaptığı ya da yapacağı yeni seferlerin masraflarını karşılamak üzere babası tarafından yüklü miktarda nakit, çeşitli değerli kumaş ve eşyalar yollandığı anlaşılmaktadır.¹⁰¹ İn'am Defteri'nde yer alan bu kayıta "*harc-ı sefer-i mübâreke*" için 160 bin akça nakit ve çok sayıda değerli kumaşların gönderildiği görülmektedir.¹⁰² İshak Çelebi'nin söz konusu ettiği ikazın, Şehzade Selim'in 1508'de Erzincan bölgesinde Safevîler üzerine yaptığı son akından sonra gerçekleştiği düşünülmektedir.

Şehzade Selim'in sınır boylarındaki hareketliliği ve özellikle Şah İsmail ve taraftarlarının faaliyetlerini devlet merkezine devamlı olarak rapor ettiği ve zaman zaman yakın adamlarını devlet merkezini bilgilendirmek amacıyla gönderdiği anlaşılmaktadır.¹⁰³

Şah İsmail, 1507'de Dulkadirli Alauddevle Bozkurt Bey'in üzerine sefere çıkarken, yanında bulunan ağır top ve cephaneleri Erzincan'da toprağa gömdürmüştü. Bunu haber alan Şehzade Selim, bu cephaneye el koymuştu. Bunun üzerine Maraş ve civarını yakıp yıkan Şah İsmail memleketine dönerken kardeşi İbrahim Mirza'yı 3.000 kişilik bir kuvvetle yağma için Trabzon üzerine göndermişti. Şehzade Selim

hemen harekete geçerek Bayburt ve Erzincan'a kadar olan saha üzerine yürüyerek, yağma hareketinde bulundu ve Safevî kuvvetlerini yenerek İbrahim'i esir alıp Trabzon'a geri döndü.¹⁰⁴ Gelibolulu Mustafa Âlî, Şah İsmail'in kardeşinin “*ehl ü 'iyâliyle*” Trabzon kalesinde hapis edildiğini ve bu olayın 1511 yılı mart ayı sonunda (H. 916 yılı sonu) gerçekleştiğini yazmaktadır.¹⁰⁵ Ancak Şehzade Selim'in 10 Ekim 1510 tarihinden itibaren Kefe'de olduğu ve 1511 yılının ilk aylarında da babası II. Bayezid'le görüşmek için Edirne'ye gitme hazırlıkları yaptığı¹⁰⁶ göz önüne alındığında söz konusu olayın Âlî'nin verdiği tarihte gerçekleşmesi mümkün görülmemektedir. Muhtemelen müverrih tarihlemeye bir hata yapmış olmalıdır.

Şah İsmail Tebriz'e döndüğünde, Erzincan'da sakladığı toplara, Trabzon sancak beyi Şehzade Selim tarafından el konulduğu bilgisini aldı. Ona bir adamını göndererek topları geri talep etti. Ancak Selim bu talebe olumsuz cevap verdi.¹⁰⁷ Bunun üzerine Şah İsmail, Trabzon'da esir olan kardeşini kurtarmak, Şehzade Selim'in ele geçirdiği ağır top ve cephaneleri geri almak ve Trabzon'u işgal etmek amacıyla Erzincan'a 12.000 kişilik bir ordu gönderdi. Safevî kuvvetlerinin yolda olduğunu haber alan Trabzon sancak beyi Şehzade Selim gerekli hazırlıkları yaparak yanında oğlu Şehzade Süleyman'la birlikte Trabzon'dan Erzincan'a geldi ve bir gece baskınıyla Şah İsmail'inin ordusunu bozguna uğratarak şehri ve kaleyi kontrol altına aldı ve bir adamını yönetici olarak görevlendirdi.¹⁰⁸

II. Bayezid oğlu Şehzade Selim'e Trabzon ve çevresinin ahvâlinin ne durumda olduğuyla ilgili bir hüküm göndermiştir. Şehzade cevaben babasına yazdığı mektupta; Erzincan ve Kemah'ı Mahmud Bey'e, Tercan'ı Şah Ali Bey'e, Mansur Bey oğlu Rüstem Bey'e daha önce verilen Bayburt, Kovans, Kelkit ve Sadak alınıp Çepni'den Maksud Bey'e, Rüstem Bey'e de Irak'ta bir yer verildiğini belirtmektedir. Ayrıca “*Gürel*” (Batum-Acara kuzeyindeki Batı Gürcistan) bölgesi için de “*eksüksüz sandallar ile Makriyalı (Kemalpaşa) cânibine*” çıkıldığını, ancak “*Abaz*” vilayetinin kendilerini ürküttüğünü, “*memleket hıfzı için bu cânibe kayık himmet*” olunmasını talep etmektedir.¹⁰⁹

Safevîler üzerine yapılan bu son seferin, bazı yazarlar tarafından 1508 yılında¹¹⁰, bazıları tarafından da 1510 yılında gerçekleştiğini belirtilmektedirler.¹¹¹ Ancak Selim'in, son Gürcistan ve Erzincan seferlerini oğlu Süleyman'a Kefe sancağı tevcih (5 Ağustos 1509) edilmeden önce gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.¹¹² Nitekim 1509 yılının ilk yarısına ait olduğunu düşündüğümüz Selim'in babasına gönderdiği mektupta yer alan bilgilerden, oğlu Süleyman'a henüz Kefe sancağının verilmediği ve onun Şah İsmail güçlerine karşı yaptığı seferleri “*terk etdûk*”ü ortaya çıkmaktadır.¹¹³

Şah İsmail, Erzincan hezimetinden sonra Sultan II. Bayezid'e tehditkâr bir mektup göndererek, Akkoyunlular'ın meşru varisi olduğunu, ayrıca Osmanlı Devleti ile Safevî Devleti arasında bir savaş bulunmadığını belirterek Trabzon sancak beyi Şehzade Selim'in ele geçirdiği toprakları geri vermesini ve Trabzon'dan alınarak cezalandırılmasını istedi. Bunun üzerine Divân-ı Hümayun'dan çıkan bir kararla Şehzade Selim'den Bayburt, İspir, Kemah ve Erzincan'ı Safevîlere geri vermesinin emredildiği anlaşılmaktadır.¹¹⁴

Celâlzâde, Şehzade Selim'in Erzincan'ı feth ettikten sonra, babası Sultan II. Bayezid'in "Doğu vilayetleriyle ilgili olan yerlere ve yönlerle girilmesine yüksek rızam yoktur" dediklerini kaydetmektedir.¹¹⁵ Müneccimbaşı Ahmed Dede de, Sultan II. Bayezid'in Trabzon sancak beyi Şehzade Selim'e bir mektup yazıp "Kızılbaş ve Gürcülerle uğraşmamasını, sadece eyaletinin muhafazasıyla meşgul olmasını bildirdiğini" belirtmekte ve "mektuplarına, emirlerine uyulmadığı takdirde meydana gelecek şeyleri ihtiva eden tehdid yollu bir kaç cümle de ilave ettiğini" yazmaktadır.¹¹⁶ Divân-ı Hümâyûn'un Bayburt, Kemah, Erzincan ve İspir'in Safevîlere geri verilmesi emri üzerine Selim'in bu toprakları geri verdiği belirtilmektedir.¹¹⁷

Nitekim bu olaydan sonra Şehzade Selim'in "ol cânibe ta'arruza mâyl olmayub, eknâf-ı 'Acemden el çekdi"ği kaydedilmektedir.¹¹⁸ Babasına 1909 yılının ilk yarısında yazdığı mektupta; babasının kendisine kızgınlığının "emrî ve rızâsı yoğiken" birçok kale ve yeri almasından veya "Sûfî" (Şah İsmail) ile yaptığı mücadeleden kaynaklanıyorsa buna bir cevabı olduğunu belirterek şöyle demektedir: "Eğer vilâyet-i Şark'dan kal'a ve il almağa devletlû Hüdâvendigâr'ın emrî ve rizâsı yoğiken bir nice kal'a ve yirler alûb zapt idûb ve Sufî'ye virmede tereddüd eylemek bu da'vâya muhaliftir deyû buyurulursa ânî dâhi memleketim ve hâsılım çoğ olsun deyû nefsim hevâsına tâbî' olûb itmedum, belki sedd-i İslâm'ın sıyâneti içûn etdüm. Ve bu hidmete adl ve insâf üzre nazar olunsa bu mukabelede mücerred devletlû Hüdâvendigâr'dan culd-i in'âm değil âlîşân emrelerimizden ve erkân-ı devletten ve her mü'min-i muvahhiden envâ'i imdâd ve i'ânet lâzım iken hizmetimiz küstâhlığa bel akâbir ve a'yân i'tikadınca Sûfî'nin evvel hurûcunda Sûfî'ye nisbet ve mütâbe'at mülâhaza itdükleri gibi ne'ûzubillah şimdi 'isyâna haml olunûrsa ol gayretî biz terk etdük. Şimden girû ol hizmetî oturdukları yirden hüsn-i tedbîr ile erkân-ı devlet def' ideler."¹¹⁹ Trabzon sancağı sınırlarındaki gelişmeleri dikkatlice izlediği ve Kızılbaşlar'dan hayli zarar gören Mirza Çabuk'la da temaslarını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.¹²⁰ Atabek Mirza Çabuk'la sürdürülen iyi ilişkilerin, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi sırasında, onun Osmanlı ordusuna yaptığı önemli lojistik desteklerle meyvesini verdiği görülmektedir.¹²¹

Şehzade Selim, Trabzon sancak beyliği sırasında "Kızılbaş" tehlikesini en iyi anlayan yöneticilerden biridir.¹²² Rumeli'ye geçerek işin vahametini babası Sultan II. Bayezid'e anlatmak istiyordu.

B. Şehzade Selim'in Trabzon Sancağında İskân, İmar ve Kültüre Yönelik Faaliyetleri

Şehzade Yavuz Sultan Selim, Trabzon'daki sancak beyliği döneminde önemli faaliyetler içinde bulunmuştur. Bu faaliyetler arasında Gürcistan ve Safevîler üzerine yaptığı seferler dışında Safevîlerin Akkoyunlu topraklarında yaşayan Sünnî halka yönelik yaptığı katliamlardan kaçan halkı Trabzon sancağı sınırları dâhilindeki yerleşim birimlerine iskân etmesidir. Şah İsmail ve taraftarlarının Osmanlı topraklarına ve halkına yönelik menfi çalışmaları merkeze bildirmesi ve bu konuda gerekli

tedbirlerin alınmasına yönelik uyarıları da büyük öneme sahiptir. Bunların yanında Trabzon'un bir kültür kenti olmasına yönelik faaliyetleri, Trabzon ve Giresun şehirlerindeki imar faaliyetleri ve idarî düzenlemeye yönelik çalışmaları da önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle bölgedeki Çepni beyleri ve oğullarına yönelik eski idarî yapıyı korumaya yönelik çalışmaları dikkat çekmektedir.

a. Akkoyunlu Türkmenlerinin Trabzon Sancağına Yerleştirilmesi

1501'de Tebriz'in Şah İsmail tarafından işgalinden sonra, bu şahsın zulmünden kaçan çok sayıda Akkoyunlu ahalisi ile başta *Ferruḫşâd Bey* olmak üzere onunla birlikte on iki Akkoyunlu beyi daha Trabzon sancağına iltica etmişti. Bunların içinde Akkoyunlu Padişahı Murad Han'ın soyundan gelme *Muradhanlılar* (Muradhanogulları) ve yine Akkoyunlu Padişahı Yakup'un soyundan gelen *Yakuphanogulları* da vardı. Kemalpaşazâde'nin verdiği bilgiye göre; son Akkoyunlu Sultanı Murad Han da Bağdat'ın Safevîler tarafından işgalinden sonra Trabzon'a gelerek Şehzade Selim'e sığındı. Selim de "*Kızılbaş*"lardan aldığı kaleleri onun idaresine verdi.¹²³ Sultan Murad Han'ın oğulları Yakup ve Hasan Mirzâlar babalarından önce Trabzon'a gelmişlerdi.¹²⁴ Bunlar Trabzon'da Muradhanzâdeler olarak anılmaktaydı. 1583 tarihli *Tahrir Defteri*'nde Hatuniye Camii İmareti Mahallesi'nde "*Muradhanî veled-i Abdullah*" adıyla bir hanenin kaydı söz konusudur.¹²⁵ Muhtemelen bu hane sahibi Muradhanlı sülalesindendir. Bu aileden Ali Paşa ve Ömer Paşa'nın XVII. yüzyılın ilk yarısında valilik yaptıkları tespit edilmektedir.¹²⁶ Yine Şirvanşahzâdeler'in bir kısmının Trabzon şehrine yerleştiği ve Şirvanşahzâde Mirzâ Mehmed Bey'in 1542-1545 yıllarında Trabzon sancak beyi görevini yürüttüğü görülmektedir.¹²⁷ 1557-1561 tarihli sicil kayıtlarında Şirvanlı Doğancı Derviş ve Şirvanlı Ahmet Ağa'nın timarlı sipahi oldukları¹²⁸, Şirvanlı Sozro bin Girgor Komana adlı kişinin Trabzon'dan Rumeli'ye gittiği¹²⁹ ve Satı Hatun adlı kadının Şirvanlı Bey'in kızı olduğu kaydedilmektedir.¹³⁰

Yine 23 Ekim 1564 (H. Rebiülevvel 972) tarihli bir kayıta Şirvanzâde'nin şehirdeki evlerinin satıldığından bahsedilmektedir.¹³¹ 1572-1573 (H. 980) tarihli bir başka kayıta da bir Şirvanî'nin Trabzon sancağında zeamet sahibi olduğu belirtilmektedir.¹³²

Dönemin Trabzon sancak beyi Şehzade Selim, Şah İsmail'in katliamından kurtulup Trabzon'a akın eden Akkoyunlu Türkmenlerini Trabzon ile Rize arasına yerleştirdi. Ayrıca Eyyübîlerin Hasankeyf koluna mensup *Eyüboğulları* Silvan'dan Safevîlerin zulmünden kaçarak Trabzon'a gelince Yavuz Selim bunları da Maçka'ya iskân etti.¹³³

Akkoyunlu beylerinden *Ferruḫşâd Bey* hakkında bir kısmı yanlış olmakla birlikte *önemli bilgiler* torunu zâim (Bayburtlu) Mehmet Bey oğlu Osman tarafından verilmektedir.¹³⁴ Ferruḫşâd Bey'in son Akkoyunlu sultanı Murad Han'ın veziri olduğunu, Şah İsmail, Tebriz'i işgal ettiği zaman Sultan Murad'ın Bağdat'a kaçtığını, Ferruḫşâd Bey'in Bayburt'a gelip oradan Trabzon'a Selim'in yanına gidip onun hizmetine girdiğini belirtmektedir. Ferruḫşâd Bey'in on iki Akkoyunlu beyiyle birlikte ve onların serdarı olarak Çaldıran Seferi'ne (M.1514/H.920) katıldığını ve bu savaş sırasında önemli hizmetler ifa ettiğini¹³⁵, ayrıca Mısır Seferi sırasındaki yararlılıkla-

rından dolayı kendisine Bayburt ve Erzincan kazalarında birçok köyün temlik edildiğini yazmaktadır.¹³⁶ Osman'ın eserinde zikrettiği Ferruhşâd oğlu Mehmed Bey ile Akkoyunlu beylerinden Mansur Bey, Hüseyin Bey, Hasan Ali Bey, Veled Bey ve Ebulkasım Bey'in¹³⁷ isimlerine Erzincan, Bayburt, Kelkit ve Kemah'a ait tahrir kayıtlarında rastlandığı ifade edilmektedir.¹³⁸ Çaldıran Seferi'ne katılan Korkmaz Bey oğlu Ferruhşâd Bey'e, Karaman eyaletinde bir sancak olan Akşehir'in bozulup hâs olarak verildiği ve daha sonra Bayburt havalisine yerleşerek burada bir çok vakıf tesis ettiği anlaşılmaktadır.¹³⁹

Akkoyunlu ümerâsının Osmanlı Devleti'ne ilticaları Sultan Bayezid'in son dönemlerinden başlayarak Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlığının sonuna kadar devam ettiği, bunlara dirlik verildiği, ayrıca bunların çocukları ve akrabalarının Kanûnî Sultan Süleyman devrinde de devlet hizmetinde bulundukları ve yine bunlara dirlik ya da ulûfe verildiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim 1537 (H. 943) tarihli bir kayıтта Ferruhşâd Bey oğlu Mehmet Bey ile Mansur Bey oğlu Hüseyin Bey'in ayrı ayrı zeamet tasarruf ettikleri görülmektedir. Yine Yavuz Sultan Selim'in doğu seferi sırasında orduya kılavuzluk yapan Akkoyunlu beylerinden Tokarlı Rüstem Bey'in 1534 yılında Bayburt'ta zeamet sahibi olduğu kaydedilmektedir. Rüstem Bey'in oğlu Fethi'nin de 1536 yılında Erzurum sipahileri ser-askerlerinden olup Bayburt'un iki köyünün tımar gelirlerini tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. 1520 (H. 926) yılı ve müteakip yıllarda dirliği olmayan Akkoyunlu ümerâsını gösteren listede Maksut Bey¹⁴⁰ adında birinin Selim zamanında babasının günlük 25 akça ulûfesi olduğu halde bu şahsın dirliksiz olduğu belirtilmektedir. Sultan Elvend zamanında tavacı olup Osmanlı'ya sığınan Elvend Bey adında birinin 100.000 akçalık zeamet, oğlu Arslan'ın ise 16.000 akçalık tımar tasarruf ettiği kaydedilmektedir.¹⁴¹

Şehzade Selim ile babası Sultan II. Bayezid'in Çorlu civarında Uğraş adlı mevkiideki savaşı sırasında esir düşen Akkoyunlu Şeyhoğlu Ali'nin arzuhâlinde yer alan bilgiler Akkoyunlular'ın Trabzon bölgesindeki varlığı ve Şehzade Selim'le olan ilişkilerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Padişah Yavuz Sultan Selim'e yazılan dilekçe şöyledir: "... Bu kemîne-i bî-mikdâr Akkoyunlu'dan Şeyhoğlu Ali kulunum. Hazret-i Hüdâvendigâr-ı gerdûn-iktidâr ile Trabzon'dan bile gelüp Çorlu civarında olan cengde iki karındaşım düşüb ve üç ammim düşüb ben iki yerden mecrûh olub dururken boynum urulmak emir olunmuş iken Yahşi Bey'in oğlu Mahmud Bey kurtardı. Ba'dehu Hünkârın gemisiyle Kefe'ye gitmeğe kasdeyledim. Galatada zindana mahbûs eylediler, sonra Yeniçeriler halâs eylediler. Edirneye vardım kış oldu, geru mâdem kaldım yeni bir ümid Pravadi'de devletlû Hünkâr'a vardım. Yine eski ulufem ile bölüğe katılmak emr eyledi. ..." ¹⁴²

Şehzade Selim, Kefe'den tahta geçmek üzere İstanbul'a gelirken maiyetinde bulunanlar arasında sipahi cemaatinden Şeyh Ali (ulûfesi günlük 20 akça)¹⁴³ ve azebler cemaatinden Bayındır Şeyh Ali (ulûfesi günlük 10 akça) ve Şeyh Ali'nin oğlu Ali (ulûfesi günlük 7 akça) de vardı.¹⁴⁴ Akkoyunlu Şeyhoğlu Ali, mevacib kayıtlarında geçen Şeyh Ali olmalıdır. Nitekim Temmuz 1523 tarihli tevcih kaydında Şeyh Ali'nin Trabzon sancağına tâbi Maçka nahiyesinde 6.120 akçalık tımar hissesi bu-

lunmaktaydı.¹⁴⁵ Kasım 1530 tarihli bir timar tevcih kaydında da Trabzon'da timar hissesi bulunan Şeyh Ali'nin vefat ettiği ve timar hissesinin oğlu Eyne Bey'e verildiği kaydedilmektedir.¹⁴⁶

Faruk Sümer ve M. Fahrettin Kırzioğlu, Trabzon sancak beyliği görevinde bulunan mîr-âhûr-i evvel (baş mîr-âhûr) ve çavuşbaşı¹⁴⁷ görevinde bulunan Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Akkoyunlu Türkü olduğunu belirtmektedirler.¹⁴⁸ Buna mukabil M. Mehdi İlhan kul asıllı olduğunu ileri sürmektedir.¹⁴⁹ Ancak Sümer, Mehdi İlhan'ın bu değerlendirmelerini gördükten sonra da Bıyıklı Mehmet Paşa'nın Akkoyunlu Türkleri'nden olduğunu vurgulamaya devam etmesi¹⁵⁰, Bıyıklı'nın Türk ve Akkoyunlu olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Mehdi İlhan, Bıyıklı'yla ilgili verdiği bilgilerde çelişkiler bulunmaktadır. Şöyleki, bir taraftan Bıyıklı'nın kul taifesinden olduğunu ileri sürerken, diğer taraftan Şah İsmail'in sarayında casuslarının bulunduğunu kaydetmektedir.¹⁵¹ Kul taifesinden olan ve Çaldıran Savaşı'na katılıp katılmadığı konusunda kesin bilgi bulunmayan birinin Şah İsmail'in sarayında casuslar bulundurması¹⁵² akla uygun gelmemektedir. Safevî sarayında casus bulundurabilecek bir kişinin bölgeyi iyi tanınması ve Akkoyunlu Bey veya boylarıyla bir ilişkisinin bulunması gerekmektedir. Yine İlhan, Bıyıklı Mehmet Paşa'nın oğlu Mustafa Paşa'nın Yemen beylerbeyliği yaptığını ve 1542'den sonra vefat ettiğini belirtmekle¹⁵³ beraber bu bilgi doğru değildir. Nitekim Mustafa Paşa, Trabzon sancak beyi iken 1552 yılında Safevîlerle yapılan savaşta şehit olmuştur.¹⁵⁴ Beylerbeylik yapan bir şahsın sancak beyliği görevine atanması muhal olduğundan, muhtemelen Mehdi İlhan isimleri birbirine karıştırmıştır. Bu nedenle Bıyıklı Mehmet Paşa ve oğlu Mustafa Paşa'yla ilgili verdiği bilgileri doğru kabul etmek mümkün değildir.

Mirahur Bıyıklı Mehmet Bey, 1514 yılının başlarında Trabzon sancak beyliğine tayin edildi.¹⁵⁵ 23 Ekim 1514'te (4 Ramazan 920) Erzincan-Bayburt sancaklarıyla Trabzon, Karahisar-ı Şarkî ve Canik sancakları birleştirilerek Bıyıklı Mehmet Bey'e tevcih edildi.¹⁵⁶ Bıyıklı Mehmet Paşa'nın Trabzon sancağı ve diğer sancaklardaki yöneticilik görevinin 4 Kasım 1515'te (27 Ramazan 921) Diyarbekir Beylerbeyliğine tayin edilene kadar sürdüğü anlaşılmaktadır.¹⁵⁷ Trabzon sancağına ait 1515 tarihli tahrir kayıtlarında Trabzon sancak beyi mirahur Mehmet Bey'in "Bıyıklı" lakabıyla meşhur olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁸ Yine Trabzon sancak beyi Bıyıklı Mehmet Bey'in "mîrâhûr" olarak da zikredildiği görülmektedir.¹⁵⁹ Trabzon'da iken bazı müsellemleri raiyyet haline getirdiği¹⁶⁰ ve Giresun'da bulunan Yakup Halife Zaviyesi Vakfı'na bazı yerleri hibe ettiği kaydedilmektedir.¹⁶¹ Trabzon sancak beyliği ve Diyarbekir beylerbeyliği sırasında, Trabzon sancağında yararlılığı görülen birçok kişiye bu sancağın toprağında timar tevcih ettiği tespit edilmektedir.¹⁶²

Bıyıklı Mehmet Paşa'nın oğlu olduğu belirtilen Mustafa Paşa'nın¹⁶³ da 1545-1552 yıllarında Trabzon sancak beyliği yaptığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu tarihten önce ve 30 Mart 1549-19 Ekim 1552 tarihli arşiv kayıtlarından da eski Dulkadriye sancak beyi olan Mustafa Paşa'nın Trabzon sancak beyliği görevinde bulunduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁴ Mustafa Paşa, Trabzon sancak beyi iken Gürcistan üzerine yapılan ve "Koniye" (Gönye) seferi diye anılan seferin komutanıydı. Gönye seferi sonunda,

1479 tarihinde Osmanlı topraklarına katılan G ny  ve daha sonra Osmanlı h kimi-yetinden çıkan Ma ehil'le birlikte (8 Aralık 1550 tarihinde) dört kale alındı. Mustafa Paşa 19 Ekim 1552'de Safev lerle yapılan savaşta  ehit oldu.¹⁶⁵

Akkoyunlular'ın Trabzon sancağındaki varlığını gösteren en önemli delil bu devle-tin hizmetinde bulunan boyların günümüze değin bölgede ya amalarıdır. Nitekim Akkoyunlular'a bağlı boylardan Ahmedl  / Ahmetoğulları, Beharlı / Baharoğlu, Bayramlı / Bayramoğlu,  akırlı /  akıroğlu,  obanlı /  apanlı, Dabanlı / Tabano-ėulları, Emirler - Emirl  / Emiroğulları, Hacılı / Hacıoğulları, Purnaklı, Hacıhamza-lu, Hamzalı,  nallu, Kaçarlar, Karaman  / Karamanoğlu, Musullu, Mama lu, Ustalu, Mirdas  / Mirdasoğulları, Mirzalı / Emirzalı / Emral, Pazuki-Bazuk  / Bazıoğulları,  amlu ve Ustalu boylarına¹⁶⁶ mensup aileler 1501 yılından itibaren Trabzon sanca-ğına yerleştirildi. Bu boylar ve bu boylara bağlı ailelerin, bugün bölgedeki yerleşim birimlerinde yaygın olarak yaşadıkları tespit edilmektedir. Nitekim bunlardan  a-kıroğulları Of,  aykara, Dernekpazarı, Sürmene, Maçka, Araklı ve Rize'de, Purnak-lular Sürmene, Araklı, Rize ve  amlıhem in'de; Beharlular / Baharoğulları Sürme-ne, Rize, Artvin'de; Bayramoğulları  aykara, Of, Sürmene, Arsin ve Araklı, Rize ve Artvin'de; Ahmetoğulları Sürmene, Rize ve Artvin'de;  apanlılar Araklı ve Rize'de;  amlıoğulları Sürmene-Köprübaşı, Rize ve Artvin'de; Hacıoğulları Solaklı ( zellikle Dernekpazarı ve  aykara),  kizdere vadisindeki köyler ile Artvin'de; Hacıhamzao-ėulları Sürmene ve Araklı ve Rize'de; Emiroğulları Maçka, Rize ve Artvin'de; Bazıo-ėulları ve Mirdasoğulları Araklı'da; Kaçarlar Rize'de; Tabanoğulları  aykara'da; Us-talular Rize - Güneysu, Islahiye, Pazar, Pazarköy, Trabzon, Sürmene ve Giresun'da; Hamzalı,  nallu ve Mama lılar Giresun'da; Kantımuroğlu, Kopuzoğlu, Mamatioğlu, Musulluoğlu,  ahoğlu,  eyhoğlu,  eyhlioğlu, Turalioğlu ve Usta ulları Rize ve Artvin'de;  ırvanoğulları Hem in'de yaygın olarak bulunmaktadır. Trabzon'a sığı-nan Akkoyunlu bakiyelerinden bir grup da Mirzalulardır. Bugün Doğu Karadeniz bölgesinde Mirza, Emirza, Mirzallu, Mirzaloğlu, Emirali / Emral ve benzeri soyad-larla anılanlar bu gruba mensuptur.¹⁶⁷

Bugün Of, Hayrat,  aykara, Dernekpazarı ve Rize'de yaşayan ailelerin önemli bir bölümünün Akkoyunlular'a mensup boylara bağlı olduğu, bir kısmının da Akko-yunlu yurdu olan Bayburt'tan gelip bu ilçelere yerleştiği anlaşılmaktadır. Özellikle  akıroğulları, Sarıaliz deler (Sarallar), Tabanoğulları, Bayramoğulları dikkat  ek-mektedir.¹⁶⁸

1834 tarihli *Of Nüfus Defteri*'nde kayıtlı bulunan ve bugün  aykara'nın Eğridere köyünde yaşayan Baltacıoğulları,  akıroğulları, Niyazoğulları ve Ta oğulları gibi sülalelerin Hayrat ilçesi köylerinden olan Dağ n  (Hanlut) ve civarındaki köylere, bilahare  aykara ve Dernekpazarı köylerine yerleşen Akkoyunlu Türkmenleri ol-duğu belirtilmektedir. Eğridere ve  evre köylerdeki (Baltacılı,  ahinkaya, Taşkıran, Ataköy, Ta  ılar, Günebakan, Kondu) Kasımoğulları, Sadoğulları, Karahasanoğulla-rı, Mollaalioğulları, Pa alıoğulları, Hacıoğulları, Hacımahmutoğulları, Hacıismailo-ğulları, Hacıahmetoėulları¹⁶⁹ ile Ta  ılar (Holo - Fotgene), Akdoğan (Yukarı Hop e-ra), Mara lı (Paçan),  ur ( ahinkaya), Bölümlü (Zisino) köyleri ile Maçka, Akçaabat

ilçeleri, Trabzon şehri ve Rize'deki Bostanoğulları Akkoyunlu Türkleri'ndendir.¹⁷⁰ Ayrıca Çaykara'ya tâbi Akdoğan (Yukarı Hopşera) köyünde Hacımustafaoğulları (şimdiki soyadları Yavuz) ve Dernekpazarı'na bağlı Akköse köyünde Şahismailoğulları, Çaykara'ya bağlı Çayıroba köyünde Şahismailler adıyla anılan ailelerin varlığı Akkoyunlular'ın bölgedeki nüfuzunun önemli bir göstergesidir.¹⁷¹

1834 yılında bugünkü Sürmene, Araklı ve Köprübaşı sınırları içinde Bayramoğlu, Bazıoğlu, Çakıroğlu, Emiroğlu, Emirzalioğlu, Emirzelioğlu, Hacıhamzaoğlu, Hacıoğlu, Purnaklıoğlu, Sarıalioğlu, Ustaioğlu, Ustaalioğlu gibi Akkoyunlu bakiyesi aileler yer almaktaydı.¹⁷² 1842 ve 1845 tarihli Maçka kazası nüfus kayıtlarında da Bostanoğulları, Çakıroğulları, Eyüpoğulları, Hacıoğulları, Hamzaogulları, Karamanlıoğulları, Kasımoğulları, Mirzaogulları, Mollaoğulları, Şahalıoğulları, Turalıoğulları ve Ustaçaluoğulları büyük gruplar halinde bu kazada yaşayan Akkoyunlu zümresidir.¹⁷³

1834 tarihli *Trabzon Nüfus Defteri*'nde yer alan kayıtlara göre; şehir merkezindeki mahallelerden Amasya, Saçlıhoca ve Bâb-ı Pazar mahallelerinde Muradhanzâdelelerin yaşadıkları görülmektedir. Diğer mahallelerin bir kısmında Bayramoğulları ve Bostanoğullarının kayıtlarına rastlanmaktadır. Tonya nahiyesinde Bostanoğulları, Yomra nahiyesinde Çakıroğlu, Sarıalioğlu, Şamlıoğlu, Ustaalioğlu, Ustaioğlu ve Ustaömeroğulları'nın varlığına şahit olunmaktadır.¹⁷⁴ 1840 tarihli Akçaabat nüfus kayıtlarında Bayramoğlu, Bostanoğlu, Çakıroğlu, Emiroğlu, Emirzalioğlu, Hacıoğlu, Karamanoğlu, Mollaoğlu, Sarıalioğlu, Şamlıoğlu ve Ustaioğulları yer almaktadır.¹⁷⁵

1850 yılına ait *Rize Öşür Defteri*'nde Bayramoğlu, Beharoğlu, Bostanoğlu, Çakıroğlu, Emiroğlu, Hacıoğlu, Kaçaroğlu, Karamanoğlu, Mollaoğulları, Şamlıoğlu, Şahismailoğlu, Ustaahmetoğlu ve Ustaömeroğlu diye anılan çok sayıda aile bulunmaktadır.¹⁷⁶ Yine 1835 tarihli Arhavi, Hopa ve Fındıklı yöresine ait nüfus kayıtlarını ihtiva eden defterde de Ahmedoğulları, Baharoğulları, Bayramoğulları, Bostanoğulları, Çakıroğulları, Emiroğulları, Hacıoğulları, Mollaoğulları, Sarıalioğulları, Şamlıoğulları ve Ustaahmet ve Ustaeyüpoğulları aileleriyle ilgili kayıtlar yer almaktadır.¹⁷⁷ 1911-1913 Rize Kadı Sicili'nde Bayramoğlu, Bostan ve Bostanoğlu, Çakıroğlu, Hacıoğlu, Mirzaalioğlu, Mirzaoğlu, Mollaoğulları, Şamlıoğlu ve Usta Hüseyin, Usta İbrahim, Usta Mahmud ile Usta Ömeroğulları hakkında çeşitli kayıtlar yer almaktadır.¹⁷⁸ Bütün bu bilgiler Trabzon ve Rize illerine çok sayıda Akkoyunlu Türkü'nün yerleştirildiğini¹⁷⁹ ve bunların günümüze değin varlıklarını sürdürdüklerini ortaya koymaktadır. Yine bu geniş çaptaki iskân hareketinin bölgenin nüfus profilinin değişmesinde¹⁸⁰ büyük bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

b. Karamanlı Türkmenlerinin Sancağa İskânı

Şehzade Selim, sancak beyliği döneminde yalnız Akkoyunlu Türkmenleri değil aynı zamanda Karamanlı Türkmenlerini de Trabzon sancağına yerleştirildiği bilinmektedir. Nitekim Fatih Sultan Mehmed Han, 1466 yılında Karamanoğlu Beyliği'nin hâkimiyetine son verip, Konya bölgesindeki isyanları bastırdıktan sonra Konya ve çevresinden birçok aileyi Trabzon sancağına sürgün etmiştir.¹⁸¹ Yine Şehzade Selim, Trabzon sancak beyliği sırasında, Gürcistan üzerine yaptığı sefere Karaman eyale-

tinden katılanlar olmuştur.¹⁸² Gürcistan seferine katılan Karamanlıların bir kısmının Trabzon ve bağlı kazalarına yerleştirilmesi kuvvetle muhtemeldir.

Nitekim Şehzade Selim, Kefe'den tahta oturmak için çağrıldığında maiyetinde “*Karamâniyân*” adıyla anılan 20 neferden oluşan bir grup bulunmaktaydı.¹⁸³ Bu 20 neferlik grubun dışında 34 neferin daha “*Karamanî*” diye vasıflandığı görülmektedir.¹⁸⁴ 1564 tarihli bir sicil kaydında şehirde yaşayan bir hanenin Karamanlı olduğu belirtilmektedir.¹⁸⁵ Yine nüfus kayıtlarında yer alan Çelebi, Çebi, Civelek, Kanburoğlu ve Sadıkefendioğlu sülale adlarını taşıyanların Konya'dan bölgeye getirilip iskân edildikleri anlaşılmaktadır.¹⁸⁶

c. Şehzade Selim'in Maiyetindeki Görevliler, Para ve Yiyecek Sıkıntısı Çekmesi, İmar ve Kültüre Yönelik Faaliyetleri

c.a. Maiyetindeki Görevliler

Şehzadeler sancağa çıkarken, hem sancağı idare etmeleri ve hem de iyi bir yönetici olarak yetişmeleri için yanlarına onları yetiştirecek lala, hoca gibi tecrübeli görevliler verilmekteydi. Bunun yanında merkezde olduğu gibi taşrada da merkeze benzer küçük idarî yapılar (divanlar) oluşturulmaktaydı. Bu küçük divanlarda vezir makamında lala, nişancı, defterdar, reis'ül-küttâb, çavuşbaşı, kapıcılar kethüdâsı ve divan kâtibi bulunurdu. Ayrıca maiyetinde şehzadenin hocası, tabip, cerrah, göz hekimi, kapucubaşı, emir-i âlem, mirahur, matbah emini, arpa emini, çasnigir başı, çasnigirler, divan çavuşları yanında şehzadenin yaşına, derece ve ehemmiyetine göre sayıları değişen sipah, silahdar, ulûfeci, garipler sınıfından ağa ve askerler, çadır mehterleri, ruznâmeci, mukataacı, imam ve müezzîn gibi kimi aylıklı ve kimi de mukataalı memurların bulunduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.¹⁸⁷

Nitekim 24 Nisan 1512 (7 Safer 918) tarihli bir *Aidat Defteri*'nde, Yavuz Sultan Selim'in Trabzon valisi bulunduğu sırada, lala paşa, defterdar, hoca, tevkii, kapıağası gibi maiyetindeki görevlilere kış ve bahar (yaz) mevsimlerinde pirinç, aş ve ekmek pahası olarak verilen paralara ait kayıtlarda isim zikredilmeden diğer görevliler hakkında da bilgi verilmektedir. Şehzade'nin diğer görevlilerinin ser-hâzin, ser-kılârı, tabîbân, kapı kethüdâsı, hazine ve divan kâtibi, münecim, veznedar, mîrâhûr, emir-i âlem, sipahi oğulları ağası, şarapdar, hâbbaz, tabbâh, hayyat, ser-çakırcıyan, ser-şahinciyan, ser-atmacacıyan ve bunların cemaatleri ile solaklar, şarabdaran, mehteran-ı âlem, mehteran-ı hayme, sekbânân ve zağarcıyân cemaatleri olduğu görülmektedir. Ayrıca “*gılmân-i Enderuni ma'a gılmân*” adıyla bir grup daha zikredilmekte ve bunların içinde de silahdar, çukadar, rikâbdâr, gılmân-ı kilâr ve hızâne, gılmân-ı oda-yı büzürk, muallim-i gılman, imam ve müezzîn gibi görevlilerinde bulunduğu, bunların dışında cemaat-ı ıstabl ve cemaat-ı çavuşan gibi grupların olduğu kaydedilmektedir.¹⁸⁸

Trabzon sancak beyi Şehzade Selim ve maiyetindeki görevlilerin isimleriyle ilgili bilgi veren ilk arşiv kayıtları iki defterden oluşmaktadır. Bu defterlerden ilki 1487-1489 (H. 892-894)¹⁸⁹, ikincisi de 1497-1500 (H. 902-906) tarihlerine ait timar tevcih

kayıtlarını¹⁹⁰ ihtiva eden defterlerdir. Şehzade Selim'in 1487-1489 yıllarında lalalığını yapan görevliler sırasıyla şunlardır: İlyas Bey¹⁹¹, Sinan Bey, eski Karahisar sancak beyi Sinan Bey¹⁹² ve Nasuh Bey.¹⁹³ 1497-1500 yıllarında da sırasıyla Kızkapanoğlu Mehmed Bey¹⁹⁴, eski Sivas sancak beyi çaşnigirbaşı Sinan Bey "ser-zevvâkîn-i köhne" (tayini 17 Rebiülevvel 903/13 Kasım 1497)¹⁹⁵ ve Oruç Bey oğlu Mehmed Bey (tayini 12 Cemaziyelahir 905/14 Ocak 1500) olduğu görülmektedir.¹⁹⁶

Înâmât Defteri'nde yer alan kayıtlara göre; 28 Ağustos 1503'te (5 Rebiülevvel 909) Süleyman Bey, Şehzade Selim Bey'in lalası olup, 14 Şubat 1504 (27 Şaban 909) tarihinde Çankırı sancak beyliğine atanmıştır.¹⁹⁷ Lalalık görevine 22 Kasım 1503'te (2 Cemaziyelâhir 909) Mevlana Fenari oğlu Şems Çelebi tayin edilmiştir.¹⁹⁸ 5 Eylül 1503 – 12 Şubat 1504 tarihleri arasında İstanbul zaimi olarak görülen ve 23 Temmuz 1505'te İlbasan sancağı görevinde bulunan Karlı oğlu Mehmed Bey¹⁹⁹, 9 Mayıs 1507'de (26 Zilhicce 912) de Şehzade Selim Bey'e lala olarak gönderilmiştir.²⁰⁰ 27 Şubat 1509 (7 Zilkade 914) tarihli bir in'âm kaydında Karlı oğlu Mehmed Bey'in Alaiye sancak beyi olarak zikredilmesi²⁰¹, Şehzade Selim'e lalalık görevinin 1508 yılının sonlarına kadar sürdüğünü düşündürmektedir. 1515 tarihli *Tahrir Defteri*'nde Şehzade Selim'in lalası Hamza Bey'in tahvilinden bir başkasına timar verildiğinin belirtilmesi²⁰², onun lalalık görevinin 1509 yılından başlayarak Ahmed Bey'in bu göreve atanmasına kadar sürdüğü kuvvetle muhtemeldir. 21 Ekim 1510 (18 Recep 916) tarihli in'âm kaydında Ahmed Bey'in Selim Bey'in lalası olduğu ve 1 Temmuz 1511 (4 Rebiülâhir 917) tarihli kayıta da Selim Bey'in "*lâlâ-yı cedîd*"i olarak kaydedildiği görülmektedir.²⁰³ Şehzade Selim, saltanat davası için harekete geçtiğinde, Ahmed Bey'in kapı halkının "*hıfz u hırâseti*" için kendisine lala olarak tayini istemiş ve ona bir sancak da verilmesini talep etmişti. Kendisine verilen cevapta lalara sancak tevcihinin kanunda yeri olmadığı bildirilmişti. Bunun üzerine Selim, hâslarının lalasına tahsisini istemişti.²⁰⁴

Kısa bir zaman içinde lalaların değişmesi, Uzunçarşılı'nın Şehzade I. Selim'in Trabzon sancak beyi iken kendisine gönderilen lalaların, ümerâ ve marifet erbabından olmadıkça bunları kabul etmediğini ileri sürmektedir.²⁰⁵ Ancak Emecen, bunun doğru olmasının düşünülemeyeceğini belirtmektedir.²⁰⁶

Şehzade Selim'in ilk hocasının Mevlana Muslihiddin olduğu 28 Ekim 1498 (12 Rebiülevvel 904) tarihli arşiv kaydından ortaya çıkmaktadır.²⁰⁷ Şehzadelik dönemindeki diğer hocasının Kastamonulu Abdulhalim (Halimî) Çelebi olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁸

1487-1489 yıllarında Şehzade Selim'in maiyetindeki görevliler arasında defterdar olarak Rüstem Bey, daha sonra İskender'in görev yaptığı kayıtlardan tespit edilmektedir.²⁰⁹ Bu dönemde Trabzon miralay Mevlana Taceddin, Trabzon kaptanlarının da Durmuş, Hacı Mehmed, Mustafa ve İlyas reislerin olduğu görülmektedir.²¹⁰

1497-1500 yıllarına ait arşiv kayıtlarında yer alan bilgilere göre Selim'in defterdarının 1497 yılında Şemseddin Çelebi'nin, 25 Aralık 1499'da da bu göreve yeni atanan Sofi Eyne Bey'in olduğu kaydedilmektedir.²¹¹ Trabzon alaybeyinin Ferhad Bey, Şeh-

zadenin ser-çavuşanının Süca' Bey, mir-âleminin İlyas Bey, kapuağasının Mahmud Ağa, divan kâtibinin Ömer, arpa emniyeti hizmetinde de Hasan adında birinin bulunduğu tespit edilmektedir.²¹²

1503-1527 tarihli in'âm kayıtlarında Şehzade Selim'in maiyetindeki görevlilerden ser-şarâbdârân, mîrâhûr, mîr-âlem, ser-ebnâ-i sipahiyan, ser-bevvâbîn, ser-çavuşan, çavuş, casus, hazinedar, ağa ve kâtip gibi görevlilerden söz edilmekle beraber bunların bir kısmının kimler olduğuyla ilgili bilgi verilmemektedir. Selim'in Trabzon sancak beyliğı sırasında adı verilen adamları şunlardır: 6 Mayıs 1505 tarihli kayıтта mîrâhûr Yakup, 20 Eylül 1506 tarihli kayıтта eski Trabzon tekfurunun oğlu ser-ebnâ-i sipahiyan Hüseyin Beğ, 16 Mart 1507'de ser-bevvâbîn Bali Bey, 20 Ocak 1509 tarihli kayıтта ser-şarâbdârân Hemdem Beğ, 31 Ağustos 1509 ve Mayıs 1510 tarihli iki ayrı kayıтта (kapı) ağası Yunus Bey, 1507 yılı kayıtlarında casus Abdullah ve casus Muslu, 1508'de casus Ali, 19 Ağustos 1510'da da çavuş Ali.²¹³ Semendire sancak beyi olduktan sonra ser-bevvâbinin Mehmed Bey ve çavuşlarının Davud ve Ali olduğu görölmektedir.²¹⁴ Çorlu Savaşı (28 Temmuz - 1 Ağustos 1511) sırasında da şarâbdârânın Mustafa Çelebi olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁵ 9 Aralık 1510 tarihli kayıтта şehzadenin Muhyiddin b. İdris Halife adlı bir adamının daha olduğu tespit edilmektedir.²¹⁶

Karaca Paşa lakabıyla anılan Ahmed Bey'in Selim'e Trabzon sancak beyliğı sırasında defterdarlık yaptığı²¹⁷, diğeri bir defterdarının da Mehmed b. Ahmed olduğu belirtilmektedir.²¹⁸

Şehzade Selim, Trabzon sancak beyi iken yukarıda belirtilen görevliler dışında, Mevlana Hekim Sinan adında bir hekimi olduğu ve bu hekimin 23 Temmuz 1503 tarihinde Trabzon'a Selim'in yanına gönderildiğı kaydedilmektedir.²¹⁹

Selim'in Trabzon sancak beyliğı sırasında, Trabzon kadısı olarak tespit edilebilen kadılar şunlardır: 1498 yılında Trabzon kadılığı görevinde Mevlana Şemseddin bulunmaktaydı.²²⁰ Daha sonra bu göreve Mevlana Muhiddin b. Yakup ve Mehmed Çelebi b. Yakup'un atandığı anlaşılmaktadır. Mehmed Çelebi'nin 1510 yılında Kefe'ye gittiğı ve kadılık görevine burada devam ettiğı ifade edilmektedir.²²¹

Trabzon müftülüğü görevinde Mustafa Şamî'nin bulunduğu, Beşiktaşlı Yahya Efendi onun oğlu olduğu ve Trabzon'da dünyaya geldiğı kaydedilmektedir.²²²

Şehzade Selim'in şehzadeliliğ döneminde maiyetinde bulunan görevlilerin adı ve görevleri hakkında en ayrıntılı bilgi veren kayıtlar, tahta geçmek üzere Kefe'den İstanbul'a gelirken yanında bulunan kişilerin isim ve mevaciblerinin kaydedildiğı *Hesap (Mevâcib) Defteri*'nde yer almaktadır. Bu defterde yer alan kayıtlara göre "cemâ'at-i müşâherehorân be-pâdişâh-ı âlem-penâh be-hem âmed" diye nitelenen ve 98 neferden teşekkül eden grup içinde bulunan²²³ ileri gelen şahıslar ve görevleri şunlardır: Ser-bevvâbîn Sinan Bey, ser-zevvâkîn (çâşnîğırbaşı) Ferhad Bey, Mehmed Ağa, ser-silahdârân Bayram Bey, ser-ulûfeciyân Mehmed Bey, ser-azebân Hamza Bey, ser-çavuşân İshak Bey, köhne-i çavuşân Süca' Bey, ser köhne-i sipahiyan Nasuh Bey, ser-köhne-i silahdârân İskender Bey, mîrâhûr-i köhne Hamza Bey, ser-köhne-i silahdârân İskender Bey, Üveys Bey oğlu Hamza Çelebi, Hacı Bey, ser

şâhinciyân Ali Çelebi, ser- köhne-i şâhinciyân Mustafa Bey, ser-atmacaciyân Hüseyin Bey, ser-solâkan Hüseyin Bey, kapûdân-ı köhne Çırak (?) Bey, defter emini Şüca' Bey, Şeyh Mehmed, Mehmed Çelebi, zaim Mustafa, Hasan Ali Bey oğlu Mustafa Bey, Mansur Bey oğlu Ali Bey, Mansur Bey oğlu Ali Bey'in kardeşleri Hüseyin ve Mehmed, Mansur Bey'in amcası Behzad Bey, Mansur Bey'in kardeşi Hüseyin Bey, Mansur Bey'in havişi (hısıımı) Maksud Bey, Nasır Bey oğlu Bayram Bey, Lala Nasuh'un (Bey)²²⁴ oğlu Yakup Bey, Çepni İskender Bey, divâne Yusuf Bey, ser mihrâb Yusuf, ser-köhne-i harâcîn Ramazan, divan kâtibi Ramazan, reis-i etibbâ-i hassâ Mevlana Sinan, ser-sekbânân İshak Bey, kapudân Cavid, emin Üveys Bey, Şadi Bey oğlu İshak Çelebi, tabbâh Ahmed, kilârî İdris.²²⁵

Şehzade'nin görevlileri arasında “müşâherehorân” cemaati olarak kaydedilen 98 kişilik grup arasında Şüca' Bey oğlu Mehmed, Hekim Sinan oğlu Mehmed Çelebi ve Hüseyin Bostani ile “kadîmden müteferrikalara ilhâk” edilen ve 60 kişi olduğu belirtilen ve aynı şekilde “müşâherehorân” cemaatı adı altında kaydedilen Ramazan oğlu Bali Bey, tabip Mehmed Gilanî, tabip Sinan oğlu Abdülgani, Yakup Ağa oğlu Hasan Çelebi, Şehzade Şehinşah Bey'in ser-bevvâbîni İlyas Bey, aynı şehzadenin mîr-âlemi Hüseyin Bey ve ser-bevvâbîni Bayezid Çelebi, “merhum Hüdâvendigâr”ın (II. Bayezid'in) ser-bevvâbîni Mehmed, mîrâhûri Kasım, kethüdâ-i sipâhiyânı Haydar ve kethüdâ-i bevvâbîni İsmail de bulunmaktaydı. Ayrıca İbrahim Paşa oğlu Abdüllatif, Şems Çelebi'nin oğlu Mehmed Şah, mîrâhûr Hacı Muhiddin, kâtip Kurd Bali ve Cafer, kâtib-i hayyâtın Hacı Mehmed, yeniçeri çavuşu Hamza, ser-şahinciyân Mahmud Bey ve Galata tabibi Yahudi Yusuf dikkat çekmektedir.²²⁶ Müşâherehorân cemaatinin bütün gruplarıyla birlikte toplam 158 neferden oluştuğu ortaya çıkmaktadır.²²⁷

Şehzade Yavuz Selim, Kefe'den İstanbul'a tahta çıkmak için gelirken maiyetinde sipahi cemaatinden 412 nefer bulunmaktaydı. Bu cemaat içinde Yakupşah oğlu Yusuf, mîr-alay Hamza, kethüdâ-ı köhne İbrahim Çelebi, kaptan Ali, Nasuh ve Hızır, Gönve yeniçerilerinden Hasan, Şeyh Ali, casus Mehmed, ser-köhne-i zağarcıyân Mustafa, kâtib-i azebân Cavid, dizdâr Yusuf, Karagöz oğlu Mustafa nalbant, kethüdâ-i solâkan Hüseyin, reis Sadullah, Kasım Bey oğlu Şehsuvar, kâtib Alemşah, Abdullah oğlu Murad subaşı, Mehmed Bey oğlu Bahşayış, çavuş Veli, mîr-âlem Hüseyin çavuş, Mustafa Bey oğlu Ali çavuş, ser-asker Mustafa (Çepni), Ahmed oğlu Kasım yeniçeri, ser-köhne-i mehteran Hasan, Hemşin zaimi Rüstem, Mehmed Bey oğlu İskender, kedhüdâ Yusuf, ser-sekbânân Yusuf, Haydar Ağa, divan kâtibi Ahmed, kâtib-i köhne-i Kefe Ahmed, Sinan subaşı oğlu Hüseyin Çelebi, ser-çakırcıyân Kasım çavuş, divan kâtibi Hayrettin Bey, nalbant Kurban, kâtip Hüseyin gibi zevatın kaydedildiği görülmektedir.²²⁸

Hesap (Mevacib) Defteri'nde “kul ve gayrihâ” başlığı altında 52 nefer yazılmış olup bunların içinde müezzin Mevlana İdris, köhne-i silahdârân kâtibi Ali, köhne-i azebân kâtibi Abdulkadir, topçu Ramazan, köhne-i hızâne kâtibi Mustafa, Ferhad Bey'in kardeşi Ahmed, Ferhad Bey'in oğlu Ahmed çavuş, sarâç Mehmed, Üveys, Cavid ve diğer Mehmed, Mustafa Bey oğlu Mehmed Çelebi, Lütü Ağa'nın oğlu Mehmed çavuş ve Hamza Bey'in kardeşi İbrahim göze çarpmaktadır.²²⁹

Silahlâdârân cemaati 315 neferden ibarettir. Bu cemaatin içinde; beylerin adamları haricinde Türkmen Sadi Ağa, Türkmen Kaya, Türkmen Şah Veli, Han Ahmed oğlu Mîr Mehmed, kethüdâ Abdi, mîrâhûr Mehmed ve İskender, mîr-âlem Mustafa Bey, ıstabl-ı âmire kethüdâsı Mustafa, Ahmed Bey oğlu Yunus, Hasan Ağa'nın oğlu Derviş Ali ve hayyât Murad gibi kişiler yer almaktaydı.²³⁰ Şah Veli adında birinin Mart-Nisan 1525 tarihli bir kayıta Trabzon sancağının Maçka ve Pazar nahiyelerinde timar tasarruf ettiği görülmektedir.²³¹

“*Karamâniyân*” adıyla 20 neferden oluşan bir grup bulunmaktadır²³² ki, muhtemelen bunlar Gürcistan seferlerine katılan Karamanlıları ifade için kullanılmıştır. Nitekim Celâlzâde Mustafa, Şehzade Selim'in Gürcistan üzerine yapacağı sefere Karaman eyaletinden de gelen yiğitler olduğunu belirtmektedir.²³³ Yine bu gruptan sonra “*Veledân-ı kul ve gayrihâ*” adıyla 46 neferlik bir grup daha kaydedilmektedir. Bu grup içinde üç nefer “*Karamanî*” olarak kaydedilmiştir. Ayrıca bu grup içinde Sultan Alaaddin'in 2 nefer, Sultan Ali'nin 1 nefer adamları yanında Şehzade Şehinşah'ın silahlâdârı İskender de yer almaktaydı. Ayrıca bu gurupta Karaca Bey'in kardeşi Ahmed ve Ahmed'in iki kardeşi, köhne-i azebân kâtibi Ahmed, Yar Ali'nin oğlu Şah Ali, Şah Ali'nin oğlu Maksud, köhne-i ulûfeciyan kâtiplerinden Durak ve Mustafa'nın da bulunduğu görülmektedir.²³⁴ 10 Şubat 1523 tarihli bir timar tevcih kaydında Trabzon sancağına tâbi Sürmene nahiyesinde Şah Ali adında birinin 1.800 akça timar hissesi bulunmaktadır.²³⁵ Bir başka kayıta aynı sancağın Çepni (Kürtün) kazasında evvelden beri Yar Ali Bey oğlu Ali Şah 7.200 akçalık timar tasarruf etmektedir. Yine Yar Ali Bey'in diğer oğulları Himmet aynı kazada evvelden beri 7.050 akça, Nasuh'un da aynı kazada 5.350 akça timarı bulunduğu görülmektedir.²³⁶ Bu üç ayrı kayıta geçen Şah Ali ve Ali Şah'ın aynı kişi olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Şehzade Selim, Kefe'den İstanbul'a tahta çıkmak için gelirken maiyetinde 246 neferden oluşan ulûfeci grubu bulunmaktaydı.²³⁷

Azebler cemaati 229 neferden meydana gelmekteydi. Bu cemaat içinde yer alan *Bayındır Şeyh Ali*, kethüdâ Hasan, Şeyh Ali'nin oğlu Ali, Türkmen Koç Ali, Malkoç oğlu Derviş Mahmud, kapıcı Pir oğlu Hasan, Tatar Ahmed, fakih Halil'in oğlu Hasan, mîrâhûr İlyas, hayyât Veli ve Şeyh Kadı oğlu Hızır Çelebi dikkat çekmektedir.²³⁸

“*Veledân-ı kul ve Kürdân*” başlığı altında 94 nefer kaydedilmektedir ki, bunların 22 neferi “*Kürd*” olarak vasıflandırılmaktadır.²³⁹ Bunların gureba bölüklerine katılmaları²⁴⁰, muhtemelen Şehzade Selim'in Trabzon sancak beyliği sırasında Safevîler üzerine yaptığı seferlerle ilişkili olmalıdır. Bilindiği üzere Şah İsmail, 1507'de Dulakadirli Alauddevle Bozkurt Bey'in üzerine sefere çıkarak Maraş ve civarını yakıp yıktıktan sonra geri dönerken kardeşi İbrahim Mirza'yı 3.000 kişilik bir kuvvetle yağma için Trabzon üzerine göndermişti. Şehzade Selim hemen harekete geçerek Bayburt ve Erzincan'a kadar olan saha üzerine yürüyerek, yağma hareketinde bulundu ve Safevî kuvvetlerini yenerek İbrahim'i esir alıp Trabzon'a geri dönmüştü.²⁴¹ Muhtemelen bu “*Kürd*” grup bu sırada İbrahim Mirza'nın kuvvetleri arasında yer almakta olup, onunla ve diğer bazı Safevî askerleriyle birlikte esir alınıp Trabzon'a götürülmüştü. Nitekim “*Veledân-ı kul ve Kürdân*” grubu içinde “*Kürd*” diye nitelen-

dirilenlerin dışında Turali oğlu Ramazan, Hacı Mehmed oğlu Yayla, Hasan oğlu Ali, Mahmud oğlu Ali, Mehmed oğlu Ali, Şeyh oğlu Kuli (?), Rüstem oğlu Ferhad, Seydi oğlu Hüseyin, Veli oğlu Durmuş, Yusuf oğlu Emirze, Ali oğlu Eyne Bey, Kılıç oğlu Arslan, Yusuf oğlu Pîrî, Kutluşah oğlu Hamza, Pîrî oğlu Seydi, Selçuk oğlu Menteşe, Mehmed oğlu Hoca, Ali oğlu Melik Hoca, Resul oğlu Halil ve Ahmed, Kutlu oğlu Ömer, Durmuş oğlu Hüdaverdi, Tengrivermiş oğlu Alemşah gibi isimler bunu düşündürmektedir.²⁴²

Kapıcılar cemaatinin 25 nefer, cebeciler cemaatinin 4 nefer ve topçular cemaatinin de 8 nefer, ruznameciler grubu da 5 neferden teşekkül ettiği görülmektedir.²⁴³ Matbah-ı âmire cemaati 60 neferden oluşmakta olup bu cemaat içinde İlyas ser-tabbâh, Mustafa Gürcü tabbâh, İskender ve Şirmerd kilârî, Yusuf adlı şahıs da ambârî olarak kaydedilmiştir.²⁴⁴

Şehzade Selim’le Kefe’den İstanbul’a gelen mehterân-ı hayme (çadır) cemaati 17 nefer, hayyât cemaati 25 nefer, çakırçı cemaati 4 neferden oluşmaktaydı.²⁴⁵ İstabl-ı âmire cemaati 96 nefer olup, bunlar da müteferrika, sarâcân, seyisân, harbendekân ve şütran mâde (dişi deve bakıcısı) bölüklerinde görev yapmaktaydı. Müteferrika bölüğünden Üveys Bey ümerâ, İsrail kethüdâ ve Mehmed de mîrâhûr idi. En kalabalık bölük 29 neferle sarâclar olup, onları 24 neferle seyisler bölüğü takip etmekteydi.²⁴⁶

Selim tahta çıkmak üzere Kefe’den İstanbul’a gelirken yanına toplam 2.234 kişiyi almıştır.²⁴⁷ Bunların 223 neferi vefat eden kardeşi Şehinşah Bey’in adamları, 369 neferi de bazı beylerin adamlarından oluşmaktaydı.²⁴⁸

c.b. Trabzon’da Para ve Yiyecek Sıkıntısı Çekmesi

Şehzade Selim, Trabzon sancak beyliği görevi sırasında hem kendisinin ve hem de maiyetindeki görevlilerin maddi sıkıntı çektiği arşiv kayıtlarından ve babası Sultan II. Bayezid’e gönderdiği mektuplardan ortaya çıkmaktadır. Nitekim maiyetindeki bazı görevlilerin yeterli miktarda tımar gelirleri olmaması nedeniyle gelirlerinin artırılmasına yönelik yoğun gayretleri²⁴⁹ ve “*oturak*” olarak tasarruf edilen 8.000 akçalık Trabzon şehri ihtisâb gelirini talep ederek hâslarına katılması (28 Ekim 1498) bunun göstergesidir.²⁵⁰ Yine Mayıs 1501 tarihli kayıta şehzadenin lalasına ait hâsların “*Tosya ze’âmeti*” hariç tamamının Selim Bey’in hâslarına ilhak edilmesi²⁵¹ gelir yetersizliğinin boyutunu ortaya koymaktadır.

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre Şehzade Selim’e şehir merkezi dâhil olmak üzere Trabzon ve Rize vilayetlerinin (kazalarının) haracı tımar geliri olarak tahsis edilmişti. Nitekim 15 Nisan 1491 (6 Cemaziyelâhir 896) tarihinde Şehzade Selim’e gönderilen bir hükümde daha önce Trabzon haracının (cizye-i Gebrân) kendisine tımar olarak verildiği belirtilmektedir. Bu haracın daha önceleri merkezden gönderilen haraççılar tarafından toplanılarak kendisine teslim edildiği kaydedilmektedir. 1490 (H. 895) yılına ait haracın, bu yılın “nev-yâfte yılı” olduğu hatırlatılarak, toplanması için “*harâcîlerin*” gönderilmediği ifade edilmektedir. Yine aynı hükümde Selim’den Trabzon vilayetinin haracının Trabzon kadısı marifetiyle ve bir yarar emin adamıyla, Rize vilayetinin haracının da Rize kadısı ve kendinin “*emin*”

adamıyla toplattırılması istenmektedir. Ayrıca sancak beyi olan Selim'den “*kadılar ma'rifetiyle yazılan*” defterlerden birinin kendisinde kalması diğerinin ise “*muhâsebeleriyle dergâh-ı mu'allâya*” göndermesinin istenildiği görülmektedir.²⁵²

Sultan II. Bayezid'in Anadolu'ya sancak beyi olarak gönderdiği şehzadelerin maaşı, XV. yüzyılın sonlarında Bursa hazinesinden ödendiği belirtilmektedir. Şehzade Selim, Trabzon sancak beyliği sırasında büyük para darlığı çektiği; ikide bir babasından yardım istemesinden anlaşılmaktadır.²⁵³

Nitekim Trabzon sancak beyliği sırasında para sıkıntısı yüzünden 1507 yılında kendisinin imzaladığı senet karşılığında, Bursa'ya gönderdiği adamları vasıtasıyla bir tüccardan borç para almıştır. Selim'in 1508 senesinde de Bursa mizânı mukata'asından aldığı sâliyanenin, peşin ödenmesinin emredilmesi için merkeze başvurduğu ve gerekçe olarak da ihtiyaç içinde bulunduğunu göstermektedir.²⁵⁴

Şehzade Selim, Trabzon sancak beyi olmadan bir yıl öncesinde sancak beyi hâsları timar tahrir defterinde 251.316 (251.851) akça olarak kaydedilmiştir. Bunun 87.467 akçası Trabzon şehrinde, 164.364 akçası da sancağın kırsal kesiminden toplanmaktaydı.²⁵⁵ Sancak beyliğinden sonra yapılan ve 1515 tarihini taşıyan timar tevcih defterine göre de Trabzon sancak beyi hâslarının 512.482 akça olduğu görülmektedir. Bu gelirin 121.405 akçası Trabzon şehrinde, 391.077 akçası da kır kesiminden sağlanmaktaydı.²⁵⁶ 1503 yılı kayıtlarına göre; Sultan II. Bayezid'in bütün şehzadelerinin muayyen hâsları bulunduğu ve bu hâsların her bir şehzade için yıllık 1.200.000 akça olduğu belirtilmekle beraber²⁵⁷, Şehzade Selim Kefe'de iken ağabeyi Şehzade Ahmet'in gelirlerine muadil iyi bir sancak verilirse Anadolu'ya döneceği beyanının Mevlana Sarıgörez' Nureddin'in raporunda yer alması²⁵⁸, şehzadelerin gelirlerinin aynı miktarda olmadığını göstermektedir.

Şehzadelerin her birinin yıllık 1.200.000 akçalık gelirlerinin olduğu hususu doğru kabul edilse bile, bunların görev yaptıkları sancak beyi hâslarını aldıktan sonra, geriye kalan meblağın bu rakama tamamlandığını düşündürmektedir. Ancak Trabzon sancağı kanunnamesinde “*liva-i mezkûrun zirâ'atgâhı meşekkatlü ve killet üzere olmağın*” ibaresinin yer alması²⁵⁹ sancaktaki sancak beyi hâslarının tahrir kayıtlarında yer alan miktar kadar toplanamadığını göstermektedir.

Şehzade Selim'in çektiği maddi sıkıntının bölgenin coğrafi yapısının yanı sıra bu dönemde Gürcistan üzerine ve Safevîler'in yakın çevredeki etkinliğini kırmak için yapılan seferlerden ve Trabzon sancağına Şah İsmail'in zulmünden kaçıp gelenlerin Trabzon çevresindeki kazalara yerleştirilerek Müslüman Türk nüfusun büyük oranda artışından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Anadolu'dan başta Karaman ve Amasya sancaklarından²⁶⁰ olmak üzere değişik yörelerden gelip Gürcistan ve Şah İsmail güçleri üzerine yapılan seferlere katılanların önemli bir bölümünün geri dönmeyerek sancağa yerleşmesinin önemli etkisi olmuştur. Nitekim Şehzade Selim, Kefe'den tahta oturmak için çağrıldığında maiyetinde “*Karamâniyân*” adıyla anılan 20 neferden oluşan bir grup bulunmaktaydı.²⁶¹ Bu 20 neferlik grubun dışında 34 neferin daha “*Karamanî*” diye vasıflandığı görülmektedir.²⁶²

1486-1515 yılları arasındaki 29 yıllık sürede enflasyonun hızlı artışı sonucunda hububat ve bakliyat kalemlerinin tahrir kıymetlerinde %100'e yakın bir artış olduğu görülmektedir.²⁶³

Şehzade Selim'in para sıkıntısı yanında, galle ve çeşitli yiyecek sıkıntısı içinde bulunduğu, bulunan yiyeceklerin çok pahalı olduğu ve yiyecek temin etmenin çok müşkül olduğu, babası II. Bayezid'e bu konuda yazdığı şikâyet mektubundan anlaşılmaktadır. Mektup şöyledir:

*“Bu vilâyetde galle cinsinden nesne bitmeyüb killei ve zarureti aleddevam olduğu sebebdan Sancak beyi olanlar âciz ve furumande kalurlar imiş. Tereke taşradan gelür imiş. Bende-i fakir gelelidenberu hemçunan galle gemi ile ve bazı Türkman canibinden gelür. Bu yerin bid'ati ziyade olmağın evvelki zamandan şimdi az gelür olmuştur. Bizim hod bir gemi yapmıya takatımız yoktur. Kendu maslahatımıza göre amma tereke bulunduğu takdirce dahi bu mikdar dirlikle ne verecek ve ne alacak bulunur. Elhâsıl bu mertebede zaruret çekilir ki, vasf olmak hadd-i imkândan hariçdir. Hâşâ Hüdâvendigârın eyyam-ı devletindeki, bende-i hakîr a'dâ ağzında bir vechile killet ve zaruret içinde kalub a'dâ halimize muttali ola. İç illerde refahiyette olan şehzade bendelerünüz bunca âlî himmetle yaylaklarında ve âb-ı revanda ve mürğ ü zarlu sahralarda her nev'ile huzurda ve refahiyette iken mezîd merhamet rica ederler. Ümmizdir, yevmen-fe-yevmen ziyade rif'atte ve refahiyette olalar. Halbuki bende-i zâif dokuz tümen Gürcistan ağzında ve Şark vilâyetinin serhaddinde bir girdab içinde kalub şey'i kalil dirlikle zindegâni oluna ki dosta ve düşmana cevab verib, Hudâvendigâr sağ olsun. Eğer bende-i fakîrden kat'ı nazar olunmadıysa şefekat-ı sultanî ve inayet-i hakanî diriğ olunmayub himmet oluna ki, bu yerde zindegâniye takat kalmadı. Buğdayın kilesi on beş akçe nadir bulunur, arpa hod vakit olur kat'a bulunmaz; bundan gayri bu vilâyete maraz ve hastalık vakı' olursa kapum halkıyla varub beş on gün rahat oluna Sürmene ve Rize'de bir yer yoktur ki, beş on gün rahat oluna. Ve Giresun tarafı dahi hemçunan bu vechile, devletlû padişahın âlî himmeti destigir olmazsa bu girdabda payımâl oluruz...”*²⁶⁴

Şehzade Selim, oğlu Süleyman'a, birleştirilerek bir sancak haline getirilip verilmesi düşünülen Giresun - Kürtün ve Şiran bölgesi için de babasına verdiği cevapta şu değerlendirmelerde bulunuyor:

“... Bundan evvel bizum Süleyman Şah'a sancâk olma hususunda himmet ve iltifât olunmayub sâbika devlet Âsitânesine mektub gönderildi idi. Hâliyâ hükm-i şerîf irsâl buyurulub mazmûn-ı meymûnunda Sultanönü sancağı emr olunub ânûn iraklığından kaçılma, Giresun ve Kürtün ve Şiryan sancak kılınmağa emr ve tevcîh olduğu i'lâm buyrulmuş, eyle olsa vüzerâ-i memleket ve erkân-ı saltanat bu yüzden tedbîr îdûb ve bu vechile cevab virdikden sonra mukabelede kelimât etmek egerce ne muktazâ-yi akıldır ve ne fâyda virur. Amma devletlû Hüdâvendigâr'ın emri şerîfine ve hükm-i hümâyûnuna tekrîmen inhâ ve arza kılınur ki Pâdişâh-ı âlem penâhın oğlu âdında bendesi mücerred ben degûlen, her birinin mahdûmzâdesi vardır, her mahdûmzâdeye ve Şehzadeye şimdiye dek sancâklar virile gelmiştir. Pâdişâh-ı âlem penâhın eyyâm-ı devletinde kanki Şehzadeye sancak virildi

ki ol sancakla babası olduğı yerûn arâsı bir aylık yol olâ ve yakın yerde olduğı takdirce Giresun, Kürtün ve Şıryan gibi yer sancak kılınma tevcîh oluna ki, Kürtün subaşılığı gâlibâ on altı bin akça yazar veya cüz'î ziyâdesi vardır ve, Giresun bir kal'adur. Kürtün semtinde ki hiç bir tarafında bir ok atım mikdârı kazâsı yoktur. Belki Trabzon vilâyetinde değil, tamam Gürcistan'da havâsı vahîm olub ve kendü murdârlıkda ve dârlıkda hâşâ helâdan beter olmada bir ol asl yer dâhî yoktur. Bu kal'a ile Şıryan'ın arasında bir dağ vardır ki atlı âdem aşmak muhâldur. Ve iki üç günlük mesâfeyi bir günde yürüme ile meşhûr olan Türkler üç günde güçle aşabilür. Ve bütün Kürtün vilâyetinde bir köy yoktur ki dört ev, bârî iki ev bir yerde olâ. Belki bir ev iskele tarafında farz olursa bir ev Mustafa Paşa hizmetleri mescidindedir. Ve Şıryan nâhiyesinin dâhî köy sûretli kaç köyü var idüğü ve yazusu ve hâsılı ne idüğü defterde mestûr ve halkın ma'lûmîdir. Ve olancasının dâhî halkı, cümlesi demek mübâla'a gibidir, ammâ nısfından artüğü civârımızda olan Kızılbaş'a gitmiştir. Şöyleki, bize gelincek bunun gibi yerler sancak, eğer hâsseten Pâdişâh-ı âlem penâhun hâtır-ı gâdrinden nâşî oldu ise bu yerûn cümlesinin evsâfî erkân-ı devletin cemîğisine ma'lûm iken hiç vechile kabil degül idüğün arz etmemek devletlü Hüdâvendigâr'ın hâtır-ı şerîfini ol râydan döndürmeye kasd itmek hizmet-i firâratda ve umûr-ı hilâfetde gadr ve taksîr olur. Ne'ûzu-billah min zalik, eğer devletlü Hüdâvendigâr'dan olmayûb mücerred vüzerâ-i mülk fikr edûb ve pâye-i serîr-i Padişâhîde anlar tevcîh etdiler ise hâşâ zulm olur ve hiç memleketde bu vechile zulm olmaz ve bize bu vechile zulüm şer'a münâfî olduğundan gayri efrâd-ı insandan her ferd bâbında hâric-i edebdür. Şöyle mülâhaza buyurula ve eger bu rây hâsseten devletlü Hüdâvendigâr'ın kendülerinin olub ve ol yerun bu evsâfî ma'lumumdur ve ol Süleyman Şâh bâbında inâyetim bu yüzdendir bil. Bunun bizle onu muazzeb kılûrûn deyu buyursa mezbûr Süleyman'ın bu halde sancak beyi kılınmasın devletlü Hüdâvendigâr'dan isti'fâ ve istid'â kılûrûn. Ümiddir ki, devletlü Hüdâvendigâr kemâl-i rahmet ve gâyede şefkatinden karîn-i kabûl buyura ki bu suâlun kabulüne ve bu denlû iltifâta devletlü Hüdâvendigâr'dan müstehakkın zîrâki devletlü Hüdâvendigâr bu bende-i hakîrinin ihlâs ve hidmedî ol mertebede değildir ki bu denlû cuz'î ana hâyıl olâ. Vâllahi'l-'azîm Hüdâvendigâr'ın zîl-i ismetine kasem eylerin ki şöyleki rızâ-i şerîfleri bunun üzre olaki eyyâm-ı hilâfetinde 'âm ve hâs huzûr ve refâhiyyetinde iken bu bende-i hakîrî bir mikdâr huzurdan bu'ud ve hırmân üzre olâm anlarun rızâsını ri'ayet için bir harâbe köşenin riyâsetinden degil, tamam dünyanın saltanatından kemâl-i ihlâs ve 'ubûdiyyetim cihetiyle ve Allah Te'âlânın tevfkî ve 'inâyeti ile ferâgat idem".²⁶⁵

Bir başka mektubunda Şehzade Selim, arpa, buğday ve pirinç gibi hububat ürünlerinin gemilerle başka vilayetlerden satın alındığını, gemilerin bir kısmının hava muhalefeti dolayısıyla battığını, bölgede bu yüzden büyük sıkıntı çekildiğini, ayrıca yaylak noktasında da büyük ihtiyaçları olduğunu, bu nedenle Karahisar sancağının kendi timarına ilave edilmesini talep etmektedir.²⁶⁶

Şehzade Selim, Kefe'ye gittiğinde de bu maddi sıkıntıların devam ettiği, lalası Ahmed Bey için sancak talep etmesi ve ayrıca defterdar, alaybeyi ve nişancısı için de timar artışı istemesinden anlaşılmaktadır.²⁶⁷

Haziran 1501 (Evahir-i Zilkade 906) tarihli bir ahkâm kaydından anlaşıldığına göre; Şehzade Selim babasına mektup yazarak ve adam göndererek Trabzon sancağının sınır boylarının muhafaza edilmesi gerektiği, bölgedeki kalelerin tamiri ve sahillerin emniyetinin sağlanması için de gemilere ihtiyaç bulunduğunu hususunu bildirmişti. Ancak aldığı cevap; “*şimdi kal’a meremmetinin vakti değildir, inşâ’allahu’l-e’azz vaktinde tedârik oluna ve gemi husâsiyçün ki dimişsiz, imdi bunda olan gemilerin hizmeti vardır, anun gibi ol tarafa gönderilmeğe mülâyim gemi yoktur, ol sebebden gönderilmedi*” olmuştur.²⁶⁸

c.c. Şehzade Selim’in Trabzon Sancağı’nda İmara Yönelik Faaliyetleri

Şehzade Selim, Trabzon sancak beyliği sırasında Trabzon sancağında yoğun bir imar faaliyetine giriştiği bilinmektedir. Nitekim Trabzon şehrinde annesi Ayşe Gülbahar Sultan adına “*Hatuniye İmâreti Vakfı*” adıyla büyük bir külliye tesisi ile işe başlamıştır. Bu büyük tesisin ilk binasının hamam olduğu anlaşılmaktadır. Annesi Ayşe Gülbahar Sultan hayatta iken inşasına başlanan bu vakıf hamamının inşaat masrafları için Sultan II. Bayezid tarafından Selim Bey’in annesine 40.000 akça nakit para gönderildiği 29 Aralık 1504 (22 Receb 910) tarihli in’âm kaydından ortaya çıkmaktadır.²⁶⁹

Şehzadeliği döneminde bu imaretin inşasını gerçekleştiremeyen Selim, tahta geçtikten sonra bir cami, medrese, misafirhane, aşhane, fırın, ahır, mahzen, kiler ve annesinin türbesinden oluşan imâretin inşasını tamamlamıştır. Hatuniye İmâreti olarak bilinen bu külliyenin inşaatının 920’de (1514-1515) bitirildiği anlaşılmaktadır.²⁷⁰ 15 Şubat 1515 (Gurre-i Muharrem 921) tarihinde Padişah I. Selim tarafından bu imâretin ayakta durabilmesi için, muhtemelen annesinin vasiyeti üzerine, gelir getiren bazı yerleri bu imârete vakfettiği görülmektedir.²⁷¹

1583 tarihli Tahrir Defteri’nde “*nefs-i Rize*”nin mahallelerinden birinin adı “*Câmi’i Şerif*”tir.²⁷² Adı geçen mahallenin 85 numaralı defterde *Hatuniye Evkâfı* içinde gözükmesi²⁷³, bu mahallede bulunan caminin *Hatuniye İmâreti Evkâfına* dâhil camilerden biri olduğunu düşündürmektedir. 1682 tarihli avarız tahririnde ise bu caminin Yeniköy Mahallesi yakınında bulunduğu kaydedilmektedir.²⁷⁴ Yeniköy yakınında bulunduğu belirtilen Cami-i Şerif’in, Pîrî Çelebi Mahallesi’ndeki Hüseyin Ağa (Orta / Çarşı) Camii olduğu kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Hüseyin Ağa Camii’nin 1583 yılı tahrir kayıtlarında Hüseyin Ağa Vakfı²⁷⁵, 12 Nisan 1668 tarihli kayıta da Dizdar Hüseyin Camii Vakfı ile bu caminin imamet ve hitabet cihetlerinin tevcihinden söz edilmesi²⁷⁶, caminin bulunduğu Pîrî Çelebi Mahallesi’nin ise bugün Yeniköy Mahallesi’ne bitişik olması ve cami imamının ücretinin de Hatuniye (Gülbahar Hatun) Vakfı gelirlerinden ödenmesi²⁷⁷ bunu göstermektedir.²⁷⁸ Ancak bu caminin Hatuniye Vakfı’yla ilişkisi Yavuz Sultan Selim döneminde başlayıp başlamadığı tespit edilemedi.

1515 tarihli Tahrir Defteri’nde Atina (Pazar) nahiyesinde “*Hüdavendigâr Câmi*” (Hatuniye Camii) adıyla bir caminin bulunması bu caminin de Yavuz Sultan Selim tarafından annesi Ayşe Gülbahar Hatun adına yaptırıldığını ortaya koymaktadır.²⁷⁹

Şehzade Selim, Trabzon şehrinden sonra sancağın ikinci büyük kale kenti olan Giresun şehrinin imarına da özel bir önem vermiştir. Nitekim Giresun şehrine nüfus iskânı yanı sıra, kendi adıyla anılan bir cami yaptırmış ve şehrin limanını faal hale getirmeye çalışmıştır.²⁸⁰ Giresun Kalesi'nde yaptırdığı ve kendi adıyla anılan camiye²⁸¹ bazı yerlerin gelirlerini vakfetmiştir.²⁸² Yine bölgenin diğer bir kale kasabası olan Tirebolu kasabasına nüfus takviyesi yanında, Giresun'da bulunan camiinin vakfına gelir getirmek üzere burada da bir hamam inşa ettirmiştir.²⁸³ Ayrıca Kürtün nahiyesi, bugün Giresun ilinin Yağlıdere ilçesine bağlı Tekke köyünde bulunan Hacı Abdullah Halife zaviyesine de Harava (Tuğlacık) köyünü vakfettiği görülmektedir.²⁸⁴

Şehzade Selim, sancağın emniyetini sağlamak üzere faal durumda olmayan kaleleri tekrar faaliyete geçirerek ve yeterli sayıda kale muhafızı ve azeb görevlendirmiş²⁸⁵, ayrıca başta Trabzon iskelesi olmak üzere Giresun ve Tirebolu'da küçük gemi yapım tezgâhları kurmuştur.²⁸⁶ Yine bölgede bulunan Canca (Gümüşhane) ve Kürtün yöresinde bulunan madenler işletmeye açılarak çok sayıda kişi buralara yerleştirilmiştir.²⁸⁷ Atina (Pazar) kazasında da neft çıkarılmaya başlanmıştır.²⁸⁸

Selim, 1491-1492 (897) tarihli Trabzon Kalesi Sur kitabesinden anlaşıldığına göre Trabzon'da sancak beyi iken, kalenin surlarını tamir ettirmiştir.²⁸⁹ Yine onun sancak beyliği sırasında Trabzon şehrinde bulunan Kavak Meydanı'nda ok (nişan) taşları yaptırdığı bilinmektedir.²⁹⁰ Selim hükümdar olduktan sonra da Trabzon'u unutmadığı, 1514'te meydana gelen ve büyük hasara sebep olan yangından dolayı yoksul düşen kimselere dağıtılmak üzere 100.000 akça gönderdiği bilinmektedir.²⁹¹

c.d. Kültür Faaliyetleri

Yavuz Sultan Selim, çok okuyan, özellikle tarihle yakından ilgilenen, Türkçe, Farsça ve Tatarca şiir yazabilecek derecede bu dilleri iyi bilen birisi olmasının yanında, Arapçayı da iyi bildiği ifade edilmektedir.²⁹² Uzunçarşılı, Yavuz Selim'in özel toplantılarında, ilmî ve edebî sohbetler yapıldığını, onun şair, filozof ve mutasavvıf bir hükümdar olduğunu ve Osmanlı sultanları arasında ilim itibarıyla en yüksek mertebede onun bulunduğunu belirtmektedir.²⁹³ Yavuz Sultan Selim'in "*Selîmî*" mahlasıyla Farsça, Türkçe, Çağatayca ve Arapça şiirler yazdığı kaydedilmektedir.²⁹⁴

Şehzade Selim, Trabzon'da devlet işlerinin yanında, ilimle de uğraştığı ve hocası olan büyük âlim Mevlana Abdülhalim Çelebi'nin derslerini takip ettiği ifade edilmektedir.²⁹⁵ Trabzon sancak beyliği zamanından itibaren etrafında pek çok şair toplanmış, kaside ve eser sunanlara caize ve ihsanlarıyla mükâfatlandırmış, onun zamanında Trabzon bir edebiyat ve kültür merkezi haline gelmişti.²⁹⁶ Şiirden anlayan biri olarak şairlere büyük destek vermiş ve kendi döneminin şairlerinden çoğu Trabzon sancak beyliği sırasında musâhib, hoca, nişancı, nedim, divan kâtibi olarak görev yapmıştı.²⁹⁷ Nitekim hocası ve musâhibi olan Halimî Çelebi'yi "*musâhabet-i ilmiyye ve mükâleme-i ma'neviyye için*" Trabzon'a getirtmiştir.²⁹⁸ Yine Trabzon sancak beyliği sırasında Halimî Çelebi'den (Abdülhalim b. Ali – hoca, imam ve musâhib) başka Hayâlî (Abdülvehhâb Çelebi, musâhib ve nedim), Revânî (İlyas Çelebi),

Şehîdî (Seyyid Kasım, musâhib, devrin âlimlerinden) ve Bursalı Şevki (Mehmed b. Ahmed) gibi şairleri himaye etmiştir.²⁹⁹

Hâşimî de devrin önemli şairlerinden olup, babasıyla beraber, Şah İsmail'in zulmünden kaçıp Anadolu'ya sığınan Akkoyunlu Türkleri'ndendir Trabzon'da şehzadenin musâhibi olmuş ve şiirlerinin kâtipliğini yapmıştır. Babasıyla birlikte Şehzade Selim ile Kefe'ye gitmiş ve Çorlu'da "Karıştıran" (Uğraş) adlı mevkiinde Sultan II. Bayezid'le yapılan savaşta babası şehit olmuştur.³⁰⁰ Yine Karaca Paşa lakabıyla tanınan Ahmed Bey de devrin şairlerindendir. Şehzade Selim'in Trabzon sancak beyliği sırasında defterdarlığını yapmıştır.³⁰¹

Şehzade Selim'in Trabzon sancak beyliği sırasında himaye ettiği âlimler arasında Abdulali Bircendî ve Ece-zâde Muhammed Muhyiddîn de yer almaktadır. Abdulali Bircendî'nin tam adı Nizâmeddin Abdulali b. Muhammed b. Hüseyin el-Haneî olup, Fâzıl Bircendî ismiyle tanınmaktadır. Şah İsmail'in zulmünden kaçarak Trabzon'a gelip Şehzade Selim'e sığınan bilim adamlarındandır. Semerkant matematik-astronomi okulu ekolünün önemli temsilcilerinden olan Bircendî, Trabzon şehrinin tul ve arzını belirleyerek kible yönünü tayin etmiştir. Bununla ilgili Hicri 911 (M. 1505-1506) yılında telif ettiği eser *Tuhfe-i Selimiyye (Risâle der Ta'yîn-i Semt-i Kible-i Trabzon)* adını taşımakta olup Şehzade Selim'e takdim edilmiştir. Bu eserin sonuna Trabzon şehrinin yakınında ve uzağındaki şehirlerle olan mesafeleri içeren tablolar da konulmuştur.³⁰²

Ece-zâde Muhammed Muhyiddîn lakabıyla anılan Muhammed b. Yakup Efendi, aklı ve zekâsı yüksek, zihni ve anlayış kabiliyeti çok kuvvetli bir âlim idi. Şehzade Selim, Trabzon sancak beyliği sırasında, babasından istirhamda bulunarak bu şahsın Trabzon kadılığına tayinini sağladı. Selim, Ece-zâde'yi çok sevip iltifat etmekteydi.³⁰³

İdris-i Bidlîsî, şairleri ve ilim adamlarını koruyan Şehzade Selim'in himayesine girmek istiyordu. 1507 yılında Trabzon'da bulunan Şehzade'ye şikâyetlerini içeren ve derdini dile getiren bir kaside yazıp gönderdi. Bidlîsî'nin oğlu Ebulfazl ise, daha şehzadelik yıllarında Selim'in himayesinde idi.³⁰⁴

25 Temmuz 1508 (26 Rebiülevvel 914) tarihli bir kayıta Şehzade Selim'e devlet merkezinden 20 deste "*Semerkandî*" kâğıt gönderildiği tespit edilmektedir.³⁰⁵

Şehzade Selim'in Trabzon sancak beyliği sırasında musiki meclisleri tertip ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim tahta geçerken Trabzon'dan kopuzcu Zeynî ile gûyende Ali Sultan gibi musikişinasları beraberinde getirdiği görülmektedir.³⁰⁶

C. Şehzade Selim'in Saltanat Mücadelesi

Şehzade Selim, Trabzon sancak beyi iken babasının hastalığı ve yaşlılığından dolayı hükümdar olarak gücünün giderek azaldığını ve devlet işlerinin bütünüyle vezirlere bıraktığını görüyordu.³⁰⁷ O devletin vezirlerin elinde iyi idare edilmediğini ve Safevî tehlikesinin yeterince farkına varılmadığını düşünüyordu. Devlet ileri gelenlerinin büyük bir kısmının tahtın en güçlü adayı olarak en büyük kardeşi Şehzade Ahmet'in görüldüğünü biliyordu.

Nitekim oğlu Şehzade Süleyman'ın bir sancağa atanması zamanı geldiğinde bu olumsuz tavır açıkça görmüştü. Şehzade Süleyman'ın Sultanönü (Eskişehir) sancağına veya buranın babasına uzaklığı sebebiyle daha yakın bir yer talep edilirse Giresun-Kürtün ve Şiran'ın bir sancak haline getirilerek verilebileceği bildiriliyordu. Ancak Trabzon sancak beyi Şehzade Selim bu duruma şiddetli bir şekilde itiraz etti. Babası Sultan II. Bayezid'e bir mektup yazarak oğlu Şehzade Süleyman için teklif edilen Sultanönü sancağının uzak olduğunu, bir sancak haline getirilmesi düşünülen Giresun-Kürtün ve Şiran bölgesinin de verimsiz ve dağlık yerler olması hasebiyle gelirsiz olduğunu belirterek³⁰⁸ bunların yerine Trabzon'a yakın olan Şebinkarahisar veya Kefe'ye atanmasını talep etti.³⁰⁹

a. Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'ın Kefe Sancak Beyliğine Tayini

Şehzade Süleyman'a önce Şebinkarahisar, sonra da Bolu sancağı tevcih edildi. Her ikisine de; Amasya sancak beyi olan ve tahtın varisi olarak görülen, dolayısıyla saltanat üzerinde etkili bulunan Şehzade Ahmet bu tekliflerden haberdar olup karşı çıktı.³¹⁰ Trabzon sancak beyi Şehzade Selim, oğlu için talep ettiği Şebinkarahisar sancağıyla ilgili teklifinin ret edilmesi üzerine, adı geçen sancağı ele geçirmek için harekete geçince buranın sancak beyi kaçıp durumu Sultan II. Bayezid'e bildirdi. Bu sırada Şehzade Ahmet ile Şehzade Selim'in bir yaylak yüzünden araları iyice açıldı.³¹¹ Şehzade Selim, eğer Şehzade Ahmet tahta geçerse hayatta kalma ihtimalinin olmadığını ve saltanat makamını elde etme dışında bir çıkış yolunun bulunmadığını anladı.³¹²

Nitekim büyük kardeşi Amasya sancak beyi Şehzade Ahmet'in vezirlerle yaptığı iş birliği ve babası Sultan II. Bayezid'in de Şehzade Ahmet'i kırmama noktasında gösterdiği hassasiyet, Şehzade Süleyman'ın bir sancağa atanması konusunu müşkül bir hale getirdi. Yapılan çeşitli pazarlıklar sonucunda nihayet 5 Ağustos 1509 (18 Rebiülahir 915) tarihinde Trabzon sancak beyi Şehzade Selim'in oğlu Şehzade Süleyman vefat eden amcası Şehzade Mehmet'in yerine Kefe sancağına, Şehzade Ahmet'in oğlu Şehzade Murat da Bolu sancağına atandı. Bu atamalarla ilgili İn'âmât Defteri'nde yer alan kayıt şöyledir:

“Tevcîh-i mezkûrîn, fî 18 Rebi’u’l-âhir sene 915:

Murad Çelebi b. Sultân Ahmed tâle bekahu ki mîr-livâ-i Bolu şud: ser-âlem ‘an nukra-i matlâ 1, tâfte-i çifte be-zirâ’-i Burusa 20 z(irâ’).

Süleyman Çelebi b. Selim Beg tâle bekahu ki mîr-livâ-i Kefe şud: ser-âlem ‘an nukra 1, tâfte-i çifte be-zirâ’-i Burusa 20 z(irâ’).³¹³

Amasya sancak beyi Şehzade Ahmet'in Şehzade Süleyman'ın sancak beyliğine tayini sırasında takındığı olumsuz tavır, Trabzon sancak beyi Şehzade Selim'i harekete geçirdi. Şehzade Selim, 1510 yılında babası Sultan II. Bayezid'e yazdığı mektupta, görev yaptığı Trabzon “vilâyet”inin hiç bir mahsul vermediğini, her şeyin dışardan temin edildiğini, bu yüzden kendisinin zaruret içinde olduğunu, serhatte olmakla da devamlı mücadele içinde bulunduğunu, ancak diğer şehzadelerin bolluk içinde yaşamalarına rağmen durumlarından memnun olmadıklarını belirtmektedir. Ayrıca

bir hastalık vukuunda Sürmene, Rize ve Giresun taraflarında istirahat edebilecek bir yer bile bulunmadığını, bu sebeplerden dolayı Trabzon'da durmasına imkân kalmadığını yazmaktadır.³¹⁴ Rumeli'de bir sancağa tayin edilmeyi istese de bu isteği kabul edilmediği anlaşılmaktadır.³¹⁵

b. Şehzade Selim Kefe'de

Trabzon sancak beyi Şehzade Selim, oğlu Şehzade Süleyman'a 5 Ağustos 1509'da Kefe sancak beyliği verilince, artık iktidarı ele geçirmek için harekete geçme zamanının geldiğine kanaat getirdi. Ağustos – Eylül 1509'daki İstanbul depremi büyük hasara yol açtığından Sultan II. Bayezid Edirne'ye gitmek zorunda kaldı. Bu sırada II. Bayezid'in hastalığının artarak kendisinden ümit kesildiği şayiaları yayıldığı ve Şehzade Ahmet'in tahta geçmek üzere harekete geçtiği haberleri Şehzade Korkut ve Selim'e ulaştı. Nitekim Şehzade Ahmet gerekli hazırlıklar için Ankara'da idi. Bunun üzerine Şehzade Korkut Manisa'ya gitti. Şehzade Selim ise, diğer şehzadeler gibi babasından izin almadan oğlunu görmek veya götürmek bahanesiyle³¹⁶ 30 Eylül 1510 tarihinde 56 küçük gemiyle ve 600 gönüllüyle Trabzon'dan ayrılıp Kefe'ye doğru hareket etti ve 10 Ekim günü Kefe'ye ulaştı.³¹⁷

Şehzade Selim'in Kefe'ye gidişi devlet erkânı tarafından hiç hoş karşılanmadı ve onları büyük bir telaşa düşürdü. Selim, Kefe'ye gelir gelmez Kırım hanı ve Rumeli yakasındaki beylerle irtibat kurdu ve ciddi bir taraftar buldu. Bundan büyük rahatsızlık duyan Şehzade Ahmet taraftarları hemen harekete geçerek padişaha Trabzon sancağına geri dönmesi için baskıda bulunmasını ve gerekli emirlerin verilmesini istediler. Selim Kefe'de iken Çerkesler üzerine akınlar yapmak istediğini öğrenen II. Bayezid, derhal eski sancağına dönmesini emreder. Ancak Şehzade Selim'in bu emirleri görmemezlikten gelerek Kefe'de oturmağa devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim babasının bu konuyla ilgili kendisine; “*Benimle saltanatta şerik misin..*” diye azarlayıcı emirler gönderdiği belirtilmektedir. Selim'in bu azarlayıcı emirler üzerine babasına yazdığı mektupta; “*... çün beni gazâdan men' edersiniz, bâri bana Rumeli cânibinde bir sancak verin, murâdınızca olayım ve anınla teselli bulayım...*” dediği kaydedilmektedir³¹⁸ ki, Feridun Emecen bu diyalogların doğru olma ihtimalinin bulunmadığını, Çerkes seferlerinden kastın da bugünkü Kiev yakınlarında bulunan Çerkeskirman ve Mankirman Kaleleri olduğunu yazmaktadır.³¹⁹

Trabzon'a dönmesi için gerekli emir ve fermanlar gönderilmesine rağmen Selim geri dönmedi.³²⁰ Bunun üzerine Padişah II. Bayezid, dönemin tanınmış ulemasından Mevlana Sarıgörez Nureddin Efendi'yi Şehzade Selim'e gerekli nasihatlerde bulunmak ve eski sancağına dönmesi konusunda ikna etmek için 29 Kasım 1510 (27 Şaban 916) tarihinde Kefe'ye gönderdi.³²¹ Selim, Mevlana Sarıgörez Nureddin'in yanına geleceğini devlet merkezinden kendisine gönderilen mektupla haberdar olmuştu. Bunun üzerine sadrazama gönderdiği cevabi mektubunda, Sarıgörez Nureddin'in Trabzon'a dönmesi noktasında nasihatte bulunacaksa bunun boşuna bir gayret olduğunu³²², eğer Padişah, kendisi hakkında hâlâ iyi niyet besliyorsa isteğinin kabul edilmesi gerektiğini, aksi takdirde mütekaid olarak Kefe'de kalmasına izin verilmesini, eğer buna da müsaade edilmiyorsa “*terk-i diyâr*” edeceğini yazmıştı.³²³

Şehzade Selim, Mevlana Sarıgözü'le gerçekleşen görüşmede neye mal olursa olsun kesinlikle Trabzon'a dönmeyeceğini söylemiştir. Mevlana Sarıgözü görüşmeyle ilgili yazdığı raporda Selim'in âsi olmadığını, Trabzon'a dönmeye de imkân bulunmadığını, eğer ağabeyi Şehzade Ahmet'in gelirlerine muadil iyi bir sancak verilirse padişahın emirlerine uyarak Anadolu'ya gideceğini bildirdiğini kaydetmektedir. İsteği kabul edilmezse Kefe'de de durmayacağını ve başka bir yere gitmesinin kesin olduğunu, Kırım Hanı Mengli Giray'la birlikte Ruslara ait Çerkeskerman ve Mankerman Kalelerini feth ederek bu kalelerde kalmayı düşündüğünü yazmaktadır.³²⁴

Bunun üzerine Şehzade Selim'e Menteşe sancağı teklif edildi. Ancak Selim, buranın Trabzon'dan daha kötü ve gelirinin daha düşük olduğunu gerekçe göstererek bu teklifi kabul etmeyerek Silistre sancağını istedi. Bu talep Rumeli'de şehzadelere sancak verilmesi kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle kabul edilmedi. Muhtemelen kendisine yeniden bir elçi gönderilerek Anadolu'da istediği bir sancağa atanabileceği bildirildi. O, asıl maksadının babasının yüzünü görmek ve elini öpüp hayır duasını almak olduğunu, aynı zamanda babasına arz edeceği çok önemli hususlar bulunduğunu, buraya kadar gelmişken geri dönmeyinin mümkün olmadığını yazdı.³²⁵

c. Şehzade Selim Payitaht Yolunda

Şehzade Selim, son elçi ayrıldıktan bir gün sonra, yanında İlaldı Sultan oğlu Mahmud Bey, Gümlüoğlu İskender Bey, Karlı oğlu İskender Bey, Davud Bey oğlu Mustafa Bey, Eğriboz beyi oğlu Mehmed ve Ali, Kasım Bey oğlu Mustafa Bey ve Moralı Muhammed Bey'den oluşan toplam sekiz beyle birlikte³²⁶, askerlerini 100 küçük gemi ve yedi kayığa bindirerek Kefe'den 10 Mayıs 1511'de ayrılarak harekete geçtiği belirtilmektedir.³²⁷ Ancak 28 Nisan 1511 (29 Muharrem 917) tarihli olduğu belirtilen bir arşiv kaydında Selim'in Kefe'den Rumeli'ye geçmek üzere gemiye bindiği ve Mansur Bey'in askerleriyle Özi'ye geldiği ifade edilmektedir.³²⁸ Selim'in beraberinde Trabzon'dan kendisiyle beraber gelen 600 gönüllü, Dobruca yöresi Çepni Türkmenleri'nden 1.000'e yakın kişi³²⁹ ve Kırım Hanı Mengli Giray'ın küçük oğlu Saadet Giray'la gönderdiği 300 kişiden oluşan yaklaşık 2.000 kişi bulunmaktaydı. Akkırman'ın Sarıyer (Sarıyar) mevkiine gelince, Kırım Hanı'nın gönderdiği 1.000 Kazak da kendilerine katıldı.³³⁰ Selim, Akkırman'da şehre girmesine izin verilmeyince Kili'ye doğru hareket etti. Kili civarına geldiğinde babasına bir adamını göndererek Silistre sancak beyliğini tekrar talep etti.³³¹ Kili'ye geldiğinde burada da şehre alınmayınca yanındaki 3.000 kişiyle Edirne'ye doğru harekete yöneldi. Devlet merkezine gönderilen bir bilgi notunda Şehzade'nin Tuna Nehri kenarında Ada denilen yere geldiği, yanında 5.000 kişinin bulunduğu ve akıncıların da her gün kendisine iltihak etmeye devam ettiğini ve maksadının akın olmadığını söylemesine rağmen niyetinin akın olduğu bilgisi verildi.³³² Selim yanındaki kuvvetlerle Tuna Nehri'ni geçip Silistre'ye geldi ancak burada da durmayıp Edirne'ye doğru yola devam etti. Edirne tarafına doğru yürürken iki yayabaşı tarafından getirilen hüküm kendisine ulaştırıldı. Gelen hükümde Silistre sancağıyla ilgili talebinin kanunlara aykırı olduğu için verilemeyeceği, bunun yerine kendisine Kefe sancağının tevcih edildiği, buranın

geliri yetmediği takdirde Kili ve Akkirman'ın yıllık vergi gelirinin bir kısmının da gelirine ilave edileceği bildirildi.³³³

Bunun üzerine Şehzade Selim, veziriazama bir mektup göndererek Kefe sancağı teklifini kabul etmediğini ve Tuna Nehri'nin ötesine geçmeyeceğini kesin bir dille bildirdi.³³⁴ Merkezde üst düzeyde görevde bulunan Şehzade Ahmet taraftarları, Selim'in bu tavrını “*isyan*” olarak değerlendiriyor ve padişahı Selim'le savaşa zorluyorlardı. Bundan haberdar olan Selim, kesinlikle “âsi” olmadığını, oluşturulan bu olumsuz havayı bertaraf etmek için Edirne'ye doğru yürüyüşüne devam edeceğini babasına bildiriyordu.³³⁵

Şehzade Selim, Kefe'de kendisine katılan sekiz beyin dışında, Akkirman'dan itibaren Yahya Paşa oğlu Mehmed Bey, Astanaşoğlu Ali Bey, İhtiman oğullarından Kasım Bey ve Mehmed, Şadi Bey oğlu Halil Bey ve dilsiz karındaşı Mehmed Bey, Ömer Bey oğlu İdris Bey, İsfendiyaroğlu Celil Çelebi, Rüstem Bey oğlu Ahmed Çelebi, Yahya Paşa hısımları Rüstem Bey, Güvereli Kasım Bey, Koca Davud Paşa oğlu Haydar Bey, Kızkapanoğlu Hüseyin Bey, İnaloğlu Mehmed Bey, İbrahim Bey oğlu Melik Arslan, Alparslan oğlu Musa Bey, Koca Davud Paşa karındaşı oğlu Mehmed Bey, Minnetoğlu Kazgan Bey, Çengi Hızır Bey oğlu Piri Bey, Daye Hatun oğlu Bali Bey, Turahan Bey oğlu Hızır Bey, Baltaoğlu Piri Bey, İskender Bey oğlu Bali Bey, Üveys Bey oğlu Mehmed Bey, Gümlüoğlu Mustafa Bey, Cerrah voyvoda sipahi, Hekim Yakup oğlu Mahmud, Malkoçoğlu Üveys voyvodadan oluşan toplam yirmi sekiz bey daha katılmıştı.³³⁶

Şehzade Selim, beraberindeki 10 bin kişiyle³³⁷ Edirne'ye gelerek Tunca Nehri kenarındaki Çukurçayır mevkiinde konakladı. Bütün vezir ve devlet erkânı telaşa kapılarak Selim'in Edirne'ye gelişini görüşmek üzere acil toplandı ve gerekli tedbirlerin alınması kararlaştırıldı. Rumeli Beylerbeyisi Hasan Paşa'ya, padişahın tuğunu bir menzil ileriye dikmesi emredildi. Selim'i karşılamak üzere yola çıkan Hasan Paşa aniden Edirne'ye geri döndü. Bu durum Selim'in kuvvetine delil olduğu dedikodularına neden oldu. Duruma müdahale eden Sultan II. Bayezid, ertesi sabah tam teçhizatlı 15.000 kişilik askeriyle Selim'in üzerine yürüdü. Selim, bulunduğu yerde ordusuyla sabit kalarak, babasının ordusuna karşı harekete geçmedi. Bunun üzerine padişah, daha fazla ileriye gitmek istemedi ve askerlerine Çukurçayır mevkiinde durmalarını emretti. Bütün bunlar olurken Şehzade Selim, babasına devamlı haberler göndererek görüşme isteğini defalarca yeniledi. Baba ile oğlunun savaşmasını istemeyen Rumeli beyleri, araya girerek barış sağlanmasını talep ettiler. Ancak bütün girişimlere rağmen, padişah yanındaki vezirlerin olumsuz telkinleriyle Selim'i huzuruna kabul etmedi. Selim bunun üzerine Mevlana Sarıgörez Nureddin'in devreye girmesini istedi. Mevlana Sarıgörez'le görüşmesine izin verilen Selim, “Şayet padişahla görüşebilseydim maksadım elini öpmektir. Ancak araya engeller girdi ve bu nasip olmadı. Elden ne gelir emir kendilerindir” diyerek isteğinin Rumeli'de bir sancağın verilmesi olduğunu tekrar beyan etti. Bu görüşmeden sonra Selim'e Semendire sancağı tevcih edildi. Selim'in Semendire sancağı tevcihatına itiraz etmemesi³³⁸ padişahı sevindirdi. Bunun üzerine II. Bayezid, Semendire'ye ek olarak

Vidin ve Alacahisar sancaklarını da ona verdiğini bildirdi. Macarlar üzerine akınlar yapmasına izin verdiği gibi, ayrıca yaşadığı sürece tahtını herhangi bir şehzadeye terk etmeyeceğini bildiren bir ahitname de gönderdi.³³⁹ Ayrıca Selim'e çeşitli hediyeler gönderdiği de anlaşılmaktadır.³⁴⁰ Nitekim 17 Haziran 1511 (20 Rebiülevvel 917) tarihli bir in'âm kaydında 1.500.000 nakit, çok sayıda çeşitli kumaş, at, deve ve çeşitli silahların ser-ulûfeciyân Ahmed Bey vasıtasıyla Selim'e gönderildiği görülmektedir.³⁴¹

d. Padişah II. Bayezid'in Oğlu Selim'le Savaşı

Şehzade Selim'e Semendire sancağının verilmesi ve Şehzade Ahmet'in ve diğer kardeşlerinin II. Bayezid'in sağlığında tahta geçirilmeyeceğine yönelik verilen ahitnamenin onu Edirne'den uzaklaştırmak ve Şahkulu ayaklanmasını bastırmak için görevlendirilen Veziriâzam Hadım Ali Paşa ile Şehzade Ahmet'in birlikte İstanbul'a dönünceye kadar oyalamaya yönelik diğer vezirlerin ortaya koyduğu bir taktik olduğu ifade edilmektedir.³⁴² Bu durumdan haberdar olan ve babasının Edirne'den İstanbul'a dönüşünden şüphelenen Şehzade Selim, Semendire'ye gitme konusunda acele etmedi. Eski Zağra'ya geldiğinde Rumeli beylerini ve askerlerini Macaristan'a sefer yapmak gerekçesiyle yanına çağırdı. Burada yapılan toplantılarda, Anadolu'dan gelen haberlerin iyi olmaması nedeniyle taraftarları, Selim'in daha fazla ileri gitmemesini tavsiye ettiler. Nitekim Şahkulu Baba Tekeli ve taraftarları, Antalya'dan Manisa'ya çekilen Şehzade Korkut'u sıkıştırıp Bursa dolaylarına kadar gelmişlerdi. Şahkulu üzerine sevk edilen Anadolu Beylerbeyisi Karagöz Paşa'nın ordusuna ani baskın yaparak onu ve çok sayıda askerini 22 Nisan 1511'de şehit edip birçok kasaba ve köyü yağmaladıkları haberi alındı. Hatta Karaman Beylerbeyi Haydar Paşa ve ardından Amasya sancak beyi Şehzade Ahmet'le birlikte bu isyanı bastırmakla görevlendirilen Veziriâzam Hadım Ali Paşa'nın 2 Temmuz 1511'de bozguna uğratarak öldürülmesi, buna karşılık Şehzade Ahmet'in bir şey yapmayarak İstanbul'a gelmek için uğraşması, onu yeniçerilerin gözünden düşürdü.³⁴³

Şehzade Selim, babasının Şehzade Ahmet'i tahta çıkaracağını duyması üzerine ona bir mektup yazarak şunları ifade etmektedir: "... Devletlu Hüdavendigâr hazretleri Rumeli livalarından Semendire livası bendenize sadaka olunup akın etmekçün icâzet buyuruldukda, ba'zı akıncılardan kimesneler cem' etmek sadedinde iken ba'zı subaşılar ve sipahiler cem' olunup Zara Eskisi'nde sâkin olup tedarikte iken nâgâh Anadolu tarafından Kızılbaş üzerine Ali Paşa ile gönderilen asker münhezim olup ve Ali Paşa dahi alındığı haberi muhakkak alundukda devletlû Hüdavendigâr yümn ü ikbâlle İstanbul'a müteveccih oldu, şol kasdla ki emrem Sultan Ahmed'i getirdüb memleketi ona ısmarlayub kendüler feragat edeler deyû, istima' olundu. Öyle olsa biz dahi devletlû Hüdavendigârdan ümidvar idük ki, orduy-ı hümayununa yakın olmakla ol himmet ki emrem kasdına idi bize olaydı, ol ümmid ile varıldıkda iki asker birbirine karib oldukda ittifak âdem birbirine ulaşub emr-i Rabbânî ne ise öyle vâkı' oldu. Min ba'd devletlû Hüdavendigârın emr-i şerifi bu bendesi hususunda ne vech üzere câri olur ise ana muntazır olunur. Baki ferman devletlû padişahındır".³⁴⁴

Sultan II. Bayezid, Veziriâzam Hadım Ali Paşa'nın öldürülmesi ve o sırada Karaman valisi olan oğlu Şehinşah'ın vefatını da haber alınca çok üzgün olarak Edirne'den İstanbul'a hareket edip saltanattan kesin olarak çekilmeye karar verdi. Devlet ileri gelenlerini çağırıp görüşlerini aldı ve çoğunluk Ahmed'in hükümdar olmasını istedi. Padişah, Rumeli beylerini de davet ederek onlardan Şehzade Ahmet'in hükümdarlığına itiraz etmeyeceklerine dair söz aldıktan sonra İstanbul'a doğru hareket etti. Şehzade Selim bütün bu olan bitenleri haber alınca, kendisine verilen ahitnamenin bir hükmünün kalmadığını anladı.³⁴⁵ Bunun üzerine Selim, yaklaşık 20.000 kişilik bir kuvvetle Edirne'ye geldi, şehrin kontrolünü kendi adamlarına bırakarak kendisi ordusuyla birlikte babasının peşine düşerek Çorlu'ya geldi. Babasıyla Çorlu yakınlarındaki Uğraş denilen mevkide karşılaştı. Selim, babasıyla çatışmaya girme niyetinde olmayıp, taht mücadelesinde kendisinin de var olduğunu göstermek istiyordu.³⁴⁶ Babasına Şarabdar Mustafa Çelebi'yi göndererek aralarındaki anlaşmanın neden bozulduğunu sordu. Şarabdar Mustafa Çelebi'nin Sultan II. Bayezid'le görüşmesi 1 Ağustos 1511 (6 Cemaziyelevvel 917) tarihinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.³⁴⁷ Bu sırada Şehzade Ahmet taraftarları Padişah'a Selim'in bütün kuvvetlerini toplamadan üzerine gitmenin doğru olacağını, aksi hareket edilirse saltanatın elden gideceği konusunda uyardılar. II. Bayezid bunun üzerine zor kullanılarak oğlunun uzaklaştırılmasını emretti. Buna karşılık Şehzade Selim ise askerlerine kılıç bile kaldırmamalarını tembihledi. Padişah'ın yaklaşık 40.000 kişilik düzenli ordusu Selim'in kuvvetlerine saldırdı. Topların da kullanıldığı şiddetli savaş sonunda Şehzade Selim'in kuvvetleri dağıldı. Çembere alınan Selim çok sıkıntılı anlar geçirdi. Sonunda "*Karabulut*" adlı atının sayesinde çemberi yararak kaçabildi. Kendisini takip edenlerden yakın adamı Ferhad Paşa'nın karşı koymasını sayesinde kurtulabildi.³⁴⁸

Nitekim Kara Hüseyin Ağa adında birinin Yavuz Sultan Selim'in saltanatı sırasında bir görev talebi için yazdığı mektupta, katıldığı Uğraş Savaşı sırasında Şehzade Selim'in durumuyla ilgili ilginç bilgiler vermektedir. Mektubunda yer alan ifadeler göre bu şahıs, Selim geri çekilirken ona at getirilmesi için uğraştığı, hatta Ferhad Bey'in Selim'in yanından ayrılmaması telkininde bulunduğu, sağ kanatta bulunan hazinedarbaşını kaçarken engellediği ve bu önemli hizmetleri yaparken atından düşürülerek esir alındığını, hatta esir alındığı sırada Çakıroğulları'ndan olan birine yanlış yol tarif ederek şehzadenin üzerine gitmesini engellediğini kaydetmektedir.³⁴⁹ Bu bilgiler Şehzade Selim'in çok büyük tehlike geçirdiğini göstermektedir.³⁵⁰

Nitekim II. Bayezid'in maiyetinde olan ve savaş sırasında padişahın yanında bulunan Menavino, Şehzade Selim'in bu savaş sırasında 8.000 adamını kaybederken, II. Bayezid'in 700 kişi kadar kayıp verdiğini kaydetmektedir.³⁵¹

Selim'in Vize'ye, oradan Aydos'a, sonra da Ahyolu'na geldiği ve etrafında 3.000 kişinin bulunduğu, burada bekleyen gemilere binerek 3 Ağustos 1511 (8 Cemaziyelevvel 917) tarihinde Kefe'ye gittiği³⁵², adamlarından bir kısmının öldürüldüğü ve bir kısmının da hapsedildiği kayıtlardan ortaya çıkmaktadır. Nitekim Yavuz

Sultan Selim tahta geçtikten sonra, kendisinden görev talebi için yazılan birçok mektup bulunmaktadır. Bu mektupların bir bölümü Uğraş Savaşı'na katılanların mektuplarından oluşmaktadır. Mesela Edirneli Zinnun mektubunda “*Sultanım devletle Yanbolu’ya*” geldiğinde ona katılıp, yapılan savaşta yaralandığını belirtmektedir.³⁵³ Bir başkası, Selim, Trabzon’dan Kefe’ye geçtiği zaman dirliğini bırakıp onunla geldiğini, Uğraş’da Süca’ adlı arkadaşıyla birlikte esir alınıp üç ay tutsak kaldıktan sonra kurtulduklarını ve Kefe’ye gittiklerini, ancak beş arkadaş olmalarına rağmen üçüne dirlik verildiğini yazmaktadır.³⁵⁴ İskender oğlu Muharrem ise mektubunda Uğraş’ta yaralandıklarını, şimdi bir habbeye malik olmadıklarını bildirmektedir.³⁵⁵ Niğbolulu Mustafa, mektubunda Selim’in ordusuna Edirne’de katıldığını, sonra Trabzon sipahisi İskender ile Niğbolu haracına gittiklerini, İstanbul’a doğru harekete geçildiğini duyunca geri dönüp şehzadeye katıldıklarını, Sultan gemiyle Kefe’ye gidince, kendilerini tutsak etmek istedilerse de esaretten güçlükle kurtulduklarını ve okla yaralandığını, sonra da Sultan tahta geçmek için gelirken ona Tulca’da yetiştiklerini kaydetmektedir.³⁵⁶ Edirneli Yusuf, Sultan Selim Tuna’yı geçip Baba’ya geldiklerinde kardeşiyle birlikte ona katıldıklarını, Uğraş’ta kardeşinin şehit olduğunu ve kendisinin de yaralandığını belirtmektedir.³⁵⁷ Bir başkası da “*cenk gününde tûtulûb devlet eşigine varmağa mecâl*” bulamadığını yazmaktadır.³⁵⁸ Yakalı Kasım adlı şahıs da şehzadeliliği zamanında, Uğraş’ta Selim’in yanında çarpışıp yaralandığını, timarının kifayetsizliğinden dolayı padişahın ihsanda bulunmasını istemektedir.³⁵⁹ Yine Trabzon’da Gürcistan Seferi’ne ve diğer seferlere katılan ve Şehzade’yle birlikte Kefe’ye giden ve padişah oluncaya kadar yanında olduğunu bildiren ve kendini Aklaboloğlu (?) diye tanıtan şahıs sultandan himmet dilemektedir.³⁶⁰

Selim’in kaçması üzerine Rumeli beylerinden Bâli Bey ve Mehmed Bey’e gönderilen hükümlerde şehzadenin yanındakilerin af edildiği bildirildiği ve Bâli Bey’in şehzadeyle gemiye girenlerin birçoğunu ikna ederek geri çevirdiği anlaşılmaktadır.³⁶¹

1 Ağustos 1511 (6 Cemaziyelevvel 917) tarihli “*der-ceng-i Selim Beg*” kaydından ve Şehzade Selim’in şarabdarbaşı Mustafa Çelebi’nin II. Bayezid’le bu tarihte görüşüp kendisine hediyeler verilmesi savaşın bu tarihte veya bir kaç gün önce vuku bulduğunu ortaya koymaktadır.³⁶² Şehzade Selim’le yapılan savaşta II. Bayezid, yararlılığı görülenlerden Mehmed Güzelce oğluna, 5 nefer piyadeye, dergâh-ı âli çavuşlarından Lütfi çavuşa, yeniçerilerden İskender ve Mehmed’e, Nusret oğlu Ulaş’a ve “*Tarihçe-i İnhizâm-ı Selim Beg*” adıyla bir eser yazan şair Abayî’e çeşitli hediyeler verdiği görülmektedir.³⁶³

Buna mukabil Şehzade Selim Edirne’ye gelirken; Kefe’de kendisine katılan 8 bey ve Akkirman’da katılan 28 beyle birlikte toplam 36 beyin Uğraş Savaşı’na Selim Bey’in yanında katılıp, Selim ile Kefe’ye gidenlerin dirliklerinin ellerinden alındığı görülmektedir. Selim, tahta çıkınca dirlikleri ellerinden alınan bu beylerin dirliklerini geri vererek zam yaptığı anlaşılmaktadır.³⁶⁴ Rumeli beylerinden Bâli Bey tarafından kandırılarak Selim ile Kefe’ye gitmediği belirtilen İhtimanoğlu Kasım Bey ve Baltaoğlu Pîri Bey’in³⁶⁵ de dirlik gelirlerinin arttırılması³⁶⁶ dikkat çekmektedir.

Şehzade Selim'e Rumeli'de sancak verilmesi kardeşleri Ahmet ve Korkut'un tepkisine yol açmıştı. Bu tepki üzerine Sultan II. Bayezid yayabaşlarını toplayarak onlarla bir görüşme yaptı. Görüşmede Selim'in sancağının İstanbul civarına kadar uzandığından gelip gitmede zorluk çıkacağını ileri sürerek, Selim'in Kefe'de oturup sancağını adamları vasıtasıyla idare etmesine itirazları olup olmadığını sordu. Onlar da bir itirazlarının olmadığını söyleyince, Selim'e Kefe'de oturmasına dair ferman gönderildiği anlaşılmaktadır.³⁶⁷ Selim de Kefe'de oturarak gelişmeleri takip etti.

Şehzade Selim'e, Semendire sancağı tevcih edildiği³⁶⁸, 17 Haziran 1511 tarihinde kendisine nakit paranın yanında çeşitli hediyelerin gönderilmesinden anlaşılmakla beraber³⁶⁹, bununla ilgili yapılan tevcihatı gösteren kesin ve açıklayıcı bir belgeye henüz ulaşamamıştır. Nitekim 25 Ağustos 1511, 1 Eylül 1511, 9 Aralık 1511 ve 13 Ocak 1512 tarihli dört ayrı in'âm kaydında Semendire sancak beyi olarak Ahmed Bey'in adı geçmektedir.³⁷⁰ Bu durum, Uğraş (Çorlu) Savaşı'ndan sonra, Selim'in Kefe'ye gitmesi ve burada oturmasının emredilmesinden dolayı, muhtemelen Semendire sancağını lalası Ahmed Bey, ya da başka bir adamı olan Ahmed Bey vasıtasıyla idare etmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Şehzade Selim'e Kefe'de oturması emri gönderildiğinde, sancağını da “*yarar bir adamı*” vasıtasıyla idare etmesi istendiği görülmektedir.³⁷¹

Şehzade Selim'den boşalan Trabzon sancağına Süleyman Bey adında birinin atandığı 7 Eylül 1511 (13 Cemaziyelâhir 917) ve 28 Aralık 1511 (7 Şevval 917) tarihli in'âm kayıtlarından ortaya çıkmaktadır.³⁷² Süleyman Bey'in sancak beyliği görevinin fazla sürmediği, 27 Mart 1512 (9 Muharem 918) tarihli bir kayıta Trabzon sancak beyliği görevinin Sinan Bey'in uhdesinde olmasından anlaşılmaktadır.³⁷³

e. Şehzade Selim'in İstanbul'a Davet Edilişi ve Tahta Çıkışı

Şehzade Ahmet, Yenişehir'de iken, Selim'in ordusu dağıtılarak Kefe'ye kaçması üzerine, İstanbul'a gelmede ısrar etti.³⁷⁴ II. Bayezid de yapılan baskılara dayanamayıp onu İstanbul'a davet ettiği belirtilmektedir.³⁷⁵ Şehzade Ahmet'i tahta geçirmek üzere taraftarları İstanbul'da gerekli hazırlıklara başladı. Yapılan divan toplantısında; Şehzade Ahmet'in babasının elini öpmek bahanesiyle huzura alınacak, Rumeli beyleri de “*sefer-i hümayun vardır*” diye içeri alınarak onların itaatleri sağlanacak ve sonra da şehzadeye başkomutanlık görevi verilerek Selim'in üzerine gönderilmesinin planlandığı anlaşılmaktadır.³⁷⁶

Gerekli hazırlık ve planlar yapıldıktan sonra, o sırada Gebze'ye kadar gelen Şehzade Ahmet'e Defterdar Kasım Çelebi gönderilerek İstanbul'a davet edildi. Bunun üzerine şehzade 21 Eylül 1511 (27 Cemaziyelâhir 917) tarihinde Üsküdar'a geldi ve burada beklemeye başladı. Şehzade Ahmet, daha önce lalası Yularkıstı Sinan Bey'i, padişahlık meselesini görüşmek ve bu konuda çeşitli kesimlerin nabzını yoklamak üzere İstanbul'a göndermişti. Lalanın İstanbul'a gelişi yeniçeriler tarafından hoş karşılanmamıştı. Yine Şehzade Ahmet taraftarlığıyla ün yapmış olan İkinci Vezir Mustafa Paşa, Kadıasker Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, Rumeli Beylerbeyisi

Hasan Paşa ve Nişancı Tacizâde Cafer Çelebi, şehzadenin tahta geçmesiyle ilgili yaptıkları bir toplantıda yeniçerilerin aleyhinde konuşmaları ve bu konuşmalardan yeniçerilerin haberdar olmaları üzerine yeniçeriler harekete geçti. Bunların kapılarına tehdit edici kâğıtlar astılar. Ancak bu tehditlere yöneticiler aldırış etmedi ve şehzadeyi karşılamak için gemiler ve saltanat kayıkları hazırlamaya devam ettiler. Şehzade Ahmet'in Üsküdar'a geldiği günün gecesinde yeniçeriler toplanarak durumu değerlendirdiler.³⁷⁷

Bu toplantıda Şahkulu üzerine yapılan sefere katılmış olan yeniçeriler de bulunuyordu. Yeniçeriler; “*Şeytankulu uğraşında Sultan Ahmed, Ali Paşa'ya imdâda cür'et idemeyûb havfından eyâletine çekilûb gide ve ırz-ı saltanatı kayırmak kaydında olmayûb terk-i nâmus ide, bâ-husûs ol tâife-i ehl-i fesâd kendû sancâğına karîb bulunmuş iken, atabe-i 'aliyyeden yanına sipâh-i ferâvân ta'yîn olunmuş iken min ba'd andan bir merdâne hareket sâdır ve dilîrâne cünbüş zâhir olmaya. Bu makule ten-perver olân makâm-ı hilâfete neden istihkak bulur ve padişâhlığa ne hüner isbâtı ile lâıyk olûr. Serîr-i saltanata sezâ-vâr Sultan Selim-i nâmdârdır, biz andan gayrisini kabûl itmezüz ve anın itâatı râhından özge râha gidmezüz*” diyerek silahlanıp ayaklandılar.³⁷⁸ “*Allah Allah, Sultan Selim'in devletine ve düşmanlarının körlüğüne*” diye gülbank çekerek yaklaşık 5.000 yeniçeri harekete geçip dört kola ayrıldılar. Nişancı Tacizâde Cafer Çelebi, ikinci vezir Mustafa Paşa, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ve Kadıasker Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin evlerini yağmaladılar, fakat onları ele geçiremediler. Ağaları vasıtasıyla Sultan II. Bayezid'e bir mektup gönderip bu dört kişiyle beraber Ahi Çelebi ve Mirim Çelebi'nin de İstanbul'dan çıkarılmalarını istediler. Şehzade Ahmet'in ise nereden geldiyse oraya gitmesini, eğer gitmezse asıl “*fesâd*”ın o zaman ortaya çıkacağını duyurdular.³⁷⁹

Bu tehdit üzerine padişah, Mustafa Paşa hariç, diğerlerinin görevden uzaklaştırılmasını kabul etmek zorunda kaldı.³⁸⁰ Şehzade Ahmet'in lalası Yularkıstı Sinan Paşa canını zor kurtararak Üsküdar'a ulaştı. Lalasından durumu öğrenen Şehzade Ahmet, Üsküdar'ı hemen terk ederek Gebze'ye, iki gün sonra da Konya'ya doğru hareket etti. Babasına çaşnigirbaşısını göndererek, kardeşi Şehinşah'ın ölümüyle onun oğlu Şehzade Mehmet'e verilen Karaman sancağının kendisine verilmesini, aksi takdirde oraya saldıracağını bildirdi. Ancak Sultan II. Bayezid bu talebe şiddetle karşı çıkarak kendi sancağı olan Amasya'ya dönmesini emretti. Şehzade Mehmed'e de eğer kendi sancağına saldırırsa mukavemet etmesini ve kendisini himaye edeceğini bildirdi. Padişah'ın emrine rağmen Şehzade Ahmet, Konya'yı işgal etti, Şehzade Mehmet'in başını kesip II. Bayezid'e gönderdi ve müstakil hükümdar gibi hareket etmeye başladı. Bu sırada Şah İsmail'in adam toplamak için görevlendirdiği Nur Ali Halife'nin Şebinkarahisar ve Niksar taraflarına gelmesi ve topladığı adamlarla Amasya'ya saldırması Şehzade Ahmet'in padişahın gözünden tamamen düşmesine neden oldu.³⁸¹

Bütün bu gelişmeler ve yeniçerilerin de tazyiki sonucunda Sultan II. Bayezid, oğlu Şehzade Selim'e 27 Mart 1512'de (9 Muharrem 918) bir hüküm göndererek ordunun başına serdar tayin ettiğini bildirdi.³⁸² Bunu haber alan Şehzade Korkut, divan

ve haremdeki Şehzade Ahmet taraftarlarının teşvik ve tahrikinin de etkisiyle tahta geçme ümidiyle 30 Mart'ta İstanbul'a geldi. Yeniçerilerle yaptığı görüşmelerde tahta geçme konusunda kendisinin değil de, kardeşi Şehzade Selim'in desteklendiğini gördü. Padişah, 1512 yılı nisan ayı başlarında (Evâsıtı Muharrem 918) Kefe'de bulunan oğlu Şehzade Selim'e ikinci defa bir hüküm daha göndererek İstanbul'a gelmesini, ordunun başına geçerek Şehzade Ahmet'in üzerine yürümesini emrettiği görülmektedir.³⁸³

Şehzade Selim, babasından gelen emri alır almaz Kefe'den hareket ederek Akkirman ve Kili yoluyla Silistre sancağına tâbi Prevadi kazasına geldi. Burada bir müddet kaldıktan sonra payitahttan gelen davet mektubu üzerine İstanbul'a doğru hareket etti. Padişah'ın emri üzerine Küçükçekmece'de devlet erkânı, asker ve halktan oluşan büyük bir kalabalık tarafından törenle karşılandı. Şehzade Korkut da kardeşi Selim'i İstanbul'a girmeden karşılayarak bir süre görüştü. Selim, Edirnekapı yakınlarındaki Yenibahçe'de kendisi için hazırlanan çadıra geldi.³⁸⁴ Ertesi gün Topkapı Sarayı'na giderek babasının huzuruna çıktı. Babası II. Bayezid, Şah İsmail'in Osmanlı topraklarına tecavüzünden ve Osmanlı'ya düşmanlığından dolayı doğuda huzur ve asayiş kalmadığından şikâyet ederek kendisini istediği kadar askerle serdar tayin etmek arzusunda olduğunu söyledi. Bunun üzerine Şehzade Selim, emirlerine muhalefet edemeyeceğini, fakat bu vazifeyi kabul etmesinin de çok güç olduğunu, çünkü askerlerin ancak padişahlarıyla birlikte sefere gittiklerinde tam başarı gösterebileceğini, bu durumda kendisinin bir vezirden farkı kalmayacağını, dolayısıyla bu meselenin padişahsız çözülemeyeceğini ifade etti. Bu kararlılık karşısında II. Bayezid, 24 Nisan 1512 (7 Safer 918) tarihinde tahtı oğlu Yavuz Sultan Selim'e bırakmak zorunda kaldı.³⁸⁵

II. Bayezid, oğlu Selim tahta geçtikten sonra, daha önceleri tamir ettirdiği Dimetoka Sarayı'na çekilmek istedi. Babasının bu isteğini kabul eden Sultan Selim, yanına Rumeli Beylerbeyi Yunus Paşa ve eski defterdarı Kasım Paşa'yı da hizmetine tahsis etti. Dimetoka'ya gitmek üzere 5 Mayıs 1512'de İstanbul'dan ayrılan II. Bayezid, yolda iken 10 Haziran 1512 (25 Rebiülevvel 918) Perşembe günü Havsa yakınındaki Abalar köyünde vefat etti. Cenazesi İstanbul'a getirilerek kendi yaptırdığı caminin (Bayezid Camii) yanına gömüldü.³⁸⁶

D. Yavuz Sultan Selim'in Hükümdarlığı Döneminde Trabzon Sancağının Sosyal ve İktisadî Vaziyeti

Yavuz Sultan Selim Han, 1512'te Osmanlı tahtına geçtiği tarihten 1520 yılında vefatına kadar Trabzon sancağı konusunda bilgi veren üç ayrı tahrir defteri bulunmaktadır. Bu defterlerden ilki 1515 tarihli 52 numaralı mufassal tahrir defteri ile 1520 tarihli 387 numaralı icmal tahrir defteri ve 1515-1532 yılları arasındaki timar tevcihlerini ihtiva eden 53 numaralı icmal defteridir. 52 numaralı mufassal tahrir defterinin baş tarafı hayli eksik olup Trabzon şehri ile Akçaabat nahiyesine ait kayıtların tamamı ve Maçka nahiyesine ait bir kısım kayıtlar bu defterde yer almamaktadır. Trabzon şehriyle ilgili eksik bilgiler 53 numaralı timar icmal defteri ile 387 nu-

maralı icmal defterinden, Akçaabat nahiyesiyle ilgili eksik bilgiler de 84 numaralı 1515 tarihli bu nahiyeye ait mufassal tahrir parçasından ve adı geçen timar ve icmal defterlerinden tamamlamaya çalışılmıştır. Ayrıca timar-zeamet tevcih defterlerinden de faydalanılmıştır. 387 numaralı icmal tahrir defterindeki Trabzon sancağına ait kayıtlar 1520 tarihli ve bazı farklılıklar barındırmakla beraber 1515 tarihli 52 numaralı Trabzon sancağına ait mufassal tahrir defterinin icmalı olarak değerlendirilmektedir.

a. 1515'te Trabzon Sancağının Sosyal Durumu

1515 yılında Trabzon sancağı, Trabzon, Of, Rize, Pazar, Arhavi, Hemşin, Torul ve Kürtün kazalarından teşekkül etmekteydi. Trabzon kazasına; Trabzon şehri, Akçaabat, Maçka, Yomra ve Sürmene nahiyeleri bağlı bulunmaktaydı. Of kazası; Of ve Kalıpravel ile Kabahor nahiyelerinden oluşmaktaydı. Rize, Pazar ve Torul kazalarına başka alt birim bağlı değildi. Arhavi kazasına Lâz, Yagobit, Koniye (Gönye) ve İskele nahiyeleri tâbi idi. Hemşin kazası; Hemşin, Kara Hemşin ve Eksanos nahiyelerinden meydana gelmekteydi. Kürtün (Çepni) kazası da Çepni, Kürtün, Yağlıdere, Karaburun, Üregir, Alahnas ve Eleğimlihas nahiyelerinden oluşmaktaydı.³⁸⁷

a.a. Trabzon Şehrinde Nüfus

1515 ilâ 1532 tarihleri arasındaki kayıtları ihtiva eden timar defteri ve 1520 tarihli icmal defterine göre Trabzon şehrinde Müslümanlara ait dokuz mahalle ve bir cemaat, Gayrimüslimlere ait de on dört mahalle ve bir cemaat bulunmaktaydı. Bu yerleşim birimlerinde 201 hane ve 195 nefer kale görevlisi Müslüman'a karşılık; 1.084 hane, 148 bîve ve 21 mücerred Gayrimüslim iskân etmekteydi.³⁸⁸ Şehrin tahmini nüfusu 7.753 kişi olup bunun yaklaşık %22'sini (1.720 kişi) Müslümanlar, %78'ini de (6.033 kişi) Gayrimüslimler oluşturunuyordu. Gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu şehrin doğu ve bir kısmı da batısındaki kenar mahallelerde iskân ederken, Müslümanların da doğu varoşlarında yer alan bir mahalle ve bir cemaat dışında büyük çoğunluğunun kale surlarıyla çevrili alanda yaşadıkları tespit edilmektedir.³⁸⁹ Cemaat olarak kaydedilen grupların şehre yeni yerleştikleri anlaşılmaktadır. Müslümanlardan şehre yeni yerleşenlerin "*Cemaat-ı Mescid-i Hoca Kasım*" adıyla 2 hane olarak kaydedildikleri görülmektedir.³⁹⁰ Ancak Gayrimüslimlerden şehre yeni yerleşen cemaatin ismi ve kaç haneden oluştuğu kayıtlarda yer almamaktadır.³⁹¹

1486-1515 yılları arasında geçen 29 yılda toplam Trabzon şehir nüfusu 7.574 kişiden 7.753 kişiye yükselerek yaklaşık %2.36 oranında artış göstermiştir. Müslüman Türkler 2.025 kişiden 1.720 kişiye düşerek %17.73 nispetinde azalmıştır, Gayrimüslim nüfus ise 5.549 kişiden 6.033 kişiye yükselerek %8.72 oranında artmıştır. Bu dönemde tahrir kayıtlarına yansıdığına göre hem Müslüman Türkler ve hem de Gayrimüslimlerden birer cemaat şehre iskân etmesine rağmen şehir nüfusunun çok az miktarda arttığı tespit edilmektedir. Bu da Trabzon şehrinden hem Müslüman hem de Gayrimüslim nüfusun başka kaza ve sancaklara yerleştiğini ortaya koymaktadır. 1515 tarihinden önce Trabzon şehrine Akkoyunlu ve Karamanlı Türkmenleri iskân edilmekle birlikte nüfusun 1486 yılına ait rakamların altına düşmesi bu nüfusun bir bölümünün Şehzade Selim'le birlikte Kefe'ye, daha sonra da İstanbul'a gittiğini gös-

termektedir. Nitekim Selim, 1510 yılında Trabzon'dan Kefe'ye gittiğinde yanında Trabzon'dan 600 gönüllü bulunmaktaydı. Bu gönüllülerin önemli bir bölümünün Trabzon şehrinden olduğu kayıtlardan ortaya çıkmaktadır.³⁹²

a.b. Trabzon Sancağında Nüfus ve Dulkadirli Türkmenlerinin Bölgeye İskânı

a.b.a. 1515'te Trabzon Sancağının Nüfusu

1515 yılında Trabzon sancağına tâbi 8 kaza, 18 nahiye, 9 nefis, 12 faal kale, 594 köy ve 87 mezra bulunmaktaydı. Bu tarihte sancak genelinde 37.972 hane, 2.086 bive (dul kadın), 1.826 mücerred (yetişkin bekâr erkek), 567 hane dirlik sahibi, 510 nefer kale mustahfızı ve azeb yaşamaktaydı. Bunlar da yaklaşık 204.739 kişilik bir nüfusa tekabül etmekteydi. Nüfusun 35.769 kişisini (% 17.47) Müslüman Türkler, 168.970 kişisini (% 82.52) de Gayrimüslimler teşkil etmekteydi.

1515'te sancak dâhilinde nüfus yönünden Müslüman Türklerin en çok bulunduğu kazaların başında Kürtün (Çepni) kazası birinci sırayı alırken, onları sırasıyla Trabzon, Rize, Pazar ve Hemşin kazaları takip etmekteydi. Bu tarihte sancak genelinde en çok Gayrimüslim nüfus da sırasıyla Trabzon, Rize ve Pazar kazalarında yaşamaktaydı.³⁹³

1486-1515 yılları arasında sancaktaki Müslüman Türk nüfusu 10.983 kişiden 35.769 kişiye yükselerek % 226 oranında artış göstermiştir. Gayrimüslim nüfus ise 123.615 kişiden 168.970 kişiye yükselerek % 37 oranında büyüme göstermiştir. Gayrimüslim nüfus bu dönemde normal bir artış sergilerken, Müslüman Türk nüfusu, Gayrimüslim nüfusa oranla beş kattan daha fazla büyümüştür. Müslüman Türklerdeki bu nüfus artışı sancak geneline yerleştirilen Akkoyunlu ve Karamanlı Türklerinden ve bölgedeki Hristiyan Kıpçak Türkleri ile Moğolların içindeki bazı obaların Müslümanlığı kabul etmelerinden kaynaklandığı tespit edilmektedir.³⁹⁴

a.b.b. Dulkadirli Türkmenlerinin Trabzon Sancağına İskânı

Trabzon sancağına yerleştirilen diğer Türkmen boyları içerisinde Dulkadiroğulları bünyesinde yer alan teşekküllerdir. Nitekim 1515'te Yavuz Sultan Selim tarafından hâkimiyetlerine son verilen Dulkadiroğulları Beyliği bünyesinde bulunan bazı aileler Trabzon sancağına getirilip yerleştirilmiştir. Trabzon-Rize arasına yerleştirilen bu aileler Babolioğlu (Babilli), Bağdadlıoğlu, Bozoğlu, Dulkaroğlu, Dulkadiroğlu, Fettahoğlu, Hacifettahoğlu, Harputluoğlu, Köseoğlu, Köroğlu, Küçüklioğlu, Maraşlıoğlu, Solakoğlu / Çolakoğlu, Vanhoğlu olduğu belirtilmektedir³⁹⁵ ki, bu aileler bugün Trabzon ve Rize ilinin şehir merkezleri ve de ilçelerinde varlıklarını sürdürmektedirler.³⁹⁶

Bugün Paçan (Maraşlı) köyünde mezarı bulunduğu ileri sürülen Maraşlı Şeyh Osman Efendi ile Yente'deki (Çayıroba) Maraşlı İlyas Efendi ve Eskipazar'daki Maraşlı Hasan Efendi kardeşler muhtemelen bu ailelerle birlikte bölgeye gelmişlerdir.³⁹⁷

Maraş ve çevresinden (Dulkadiroğulları Beyliğinin hâkimiyet sahasından) Trabzon sancağına yerleştirilen ailelerden Fettahoğulları ve Hacifettahoğulları Of, Çaykara ve Dernekpazarı'nda, Küçüklioğulları Sürmene'de, Maraşlıoğulları Çaykara'da,

Vanlıoğulları Of'ta, Çolakoğulları Of ve Çaykara'da bugün bile varlıklarını devam ettirmektedirler. Çaykara'daki Yaylaönü (Haros) köylüleri kendilerinin Maraş'tan gelerek bu köye yerleştiklerini belirtmektedirler.³⁹⁸ Bugün Eğridere ve çevre köylerdeki (Taşçılar, Ataköy, Çayırbaşı) Bozoğulları, Kisiroğulları, Mehmetefendiler, İbrahimpaşaoğulları, Fettahoğulları, Çolakoğulları, Gurnaoğulları (Hacısalihioğulları, Burakoğulları), Karamutioğlu (Karamustafaoğlu), Kuberler ve Abbasoğulları Dulkadir Türkmenleri'ndendir.³⁹⁹ Bugün Çaykara'nın Şahinkaya köyündeki Maraşoğulları'nın varlığı ve Maraşlı Şeyh Osman Efendi'nin tekkesinin Şur (Şahinkaya) köyünde bulunması Dulkadiroğulları'nın bölgeye yerleştiğinin önemli delillerinden biridir.⁴⁰⁰ Maçka kazasında da Dulkadirli Türkmenleri'nden Fettahoğulları, Solakoğulları, Bozoğulları, Küçükaliogulları, Dervişoğulları ve Çolakoğulları ailelerinin yaşadığı tespit edilmektedir.⁴⁰¹

Rize ve çevresine yerleştirilen Dulkadiroğulları'na mensup boy ve teşekkülleri Nüfus ve Öşür defterleri ile Şer'iyye Sicil defterlerinde yer alan kayıtlardan tespit etmek mümkündür. Nitekim 1850 tarihli Rize Öşür defterinde yer alan kayıtlara göre; Bağdadlıoğlu adlı sülaleler Rize merkez olmak üzere Çayeli, Derrepazarı, İyidere ve Kalkandere ilçelerinde; Bozoğlu adlı sülaleler İkizdere'de, Çolakoğulları Rize merkez ile Çayeli, Gündoğdu, Güneysu ve Kalkandere ilçelerinde; Fettahoğulları Rize merkez ile Çayeli ve Kalkandere ilçelerinde; Köroğulları Rize merkez, Güneysu, İyidere ve Kalkandere ilçelerinde; Köseoğulları Rize merkez ile Çayeli, Derrepazarı, Güneysu, İkizdere ve Kalkandere ilçelerinde; Küçükaliogulları Rize merkezi başta olmak üzere Çayeli, Derrepazarı ve İyidere ilçelerinde; Maraşoğulları Rize merkezinde, Solakoğulları Rize merkezi ile Çayeli, Gündoğdu, İkizdere ve İyidere ilçelerinde; Vanlıoğulları Rize merkezi ile Derrepazarı ilçesinde yaşadıkları ortaya çıkmaktadır. Atina (Pazar ve Ardeşen) kazasına gelince, bu kaza dâhilinde Dulkadirli Türkmenlerine ait Çolakoğlu, Dervişoğlu, Köseoğlu, Küçükalioglu, Sacaklıoğlu, Fındıklı'da (Viçe) da Dervişoğlu ve Köseoğlu adlı boy ve sülalelerin yaşadığı görülmektedir. Hemşin'de Bozoğlu, Çolakoğlu, Dervişoğlu, Köroğlu, Köseoğlu, Maraşoğlu; Çamlıhemşin'de de Çolakoğlu, Dervişoğlu, Köroğlu, Köseoğlu, Küçükalioglu sülalelerinin ikamet ettiği kaydedilmektedir. 1911-1913 tarihli sicil kayıtlarında yer alan bilgilere göre Rize ve çevresinde Bağdadlıoğlu, Çolakoğlu, Dervişoğlu, Fettahoğlu, Köseoğlu, Küçükalioglu, Maraşoğlu, Solakoğlu adlı sülalelerin ikamet ettiği ortaya çıkmaktadır.⁴⁰²

a.c. Selim'in Şehzadeliğinin Son Dönemlerinde ve Padişah Olduktan Sonra Trabzon Sancağına Yönelik Askerî Düzenlemeleri

Şehzade Selim, Trabzon'daki sancak beyliğinin son döneminde ve tahta geçtikten sonra da Trabzon ve çevresiyle ilgili askerî düzenlemelere devam etmiştir. Nitekim 1486 yılında bölgede faal durumdaki kalelerin sayısı altı iken 1515'te faal durumdaki kalelerin sayısı 14'e yükselmiştir. Bu tarihte faal durumdaki kaleler; Trabzon, Eski Rize, Rize, Arhavi, Kise, Yukarı Hemşin ve Aşağı Hemşin kaleleriyle Giresun, Tirebolu, Bedirme, Görele, Torul, Canca (Gümüşhane) ve Gökans kaleleri idi. Kalelerin onarılıp mühimmatla donatıldığı ve ihtiyaç duyulduğunda kullanılmak üzere hububat ürünlerinin bu kaledeki ambarlarda saklandığı tespit edilmektedir.

Şehzade Selim, tahta çıktıktan sonra da Çepniler'in nüfuzunu koruyarak Giresun ve Kürtün nahiyelerindeki bütün dirlikleri Çepni beylerine, oğullarına ve Çepnilere mensup sipahilere tahsis etmeye devam etti. Aynı zamanda diğer nahiyelerde de Çepniler'e yeni dirlikler verildi.⁴⁰³

Yavuz Sultan Selim, Çepni beyleri ve yakın adamları yanında Akkoyunlu ve Karamanlı Türkmenlere de timar ve zeamet tevcih etmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Ali Çepni, Süleyman Çepni, Emirhan Çepni, İbrahim Çepni, Çepni beylerinden Yusuf Bey oğlu Şah Hüseyin, Şah Hüseyinoğlu Mehmed, Çepni oğlu İbrahim, Karamanî oğlu Şah Veli, Karamanlı Alinin oğlu Mehmed ve Hüseyin, Çepni Mehmed oğlu İbrahim, Çepni İbrahim oğlu Hüseyin, İskender oğlu Mehmed Çepni, İskender oğlu Mustafa Çepni, Karamanlı Tengrivermiş oğlu Behşayış, Mehmed Bey oğlu Budak Bey, Mehmed Bey oğlu Hasan Ali, Pîrî Bey oğlu Mansur ve Pusat, Eyne Bey oğlu İbrahim, Yar Ali Bey oğulları Nasuh, Himmet, Ali Han ve Yusuf, Mehmed Bey oğlu Yar Ali Bey, Eyne Bey oğlu İskender, Mehmed Bey oğlu Habil, Mehmed Bey oğlu Nur Ali Bey, Nur Ali Bey oğlu Ramazan, Emre Bey oğlu Dede ve Ahmed, Emre Bey oğlu Ramazan Ağa, Yusuf Bey oğlu Şah Hüseyin, Şah Hüseyin oğlu Şah Mehmed, Yusuf Bey oğlu Süleyman, İbrahim Bey oğlu Mehmed, Hasan Ağa oğlu Ramazan ve Bünyad, Şeyh Ali, Hasan Bey oğlu Ahmed Çelebi, Özlemiş Çelebi, Sefer Şah ve Uğurlu, Emir Han Ağa oğlu Emirze ve Rüstem, Emirze Ağa oğlu Nasuh, Kasım Ağa oğlu Süleyman, Yusuf Ağa oğlu Şehsuvar, Mahmud Bey oğlu Gülabi Çelebi, Mustafa Bey oğlu Mahmud Bey, Mahmud Bey oğlu Mustafa, Mehmed Bey'in kardeşi Bekçi Ağa'nın oğlu Mehmed, Hacı Emir Ağa, Zeyneddin Ağa'nın oğlu Mehmed, Emir Ağa oğlu Cemal, Murad Ağa oğlu Yusuf, Emirza oğlu Emir Han Ağa, Hüseyin Bey oğlu Budak, Abdullah oğlu İvaz⁴⁰⁴, Emir Ağa oğlu Ali ve kardeşi Menteşe, Ali Ağa oğlu Kasım, Murad Ağa oğlu Emirhan, Özlemiş Bey oğlu Yunus, Yusuf Ağa oğlu Tur Emin, Ebubekir oğlu Yayla Bey, İsa Fakih oğulları İbrahim ve Nur Ali, Ahmed Reis oğlu Bayezid, Hasan oğlu Ali Han ve Aydın, Mahmud Bey'in kardeşi Bekçi Ağa, Bayram Ağa oğlu İskender Bey'e zeamet veya timar verilmiştir.⁴⁰⁵

Yine 1515-1532 tarihli timar tevcih kayıtlarını ihtiva eden deftere göre; Şah Veli, Yar Ali, Sefer Şah, Cihan Şah, Koci Bey oğlu Ali, Yar Ahmed, Mir Ali oğlu Pîrî, Şeyh Ali, Şah Ali, İskender Bey oğlu Süleyman Bey, Bayram Bey oğlu Mehmed, Yar Ali Bey, Yar Ali Bey oğlu Himmet, Alihan ve Nasuh, Nur Ali Bey oğlu Ramazan, Yusuf Bey oğlu Süleyman, Şeyh Ali oğlu Eyne Bey, Hasan Bey oğlu Ahmed Çelebi, Hacı Emir Ağa, Murad Ağa oğlu Yusuf, Nur Ali, Emirhan, Emir Ali Reis'e timar veya zeamet verildiği görülmektedir.⁴⁰⁶

a.d. Sancaktaki Sosyal Zümreler

1515'te Trabzon sancağında sosyal zümreler içinde müselleme teşkilatına mensup 1992 nefer bulunmaktaydı. Müselleme teşkilatının kaldırıldığı belirtilmekle beraber, bunlar müselleme cemaati içinde kaydedildikleri için bu zümre içinde değerlendirilmiştir. Derbentçi olarak kaydedilenlerin sayısı 667, köprücülerin 66, meremetçilerin de 37 nefer idi. Dinî zümre olarak değerlendirdiğimiz fakih, imam, müezzin, hatip, hacı, şeyh, ferraş, mevlana, molla, halife, tekyedar, zaviyedar, derviş, cüzhan,

mu'arrif, Bektaşî, papa, papas, papasoğlu, cami ve zaviye hizmetkârları, cami mü-lazımları, ser-mahfil, sofi, abdal ve çelebiler 734 neferden meydana gelen bir gurup oluşmaktaydı. Mütেকaid sipahi, sipahizade olarak kaydedilen zümre 112 neferden ibaretti. Cemaat-ı muafan olarak kaydedilen sosyal zümre 360 neferlik bir sayıya sahipti. Avarız vergisi ile petrolik görevinden muaf olanların sayısı 392 nefer idi. Sa-dece avarız vergisinden muaf olanlar da 327 neferden oluşan bir gurup oluşturmak-taydı. Avarız ve resm-i bennak vergisinden muaf olanlar 5 nefer, bütün vergilerden muaf olanların sayısı da 11 nefer idi. Küreci cemaati 5 nefer, kedhüdâlar 15 nefer, divan kethüdâları 12 nefer, muhassıl 4 neferden teşekkül etmekteydi. Sancak ge-nelinde 114 nefer gaib bulunmaktaydı. Bu gaibler “Kızılbaş Fetreti” sırasında alınıp götürülenlerdi. Sancakta 18 nefer mecruh, birer nefer divane ve mahlûl raiyyetten meydana gelen düşkünler zümresi vardı. 10 nefer asâkir-i mansureye ve bir nefer de gelip geçen yolculara hizmet etmekteydi.

1515 yılı kayıtlarına göre sancak genelinde dirlik verilenlerin sayısı; kale görevlile-rinden dirlik verilenlerle birlikte 687 neferden oluşmaktaydı. Kale görevlilerinden 120 nefere timar verildiği anlaşılmaktadır. Kale görevlileri bu tarihte 510 neferden teşekkül etmekteydi.

b. Trabzon Sancağının İktisadî Vaziyeti

b.a. Trabzon Şehrinin Gelirleri ve Ticaret Hacmi

1515 yılında şehrın gelirleri 915.463 akçadan ibaretti. Bu gelirin 849.285 akçası şehirden çeşitli kalemlerden alınan vergi ve 66.178 akçası da vakıf gelirlerinden oluşmaktaydı. Şehre ait vergi gelirlerinin 28.135 akçasını Gayrimüslimlerden alınan ispence vergisi, 7.000 akçasını boyahane mukataası teşkil etmekteydi. Kara yoluyla yapılan ticaretin 7.000 akçası başhâne, bâc-ı ganem ve gâv mukataası, 500 akçası bâc-ı ester ve esb mukataası, 10.050 akçasını kervan zeminleri mukataası, 200 akça-sı Maçka ve 500 akçası da Değirmenderesi yolu bâcı mukataalarıdır. Deniz yoluyla yapılan ticaretten alınan vergi kalemleri; tapu-yi keştihâ ma'a sakız-ı siyah (14.000 akça) ve denizden gelen şarap resmi (4.000 akça), Trabzon iskelesi resmi (476.666 akça), selamet-i keştiha (9.166 akça) mukataalarından oluşmaktaydı.

Şehrın ticaret hacmi konusunda bilgi veren diğer vergi kalemleri de şunlardı: del-laliye (70.000 akça), Trabzon şehri ihtisabı (30.000 akça), pencik (3.832 akça), şem-hane (15.000 akça), kile resmi (3.000 akça), Değirmenderesi niyabeti (300 akça) ve Akçaabat derbendi (500 akça) ve bozahane (5.000 akça) mukataaları ile tuz ticaretin-den alınan vergi (100.000 akça), mizan-ı harir (47.712 akça). Ayrıca şehrın niyabet ve arusiye resmi 10.000 akça, şehirdeki değirmenler 2.626 akça, zemin öşrü 3.000 akça, bagat ve Değirmendere'ye tâbi bahçeler 200 akça, hâssaya ait üzüm bağları 200 akça, şehirdeki zeytin öşrü 2.000 akça ve yine hâssaya ait zeytin ağaçları 5.000 akçaya mukataaya verilmişti.

1515'te şehirde vakıflara ait 190 dükkân bulunmaktaydı. Bu dükkânların 124 adeti Hatuniye, 53 adeti Fatih Sultan Mehmed Han, biri mumhane ve biri de kasap dük-

kânı olmak üzere ikisi Hüseyin Ağa, 11 adeti de Mahmud Ağa vakfına aitti. Bunların yıllık icare gelirleri 15.828 akça idi. Hatuniye Evkafın'ın şehirde bir bedesteni bulunmakta ve bu bedestenin yıllık geliri 6.322 akça idi. Vakfın ayrıca Saray-ı Âmire yakınında Çifte Hamam adıyla anılan bir hamamı olup yıllık kira geliri 4.000 akça olarak kaydedilmektedir. Bu vakfın yıllık gelirinin 39.760 akça olduğu görülmektedir.⁴⁰⁷

Şehirde sanayi kuruluşu olarak boyahane, mumhane, gemi yapım tezgâhları, keten bezi imalathaneleri ve çok sayıda değirmen işletmesi bulunmaktaydı.

b.b. Sancağın İktisadî Durumu

1. Trabzon Sancağında Ticaret ve Sanayinin Hacmi

1515 yılı tahrir kayıtlarından anlaşıldığına göre; Trabzon şehri dışında sancak genelinde ticari faaliyetlerin daha çok deniz yoluyla bağlantısı olan Giresun, Rize, Of ve Pazar kazaları ile Trabzon kazasına tâbi Akçaabat nahiyesi, Kürtün kazasına bağlı Görele ve Tirebolu kasabaları, İran transit ticaret yolu üzerinde bulunan ve Torul kazasına tâbi nefsi Canca'da (Gümüşhane) yoğunlaşmıştı. Giresun, Tirebolu, Görele, Akçaabat, Of, Rize ve Pazar (Atina) iskelelerinin Anadolu'yla kara yolu bağlantısı Trabzon, Gümüşhane-Bayburt-Aşkale veya Trabzon-Gümüşhane-Şiran tâli yollarıyla gerçekleşiyordu. Ayrıca Rize'den İspir, Erzurum ve Anadolu'nun diğer şehir ve kasabalarıyla Gönnye taraflarına kara yolu bağlantısı bulunmaktaydı.

1515'te tarım hayatı dışında ticaret hacmi ve ekonomik kapasite yönünden Giresun şehri, sancağa bağlı diğer şehir ve kasabalardan daha ileri bir düzeyde idi. Nitekim bu tarihte Giresun şehrinin ticarete yönelik vergi gelirleri; fiçı resmi 3.500 akça, gümrük resmi 4.000 akça, liman resmi 420 akça, dalyan resmi 2.000 akça, kirbas-ı kettan ve gayrisinden alınan resim 1.500 akça, gemi alım ve satımından alınan resim (fürüht-i keştiha) 350 akça, yeni yapılan gemilerden alınan resim 300 akça, Giresun'dan Karahisar-ı Şarkî'ye giden mallardan alınan yol bâcı 153 akça, Giresun Kalesi'nde bulunan Pazar yerindeki dükkânlardan alınan resim 110 akça, bâc-ı ganem resmi 110 akça, ihtisab resmi 250 akça, üzüm şarabından alınan resim 200 akça, boyahaneden alınan vergi 147 akça olmak üzere toplam 13.040 akça idi. Çepni (Giresun) nahiyesine tâbi Yunuslu zeametinde dışardan gelen sandallardan ve fiçılardan alınan vergi 500 akça, Pusatlı zeametinde ise 1.000 akça olduğu görülmektedir. Giresun şehrinde bulunan ve Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılan Hüdavendigâr Camii'ne ait hamamın yıllık geliri 200 akça idi. Görüldüğü üzere Giresun şehrinde ticaretin yanında gemi sanayi ve tekstil sanayi de küçümsenmeyecek düzeydeydi.

Kürtün kazasına tâbi Tirebolu kasabasının gümrük resmi 1.500 akça, dalyan resmi 750 akça, liman resmi 360 akça, yeni gemi yapımından alınan resim 800 akça, ihtisab resmi de 160 akça idi. 1515'te Kürtün kazasına bağlı Görele kasabasında gümrük resmi 1.100 akça, dalyan resmi 200 akça, fiçı, sandal ve şıra resmi toplamı 700 akça olarak kaydedildi. Kürtün kazasının Yağlıdere zeameti içinde yazılan fiçı resmi 900 akça, Kürtün kazasının sandal ve fiçı resmi toplamı 900 akça idi.

1515'te Of kazasında 40 dükkân ve mahzen olup bunların her biri yıllık 5 akçadan kiraya verildi. Rize şehrine ait bâc, dalyan ve ihtisab resmi 9.000 akçaya mukataaya verildiği kaydedilmektedir. Pazar kazasının iskele resmi 800 akça, kıst-ı iskele ile dalyan geliri 200 akça idi.

Trabzon kazasına tâbi Akçaabat nahiyesinin 250 akça kasaphane ve aynı miktarda kervan zeminleri resmi bulunmaktaydı. Sürmene nahiyesinde dışardan gelip balık avlayanların resmini iskele eminlerinin aldığı belirtilmekle beraber bunun kaç akça olduğu kaydedilmedi. Yine dışardan gelip balık avlayanlar timar sahibine yılda 200 akça vermekle yükümlü idiler. Ayrıca nahiye merkezinde dükkân ve mahzenler bulunmakta ve bunlardan yılda 100 akça kira geliri sağlanmaktaydı. Maçka nahiyesinin kervan resmi 100 akça, kasaphane resmi de aynı miktarda idi. Yomra nahiyesinin kasaphane resmi 100 akça, kervan resimleri de 500 akça olarak kaydedilmektedir.

Torul kazasının sınırları dâhilinde yer alan Canca madenleri Yavuz Sultan Selim zamanında işlenmeye başlamış ve 1515'te 20.000 akçaya mukataa verilmişti.

2. 1515'te Halktan Alınan Vergiler, Tarım ve Hayvancılığın Kapasitesi

1486'da olduğu gibi 1515'te de Trabzon sancağında halkın büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktaydı. Ziraatla uğraşan halkın elinde baştina, zemin ve bennak miktarı toprak bulunmaktaydı. Baştina ve zemin tasarruf edenlerin çitlik miktarı toprağa sahipti. Kırsal kesimde ispence vergisi veren Gayrimüslim halkın da en az Müslüman bennaklar kadar toprak tasarruf ettikleri düşünülmektedir. Ayrıca hane olarak kaydedilen muaf, sipahi ve sipahi oğlu olarak kaydedilen zümrelerin de elinde arazi bulunduğu tespit edilmektedir. Caba ve mücerred olarak kaydedilenler toprak tasarruf etmemekteydi. Buna göre 1515 yılında sancak genelinde 3.712 çift, 24.401 bennak bulunduğu tespit edilmektedir.

2.a. Raiyyet Vergisi

1515 yılı kayıtlarına göre; sancak genelinde toplam 961.669 akça raiyyet vergisi alınmaktaydı. Bunun 534.985 akçasını ispence resmi, 65.944 akçası bennak resmi, 12.499 akçası caba resmi, 8.804 akçası zemin öşrü, 36.361 akçası baştina öşrü, 77.406 akçası cerayim resmi, 50.144 akçası arusiyye resmi, 41.171 akçası bostan resmi, 128.929 akçası niyabet resmi ve 5.426 akçası da yaylak resminden oluşmaktaydı. Yaylak resmi yalnız Trabzon kazası ile Çepni ve Kürtün nahiyelerinden alınmaktaydı.

2.b. Yetiştirilen Mahsüller ve Bunlardan Alınan Vergiler

2.b.a. Hububat ve Bakliyat Üretimi

1515'te sancakta 84.211 kile buğday, 243.822 kile kapluca (kapçıklı buğday), 484.181 kile darı (erzen-dıhn), 3.350 kile mısır (lazut), 103.332 kile arpa (şa'ir), 1.090 kile mercimek (ades), 1.646 kile bakla, 230 kile nohud, 15.772 kile kuru soğan (piyaz) üretimi yapılmaktaydı. Hububat ve bakliyat üretiminin toplam 937.636 kile olduğu hesaplanmaktaydı. Üretilen hububat ve bakliyatın 93.764 kilesi vergi olarak verilmekteydi. Bu tarihte kişi başına yaklaşık 150 kg hububat, 3 kg da bakliyat düşmekteydi.

1515'te bir kile buğdayın, kapçıklı buğdayın ve darının tahrir kıymetleri 8'er akça, mısırın 5 akça, arpanın 7 akça, mercimeğin ve nohudun 15'er akça, kuru soğanın da 5 akça idi. 1486 yılı ile 1515 yılları arasındaki zaman diliminde bazı ürünlerin tahrir kıymeti %100, bazı ürünlerin de %50 ile %60 oranında artış gösterdiği, dolayısıyla enflasyonun da bu nispette yükseldiği ortaya çıkmaktadır.

Bu tarihte buğday üretimi yalnız Trabzon, Of, Torul ve Kürtün (Çepni) kazalarında; kapçıklı buğdayın Torul ve Kürtün kazaları hariç sancağın diğer bütün kazalarında yapıldığı görülmektedir. Darı ekiminin bütün kazalarda, mısırın ise sadece Trabzon kazasında yapıldığı tespit edilmektedir. Arpa; Rize ve Pazar kazaları hariç diğer bütün kazalarda, mercimeğin de Trabzon ve Torul kazalarında üretimi yapılmaktaydı. Vergi alınacak düzeyde bakla üretimi Trabzon, Torul ve Kürtün kazalarında, nohut üretimi ise yalnız Trabzon kazasında yapıldığı anlaşılmaktadır. Kuru soğan üretiminin Trabzon ve Kürtün kazalarında yapıldığı tespit edilmektedir.

2b.b. Bağcılık ve Meyvecilik

1486'da sancakta üretilen armut, incir, üvez ve elmadan vergi alınırken 1515 yılında vergi alınacak düzeyde bir üretimin yapılmadığı vergi alınmamasından anlaşılmaktadır. Ancak bu ürünlerin muhtelif meyve kalemi içinde değerlendirilmiş olması da muhtemeldir.

1515'te Trabzon kazasında 22.870 batman, Kürtün kazasında da 80 batman zeytinyağı üretimi yapılmaktaydı. Üzümden yapılan şıranın Torul kazası hariç, diğer bütün kazalarda vergi alınabilecek düzeyde olduğu ve toplam 149.530 sabur ürün elde edildiği tespit edilmektedir. Cevizden vergi Torul kazası dışında bütün kazalardan alınmakta ve toplam 45.702 kile üretim yapılmaktaydı. Fındıktan Trabzon, Of ve Rize kazalarından vergi alınmakta ve toplam 9.318 kile üretim yapıldığı hesaplanmaktadır. Kestaneden ise yalnız Trabzon ve Of kazalarından vergi alınmakta ve toplam 5.307 kile ürün elde edilmekteydi. Bu tarihte kirazdan sadece Trabzon kazasından vergi alındığı ve toplam 40 kile üretim yapıldığı görülmektedir. Muhtelif meyvelerden Arhavi kazası hariç, diğer bütün kazalardan vergi alınmakta olup toplam 75.541 kile ürün elde edildiği tespit edilmektedir.

1515 yılında vergisi verilen meyvelerin tahrir kıymeti kayıtlara şöyle yansımıştır: Birer kile ceviz, fındık, elma ve kestane 6 akça, armut 8 akça, kiraz 7 akça, bir batman zeytinyağı 50 akça, bir sabur üzüm şırası 20 akça.

2b.c. Keten Üretimi ve Değirmencilik

Trabzon sancağında önemli bir sanayi bitkisi olan kendir 1515'te tahrir kayıtlarında "öşr-i kettan" olarak geçmektedir. Bu tarihte kendirden 90.638 akça öşür alınmaktaydı. Sancağa tâbi bütün kazalarda kendir üretiminin yapıldığı görülmektedir. En çok kendirin sırasıyla Trabzon, Rize, Of ve Pazar kazalarında üretildiği tespit edilmektedir. Sancak genelinde 181.276 batman kendir üretimi yapıldığı, bunun da 4.169.348 kg'a karşılık geldiği hesaplanmaktadır. Bir batman kendirin tahrir kıymeti 1486'da 4 akça iken 1515'te 5 akça olarak hesaplanmaktadır.

1515'te Trabzon sancağında teknik işletme olarak toplam 600 değirmen ve bunların 616 bâbı bulunmaktaydı. Değirmenlerin vergi gelirleri 20 ile 36 akça arasında değişmekteydi. Sancak genelinde değirmenlerden toplam 17.579 akça vergi alınmaktaydı. Bu tarihte ayrıca Trabzon kazasına bağlı Yomra nahiyesinde bir ve Maçka nahiyesinde iki ceviz değirmeni bulunduğu görülmektedir. Değirmenlerin 7 adeti hâssaya, 92 adeti halkın ortak malı, geriye kalamı da şahıslara aitti.

2.b.d. Hayvancılık, Balıkçılık, Arıcılık ve Doğancılık

Trabzon sancağında 1515'te vergi alınabilecek düzeyde koyun, büzgale (keçi yavrusu) ve hıncır (domuz) beslendiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu tarihte Of, Pazar, Torul kazaları ile Çepni (Giresun) ve Kürtün nahiyesinde koyun beslendiği alınan vergiden ortaya çıkmaktadır. Dört kazadan toplam 12.708 baş koyundan 6.354 akça vergi alınmaktaydı.

1515'te Pazar ve Arhavi kazalarında beslenen keçi yavrularından toplam 1.736 akça vergi alınmakta ve dolayısıyla bunların 3.472 baş olduğu hesaplanmaktadır.

Domuzdan alınan vergi 10.001 akça olup, bu da 20.002 baş hıncıra tekabül etmekteydi. Bu tarihte en çok hıncır resmi sırasıyla Trabzon, Rize ve Pazar kazalarından alınırken, Çepni nahiyesi ile Hemşin kazasının vergi kalemleri içinde böyle bir verginin olmadığı görülmektedir.

Sancak dâhilinde beslenen koyun, keçi ve sığır gibi hayvanların sütlerinden elde edilen yağdan da vergi alındığı “*revgan-ı sâde*” resmi kaydından anlaşılmaktadır. Bu vergi Hemşin kazasından alınmakta olup, bunun 260 kıyye olduğu kaydedilmektedir. Bir kıyye tereyağının tahrir kıymeti 25 akça olup, 260 kıyye tereyağı 6.500 akçalık bir vergiye tekabül etmekteydi. Ayrıca hayvanların yiyecek ihtiyacını karşılamak için çayırıklardan da vergi alınmaktaydı. 1515'te 54 kıt'a çayırdan 5.765 akça vergi alındığı görülmektedir.

Trabzon sancağında balık pazarı, balık dalyanı ve ıgırtan 1515'te 10.075 akça vergi alındığı kaydedilmektedir. Bu vergi Of, Pazar kazaları ile Giresun ve Kürtün nahiyeslerinden tahsil edilmekteydi.

Sancak genelinde arıcılığın önemli bir düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim “öşr-i asel” adıyla bütün kazalardan toplam 34.401 akça vergi alınmaktaydı. Vergi kayıtlarından en çok bal üretiminin sırasıyla Kürtün, Trabzon ve Hemşin kazalarında yapıldığı görülmektedir. Hemşin kazasında elde edilen bal ürününün vergisi aynî olarak verilmekteydi. Hemşin'den alınan süzölmüş balın 400 kıyye olduğu, bir kıyye süzölmüş balın tahrir kıymetinin 12 akçaya tekabül ettiği kaydedilmektedir. Hemşin kazasında kovanlardan elde edilen balmumunun 32 kıyyesi vergi olarak verilmekteydi. Bir kıyye balmumunun tahrir kıymeti 50 akça olup, bu kalemden alınan verginin nakdî değeri 1.600 akçaya tekabül etmekteydi.

Avcı kuşlarına gelince; 1515'te Trabzon sancağında doğan, şahin ve atmaca beslendiği tahrir kayıtlarından ortaya çıkmaktadır. Bu tarihte sancak genelinde 113 kıt'a doğan yuvasından toplam 5.730 akça, 18 kıt'a şahin yuvasından 3.600 akça, 40 kıt'a atmaca yuvasından da 430 akça vergi alındığı tespit edilmektedir. En çok doğan ve

şahin yuvası sırasıyla Kürtün ve Trabzon kazalarında, atmaca yuvalarının da sadece Kürtün kazasında bulunduğu kayıtlardan ortaya çıkmaktadır.

1515 yılında Trabzon sancağının vergi geliri 3.660.444 akça olup, bu gelirin 1.275.692 akçası hâslara, 275.000 akçası zeametlere, 1.897.106 akçası timarlara tahsis edilmişti. Vakıfların geliri ise 212.646 akçadan ibaretti. Bu tarihte sancaktaki padişah hâssı 763.210 akça, sancak beyi hâssı da 121.405 akçası Trabzon şehrinden, 391.077 akçası da kır kesiminden olmak üzere toplam 512.482 akça olduğu görülmektedir.⁴⁰⁸

Sonuç

Şehzade Selim 1487 yılının sonlarında Trabzon sancak beyliğine atandı ve bu görevi Haziran 1511 tarihine kadar kesintisiz sürdürdü. Onun şehzadeliliği dönemindeki sancak beyliği oldukça hareketli ve sürekli bir mücadeleyle geçti. Bir taraftan Gürcü, Megrel, Ermeni, Abaza ve Kazakların Trabzon sancağına sürekli baskınları, diğer taraftan da Safevîler'in Osmanlı Devleti sınırları içindeki Türkmenleri İran'a göç ettirme faaliyetleri, Akkoyunlu Devleti'ni yıkarak İran ve Azerbaycan'da bulunan Sünnî Türkmenleri katletmeleri, Trabzon sancağını ve bu sancağa sınır olan Akkoyunlu topraklarını yağma ve işgal girişimleri, onu sürekli karşı tedbirler almaya zorladı ve oldubittileri kabul etmeyen kararlı bir kişilik sergilediği ortaya çıkmaktadır.

Şehzade Selim, Trabzon sancak beyliği sırasında “Kızılbaş” tehlikesini en iyi anlayan yöneticilerden biri olması, devlet yönetimini zaman zaman bilgilendirmesine rağmen babası Sultan II. Bayezid ve ileri gelen vezirlerin bu tehlikenin gereğince farkına varamaması ve tahta kardeşi Şehzade Ahmet'i geçirme düşüncelerinin ayan beyan olması onu Rumeli'ye geçerek devlet idaresine çeki düzen verme düşüncesini kamçılادığı anlaşılmaktadır. Önce Kefe sancak beyliğine yeni atanan oğlu Şehzade Süleyman'ı görme bahanesiyle izinsiz olarak Trabzon'dan 600 gönüllüyle Kefe'ye gitti. Buradaki temasları sonucunda Kırım hanının ve Rumeli'deki beylerin önemli bir bölümünün desteğini aldı. Sonunda birçok gelişme neticesinde Yeniçerililerin desteğiyle II. Bayezid, oğlu Selim'e tahtı bırakmak zorunda kaldığı görülmektedir.

Şehzade Selim, Trabzon sancak beyliği sırasında sancağa bağlı şehirlerin imarı hususunda önemli bir gayret gösterdiği ve Trabzon şehrini önemli bir kültür merkezi haline getirdiği tespit edilmektedir. Safevîler'in zulmünden kaçıp Trabzon sancağına sığınan Akkoyunlu Türklerini Trabzon ile Rize arasına yerleştirerek bölgenin nüfus profilinin değişmesinde büyük bir katkı sağladığı ortaya çıkmaktadır. Gürcistan seferlerine katılan Karamanlılara dirlik vererek Trabzon sancağına yerleşmelerini sağladı. Padişah olduktan sonra da bölgenin Türkleşmesine büyük önem verdiği 1515 yılında Dulkadiroğulları'nın hâkimiyetine son verdikten sonra Trabzon sancağına Dulkadirli Türkmenleri'ni yerleştirmesinden anlaşılmaktadır.

Yine idarî noktada aldığı ciddi tedbirlerle sancağın güvenliğini sağlamada büyük başarı gösterdiği tespit edilmektedir. Çepni beyleri, oğulları ve adamlarına yönelik eski idarî düzenlemelerin devamına büyük özen gösterdiği ortaya koyduğu uygulamalardan anlaşılmaktadır.

Yavuz Sultan Selim, 24 yıl süren Trabzon sancak beyliği sırasında maddi sıkıntı çekmiştir. Bu sıkıntının sancağa ait tarıma elverişli toprakların az ve verimsiz olmasıdır. Bölgenin güvenliğini sağlamak için kalelerin tamiri ve faal hale getirilmesi; Abaza, Megrel, Gürcü, Ermeni ve Kazak korsanlarının saldırılarını önlemeye yönelik gemi ve sandal yapımına hız verilmesi; Gürcistan üzerine yapılan seferlerle Safevî baskınlarını önlemek için alınan askerî tedbirlerin masraflarının artması bu sıkıntının had safhaya çıkmasının diğer nedenlerindendir. Yine Safevîlerin baskı ve katliamlarından kaçıp Trabzon'a sığınan Akkoyulu Türkmenleri'nin sancağa iskânının getirdiği maddi yükümlülükten dolayı nüfusun artışıyla yiyecek sıkıntısı çekilmesi ve 1486-1515 yılları arasındaki zaman diliminde tahıl ürünlerinin %100 oranında artışı da maddi sıkıntı çekilmesinin diğer nedenlerindendir.

Uzun süren şehzadelik döneminde edindiği devlet tecrübesi onun ileriye görebilen başarılı bir devlet adamı olmasını sağlamıştır.

Nitekim Şehzade Selim, II. Bayezid'in hayatta kalan en küçük oğlu olmasına rağmen diğer şehzadelere göre daha ileri görüşlü, daha enerjik ve sert olduğu bilinmektedir. Ancak yapacağı işlerde etrafındakilerle istişare ettiği, uzun süre düşünüp ondan sonra karar verdiği, karar verdikten sonra, kararından dönmediği ve planlı çalışarak önündeki engelleri bir bir aştığı sonucuna varılmaktadır. Yine iyi adam seçmesini bilmesi onun başarılı olmasında önemli rol oynadığını göstermektedir.

Onun bütün gayretinin ülkenin birlik ve bütünlüğünü sağlamaya yönelik olduğu ve bu konuya büyük önem verdiği şiirlerine yansımından ortaya çıkmaktadır:

*“Milletümde ihtilâf ü tefrika endişesi
Gûşe-i kabrümde hattâ bî-karâr eyler beni
İttihad oldı hücûm-ı hasmı def’a çâremuz
İttihad itmezse millet dağ-dâr eyler beni”*⁴⁰⁹

Notlar

- 1 Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevarih*, II, İstanbul 1279, s. 568; Halil Edhem, “Trabzon'da Osmanlı Kitabeleri”, *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, VIII/48, İstanbul 1334, s. 335-336.
- 2 Karamânî Mehmed Paşa, “Osmanlı Sultanları Tarihi”, Çev. İ. Hakkı Konyalı, *Osmanlı Tarihleri I*, Yay. Atsız, İstanbul 1949, s. 360; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, Ankara 1992, s. 157.
- 3 M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara 2002, s. 47-48.
- 4 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (= BOA), *Maliyeden Müdevver Defterler (= MAD)*, nr. 828, s. 501.
- 5 Bostan, *Rize'nin Sosyal Tarihi (Fetihten 18. Yüzyıla)*, Ankara 2020, s. 26.
- 6 Bostan, *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, İstanbul 2012, s. 397.
- 7 Şehzade Selim'in annesinin adının Ayşe Gülbahar olduğu hususunun kesin olduğuna dair bk. BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi. defter (=TS.MA.d)*, nr. 1172, 1195, 1196, 8920, 9167.
- 8 Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2010, s. 29.
- 9 Bostan, “Yavuz Sultan Selim'in Şehzadelik Dönemi (1487-1512)”, *Türk Kültürü*

- İncelemeleri Dergisi*, 40, İstanbul 2019, s. 5, 58, 59, 63.
- 10 İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, Nşr. Şerafettin Turan, Ankara 1957, s. 292, 296, 298.
- 11 BOA, *Tahrir Defteri* (= TD), nr. 387, s. 716. 12 Receb 972 (13 Şubat 1565) tarihli bir sicil kaydında bu mahalle “Sultân Abdullah” adıyla geçmektedir (*Trabzon Şer’iyye Sicili* (= TŞS), nr. 1818, s. 43b). 1583 tarihli bir tahrir kaydında ise “mahalle-i Mescid-i Cedîd der-Valide-i Sultân Abdullah” adıyla gözükmektedir (Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi (= TK. KKA), TD, nr. 29, s. 12a).
- 12 Kitâbenin metni şöyledir: “*Vakıftü fî eyyâmî imâreti’s-Sultân İbn-i Sultân es-Sultân Abdullah İbni’s-Sultân Bâyezîd Hân hazâ ümmühü tâcü’l-havâtîn-i Şirin Hatun. Fî âmi [875]*”. Adı geçen kitâbeyle ilgili bk. Halil Edhem, “Osmanlı Kitabeleri”, s. 332-333.
- 13 *Fatih Devrine Âit Münşeât Mecmuası*, Nşr. Necati Lugal - Adnan Erzi, İstanbul 1956, s. 78-79.
- 14 BOA, MAD, nr. 828, s. 294; BOA, TD, nr. 52, s. 620.
- 15 Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, II/1. Kitap, Yay. Hazırlayanlar Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman, İstanbul 2008, s. 99, 105.
- 16 İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, *Belleten*, XXXIX/156, Ankara 1975, s. 659-692.
- 17 BOA, MAD, nr. 828, s. 65, 716.
- 18 Bk. BOA, MAD, nr. 828, s. 61, 727.
- 19 BOA, MAD, nr. 828, s. 721, 730.
- 20 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 18-19.
- 21 Hoca Sadeddin, *Tâcü’t-tevârih*, III, İstanbul 1979, s. 196-197.
- 22 Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989, s. 29.
- 23 Çağatay Uluçay, “Bayezid II.nin Âilesi”, *Tarih Dergisi*, X/14, İstanbul 1959, s. 109.
- 24 BOA, MAD, nr. 828, s. 445; BOA, MAD, nr. 17893, s. 47, 62, 69, 73, 86, 104, 135.
- 25 Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, İstanbul 1954, s. 85.
- 26 BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi*.evrak (= TS.MA.e), nr.754/100; Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 82. Krş. Ahmed Tevhid, “Trabzon’da Basılmış Paralar”, *Türk Yurdu*, I/6, İstanbul 1341, s. 544; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar’ın Kafkas – Elleri’ni Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976, s. 83. Şakir Şevket, I. Selim’in 22 veya 30 yıl Trabzon’da “valilik” yaptığını yazmaktadır (bk. *Trabzon Tarihi*, Yay. Haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Ankara 2001, s. 111).
- 27 Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 74 dpn. 28. Halil Edhem, I. Selim’in H. 895 (1489-1490) senesi içinde veya daha evvel Trabzon’a tayin edildiğini yazmaktadır (bk. “Osmanlı Kitabeleri”, s. 340).
- 28 Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 78; a. mlf., “Bayezid II. nin Âilesi”, *Tarih Dergisi*, X/14, s. 116; Şinasi Altundağ, “Selim I”, *İslam Ansiklopedisi* (= İA), X, İstanbul 1979, s. 424; Şehabeddin Tekindag, “Trabzon”, İA, XII/1, İstanbul 1979, s. 463; Ömer Akbulut, *Gülbahar Hatun Camii, Ayşe Hatun ve Yavuz Selim*, Trabzon 1965, s. 6.
- 29 Bostan, “Yavuz Sultan Selim’in Şehzadelik Dönemi (1487-1512)”, s. 5, 58, 59, 63.
- 30 Emecen, “Süleyman I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (= DİA), XXXVIII, İstanbul 2010, s. 62. Yavuz Ercan, Hafsa Hatun’un bir Türkmen beyinin kızı olduğunu belirtmektedir (bk. “Yavuz Sultan Selim Dönemi”, *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 423).
- 31 M. Tayyib Gökbilgin, “Süleyman I”, İA, XI, İstanbul 1979, s. 99.
- 32 İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı - Muallim Cevdet Yazmaları (= İBAK.MC), İn’âmât Defteri (= İD), nr. O.71, s. 339; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 77; İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri (Traskripsiyon-Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü - Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 971.
- 33 Halil Edhem, “Osmanlı Kitabeleri”, s. 337.
- 34 Erhan Afyoncu, *Muhteşem Süleyman*, İstanbul 2011, s.18; Yılmaz Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2017, s. 237. Necdet Sakaoglu, Yavuz Sultan Selim’in Abdullah, Mahmud ve Murad adlarında oğulları olduğunu ve bunların onun saltanatı

- sırasında boğulduklarını ileri sürmektedir (bk. *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul 2015, s. 123).
- 35 İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 114; Emecen, “Kanuni Sultan Süleyman’ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar”, *Deutsch-türkische Begegnungen: Türk Alman Tesadüfleri. Festschrift für Kemal Beydilli: Kemal Beydilli’ye Armağan*, Berlin 2013, s. 347-348; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri*, s. 353-356.
- 36 Emecen, “Kanuni Sultan Süleyman’ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar”, s. 349; a.mlf, *Yavuz Sultan Selim (2018)*, s. 40.
- 37 İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 158; Halil Edhem, “Osmanlı Kitabeleri”, s. 339.
- 38 İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 158; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri*, s. 415.
- 39 Hikmet Mısır, *Trabzon Tarihinde Ayşe Gülbahar Hatun ve Gülbahar Hatun Mahallesi*, Trabzon 2013, s. 115.
- 40 Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi: Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Ankara 1975, s. 25-26; Şamil Horuluoglu, *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, Ankara t.y., s. 80, 125; Murat Yüksel, *Trabzonda Türk - İslâm Eserleri ve Kitabeler*, II, İstanbul 1991, s. 297-299.
- 41 İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 14; Ö. Lütü Barkan, “Osmanlı Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri”, *Belgeler*, IX/13, Ankara 1979, s. 313; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri*, s. 133.
- 42 İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 7; Gökbilgin, *XV – XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul 1952, s. 480; Barkan, “Osmanlı Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri”, s. 300; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 43.
- 43 Bostan, “Yavuz Sultan Selim’in Şehzadelik Dönemi (1487-1512)”, s. 8-11.
- 44 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 27-46.
- 45 BOA, *MAD*, nr. 828, s. 6-11.
- 46 BOA, *MAD*, nr. 828, s. 511-583, 651-692.
- 47 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 158-159, 160-161.
- 48 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 158-159, 160-161, 259, 264, 266.
- 49 Bostan, *Karadeniz’de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, s. 340.
- 50 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 317-319.
- 51 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 372-440.
- 52 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 441-448.
- 53 BOA, *TD*, nr. 387, s. 718.
- 54 1486 yılında Trabzon sancağının iktisadî durumuyla ilgili geniş bilgi için bk. Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 474-541.
- 55 BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 118, 290.
- 56 BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 119.
- 57 BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 135.
- 58 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 19.
- 59 BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 343.
- 60 BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 77, 141, 143, 146, 147, 291, 423
- 61 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 68.
- 62 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 82.
- 63 BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 6, 77, 96, 118, 122, 127, 131/1, 134, 135, 140, 141, 143, 146147, 227, 290-291, 324, 333-334, 336-337, 343, 368, 418, 422-423,
- 64 BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 418, 428.
- 65 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 69.
- 66 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 73.
- 67 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 74.
- 68 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 78.
- 69 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 84.
- 70 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 68.
- 71 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 82.
- 72 Hoca Saadeddin, *Tâcü’t-tevârih*, IV, s. 6.
- 73 Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 74-75.
- 74 Şehzade Selim’in Akkoyunlu beylerinden Yakup ve Elvend Beylerle mektuplaştığına dair bk. Feridun Bey, *Münşeâtü’s-selâtin*, I, İstanbul 1264, s. 340-345; Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, yay. Yavuz Senemoğlu, İstanbul t.y., s. 35-37; Kırzioğlu, *Osmanlılar’ın Kafkas-Elleri’ni Fethi*, s. 83.
- 75 Kırzioğlu, *Osmanlılar’ın Kafkas-Elleri’ni Fethi*, s. 83-84; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 40; Remzi Kılıç, “Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih - Dil - Edebiyat*

- Sempozyumu Bildirileri (3 - 5 Mayıs 2001)*, I, Trabzon 2002, s. 102.
- 76 Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 85-86.
- 77 Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 86.
- 78 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 40. "Apkaz" tabiriyle ilgili bk. Ali Taşpınar, *Rize Tarihi*, Rize 2004, s. 157.
- 79 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 82.
- 80 Şükri-i Bitlisî, *Selîmnâme*, (Yay. Haz. Mustafa Argunşah), Kayseri 1997, s. 65.
- 81 Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 91-92 dnp.17.
- 82 Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 48.
- 83 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), Berlin 1985, s. 30-33; a.mlf, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, Nşr. Ahmet Uğur, Ankara 1997, s. 272-275.
- 84 İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 273; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 769.
- 85 *Selîmnâme*, s. 65-66.
- 86 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, s. 275.
- 87 Celâl-zâde Mustafa, *Selîm-nâme*, haz. Ahmet Uğur – Mustafa Çuhadar, Ankara 1990, s. 283-285.
- 88 Tekindağ, "Trabzon", İA, XII/1, 463-464; Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 85-99, 384.
- 89 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 39, 40. Bu konuda ayr. bk. Nebi Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı – Gürcistan İlişkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 54; Abdurrahman Ateş, "Şehzade Selim ve Şah I. İsmail'in Gürcistan Seferleri (XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, I/2, Konya 2015, s. 100-101.
- 90 İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 460; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1321.
- 91 İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975, s. 14.
- 92 Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul 2010, s. 61-65.
- 93 Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 84. Şah İsmail'in Sünnî Akkoyunluları katletmesiyle ilgili bk. Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, I, İstanbul 1953, s. 506 dnp. 153; *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Giovanni Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnâmeleri, Çev. Tufan Gündüz, İstanbul 2007, s. 185; Gündüz, Şah İsmail, s. 67-68.
- 94 Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 84-85.
- 95 İlhan Şahin - F. M. Emecen, *Osmanlılarda Divan Bürokrasisi Ahkam: II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkam Defteri*, İstanbul 1994, s. 32, hük. 111.
- 96 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), Berlin 1985, s. 29; a.mlf, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, s. 232-233; Şükri-i Bitlisî, *Selîmnâme*, s. 66-70; Osman (Bayburtlu), *Tevârih-i Cedid-i Mir'ât-ı Cihân*, Yay. Atsız (Hüseyin Nihal), İstanbul 2018, s. 25; Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 94 dnp. 24; Enver Konukçu, "Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyulu Ülkesindeki Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih - Dil - Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3 - 5 Mayıs 2001)*, I, s. 96-97.
- 97 İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 138.
- 98 Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, İstanbul 1966, s. 240; Oktay Efendiyeve, "Sultan II. Bayezid ve Şah İsmail", *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler*, III/I. Kısım, Ankara 2002, s. 5; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 36.
- 99 İshak Çelebi, *Selîmnâme*, haz. Burhan Keskin, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998, s. 26.
- 100 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 36.
- 101 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 37.
- 102 İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 230; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri* s. 645-646.
- 103 BOA, *TS.MA.e*, nr. 755/22; İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 183, 192, 195; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 36-37; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri* s. 489, 512, 521.

- 104 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), s. 29-30; a.mlf, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, s. 251-252; Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kitâbü't-târih-i Künhü'l-ahbâr*, I/II. Kısım, haz. A. Uğur-A. Gül-M. Çuhadar-İ. H. Çuhadar, Kayseri 1997, s. 925-926; Tekindağ, "Trabzon", İA, XII/1, 464; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 246; Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim'in Siyasî ve Askerî Hayatı*, İstanbul 2001, s. 18. Ümit Erkan, bu hadisenin 1510 tarihinde gerçekleştiğini yazmaktadır (bk. 16. Yüzyılda Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2014, s. 81).
- 105 Âlî Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, I/II. s. 925-926.
- 106 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 48, 54.
- 107 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, (Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), s. 30.
- 108 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, s. 259-260; Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, s. 50, 274; Şükri-i Bitlisî, *Selimnâme*, s. 67-70; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 265; Hamdi Savaş, İshak Çelebi ve Selim-nâmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1986, 51.
- 109 BOA, *TS.MA.e*, nr. 755/22.
- 110 Savaş, İshak Çelebi ve Selim-nâmesi, s. 51; Kılıç, "Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri", s. 108; a.mlf, *Kanuni Devri Osmanlı – İran Münasebetleri (1520-1566)*, İstanbul 2006, s. 46; Konukçu, "Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyunlu Ülkesindeki Faaliyetleri", s. 96, 97-98.
- 111 Efendiyev, "Sultan II. Bayezid ve Şah İsmail", s. 5; H. Erdem Çıpa, *Yavuz'un Kavgası (I. Selim'in Saltanat Mücadelesi)*, İstanbul 2013, s. 34.
- 112 Tansel, *Sultan II. Bayezid*, s. 260 dpn. 11.
- 113 BOA, *TS.MA.e*, nr. 752/18; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 247
- 114 BOA, *TS.MA.e*, nr. 752/18; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 247; Kılıç, "Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri", s. 109; a.mlf, *Kanuni Devri Osmanlı – İran Münasebetleri*, s. 47; Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, s. 33-34.
- 115 Bk. *Selim-nâme*, s. 50, 274.
- 116 Müneccimbaşı Tarihi (*Sahaifü'l-Ahbar fi Vekayü'l-Asar*), II, trc. İsmail Erünsal, İstanbul 1974, s. 422.
- 117 Kılıç, "Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri", s. 109; a.mlf, *Kanuni Devri Osmanlı – İran Münasebetleri*, s. 47; Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, s. 33-34.
- 118 Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, s. 50.
- 119 BOA, *TS.MA.e*, nr. 752/18; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, 27 nolu belge (260-261. sayfalar arasında), 270: Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 47.
- 120 Konukçu, "Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyunlu Ülkesindeki Faaliyetleri", s. 98.
- 121 Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 140-141, 147.
- 122 Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi (1453-1559)*, II, İstanbul 1979, s. 154; Ö. Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul 1980, s. 826; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı İran Siyasî Münasebetleri (1578-1590)*, I, İstanbul 1962, s. 3.
- 123 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), Berlin 1985, s. 91.
- 124 M. Halil Yinanç, "Akkoyunlular", İA, I, 262; Tahsin Yazıcı, "Safevîler", İA, X, İstanbul 1979, s. 54; Tekindağ, "Trabzon", İA, XII/1, 464. Yılmaz Öztuna, Yakup Mirzâ'nın oğlu Murad Paşa'nın Kanûnî döneminde Hemedan (Irak-ı Acem) beylerbeyisi olduğunu, küçük oğlunun da Trabzon'daki ailenin atasını teşkil ettiğini yazmaktadır (bk. *Yavuz Sultan Selim*, s. 31).
- 125 TK.KKA, *TD*, nr. 29, s. 12b.
- 126 Dilaver Akkoyunlu, *Akkoyunlular ve Bayburt – Snorya Tarihi*, Ankara 1992, s. 140-145; Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 67, 68, 102, 328-329; a.mlf, "XV.-XIX. Yüzyıllarda Trabzon Şehir Nüfusu, Nüfusun Yükseliş ve Düşüş Nedenleri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, VI/13, Ankara 2018, s. 135, 136, 137; Sebahittin Usta, *Trabzon'da Vakıflar (1550-1650)*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon 2015, s. 114-116.
- 127 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 62, 67, 109-110.

- 128 TŞS, nr. 1815, s. 3b; TŞS, nr. 1816, s. 14b, 32a, 32b, 47a, 48a, 78b.
- 129 TŞS, nr. 1816, s. 88b.
- 130 TŞS, nr. 1816, s. 48a.
- 131 TŞS, nr. 1818, s. 87a.
- 132 BOA, *Defterhane-i Amire Timar Zeamet (Ruznamçe) Defterleri (= DFE.RZ.d)*, nr. 36, s. 448.
- 133 Ali Kemali, *Erzincan Tarihi*, İstanbul 1932, s. 86; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, I, s. 480 dpn. 104, 506 dpn. 153; a.mlf. *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi*, s. 84-85 dpn. 5, 100-101; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984, s. 196-197. Rize'ye yerleştirilen Akkoyunlu Türkmenleri'yle ilgili bk. 1967 *Rize İl Yıllığı*, Ankara 1968, s. 91; Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 93-94. Mehmet Bilgin, "Akkoyunlu Devletinin Safeviler tarafından ortadan kaldırılmasından sonra Akkoyunlu bakiyeleri Yavuz Sultan Selim tarafından Trabzon Sancağı topraklarına yerleştirilmiş ve günümüzde bölgede yaşayan Türk-İslâm toplumunun en önemli unsurunu oluşturmuşlardır" demektedir (bk. "Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine", *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998) Bildiriler*, Trabzon 1999, s. 84). Bir başka eserinde de "Yavuz Sultan Selim'in valiliği zamanında (1486-1505) Safevîlerin katliamlarından kurtulmak için Doğu Anadolu'dan kaçan Akkoyunlular ve Akkoyunlu ittifakına dâhil boylara mensup Türkmenlerin Trabzon'un özellikle doğu ve güneyinde yer alan topraklara" yerleştirildiğini kaydetmektedir (Bilgin, *Doğu Karadeniz (Tarih - Kültür - İnsan)*, İstanbul 2010, s. 193). Öztuna da, "1501'de Şâh İsmâil Safevî, Akkoyunlular'ı Tebrîz İmparatorluk tahtından kovarak, Fırat'la Taşkent arasında uzanan İran-Türk imparatorluğuna el koydu. Sünnî Akkoyunlular'ın yerine Şîî mezhebini getirdi. Akkoyunlu şehzadeleri, soyluları, adamları, aşiretleriyle, Osmanlı topraklarına akmaya başladılar. Bunlara en iyi muâmeleyi Şehzade Selim gösterdi. Herkesi derecesine göre bir yere iskân etti. Trabzon'la Rize, bilhassa Sürmene ile Rize arasındaki araziye Akkoyunlu Türkmen boylarıyla doldurdu. Bu sûretle bölgede nüfus çok arttı. Güneye doğru Trabzon'la Maçka arası araziye de bunlara verdi"ğini belirtmektedir (bk. *Yavuz Sultan Selim*, s. 31). Akkoyunluların bölgeye yerleştirilmesiyle ilgili ayrıca bk. Bostan, *Rize'nin Sosyal Tarihi*, s. 225-232.
- 134 Osman, Bayburtlu olup, Ferruhşâd Bey'in üç oğlundan biri olan Mehmed Bey'in oğludur ve Ferruhşâd Bey vakfının mütevellisi idi (bk. Miroğlu, "Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan Adlı Eserin Müellifine Dair", *Tarih Dergisi*, 30, İstanbul 1976, s. 51, 53).
- 135 Yavuz Sultan Selim'in Ferruhşâd Bey'e Bayburt ve çevresinde geniş timarlar verdiğine dair bk. Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesîkaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *Tarih Dergisi*, XVII/22, İstanbul 1967, s. 74.
- 136 Osman, *Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân*, Yay. Atsız, İstanbul 2018, s. 25-29; Yunus Özger – Uğur Akbulut, "XIX. Yüzyılda Bayburt Vakıfları", *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, I, Trabzon 2007, s. 496-501. Ferruhşâd Bey'in torunu Bayburtlu Osman, Çaldıran Savaşı sırasında Şah İsmail'in hanımlarından esir alınan "Taclu Hanım"'ın Ferruhşâd Bey'e verildiğini ve "ol hanımdan nice koç oğullar" olduğunu yazmakla beraber (bk. *Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân*, s. 29), bunu doğrulayan bir bilgi ve kayıta rastlanmamıştır. Ancak John E. Woods, Ferruhşâd Bey'in hanımları olarak Zibad bt. Yusuf ve Tâclu hanımları zikretmektedir (bk. *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, Trc. Sibel Özbudun, İstanbul 1993, s. 358). Buna mukabil bu hadiseyle ilgili bilgi veren Osmanlı kaynaklarında, Şah İsmail'in iki hanımıyla birlikte çok sayıda kadının esir edildiği, Şah'ın hanımlarından Taclu Hanım'ın da esir alındığı ve Vidin Sancak Beyi Mesih Bey tarafından mücevherleri karşılığında serbest bırakıldığı, diğer hanımı Bi(e)hrûze'nin nişancı Tâcizâde Cafer Çelebi'yle evlendirildiği kaydedilmektedir (bu konuda geniş bilgi için bk. Gündüz, "Şah İsmail'in Eşi Taçlı Begüm", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 51, Ankara 2009, s. 223-233; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 141-143; Roger M. Savory, "Taclu Hanım: Çaldıran Savaşı'nda Osmanlılar Tarafından Esir Alındı mı Alınmadı mı?", Çev. Osman G. Özgüdenli, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, I/2, İstanbul 2014, s. 221-235; Vedat Turgut, "Şah İsmail'in Hatunu", *OTAM*, 39, Ankara 2016, s. 27-35).

- Taclu Hanım'ın Çaldıran'da esir edildiği ve Vidin Sancak Beyi Mesih Bey tarafından alınan mücevheratının akibetiyle ilgili Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında Veziriazam Pîrî Mehmed Paşa ve ikinci vezir Çoban Mustafa Paşa'yla birlikte bir tahkikatın yapılması, Taclu Hanım'ın esir alındığının kesin olduğunu göstermektedir (bk. BOA, *TS.MA.e*, nr. 276/40; Uzunçarşılı, “Şah İsmail'in Zevcesi Taclu Hanım'ın Mücevheratı”, *Belleten*, XXIII/92, Ankara 1959, s. 611-619). İn'âmât Defteri'nde yer alan 22 Ocak 1527 tarihli bir kayıt da şöyledir: “Âdet-i boğça-i Hanım Hatun, zevce-i köhne-i Şeyh İsmail, hâliyâ zevce-i Hamza Çelebi an veledân-ı Evrenos Beg, an zu'emâ-i vilâyet-i Rumeli. Fî 18 Rebiü'l-âhîr sene 933” (bk. İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 536; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri* s. 1489). Bu defterde Şah İsmail'le ilgili bütün kayıtlar “Şeyh İsmail” şeklinde yer aldığından (bk. İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 156, 284, 285, 288, 404, 411, 452, 456, 536; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri* s. 409, 804, 806, 814, 1163, 1165, 1185, 1304, 1313, 1489) adı geçen Hanım Hatun'un Şah İsmail'in Çaldıran'da esir alınan hanımlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.
- 137 Bk. *Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân*, s. 23, 25.
- 138 Gökbilgin, “XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerâsı”, *Türkiyat Mecmuası*, IX, İstanbul 1951, s. 38-46; Miroğlu, “Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan Adlı Eserin Müellifine Dair”, s. 52.
- 139 Gökbilgin, “XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerâsı”, s. 38-39; Miroğlu, “Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan Adlı Eserin Müellifine Dair”, s. 51.
- 140 Muhtemelen bu şahıs, Şehzade Selim, Kefe'den tahta geçmek üzere İstanbul'a gelirken maiyetinde bulunan “müşâherehorân” arasında adı geçen Mansur Bey'in hısımlı olan ve 38 akça günlük ulûfesi bulunan Maksud Bey (BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 1b), ya da Şah Ali (günlük ulûfesi 20 akça) oğlu Maksud (günlük ulûfesi 10 akça) olmalıdır (bk. BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 14a). Ayrıca burada adı geçen Şah Ali'nin, 1508'de Şehzade Selim tarafından Tercan ve çevresinin idaresi tevcih edilen Şah Ali Bey (bk. BOA, *TS.MA.e*, nr. 755/22) olması da muhtemeldir.
- 141 Gökbilgin, “XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerâsı”, s. 39, 40-41, 42, 43.
- 142 BOA, *TS.MA.e*, nr. 757/27; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 88 dpn. 53.
- 143 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 4a.
- 144 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s.19b.
- 145 BOA, *TD*, nr. 53, s.27.
- 146 BOA, *TD*, nr. 53, s. 114.
- 147 M. Mehdi İlhan, “Diyarbakır Fatihî ve Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa”, *Atatürk ve Diyarbakır*, Diyarbakır 1981, s. 141.
- 148 Bk. Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976, s. 39. Kırzioğlu, Başmîrâhur Bıyıklı Mehmet Paşa'nın 1507'de Safevîler'den kaçtığını ve Amidli Akkoyunlular'dan olduğunu yazmaktadır (bk. *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, s. 106, 111).
- 149 Bk. “Bıyıklı Mehmed Paşa”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 116.
- 150 Sümer, *Tirebolu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 76 dpn. 1; a. mlf, *Çepniler*, İstanbul 1992, s. 84 dpn. 1.
- 151 “Diyarbakır Fatihî ve Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa”, s. 141.
- 152 İlhan, “Diyarbakır Fatihî ve Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa”, s. 138, 141; Vural Genç, “İdris-i Bidlîsî'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları”, *Osmanlı Araştırmaları*, XLVII, İstanbul 2016, s. 151.
- 153 “Diyarbakır Fatihî ve Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa”, s. 143.
- 154 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 62; a.mlf, *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, İstanbul 2012, s. 475.
- 155 Hoca Saadettin, *Tâcü't-tevârih*, IV, Yay. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1979, s. 191; Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 140.
- 156 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*. IX. Defter, (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), s. 125; Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s. 148; Hoca Saadettin,

- Tâcü't-tevârih*, IV, s. 226; Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, I, s. 406; Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara 1998, s. 40.
- 157 Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, s.165. Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Savaşı dönüşünde Kemah Kalesi'ni aldıktan sonra eski mirahuru Bıyıklı Mehmet Paşa'yı Doğu Anadolu'nun fethiyle görevlendirdi. Bıyıklı Mehmet Paşa, Şah İsmail'in Erzincan valisi Rumlu Nur Ali Halife'yi Haziran 1515'te Tunceli'nin Ovacık yöresinde bulunan Tekir Yaylağı'nda ağır mağlûbiyete uğratarak Ulaş ve Yaraş adlı beyleriyle birlikte öldürdü (bk. Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 38-39).
- 158 BOA, *TD*, nr. 52, s. 678, 680.
- 159 BOA, *TD*, nr. 52, s. 30, 678.
- 160 BOA, *TD*, nr. 52, s. 400.
- 161 BOA, *TD*, nr. 52, s. 678, 680.
- 162 BOA, *TD*, nr. 52, s. 228; BOA, *Defterhane-i Amire Timar Zeamet (Ruznamçe) Defterleri (= DFE.RZ.d)*, nr. 1, s. 796, 798, 800, 801, 802, 807, 809, 811, 812, 816, 817, 818, 819, 822, 825, 827, 836, 840, 850; Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 131, 132.
- 163 Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas – Elleri'ni Fethi*, s.151; Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 258.
- 164 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 62; a.mlf, *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, s. 475; Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 70-71, 120, 258, 295.
- 165 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 62; a.mlf, *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, s. 475.
- 166 Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, muh. sy.; a.mlf, *Kara Koyunlular*, I, Ankara 1984, s. 23-25, 26-27, 28-29, 30, 31; Woods, *Akkoyunlular*, s. 325-344.
- 167 İbrahim Tellioğlu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Trabzon 2004, s. 189; Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s. 193-198; Sezgin Demircioğlu - Süleyman Bilgin, *Of Nüfus Defteri (1834)*, İstanbul 2011, muh. sy; Bostan, *Rize'nin Sosyal Tarihi*, s. 231-232.
- 168 Bostan, “Çaykara – Dernekpazarı Tarihi”, *Geçmişten Geleceğe Çaykara – Dernekpazarı (Tarih – Toplum-Kültür)*, İstanbul 2005, s. 29-30; a.mlf, *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, s.146-148; a.mlf, “XV. XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Of Kazası”, *Başlangıçtan Günümüze Her Yönüyle Of*, Trabzon 2016, s. 44-45; a.mlf, *Rize'nin Sosyal Tarihi*, s. 231-232. Bilgin, *Doğu Karadeniz'de Bir Derebeyi Ailesi Sarializâdeler (Sarallar)*, Trabzon 2006, s. 15-35. Michael E. Meeker, Muradoğlu (Çakıroğlu) İsmail Ağa'nın “Kürt” kökenli olduğunu yazmaktadır ki (bk. *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus-Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası*, İstanbul 2005, s. 229) ancak bunu teyit eden bir bilgi yoktur. Aksine Çakıroğulları hakkında bilgi veren internet sitesinde Çakıroğulları'nın Akkoyunlu aşiretlerinden olduğu belirtilmektedir (bk. Bilgin, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine”, s. 80-81; a.mlf, *Doğu Karadeniz*, s. 194, 197; Tellioğlu, *Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 189).
- 169 Cafer Can, *Çaykara-Eğridere Köyü Tarihi ve Ailelerin Soy Ağaçları*, İstanbul 2005, s. 42, 76, 95, 123, 131, 142, 194, 215, 283, 292, 293, 333.
- 170 Taşpınar, *Rize Tarihi*, s. 94; Bostan, “Çaykara – Dernekpazarı Tarihi”, s. 19, 87; a.mlf, “XV.-XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Of Kazası”, s. 45.
- 171 Engin Kaban, *Hasan Râmi Efendi ve Çaykara Sosyo-Kültürel Hayatına Etkileri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1997, s. 34; İsmail Hakkı Bakkaloğlu, “Çaykara Medreseleri, Müderrisler ve İcazetnâmeler”, *Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-I (16-19 Temmuz 2002)*, Trabzon 2005, s. 366-367. Bilgin, Solaklı Deresi vadisinin yukarı kısmı (Çaykara bölgesi) ve bu vadinin yan kolu olan Holo Deresi köylerinde yaşayan birçok ailenin Doğu Anadolu ve Tebriz'in fethinden sonra götürülüp bölgeye yerleştirildiğini belirtmektedir (bk. *Sarializâdeler*, s. 26-27).
- 172 Dündar Alıkalıç, *Sürmene Nüfus Defteri (1834)*, İstanbul 2013, muh. sf.
- 173 Bostan, “XV. – XIX. Yüzyıllarda Maçka Kazasında Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı”, *Uluslararası Giresun ve Doğu*

- Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu (09-11 Ekim 2008) Bildiriler*, I, Ankara 2009, s. 214-215; a.mlf, *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, s. 334-336.
- 174 Süleyman Bilgin – Ali Mesut Birinci – Mustafa Çakıcı – Sezgin Demircioğlu, *Trabzon Nüfus Kütüğü (1834)*, İstanbul 2010, muh. sy.
- 175 Zehra Topal, *1840 Tarihli Akçaabat Nüfus Kayıtları*, Akçaabat 2010, muh. sy.
- 176 Muhammet Safi, *Rize Tahrir-i Öşür Envanteri (1850 Rize Sülaleri)*, İstanbul 2007, muh. sy; Bostan, *Rize'nin Sosyal Tarihi*, s. 231.
- 177 Murat Ümit Hiçyılmaz, Çayeli'nden Oyani (1835 Arhavi – Hopa – Fındıklı Nüfus Kayıtları), İstanbul 2015, muh. sy.
- 178 Erkan, *Rize Şer'iyye Sicilleri I (1509 No'lu Sicil – Metin ve Tahlil)*, İstanbul 2011, muh. sy.
- 179 Taşpınar, 1501-1507 yılları arasında “Sürmene ile Rize arasında” Akkoyunlu Türkmen göçünün yoğun olarak sürdüğünü ve bu Türkmen göçünün “bölgemizin vatan olmasında önemli bir rol” oynadığını ifade etmektedir. Ayrıca Yavuz'un Trabzon sancağına göç eden Türkmen topluluklarının geçimini kolaylaştırmak için “1508'de bu Türkmenlerden kurulu bir ordu ile Kutais'i” aldığını kaydetmektedir. Yine “bu Sünnî Akkoyunlu Türkmenleri tıpkı Tebrizliler gibi ke y içe ve ge yi ce biçiminde” konuştuklarını, bunların ziraat ve hayvancılık kültürünü bölgeye taşıdıklarını ve “Rize'nin dağına, taşına, ovasına, yaylasına Türk Mührü'nü” vurduklarını belirtmektedir (bk. *Rize Tarihi*, s. 93).
- 180 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 37.
- 181 Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s. 193, 213.
- 182 Bostan, “Yavuz Sultan Selim'in Şehzadelik Dönemi”, s. 39.
- 183 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 14a.
- 184 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, muh.sy.
- 185 TŞS, nr. 1818, s. 103b.
- 186 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, 99, 103, 107, 109, 112, 116, 339, 340; a.mlf, *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri*, 145-146; a.mlf., *Rize'nin Sosyal Tarihi*, s. 233-234.
- 187 Uzunçarşılı, “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, s. 668-692.
- 188 BOA, *TS.MA.d*, nr. 10184, s. 1-10. Bu defterin 5. ve 6. sayfaları bulunmamaktadır. Muhtemelen tasnifi yapan görevliler sayfa numaralarını yazarken bu sayfaları atlamışlardır.
- 189 BOA, *MAD*, nr. 17893.
- 190 BOA, *MAD*, nr. 334.
- 191 BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 118, 127, 131/1.
- 192 BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 336-337.
- 193 BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 368.
- 194 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 70-71, 76.
- 195 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 70-71, 80-81.
- 196 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 80-81.
- 197 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 11, 36; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 471; Barkan, “İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri”, s. 346; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 124, 183.
- 198 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 21; Barkan, “İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri”, s. 323; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 148.
- 199 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 12, 20, 138; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 128, 146, 384.
- 200 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 215; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 603.
- 201 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 322; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 925.
- 202 BOA, *TD*, nr. 52, s. 163, 188.
- 203 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 401, 448; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1155, 1295.
- 204 BOA, *TS.MA.e*, nr. 754/100-3; Emecen, *Yavuz Sultan Selim* (2018), s. 38.
- 205 *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 125.
- 206 *Yavuz Sultan Selim*, s. 41.
- 207 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 76.
- 208 BOA, *TS.MA.e*, nr. 578; Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, s. 108; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 489. Mecdî Mehmed Efendi, Abdülhalim Çelebi'nin Selim'in

- imamı olduğunu belirtmektedir (bk. Şakaîk-i Nu'maniye ve Zeyilleri, I, Yay. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, s.386).
- 209 BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 227, 324.
- 210 BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 96, 122, 140, 333, 334, 418.
- 211 BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 69, 79.
- 212 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 68, 72, 77, 81, 82, 84.
- 213 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 114, 195, 211, 213, 221, 252, 266, 314, 342, 355, 396; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s., 353, 521, 590, 599, 615, 714, 765, 893, 1024, 1142.
- 214 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 430, 479, 494; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1250, 1263, 1400.
- 215 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 354; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1308.
- 216 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 411; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 1186.
- 217 Sehi Bey, *Sehi Bey Tezkiresi / Heşt Behişt*, Yay. Mustafa İsen, Ankara 1998, s. 89-90.
- 218 Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale 2014, s. 519.
- 219 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 7; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 115; Mecdi Mehmed Efendi, Şakaîk-i Nu'maniye ve Zeyilleri, I, s. 515. Mevlana Hekim Sinan, I. Selim tahta geçince görevine saray tabibi olarak devam etmiştir.
- 220 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 72.
- 221 Mecdi Mehmed Efendi, Şakaîk-i Nu'maniye ve Zeyilleri, I, s. 404, 488.
- 222 Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, Yay. Fahri Çetin Derin – Vahit Çubuk, İstanbul 1985, s. 18.
- 223 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 1b-2a.
- 224 Nasuh Bey'in 1489 yılında Şehzade Selim'in lalası olduğu görülmektedir (bk. BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 368).
- 225 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 1b-2a. Müşâherehorân, küçük ruznâmçe kaleminden maaş alan belli gruplar için kullanılan bir tabir olduğuna dair bk. Afyoncu, "Müşâherehorân", *DİA*, XXXII, (İstanbul 2005), s. 153-154.
- 226 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 2a-3a.
- 227 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 1b-3a.
- 228 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 3b-7a.
- 229 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 8a.
- 230 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 9b-13a.
- 231 BOA, *TD*, nr. 53, s. 16.
- 232 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 14a.
- 233 Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, s. 284. Karamanlılar grubuyla ilgili benzer değerlendirmeler için bk. Çıpa, *Yavuz'un Kavgası*, s. 187-188; a.mlf, "Bir Defterin Anlatıkları: I. Selim Döneminin (1512-1520) İlk Mevacib Defteri", s. 209.
- 234 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 14a-14b.
- 235 BOA, *TD*, nr. 53, s. 51.
- 236 BOA, *TD*, nr. 53, s. 108-109.
- 237 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 14b-17a.
- 238 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 19b-21b.
- 239 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 21b-22a.
- 240 Çıpa, "Bir Defterin Anlatıkları: I. Selim Döneminin (1512-1520) İlk Mevacib Defteri", *Filiz Çağman'a Armağan*, İstanbul 2018, s. 210.
- 241 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), s. 29-30; a.mlf, *Tevârih-i Âl-i Osman*. VIII. Defter, s. 251-252; Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, I/II. s. 925-926; Tekindağ, "Trabzon", *İA*, XII/1, 464; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 246; Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim'in Siyasi ve Askeri Hayatı*, s. 18; Erkan, bu hadisenin 1510 tarihinde gerçekleştiğini yazmaktadır (bk. 16. Yüzyılda Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları, s. 81).
- 242 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 21b- 22b.
- 243 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 22b-23a.
- 244 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 23a-23b.
- 245 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 24a-24b.
- 246 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 24b-25a.
- 247 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 1b-25a.
- 248 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 1b-25a; Çıpa, *Yavuz'un Kavgası*, s. 181, 189.
- 249 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 75, 77, 82, 83.
- 250 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 76.
- 251 BOA, *MAD*, nr. 334, s. 80-81.

- 252 İBAK. MC, İD, nr. 091, s. 985; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 159.
- 253 Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası – Celâli İşyanları*, İstanbul 2017, s. 89 dñn. 2.
- 254 Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, II, İstanbul 1979, s. 422.
- 255 BOA, MAD, nr. 828, s. 26-67.
- 256 BOA, TD, nr. 53, s. 5-7.
- 257 Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 123.
- 258 BOA, TS.MA.e, nr. 745/80; BOA, TS.MA.e, nr. 756/47; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 81; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 274; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 51.
- 259 TK. KKA, TD, nr. 29, s. 4a.
- 260 Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 265.
- 261 BOA, TS.MA.d, nr. 2921, s. 14a.
- 262 BOA, TS.MA.d, nr. 2921, muh.sy.
- 263 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 491 (Tablo: CXXIX).
- 264 BOA, TS.MA.e, nr. 745/21; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 75-76.
- 265 BOA, TS.MA.e, nr. 752/18; Tansel, *Sultan II. Bayezid*, s. 266-268.
- 266 BOA, TS.MA.e, nr. 850/38.
- 267 BOA, TS.MA.e, nr. 754/100-3.
- 268 Şahin - Emecen, *II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkam Defteri*, s. 32, hük. 111.
- 269 İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 89; Emecen, *Yavuz Sultan Selim (2018)*, s. 41.
- 270 Âşık Mehmed b. Ömer, *Menâziru'l-Avâlim*, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Ktp., nr. 616 s. 28b; Halil Edhem, “Osmanlı Kitabeleri”, s. 324.
- 271 “*An-mahsûlât-ı evkaf-ı İmâret-i Vâlîde-i Hazret-i Pâdişâh-ı Âlem-penâh el-vâkı' fî gurre-i Muharremü'l-harâm sene ihdâ ve işrîn tis'a mie*”, bk. BOA, TD, nr. 53, s. 1. Hatuniye İmâreti'ne vakfedilen gelirler için bk. BOA, TD, nr. 53, s. 1-3; BOA, TD, nr. 387, s. 718, 728-730; BOA, TD, nr. 288, s. 117-118, 126; BOA, *Bâb-ı Âsafî, Defterhâne-i Âmire Kalemî (= A.DFE)*, nr. 595, s. 1-12; TK. KKA, TD, nr. 43, s. 185b-198a [208a]; BOA, A.DFE, nr. 85, s. 4-51.
- 272 TK. KKA, TD, nr.43, s. 2a.
- 273 BOA, A.DFE, nr. 85, s. 51.
- 274 BOA, KK, MK, nr. 2697, s. 58a.
- 275 TK. KKA, TD, nr. 43, s. 2b.
- 276 BOA, Cevdet, *Evkaf*, nr. 90/4496. Bu caminin Hüseyin Ağa Camii adıyla XVIII ve XIX. yüzyıllarda da varlığını sürdürdüğü görülmektedir (BOA, Ali Emîri, *Mustafa III*, nr. 77/5703; BOA, Ali Emîri, *Selim III*, nr. 419/24010; BOA, Cevdet, *Evkaf*, nr. 243/12130).
- 277 Özkan Özer Keskin, *Başlangıcından 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Gülbahar Hatun Vakfı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora Tezi, Samsun 2018, s. 92. 29 Zilhicce 1218 / 10 Nisan 1804 tarihli bir kayıтта Rize kasabasında bulunan Hüseyin Ağa Camii hitabet görevinin Hafız Mehmed Ataullah'a tevcih edildiği ve ücretini de Hatuniye Evkafı'ndan alacağı belirtilmektedir (BOA, Ali Emiri, *Selim III*, nr. 419/ 24010).
- 278 Bu konuda geniş bilgi için bk. Bostan, *Rize'nin Sosyal Tarihi*, s. 97-104.
- 279 Bu camiyle ilgili kayıtlar için bk. BOA, TD, nr.52, s. 447, 453; BOA, TD, nr. 288, s. 497.
- 280 Emecen, *Yavuz Sultan Selim (2018)*, s. 41.
- 281 1515, 1520 ve 1554 tarihli Tahrir Defterleri'nde “*Cami'-i Hazret-i Hüdavendigâr*” adıyla kaydedilen Giresun Kalesi'ndeki cami (bk. BOA, TD, nr. 52, s. 599, 620; BOA, TD, nr. 387, s. 746, 751, 761; BOA, TD, nr. 288, s. 742), 1583 tarihli defterde ise “*Cami'-i Sultan Mehmed Han*” adıyla zikredilmektedir (bk. TK. KKA, TD, nr. 43, s. 199a-b [209a-b]) ki muhtemelen kâtabin dikkatsizliğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim bu cami XX. yüzyılın başlarına kadar Yavuz Sultan Camii olarak kayıtlara geçmiştir. 1930'lu yıllarda yıkıldığı anlaşılmaktadır (bk. Mehmet Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, Giresun 2008, s. 23-28)
- 282 Bk. BOA, TD, nr. 52, s. 620.
- 283 Bostan, “Tirebolu'nun İdarî, Sosyal ve İktisadî Yapısı (XV. – XVII. Yüzyıllar)”, *Tirebolu Tarihi Yazıları*, İstanbul 2016, s. 91.
- 284 BOA, TD, nr. 52, s. 716; BOA, TD, nr. 387, s. 762; BOA, TD, nr. 288, s. 586; TK. KKA, TD, nr. 43, s. 81a.
- 285 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 283 (Tablo: LXXXIX).
- 286 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 376, 442.
- 287 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 448-449, 457.

- 288 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 458; Bostan, *Rize'nin Sosyal Tarihi*, s. 75-76.
- 289 H. Edhem, "Osmanlı Kitabeleri", 336-337.
- 290 Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, s. 109; Goloğlu, *Trabzon Tarihi: Fetihden Kurtuluşa Kadar*, s. 23.
- 291 Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 82.
- 292 Yağcı, *Yavuz Sultan Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 47.
- 293 *Osmanlı Tarihi*, II, s. 304, 305.
- 294 Mehmet Hüsrev Subaşı, *Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yapılan Nazîreler*, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü – Yayınlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1982, s. 63; Mustafa İsen, "Osmanlı Hanedanının Şairlik Yönü", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 58, Ankara 1999, s. 81, 86; Tûbâ Işımsu İsen Durmuş, *II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmîlik Geleneği*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 37.
- 295 Ahmet Şimşirgil, *Kayı – III (Haremeyn Hizmetinde II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim)*, İstanbul 2018, s. 272.
- 296 Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, İstanbul 1996, s. 61, 162.
- 297 Yağcı, *Yavuz Sultan Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 218.
- 298 Halil İnalıcık, *Şair ve Patron – Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Ankara 2003, s. 25.
- 299 Durmuş, *Osmanlı Edebî Hâmîlik Geleneği*, s. 148; Yağcı, *Yavuz Sultan Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 218, 220, 224-226, 339, 350, 444, 510, 519.
- 300 Yağcı, *Yavuz Sultan Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 209, 226, 347, 510.
- 301 Yağcı, *Yavuz Sultan Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 238.
- 302 İhsan Fazlıoğlu, "Şehir Tarihi Çalışmalarında Yazma Eserlerden Nasıl İstifade Edilebilir?", *Türkiye Araştırmaları Lideratür Dergisi*, III/6, İstanbul 2005, s. 520; Yağcı, *Yavuz Sultan Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 61-63.
- 303 Yağcı, *Yavuz Sultan Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 73.
- 304 Vural Genç, "Acem'den Rum'a": İdris-i Bidlisî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. B ayezid Kısmı (1481-1512), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 201, 245.
- 305 İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 285; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 805.
- 306 Uzunçarşılı, "Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı", *Belleten*, XLI/161, Ankara 1977, s. 84, 85.
- 307 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, (Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), s. 39.
- 308 BOA, TS.MA.e, nr. 752/18; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, 27 nolu belge (260-261. sayfalar arasında).
- 309 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 46-47; Faruk Söylemez, "Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II/33, Kayseri 2012, s. 65.
- 310 Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 77; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 47.
- 311 Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, I/II, s. 932-933; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 47.
- 312 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 47.
- 313 İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 339; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 48; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri*, s. 971.
- 314 BOA, TS.MA.e, nr. 745/21; Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 75-76; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 268; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 46.
- 315 Uluçay, "Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 76, 77; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 268.
- 316 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (= TS.MK), *Emanet Hazinesi (E.H.)*, nr. 1416 (*Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han-Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi*), s. 23b. Bu eserin iç kapak kısmında Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi'nin *Târih-i Âl-i Osman (Nevâdirü'l Vuka')* eserinin Sultan II. Bayezid ve Sultan I. Selim bölümleri olduğu belirtilmektedir. Ancak Solakzâde'nin tarihi konusunda yapılan bir doktora çalışmasında bu nüshadan söz edilmemiştir (Süleyman Lokmacı, *Solakzâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkid*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015). Yaptığımız incelemede

- “*Vakayi’-i Sultan Bayezid ve Selim Han*” adlı nüsha 67 varaktan oluşmakta olup Solakzâde’nin *Nevâdirü’l Vuka’* adlı tarihinin bir bölümü olduğu görülmüştür (bk. Lokmacı, *Solak-zâde Tarihi’nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, s. 362-531).
- 317 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 48.
- 318 TS.MK, *E.H.*, nr. 1416 (*Vakayi’-i Sultan Bayezid ve Selim Han*- Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi), s. 23b; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 271; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 49; Lokmacı, *Solak-zâde Tarihi’nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, s. 419.
- 319 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 50.
- 320 TS.MK, *E.H.* nr. 1416 (Solakzâde, *Vakayi’-i Sultan Bayezid ve Selim Han*), s. 24a; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 80; Lokmacı, *Solak-zâde Tarihi’nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, s. 419.
- 321 İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 410; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 80; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 271; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 50.
- 322 BOA, *TS.MA.e*, nr. 754/100-12; BOA, *TS.MA.e*, nr. 754/100-13.
- 323 BOA, *TS.MA.e*, nr. 754/100-9; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 80; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 272; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 50.
- 324 BOA, *TS.MA.e*, nr. 745/80; BOA, *TS.MA.e*, nr. 756/47; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 81; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 274; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 51.
- 325 BOA, *TS.MA.e*, nr. 754/100-4; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 82; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 274; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 52-53.
- 326 BOA, *TS.MA.d*, nr. 5374; Çıpa, *Yavuz’un Kavgası*, s. 147.
- 327 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 54.
- 328 BOA, *TS.MA.e*, nr. 699/74; BOA, *TS.MA.e*, nr. 756/54.
- 329 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 54.
- 330 BOA, *TS.MA.e*, nr. 881/13.
- 331 BOA, *TS.MA.e*, nr. 745/27.
- 332 BOA, *TS.MA.e*, nr. 752/44.
- 333 BOA, *TS.MA.e*, nr. 745/27; BOA, *TS.MA.e*, nr. 754/100-5; BOA, *TS.MA.e*, nr. 754/100-6; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 83-84; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 274-275; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 54-55.
- 334 BOA, *TS.MA.e*, nr. 754/100-5; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 84; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 275; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 55.
- 335 Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 84-85; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 275-276; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 55; Söylemez, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, s. 68.
- 336 BOA, *TS.MA.d*, nr. 5374; Çıpa, *Yavuz’un Kavgası*, s.148; a.mlf, “Bir Defterin Anlattıkları: I. Selim Döneminin (1512-1520) İlk Mevacib Defteri”, s. 208-209.
- 337 TS.MK, *E.H.*, nr. 1416 (Solakzâde, *Vakayi’-i Sultan Bayezid ve Selim Han*), s. 24a; Lokmacı, *Solak-zâde Tarihi’nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, s. 420.
- 338 BOA, *TS.MA.e*. 755/79.
- 339 Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, s. 87; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 240; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 86; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 275-279; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 55-56; Söylemez, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, s. 68-72.
- 340 Savaş, İshak Çelebi ve Selim-nâmesi, s. 147.
- 341 İBAK.MC, İD, nr. O.71, s. 445; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri*, s. 1288.
- 342 Söylemez, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, s. 72.
- 343 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 59-60.
- 344 Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 90 dpn. 57; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 280-281; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 56-57.
- 345 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 241-242.
- 346 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 57.
- 347 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 354; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri*, s. 1308.
- 348 Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 281-282; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 58.
- 349 Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 88 dpn. 51; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 58.
- 350 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 58.
- 351 Savaşın gelişimi ve bazı ayrıntılarıyla ilgili bk. Giovan Antonio Menavino, *Türklerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme*, Trc. Harun Mutluay, İstanbul 2011, s. 126-128.
- 352 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 59; Söylemez, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, s. 73.

- 353 BOA, *TS.MA.e*, nr. 969/20-10.
- 354 BOA, *TS.MA.e*, nr. 967/28-1.
- 355 BOA, *TS.MA.e*, nr. 969/20-13.
- 356 BOA, *TS.MA.e*, nr. 969/27-6.
- 357 BOA, *TS.MA.e*, nr. 967/27-15.
- 358 BOA, *TS.MA.e*, nr. 969/20-3.
- 359 BOA, *TS.MA.e*, nr. 748/2.
- 360 BOA, *TS.MA.e*, 969/20-8.
- 361 Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 88.
- 362 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 454; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri*, s. 1308. Uzunçarşılı, Çorlu savaşın 8 Cemaziye’l-evvel 917’de (3 Ağustos 1511) (bk. *Osmanlı Tarihi*, II, s. 242), Fikret Yılmaz da 28 Temmuz 1911 tarihinde gerçekleştiğini belirtmektedir (bk. “Selim’i Yazmak”, s. 343). Yavuz Ercan da savaşın 3 Ağustos 1511 tarihinde yapıldığını kaydetmektedir (bk. “Yavuz Sultan Dönemi”, s. 424).
- 363 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 454, 460, 467, 473, 476; İsmail Erünsal, “II. Bayezid Devrine Ait Bir İn’âmât Defteri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11, İstanbul 1981, s. 336; Emecen, *Yavuz Sultan Selim (2018)*, s. 58.
- 364 BOA, *TS.MA.d*, nr. 5374. H. Erdem Çıpa, bu defteri bir masraf defter olarak değerlendirmekle (bk. *Yavuz’un Kavgası*, s. 146, 149; a.mlf, “Bir Defterin Anlattıkları: I. Selim Döneminin (1512-1520) İlk Mevacib Defteri”, s. 208) beraber, bunun bir masraf defteri değil, isimleri yazılan beylere daha önce verilen ve şimdi verilecek olan dirliklerin toplamlarının kaydedildiği defter olduğu açıktır (Bu konudaki değerlendirmelerle ilgili bk. Yılmaz, “Selim’i Yazmak”, s. 349-351).
- 365 Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 88-89 dpn. 54.
- 366 BOA, *TS.MA.d*, nr. 5374.
- 367 BOA, *TS.MA.e*, 854/77; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 89.
- 368 Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, s. 87; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 240; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 86; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 275-279; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 55-56; Söylemez, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, s. 68-72.
- 369 İBAK.MC, İD, nr. 0.71, s. 445; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri*, s. 1288; Savaş, İshak Çelebi ve Selim-nâmesi, s. 147..
- 370 İBAK.MC, İD, nr. 0.71, s. 455, 463, 484, 492; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri*, s. 1310, 1327, 1376, 1397.
- 371 BOA, *TS.MA.e*, nr. 854/77; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, s. 89-80 dpn. 56; Emecen, *Yavuz Sultan Selim (2018)*, s. 63.
- 372 İBAK. MC, İD, nr. 0.71, s. 464, 487; Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri*, s. 62, 1329, 1382.
- 373 BOA, *MAD*, nr. 17893, s. 125.
- 374 BOA, *TS.MA.e*, nr. 756/105.
- 375 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 60-61.
- 376 TS.MK, *E.H.*, nr. 1416 (Solakzâde, *Vakayi’-i Sultan Bayezid ve Selim Han*), s. 24a; Söylemez, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, s. 78.
- 377 BOA, *TS.MA.e*, nr. 578/36; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VII/10, İstanbul 1954, s. 117-120; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 289-291; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 61; Söylemez, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, s. 79.
- 378 TSKK, *E.H.* nr. 1416 (Solakzâde, *Vakayi’-i Sultan Bayezid ve Selim Han*), s. 29a-29b; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s.290 dpn. 188; Söylemez, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, s. 79 dpn. 63; Lokmacı, *Solak-zâde Tarihi’nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, s. 434.
- 379 BOA, *TS.MA.e*, nr. 578/36; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VII/10, s. 120; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 291-292; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 61-62.
- 380 BOA, *TS.MA.e*, nr. 754/104.
- 381 TS.MK, *E.H.* nr. 1416 (Solakzâde, *Vakayi’-i Sultan Bayezid ve Selim Han*), s. 30a; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VII/10, s. 123-124; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 293; Söylemez, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, s. 82; Lokmacı, *Solak-zâde Tarihi’nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, s. 435.
- 382 BOA, *TS.MA.e*, nr. 969/1; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VIII/11-12, İstanbul 1956, s. 186 dpn 55.
- 383 BOA, *TS.MA.e*, 749/61; Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VIII/11-12, s. 185-188; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 298; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 63-64.
- 384 Uluçay, “Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih*

- Dergisi*, VII/10, s. 126; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 299-300; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 64.
- 385 Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, I/II, s. 950-951; Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 302-303; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 65-66.
- 386 Tansel, *Sultan II. Bayezit*, s. 307-310; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 66-69.
- 387 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 27-47; Bostan, "Tirebolu'nun İdarî, Sosyal ve İktisadî Yapısı", s. 54.
- 388 BOA, *TD*, nr. 53, s. 5; BOA, *TD*, nr. 387, s. 716-717, 728, 767.
- 389 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 163, 165.
- 390 BOA, *TD*, nr. 387, s. 728.
- 391 BOA, *TD*, nr. 53, s. 5; BOA, *DFE.RZ.d*, nr. 1, s. 794.
- 392 BOA, *TS.MA.d*, nr. 2921, s. 1b-25a.
- 393 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 258-264.
- 394 Bostan, *Rize'nin Sosyal Tarihi*, s. 191-221, 225-232, 233-234.
- 395 Bilgin, *Doğu Karadeniz*, s. 198; a.mlf., *Sarializâdeler*, s. 35; Meeker, *Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası*, s. 187, 189, 190; Can, *Çaykara Eğridere Köyü Tarihi ve Ailelerin Soy Ağaçları*, s. 63, 90; Bostan, *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri*, s. 336.
- 396 Bostan, "Çaykara ve Dernekpazarı Tarihi", *Geçmişten Geleceğe Çaykara Dernekpazarı (Tarih - Toplum - Kültür)*, İstanbul 2005, s. 30; a.mlf., *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri*, s. 149-150, 414; a.mlf., "XV-XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Of Kazası", *Başlangıcından Günümüze Her Yönüyle Of*, Trabzon 2016, s. 45-46; a.mlf., *Rize'nin Sosyal Tarihi*, s. 232-233; a.mlf., "Maraşlı Şeyh Osman Efendi'nin Of Bölgesinin Türkleşme ve İslamlaşmasındaki Etkisi", *I. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu (12-14 Aralık 2019) Bildiriler Kitabı*, Trabzon 2020, s. 265.
- 397 Bostan, "Maraşlı Şeyh Osman Efendi'nin Of Bölgesinin Türkleşme ve İslamlaşmasındaki Etkisi", s. 264-265.
- 398 Bostan, "XV. - XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Of Kazası", s. 45.
- 399 Can, *Çaykara-Eğridere Köyü Tarihi ve Ailelerin Soy Ağaçları*, s. 36, 62, 63, 109, 177, 178, 200, 210, 226, 256, 275, 346, 347.
- 400 Bostan, "Maraşlı Şeyh Osman Efendi'nin Of Bölgesinin Türkleşme ve İslamlaşmasındaki Etkisi", s. 261, 265.
- 401 Bostan, "XV. - XIX. Yüzyıllarda Maçka Kazasında Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı", s. 215.
- 402 Bostan, *Rize'nin Sosyal Tarihi*, s. 232-233.
- 403 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 359; a.mlf., *Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, s. 340.
- 404 İvaz, Alahnas (Eynesil) müsellemlerinden olup "sâbika Erzincan'da Hüdavendikâr (Yavuz Sultan Selim) huzurunda baş kesüp ve Kemah kal'ası üzerinde yoldâşlığı zâhir olmağın timâr emr olundu" (BOA, *TD*, nr. 52, s. 739).
- 405 BOA, *TD*, nr. 52, muh. sy.
- 406 BOA, *TD*, nr. 53, muh. sy.
- 407 BOA, *TD*, nr. 53, s. 3-4.
- 408 Bostan, *Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, s. 376-541.
- 409 Subaşı, *Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yapılan Nazîreler*, s. 123.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (= BOA)

Ali Emîrî Tasnifi,

Mustafa III, nr. 77/5703.

Selim III, nr. 419/ 24010.

Bâb-ı Âsafî, Defterhâne-i Âmire Kalemi (= A.DFE), nr. 85, 595.

Cevdet Tasnifi,

Evkaf, nr. 90/4496, 243/12130.

Defterhane-i Amire Timar Zeamet (Ruznamçe) Defterleri (= DFE.RZ.d), nr. 1, 36.

Maliyeden Müdevver Defterler (= MAD), nr. 334, 828, 17893.

Tahrir Defteri (= TD), nr. 52, 53, 288, 387.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi.evrak (= TS.MA.e), nr. 276/40, 578/36, 699/74, 745/21, 745/27, 745/80, 748/2, 749/61, 752/18, 754/100-1, 754/100-3, 754/100-4, 754/100-5, 754/100-6,

- 754/100-9, 754/100-12, 754/100-13, 754/104, 755/22, 755/79, 756/47, 756/54, 757/27, 850/38; 854/77, 881/13, 967/27-15, 967/28-1, 969/1, 969/20-3, 969/20-8, 969/20-10, 969/20-13, 969/27-6.
- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi.defter (=TS.MA.d)*, nr. 1172, 1195, 1196, 2921, 5374, 8920, 9167,10184.
- Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi (= TK. KKA)**
- TD*, nr. 29, 43.
- Trabzon Şer'iyye Sicili (= TŞS)**, nr. 1815, 1816, 1818.
- İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı - Muallim Cevdet Yazmaları (= İBAK. MC)
- İn'âmât Defteri (= İD), nr. 0.71.
- Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (= TS.MK)**
- Emanet Hazinesi (E.H.)*, nr. 1416 (*Vakayî-i Sultan Bayezid ve Selim Han- Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi*)
- 2. Kitap ve Makaleler**
- 1967 *Rize İl Yıllığı*, Ankara: Rize Valiliği Yayınları, 1968.
- AFYONCU, Erhan, "Müşâherehorân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (=DİA), XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, s. 153-154.
- AFYONCU, Erhan, *Muhteşem Süleyman*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.
- AHMED TEVHİD, "Trabzon'da Basılmış Paralar", *Türk Yurdu*, I/6, İstanbul 1341, s. 543-545.
- AKBULUT, Ömer, *Gülbahar Hatun Camii, Ayşe Hatun ve Yavuz Selim*, Trabzon: İnkılap Matbaası, 1965.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimâî Tarihi (1453-1559)*, II, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1979.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası – Celâlî İsyanları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- AKKOYUNLU, Dilaver, *Akkoyunlular ve Bayburt – Snorya Tarihi*, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 1992.
- ALİ KEMALİ, *Erzincan Tarihi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1932.
- ALİKILIÇ, Dünder, *Sürmene Nüfus Defteri (1834)*, İstanbul: Alioğlu Yayınevi, 2013.
- ALTINDAĞ, Şinasi, "Selim I", *İslam Ansiklopedisi* (= İA), X, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1979, s. 423-434.
- ÂŞIK MEHMED b. ÖMER, *Menâziru'l-Avâlim*, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Ktp., nr. 616.
- ATEŞ, Abdurrahman, "Şehzade Selim ve Şah I. İsmail'in Gürcistan Seferleri (XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, I/2, Konya 2015, s. 97-110.
- AYDIN, Dünder, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- BAKKALOĞLU, İsmail Hakkı, "Çaykara Medreseleri, Müderrisler ve İcazetnâmeler", *Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu-I (16-19 Temmuz 2002)*, Trabzon: Çaykara Müftülüğü Yayınları, 2005, s. 337-377.
- BARKAN, Ö. Lütfi, "Osmanlı Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *Belgeler*, IX/13, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1979, s.1-380.
- BARKAN, Ö. Lütfi, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980.
- BİLGİN, Mehmet, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine", *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998) Bildiriler*, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1999, s. 47-87.
- BİLGİN, Mehmet, *Doğu Karadeniz'de Bir Derebeyi Ailesi Saralizâdeler (Sarallar)*, Trabzon: Serander Yayınları, 2006.
- BİLGİN, Mehmet, *Doğu Karadeniz (Tarih – Kültür – İnsan)*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010.
- BİLGİN, Süleyman – BİRİNCİ, Ali Mesut – ÇAKICI, Mustafa – DEMİRCİOĞLU, Sezgin, *Trabzon Nüfus Kütüğü (1834)*, İstanbul: Düzey Matbaacılık, 2010.
- BOSTAN, M. Hanefi, *XV – XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002.
- BOSTAN, M. Hanefi, "Çaykara – Dernekpazarı Tarihi", *Geçmişten Geleceğe Çaykara – Dernekpazarı (Tarih – Toplum-Kültür)*, İstanbul: Çaykara ve Dernekpazarı Kültür Yardımlaşma Cemiyeti Yayını, 2005, s. 17-94.
- BOSTAN, M. Hanefi, "XV. – XIX. Yüzyıllarda Maçka Kazasında Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu (09-11 Ekim 2008) Bildiriler*, I,

- Ankara: Giresun Belediyesi Yayını, 2009, s. 193-216.
- BOSTAN, M. Hanefi, *Karadeniz’de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, İstanbul: Nöbetçi Yayınevi, 2012.
- BOSTAN, M. Hanefi, “Tirebolu’nun İdarî, Sosyal ve İktisadî Yapısı (XV. – XVII. Yüzyıllar)”, *Tirebolu Tarihi Yazıları*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2016, s. 51-91.
- BOSTAN, M. Hanefi, “XV. - XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Of Kazası”, *Başlangıçtan Günümüze Her Yönüyle Of*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 35-109.
- BOSTAN, M. Hanefi, “XV.-XIX. Yüzyıllarda Trabzon Şehir Nüfusu, Nüfusun Yükseliş ve Düşüş Nedenleri”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, VI/13, Ankara 2018, s. 121-154.
- BOSTAN, M. Hanefi. “Yavuz Sultan Selim’in Şehzadeliği Dönemi (1487-1512)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 40, İstanbul 2019, s. 1-86.
- BOSTAN, M. Hanefi, *Rize’nin Sosyal Tarihi (Fetihden 18. Yüzyıla)*, Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2020.
- BOSTAN, M. Hanefi, “Maraşlı Şeyh Osman Efendi’nin Of Bölgesinin Türkleşme ve İslamlaşmasındaki Etkisi”, *I. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu (12-14 Aralık 2019) Bildiriler Kitabı*, Trabzon: Avrasya Üniversitesi Yayınları, 2020, s. 257-280.
- CELÂL-ZÂDE MUSTAFA, *Selim-nâme*, Haz. Ahmet Uğur – Mustafa Çuhadar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- CAN, Cafer, *Çaykara-Eğridere Köyü Tarihi ve Ailelerin Soy Ağaçları*, İstanbul: Eğridere Köyü Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayını, 2005.
- ÇİPA, H. Erdem, *Yavuz’un Kavgası (I. Selim’in Saltanat Mücadelesi)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- ÇİPA, H. Erdem, “Bir Defterin Anlattıkları: I. Selim Döneminin (1512-1520) İlk Mevacib Defteri”, *Filiz Çağman’a Armağan*, İstanbul: Lale Yayıncılık, 2018, s. 207-210.
- DEMİRCİOĞLU, Sezgin – BİLGİN, Süleyman, *Of Nüfus Defteri (1834)*, İstanbul: Şenyıldız Yayıncılık, 2011.
- DURMUŞ, Tûbâ Işınsoy İsen, *II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmilik Geleneği*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü – Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.
- EFENDİYEYEV, Oktay, “Sultan II. Bayezid ve Şah İsmail”, *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler*, III/I. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002, s. 1-6.
- EMECEN, Feridun M., *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- EMECEN, Feridun M., “Selim I”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 407-414.
- EMECEN, Feridun M., “Süleyman I”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 62-74.
- EMECEN, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2010; İstanbul: Kapı Yayınları, 2018.
- EMECEN, Feridun M., “Kanuni Sultan Süleyman’ın Şehzadeliği Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar”, *Deutsch-türkische Begegnungen: Türk Alman Tesadüfleri. Festschrift für Kemal Beydilli: Kemal Beydilli’ye Armağan*, Berlin: EB-Verlag, 2013, s. 342-357.
- ERCAN, Yavuz, “Yavuz Sultan Selim Dönemi”, *Türkler*, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 421-445.
- ERKAN, Ümit, *Rize Şer’iyye Sicilleri I (1509 No’lu Sicil – Metin ve Tahlil)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- ERKAN, Ümit, *16. Yüzyılda Osmanlı’da Kızılbaş Ayaklanmaları*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2014.
- ERÜNSAL, İsmail, “II. Bayezid Devrine Ait Bir İn’âmât Defteri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11, İstanbul 1981, s. 303-347.
- EVİLİYA ÇELEBİ b. Derviş Mehmed Zıllı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, II/1. Kitap, Yay. Hazırlayanlar Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, 2008.
- Fatih Devrine Âit Münşeât Mecmuası*, Nşr. Necati Lugal - Adnan Erzi, İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1956.
- FERİDUN BEY, *Münşeâtü’s-selâtin*, I, İstanbul: Takvimhâne-i Âmire, 1264.
- FATSA, Mehmet, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, Giresun: Giresun Belediyesi Yayınları, 2008.

- FAZLIOĞLU, İhsan, “Şehir Tarihi Çalışmalarında Yazma Eserlerden Nasıl İstifade Edilebilir?”, *Türkiye Araştırmaları Lideratür Dergisi*, III/6, İstanbul 2005, s. 517-526.
- GENÇ, Vural, “*Acem’den Rum’a*”: İdris-i Bidlîsî’nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt’in II. Bayezid Kısım (1481-1512), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- GENÇ, Vural, “İdris-i Bidlîsî’nin II. Bayezid ve I. Selim’e Mektupları”, *Osmanlı Araştırmaları*, XLVII, İstanbul 2016, s. 147-208.
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ EFENDİ, *Kitâbü’t-târih-i Kühü’l-ahbâr*, II/II. Kısım, Yay. Ahmet Uğur-Ahmet Gül-Mustafa Çuhadar-İbrahim Hakkı Çuhadar, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Trabzon Tarihi: Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Ankara: Kalite Matbaası, 1975.
- GÖK, İlhan, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü - Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerâsı”, *Türkiyat Mecmuası*, IX, İstanbul 1951, s. 35-46.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1952.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Süleyman I”, İA, XI, İstanbul 1979, s. 99-155.
- GÜMÜŞ, Nebi, XVI. Asır Osmanlı – Gürcistan İlişkileri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.
- GÜNDÜZ, Tufan, “Şah İsmail’in Eşi Taçlı Begüm”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 51, Ankara 2009, s. 223-233.
- GÜNDÜZ, Tufan, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.
- HÂFİZ HÜSEYİN AYVANSARÂYYÎ, *Mecmuâ-i Tevârih*, Yay. Fahri Çetin Derin – Vahit Çubuk, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985.
- HALİL EDHEM, “Trabzon’da Osmanlı Kitâbeleri”, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, VIII/48, İstanbul 1334, s. 321-358.
- HAYDAR ÇELEBİ, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, Yay. Yavuz Senemoğlu, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, t.y.
- HİÇYILMAZ, Murat Ümit, Çayeli’nden Oyani (1835 Arhavi – Hopa – Fındıklı Nüfus Kayıtları), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- HOCA SADEDDİN, *Tacü’t-Tevârih*, II, İstanbul: Tabhâne-i Âmire, 1279.
- HOCA SADEDDİN, *Tâcü’t-tevârih*, III-IV, Yay. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- HORULUOĞLU, Şamil, *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, Ankara: Er Ofset Matbaacılık, t.y.
- İBN KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, Nşr. Şerafettin Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1957.
- İBN KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), Berlin: Klaus Schwarz Verlag 1985, s. 28-64.
- İBN KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, Nşr. Ahmet Uğur, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- İBN KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter (Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*), Berlin: Klaus Schwarz Verlag 1985, s. 65-145.
- İLHAN, M. Mehdi, “Diyarbakır Fatih ve Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa”, *Atatürk ve Diyarbakır*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Yayınları, 1981, s. 137-162.
- İLHAN, M. Mehdi, “Bıyıklı Mehmed Paşa”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 116-117.
- İNALCIK, Halil, Şair ve Patron – Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2003.
- İPEKTEN, Haluk, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.
- İSEN, Mustafa, “Osmanlı Hanedanının Şairlik Yönü”, *Türkiye Günlüğü*, 58, Ankara 1999, s. 81-94.
- İSHAK ÇELEBİ, İshak Çelebi, *Selîmnâme*, Haz. Burhan Keskin, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998.

- KABAN, Engin, *Hasan Râmi Efendi ve Çaykara Sosyo-Kültürel Hayatına Etkileri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1997.
- KARAMÂNÎ MEHMED PAŞA, “Osmanlı Sultanları Tarihi”, Çev. İ. Hakkı Konyalı, *Osmanlı Tarihleri I*, Yay. Atsız, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949, s. 321-369.
- KESKİN, Özkan Özer, *Başlangıcından 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Gülbahar Hatun Vakfı*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.
- KILIÇ, Remzi, “Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih – Dil – Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3 - 5 Mayıs 2001)*, I, Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2002, s. 99-115.
- KILIÇ, Remzi, *Kanuni Devri Osmanlı – İran Münasebetleri (1520-1566)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Kars Tarihi*, I, İstanbul: Işıl Matbaası, 1953.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas – Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1976.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Yukarı – Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- KONUKÇU, Enver, “Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyunlu Ülkesindeki Faaliyetleri”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih - Dil - Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3 - 5 Mayıs 2001)*, I, Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2002, s. 91-98.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı İran Siyasî Münasebetleri (1578-1590)*, I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1962.
- LOKMACI, Süleyman, *Solak-zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015.
- MECDÎ MEHMED EFENDÎ, Şakaîk-i Nu'maniye ve Zeyilleri, I, Yay. Abdülkadir Özcan, I, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- MEEKER, Michael E., *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus - Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- MENAVİNO, Giovan Antonio, *Türklerrin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme*, Trc. Harun Mutluay, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- MISIR, Hikmet; *Trabzon Tarihinde Ayşe Gülbahar Hatun ve Gülbahar Hatun Mahallesi*, Trabzon: Trabzon Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013.
- MİROĞLU, İsmet, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul: Anadolu Yakası Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, 1975.
- MİROĞLU, İsmet, “Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan Adlı Eserin Müellifine Dair”, *Tarih Dergisi*, 30, İstanbul 1976, s. 49-54.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE, *Müneccimbaşı Tarihi (Sahaifü'l-Ahbar fî Vekayîü'l-Asar)*, II, Trc. İsmail Erünsal, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1974.
- OSMAN (Bayburtlu), *Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân*, Yay. Atsız (Hüseyin Nihal), İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- ÖZGER, Yunus – AKBULUT, Uğur, “XIX. Yüzyılda Bayburt Vakıfları”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, I, Trabzon 2007, s. 491-503.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- SAFÎ, Muhammet, *Rize Tahrir-i Öşür Envanteri (1850 Rize Sülaleri)*, İstanbul: Dinamik Tanıtım Hizmetleri Yayını, 2007.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- SAVAŞ, Hamdi, İshak Çelebi ve Selim-nâmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1986.
- SAVORY, Roger M., “Taclu Hanum: Çaldıran Savaşı'nda Osmanlılar Tarafından Esir Alındı mı Alınmadı mı?”, Çev. Osman G. Özgüdenli, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, I/2, İstanbul 2014, s. 221-235.
- SEHİ BEY, *Sehi Bey Tezkiresi / Heşt Behişt*, Yay. Mustafa İsen, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Giovanni Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnâmeleri, Çev. Tufan Gündüz, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007.
- SÖYLEMEZ, Faruk, “Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II/33, Kayseri 2012, s. 63-85.

- SÜMER, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara: Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, 1976.
- SÜMER, Faruk, *Kara Koyunlular*, I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.
- SÜMER, Faruk, *Tirebolu Tarihi*, İstanbul: Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 1992.
- SÜMER, Faruk, Çepniler, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1992.
- ŞAHİN, İlhan – EMECEN, M. Emecen, *Osmanlılarda Divan Bürokrasisi Ahkam: II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkam Defteri*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1994.
- ŞAKİR ŞEVKET, *Trabzon Tarihi*, Yay. Haz. İsmail Hacifettahoğlu, Ankara: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet, *Kayı – III (Haremeyn Hizmetinde II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim)*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.
- ŞUBAŞI, Mehmet Hüsrev, *Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yapılan Nazireler*, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü – Yayınlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1982.
- ŞÜKRİ-İ BİTLİSİ, *Selimnâme*, Yay. Haz. Mustafa Argunşah, Kayseri: Kayseri Üniversitesi Yayınları, 1997.
- TANSEL, Selahattin, *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1966.
- TAŞPINAR, Ali, *Rize Tarihi*, Rize: Rize Ticaret Borsası Yayınları, 2004.
- TEKİNDAG, Şehabeddin, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi”, *Tarih Dergisi*, XVII/22, İstanbul 1967, s. 49-78.
- TEKİNDAG, Şehabeddin, “Trabzon”, *İA*, XII/1, İstanbul 1979, s. 455-477.
- TELLİOĞLU, İbrahim, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Trabzon: Serander Yayınları, 2004.
- TOPAL, Zehra, *1840 Tarihli Akçaabat Nüfus Kayıtları*, Akçaabat: Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları, 2010.
- UĞUR, Ahmet, *Yavuz Sultan Selim'in Siyasi ve Askeri Hayatı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.
- UĞUR, Ahmet, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag 1985.
- ULUÇAY, Çağatay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *Tarih Dergisi*, VI/9, İstanbul 1954, s. 53-90; VII/10, İstanbul 1954, s. 117-142; VIII/11-12, İstanbul 1956, s. 185-200.
- ULUÇAY, Çağatay, “Bayezid II.'nin Ailesi”, *Tarih Dergisi*, X/14, İstanbul 1959, s. 105-124.
- USTA, Sebahittin, *Trabzon'da Vakıflar (1550-1650)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 2015.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, “Şah İsmail'in Zevcesi Tacılı Hanım'ın Mücevheratı”, *Belleten*, XXIII/92, Ankara 1959, s. 611-619.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, *Belleten*, XXXIX/156, Ankara 1975, s. 659-696.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1975.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, “Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı”, *Belleten*, XLI/161, Ankara 1977, s. 80-114.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- WOODS, John E., *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, Trc. Sibel Özbudun, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993.
- YAĞCI, Ömer Gökhan, *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale 2014.
- YAZICI, Tahsin, “Safeviler”, *İA*, X, İstanbul 1979, s. 53-59.
- YILMAZ, Fikret, “Selim'i Yazmak”, *Osmanlı Araştırmaları*, LI, İstanbul 2018, s. 297-390.
- YİNANÇ, M. Halil, “Akkoyunlular”, *İA*, I, İstanbul 1978, s. 251-270.
- YÜKSEL, Murat, *Trabzonda Türk – İslâm Eserleri ve Kitabeler*, II, İstanbul: Trabzon Valiliği Yayınları, 1991.

Gülbahar Hatun

Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK

Giriş: Osmanlılarda Şehzade Anneliği

Osmanlılarda padişahın aile bireyleri olan valide sultan, şehzadeler, sultanlar, kadınlar, ikballer ve cariyeler hakkında detaylı bilgi edinmek çok da mümkün değildir. Zira mahremiyeti oluşturan bu aile yapısı, içine girilmesi mümkün olmayan bir şekilde teşkilatlanmış, bilinmesine müsaade edilen bilginin dışında daha fazla bilgiye ulaşım yolları kapatılmıştır. Hele devletin ilk dönemlerinde bilinmesi gereken bilgiler bile günümüze çok sınırlı bir şekilde ulaşırken ancak istisnalar dışında Osmanlı padişahının ailesine dair XVII. yüzyıl sonrası daha fazla bilgiye ulaşma adına ısrarcı olmayan Osmanlı tebaasından ziyade konu yabancıların dikkatini çekmiştir. Bu yönde Osmanlıların klasik dönemde bilhassa din ve kültürün etkisiyle aile bireyleri arasında yer alan kadınlar, tarihî metin ve belgelerde nadiren değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler içerisinde şehzade anneleri ve valide sultanların vefatlarında Fâtıma-i zaman, Aişe-i devran gibi İslâm tarihindeki sembol kadın isimleriyle zikredilmeleri yanında günümüze ulaşan bilgileri, istisnalar dışında oldukça kısıtlı olup yaptıkları hayır eserleri gibi belirli alanlar üzerinden işlenmektedir.¹

Valide Sultan unvanı aslında ilk olarak III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan tarafından kullanıldı.² Fakat bundan önceki padişahların anneleri bu unvanı kullanmamış olsa da padişah annesi olarak sarayda aynı statü ve ağırlığı taşıdıkları bilinmektedir. Padişahın hanımları içerisinde oğlu padişah olamayan veya oğlunun padişahlığını görmeye ömrü vefa etmeyen şehzade anneleri bu statüde ikinci rolde kalmıştır. Osmanlılarda oğlunun padişahlığını gören 23 kadın arasında yer almayan Yavuz Sultan Selim'in annesi de saraydaki statü ve ağırlık yönünde aşağıda bahsedileceği üzere daha çok şehzadesinin bulunduğu sancakta ön plana çıkmıştır. Zira şehzade-sancak uygulamasında oğlunun bulunduğu yerde her ne kadar bu isimle anılmasa da tam bir valide sultan rolünde hareket etmiştir.

Padişaha çocuk veren şehzade anneleri XVIII. yüzyıla kadar hatun, haseki kısmen de sultan ve hanım, III. Ahmet sonrası ise kadın veya kadınefendi olarak anıldı. Padişaha hanımlık yapacak ve çocuk doğuran kadınlar kendilerine ayrılan özel bir odada yaşamlarını devam ettirirlerdi. Şayet bunlar veliaht annesi ise haseki ismini alarak sultanın ilk kadını sıfatıyla valide sultandan sonra en güçlü otoriteye sahip olurlardı. Bu yönde doğum yapan anneye padişah tarafından yeni kıyafetler ve mücevherler ihsan edilir, ayrıca rütbesi yükseltildi. Doğumu takip eden günlerde, devlet ricalinin eşleri saraya davet edilirdi. Doğum, ülkenin her tarafına fermanlar gönderilerek mahkeme sicillerine kaydolurdu. Toplar atılır, şenlikler düzenlenir, doğum tüm yurttan kutlanırdı. Şenlikler, atılan topların sayısı, doğan çocuğun cinsiyetine göre veya kaçınıcı çocuk olduğuna uygun olarak değişirdi.³ Ancak bu teşrifat ilk dönemlerde sancaklarda doğan şehzadeler için bahsi geçen düzeyde olmamıştır.⁴ Sancaklarda doğan şehzadeler için sadece sünnet düğünü merasimleri genelde İstanbul'da şatafatlı törenlerle yapılırdı.⁵ Nitekim Amasya sancağında doğan Gülbahar Hatun'un oğlu Yavuz Sultan Selim'in de sünnet düğünü, dedesi Fatih Sultan Mehmed'in isteği üzerine İstanbul'da sarayda yapılmıştır.⁶

Şehzade annelerinin çocuğun yetişmesinde üstlendikleri rol onların sancağa çıkmaları akabinde daha etkili olurdu. Aslında şehzadeler açısından XVI. yüzyılın sonlarına kadar taşrada idarecilik yaptıkları dönemle sancağa çıkma usulünün kaldırılması akabinde sarayda kapalı kaldıkları dönem açısından şehzadelerin karşı karşıya kaldıkları durum onların anneleri için de geçerli idi. Zira şehzade annelerinin en önemli görevi oğluya sancağa çıkmaktı. Nasıl bir şehzade ileride sultan olabilme imkânıyla bulunduğu sancakta idarî ve askerî açıdan tekâmül ediyorsa şehzade annesi de bir valide sultan statüsünde tüm donanımını burada sağlama imkânı buluyordu. Bu usul terk edilince haliyle şehzade anneleri de saray içinde daha pasif bir hayata mahkûm edildi.

Dulkadıroğullarından Osmanlılara Gelen Bir Hanım Sultan: Ayşe/Gülbahar Hatun

Dulkadıroğulları Osmanlılar gibi Oğuz boyundan gelmektedir. XIV. asrın ilk yarısında Maraş ve Elbistan merkezli olarak doğuda Harput'tan batıda Kırşehir'e, kuzeyde ise Bozok (Yozgat) ile Sivas'ın güneyindeki Gemerek ve Gürün'den başlayarak Hatay'a bağlı Hassa'ya kadarki coğrafi alan içerisinde iki asra yakın hüküm süren Dulkadırlılar, Oğuzların Bozok koluna mensup idiler. Zeyneddin Karaca Bey tarafından temelleri atılan beylik Yıldırım Bayezid dönemine kadar genellikle Memlûklerin, akabinde de Osmanlıların etkisinde kalmıştır.⁷ Sadece Fatih Sultan Mehmed döneminde beyliğin başına Memlûklerin desteklediği Şah Budak Bey geçmiş ancak Türkmen ileri gelenlerinin bunu kabul etmemesi sonucu Fatih'in tayin ettiği Şehsuvar Bey yönetici tayin edilmiştir. Fakat gelişen siyasi olaylar neticesi Memlûkler tarafından öldürülen bu bey yerine Şah Budak Bey tekrar başa getirildi.⁸ Bu kez onun da karşısına güçlü bir rakip olarak kardeşi Alauddevle çıktı. Siyasi çekişme-

ler dolayısıyla Amasya’da Şehzade Bayezid’in yanında olan Alauddevle Fatih’in de yardımıyla Şah Budak’ı yenerek Dulkadirli tahtını ele geçirdi.⁹

Alauddevle Bozkurt Bey, II. Bayezid’in kayınpederi olarak takibine çıktığı Cem Sultan’ın Mısır’a sığınması üzerine Memlüklerin elindeki Malatya’yı kuşattı. Bu olay üzerine Memlük Sultanı Kayıtbay Dulkadirîliler üzerine sefere çıktıysa da Osmanlıların Alauddevle’ye verdiği destek sonucu 1484’te bozguna uğratıldı. Böylece Alauddevle yüzünden bozulan Osmanlı-Memlük ilişkileri altı yıl süren ve genelde Osmanlıların yenilgisiyle sonuçlanan savaş dönemine girdi.¹⁰ Bu savaşlar sırasında Osmanlıların yardım çağrılarına her seferinde bir bahane bularak katılmayan Alauddevle nitekim torunu Yavuz Sultan Selim’in kendisini davet ettiği 1514’teki Şah İsmail’e karşı olan sefere de katılmadığı gibi Osmanlı kuvvetlerine de güçlük çıkardı. Böylece Çaldıran Zaferi ve Kemah’ın fethinden sonra Sinan Paşa komutasında ve Şehsuvaroğlu Ali Beyin öncülüğündeki orduya yenilen Alauddevle öldürüldü.¹¹

Görüldüğü üzere Alauddevle’nin bu tutumları, onun hakkında verilen karar noktasında Osmanlılara çok da seçenek bırakmadı ve Dulkadir Beyliği Osmanlıların yönetim sürecine girdi.¹² Aslında Maraş topraklarında doğup Konya ve Kayseri’ye kadar geniş bir coğrafya üzerinde barış içinde yaşamak isteyen Dulkadirîliler iyi ilişkiler çerçevesinde Şah İsmail hariç Akkoyunlular ve Memlükler gibi Osmanlılara da kız vermişlerdir.¹³ Bu evliliklerin ilki bazı kaynaklarda Nasıreddin Mehmed Bey’in, bazı kaynaklarda da Süleyman Bey’in kızı Emine Hatun ile Sultan Çelebi Mehmed Han arasında gerçekleşti.¹⁴ İkinci evlilik ise II. Murad’ın oğlu Sultan Mehmed (Fatih) ile Dulkadirli Beyi Süleyman Bey’in kızı Sitti (Mükrim) Hatun arasında oldu.¹⁵ Kaynaklardaki net bilgilere göre üçüncü ve son evlilik Yavuz Sultan Selim’in de doğumuna vesile olan Alauddevle Bozkurt Bey’in kızı Ayşe Hatun ile II. Bayezid arasında yapıldı.¹⁶

Alauddevle Bozkurt Bey’in II. Bayezid’le evlenen bu kızı kesin olmamakla birlikte 1447 veya 1453 tarihinde Kahramanmaraş’ın Afşin ilçesinin Emirli köyünde doğduğu ifade edilmektedir.¹⁷ İsmi hakkında ve Yavuz Sultan Selim’in annesi olup olmadığı yönünde günümüze kadar gelen kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur.¹⁸ Onunla ilgili bilgi veren kaynakların bazıları yanlış bir yorumun sonucunu devam ettirirken bazıları da mesnetsiz iddiaları ileri sürmektedir. Yavuz’un annesi hakkında geç tarihli Rum kaynaklarında ortaya çıkan ve *Trabzon Tarihi* adlı eserin yazarı Şakir Şevket tarafından da benimsenen¹⁹ bir rivayete göre annesinin Trabzon’da Sümela Manastırı yakınlarındaki Doubera (Livera/Yazlık) isimli bir köyden Maria adında bir papazın kızı olduğu bilgisinin doğruluğu ispatlanamamaktadır.²⁰ Hatta bu mesnetsiz bilgiye dayanarak 1461’de Trabzon ve çevresinin fethinde tutsak edilip cariye olarak Amasya’daki Şehzade Bayezid’in haremine girmesi akabinde Müslüman olan Gülbahar binti Abdüssamed’in Yavuz Sultan Selim’in annesi olduğu iddiası da tamamen yanlış anlamadan ibarettir.²¹ Zira Şakir Şevket’in eserinde Yavuz’un annesinin Rum kızı olduğu iddiasının türbesindeki kitâbede yer alan *Bânu-yı Rum* ifadesine dayanması hatalı bir yorumun sonucudur.²² İsmail Habib Sevük, Farsça kitâbede geçen *Bânu-yı Rum* ifadesinin *Anadolu Prensesi* anlamına geldiğini belirtirken²³ Fahrettin Kırzioğlu-

lu da bunun *Anadolu Hatunu* anlamında olup Dulkadirli Alauddevle Bozkurt Bey'in kızı olduğunu vurgulamaktadır.²⁴ Öte yandan *Amasya Tarihi* yazarı Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın (ö. 1939), Yavuz Sultan Selim'in annesi Ayşe Gülbahar Hatun'un aslen Amasya'ya bağlı İlaslan olarak bilinen ve silsileleri Selçuklu bakiyesinden Sultan Altunbaş'ın kızı olduğuna dair yeterli delile sahip olmayan bilgisi, kendinden sonraki araştırmacılar tarafından da çok fazla dikkate alınmamıştır.²⁵

Aslında adının Ayşe olup Yavuz Sultan Selim'in annesi olduğu bilgisini XVI. asır tarihçilerinden Cenâbî Mustafa Efendi (ö. 1590) *el-'Aylemü'z-Zâhir fî Ahbâri'l-evvel ve'l-âhir (Cenâbî Tarihi)* adlı çalışmasında açık bir şekilde belirtmektedir.²⁶ Yine dönemin âlimlerinden Bostanzâde Yahyâ Efendi (ö. 1639) *Târîh-i Sâf (Tuhfetü'l-Ahbâb)* adlı eserinde; “Bâyezid Han Hazretlerinin menkûhası hâtunları Türkmen ümerâsından Emir Alauddevle'nin kızları Ayşe Hatundur ki (kahramânü'l-mâ'e ve't-tîn mâlikü'l-'Arab ve'r-Rum sultânü'l-kurûm Selim Han) Hazretlerinin valideleridir” ifadesiyle Alauddevle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hatun'un II. Bayezid'in nikâhlı eşi ve Yavuz Sultan Selim'in annesi olduğunu vurgulamaktadır.²⁷ Muhtemelen bu önemli kaynaklardan yola çıkarak isminin Ayşe, babasının Alauddevle Bozkurt Bey ve Yavuz Sultan Selim'in annesi olduğu hususu yakın dönemdeki çalışmalar içerisinde Halil Edhem, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İsmail Hami Danişmend, Şinasi Altundağ ve Franz Babinger tarafından da savunulmaktadır.²⁸ Bunlardan Halil Edhem ile Franz Babinger'i referans alan Alderson da II. Bayezid'in hanımının ve Yavuz'un annesinin Ayşe olduğunu belirtir.²⁹ Öte yandan bilâ-tarih bir arşiv kaydında “Mahmiye-i İstanbul'da vaki' Hameynü's-Şerifeyn evkâfından merhûm mağfûrun-leh Sultan Selim Han atik validesi merhume ve mağfûrun-lehâ Ayşe Sultan evkâfı hamamı ...” şeklinde geçen ifade Yavuz Sultan Selim'in annesinin Ayşe Hatun olduğunu tartışmasız göstermektedir.³⁰

Gelinen noktada Yavuz Sultan Selim'in annesinin Ayşe Hatun olup Dulkadiroğlu Beylerinden Alauddevle'nin kızı olduğu gün gibi ortada iken günümüzde bile dillerden düşmeyen Gülbahar Hatun isminin net delillere ihtiyacı vardır. Diğer yandan bu hususun II. Bayezid'in annesi olan Gülbahar Hatun'la³¹ kendi hanımı olan aynı isimdeki Gülbahar Hatun'un bir karıştırmaya yol açıp açmadığının irdelenmesi de elzemdir. Tayyip Gökbilgin Yavuz'un annesinin II. Bayezid'in eşlerinden Gülbahar Hatun olduğunu ifade etmekte ancak adını ve milliyetini gösteren metni tam olarak vermemektedir.³² Gökbilgin, zikrettiği iki örnekten ilkinde belgelere dayalı olarak Edirne'deki *Gülbahar Hatun Mahallesi* ismini Yavuz'un annesinden aldığını Bâdi Ahmed'den referansla belirterek buradaki *Gülbahar Hatun Mescidi* inşa tarihini de hicri 855 (m. 1451) olarak göstermektedir.³³ Ancak bu tarih Bayezid'in evlilik tarihinden çok önce olması yanında bahsi geçen konu kendi annesi *Gülbahar Hatun'la (Fatih'in Hanımı)* olan karışıklığın da bir sonucudur.³⁴ Onun zikrettiği ikinci örnek ise ilk örneğinde vurguladığı Yavuz'un annesi olan aynı kadına II. Bayezid'in Amasya'da yaptığı bir başışı yansıtan hicri 875 (m. 1470) tarihli hüccetin Gülbahar binti Abdüssamed ismini içerdiğini ifade etmesidir.³⁵ Fakat bu kadın Osmanlı tarihçilerinin verdiği soyağaçlarında II. Bayezid'in çocuklarından hiçbirinin annesi gösterilmediğinden Gökbilgin'in bu değerlendirmesi de bir yanlış anlamadan ibarettir.³⁶ Zira

Yavuz'un annesi ile Gökbilgin'in ifade ettiği kadınlar farklı kişiler olmakla beraber Alauddevle'nin kızları arasında Gülbahar isminde birinin olmadığı da aşîkârdır.³⁷

O halde Ayşe Hatun'un ayrıca Gülbahar adıyla ikinci bir isminin olduğu ve II. Bayezid'le evlendikten sonra veya Trabzon'da sancak beyi olan oğlu Yavuz Sultan Selim'in yanına vardıktan sonra daha çok bu isimle müsemma olduğu kuvvetle muhtemeldir. Yani bu iki ismin (Ayşe/Gülbahar Hatun) aynı kişiye ait olduğu savı daha güvenilir bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Zira Gülbahar Hatun Vakfı'na ait muhasebe defterinde "Yavuz Sultan Selim'in validesi Ayşe Gülbahar Sultan'ın Trabzon'daki vaki ve Hatuniye demekle maruf vakfı..." kaydı yer almaktadır.³⁸ Yine bu savı destekleyecek bir diğer önemli kayıt Şer'iyye Sicilleri olarak da bilinen *Trabzon Kadı Sicillerinde* yer almaktadır. Buna göre 7 Mart 1865 tarihli mahkeme kaydında Yavuz'un, annesi adına Trabzon'da kurduğu meşhur Hatuniye Vakfı için "... Harameyn-i Muhteremeyn-i Şerifeyn evkafından nefsi Trabzon'da vâki' merhume ve mağfurun-lehâ *Gülbahar Hatun* evkâf-ı şerîfesinden ..." ifadesinin zikredilmesi bu savı tartışmasız desteklemektedir.³⁹ Böylece yapılan tetkikler sonucu II. Bayezid'in hanımı Dulkadıroğlu Alauddevle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hatun'un Yavuz Sultan Selim'in annesi olduğu ve muhtemelen Şehzade Bayezid ile Amasya'da evlendikten sonra veya oğlunun sancak beyliği yaptığı Trabzon'a geldikten sonra bir diğer ismi olan Gülbahar adının daha yaygın kullanıldığı rahatlıkla söylenilebilir.⁴⁰ Zaten 1893/1894 tarihli *Trabzon Salnamesinde* de Yavuz Sultan Selim'in annesinin Gülbahar olduğu "... Yavuz Sultan Selim Hazretlerinin vâlîde-i muhteremeleri *Gülbahar* Sultan tâbe serâhâ hazretlerinin hâl-i hayâtında ihyâ etmiş oldukları İmâret Câmî-i Şerîfi dâiresi dâhilindeki medfen-i mukaddesidir" ifadesiyle teyit edilmektedir.⁴¹ Hatta bundan önce biri 1880'lerin başındaki bir mazbatada "Yavuz Sultan Selim Han Hazretlerinin Trabzon'da medfûne valide-i muhteremeleri olan Gülbahar sultan hazretlerinin ihyâ-kerdeleri olan imaret cami-i şerîfinin saçaklarıyla kubbesi ve ittisalindeki medresesinin saçak ve sakıflarıyla şadırvan ve matbahın bazı mahallerinin..."⁴² diğeri 1862 tarihli mazbata yanında, bir başkası da 1886 tarihli arşiv kaydında "... merhume Gülbahar valide sultan evkaf-ı celîlesi hayratından Trabzon'da vaki cami-i şerîf ile medreseye cari olan su yolları bozulmuş olmasına mebni ..." ifadeleri de bu hususu kuvvetlendirmektedir.⁴³ Yakın dönem araştırmacılarından Ahmet Refik ve Mehmet Zeki Pakalın da Yavuz'un annesi için Gülbahar ismine vurgu yaparlar.⁴⁴ Haliyle bilhassa arşiv belgeleri ışığında gerek Ayşe Gülbahar Hatun gerekse Gülbahar Hatun söylemi doğru kabul edilmekle beraber kuvvetle muhtemel oğlunun sancak beyliği yaptığı Trabzon'a geldikten sonra zikredilen Gülbahar ismi bu çalışmanın başlığında ve genelinde de tercih sebebi olmuştur.

Gülbahar Hatun, bir rivayete göre 1467'de⁴⁵ daha kuvvetli bir ihtimal olarak da 1469 tarihinde Amasya'da sancak beyi olan Şehzade Bayezid'le evlendi.⁴⁶ Bu evliliğin gerek Osmanlılar gerekse Dulkadıroğulları açısından daha önce yapılan evliliklerdeki gibi olumlu siyasi sonuçları oldu. Emine Hatun'un Osmanlı sarayına gelin gelmesi Memlûklerle Dulkadıroğulları arasındaki mücadele döneminde ilişkileri istenilen seviyeye getirdiği gibi⁴⁷ Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Hatun'un halası olan Sitti Hatun'un⁴⁸ Fatih Sultan Mehmed'le evliliğinde de Kosova Zaferi (1448) sonra-

sında Karamanoğulları'nın muhtemel bir hıyanetini önlemek yönünde Dulkadıroğlu Süleyman Bey'le kurulan akrabalık bağı ile beklenen siyasi sonuçlar elde edilmişti.⁴⁹ İşte benzer şekilde Alauddevle'nin kızı Ayşe Hatun olup sonradan Gülbahar ismiyle tesmiye olan bu Dulkadırlı kızının II. Bayezid'le evlenmesiyle Memlûklere karşı güçlü tampon bölgeler elde edilmekle beraber ülkesinde bitip tükenmeyen siyasi kargaşadan kaçarak Amasya'daki Şehzade Bayezid'in yanına sığınan Dulkadırlı yöneticiler açısından da hedeflenen olumlu sonuçlar gerçekleşmiş oldu.⁵⁰

Bu evlilikten Gülbahar Hatun'un, oğlu Selim'i Amasya'da dünyaya getirdiği bilinmekle beraber⁵¹ tarihi bazı kaynaklara göre bu doğumun hicri 872'de (m. 1467/1468) bazılarına göre ise hicri 875'te (m. 1470) gerçekleştiği belirtilmektedir.⁵² Bunlardan 1470 tarihinin doğru olduğu kuvvetle muhtemeldir.⁵³ Gülbahar Hatun, II. Bayezid padişah olana kadar oğluyla Amasya'da kaldı. II. Bayezid'in padişah olması akabinde Cem Sultan'la olan mücadelesi dolayısıyla kısa bir zaman daha Amasya'da kalan Gülbahar Hatun sonrasında oğluyla İstanbul'a gitti.⁵⁴ Bundan önce oğlu Şehzade Selim'in yaklaşık 10 yaşlarında sünnet merasimi amacıyla dedesi Fatih Sultan Mehmed tarafından çağırılması üzerine ilk kez İstanbul'a gittiği zaman annesi Gülbahar Hatun'un yanında olup olmadığı hakkında bilgi mevcut değilse de Osmanlıların bu tür merasim uygulamaları çerçevesinde annesinin de yanında olma ihtimalinin güçlü olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁵ II. Bayezid'in padişahlığı sonrasında İstanbul'a gelen Gülbahar Hatun, Şehzade Selim'in sancağa çıkma süresine kadar burada kaldı.

Bazı arşiv belgelerine göre Gülbahar Hatun'un, oğlu Şehzade Selim'in ilk görev yeri olan Trabzon'a hicri 892 (m. 1487) yılında beraber gittiği ve vefatına kadar burada kaldığı ifade edilmektedir.⁵⁶ Aslında bu süreçteki tercih kendisine bırakıldığında oğlunun yanında bulunmayı yeğleyerek geldiği Trabzon'da Tabakhane Köprüsü'nden Hükümet'e giderken sağ tarafta kalenin üstündeki şehzade sarayında ikamet etmiştir.⁵⁷ Böylece ömrünün son yıllarını oğlunun sancak beyliği yaptığı Trabzon'da geçirdi ve oğlunun padişahlığını göremeden hicri 911 (m. 1505/1506) tarihinde vefat etti.⁵⁸ Oğlu Selim tarafından yaptırılan türbesindeki kitâbede de vefat tarihi ebcet hesabıyla hicri 911 olarak gösterilmiştir.⁵⁹ Kitâbesinin sonunda yer alan "Geşt târih-i vefâtes rahmet-i dâyim berû" ifadesindeki "rahmet-i dâyim berû" sözü ebcet hesabı üzerinden Gülbahar Hatun'un vefat tarihini vurgulamaktadır.⁶⁰

Gülbahar Hatun ölmeden kısa bir zaman önce Selim'in sünnet olan oğlu için (Süleyman) II. Bayezid tarafından hediye gönderilenler arasında kendisi de yer almaktadır.⁶¹ Bu hediyelerden yaklaşık 6 ay sonra (19 Kasım 1505) bu kez Gülbahar Hatun'un ölümü üzerine taziye dolayısıyla II. Bayezid tarafından oğlu Selim'e hediyeler gönderilmişti.⁶² Gerek Amasya ve İstanbul'da gerekse Trabzon'da bulunduğu zaman zarfında hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Gülbahar Hatun, oğlunun şehzadelik döneminde tam bir valide sultan rolünde ona destek olması yanında oldukça hayır ve hasenata düşkün bir hanım sultan olduğu kaynaklarda yer almaktadır.⁶³ Bu yönde birçok yerde vakıfları bulunan bu hayırsever kadın Trabzon'da da kurduğu vakıf bünyesindeki külliye inşasını oğlu tamamlamış ve onun ismiyle anılan Trabzon Hatuniye Mahallesi'nde cami, mektep, medrese, imaret, türbe ve hamamdan müteşekkil büyük bir külliye meydana getirilmiştir.

Gülbahar Hatun Adına Yaptırılan Eserler

Külliye'nin Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Hatun adına yaptırıldığı çeşitli kaynaklarda belirtilmekle beraber onarımlarını yansıtan arşiv kayıtlarında da bilhassa camisinin yapımına Gülbahar Hatun tarafından başlanıldığı ifade edilmektedir.⁶⁴ Gülbahar Hatun'un ölümü 1505'te olduğuna göre caminin de bu tarihten önce başladığı rahatlıkla söylenebilir. Aslında Hatuniye İmareti Vakfı adıyla tesis edilen külliye'nin ilk binası hamamdır. Zira bu hamamın yapımı sırasında II. Bayezid tarafından Gülbahar Hatun'a 29 Aralık 1504'te 40 bin akçe nakit para gönderilmişti.⁶⁵ Trabzonlu Âşık Mehmed verdiği bilgilerle külliye'nin diğer unsurlarını zikrederken kendinden sonraki yazarların da ittifakla kullandığı bir bilgi yönünde caminin hicri 920'de (m. 1514/1515) tamamlandığını ileri sürer.⁶⁶ Haliyle şehzadeliği döneminde bu imaretin inşasını tamamlayamayan Selim, tahta geçtikten sonra cami, medrese, misafir hane, aşhane, fırın, ahır, mahzen, kiler ve annesinin türbesinden oluşan Hatuniye İmareti inşaatını hicri 920 (m. 1514/1515) yılında bitirip muhtemelen yine annesinin vasiyeti üzerine imaretin ayakta durabilmesi için gelir getiren bazı yerleri buraya vakfetmiştir.⁶⁷

Âşık Mehmed, Hatuniye Camisi merkezli bu külliye hakkında bilgi verirken şehrin batı tarafında Bab-ı Zağanos dışında Yavuz Sultan Selim'in annesinin defnedildiği türbe yanında kurşun kaplı tek parça kubbeli güzel bir cami ve bir sırası siyah bir sırası beyaz taşlı düzgün ve eşsiz bir minare yapıldığını belirtir. Cami avlusunun kuzeyinde bir kısmı da batı yönünde büyük bir medrese yapıldığını, burada okuyan talebelerin hayır sahibi kadın tarafından kurulan vakıflardan belirli gelirleri olduğunu vurgular. Ayrıca caminin kible tarafında bir fırın, misafirlerin hayvanları için ahır ve mutfak malzemelerini koymak için mahzen ile kiler, batı tarafında da yetim ve fakir çocuklara Kur'an öğreten bir okul bulunduğunu da ifade eder.⁶⁸ Kâtip Çelebi bu yapı unsurlarının isimlerini belirtirken şehrin batısındaki dört camiden en önemlisi olan Hatuniye Camisi'nin yanında Sultan Selim'in annesinin türbesi olduğuna vurgu yapar.⁶⁹

Günümüzde de mevcut olan türbenin kitâbesinde şu satırlar yer almaktadır:

Çün zi-dünyâ sû-yı ukbâ kerd rû Bânû-yı Rûm şüd mukarrer taht-ı huld u
mülket-i dâyim beru

*Himmetiş ez-devlet-i fânî-yi dünyâ ruh çu tâft rû-nihâd ez-rây-ı âlî devlet-i
dâyim beru*

*Rahmet-i dâyim beru nâzil çu şüd ez-feyz-i Hak geşt târih-i vefâteş rahmet-i
dâyim beru*

Allah el-Bâkî Allah el-Bâkî

Farsça kitâbenin günümüz Türkçesiyle ifadesi şu şekildedir:

Anadolu'nun Hatunu dünyadan ahirete yüz çevirdiğinde (ona) ebedilik tahtı ve daimi mülk mukarrer oldu.

(Onun) himmeti, dünyanın fani devletinden yüz çevirdiğinde yüksek itikattan daimi devlet (ona) yüz koydu.

Resim 1:
Türbenin Giriş Kapısı
Üzerindeki Kitabe

Hakk'ın feyzinden daimi rahmet onun üzerine indiğinde, vefat zamanı (ona) daimi rahmet oldu.

Baki olan Allah'tır Baki olan Allah'tır

Küllîye hakkında en tafsilatlı bilgiyi veren Evliya Çelebi, cami hakkında geniş malumat vererek külliye'nin medreselerinde okuyan talebeler için vakıftan aylık olarak belirli gelir yanında et ve mum temini de sağlandığını vurgular. Buradaki darü'l-kuradan da bahseden Evliya Çelebi okunan dersler yanında hafızlarının da çokluğuna değinir. Ayrıca sabahları ve öğlen tüm ulemaya bir tas çorba ve bir parça ekmekle her Cuma gecesi pilav ve zerdenin yanında yahni verilmesinin vakıf şartlarından olduğunu da ifade eder. Ayşe Gülbahar Sultan'ın türbesini büyük ziyaret yerleri arasında ele alan Evliya Çelebi vakıf gelirleriyle desteklenen türbedarları ve cüz okuyanların sayısının 90 kadar olduğunu ve her gün üç hatim okunduğunu dile getirir.⁷⁰

Günümüzde Atapark olarak bilinen semte yakın zamana kadar adını veren cami ve türbe, külliye'nin bu güne kadar ulaşan bölümleridir. Külliye'nin diğer bölümleri ortadan kalkmakla beraber bu gün sadece cami, türbe ve şadırvan ayakta. Hâlbuki bu külliye içerisinde caminin önünde şadırvan, öğrencilere ait çalışma odalarıyla oldukça geniş bir meydan ve Gülbahar Hatun Türbesi bulunmaktaydı.

Türbenin ilk yapıldığı hali üzerinden zamanla tahribatlar ve bunlara bağlı onarımlar meydana geldiğinden nakış düzeninde de bozulmalar olmuştur. 2005'te benzer malzemeyle genel dokuya uyumu esas alınarak yeniden onarılmıştır. Bu onarımda birçok işlem yanında çürüyen ahşap doğramaları ve demir kapısı çıkarılarak yenilenip aslına uygun sert ağaçtan ahşap kapı yapılmıştır.⁷¹

Gülbahar Hatun Külliyesi için Trabzon'da bilhassa Vakıfkebir başta olmak üzere birçok yerdeki vakıfları yanında Rize merkez ve Atina (Pazar) nahiyesinde de vakıflar bulunmaktaydı. Bu yönde Rize merkezde Yavuz Sultan Selim'in annesinin adıyla 1967 tarihli Rize İl Yıllığı'nda *Gülbahar Camii* olarak anılan⁷² ancak günümüzde mevcut olmayan camiyi, Yavuz'un Trabzon'da sancak beyi iken yaptırdığı arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır.⁷³ Ayrıca yine günümüzde mevcut olmayan ancak 1485-

1500 yılları arasında Atina nahiyesinde yapıldığı tahmin edilen *Gülbahar Hatun Camii*'nin de onun adına inşa edildiği bilinmektedir.⁷⁴ Zira 1515 tarihli *Tahrir Defterinde* bu cami *Hüdavendigâr Camii* adıyla yer almaktadır.⁷⁵ Öte yandan Yavuz Sultan Selim, Giresun'un Espiye ilçesinde daha önce *Hacı Abdullah Halife Tekkesi* olarak bilinen zaviyeyi padişah olduktan sonra annesinin ismiyle anarak buranın statüsünü de *Gülbahar Hatun Vakfına* bağlamıştır.⁷⁶ Gülbahar Hatun tarafından tesis edilip yönetimine de Hacı Abdullah Halife'nin getirildiği bu zaviyeden Yağlıdere ilçesindeki Tekke köyünde yer alan cami, değirmen ve hem ev hem de misafirhane olarak kullanılan zaviye-ocak ile Tuğlacık köyünde bulunan kurucu şeyhin türbesi günümüze kadar gelmiştir.⁷⁷

Karadeniz Bölgesi dışında Gülbahar Hatun adına yaptırılan eserlerden önde geleni İstanbul'daki Beyazıt Hamamı'dır. Son yıllarda Patrona Hamamı adıyla da anılan binanın kitâbesi olmadığından yapım tarihi bilinmemekle beraber XVI. yüzyıla ait tapu tahrir defterindeki bilgiye göre Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Hatun adına II. Bayezid tarafından Yenihamam ismiyle Trabzon'daki Hatuniye Vakfı'na gelir getirmek amacıyla inşa edilmiştir.⁷⁸ Gülbahar Hatun adına yapılan bu eserlerden başka sadece birkaç kaynaktaki ifadeye göre Yavuz Sultan Selim'in annesi için Manisa'da tımarhane yaptırıldığı da ileri sürülmektedir.⁷⁹ Yine Kahramanmaraş'ta Taş Medrese Kümbeti'nin Alauddevle Bozkurt Bey tarafından oğlu Kör Şahruh Mehmet Bey veya kızı Ayşe Hatun adına yapılmış olacağı ileri sürülse de bunun Kör Şahruh Mehmet Bey adına yapılma ihtimali daha güçlüdür.⁸⁰ Zira anıt mezarlar olan kümbetlerin yapılma amaçları göz önünde bulundurulursa Ayşe Hatun'un Gülbahar ismiyle Trabzon'daki türbesinde metfun olması bu ihtimali güçlendirmektedir.

Sonuç Yerine: Gülbahar Hatun'un Kısa Biyografisi

Alauddevle Bozkurt Bey'in Ayşe Hatun ismiyle bilinen kızı Gülbahar Hatun, kuvvetle muhtemel 1453 yılında Kahramanmaraş'ta doğdu. Amasya'da sancak beyi olan II. Bayezid'le evlendiği 1469 yılına kadar burada kaldı. Bayezid'in padişahlığı süresince oğlu Selim'i 1470'te dünyaya getirdiği Amasya'da bulundu. Şehzade Selim'in terbiyesinde etkin bir rol üstlenen Gülbahar Hatun, II. Bayezid'in tahta çıkışından kısa bir süre sonra oğluyla İstanbul'a gitti. Oğlunun Trabzon'a sancak beyi olarak görevlendirildiği 1487 yılına kadar İstanbul'da sarayda hanım sultan olarak statüsünü korudu. Her ne kadar valide sultan statüsüne erişemese de oğlu Selim'in şehzadelik yaptığı Trabzon'da hem siyasi hem de şehzadesinin yetişmesi açısından bir valide sultan gibi hareket etti. Bu tecrübesi onun daim rahmete kavuştuğu 1505 yılına kadar devam etti. Dönemin âlimleri ve seyyahları tarafında hayırsever bir kadın olarak tanımlanan Gülbahar Hatun'un Trabzon'da başlattığı külliye inşaatını oğlu Yavuz Sultan Selim padişah olduktan sonra 1514'te tamamladı. Vakıf halindeki bu muhteşem imarete İstanbul'daki Beyazıt Hamamı başta olmak üzere Yavuz Sultan Selim tarafından Trabzon, Rize ve Giresun'da annesinin ismiyle anılan bir kısım inşalara binaen çeşitli kaynaklardan gelir sağlandı. Bu külliye'den günümüzde geriye kalan cami ve şadırvan yanında Gülbahar Hatun, kendi ismiyle anılan türbesinde kitâbesinin son satırlarında da belirtildiği üzere daim rahmet içerisinde yatmaktadır.

حجت استانوله و اقهر حرمين الشريفين و اوقافند مرحوم و مفتونه
سلطان سليم خان عتيق اولاده سي و حرمه و مفتونه عايشه سلطان
اوقافى حضاى تولى اولان الحاج حسن اقا قهرمان بك بنون النى
سنه سى محرمى غره سنند سنه مزبور ذى الحجه سى غايبه و تاريخه
بريلاق محاسبه سيد رحمان قسطنطنيه نيش بك انچه و كذا ناس
اجاره سنند و ان النى بك اكبوز نيش اكى انچه و مقابلعه زينب
بك طغوز بوز بكى انچه كه جمعا كان سكر بك بوز بولستان اكى
انچه و مقوضى اولوب مبلغ مزبور دن و نيز بك بشوز بكى انچه سز
خدام و قف شرعيه و طبقه و ربوب و قرقى و س بك طغوز بوز قرقى
انچه سن بر موجب عتاد قديمه حرام مزبورك صوبوى دولتى تعبيرنه
و بار كبريه و در سن و قرقه و حدام و كچه و حبس و و صايف سار سنه
و اكى دفعه د حجت شرعيه و منجبه حتام مزبورك تعبير و زمينه
و خرج قالدوم و كذا ريز و احضار نه سنه و سار محتمات لازم سنه
خرج و صرف ايلوب و اكبوز نيش اكى سى اسى غرض و بزرگ و بزرگ
الشرطه خينه سنه تسليم ايلوب و نقد برجه ايزاد و مصارف
زرايه اولدى عيسى را اعلام اولون

Ek 1:
Yavuz Sultan Selim'in Annesi
Gülbahar Hatun'un Ayşe Sultan
Olarak Zikredildiği Arşiv Belgesi
(Ö. Ö. Keskin, a.g.t.)

[illegible]

Ek 2:
Yavuz Sultan Selim'in Annesine Atfen Gülbahar
Hatun İsminin Yer Aldığı Kadı Sicilindeki Hüküm
(TSS, No: 2010, s. 102)

Ek 3:
Gülbahar Hatun Camii, Türbe ve Medresesinin 1925 Yılındaki Görünümü (Osman Nuri Kardeş, *Eski Fotoğraflarda Trabzon*, Albüm 2, Çağlayan Basımevi, İstanbul 2001, s. 37)

Ek 4:
Gülbahar Hatun Türbesinin Eski Görünümü
(Yıldız Sarayı Abdülhamid Albümünden)

Ek 5:
Gülbahar Hatun Külliyesinden Geri kalan
Cami, Şadırvan ve Türbe (URL1)

Ek 6:
Günümüzde Giriş Kapısının Üzerinde Kitâbesinin Bulunduğu Gölbaşı Hatun Türbesinin Kuzey Cephesinden Görünüşü

Ek 7: Gölbaşı Hatun Sandukası ve Türbe İçinden Bir Görünüm

Ek 8:

Giresun'da Hacı Abdullah Halife'nin Ev ve Misafirhane Olarak Kullanılan Zaviyesinin İçinden Bir Görünüm (URL3)

Ek 9:

Giresun'da Hacı Abdullah Halife Zaviyesinin Beton Duvarlarla Çevrildiği Son Hali (URL4)

Ek 10:

Giresun'da Hacı Abdullah Halife Camii (URL3)

Ek 11:

Giresun'da Hacı Abdullah Halife Değirmeni (URL5)

Ek 12:
Giresun'da Hacı Abdullah Halife
Türbesi (URL6)

Ek 13:
2016'da Tamamen Yıkılan Rize'deki
Gülbahar Camisi'nin Ahşap Hali
Yerine 1956'da Taştan Yapılan
Görüntüsü (URL2)

Ek 14: Günümüzde Müze Halini
Alan Beyazıt Hamamının Görünümü
(URL7)

Notlar

- 1 Funda Demirtaş, *Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009, s. 331.
- 2 Ali Akyıldız, “Vâlîde Sultan”, *DİA*, 42 (2012), s. 494.
- 3 Uğur Kurtaran, “Osmanlı Devleti’nde Şehzadeli Kurumuna Yeni Bir Bakış: Şehzadelerin Doğumu, Yetiştirilmesi ve Tahta Çıkış Süreleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, 9/4 (2014), s. 761.
- 4 Anthony Dolphin Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, Oxford University Press, New York 1956, s. 163. Aslında bahsi geçen bu şenlikler “velâdet-i hümayun” adıyla şehzadelerin sancağa gönderilme usulünün terkinden sonra başladı ve bir şehzadenin padişah oluncaya kadar çocuk sahibi olunmasına da izin verilmedi (Dündar Alikılıç, *Osmanlı’da Devlet Protokolü ve Törenler, İmparatorluk Seremonisi*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2004, s. 167-171).
- 5 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 107-109; Haldun Eroğlu, *Osmanlı Devleti’nde Şehzadeli Kurumu*, TTK Yayınları, Ankara 2004, s. 76-78.
- 6 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, haz. Şerafettin Turan, TTK Yayınları, Ankara 1957, s. 521-524; Şinasi Altundağ, “Selim I”, *İA*, X (1966), s. 423.
- 7 Refet Yinanç, “Dulkadiroğulları”, *DİA*, 9 (1994), s. 553-556.
- 8 Arifi Paşa, “Maraş ve Elbistan’da Zülkadir (Dulkadir) Oğulları Hükümeti”, *TOEM*, VI/31 (1331), s. 429.
- 9 Refet Yinanç, a.g.m., s. 555.
- 10 M. C. Şehabeddin Tekindağ, “II. Bayezid Devrinde Çukur-Ova’da Nüfuz Mücadelesi: İlk Osmanlı-Memlûklü Savaşları (1485-1491)”, *Belleten*, XXXI/123 (1967), s. 368.
- 11 Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 98.
- 12 Feridun Bey, *Münşeât I*, İstanbul 1274, s. 410-411.
- 13 Bazı kaynaklar Dulkadiroğulları’ndan Osmanlı sarayına 5 gelin geldiğini belirtir. Bu kaynaklar için bkz. İlyas Gökhan, *Kahramanmaraşlı Meşhur ve Kahraman Kadınlar*, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2017, s. 22-28; Özkan Özer Keskin, *Başlangıcından 19. Yüzyıla Kadar Gülbahar Hatun Vakfı*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2018, s. 21. Ancak bunlar arasında bahsedilen ve Yıldırım Bayezid’le evli olan Devlet/Sultan Hatun’un bazı kaynaklarda bir cariye olduğu (Halil İnalcık, “Mehmed I”, *DİA*, 28/2003, s. 391), bazılarında da Germiyan beyinin kızı olduğu kayıtlıdır (Hasan Basri Öcalan, “Germiyan Sarayından Bursa Sarayına Bir Gelin Gider: Devlet Hatun”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17-30/2016, s. 57-73). Yine Dulkadiroğullarından bir gelin adayı olarak II. Murad’la evli gösterilen Alime Hatun’un ismine de kaynaklarda rastlanmamıştır (Münir Atalar, “Osmanlı Padişahları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIV (Ayrı basım/1981), s. 432-433). Böylece bu çalışmada Dulkadiroğullarından Osmanlılara gelin olarak gelen üç hanım sultan dikkate alınarak isimleri zikredilmiştir.
- 14 İdrisi Bitlisi, *Heşt Bihişt*, c. II, haz. Mehmet Karataş-Selim Kaya-Yaşar Baş, BETAV Yayınları, Ankara t.y., s. 216-254; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nüma*, c. II, haz. Mehmet Altay Köymen ve Faik Reşit Unat, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 445; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü’t-Tevârih*, c. II, haz. İsmet Parmaksızoglu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 22, 65; İbrahim Pazan, *Padişahın Anneleri Eserleriyle Valide Sultanlar*, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 50.
- 15 Halil İnalcık, “Mehmed II”, *DİA*, 28 (2003), s. 396 (395-407); Refet Yinanç, a.g.e., s. 55-56.
- 16 Feridun Emecen, “Selim I”, *DİA*, 36 (2009), s. 407.
- 17 Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. 8, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1983, s. 156; Mehmet Akif Bal, *Osmanlıdan Cumhuriyete Trabzonlu Simalar ve Trabzon’un Köklü Aileleri*, İstanbul 2005, s. 3.
- 18 Bu kaynaklar içerisinde geçmiş literatürü de göz önünde bulundurarak en güvenilir bilgileri Feridun Emecen vermektedir. Bkz. Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*,

- Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010, s. 29-30; Feridun Emecen, a.g.m., s. 407. Yine konuyla ilgili en tafsilatlı bilgiyi de Necdet Sakaoğlu dile getirmektedir. Bkz. Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları: Vâlide Sultanlar, Hâtunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanevendiler, Oğlak* Yayınları, İstanbul 2008, s. 134-139; Necdet Sakaoğlu, *Osmanoğulları'nın Ünlü Kadın Sultanları*, Creative Yayıncılık, İstanbul 2007, s.67-72.
- 19 Şâkir Şevket, *Trabzon Tarihi*, haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Kurtuba Kitap, İstanbul 2013, s. 109.
- 20 F. M. Emecen, a.g.e., s. 29; Anthony Bryer, "Rural Society in Matzouka", in *Peoples and Settlements in Anatolia and Caucasus: 800-1900*, ed. Anthony Bryer, Variorum Reprints, London 1988, s. 82-83.
- 21 Ş. Şevket, a.g.e., s. 109; N. Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, s. 136; N. Sakaoğlu, *Osmanoğulları'nın Ünlü Kadın Sultanları*, s. 67.
- 22 Mehmed Murad Uraz, 7 Şubat 1921 tarihli İstikbal Gazetesi'nde yazdığı "Gülbahar Sultan" isimli makalesinde Gülbahar Hatun'un Rum kızı olduğu yönündeki rivayetleri tafsilatlı bir şekilde ele alarak bunların hatalı yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Bkz. Veyssel Usta, "Şehzade Süleyman'ın (Kanuni) Trabzon'da Doğduğu Ev Meselesi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 26 (2019), s. 412-414.
- 23 İsmail Habib Sevük, *Yurttan Yazılar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 313.
- 24 Fahrettin Kırzioğlu, "Milli Tarihimizde Trabzon Bölgesi", *Trabzon Fetih Yıllığı*, ed. İsmail Hacıfettahoğlu ve Muhittin Bal, Atlas Yayıncılık, Ankara 1994, s. 111-112.
- 25 Araştırmalarımızda bu bilginin İsmail Hacıfettahoğlu tarafından hazırlanan Şâkir Şevket'in *Trabzon Tarihi* adlı çalışmasında yer aldığı görülmüştür. Bkz. Ş. Şevket, a.g.e., s. 110. Ayrıca Hüseyin Hüsameddin'in bu bilgisi Mahmut Kemal Yanbey tarafından da dikkate alınmıştır. Yanbey, bu hususla ilgili Trabzon Kadı Mahkemesi'nde bir kayıt yanında Evkaf kayıtları ve 1 Nisan 1335 tarihli Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuasındaki Fatih devri sikkesi ve Enderun Mektebi kayıtlarıyla ilgili yazı dışında herhangi bir arşiv kaynağına da rastlanmadığını ifade etmektedir. Bkz. Halil Edhem, Trabzon'da Osmanlı Kitâbeleri, haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2001, s. 83.
- 26 F. M. Emecen, a.g.e., s. 29. Cenâbî Tarihi için ayrıca bkz. Mehmet Canatar, *Müverrih Cenabi Mustafa Efendi ve Cenabi Tarihi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara 1993; Ctirad Heeren-Sarka, *Sultan Bâyezid II. (1481-1512) in Der Chronik Des Mustafâ Cenâbî*, Doktorarbeit, Dr. Rudolf Trofenik, München 1980.
- 27 Bostanzâde Yahyâ Efendi, *Târîh-i Sâf (Tuhfetü'l-Ahbâb)*, Terakkî Matbaası, İstanbul 1287, s. 60. İlyas Gökhan ve Mehibe Şahbaz, Ayşe (Gülbahar) Hatun'la ilgili literatürde benzer bilgileri içeren çalışmalarında bir yanlış sonucu *Târîh-i Sâf* adlı eserin Taşköprülüzade Kemaleddin'e ait olduğunu belirtmişlerdir. Bkz. İlyas Gökhan, "Yavuz Sultan Selim'in Annesi Ayşe Sultan ve Doğu Karadeniz Şehirlerine Yaptırdığı Eserler", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk I*, ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, s. 334, 336; Mehibe Şahbaz, "Osmanlı Sarayındaki Dulkadirli Hatunlar", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 37 (2016), s. 419. *Târîh-i Sâf*'ın Bostanzâde Yahyâ Efendi'ye ait olduğuna dair bkz. Mustafa Çağrı, "Bostanzâde Yahyâ Efendi", *DİA*, 6 (1992), s. 311-313; Mehmet İpşirli, "Taşköprüzâde Kemaleddin Efendi", *DİA*, 40 (2011), s. 154; Necdet Sakaoğlu, *Bostanzâde Yahya Duru Tarih*, Alfa Yayınları, İstanbul 2016.
- 28 Stanley Lane-Poole, *Düvel-i İslâmiyye*, çev. Halil Edhem, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul 1927, s. 311; Halil Edhem, "Mısır Fethi Mukaddematına Âid Mühim Bir Vesika", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, XVII/19 (1928), s. 30-36; H. Edhem, a.g.e., s. 78-80; İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 148; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 17, 171; Franz Babinger, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit, Weltenstürmer einer Zeitenwende*, F. Bruckman, München 1953; Ş. Altundağ, a.g.m., s. 423.
- 29 A. D. Alderson, a.g.e., s. 83, 92, 94, 179; Leslie P. Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*; Oxford University Press, New York 1993, s. 294 (ancak aynı eser Yavuz'un annesi ve Bayezid'in eşi olarak Gülbahar Hatunu gösterir s. 300).

- 30 Ö. Ö. Keskin, a.g.t, s. 20. Bu belgenin üzerinde tarih yoktur. Ancak arşiv tasnif ekibi tarafından belgede adı geçen hamamın bir yıllık muhasebe tarihinin başlangıç noktası olan 1694 yılı belgenin tarihi olarak tespit edilmiştir.
- 31 Bilindiği üzere II. Bayezid'in annesi Haziran 1468 tarihli bir hüccetteki kayda göre Gülbahar binti Abdullah ismiyle zikredilmesine binaen esir veya cariye olarak saraya getirildikten sonra Şehzade Mehmed'le (Fatih Sultan Mehmed) tanıştırılıp 1448'de Dimetoka'da oğlu Bayezid'i dünyaya getirmişti. Bkz. Feridun Emecen, "Gülbahar Hatun", *DİA*, 14 (1996), s. 230.
- 32 Çağatay Uluçay, "Bayazıd II. in Âilesi", *Tarih Dergisi*, X/14 (1959), s. 106-107.
- 33 M. Tayyip Gökbilgin, *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1952, s. 46.
- 34 II. Bayezid'in annesi Gülbahar Hatun'un Edirne'deki bu mahalle ve Amasya'daki vakıflarının varlığına ilişkin bkz. F. Emecen, "Gülbahar Hatun", s. 230-231.
- 35 M. Tayyip Gökbilgin, a.g.e., s. 46.
- 36 N. Sakaoglu, *Osmanoğulları'nın Ünlü Kadın Sultanları*, s. 67. Mahmut Goloğlu da Gülbahar isminin kullanımının bir yanlışlık sonucu olduğunu dile getirmiştir (Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi: Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Serander Yayınevi, Trabzon 2000, s. 35-36).
- 37 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Basımevi, Ankara 1969, s. 175; Refet Yinanç, a.g.e., s. 77, 185.
- 38 Nurcan Yazıcı, "Trabzon'daki Gülbahar Hatun/Hatuniye Külliyesi ve Osmanlı Dönemi Onarımları", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2010), s. 121.
- 39 Trabzon Şer'iyye Sicili, No: 2010, s. 102/4 (9 Şevval 1281/7 Mart 1865).
- 40 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına bağlı Osmanlı Arşivleri'ndeki Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv kayıtlarından numara 1172, 1195, 1196, 8920 ve 9167'de Yavuz Sultan Selim'in annesinin Ayşe Gülbahar Hatun olduğuna dair deliller için bkz. M. Haneî Bostan, "Yavuz Sultan Selim'in Şehzadeliği Dönemi (1487-1512)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 40 (2019), s. 2.
- 41 *Salnâme-i Trabzon*, defa 15, Trabzon Vilayeti Matbaası, sene-i hicri 1311 (1893/1894), s. 198.
- 42 N. Yazıcı, a.g.m., s. 124.
- 43 N. Yazıcı, a.g.m., s. 125.
- 44 Ahmet Refik Altınay, *Kafkas Yollarında: Hâtıralar ve Tahassüsler*, Kütüphane-i İslâm ve Askerî, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1919, s. 5-6; Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930)*, c. 3, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayınları, Ankara 1977, s. 367.
- 45 M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2011, s. 43; Naci Yüngül, "Giresun'un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim'in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi", *Vakıflar Dergisi*, 15 (1982), s. 104.
- 46 İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 173. Muhtemelen bir yazım hatası sonucu Tekindağ bu evlilik tarihini 1479 olarak belirtir (M. C. Ş. Tekindağ, "II. Bayezid Devrinde Çukur-Ova'da Nüfuz Mücadelesi", s. 348).
- 47 Mehmed Neşrî, a.g.e., s. 445.
- 48 İ. Pazan, a.g.e., s. 50.
- 49 R. Yinanç, a.g.e., s. 55-56; M. Ç. Uluçay, a.g.e., s. 40.
- 50 Ahmet Uğur, "Bilâd-ı Türkmenîyyenin Yeğeni Olan Büyük Devlet Adamı Yavuz Sultan Selim", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/Ayrı Basım (1990), s. 188.
- 51 İ. Gökhan, a.g.e., s. 40. Hatalı bir bilgi olarak Evliya Çelebi, Gülbahar Hatun'un oğlu Yavuz Sultan Selim'in muhtemelen Trabzon'da uzun bir süre sancak beyliği yapmasından mütevellit ısrarla burada doğduğunu belirtir (Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. II, haz. Zekerîya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 46-47; F. Emecen, a.g.e., s. 29).
- 52 Hicabi Kırılancık, *İdrîs-i Bidlisî Selim Şah-nâme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 79; F. M. Emecen, a.g.e., s. 29.
- 53 Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., s. 397; N. Yüngül, a.g.m., s. 104.
- 54 F. Emecen, a.g.m., s. 407.
- 55 F. M. Emecen, a.g.e., s. 31.
- 56 M. H. Bostan, a.g.m., s. 5; F. Emecen, a.g.m., s. 407.

- 57 V. Usta, a.g.m., s. 405-406.
- 58 Gülbahar Hatun'un ölüm tarihiyle ilgili çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Alderson, Ayşe Hatun ismine vurgu yaparak ölüm tarihini hicri 918 (m. 1512) olarak gösterdiği gibi (A. D. Alderson, a.g.e., s. 92-94) muhtemelen hatalı bir yazım sonucu F. Emecen ölüm tarihini Kasım 1511 olarak belirtmiştir (F. M. Emecen, a.g.e., s. 42). Günümüzde Gülbahar Hatun Türbesi'nin bilgilendirme levhasında vefat tarihi yine hatalı olarak 1510 şeklinde yazılmıştır. Ancak türbe kitâbesinde bu tarih ebceci hesabıyla hicri 911 (m. 1505/1506) olarak kaydedilmiş ve literatürde de bunun doğruluğu kabul edilmiştir.
- 59 1817-1819 yıllarında Karadeniz kıyılarını ziyaret eden Bijişkyan da türbe üzerindeki kitâbenin tarihini hicri 911 olarak kaydeder (P. Minas Bijişkyan, *Pontus Tarihi-Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz*, çev. H. D. Andreasyan, Çivi Yazıları, İstanbul 1998, s. 100-101).
- 60 Rahmet 648, dâyim 55, beru 208 olmak üzere toplam hicri 911 tarihi belirtilmektedir. Ebceci hesabı için bkz. Mustafa İsmet Uzun, "Ebced", *DİA*, 10 (1994), s. 68-70.
- 61 M. H. Bostan, a.g.m., s. 6; Feridun M. Emecen, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadeliği Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar", *Deutsch-Türkische Begegnungen: Türk-Alman Tesadüfleri Festschrift für Kemal Beydilli: Kemal Beydilli'ye Armağan*, EB-Verlag, Berlin 2013, s. 347-348.
- 62 M. H. Bostan, a.g.m., s. 7.
- 63 Mahmut Ak, "Âşık Mehmed'e Göre Memleketi Trabzon ve Havalisi", *Bir Tutkudur Trabzon*, ed. G. Kayaoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 185; N. Yazıcı, a.g.m., s. 124-125.
- 64 N. Yazıcı, a.g.m., s. 120-121, 124.
- 65 M. H. Bostan, a.g.m., s. 50.
- 66 M. Ak, a.g.m., s. 181-206.
- 67 M. H. Bostan, a.g.m., s. 51. Gülbahar Hatun Külliyesi hakkında geniş bilgi için bkz. Ö. Keskin, a.g.t; Sebahittin Usta, *Trabzon'da Vakıflar (1550-1650)*, Doktora Tezi, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2015, s. 118-169.
- 68 M. Ak, a.g.m., s. 185.
- 69 Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul 1141, s. 430-431.
- 70 Evliya Çelebi, a.g.e., s. 50, 52.
- 71 Bkz. Tülay Zorlu, "Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri", *Vakıflar Dergisi*, 75/35 (2011), s. 224-225.
- 72 İdris Bostan, "Rize", *DİA*, 35 (2008), s. 150; Ali Taşpınar, *Rize Tarihi*, Rize Ticaret Borsası Yayınları, Rize 2004.
- 73 M. H. Bostan, a.g.m., s. 51; İ. Pazan, a.g.e., s. 61.
- 74 Hüseyin Saraç, *Osmanlı İdaresinde Atina (Pazar) Kazası 1875-1920*, Pazar Kaymakamlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 263-264.
- 75 M. H. Bostan, a.g.m., s. 52.
- 76 N. Yüngül, a.g.m., s. 106.
- 77 Haşim Karpuz, "Giresun'un Espiye İlçesi'ne Bağlı Tekke Köyündeki Gülbahar Hatun (Hacı Abdullah) Zaviyesine Bağlı Yapılar", *Vakıflar Dergisi*, 15 (1982), s. 117; Harun Bostancı, *Anadolu Ahilerinden Giresunlu Hacı Abdullah Halife (Vakfı ve Zaviye Yapıları)*, Avrupa Tıp Kitapçılık, İstanbul 2007, s. 123-126. Ayrıca bkz. Mehmet Fatsa, Gazanfer İltar, *Hacı Abdullah Halife Tekkesi*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2016.
- 78 Semavi Eyice, "Beyazıt Hamamı", *DİA*, 6 (1992), s. 52-53.
- 79 Fatma Aliyye, Ünlü Müslüman Kadınlar, çev. Raşit Gündoğdu, İnkılab Yayınları, İstanbul 2011, s. 94; Yılmaz Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, Babiali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006, s. 208.
- 80 Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri: Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, c. II, Sevinç Matbaası, Ankara 1991, s. 247. Bu bilgide Kahramanmaraş'ta Taş Medrese kümbetinin ya oğlu Kör Şahruh Mehmet Bey ya da kızı Ayşe Hatun adına yapılmış olduğu vurgulanmaktadır (Geniş sayfa 245-248).

Kaynakça

Arşiv Kaynakları ve Basılı Eserler

- AK, Mahmut, “Âşık Mehmed’e Göre Memleketi Trabzon ve Havalisi”, *Bir Tutkudur Trabzon*, ed. G. Kayaoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 181-206.
- AKYILDIZ, Ali, “Vâlîde Sultan”, *DİA*, 42 (2012), s. 494-499.
- ALDERSON, Anthony Dolphin, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, Oxford University Press, New York 1956.
- ALİKILIÇ, Dündar, *Osmanlı’da Devlet Protokolü ve Törenler, İmparatorluk Seremonisi*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2004.
- ALTUNDAĞ, Şinasi, “Selim I”, *İA*, X (1966), s. 423-434.
- Arifî Paşa, “Maraş ve Elbistan’da Zülkadir (Dulkadir) Oğulları Hükümeti”, *TOEM*, VI/31 (1331), s. 419-431.
- ATALAR, Münir, “Osmanlı Padişahları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIV (Ayrı basım/1981), s. 425-460.
- BABINGER, Franz, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit, Weltenstürmer einer Zeitenwende*, F. Bruckman, München 1953.
- BAL, Mehmet Akif, *Osmanlıdan Cumhuriyete Trabzonlu Simalar ve Trabzon’un Köklü Aileleri*, İstanbul 2005.
- BIJİŞKYAN, P. Minas, *Pontus Tarihi-Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz*, çev. H. D. Andriasyan, Çivi Yazıları, İstanbul 1998.
- BOSTAN, İdris, “Rize”, *DİA*, 35 (2008), s. 147-151.
- BOSTAN, M. Hanefi, “Yavuz Sultan Selim’in Şehzadeliği Dönemi (1487-1512)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 40 (2019), s. 1-87.
- BOSTANCI, Harun, *Anadolu Ahilerinden Giresunlu Hacı Abdullah Halife (Vakfı ve Zaviye Yapıları)*, Avrupa Tıp Kitapçılık, İstanbul 2007.
- Bostanzâde Yahyâ Efendi, *Târîh-i Sâf (Tuhfetü’l-Ahbâb)*, Terakî Matbaası, İstanbul 1287.
- BRYER, Anthony, “Rural Society in Matzouka”, in *Peoples and Settlements in Anatolia and Caucasus: 800-1900*, ed. Anthony Bryer, Variorum Reprints, London 1988, s. 53-95.
- CANATAR, Mehmet, *Müverrih Cenabi Mustafa Efendi ve Cenabi Tarihi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara 1993.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Bostanzâde Yahyâ Efendi”, *DİA*, 6 (1992), s. 311-313.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.
- DEMİRTAŞ, Funda, *Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Tabakâtü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009.
- EDHEM, Halil, “Mısır Fethi Mukaddematına Âid Mühim Bir Vesika”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, XVII/19 (1928), s. 30-36.
- EDHEM, Halil, *Trabzon’da Osmanlı Kitâbeleri*, haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2001.
- EMECEN, Feridun M., “Kanuni Sultan Süleyman’ın Şehzadeliği Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar”, *Deutsch-Türkische Begegnungen: Türk-Alman Tesadüfleri Festschrift für Kemal Beydilli: Kemal Beydilli’ye Armağan*, EB-Verlag, Berlin 2013, s. 342-357.
- EMECEN, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010.
- EMECEN, Feridun, “Gülbahar Hatun”, *DİA*, 14 (1996), s. 230-231.
- EMECEN, Feridun, “Selim I”, *DİA*, 36 (2009), s. 407-414.
- EROĞLU, Haldun, *Osmanlı Devleti’nde Şehzadeliği Kurumu*, TTK Yayınları, Ankara 2004.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. II, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.
- EYİCE, Semavi, “Beyazıt Hamamı”, *DİA*, 6 (1992), s. 52-54.
- Fatma Aliyye, *Ünlü Müslüman Kadınlar*, çev. Raşit Gündoğdu, İnkılab Yayınları, İstanbul 2011.
- FATSA, Mehmet, İLTAR, Gazanfer, *Hacı Abdullah Halife Tekkesi*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2016.
- Feridun Bey, *Münşeat I*, İstanbul 1274.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Trabzon Tarihi: Fetihten Kurtuluşa Kadar*, Serander Yayınevi, Trabzon 2000.

- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1952.
- GÖKHAN, İlyas, “Yavuz Sultan Selim’in Annesi Ayşe Sultan ve Doğu Karadeniz Şehirlerine Yaptırdığı Eserler”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk I*, ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, s. 333-338.
- GÖKHAN, İlyas, *Kahramanmaraşlı Meşhur ve Kahraman Kadınlar*, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2017.
- HEEREN-SARKA, Ctirad, *Sultan Bâyezid II. (1481-1512) in Der Chronik Des Mustafâ Cenâbî*, Doktorarbeit, Dr. Rudolf Trofenik, München 1980.
- Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, c. II, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, haz. Şerafettin Turan, TTK Yayınları, Ankara 1957.
- İdrisi Bitlisî, *Heşt Bihişt*, c. II, haz. Mehmet Karataş-Selim Kaya-Yaşar Baş, BETAV Yayınları, Ankara t.y.
- İNALCIK, Halil, “Mehmed I”, *DİA*, 28 (2003), s. 391-394.
- İNALCIK, Halil, “Mehmed II”, *DİA*, 28 (2003), s. 395-407.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Taşköprizâde Kemâleddin Efendi”, *DİA*, 40 (2011), s. 152-154.
- KARDEŞ, Osman Nuri, *Eski Fotoğraflarda Trabzon*, Albüm 2, Çağlayan Basımevi, İstanbul 2001.
- KARPUZ, Haşim, “Giresun’un Espiye İlçesi’ne Bağlı Tekke Köyündeki Gülbahar Hatun (Hacı Abdullah) Zaviyesine Bağlı Yapılar”, *Vakıflar Dergisi*, 15 (1982), s. 117-127.
- Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul 1141.
- KESKİN, Özkan Özer, *Başlangıcından 19. Yüzyıla Kadar Gülbahar Hatun Vakfı*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2018.
- KIRLANGIÇ, Hicabi, *İdris-i Bidlisî Selim Şah-nâme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, “Milli Tarihimizde Trabzon Bölgesi”, *Trabzon Fetih Yılı*, ed. İsmail Hacıfettahoğlu ve Muhittin Bal, Atlas Yayıncılık, Ankara 1994, s. 110-121.
- KURTARAN, Uğur, “Osmanlı Devleti’nde Şehzadelik Kurumuna Yeni Bir Bakış: Şehzadelerin Doğumu, Yetiştirilmesi ve Tahta Çıkış Süreleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, 9/4 (2014), s. 759-778.
- Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nüma*, c. II, haz. Mehmet Altay Köymen ve Faik Reşit Unat, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- ÖCALAN, Hasan Basri, “Germiyan Sarayından Bursa Sarayına Bir Gelin Gider: Devlet Hatun”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17-30 (2016), s. 57-73.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. 8, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1983.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Yavuz Sultan Selim, Babıalı Kültür Yayıncılığı*, İstanbul 2006.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930)*, c. 3, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayınları, Ankara 1977.
- PAZAN, İbrahim, *Padişahın Anneleri Eserleriyle Valide Sultanlar, Babıalı Kültür Yayınları*, İstanbul 2007.
- PEIRCE, Leslie P., *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*; Oxford University Press, New York 1993.
- LANE-POOLE, Stanley, *Düvel-i İslâmiyye*, çev. Halil Edhem, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul 1927.
- ALTINAY, Ahmet Refik, *Kafkas Yollarında: Hâtıralar ve Tahassüsler, Kütüphane-i İslâm ve Askerî, Matbaba-i Orhaniye*, İstanbul 1919.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Bostanzâde Yahya Duru Tarih, Alfa Yayınları*, İstanbul 2016.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Bu Mülkün Kadın Sultanları: Vâlîde Sultanlar, Hâtunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanevendiler, Oğlak Yayınları*, İstanbul 2008.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanoğulları’nın Ünlü Kadın Sultanları*, Creative Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Salnâme-i Trabzon*, defa 15, *Trabzon Vilayeti Matbaası, sene-i hicri 1311 (1893/1894)*.
- SARAÇ, Hüseyin, *Osmanlı İdaresinde Atina (Pazar) Kazası 1875-1920*, Pazar Kaymakamlığı Yayınları, Ankara 2015.

- SEVÜK, İsmail Habib, *Yurttan Yazılar, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, Ankara 1987.
- ŞAHBAZ, Mehabe, “Osmanlı Sarayındaki Dulkadirli Hatunlar”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 37 (2016), s. 410-424.
- Şâkir Şevket, *Trabzon Tarihi*, haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Kurtuba Kitap, İstanbul 2013.
- TASPINAR, Ali, *Rize Tarihi*, Rize Ticaret Borsası Yayınları, Rize 2004.
- TEKİNDACI, M. C. Şehabeddin, “II. Bayezid Devrinde Çukur-Ova’da Nüfuz Mücadelesi: İlk Osmanlı-Memlûklü Savaşları (1485-1491)”, *Belleten*, XXXI/123 (1967), s. 345-379.
- Trabzon Şer’iyye Sicili, No: 2010.
- TUNCER, Orhan Cezmi, *Anadolu Kümbetleri: Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, c. II, Sevinç Matbaası, Ankara 1991.
- UÇUR, Ahmet, “Bilâd-ı Türkmâniyyenin Yeğeni Olan Büyük Devlet Adamı Yavuz Sultan Selim”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/Ayrı Basım (1990), s. 187-198.
- ULUÇAY, Çağatay, “Bayazıd II. in Âilesi”, *Tarih Dergisi*, X/14 (1959), s. 104-124.
- ULUÇAY, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.
- USTA, Sebahittin, *Trabzon’da Vakıflar (1550-1650)*, Doktora Tezi, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2015.
- USTA, Veysel, “Şehzade Süleyman’ın (Kanuni) Trabzon’da Doğduğu Ev Meselesi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 26 (2019), s. 397-414.
- UZUN, Mustafa İsmet, “Ebced”, *DİA*, 10 (1994), s. 68-70.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Basımevi, Ankara 1969.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- YAZICI, Nurcan, “Trabzon’daki Gülbahar Hatun/Hatuniye Külliyesi ve Osmanlı Dönemi Onarımları”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2010), s. 120-129.
- YİNANÇ, Refet, “Dulkadıroğulları”, *DİA*, 9 (1994), s. 553-557.
- YİNANÇ, Refet, *Dulkadir Beyliği*, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- YÜNGÜL, Naci, “Giresun’un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim’in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi”, *Vakıflar Dergisi*, 15 (1982), s. 101-117.
- ZORLU, Tülay, “Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri”, *Vakıflar Dergisi*, 75/35 (2011), s. 224-225.

Dijital Kaynaklar

- URL1: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/6857>
- URL2: <http://rize.meb.gov.tr/rista/okulumrize-mekanlar.asp?islem=mekan&id=41>
- URL3: <http://www.yaglidere.gov.tr/tarihi-haci-abdullah-halife-kuliyesi#gallery-6>
- URL4: <http://www.tekkekoyu.org/?pnum=13&pt=ZAV%C4%B0YE>
- URL5: <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/koyluler-500-yildir-tarihe-sahip-cikiyor--->
- URL6: <https://www.haber61.net/bolgesel/giresun-da-koyluler-500-yildir-tarihe-sahip-cikiyor-h279875.html>
- URL7: <https://yapidergisi.com/ii-bayezid-hamami-turk-hamam-kulturu-muzesi-restorasyon-uygulamasi/>

آلایشیل برافله طوختیه هوا لاجورد اکیمن پیاه اولدی سما

شرق شاهی داجی اول کن صبحدم حشمت ایلد بند ی قالدردی علم

İstanbul Sultan Selim Külliyesi*

İbrahim Aydın YÜKSEL

SULTAN SELİM, veyahut daha çok bilinen adıyla Yavuz Sultan Selim Han, Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu padişahıdır. Hayatı bir roman gibi maceralarla doludur. Sekiz sene beş ay gibi kısacık saltanatı sırasında olağanüstü fetihler yapmış, atılganlığı, cesareti ve faaliyetiyle “Yavuz” lakabını kazanmıştır. Eski kaynaklarda “Selim-i evvel, Selim-i kadim” olarak zikredilir. Takriben 875’lerde (1470) Amasya’da doğmuş, ve ancak kırk iki yaşlarında tahta geçebilmiştir. 8-9 Şevval 926’da (21-22 Eylül 1520) Çorlu yakınında bulunan Sırt köyünde vefat ettiğinde elli yaşlarında idi.¹

İstanbul’daki Sultan Selim Külliyesi, I. Sultan Selim adına oğlu Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır. Külliyedeki eserlerin vakfiyesi bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindedir. 14 Ramazan 964’te (9 Mayıs 1556) Rumeli Kadiaskeri Ahmed b. Mahmud tarafından imzalanarak tescil edilmiştir.² Vakfiyenin aslı, başında tam okunamayan -muhtemelen Sultan Süleyman’ın- bir tuğrası olan ciltli bir defter halindedir. Etrafı cetvelli her varakta on üçer satır olarak çok güzel bir nesihle, Türkçeyle üstün ve esireli olarak, cümle araları ve bazı duraklar altınlı nokta, önemli kelime ve bahisler de altınla yazılmıştır. Daktilo olan sûret ise defterin 146. sahifesinden başlayarak 226. sahifede sona ermekte ve daha sonra yine I. Selim’in 951 tarihli Rumeli’deki evkafının hududnamesi başlamaktadır.

Vakfiye’de Sultan Selim “... merhum cennet-makâm ve mağfûr firdevs menâm-ı husrev...e’s-sultan bini e’s-sultan bini e’s-sultan abu’l-muzaffer e’s-sultan **Selim Şâh** bini e’s-sultan **Bâyezid Hân** bini e’s-sultan **Mehammed Hân**...” şeklinde öğülenek, saltanat müddeti, hizmetleri, bilhassa İran’la olan savaşları, Mısır, Şam ve Hicaz’ın fethi ve vefatı anlatıldıktan sonra, oğlu Sultan Süleyman’ın “... ol pâdişâh-ı cennet-mekân ve huld-i âşiyânın veled-i veliyyü’l-ahdi olan ... Sultân-ı selâtin-i zemân ve

* Bu yazı, İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimârîsinde Kânûnî Devri -İstanbul-* V.c., İst.2004, s.516-546’daki metnin yeniden gözden geçirilmiş şeklidir.

hâkâa-n-ı havâkîn-i evân... cümlesinden mukaddem vâlid-i vâlâ menkıbetü ulyâ menzilete binâsı mukadder ve inşâsı müyesser olmayan bir imâret-i âliye ki...” diyerek babasının ruhunu ta’ziz için bir **türbe**, minberi, mihrabı minare ve şadırvanı olan bir **camî**, anbar ve kileri olan bir **matbah** ve misafirler için sekiz odalı bir **tabhâne**, bir dershaneli bir **medrese** -ki bu medreseye cami yanında kâfi yer olmadığı için bir başka yerde olduğu ifade edilmektedir- ve bir **mektep** yaptırdığı uzun ve tımtırlıklı ifadelerle anlatılır.³ Bunların masrafları için gelir getirecek emlak ve akarın tespiti vs. için o sırada sadrazam olan Rüstem Paşa vazifeli kılınmıştır.

Vakfiyenin birinci kısmında Rumeli’de bulunan emlak ve akar, ikinci kısmında da Anadolu’da bulunanlar sayılmakta ve hududnameleri ayrıca verilmiştir.

Bundan başka vakfiyede câmî, medrese, mektep, Sultan Selim Türbesi, Kanûnî Sultan Süleyman’ın annesi Hafsa Sultan ve Şehzadeler Türbesi, matbah, çifte hamamdaki vazifelilerin günlük maaşları ve yapıların bakım, tâmir, kandillerin yağları, balmumu, hasır ve halı gibi vs. için çok mufassal tayinler yapılmıştır.

Bu vakfiyeye göre İstanbul’da bulunan Sultan Selim Külliyesi’nde, **camî ve tabhane** (misafirhane), **medrese, matbah, 3 türbe, mektep ve çifte hamam** bulunmaktadır. Bunlardan başka Evliya Çelebi bir kervansaraydan söz etmektedir.⁴ Hemen hemen aynı tarihlerde kaleme alınan 7 Recep 964 (6 Mayıs 1557) târihli Süleymaniye Vakfiyesi’nde de Sultan Süleyman’ın babasının adına bir cami, imâret ve Yenibahçe’de bir medrese yaptırdığı kaydolunur.⁵

Solda;

II.Bayezid Su Yolu Haritası.T.İsl. Es.Müz.3339.

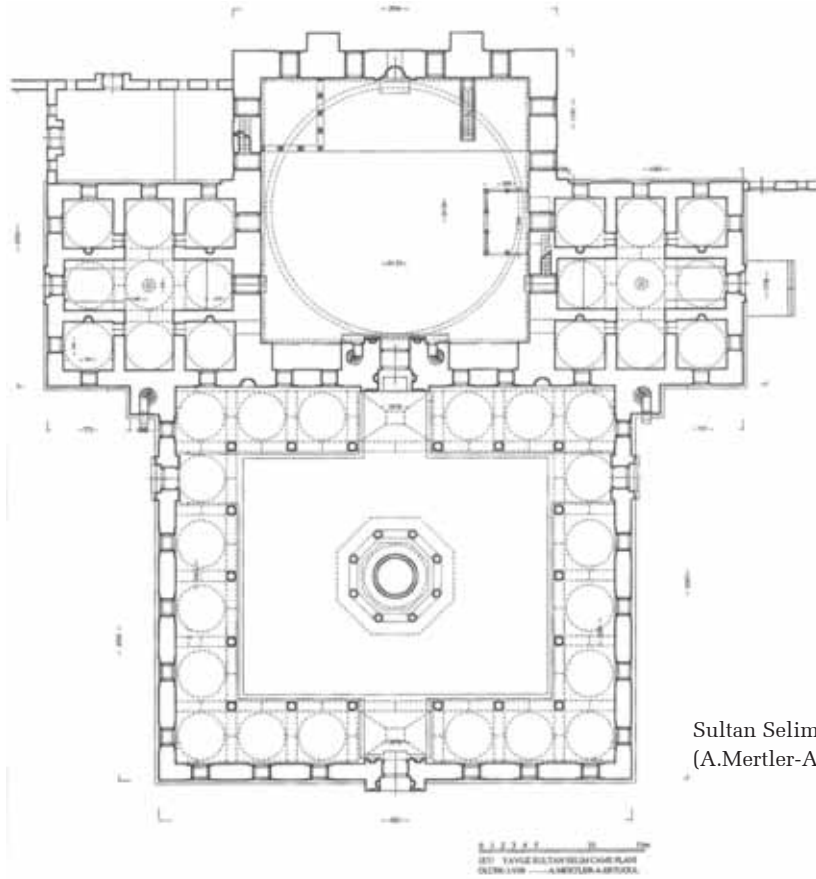
Sağda;

Sultan Selim Camii Vaziyet Planı -Müller-Wiener’den düzeltilerek

Sultan Selim Camii

Yavuz Sultan Selim'in adını taşıyan külliye'nin asıl bölümü Çarşamba'da Sultan Selim semtinde Çukurbostan yanında kuzey ve kuzeydoğudan Haliç'e doğru derinleşen çok dik bir yarın üzerindedir. Bu mevkie "Mirza Sarayı" da denmektedir.⁶ Haliç tarafında "Kırk Merdiven" denilen dik ve uzun bir merdiven vardır. Kuzeydeki düz sahada yakın zamanlara kadar *imâret-matbahın* mutfak ve anbarları durmakta idi. Buraya, 1917 yılında Mimar Kemaleddin Bey tarafından -bugün kız meslek lisesi olarak kullanılan- "Dârülhilâfe Medresesi" yapılmıştır.⁷ Kuzeybatıda Çukurbostan'ın köşesinde külliye'nin diğer avlu kapısı yanında *mektepe*, caminin kible tarafında da *Sultan Selim'in Türbesi* ve *Hafsa Sultan Türbesi*, *Şehzadeler Türbesi*, *Sultan Abdülmecid Türbesi* ve bazı kabirlerle bir meşrûta binası bulunmaktadır.

Külliye'nin mimarına gelince, Mimar Sinan sadece Tuhfetü'l-Mimarın'da Sultan Selim İmâreti⁸ bahsinde, *türbe*, *mektepe*, *hamam*, *kervansaray* ve *medresesini* kaydetmişse de⁹, aynı nüshanın daha önceki sayfelerindeki nesir kısmında "... babaları pâdişâh-ı cennetmekân Sultan Selim Hân-ı evvel üzerine binâ olunan imâret-i şerî-feden gayrı bilcümle bu kullarının mübâşeretüyle vâkıû olmuştur..." demektedir.¹⁰ Yine Risâletü'l-Mimariyye'de de "...Sultan Selim Han ... Hazretleri'nin üzerlerine

Sultan Selim Camii Planı
(A.Mertler-A.Ertuğrul)

nefs-i İstanbul'da yapılan imâret-i aliyyeden gayrı bilcümle bu bendelerinin tahviline vâkî olmuştur..." şeklinde ifade edilmektedir.¹¹ Diğer nüshalarda ise Sultan Selim'le ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Burada bir karışıklığın olduğu muhakkaktır. Mimar Sinan'ın kaydındaki "üzerine binâ olunan imâret-i şerîfeden gayrı" ibaresinden biz cami, türbe ve -belki de mektep- binasından gayrı olanlarını, yani mutfak, kiler ve anbarların bulunduğu matbah, hamam, kervansaray ve medreseyi anlamaktayız. Zira Sinan ayrıca tezkirenin dördüncü bâbı olan imâretlere ayırdığı bölümde "İstanbul'da Sultan Selim Han İmâreti" demektedir.¹² Buna göre sadece cami ve türbelerin, o sıralarda mimarbaşı olan Mimar Acem Ali tarafından yapılmış olduğu ve diğer yapıların da daha sonra Sinan tarafından yapıldığı ve ancak bu yapılar bittikten sonra vakfiyesinin tanzim edilmiş olması ihtimal dâhilindedir.

* * *

Caminin hudutlarının, dış avlu duvarlarının oturduğu arazinin şekline göre vücut bulunduğu görülmektedir. Avlunun üç kapısından birisi Çukurbostan tarafında, diğeri mektebe bitişik -ki bu kapıya Evliya Çelebi *Çarşı Kapısı*, kible tarafındakine *Türbe Kapısı*, diğerine de *Kırk Nerdübân Kapısı* demektedir¹³ ve üçüncüsü de Kırk Merdiven tarafındadır. Haliç ve hazire tarafındaki duvarlar payandalarla takviye edilmişlerdir. Hazireye güney batıdaki Çukurbostan tarafından ve her iki tabhane yanlarından girilmektedir.

Yapı esas olarak artık, çoktan Edirne Üç Şerefeli Camii'nden başlayarak eski Fatih ve Bâyezid Camilerinde olgunlaşan ve iki yüz yıl devam edecek olan üslup üzeredir. Kesme köfeki taşından ve yer yer bazı kemer ve kısımların kırmızı taşla örüldüğü görülür. Tek kubbesi ve birer şerefeli iki minaresiyle Haliç ve Çarşamba tarafından

Sultan Selim Camii
İAY.09.12.2020.

bütün silüetiyle tesirli bir görünüşe sahip olan yapı için, tabhaneli camilerin son örneği denilebilir.

Klasik üsluptaki iç avlu üç kapılıdır ve kubbeli bir revakla çevrilidir. Plan olarak daha çok Edirne II. Bâyezid Camii'ne benzemektedir. Kubbe duvar içine gizlenmiş dört büyük kemer üzerine oturur. İki tarafında dörder odası ve biri giriş kapısına isabet eden üçer eyvanlı birer tabhanesi vardır. Minareler avlu duvarları ile tabhanelerin birleştiği köşelerdedir. Kubbe nispet olarak alçak beden duvarlarına göre iri durmaktadır. Fakat buna rağmen sâkin ve vakur bir ifadeye sahiptir.

Avlu duvarları yine alışla-gelen tarzda iki sıra pencerelidir. Yan kapılar birer kemer girintisi içinde oldukça sadedir. Bugünkü liseye bakan mihrverdeki orta kapı ise, mukarnaslı olup, dendanlı tacıyla biraz daha gösterişlidir. Bu kapının iç tarafı ve son cemaat yeri ortada bir aynalı tonozun iki tarafında üçer kubbelidir. Yanlarda bulunan revak on dört kubbeyle örtülüdür. Kubbeleri mermer sütunlar ve mermerden mukarnaslı başlıklar taşımaktadır. Avlu ortasındaki vakfiyesinde de zikredilen şadırvandan Evliya Çelebi de bahseder ve sekiz sütunlu “sivri kubbe”li saçığının IV. Sultan Murat tarafından yapıldığını söyler.¹⁴

Avlu ve son cemaat iç alt pencerelerinin kemer aynalarında çini panolar mevcuttur. Bazılarında ufak tefek tamirler olmakla beraber oldukça sağlam olarak günümüze kadar gelmiştir. Sarı ve yeşilin hâkim olduğu rûmi ve hatâyî desenler birlikte kullanılmıştır. Son cemaat duvarında kapının iki yanında ikişer alt pencere ve birer mihrap bulunmaktadır. Üçüncü pencereler tabhanelere aittir.

Yapının cümle kapısı, etrafında sade bir çerçeve olan ve yukarıda çok temiz bir işçilik gösteren zengin mukarnaslarla tamamlanmıştır. Yanlarda mukarnaslı beş köşeli nişler ve köşelerde rûmi desenlerle çok sanatkârane işlenmiş kum saatleri vardır. Caminin ahşap künde-kârî kapıları, geçme ve oyma sanatının en güzel örneklerindendir. Üst tablaların tertibi türbe kapısındaki tertibe benzemekte ve ortalarında celî sülûs hattıyla şu dualar kabartma olarak yazılmıştır:

Sol tarafta

ve ifteh aleynâ ebvâbe rahmetike¹⁵

Sağ tarafta

Allahümme iftehlenâ ebvâbe hayrike¹⁶

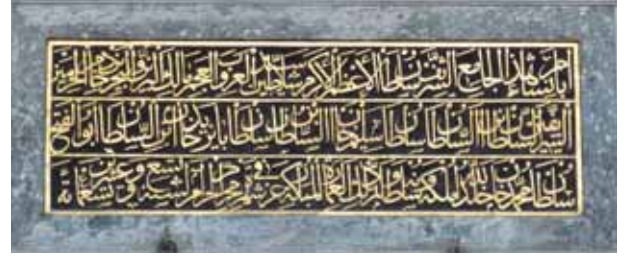
Kapı kemeri üzerinde üç satır Arapça kitâbesi bulunmaktadır. Bu kitâbeye göre cami Sultan Selim emriyle inşa edilmiş ve 929 Muharrem'de (Kasım-Aralık 1522) bitirilmiştir. Metinde sadece Sultan Selim'in adı geçmektedir. Halbuki Sultan Selim'in Türbesi'nde hemen hemen aynı kitâbe metni kullanılmış, türbenin Sultan Süleyman emriyle inşa edilmiş olduğu ifade edilmiştir. Biz Sultan Süleyman'ın babasına hürmeten camide kendi ismini zikretmemiş olduğu kanaatindeyiz. İnşa kitâbesinde belirtilmeyen başlangıç tarihi sadece İsmail Hami Danişmend tarafından fakat kaynak belirtilmeden gününe kadar verilmektedir.¹⁷ Bu tarih 9 Cemaziyelâhîr 927 (17 Mayıs 1521) cuma günüdür. Buna göre cami bir buçuk sene gibi çok kısa bir zamanda bitmiş olmaktadır. Yavuz Sultan Selim'in ise 8-9 Şevval 926'da (21-22 Eylül 1520) vefat etmiş olduğu göz önüne alınırsa, Sultan Süleyman babasının vefatın-

dan sadece yedi ay sonra külliye'nin temelini atmış olduğu görülüyor. Arapça, celî sülûs hattıyla ve üç satır olarak yazılan kitâbenin metnini daha önce Tahsin Öz ufak tefek farklarla vermiştir:¹⁸

*Emere bi-inşâi hâze'l-câmi'iş-şerîf
Sultânü'l-a'zamü'l-ekrem seyyidü
selâtini'l-arab ve'l-acem mâlikü'l
berreyn ve'l-bahreyn hâdimü'l-haremeyn
i'ş-şerîfeyn es-sultân ibnü's-sultân
sultân Selîm Hân ibnü's-sultân Bâyezîd
Hân ibnü's-sultân Ebü'l- feth
Sultân Mehmed Hân halledallâhü
mülkehû ve sultânehû ve temme
zâlike'l-imâretü'l-mübâreke fî şehri
muharremi'l-haram li-sene tis'a ve işrîn
ve tis'amie*

Caminin iç hacmi 23.0 x 23.0 mt. ölçülerindedir. Duvarlardaki sıvalar kaldırıldığından bugün karanlık ve loş bir hava hâkimdir. Biz eskiden teamüle uygun olarak sıvalı ve nakışlı olması gerektiğini zannediyoruz. Yapının kubbesini dört duvardaki yuvarlak ve büyük dairevi kemerler taşımaktadır. Kemer içlerinde bulunan beşer pencere ve kubbe pencere-leri binaya kâfi ışık vermemektedir. Binanın üstünü örten tek ve büyük kubbe büyük bir mekân duygusu yaratmakla beraber, caminin loş havası, olması gereken ferahlık ve genişlik hissini engellemektedir. Buna rağmen yapıda heybet ve derin bir ruhanîlik mevcuttur.

Bunlardan başka altta sadece kible tarafında dört, yanlarda ikişer pencere mevcuttur. Son cemaat duvarındaki ikişer pencere buralardaki nişler içindedir. Bu nişler imam ve müezzin tarafından kullanılmaktadır. Sağ ve sol duvarlarda yanlarda bulunan tabhanelerin eyvanlarına birer kapı ve köşe odalarına birer iç pencere açılır. Sağda olan müezzin mahfiline de bu pencerenin içindeki bir merdivenle ulaşılır. Cümle kapısı üzerinde bulunan açık mahfile ise iki yandaki kapılar ve merdivenlerle çıkılmaktadır.

Sultan Selim
Camii Kitabesi
İAY.09.12.2020

Sultan Selim
Camii Cümle Kapısı
İAY.09.12.2020

Sultan Selim Camii
İAY.09.12.2020

Mukarnas başlıklı olan ikisi duvara dayalı yarım dikdörtgen ve altısı yuvarlak sekiz mermer sütunun taşıdığı hünkâr mahfili, Edirne II. Bayezid Camii'nde olduğu gibi sol dip köşededir ve buraya pencere içindeki bir kapı ve merdivenle çıkılmaktadır. Edirne'deki mahfile ise, mahfil içinden bir merdivenle çıkıldığı gibi, dışarıdan nehir tarafındaki pencere kapı gibi kullanılarak aynı merdivenin sahanlığına ve oradan da mahfile ulaşılabilir.¹⁹ Burada İstanbul II. Bayezid Camii ile bir başka benzerliğe de işaret etmek gerekmektedir. Zira İstanbul Bayezid Camii'nde de sol dipteki pencere içinde bir kapı ve duvar içinde bir merdiven bulunmakta fakat bu merdiven üst sıra pencerelerden birinin içinde son bulmaktadır. Fakat her nedense -belki de merdivenin basamağı ayarlanamamış olmalıdır; zira birinci basamak 103 cm. yüksekliktedir- buraya mahfil yapılmaktan vazgeçilerek, sağ tarafa, dışarıdan daha gösterişli bir girişe sahip bir hünkâr mahfili yapılmıştır.²⁰

Sultan Selim Camii'nde sol tabhanenin kible tarafında iki kapılı küçük bir avlu daha bulunmaktadır ki, burası aynı zamanda Edirne'deki gibi pencere içindeki kapıya ulaşma imkânı veren bir giriş vazifesi görmektedir. Merdivenli kapının bulunduğu pencereye dışarıdan aynı pencereden de girilebilmektedir. Küçük avlunun bir kapısı türbelerin bulunduğu tarafa, diğeri ise Haliç tarafına açılmaktadır.

Hünkâr mahfili tavanı muhtemelen yapıldığı devirden kalma müstesna güzellikte nakışlarla bezelidir. Her ne kadar bazı kartuşlar içindeki gül ve lale buketleri daha sonraki bir üslubu işaret ediyorsa da, diğer altınlı rûmi ve hatâyiler ve kabartma altın cedveller XVI. yy. izlerini taşımaktadır. Müezzin mahfili tavanındaki gri yağlıboya burada da bazı zengin süslemelerin olabileceğini akla getirmektedir. Nedenise kıymet bilmez bir el bu süslemeleri bazı devirlerde böyle bir boya tabakasıyla örtmeyi kendine -âdeta dinî- bir vazife bilmiştir. Bunlardan biri de son yıllarda ortaya çıkarılan Topkapı'daki Takkeci Camii mahfil süslemeleridir. Caminin iç pencereleri üzerinde de avludaki çini panoların farklı renklerle tekrarı görülür.

Sultan Selim Camii
mihrap İAY.09.12.2020.

Sultan Selim Camii
minber İAY.09.12.2020

Sultan Selim
Camii Çini levha
İAY.09.12.2020.

Sadece bir tanesinde, minberin sağındaki pencere üzerinde “*küllümâ dahale aleyhâ Zekerîyyâ el-mihrâb²¹*” ayet-i kerimesi lacivert zemin üzerinde beyazla yazılmıştır.

Mermer mihrap sade bir çerçeveye mukabil zengin ve güzel mukarnaslara sahiptir. Yanlarda siyah mermerden kum saatleri vardır. Yukarıda bir Bursa kemeri ile son bulur ve içinde sağ ve solda hendesi desenli kabaralar, zengin gülçeler içinden dışarı taşar.

Mermer minber klasik ölçülerde ve taksimatla yapılan nadide güzel örneklerdendir. Kemerli kapısı üzerinde bir kelime-i tevhit, üstünde mukarnaslı bir su ve daha yukarıda hatâyî ve rûmillerle bezenmiş bir tâc vardır. Yanlıkların ortası da hendesi kabartma, etrafı rûmî ve hatâyîlerle bezenmiş bir bordürle çevrilmiştir.

Sağda olan müezzin mahfili ikisi duvara dayanmış sekiz kare ayak üzerindedir. Girişi sağdaki tabhane eyvanına isabet eden kapının içindeki bir merdivenledir. Buranın üstü merdivenin çıkışına imkân vermek için bir niş halini almıştır. Mermerden olan taşıyıcı kare ayakların araları altta sağır korkuluklarla kapatılmış, yukarıda da içleri rûmi oymalarla bezeli memeli Bursa kemerleri bulunur. Daha sonra mukarnaslı bir bordür ve hendesi taksimatlı kör kafesli bir korkulukla sona erer.

Sultan Selim Tabhanesi (Misafirhane)

Caminin iki yanındaki tabhane, -yani misafirhaneler- ortadaki bir sofa etrafında dörder oda ve haçvarî dörder eyvanlı olarak planlanmıştır. Plan olarak tam Edirne II. Bayezid tabhanelerine benzemektedir. Vakfiyesinde “... *sekiz bâb menâzil-i misâfirine ki ziyb ü ziynette ve bahâ vü behçetde her biri müşâbihdür bir huld-i berîne, makâm-ı kerîm olan tabhâne-i şâhâneleri ebnâ-i sebîl için her zemanda ...*” şeklinde tarif edilir.²² Evliya Çelebi de “...ve bu câmie muttasıl tabhâne-i müsâfirin vardır...” diye tarif eder.²³

Tabhaneler asıl binaya eklenti olmakla beraber, yapıdan daha alçak tutulmuştur. Yanlardan ayrı kapılardan girildiği gibi cami harimine de birer pencere-kapıdan geçilebilir. Kapı üstlerinde bugün mevcut olan saçaklardan daha geniş saçakları olduğu izlerinden anlaşılmaktadır. Tam köşeye yerleşmiş olan minare pabuçları tabhanelerin saçak hizasından başlamaktadır. Dokuz kubbeli olan yapının orta kubbesi sekiz kenarlı ve fenerli olup diğer kubbelerden daha yüksektir. Köşe odaların ikişer, diğer odaların birer alt sıra penceresi vardır. Daha önce ifade edildiği gibi odalardan camiye yapışık olanlardan birinin cami içine diğerinin ise son cemaat tarafına birer penceresi vardır. Her odada bir ocak bulunmaktadır. Her pencere üzerindeki tahfif (boşaltma-hafifletme) kemeri içinde yuvarlak gözlü kafesler ve daha yukarda yuvarlak ikinci sıra pencereler bulunur.

Sultan Selim Camii’nin iki yanında tek şerefeli olan minareleri, tabhanelerin avlu duvarına bitiştigi köşede bulunur. Kapıları dışarıdandır. Kaidesi, bir çıkıntı halinde tabhane saçağına kadar yükselir ve aynı saçak silmesi devam eder. Müsellesli olan kısa bir pabuçtan sonra bir simit ve kırmızı taşlı bir bordür ve çok kenarlı gövdeye geçilir. Minareler binanın ana kütesine ve kubbeye göre ince ve kısa olmasına rağmen kaidelere uygundur. Gövde, kırmızı taş bir bordürden önce kırmızı taş kakma ile yapılmış ters ve düz lale motifleriyle bitirilmiştir. Daha zengin mukarnaslı şerefe ve kafesli korkuluklar gelmektedir. Petekten itibaren minarenin yenilendiği bilinmektedir. Elimizdeki 1937 tarihli fotoğraflar bunu teyit etmektedir.

Sultan Selim İmâreti (Matbah)

Vakfiyesinde de belirtildiği gibi külliyyede, kiler, anbar, me’kel -yani yemek yenecek bir mahal- ile birlikte bir mutfak (matbah) inşa edilmiştir. Evliya Çelebi de bu bina için “...bir imâret-i it’âm ve bir dârüzziyâfe-i ulemâ ve suhtevât-ı me’keli ve bir mihmansarâyı var...” demektedir.²⁴

Bugün mevcut olmayan imâret binasının nasıl olduğu bilinmemektedir. Zira, 1884 depreminde yıkıldığı rivayet edilmektedir.²⁵ Takribî 1815’lerde Kulekapılı mühendis Seyyid Hasan’ın Bayezid Su Yolu haritasında ve 1880’lere ait İstanbul haritasında imâret binası L şeklinde görülmektedir.²⁶ 1917 tarihinde Evkaf Nezâreti, bu tesislerin yerine, I. Sultan Hamid adına bir medrese yaptırılmasını uygun bulmuş ve mimar Kemaleddin Bey’e bugünkü binayı yaptırmıştır. Daha sonra Dârülhilâfe Medreseleri’nin kurulması üzerine burası “Medresetü’l-Mütehassisîn” olmuştur. Cumhuriyet devrinde de önce Cumhuriyet Kız Lisesi, 1950’den beri de Yavuz Selim Kız Meslek Lisesi olarak kullanılmaktadır.²⁷

Sultan Selim Mektebi

Vakfiyede “*Sıbyan Mektebi*” olarak zikredilen, muallimine, yardımcısına vs. hizmetkârlarına maaşlar bağlanan mektep, külliyeinin Sultan Selim Caddesi’ne açılan “Çarşı Kapısı” yanındadır. Külliyeinin türbelerle birlikte orijinal kalan parçalarındandır. Batı duvarı Çukurbostan duvarı üzerine inşa edilmiştir. Evliya Çelebi de bu mektep için “...Çukurbostana nâzır bir kubbe-i azim mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ve...” demektedir.²⁸

Mektep, tek kubbeli ve dış ölçüleri ile 9.90 x 9.90 mt. olan bir yapıdır. Önünde 3.75 mt. derinliğinde ikisi duvara dayalı beş sütun üzerine oturan saçaklı bir sundurması vardır. Kârgir olarak iki sıra tuğla ve bir sıra taşla inşa edilmiştir. Yan duvarlarda altı üstlü ikişer, giriş duvarında altta iki, karşı duvarda da bir ocak üstte iki pencere mevcuttur. 1918 yangınında bir hayli zarar görmüş, 1960’larda tamir edilerek önce kütüphane olarak kullanılmakta iken günümüzde bir vakfın toplantı mekânı şeklinde kullanılmaktadır.

Sultan Selim Türbesi

Yavuz Sultan Selim Han’ın türbesi caminin kible tarafında bulunmaktadır. Sultan Selim’in Sırt köyünde vefatından sonra naaşı İstanbul’a getirilmiş ve Fâtih Camii’nde Zenbilli Ali Efendi’nin imametiyle cenaze namazı kılınarak Mirza Sarayı da denen bu mevkie defnedilmiş ve bu büyük hükümdarın ölümü için “*Ehl-i iman ruhu için fâtiha*” diyerek tarih düşürülmüştür.²⁹ Evliya Çelebi de “...*mihrâb tarafındaki revzenlerin önünde Selim Hân’ın kubbe-i pür envârı bir bâğ-ı irem içinde fer-yâd-ı andelibin esvât-ı hazîni istîmâ’ olunur bir kubbe-i şeşhânedir...*” şeklinde tarif eder.³⁰

Kesme taştan, sekiz kenarlı ve her kenarı 4.65 mt. ölçüsünde pencere genişliği 98 cm. kubbesi dilimli bir yapıdır. Her duvarda altı üstlü birer penceresi vardır. Her cephenin tesiri derin silmelerle kuvvetlendirilmiş ve üst pencere çerçeveleri ile kemerleri ve saçak bordürlerinin altı kırmızı taşla müzeyyendir. Alt pencerelerin kemer aynalarının içlerinin çimento harçla sıvalı olması buralarda cami pencerelerinde görüldüğü gibi çini panolar olduğu tahmin edilebilir.³¹ Giriş kapısı önünde ikisi

Sultan Selim ve
Hafsa Sultan
Türbesi
İAY.09.12.2020

Yavuz Selim türbe
kapısı
İAY.09.12.2020

duvara yapışık altı mermer sütun üzerinde bir saçağı vardır.³² Mermer sütunların araları sivri kemerlerle geçilmiştir. Saçağın bir zaman yan kenarlara kadar uzadığı mevcut izlerden belli olmaktadır.

Türbe kapısı bir çıkıntı içinde, nispetli ve zariftir. Zengin ahşap künde-kârî kanatları vardır. Kapı kanatları üç parçaya bölünerek üstteki parça sedef kakmalı makılî hatla panoyu dışta dolanan “*Yâ Hannân, Yâ Mennân*” hatlarıyla tezyin edilmiştir. Ortalarında da sağda “*Küllü men aleyhâ fân*³³” ve solda da “*Küllü nefsin zâikatü’l-mevt*³⁴” ayetleri oyma olarak yazılmıştır. Orta parça beş köşeli sedef kakmaların hâkim olduğu hendesi taksimatlıdır. Makaralı ve çift renkli kapı kemiğinde bir kitâbesi yoktur. Buna karşılık kapının sağ ve sol tarafındaki setlerin üzerinden başlayarak tavana kadar yükselen çini panolar mevcuttur. Panolarda o devirde çok kullanılan sarı rengin hâkim olduğu görülür. Hen-

desi geçmelerle dolu bir çerçeve içindeki panonun ortasında lacivert zemin üzerinde sarı ile rûmî desenli bir göbek bulunur. Her iki tarafta da orta kısımda ve en üstte ikişer satırlık kitâbeler mevcuttur. Celî sülûsle ve lacivert zemin üzerine beyaz renkle yazılan bu kitâbelerden sağ üsttekinin az bir farkla caminin kitabesiyle aynı olduğu görülür.

Sultan Selim Türbesi
sol çini pano
İAY.1990

Sultan Selim Türbesi
sağ çini pano
İAY.1990

Kitâbenin metnine göre, bu türbe-i şerîf yüce sultan ve Arap ve Acem'in efendisi, karaların ve denizlerin sâhibi ve Haremeyn-i şerifeynin koruyucusu -Allah onların mülkünü korusun- Bâyezid Hân oğlu Selim Hân oğlu Sultan Süleyman'ın emriyle 929 Muharrem ayı başında başlamış ve / Kasım sonu 1522'de, yani camiyle aynı tarihte bitirilmiştir.

*Emere bi-inşâi hâze't-türbete's-şerife es-sultânü'l-a'zamü'l-ekrem seyyidü
selâtini'l-arab ve'l-acem mâlikü'l-berreyn ve'l-bahreyn*

*Hâmî'l-haremeyni's-şerifeyn es-sultân ibnü's-sultân es-sultân bin sultân
Süleymân Hân bin Selîm Hân bin Bâyezid Hân halledallâhü mülkehû ve
sultânehû*

Alttaki kitâbede sadece tarih yazılmıştır:

*ve temme zâlike'l-imâretü'l-mübâreke fî gurreti şehri muharremi'l-harâm fî 'âm
tis'atin ve işrîn ve tis'amie*

Böylece türbenin 929 Muharrem ayı başında başlamış ve Kasım sonu 1522'de, yani camiyle aynı tarihte bitirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Sol pano üstündeyse şu ibare yer almaktadır:³⁵

*min te'vili el ehâdisi fâtıra es semâvâti vel ardı ente veliyyî fîd dünyâ vel âhıratı
teveffe-nî muslimen ve elhık-nî bi es sâlihîne*

Sultan Selim Türbesi'nde
Muhittin Arabî'ye atfedilen kitâbe
İAY 1986

Sultan Selim Türbesi
İAY.09.12.2020

îol pano altında:³⁶

*Ve lâ tuhzinî yevme yûb'asûn / Yevme lâ yenfau mâlun ve lâ benûn /
İllâ men etâllâhe bi kalbin selîm*

İçerde Sultan I. Selim'in heybetli sandukası ve üzerindeki muhteşem kavuğu se-def kakmalı bir korkuluk ve etrafında cam bir mahfaza içinde (2020) durmaktadır. Evliya Çelebi, "... *Sultan Selim'in kabri-i şerifinde olan mehâbet hiçbir pâdişâh türbesinde yoktur, selimî destâriyle gûya bir ejder-heft-ser misâl kemingâhda âmâde yatar...*" şeklinde bu tabloyu yine Koca Sultan Selim Han'a yakışan heybetli ve tumturaklı ifadelerle tasvir eder.³⁷ Meşhur çamurlu kaftanı da 2000 tarihinde vasiyeti mûcibince sanduka üzerine örtülü iken bugün (2020) sandukanın üzerinde yüksekte bir cam mahfaza içinde durmaktadır.³⁸

Türbe içinde yer yer eski nakış izleri bulunmaktadır. Yeni nakışlar da eskileri takliden yapılmışlardır. Kubbe göbeğinde "Ra'd sûresinin 3. ayeti"³⁹ ve aslan göğüslerinde de yuvarlak madalyonlar içinde "Lafza-i Celâl, Hz. Peygamber, Cihâr-yâr" gibi isimler yazılıdır. Köşelerdeki plastrlar yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır. Ayrıca Derviş Hasan diye bir zatın yazdığı bir mermer kitâbede Muhiddin Arabî'ye izafe edilen "*izâ dahale (e's-)sin fi'ş-şin zahara kabru Muhyiddin*" şeklindeki meşhur ibare de yer almaktadır.⁴⁰

Hafsa Sultan Türbesi

Kanûnî Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ın türbesi Sultan Selim'in türbesi yanındadır. Vakfiyede bu mahal "...vâlîde-i Hazret-i Hüdâvendigâr üzerinde binâ olunan künbed-i kesîrû'l-envârda ..." şeklinde geçmekte ve ayrıca vazifeleri zikredilmektedir. Hadîka ise bu türbede Yavuz'un kızı Hatice Sultan ile onun da kızı Hafsa

Sultan'ın yattığını söyler.⁴¹ Ayşe Hafsa Sultan, Yavuz'un dört hanımından güzelliği ile meşhur olan başkadınıdır. Vakfiyesinde isminin Hafsa binti Abdülmuîn şeklinde geçtiği için câriye olduğu tahmin edilmektedir. Ömrünü önceleri Kefe'de, daha sonra Manisa'da geçirmiş ve burada cami, medrese, mektep ve imâret ve hankâh yaptırmıştır. 940'ta (1534) vefat etmiştir.⁴² Türbenin vefatından sonra veya daha önce Sultan Selim'in türbesi yapılırken inşa edilip edilmediği bilinmemektedir. Vakfiyenin çok sonra tanzim edilmesi bu hususta kesin bir fikre varılmasını güçleştirmektedir.

Türbe, kesme küfeki taşından yapılmıştır. Sekiz kenarlı plan tertibi kapı önündeki revak çıkıntısı aynen diğer taraftaki Şehzadeler ve Sultan Selim türbelerinin benzeridir. Fakat daha küçüktür. Bir kenarı 3.84 mt., duvar kalınlığı 118 cm. ve pencere genişliği 80 cm'dir. Türbe 2000'li yılların başına kadar yıkık bir halde pencere alt sövesine kadar duvarları durmakta idi ve kabrin ortasında da iki tane servi ağacı vardı. Daha sonra eski bir resmi bulunarak projelendirilmiş ve türbe eski temeller üzerinde inşa edilerek 2016 yılında ihyası tamamlanmış ve 2018 yılında da ziyarete açılmıştır.⁴³

Şehzadeler Türbesi

Sultan Selim vakfiyesinde “...ve ol sultân-ı vâkıf-ı mumâileyh hazretlerinin evlâd-ı emced-i necâbet ... lerinin kubûr-ı pür envârı üzerinde binâ olunan kubbe-i merkûmede ...” şeklinde kaydedilen türbe, Sultan Selim Türbesi karşısındadır. Kitâbesi olmadığından bu türbenin de yapım tarihi belli değildir. Kapısı önüne asılmış Latin harfli levhaya göre içerde beş kabir bulunmaktadır.⁴⁴

1. 1521'de vefat eden Sultan Süleyman oğlu Şehzade Murad
2. 1521'de vefat eden Sultan Süleyman oğlu Şehzade Mahmud
3. 1524'de vefat eden Yavuz'un kızı Makbul İbrahim Paşa'nın zevcesi Hatice Sultan⁴⁵
4. 1526'da vefat eden Sultan Süleyman oğlu Şehzade Abdullah
5. 1538'de vefat eden Yavuz'un kızı ve İskender Paşa'nın karısı Hafsa Sultan⁴⁶

Bu türbe de diğer iki türbe gibi aynı plan tertibinde sekiz kenarlıdır. Yine kesme küfeki taşından inşa edilmiş olup, bir kenarı 408 cm, pencere genişliği 85 cm'dir. Bu üç türbenin benzerlikleri aynı tarihlerde yapıldığı intibahı vermekte ise de, örnek alınan ilkinde göre diğerleri daha sonra yapılmış olabilir. Bu türbe de mermerden bademli başlıkları bulunan dört sütun üzerinde bir saçağa sahiptir. Kapı bölümü yukarıda da çıkıntısını devam ettirerek saçağın yaslanmasına yardım etmiştir.

Kapı yanlarında -Sultan Selim Türbesi'nde olduğu gibi- iki pano halinde aralarında kalınca derzler bulunan altı köşeli çinilerle birer pano yapılmıştır. Kubbe kasnağı Sultan Selim Türbesi'nden farklı olarak yuvarlak yapılmış ve buraya mermer üzerine firdolayı kartuşlar içinde celî sülüsle “Âyete'l-kürsî” ve devamında da Zümer sûresinin 74. ayeti” ve “Yûsuf sûresinin 92. âyeti”nin son bölümü yazılmıştır.⁴⁷ Bu yapıda da cami ve Sultan Selim Türbesi'nde olduğu gibi kırmızı taş, pencere kemerlerinde münavebeli olarak kullanılmıştır.

Sultan Selim Çifte Hamamı

Sultan Selim'in vakfiyesinde, câbîlerin sayıldığı kısım ve hamam tamircisine verilen gündelik dolayısıyla haberdar olduğumuz bu çifte hamamdan Mimar Sinan "...*İstanbul'da Merhum Sultan Süleyman Hamamı ve Sultan Selim Hamamı...*" şeklinde söz etmektedir.⁴⁸ Bunlardan başka 953 (1546) tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde hamamın Koğacı Dede Mahallesi Mescidi yanında olduğu kaydı bulunmaktadır.⁴⁹ Evliya Çelebi de hamamın külliye "baîd" yani, uzak olduğunu söyler.⁵⁰ Bundan başka Mimar Sinan'ın 976 (1568-69) tarihli Kırkçeşme sularına ait hazırladığı tevzî defterinde "*Kûy-ı cedîd nezd-i câmi-i merhûm Sultan Selim Hân berây-ı dolâb-ı hammâm 2 kamış*" şeklinde bir kayıttan da hamamın caminin yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹ Fakat kaynak vermeden, Çarşamba Karakolu'nun bulunduğu yerde olduğunu söyleyenler varsa da yine de bu bilgilerden hamamın tam olarak yerini tespit etmek imkânsızdır.⁵² Zikredilen Koğacı Dede Mescidi Çarşamba'da Kız Lisesi karşısındadır. Buna göre hamamın D. Kuban'ın işaret ettiği yerde olması uzak ihtimal değildir.

Sultan Selim Kervansarayı

Vakfiyede adı geçmeyen bu kervansaraydan sadece Mimar Sinan ve Evliya Çelebi söz etmektedir.⁵³ Ancak nerede ve nasıl olduğu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Sultan Selim Medresesi

Vakfiyesinde Sultan Selim Medresesi için külliye civarında yer bulunamadığından bir başka yerde yaptırılma yoluna gidildiği şu şekilde anlatılmaktadır: "...*bâdehû müşârünileyh sultân-ı hilâfet nisâb ...için bir medrese dahi binâ olunmak irâde idüb lâkin ol arada imâret-i mâmûre-i mezkûreye muttasıl bir mahall-i müttesi' ve mekân-ı mürtefi' olmayub...bir âher mevzî-i musattah ve mevkı-i müfessahda bir medrese-i müessesetü'l-binâ ... itdirdi ki ders-hânesi ... ve hucûrâtının her biri ...*"

Mimar Sinan da her iki yazmasında bu medreseden şu cümlelerle söz eder: "...*Halıcılar Köşkü'nde merhum Sultan Selim Hân-ı evvel Medresesi...*"⁵⁴ ve "...*Medrese-i Sultan Selim der İstanbul, bab 1, Sultan Süleyman Hân binâ itdirmişdir, Halıcılar Köşkü'nde...*"⁵⁵

Bundan başka 1557 tarihli Süleymaniye Vakfiyesi'nde de "...*ve Hadîka-i cedîdede bir medrese-i enîka-i fâika...*" diyerek medreseden söz edilmektedir.⁵⁶

Evliya Çelebi de Yenibahçede'ki Halıcılar Köşkü'nde bulunan bu medresenin yerinin uzunluğunun bir, genişliğinin de yarım mil olduğunu ve Sultan Süleyman'ın babasının ruhu için yaptırttığını yazar.⁵⁷

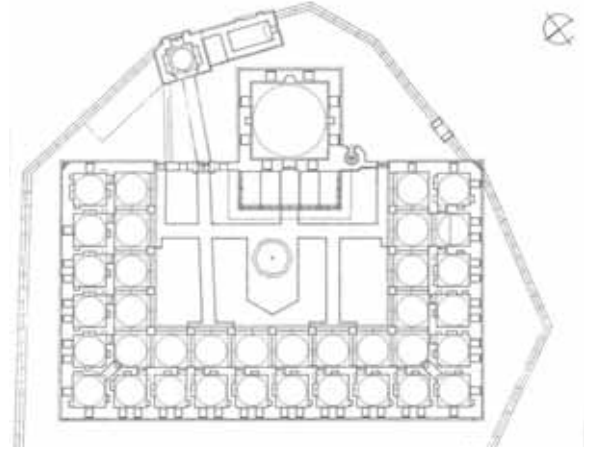
İlk müderrisi olan Küçük Şemseddin Efendi 957'de (1550-51) vefat ettiğine nazaran ve aynı zatın 955'te (1548-49) Baş Kurşunlu Medresesi'nde müderris olduğu dikkate alınırsa, medresenin de 1547 - 1549 arasında yaptırılmış olduğu tahmin edilebilir. Medresenin 1599 tarihine kadar altmışlı olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁸

Sultan Selim Medresesi,
Vatan Cd. İAY 2002

Sultan Selim Medresesi,
EHA 1937

Sultan Selim Medresesi,
planı
(E.Görgül-E.Osmanoğlu)

Yapı, bugün Vatan Caddesi'nin üzerinde ve bir hayli çukurda kalmıştır. Yer yer kaba yontu kesme taş ve tuğla ve ince yontu kesme küfeki taşıyla yapılmıştır. Kitâbesi yoktur. Plan olarak bir dış avlu duvarı içinde U biçiminde yerleştirilmiş odaları ve eksenden biraz kayık dershanesiyle klasik bir yapıya sahiptir. Dış avlu duvarının doğuya bakan yüzünde kubbeli bir giriş kapısı ve yanında kitâbesiz hazneli bir çeşme bulunmaktadır. Güney yönünde dershanenin arkasında diğer bir küçük kapı daha vardır. İç avluya dershane yanından ikinci bir kapıdan girilir. Önleri kubbeli bir revakla çevrilen on dokuz hücre ve bir eyvan avluyu sarar. Kubbe kemerleri taş ayaklara oturmaktadır. Hücrelerin dışarıya iki alt, birer üst pencereleri ve birer ocakları bulunur.

Kubbeli olan dershane önünde mukarnas başlıklara sahip ve aralarında sivri kemerler bulunan sekiz mermer sütunlu bir saçığı vardır. Hadîka'ya göre medresenin dershanesi, civardaki halkın ihtiyaç belirtmeleri üzere daha Sultan Süleyman'ın sağlığında bir minare ve minber ilavesiyle camiye çevrilmiştir. Bu vakanın tarihini de “*mesciduhû tuhsinü'l-medrese 970/1562*” şeklinde kaydeder.⁵⁹ 1562 de eklenen bu minare 1942'lerde yıkılmış ve yeniden yapılmamıştır.

Çeşitli tarihlerde yangın ve tamirler geçirmiş⁶⁰ olan medresenin elimizde 1938'de çekilmiş eski bir resmi vardır. Bu resme göre daha o zaman çukurda kalan medresenin etrafında bostanlar mevcuttur. Avlu ve çeşme, kurşunsuz kubbeler ve külahsız minaresiyle son derecede yoksul bir durumda görülmektedir. En son olarak 1958-62 tarihleri arasında tamir görmüş, 1968'de Türk Hat Sanatları Müzesi, 1983'ten sonra da Sağlık Vakfı'na ait Şadiye Hatun Teşhis Kliniği olarak hizmet etmektedir.

Notlar

- 1 İ.Hami Danişmend. *Kronoloji*, İst.1971, 2.c., s.1-58; Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969.
- 2 Vakfiyenin aslı “Kasa 182 K. no.lu”, ayrıca daktilo edilmiş Latin harfli “sûret 2136 no.lu defter”. Biz vakfiyenin aslının pek az bir kısmının fotoğrafını alabildik. Bu analiz daha çok daktilo edilmiş nüshadan yapılmıştır. Ayrıca bu vesikalara ulaşmak hususunda o zamanki Vakıflar Genel Müdürlüğü Şener Macun Bey ve dostumuz Sadi Bayram Bey'e unutulmaz yardımları için teşekkür ederim.
- 3 Hezarfen Hüseyin Efendi de “...ve vâlid-i mâcidleri Sultan Selim merhûm için câmi-i şerif ve lâtif ve türbe-i münevvere ve mektep binâ buyurmuşlar ve kurbünde bir hamûnâm ve tâbhâne ve Yenibahçe kurbünde bir medrese-i dil-firib binâ olundu.”demektedir. Bk. Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Haz.Sevim İlgürel, TTK.Yay., Ank.1998, s.50.
- 4 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I.c., s.325.
- 5 Kemal Edip Kürkçüoğlu, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ank. 1962, s. 19, yazma 27. sh.
- 6 S.Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ank. 1969, s.250.
- 7 Yıldırım Yavuz, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, *Abdülhamid I Medresesi mad.*, I.c., s.37; M.Kütükoğlu, *XX.Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, İst. 2000, s.14 ve 56.
- 8 Bilindiği gibi “imâret” yapılar topluluğu, imar edilen, anlamına gelmektedir. Sadece “yemek dağıtılan yer” anlamını çok daha sonra kazanmıştır.
- 9 R.Melül Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri*, TTK. Ank.1965, Tuhfetü'l- Mimârîn, s.23, 36, 37, 45, 49.
- 10 R.Melül Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri*, TTK. Ank.1965, Tuhfetü'l- Mimârîn, s.17.
- 11 R.Melül Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri*, TTK. Ank.1965, Risâle-i Mimâriyye, s.12.
- 12 R.Melül Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri*, TTK. Ank.1965, Tuhfetü'l- Mimârîn, s.37.
- 13 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* I.c., s.148.
- 14 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, I.c., s.148.
- 15 “..ve bizim kapımızı da rahmetinle aç...”
- 16 “...Allahım bizim kapımızı hayırla aç...”
- 17 İ. Hami Danişmend. *Kronoloji*, İst.1971, 2.c., s.65 ve 85.
- 18 Tahsin Öz, *İstanbul Câmileri*, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Ank.1964, II.c., s.129-131.
- 19 İ.A.Yüksel, *II. Bâyezid-Yavuz Selim Devri* V.c., İst.1984, s.108'de 41. şekil ve s.115 -116.
- 20 İ.A.Yüksel, *II. Bâyezid-Yavuz Selim Devri* V.c., İst.1984, s.188'de 65. şekil ve s.196.
- 21 *Kur'an*, Al-i İmrân, 37. ayet “...Zekerıyya mihrâba her girişinde...”
- 22 Vakfiyesinde de görüldüğü üzere tabhaneler asla bir zaviye olarak inşa edilmemiş, aksine âyende ve revendeye, yolculara, her sınıf insanın üç gün hoşça misafir edilmesi için yaptırılmıştır. Bu husus birçok başka vakfiyede de belirtilmiştir. Ancak, Semavi Eyice'nin meşhur makalesini (Bk.: Semavi

- Eyice, *İlk Osmanlı Devrinin Dini ve İctimai Bir Müessesesi, Zâviyeler ve Zâviyeli Câmiler*, İÜ.İktisat Fak. Mec. XXIII. İst 1963) esas alan birçok araştırmacı bu tabhanelerin zaviye olduğu iddiasını ileri sürmektedir. En son olarak da Stefanos Yerasimos'un Fransızcadan tercüme edilen eserinde aynı konu gündeme getirilmiş ve hatta bu durumun saltanata destek veren tarikatlarla iktidarın yakın ilişkisinin bir neticesi olabileceği telmih edilmiştir. Bk. Stefanos Yerasimos, *Süleymaniye*, YKY. İst.2002, s.17 ve 28.
- 23 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, I.c., s.148.
- 24 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, I.c., s.148.
- 25 D. Kuban, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, *Sultan Selim Külliyesi mad.*, 7.c., s.63.
- 26 Humbaracılar Ocağı sipahilerinden olan Kulekapılı Seyyid Hasan'ın bu haritası Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nde 3339 numara ile kayıtlıdır. Bu harita üzerinde M.Kâzım Çeçen etraflı bir araştırma yaparak neşretmiştir. Bk. M. Kâzım Çeçen, *II.Bâyezid Suyolu Haritaları*, İski. İst. 1997. Bu haritanın temininde bize büyük kolaylık gösteren Şule Aksoy Kutlukhan Hanımefendi'ye bilhassa teşekkür ederiz. Ayrıca bk. 19. Asır İst. Har., C 6 paftası.
- 27 Yıldırım Yavuz, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, *Abdülhamid I Medresesi mad.*, I.c., s.37; M. Kütükoğlu, XX.Asra Erişen *İstanbul Medreseleri*, İst. 2000, s. 14 ve 56.
- 28 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, I.c., s.148.
- 29 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, I.c., s.344; *Hadikatü'l-Cevâmî*, I.c., s.14; Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ank.1969, s.250.
- 30 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, I.c., s.148.
- 31 Nitekim, Tahsin Öz, *İstanbul Câmileri*, Turizm ve Tanıtma Bk., Ank.1964, I.c., s.130 da "hâricen pencere üstlerinin vaktiyle çinili olduğu kalıntılarından anlaşılmaktadır" demektedir. Türbe hakkında daha fazla teferruat için Bk. Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ank. 1992, s.122.
- 32 Türbenin planlaması hususunda Gurlitt sonradan 1. Mustafa'nın türbesi olan Ayasofya Vaftizhanesi'nin örnek alındığını iddia etmektedir ki bu, batılıların Türk'ün her yaptığı şeyi Bizans'dan kopya ettikleri ve kendileri tarafından yapılamıyacağını iddia etmeleri yeni bir şey değildir. Sanki bu millet İstanbul'un fethinden evvel hiçbir değere mâlik değildi ve hiçbir eser vermemiştir. Bu derece ilmi tarafsızlıktan yoksun bir görüşe sahip olmak ancak batının kendisine mahsustur. Gurlitt aynı zamanda, Şehzadeler Türbesi'nde bulunan altıgen çinilerle Sultan Selim Türbesi'ndeki çinileri birbirine karıştırmaktadır. Zaten Levhalar bölümünde de (21 c.) de Sultan Selim Türbesi'ne Hatice Sultan Türbesi, Şehzadeler Türbesi'ne de Sultan I. Selim Türbesi denmektedir. Cornelius Gurlitt, *İstanbul'un Mimari Sanatı, Arcitecture of Constantinople, Die Baukunst Konstantinopels*, Enformasyon ve Dökümantasyon Vakfı, Ank. 1999, s.78.
- 33 *Kur'an*, Rahman 26 "Yer yüzünde her canlı yok olacak".
- 34 *Kur'an*, Ankebut 57 "Her canlı ölümü tadacaktır".
- 35 *Kur'an*, Yûsuf 101, "Ey Rabbim, Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da öğrettin. Sen dünyada da âhirette de benim sahibimsin".
- 36 *Kur'an*, Şuara 87-89, "(insanların) Dirilecekleri gün beni mahcup etme * O gün ne mal fayda verir ne de evlât * Ancak Allah'a kalb-i selim ile gelenler (müstesna)".
- 37 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, I.c., s.344.
- 38 Rivayete göre Mısır'ın fethinden sonra Suriye'ye hareket eden Yavuz, yolda Anadolu Kazaskeri Kemalpaşa-zâde'yle atbaşı sohbet ederek giderken Kemalpaşa-zâde'nin atının nallarından sıçrayan çamur Yavuz'un kaftanına sıçramıştır. Kemalpaşa-zâde'nin telaşlandığını gören Sultan Selim'in "Bir âlimin ayağı altından sıçrayan çamur benim için bir şereftir, bu kaftanı öldüğümde sandukamın üzerine örtsünler" diyerek ilim adamlarına verdiği değeri göstermiş olduğunu tarihler kaydeder (Danişmend, *Kronoloji*, II. s.45.
- 39 *Kur'an*, Ra'd 3. ayet "Yeri döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar yaratan ve orada bütün meyvelerden çiftler çiftler yaratan O'dur. Geceyi de gündüzün üstüne örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir topluluk için ibretler vardır."
- 40 Bu rivayet de şöyledir: Yavuz Mısır seferinde Şam'da Muhiddin Arabî'nin Sâlihiye'deki mezarını çok ihmal edilmiş bir halde buldurarak üzerine bir Türbe ve yanında bir Cami, İmâret ve bir Zâviye yaptırmıştır. Evliya Çelebi, bu vak'ayı çok renkli bir dille anlatır ve Kemalpaşa-zâde'nin Muhiddin

Arabî'nin bir risalesinde (*Şeceretü'n-Nu'mâniyye fî Devleti'l-Osmâniyye-Ali Emîrî Millet Kütüphanesi,Fatih-İst.*) geçen sözlerinden buradaki “şın” harfinin Şam’a, “sin” in Selim’e ve “mim”in de Muhiddin’e delâlet ettiğini Sultan Selim’e söylediğini nakleder. Bk. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. IX. c., s. 547-548 ve *yazma-matbu*, YKY.9.c., 2005, s.275-276.

- 41 *Hadikatü'l-Cevâmî*, I.c., s. 15.
- 42 M.Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK.,Ank.1980, s.29-30.
- 43 Hakkı Önkâl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi 2017, s.236-238.
- 44 Bu isimlerde birçok yazara göre farklılıklar vardır. Bk. *Hadikatü'l-Cevâmî*, I.c., s.15; *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, I.c., s.344.
- 45 M.Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK.,Ank.1980, s.32.
- 46 M.Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK.,Ank.1980, s.32.
- 47 Biz yerinde sadece Âyete'l-kürsî'yi görebildik, yazının devamını Hakkı Önkâl'dan almış bulunuyoruz. Bk. Hakkı Önkâl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ank. 1992 s.128.
- 48 R.Melül Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri*, TTK. Ank.1965, Tuhfetü'l- Mimârîn, s. 45.
- 49 *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*,953/1546

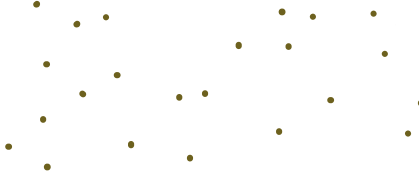
târihli, İst. 1970, s. 427, vakıf no.2491 ve 118 no.lu mah. S.296, vakıf no.1733; Çarşamba'daki bu Koğacı Dede Mescidi'nden başka Aksaray'da da bir Koğacı Dede Mescidi de bulunmakta idi. Bk. *İVTD*. s.232.

- 50 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, I.c., s.148.
- 51 Kâzım Çeçen, *Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri*, İski, İst. 1988, s.165.
- 52 D. Kuban, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, *Sultan Selim Külliyesi mad.*, 7.c.,s.63.
- 53 R.Melül Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri*, TTK. Ank.1965, Tuhfetü'l- Mimârîn, s.49; *Evliya*, matbu I.c., s.325.
- 54 R.Melül Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri*, TTK. Ank.1965, Tezkiretü'l-Ebniye, 93/3.
- 55 R.Melül Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri*, TTK. Ank.1965, Tuhfetü'l- Mimârîn, 33.
- 56 Kemal Edip Kürkçüoğlu, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ank. 1962, s. 19, yazma 27. sh.
- 57 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, matbu I.c., s.315.
- 58 Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İst.1976, s.536-542.
- 59 *Hadikatü'l-Cevâmî*, I.c., s.125; Kütükoğlu, *İst. Medr.*İst. 2000, s. 280.
- 60 M. Kütükoğlu, *XX.Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, İst. 2000, s. 281-283.

عیش و عشرت ایلر اکین ناکمان
امرقلدی پاشا ارکلسون سمان

جوکنه جمع اولدی وزیر آصف
قویمدی راز سینه بنزدن خیف

İmâret-i Hatuniye Vakfı

Dr. Öğr. Üyesi Sebahittin USTA

ADINI II. Bayezid'in eşi ve I. Selim'in annesi Gülbahar Hatun'dan alan vakıf, onun adına yaptırılan İmâret-i Hatuniye için oluşturulmuştur. Gülbahar Hatun'un ismi hakkında muhtelif görüşler olmakla birlikte asıl isminin Ayşe Hatun olduğu ve sonradan Gülbahar isminin eklendiği düşünülmektedir.¹ Ömrünün son yıllarını Trabzon'da sancak beyi olan oğlu Şehzade Selim'le geçirmiştir. Oğlunun padişahlığını göremeden H. 911'de (1506-1507) vefat etmiştir. Mevcut türbesinin üzerindeki bilgilendirme kitâbesinde bu tarih yazılıdır. Kitâbenin son mısraında *rahmet-i daim beru* sözüyle tarih düşülmüştür. Bu ifade ebcet hesabıyla (H. 911) 1505-1506 senesine karşılık gelmektedir.² Gülbahar Hatun, Orta Hisar'ın batı tarafında medfundur.³ Trabzon'daki mevcut vakıflar içerisinde sahip olduğu gelirleriyle birlikte şehrin sosyal ve iktisadî hayatı içerisinde önemli bir yere sahip olan en büyük vakıf İmâret-i Hatuniye Vakfı'dır. Hatuniye İmâreti olarak bilinen bu külliyenin inşaatının 1514-1515'te tamamlandığı anlaşılmaktadır.⁴ Bugün mevcut olan Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi'nden başka imâret, medrese, mektep, darü'l-kurra, misafirhane, aşhane, fırın, kiler, mahzen ve ahırdan oluşan külliye, günümüzde sadece cami ve türbesiyle ayakta kalabilmiştir. Külliyenin adının geçtiği bilinen ilk belge Trabzon'a ait 1553 tarihli Tahrir Defteri'dir. Bu defterde "İmâret-i Hatuniye" adıyla mahalleye rastlanmakta ve aynı tarihteki "haric ez-defter" kaydından yeni kurulduğu anlaşılmaktadır.⁵ Mahallenin 1562 tarihli Trabzon Şer'îye Sicili'nde "İmâret-i Âmire"⁶ ve 1583 tarihli tahrirde "Cami-i İmâret-i Âmire-i Hatuniye" adıyla zikredildiği görülmektedir.⁷ Mahallenin surun hemen dışında batı varoşlarında olduğu anlaşılmaktadır.⁸

Vakfın Gelirleri

Çalışılan dönem itibarıyla vakfa ait bütün gelirlerin ve harcamaların tespit edilebilmesi, kaynakların yetersiz olması sebebiyle mümkün gözükmemektedir. XVI. yüzyıla ait tahrir defterleri ve şer'îye sicillerine çeşitli vesilerle yansıyan kayıtlar bir kısım bilgiler vermektedir. Bu yüzyıla ait Trabzon Şer'îye Sicilleri'nin büyük çoğunluğu

nun günümüze ulaşmaması her yıla ait verilere ulaşmayı engellemektedir. Vakfın gelir ve giderleriyle ilgili XVII. yüzyılın ilk yarısına ait Maliyeden Müdevver Defterleri'ndeki muhasebe kayıtları dikkate alınarak yapılan bir çalışma önemli bilgiler ihtiva etmektedir.⁹ Diğer taraftan bu döneme ait şer'îye sicilleri ve arşiv belgeleri de bir takım bilgiler vermektedir. Öncelikle tahrir defterlerindeki bilgiler ve muhasebe kayıtlarını ihtiva eden çalışmaya ait veriler aktarılacak ve diğer arşiv belgelerinde rastlanan bilgilerle gelir kalemleri ifade edilecektir.

Vakfın gelirleriyle ilgili olarak 1515-1532 tarihlerini ihtiva eden 53 numaralı Tımar İcmal Defteri'nde şu bilgilere rastlanmaktadır: Hatuniye Evkafı'na ait bedestenin yıllık geliri 6.322 akçe, Saray-ı Âmiye civarındaki Çifte Hamam adıyla anılan hamamın kirası 5.863 akçe, Tekfur Çayırı'ndaki hamamın kirası 4.000 akçe, Bedesten yanındaki zeytinliğin mukataası 300 akçe, Değirmenderesi köprüsü yanındaki 6 göz değirmenin kirası 12.000 akçe, Tekfur Çayırı'ndaki saraydan Çelebi Sultan sarayına kadar uzanan zeminlerin mukataası 1.000 akçe, Tekfur Çayırı'ndaki bahçenin mukataası 1.000 akçe, Faroz bahçesi, çayırılık, yoncalık ve 124 göz dükkânıyla birlikte toplam yıllık gelirinin 39.760 akçe olduğu görülmektedir.¹⁰ 1518 tarihli kayıtları ihtiva eden 1 numaralı Tımar Zeamet Tevcih Defteri'nde sonradan eklendiği anlaşılan Muharrem 928 (Aralık 1521) tarihli bir kayda göre, Trabzon şehrine ait boyahane mukataasının (7.000 akçe) daha önceden şehirdeki İmâret-i Hatuniye'ye vakf olduğu ve bunun geri alınarak sancak beyi gelirlerine ilave edildiği görülmektedir.¹¹ Ayrıca İstanbul'da Sultan Bayezid Camii yanındaki yeni hamamın mukataası da senede 75.000 akçe düzeyindedir.¹²

Trabzon sancağına ait 1583 tarihli tahrirde vakfın gelirleri şu şekilde gösterilmektedir: İmâretin yakınındaki hamam ve dükkânlarının mukataası 10.000 akçe, Ortahisardaki hamamın mukataası 5.833 akçe, Pazar-ı Siyah da denilen Bedesten'in geliri 5.000 akçe, değirmenlerin geliri 4.000 akçe, imâretin yakınındaki dükkânların haricindeki 115 göz dükkânın kirası 14.724 akçe ve vakfa ait çayırların, bahçelerin, zeminlerin ve yoncalıkların toplam yıllık geliri 45.842 akçedir.¹³

İmâret-i Hatuniye Vakfı'nın gelirleriyle ilgili yapılan bir çalışmada vakfın 1615-1646 yılları arasındaki gelir ve harcamalarına ait muhasebe kayıtları da mevcuttur. Bu kayıtlardaki veriler Tablo 1'deki gibidir.

Vakfın 1615'te bütün gelirlerinin 782.212 akçe olduğu görülmektedir. Ancak bu miktar vakfın bütün akarlarından elde edilmesi gereken geliri ifade etmektedir. Bir önceki yıla ait muhasebe kaydı olmadığı için o yıldan toplanamayan 126.625 akçelik gelirin bir sonraki yıla borç olarak intikal ettirildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple her yıl vakfın sahip olması gereken geliri ile güncel geliri arasında bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla 1615'teki vakfın güncel geliri 635.585 akçedir. Muhasebe kayıtlarında gelirlerin çeşitleriyle ilgili başlıklar oluşturulduğu belirtilmektedir. Şehir gelirleri ile tarımsal alanlardan gelen gelirlerin ayrı başlıklar altında olduğu ifade edilmektedir. Tarım alanlarından gelen gelirlerin vakfa ait cibâyetler olduğu anlaşılmaktadır. Şehir gelirlerinin ise vakfa ait hamam, boyahane, dükkân, ev, değirmen, arazi, bağ ve bahçe gelirleri olduğu görülmektedir. 538.500 akçe gelirin kırsal bölgelerden, 71.919 akçenin ise şehir gelirlerinden oluştuğu belirtil-

Tablo 1: Trabzon Hatuniye Vakfı'nda Temel Gelir ve Giderler

	1615	1616	1618	1619	1622	1629	1634	1635	1636	1642	1643	1644	1646
Toplam Gelir	782.210 a.	812.969	601.518	226.074	632.141	483.586	469.146	350.760	251.135	498.972	497.659	570.846	589.642
Bir Önceki Yıdan Kalan Bakiye	126.625	131.976	30.670	0	76.953	94.830	129.427	11.265	0	67.144	87.754	110.689	156.844
Güncel Gelirler	635.585	615.493	570.848	48.232	531.722	330.493	341.339	339.495	251.135	396.828	388.895	415.157	432.798
Toplam Gider	662.613	321.164	452.828	197.414	-	330.493	439.861	305.952	246.035	387.178	388.989	376.651	391.798
Maaşlar	188.520	184.650	178.940	70.110	-	294.540	227.955	156.465	110.125	208.600	232.900	187.120	213.375
Harcamalar	474.093	136.514	273.888	122.354	51.338	35.953	61.696	37.707	61.500	165.918	156.689	189.531	178.423
Mutfak Harcamaları	430.320	100.537	220.792	113.452	-	-	150.510	111.780	74.410	12.660	132.340	141.626	113.423
Muhtelif Harcamalar ve Tamir Giderleri	31.799	34.193	43.957	7.305	-	19.824	43.283	29.303	10.712	120.682	15.522	26.470	32.144
Diğer Giderler	-	309.347	86.249	23.460	212.627	30.000	18.020	0	0	24.000	24.000	74.019	24.000
Tahsil Edilemeyen Gelir	131.976	179.466	62.790	2.177	310.739	115.145	11.265	44.107	1.170	86.864	110.689	128.949	179.074
Kalan	12.379	2.992	0	3.023	-	7.950	0	638	3.930	930	-26.019	-8.733	-5.230

Kaynak: Kayhan Orbay, “The Imperial Waqf of Hatuniye in Trabzon (1615-1665)”, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi 17. Sempozyumunu Bildirileri, s. 449.

mektedir. Giderler olarak vakfın 175 personeline 188.520 akçe, mutfak harcamalarının da 430.320 akçe, tamir ve diğer harcamaların 31.790 akçe olduğu ifade edilmektedir.¹⁴

1616 yılında vakfın gelir ve giderlerinde çok önemli bir değişiklik olmadığı ifade edilmektedir. Bu yıla ait harcama kaleminde bir önceki yıla göre önemli bir farklılık olduğu göze çarpmaktadır. Mutfak harcamalarının önemli oranda azaldığı ve diğer harcamaların arttığı görülmektedir. Mutfak harcamalarından kesinti yapılarak 192.373 akçeye bazı inşaat malzemelerinin alındığı ve İstanbul'dan getirildiği belirtilmektedir. Vakfın çeşitli müesseseleri için büyük bir tamirat hazırlığında olduğu anlaşılmaktadır. Giderler arasında 24.000 akçelik kısmının da Haremeyn-i Şerife Vakfı olması sebebiyle Darüssade Ağası'na gönderildiği ifade edilmektedir. 1618'de vakfın gelirlerinde daha önceki döneme oranla şehir gelirlerindeki çok küçük bir azalmanın dışında bir değişikliğin olmadığı belirtilmektedir. Toplam harcamanın 452.828 akçe ve bunun 220.792 akçesinin mutfak harcamaları olduğu görülmektedir. Bu yıl önceki dönemde mütevellinin aldığı buğday ve pirinç borcu olarak 55.629 akçenin ödendiği ayrı bir kaleme zikredilmektedir.¹⁵

Vakfın 1619'daki muhasebe kayıtlarının yılın son 4 ayına ait olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla bu yıla ait tüm gelir ve giderler tespit edilememektedir. 1622 yılında vakfın güncel gelirinin 531.722 akçe olduğu ifade edilmektedir. Bunun 479.833 akçesinin tarımsal bölgelerden, kalanının ise vakfa ait diğer birimlerden geldiği belirtilmektedir. Harcamalar kısmında 24.000 akçenin Darüssade hazinesine gönderildiği ifade edilmekte, 1629 yılına kadar muhasebe kayıtlarının mevcut olmadığı belirtilmektedir. 1629 yılında vakfın güncel gelirinin 388.758 akçe olduğu, bunun önemli bir kısmını 346.000 akçeyle kırsal kesimden gelen gelirlerin oluşturduğu ifade edilmekte diğer gelirler arasında hamamlardan yaklaşık 18.000 akçe, boyahane'den 10.000 akçe geldiği anlaşılmaktadır. Bu yıla ait harcama kalemleri arasında çarpıcı bilgiler yer almaktadır. Kayıtlarda mutfak harcamaları görülmemektedir. Bunun temel sebebinin 1625'te Trabzon'a yapılan Rus (Kazak) saldırıları sonucu imâretin mutfağının yanması neticesinde kapanmasının olduğu anlaşılmaktadır. Harcama kalemleri içerisinde vakıf personeline 114.960 akçe yemek ücreti ödendiği ifade edilmektedir. Bu yıl Darüssade hazinesine gönderilen akçenin 30.000 olduğu belirtilmektedir.¹⁶

1634'te vakfın 341.339 akçe güncel gelire sahip olduğu görülmektedir. Maaşlar için 227.955 akçe ödendiği ve mutfak harcamalarının olmadığı belirtilmektedir. Vakıf çalışanlarına yemek ücretinin verilmeye devam edildiği ifade edilmektedir. 1635 ve 1636 yıllarında vakıf gelir ve giderlerinde önemli bir değişikliğin olmadığı, bu yıllarda imâret mutfağının kapalı olduğu anlaşılmaktadır. Mutfak harcamaları kısmında vakıf çalışanlarına yemek ücreti ödendiği belirtilmektedir. 1642 yılında vakfın güncel gelirlerinin 396.828 akçe, vakıf çalışanlarına verilen yemek ücretinden başka 18.670 akçelik bir mutfak harcamasının da olduğu görülmektedir. İmâret mutfağının yavaş yavaş faaliyete geçtiği anlaşılmaktadır. 1643 tarihinde vakfın 388.895 akçelik güncel gelirinin olduğu ve çalışanlarına yemek ücreti ödenmediği belirtilmektedir. İmâret mutfağının faaliyete geçtiği mutfağa yapılan 132.340 akçelik gıda masrafından anlaşılmaktadır. Bu yıl daha önceki yılların aksine ilk kez vakıf bütçesinin 26.019

akçe açık verdiği ifade edilmektedir. 1644 tarihinde bir önceki yıla oranla vakfın gelirlerinde bir artış olduğu görülmekte, vakfın tüm gelirlerinin 570.846, güncel gelirinin ise 415.157 akçe olduğu ifade edilmektedir. Bu yıl 187.120 akçe maaşlar için 141.626 akçe de mutfak için harcama yapıldığı belirtilmektedir. Darüssaade Hazinesi'ne ise 48.000 akçenin gönderildiği görülmektedir. Bunun iki yıllık ücret olduğu anlaşılmakta ve bütçe açığının 8.733 akçe olduğu belirtilmektedir. 1646 yılında güncel gelir 432.798 akçe, daha önceki yıllardan devreden ve toplanamayan gelirlerin miktarı ise 179.074 akçedir. Bu yıl da vakfın 5.230 akçe bütçe açığı verdiği anlaşılmaktadır. 1644'ten beri bütçe açığı var olmakla birlikte gittikçe azaldığı görülmektedir.¹⁷ Bu muhasebe kayıtları dikkate alındığında vakfın gelirlerinde 1615'ten 1646'ya kadar gittikçe azalma olduğu anlaşılmaktadır.

Hatuniye Vakfı'nın gelirleriyle ilgili verilen bu bilgilerden başka arşiv kaynaklarında muhtelif tarihlere ait vakfın gelirleriyle ilişkilendirilebilecek çeşitli kayıtlar mevcuttur. Bunları dikkate alarak vakfın gelir kalemleriyle ilgili başlıklar oluşturulmuştur. Tarımsal gelirleri oluşturan cibâyetler, hamam gelirleri, arazi, bahçe, zemin mukataaları, boyahane ve değirmen gelirleri vakfın en önemli gelirlerini teşkil etmektedir.

Cibâyetler

Büyük vakıfların ayrı görevliler tarafından idare edilen kısımlarına "Cibâyet" denir. Vakıflara bağlı olan bu cibâyetlerin vergi gelirlerini tahsil eden görevlilerine de Câbi ya da Câbi-i Vakf denir.¹⁸

Tahrir defterlerinde XVI. yüzyılda İmâret-i Hatuniye Vakfına bağlı köyler ve buralardan tahsil edilen gelirler şu şekilde verilmiştir: Akçaabat nahiyesine bağlı 21 köyde 1655 hanede (80 Müslüman 1.575 Hristiyan) 1830 nefer ve 150.997 akçelik gelir mevcuttur. Yomra'da sadece Hoç köyünde 48 hane ve 18 baştineden mürekkebbir gelir, Maçka nahiyesinde beş köyde 542 hane (40 Müslüman, 502 Hristiyan), 634 nefer ile 56.507 akçelik gelir, İmâret-i Hatuniye Vakfı'na aittir.¹⁹

Hatuniye Vakfı'na bağlı köy, mahalle, mezra, yaylak gelirleriyle ilgili 1844 tarihli Trabzon Evkaf-ı Vakfiyesi Defteri'nde aşağıdaki bilgiler mevcuttur:

Tablo 2: Gelirleri İmâret-i Hatuniye Vakfına ait, Vakf-ı Kebir Kazası Köyleri

Köy veya Mahalle İsmi	Statüsü	Gelir (Guruş)
Akhisar	Köy	480
Vacanoz	Köy	475
Kızılağaç	Köy	432,5
Şahmelik	Köy	300
Savaruksa	Köy	300
Akkise	Köy	280
Oğuz	Köy	267,5

Köy veya Mahalle İsmi	Statüsü	Gelir (Guruş)
Veroz	Köy	252,5
Şarlı	Köy	250
Kefli	Köy	250
Komantara	Köy	250
Odra	Köy	250
Yavabolu	Köy	220
İbsalda	Köy	212,5
Marina	Köy	207
İskefiye	Köy	200
Bendar	Köy	187,5
Keramiye	Köy	187,5
Makrinamoz	Köy	185
Petromine	Köy	180
Yoroz	Köy	177
Vardaliyoz	Köy	175
İspavli	Köy	175
Bodamlı	Köy	175
Halkandoz	Köy	175
Kereşon	Köy	170
Sebekiyuz	Köy	165
Salva	Köy	162,5
Kızılüzüm	Köy	158,5
Kamune	Köy	155
Ağasa Makriyoz	Köy	155
Hoblu	Köy	150
Korkuran	Köy	150
Arvala	Köy	150
Roka	Köy	145
Levbe	Köy	142,5
Ellezli ma'Kamine ve Badbede	Köy	130
Cebila	Köy	125
Balaban	Köy	125
Canaviyoz	Köy	125
Lagot	Köy	120,5
Ca'ferli	Köy	112,5
Mirânlı	Köy	110
Feline	Köy	105

Köy veya Mahalle İsmi	Statüsü	Gelir (Guruş)
Hodala	Köy	103
Cera	Köy	100
Celâbi ma' Forca	Köy	96,5
Tırlâta, altmış dört tarafı	Köy	90
Yâlı	Köy	87,5
Savaruksa'nın Zoninde	Köy	87,5
Manakniyâ	Köy	78
Barhadlı	Köy	75
Adanoz, altmış dört tarafı	Köy	70,5
Hodlabayır	Köy	70
Rozlik ma' Cayşie	Köy	70
Tırlâta, Bozuncı tarafı	Köy	70
Modode	Köy	65,5
Kadahor Kızılağaç	Mahalle	60
Mankanu	Köy	60
Horo Veraha	Köy	55,5
Hazer	Köy	52,5
Evenoz, Bozuncı tarafı	Köy	50
Aliboz	Köy	41
İsdil	Köy	37,5
Hodakalı	Köy	37,5
Komantra, altmış dört tarafı	Mahalle	37,5
Aksaklı	Köy	33,5
Kamune Aydınlı	Mahalle	20,5
Kıran	Mahalle	5,5
TOPLAM		10.568

Kaynak : VGM.d., nr. 651, s. 145-146.

Tablo 3: Gelirleri İmâret-i Hatuniye Vakfı'na ait Akçaabat Kazası Köyleri

Köy veya Mahalle İsmi	Statüsü	Gelir (Guruş)
Metinkaniyâ	Köy	539,5
Cefera ve Maklence	Köy	404
Polathane Mahallatı	Mahalle	336,5
Cayerâ	Köy	292,5
Gozoysa	Köy	264,5

Mimera	Köy	166
Ahanda	Köy	151
Muhula	Köy	126,5
TOPLAM		2.282

Kaynak: VGM.d., nr. 651, s. 147.

Tablo 4: Gelirleri İmâret-i Hatuniye Vakfı'na ait Akçakale Canibi Köyleri

Köy veya Mahalle İsmi	Statüsü	Gelir (Guruş)
Korebi	Köy	295
Mersin	Köy	255
Karciya	Köy	245
Gozari	Köy	183,5
Kokades	Köy	165
Şula	Köy	137,5
Hari	Köy	135
Vartara	Köy	125
Cavana	Köy	102,5
Lalank	Köy	100
Cahori	Köy	97,5
Zerâ	Köy	95
İspandam	Köy	85
Gotoz	Köy	25
TOPLAM		2046

Kaynak: VGM.d., nr. 651, s. 147.

Tablo 5: Gelirleri İmâret-i Hatuniye Vakfı'na ait Samaruksa Canibi Köyleri

Köy veya Mahalle İsmi	Statüsü	Gelir (Guruş)
Gozari	Köy	457
Livera	Köy	442
Samaruksa-i Kebir	Köy	347
Samaruksa-i Sagir	Köy	238,5
Hoç Kerasiye	Köy	184,5
Kurobi-i Kalemen	Köy	152
Zafanos	Köy	77,5
Hoç Pirulak	Köy	68,5

Anbela	Köy	36
Kosidiyuz, der ittisal-ı Livera	Mahalle	22,5
Kapuköy, der ittisal-ı Livera	Mahalle	10
İskobiye, der ittisal-ı Livera	Mahalle	5
TOPLAM		2043

Kaynak: VGM.d., nr. 651, s. 148.

Tablo 6: Vakfa Bağlı Diğer Birimlerin Gelirleri

İsmi	Statüsü	Gelir (Guruş)
Terme ve Fatsa	Kaza	1500
Pazarsuyu ve Perşembe	Kaza	500
Yaylaklar (Maçka'da)	Mezra, Yaylak	152
İcareler		556
Diğer gelirler		1359
TOPLAM		4067

Kaynak : VGM.d., nr. 651, s. 148.

Tablo 7: Vakfa Bağlı İdari Birimlerin Toplam Gelirleri

İdari Birimler	Gelir (Guruş)	%'lik Oranı
Vakf-ı Kebir	10568	% 50,30
Akçaabat	2282	% 10,86
Akçakale	2046	% 9,74
Samaruksa	2043	% 9,72
Diğer Gelirler	4067	% 19,36
TOPLAM	21006	% 100,00

Kaynak : VGM.d., nr. 651, s. 149.

Gelirleri İmâret-i Hatuniye Vakfı'na ait cibâyetlerle ilgili muhtelif tarihlere ait çeşitli kayıtlar mevcuttur. Bu kayıtlarda bazı tarihlere ait cibâyetlerin yıllık gelirleri mevcuttur.

Gümüşkadim Cibâyeti

Gelirleri vakfa ait olan cibâyetlerden birisi Amasya'ya bağlı Gümüşkadim cibâyeti'dir. Cibâyetle ilgili H. 969 (M. 1562) tarihli bir kayıt mevcuttur. Kayıta Ömer Bey'in 968 Rebiülevveli'nin 13. gününden 3 yıl sonuna kadar 86.000 akçeye Gümüşkadim cibâyeti mukataasını günlük 5 akçe ücretle câbi olduğu ifade edilmiştir. Aynı kaza-

dan Sefer b. Esseyid İbrahim adlı sipahi, iltizamın 6.000 akçe fazlasıyla mal zararına kefil göstererek kendisine verilmesini talep etmiştir. Vakıf mütevellisinin Sefer adlı sipahiyle ilgili bir araştırma yaptırması neticesinde, Sefer'in zalim birisi olduğu şer'e ve kanuna aykırı olarak vakıf köylüsüne zulüm ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca Gümüş kadısı tarafından da Sefer'le ilgili benzer bilgiler bildirilince mütevellinin Gümüşkadim'e gittiği ve ehl-i vukuftan ve reayadan sipahi Sefer'le ilgili faydalı bir malumat alamayınca Sefer'in iltizamını kabul etmediği ifade edilmiştir.²⁰ Bu kayıt gerçekten de çok çarpıcı bilgiler ihtiva etmektedir. Vakfa bağlı cibâyetlerin iltizama verilirken ya da sonradan daha fazla ücretle talip olanlarla ilgili vakıf mütevellilerinin ciddi bir araştırma yaptıkları anlaşılmaktadır. Özellikle reayanın korunmaya çalışıldığı ve vakfın gelirlerini sekteye uğratacak kişilere cibâyetin verilmediği görülmektedir.

Pazarsuyu Cibâyeti

İmâret-i Hatuniye Vakfı'na bağlı cibâyetlerden birisi de Pazarsuyu cibâyetidir. Cibâyet bugünkü Giresun iline bağlı Bulancak kazasındadır. Bu cibâyetle ilgili olarak bir kayda rastlanmıştır. H. Şaban 962 (M. Nisan 1562) tarihli sicil kaydına göre Liyu veledi Keraki, Hatuniye vakfından olan Pazarsuyu cibâyeti câbisi Cafer b. Abdullah'ı dava etmiştir. Liyu, İstanbul'dan gemiyle gelirken Câbi Cafer'in kendisine ait olan 2 çukasını ve 3 zira Samardin çukasını alarak kendisine zarar verdiğini ifade etmiştir. Cafer ise Liyu'nun gemisini Vona iskelesi limanına getirip mallarını boşaltıp başka bir gemiye koyduğunu ve bu nedenle yarım gümrük ödemesi gerektiği cevabını vermiş ve o da Liyu'dan davacı olduğunu belirtmiştir. Liyu, Vona limanının asıl iskele olmadığını ve yarım gümrüğün de kanuni olmadığını ifade ederek şimdiye kadar böyle bir durumun söz konusu olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Cafer'den iddiası için delil talep edilmesi üzerine Ali Reis b. Ramazan ve Hızır b. İshak, Vona limanına gelip malı bir gemiden başka bir gemiye koyup gidenden yarım gümrük ve gemiden dışarı çıkarıp köyde satışa çıkarandan eskiden beri yarım gümrük vergisinin alındığını ifade etmişlerdir. Bu durumun eskiden beri âdet ve kanun olduğu belirtilmiştir.²¹ Cibâyetle ilgili yeterli kayıt olmadığı için vakfa ne kadar gelir getirdiğine dair bilgi mevcut değildir.

Bayramlı Cibâyeti

Cibâyet Ordu iline bağlı Çarşamba kazasındadır. Cibâyetle ilgili olarak H. 23 Ramazan 973 (M. 13 Nisan 1566) tarihli bir kayda göre, câbi Ramazan Ağa b. Süleyman mahkemede, cibâyete bağlı Boztepe vakıf köyünden Seydi b. Mustafa ve kardeşi Süleyman'ın kendi tahvillerinden olan mahsullerini tamamen aldığını beyan etmiştir.²²

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterleri'nde Bayramlı cibâyetiyle ilgili H. 26 Cemaziyelevvel 1000 (M. 10 Mart 1592) tarihli bir kayda rastlanmıştır. Bu kayıta Bayramlı cibâyeti gelirleri gösterilmektedir. Cibâyete bağlı Ak-yazı, Bucak, Pazarsuyu ve Güre deresi yerlerinin çeltik mahsulatı ve diğer köylerle birlikte Alahnas, Saçlı köylerinin çift resmi, caba, bennak, mal-ı makud, abd-i itk,

yave, kaçgun, beytü'l mal, tapu-yu zemin vergileri, iskele gümrüğü, Ordu ihtisap pazarı, Bulancak ve Pazar-ı cedid mukataaları Kara Şaban ve Mustafa'nın uhdesinde olduğu belirtilmiştir.²³

Akçaabat Cibâyeti

Vakfa gelir getiren önemli cibâyetlerden birisi Akçaabat cibâyetidir. Trabzon Şeriye Sicilleri'nde Akçaabat cibâyetine ait H. 12 Şaban 972 (M. 15 Mart 1565) tarihli kayda göre Akçaabat câbisi İsmail Ağa b. Murad mahkemede Cafer Ağa'yı dava etmiştir. Cafer Ağa'nın İstanbul'a giderek emr-i şerifle kendi cibâyeti de dâhil olmak üzere cibâyetleri dört cibâyette biriktirdiği ve mukataanın 1.000 flori arttırıldığı ifade edilmiştir. Cafer Ağa, dört cibâyeti resmîyetle birleştirdiğini ancak İsmail Ağa'nın cibâyetinin eskiden olduğu gibi onun üzerinde kaldığını ve kendisinden herhangi bir alacak talep etmediğini, eğer bu söylediklerine aykırı bir hareketi olursa mahkemenin kabul etmemesini talep etmiştir. İsmail Ağa'nın bu durumu tasdik ettiği belirtilmiştir.²⁴

Başbakanlık Osmanlı Arşivi tasniflerinden Maliyeden Müdevver Defterlerinde H. 26 Cemaziyevvel 1000 (M. 10 Mart 1592) tarihli belgede Akçaabat cibâyeti gelirleri yer almaktadır. Cibâyete bağlı Yavebolu, Hodala, Kirasun, Karziya, Marine, Kordil, Yoros ve Mersin mukataaları, ispenç, rüsum-ı örfiyye, beytü'l mal, abd-i itk, yave, kaçgun, rüsum-ı tapu-yu zemin, keten gümrüğü, iskele, mahi (balık) vergilerinin Kerasi'nin uhdesinde olduğu belirtilmiştir.²⁵

H. 1053 Recep Evaili'ne (M. Eylül 1643) ait bir kayıta Hatuniye Vakfı'na ait Akçaabat cibâyetinde önceden câbi olan Kara Naip denilen Muslihiddin Halife, Kılıda köy halkını Kethüdâ Resul, Hasan ve Süleyman huzurunda mahkemede dava ederek, reyanın ziraat yaptığı yerlerin vakıf toprağı olduğunu, bu yerleri kesimle işlediklerini ve senede 150 guruş ürünü vakfa verirlerken câbisi olduğunda reyanın 79 guruş verdiğini ifade etmiş ve kalanını talep etmiştir. Köy halkı eskiden aşar-ı şerîyyeleri karşılığında vakfa 5.000 akçe verdiklerini buna karşılık da 100 guruşu câbiye verdiklerini belirtmişlerdir. Bunun üzerine Kethüdâ Resul, Hasan ve Süleyman'a vakfa ait mahsulün 100 guruştan fazla olup olmadığına yemin teklif edildiğinde onlar da yemin edip vakfa zulüm etmediklerini ifade etmişlerdir. Bu durumda câbi Muslihiddin Halife'ye yemin teklif edilmiş, Muslihiddin Halife de reayadan 79 guruştan fazla almadığına yemin edince kalan 21 guruşun köy halkından alınmasına karar verilmiştir.²⁶

Akçaabat cibâyetiyle ilgili bir başka kayıt da cibâyete bağlı bazı köylerdeki vergilerin toplanmasıyla ilgilidir. H. 1054 Muharrem Evaili (M. Mart 1644) tarihli kayda göre Akçaabat câbisi olan Osman Beşe b. Kurd mahkemede Hacı Mehmet Ağa'yı dava ederek Akçaabat'ta câbisi olduğu Vaconos ve Erniyan köylerinin vergilerinin toplanması işini Hacı Mehmed'e sipariş ederek kendi yerine vekil tayin ettiğini ve 3 seneden 1 senenin öşür ve vergilerini ondan aldığını, geri kalan 2 senenin vergilerinin ise Hacı Mehmet'te kaldığını belirterek talep etmiştir. Mehmet Ağa, köylerin öşür ve vergilerini Osman Beşe'ye verdiğini ve aralarında tartışma yaşandığını, ara-

cılar vasıtasıyla 100 adet riyali guruşa sulh ettiklerini, elinde önceki Trabzon kadısı Mevlana Mustafa Efendi'nin verdiği hüccet olduğunu belirtmiştir. Osman Beşe hüccete rağmen aldığını inkâr edince Osman Çelebi b. Yahya Beşe ve Hacı Ahmet Beşe b. Mustafa köylerin öşür ve vergilerinin toplandığını Osman Beşe ile Mehmet Ağa arasında tartışmalar olduğunu, aracılar vasıtasıyla Mehmet Ağa'nın 100 guruşu Osman Beşe'ye verip sulh yaptıklarına şahitlik ettiler. Bunun üzerine Osman Beşe şikâyetinden men edilmiştir.²⁷

Akçaabat cibâyetiyle ilgili bir diğer kayıt câbi tayiniyle ilgilidir. Merkezden gönderilen H. 1054 Muharrem (M. Mart 1644) tarihli kayda göre Hatuniye Vakfı cibâyetlerinden Akçaabat cibâyeti mukataası önceden 120 bin akçeyken 1054 Muharremi başlangıcı dâhil olarak senesini 120 bin akçeye Mehmet Ağa'nın kefaletiyle Hacı Ahmet'e iltizam edilmiştir. Hacı Ahmet'ten 400 adet guruş kira ve 32 bin akçe peşin alınıp kalan 88 bin akçenin aydan aya ödenmesi şartı konuldu. Bu durumun vakfa ve reayaya faydalı olması temennisiyle iltizam hissesine ortak olarak Hacı Ahmet'e vesika verildiği belirtilmiştir.²⁸

H. Rebiyülevvel 1060 (M. Mart 1650) tarihli bir kayıt da Akçaabat cibâyeti mukataasının verilmesiyle ilgilidir. Kayda göre cibâyetin 1060 Mart'ından itibaren sene sonuna kadar senesi 120 bin akçeye Mustafa'ya verilmiş ve şart olarak da iltizamın aydan aya vakfa teslim edilmesi belirlenmiştir. Mal zararına Sadi Çelebi ve İmam Şaban Efendi'nin kefil olduğu belirtildikten sonra kendisine vesika verildiği ifade edilmiştir.²⁹

Cibâyetin vakfa getirdiği gelir konusunda kesin olarak bir bilgi verememekle birlikte bu kayıtlar en azından 1640'lı yıllarda cibâyetin yıllık 140.000 akçe gelire sahip olduğunu ortaya koymaktadır. 1650'lerde ise cibâyetin gelirlerinde azalma olduğu ve yıllık 120.000 akçeye düştüğü görülmektedir.

Pulathane Cibâyeti

Vakfın cibâyetlerinden birisi de Akçaabat'a bağlı Pulathane cibâyetidir. Cibâyetle ilgili H. 9 Rebiülahîr 969 (M. 17 Aralık 1561) tarihli bir kayda göre Atina kazasından Mustafa b. Ali mahkemede Pulathane köyünden Rüstem b. Yusuf'un gemisinde Varna'dan gelirken yolda vefat ettiğini, gemide olan muhallefatını Pulathane köyü câbisi İbrahim'in beytü'l mal diyerek vakıf için aldığını ifade etmiştir. Rüstem b. Yusuf'un muhallefatının Atina kazasında olan zevcesi Hüsnîye bt. İskender ile Ayşe ve Fatıma adlı kız kardeşleri ve Kamer ve Şahin adlı erkek kardeşlerine intikal ve talep ettiğini belirtmiştir. Atina Kadı Naibi Mevlana Mehmed b. Mustafa, Mustafa b. Yusuf ve Süleyman b. İskender'in de bu yönde şahitlik etmeleriyle muhallefatın Rüstem b. Yusuf'un varislerine verilmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁰

H. 10 Receb 1037 (M. 16 Mart 1628) tarihli bir başka kayıt Pulathane cibâyetine câbi tayiniyle ilgilidir. Kayıta Hatuniye Vakfı'na bağlı Pulathane mukataasının daha önce 1036 Cemaziyevvelî'nin 22'sinden sene sonuna kadar 38 bin akçeye Zülfikar câbi tasarrufunda olduğu ve bu senenin mahsulünün vakfa teslim edildiği belirtilerek 1037 Receb'inden sonra cibâyetin yeni talibi olmadığı ve reayanın memnun ol-

ması hasebiyle Zülfikar câbi üzerinde kalması uygun görülmüştür. Zülfikar câbinin günlük 5 akçe cibâyete ücreti olarak cibâyete gelirini eksiksiz bir şekilde aydan aya vakfa vermesi şartıyla kendisine vesika verildiği ifade edildi.³¹

H. 1 Ramazan 1041 (M. 22 Mart 1632) tarihli bir başka kayıt da Pulathane cibâyeti mukataasının Zülfikâr câbiye verilmesiyle ilgilidir. H. 1038 senesi Pulathane cibâyetinin Zülfikar câbi uhdesinde olduğu ve 38 bin akçeyi deftere kaydedip vakfa verdiği belirtildikten sonra 1039 senesi Receb'inin 26. günü olan mart başlangıcından itibaren Zülfikar câbiye rakip ve başka talip olmayınca 38 bin akçeye yine kendisine verildiği ifade edilmiştir. Beş akçe günlük ücreti ile cibâyetin gelirinin aydan aya vakfa verilmesi ve yetecek miktarda mal kefalet göstermesi şartıyla kendisine kimşenin müdahale etmemesi istenmiştir.³²

H. 8 Rebiyülevvel 1059 (M. 22 Mart 1649) tarihli bir kayıt da vakfa bağlı mukataalardan Pulathane cibâyetine câbi tayiniyle ilgilidir. Kayda göre Pulathane cibâyetinin 1059 Safer'inin 27. günü mart başlangıcından sene sonuna kadar 42 bin cedid akçe hesabı üzere Derviş Beşe b. Ali Çelebi'ye verildiği ifade edilmiştir. Derviş Beşe'nin 42 bin akçeyi aydan aya vakfa teslim etmesi şartıyla iltizamın verildiği ifade edilmiştir.³³

H. 25 Şevval 1059 (M. 1 Kasım 1649) tarihli bir diğer kayda göre Trabzon İskeleyi ve çevresi mukataasına emin olan Mehmed Ağa, Hatuniye Vakfı'ndan Pulathane câbisi Davud huzurunda mahkemede, Çatani köyünden Simyon oğlu tacir Benayut'un şimdiye kadar getirdiği malların gümrüğünü iskele eminlerinin almış olduğunu ifade ederek câbi Davud'un tacir Benayut'un getirdiği çadır ve diğer malların gümrüğünün vakfa ait olduğunu söyleyerek müdahale ettiğini ve durumun araştırılmasını talep etmiştir. Kendisine sorulduğunda câbi Davud şimdiye kadar Benayut'un getirdiği malların gümrüğünü vakıf adına câbilerin aldığını, iskele eminlerinin almadığını söylemiştir. İskele eminden bu konuyla ilgili delil istenince Mehmed Ağa b. Hüseyin Çavuş, Mustafa Ağa b. Ömer Çavuş ve Veli Çelebi b. Hızır Bey, iskele emini Mehmed Ağa'nın iddiasının doğru olduğuna şahitlik etmişlerdir. Bunun üzerine mahkeme eskiden olduğu gibi gümrüğü emin olanların almasına karar vermiş ve câbiye bu hususta tembih edildiği belirtilmiştir.³⁴ Eldeki kayıtlardan cibâyetin 1628 ve 1632 yıllarında 38.000, 1649 yılında ise 42.000 akçe vakfa gelir getirdiği anlaşılmaktadır. Bu durumda cibâyetin gelirlerinde bir artış olduğu görülmektedir.

Hoşoğlan Cibâyeti

XVI. yüzyılın sonlarına ait Maliyeden Müdevver defterlerinden birinde H. 26 Cemaziyelevvel 1000 (M. 10 Mart 1592) tarihli belgede, Hoşoğlan cibâyeti gelirleri yer almaktadır. Cibâyete bağlı Hoşoğlan, Mesariya Müslim Bey, Mesariya Ali Çelebi, Ulasi, Mamad, Holomana, Civere, Sera, Asor köyleri, ispenç, rüsum-ı örfiyye, beytülmal, abd-i itk, yave, kaçgun, rüsum-ı tapu-yu zemin, keten gümrüğü gelirlerinin Osman'ın uhdesinde olduğu ifadeleri bulunmaktadır.³⁵

Hoşoğlan cibâyetiyle ilgili H. Rebiyülevvel 972 (M. Ekim 1564) tarihli bir kayıta Hoşoğlan câbisi Ahmed b. Abdullah, Mesariya Ali Çelebi vakıf köyünden olup ölen Poroti veledi Beraşküve'nin zevcesi Elena bt. Kastalyu'yu mahkemeye getirtip vakıf köyünde işlettikleri asmalı bağ mülkünün öşrünü eskiden beri verirken 3 yıldır vermediklerini söyleyerek dava etmiştir. Elena mahkemedeki beyanatında önceden öşrü vakfa verdiklerini, 3 yıldır Zaim Ali Bey'in burasının kendi tımarı olduğunu söyleyerek öşrü aldığını ifade etmiştir. Câbi Ahmet'in gösterdiği yeni kanunnameye bakıldığında bazı yerlerde ihmal olduğu ve asmadan hasıl olan hububat vergisini dahi bir başka sipahinin aldığı görülmüştür. Bunun üzerine bahsedilen mülklerin öşrünün eskiden olduğu gibi vakıf için alınmasına mahkeme tarafından karar verilmiştir.³⁶

H. Safer 1053 (M. Nisan 1643) tarihli bir kayda göre Hoşoğlan câbisi Mehmed Çelebi mahkemede Yakup Ağa b. Cafer huzurunda cibâyete bağlı Hoşoğlan değirmenleri yakınında yer alan 40 yıldan beri boş kaldığını ispat ettiği boz toprağı ve ceviz ağacının işletim hakkını Yakup Ağa'ya bıraktığını, karşılığında 15 gurus alarak işletmesi için temessük verdiğini ifade etmiştir.³⁷

Hoşoğlan cibâyetiyle ilgili H. 1054 Muharrem (M. Mart 1644) tarihli bir kayıt da câbi tayiniyle ilgilidir. Buna göre Hatuniye Vakfı mukataalarından Hoşoğlan cibâyeti mukataasının senesi bundan önce 40.000 akçeye Mehmed Çelebi'deyken 1054 Muharrem'inin 2. gününde mart başlangıcından itibaren senesini 40.000 akçeye Osman Beşe'ye verilmiştir. Müezzın Mustafa'nın kefaletiyle ve 40.000 akçeyi aydan aya vakfa ödemesi şartıyla kendisine vesika verildiği beyan edilmiştir.³⁸

H. Zilhicce 1058 (M. Aralık 1649) tarihli bir kayıt da Hoşoğlan cibâyetine tayin edilen câbiyle ilgili bir fermana göre Hatuniye Vakfı'na ait Hoşoğlan cibâyetine Darüssaadet Ağası evkaf nazırı İbrahim Ağa'nın arzıyla ölen câbi Mehmet yerine oğlu Mustafa, 1058 Zilkade ayının son gününden sene sonuna kadar günlük 7 akçeye câbi olarak tayin edildiği belirtilmiştir. Ücretini vakıf mahsulünden alması ve kendisine kimsenin mani olmaması için berat verildiği ifade edilmiştir.³⁹

Hoşoğlan cibâyetiyle ilgili bir başka kayıt H. 28 Safer 1059 (M. 13 Mart 1649) tarihine aittir. Kayıta Hatuniye mukataalarından olan Hoşoğlan cibâyetinin 1058 senesinde Mustafa tarafından işletildiği belirtilmiştir. 1059 senesi mukataasının da 1059 Safer'inin 28. mart başından sene sonuna kadar 38 bin akçeye Mustafa'ya verildiği, onun da aydan aya vakfa 3.150 akçe vermek üzere iltizamı kabul ettiği ifade edilmiştir. Yeni câbinin gerekli kefil bulmasından sonra kendisine tezkere verildiği belirtilmiştir.⁴⁰ Eldeki kayıtlara göre 1644 yılında senelik 40.000 akçe olan cibâyet gelirinin azalarak 1649'da 38.000 akçeye düştüğü görülmektedir.

Samaruksa Cibâyeti

Hatuniye Vakfı'na bağlı önemli cibâyetlerden biri de Samaruksa cibâyetidir. H. 5 Receb 969 (M. 11 Mart 1562) tarihli kayıt Samaruksa-i Kebir köyünün mukataasıyla ilgilidir. Kayıta Falkozlu Lefter b. Beraşkeva, köy halkından Hristodol b. Yuri'yi dava ederek önceden köyün mahsulünün bir kısmını 3 yıl mukataa ile aldığını ve Hristodol'un babasının köyün kethüdâsı olduğu için köyden tahsil ettiği mahsül

akçesinden zimmetinde 1.000 akçe alacağı kaldığını ve muhallefatından talep ettiğini beyan etmiştir. Hristodol mahkemede babasının sağlığında bütün makbuzlarını eksiksiz olarak Lefter'e verdiğini ve haklaştıklarını ifade etmiştir. Liyu b. Save ve Kaluri b. Vasil'ın da Hristodol lehine mahkemede şahitlik etmeleri üzerine Hristodol'un beraatine karar verilmiştir.⁴¹

H. 4 Şaban 969 (M. P Nisan 1562) tarihine ait bir kayıt cibâyete câbi tayiniyle ilgilidir. Hatuniye Vakfı mütevellisi mahkemede mutemed adamı İskender'le tezkere gönderip 968 Cemaziyelâhir'inin 14'ü günü olan mart başlangıcında Samaruksa cibâyetini ona iltizam ettiğini belirtmiştir. İskender'in evkaftan topladığı akçenin hesabı görüldüğünde defter gereğince zimmetinde 2.250 akçe olduğu ve bunun 1.050 akçesi hizmeti mukabelesinde vazifesine hesap olunmuş, kalan 1.200 akçeye ise kefil olduğu beyan edilmiştir.⁴²

Samaruksa cibâyetiyle ilgili H. Receb evaili 1029 (M. Haziran 1629) tarihli bir başka kayıta Hatuniye mütevellisi İbrahim Ağa mahkemede 1028 senesine ait Samaruksa cibâyeti mahsulünün tamamını câbisi İsmail'den aldığını ve zimmetinde alacağı kalmadığını belirtmiştir.⁴³ Ayrıca müteveli İbrahim Ağa, İsmail Ağa zimmetinde bargir bahasından olan 3.520 akçeyi vakıf için aldığını beyan etmiştir.⁴⁴ Yine dava esnasında müteveli İbrahim Ağa mahkemede Samaruksa câbisi İsmail Ağa huzurunda Samaruksa cibâyetinin 1059 senesi mahsulünden 6.700 akçe nakit aldığını ve borcu olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵ Tekrar görülen dava esnasında İsmail Ağa mahkemede müteveli İbrahim Ağa huzurunda, İbrahim Ağa'nın aldığı 6.700 akçe borcu ödemesi halinde Samaruksa câbiliğinden feragat edeceğini beyan etmiştir.⁴⁶

Cibâyetle ilgili H. Cemaziyelâhir Evaili 1030 (M. Nisan 1621) tarihli bir kayıta Samaruksa câbisi Ali Câbi b. Mustafa'nın mahkemede Samaruksa'ya bağlı yerlerde 3 senelik tahvili 147.000 akçe olan iltizamın kendinde olduğunu, bir senelik hisse olan 57.000 akçeyi vakfa teslim ettiğini ancak tamamen zararda olduğunu, bunun yanında bazı köylerde de halkın zarar ettiğini ve cibâyeti bıraktığını belirtmiştir. Başkasının görevlendirilmesi istendiğinde herhangi bir talip olmayınca "ayan-ı vilayete" haber verildiğinde Hacı İshak Beşe ve oğlu Mustafa iltizamı kabul ettiği belirtilmiştir. 1030 Rebiülâhır'ının 17. günü olan mart başlangıcından 3 sene sonuna kadar tahvili 126.000 akçeye verildiği ifade edilmiştir. Senelik akçeden peşin olarak 31.000 akçenin vakfa ödendiği beyan edilmiştir. Cibâyeti alan kişiler cibâyete bir başkasının talip olması halinde ödedikleri peşin ücretin kendilerine geri ödenmesi konusunda müteveli İbrahim Ağa tarafından imzalı ve mühürlü temessük talep etmişlerdir. Bunun üzerine mahkemeden bu konuda kendilerine hüccet verildiği belirtilmiştir.⁴⁷

Cibâyetle ilgili bir başka kayıt H. Şaban Evail (M. Mart 1632) tarihine aittir. Kayda göre Hatuniye Vakfı'na bağlı Samaruksa cibâyetinin 1040 senesine ait mukataasının 42.000 akçe ve Ali uhdesinde olduğu ifade edilmiştir. Ali Câbi'nin bu akçeyi vakfa teslim ettiği ifade edilerek 1041 senesinin mukataasının da kendisine verildiği belirtilmiştir. Câbi'nin mal zararına karşı kefil göstermesiyle birlikte günlük 5 akçe vazife ücretini alması ve mukataa gelirini aydan aya vakfa teslim etmesi gerektiği beyan edilmiştir.⁴⁸

H. Ramazan 1042 (M. Mart 1633) tarihli kayıta Samaruksa cibâyetinin gelirleri ve nerelerden temin edildiği yer almaktadır. Samaruksa-i kebir ve sagir, Hoc-ı kebir ve sagir, rüsum-ı örfiye, beytülmal, mal-ı ayn, mal-ı nukud, abd-i atik, yave, kaçgun, resm-i tapu-yu zemin, gümrük-i ketan, gayr-i bervechi serbest, resm-i yaylak mes-cid-i Osman Bey, mültezim Ali Câbi zimmetinde olduğu belirtilmiştir.⁴⁹

Samaruksa cibâyetiyle ilgili başka bir kayıt câbi tayini ve cibâyet geliriyle ilgilidir. H. Ramazan Evali 1042 (M. Mart 1633) tarihli kayda göre Samaruksa cibâyetinin 1041 senesi mukataasının Ali câbi üzerinde olduğu yıllık 42.000 akçelik geliri vakfa teslim ettiği ifade edilmiştir. 1042 yılı cibâyetinin ramazanın birinci günü mart başlangıcından sene sonuna kadar yine 42.000 akçeye (guruş hesabı olarak 420 guruş) Ali câbiye verildiği belirtilmiştir. Mahkemede Ali câbinin bu işin üstesinden gelmeye kadir, reayaya ve vakfa faydalı olduğu ifade edildikten sonra kendisine vesika verildiği zikredilmiştir.⁵⁰

Cibâyetle ilgili bir diğer kayıt H. Ramazan 1044 (M. Mart 1635) tarihine aittir. Kayda göre Samaruksa cibâyetinin mukataasının 1043 senesinin 42.000 akçeye Ali Çelebi uhdesinde olduğu 1044 senesinin de sene sonuna kadar yine 42.000 akçeye Ali Çelebi'ye verildiği ifade edilmiştir. Mal zararına karşı kefil gösterildiği ve 42.000 akçenin aydan aya vakfa ödenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵¹

Merkezden gönderilen H. Muharrem 1053 (M. Mart 1643) tarihli bir hüküm de câbi tayini ile alâkalıdır. Kayıta Samaruksa cibâyetine ait 1051 yılının mukataasının Mahmud câbide olduğu, 1052 yılına ait cibâyet mukataasının ise Mart başından sene sonuna kadar 40000 akçeye, geliri aydan aya vakfa vermesi şartıyla, Ali câbiye verildiği ifade edilmiştir.⁵²

H. Rebiülevvel 1059 (M. Mart 1649) tarihli bir kayıt da Samaruksa cibâyetine câbi tayiniyle ilgilidir. Kayda göre cibâyetin mukataasının senesi daha önce 40.000 akçeye Mustafa'dayken 1059 senesi mart başından sene sonuna kadar 40.000 akçeye Ali Çelebi uhdesine verildiği ifade edilmiştir. Mukataanın aydan aya vakfa verilmesi ve mal zararına Abdurrahman Ağa'nın kefil olmasıyla Ali Çelebi'ye vesika verildiği belirtilmiştir.⁵³

Samaruksa cibâyetine câbi tayiniyle ilgili bir başka kayıt da H. Rebiülevvel 1060 (M. Mart 1650) tarihine aittir. Kayıta cibâyetin mukataasının senesinin daha önce 40.000 akçeye Ali Câbi'de olduğu 1060 senesi martından itibaren ise iltizamı 40.000 akçeye Davud Çelebi'nin aldığı ifade edilmiştir. Mal zararına kifayet edecek kefil gösterdikten sonra Davud Çelebi'nin cibâyet gelirini aydan aya vakfa vermesi gerektiği belirtilmiştir.⁵⁴

Samaruksa cibâyetiyle ilgili olan kayıtlar dikkate alındığında cibâyetin gelirlerinin 1621 tarihinde yıllık 57.000 akçe olduğu ancak câbinin zarar ettiği ve görevini bıraktığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle cibâyete bu ücret üzerinden kimsenin talip olmadığı cibâyet gelirlerinin de yıllık 42.000 akçeye düşürüldüğü görülmektedir. Eldeki kayıtlara göre en azından 1635 tarihine kadar cibâyet gelirlerinin bu düzeyde sabit kaldığı düşünülmektedir. 1643 tarihinde ise cibâyet gelirlerinin yıllık 40.000 akçe

olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla 2.000 akçelik bir azalma tespit edilmiştir. 1650 tarihine kadar da cibâyet gelirlerinin sabit kaldığı anlaşılmaktadır.

Kayıtlardan cibâyete yapılan câbi tayinleriyle ilgili birtakım bilgilere ulaşmak mümkündür. Cibâyete yapılan câbi tayinlerinde dikkat çeken hususlardan biri Ali adlı câbinin uzun yıllar bu görevi sürdürmesidir. Kayıtlardan câbi Ali'nin 1621'den 1644'e kadar aralıklarla bu görevi sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bir kayıтта Ali'nin reayaya ve vakfa faydalı olduğunun belirtilmesi câbilik vazifesini uzun süre sürdürmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Terme Cibâyeti

Samsun iline bağlı Terme kazası Hatuniye Vakfı'na ait cibâyetlerden birisidir. Cibâyet gelirleri Maliyeden Müdevver Defterlerinde H. 26 Cemaziyelevvel 1000 (M. 10 Mart 1592) tarihli belgede şu şekilde sıralanmaktadır: Emir Hasanlı, Emirdoğan Akça, Şahabeddin ve Gürköy köyleriyle birlikte Fatsa'ya bağlı Kurfanyu ve Kocalu köylerinin, rüsum-ı çift, caba, bennak vergileri, beytûmal, abd-i itk, yave, kaçgun, rüsum-ı tapu-yu zemin, iskele gümrük vergisi, ihtisab-ı bazar, sabuncuhane ve çeltikhane vergileri. Bu cibâyet gelirlerinin Mahmud ve Ali uhdesinde olduğu ifade edilmiştir.⁵⁵

Karum Cibâyeti

Amasya'ya bağlı olan ve Hatuniye Vakfı'na ait bu cibâyetin gelirleri Maliyeden Müdevver Defterlerinde H. 26 Cemaziyelevvel 1000 (M. 10 Mart 1592) tarihli belgede şu şekilde belirtilmiştir: Karum-ı köhne köyü, Gümüşhacıköy kazasına bağlı Burakhacı köyü, Amasya kazasına bağlı Gürköy'ün, rüsum-ı çift, caba, bennak vergileri, beytûmal, abd-i itk, yave, kaçgun, rüsum-ı tapu-yu zemin, sabuncuhane, resm-i muallak, rem-i küvvareha ve gayrisi vergileri. Bu cibâyet gelirlerinin Cafer ve Ramazan uhdesinde olduğu ifade edilmiştir.⁵⁶

Samsun Cibâyeti

Samsun cibâyetiyle ilgili olarak Maliyeden Müdevver Defterlerinde H. 26 Cemaziyelevvel 1000 (M. 10 Mart 1592) tarihli belgede Samsun kazası sabuncuhane mukataasının Bayram adlı kişinin uhdesinde olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca çeltik mahsulünden bu seneye dair vakfa herhangi bir nesnenin gelmediği belirtilmiştir.⁵⁷

Hamamlar

İmâret-i Hatuniye Vakfı'na gelir getiren kaynaklardan birisi de hamamlardır. Vakfın hamamlarıyla ilgili Maliyeden Müdevver Defterlerinde H. 26 Cemaziyelahir 1000 (M. 9 Nisan 1592) tarihli belgede şu bilgiler verilmektedir: Vakfa bağlı hamam-ı cedidin hamamcı Mahmud, hamam-ı atikin ise hamamcı Hayreddin uhdesinde olduğu ifade edilmiştir.⁵⁸ Bu iki hamamdan başka kayıtlarda "imâret hamamı" adıyla bir hamamın ismi zikredilmektedir.

İmâret Hamamı

İmâret Hamamı'yla ilgili olarak iki adet kayda rastlanmıştır. Bunlardan H. Safer 1029 (M. Ocak/Şubat 1620) tarihli kayda göre Hacı Ali b. Mustafa mahkemede vakfa bağlı imâret hamamının tahvilinin (üç yıllık) 60.000 akçeye Pîrî Çelebi üzerindeyken tahviline 500 akçe daha verip kabul edeceğini beyan etmiştir.⁵⁹

H. Muharrem 1030 (M. Kasım/Aralık 1620) tarihli kayıt vakfa ait hamamın işletilmesindeki problemle ilgilidir. Kayda göre vakfın mütevellisi Süleyman b. Abdullah mahkemede vakfın hamamını üç yıllığına 62.000 akçeye kiralayan Pir Mehmed Çelebi b. Mahmud'un hamamı işletmeyerek boş bıraktığını ve vakfa zarar verdiğini ifade etmiştir. Hamamın kira ücretinde 12.000 akçelik bir indirim yapılarak 1030 Muharrem ayı başından üç yıllığına yine Pir Mehmed Çelebi'ye kiralandığı belirtilmiştir.⁶⁰

İmâret hamamıyla ilgili bir başka kayıt H. Rebiülevvel 1029 (M. Şubat/Mart 1620) tarihlidir. Kayda göre hamamcı Pîrî Çelebi b. Mehmed mahkemede Dersaadet yeniçerilerinden Derviş Beşe b. Hamza Beşe'nin hamam için 64 yük tomruk getirdiğini karşılığında 160 akçesini kendisine teslim ettiğini geri kalanın kendi zimmetinde olduğunu ifade etmiştir.⁶¹

Yeni Hamam

Vakfın önemli bir gelir kaynağı olan yeni hamamın 1615'te 21.461 akçe, 1616'da 21.666 akçe, 1629'da 6.780 akçe yıllık geliri vardır.⁶² Hamamla ilgili Trabzon mahkeme kayıtlarına yansıyan üç dava mevcuttur. H. Receb 1030 (M. Mayıs/Haziran 1621) tarihli kayda göre vakıf mütevellisi İbrahim Ağa mahkemede Yeni Hamam'ın 7 Receb 1030 tarihinden itibaren yıllığı 10.333 akçeye üç yıllığına toplam 40.000 akçeye hamamcı Abdullah b. Hamza'ya verildiğini ifade etmiştir.⁶³

H. 20 Safer 1031 (M. 4 Ocak 1622) tarihli kayda göre vakfın hamamcısı Abdullah hamamın üç yıllığına 40.000 akçe iltizamla kendisindeyken hamamın etrafında ve mahallede taun olduğunu, hamama kimsenin gelmediğini beyan ederek tomruk bahasından ve diğerlerinden 40-50 akçelik zararı olduğunu söyleyerek hamamı işletmekten vazgeçtiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine suk-i sultanîde duyuru yapıldığı ancak hamama kimsenin talip olmadığı belirtilmiştir. Sonra vakıf tarafından bir kişinin hamamı işletmesi için tayin edildiği ancak onun da tahammülü olmadığı görülünce ve hamamın boş kalmasının da vakfa zarar vereceği düşüncesiyle 1031 yılı safer başından üç yıl sonuna kadar tahvili 30.000 akçeye yine Abdullah'a iltizam edildiği ifade edilmiştir.⁶⁴

Yeni Hamamla ilgili bir diğer kayıt H. Safer 1039 (M. Eylül/Ekim 1629) tarihli kayda göre Dersaadet yeniçerilerinden Ali mahkemede hamam-ı cedidin Mehmed uhdesinde yıllığı 7.200 akçe kirada iken 800 akçe fazla vererek yıllığını 8.000 akçeye iltizam ettiğini ifade etmiştir.⁶⁵

Yeni Hamam'la ilgili kayıtlarda dikkat çeken bir husus hamamın gelirlerinin mütemadiyen azaldığıdır. Bunda zaman zaman şehirde meydana gelen taun hastalığı sebebiyle halkın şehirden uzaklaşması sonucu hamamın zarar etmesi en büyük etken gibi gözükmektedir. Diğer taraftan hamamcılarının işletmekten kaçınması ve bu iş için

başka taliplerin olmaması da rekabeti azalttığından vakıf hamam kirasında indirim gitmek mecburiyetinde kalmıştır. Hamamın gelirini tümüyle kaybetmektense daha düşük bir kira ücreti talep ederek vakfın zararını en aza indirmek amaçlanmıştır diyebiliriz.

Çifte Hamam

Vakfa gelir getiren önemli kaynaklardan birisi de Çifte Hamam'dır. Hamamın yıllık geliri 1615 yılında 14.444, 1616'da 13.633, 1629'da 11.083 akçedir.⁶⁶ Hamamla ilgili H. Safer 1057 (M. Mart/Nisan 1647) tarihli bir kayıta vakıf mütevellisi Pir Mehmed Çelebi'nin mahkemede Çifte Hamam'ı 1057 Safer başlangıcından sene sonuna kadar ayda 800 akçeyle Ömer'e kiraladığını belirtilmiştir.⁶⁷ Hamamın bu tarihte yılda 9.600 akçe gelir getirdiği anlaşılmaktadır.

H. 8 Rebiülâhır 1060 (M. 10 Nisan 1650) tarihli bir kayda göre Çifte Hamam mukataasının daha önce senesi 9.600 akçeyle Ömer Çelebi'deyken İbrahim adlı kişinin senesini 10.800 akçe iltizamla kabul ettiği aydan aya 900 akçeyi vakfa vereceği belirtilmiştir. Sene sonuna kadar hamamın İbrahim uhdesinde olacağı ifade edilmiştir.⁶⁸

Çifte Hamam'la ilgili H. Zilkade 1060 (M. Ekim/Kasım 1650) tarihli başka bir kayda göre hamamın kirası 1.100 akçeyle 1060 Zilkade başından sene sonuna kadar Ahmed'e kiralandığı belirtilmiştir.⁶⁹ Hamamın XVII. yüzyıl başlarında yıllık gelirinin yüzyılın ortalarına doğru mütemadiyen azaldığı görülmektedir. Bunda şehirde sık sık meydana gelen veba salgınlarının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ancak 1650'li yıllarda hamam gelirlerinde yeniden bir artış olduğu anlaşılmaktadır.

İstanbul Bayezid Camisi Yanındaki Hamam

Hatuniye İmâreti Vakfı'nın İstanbul'da Bayezid'de de bir hamamının olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Sultan Bayezid Camii yanındaki yeni hamamın mukataasının senede 75.000 akçe olduğu bilinmektedir.⁷⁰

İstanbul'daki hamamla ilgili kayıtlarda bir adet belgeye rastlanmıştır. Kayıt, hamamın tamiriyle ilgilidir. H. Ramazan 1042 Evaili (M. Mart 1633) tarihli kayda göre Hatuniye Vakfı'nın İstanbul'da mevcut akarına Dersaadet bevvalarından Hüseyin Bey b. Abdullah'ın müteveli olduğu ifade edilmiştir. Müteveli mahkemede hamamın su yolu, kazan ve külhanının tamire ihtiyacı olduğunu, gerekli incelemenin yapılarak vakıf malından tamiri için izin verilmesini talep etmiştir. Mahkemeden Mevlana Ali Efendi ve hassa mimarlarından Ali Çelebi b. Halil ve diğer bazı kişilerle gidilip incelendiğinde mütevellinin arz ettiği gibi hamamın tamir edilmesi gerektiğinin ifade etmişlerdir.⁷¹

Değirmenler

Hatuniye Vakfı'na gelir sağlayan kaynaklardan birisi de değirmenlerdir. Mevcut bilgilere göre Hatuniye Vakfı'nın Değirmendere mevkinde 6 adet değirmeni olduğu anlaşılmaktadır. H. Safer 1037 (M. Ekim/Kasım 1627) tarihli kayda göre bu değirmenlerden 4 adetinin tamire ihtiyacı olduğu ifade edilmiştir. Değirmenlere Rıdvan

ve Lefter adlı kişilerin yıllık 7.500 akçe iltizamla talip oldukları ve değirmen taşlarını tamir ederek 1038 Cemaziyevvel'in ilk gününden 1039 Receb ayına kadar işletecekleri belirtilmiştir.⁷²

Boyahane

Vakfa gelir getiren kaynaklardan birisi de boyahanedir. 1518 tarihli kayıtları ihtiva eden 1 numaralı Tımar Zeamet Tevcih Defteri'nde sonradan eklendiği anlaşılan Muharrem 928 (Aralık 1521) tarihli bir kayıta boyahane mukataasının (7.000 akçe) eskiden İmâret-i Hatuniye'ye vakf olunduğu ve bunun geri alınarak sancak beyi gelirlerine ilave edildiği görülmektedir.⁷³ Ancak boyahane gelirinin sonradan tekrar Hatuniye Vakfı'na verildiği Trabzon Şeriye Sicilleri'ndeki kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Boyahane'nin vakıf muhasebe kayıtlarında 1615 yılında yıllık 11.963 akçe, 1629'da 10.000 akçe gelir getirdiği ifade edilmektedir. Bu muhasebe kayıtlarında vakfın Samsun'da da bir boyahanesinin olduğu ve yıllık 1.500 akçe gelir getirdiği belirtilmektedir.⁷⁴ Trabzon'daki boyahaneyle ilgili birisi boyahaneye verilen zarar, diğeri de kira artışı olmak üzere mahkemeye yansıyan iki adet kayda rastlanmıştır. H. Şevval 1030 (M. Ağustos/Eylül 1621) tarihli kayıt, boyahaneye hariçten verilen zararın mahkemeye taşınmasıyla ilgilidir. Kayda göre vakıf mütevellisi İbrahim Ağa Aşağı Hisar Mahallesi'ndeki vakfa ait boyahanenin üst katının odalarından Mehmet Beşe adlı kişinin boyahanenin duvarını delip 4 kapı açarak kendi mülküne dâhil ettiğini ayrıca boyahane üzerindeki kemere de zarar verdiğini (üzerine kilim sererek) beyan etmiştir. Müteveli ayrıca daha önce boyahaneye zarar vermemesi için etrafına barınak yapıldığını Mehmet Beşe'nin mahkeme tarafından uyarıldığını ifade etmesine karşın mevcut faaliyetlerine devam ettiğini ifade etmiştir. Mahkeme tarafından oluşturulan heyetin yaptığı incelemelerde vakıf mütevellisinin ifade ettiği gibi bir durumun olduğu tespit edilince Mehmet Beşe'ye açtığı kapıları kapatması ve boyahaneye zarar vermemesi konusunda uyarıldığı ifade edilmiştir.⁷⁵

Boyahaneyle ilgili diğer bir kayıt kira artışıyla ilgilidir. H. 1037 Receb ortası (M. Mart 1628) tarihi kayda göre merkezden gönderilen bir hükümde vakfın Aşağı Hisar'daki sabghanesinin (boyahane) senede 9.000 akçeyle Arusi ve Necezar adlı zımmilerde olduğu ve Karakaş adlı zımminin senesi 10.000 akçeye iltizam etmek istediği ifade edilmiştir. Arusi ve Necezar adlı zımmilerin de 10.000 akçe vermeleri üzerine onların uhdesinde kalmasına karar verildiği görülmektedir.⁷⁶

Arazi, Bağ, Bina ve Zemin Kiraları

Trabzon Şeriye Sicilleri'ndeki muhtelif kayıtlarda Hatuniye Vakfı'na ait bir kısım arazi, bağ, bina ve zemin kiralarının da olduğu tespit edilmiştir.

H. Rebiülevvel 1027 (M. Şubat/Mart 1618) tarihli bir kayıta Tekfur Çayırı Mahallesi'nde bir bina için Murtaza b. Abdullah'ın vakfa ayda 20 akçe kira ödediği anlaşılmaktadır.⁷⁷

Vakıf mütevellisi Mustafa Bey vakfın Yomra'ya bağlı Hoc köyünde bir kıt'a çayırının olduğunu ifade ederek Feridun b. Abdullah'ın çayırı kullandığını ama kira ödemediğini belirtmiştir. Yapılan inceleme neticesinde Feridun çayırı kullanmaktan men edilmiştir. Kayıt H. Zilhicce 1041 (M. Haziran/Temmuz 1632) tarihlidir.⁷⁸ Çayırın on yıldır kullanıldığı belirtilirken vakfa ne kadar kira ödendiğine dair bilgiye rastlanmamıştır.

Aynı tarihli bir başka kayıta vakfın Kovata köyünde Bali Mandıra denilen yerde bir arazisinin olduğu, Murtaza Çelebi'nin ziraat yaptığı ve vakfa senede 20 akçe kira ödediği tespit edilmiştir.⁷⁹

H. 1042 Receb sonu (M. 10 Şubat 1633) tarihli bir kayıta vakfın Tekfur Çayırı Mahallesi'nde üç bölmeli bir evden senede 2 akçe kira aldığı görülmektedir. Hacı Mustafa b. Halil'in vakfa yılda 2 akçe kirayı ödemeleri şartıyla evi avlusuyla beraber 15 guruşa Abdullah b. Hızır ve eşi Emine bt. Abdullah'a sattığı belirtilmiştir.⁸⁰

Bir başka kayıta Ahmed Çelebi b. Hasan mahkemede Hatuniye Vakfı'na ayda 4 akçe kira ödeyerek işlettiği iki adet dükkânı İbrahim Beşe'ye 34 adet riyalı guruşa sattığını beyan etmiştir. İbrahim Beşe'nin vakfa ayda 5 akçe kira ödeyeceği belirtilmiştir. Kayıt H. Zilkade 1042 (M. Mayıs/Haziran 1633) tarihine aittir.⁸¹ Dükkânların sınırları belirtmekle birlikte nerede olduğu ve hangi amaçla kullanıldığı tespit edilememiştir.

H. 12 Receb 1045 (M. 22 Aralık 1635) tarihli bir kayıta Habbaz Kurd b. Süleyman mahkemede Hatuniye Vakfı'na senede 12 akçe kira ödeyerek oturduğu Tekfur çayırı mahallesindeki evini bahçesindeki ağaçlarıyla birlikte Laçın'e 2.040 akçeye sattığını ifade etmiştir.⁸²

Tekfurçayırı Mahallesi'nden Zahide bt. Kurd mahkemede aynı mahallede Hatuniye Vakfı'na senede 8 akçe kira ödediği evini ve bir kıt'a bahçesini Mevlana Mehmed Efendi'ye 4.000 akçeye sattığını ifade etmiştir. Kayıt H. Safer 1036 (M. Ekim/Kasım 1626) tarihine aittir.⁸³

H. Receb 1040 (M. Şubat/Mart 1631) tarihli bir kayıta Mustafa Çelebi b. Mehmet mahkemede Gele (sığır, keçi) pazarında Hatuniye Vakfı'na ayda 14 akçe kira ödediği iki adet buğday mahzenini Osman Çelebi b. Yahya Beşe'ye 250 adet guruşa sattığını ifade etmiştir.⁸⁴

Vakfın Bayburt kasabasında da bir bahçeden yıllık 40 akçe kira aldığı H. Rebiülevvel 1053 (M. Mayıs/Haziran 1643) tarihli kayıttan anlaşılmaktadır. Kayda göre Mehmed b. Abdullah Çavuş ve kızkardeşi Rukiyye Hatun mahkemede Bayburt'ta olan bir bahçe (içindeki asma ağaçları, meyveli ve meyvesiz ağaçlarıyla) ev yerleri ve çayırılığıyla birlikte 262,5 guruşa Çavuşzade Ali'ye sattıklarını ifade etmişlerdir. Çavuşzade Ali'nin yıllık 40 akçe kirayı vakfa vermeye devam edeceği belirtilmiştir.⁸⁵

Vakfın Binaları

Hatuniye Camii

Cami, Yavuz Sultan Selim zamanında annesi Gülbahar Hatun adına 1514 tarihinde yaptırılmıştır. Trabzonlu Âşık Mehmed, Menâzirü'l Avâlim adlı eserinde camiyle ilgili şu bilgileri vermektedir: "...ve canib-i garbisinde dört camiden evvel Cami-i Hatuniye'dir ki selatin-i Osmaniye'den Fatihü'l Arab ve ve'l Acem Sultan Selim Han-ı evvel -tabe serâhu- Trabzon Sancağında müterakkıb-ı emr-i saltanat iken vâlîde-i mükerreremeleri Trabzon'da fevt olmağın sûr-ı Tarabzon'un cânib-i garbîsinde hâric-i Bâb-a Zağnos'da defn olunup meşhedi kurbunda rassas puşide yek-pâre kubbe ile bir câmi-i güzîn ve ahcârının bir saffı siyâh ve bir saffı sefid seng ile bir minâre-i mev-zune ve bî-kârîn bina olunmuştur. Ol 'asrun şu'arasından biri bu camiin târihinde tariheş er bi-hâhî beytu'l-ibâdet âmed (sene 920) mısrasında beytu'l-ibâdet lafzın bulmuştur ve biri dahi itmâmı binasına fe-temmet=sene 920 lafzını bulmuştur.⁸⁶

Cami hakkında Evliya Çelebi de benzer bilgileri verir: "Bunu Süleyman Han-ı evvelin (Selim Han olmalı) valide-i mükerreremeleri bina etmişlerdir. Rûşen bir camidir. Gayet metin bir duruşu vardır. Hattâ Polita Pazarı namıyla ma'ruf kasaba da bu câminin evkafındandır. Başka nice ma'mur vakf köyleri de vardır. Yek-pâre kubbe-i mînâsı içre her gece nice kandiller yakılır. Kapı ve duvarının bir sıra taşları siyah ve mücellâdır. Bir sıra beyaz ve parlak taşlarla binâ olunmuştur. Bu caminin tamamlanmasına "fe-temmet" lafzı tarih vaki olmuştur. Sene, 920.⁸⁷

Camiyle ilgili Kâtip Çelebi'nin Cihannümâ'sında da bilgi mevcuttur. "Cami-i Hatuniyye ki Selim Han validesi anda fevt olmağın sûrun batı yönünde Zağnos Kapısı dışında defnedilip mezarı yanında bir cami-i güzîn binâ olunmuştur. Bir medrese ve darü'z ziyafe ve bir matbah ve bir fırın ve misafirler için ıstabl (ahır) ve fukara ve talebe-i ulûma tan yeri ağardıktan sonra ve öğleden sonra olmak üzere belirli yemekleri vardır. Ve sıbyân için bir mektep ve anlara yemek ve vazife (tahsis) ettirmiştir".⁸⁸

Gülbahar Hatun Camisi'nin bütün ihtiyaçlarının vakıf gelirlerinden karşılandığı görülmektedir. Cami görevlilerinin ücretleri ve cami için yapılan tamiratlar vakıf mahsulünden alınmak kaydıyla gerçekleştirilmiştir. Bunlarla ilgili olarak Trabzon Şerîye Sicilleri'nde çeşitli kayıtlar mevcuttur.

H. Cemaziyelevvel 1042 (M. Kasım 1632) tarihli merkezden gönderilen bir beratta Trabzon Kadısı Mevlana Abdülbaki'nin arzı üzerine Hatuniye Cami-i Şerifi'ne günlük 3 akçe ücretle Ebubekir devir-hân⁸⁹ olarak tayin edildiği belirtilmiştir. Verilen beratta Ebubekir'in ücretini Gülbahar Hatun vakfı mahsulünden aylık olarak mütevelliden alması istenmiştir.⁹⁰ Görevin başlama tarihi 1042 Cemaziyelevvel'inin ilk günü olarak verilirken görev süresi hakkında bilgi verilmemiştir.

H. 9 Ramazan 1039 (M. 22 Nisan 1630) tarihli merkezden gönderilen bir hükümde kendi isteğiyle sirac (kandilci) vazifesini bırakan Mehmed yerine Hatuniye Vakfı mütevellisi Hüseyin'in arzıyla Mustafa tayin edilmiştir. Verilen beratta 1039 Ramazan'ının 7. gününden itibaren günlük 2 akçeyle görevlendirildiği ücretini aylık

olarak vakıf gelirinden alması ifade edilmiştir.⁹¹ Kandilcinin ne kadar süreyle görevlendirildiği belirtilmemiştir. H. 22 Şaban 1054 (M. 24 Ekim 1644) tarihli kayıt da Gülbahar Hatun Camisi'nde görevlendirilen kandilciyle ilgilidir. Merkezden gönderilen hükme göre vefat eden kandilci yerine Sunullah adlı kişi 14 Şaban 1053 tarihinden itibaren günlük 2 akçeyle görevlendirilmiştir. Verilen beratta ücretini müteveli elinden vakıf gelirlerinden alması belirtilmiştir.⁹²

Trabzon Şeriye Sicilleri'nde Gülbahar Hatun Camii'nin tamiratına ilişkin kayıtlara da rastlanmıştır. H. 15 Rebiülevvel 1041 (M. 11 Ekim 1631) tarihli bir kayıta merkeze gönderilen bir mektupta Rus (Kazak) saldırısında⁹³ Gülbahar Hatun Camii'nin yandığı ve harap olduğu bu nedenle tamir edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Tamir için 245 bin akçeye⁹⁴ ihtiyaç olduğu, bilirkişiler tarafından belirtilmiştir. Merkezden gönderilen cevabî yazıda Trabzon kadısı ve ayan-ı vilayetin gereğini yerine getirmesi istenirken eğer vakfın müsaadesi yoksa tahminî iki yıllık taam bahasından (yemek bedelinden) vakfın harabe yerlerinin tamir edilmesi istenmiştir.⁹⁵

14 Zilhicce 1060 (M. 8 Aralık 1650) tarihli bir kayıta Gülbahar Hatun Camii kapısının üzerindeki kubbesinin harabe olmaya başladığı ifade edilerek tamir edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Trabzon Valisi Mehmet Paşa ve ehl-i vukuf kişilerin incelemeleri neticesinde tamirat yapılmasına karar verilmiş ve bu tamirat için vakıf mütevellisine gerekli husus belirtilmiştir. Müteveli İbrahim'in vakıf malının zimmetinde olmadığını belirtmesi üzerine tamiratın yapılması için vakfa bağlı Akçaabat cibâyetinden 200 guruş, Mesariya cibâyetinden 40 guruş, Hoc cibâyetinden 50 guruş ve Pulathane cibâyetinden 100 guruşun alınarak müteveliye toplam 390 guruş verildiği ifade edilmiştir.⁹⁶

Hatuniye Medresesi

Gülbahar Hatun Camii'nin kuzey tarafında yer alan medrese, muhtemelen caminin inşa tarihinde ya da kısa bir süre sonra yapılmıştır. Hatuniye Medresesi günümüze ulaşmadığı için mimari yapısı hakkında da fazla bilgi yoktur. Goloğlu, medresenin yapılış tarihi olarak 1514'ü verir.⁹⁷ Hatuniye Medresesi'yle ilgili olarak Aşık Mehmed'in eserinde şu ifadeler yer alır: "... Caminin önündeki avlunun kuzey yönünde ve batı tarafında yüksek hücreleri (odalar) olan büyük bir medrese bina olunup bu medresede ilim tahsil eden öğrencilerin Hatuniye Vakfı'ndan belirli ücretleri vardır."⁹⁸ Evliya Çelebi'de de medreseyle ilgili bilgi bulunmaktadır. "...Gülbahar Hatun Camii haremının dört çevresinde yüksek hücreler (odalar) ile süslenmiş bir ilim evi vardır. Hocasına ve öğrencisine aydan aya vakıf tarafından belirli bir ücret, lahmiye (et) ve şemiyye (mum) ücreti verilir."⁹⁹ Medrese, paye bakımından altmışlı medreseler arasında yer alır.¹⁰⁰ Öğrenci odaları kubbelerle örtülü olup bu odaların önünde ahşap bir revak vardı. Medrese, camiyle aynı eksen üzerindeydi. Nitekim medresenin camiyle aynı eksen üzerinde olması klasik Osmanlı külliyelerinin özelliklerindendir.¹⁰¹ Medrese odalarında 4-5 olmak üzere toplam 140-150 öğrencinin kaldığı tahmin edilmektedir.¹⁰² Medresede ilim tahsil eden öğrencilerin her türlü ihtiyaçlarının vakıf tarafından karşılandığı bilinmektedir.¹⁰³

Hatuniye Medresesi'yle ilgili Trabzon Şeriye Sicilleri'nde çeşitli kayıtlara rastlanmıştır. Bu kayıtlar genelde yapılan Rus (Kazak) saldırıları sonucunda medresede meydana gelen yangınla oluşan tahribatın giderilmesi ve tamirine yönelik kayıtlardır.

H. 15 Rebiülevvel 1041 (M. 11 Ekim 1631) tarihli bir kayıtta merkeze gönderilen bir mektupta Rus (Kazak) saldırısında Hatuniye İmâreti'nin önemli bir kısmının yandığı ifade edilmiştir. Tamir için ne kadar akçeye ihtiyaç duyulduğu konusunda bir araştırma yapmak üzere Hatuniye Medresesi müderrisi Mevlana Ahmet Efendi ve ehl-i vukuf mimarlar görevlendirilmiştir. Yapılan inceleme neticesinde 15 adet medrese hücrelerinin üstünün tamiri için 50 bin akçeye ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁴

Aynı defterin müteakip kayıtlarında da medresenin odalarının ve dershanesinin tavanındaki kurşun örtünün yandığı bir kısmının aktığı ifade edilerek 1.400 vukıy-yelik kurşunun da mütevellî Mehmet Ağa tarafından koruma altına alındığı belirtilmiştir.¹⁰⁵

Medreseyle ilgili bir başka tamir kaydı da H. 14 Zihicce 1060 (M. 8 Aralık 1650) tarihine aittir. Bu kayıtta Hatuniye Cami-i Şerifi ile İmâreti'nin birçok unsurunun harabe olmaya başladığı ve tamire ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. Bunlar arasında Hatuniye Medresesi'nin minareleri ile dershanesinin olduğu, Trabzon Valisi Mehmet Paşa'nın da bizzat inceleme yaptığı ve tamir edilmesi gerektiğini ifade etmesiyle vakıf mütevellisi İbrahim'e tamirat yapılması için izin verildiğinde vakıf malının zimmetinde olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Hatuniye Vakfı'na bağlı Akçaabat cibâyetinden 200 guruş, Mesariya cibâyetinden 40 guruş, Hoc cibâyetinden 50 guruş ve Polathane cibâyetinden 100 guruş tahsilatı olduğu ifade edilerek toplam 390 guruşu alıp tamiri için mütevellî İbrahim'e yetki verilmiştir.¹⁰⁶

Hatuniye Darülkurrası

Kaynaklarda Hatuniye Medresesi'nin yanında Gülbahar Hatun Vakfı'na bağlı bir Darülkurra olduğu da anlaşılmaktadır. Aşık Mehmed, "...Caminin batı tarafında yetim ve fakir çocuklar için yapılmış Kur'an eğitimi veren bir okul olduğunu, günde iki kez öğrencilere belirli yemek verildiğini"¹⁰⁷ ifade etmektedir.

Trabzon Bedesteni

İnsanlar arasında eşya değişimi şeklinde başladığı düşünülen ticari faaliyetlerin gelişimi, insanlığın ortaya çıkışına kadar götürülebilir. Ticaret, sosyal organizasyonlar ve üretimin gelişmesine paralel olarak gelişmiştir. Ticari faaliyetlerin göçebe toplumlarda da yer aldığı bilinmekle birlikte, en gelişmiş ticaret şekillerinin yerleşik toplumlarda olabileceği aşikârdır. Tüketicimin arttığı ve farklılaştığı yerleşik ortamlarda ticaret daha fazla gelişebilir. Bu bağlamda ticari binaların büyük çoğunluğu şehirlerde inşa edilmişlerdir.

Yerleşik Türkler arasında en erken ticari faaliyetlerin Orta Asya'da başladığı, burarlarda dükkânlar ve pazarlar kurulduğu bilinmektedir. Türklerin İslâmiyet'i kabulü

ve Selçuklu Devleti'nin hâkim olduğu bölgelerin farklı kültür çevrelerinde olmasıyla Türklerin değişik medeniyetlerle olan ilişkileri oldukça canlanmıştır. Anadolu'da Selçuklu yerleşmesinin başlamasıyla birlikte, Selçuklu kayıtlarından ve vakfiyelerinden anlaşılacağı üzere özellikle XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra ticari alanda büyük bir canlanma görülmüş hanlar, kervansaraylar, bedestenler ve çarşılar inşa edilmeye başlanmıştır.¹⁰⁸ Bu dönemlerde şehirlerde Ahi organizasyonunun da gelişmesine paralel olarak ticari binaların ve merkezlerin sayısı artmaya başlamış, aynı zamanda yöneticiler, devlet adamları ticari faaliyetlerin gerçekleştirildiği binalar yapmak suretiyle vakıf müesseselerine gelir temin etme yoluna gitmişlerdir.¹⁰⁹

Anadolu şehirleri bu şekilde yavaş yavaş bir Türk karakteri almaya başlayınca onların ticari faaliyetlerini yürüttükleri mimari eserler de Türk karakteristiği ile inşa edilmeye başlanmıştır. Bu şekilde ortaya çıkan en tipik Türk binası bedestendir. Bedesten, Türklere özgü olan bir ticaret binası olup "bezzazistan" veya "bezistan"-dan geldiği ileri sürülmüştür. "Bezzaz", Arapça'da bez satan manasına gelir. Bez ise elbise, bez veya silah, kılıç anlamında kullanılmaktadır.¹¹⁰

Anadolu Selçuklu Devleti'nin sonlarına doğru inşa edilen bedestenler, beylikler döneminde biraz daha gelişirken Osmanlı döneminde hem sayı olarak hem de karakteristik açıdan ilerleme göstermişlerdir. Bedesten başlangıçta ahşap olarak yapılan mütevazı gözlerden ibaret dükkânların arasında, yani şehrin alışveriş merkezinde kâgir kütlesiyle yükselen belirgin bir yapıydı. Böylece bedesten, Türk şehirciliğinde ticaret bölgesinin çekirdeğini şekillendiriyor, bütün alışveriş onun etrafında cereyan ediyordu. Çok hafif, ahşaptan ve pratik olarak kurulabilen malzemedan inşa edilen dükkân dizilerinin etrafını sarması, bazen bunların arasında ticaret hanlarının da yapılmasıyla bedesten şehrin en canlı ticaret bölgesinin merkezi olmaktaydı.¹¹¹ Anadolu şehirlerindeki ticari hayatın merkezi olan bedestenler aynı zamanda milletlerarası ticaretle de ilişkisi olan müesseselerdi. Osmanlı Devleti'nde sadece çok önemli şehirlerde bedestenler olduğu görülmektedir. Osmanlı kaynaklarında bedesten her zaman bir şehrin en önemli müessesesi olarak dikkate alınmıştır. Evliya Çelebi ünlü seyahatnamesinde Osmanlı şehirlerini "bedestenli şehirler" ve "bedesteni olmayan şehirler" olarak iki kısma ayırmıştır.¹¹²

Büyük ticaret merkezleri ve iyi güvenliği bulunan depolar olarak özel ihtiyaçları karşılamak üzere inşa edilmiş olan bedestenler, Osmanlı mimarisinin tarihî gelişiminde çok önemli ve eşsiz bir yer tutmaktadır. En eski bedestenler Orhan Bey ve Yıldırım Bayezid zamanında Bursa'da inşa edilmiş olanlardır.¹¹³ Mimari açıdan bedestenlerin kâgir ve sağlam inşa edilmesi, ahşap dükkânların yangınlarda kül edilmesi ve yağmalara karşı muhafazalı yapılması ticaret erbabı için tercih edilir mekânlar olmasını sağlamıştır. Bedestenlerin içinde dolap denilen satış tezgâhları¹¹⁴ ve dış duvarlarına bitişik dükkânlar vardı. Dört cephesinde demir kaplanmış sağlam kapıları, yüksekte ve az sayıda penceresi mevcuttur. Bunlar da gerektiğinde demir kepenklerle korunmaktaydı. Binaların içi kalın kare payelere dayanan tuğla kemerlerle bölümlere ayrılmış, bunların üzerine yine tuğladan kubbelerle örtülmüştür. Işık, demir kapaklı çok az sayıdaki üst pencereden girerdi.¹¹⁵

Şehirlerde toplumsal hayatın önemli merkezlerinden biri olan bedestenlerin kendine has ticari faaliyeti üç kısımda incelenebilir: İlk olarak tüccarların değerli ithal malları, tekstil ürünleri burada emniyet içinde muhafaza edilir ve satılırdı. Nitekim milletler ve şehirlerarası pazar için üretim yapan sanat dallarının bedestenin en yakınında olması Osmanlı çarşı ve pazar düzeninin bir gereği idi. İkincisi yerleşik tüccarların merkezi olup bu kişiler alım satımlarını, kervanlarını ve ticari deniz seferlerini buradan idare ederlerdi. Bu haliyle önemli bir fonksiyona sahip olan bedestenlerin, içinde dükkânların bulunması sebebiyle kapalı pazar olarak alım-satımın gerçekleştirildiği yerlerdi.¹¹⁶ Üçüncü olarak bedesten, her meslek grubundan kişiye ait değerli malın özellikle mücevher ve paranın özel olarak imal edilmiş kasalarda korunduğu bir müessese idi. Bütün bu özellikleriyle bedestenler modern bir bankanın hatta borsanın yerini tutmaktaydı.¹¹⁷

Trabzon'da Çarşı Mahallesi'nde olan Trabzon Bedesteni'nin ne zaman yapıldığı hakkında kesin bir tarih verilememekte ve bu konuyla ilgili farklı iddialar ileri sürülmektedir. Bedestenin Trabzon Rum Devleti zamanında Cenevizliler tarafından yapıldığını savunanlar olmasına karşın, binanın inşasında kullanılan malzemenin bir kısmının Gülbahar Hatun Türbesi'nde de kullanılmış olmasını binanın Türkler tarafından inşa edilmiş olduğunun en büyük delili olarak görenler vardır.¹¹⁸ Binanın doğu ve batı kapıları üzerinde kitâbe yerleri mevcut fakat kitâbelerden herhangi bir iz mevcut değildir. Batı kapısı üzerinde Arapça bir kitâbenin mevcut olduğu fakat yazısının okunamayacak kadar bozuk olduğu belirtilmektedir.¹¹⁹ Trabzon'daki mahalli araştırmacılar Coşkun Kulaksızoğlu da kitâbenin sökülerek bedestenin ortasındaki kuyuya atıldığını ve daha sonra çıkarılamadığını ifade etmektedir. Bedesteni Osmanlı öncesi döneme tarihlendirenler olmasına rağmen yapının mimari özellikleri Türk mimarisinin özelliklerini yansıttığı için fetihten sonra Trabzon'da Osmanlılar tarafından yapılmış en eski ticari yapı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹²⁰ Gülbahar Hatun evkafından olan bedestenin 1520 tarihinde 6.322 akçelik gelirine dair belgenin olması¹²¹ yapının XVI. yy başlarına ait olduğunu düşündürmektedir.

Âşık Mehmed eserinde bedestenin Mumhane kapısı dışında deniz kenarında hüner ehli kişilerin bulunduğu çarşının yanında olduğunu ifade etmektedir.¹²² XVII. yüzyıl ortalarında Trabzon'u ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi de eserinde Trabzon'un ticaret hayatından bahsederken bedestenle ilgili bilgiler vermiştir: "Çarşıların en seçkini Mumhane kapısında taşra esnafınıdır. Bunlar, kapının hizasında ve deniz kıyısında kat kat kalabalık dükkânlardır. Kâgir yapı bir bedesteni vardır ki, içindeki tüccarlar zengin, eli açık, vakarlı ve muhteşem bezirgânlardır. Ortahisar'da her esnaftan bulunur. Yetmiş seksen kadar dükkânlar vardır ki küçük pazar derler."¹²³ Arşiv kayıtlarına göre Trabzon Bedesteni XVII. yüzyıl başlarında harabe ve kullanılmaz durumdadır. Daha sonra bazı kısımları yeniden inşa edilerek ticarete açılmıştır.¹²⁴

Âşık Mehmed ve Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere ek olarak XVII. yüzyıl Trabzon Şeriye Sicilleri'nde Trabzon Bedesteni'ne ait bilgiler de bulunmaktadır. Trabzon Bedesten'iyle ilgili H. Zilhicce 1029 (M. Ekim 1620) tarihli bir kayıt Bedesten'in idaresiyle ilgilidir. Trabzon Hatuniye Vakfı'nın nazırı olan Darüssaade Ağası Süley-

man Ağa'nın arzıyla vakfa bağlı bedesten kethüdâlığının Mehmet'e verildiği ancak bazı kişilerin bedesten ağalığını alıp vakfın işlerine karıştığı belirtilmiştir. Bunun üzerine merkezden gönderilen hükümde vakfın nezaretinin Süleyman Ağa'da olduğu, onun dışında başkalarının emriyle iş yapılmaması ve başkalarının verdiği temessükün kabul edilmemesi gerektiği, böyle yaparak vakfa müdahale eden varsa yakalanıp dersaadete gönderilmesi istenmiştir. Bu bağlamda sorumluluğun kadıda olduğu ifade edilerek gönderilen bu hükmün vakıf zabitanın elinde durması ve emre uyulması gerektiği ifade edilmiştir.¹²⁵

H. 1029 Zilhicce (M. Ekim 1620) tarihli bir başka kayıta Hatuniye Vakfı'ndan olan bedestenin uzun yıllar harap ve boş kaldıktan sonra tamir edilerek bazı kısımlarının yeniden inşa edildiği ifade edilmektedir. Bedesten içindeki dolaplara talip olanların peşin kiralاریyla gelerek tezkerelerini almaları için sük-i sultânîde duyuru yapılmıştır. Duyuru sonrası Usta Dimitri veledi Manul'un bedestenin doğu tarafındaki kapıcılar kapısında olan baş dolap yerine 4.000 akçe peşin vererek 15 akçeye kirala-ldığı belirtilmiştir. 10 gün sonra Dimitri Hatuniye Vakfı'na 4.000 akçeyi peşin ve 15 akçe kirasını teslim etmiştir. Dimitri kendi yanında dolap getirerek dolap yerinin alt kısmıyla birlikte kullanması isteğı kabul edilmiş ve bunun için kendisine belge verilmiştir.¹²⁶

Bedestenin idaresine zaman zaman dış müdahalelerin olduğu görülmektedir. H. 24 Rebiülâhir 1042 (M. 8 Kasım 1632) tarihine ait kayıt bedesten kethüdâlığına yapılan müdahaleyle ilgilidir. Dergâh-ı mualla çavuşlarından Hızır, İstanbul'a gelerek Hatuniye evkafı bedesten kethüdâlığının kendisine verildiğini ancak bir başka kişinin kendisine zulmederek müdahale ettiğini belirtmiştir. Bu sebeple kendisine nişan-ı hümayun verilerek görevini yapması ve kimsenin müdahale etmemesi emredilmiştir.¹²⁷

Trabzon'a gerçekleştirilen Rus (Kazak) saldırılarının sadece bedestene zarar vermediğı aynı zamanda bedestenin idari işlerini de aksatarak bu durumdan istifade edenlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı anlaşılmaktadır. H. 1042 Şaban (M. Mart 1633) tarihli bir kayıta Trabzon bedesteninin önceden Rus (Kazak) saldırısında yanıp harap olduğu ve geriye 4 duvarının kaldığı belirtilerek içinde hâlâ keten satıldığı ifade edilmiştir. Bazı kişilerin bedesten kethüdâsı namıyla gelerek keten topu başına 2 akçe vergi aldıkları ve vakfa vermedikleri belirtilmiştir. Bunun üzerine vakıf nazırı İdris Ağa'nın arzıyla Molla Ali 1042 Şaban ayının ilk gününden itibaren bedesten kethüdâsı olarak tayin edilmiş ve kendisine berat verilmiştir. Molla Ali'nin keten topu başına 2 akçe alarak görevini yapması ve başkasının müdahale etmemesi istenmiştir.¹²⁸ Burada dikkati çeken bir husus da harap olduğu zamanlarda bile bedestenin ticari faaliyetlerini yürüttüğüdür.

H. 21 Safer 1042 (7 Eylül 1632) tarihli bir kayıt Bedesten Ağalığı'yla ilgilidir. Kayıta Bedesten Ağalığı'nın eskiden beri vakfa ait olduğu ve bu görevde olanların sene- de 60 vukıyye balmumunu vakfa verdikleri ifade edilmiştir. Ancak birkaç seneden beri bedesten ağalığının bazen İstanbul bazen de serdarlar tarafından verildiğini, bu şekilde ağa olanların da vakfa balmumu vermediğı ve kanuna aykırı iş yapıldığı

belirtilmiştir. Kayıтта vakıf nazırı Darüssaade Ağası İdris Ağa tarafından dergâh-ı mualla çavuşlarından Mustafa Çavuş’a mühürlü mektup verilerek Bedesten Ağası tayin edildiği ifade edilerek ferman gereği kendisine kimsenin müdahale etmemesi ve vakfın herhangi bir malı alınmışsa iade edilmesi istenmiştir.¹²⁹

Bedestenin idari işlerine yapılan ve vakfa verilen zararlar ilgili H. Rebiülâhır 1043 (M. Kasım 1633) tarihine ait bir kayıтта Hatuniye Vakfı’na ait bedestenin daha önce Rus (Kazak) eşkıyasının istilasında yanıp harap olduğu ve hariçten bazı kişilerin gelerek bedesteni işgal ettikleri ifade edilmiştir. Vakıf Nazırı İdris Ağa’nın arzıyla Hızır, 5.000 akçe mukataayla 1043 Rebiülâhır’ın 20. gününden itibaren bedesten zabıtlığına tayin edilerek kendisine berat verilmiştir.¹³⁰

H. Muharrem 1059 (M. Ocak 1649) tarihli bir kayıтта İmâret-i Hatuniye Bedesteni’nde satılan keten topu başına vakıf için ikişer akçe alınageldiği ve şimdi Süleyman Çelebi b. Osman’ın vakıf tarafından vekil tayin edildiği belirtilmiştir. Zilhicce ayının 18. gününden 1061 senesi rebiülevvelinin 16. gününe kadar üç aylık bir süre için her ayı 581 akçe olmak üzere Süleyman Çelebi’nin bedesten ağalığını kabul ettiği ve bundan önceki ağaların tasarruf şartları üzerine kendisine bu vesikanın verildiği ifade edilmiştir.¹³¹

İdarî anlamda zaafiyetin olduğu zamanlarda bedestene ticaret maksadıyla gelen tüccarların da birtakım sıkıntılarla karşılaştığı H. 1059 Rebiülevveli Evaili’ne (M. Mart 1649) ait bir kayıttan anlaşılmaktadır. Trabzon bedestenine ticaret için gelen tüccarlarla bedesten tellallarının anlaşmazlıklarının Trabzon mahkemesine intikal eden kayda göre tüccar taifesinden olan Kapıcı İsmail, Ermeni Varturan, Sefer veledi Zazık, Mıgırdıç veledi İstan ve diğerleri bedesten tellallarından Yakup, Ömer, İbrahim ve Likuru dava ederek adı geçen tellal taifesinin şimdiye kadar keten satanlardan aldıkları tellaliye ücretlerini, şimdi müşteriden de almaya başladıklarını ve bu konuda ısrar ettiklerini bildirerek bu durumun araştırılıp tellal taifesinin men edilmesini talep etmişlerdir. Mesele araştırıldığında tellaliyenin müşteriden değil de satan kişiden alınması gerektiği, müşteriden alınmayacağı belirtilerek tellallara bu yönde uyarıda bulunulduğu ifade edilmiştir.¹³²

H. 1060 Muharremi Evaili’ne (M. Ocak 1650) tarihine ait ve şühudü’l-hâl kısmında Bedesten Ağası Mustafa Ağa’nın isminin geçtiği kayda göre tüccar taifesinden olup Kürdün kazasından Sefer adlı Ermeni ve Anuzi köyünden Gusab veledi Mercan, Murat, Zazık ve diğer zımmîler Trabzon mahkemesinde Trabzon İskelesi Emini Mehmed Ağa huzurunda “Trabzon’a gelip keten aldığımızda Mehmed Ağa kanuna aykırı olarak bizden fazla gümrük talebinde bulunmakta ve bu durum bizi güç durumda bırakmaktadır. Bu durumu çözüme kavuşturmak üzere aramızda anlaşık. Bundan sonra beş buçuk batman ketenden bir kuruş gümrük alınıp bundan fazla eminiye, kâtibiye ve hüdamiye adıyla herhangi bir akçe almamak üzere Mehmed Ağa taahhütte bulunduğundan, Mehmed Ağa’nın bu taahhüdünün yazılmasını talep ederiz” demişler, Mehmed Ağa’ya sorulduğunda o da bu ifadeyi kabul ettiğinden tarafların rızası ile kendilerine vesika verilmiştir.¹³³

Bedesten kethüdâsının vakfa ödemesi gereken keten ücretiyle ilgili H. 1060 Zilkade (M. Kasım 1650) tarihine ait bir kayıta Hatuniye Vakfı mütevellisi İbrahim Beşe, Hacı Kasım Mescidi imamı olup aynı zamanda Bedesten kethüdâlığı yapan Ali Halife'yi dava ederek otuz yıldır kethüdâlık yapanların bedestende satılan keten topu başına iki akçe aldığını ve senede vakfa 7.000 akçe ödediklerini ancak kethüdâ Ali Halife'nin vermediğini belirtmiştir. Ali efendiye sorulduğunda “daha önceki kethüdâlar gibi 7.000 akçeyi vakfa verdiğini ancak imam olduğu Hacı Kasım Vakfı'nda darülkurralık yaptığını ve 7.000 akçeyi bu sebeple aldığını” belirtmiştir. İbrahim Beşe bedestende kethüdâ olanların 7.000 akçeyi Hatuniye Vakfı'na vermeleri konusunda emr-i şerif olduğunu belirtmesi üzerine mahkeme Ali efendiye bu parayı vakfa vermesi hususunda uyarıda bulunmuştur.¹³⁴

Vakıfla İlgili Tayin Kayıtları

1615 tarihine ait vakıf muhasebe kayıtlarında vakfın 175 adet personeli olduğu ifade edilmiştir. Trabzon mahkeme kayıtlarında vakıfla ilgili bu personelin bazılarıyla ilgili tayin kayıtlarına rastlanmıştır. Bu tayin kayıtlarından vakıf görevlileriyle ilgili bir kısım bilgilere ulaşmak mümkündür. Mevcut kayıtlar dikkate alınarak bunlar birkaç başlık altında değerlendirilebilir:

Müteveli

Vakıfların her türlü işlerini idare etmek ve yürütmekle ilgili birinci derece sorumlu olan kişiler mütevellilerdir. Trabzon'un en büyük vakfı olan Hatuniye Vakfı'nı yönetmenin idari sorumluluğunun yanında müteveli olan kişiye diğer görevlilerle kıyaslandığında önemli miktarda bir gelir sağladığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan bu vakfın mütevellisi olmanın kişiye şehirde önemli bir statü ve prestij kazandıracaklarını da söylemek mümkündür. Tayin kayıtları incelendiğinde zaman zaman mevcut mütevellilere dışardan müdahaleler yapıldığı, sık sık merkezden gönderilen arzlarla azledikleri görülmektedir.

Hatuniye Vakfı'na müteveli tayiniyle ilgili H. Zilhicce 1030 (M. Ekim/Kasım 1621) tarihli kayda göre Darüssaade Ağası Hacı Mustafa'nın arzıyla mevcut müteveli Nurullah yerine 1029 Muharrem ayının birinci gününden itibaren günlük bir buçuk akçe ücretle İbrahim'in tayin edilip berat verildiği ifade edilmiştir.¹³⁵

Vakıf mütevellilerinin herhangi bir iş için görevlerinin başında olamadıkları zamanlarda yerlerine vekil olarak kaimmakam bıraktıkları görülmektedir. H. Muharrem 1031 (M. Kasım/Aralık 1621) tarihli kayıta mütevellinin vakfın muhasebesini görmek için İstanbul'a gideceği ve yerine Mahmud Çavuş'un kaimmakam olarak tayin edildiği belirtilmiştir.¹³⁶

Mütevellilerin görevlerini layıkıyla yapmadıkları durumlarda merkezden gelen arzlarla azledikleri de görülmektedir. H. Muharrem 1042 (M. Temmuz/Ağustos 1632) tarihli kayda göre Darüssaade Ağası ve Hatuniye Vakfı Nâzırı olan İdris Ağa'nın arzıyla görevini yapmadığı için vakıf mütevellisi Mustafa'nın görevinden alındığı

ve 1042 Muharrem'in yirminci gününden itibaren yerine İbrahim'in günlük 50 akçe ücretle tayin edildiği belirtilmiştir.¹³⁷

Vakıf mütevelliliği görevini yürütürken kendi isteğiyle görevini bırakanlara da rastlanmaktadır. H. Cemaziyelevvel 1036 (M. Ocak/Şubat 1627) tarihli bir kayıta vakfın mütevelliliğinin silahdarlar zümresi beşinci bölükten İbrahim b. Süleyman'a verildiği ancak İbrahim'in kendi rızasıyla görevi bıraktığı, onun yerine de bir yıllığına günlük 17 akçe ücretle elli dokuzuncu bölükten İbrahim b. Mehmed'in getirildiği belirtilmiştir.¹³⁸

Vakfa müteveli tayiniyle ilgili H. 25 Cemaziyelevvel 1039 (M. 10 Ocak 1630) tarihine ait kayıta Evkaf Nâzırı Darüssaade Ağası İdris Ağa'nın arzıyla görevden alınan Hatuniye Vakfı mütevellisi bevvab Hüseyin'in yerine günlük 30 akçe ücretle Sipahi oğullarından Ahmed Ağa'nın tayin edildiği ifade edilmiştir.¹³⁹

H. 13 Rebiülâhir 1041 (M. 8 Kasım 1631) tarihli bir kayıta vakfın mütevellisi olan Sipahi oğullarından 40. Bölükden Mustafa b. Abdullah'ın tevliyet ruusunu silahdar zümresinden 4. bölükten Mustafa Şakird'e verdiği ve görevinden feragat ettiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine Mustafa Şakird'e berat verilerek bir yıllığına müteveli tayin edildiği belirtilmiştir.¹⁴⁰

Mütevellinin azledilmesi ve yeni mütevellinin tayiniyle ilgili ilginç bir kayıt da mevcuttur. H. Rebiülâhir 1043 (M. Ekim/Kasım 1633) tarihli kayıta vakıf işleriyle ilgilenmeyen, kendi heva ve heveslerinin peşinden koştuğu ifade edilen müteveli Mehmed'in azledilerek yerine Sipahi oğullarından 98. bölükten günlük 18 akçe ücretle Evkaf Nâzırı İdris Ağa'nın arzıyla Mehmed b. Ahmed'in tayin edildiği belirtilmiştir.¹⁴¹

H. Muharrem 1044 (M. Haziran/Temmuz 1634) tarihli kayıta vakıf mütevellisi sipahiyandan Mehmed iken Evkaf Nâzırı İdris Ağa'nın arzıyla günlük 30 akçe ücretle 1044 Mart başından itibaren Dergâh-ı Âli bevvablarından Mehmed'e verildiği belirtilmiştir.¹⁴²

Vakıf mütevelliliğiyle ilgili bir başka kayıt H. Cemaziyelâhir 1045 (M. Kasım/Aralık 1635) tarihine aittir. Kayda göre müteveli Bevvab Mehmed'in Evkaf Nâzırı İdris Ağa'nın arzıyla görevden alındığı ve H. 1045 Cemaziyelevvel'in başından itibaren günlük 50 akçeyle müteveli tayin edildiği belirtilmiştir.¹⁴³

Vakfa müteveli tayiniyle ilgili bir başka kayıt H. 10 Muharrem 1059 (M. 24 Ocak 1649) tarihlidir. Kayda göre Evkaf Nâzırı İbrahim Ağa'nın arzıyla 1059 Mart başından itibaren günlük 50 akçe ücretle Ahmed'in müteveli olarak tayin edildiği belirtilmiştir. Beratın H. Zilhicce 1058'de verildiği ifade edilmiştir.¹⁴⁴

H. Zilhicce 1059 (M. Aralık 1649) tarihli kayıta Evkaf Nâzırı Mehmed Ağa'nın arzıyla vakıf mütevellisi Ahmed'in azledildiği ve yerine 1060 Mart'ından itibaren günlük 30 akçe ücretle İbrahim'in tayin edildiği belirtilmiştir. Verilen beratın H. 18 Zilhicce 1059 tarihli olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁵ Aynı tarihli kayıta müteveli olan İbrahim'in İstanbul'a giderek kendisine verilen mütevellilikle ilgili daha öncekilere verildiği gibi emr-i şerif ve maliye beratı talep ettiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine kendisine emr-i şerif yazıldığı ve maliye beratı verildiği belirtilmiştir.¹⁴⁶

Nâzır

Vakıflarda mütevellilerinin yaptıkları tasarruflara nezâret eden, yapılan işlerin vâkının şartlarına ve vakıf ile vakıftan yararlananların menfaatine uygun olup olmadığını tetkik eden kişilere nâzır denir. Gerektiği durumlarda mütevelliyeye tavsiyelerde bulunup ortaya çıkabilecek yolsuzluk durumlarını yetkili mercilere haber vermekten sorumludur.¹⁴⁷ H. 1036 Zilkade Evaili'ne (M. Temmuz 1627) ait bir kayıta Hatuniye Vakfı nâzırı Derviş'in vefat ettiği ve Trabzon Kadısı Mevlana Mustafa'nın arzıyla yerine Murad b. Ramazan'ın günlük 15 akçe ücretle nâzır tayin edildiği belirtilmiştir.¹⁴⁸

Vakfın nâzırlığına da tıpkı mütevellilerde olduğu gibi zaman zaman dışardan müdahalelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. H. Cemaziyevvel 1037 (M. Ocak/Şubat 1628) tarihli bir kayıt mevcuttur. Kayda göre vakıf mütevellisi Mehmed günlük 13 akçe ücretle vakıf nâzırı olan Sadi'ye herhangi bir ihmali yokken Abdurrahman adlı kişinin müdahale ederek nâzırlığı aldığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Sadi'nin görevine devam etmesi için berat gönderildiği belirtilmiştir.¹⁴⁹

Vakıf nâzırının görevden alınmasıyla ilgili H. Zilhicce 1038 (M. Temmuz/Ağustos 1629) tarihli bir kayıt mevcuttur. Kayda göre Darüssaade Ağası ve Evkaf Nâzırı İdris Ağa'nın arzıyla Hatuniye Vakfı nâzırı Mustafa'nın görevden alındığı ve yerine Mehmed'in günlük 13 akçe ücretle tayin edildiği belirtilmiştir.¹⁵⁰ Nâzırın hangi gerekçeyle görevden alındığı ifade edilmemiştir.

Vakfa nâzır atanmasıyla ilgili H. Cemaziyelâhir 1043 (M. Aralık 1633) tarihli kayda göre Trabzon Hatuniye Medresesi'nde müderris olan Mevlana Ahmed'in İstanbul'a adam gönderip medresede müderris olanların vakıfta gönüllü olarak nâzırlık yaptıklarını ifade ederek vakıf nâzırı olmayı talep ettiği ve kendisine bu görevin verildiği belirtilmiştir.¹⁵¹

Mutemed

Vakıflardaki vezneder olarak tarif edilebilir.¹⁵² Hatuniye Vakfı'nda mutemed görevlendirilmesiyle ilgili H. Şaban 1041 (M. Şubat/Mart 1632) tarihli bir adet kayda rastlanmıştır. Kayda göre vakıf mütevellisi Zülfikâr'ın isteğiyle vakıf mutemedinin görevinden feragat ettiği ve yerine 1041 Şaban ayının 16. gününden itibaren günlük iki akçe ücretle Mustafa'nın tayin edildiği ifade edilmiştir.¹⁵³

Câbi

Vakıfların gelirlerini toplamakla yükümlü olan tahsildarlara câbi, atlı olanlarına câbisüvar denir.¹⁵⁴ Hatuniye Vakfı'na ait cibâyetlerle ilgili vakfın gelirleri kısmında bilgi verilmiştir. Vakfa ait bu cibâyetlerin gelirlerini toplayan bazı câbilerle ilgili tayin ve azletme kayıtlarına rastlanmıştır.

Bunlardan H. Zilkade 969 (M. Temmuz/Ağustos 1562) tarihli kayıta vakfı bağlı Akçaabata tâbi Holomana câbiliğine Ahmed'in tayin olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁵ H. Şevval 1041 (M. Nisan/Mayıs 1632) tarihli bir kayıta Osman adlı kişinin İstanbul'a giderek

vakfın câbisüvarlığının kendisine verilmesini talep ettiği ve bu bağlamda kendisine nişan-ı hümayun verildiği belirtilmiştir.¹⁵⁶

Vakfın câbisüvarlık görevinden azletmeyle ilgili H. Rebiülâhir 1053 (M. Haziran/Temmuz 1643) tarihine ait kayda göre mevcut câbisüvar Hüseyin'in görevini yapmadığı için azledildiği ve yerine Evkaf Nâzırı Sümbül Ağa'nın arzıyla günlük 15 akçe ücretle 29 Rebiülevvel 1053 tarihinden itibaren İbrahim'in tayin edildiği belirtilmiştir.¹⁵⁷

H. 12 Ramazan 1058 (M. 30 Eylül 1648) tarihli kayıt da câbisüvar olan İbrahim'in herhangi bir kusuru ve azlını gerektirecek durum yokken Ali adlı kişinin bir yolla cibâyeti elinden aldığı belirtilmektedir. Ancak defterde İbrahim yazılı olduğu için Ali'nin azledilerek İbrahim'in görevine devam etmesi için Evkaf Nâzırı İbrahim Ağa'nın berat verdiği belirtilmiştir. İbrahim'e günlük 15 akçe ücret verileceği ifade edilmiştir.¹⁵⁸ Vakfa câbisüvar tayiniyle ilgili bir başka kayıt H. Rebiülevvel 1059 (M. Mart/Nisan 1649) tarihine aittir. Kayıta vakfın atlı câbisinin Ali'yken İbrahim'e tevcih edildiği İbrahim vefat edince de Mustafa'nın tayin edilerek Ali'ye haksızlık yapıldığı belirtilmiştir. Bunun üzerine görevini yerine getirmeyen Mustafa'nın azledilerek yerine Evkaf Nâzırı İbrahim Ağa'nın arzıyla Ali, atlı câbi olarak tayin edilmiştir. Ali'nin günlük 15 akçe ücret alacağı ifade edilmiştir.¹⁵⁹

Kâtip

Genel anlamda vakıf mütevellisinin sekreterliğini yürüten kişidir. Ayrıca imâretlerde kiler kâtibi olarak imârete erzak satın alınması ve bu erzakın tüketilmesi sırasında satın alınan ve tüketilen malların listesini tutan bir görevli mevcuttur.¹⁶⁰ Hatuniye Vakfı'nda kâtip ve kiler kâtibi tayinleriyle ilgili rastlanılan kayıtlar şunlardır:

H. Cemaziyelevvel 968 (M. Ocak/Şubat 1531) tarihli kayda göre Hatuniye İmâreti'nin kilerinde günlük 3 akçeyle görev yapan Kâtip İsmail mahkemede muhasebe için İstanbul'a gideceğini beyan ederek gidip gelinceye kadar yerine Zülfikâr b. Ali'nin kaimmakam olarak görev yapmasını teklif etmiş ve kendisine altı aylık icazet verildiği belirtilmiştir.¹⁶¹

Vakıf kâtipliğine vekâletle ilgili H. Receb 1040 (M. Şubat/Mart 1631) tarihli bir kayıt mevcuttur. Kayda göre vakıf kâtibi Murtaza Çelebi b. Mehmed Kâbe-i Şerif'e gideceğini beyan ederek yerine Mehmed Çelebi'yi vekâleten bıraktığını ifade etmiştir.¹⁶²

H. Ramazan 1044 (M. Şubat/Mart 1635) tarihli kayda göre vakıf kâtibi Mehmed'in yerine H. 14 Şaban 1044 tarihinden itibaren günlük 10 akçe ücretle Süleyman'ın kâtip olarak tayin edildiği belirtilmiştir.¹⁶³

Vakıf kâtibi Mehmed'le ilgili olarak H. Muharrem 1045 (M. Haziran/Temmuz 1635) tarihli bir kayıt daha mevcuttur. Kayda göre Mehmed'in on seneden fazla kâtiplik görevini layıkıyla yaptığını herhangi bir hatası yokken haksız bir şekilde azledilerek yerine Süleyman'ın kâtip yapıldığı ifade edilmiştir. Evkaf Nâzırı İdris Ağa'nın arzıyla günlük 10 akçe ücretle Mehmed'in tekrar vakıf kâtipliğine getirildiği belirtilmiştir.¹⁶⁴

Buğday Küpü Sorumlusu

İmâretlerde ihtiyaç duyulan buğdayın döğölüp hazırlanmasından sorumlu olan kişidir.¹⁶⁵ Hatuniye Vakfı'nda bu görevle ilgili bir kayda rastlanmıştır. H. Şevval 969 (M. Haziran/Temmuz 1562) tarihli kayda göre vakıfta günlük 2 akçe ücretle ve padişah beratıyla gendüm (buğday) küpü sorumlusu olan İskender b. Abdullah görevini kendisini beslemek şartıyla Hüseyin'e devrettiğini ifade etmiştir.¹⁶⁶

Ferraş

Vakıf kuruluşlarının halılarını yaymak, katlamak ve temizlemek gibi işlerden sorumlu olan görevlidir.¹⁶⁷ H. 20 Cemaziyelevvel 969 (M. 26 Ocak 1562) tarihli kayda göre İmâret-i Âmire'de günlük 3 akçe ücretle ferraş olan Mehmed b. Hüseyin mahkemede Muslihiddin b. Mehmed adına ferraşlıktan feragat ettiğini ifade etmiştir.¹⁶⁸

Nakiphan

İmâretlerde çeşitli işlerde mütevellîye yardımcı olan kişidir. İmârete uğrayan yolcu ve fakirlerin doyurulmasıyla meşgul olur, “şeyh-i imâret” de denir.¹⁶⁹ Hatuniye Vakfı'nda bir adet nakiphan tayin kaydına rastlanmıştır. H. 17 Rebiülevvel 969 (M. 25 Kasım 1561) tarihli kayda göre İmâret-i Âmire'de günlük 2 akçe ücretle nakiphan olan Davud b. Timur'un yerine Veli b. Mehmed'in atandığı ifade edilmiştir.¹⁷⁰

Noktacı

Cüz-hân ve devir-hânları kontrol etmek maksadıyla, her seferinde Kur'an'ın ne kadarının okunduğunu işaret etmekle görevli olan kişidir. Vakıflarda mevcut olan dua okuyucularının gözetim ve denetiminden sorumludur.¹⁷¹ Hatuniye Vakfı'nda bir adet noktacı tayinine rastlanmıştır. H. Şaban 972 (M. Mart/Nisan 1565) tarihli kayda göre Hatuniye Vakfı'nda günlük iki akçe ücretle noktacı olan Zülfikâr b. Ali mahkemede kendi isteğiyle yerine Mevlana Abdîşah'ın atanması şartıyla görevinden feragat ettiğini ifade etmiştir.¹⁷²

Bevvab-ı Matbah

Vakıf müesseselerinde çalışan mutfak kapıcısı manasındadır. Bu görevliyle ilgili bir adet kayda rastlanmıştır. H. 17 Şaban 972 (M. 20 Mart 1565) tarihli kayda göre vakıfta bevâb-ı matbah olan suhte Ahmed b. Yunus memleketine gideceğinden yerine vekil olarak Yunus b. Abdullah'ı bıraktığını ifade etmiştir. Mahkemenin Yunus b. Abdullah'a üç aylık bir icazet verdiği belirtilmiştir.¹⁷³

Buhurî

Vakfa bağlı müesseselerin havalandırılmasından sorumlu olarak bir çeşit buhur yakılarak temiz kokmasını sağlayan görevlidir.¹⁷⁴ Hatuniye Camii'ne buhurî tayiniyle ilgili H. 28 Cemaziyelevvel 1058 (M. 20 Haziran 1648) tarihli bir kayıt mevcuttur. Kayıтта Evkaf Nâzırı İbrahim Ağa'nın arzıyla vefat eden Ali'nin yerine 19 Cemaziyelevvel 1058 tarihinden itibaren günlük 3 akçe ücretle Mehmed'in buhurî olarak tayin edildiği belirtilmiştir.¹⁷⁵

Etmekçiler Halifesi

Hatuniye İmâreti Vakfı'nda Etmekçiler Halifesi olan Kır Hasan'ın kendi isteğiyle feragat ettiği ve yerine Trabzon Kadısı Mevlana Mustafa'nın talebiyle Mustafa'nın günlük iki akçe ücretle tayin edilip berat verildiği belirtilmiştir. Kayıt H. Rebiülevvel 1042 (M. Eylül/Ekim 1632) tarihine aittir.¹⁷⁶

En'am ve İhlâs-han

Vakıfta belirli zamanlarda Kur'an'dan "en'am ve ihlâs" sûrelerini okuyan kişilere denir.¹⁷⁷ Vakıfta en'am ve ihlâs-han olan Seyyid Mehmed b. Seyyid Ali mahkemede İstanbul'a gideceğini beyan ederek yerine Mevlana Ahmed'i vekil tayin ettiğini ifade etmiştir. Mahkeme tarafından Mevlana Ahmed'e altı aylık icazet verildiği belirtilmiştir.¹⁷⁸

Aşır-han

Vakıflarda Kur'an-ı Kerim'den seçilen on ayeti çeşitli zamanlarda okuyan görevliye denir. Vakfiyelerde zaman zaman şart olarak belirtilir.¹⁷⁹ Hatuniye Vakfı'nda aşır-han olan Derviş Mehmed'in yerine Evkaf Nazırı İdris Ağa'nın arzıyla H. 26 Rebiülahir 1040 (M. 2 Aralık 1630) tarihinden itibaren günlük 3 akçe ücretle Ebubekir'in tayin edildiği ifade edilmiştir.¹⁸⁰

Devir-han

Vakıflarda cuma veya herhangi bir gün öğle namazından önce Kur'an'dan Mülk sûresi veya başka bir sûreyi okuyan ve her ay sonunda yeniden başlamak üzere Kur'an-ı Kerim'i hatmeden dua okuyucuya denir.¹⁸¹ Bununla ilgili bir adet kayda rastlanmıştır. Hatuniye Camii'nde devirhan olup vakıftan günlük üç akçe ücret alan Ebubekir'in Trabzon Kadısı Mevlana Abdülbaki'nin arzıyla H. 1 Cemaziyelevvel 1042 (14 Kasım 1632) tarihinden itibaren göreve başladığı belirtilmiştir.¹⁸²

Cüz-han

Cami, tekke, zaviye vb. yerlerde Kur'an-ı Kerim'den bir cüz (otuz bölümden biri) okumakla görevli kişiye denir.¹⁸³ Bununla ilgili olarak bir adet kayda rastlanmıştır. Hatuniye türbesinde vakıftan günlük 3 akçe ücret alıp bir cüz okuyan Ahmed'in vefat ettiği ve Trabzon Kadısı Abdülbaki'nin arzıyla Receb Halife'nin tayin edilip kendisine berat verildiği belirtilmiştir. Kayıt H. 1042 Ramazan Evaili'ne (M. Mart 1633) aittir.¹⁸⁴

Vekil-i Harc

Vakıf müesseseleri için gerekli malların alınıp satılmasından sorumlu olan görevlidir.¹⁸⁵ Hatuniye Vakfı'na vekil-i harc tayiniyle ilgili H. Safer 1039 (M. Eylül/Ekim 1629) tarihli bir kayıt mevcuttur. Kayda göre Evkaf Nâzırı İdris Ağa'nın arzıyla vakıf vekil-i harclık görevine günlük 5 akçeyle Yakub'un tayin edildiği belirtilmiştir. Yine kayda göre herhangi bir kusuru yokken görevden alınmaması, görevden alınmanın ancak İdris Ağa'nın arzıyla olacağı belirtilmiştir.¹⁸⁶

Sirac, Mısbah

Kelime anlamı ıfık, kandil, mum demektir.¹⁸⁷ Vakıf müesseselerinin aydınlatılmasından sorumlu kişidir. Bu görevlilerle ilgili olarak iki adet tayin kaydına rastlanmıştır. Hatuniye Vakfı Camii'nde sirac olan Mehmed'in görevinden ayrılması üzerine vakıf mütevellisi Hüseyin'in arzıyla Mustafa'nın 7 Ramazan 1039 tarihinden itibaren günlük 2 akçe ücretle sirac olarak tayin edildiği ifade edilmiştir. Kaydın tarihi H. Ramazan 1039'dur (M. Nisan/Mayıs 1630).¹⁸⁸

H. Safer 1054 (M. Nisan/Mayıs 1644) tarihli kayda göre Hatuniye Camii'nde mısbah olarak görev yapan Sunullah'ın vefatı üzerine Evkaf Nâzırı Sümbül Ağa'nın arzıyla H. 14 Şaban 1053 gününden itibaren günlük 2 akçe ücreti vakıf mahsulünden almak kaydıyla tayin edildiği belirtilmiştir.¹⁸⁹

Diğer Tayinler

Hatuniye Vakfı'ndan ücret alıp çeşitli müesseselerde hizmet veren görevlilerle ilgili başka tayin kayıtları da mevcuttur. Mesela H. Zilhicce 1042 (M. Haziran/Temmuz 1633) tarihli bir kayda göre Ebulhayr kazasına bağı Doğanlı camisine Mevlana Şemseddin'in vâiz olarak tayin edildiği ve günlük on akçe ücretini Hatuniye Vakfı'ndan alması için berat verildiği ifade edilmiştir.¹⁹⁰

H. Cemaziyelevvel 1059 (M. Mayıs/Haziran 1649) tarihli bir kayıta da Hatuniye Vakfı'ndan günlük 5 akçe ücret alıp Atina kazasında imam olarak görev yapan Mehmed'e H. 18 Receb 1058'de berat verildiği belirtilmiştir.¹⁹¹

Sonuç

Trabzon'daki mevcut vakıflar içerisinde sahip olduğu gelirleriyle birlikte şehrin sosyal ve iktisadî hayatı içerisinde önemli bir yere sahip olan en büyük vakıf, İmâret-i Hatuniye Vakfı'dır. Yavuz Sultan Selim'in annesi adına kurulan bu vakıf, camiyle birlikte imâret, medrese, mekteb, darülkurra, misafirhane, aşhane, fırın, kiler, mahzen, şadırvan ve ahırdan oluşan bir külliye şeklindedir. Vakfın yöneticisinden başka birçok görevlisi olduğu bilinmektedir. Vakfın Trabzon merkezinde ve dışında çok sayıda gayrimenkulü olduğu görülmektedir. Selâtin vakıflarından olması hasebiyle gelir sağlayacak birçok arazinin vakfa bağışlandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda gelirleri arasında cibâyetlerin önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Ayrıca vakfın Değirmendere'de 6 göz değirmeninin, Aşağı Hisar Mahallesi'nde bir boyahanesinin, Trabzon'daki hamamlarından başka İstanbul'da Sultan Bayezid Camii yanında da bir hamamının olduğu ve vakfa önemli oranda gelir getirdiği tespit edilmiştir. Bunlardan başka Trabzon'da iktisadî hayatın merkezi konumundaki beestenin de İmâret-i Hâtuniye Vakfı'na önemli bir gelir getirdiği anlaşılmaktadır. Trabzon'daki en zengin ve büyük vakıf olan Hatuniye Vakfı'nı yönetmenin kişiye önemli bir gelirin yanında şehir hayatında büyük bir itibar sağladığını söylemek mümkündür. Arşiv kayıtlarında zaman zaman vakfın mütevelliliği konusunda çekişmelerin olduğu görülmektedir.

Notlar

- 1 Mahmut Goloğlu, Trabzon Tarihi Fetihten Kurtuluşa Kadar, Serander Yayınları, Trabzon 2000, s. 35-36.
- 2 Hüseyin Albayrak, Trabzon İmaret (Hatuniyye) Külliyesi, Trabzon 1998, s. 50-52.
- 3 Halil Edhem, Trabzon'da Osmanlı Kitabeleri, İsmail Hacıfettahoğlu (Haz.), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2001, s. 52-53.
- 4 Şahabetin Tekindağ, "Trabzon", İslam Ansiklopedisi, C. 12/2, s. 472.
- 5 BOA, TD, nr. 288, s. 20.
- 6 TŞS, 1817, 77/5, 82/4, 110/6, 116/2.
- 7 TK. KKA, TD, nr. 29, s. 12.
- 8 Mehmed Âşık, Menazırü'l Avalım, (Haz. Mahmut Ak), Ankara 2007, C. 2., s. 28b.
- 9 Kayhan Orbay, "The Impreial Waqf of Hatuniyye in Trabzon 1024-75/1615-1665", **Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyumu Bildirileri**, Trabzon: Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2011, s.441-450.
- 10 BOA, TD, nr. 53., s.3; Bostan, a.g.e., s. 397.
- 11 Haneî Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, Ankara 2002, s. 397.
- 12 M. Tayyip Gökbilgin, "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Karadeniz Bölgesi", Belleten, S. 26., s. 238.
- 13 TK. KKA, TD, nr. 43, s. 207-208; Bostan, a.g.e., s. 397.
- 14 Orbay, a.g.m., s. 443.
- 15 Orbay, a.g.m., s. 444.
- 16 Orbay, a.g.m., s. 445-446.
- 17 Orbay, a.g.m., s. 446-449.
- 18 Ali Himmet Berki, Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler, Ankara, s. 9.
- 19 Gökbilgin, a.g.m., s. 240
- 20 T.Ş.S. 1817, 69/4.
- 21 T.Ş.S. 1817, 110/3.
- 22 T.Ş.S. 1819, 64/5.
- 23 BOA, MAD, nr. 15996, s. 4.
- 24 T.Ş.S. 1818, 59/1.
- 25 BOA, MAD, nr. 15996, s. 5.
- 26 T.Ş.S. 1830, 30/8.
- 27 T.Ş.S. 1830, 62/4.
- 28 T.Ş.S. 1830, 91/6.
- 29 T.Ş.S. 1831, 87/8.
- 30 T.Ş.S. 1817, 103/7.
- 31 T.Ş.S. 1825, 54/6.
- 32 T.Ş.S. 1827, 98/5.
- 33 T.Ş.S. 1831, 87/7.
- 34 T.Ş.S. 1831, 28/11.
- 35 BOA, MAD, nr. 15996, s. 3.
- 36 T.Ş.S. 1818, 91/3.
- 37 T.Ş.S. 1830, 39/8.
- 38 T.Ş.S. 1830, 91/5.
- 39 T.Ş.S. 1831, 81/8.
- 40 T.Ş.S. 1831, 82/5.
- 41 T.Ş.S. 1817, 59/1.
- 42 T.Ş.S. 1817, 110/1.
- 43 T.Ş.S. 1821, 34/1.
- 44 Aynı defter, 34/2.
- 45 Aynı defter, 34/3.
- 46 Aynı defter, 34/4.
- 47 T.Ş.S. 1821, 91/2.
- 48 T.Ş.S. 1824, 35/2.
- 49 T.Ş.S. 1824, 75/7.
- 50 T.Ş.S. 1824, 75/8.
- 51 T.Ş.S. 1828, 151/2.
- 52 T.Ş.S. 1830, 5/4.
- 53 T.Ş.S. 1831, 82/4.
- 54 T.Ş.S. 1831, 87/2.
- 55 BOA, MAD, nr. 15996, s. 4.
- 56 BOA, MAD, nr. 15996, s. 4.
- 57 BOA, MAD, nr. 15996, s. 4.
- 58 BOA, MAD, nr. 15996, s. 1.
- 59 T.Ş.S. 1821, 8/10.
- 60 T.Ş.S. 1821, 64/8.
- 61 T.Ş.S. 1821, 34/5.
- 62 Orbay, a.g.m., s. 443-445.
- 63 T.Ş.S. 1821, 99/8.
- 64 T.Ş.S. 1822, 8/6.
- 65 T.Ş.S. 1826, 58/1.
- 66 Orbay, a.g.m., s. 443-445.
- 67 T.Ş.S. 1831, 32/2.
- 68 T.Ş.S. 1831, 87/9.
- 69 T.Ş.S. 1831, 56/12.
- 70 Gökbilgin, a.g.m., s. 238.
- 71 BOA, İE.EV, nr. 145., s.1.
- 72 T.Ş.S. 1825, 101/3.
- 73 Bostan, a.g.e., s. 397.

- 74 Orbay, a.g.m., s. 443, 445.
- 75 T.Ş.S. 1821, 106/2.
- 76 T.Ş.S. 1825, 99/6.
- 77 T.Ş.S. 1820, 30/1.
- 78 T.Ş.S. 1824, 19/3.
- 79 T.Ş.S. 1824, 33/5.
- 80 T.Ş.S. 1824, 47/8.
- 81 T.Ş.S. 1824, 72/6.
- 82 T.Ş.S. 1824, 73/7.
- 83 T.Ş.S. 1825, 58/5.
- 84 T.Ş.S. 1827, 26/1.
- 85 T.Ş.S. 1830, 37/4.
- 86 Âşık Mehmed, a.g.e., C. 2, s. 28b.
- 87 Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Sadeleştiren Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş), İstanbul 1984-86, C. 2, s. 87.
- 88 Kâtip Çelebi, Cihannüma, s. 430.
- 89 Vâkıfın şartı gereği cuma veya belirlenen herhangi bir gün öğle namazından önce Mülk ya da başka bir sûre okuyan kişi. Bkz. Ali Himmet Berki, Istılah ve Tâbirler, s. 12.
- 90 TŞS, 1824, 76/2.
- 91 TŞS., 1827, 87/6.
- 92 TŞS., 1830, 86/4.
- 93 TŞS., 1827, 70/18. Başka bir kayıta Trabzon'a yapılan saldırının 1625 tarihinde olduğu belirtilmiştir.
- 94 Bu paradan yanan medrese ve imâret-i amme'ye de harcama yapılacağı belirtilmiştir.
- 95 TŞS., 1824, 35/6.
- 96 Vakıf cibâyetlerinden toplanan 390 gurusla cami kubbesiyle birlikte medresenin minareleri, dershanesi, anbarı, aşhanesi, fırını, mektebi, suyuolları ve değirmeninin de tamir edileceği belirtilmiştir. Bkz. TŞS., 1831, 55/2.
- 97 Goloğlu, a.g.e., s. 41.
- 98 Âşık Mehmed, a.g.e., C. 2, s. 28b.
- 99 Evliya Çelebi, a.g.e., C. 1-2, s. 456.
- 100 Osmanlı medreseleri, öğrenim durumuna ve temel eğitim şekline göre bazı gruplara ayrılmaktadır. Yirmili, otuzlu, kırklı, ellili ve altmışlı medreseler gibi her birinin ders programı derece derece ağırlaşıyordu. Buna göre Hatuniye Medresesi paye bakımından son dereceye kadar ulaşabilmiştir. Bkz. Cahit Baltacı, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1976., s. 500-502.
- 101 Haşım Karpuz, "Trabzon'da Yok Olan Türk Devri Eserleri", **Sanat Tarihi Yıllığı**, S. 12, İstanbul, 1983, s. 99.
- 102 Hüseyin Albayrak, **Trabzon İmâret (Hatuniyye) Külliyesi**, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1998, s. 62.
- 103 Orbay, a.g.m., s. 44.
- 104 TŞS, 1827, 70/18.
- 105 TŞS, 1827, 78/4.
- 106 Bu 390 gurusun medreseyle birlikte imâretin tamire muhtaç diğer kısımlarına da harcanacağı belirtildi. TŞS, 1831, 55/2.
- 107 Âşık Mehmed, a.g.e., C. 2, s. 28b.
- 108 Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletleri'nin oluşturduğu Türk-İslâm medeniyeti ve bu medeniyetin öğeleri hakkında malumat için bkz. Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1996, s. 342-345, 358-384.
- 109 Ahilik ve Ahi organizasyonlarının Türk İslâm medeniyeti içerisindeki hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Şeker, **Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvetnamelerin Yeri**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.
- 110 Semavi Eyice, "Bedesten", **DİA**, İstanbul, 1992., s. 302-303.
- 111 Kenan İnan, "Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni", **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Ticari Hayat**, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s. 100.
- 112 Evliya Çelebi, a.g.e., C. 3-4, s. 296-369, C. 5-6, s. 360-362.
- 113 İnan, a.g.e., s. 106.
- 114 1821 nolu Trabzon Şeriyi Sicili'nde İmâret-i Hatuniye Vakfı'ndan Trabzon Bedesteni'nin uzun yıllar boş ve harap kaldığı, tamir edildikten sonra dolaplarına talip olanların peşin kiralalarını vererek tezkerelerini almaları gerektiği kaydı yer alır. Bkz., TŞS, 1821, 116/5.
- 115 Semavi Eyice, "Bedesten", **DİA**, C. 5, s. 310. Bu mimari yapının esasları ve kaynağıyla ilgili değişik görüşler için bkz., İnan, a.g.e., s. 101-103.
- 116 Suraiya Faroqi, **Osmanlıda Kentler ve Kentliler**, çev: Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 33.
- 117 İnan, a.g.e., s. 106.

- 118 İngiliz seyyah Lynch bedestenin Venedik veya daha çok Ceneviz yapısı olduğunu savunur. Selina Balance, "Early Turkish Buldings in Trabzon", **Belleten**, 113-116, Ankara, 1965, s. 75; Bijikyan da yapının Cenevizlilere ait olamayacağını belirtir. Bkz. Bijikyan, **Pontos Tarihi-Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz**, s. 105-106.
- 119 Balance, a.g.m., s. 115.
- 120 Murat Yüksel, Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler, Trabzon 2000, s. 239., İnan, a.g.e., 107. Bedestenin mimari yapısı ve yapılış dönemiyle ilgili tartışmalar için ayrıca bkz. Ömer İskender Tuluk, Fulya Üstün, "Trabzon Bedesteni: Türk Bedesten Mimarisindeki Yeri ve Sorunlarına İlişkin Bir Değerlendirme", **Trabzon Kent Mirası Yer-Yapı-Hafıza**, s. 173-187.
- 121 Bostan, a.g.e., s. 397.
- 122 Aşık Mehmed, a.g.e., C. 3., s. 29a.
- 123 Evliya Çelebi, C. 1-2, s. 457.
- 124 T.Ş.S., 1821, 116/5.
- 125 T.Ş.S., 1821, 117/4.
- 126 T.Ş.S., 1821, 116/5.
- 127 T.Ş.S., 1824, 40/1.
- 128 T.Ş.S., 1824, 76/5.
- 129 T.Ş.S., 1824, 39/1.
- 130 T.Ş.S., 1828, 96/2.
- 131 T.Ş.S., 1831, 82/8.
- 132 T.Ş.S., 1831, 16/5.
- 133 T.Ş.S., 1831, 36/12.
- 134 T.Ş.S., 1831, 67/7.
- 135 T.Ş.S., 1821, 127/5.
- 136 T.Ş.S., 1822, 2/5.
- 137 T.Ş.S., 1824, 38/7.
- 138 T.Ş.S., 1825, 10/1.
- 139 T.Ş.S., 1827, 80/2.
- 140 T.Ş.S., 1827, 97/3.
- 141 T.Ş.S., 1828, 95/2.
- 142 T.Ş.S., 1828, 152/1.
- 143 T.Ş.S., 1828, 161/6.
- 144 T.Ş.S., 1831, 81/4.
- 145 T.Ş.S., 1831, 86/6.
- 146 T.Ş.S., 1831, 86/7.
- 147 Ali Himmet Berki, **İstilah ve Tabirler**, s. 44.
- 148 T.Ş.S., 1825, 45/1.
- 149 T.Ş.S., 1825, 102/1.
- 150 T.Ş.S., 1825, 86/4.
- 151 T.Ş.S., 1828, 151/6.
- 152 Bahaeddin Yediyıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Ankara. TTK Basımevi, 2003, s. 376.
- 153 T.Ş.S., 1824, 34/2.
- 154 Ali Himmet Berki, **İstilah ve Tabirler**, s. 9.
- 155 T.Ş.S., 1817, 85/1.
- 156 T.Ş.S., 1824, 35/7.
- 157 T.Ş.S., 1830, 90/2.
- 158 T.Ş.S., 1831, 79/7.
- 159 T.Ş.S., 1831, 83/2.
- 160 Yediyıldız, a.g.e., s. 373.
- 161 T.Ş.S., 1816, 3/4.
- 162 T.Ş.S., 1827, 26/3.
- 163 T.Ş.S., 1828, 150/3.
- 164 T.Ş.S., 1828, 151/7.
- 165 Ali Himmet Berki, **İstilah ve Tabirler**, s. 31.
- 166 T.Ş.S., 1817, 18/3.
- 167 Ali Himmet Berki, **İstilah ve Tabirler**, s. 18.
- 168 T.Ş.S., 1817, 48/1.
- 169 Yediyıldız, a.g.e., s. 377.
- 170 T.Ş.S., 1817, 96/3.
- 171 Yediyıldız, a.g.e., s. 378.
- 172 T.Ş.S., 1818, 54/1.
- 173 T.Ş.S., 1818, 62/5.
- 174 Yediyıldız, a.g.e., s. 369.
- 175 T.Ş.S., 1831, 77/6.
- 176 T.Ş.S., 1824, 39/3.
- 177 Yediyıldız, a.g.e., s. 371, 373.
- 178 T.Ş.S., 1818, 91/5.
- 179 Ali Himmet Berki, **İstilah ve Tabirler**, s. 7.
- 180 T.Ş.S., 1827, 92/2.
- 181 Yediyıldız, a.g.e., s. 370.
- 182 T.Ş.S., 1824, 76/2.
- 183 Ali Himmet Berki, **İstilah ve Tabirler**, s. 10.
- 184 T.Ş.S., 1825, 44/5.
- 185 Yediyıldız, a.g.e., s. 382.
- 186 T.Ş.S., 1827, 87/5.
- 187 Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara 1995, s. 956.
- 188 T.Ş.S., 1827, 87/6.
- 189 T.Ş.S., 1830, 86/3.
- 190 T.Ş.S., 1824, 85/3.
- 191 T.Ş.S., 1831, 87/4.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, TD, no. 53.

BOA, İE.EV, nr. 145

BOA, TD, no. 288.

BOA, MAD, no. 15996.

Kuyud-ı Kadime Arşivi

TK. KKA, TD, nr. 29.

TK. KKA, TD, nr. 43.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

VGMA, Trabzon Evkâf-ı Vakfiyye Defteri, nr. 651.

Trabzon Şer'îye Sicilleri

Defter No: 1816, 1817, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1824, 1825, 1826, 1827, 1828, 1830, 1831.

Albayrak, Hüseyin (1998), **Trabzon İmaret (Hatuniyye) Külliyesi**, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.

Âşık Mehmed (2007), **Menâzırü'l-Avâlim**, (Haz. Mahmut Ak), Ankara: TTK Yayınları.

Baltacı, Cahit (1976), **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Balance, Selina (1965), "Early Turkish Buldings in Trabzon", **Belleten**, Ankara.

Berki, Ali Himmet (1965), **Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler**, Ankara: Doğuş Ltd. Şti.

Bijişkyan, Per Minas (1969), **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası**, Çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Bostan, Hanefi (2002), **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, Ankara: TTK Basımevi.

Edhem, Halil (2001), **Trabzon'da Osmanlı Kitâbeleri**, (Haz. İsmail Hacıfettahoğlu), Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi (1984-1986), Sad. Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş, İstanbul: Üç Dal Neşriyat.

Eyice, Semavi (1992), "Bedesten", **DİA**, İstanbul.

Faroqhi, Suraiya (2000), **Osmanlıda Kentler ve Kentliler**, Çev: Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Goloğlu, Mahmut (2000), **Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar**, Trabzon: Serander Yayınları.

Gökbilgin, M. Tayyip (1962), "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Karadeniz Bölgesi", **Belleten**, S. 26, s. 293-337.

İnan, Kenan (2013), "Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni", **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Ticari Hayat**, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.

Karpuz, Haşim (1983), "Trabzon'da Yok Olan Türk Devri Eserleri", **Sanat Tarihi Yıllığı**, İstanbul.

Tekindağ, Şehabettin (1979), "Trabzon", **İslam Ansiklopedisi**, C.12/1, İstanbul, s.455-477.

Turan, Osman (1996), **Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Orbay, Kayhan, (2011), "The Impreial Waqf of Hatuniyye in Trabzon 1024-75/1615-1665", **Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyumu Bildirileri**, Trabzon: Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, s.441-450.

Şeker, Mehmet (2011), **Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvetnamelerin Yeri**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Katip Çelebi, Cihannüma.

Tuluk, İskender; Fulya Üstün, (2010), "Trabzon Bedesteni: Türk Bedesten Mimarisindeki Yeri ve Sorunlarına İlişkin Bir Değerlendirme", **Trabzon Kent Mirası Yeri-Yapı-Hafıza**, İstanbul: Klasik Yayınları.

Yediöldüz, Bahaeddin (2003), **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Ankara. TTK Basımevi.

Yüksel, Murat (2000), **Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler**, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.

تیریاران اندی ترک پتره خو طور دی روم ایلیله اولدی روبرو

ایکی جانبدن سیاست قویدی فاش قان دوکله دی کوده دن ایرلدی باش

Yavuz Sultan Selim Döneminde Kültürel ve Edebî Hayat*

Prof. Dr. Ahmet KARTAL

SULTAN Bayezid-i Velî'nin oğlu, Fatih Sultan Mehmed'in de torunu olan Yavuz Sultan Selim, saltanatının çok kısa sürmesine rağmen, Osmanlı Devleti'nin icraatı ve fetihleriyle dikkat çeken büyük ve önemli padişahlarından biridir. Babasının hayli hareketsiz devrine karşılık, onun sekiz yıl süren saltanatı, yapılan seferler ve kazanılan zaferlerle geçmiştir.

Avrupa devletleri ile barış hâlinde yaşama siyaseti güden Sultan Selim, her şeyden önce İran'da kurulan Safevî Devleti'ni yıkarak Şîî tehlikesini bertaraf, Doğu Anadolu'da Türk birliğini temin etmek istiyordu. Eğer bu başarılamaz ise hem Doğu Anadolu'da Türk birliği sağlanamayacak hem de Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarının siyasi açıdan önemi kalmayacaktı. Ayrıca Memlûkluların koruyamadığı şark ticaret yolu, Portekizlilerin eline geçmek üzere idi. Yavuz Selim, bu iktisadî kaynağa büyük ehemmiyet vermekteydi. Bundan dolayı Yavuz, yüzünü doğuya ve Arap dünyasına çevirmiştir. Bu dönemde Osmanlı fütuhatının Arap dünyasına doğru yayılmasının ana aşamalarını, Çaldıran (1514) ve Elbistan (1515) Seferleri oluşturmaktadır. Bu seferler, Yavuz Selim'in İran Safevî Devleti'nin Hükümdarı Şah İsmail'in kuvvetlerini yenerek Irak yolunu açmasını sağlamıştır. Ertesi yıl, Musul düşmüş, daha sonra, Selim'in Suriye ve Filistin'i ele geçirmesini sağlayan ve Mısır Memlûklarına karşı yürütülen şiddetli sefere sıra gelmiştir (1516-1517). 24 Ağustos 1516'da, Sultan Kansuh el-Gavrî'nin Kuzey Suriye'de, Mercidâbık'ta bozguna uğramasından sonra, ağustosta Halep, ekimde Şam işgal edilmiş ve tüm Filistin Osmanlıların eline geçmiştir. 1517 yılı başında, son Memlûk sultanı Tumanbay, Kahire kapıları önün-

* Bu çalışma, daha önce “*Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*”nde [sy. 40, 2020, s. 187-266]” yayımlanan “Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı” başlıklı yazımın, tekrar gözden geçirilip bazı ekleme ve çıkarmaların yapılmasıyla oluşturulmuştur.

de, Ridaniye’de birkaç saat içinde hezimete uğramıştır (22 Ocak). Ertesi gün, 922 hicri yılının son günü, Kahire’de Cuma hutbesi Osmanlı sultanı adına okunmuştur: “*Allahım, sultan soyundan gelen sultana, sultanü’l-berreyn ve hakanü’l-bahreyne, iki orduyu kahreden, Irakeyn’in sultanı, Harameyn-i Şerifeyn’in hizmetkârı, el-melikü’l-muzaffer Selim Şah’a yardım et! Rabbü’l-âlemin, ona güçlü yardım elini uzat, parlak başarılar bahşet*”.

Sultan Selim, İstanbul’a dönerken, orduları güneye doğru ilerlemeyi sürdürerek Nil’in üçüncü şelalesine kadar gelmiş ve 1520’de Kızıl Deniz kıyısındaki Suakin’i almıştır. Arabistan’da, Mekke Şerifi II. Berekât Osmanlı egemenliğini tanımış ve Kâbe’nin anahtarlarını Yavuz Sultan Selim’e göndermiştir (Raymond 1995: 1-2).¹

Arabistan’ı, Mısır’da hüküm süren Çerkez hükümdarlardan, İran’ı Safevîlerden kurtarmak, İslâm’ı bir noktaya toplamak için gerekirse Hind’e ve Turan’a (Türkistan’a) gitmeyi (Ahmet Rasim trhs.: 101) bile şiar edinen Yavuz Sultan Selim, Asya ve Afrika’da gerçekleştirdiği bu fetihlerle; Osmanlı topraklarını iki katına çıkarak Osmanlı Devleti’ni bir cihan devleti haline getirmiş, Doğu Anadolu’daki Safevî kontrolüne son vererek ideolojik tehdidi ortadan kaldırmış, Anadolu’nun güney ve güneydoğusunda emniyeti sağlamış, Anadolu’da bozulan birliği yeniden tesis etmiştir. Ayrıca kutsal toprakları Osmanlı topraklarına katarak halifeliği Osmanlı’ya nakletmiştir. Kişiliğinde, Yıldırım Bayezid ve Fatih Sultan Mehmed’in enerjik cihangirliğinin canlandığı (İnalcık 2004: I/101) Yavuz Sultan Selim’in; “*Batan güneşe benzeyerek, toprağın üzerine engin bir gölgeyi serdim.*” sözleri, döneminin kısıtlı ve ihtişamını net bir şekilde gözler önüne sermektedir (Lamartine 2011: 350). Kemâl Paşazâde de, kısa saltanatı döneminde bu kadar büyük işler yapan Yavuz’un bu özelliğini, onun ölümü üzerine kaleme aldığı mersiyesinde yer alan şu iki beyitte özetlemiştir (Âşık Çelebi 1994: I/118): “*Az müddetde çoğ iş itmiş idi / Devleti olmuş idi ‘âlem-gîr // Şems-i ‘asr idi ‘asrda şemsün / Zıllı memdûd olur zamânı kasîr*”.

Bu büyük sultanın ölümü üzerine iki tane mersiye yazılmıştır. Bunlardan birincisi Yavuz’la uzun süreli ilişkisi olan ve Mısır Seferi’nde üç yıl kadar padişahın en yakınında yer alan Kemal Paşazâde’nindir. Terci-i bend nazım şekliyle yazılan ve yedi bendden oluşan mersiye, gerçekten içten yakınmaları ihtiva etmesiyle dikkat çekmektedir (İsen 1994a: 54, 178-82). Yavuz Sultan Selim’e yazılan ikinci mersiye ise, Şükrî-i Bidlisî tarafından kaleme alınmıştır. Terci-i bend nazım şeklinin kullanıldığı eser, beş bendden teşekkül etmektedir (İsen 1994a: 54-55, 183-86; Argunşah 1994).

Osmanlı padişahı, devlet içinde mutlak örfî hâkimiyet salahiyetiyle Fatih Sultan Mehmed’in şahsında doğmuş, bütün kudret ve salahiyetlerini ise, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman zamanında kazanmıştır (Ocak 1998: 85). Nitekim Rum tarihçiler tarafından Fatih Sultan Mehmed’e, “İmparator” unvanı verilmiştir. Yavuz Selim için basılan madalyonda da “İmparator” unvanının yer aldığı görülmektedir (Ocak 1998: 86). Ayrıca Yavuz’la birlikte Osmanlı padişahları kendilerini *Hâdimü’l-harameyni’ş-şerîfeyn*² [*Şerefli iki şehirin (Mekke ve Medine’nin) hizmetçisi*] unvanıyla anmaya başlayıp Memlûk sultanlarının İslâm âlemindeki saygın yerlerinin, bu arada da hilafet makamının vârisi ve İslâm’ın da hâmisi olarak görmüşlerdir.

Ayrıca bu durum ve anlayış, İslâm dünyası tarafından da kabul görmüş ve bu şekilde benimsenmiştir (Ocak 1998: 87-87). Artık İslâm'ın hâmisi olan Osmanlı padişahı, bu konumuyla dünyanın da sığınağı, yani kendine mahsus deyişiyle *pâdişâh-ı âlem-penâh* olmuş; bu hüviyetiyle Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman tarafından bütün ihtişamıyla canlandırılmıştır³ (Ocak 1998: 88-89). Diğer taraftan Yavuz Selim, Çaldıran zaferinden itibaren “Şah” unvanını kullanmaya başlamış, hatta bu unvan “Sultan Selim Şah” şeklinde meskûkâtına⁴ bile geçmiştir. Bu unvan, kendinden sonra, halefleri tarafından da kullanıldığı için, XVI. asrın sonuna kadar bu unvanla basılan altın paralara “Şâhî” denilmiştir (Danişmend 2011: II/22). Yavuz Selim'in adının, *İmâmu'l-âdil/Adil imam*, *Sultânü'l-harameyni's-şerîfeyn/Mekke ve Medine'nin sultanı* ve *Mâlikü'r-rûm/Rum'un*, *Anadolu'nun sahibi* unvanlarıyla da anıldığı müşahede edilmektedir (İnalçık 2018: 22). Yavuz Selim'in, Şah İsmail'e yazdığı ve kendi zihnî hüviyetini, dehasını ve dili kullanmadaki yeteneğini gösteren bir mektubunda, kendisini şu şekilde nitelendirdiği görülmektedir (Lamartine 2011: 362): “*Osmanlıların padişahı olan ben, yüzyılın kahramanlarının efendisi olan ben, bütün kişiliğimde Feridun'un gücünü, İskender'in şanını, Hüsrev'in adaletini ve bağışlamasını topladım. Bütün kâfirleri yok eden, gerçek inancın düşmanlarını ezen, yüzyılımızın firavunlarına ve zalimlerine dehşet saçan yine ben, en dayanıklı asaları bile kıran ben, Murad Han'ın oğlu, Fatih Sultan Mehmed Han'ın oğlu Sultan Bayezid'in oğlu Sultan Selim Han...*”⁵

Fatih Sultan Mehmed tarafından temelleri atılan egemenliğin bölünmezliği ilkesi, Yavuz Sultan Selim dönemine kadar iyice yerleşmiş ve artık tahtın vârisinin, padişahın büyük oğlu olduğu kural olarak benimsenmiştir. Bundan dolayı Yavuz Selim devrinden başlayıp III. Mehmed dönemine kadar, sadece büyük şehzadeler veliaht şehzade sancağı statüsü kazanan Manisa'ya gönderilmiştir (Karatepe 1990: 106; 1993: 85).

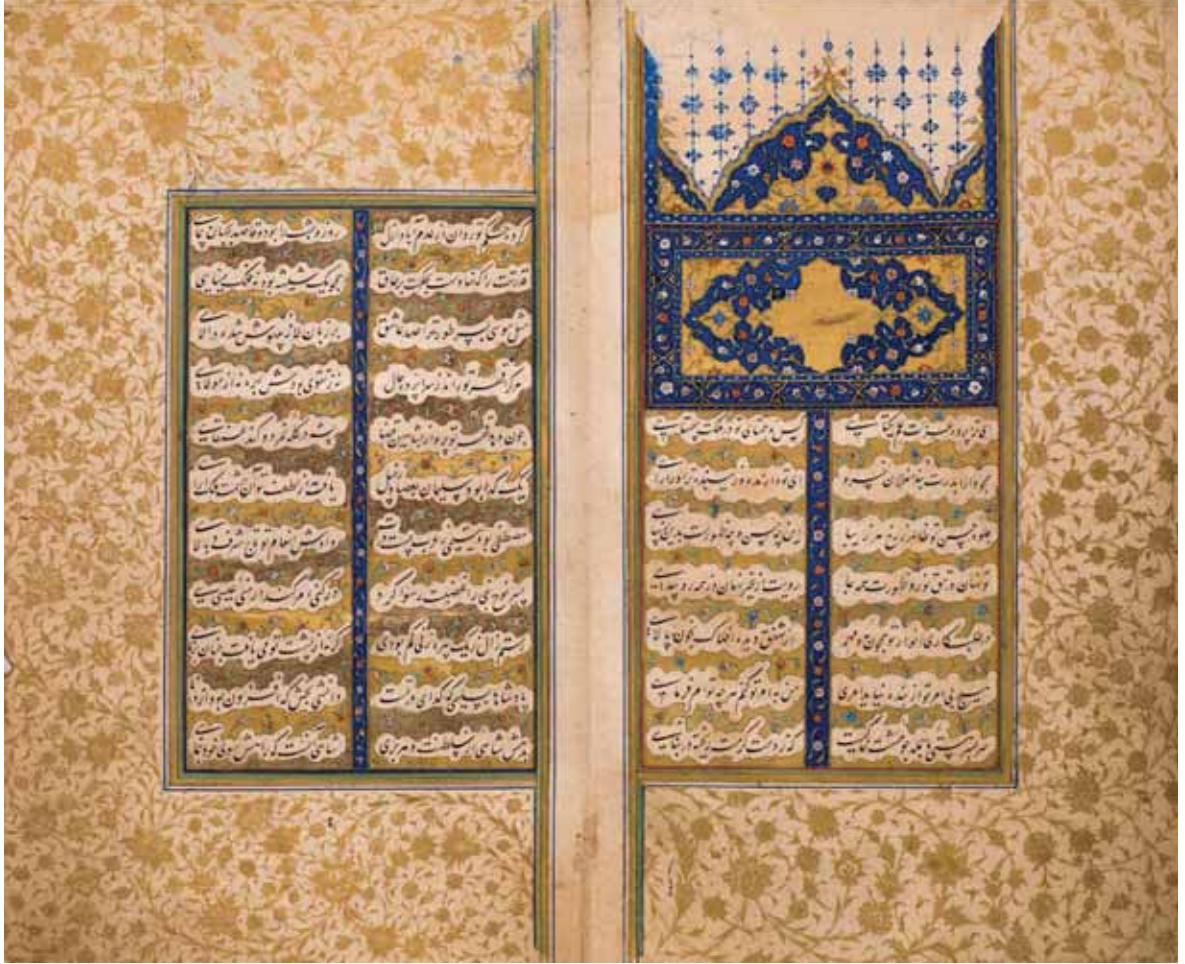
Otorite sahibine fiziksel yakınlığa duyulan toplumsal ihtiyacın önemli bir sonucu da, hükümdarın ikamet ettiği yere verilen önemdir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde, yönetim merkezi, hükümdarın bulunduğu yer nereyse orasıydı ama İstanbul'un fethiyle padişahın resmî ve mutlak ikamet yerleri, iki şehirle sınırlanmıştır. Bunlar, İstanbul ve Edirne idi. Ancak Yavuz Selim devrinden itibaren İstanbul, -tek değilse bile- esas iktidar merkezi olarak ağırlığını hissettirmeye başlamıştır (Andrews 2000: 126).

Osmanlı saray geleneğine göre, şehzadelere çok iyi bir eğitim verildiği müşahade edilmektedir. Verilen bu eğitimin başında askerlik ve din eğitiminin yer aldığı dikkat çekmektedir. Ancak bu eğitimlerin yanında, tarih ve sanat eğitiminin de verildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple hemen hemen bütün Osmanlı sultanları, bir sanat dalında temayüz etmiştir. Yavuz'un Çaldıran Savaşı'nın resmini yapıp Venedik Cumhuriyeti'ne hediye olarak gönderecek kadar iyi bir ressam olduğu rivayet edilir (Uzunçarşılı 1983: 619; Çam 1999: 66). Yavuz, Mısır Seferi sırasında görüp beğendiği Kansu Gavri Külliyesi'ne benzer bir külliye inşa ettirmeye karar vererek oradan renkli mermer kaplamalar getirtmiştir. Ancak sonradan bu isteğinden vazgeçmiş ve

İstanbul'da kendi adıyla bilinen camii, babasının Edirne'deki camiine benzer planda yaptırmıştır (Çam 1999: 67). Yavuz Selim de dâhil olmak üzere Osmanlı sultanlarının, özellikle mimari eserlerin estetik ve zarif görünümünde olduğu kadar, sağlamlığı ve dayanıklılığında da önemli rolü ve etkisi bulunan malzemelerin en iyisini tespit edip kullanma konusunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmadıkları görülmektedir.

Âlim ve sanatkârlar, konumları ve hüviyetleri itibariyle devletin saygınlığı/itibarı bakımından bütün Türk dünyasında oldukça önemli bir yere ve konuma sahipti. Arz ettiği bu önem sebebiyle âlim ve sanatçılar, sultanlar tarafından savaşların en önemli ganimetleri arasında sayılmaktaydı. Bundan dolayı zafer elde eden bir sultan, hemen o ülkede ne kadar yetişmiş büyük âlim, sanatkâr, zanaatkâr ve şair var ise, kendi başkentine götürmeyi şiar edinmişti. Nitekim Yavuz Sultan Selim de, Çaldıran zaferinden sonra, bin kadar ilim ve sanat ehlini Tebriz'den İstanbul'a naklettirmiştir.⁶ Bunların çoğu, Şah İsmail'in Horasan'dan Tebriz'e naklettiği Türk asıllı âlim ve sanatkârlardı.⁷ Yavuz Sultan Selim, sesinin güzelliğiyle meşhur Isfahanlı müezzin Hafız Mehmed'i, oğlu Hasan Can'la⁸ beraber İstanbul'a götürmüştür. Yavuz'un Tebriz'den İstanbul'a götürdüğü şahsiyetlerden en önemlisi, hiç şüphesiz Timurîlerden Horasan hükümdarı meşhur Hüseyin-i Baykara'nın oğlu ve halefi Bedüzzaman Mîrzâ'dır. Hüseyin-i Baykara 912 (1506) tarihinde vefat ettiği zaman, kardeşi Muzaffer'le müştereken tahta çıkan Bedüzzaman, biraderinin vefatından sonra Özbeklerin hücumu üzerine Şah İsmail'e iltica edip Tebriz sarayında yaşamaya başlamıştır. Yavuz, Tebriz'e girdiğinde, Bedüzzaman, Yavuz'dan fevkalâde hürmet görmüş, sultanın tahtının yanında ona da bir taht kurulmuş ve günde bin akçe tahsisat tayin edilerek Yavuz'la birlikte İstanbul'a gelmiştir (Hoca 1992: IV/223-24; Danişmend 1948: II/15; 2011: II/22-23).

Yavuz Sultan Selim, ayrıca Mısır'ı fethettikten kısa bir müddet sonra, kendisine teslim olan Abbâsî Halifesi Üçüncü el-Mütevekkil Alallah'ı Mısır'ın birçok âlimleri, sanatkârları ve bir kısım önemli şahsiyetleriyle beraber İstanbul'a göndermiştir (Danişmend 1948: II/37). Pera'daki Gondi Bankası'nın temsilcisi olan Tommaso da Zolfo'nun, 1519'da İstanbul'a gelmek isteyen Michalengelo'ya yazdığı mektubunda yer alan; "...*Bayezid figürlü tasvirin hiçbir türünden hoşlanmaz, hatta nefret eder. Oysa şu andaki görkemli efendimiz [Selim] onun tam tersidir...*" şeklindeki sözleri, Yavuz Selim'in hem sanata verdiği önemi göstermesi hem de yukarıdaki tavrının sebebini açıklaması bakımından dikkat çekicidir (Özdemir 2018: 139). Yavuz Selim'in sergilemiş olduğu bu tavır ve hareketlerinden, onun, tıpkı dedesi Fatih Sultan Mehmed gibi Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'u, İslâm ilimleri ve sanatlarının en önemli merkezi haline getirmeyi istediği, Osmanlı bilim ve şiirine ise ivme kazandırmayı amaç edindiği anlaşılmaktadır. Ayrıca sanatı seven, sanattan anlayan, sanatla uğraşan, sanata ilgi duyan; sanatı ve sanatçıyı himaye edip destekleyen Yavuz'un bu davranışında, rakiplerinin sanat gücünü zayıflatma düşüncesi olduğu da muhakkaktır. Nitekim Osmanlı tarihçisi Şükrî-i Bidlîsî, "*Sultan Selim, Tebriz'de ne kadar sanat ve hüner sahibi, hoca, tüccar ve zengin varsa İstanbul'a sürdürdü.*" dedikten sonra, "*Böylece Anadolu'nun, Acem sanatına ihtiyaç göstermemesini sağladı.*" ifadesine yer vermek suretiyle, bu zihniyet ve düşüncüyü açık

Yavuz Sultan
Selim Han
Divanı
İÜ, FY 1330

bir şekilde dile getirmiştir (Çam 1999: 72). Sanatçılar, özellikle de saray sanatçıları, sultanların indinde öylesine önemli ve değerliydi ki, Çaldıran Savaşı sırasında Şah İsmail, Yavuz'un eline geçmemesi için meşhur ressam Bihzad ile hattat Nişaburlu Şah Mahmud'u bir mağaraya gizlemiştir (Âli 1982: 72-73; Çam 1999: 72). Yavuz'un, bu sanatkârları İstanbul'a getirmesinde etkili olan diğer bir önemli faktör de, bunlar sayesinde hem Osmanlı sanatını geliştirip sanatkârlarını yetiştirmek hem de Fatih'in bütün gayretine rağmen hâlâ revaçta olan Acem ilmine, şiirine ve diğer sanat kollarına karşı Osmanlı şiir ve kültürünün inkişafını sağlama düşüncesi idi (İpekten 1996: 60). Ancak Yavuz Selim, göstermiş olduğu bütün gayret ve çabalarına rağmen, halkın hâlâ İranlıları üstat olarak görüp onları, Türk sanatkârlara karşı tercih ettiğini işitince çok üzölmüş, hatta bu üzüntüsünü nedimi Hayâlî Çelebi'ye şu şekilde açıklamaktan çekinmemiştir: “*Aceme varduk kavâbil-i Acemi Rûma sürdük her hirfetün sâhib-hezllerin bile getürdük garazum buydı ki Rûmun kavâbili Aceme gâlib olalar ve zâyî' ü hirfetde merâtib-i âliye bulalar. İşidürin ki halk yine Acem üstâdlarına mürâca'at iderler imiş Rûmîlere mürâca'atdan âr u hamîyyet iderler imiş....*” (Âşık Çelebi 1994: II/866). Hayâlî Çelebi, sultanın bu sözlerine karşılık, bu-

nun doğru olmadığını anlatıp, sanat erbabının isimlerini tek tek saymış ve onların ustalıklarını anlatmıştır. Padişah, “*nice şâhâne iltifâtlar eyler didüğün sözleri isbât eyle*” deyince, Hayâlî Çelebi bütün sanatkârların en nadide ve seçkin eserlerini toplayıp sultana göstermiş ve onu bu duruma inandırıp memnun etmiştir (Âşık Çelebi 1994: II/866-67). Yavuz’un İran’dan getirdiği sanatkârlar arasında Şah Mehmed, Abdülgani, Derviş Bey adlarındaki ressamlarla, Alâüddin Mehmed, Mansûr Bey, Şeyh Kâmil, Ali Bey, Abdulhalık adlarındaki ünlü nakkaşlar⁹ ile hattat Fethullah-i Kâtib vardı (Uzunçarşılı 1983: 618). Ayrıca II. Bayezid döneminde Anadolu’ya gelen ve Şehzade Ahmed’in Amasya’da yanında bulunan Şah Kulu’yu İstanbul’a davet ederek baş nakkaş tayin etmiştir (İpekten 1996: 61; Uzunçarşılı 2003: 26). Yavuz Selim döneminde Topkapı sarayında çalışan gerek İran’dan getirilen gerekse Türk nakkaşların yaptıkları minyatürler, Osmanlı minyatür sanatının, özellikle XVI. asırda, gelişerek zirveye ulaşmasında önemli katkı sağlamıştır (Üstüner 2002: 58).

Yavuz’un Tebriz’den getirdiği sanatkârlar arasında Nâyî Şeyh Murad, Neyzen İmamkulu, Kanunî Şahmeran, daireci Maksud, kemençe ustası Şah Kulu vardı (Uzun-

Yavuz Sultan
Selim Han
Divanı
Millet
Kütüphanesi,
Ali Emiri Farsi
324

çarşılı 1983: 611; İpekten 1996: 61). Osmanlı ülkesinde yetişen musikişinaslardan Fehmî, iyi kopuz çalan Sâgarî bu devrin ünlü üstatlarından idiler. Yavuz seferlerden arta kalan zamanını meclislerde musahabet etmekle, musiki meclisleri tertip etmekle geçirirdi (İpekten 1996: 61). Yavuz Selim döneminde bazı saz yapım ustalarının da İstanbul'a geldikleri görülmektedir. Nitekim Fâtih döneminde Anadolu'ya gelen saztıraşlardan/saz yapım ustalarından Muslihuddin-i Tanburacı'nın öğrencisi Rüstem-i Bosnevî; Şâdî-i Tanburacı ve onun öğrencileri Hüseyin-i Bosnevî ile Malkoç bunlardandır (Uzunçarşılı 2003: 53).

Yavuz Sultan Selim döneminde eğitim ve öğretimin en önemli unsuru olan sekiz medrese tesis edilmiştir. Cafer Çelebi Medresesi (İstanbul), Defterdar Ahmed Medresesi (İstanbul), Cezerî Kasım Paşa Medresesi (İstanbul), Hatuniye Medresesi (Manisa), Kürkçü Başî Medresesi (İstanbul) bunlardandır (Yağcı 2014: 54-55). Diğer taraftan ilim ve irfanın olmazsa olmazı olarak telakki edilen ve ilim adamları ile öğrencilerin kitaba kolayca ulaşmalarına vesile olmak için de üç kütüphane kurulmuştur. Bunlardan ilki Mevlana Bâlî tarafından, İstanbul'da Şeyh Süleyman Mahallesi'nde inşa ettirilen mescitte kurulmuştur. 925 (1519) yılında düzenlenen vakfiyeye göre 620 kitap bulunmaktadır. İkincisi Sinan Paşa'nın kardeşi Ahmed b. Hızır Bey'in (ö. 927/1521) Bursa'da yaptırdığı medresesine kitaplarını bağışlayarak kurduğu kütüphanedir. Üçüncüsü ise Hasan Halife b. Ahmed adında birinin Edirne'de vakf ettiği ev, para ve 19 kitaptan oluşan ve vakfedilen evden dışarı çıkarılmaması kaydıyla ilgililerin istifadesine açılan kütüphanedir. Ayrıca Şehzade Korkut'un zengin kütüphanesi Yavuz Sultan Selim tarafından Manisa'dan İstanbul'a taşınmıştır (Yağcı 2014: 178-79).

Genel görüşe göre XVI. asrın ortalarına kadar aklî ve naklî ilimlerin birlikte okutulduğu medreseler, oldukça başarılı ve düzgün olarak işlevini yerine getirmiş, ardından da aklî ilimlerin medreselerden çıkarılmasıyla gerileme dönemine girmiştir. Osmanlı medreselerinin parlak döneminin Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethini takip eden yıllarda sona erdiğini belirten Necdet Öztürk, bunun sebebini fetih sonrası Mısır'dan getirilen ilim adamlarının ve seçkinlerin kısa zamanda Osmanlı itikadında, dolayısıyla eğitiminde gösterdikleri ciddi tesirlere bağlamıştır. Ona göre Yavuz Sultan Selim'in Mısır'dan getirdiği Ezher uleması, müspet ilimleri de ilahî ilim olarak kabul eden Mâtûrîdî'yi medrese müfredatından çıkararak yerine nakilciliği esas alan Eş'arî'yi koymuş, bu da Osmanlı medreselerinde müthiş bir anlayış kaymasına sebep olmuştur (Yağcı 2014: 53-54).

Devrin büyük âlimleri arasında II. Bayezid zamanında şöhret bulan Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi, II. Bayezid döneminde şeyhülislâm olan, Yavuz Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatlarında 25 yılı aşkın bir süre bu makamda kalan ve halkın Zembilli Ali Efendi diye adlandırdığı Ali Cemâlî Efendi, sadece Osmanlı Devleti sınırları içinde değil, bütün İslâm dünyasında tanınmış, günde bin fetva verdiği ve insanlardan başka cinlerin de sorularını fetvalarıyla cevaplandığına inanıldığı için "müftî's-sakaleyn" unvanı verilen Kemâl Paşazâde Şemseddîn Ahmed vardır. Bu âlimler, Yavuz'un seferleri sırasında yanında bulunmuşlardır. Bunlardan

özellikle Ali Cemâlî Efendi, bütün saltanatı boyunca şeyhülislâm kalmış, birçok meselede padişahın hiddetini teskin etmiş, pek çok kişiyi ağır cezalardan kurtarmış, sözünü dinletmiş bir bilim adamıdır. Yavuz ona hep saygı göstermiş, fikirlerine değer vermiştir¹⁰ (İpekten 1996: 61; TDEK 1992: 136). Hatta onun, Yavuz Selim'e hak ve hukuk noktasında doğru yolu göstermesi, yanlış karar ve icraatlarında açıkça ikaz etmesi, sert mizaçlı sultanın daima hoşuna gitmiştir (İpşirli 2018: 442).

Yavuz'un, Mısır'ı fethi sırasında orada bulunup, Osmanlı ordusunda çalışan Ahmed bin Alî Zünbülî'l-mahallî'r-remmâl adında bir yazar, *Kanûn fi'd-dünyâ* adıyla Arapça bir eser yazmıştır. Bu eser, daha sonra III. Murad'ın emriyle, Kadı Abdurrahman adında bir zat tarafından, Türkçeye çevrilmiştir. Bu eserin Arapçası'nda, yazarın resmi ve eski meşhur hekimlerin ve bilginlerin resimleri olduğu gibi, tarihî hikâyelere de birer resim uydurulmuştur. Ancak Türkçe tercümesinde bu resimlere yer verilmemiştir. Eser coğrafya, memleketlerin acayip ve garayibi -çok tuhaf ve görülmemiş şeyleri- efsaneler, astronomi, astroloji, remil ve cifir konularını ihtiva etmektedir. Yazar, *Feth-i Mısır* adıyla Mısır'ın fethini ihtiva eden bir tarih kitabı da kaleme almıştır. Ayrıca yazarın, Yavuz Selim'in vefatına kadar devrinin tarihini anlatan *Vâkı'ât-ı Sultân Selîm Han* adında bir kitabı daha bulunmaktadır (Adıvar 1970: 95). Birçok eser kaleme alan Süleyman-ı Karamanî, *Mecma'u'l-bahreyn* ve hilafiyata ait eserlerini Yavuz Selim'e takdim etmiştir (İpşirli, 2018: 441). Molla Kara Seydî'nin sorularına verdiği cevaplardan oluşan bir eser kaleme alan Nureddin Yusuf-ı Karesî'nin, *Murtazâ* adında fıkıhla ilgili bir kitabı da bulunmaktadır (Hoca 1992: V/229).

Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerinde, İslâm coğrafyacılarının eserleri tercüme edilirken, yeryüzüyle ilgili çok ayrıntılı bilgiler içeren monografi özelliği gösteren coğrafi çalışmalar da önemli yer tutar (Özey 1999: 327). Pîrî Reis, Hind ve Çin denizlerinin haritalarını çizmiş ve bunu Mısır'da Yavuz Sultan Selim'e sunmuştur (Ak 1999: 373). XVI. yüzyılın başlarında Çin'e gittiği tahmin edilen Ali Ekber, 1506-1508 yıllarında orada bulunmuş ve dönüşünde Çin'le ilgili izlenimlerini *Hitây-nâme* adını verdiği eserinde anlatmış ve bu eserini 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'e, ardından da Kanûnî Sultan Süleyman'a takdim etmiştir (Taşağıl 1998).

Ali Kuşçu'nun hem torunu hem de talebesi olan ve Mîrim Çelebi adıyla tanınan Mahmûd ibn Mehmed (öl. 1525), II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim döneminin önemli astronom ve matematikçilerindendir (Unat 1999: 412). Yavuz Selim tarafından çok sevilen ve takdir edilen biri olan Mîrim Çelebi, onun tarafından Anadolu kadıaskerliğine atanmıştır (Kazancıgil 1993: 109). O, bu dönemlerde özellikle riyaziyye ve heyetin gelişmesine hizmet etmiştir. Onun, *Düstürü'l-amel ve Tashihü'l-cedvel*, *Risâletü'l-fethiyye Şerhi*, *Risâle fî-Rub'i'l-mucîb*, *Risâletü'l-câmi'a*, *Risâletü'l-mukantarât* isimli eserleri vardır (Oryan 1999: 384). Bunlardan *Risâletü'l-fethiyye Şerhi*, Ali Kuşçu'nun *Fethiyesî*'nin şerhi olup Yavuz Sultan Selim adına kaleme alınmıştır. Abdulalî Bircendî'nin *Şerhu Tahrîrî'l-mecistî*'si, Nasîrüddîn-i Tûsî'nin, Batlamyus'un *el-Mecistî* adlı eseri üzerine yazdığı *Tahrîrî'l-mecistî* adlı kitabının şerhidir. Bircendî'nin *Ta'yîn-i Semt-i Kible-i Trabzon* olarak da anılan

Yavuz Sultan
Selim Han Divanı
Süleymaniye
Kütüphanesi,
Atıf Efendi 2077

Tuhfe-i Selîmî'si, Trabzon'da kible yönünün belirlenmesi için 911 (1505) yılında Farsça olarak yazılmış ve Yavuz Sultan Selîm'e şehzade iken sunulmuştur. Bircendî'nin *Hâşîye 'alâ-Şerhi'l-mülehhas'* ise, Çağmî'nin *el-Mûlahhas fî'l-hey'e* adlı eserine Kadızâde-i Rûmî'nin yazdığı şerhe haşiyedir (Aydın vd. 1992: 186-87). Mehammed-i Konevî astronomiyle ilgili olan *Fazlû'd-dâ'ir* isimli eserini Yavuz'a ithaf etmiştir (Fazlıoğlu 2002). Matrakçı Nasuh ise, matematik alanında, daha çok Divan kâtipleri ile devlet muhasiplerine yardımcı ve destek olması için iki Türkçe eser kaleme almıştır. Bunlardan ilki olan *Cemâlû'l-küttâb ve Kemâlû'l-hüssâb*, 923'te (1517) tamamlanarak Yavuz'a ithaf edilmiştir. İkincisi olan *Umdetü'l-hisâb* ise, ilkinin genişletilmiş şekli olup yine Yavuz Selim'e takdim edilmiştir. Bu iki eser, özellikle Osmanlılar'daki muhasebe matematiğinin incelenmesi açısından oldukça önemlidir. Bunlardan *Umdetü'l-hisâb*, uzun süre matematikçilerin en temel başvuru kitaplarından biri olmuştur (bak. Oryan 1999; Dosay Gökdoğan 2002).

Bu dönem âlimlerinden Halîmî'nin *Kâsımîyye* adlı tıbbî bir eseri vardır (Uzel 1991: 183). Yavuz Selim'e hekimbaşılık yapan ve onun ölümüne sebep olan şirpençeyi

tedavi etmeye çalışan Ahî Ahmed Çelebi (öl. 1524), on bölümden oluşan ve böbrek ile mesane hastalıklarından oluşan *Risâle-i Hassatü'l-kis ve'l-mesâne* adlı tıpla ilgili bir eser kaleme almıştır (Uzel 1991: 76-77). Ahî Çelebi, ayrıca İbn Sînâ'nın meşhur *Kânûn* isimli eserinin kısaltılmasıyla oluşturulan İbn Nefîsî'nin *Şerhü'l-mu'cez*'ini Türkçeye tercüme etmiştir (Kazancıgil 1993: 83). Yine bu dönemde sultanın özel tabipliğine Musevi Josef Hamon atanmıştır (Uzel 1991: 252). Yavuz'un annesi Bezmiâlem Vâlide Sultan ise, Manisa'da bir bimarhane yaptırmıştır (Uzel 1991: 125-26).

Yavuz ve Kanûnî zamanlarında yaşayan ve XVI. asrın önemli tezkire yazarlarından Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin babası Kınalı-zâde Ali Çelebi, Nasîr-i Tûsî ve Celâled-dîn Devvânî'nin Aristocu, Gazzâlî'nin tasavvufçu ahlâkından tercümeler ve telifler yapmak suretiyle Türkçe *Ahlâk-ı Alâî* adında önemli bir ahlak kitabı vücuda getirmiştir (Ülken 1997: 185). Bu eser uzun süre medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur (bak. Kınalı-zâde Ali Çelebi 2012).

Kemâleddîn Hüseyin el-Lârî, *Tahkîku'l-'adele fî-Siyâseti'l-memleke* adlı bir siyaset-nâme kaleme almıştır. Farsça kaleme alınan eserde, adalet kavramı, ülke siyaseti ve hükümdarlık sıfatları ele alınıp değerlendirilmiştir (Koçaslan 2018).¹¹ Zahîrüd-dîn-i Erdebilî, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân fî-Enbâi Ebnâi'z-zemân* isimli tarihini, Bilal Dedeyev'e göre *Fiyâtü'l-a'yân* adıyla ve Sultan Selim'den gördüğü saygı üzerine Farsçaya tercüme etmiştir (Yağcı 2014: 153).

Yavuz Sultan Selim'in 1514'te çıktığı Çaldıran Seferi'nde, ordunun sağlığını düşünerek aldığı kararlar da dikkat çekicidir. Yavuz Selim, yürüyerek Sivas'a kadar gelen orduda, şiddetli kış ve kıtlık nedeniyle, askerlerden yolda ölenler olunca, bütün askerlerin genel muayeneden geçirilmesini istemiştir. Bunun üzerine zor ve ağır şartlara dayanamayacağı belirlenen 40.000 asker ayrılmış, geride kalan 500 süvari ve 80.000 yayanın teçhizatı yeniden gözden geçirilerek, İran Seferi'ne çıkılmıştır. Bu karar, yolda birçok askerin ölümüne engel olmuştur (Ataç 1999: 566). Yine Yavuz Sultan Selim tarafından 1514 yılında yaptırılan Karacaahmet Cüzzamhanesi/ Miskinler Tekkesi, hüviyeti itibarıyla dikkat çekmektedir. Bu yapının bahçesi içinde, medresevari bir bina ile bahçe gibi kullanılan bir iç bahçe de bulunmaktaydı. O binadan, bekâr cüzzamlılara tek, cüzzamlı ailelere ise ikişer oda verilmekteydi. Binanın yanındaki mescit, Dedeler Mescidi veya Miskinler Mescidi diye anılmaktaydı. Burada tedavi gören hastaların geçimi ise, vakıflar tarafından sağlanmaktaydı (Kazancıgil 1993: 109).

Bu dönemde Hekim Şah Kazvînî tarafından Demirî'nin hayvanların çeşitli özelliklerinin anlatıldığı meşhur *Hayâtü'l-hayevân* isimli eseri Farsçaya tercüme edilmiştir (Adıvar 1970: 97).¹² Kazvînî, Farsça olarak kaleme aldığı kıymetli taşlarla ilgili *Cevâhir-nâme* ile *Hâşiye 'alâ- Şerhi'l-'Akâ'idî'n-Nesefiyye li't-Teftâzânî*'yi de Yavuz Sultan Selim'e ithaf etmiştir (Yağcı 2014: 80-81). İdrîs-i Bidlîsî, Şeyh Mahmûd-ı Şebüsterî'nin *Hakku'l-yakîn* adlı eserini *Hakku'l-mubîn fî-Şerhi Hakki'l-yakîn* adıyla şerhetmiş ve Yavuz Sultan Selim'e takdim etmiştir.

XVI. yüzyılın ilk yarısı, Osmanlı dinî sosyal tarihi yönünden halkın Sünnî ve Kızılbaş olarak ikiye bölünmesi itibarıyla dikkat çekmektedir. Bu ayrışma, had safhaya Yavuz Sultan Selim devrinde ulaşmış, bu da tasavvufi açıdan hareketli bir dönemin oluşmasına sebep olmuştur. Bu dönemde, Osmanlı uleması vasıtasıyla devletin resmî görüşü haline gelmeye başlayan Sünnîlik doğrultusunda Ehlisünnet çizgisinde yer alan tarikatlar ve bunların lideri konumundaki şahsiyetler desteklenmiş, gayr-i Sünnî yapıdaki tarikatlar ise sıkı takip altında tutulmuşlardır. Bu dönemde, Osmanlı toprakları üzerinde emeli olan ve Osmanlılara açıkça meydan okuyan Şah İsmail'in öncelikli hedefi, Türkmen nüfusun önemli bir kesimini, onlar üzerinde gerçekleştirdiği misyonerlik faaliyetleriyle kendi etrafında toplama gayreti içerisinde olduğu görülmektedir. Buna karşılık öncelikli kaygısı imparatorluk coğrafyası üzerinde ideolojik üstünlük ve birliğin tesis edilmesi olan Osmanlılar, Safevîlerin oluşturmaya çalıştığı kitle tabanını sınırlamak, ideolojik etkisini kırmak ve kuşatmak amacıyla, halkla diyalog kuran Halvetîlik, Bektaşîlik ve Mevlevîlik gibi tarikatları desteklemiştir (bak. Yağcı 2014: 155-171). Ayrıca Yavuz Selim'in mutasavvıflara gösterdiği ilgi de dikkat çekici mahiyettedir. Nitekim Kemâlpâşa-zâde, İbn-i Arabî'nin bütün eserleriyle ilgili bir fetva çıkardığında¹³, Yavuz, bu büyük mutasavvıfa olan aşırı hürmet ve saygısını, 923'te (1517) Suriye'deki mezarı üzerine bir türbe, yanına da bir cami ile imaret inşa ettirerek göstermiştir (İnalcık 2003: 207). Hatta bu caminin inşası bittikten sonra, ilk Cuma namazını da burada kılmıştır. Ayrıca Yavuz Selim, çıktığı seferleri sırasında Mevlânâ'nın türbesini ziyaret etmiş ve mevlevîlerle yakından ilgilenmiştir (İnalcık 2003: 208). Onun, sergilemiş olduğu bu tavır ve düşünceden dolayı, vahdet-i vücûd anlayışına bağlı bir kimse olduğu ifade edilmiştir.

Yavuz Sultan Selim, çıktığı seferlerde şairlerin çoğunu yanında götürmüş ve sefer tarihini nazmetmelerini istemiştir. Bunun sonucu olarak adına birçok "Selîm-nâme" yazılmıştır. Bunlar Yavuz'un Trabzon'daki valiliğinden başlayarak onun Gürcülerle, babası ve kardeşleriyle yaptığı mücadeleleri, tahta cülusundan sonra İran ve Memlûklularla yaptığı savaşları anlatan manzum ve mensur eserlerdir. Bu eserler ve müellifleri şunlardır: İdrîs-i Bidlîsî, *Selîm Şâh-nâme*¹⁴, Şükrî-i Bidlîsî, *Selîm-nâme*¹⁵; İshak Çelebi, *Selîm-nâme*¹⁶; Sücûdî, *Selîm-nâme*¹⁷, Keşfî, *Selîm-nâme*¹⁸, Celâl-zâde Nişancı Koca Mustafa Çelebi, *Selîm-nâme*¹⁹, Süheylî, *Selîm-nâme*²⁰, İbn Kemâl, *Selîm-nâme*²¹, Şeyhülislâm Hoca Sadeddîn Efendi, *Selîm-nâme*²², Sa'dî bin Abdü'l-müte'âl, *Selîm-nâme* (Levend 1956: 29-30; Babinger 1992: 67-68), Muhyî, *Selîm-nâme* (Levend 1956: 30-31); Edâî, *Selîm-nâme*²³; *Selîm-nâme* (Levend 1956: 30-31). Son olarak Yahya Kemal de terakî-i bend nazım şekliyle bir *Selîm-nâme*²⁴ yazmıştır. Ayrıca burada, İtalyanca manzum olarak yazılan ve şairi bilinmeyen *Selîm-nâme* dikkat çekmektedir. Eserde, Yavuz'un bütün olumlu nitelikleri ve başarıları, İtalyan epik şiir geleneğinin kurallarına uygun olarak edebî bir İtalyanca'yla anlatılmıştır. Şiirde anlatılanların, Yavuz dönemine ait tarihî gelişimi izlediği, yer ve zaman konusunda ise, büyük oranda doğruluğa sahip olduğu dikkat çekmektedir. Eser, iki kitaptan oluşmaktadır. İlk kitapta 9 kanto, ikincisinde ise 4 kanto bulunmaktadır. Birinci kitabın ilk kantosu kayıp olduğundan, burada 8 kanto ve 622

kafiyeli sekizer mısralık bent mevcuttur. İkinci kitap birincisine göre daha kısadır. Bu kitapta 4 kanto ve 378 kafiyeli sekizer mısralık bent yer almaktadır. 1515-1518 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen ve 8.000 mısradan oluşan eser, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı 30 Ocak 1517 tarihinde fethetmesi, Kahire'deki imparatorluk sarayına girmesi ve Memlûk sultanlarının yerini almasıyla son bulmaktadır (Özkan vd. 2018: 101, 104, 114). Bunların dışında Yavuz'un özellikle İran ve Mısır üzerine yaptığı seferleri anlatan eserler de yazılmıştır. Nitekim İbn Fehd'in *Bülûgu'l-ereb fî-Temellükü's-sultân Selîm Han li-Arzi'l-Acem ve'l-Arab*'ı ile İbn Sultân'ın *el-Cevâ-hirü'l-mudiyye fî-Eyyâmi'd-devleti'l-Osmâniyye*'si bunlardandır (geniş bilgi için bak. Levend 1956: 31-34).

Yavuz Selim zamanında şiirleri şöhret bulmuş, takdirini ve iltifatını kazanmış, hi-mayesi altına girmiş pek çok şair vardır. Bunlar arasında bilhassa ilmiyle de şöhret bulan Müeyyed-zâde, Kemâl Paşa-zâde, Tâcî-zâde Cafer Çelebi sayılabilir. Remzî mahlaslı Pîrî Paşa, Zeynel Paşa aynı zamanda şiirle de meşgul olmuşlardır. Hizmetinde uzun yıllar geçiren, nihayet nakibü'l-eşrâf tayin ettiği Emîrî mahlaslı Seyyid Mahmûd hayli ihsanını ve iltifatını görmüştür. Yavuz'un harem-i hâsında yetişmiş Sadrazam Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın oğlu Şîr Ali Bey, sarayda kapıcı-başı ve mirahur olarak padişahın hizmetinde bulunmuştur. II. Bayezid devrinde saraya alınarak yetiştirilen *Âsaf-nâme* sahibi Lutfî Paşa da padişahın çok makbul tuttuğu şahıslardandı. Bunların hepsi padişahın yakın çevresine dâhil olup şiirleri ve diğer kabiliyetleriyle meşhur olmuşlardır. Trabzon'da şehzadeliklerinden itibaren nedimle-rinden olan Halîmî Çelebi, Hayâlî Abdulvehhâb Çelebi, Revânî; seferlerine beraber götürdüğü Sücûdî, Tâli'î, Güvâhî, İshak Çelebi, Nihâlî, Cafer Çelebi, Fehmî; meclis-lerine alıp iltifat ettiği Şükrî, Sâgarî; ulufe verip koruduğu Zâtî, Âhî, Tâcî-zâde Sa'dî Çelebi, Lâmi'î Çelebi, Muammâyî; yabancı şairlerden Şah Muhammed-i Kazvînî, Dervîş Şemsî, Şah Kasım Yavuz'un çevresinde toplanmış, izzet ve ikram görmüş veya uzaktan himayesini kazanmış şairlerdir (İpekten 1996: 62).

Yavuz hiddetli, sert, çabuk kızan bir yaratılışa sahipti. Bir işe karar vermeden önce çok düşünür fakat bir kere karar verdi mi, kimse bu kararından döndüremezdi. Sekiz yılda sekiz veziriazam değiştirmiş, bunlardan Koca Mustafa Paşa, Dukakin-zâde Ahmed Paşa ve Yunus Paşa'yı idam ettirmiştir. Ahmed Paşa'yı hançeriyle bizzat kendisi vurmuştur. Bundan dolayı zamanı şairlerinden biri: "Rakîbün ölmesine çâre yoktur / Meger vezîr ola Sultân Selîme" beytini söylemiştir (İpekten 1996: 59-60). Amasya'da yeniçeri isyanına karıştığından şüphe edince, çok sevdiği nedimi Tâcî-zâde Cafer Çelebi'yi bile öldürtmekten çekinmemiştir. Kızdığı zaman vezirleri döverdi. Nitekim yalanını yakaladığı Çoban Mustafa Paşa, İran Seferi'nde başarısız gördüğü Veziriazam Hersek-zâde Ahmed Paşa ve Pîrî Mehmed Paşa, bizzat onun tarafından dövülmüşlerdir. Bu özelliğinden dolayı onun devrinde vezirler, daima ölüm korkusuyla yaşamışlardır. Güvendiği ve takdir ettiği Pîrî Mehmed Paşa bir gün, "Nasıl bir gün bir bahane ile beni öldüreceksin, bir an evvel halas etsen mü-nasıptır." diyerek korkusunu belirtmiş, padişah ise, bir zaman gülmüş, sonra "Be-nim dahi muradım, lâkin yerini tutar bir adam bulunmaz." diyerek iltifat etmiştir (İpekten 1996: 60). Ünlü hattat Şeyh Hamdullah²⁵, Yavuz'un saltanat yıllarında pa-

dişahın hiddetinden ürkerek Üsküdar haricinde, Alemdağı civarına çekilerek orada oturmuştur (Şehsuvaroğlu trh s. 24).

İyi bir eğitim gören Yavuz Selim, bilime ve sanata önem verir, sanatkârlara ise saygı gösterir, hürmet eder, onları himayesine alır ve desteklerdi. Nitekim İbn-i Kemal'in atının sıçrattığı çamurlarla kirlenmiş bugün bej renginde ve zamanların tahribiyle yer yer delinmiş ve yırtılmış bir halde bulunan meşhur kaftanının ilim adamlarına duyduğu hürmeti belirtmek için öldüğünde sandukası üzerine konulmasını vasiyet etmiştir. Bu kaftan bugün hâlâ Yavuz'un sandukası üzerinde bulunmaktadır (Şehsuvaroğlu trh s. 133). Kitap ve kütüphaneye çok büyük değer veren Yavuz Selim, İran ve Mısır Seferlerinde birçok kitap topladı. Topladığı bu kitaplarla Tomanbay'ın Saray kütüphanesine ait kitapları İstanbul'a getirdi. Fethettiği yerlerdeki vakıf kütüphanelerine ise hiç dokunmadı (İpşirli 2018: 440). Ayrıca kendisi de boş zamanlarını kitap okuma ve çeşitli konularda yaptığı araştırmalarla geçirirdi. Hatta çoğu gece uyumayıp sabaha kadar kitap okuyan sultan, bazen de çok sevip hürmet gösterdiği nedimi Hasan Can'a okutur, kendisi de dinlerdi (Hoca 1992: IV/128). Hazîne-i âmi-rede bulunan değerli kitapların tamamını okumuştur (Hoca 1992: IV/364). Şu hadise de Yavuz'un bu özelliğini yansıtmaya bakımından dikkat çekicidir: Yavuz, Mısır'ın fethinden sonra Anadolu'ya dönerken Şam yakınlarında bir sandık kitap yitirilmiştir. Bu kitaplar içinde güzel bir hatla yazılmış kendisinin sevdiği ve sefer esnasında okuduğu İlhanlılar dönemi tarihçi ve edibi Vassâf'ın *Târîh-i Vassâf*'ı da varmış. Sultan, bu eserin kaybına çok üzülmüş ve Hocası Halîmî Çelebi'ye Şemseddîn'in kendisine bir *Târîh-i Vassâf* yazsın diye emretmiştir (Hoca 1992: IV/131). Yavuz Sultan Selim'in ilme olan merakı, kitap okumaya olan düşkünlüğü ve düzenlediği meclislere davet ettiği âlimlerle yaptığı ilmî müzakerelerde gösterdiği performans sebebiyle, onun, Osmanlı sultanları arasında ilmî yetkinlik bakımından en yüksek dereceye sahip olduğu belirtilmektedir. Hatta onun, âlimlerle, özellikle de Şeyhülislâm Zembilli Ali Efendi'yle yaptığı ve kaynaklarda zikredilen ilmî münazaralar oldukça meşhurdur.

Belli zamanlarda âlimlerin, fazılların, sanatkârların ve şairlerin katıldığı çeşitli meclisler tanzim eden Yavuz Selim, burada âlim ve şairleri hem dinlemiş hem de onlarla şakalaşmıştır. Nitekim Yavuz Selim, bir gün Kemal Paşa-zâde'yle sohbet ederken; "*Tersaneyi üç yüz adet yapmak istiyorum, Galata Hisarı'ndan Kâğıthaneye dek olmak gerektir; İnşaallah niyyetim feth-i Efrencidir.*" demiştir. Özellikle siyasi ve idari işlerde çok sert olmasına karşılık, sohbet meclislerinde oldukça sakın ve güler yüzlü bir tavır sergilemiştir. Yavuz Selim, Şam'da bulunduğu sırada Şeyh Bedahşî'yi iki defa ziyaret etmiştir. Bunların birincisinde, aralarında herhangi bir konuşma geçmemiş, sultan sessizce oturmuş ve edep gereği kalkıp gitmiştir. İkincisinde ise, aralarında geçen konuşma sırasında, Bedahşî, Yavuz'a çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur (İpşirli 2018: 441-42).

Tacü't-tevârîh müellifi Hoca Sadeddîn Efendi, Yavuz Sultan Selim'in, bilim ve sanat ehline itibar edip onları yücelttiğini, onlara saygı duyup hürmet gösterdiğini dile getirmektedir. Ayrıca Hoca Sadeddîn Efendi, Yavuz Selim tarafından sergilenen

bu tavrın, aslında onun güzel âdet ve davranışlarından biri olduğuna ayrıca dikkat çekmektedir (Hoca 1992: IV/134). Nitekim hüviyetini hocasından dinlediği Seyyid İbrahim-i Acemî'ye karşı büyük bir sevgi beslemiş ve ona sonsuz saygı göstermiştir. Hatta onun için, Ebû Eyyûb-i Ensarî Türbesi yakınlarında bir ev satın aldırıp ona tahsis etmiştir. O da ölene kadar bu evde yaşamıştır (Hoca 1992: V/233). Yavuz Selim, daha Trabzon'da şehzadelikten itibaren, etrafında pek çok şair, âlim ve fazılı toplamış, onları himaye edip desteklemiş, onların çalışma yapacakları uygun bir ortam hazırlama ve oluşturma gayreti içerisinde bulunmuştur. Ayrıca onlara, ihtiyaç duydukları her türlü desteği de vermiştir. Özellikle kendisi için yazdığı kaside veya mesneviyi sunan şairleri ya da kaleme aldığı eseri takdim eden yazarları, verdiği caize ve bulunduğu ihsanlarla ödüllendirip memnun etmiştir. Böylece onların, bu tür faaliyetlerde bulunmalarını teşvik etmiştir. Ayrıca etrafında toplanan şair, âlim ve sanatkârlarla, sarayı etrafında ilmi ve edebî bir muhit meydana getirmiştir. Yavuz Selim, bu davranışıyla, aynı zamanda ilmin ve şiirin oğlu Kanûnî Sultan Süleyman devrindeki inkişafını hazırlamış ve onun tekâmüle ulaşmasını sağlayacak önemli bir zemin oluşturmıştır (İpekten 1996: 206).

Kendisi de bizzat şiirle meşgul olmuş ve Farsça bir divan tertip etmiştir. *Dîvân*'da yer alan Farsça şiirler, dil, üslup ve değer bakımından büyük İran şairlerinin şiirleri ayarındadır. Ayrıca Türkçe lirik şiirler de söylemiştir (bak. Köksal 2018). 305 parça şiiri ihtiva eden Yavuz Sultan Selim'in *Farsça Divan*'ı Alman İmparatoru II. Wilhelm'in emriyle Prof. Horn tarafından büyük boy, ta'lik hatla Berlin'de 1904'te basılmıştır (geniş bilgi için bak. Kut 2018: 400-15). Bu divan, Ali Nihad Tarlan tarafından tercüme edilerek 1946'da neşredilmiştir.²⁶ Yavuz Sultan Selim'in şiirlerini, ayrıca Hüseyin Şevket, *Ma'lûmât* dergisinde tercümeleriyle beraber neşretmiştir.

Tâcü't-tevârîh'te anlatılan şu anekdot Yavuz'un şiir değerlendirmesini yansıtmaya bakımından önemlidir: “*Hekim eydür, Padişahum bir beceri issi garip kişi İran'dan gelmişdür. Bir kasidecügi vardır, ferman olursa okuyayım. Okı diyü buyururlar. Birkaç dize okudukda buyururlar ki, Hekim, boş lâf söyleme. Bu şiir senün sözlerüne benzer. Hiç degül caize için sen söylemişsin. Görür ki yadsıma bir işe yaramaz. Eydür ki, Va'llahi padişahum gerçek buyurur. Bir fakir idi. Ne yola yardım ideceğüm bilimedüm. Anun dilinden bu kasideyi yazdum. Binlerce alkış Padişahumun anlayış ve sezişine didi. Padişah hazretleri de bir mikdar altın hekime ihsan idüp, bir mikdar da ol fakir için viridi.*” (Hoca 1992: 139).

Anadolu'da özellikle Türk asıllı şairler tarafından yazılan Farsça şiirlerden dolayı “Türklerin İran kültürünü benimsedikleri” ve “o kültüre esir oldukları” ifade edilmektedir. Mesela bu suçlamaya Farsça bir divan tertip eden Yavuz Selim de maruz kalmıştır. Oysa “mâlik-i memâlikü'l-arab ve'l-acem (Arap ve Acem ülkelerinin sahibi)” (Mecdî 1989: 381) diye vasıflandırılan Yavuz Sultan Selim'in gerek Farsça şiir söylemekle gerekse Sa'dî ve Hâfız'ın divanlarını okumakla fatihi olduğu İran'ın manevi esiri olduğunu ifade etmenin yanlış bir yargı olduğu görülmektedir (Ali Emîrî 1334: 24). Çünkü Yavuz Sultan Selim, Türkçeye önem veren bir kişidir. Çıktığı seferlerde yanında Türkçe eserler bulundurmuş ve müsait zamanlarında onları okuma-

ya gayret göstermiştir. Ayrıca pek çok eseri Türkçeye tercüme ettirmiştir (Ali Emîrî 1334: 24-27). Nitekim Mısır Seferi esnasında Kemal Paşa-zâde Padişah'ın emriyle İbn Tagribirdî'nin *Nücûmü'z-zâhire* adlı tarihini tercümeğe başlamıştır. Türkçeye verdiği bu önemin yanında kendisi de Farsça'nın yanında Türkçe şiirler de söylemiştir. Yavuz Selim'in özellikle şairliği ve şiirleri hakkında bilgi verilen ve çeşitli değerlendirmelerde bulunulan eski ve yeni kaynaklarda, onun Türkçe şiirinin olup olmadığı noktasında karşıt görüşlerin varlığı dikkat çekmektedir (geniş bilgi için bak. Köksal 2017: 485-95). Oysa yukarıda belirtilip dikkat çekildiği gibi Yavuz, Farsça şiirlerinin yanında Osmanlı Türkçesi ve Çağatay Türkçesi'yle de şiirler söylemiştir (Ali Emîrî 1334: 31-34). Nitekim Hoca Sadeddin Efendi'nin Yavuz Sultan Selim hakkında söylediği şu manzume bu konuya açıklık getirecek tarzdadır (Hoca 1992: 34): “Türkî vü Fârisî vü Tâtârî / Nazm iderdi nefîs eş'ârı // Ehl-i irfân ile musâhabete / Mâ'il idi dil-i pür-envârı // Kevser nazmı cânı tâze ider / Ayn-ı tab'ından olalı câri” Yavuz Selim'in hususi kâtibi olan Celâl-zâde Mustafa'nın, *Selîm-nâme*'sinde Yavuz Sultan Selim'in edebî kişiliği hakkında bilgi verirken söylediği; *Fârisî ve Türkî ve Tatarî eş'âr-ı bülendleri meşhûr [u] âbdâr u selîs ve gazeliyyât-ı sihr-simâtları etrâf-ı âlem ve eşrâf-ı benî Âdem içinde mezkûrdur.*” şeklindeki sözleri de, Hoca Saadeddin Efendi'nin tespitlerini doğrulamaktadır (bak. Köksal 2017: 488). Hatta Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr* isimli tarihinde, Yavuz Selim'in “yanıkara” denilen illete tutulduktan sonra, “*bolay ki 'ilâc-pezîr ola*” diyerek 40 gün Karışdıran'da ikamet ettiğini, başta reisülhükemâ Ahi Çelebi olmak üzere bütün tabiplerin onu iyileştirmek için büyük çaba gösterdiklerini ancak ilaçların çare etmediğini belirttikten sonra, Yavuz'un şu beytini o acı ve ıstırap içindeyken şifahen söylediğini kaydetmiştir; “Bana dermân ide sanurdum Ahî / Onulursa hekîm imiş o dahı”. Bu da, Yavuz'un Türkçe şiir söylediğini göstermektedir (Köksal 2017: 489).²⁷

Ali Emîrî'ye göre, Yavuz Sultan Selim'in, o dönemin gereği olarak Farsça şiir söylemesi ve bir divan tertip etmesi, hikmeten ve siyaseten bir mecburiyetten kaynaklanmıştır (Ali Emîrî 1334: 27). Nitekim Yavuz Sultan Selim, hasmı İsmâîl-i Safevî'nin:

Âlem tehî zi-merdum u pur şod zi-dîv u ded
Bâ-dîv u ded çi câre konem yâ Alî meded²⁸

tarizli ve ateşli sözlerine karşılık:

Ber-cân-i hâricî zedeem pençe çun esed²⁹
Hûn-i Huseyn mî-talebem yâ Alî meded

şeklinde cevap vermiştir (Ali Emîrî 1334: 27-28). Ayrıca İsmâîl-i Safevî, Anadolu üzerindeki emelinin esiri olarak Hatâî mahlası ve Osmanlı Türkçesi'yle şiirler söylemiştir. Hatta söylediği bu şiirleri, dervişleri ve halifeleri vasıtasıyla Anadolu'da yayarak, Anadolu halkını etrafında toplama gayret ve çabasında bulunmuştur. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim, “teskîn-i fesâd” için kırk bin haneden fazla ahaliyi, Anadolu'dan Rumeli'ye nakletmiş ve İsmâîl-i Safevî'nin Türkçe şiirlerine mukabil Farsça şiirler söylemiştir (Ali Emîrî 1334: 29).

Bu dönemlerde, özellikle Anadolu’da, başta Osmanlı hanedanına mensup sultan ve şehzadeler olmak üzere, Türklerin Farsça olarak da şiir söylemelerini, “İran kültürünü ve edebiyatını taklit etmek” ve “İran’ın manevi esiri olmak” şeklinde algılamamak gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü bu tavır, asırlar boyu süren birlikte yaşama ve aynı dinin getirdiği kuralları, yeni hayat tarzını öğrenme ve yaşama yıllarındaki beraberliği hissettiren, hatta vurgulayan bir tablo olarak görülmelidir. Bu durum ise, “taklitçi”liğin ötesinde, Türklerin Maverâünnehir ve Horasan’da söyledikleri gibi, Anadolu’da da Farsça şiir söyleme kolaylığını ve yeteneğini devam ettirdiğini gösteren bir durum olarak algılanmalıdır. Gerek Osmanlı sultanları ve şehzadeleri gerek devlet erkânı ve çeşitli meslek erbabı gerekse şiir söyleyen diğer kimselerin, Farsça şiir söylemeleri, aslında bu geleneğin bir tezahürü ve yansıması olarak kendisini göstermektedir. Bu durum, özellikle bu dönemlerde Farsça şiirler söylenirken, böyle bir düşünceye sahip olunmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim Osmanlı sanatkârlarını yetiştirmek isteyen, Acem ilmine, şiirine ve diğer sanat kollarına karşı Osmanlı şiir ve kültürünün inkişafını sağlama düşüncesinde olan, bunu gerçekleştirmek için şuurlu bir davranış sergileyen ve bunun gereğini yerine getirmeye çalışan Yavuz Selim’in, Osmanlı’nın İran’a bakış açısını gösteren aşağıdaki Farsça gazeli, bu bakımdan manidardır (bak. Tarlan 1946: 214):

Askerimle İstanbul tahtından hareket edip İran tarafına sefere çıktım. Kızılbaş melâmet kanına gark ettim.

Mısır valisi can u gönülden benim azm ü himmetimin kölesi oldu. Padişahlık sancağını dokuz feleğin fevkine yükselttim.

Nusret çengini (musiki aleti) zafer bezminde çalmaya başlar başlamaz bu müjde Irak mülkünden Hicaz’a kadar yayıldı. (Irak, Hicaz musiki makamlarıdır).

Kılıcımdan Maverâünnehir kana gark oldu. Düşmanın gözünü Isfahan sürmesinden mahrum ettim.

Düşmana bir nazar edince gam sıtmasından ter içinde kaldı ve her kılından Amu Nehri aktı.

Mülk tahtası (bisat: oyun tahtası) üzerinde devlet satrancını oynamaya başladığım zaman Hind şahı, âkil (Ferzâne) askerimin karşısında mağlûp bir fil haline geldi (pîl-i mât).

Ey Selîmî, mihr ü vefâ potasında altın gibi eridikten sonra cihan mülkünün parası üzerine benim ismim yazıldı.

Özellikle burada, şu durumu ifade etmekte fayda vardır ki, Yavuz Sultan Selim döneminde, Arap ülkelerinin fethiyle, bu ülkeler devletin bir parçası haline gelmiş, başta Şam ve Mısır’dan olmak üzere çok sayıda Arap ilim adamı ve talebe ya görev yapmak ya da tahsil görmek için İstanbul’a gelmiştir. Pek çok Türk de, aynı maksatla Arap ülkelerine gitmiştir. Kahire ve İstanbul, devletin en önemli iki ilim ve kültür merkezi olmuş, ikisi arasındaki yarış Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar devam etmiştir. Buna karşılık Şah İsmail’in ortaya çıkması, İran’da Şiîliğin resmî ideoloji haline gelmesiyle, Osmanlı Devleti ile İran-Maverâünnehir arasındaki irtibat da kopmuştur (Şeşen 2000: 241-44).

Şiiri; “Öyle bir kaptır ki, içine temiz olmayan şeyler atılmaz.” (Lamartine 2011: 351) şeklinde nitelendiren Yavuz Sultan Selim’in Türkçe şiirleri, Fatih M. Köksal tarafından tespit edilerek yayımlanmıştır (bak. Köksal 2017). Bu yayımda Yavuz Selim’e aidiyetinde kuşku duyulmaması gereken; 3 murabba, 6 gazel, 4 kıt’a ve 10 matla/müfred olmak üzere 23 şiir; aidiyeti “kuvvetle muhtemel” olan; 4 gazel, 1 kıt’a olmak üzere 5 şiir; aidiyeti “şüpheli” görülen; 1 müseddes, 1 (eksik) muhammes, 1 müstezad, 3 gazel, 2 kıt’a ve 12 matla/müfred olmak üzere 20 şiir yer almaktadır (Köksal 2017: 498-99). Yavuz’a ait olan Türkçe şiirlerden biri şu şekildedir (Köksal 2017: 507):

Bu mürde cismüne cân olmayan cânânı n’eylersin
Dilâ derdüne dermân olmayan dermânı n’eylersin

Gedâ-yı bî-ser ü pâ iken ey dil gûşe-i gamda
Sevüp bir pâdişâh-ı hüsn ü ‘âlî-şânı n’eylersin

Der-i cânânı kor bâg-ı cinânı medh ider vâ’iz
Dirigâ anlamaz bir câhil [ü] nâ-dânı n’eylersin

Ser-i kûyunda turmasun rakîb-i rû-siyeh gitsün
Gülistân-ı cinânda iy melek şeytânı n’eylersin

Selîmî mâni’-i vuslat vücûdudur ‘adem eyle
Visâl-i yâre ir bu bâ’is-i hicrânı n’eylersin

Yavuz Sultan Selim döneminde birçok şair yetişmiştir. Bunlardan Yavuz Sultan Selim’le çeşitli vesilelerle münasebeti olanlar şunlardır:

Abdî (ö. 961/1554): Amasyalı olup Müeyyed-zâde sanıyla tanınmıştır. Kazasker Müeyyed-zâde’nin kardeşidir. Yavuz Selim onun ‘terbiyete liyakat’ini görünce kendisine kadılık görevi vermiştir. Serez ve Üsküp’te kadılık yapmış, Sofya kadısı iken vefat etmiştir. Şiir, inşa ve muammada yetenekli, talik yazıda usta idi. Devrinde kitap meraklısı olarak tanınmıştır. Şiirlerindeki üslubu Acem tarzındadır.³⁰

Âhî: Niğbolulu olup asıl adı Hasan’dır. Benli Hasan lakabıyla tanınmıştır. İstanbul’a gelen şair ileri bir yaşta tahsile başlamış ve kırk yaşlarında Kara Bâlî’den mülazım olmuştur. Bu arada yazdığı şiir ve nesirleriyle adını duyurmaya başlamıştır. *Şîrîn ü Pervîz* mesnevisinden birkaç parçayı görüp beğenen Yavuz Selim, Zeyrek-zâde ve Kemal Paşa-zâde’ye durumunu sormuş, Kara Bâlî Efendi’den mülazım olup meyhaneye meyhaneye dolaştığını, halinin perişan olduğunu öğrenince bir müderrislik verilmesini emretmiştir. Bunun üzerine, Kazasker Kemal Paşa-zâde Bursa’daki Bayezid Paşa müderrisliğine tayinini teklif etmiş ancak Âhî, çevresindekilerin telkiniyle bu vazifeyi küçümsemiş ve kabul etmemiştir. Hem ilgisinin kötüye kullanılmasına hem de Âhî’nin bir gazelinde yer alan; “O kad bâlâ vü zülf egri diyâr-ı hüsn pür-âşûb / Memâlik fitne şeh zâlim ‘alem serkeş sipâh egri” beytinin, sanki kendisine yapılmış bir tariz gibi yansıtılmasından dolayı kızan padişah, ona yeni bir görev verilmesini istememiştir. Uzun bir süre sonra Karaferiye medresesine tayin edilmiştir. Şair bu

sırada Manastır'da şair Hâverî'nin kız kardeşiyle evlenmiş ve çok geçmeden Karaferye'de ölmüştür. Küçük bir *Türkçe Divan*'dan³¹ başka, her ikisi de tamamlanmamış olan manzum *Hüsrev ü Şîrîn*'i³² ile mensur *Hüsn ü Dil*'i³³ vardır.³⁴

Ahmed-i Rıdvân: Şiirlerinde Rıdvân ve Ahmed-i Rıdvân mahlaslarını kullanan şairin, Ohrili olduğu düşünülmektedir. Tezkirelerde sancak beyliği görevinde bulunduğu ve Edirne'ye yerleştiği kaydedilmektedir. Latîfî'nin verdiği bilgilere istinaden şairin mevleviliğe intisabının olduğu anlaşılmaktadır. Yavuz Selim için kaside kaleme almıştır. Şairin *İskender-nâme*³⁵, *Leylâ vü Mecnûn*³⁶, *Hüsrev ü Şîrîn*³⁷, *Rıdvâ-niyye*³⁸, *Mahzenü'l-esrâr*³⁹ ve *Heft-peyker*⁴⁰ isimlerinde altı mesnevisi ve Türkçe bir *Dîvân*'ı⁴¹ bulunmaktadır.⁴²

Alî (ö. 941/1535): Tezkire yazarı Âşık Çelebi'nin babası, Seyyid Mehmed Nattâ'nın oğludur. Ceddi Bağdatlı'dır. Babasının vefatından sonra tahsilini tamamlamıştır. Yavuz Selim, cülüsundan sonra, ilk önce onu İnegöl kadısı olarak atamıştır. Filibe kadısı iken ölmüştür. İyi Farsça bilen Alî Efendi, muamma çözmede usta idi. Âşık Çelebi, özellikle müfredlerinin iyi olduğunu kaydeder.⁴³

Basîrî (ö. 941/1534-35): Kaynakların bir kısmına göre Bağdatlı, bir kısmına göre Horasanlı, bir kısmına göre Acem'dir. Acem Basîrî ve Alaca Basîrî diye tanınmıştır. Kaynaklarda, yanında Câmî ve Nevâ'î'nin kitapları, gazelleri ve sipariş-nâmeleri olduğu halde II. Bayezid devrinde Anadolu'ya geldiği belirtilmektedir. Hazinesinden ve padişahın ulûfeli şairlerdendir. İstanbul'da vefat eden Basîrî, devrinde özellikle latifeleri ve tarihleriyle tanınmıştır. Başlangıçta kendi dili Âzerî şivesiyle şiirler yazan Basîrî, daha sonra şiirlerinde İstanbul Türkçesini kullanmaya başlamıştır. Basîrî'nin *Farsça Dîvân*'ından⁴⁴ başka *Türkçe Şiirler*'i⁴⁵ ve *Letâîfî* vardır. Yavuz övgüsünde Türkçe bir, Farsça üç kasidesi bulunmaktadır.⁴⁶

Cafer Çelebi (856-921/1452-1515): Amasyalı olup II. Bayezid devri defterdarlarından Tâcî Bey'in oğludur. Tâcî-zâde sanıyla tanınmıştır. İlk tahsilini babasından gören şair, devrin tanınmış hocalarından aldığı derslerle medrese tahsilini tamamladıktan sonra müderris olmuştur. Aynı zamanda iyi bir hattat olan Cafer Çelebi, daha sonra on yıl kadar nişancılık görevinde bulunmuştur. Devlet işlerinde kazaskerliğe kadar yükselen Cafer Çelebi'nin, Yavuz Selim'in çok güvendiği, yanından ayırmadığı, birçok konuda görüşünü alarak uyguladığı ve huzura gelmesi biraz geciktiğinde, bir adam göndererek çağırttığı kimselerden olduğu kaynaklarda kayıtlıdır. Buna rağmen Yavuz Selim döneminde yeniçerileri isyana teşvik ettiği gerekçesiyle 921 (1515) yılında idam edilerek öldürülmüştür. Ancak Yavuz Selim'in, "Cülusumuzda önemli iki insan bulduk. Bunlardan biri Müeyyed-zâde idi fakat yaşlanmıştı. Diğeri ise Cafer Çelebi idi lâkin onu da biz heder ettik." şeklindeki teessüfî meşhurdur. Âşık Çelebi'nin, Yavuz ile Cafer Çelebi arasında "Hattâ Sultân Selîm-i merhûm ile esnâ-yı musâhabetde *ben 'ışka münkirem ve 'ışk didükleri mücerred fesâne ve ehl-i 'akl 'ışk da'vâsın eylemek câhilânedür* dir imiş. Pâdişâh-i merhûm *and içmen ki 'ışka inkârunuz ve 'ışk ne idüğün bilmedüğünüz eş'ârunuzdan ma'lûmdur anuçün ki eş'ârunuzda câşnî-i 'ışk ma'dûmdur* diyü buyurmuş." şeklinde geçtiğini ifade

ettiği sohbet, ilgi çekicidir. Âşık Çelebi, Cafer Çelebi'nin bu anlayışından dolayı şiirinin “halâvet”ten, sözünün de “sûz”dan uzak olduğunu belirtmiştir. Hakkında bilgi veren kaynaklar, nazım ve nesrinin güzelliği konusunda birleşirler. Bunun yanında nesrinin şiirinden, kasidesinin gazelinden iyi olduğunu ifade ederler. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazan Cafer Çelebi'nin *Dîvân*'ı⁴⁷ ve *Heves-nâme*⁴⁸ isimli mesnevisi yayımlanmıştır. Cafer Çelebi'nin bunlardan başka *İstanbul Şehrengîzi*, *Mahrûse-i İstanbul Fetih-nâmesi*, *Münşeât*, *Enîsü'l-ârifîn* ve *Kûs-nâme* isimli eserleri vardır.⁴⁹

Celîlî (893-977/1487-1569): Bursalı olup asıl adı Abdülcelîl'dir. Mevlânâ Hâmidî'nin küçük oğludur. İyi bir tahsil gören Celîlî, bir ara İstanbul'a gitmiş, orada Âhî'yle dostluk kurmuştur. Yavuz Selim'e methiyeler yazmasına rağmen padişah'tan herhangi bir iltifat görmemiştir. Celîlî, Bursa'da vefat etmiştir. Küçük yaşlarda yazmaya başladığı şiirlerinde genellikle sade ve akıcı bir üslup görülür. Tezkirelerde özellikle mesnevi ve gazel yazmada başarılı olduğu kayıtlıdır. Celîlî'nin *Dîvân*'ından⁵⁰ başka, *Hüsrev ü Şîrîn*⁵¹, *Leylâ vü Mecnûn*, *Gül-i Sad-berg-i bî-Har*, *Hecr-nâme*⁵², *Mehek-nâme*⁵³ isimli eserleri vardır. Bunlardan *Hüsrev ü Şîrîn*, 918'de (1512) tamamlanarak Yavuz Selim'e takdim edilmiştir.⁵⁴

Cihânî: Sehî Bey'e göre Anadolulu, Latîfî'ye göre Rumelili'dir. Eğitimini tamamladıktan sonra kadılığa başlamıştır. Kaynaklarda bildirilmeyen bir sebepten dolayı Yavuz Sultan Selim tarafından idam edilerek öldürülmüştür. Latîfî şiirlerinin beğenilmediğini kaydeder.⁵⁵

Fazlî: *Tevârîh-i Âl-i Osmân* müellifi İdrîs-i Bitlisî'nin oğludur. Öğrenimini tamamladıktan sonra, Bursa Sultâniyye medresesinde müderrislik yapan Kadî-i Bagdâdî'ye muid oldu. Akabinde Kadiasker Müeyyed-zâde'ye danışmend olup ondan mülazım oldu. Birunik kadılığı yaptı. Müeyyed-zâde'nin Rumeli kadiaskerliği döneminde, önce Anadolu daha sonra Rumeli defterdarlığına getirildi. Azledildikten sonra, İstanbul Top-hâne'de evinin bahçesinin yanına bir cami ve mektep yaptırdı. Burada hem ibadet ve taatta bulunmuş hem de dönemin ileri gelenleriyle bir araya gelerek çeşitli sohbetler düzenlemiştir. Hac farızasını yerine getirmek için Hicaz'a giderken yolda öldü. Sehî Bey'in; “fasih, belîğ, mevleviyet derecesini bulmuş, fazilet, himmet, güzel ahlak, şevk sıfatlarına sahip, hakkı söyleyen kimse” olarak nitelendirdiği Fazlî'nin, gönlü Âşık Çelebi'ye göre “mahabbet-i ilâhiyye” ile doludur. Âşık Çelebi, Yavuz Selim tarafından Diyarbakır kazaskeri olarak tayin edilen Fazlî'nin babası İdrîs-i Bitlisî'ye iki bin sikke, bir kırmızı kadife ve kını süslü bir kılıç gönderdiği hükmü gördüğünü belirttikten sonra, o hükümde geçen şu ifadeye yer vermiştir: “Haseneyi sıhhat ü selâmetle masârifünüze sarf idesiz ve oğlunuz hakkında ferâgat-i bâl üzre olası ki biz terbiyet iderüz”. Sultan II. Bayezid'in meclislerine katılan şair, onun için nergis redifli bir de kaside kaleme almıştır. Türkçe, Farsça ve Arapça şiirleri olan Fazlî, özellikle inşadaki yetkinliği ve başarısıyla dikkat çekmiştir. Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanını tanzir eden Fazlî, Yavuz Selim dönemi olaylarını ihtiva eden bir de tarih kaleme almıştır.⁵⁶

Fehmî: İstanbullu olup kuloğullarındandır. Sipahi bölüğünde iken Edirne Harç emini olmuştur, Yavuz Selim ile Mısır fethine katılmıştır, Trablus'ta bulunmuş ve orada bazen nazır bazen de emin olarak görev almıştır ve Trablus'ta ölmüştür. Şairliği yanında musikişinaslığı da olan Fehmî, zamanının tanınmış kemençecisi Şah Kulu ve Neyzen Mehmed Kasım ile Padişahın meclisine girmiş, iltifatını ve ihsanını almıştır.⁵⁷

Fethullâh-i Kâtib: Usta bir hattat olup hoş sohbet birisidir. Yavuz Selim onu, Tebriz'den İstanbul'a getirmiştir. Kazvînî, *Mecâlisü'n-nefâ'is* tercümesinde, onun Tebriz'de Şah İsmail'in, şimdi de Yavuz Selim'in kâtibi olduğunu kaydetmektedir.⁵⁸

Güvâhî: Geyve'de doğmuştur. Sipahi ve tımar sahibi şairlerdendir. Yavuz Selim'in Mısır Seferi'ne katılmıştır. Yavuz Selim adına düşündüğü ancak ölümü üzerine Kanûnî'ye sunduğu *Pend-nâme*⁵⁹ ile Yavuz'a takdim ettiği *Kenzü'l-bedâyî* adlı eserleri vardır. Latîfî'ye göre şiirleri pek de güzel değildir.⁶⁰

Hâfız-ı Acem (ö. 957/1551): Asıl adı Mehmed olup Berdaa'da doğmuştur. II. Bayezid devrinde kardeşi Kukla Acem'le Osmanlı ülkesine gelmiş, kazasker Müeyyed-zâde'nin himayesiyle müderris olmuştur. Merzifon'da müderris iken, Çaldıran Seferi dönüşünde Amasya'da kışlayan Yavuz Selim'e bir gazel sunmuştur. Şiirini beğenen Padişah, kendisini İstanbul'da Atik Ali Paşa Medresesi müderrisliğine getirmiştir. Sonra yükselerek Sahn ve Ayasofya müderrisi olmuştur. Fıkıh, kelam ve belâgat alanlarında yazdığı şerh ve haşiyeler dikkat çekicidir. Latîfî, onun Arapça ve Farsça çok sayıda kaside ve gazeli, ayrıca Çağatay dilinde beğenilen şiirleri olduğunu ifade eder. Hasan Çelebi, "Ekser eş'ârının ma'nâsı garâbet ve edâsı rekâket üzre kelimât-ı gûl ile nâ-merbût u nâ-ma'kûldur." dedikten sonra, bazı şiirlerinin gayet güzel olduğunu ekler.⁶¹

Halîmî (ö. 922/1516): Kastamonu'da doğmuştur. Kastamonulu Ali Efendi'nin oğludur. Bir rivayete göre öğrenimini bitirdikten sonra, bir diğer rivayete göre yarıda bırakarak Acem ülkesine gitmiştir. Döndüğünde, Trabzon valisi bulunan Sultan Selim'in musahibi ve hocası olmuştur. Yavuz, tahta geçince, aynı itibar gösterilerek İstanbul'a getirilmiştir. Rivayete göre, Sultan Selim, Halîmî İstanbul'a geldiğinde bizzat karşılamış, bahçe kapısından Saray'a alıp halini hatırını sormuş, "saltanata nail olduk ama dostlar halinden gafil olduk, böyle saltanatta ne zevk olur" demiştir. Halîmî, ölümüne kadar Sultan'ın hocası ve musahibi olarak hürmet ve itibar görmüş, gerek İstanbul'da ve gerek seferde bir an Padişah'ın yanından ve meclislerinden uzak kalmamıştır. Sultan ile Halîmî arasındaki bu yakınlığı ifade etmek için o dönemin şairlerinden biri; "Ol pâdişeh ki ism-i şerîfi Selîm ola / Lâyık budur musâhibi anun Halîm ola" beytini söylemiştir. Halîmî'nin sultana olan bu yakınlığı, devlet ricalinin de hürmetini ve muhabbetini kazanmasına sebep olmuştur. Mısır Seferi'nde yine Padişah'la beraber bulunmuş, ordu dönüşte Şam'da kışladığı sırada ölmüştür. Cenazesinde bizzat Yavuz hazır bulunmuştur. Hoş sohbet, Arap ve Fars edebiyatlarını iyi bilen, muamma çözmede usta biriydi. Kaynaklar şiirlerini pek makbul saymazlar.⁶²

Hâtemî (860-922/1455-1516): İsmi Abdurrahman Çelebi, lakabı Müeyyed-zâde'dir. II. Bayezid, Amasya'da şehzâde iken onun meclisine girerek musahibi olmuştur. Fâtih'e, Abdurrahman Çelebi'nin oğlu Şehzade Bayezid'i (II. Bayezid) afyon gibi kötü şeylere alıştırtıyor diye şikâyet edilince, Fâtih öldürülmesini emretti. Sultan Bayezid, bu haberi önce alınca, her ikisine para vererek kaçmalarını sağladı. Hâtemî, önce Halep'e daha sonra Acem'e gitti. Şîrâz'da, Molla Celâl Devvânî'ye hizmet etti. Öğrenimini tamamlayıp Sultan Bayezid'in saltanatında İstanbul'a dönmüş ve müderrislik yapmıştır. Sonra Edirne'de kadı olan Hâtemî'yi, Sultan Bayezid kendisine kadı yaptı. Bir ara yeniçeriler ayaklanınca evini yağmaladılar. Bunun üzerine Kazaskerlik görevinden ayrılıp uzlete çekildi. Yavuz Selim tahta çıkınca, kendisini tekrar kazasker yaptı. İhtiyarlıktan dolayı aklî dengesi bozulunca azledildi. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Türkçe şiirleri diğerlerine oranla daha çoktur. Yavuz Selim'e sunduğu Arapça kasidesi, o dönem çok meşhur olmuştur. Yavuz Selim, Müeyyed-zâde'nin ölümünden sonra, her zaman; "*Rûmda iki kişi var imiş biri Müeyyed-zâde ve biri Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi hayfâ ki birinün pîrligi zemânına irdük ve birinün kadrin bilmeyüp bilmezlik ile kendü elümüzle berg ü bâr-ı vücûdın yile virdük*" diyerek sevgisini ve iltifatını göstermiştir.⁶³

Hayâlî (ö. 930/1523): İstanbullu olup, asıl adı Abdulvehhâb'dır. Fâtih dönemi müftülerinden Abdülkerîm Efendi'nin oğludur. Tezkire yazarı Riyâzî'nin dedesidir. Öğrenim görüp Kestelli'den mülâzım oldu. Edirne'de müderrislik, Manisa, Selanik ve Tire'de kadılık görevinde bulundu. Yavuz Sultan Selim, Hayâlî'yi Trabzon'da şehzadelîği sırasında tanımış, kadı iken musahibi ve nedimi yapmıştır. Kardeşleriyle mücadelesi sırasında Selanik kadılığına tayin edilen Hayâlî'yi, sultan olduktan sonra İstanbul'a getirtip, çeşitli iltifatlarda bulunarak başdefterdarlığa tayin etmiştir. Padişahın meclislerine devam etmeye başlayan Hayâlî, onun dert ortağı olmuştur. Çaldıran Seferi dönüşünde, Amasya'da kışlanıldığında, yeniçeri isyanı sebebiyle azil edilmesine rağmen, padişahın katında itibarını asla kaybetmemiştir. Kanûnî devri başlarında İzmir kadısı iken ölmüştür. Edirne'de metfundur. Devrinde ilmî eserleri yanında şiirleri ile de tanınmış şairlerdendir. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Hasan Çelebi şiirlerini över. Âşık Çelebi ise meşhur Hayâlî'ye isnat edilen bazı şiirlerin gerçekte bu Hayâlî'ye ait olduğunu belirterek örnekler verir. Türkçe *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi vardır.⁶⁴

İbrâhim-i Gülşenî (830-940/1426-1533): Diyarbakır'da doğdu. Babası, o henüz iki yaşında iken vefat ettiği için amcasının himayesinde büyüdü ve ilk tahsiline onun yanında başladı. Daha sonra bilgisini arttırmak için Maverâünnehir'e giderken Tebriz'e uğradı. Tebriz'de iken Uzun Hasan'ın kazaskeri Mevlana Hasan, onun sahip olduğu kabiliyetleri fark etti ve yetişmesinde ihtimam gösterdi. Bütün İslâmî ilimleri tam olarak öğrenen Gülşenî, kısa bir süre içinde Uzun Hasan'ın da iltifatını kazandı. Dede Ömer Rûşenî ile görüştü ve ona intisap etti. Daha sonra Rûşenî'den hilafet alarak, Sultan Ya'kub'un Tebriz'de Rûşenî için yaptırdığı zaviyede kısa bir müddet irşat vazifesinde bulundu. Erdebil hanedanına mensup Şîhlerin ortaya çıkışı, bölgedeki huzur ve güveni bozunca, oğlu Ahmed Hayâlî'yle birlikte Diyarbakır'a geldi.

Burada fazla kalmayan İbrâhîm Gülşenî, önce Ruha'ya, oradan da Kudüs yoluyla Mısır'a gitti. Tarikatını burada yaymağa başlayan Gülşenî, kısa zamanda büyük şöhr-et kazandı. 1516'da Mısır'ı fetheden Yavuz Sultan Selim, ona bir arsa hediye etti, o da, dostlarının yardımıyla bu arsa üzerinde zaviyesini inşa etti. Adı bütün Mısır'da duyulan İbrâhîm-i Gülşenî'nin dergâhı, yeni müritlerle dolup taşmaya başladı. Şöh-retini duyan Kanûnî Sultan Süleyman'ın daveti üzerine İstanbul'a geldi. Bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra, tekrar Mısır'a döndü ve 940 (1533) yılında orada vefat etti. İbrâhîm-i Gülşenî'nin Farsça *Divânı*⁶⁵ ve *Ma'nevî*⁶⁶ isimli 40.000 beyitlik mes-nevisi vardır. İbrâhîm Gülşenî'nin ayrıca *Kenzü'l-cevâhir*⁶⁷ isminde, bir kısmı tuyug, bir kısmı rubai olan 7.000 dörtlükten oluşan bir eseri daha bulunmaktadır.⁶⁸

İdrîs-i Bitlisî: Asıl adı İdris'tir. Bitlis asıllı olduğu için bu yere nispetle Bidlîsî nis-besiyle anılır. Şeyh Ömer Yesîr'in tarikatına mensup Hüsameddin adlı bir sûfînin oğludur. İlk tahsilini babasından alan şair, ailesiyle Diyarbakır'dan gittiği Tebriz'de tahsiline devam etti. İdrîs-i Bitlisî, önce Akkoyunlular'ın sarayında Uzun Hasan'ın oğlu Yakûb Bey'in maiyetinde kâtip olarak çalıştı. 890'da (1485) II. Bayezid'e yaz-dığı bir tebrik-name ile hükümdarın dikkatini çekti. Şâh İsmail'in Safevî saltanatını kurması üzerine 907'de (1501) İran'dan Anadolu'ya kaçarak II. Bayezid'in maiyetine girdi ve sarayda kaldı. Daha sonra Yavuz Sultan Selim'in maiyetinde İran Seferi'ne katılmıştır. İranlılarla yaptığı savaşı kazanmış, Mardin'i fethetmiş, Urfa ve Musul'un ilhaki için görüşmelerde bulunmuştur. Sultan Selim'le Mısır Seferi'ne de katılmış-tır. Eyüpsultan'da İdris Köşkü denilen yerde metfundur. İdrîs-i Bidlîsî'nin *Kasâid ve Münşeât ve Müraselât*⁶⁹, *Tercüme ve Nazm-ı Hadîs-i Erba'în*⁷⁰, *Heşt-behişt*, *Selîm Şâh-nâme*⁷¹ gibi tıp, felsefe, kelam, tasavvuf, ahlak, fıkıh, hadis, tefsir, tarih ve seya-hatle alakalı 28 tane eseri vardır.⁷²

İlâhî Bey: Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi, İlâhî Bey'in Kürdistan beylerinden olduğunu kaydetmişlerdir. Yavuz Sultan Selim, onu, bazı suçlarından dolayı Halep'te idam ettirmiştir. Nevaî tarzında Türkçe şiirleri vardır.⁷³

İshak Çelebi (899-949/1493-1542): Üsküp'te doğdu. "Kılıççı-zâde" sanıyla tanınmış-tır. İyi bir tahsil görerek Kara Bâlî'den mülazım olduktan sonra, müderrislik yapma-ya başladı. Sahn müderrisliği esnasında Yegân-zâde Sinan Çelebi ile geçinemeyerek müderrislikten ayrıldı ve Şam'a kadı tayin edildi. Şam'da vefat etti. İshak Çelebi, kısa bir zaman da olsa, Sultan Selim'in muhitinde bulunmuştur. Üsküp müderri-si iken 923'te (1517) Sultan Selim Mısır Seferi'ne çıkarken sohbetine dâhil olacak birkaç musahip istemiş. Devlet erkânı, Galata Kadısı Nihâlî Cafer Çelebi, Mihaliç kadısı Kadı Buzenî ve Üsküp müderrisi İshak Çelebi'yi tayin etmişler. Fakat el öp-mek için Padişah'ın huzuruna bellerinde kılıçları olduğu halde girmeleri, Padişah'ı kızdırmış. Sultan önce öldürülmelerini emretmiş, daha sonra affederek denemeye karar vermiş. Lâkin bunlar laubali hareketlerine devam etmişler. El öperken kendi önüne geçen Nihâlî'ye kızan İshak Çelebi, onun için bir hicviye yazmıştır. Bunu haber alan Nihâlî, bir beyitle cevap vermiştir. Padişahla satranç oynamaya davet edildiklerinde, yine uygunsuz bir kıyafetle sultanın huzuruna çıktılar. Satrançtan sonra musahabet başlayıp İshak Çelebi ve Nihâlî yazdıkları müstehcen hicviyeleri

okuyunca sabrı tükenen Padişah, yol yordam bilmeyen bu kaba saba şahısları hemen geri göndermiştir. İshak Çelebi'nin yayımlanmış Türkçe divanı⁷⁴ vardır. Şiirleri devrinde ve daha sonra rind-meşrep kişiler arasında çok sevilmiş, hemen hemen tüm eğlence, zevk ve safa yerlerinde tekrar tekrar okunmuştur. Tarih düşürmede oldukça başarılı olan İshak Çelebi'nin, divanından başka, Yavuz Sultan Selim'in fetihlerini anlatan *Selîm-nâmesi*,⁷⁵ *Risâle-i İmtihâniyye*'si ve *Bursa Şehrengizi*⁷⁶ vardır.⁷⁷

Karaca Paşa: Asıl adı Ahmed'dir. Ergene mütevelliliği yapan şair, Trabzon'da Yavuz Sultan Selim'e defterdar oldu. Yavuz, son derece güvendiği Karaca Paşa'yı, kabiliyet ve zekâsının üstünlüğü dolayısıyla sürekli yanında bulundurmıştır. Sehî Bey, onun görünüşte defterdar olduğunu ancak aslında Yavuz'un birçok işini gören ve ona destek veren bir yardımcı hüviyetinde bulunduğunu kaydetmektedir. Yavuz'un padişahlığı döneminde kendisine sancak verilmiş, büyük beyliklere mutasarrıf tayin edilmiştir. Hakkında bilgi veren tezkire yazarı Sehî Bey, Paşa'nın ilmin her dalında gayret göstermiş âlim ve fazıl biri olduğunu kaydetmektedir.⁷⁸

Kemâl Paşa-zâde: Asıl adı Şemseddin Ahmed'dir. Dedesi Kemâl Paşa'ya izafeten Kemâl Paşa-zâde veya İbn-i Kemâl adıyla anılmaktadır. Çoğu kaynakta 873 (1468-69) yılında Tokat'ta doğduğu kayıtlıdır. Süleyman Paşa adlı birinin oğludur. Tahsilini tamamladıktan sonra askerî sınıfa giren Kemâl Paşa-zâde, sonradan ilmiye sınıfına geçti. Molla Lutfî'den ders alan şair, çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Bilahare kadılık mesleğine intisap eden Kemâl Paşa-zâde, Edirne kadılığı görevinden sonra Anadolu kazaskerliğine getirildi. Yavuz Selim'in çok sevip saydığı ve hürmet gösterdiği bir âlim olduğu kaynaklarda kayıtlıdır. Sultan Selim devrinde yapılan İran Seferi'nden önce kaleme aldığı Şiflik hakkındaki risale, Padişah'ı pek memnun etmiştir. Mısır Seferi'nde de Padişah'ın yanında bulundu. Bu sefer sırasında, üç yıl kadar Yavuz'un yanından ayrılmayan Kemal Paşa-zâde, gerek Padişah'tan gerekse etrafındakilerden daima hürmet ve itibar gördü. Bu sefer esnasında, Padişah'ın emriyle İbn Tagribirdî'nin *en-Nücûmü'z-zâhire fî-Mülûki Mısır ve'l-kâhire* adlı tarihini tercümeğe başladı ve İstanbul'da tercüme etmeye devam etti. Her gece sabaha kadar çalışıp tercüme etmeye devam eden Kemâl Paşa-zâde, Aşçı-zâde Hasan Çelebi'nin beyaza çektiği kısımları ertesi sabah parça parça Padişah'a sundu. Kanûnî devrinde 932 (1525-26) yılında şeyhülişlâm olan İbn-i Kemâl, 940 (1534) tarihinde, Babin-ger'e göre 941'in aynı günü ölmüştür. *Türkçe Dîvân*'ı⁷⁹ yayımlanan Kemâl Paşa-zâde'nin en tanınmış ve önemli eseri *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'dır.⁸⁰ Sa'dî'nin *Gülîstân* isimli eserine Farsça nazire olarak yazdığı *Nigâristân*'ından⁸¹ başka Türkçe, Arapça ve Farsça otuz civarında eseri vardır. Tezkireler, özellikle *Yûsuf u Züleyhâ*⁸² mesnevisinin meşhur olduğunu kaydederler.⁸³

Lâmi'î Çelebi (ö. 938/1532): Bursalı olup asıl adı Mahmud'dur. II. Bayezid devri hazine defterdarlarından Osman Çelebi'nin oğlu, tanınmış süsleme sanatçısı Nakkâş Ali'nin torunudur. Tahsilini Bursa'da yaparak zamanın ileri gelen bilginlerinden Molla Ahaveyn ve Çelebi Hasan-zâde'den ders aldı. Önceleri zahîrî bilimler üzerine çalışırken sonradan tasavvufa meylederek Nakşibendî tarikatı şeyhlerinden Seyyid Ahmed-i Buhârî'ye intisap etti. Şeyh Emîr Buhârî'ye olan hayranlığı ve bağlılığı

hayatı boyunca devam etti. Ancak bir ara İlhâmî Efendi aracılığıyla Gülşenî tarikatına intisap etse de gerçek kişiliğini Nakşibendî tarikatında bulmuş, daha sonra bu tarikatın şeyhlerinden olmuştur. Hayatı boyunca resmî görev kabul etmeyen şair, eserlerinden elde ettiği gelirle geçimini sağladı. Bursa'da 938'de (1532) vefat etti. Lâmi'î Çelebi, edebî muhitlerde telif eserlerinden çok yaptığı tercümelerle tanındı. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen Lâmi'î, İstanbul'da bulunmadığı halde Yavuz Selim'in takdirini kazanmış ve himayesinde bulunmuş şairlerdendir. *Hüsn ü Dil* isimli eserini Yavuz'a takdim eden şair, bunun karşılığında 35 akçe ulufe aldı. Daha sonra *Ferhâd-nâme*'sini yine Padişah'a sunmuş, bunun karşılığında da kendisine Bursa'da bir köy verilmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde şöhret kazanmaya başlamış, özellikle Kanûnî Sultan Süleyman devrinde padişah ve devlet erkânının teşvikiyle otuz yakın eser tercüme etmiştir. Bu çevirilerin hemen hepsine çeşitli ilaveler yapmıştır. Yaptığı bu çevirilerin belli bir bölümü Câmî'nin eserlerinden yapıldığı için Câmî-i Rûm sanıyla tanınmıştır. Lâmi'î'nin *Divân*'ından⁸⁴ başka *Şehrengîz*⁸⁵, *Salâmân u Absal*⁸⁶, *Şem' u Pervâne*, *Gûy u Çevgân*⁸⁷, *Ferhâd u Şîrîn*⁸⁸, *Vâmuk u Azrâ*⁸⁹ ile *Vîs ü Râmin*⁹⁰ adlı mesnevileri ile Câmî'den çevirdiği *Nefahâtü'l-üns*⁹¹ isimli biyografik eseri, *Letâ'if-nâme*⁹², *Şerefü'l-insân*⁹³, *İbret-nümâ*⁹⁴ ve *Hüsn ü Dil*⁹⁵ adlı mensur eserleri en tanınmış çalışmalarıdır. Şairin bunlardan başka Türkçe, Arapça ve Farsça manzum ve mensur otuzun üzerinde eseri bulunmaktadır.⁹⁶

Lâmi'î Çelebi
Tercüme-i Şakâik,
TSMK H 1263

Likâyî: İstanbullu'dur. Yavuz'un meddahlarından olup sahaflık yapan şairin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Sehî Bey, şairin bilgili, olgun fakat öksürük rahatsızlığı olan bir kimse olduğunu kaydetmektedir. Yavuz devrinde ölmüştür. Hakkında çok az bilgi bulunan şair için Latîfî, kendi halinde bir şair olduğunu ve şiirlerinin irfan sahipleri katında makbul olmadığını söylemektedir.⁹⁷

Muammâyî: Tireli olup asıl adı Ali'dir. Çok küçük yaşta ailesi Selanik'e göç ettiği için oraya yerleşmiştir. Muamma ilmiyle çok uğraşıp çalıştığı için bu mahlası aldı. Ömrünü seyahatlerle geçiren Muammâyî, gezdiği yerlerden epeyce kitap toplamıştır. Farsçası ve lügat bilgisi çok iyidir. Rumeli'deki Mihalli, Yahyalı, Evre-

noslu ve Turhanlı beylerinin himayesini kazanmıştır. Muammada, Emrî'ye kadarki en büyük isimdir. Acem'den gelen muamma ustaları ile padişahın huzurunda hem çeşitli muammalar söylemiş hem de onlarla yarışmıştır. Ayrıca yazdığı *Muamma Risalesi*'ni Yavuz'a takdim etmiştir. Hatta tarihlerden de muammalar çıkarmayı başarmıştır. Bütün bunları gören Yavuz, bu ilmin kendi memleketinde de üstatlarının yetiştigiğine memnun olmuş, şaire çok iltifat etmiş, ayrıca 300 flori ihşanda bulunmuştur. Tuna kıyısında Ruscuk kasabasında bir zaviye yaptıran Muammâyî, geri kalan ömrünü orada geçirmiştir.⁹⁸

Nazmî: Edirneli olup asıl adı Mehmed'dir. Ahkâm kâtipliğinden sonra sipahi oldu. Sipahi olarak Yavuz'un İran ve Mısır Seferlerine katıldı. 930 (1523-24) yılına kadar yazılan nazireleri *Mecma'u'n-nezâ'ir*⁹⁹ adıyla toplayıp kendi nazirelerini de eklemiş ve Kanûnî'ye sunmuştur. Vahid-i Tebrîzî'nin *Risâle-i Arûz*'undaki vezinlerden her biri için elif kafiyesinde birer gazel yazmış ve yeni bahirler icat etmiştir. Ayrıca *Türkçe Divan*'ı¹⁰⁰ vardır.¹⁰¹

Necmî-i Rûmî: Astronomi ilmiyle ve falcılıkla uğraştı. Latîfî, söz ustası, nüktedan, hezel söyleyen, nazik ve zarif bir kimse olarak nitelendirdiği Necmî'nin, şiirlerinin kötü olmadığını söyler. Yavuz Selim'e birkaç tane gazel sunmuştur.¹⁰²

Nihâlî: Bursalı olup asıl adı Cafer'dir. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra, Plevne ve İstanbul'da müderrislik ve Galata kadılığı yapan Nihâlî, Murad Paşa Medresesi'nde çalışmasından dolayı Muradiye Caferi lakabıyla tanındı. Sehî Bey, Galata kadısı iken emekli olan şairin, vezirler ve komutanlarla devamlı görüşme içinde olduğunu belirtmektedir. Galata kadılığı görevinde iken Yavuz'un meclisine de girme imkânına kavuştuğu kaynaklarda zikredilmektedir. Padişahla birlikte Şah İsmail üzerine yapılan sefere de katılmıştır. 949 (1542/43), Belîğ'e göre ise 950 (1543/44) senesinde öldü. Sehî Bey, şiirde kendine has bir tarzı ve üslubu olduğunu, kendine ait bir yeteneği bulunduğunu, latife yollu yazdığı şiirlerin Türkçe'de değil, Arap ve Fars dillerinde bile benzeri görülmediğini ifade etmektedir. Latîfî ise şiirlerinin latife ve sanat dolu olduğunu ve halk arasında tanındığını bildirir. Âşık Çelebi de hicivde çok başarılı olduğunu şairin başından geçen çeşitli hikâyelerle birlikte aktarır.¹⁰³

Nihânî (ö. 925/1519): Asıl adı Fâzıl'dır. Kuloğullarından olup Arnavut asıllıdır. Mühtedi olduğu için kendisine Nacak Nihânî lakabı takılmıştır. Hacı Hasan-zâde'ye danışmendlik yaptı ve ondan mülâzım oldu. Hacı Hasan-zâde'nin yaptırdığı medresede müderrislik yaptı. İstanbul'da Mustafa Paşa Medresesi'nde müderris iken seyidler ve şeyhlerle dostluk kurup görevinden ayrılan Nihânî, 925'te (1519) hacca gitti ve Medine'de vefat etti. *Divan*'ı vardır. Sehî Bey, ehl-i ilm arasında meşhur biri olduğunu kaydeder. Kaside, tarih ve muammalarıyla tanındığı gibi kendi muammalarını da çözen bir şairdir.¹⁰⁴ Halep ile Şam'ın Yavuz Selim tarafından fethedilmesine bir mısraı muamma bir mısraı tarih olan musammat bir kaside söylemiştir. Bunun üzerine Sultan, Latîfî'ye göre hem terfisini uygun görmüş hem de çeşitli ihşanlarda bulunmuştur. Latîfî, onun Edirneli Nazmî'nin *Mecma'u'n-nezâ'ir*'inde geçen zemin şiirinin avam tarafından Yavuz Selim'e isnat edildiğini belirtmektedir.¹⁰⁵

Nişânî (ö. 975/1567): Tosya’da doğdu. Asıl adı Mustafa Çelebi olup Koca Nişancı sanyyla tanındı. Kadı Celâl’in oğludur. İlk tahsilini memleketinde yaptı. Daha sonra İstanbul’a giderek tahsilini orada tamamladı ve devlet hizmetine girdi. Özellikle “dîvânî” yazıdaki mahareti, onun mesleğinde yükselmesine neden oldu. Yavuz Selim zamanında, Pîrî Paşa’ya; Kanûnî döneminde ise, Mısır’a atanan Veziriazam İbrahim Paşa’ya tezkireci oldu. Mısır’dan döndüğünde Reisülküttâb tayin edildi. Bağdat Seferi’nde Kanûnî’ye nişancı olan Nişânî, 24 sene bu görevde bulunduktan sonra, kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Sonra Kanûnî’nin Sigetvar Seferi’ne katıldı ve Tuğra-keşlik vazifesinde bulundu. Daha sonra Eyüpsultan’da bağ, bahçe, cami ve hamam yaptırarak hayatını burada devam ettirdi. 965’te (1568) vefat etti. Kabri Eyüpsultan’dadır. Nişânî’nin Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Kaynaklar şiirlerini över ve inşâda başarılı olduğunu belirtir. Nişânî’nin *Tabakatü’l-memâlik fî-Derecâtî’l-mesâlik*¹⁰⁶, *Enî-sü’s-selâtîn ve Celîsü’l-havâkîn* ve *Selîm-nâme*¹⁰⁷ isimli mensur eserleri vardır.¹⁰⁸

Pîrî Paşa (ö. 939/1532): Konya Karaman’da doğdu. Hz. Ebû bekir’in neslindendir. Tahsilini tamamladıktan sonra Galata’ya kadı, Sultan Mehmed Camii’ne mütevellî, Sultan Bayezid’in hazine defterdarı oldu. Yavuz Selim’in daima yanında bulundu, Çaldıran Seferi’ne katıldı ve bu seferde gösterdiği yararlılıktan dolayı devlet idaresinde en yüksek mevkîe kadar yükselerek vezirlik yaptı. Amasya’da yeniçeriler tarafından çıkartılan isyanda evi yağmalandı, İstanbul’a dönüldüğünde yapılan tahkikatın sonunda vezirlikten azledildi ve bir müddet Yedikule’de hapsedildi. Yavuz Selim, Mısır Seferi’ne çıktığında onu İstanbul muhafızı tayin etti ve bu sefer sırasında öldürülen Yunus Paşa yerine Şam’a davet edilerek sadrazam oldu. Şiirlerinde atasözü ve deyimlere yer verdi. Şairlere büyük değer veren Pîrî Paşa, mahlas olarak bazen Remzî bazen de adını kullanmıştır. Silivri’de namına mensup camii haziresinde metfundur. Yavuz gibi sertliğiyle tanınmış bir padişaha iki yıl veziriazamlık etmesi, onun olgunluğuna ve dirayetine delil sayılır.¹⁰⁹

Refikî: Fâ’izî’ye göre Edirneli, diğer kaynaklara göre Amasyalı’dır. Yazısının güzelliğinden dolayı, ilim tahsilini tamamladıktan sonra kâtipliğe başladı. II. Bayezid ve Yavuz dönemlerinde divan kâtipliği yapan Refikî, devlet adamlarından rağbet gören biri iken yaşlanınca tevliyetle görevlendirildi. Aynı zamanda hattat olan şair, 939 (1533-34) tarihinde Edirne’de dârü’l-hadîs tevliyetindeyken vefat etti. Latîfî, çok sayıda kaside, kıt’a ve rubaisinin bulunduğunu söylemektedir. Tezkirelerde özellikle bir terci-i bendi¹¹⁰ çok övülmüştür.¹¹¹

Revânî: Edirneli olup asıl adı İlyâs Şücâ’dır. II. Bayezid devrinde Edirne’den İstanbul’a gelen şair, yazdığı şiirleriyle padişahın dikkatini çekmiş ve onun meclislerinde bulunmaya başlamıştır. Bu dönemde, Surre eminliğine getirildi ancak zimmetine para geçirdiği iddiasıyla bu görevinden alınınca, Trabzon’da şehzade olan Yavuz Selim’e sığındı. Yavuz Selim’le beraber İstanbul’a gelen Revânî, Yenibahçe’de otağ kurulduğunda Müeyyed-zâde ve Abdî Çelebi’nin yanında at üzerinde hararetle Padişahı medh ü sena etmiş, hatta sevincinden boynundaki tûlbendi çıkarıp havaya atmıştır. Yavuz’un cülusundan sonra ikbali açılan şair, matbah kâtibi, matbah emini ve Surre emini görevlerine getirildi. Yavuz’un gerçekleştirdiği Mısır Seferi’nde

musahip olarak yanında bulundu. Bu süreçte Padişah’a sunduğu “berf” redifli bir kaside, bu sıcak iklimde garip karşılanıp Padişah’ın hoşuna gitmeyince, aynı sefere iştirak etmiş olan Sücûdî bir beyit söylemiş, Revânî de bu latifeye, o sıralarda ihtiyarlıktan beli iki kat olmuş Sücûdî’nin bu halini telmih ederek şu cevabı vermiştir: *Yüzün tokunmaduk yir yok cihânda / Anunçün didiler sana Sücûdî*. 930 (1523-24) tarihinde İstanbul’da öldü. İçkiye olan aşırı düşkünlüğü tezkirelerde çeşitli maceralarıyla birlikte anlatılan Revânî, ömrünün sonuna doğru tövbe etmiş ve kendini ibadete vermiştir. Tezkirelerde *Divan*¹¹² ve *İşret-nâme*¹¹³ adlı mesnevisinden bahsedilirken, *Osmanlı Müellifleri*’nde Hamse’si ve *Câmi’ü’n-nasâyih* adlı bir eseri olduğu ileri sürülmektedir. Tezkire yazarları, devrin birçok şairiyle müşâarede bulunan Revânî’nin şiirlerini ince, latif, eşsiz ve kusursuz bulmaktadırlar. Sehî Bey, bazı şairlerin şiirlerinin manalarını değiştirerek kendi şiirleri arasında gösterdiği gerekçesiyle hırsızlıkla suçlandığını belirtmektedir. Sultan Selim devrinin büyük şairlerinden sayılan Revânî, Padişah adına gül, serv, berf, benefşe redifli kasideler yazmıştır. Ayrıca *İşret-nâme*’sini Yavuz Selim’e takdim etmiştir.¹¹⁴

Sa’dî Çelebi (ö. 922/1516): Amasyalı’dır. Tâcî Bey’in oğlu, Nişancı Cafer Çelebi’nin biraderidir. Babasının isminden dolayı Tâcî-zâde samıyla tanındı. İyi bir öğrenim gören Sa’dî Çelebi, özellikle Arapçayı çok iyi öğrenmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra, müderrislik yaptı. Sahn müderrisliğine kadar yükseldi ve bu görevindeyken emekliye ayrıldı. Âşık Çelebi’ye göre Yavuz Selim’le katıldığı Mısır Seferi’nde öldü. Yavuz Selim, Mısır Sultanı Kansu Gavri’ye bir mektup göndermek gerektiğinde; “Şimdi Cafer Çelebi sağ olsaydı bu mektubu yazardı.” demiş, Sultan’ın etrafında bulunanlar; “Kardeşi Sahn müderrisi Sa’dî Çelebi’nin de inşası iyidir.” diyerek Sa’dî Çelebi’yi Sultan’a tavsiye etmişlerdir. Bunun üzerine çavuş gönderilip Saray’a çağrılan Sa’dî Çelebi, öldürüleceğini sanarak ailesi ve dostlarıyla helalleşip Padişah’ın huzuruna çıkmıştır. Kendisinden bir mektup yazması istendiğinde, evine dönüp sabaha kadar çalışarak mektubu yazmıştır. Arapça inşasını pek beğenen Padişah, ona otuz bin akçe ihsan etti. Ayrıca onun maaşına zam yaptığı gibi ona çeşitli kıymetli hediyeler verdi. Bu tavriyla Yavuz Selim, Cafer Çelebi’nin ölümünden duyduğu üzüntüyü biraz olsun gidermek istemiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Kaynaklar, özellikle Arapça şiirlerinin çok güzel olduğunu, Türkçe şiirlerinin ise meşhur olmadığını kaydederler. Arapça birçok risale yazmıştır. İnşada da yeteneği vardır. Beyânî, kardeşi Cafer Çelebi’nin inşasının halkın hoşuna gittiğini ancak Sa’dî’ninkinin ustaca olduğunu, bilginlerin takdirini kazandığını söyler.¹¹⁵

Sâgarî (ö. 927/1520): Edirneli olup asıl adı Mustafa’dır. Kazzâz Ali samıyla tanındı. Aşırı içki düşkünlüğünden dolayı bu mahlası almıştır. Dönemin büyük musiki ustalarından olup hem sazendelikte/musiki aleti çalmada hem de hanendelikte/şarkı söylemede çok yetenekliydi. Uzun bir ömür süren Sâgarî, yaşı doksanın üzerindeyken Kanûnî dönemi başlarında vefat etti. Şiiri ve musikideki ustalığı sebebiyle Yavuz’un takdirini kazanıp meclislerine girdi. Girdiği bu meclislerde saz çalıp şiirler söyledi. Şiirlerinin çoğu hezel tarzındadır. Bunları toplayarak divan tertip etmiştir. Mezar taşına yazılacak şiirini de bizzat kendisi hazırlamıştır. Âşık Çelebi,

Yavuz Selim'in tertip ettiği bir mecliste Sultan ile Sâgarî arasında geçen bir olayı şu şekilde aktarmaktadır: *Merhûm Sultân Selîm meclisinde bir gün kahramanlık ve cihânânîlik ne idüğinden bahs olunur, sâhib-kırânluk nedür dinilür. Dirler ki sâhib-kırân oldur ki kendüye vü 'askerine hîç şikest vâkı' olmaya ve kimünle pençe tutsa renciş-i dest vâkı' olmaya. Merhûm babası Sultân Bayezid ile mukâbele itdüklerinde haşmet-i übüvvete tâkat getürmeyüp güziri koyup güzâra ilticâ ve الفرار مما لا يطاق من سنن المرسلين eserine iktidâ itdüklerinde hâtıra olup sâhib-kırânlık da'vâsı tarîkinden tekâvür-i himmetlerine seng-râh olmagla âyîne-i hâtır-ı şâhîde gubâr ve câm-ı cihân-nümâyı ilhâm-ı İlâhîde inkisâr âşkâr olur. Pâdşâhun yâr-ı kadîmleri ve hem-dem ü nedîmleri: 'Aceb zamûr-i münîrindeki gubârından züccâc-ı hâtır-ı âtırdâ inkisâr neden diyü hads ü ferâsetle ma'lûm idinüp ba'zı Sâgarî ile hem-sâgar ve yâr-ı hem-ser olduğu cihetden hakikat-ı hâlê vâkıf olur. Bu murabba'ı diyüp şâyî' idüp 'ârif olur. Beyt: Babañ burdı n'ola burdıysa pençen / Yûri Sultân Selîm devrân senündür. Pâdşâh işidüp temâm mütesellî olur, mihr-i tab'ı kûsûf-ı gamdan münceî olur (s. 503). Bu konuşma neticesinde Yavuz, Sâgarî'ye çeşitli ihsanlarda bulunmuştur.¹¹⁶*

Sa'yî: Latîfî'ye göre, İstanbul'da; Hasan Çelebi, Beyânî, Gelibolulu Âlî ve Riyâzî'ye göre ise Prizren'de doğdu. Molla Hamdî'nin kız kardeşinin oğlu, şair Nehârî'nin de kardeşidir. Tahsilini tamamladıktan sonra, Fâtih Sultan Mehmed zamanında saray-ı hümayûn muallimi oldu. Daha sonra Prizren'e giderek uzlete çekildi ve Dülger-zâde'nin yaptığı sohbetlere katıldı. Bir gazelinin dönemin Padişahı II. Bayezid tarafından beğenilmesi üzerine saraya davet edildi ancak o, bu daveti kabul etmedi. Sehî Bey, Yavuz Selim tahta geçince Sa'yî'yi saraydaki gılmanlara hoca yaptığını söylemektedir. Kaynaklarda, Yavuz Selim dönemi sonlarında veya Kanûnî Sultan Süleyman dönemi başlarında öldüğü kayıtlıdır. Şiir ve inşasıyla tanındı. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Kaynaklar hem şairliğini hem de şiirlerini övmektedir. Camilerde okunan *Ta'rîfât*'ından başka gemicilik ıstılahıyla ilgili bir kasidesi vardır.¹¹⁷

Serîrî: Manisalı olup Şehzade Korkut'un hususi işlerine hizmet eden kullarındandı. Sehî Bey, onun marifet sahibi, iyi tambur çalan, nükteci bir kişi olduğunu kaydetmiştir. Şehzade Korkut'un ölümünden sonra İstanbul'a gelerek sipahi oğlanları bölüğüne katılmıştır. Yavuz Selim, bu usta sanatkarı sarayına aldırılmıştır. Sarayda en yüksek ücretlilerden biri olan Serîrî, musikişinaslardan bir başka tamburcunun da kendisiyle aynı yevmiyeye sahip olduğunu öğrendiğinde yazdığı manzum arzuhal üzerine yevmiyesine zam yapmıştır.¹¹⁸

Sultan Bediuzzamân: Hüseyin-i Baykara'nın oğludur. Babasının vefatından sonra, kardeşi Muzaffer'le müştereken tahta çıktı. Kardeşinin vefatından sonra, Özbeklerin üzerine yaptığı hücum üzerine Şah İsmail'e iltica etti ve Tebriz sarayında yaşama-ya başladı. Zamanının seçkini, güzel ahlakta eşsiz, kemal sahibi, bezm/meclis ve rezmin/savaşın bî-naziri, cömertlikte ise Hâtem-i Tâî gibi biridir. Yavuz, Sultan Bediuzzamân Mîrzâ'yı Tebriz'den İstanbul'a getirmiştir. Güzel şiirleri olan Bediuz-

zamân Mîrzâ, bir gün Herat tahtının kendisine miras kalacağı ümidiyle yaşamış ancak tam umuduna kavuşacakken İstanbul’da vebadan ölmüş ve Eyüpsultan’a defnedilmiştir.¹¹⁹

Sun’î: Asıl adı Mustafa’dır. İskender Paşa’nın oğludur. Beyler arasında İskender Paşa oğlu Mustafa Bey lakabıyla tanındı. Çaldıran savaşında gösterdiği kahramanlığı ve yiğitliği gören Yavuz Selim, onu Trablus sancağına bey olarak atadı. Latîfî, şiirlerinin iyi olmadığını söyler.¹²⁰

Sûzî: Üsküp yakınındaki Prizren kasabasında doğdu. Öğrenimini yarım bıraktıktan sonra, Nakşibendî tarikatına girdi. Mihaî oğullarından Ali ve Mehmed Bey’lerin hizmetinde bulundu. Bir ara kadılık yaptı. Sûzî, Mehmed Bey’in yanından memleketi Prizren’e döndükten sonra, İlyas Hoca Mahallesi’nde, Bistritza suyu kenarında bir mescit ile bir dersane yaptırmış, ölümüne kadar kendi mescidinde imamlık ve müezzinlik, dershanesinde de öğretmenlik yapmıştır. Şair, Yavuz tarafından 1512-1520 tarihli “temlik-name” ile kendisine verilen Prizren yakınlarındaki Grajdanic çiftliğini, mescit ile dershanenin idaresi için vakfetmiştir. “Vakfiye”, 919 (1513) tarihinde yazıldığına göre, şâir bu tarihten önce Mehmed Bey’in yanından ayrılmış demektir. Latîfî ve Gelibolulu Âlî’nin bildirdiğine göre rüşvet alan bir kadı için yazmış olduğu şiir, Yavuz tarafından o kadının görevinden alınmasına sebep olmuştur. Şiirleri lirik ve temizdir. Mihaî oğlu Ali Bey’in Bosna uçlarındaki gazalarını¹²¹ nazmetmiştir.¹²²

Sücûdî: Latîfî’ye göre Priştineli, diğer kaynaklara göre ise Kalkandelenli’dir. Pîrî Paşa ve Cafer Çelebi tarafından yetiştirilen Sücûdî, önce divan kâtibi, sonra silahdâr kâtibi oldu. Rind-meşreb, derya-dil bir kimse idi. Çok içki içtiğinden dolayı kendisine Süci iti¹²³ denilmiştir. Yavuz Selim, Mısır Seferi’ne çıkarken fetihlerini yazmak üzere Sücûdî ve Tâli’î’yi de beraberinde götürmüştür. Sefer sırasında Revânî’nin sunduğu “berf” kasidesinin hoş gitmemesi üzerine şu beyti söylemiştir: Sovuk sözlerle tondurdun cihân / Başuna tolular yagsun Revânî. İshak Çelebi’nin *Selîm-nâme*’sine zeyl olarak, Mısır fethine kadar yazdığı *Selîm-nâme*’si¹²⁴ Padişah tarafından beğenilmemiştir. Kanûnî devri ortalarında hacca giderken yolda vefat etmiştir. Latîfî, şiirde pek yetenekli olmadığını ve “kendi halince” nesri bulunduğunu söylerken, Sehî Bey ve Gelibolulu Âlî şiirini övmekte ve çok sayıda gazele sahip olduğunu bildirmektedir. Âşık Çelebi, Sücûdî’nin, Yavuz’un İran Seferi üzerine şu tarih şiirini yazdığını belirtmektedir: *Ne turursın tur iy şeh-i ‘âdil / Yola gir zâd ile zevâde ile // ‘Azâb ile yeniçeri devşir / Hadden endâzeden ziyâde ile // Tâ ki ‘âlemde ola bir târîh / Şâhî mâî eyle gel piyâde ile*¹²⁵

Şâh Kasım (ö. 949/1542): Tebriz’de doğdu. Şeyh Mahdûmî’nin oğludur. Yavuz Sultan Selim, Tebriz’e gittiğinde, hocası Halîm Çelebi, Şeyh Mahdûmî’nin hizmetinde birkaç gün kalarak Şah Kasım’la tanıştı ve daha sonra onu Padişah’a da tanıttı. Yavuz Selim, Şah Kasım’ı dönerken yanına alarak İstanbul’a getirdi. Meclislerine kabul edip, iltifatını gösterdi ve daima yanında bulundurup gezdirdi. Edirne’de tertip edilen bir mecliste, padişahın emri ile bazı ayetleri tefsir edince, çok memnun kalan Sultan Selim, Kasım’a 40 akçe ulufe bağlattı. Kanûnî Sultan Süleyman devrinde

de himaye gördü hatta itibarı daha da artarak ulûfesi 100 akçeye çıkarıldı. Kanûnî döneminde vefat etti. Ölüm tarihi, *Sicill-i Osmânî*'de 945 (1538-39), Âşık Çelebi'de 946 (1539-40), *Ahvâl u Âsâr-ı Hoş-nuvîsân* ve *Dânişmendân-i Âzerbaycan*'da ise 948 (1541-42) olarak gösterilmektedir. Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Şiirlerinin çoğu Farsça'dır. Çok az Türkçe şiir söylemiştir. Kanûnî'nin eşkâli üzerine mensur bir eser yazmaya başlamış ancak bitirememiştir. Ayrıca yarım kalmış bir Osmanlı tarihi vardır.¹²⁶

Şah Mehmed (ö. 926/1520): Kazvin'de doğdu. Celâleddîn-i Devvânî'nin öğrencisidir. Özellikle tıp alanında meşhur oldu. Medine'ye gitti, orada kaleme aldığı tıpla ilgili bir kitabını Sultan II. Bayezid'e gönderdi. Daha sonra Mısır'a gitti ve orada Kansu Gavri'nin hizmetinde bulundu. Sultan II. Bayezid'in, nikris hastalığını tedavi etmesi için yaptığı davet üzerine İstanbul'a geldi. Bu süre içerisinde sarayda büyük bir itibar gördü. Bunu çekemeyenlerin, "Sultan Selim ile ittifak etmiştir." diye nifak tohumu ekmeleri üzerine itibarını kaybetti ancak Yavuz Sultan Selim devrinde yeniden himaye gördü. Yavuz Selim'in ölümünden hemen sonra vefat etti. Hekimliği yanında tefsir, hadis ve edebî ilimlerde üstat olan Şah Mehmed, Yavuz Selim'in meclislerine ve sohbetlerine katıldı, Padişah'ın musahip ve nedimlerinden oldu. Sultan Selim'in son zamanlarında Mısır'a gitti. Bu sürede Padişah'ın hastalığını duyunca, iyileşeceği umuduyla İstanbul'a bir mektup gönderdi. Farsça şiirleri vardır. Ayrıca Yavuz'un emriyle Ali Şîr Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-nefâis*'ini¹²⁷, daha sonraki bazı şairleri de ekleyerek Farsçaya çevirdi.¹²⁸

Şehidi: Niksar'da doğdu. Asıl adı Kasım'dır. Hz. Peygamber neslinden olduğu için Seyyid Kasım sanıyla tanındı. İyi bir tahsil görerek devrin âlim ve fazıllarından biri olmayı başarmıştır. Yavuz, Trabzon'da şehzade iken ona intisap etti¹²⁹ ve onun muşahiplerinden oldu. Ayrıca Yavuz onu beraberinde İstanbul'a getirdi. Yavuz'un saltanatı döneminde oldukça iltifat gördü. Güzel şiirleri bulunduğunu söyleyen Sehî Bey, Farsça şiir söylemeye de kadir olduğunu bildirmektedir.¹³⁰

Şemsî: Latîfî'ye göre Seferihisarlı'dır. Ancak diğer kaynaklarda onun Acem'den Anadolu'ya geldiği bildirilmektedir. Işık Şems sanıyla tanındı. Yavuz döneminin sonlarında öldüğü tahmin edilmektedir. *Dîvân*'ı ve Yavuz Selim'e takdim ettiği *Deh-murg*¹³¹ isimli mesnevisi vardır. Eseri çok beğenen Padişah, ona çeşitli hediye ve caizeler vermiştir. Yavuz Selim devri sonlarında vefat etmiştir.¹³²

Şemsuddîn-i Berda'î: Mahlası Hamdî'dir. Halk arasında Mollâ-zâde ve Berda'î-zâde diye meşhurdur. *Şerh-i İsâgocî*'ye haşiyesi olan Mevlana Muhammed-i Berda'î'nin oğullarındandır. Mollâ-zâde, fazilet ve çeşitli ilimlere malik bir kişiydi. *Tefsîr-i Kâdî*, *Şerh-i Hidâye*, *Hikmet*, *Mîrek Cengi* ve *Âdâb-ı Bahs-i Mes'ûdî* gibi meşhur eserlere haşiyeler yazdı. 917 (1511-12) tarihinde Horasan'dan Anadolu'ya geldi. Yavuz Selim, ona hürmet ve tazim göstererek Hâssa Oğlanlara muallim tayin etti ve çeşitli ihsanlarda bulundu. Farsça güzel ve hoş şiirleri vardır.¹³³

Şevki: Bursalı olup asıl adı Mehmed'dir. Yavuz Selim, Trabzon'da şehzade iken defterdarı Fenârî Şems'in hizmetinde yetişen şair, bu münasebetle Yavuz'un dikkatini

çekti ve onun himayesini kazandı. Bir zaman şehzadenin yakınında kalan ve edebî harekete iştirak eden şairlerle beraber olan Şevkî, sonra yine onun himayesiyle Bursa'da Sultan Osman ve Orhan türbelerine türbedar tayin edildi. Yavuz Selim, cülusundan birkaç ay sonra Bursa'ya geldiğinde, kalabalık arasında Şevkî'yi görmüş ve yanındaki Zeynel Paşa'ya; "Bu bizim Şevki değil mi?" diye sormuş, Paşa'nın; "Hayır değildir, o ölmüştür." cevabını alınca, atını mahmuzlayıp yürümüştür. Şevkî, bu hadiseyi daima anlatırmış. Yavuz'un cülusundan sonra, himayesinden uzak kaldı. Şevkî'nin Bursa'da bir sahaf dükkânı varmış. Firdevsî'nin *Süleyman-nâme*'sini kısaltmaya uğraşarak ömrünü tüketmiş ve eseri meydana çıkaramadan ölmüştür. Şevkî, ayrıca Emîr Sultan menkıbelerini de derlemiştir.¹³⁴

Şeyh Abdullâh-ı Şebusterî: *Gülşen-i Râz* müellifi Şeyh Mahmûd-ı Şebusterî'nin oğludur. Şiirlerinde, Niyâzî mahlasını kullandı. Her ilimde, özellikle de riyaziyyede maharet sahibiydi. 926 (1520) yılında Semerkant'tan Anadolu'ya geldi. Yavuz Selim, ona hürmet ve tazim göstermiştir. Kendisine her gün için 30 akçe ulûfe bağlandı, ayrıca her iki veya üç ay için de 5.000 akçe ihsan edildi. Şeyh Abdullâh-ı Şebusterî, devamlı Yavuz Selim'in önünde gidirmiş. Padişah ona hürmet eder, huzurunda ayağa kalkarmış. *Şem' u Pervâne*¹³⁵ isimli mesnevisi ile muammanın kaideleriyle ilgili risalesini Sultan Selim adına yazmıştır. Güzel ve hoş şiirleri vardır.¹³⁶

Şîri: İstanbullu olup asıl adı Ali'dir. Sadrazam Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın oğludur. Yavuz Selim'in sancak verdiği gözde yiğitlerden biridir. Âşık Çelebi, bizzat Padişah'ın himayesinde yetiştirildiğini kaydetmektedir. Kanûnî devrinde, kapıcıbaşılıktan sancak beyliğine terfi etti. Bu makamda iken genç yaşta yakalandığı bir hastalık neticesinde vefat etti. Sehî Bey, özellikle mesnevi üzerinde çok çalıştığını bildirmektedir.¹³⁷

Şükrî: Bitlis'te doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra, kadılık, müftülük ve müderrislik görevlerinde bulundu. Herat ve Gilan gibi iki büyük Asya kültür merkezini gezdi ve birçok ilimle meşgul oldu. Yavuz Selim, tahta geçince İstanbul'a gelerek ona bir kaside sundu ve sultanın iltifatını kazandı. Sultan Selim'in meclislerine girerek onun sohbetlerinde bulundu. Padişah tarafından Diyarbakır havalisinde bir zeametle mükâfatlandırıldı. Şükrî, Yavuz Selim'in yanında seferlere katılan ve Dul-kadır Türkmen Beyliği'ne tayin edilen Şehsüvaroğlu Ali Bey'in anlattıklarına göre bir *Selîm-nâme* yazdı. Ali Bey'in ölümü üzerine, yerine geçen Koçi bin Halil, uzun yıllar Yavuz Selim'in yanında bulunduğunu ve eserin birçok tarihî yanlışlıklarla dolu olduğunu söyleyince, Şükrî *Selîm-nâme*¹³⁸'yi yeni baştan Koçi Bey'in anlattıklarına göre yazıp düzenledi. Türkçe, Farsça, Ermenice, Arapça, Kürtçe ve Hintçeyi bilen Şükrî, bu dillerle şiir de söylemiştir. Onun hakkında bilgi veren kaynakların çoğu onun şiirdeki başarısını takdirle karşılamışlardır.¹³⁹

Tâli'î: Asıl adı Mehmed'dir. Âşık Çelebi'ye göre Manisalı, diğer kaynaklara göre ise Kastamonulu'dur. Eğitimi tamamladıktan sonra, Şehzade Mahmut'un divan kâtipliğini yaptı. Yavuz Selim döneminde ise yeniçeri kâtibi görevinde bulundu. Yine Yavuz döneminde bu görevde iken vefat etti. Mezarı, İstanbul'dadır. Yavuz'a

sunduğu şiirlerle takdirini kazanan şair, Sücûdî'le birlikte Mısır Seferi tarihini yazmaya memur edildi. Sık sık Sultan'ın meclislerine katılıp sohbetlerde bulundu. Fakat manzum ve mensur olarak yazdığı tarih, Padişah tarafından beğenilmedi. Ayrıca huzurunda ağzından kaçırdığı garip sözler yüzünden Padişahı gücendirdi. Bu tavrından sonra boynunun vurulmasından endişe edip, türlü özürlerle Sultan'ın meclislerinden kaçır oldu. Şehzade Mahmut'un yanındayken Necâtî Bey, Sun'î gibi Edirneli şairlerle tanıştı, onlarla karşılıklı şiirler yazdı, Necâtî Bey'den de son derece etkilendi. Gazelleri hakkında, bütün tezkire yazarları ittifak halinde övücü sözler kullanmışlardır. Âşık Çelebi, Sücûdî'yle beraber bir *Selîm-nâme* yazma işine giriştiğini ancak eserin berbatlığından bunu ortaya çıkarmadığını kaydetmektedir. Tâli'î'nin divanı vardır.¹⁴⁰

Visâlî: Aydınlı olup asıl adı İsâ'dır. II. Bayezid ve Yavuz Selim zamanlarında Edirne'de saray hocalığı yaptı. Bu görevdeyken vefat etti. Sade Türkçecilikten söz edilince, ismi anılan üç şairden biridir. Latîfî ve Hasan Çelebi, *Dîvân*'ından başka mahbubelerin isimlerinin her biri için alfabetik olarak söylenmiş gazellerinin olduğunu söylemektedir.¹⁴¹ Edirneli Nazmî'nin *Mecma'ü'n-nezâ'ir*'inde yer alan şiirlerinden bir kısmını, bu tür gazeller oluşturmaktadır. Sehî Bey, terbiye sınırlarını aşan şiirler yazan Visâlî'nin, şiirlerini tatsız ve can sıkıcı bulmaktadır. Ancak Sehî Bey de dâhil olmak üzere tezkire yazarları, şairin şiir sanatını hakkıyla bildiğini, bu özelliğinden dolayı da diğer şairlerin şiirlerine teknik yönden türlü müdahalelerde bulunduğundan bahsetmektedirler.¹⁴²

Zâtî (876-953/1471-72-1546-47): Asıl adı bazı kaynaklarda Bahşî, bazılarında Satılmış, Satı veya İvaz olarak gösterilmektedir. Balıkesirli olup bir çizmecî esnafının oğludur. Latîfî'nin; "Ömrünün bir kısmını sarf ve nahiv öğrenmeye sarf etti." sözlerinden, Âşık Çelebi'nin biraz Farsça bildiği, şiirin ona Allah vergisi olduğu yolundaki ifadelerinden de iyi bir tahsil görmediği anlaşılmaktadır. Buna rağmen Zâtî, zekâ ve kabiliyetiyle kendisini yetiştirmesini bilmiştir. Önceleri devlet büyüklerine, hatta yılda birkaç kere padişaha sunduğu kasidelerle geçimini çok rahat bir şekilde sağlarken, güçlü hâmisî Ali Paşa'nın öldürülmesi sonucu koruyucusuz kalmış ve yoksul düşmüştür. Sağırlığı sebebiyle devlet kademelerinde görev verilmeyen Zâtî, ömrünün sonuna doğru Bayezid Camii'nin avlusuna bir dükkân açarak remilcilik, muskacılık yaptı, 953'te (1546-47) vefat etti. Yavuz Selim döneminde, şairlerin üstadı olarak şöhretini korudu. Yavuz Selim'in cülusunda sunduğu culusiyyesinin özellikle "Serverâ bir bende-i bî-kayddur kapunda 'adl / Tutamazdı anı zincîre çeküp Nûşinrevân" beytini çok beğenen Padişah, ona çeşitli ihsan ve hediyelerde bulunduğu gibi, Bursa'da bir köy de bağışlamıştır. Zâtî'nin *Dîvân*'ından¹⁴³ başka, *Letâ'îfî*¹⁴⁴ vardır. Ayrıca tezkirelerin verdiği bilgilere göre *Hikâyet-i Ahmed ü Mahmûd*, *Şem' ü Pervâne*¹⁴⁵, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Edirne Şehrengizi*¹⁴⁶, *Ferruh-nâme*, *Siyer-i Nebî* ve *Mevlid*'i bulunmaktadır.¹⁴⁷

Zeynel Paşa (ö. 934/1527): Yavuz Selim'in vezirlerinden biri olup kâmil ve fazıl biriydi. Mahlasını Latîfî, Zeynî, Hasan Çelebi ise Zeynelî olarak vermektedir. Yavuz'la birlikte seferlere katılan Zeynel Paşa, Anadolu beylerbeyi olarak Mercidâbık

muharebesinde ordunun sağ tarafında bulundu. Kanûnî döneminde Kefe sancağına mutasarrıf oldu ve bu görevde iken öldü. Farsça bilgisiyle meşhur olan Zeynel Paşa, ilimle ve şiirle uğraşmaktan zevk duyardı. Bundan dolayı âlim ve şairlerle sıkı yakınlık kurdu. Epeyce şiirleri vardır. Farsça ve edebî bilgilerdeki kuvveti sebebiyle kimsenin şiirini beğenmez, hatta o şiirlerde çeşitli hatalar bulurdu. Hatta bir gün Sultan Selim'in tertip ettiği bir mecliste, yine bir şiiri tenkit edince Padişah; "Senin mahlasın Dahlî olsun." diye latife etmiştir. Sehî Bey ve Latîfî, şiirlerinin güzel olduğunu kaydeder.¹⁴⁸

Yavuz Sultan Selim döneminde yetişen diğer şairler şunlardır: Abdî (İslî), Abdurrahîm-i Tırsî, Alî, Âsafî, Üsküplü Atâ, Bâlî, Berkî, Beyânî, Buhârî, Celîlî, Cemîlî, Cenâbî, Çamçak Mehmed Efendi, Derûnî, Dervîş Mehmed Çelebi, Duhânî, Edâî, Emîrî, Fakîrî, Fenâyî Dede, Ferîdî, Figânî, Firdevsî, Gamî, Garîbî, Gazâlî, Habîb, Habîbî, Habîbî-i Berguşâdî, Hadîdî, Harîmî (Şehzade Korkut), Harîmî, Hasan Çelebi, Hayâlî, Hâşimî-i Acem, Hızrî, Hilâlî-i Kazzâz, Hersek-zâde Ahmed Paşa, Hüsrev Çelebi, Huzûrî, Kâbilî, Kâdirî, Kâtib Hasan, Keşfî-i Saruhanî, Keşfî, Latîfî-i Erdebilî, Mahremî, Makâmî, Mâyilî, Meâlî, Medhî, Mesîhî, Mihrî Hatun, Mîr Ayânî-i Şîrâzî, Muhyî, Nasûhî, Nehârî, Neşrî, Nikâbî, Niyâzî, Özrî, Penâhî, Sabâyî, Sâdıkî, Sadrî, Saffî, Sâ'ilî, Sedîd Tabîb-i Kazvînî, Sehâyî, Sehî Bey, Semâî, Sevdâyî, Sürûrî-i Acem, Şâh Çelebi, Şâhî, Şehdî, Şem'î, Şemsî, Şevkî (Edirneli), Tîgî, Ulvî, Vahyî, Vâlihî, Vâsî'î, Zamânî, Zamîrî (bak. Kartal 2019: 209-52; Yağcı 2014: 229-558).

Muhammed-i Kazvînî, Yavuz Sultan Selim'in isteği üzerine, Ali Şîr Nevâ'î'nin *Me-câlisü'n-nefâ'is* isimli tezkiresini Farsçaya tercüme etmiştir. Bu tercümenin 8. tabakasının 2. ravzasında, Yavuz Sultan Selim ile onun döneminde yetişen ve bulunan şairlere yer verilmiştir. Bu bölümde isimleri geçen şairleri, burada zikretmeyi uygun buluyoruz. Bu şairler şunlardır (bak. Nevâî 1323: 359-407; Kartal 2010: 184-87):

Sultân Selîm Şâh, Mevlânâ Behâuddîn Alî, Şeyh Abdullâh-ı Şebusterî, Mevlânâ Şemsüddîn-i Berda'î, Şeyh Mürşidüddîn (?), Mevlânâ Hazânî, Mevlânâ Abdullâh, Hâce Hâşim, Mevlânâ Bekâî, Mevlânâ Hayretî, Hâce Eyyûb, Hâce Muhammed-i Ketf, Mevlânâ Sedîd-i Tabîb, Mevlânâ Habîb, Mevlânâ Basîrî-i Acemî, Mevlânâ Halvâî, Mevlânâ Selâmî, Mîr Abdülbâkî, Şeyh Ebu'l-vecd, Şeyh-zâde-i Lâhîcî, Gıyâsuddîn-i Sabbâg, Hâce Necmî, Mevlânâ Râzî-i Bagdâdî, Mevlânâ Sedîd-i Tabîb-i Gîlânî, Seyyid Şerîf, Mevlânâ Refîkî, Mevlânâ Şihâb, Dîvâne-i Belhî, Mevlânâ Sadr-ı Dîvâne, Mevlânâ Nergisî, Şerîfî-i Şîrâzî, Ehlî-i Şîrâzî, Mevlânâ Yûsuf-ı Merveî, Mevlânâ Mektebî, Mevlânâ Sabûhî, Mevlânâ Âteşî, Şeyh Fethullâh, Mevlânâ Reşîd-i Kâzerûnî, Mevlânâ Mukîm-i Kâzerûnî, Mevlânâ Tâlibî, Mevlânâ Visâlî-i Kâşî, Mevlânâ Nasîr-i Leng, Kâdî Abdullâh-i Gîlânî-i Lâhîcânî, Mevlânâ Yârî, Mevlânâ Şâh Mahmûd, Mevlânâ Sûfî, Mevlânâ Fahr-i Halhâlî, Heftrengî, Mîr 'Ayânî, Mevlânâ Servî, Mevlânâ Behâ', Mevlânâ Fethullâh-i Kâtib, Mevlânâ 'Îmâd-i Kâtib, Mevlânâ Habîb-i Kâtib, Mevlânâ Latîf, Mevlânâ Hâşimî, Mevlânâ Misâlî, Mevlânâ Mecdüddîn-i Kâşî, Kâdî Selâmullâh, Şemsüddîn Muhammed-i Latîfî, Kâdî Şeyh-i Kebîr, Mevlânâ Pertevî, Mevlânâ Nasîbî-i Gîlânî, Mevlânâ Muhyiddîn, Mevlânâ Ümîdî, Mevlânâ Muhammed Mezheb-i Kirmânî, Mevlânâ Erşd, Mevlânâ Kabûlî, Rûzbeh, Mevlânâ

Hurremî, Mevlânâ Fahr, Şeyh Muhammed-i Tebrîzî, Mevlânâ Cevherî, Mevlânâ Rıf-kî, Mevlânâ ‘Ayşî, [Burada geçen şairin ismi zikredilmemiştir], Mevlânâ Seyfî, Mev-lânâ Yârî, Mevlânâ Hûşî-i Horâsânî, Mevlânâ Merevî, **Mevlânâ Ferruhî**, Emînî.¹⁴⁹

Sonuç

Sultan II. Bayezid’in oğlu ve Fâtih Sultan Mehmed’in de torunu olan Yavuz Sultan Selim, sekiz yıllık kısa saltanatı süresinde, yaptığı icraatlar ve gerçekleştirdiği fe-tihlerle dikkat çeken büyük ve önemli Osmanlı padişahlarından biridir. Yavuz Sul-tan Selim, özellikle Asya ve Afrika’da gerçekleştirdiği bu fetihleriyle; teslim aldığı Osmanlı topraklarını iki katına çıkararak Osmanlı Devleti’ni tam bir cihan devleti haline getirmiş, Doğu Anadolu’daki Şah İsmail önderliğindeki Safevî kontrolüne son vererek ideolojik tehdidi ortadan kaldırmış, Anadolu’nun güney ve güneydo-ğusundaki kargaşalığı nihayete erdirerek emniyeti sağlamış, böylece Anadolu’da bozulan birliği yeniden tesis etmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin, Kanûnî Sultan Süleyman döneminde gerçekleşecek olan altın çağının hazırlanmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Diğer taraftan, kutsal toprakları Osmanlı topraklarına katarak, hali-feliği Osmanlı’ya nakletmiştir.

Dedesi Fâtih Sultan Mehmed Han gibi bir ülkü insanı olan Yavuz Sultan Selim, de-desinden kendisine tevarüs eden düşünce, anlayış ve misyonla, İstanbul’u bir kültür ve sanat merkezi haline getirmeyi şiar edinmiştir. Bunun için gerekli olan tüm alt yapıyı hazırlamıştır. Akabinde bunun gerçekleşmesinin ancak ilim ve sanatla müm-kün olacağının şuurunda olduğundan, bunları icra eden âlim ve sanatkârları himaye edip desteklemiş ve onlara uygun çalışma ortamı sağlamıştır. Hatta bunu gerçekleştirmek için, Anadolu dışından birçok âlim ve sanatkârı, İstanbul’a ya getirmiş ya da davet etmiştir. Kendisi de şair olan Yavuz Sultan Selim, şiire ayrı bir ilgi duymuş ve şairlere destek vermiştir. Oluşturmuş olduğu meclislere, dönemin âlim ve şairleri katılmıştır. Bu tavrı vesilesiyle hem şiirin hem de ilmin Anadolu’da gelişimine katkı sağlamıştır.

Notlar

- 1 Yavuz Sultan Selim’in bu faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Altundağ 1997; Tansel 1989; Yücel vd 1991.
- 2 Bu unvanın Yavuz Sultan Selim’e verilmesiyle ilgili rivayetler için bak. Danişmend 2011: II/53.
- 3 Halil İnalcık’ın şu görüşlerine burada yer vermeyi uygun görüyoruz (2003: 63): “Osmanlı sultanının yasal durumu, I. Selim’in saltanatı döneminde köklü bir değişikliğe uğramıştır. Selim, hilafetin eski merkezî alanları olan Suriye ve Arabistan’ı imparatorluğa katarak İslâm dünyasının sınırlarında yalnızca bir gazi sultan değil, aynı zamanda Mekke ve Medine’nin hâmisî ve hac yollarının koruyucusu oluyordu. Bu, o zamanlar her Müslüman hükümdarın kullandığı halife unvanını taşımasından daha anlamlıdır.”
- 4 Meskûkât, basılmış madeni para demektir (Yılmaz 2010: 424).
- 5 Yavuz Sultan Selim, Şirvanşah’a göndermiş olduğu bir mektubunda ise; Allah’ın

kendisini, sapkınlığa düşmüş olanlarla savaşmak, gerçek İslâm kanunlarına göre düzeni kurmak ve Müslümanlar için Hac yollarını korumakla görevlendirdiğini iddia etmiştir (İnalcık 2018: 23).

- 6 Lütü Paşa, “*Ve tüccârdan ve ehl-i Sanâyi’den iki yüz hâne mikdârı sürüp İslâmbol’a gönderdiler.*” diyerek, bu sayının ikiyüz kadar olduğunu nakletmektedir. bak. Atik 2001: 219.
- 7 Yavuz Sultan Selim’in, Tebriz’den Anadolu’ya getirdiği nakkaş, ressam, hattat, müzehhip, musikişinas, çinici, okçu, aba dokuyucu gibi sanatçıların listesi için bak. Uzunçarşılı 2003.
- 8 Hasan Can, Yavuz Sultan Selim’in nedimi olup meşhur Osmanlı tarihçisi ve *Tâcü’t-tevârih* isimli tarih kitabının müellifi Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendi’nin babasıdır. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü’t-tevârih* içerisinde yer alan *Selim-nâme*’sini, babası Hasan Can’dan dinlediği rivayetlere istinaden yazmıştır.
- 9 Hüseyin-i Rumî, Ahmed-i Rumî, Firûz Bey’in kölesi Ahmed, Abdulvehhâb bin Fazlullah, Kâsım-ı İsfahânî, Muhammed bin Abdurrahman ve Hasan bin Hızır Yavuz döneminin diğer nakkaşlarıdır (Uzunçarşılı 2003: 26-27). Âli ise, Yavuz Selim’in Halep’ten Anadolu’ya gönderdiği Tâcüddîn Girihbend ile oğlu Hüseyin Bali’yi dönemin önemli nakkaşları arasında zikretmektedir (1982: 119).
- 10 Yavuz Selim ve Zembilli Ali Efendi arasında geçen bu şekildeki bazı olaylar için bak. İpşirli 2018: 442-44; Hoca 1992: 219-21.
- 11 Yavuz Sultan Selim döneminde yaşayan âlim ve şeyhler için ayrıca bak. Mecdî 1989: 379-436.
- 12 Bu eser, Muhammed b. Süleyman tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. bak. Çiçek 2013.
- 13 İbn Kemal’in, İbn Arabî’yle ilgili fetvası şu şekildedir: “Büyük şeyh, kerem kaynağı, ariflerin kutbu ve tevhid ehlinin imamı İbn Arabî kâmil bir müctehid, faziletli bir mürşiddir. Ona ait garip menkıbeler ve kerametler vardır. Birçok talebeleri de olan İbn Arabî, âlimler nezdinde kabul görmüştür. Kim onu reddederse hata etmiş, kim de reddinde ısrar ederse, sapıklığa düşmüş olur. Devlet başkanının iddia sahiplerini terbiye etmesi ve bu düşünceden caydırması gerekir.

Çünkü devlet başkanı, iyiyi emretmek, kötüden alıkoymakla görevlidir. İbn Arabî’nin birçok telif eseri vardır. *Fusûsu’l-hikem*, *Fütühâtü’l-mekkiye* bunlardır. Bu eserdeki meselelerin bir kısmı lafız ve mana bakımından malum olduğu gibi ilahî emre ve Peygamber’in şeriatına uygundur. Bir kısmının manasını anlamak zahir ehli için üstü kapalı olmakla beraber, bâtın ehli mutasavvıf için apaçıktır. Bu durumda kastedilen manayı kavramayan kimseye susmak gerekir. ‘Hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyin ardından gitme! Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.’ (İsra 17/36) ayeti de bunu gerektirir. Allah doğru yola ulaştırandır. Dönüş, O’nadır.” (Kara 2018: 469).

- 14 Hicabi Kırilangıç, *İdrîs-i Bidlîsî, Selim Şah-nâme*, Ankara 2001.
- 15 Mustafa Argunşah, *Şükrî-i Bitlisî, Selim-nâme*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay., 1997.
- 16 Hamdi Savaş, *İshak Çelebi ve Selim-namesi*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi.
- 17 İbrahim Hakkı Çuhadar, *Sücûdî’nin Selim-namesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1988.
- 18 Şefaettin Severcan, *Keşfi ve Selim-namesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995.
- 19 Ahmet Uğur – Mustafa Çuhadar, *Celâl-zâde Mustafa, Selim-nâme*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1997.
- 20 Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey’in Gazavât-nâme’si*, Ankara 1956, s. 28-29.
- 21 Ali Kökoğlu, *Kemal Paşa-zâde’nin Selim-namesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1994.
- 22 Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-tevârih*, c. IV, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Üçüncü Baskı, Eskişehir 1992, s. 122-367.
- 23 Abdüsselam Bilgen, *Adâ’î-yi Şîrâzî ve Selim-namesi [Araştırma, Metin ve Çeviri]*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1987.
- 24 Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüzgarıyla*, İstanbul 1985, s. 5-20.
- 25 Sultan II. Bayezid döneminde Anadolu’ya gelen Şeyh Hamdullah, “aralık zeamet ve otuz akça gündelik” görevi başlamış, hatta sultanın en candan musahibi ve vezirlerin bile kıskandığı saygıdeğer yakını olmuştur.

- Yavuz Selim döneminde ölmüştür. Bütün Anadolu hattatları arasında ona gösterilen saygı, başkalarına gösterilmemiştir. Nitekim onun hakkında şöyle denilmiştir (Âli, 1982: 55): “*Şeyhoghı Hamdî hattı tâ kim zuhûr buldı / ‘Âlemde bu muhakkak nesh oldu hatt-ı Yâkût*”
- 26 Ali Nihad Tarlan, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1946.
- 27 Ayrıca bazı kaynaklarda, Yavuz’un; “Cihânun gerçi nûş itdüm yidi tâsdan geçen zehrin / Velî ol zehr-i kâtilden beter gördüm nöker kahırın” beytini Çaldıran’da yeniçeriler için söylediği belirtilmektedir (Köksal 2017: 490).
- 28 Dünya, insanlardan boşalmış, devler ve yabani hayvanlarla dolmuştur. Devler ve yabani hayvanlar için ne yapayım, bilmiyorum. Ey Ali! Yardım et.
- 29 Aslan gibi Haricilerin canlarına pençe attım/vurdum. Hüseyin’in kanının öcünü/ intikamını almak istiyorum. Ey Ali! Yardım et.
- 30 **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. II: 567; Nail Tuman, c. II: 646; İpekten, 1988: 2.
- 31 Necati Sungur, *Âhî Divânı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1994.
- 32 M. Fatih Köksal, “Âhî’nin *Hüsrev ü Şîrîn* Mesnevisi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 6, Sivas 1998, s. 209-53.
- 33 M. Fatih Köksal, *Yenipazarlı Vâlî, Hüsn ü Dil [İnceleme-Tenkitli Metin]*, Kitabevi, İstanbul 2003.
- 34 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 188-89; Latîfî, 1990: 89-93, 2001: 182-85; Hasan Çelebi, c. I, 1989: 191-96; Âşık Çelebi, 1994: 175-79; Beyânî, 1998: 38-39; İsen, 1988, 1994: 173-75; Nail Tuman, c. I: 81; Bursalı, 1333, c. II: 67; Kâtib Çelebi, trhs., C. I: 778; Mehmed Süreyyâ, 1311, C. II: 119; Şemsettin Samî, 1996, C. I: 502-3; Muallim Nâcî, 1986: 301; Gibb, 1999: 482-501; TYDK 1947: I/92-93; İpekten, 1988: 14-15, 1996: 76-77; Şentürk, 1999: 149-54.
- 35 Levend, Agâh Sırrı, “Bilinmeyen Eski Eserlerimizden: Ahmed Rıdvân’ın *İskender-nâme’si*”, *Türk Dili*, c. 1, sy. 3, 1951, s. 23-31.
- 36 Agâh Sırrı Levend, “Bilinmeyen Eski Eserlerimizden: Ahmed Rıdvân’ın *Leylâ ve Mecnûn’u*”, *Türk Dili*, c. 1, sy. 7, 1952, s. 13-8.
- 37 Orhan Kemal Tavukçu, *Ahmed Rıdvân, Hüsrev ü Şîrîn [İnceleme-Metin]*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2000.
- 38 Nebi Yılmaz, *Ahmed-i Rıdvân, Rıdvânîyye [Metin-Dizin-Tıpkıbasım]*, Ankara: Bizim Büro, 2007.
- 39 Avni Gözütok, *Hayâtî, Mahzenü’l-esrâr [Metin-Dizin-Tıpkıbasım]*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay., 2001.
- 40 Hamza Koç, “16. Yüzyılda Yazılmış Bir Behrâm-ı Gûr Mesnevisi I [İnceleme-Edisyon Kritikli Metin]”, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2010; Reyhan Öztuluç, “16. Yüzyılda Yazılmış Bir Behrâm-ı Gûr Mesnevisi II [İnceleme-Edisyon Kritikli Metin]”, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2010.
- 41 Halil Çeltik, *Ahmed-i Rıdvân Divanı*, Ankara, 2011.
- 42 **Kaynaklar:** Ünver, 1979, 1982, 1986, 1989; Çeltik 2011: 1-8; İpekten vd., 1988: 18; Sehi Bey, 1980: 83-84; Latîfî 1990: 109-110, 2000: 169; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 149.
- 43 **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. II: 613-14; Sicill-i Osmânî, 1311, c. III: 497; Nail Tuman, c. II: 701; İpekten, 1988: 27.
- 44 Fikret Sarısoy, *Basîrî’nin Farsça Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale 2001.
- 45 Ahmet Kartal, *Basîrî ve Türkçe Şiirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.
- 46 **Kaynaklar:** Çavuşoğlu, 1992, 1976: 78-80; Kurnaz, 1997: 73-80; Nevâî, 1323: 381-2; Sehî Bey, 1980: 201-2; Latîfî, 1990: 128-31; İsen, 1994: 152-3; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 214-7; Riyâzî: 40b-41a; Beyânî, 1997: 45-6; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 194-8; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 780; Süreyyâ, 1311, c. II: 21; Sâmî, 1996, c. II: 1318; Nail Tuman, c. I: 100; Hayyâmpûr, 1338, c. I: 138; Kartal, 2000: 35; Sarısoy 2001: 28, divan, 22-26.
- 47 İsmail Erünsal, *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi with a Critical Edition of His Divân*, İstanbul 1983.
- 48 Necati Sungur, *Tâcî-zâde Cafer Çelebi, Heves-nâme [İnceleme-Tenkitli Metin]*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2006.
- 49 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 69-70; Latîfî, 1990: 138-40, 2001: 209-12; Hasan Çelebi, 1989, C. I: 246-52; Beyânî, 1997: 58-60; Âşık Çelebi, 1994, C. I: 215-24; Riyâzî: 45a-47a;

- Mecdî, 1989: 335-7; Kâtib Çelebi, trhs., C. I: 782, C. II: 2047; Hoca, 1992, C. V: 244-5; Süreyyâ, 1311, C. II: 68-9; Bursalı, 1333, C. I: 263-4; Sâmî, 1996, C. III: 1819-20; Fâik, trhs. 261-8; Nail Tuman, C. I: 148; Müstakimzâde, 1928: 148-9; TYDK, C. I-II: 89-91; BTK, 1985, C. II: 239-44; Gökbilgin, 1964; İpekten, 1988: 81; Altunbaş, 1987: 73; Gölpınarlı, 1954: 18, 79-80; Çiftçi, 1997: 140-52; Bayrak, 1998: 57; Bayrak, 1992: 205-6; Gövsa, trhs. 77; Külekçi, 1999, C. II: 456-62; Şentürk, 2002: 104-9; Gibb, 1999: 470-81; Şentürk, 1999: 121-36.
- 50 Şevkiye Kazan Nas, *Celîlî Divânı [İnceleme-Metin]*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2011; Arzu Atık, *Celîlî Dîvânı [3b-46a] [İnceleme-Metin]*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2003.
- 51 Şevkiye Kazan Nas, *Celîlî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi [İnceleme-Metin]*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2011.
- 52 Hüseyin Ayan, "Celîlî'nin *Hecr-nâme'si*", *Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, sy 14, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 1986, s. 155-173.
- 53 Hüseyin Ayan, "Celîlî'nin *Mehek-nâme'si*", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. II, İzmir, 1983, s. 5-13.
- 54 **Kaynaklar:** Aksoy, 1993; İsen, 1994: 203-5; Sehî Bey, 1980: 198; Latîfî, 1990: 144-6, 2000: 213-14; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 257-9; Beyânî, 1997: 61; Şarlı, 1994: 327; Kâtib Çelebi, trhs. c. I: 704, 724, c. II: 1571; Belîğ, 1998: 454-5; Şemsettin Sâmî, 1996, c. III: 1869; Bursalı, 1333, c. II: 125-6; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 81; Nail Tuman, c. I: 154; Levend, 1959: 199-208, 1989; Mansuroğlu, 1964; BTK, 1986, c. III: 412-14.
- 55 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 204-5; Latîfî, 1990: 149-50, 2001: 219-20; Nail Tuman, c. I: 170; Çiftçi, 1997: 159; Köksal, 2001, c. I: 189, c. II: 401.
- 56 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 78-79; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 648-53; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 751-54; Beyânî, 1997: 206-207; Nail Tuman, c. II: 774-75; İpekten, 1988: 131-32.
- 57 **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. II: 696-99; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 781; Nail Tuman, c. II: 798; İpekten, 1988: 135, 1996: 74.
- 58 **Kaynaklar:** Nevâî, 1323: 393; Beyânî, 1363, c. I-II: 564; Hayyâmpûr, 1368, c. II: 687; Kartal, 2000: 35-6.
- 59 Mehmet Hengirmen, *Güvâhî, Pend-nâme*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983.
- 60 **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 192-95, 2000: 471-73; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 369-70; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 824824-25; Beyânî, 1997: 234-35; İsen, 1994: 182; Bursalı, 1333, c. II: 389; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 85; Nail Tuman, c. II: 870; İpekten, 1988: 165.
- 61 **Kaynaklar:** Kurnaz, 1997: 100-4, 1999: 66-9; Sehî Bey, 1980: 97; Latîfî, 1990: 200, 2001: 220; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 276-7; Beyânî, 1997: 65; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 296-9; Mecdî, 1989: 449-51; Süreyyâ, 1311, c. II: 97; Sâmî, 1996, c. III: 1914; Bursalı, 1333, c. 275; Nail Tuman, c. I: 175; Fâik, 1309; Müstakimzâde, 1928: 381; Akün, 1997; Çavuşoğlu, 1976: 81-2; İpekten, 1988: 169, 1996: 72.
- 62 **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 207-8, 2000: 230-32; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 312-13; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 307-8; Beyânî, 1997: 74; İsen, 1994: 175-76; Mecdî, 1989: 385-86; Nail Tuman, c. I: 220; Bursalı, 1333, C. I: 273; Şemsettin Sâmî, 1996, c. III: 1978; İpekten, 1988: 177, 1996: 68.
- 63 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 68-9; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 836-42; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 318-25; Beyânî, 1997: 77-8; Riyâzî: 60a-60b; Mecdî, 1989: 308-11; Nail Tuman, c. I: 236-7; Müstakimzâde, 1928: 249-50; Bursalı, 1333, c. I: 255; Sâmî, 1996, c. III: 2007; İpekten, 1988: 192-3; Faik Reşat, trhs.a: 111-2; Uzunçarşılı, 1965: 232; Levend, 1953: 500; Bayrak, 1998: 123.
- 64 **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. II: 866-8; Beyânî, 1997: 89; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 353; Latîfî, 1990: 228, 2000: 252-53; Riyâzî: 67a-67b; Kâtib Çelebi, trhs., c. II: 1571; Mecdî, 1989: 333-4; Sâmî, 1996, c. III: 2070; Süreyyâ, 1311, c. III: 404; Bursalı, 1333, c. I: 357; Nail Tuman, c. I: 260; Muallim Nâcî, 1986: 213; İpekten, 1988: 196, 1996: 68-69; Levend, 1959: 368; Canım, 1995: 87-88; Köksal, 2001, c. I: 212-13, c. III: 3003; Muallim Nâcî, 1986: 213.
- 65 Mehmet Akay, *İbrahim Gülşenî'nin Divânı [Metin-Dil Hususiyetleri-Sözlük]*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996; Mehmet Avçın, *İbrahim Gülşenî Divânı*, Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2021.
- 66 Bayezit Devlet Kütüphanesi, Nu. 3588.
- 67 İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Farsça Yazmalar Nu. 1233.

- 68 **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 59-60, 2000: 128-31; Atâ'î, 1989, c. II: 67-8; Kâtib Çelebi, trhs. c. I: 808; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. I: 93; Nail Tuman, c. II: 857-8; Bursalı, 1333, c. I: 19-20; Şemsettin Sâmî, 1996, c. I: 570; Sâdık Vîcdânî, 1995: 197-99; Terbiyet, 1314: 318-9; TYDK 1847: I/102-3.
- 69 Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kısım Nu. 1888/3.
- 70 İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Farsça Yazmalar Bölümü Nu. 823.
Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Kısım Nu. 30.
- 71 Hicabi Kırılancık, *İdris-i Bidlîsi, Selim Şah-nâme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001.
- 72 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 46; Mecdî, 1989: 327-8; Kâtib Çelebi, trhs., c. II: 2043; Hoca, 1992, c. V: 238-9; Müstakimzâde, 1928: 110-1; Süreyyâ, 1311, c. I: 309-10; Bursalı, 1333, c. I: 6-8; Şemsettin Sâmî, 1996, c. II: 811; Nail Tuman, c. I: 24; Ahmed Rifat Efendi, 1299, c. I: 109-10; Özcan, 1998; Bayrakdar, 1991; Tavakkoli, 1974; Babinger, 1992: 51-5; Karahan, 1952: 10, 1991: 116-8; Taberî, 1372: 427; Bayrak, 1998: 120; Gövsa, trhs. 187.
- 73 **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. I: 151; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 170; Şemsettin Sâmî, 1996, c. II: 1027; Nail Tuman, c. I: 55.
- 74 Mehmed Çavuşoğlu - M. Ali Tanyeri, *Üsküplü İshak Çelebi, Divân [Tenkitli Basım]*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yay., 1990.
- 75 İsmet Parmaksızoğlu, “Üsküplü İshak Çelebi ve *Selîmnâmesi*”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Eylül 1951 - Mart 1952*, c. III, sy. 5-6, İstanbul 1953, s. 123-34.
- 76 Metin Akkuş, “Türk Edebiyatında Bursa Şehrengizleri-I: İshak Çelebi'nin Bursa Şehrengizi”, *Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi: Prof. Dr. Halûk İpekten'in Anısına*, sy. 1, Erzurum 1993, s. 81-85.
- 77 **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 250-3, 2000: 171-74; İsen, 1994: 191-3; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 158-64; Beyânî, 1997: 26-7; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 135-44; Mecdî, 1989: 468-71; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 775, c. II: 1001; Bursalı, 1333, c. II: 76; Nail Tuman, c. I: 32-3; Şemsettin Sâmî, 1996, c. II: 903; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. I: 324; BTK, 1986, c. III: 278-81; TYDK, 1947, c. I: 111-2; Babinger, 1992: 60; Levend, 1957: 28-9; Gövsa, trhs. 191; Külekçi, 1999, c. II: 484-9; Şentürk, 1999: 231-34; İpekten, 1988: 230, 1996: 72-73.
- 78 **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 223; C. II: 1482; Sehî Bey, 1980: 856; Nail Tuman, c. I: 16; İpekten, 1988: 18.
- 79 Mustafa Demirel, *İbn Kemâl - Divan*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1996.
- 80 İbn-i Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân [I. Defter]*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991; Kemâl Paşa Oğlu Şemsüddin Ahmed, İbn-i Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân [II. Defter]*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991; Kemalpaşazâde (İbn Kemâl), *Tevârîh-i Âl-i Osmân [III. Defter]*, haz. Abdullah Satun, İstanbul 2015; İbn Kemâl [Kemalpaşazade], *Tevârîh-i Âl-i Osmân [IV. Defter]*, haz. Koji İmazawa, Ankara 2000; İbn-i Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân [VII. Defter]*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991; İbn-i Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân [VIII. Defter]*, haz. Ahmet Uğur, Ankara 1997.
- 81 Mustafa Çiçekler, *Kemal Paşa-zâde ve Nigâristân'ı*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994.
- 82 Mustafa Demirel, *Kemâl Paşa-zâde, Ahmed bin Süleymân Şemse'd-dîn Yûsuf u Züleyhâ [Transcription and Facsimile Edition of the Manuscript Süleymaniye Lala İsmail Efendi 621]*, Harvard 2004.
- 83 **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 224-25, c. III: 3005; Sehî Bey, 1980: 92-93; Latîfî, 1990: 96-100, 2000: 159-62; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 112-23; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 122-34; Beyânî, 1997: 21-23; Mecdî, 1989: 381-85; Müstakimzâde, 1978: 16; Kâtib Çelebi, trhs., c. II: 1976; Bursalı, 1333, c. II: 223; Şemsettin Sâmî, 1996, c. V: 3886; Fâik, 1309b; Uğur, 1981, 1987, 1987a, 1988; Saraç, 1995; Canım, 1995: 109-15; Nail Tuman, c. I: 10; Ahmed Rifat Efendi, 1299-, c. IV: 150; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. 197; Gibb, 1999: 521-30; Şentürk, 1999: 207-13.
- 84 H. Bilen Burmaoğlu, *Lâmî'î Çelebi Divânı [Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkidli Metni]*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1983.
- 85 Mustafa İsen - Hamit Burmaoğlu, “Lâmî'nin Bursa Şehrengizi”, *Yedi İklim*, c. 5, sy. 40, 1993, s. 103-5.
- 86 Erdoğan Uludağ, *Vak'aya Dayalı Bir Eser Olarak Lâmi'i Çelebi'nin Salâmân u Absâl Mesnevisi [İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme]*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1997.

- 87 Nuran Tezcan, *Lâmî's Gûy u Çevgân* Supplementband 35, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1994.
- 88 Hasan Ali Esir, *Bursalı Lâmi'î Çelebi: Hayatı – Edebî Kişiliği – Ferhat-nâme'nin Tahlili ve Tenkitli Metni*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999.
- 89 Gönül Ayan, *Lâmi'î, Vâmuk u Azrâ [İnceleme-Metin]*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 1998.
- 90 Fatma Zehra Kavukçu, *Lâmi'î Çelebi'nin Vîs ü Râmin'i [İnceleme-Metin]*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1994.
- 91 Abdurrahmân-ı Câmî, *Nefehâtü'l-üns min-Hazarâtü'l-kuds*, Terceme ve Şerh: Lâmi'î Çelebi; Giriş: Süleyman Uludağ, İstanbul: Marifet Yay., 1993.
- 92 Saim Sakaoğlu, “Bursalı Lâmi'î'nin *Letâ'if*indeki Hayvan Masalları”, *Journal of Turkish Studies, In Memorium Ali Nihat Tarlan*, yayımlayanlar: Şinasi Tekin - Gönül A. Tekin, vol. 3, 1979 .
- 93 Sadettin Eğri, *Lâmi'î'nin Şerefü'l-insân'ı*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1997.
- 94 Salih Gülerer, *Lâmi Çelebi-İbretnumâ [İnceleme – Metin]* , Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1988.
- 95 Dvorak, Rudolf, *Hüsn ü Dil Persicha Allegorie von Fettâhî aus Nisapur hrsg. Übers und erklart und Mit Lâmi'î's Türkischer Bearbeitung Vergliechen*, Denkschriften der Akademie, Wien 1839; Ülkü Ayan, *Lâmi'î Çelebi'nin Hüsn ü Dili [İnceleme-Metin]*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1987.
- 96 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 104; Latîfî, 1990: 280-3, 2000: 475-80; İsen, 1994: 266-7; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 381-8; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 830-4; Beyânî, 1997: 237-8; Riyâzî: 127b-128a; Belîğ, 1998: 176-80; Mecdî, 1989: 431-3; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 666, 808, c. II: 996, 1044, 1064, 1066, 1123, 1258, 1524, 2045; Şemsettin Sâmî, 1996, c. V: 3973-4; Nail Tuman, c. II: 873-4; Ahmed Rifat Efendi, 1300, c. VI: 131-2; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 415, c. IV: 86-7; Muallim Nâcî, 1986: 311; Bursalı, 1333, c. II: 492-5; Fâik, 1309a; TYDK, 1947, c. I: 98-100; Ayan, 1994; Gülerer, 1988; Karahan, 1964; Kut, 1976; Tezcan, 1979; Levend, 1957: 25-7; Gölpınarlı, 1954: 20, 89-90; Gövsa, trhs. 228; Külekçi, 1999, c. I: 27-33, 412-8, c. II: 74-80, 269-77, 279-99, 478-83; BTK, 1986, c. III: 247-57; c. IV: 141-7; Şentürk, 1999: 187-91.
- 97 **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 230, c. II: 913, 1557, c. III: 1789, 2877; Sehî Bey, 1980: 174; Latîfî, 1990: 294-95, 2000: 490-92; Nail Tuman, c. II: 891.
- 98 **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 321-22, 2000: 501; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 429-33; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 913-15; Beyânî, 1997: 267; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4329; Nail Tuman, c. II: 966; İpekten, 1988: 294, 1996: 79.
- 99 M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma'ü'n-nezâ'ir [İnceleme-Tenkitli Metin]*, 3 c., Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2001.
- 100 Ziya Avşar, *Edirneli Nazmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Türkî-i Basit ve Gazeller Dışındaki Nazım Şekil ve Türleri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1998; Sibel Üst, *Edirneli Nazmî Divanı [İnceleme-Metin]*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011.
- 101 **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 326-29, 2000: 535-38; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 468-70; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 996-97; Beyânî, 1997: 296-97; İsen, 1994: 279; Nail Tuman, c. II: 1067-68; Bursalı, 1333, c. II: 436; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 560; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 817; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4589; İpekten, 1988: 327; Canım, 1995: 133-37; Atsız, 1934; Avşar, 1998.
- 102 **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 337-38, 2000: 523; Nail Tuman, c. II: 1035.
- 103 **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 246-47; c. II: 1043, c. III: 1878, 2340, 2509-10, 2661, 2818-19; Sehî Bey 1980: 155-56; Latîfî, 1980: 343-45, 2000: 540-41; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 483-96; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 1015-17; Beyânî, 1997: 305-6; İsen, 1994: 182-83; Mecdî, 1989: 473-75; Belîğ, 1998: 511-12; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4624; Nail Tuman, c. II: 1118; İpekten, 1988: 340, 1996: 74.
- 104 Bak. Kemal Yavuz, “Nihânî'nin Yavuz Sultan Selim İçin Yazdığı Muamma Kasidesi ve Çözümü”, *Türk Dili Edebiyatı Dergisi*, c. 8, s. 547-583, İstanbul 1998.
- 105 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 181; Latîfî, 1990: 345-47, 2000: 541-42; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 497; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 1017-19; Beyânî, 1997: 308-9; İsen, 1994: 183; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 596; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 4624; TYDK 1947: I/93-94; Tuman, c. II: 1120-21; İpekten, 1988: 341, Köksal, 2001, c. I: 247, c. III: 3010.

- 106 P. Kappert, *Celâl-zâde Mustafa, Tabakatü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik*, Wiesbaden 1981; Funda Demirtaş, *Celâl-zâde Mustafa, Tabakatü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2009.
- 107 Ahmet Uğur - Mustafa Çuhadar, *Celâl-zâde Mustafa, Selim-nâme*, İstanbul 1997.
- 108 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 79-81; Latîfî, 1990: 354-5, 2000: 529-32; Ahdî, 1996: 246-9; Âşık Çelebi, 1994: 461-4; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 988-91; Beyânî, 1997: 293-4; Riyâzî: 140b; Atâ'î, 1989, C. II: 113-4; Kâtib Çelebi, trhs., c. II: 1108, 1728; Bursalı, 1333, c. III: 37-9; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4577; Nail Tuman, c. II: 1058-9; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 375; Müstakimzâde, 1928: 525; Ahmed Rifat Efendi, 1300: 83; Haskan, 1993, c. I: 75.
- 109 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 62-63; Latîfî, 1990: 369-70, 2000: 276-77; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 773; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 417-19; Beyânî, 1997: 104-5; Atâ'î, 1989: 103; Şemsettin Sâmî, 1996, c. II: 1585, c. III: 2299; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 43; Bursalı, 1333, c. II: 111; Nail Tuman, c. I: 372; İpekten, 1988: 359, 1996: 66-67; Turan, 1997.
- 110 Hanife Koncu, "Refikî ve Tercî-i bendi", *Osmanlı Araştırmaları [Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan-III]*, sy. 27, 2006, s. 255-280.
- 111 **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 253, c. III: 3011; Sehî Bey, 1980: 191; Latîfî, 1990: 367-69, 2000: 274-76; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 770-73; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 412-13; Beyânî, 1997: 103; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 790; Müstakimzâde, 1928: 205; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 413; Nail Tuman, c. I: 371; İpekten, 1988: 377.
- 112 Ziya Avşar, *Revânî Divânı [Tenkidli Metin]*, Niğde 2000; Ali Nihad Tarlan, *Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Divan Şiiri: Revânî-Hayretî, Hâverî-Ahî-Peyâmî-Sânî*, İstanbul 1949, s. 3-22; Samiye İncoğlu, *Revânî Divânı'nın Edisyon Kritik ve Transkripsiyonu*, Bitirme Tezi, İstanbul 1961.
- 113 Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkinâmeler ve İşretnâme*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- 114 **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 254-55, c. III: 3011-12; Sehî Bey, 1980: 148-49; Latîfî, 1990: 372-76, 2000: 278-81; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 776-81; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 419-23; Beyânî, 1997: 105-7; İsen, 1994: 176-77; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 790; Müstakimzâde, 1928: 560; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II/420; Şemsettin Sâmî, 1996, c. 2306; Bursalı, 1333, c. II: 180; Nail Tuman, c. I: 377-78; Gibb, 1999: 502-20; Canım, 1995: 91-99; İpekten, 1988: 384, 1996: 69-70; Şentürk, 1999: 161-67.
- 115 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 99; Latîfî, 1990: 390-1, 2000: 303; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 531-2; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 462-4; Beyânî, 1997: 121-2; Mecdî, 1989: 337-38; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 25; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2573; Bursalı, 1333, c. I: 263; Müstakimzâde, 1928: 149; Nail Tuman, c. I: 428-29; İpekten, 1988: 405, 1996: 77-78.
- 116 **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 396-99, 2000: 291-95; Âşık Çelebi, 1994, c. 503-4; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 444-45; Beyânî, 1997: 115-16; İsen, 1994: 225; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 3; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2483; Nail Tuman, c. I: 403; İpekten, 1988: 412-13; Canım, 1995: 82-85; İpekten, 1988: 412-13, 1996: 75.
- 117 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 151-2; Latîfî, 1990: 402-3; İsen, 1994: 178; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 474-5; Beyânî, 1997: 125; Riyâzî: 85b-86a; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 50; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2570; Nail Tuman, c. I: 441-41; İpekten, 1988: 428-9; Fâik, trhs.: 259-60.
- 118 Sehî Bey, 1980: 241-42; Yağcı 2014: 489-492.
- 119 **Kaynaklar:** Nevâî, 1323: 127-8, 315-6; 1961: 203-4; Dânişmend, 1948, C. II: 15.
- 120 **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 415-16, 2000: 560-61; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 568-69; İsen, 181; İpekten, 1988: 455.
- 121 Ağâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâme'si*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956, s. 179-361; Raif Vırmiça, *Suzi ve Vakıf Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- 122 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 194-95; Latîfî, 1990: 421-25, 2000: 311-14; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 548-50; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 491-93; Beyânî, 1997: 130-31; İsen, 1994: 178-79; Nail Tuman, c. I: 457; Bursalı, 1333, c. II: 231; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 114; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2684; İpekten, 1988: 456-57; Şentürk, 2002: 112-16.

- 123 Buradaki “süci” içki/şarap demektir. “İti” ise keskin anlamına gelmektedir.
- 124 İbrahim Hakkı Çuhadar, *Sücûdî’nin Selim-nâmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 1988.
- 125 **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 270-71, c. III: 3014; Sehî Bey, 1980: 192; Latîfî, 1990: 420-21, 2000: 296-97; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 507-8; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 449-50; İsen, 1994: 177-78; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 9; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2538; Nail Tuman, c. I: 415; İpekten, 1988: 457, 1996: 70-71; Babinger, 1992: 61-62; Şentürk, 2002: 112-16.
- 126 **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. II: 791-4; Mecdî, 1989: 454-5; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 132; Nail Tuman, c. II: 478; Kurnaz, 1997: 86, 1999: 85; İpekten, 1988: 463-4; Terbiyet, 1314: 188-9; Beyânî, 1363, c. I-II: 289-90.
- 127 Mîr Nizâmeddîn Alî Şîr Nevâî, *Mecâlisü’n-nefâis*, be-Sa’y u İhtimâm-i Ali Asgar Hikmet, Tehrân 1323, s. 179-409; Ahmet Kartal, “Ali Şîr Nevâî’nin *Mecâlisü’n-nefâis* İsimli Tezkiresi ve XVI. Asırda Yapılan Farsça İki Tercümesi”, *Bilig*, sy. 13, Bahar, Ankara, 2000, s. 21-65.
- 128 **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. II: 794-8; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 511-3; Mecdî, 1989: 341-2; Hoca, 1992: V/249; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 109; Nail Tuman, c. II: 913; Şemsettin Sâmî, 1996: 1970; Kurnaz, 1997: 71-2, 1999: 96-7; İpekten, 1988: 464; Kurdoğlu, 1967: 78-80; Taberî, 1372: 352.
- 129 Mehmed Süreyyâ, Trabzon’da Kanûnî Sultan Süleyman’a intisap ettiğini söyler. bak. c. III, s. 181.
- 130 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 172-3; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 818; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 529; Süreyyâ, 1311, c. III: 181; Nail Tuman, c. II: 516; Sâmî, 1996, c. IV: 2892; İpekten, 1988: 472; Köksal, 2001, c. I: 275; c. III: 3015.
- 131 Hasan Aksoy, *Derviş Şemseddin, Kuşların Münazarası - Deh Murg-*, İstanbul 1998; Mahmut Kaplan, *Deh-murg-ı Şemsî [İnceleme-Metin-Sözlük]*, Manisa 2003.
- 132 **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 441-42, 2000: 331-32; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 806-7; Beyânî, 1997: 137-38; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 521; Nail Tuman, c. II: 501; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2873; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 170; İpekten, 1988: 475-76
- 133 **Kaynaklar:** Nevâî, 1323: 370-77; Kartal, 2000: 35.
- 134 **Kaynaklar:** Âşık Çelebi, 1994, c. II: 816-17; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 537-38; Belig, 1998: 478-79; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 172; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 288; Bursalı, 1333, c. III: 72; Nail Tuman, c. II: 508; İpekten, 1988: 480, 1996: 209.
- 135 Mehmet Kanar, *Fehmî ve Şebisterî’den Şem ve Pervane*, İstanbul: İnsan Yay., 1995.
- 136 **Kaynaklar:** Nevâî, 1323: 366-69; Deyhîm, 1367, c. I: 537-39; Terbiyet, 1314: 266-67; Hayyâmpûr, 1368, c. II: 620; Kartal, 2000: 35.
- 137 **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 278-79, c. II: 497-98, 809; Sehî Bey, 1980: 84; Latîfî, 1990: 452-53, 2001: 345-47; Âşık Çelebi, 1994, c. 825-27; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 539-40; Beyânî, 1997: 144; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2898; Nail Tuman, c. II: 525; İpekten, 1988: 489.
- 138 Mustafa Argunşah, *Şükrî-i Bitlisî, Selim-nâme*, Kayseri: Erciyes Üni. Yay., 1997.
- 139 **Kaynaklar:** Latîfî, 1990: 456, 2000: 325-27; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 519; İsen, 1994: 233-5; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 802-6; Nail Tuman, c. II: 494; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 155; Bursalı, 1333, c. III: 72; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2864; Babinger, 1992: 58-9; Erünsal, 1984: 9; BTK, 1986, c. III: 286-8.
- 140 **Kaynaklar:** Köksal 2001, c. I: 280, C. III: 3016; Sehî Bey, 1980: 150; Latîfî, 1990: 458-60; 2000: 372-74; Âşık Çelebi, 1994, c. I: 320-22; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 580-82; Beyânî, 1997: 156-57; İsen, 1994: 181; Kâtib Çelebi, trhs., C. I: 798; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. III: 241; Nail Tuman, c. II: 580-81; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2989; İpekten, 1988: 502, 1996: 72.
- 141 Ahmet Mermer, *Türkî-i Basit ve Aydınlı Visâli’nin Şiirleri*, Ankara 2006.
- 142 **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. 284, c. III: 3017; Sehî Bey, 1980: 161-62; Latîfî, 1990: 481-83, 2000: 562-63; Hasan Çelebi, 1989, c. II: 1040-41; İsen, 1994: 169; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 819; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. IV: 608; Şemsettin Sâmî, 1996, c. VI: 4687; Nail Tuman, c. II: 1166; İpekten, 1988: 530
- 143 Ali Nihad Tarlan, *Zâtî Divânı [Gazeller Kısım - I]*, İstanbul: İÜEF Yay., 1967; Ali Nihad Tarlan, *Zâtî Divânı [Gazeller Kısım - II]*, İstanbul: İÜEF Yay., 1970; Mehmed Çavuşoğlu – M. Ali Tanyeri, *Zâtî Divânı*

- [*Gazeller Kısmı – III*], İstanbul: İÜEF Yay., 1987; Orhan Kurtoglu, *Zâtî Divânı: Gazeller Dışındaki Şiirler [İnceleme- Tenkitli Metin]*, Ankara 2016.
- 144 Mehmed Çavuşoğlu, “Zâtî’nin Letâ’î’i I”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XVIII, İstanbul 1970, s. 25-51; Mehmed Çavuşoğlu, “Zâtî’nin Letâ’î’i II”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXII, İstanbul 1977, s. 143-61.
- 145 Sadık Armutlu, *Zâtî’nin Şem’ u Pervâne Mesnevîsi [İnceleme-Metin]*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi 1998.
- 146 Derya Karaca, “Zâtî’nin Şehrengizi”, *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 11, sy. 55, 2018.
- 147 **Kaynaklar:** Köksal, 2001, c. I: 288-89; Sehî Bey, 1980: 187-88; Latîfî, 2000: 262-67; Âşık Çelebi, 1994, c. II: 888-906; Hasan Çelebi,

1989, c. I: 382-93; Beyânî, 1997: 97-98; İsen, 1994: 215-18; Kâtib Çelebi, trhs., c. I: 789; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 341; Şemsettin Sâmî, 1996, c. III: 2224; Bursalı, 1333, c. II: 176; Nail Tuman, c. I: 284-85; İpekten, 1988: 546-47, 1996: 75-76; Muallim Nâcî, 1986: 199-205; Şentürk, 1999: 235-46.

- 148 **Kaynaklar:** Sehî Bey, 1980: 64; Latîfî, 1990: 498-97, 2000: 288; Hasan Çelebi, 1989, c. I: 434-35; Nail Tuman, c. I: 395; Şemsettin Sâmî, 1996, c. IV: 2449; Mehmed Süreyyâ, 1311, c. II: 436; İpekten, 1988: 549-50, 1996: 67-68.
- 149 Bu şairler listesinde, isimleri bold/koyu yazılanlar, bizzat Türk olduğu veya Türkçe şiir söylediği belirtilen şairlerdir. İtalik olarak isimleri kayıtlı olanlar ise, Anadolu’ya dışarıdan gelenleri göstermektedir.

Kaynakça

- Adıvar, A. Adnan (1970), *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ahdî (1996), *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı*, haz. Süleyman Solmaz, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Ahmet Rasim (trhs.), *Osmanlı Tarihi*, c. I, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Ahmet Rıf’at (1998), *Devhatü’n-nukabâ [Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibüleşrafı]*, haz. Hasan Yüksel - M. Fatih Köksal, Sivas: Dilek Matbaası.
- Ahmed Rifat Efendi (1299-1300), *Lügat-i Târihiyye ve Coğrâfiyye*, 7 c., İstanbul.
- Ak, Mahmut (1999), “Hind Donanması Kaptanı ve Bahriye Müellifi Pîrî Reis (Gelibolu, 1470? – Mısır, 1554), *Osmanlı*, c. VIII, Ankara, s. 372-77.
- Aksoy, Hasan (1993), “Celîlî, Hâmidîzâde (ö. 977/1569)”, *TDV İA*, c. 7, İstanbul, s. 269-70.
- Akün, Ömer Faruk (1997), “Hâfız-ı Acem (ö. 958/1551)” mad., *TDV İA*, c. 15, İstanbul, s. 80-3.
- Akün, Ömer Faruk (1980), “Sehi Bey” mad., *İA*, c. 10, İstanbul, s. 316-20.
- Âli (1982), *Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları [Menakıb-ı Hünerverân]*, haz. Müjgan Cumbur, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Alî Emîrî (1334), “Türk Edebiyatı’nın İran Edebiyatı’ndaki Tesiri”, *Târîh ve Edebiyyât*, aded: 2, 30 Nisan.

- Altunbaş, Kurtuluş (1987), “Amasyalı Divan Şairleri”, *Millî Kültür*, sy. 59, Aralık, Ankara, s. 71-5.
- Altundağ, Şinasi (1997), “Selim I”, *İA*, c. 10, İstanbul, s. 423-34.
- Andrews, Walter G. (2000), *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, çev. Tansel Güven, İstanbul: İletişim Yay.
- Argunşah, Mustafa (1994), “Bitlisli Sükrî’nin Yavuz Sultan Selim Mersiyesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 5, Kayseri, s. 211-8.
- Âşık Çelebi (1994), *Meşâ’irü’ş-şu’ara [İnceleme - Tenkitli Metin]* 2 c., haz. Filiz Kılıç, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Ataç, Adnan (1999), “Askeri Tıp Tarihi”, *Osmanlı*, c. VIII, Ankara, s. 565-70.
- Atâ’î, Nev’îzâde (1989), *Hadâ’iku’l-hakâyık fî Tekmiletî’ş-şakâyk, Şakaik-ı Nu’maniye ve Zeyilleri*, haz. Abdülkadir Özcan, c. II - III, İstanbul: Çağrı Yay.
- Atik, Kayhan (1999), “Celâl-zâde Mustafa’nın Selîm-nâmesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sy. XIV, İzmir, s. 303-308.
- Atik, Kayhan (2001), *Lütî Paşa ve Tevârîh-i Âl-i Osmân*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Atsız (1934), *XVI. Asır Şairlerinden Edirneli Nazmî’nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Ehemmiyeti*, İstanbul: Arkadaş Matbaası.

- Ayan, Gönül (1994), “Lâmi’î Çelebi’nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri”, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, yıl 1, sy. 1, Konya, s. 43-65.
- Aydın, Cengiz – Gülseren Aydın (1992), “Bircendî” mad., *TDV İA*, c. 6, s. 186-187.
- Babinger, Franz (1934), “Sehi Çelebi”, *The Encyclopaedia of Islam*, c. IV, Leiden, s. 205.
- Babinger, Franz (1992), *Osmanlı Tarih Yazarları Sözlüğü*, çev. Coşkun Üçok, Mersin.
- Bayrak, M. Orhan (1982), *Osmanlı Tarihi Yazarları [Biyografi ve Bibliyografi]*, Osmanlı Yayınevi.
- Bayrak, M. Orhan (1998), *İstanbul’da Gömülü Meşhur Adamlar*, 2. baskı, [İstanbul].
- Bayrakdar, Mehmet (1991), *Bitlisli İdris*, Ankara.
- Bayraktareviç, Fehim (1977), “Mesîhî’nin Dünya Edebiyatında Yer Alan “Bahariye”si”, (Sırpçadan Çeviren: İsmail Eren), *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXII, 1974-1976, İstanbul, s. 213-9.
- Beliğ, İsmail Beliğ - Bursalı (1998), *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Ankara: Anıl Matbaa ve Cilt Evi.
- Beyânî, Mehdî (1363), *Ahvâl u Âsâr-ı Hoş-nuvîsân*, çihâr cild, İntişârât-ı İlmî, Çâp-i Devvum, Tehrân.
- Beyânî, Mustafa bin Carullah (1997), *Tezkiretü’ş-şuarâ*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Beyzadeoğlu, Süreyya (1994), “Edirne’de II. Bayezid Dârüşşifasında İki Tabib Şair: Nasûhî ve Atâ”, *Yedi İklim*, c. 6, sy. 47, İstanbul, s. 83-85.
- BTK (1985), *Büyük Türk Klâsikleri*, c. II, İstanbul.
- Bursalı, Bursalı Mehmed Tâhir (1333), *Osmânî Müellifleri*, 3 c., İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Canım, Rıdvan (1995), *Edirne Şairleri*, Ankara: Akçağ Yay.
- Çam, Nusret (1999), “Osmanlı Mimarisinde ve Sanatında Sultanların Estetik Rollerini”, *Osmanlı*, c. 10, s. 65-73.
- Çavuşoğlu, Mehmed (1976), “Kanunî Devrinin Sonuna Kadar Anadolu’da Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar”, *Mehmed Çavuşoğlu Armağanı*, İstanbul: Ötüken Yay., s. 75-90.
- Çavuşoğlu, Mehmed (1986), “Kaside”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, sy. 415-416-417/Temmuz-Ağustos-Eylül, Ankara, s. 17-77.
- Çavuşoğlu, Mehmed (1992), “Basîrî (ö. 941/1534-35)” mad., *TDV İA*, c. 5, İstanbul, s. 105-6.
- Çeltik, Halil (2011), *Ahmed-i Rıdvan Divanı*, Ankara.
- Çiçek, Ali (2013), *Hayâtü’l-hayvân Tercümesi Üzerine Bir Dil Çalışması [İnceleme-Metin-Dizin]*, İstanbul: Fenomen Yay.
- Çiftçi, Cemil (1997), *Maktul Şairler*, İstanbul: Kitabevi.
- Danişmend, İsmail Hami (1948), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. I-II, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Danişmend, İsmail Hami (2011), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. I-II, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Derdiyok, İ. Çetin (2000), “Mesîhî’nin Münşe’âtı İçerisinde Yer Alan ve Yavuz Sultan Selîm’in Kendi Ağzından Mısır Fethini Anlatan Bir Mektup”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, s. 1111-19, Levha: 171-175.
- Deyhîm, Muhammed (1367), *Tezkire-i Şu’arâ-yi Âzerbaycan - Târîh-i Zindegî ve Âsâr*, Dû Cild, Tebrîz.
- Dosay Gökdoğan, Melek (2002), “Osman Gazi’den Mehmed Vahideddin’e Osmanlı Bilimi ve Kültürü”, *Türkler*, c. XI, Ankara, s. 175-209.
- Dosay Gökdoğan, Melek (2002), “Osmanlılarda Matematik”, *Türkler*, c. XI, Ankara 2002, s. 267-76.
- Ercan, Özlem (2018), “XVI. Yüzyıl Tezkire Müelliflerinin Dilinden Yavuz Sultan Selim”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., s. 117-36.
- Eren, İsmail (1976), “Mesîhî’nin Dünya Edebiyatında Yer Alan Bahâriyyesi”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXII, İstanbul, s. 213-9.
- Eren, İsmail (1976a), “Bahâriyyenin Fransızca, Rusça ve Sırpça Çevirileri”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXII, 1974-1976, İstanbul, s. 221-7.
- Erünsal, İsmail E. (1984), “Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları II: Kanunî Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn’âmât Defteri”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. IV, İstanbul, s. 1-17.
- Fâik Reşâd (trhs.), *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye*, Birinci Cild, Zarâfet Matbaası, İstanbul.
- Fâik Reşat (trhs.a), *Eslâf*, haz. Şemsettin Kutlu, [İstanbul].

- Fâik (Reşâd) (1309), “Hâfız-ı Acem”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet: 15, İstanbul, s. 113-4.
- Fâik (Reşâd) (1309a), “Lâmi’î”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet: 14, İstanbul, s. 105-6.
- Fâik (Reşâd) (1309b), “İbn-i Kemâl”, *Hazîne-i Fünûn*, Adet: 2, İstanbul, s. 12-4.
- Fazlıoğlu, İhsan (2002), “Konevî, Mehmed” mad., *TDV İA*, c. 26, İstanbul, s. 165.
- Gibb, E.J. Wilkinson (1999), *Osmanlı Şiir Tarihi - A History of Ottoman Poetry*, c. I-II, Ankara: Akçağ Yay.
- Gökbilgin, M. Tayyib (1964), “Cafer Çelebi” mad., *İA*, c. III, İstanbul, s. 8-10.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (1954), *Divan Şiiri*, XV. – XVI. Yüzyıllar, İstanbul: Varlık Yay.
- Gövsâ, İbrahim Alâettin (trhs.), *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyatı.
- Günaltay, M. Şemseddin (1991), *İslâm Tarihinin Kaynakları –Tarih ve Müverrihler-*, İstanbul: Endülüs Yay.
- Hasan Çelebi, Kınalı-zade (1989), *Tezkiretü’ş-şuarâ*, haz. İbrahim Kutluk, 2 c., 2. Baskı, Ankara.
- Haskan, Mehmet Nermi (1993), *Eyüp Tarihi*, II c., İstanbul.
- Hayyâmpûr, Doktor A. (1368), *Ferheng-i Suhenverân*, du cild, Çâp-hâne-i Fecr-i İslâm, Tehrân.
- Hoca, Hoca Sadettin Efendi (1992), *Tacü’t-tevarih* V cilt, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Eskişehir.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin (1999), “Osmanlı Bilimi Literatürü”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, c. II, İstanbul, s. 363-435.
- İnalcık, Halil (2003), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- İnalcık, Halil (2004), “Devlet-Toplum-Ekonomi”, *Osmanlı Uygarlığı*, haz. Halil İnalcık – Günsel Renda, 2 c., Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., s. 29-239.
- İnalcık, Halil (2018), “I. Selim”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., s. 13-25.
- İpekten, Haluk - İsen, Mustafa - Toparlı, Recep – Okçu, Naci – Karabey, Turgut (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara.
- İpekten, Halûk (1996), *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul.
- İpşirli, Ahmet (2018), “Osmanlının Cihan Devleti Olma Yolunda Büyük Bir Sultan: Yavuz Sultan Selim”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., s. 438-48.
- İsen, Mustafa (1988), “Âhî, Benli Hasan (ö. 923/1517)” mad., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, s. 527.
- İsen, Mustafa (1994), *Künhü’l-ahbâr’ın Tezkire Kısım*, Ankara.
- İsen, Mustafa (1994a), *Acıyı Bal Eylemek, Türk Edebiyatında Mersiye*, Ankara: Akçağ Yay.
- İsen, Mustafa (1997), “Sehi Bey”, *Ötelerden Bir Ses, Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara: Akçağ Yay., s. 272-9.
- Kara, Mustafa (2018), “Yavuz Sultan Selim’den Ziya Paşa’ya Muhyiddin İbn Arabî’nin Türbesi”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., s. 467-78.
- Karahan, Abdülkadir (1952), *Câmî’nin Erbaîn’i ve Türkçe Tercümeleri*, İstanbul.
- Karahan, Abdülkadir (1964), “Lâmi’î Çelebi” mad., *İslâm Ansiklopedisi*, c. VII, İstanbul, s. 10-5.
- Karahan, Abdülkadir (1991), *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Ankara.
- Karatepe, Şükrü (1990), *Osmanlı Siyasi Kurumları “Klasik Dönem”*, İstanbul: İşaret Yay.
- Karatepe, Şükrü (1993), “Osmanlılar’da Devlet Yönetimi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul, s. 3-169.
- Kartal, Ahmet (1999), *Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri –Edebî Açından- [XI. Asırdan XVI. Asrın Sonununa Kadar Türk Edebiyatı İle Fars Edebiyatının Münasebetleri]*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Kartal, Ahmet (2000), “Ali Şîr Nevâî’nin *Mecâlisü’n-nefâis* İsimli Tezkiresi ve XVI. Asırda Yapılan Farsça İki Tercümesi”, *Bilig*, sy. 13, s. 21-65.
- Kartal, Ahmet (2002), “Anadolu’da Farsça Şiir Söyleyen Şairler (XI-XVI. Yüzyıllar)”, *Türkler*, c. 7, Ankara, s. 682-95.
- Kartal, Ahmet (2010), *Şiraz’dan İstanbul’a [Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar]*, 2. Baskı, İstanbul: Kurtuba Kitap.
- Kâtib Çelebi (trhs.), *Min-Kitâbi Keşfi’z-zunûn ‘An-Esâmî’l-Kütübi ve’l-Funûn*, mukaddime:

- Âyetullâh el-Azmî, es-Seyyid Şehâbeddîn en-Necefi el-Meraşî, Beyrut-Lübnan [Şerefettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge tarafından hazırlanıp yayınlanan eserden ofset baskı].
- Kazancıgil, Aykut (1993), "Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul, s. 7-231.
- Kınalı-zâde Ali Çelebi (2012), *Ahlâk-ı Alâ'î*, haz. Mustafa Koç, ikinci baskı, İstanbul.
- Koçaslan, Büşra (2018), "Kemâleddîn Hüseyin el-Lârî ve *Tahkikü'l-'Adele fî-Siyâseti'l-memleke*", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed.: Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., s. 555-74.
- Köksal, M. Fatih (2001), *Edirneli Nazmî Mecma'ü'n-nezâ'ir [İnceleme-Tenkitli Metin]*, 3 c., Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Köksal, M. Fatih (2002), "Orijinal Bir Şair: Edirneli Nazmî ve Dîvân'ına Yeni Bakışlar", *Bilgi*, sy. 20, s. 101-23.
- Köksal, M. Fatih (2017), "Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri", *Türk Dünyasının Ulu Çınarı Mertol Tulum Kitabı*, haz. Ahmet Kartal-Mehmet Mahur Tulum, İstanbul: Sivrihisar Belediyesi Yay., s. 485-547.
- Köprülü, M. Fuad (1989), "Habîbî", *Edebiyat Araştırmaları 2*, İstanbul: Ötüken.
- Kunt, Metin – Christine Woodhead (1995), *Kanuni ve Çağı, Yeniçağda Osmanlı Dünyası*, çev. Sermet Yalçın, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Kurdoğlu, Veli Behçet (1967), *Şâir Tabibler*, İstanbul.
- Kurnaz, Cemâl (1997), *Anadolu'da Orta Asyalı Şairler*, Ankara.
- Kurnaz, Cemâl (1999), *Türkiye - Orta Asya Edebî İlişkileri*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kut (Alpay), Günay (1976), "Lâmi'î Chelebi and His Works", *Journal of Near Eastern Studies*, April, vol. 35, num.: 2.
- Kut, Günay (1984), "Heşt Bihişt'in Yeni Bir Nüshası ve Bir Düzeltme", *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 7/1983, s. 293-301.
- Kut, Günay (2018), "Profesör Paul Horn'un Yavuz Sultan Selim Dîvânı ve Tercümesi ile Selim-nâme Üzerine Bazı Notlar", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., s. 400-421.
- Külekçi, Numan (1999), *XI-XX. Yüzyıllar El Yazması Metinler ve Özetleriyle Mesnevi Edebiyatı Antolojisi*, 2 c., Erzurum: Aktif Yayınevi.
- Lamartine, Alphonse de (2011), *Osmanlı Tarihi*, çev. Serhat Bayram, İstanbul: Kapı Yay.
- Latîfî (1990), *Latîfî Tezkiresi*, haz. Mustafa İsen, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Latîfî (2001), *Tezkiretü's-ş-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ [İnceleme-Metin]*, haz. Rıdvan Canım, Ankara.
- Levend, Agâh Sırrı (1953), "Fatih Devrinde Türk Dili ve Edebiyatı", *Türk Dili*, c. 2, sy. 20, ss. 495-505.
- Levend, Agâh Sırrı (1957), *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, İstanbul.
- Levend, Agâh Sırrı (1959), *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*, Ankara.
- Levend, Agâh Sırrı (1989), "Celilî'nin Hüsrev ü Şirin'i", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Beleten 1966*, 2. baskı, Ankara, s. 103-27.
- Mansuroğlu, Mecdut (1964), "Celilî" mad., *İA*, c. III, İstanbul, s. 66.
- Mazıoğlu, Hasibe (1974), "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şâirler", *Türkoloji Dergisi*, VI, c., sy. 1, Ankara, s. 31-62.
- Mecdî, Mehmed Mecdî Efendi (1989), *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, Hadaiku's-ş-şakaik*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yay.
- Mehmed Hâlid (1339), "Sehî ve Eseri", *Dergâh*, c. 4, nr. 40, s. 54-5.
- Mehmed Süreyyâ (1311), *Sicill-i Osmânî*, 4 c., İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Meng, Mine (1974), "Mesîhî'nin Hayatı, Şairliği ve Eserleri", *Türkoloji Dergisi*, c. 6, Ankara, s. 109-19.
- Mengi, Mine (1986), "Mesîhî and His Works", *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, c. 2, sy. 5, Ankara, s. 357-69.
- Mengi, Mine (1990), "İşret-nâme-i Mesîhî Üzerine", *Erdem*, c. 6, sy. 17, Ankara, s. 419-36.
- Mermer, Ahmet (2002), "XV. Yüzyılda Yazılmış Bilinmeyen Bir Nazîre Mecmûası ve Aydınlı Visâî'nin Bilinmeyen Şiirleri", *Millî Folklor*, c. 7, sy. 56, s. 75-94.
- Muallim Nâci (1986), *Osmanlı Şairleri*, haz. Cemâl Kurnaz, Ankara.
- Müstakîmzâde, Müstakîmzâde Süleymân Sadeddîn Efendi (1928), *Tuhfe-i Hattâtin*, İstanbul: Devlet Matbaası.

- Müstakîmzâde, Müstakîmzâde Süleymân Sadeddîn Efendi (1978), *Devhatü'l-meşâyih Ma'a Zeyl*, İstanbul: Çağrı Yay.
- Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâ'îlî*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kütüphanesi No. B. 870, 2 c. [Faksimile Baskı].
- Nevâî, Mîr Nizâmeddîn Alî Şîr Nevâî (1323), *Mecâlisü'n-nefâis*, be-Sa'y u İhtimâm-i Ali Asgar Hikmet,
- Nevâî, Alî Şîr Nevâî (1961); *Mecâlisü'n-nefâis*, tayörlovçi: Suyima Ganieva – Mesul Muharrir: Vohid Zohidov, Taşkent: Özbekistan SSR Fahlar Akademisi.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1998), *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Oryan, Mehmet H. (1999), “Osmanlı İmparatorluğu'nda Matematik Bilimi”, *Osmanlı*, c. VIII, s. 383-90.
- Osmanlı Ansiklopedisi* (1993), “Yavuz Sultan Selim” mad., İstanbul: Ağaç Yayıncılık, s. 178-219.
- Öğüt, Salim (1999), “İbn Sultân” mad., *TDV İA*, c. 20, İstanbul, s. 362.
- Özcan, Abdülkadir (1998), “*Heşt Bihişt*” mad., *TDV İA*, c. 17, İstanbul, s. 271-3.
- Özdemir, Nezaket (2018), “I. Selim Portre Gravürleri”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., s. 137-44.
- Özey, Ramazan (1999), “Osmanlı Devleti Döneminde Coğrafya ve Öğretimi”, *Osmanlı*, c. VIII, s. 326-33.
- Özkan Nevin-Raniero Speelman (2018), “Yavuz Sultan Selim İçin İtalyanca Yazılmış Bir Selimname”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., s. 101-16.
- Öztürk, Mustafa (2018), “Osmanlının Cihan Devleti Olma Yolunda Büyük Bir Sultan: Yavuz Sultan Selim”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., s. 69-86.
- Raymond, André (1995), *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Riyâzî, *Riyâzü's-ş-u'arâ*, Nuruosmaniye Kütüphanesi Nu. 3724.
- Sâdık Vicedânî (1995), *Tarikatlar ve Silsileleri [Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye]*, haz. İrfan Gündüz, İstanbul: Enderun Yay.
- Sakkâr, Sâmî es-Sakkâr (1999), “İbn Fehd, Muhibbüddin” mad., *TDV İA*, c. 19, İstanbul, s. 486-87.
- Sâm Mîrzâ Safevî (1346), *Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî*, tashîh u mukaddime ez: Ruknuddîn Humâyûnferruh, Tehrân.
- Saraç, M.A. Yekta (1995), *Şeyhülİslâm Kemal Paşazade Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Bazı Şiirleri*, İstanbul: Risale.
- Sehî Bey (1980), *Tezkire “Heşt-Behişt”*, haz. Mustafa İsen, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Şarlı, Mahmut (1994), *Cinânî, Riyâzü'l-cinânı [İnceleme - Metin]*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi.
- Şehsuvaroğlu, Halûk Y. (trhs.), *Asırlar Boyunca İstanbul*, [İstanbul].
- Şemsettin Sâmî (1996), *Kâmûsu'l-a'lâm*, 6 c., Tıpkıbasım/facsimile, Ankara: Kaşgar Neşriyat.
- Şentürk, Ahmet Atillâ (1999), *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Şentürk, Ahmet Atillâ (2002), *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevîlerinde Edebî Tasvirler*, İstanbul: Kitabevi.
- Şeşen, Ramazan (2000), “İstanbul'un Fethine Kadar Osmanlılar'daki İlmî Durum, İstanbul'un Fethi'nin Türk İlim ve Kültürüne Katkısı”, *Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Uluslararası Kongresi 7-9 Nisan 1999 Konya*, s. 241-4.
- Taberî, Muhammed Alî (İmâduddîn Âzermân) (1372), *Zübdetü'l-âsâr*, Tehrân: Çâphâne-i Sipihr.
- Tansel, Selahattin (1969), *Yavuz Sultan Selim*, Ankara.
- Tarlan, Ali Nihad (1946), *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul.
- Taşagül, Ahmet (1998), “Hitâyname” mad., *TDV İA*, c. 17, 404-405.
- Tavakkoli, Hasan (1974), *İdrîs Bitlîsî'nin “Kânûnî Şâhenşâhî”sinin Tenkidli Neşri ve Türkçeye Tercümesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- TDEK (1992), *Türk Dünyası El Kitabı Üçüncü Cilt: Edebiyat*, Ankara.
- Terbiyet, Muhammed Ali (1314), *Dânişmendân-i Âzerbaycan*, çâp-i evvel, Tehrân.
- Tezcan, Nuran, “Bursalı Lâmi'î Çelebi”, *Türkoloji Dergisi*, VIII. c., Ankara 1979, s. 305-43.

- Tolasa, Harun (2002), *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara: Akçağ Yay., Ankara.
- Turan, Şerâfeddin (1997), “Pîrî Mehmed Paşa” mad., *İA*, c. 9, İstanbul, s. 559-61.
- TYDK (1947), *Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, c. I-II, İstanbul.
- Uğur, Ahmet (1981), “Kemal Paşa-zade’nin VIII. ve IX. Defterleri ve Bu Defterler Işığında Yazarın Tarihçiliği”, *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler II. Cilt*, Ankara, s. 1007-19.
- Uğur, Ahmet (1987), *İbn-i Kemal*, İzmir.
- Uğur, Ahmet (1987a), “Kemal Paşa-zâde ve Yavuz Sultan Selîm”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 1, Kayseri, s. 1-14.
- Uğur, Ahmet (1988), “Kemal Paşa-zade’nin VIII. Defteri”, *IX. Türk Tarih Kongresi Ankara, 21-25 Eylül Kongreye Sunulan Bildiriler II. Cilt*, Ankara, s. 797-806.
- Uğur, Ahmet (1989), *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri.
- Unat, Yavuz (1999), “Osmanlı Astronomisine Genel Bir Bakış”, *Osmanlı*, c. VIII, Ankara, s. 411-20.
- Uzel, İlter (1991), *Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1965), *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1983), *Osmanlı Tarihi*, c. II, dördüncü baskı, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2003), “Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri”, *Belgeler*, c. XI, sy. 15, ikinci baskı, Ankara, s. 23-76.
- Ülken, Hilmi Ziya (1997), *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul.
- Ünver, İsmail (1979), “Ahmed Rıdvan’ın *İskender-nâmesindeki Osmanlı Tarihi (Nusret-nâme-i Osmân)* Bölümü”, *Türkoloji Dergisi*, c. VIII, Ankara, s. 345-402.
- Ünver, İsmail (1982), *Ahmed-i Rıdvân Hayatı Eserleri ve Edebî Şahsiyeti*, Doçentlik tezi, Ankara Üniversitesi.
- Ünver, İsmail (1986), “Ahmed-i Rıdvân”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Belleten*, c. L, sy. 196, Nisan, Ankara, s. 73-125.
- Ünver, İsmail (1989), “Ahmed Rıdvan” mad., *TDV İA*, c. 2, İstanbul, s. 123-24.
- Üstüner, Ali Cengiz (2002), “Medrese (Geçen Sayıdan Devam) İstanbul Medreseleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 141, s. 57-70.
- Yağcı, Ömer Gökhan (2014), *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi.
- Yahya Kemal (1985), *Eski Şiirin Rüzgarıyla*, İstanbul.
- Yurdaydın, Hüseyin G. (1988), *İslâm Tarihi Dersleri*, Ankara.
- Yücel, Yücel - Ali Sevim (1991), *Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih Yavuz Kanuni*, Ankara.

قزوگس در آت و ارا بر تلدیه
 نیزه نایه رایتی قضا جان
 آت و ارا جالشدن فان رتلدیه
 هر بریه بر افی در ارتم همان

مسجدن تاشم پیکار ایچی روم
 بلیه انصاف ایچی رومی کم عرب
 دندر و شش ابل روم ایچی چوموم
 چرکه کر غالب اولسه یونق عجب

Selim-Nâmeler

Doç. Dr. Ahmet ÖNAL

YAVUZ SULTAN SELİM, sekiz yıllık saltanatına kıyasla hakkında en fazla tarih kalemeye alınan Osmanlı padişahlarından. Bu eserlerden tespit edilebilenleri Türkçe, Farsça, Arapça ve İtalyanca olmak üzere dönemin belli başlı imparatorluk dillerinde yazılmışlardır. Sultan Selim hayatta iken teşekkül etmeye başlayan bu külliyyat XVII. asırda dahi gelişimini sürdürmüştür.

Yavuz ve devrinden bahseden müstakil eserler, “*Selim-nâme*” adıyla bilinmektedir. Buna mukabil eserleri günümüze ulaşan müelliflerden sadece Şükrî-i Bitlisî kitabını bu isimle telif etmiştir. Osmanlı müverrihlerine dair de bilgiler veren Taşköprülüzâde¹, Ali bin Bâlî² ve Atâyî’nin³ eserlerinde “*Selim-nâme*” tabirine rastlanmaz. Şuara tezkirelerinde ise hem bir eserin hem de yazım türünün adı olmak üzere “*Tevârih-i Âl-i Osmân*”, “*İskender-nâme*”, “*Şâh-nâme/Şeh-nâme*” gibi tabirler sıklıkla geçmesine karşılık “*Selim-nâme*”, bir tezkirede Şükrî’nin ve bir tezkirede de İshak Çelebi’nin eserinin adı olarak zikredilir. Gelibolulu Mustafa Âlî de tercüme-i hallerine yer verdiği müellifler arasında yalnız İshak Çelebi ve Şükrî-i Bitlisî’nin eserlerini bu adla tanıtır.⁴ Mamafih Âlî’nin *Künhü’l-ahbâr*’da Yavuz’un Mısır Seferi’nden bahsettiği bölümde bir vesileyle zikrettiği “...bazı *Selim-nâmelerde mestûrdur*...” şeklindeki ifadesi⁵, Sultan Selim devriyle ilgili bazı eserlerin bu adla tanındıkları hususunda şüpheye mahal bırakmaz.

Osmanlı müelliflerinin açıkça tarif etmedikleri “*Selim-nâme*” tabirinin neye tekabül ettiği ve hangi eserlerin bu kapsamda değerlendirileceği meselesi, araştırmacıları uzun süredir meşgul etmektedir. Bu minvalde, bir taraftan “*Selim-nâme*” külliyyatın tespitine bir taraftan da mezkûr eserlerin ilim âlemine kazandırılmasına yönelik çalışmalar XIX. asrın ilk yarısından günümüze kadar devam edegelmiştir.

I. Selim-nâmelerin Tespitine Yönelik Çalışmalar

Hammer, “*Selim-nâme*” tabirinin tanımlanması ve ilgili külliyatın teşekkülünde öncü ve belirleyici bir mevkie sahiptir. Avusturyalı şarkiyatçı, 1827-1835 yılları arasında yayınladığı *Osmanlı Tarihi*’nin ilgili cildini kaleme alırken yararlandığı “hususî tarihler” arasında, İshak Çelebi, Sücûdî, Keşfî Mehmed, Şükrî-i Bitlisî, Çerkesler Kâtibi Yusuf, Celâlzâde Mustafa ve Hoca Sadeddin’in “*Selim-nâme*”lerini de sıralar. Bunların müellifleri, muhtevaları ve nüshalarına dair kısaca bilgi verir. Zikredilen eserlerden bazılarını müelliflerince farklı adlar verilmişken Hammer, anlaşıldığı kadarıyla, muhtevalarının benzer mahiyette olmasından hareketle hepsini “*Selim-nâme*” namıyla takdim etmiştir. Bu tabiri kullanırken de o eserin Yavuz Sultan Selim merkezli ve sadece bu dönemle ilgili olarak yazılıp yazılmadığını referans almıştır. Zira yine “hususî tarihler” başlığı altında sıraladığı İbn Zünbül’ün tarihiyle muhtevalarında Yavuz döneminin bir cüzden ibaret kaldığı altı eseri, “bilhassa Mısır’ın fethinden” bahsettiklerini belirtmek suretiyle “*Selim-nâme*”lerden farklı bir kategoride değerlendirir ve müelliflerince verilen adlarıyla kaydeder.⁶

“*Selim-nâme*” tabiri, Hammer’ın kaynak olarak kullanılmadığı sonraki biyografik ve bibliyografik çalışmalarda geçmez. Mehmed Celâleddin, Osmanlı müverrihlerine dair kitabında Celâlzâde Mustafa ve Hoca Sadeddin hakkında malumat vermesine rağmen onların “*Selim-nâme*” yahut Yavuz dönemine dair müstakil bir eser kaleme aldıkları hususunda bir şey söylemez.⁷ Aynı şekilde Mehmed Süreyya Bey de Celâlzâde Mustafa ve Hoca Sadeddin’in eserlerini Yavuz devriyle irtibatlandırmaz. Mehmed Celâleddin’den farklı olarak, hal tercümelerine yer verdiği İshak Çelebi’yi eserinin muhtevalarından bahsetmeksizin “*İshak-nâme adlı tarih*”in yazarı; Sücûdî ve Keşfî’yi yalnızca şair olarak; Şükrî-i Bitlisî’yi de “*Fütûhât-ı Selimiye’yi nazmen telif eylemiştir*” şeklinde tanıtır.⁸

Mehmed Celâleddin ve Mehmed Süreyya’nın aksine Hammer’den istifade eden Mehmed Tâhir, kaynağına uygun olarak Celâlzâde Mustafa, Keşfî Mehmed, Hoca Sadeddin, Şükrî-i Bitlisî, Sücûdî ve Çerkesler Kâtibi Yusuf’un eserlerine “*Selim-nâme*” adını verir. İshak Çelebi’nin eserini, adını zikretmeksizin, Yavuz’un fetihlerinin anlatıldığı bir tarih olarak tarif eder. Senâî ve Niğde Kadısı Hâkî’nin “*Selim-nâme*”; İznikli Derûnî’nin⁹ *Muharebât-ı Selim-i Evvel bâ Şâh İsmail ü Gavri* adlı birer eser yazdıklarını; Cevrî’nin de Şükrî’nin *Selim-nâme*’sini tekrar nazma çektiğini kaydederek Hammer’deki yedi eserlik listeyi toplam on bir esere çıkartır.¹⁰ Mehmed Tâhir, Hammer gibi, Yavuz merkezli olmayan ve bu döneme tahsis edilmeyen eserleri hususî adlarıyla tanıtır.¹¹

Babinger, 1927’de yayınladığı çalışmasında, bir taraftan “*Selim-nâme*”lere yenilerini eklemiş bir taraftan da bu eserlere ve nüshalarına dair kapsamlı bilgiler vermiştir. Babinger, Mehmed Tâhir Bey’in zikrettiği “*Selim-nâme*”lerin büyük bölümü aynen nakleder. Lakin, kataloglarda hem I. Selim hem de II. Selim dönemlerinden bahseden eserlerin “*Selim-nâme*” adıyla kaydedildiklerini ve birbirlerine karıştırıldıklarını belirtir. Bu minvalde Hâkî’nin “*Selim-nâme*”sinin I. yahut II. Selim; Senâî’nin “*Selim-nâme*”sinin de II. Selim zamanına ait olabileceklerine dair şüphesini dile

getirir ve son esere dair Mehmed Tâhir'deki iki farklı malumata işaret eder. Mehmed Tâhir'e ilave olarak da Sa'd bin Abdü'l-müte'al ve Adâ'î-yi Şirazî'nin "*Selim-nâme*"-lerini; İdris-i Bitlisî'nin başlayıp oğlu Ebu'l-Fazl'ın tamamladığı "*Selim-nâme*"yi¹²; 916-924¹³ yılları arasında Suriye ve Mısır fütuhâtından bahseden bir "*Selim-nâme*"-yi Yavuz devrine ait eserler namıyla; Hayatî'nin "*Selim-nâme* veya *Şah-nâme*"si¹⁴ ve "*Tarih es-Sultan Selim Han*" adlı eseri de muhtevalarından bahsetmeden bu kronikler arasında zikreder. Ayrıca Kâtib Çelebi'ye atfen Şuhûdî'nin dört bin beyitlik "*Şah-nâme*"sinden bahsedip, bu eserin "*herhalde*" I. Selim dönemiyle ilgili olduğunu fakat Şuhûdî ile Şehdî'nin karıştırılmış olabileceğini söyler.¹⁵ Babinger, mezkûr eserleri "*Selim-nâme*" kategorisinde değerlendirirken Haydar Çelebi'nin "*Ruznâme*"si ile İbn Zünbül gibi muasır ve Rıdvan Paşazâde Abdullah gibi muahhar müelliflerin Yavuz'un Mısır'ı fethinden bahseden eserlerini bu adla tanıtmaz.¹⁶

Görüldüğü üzere Hammer, Mehmed Tâhir ve Babinger, "*Selim-nâme*" tabirini Yavuz Sultan Selim'i merkeze alan müstakil eserlerin müşterek adı olarak kabul etmişlerdir. Bu tarif, müteakip araştırmalarda, ilgili eserlere müelliflerince verilen adlarının önüne geçecek ve hatta yerini alacak derecede benimsenmiştir. Ahmed Ateş, 1938'de "*Selim-nâmeler*" başlıklı bir tez hazırlamış ve bu eserlerin İstanbul kütüphanelerindeki nüshalarını tanıtmıştır.¹⁷ Speiser, 1946'da Sa'd bin Abdü'l-müte'al'in "*Selim-nâme*"sini doktora tezi olarak sunmuş¹⁸; Parmaksızoğlu da 1953'te yayınlanan makalesinde İshak Çelebi ve "*Selim-nâme*"si hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir.¹⁹

Agâh Sırrı Levend, 1956'da neşrettiği eserinde, "*Selim-nâme*"ler hususunda literatürdeki bazı hatalı bilgileri tashih etmiş ve bu külliyyatı daha da genişletmiştir. Levend, "*Selim-nâme*"leri ve "*Süleyman-nâme*"leri, "*padişahlardan birinin hayatını mihver yaparak, onun zamanındaki eserlerle bellibaşlı olayları tasvir eden manzum ve mensur eserler*" şeklinde tarif ve Osmanlı tarih yazıcılığında "*Gazavât-nâme*"-lerin bir cüzü kabul eder. Hammer, Mehmed Tâhir ve Babinger'in aksine müstakil "*Selim-nâme*"ler ile Yavuz döneminden de bahsedilen fakat daha geniş muhtevalı Mısır tarihlerini birbirinden ayırmaz. Bu suretle I. Selim devri tarihleri başlığı altında toplam 26²⁰ esere dair malumat verir ve bunların on ikisini, "*Selim-nâme*"; birini de "*Selim-nâme* yahut *Şâh-nâme*" adıyla tanıtır.

Levend, Yavuz devri tarihlerini belirlerken o eserin gazavât-nâme ve mezkûr dönemle ilgili olup olmadığını esas almıştır. Dolayısıyla Haydar Çelebi'nin "*Ruznâme*"-sine dair herhangi bir bilgi vermez; Niğde Kadısı Hâkî'nin eserini "*Süleymân-nâme*" olduğu gerekçesiyle Kanûnî dönemi tarihleri arasında zikreder. Yavuz devri kronikleri arasına dâhil ettiği Senâî'nin "*Selim-nâme*"sinin sadece Mehmed Tâhir tarafından kaydedildiğini fakat kendisinin gördüğü anlaşılan müellife ait bir eserin "*Süleyman-nâme*" olduğunu belirtir. Babinger'e atfen tanıttığı Hayatî'nin "*Selim-nâme* veya *Şah-nâme*"sini hem Yavuz hem Kanûnî dönemleri tarihleri arasında sıralar; Şuhûdî'nin "*Şah-nâme*"sinin ise "*herhalde* I. Selim'e ait olduğu" bilgisini tekrarlar. Ayrıca Hoca Sadeddin'in "*Selim-nâme*"sinin müellife aidiyetinin şüpheli olduğunu; Süheylî'nin "*Selim-nâme*"si ile Süheylî Ahmed b. Hemdem Kethüda'nın

“*Mısır-ı Cedid*”inin²¹ birbirine karıştırıldığını; “*Tarihun fî Beyânî Ahvâlî’s-Sultân Selim*” adında hangi Selim’den bahsedildiğine dair bilgi edinemediği bir eser bulunduğunu kaydeder. Muhyî’nin “*Selim-nâme*”sini; “*Kıssa-i Muharebe-i Kızılbaş*” adlı eseri; Keşfî’nin “I. Selim’in İran Seferi Tarihi” olarak adlandırdığı ikinci bir eserini; Silahşor’un “*Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab*”ını; Şîrî’nin “*Tarih-i Feth-i Mısır*”-nı ise bilinen “*Selim-nâme*” külliyyatına ilave eder. Buraya kadar zikredilen eserler Sultan Selim merkezli olarak yazılan ya da öyle oldukları düşünülen eserlerdir. Levend, “*Selim-nâme*” tarifinden de anlaşılacağı üzere, bir eserin bu adla anılması için müstakil olmasını şart koşmaz. Rıdvan Paşazâde Abdullah, Ahmed Hamdî ve Yusuf bin Mehmed Milevî’nin Mısır tarihini ve buradaki Osmanlı idaresini anlattıkları eserlerini Yavuz’dan da bahsetmeleri ve gazavât-nâme olmaları hasebiyle Sultan Selim devri tarihlerine dâhil eder. Ancak Levend’in önceliği gazavât-nâmeleri tanıtmak olduğundan zikrettiği bütün eserleri “*Selim-nâme*” kabul ettiği söylenemez.²²

Agâh Sırrı Levend’in çalışmasından kısa bir süre sonra Selahattin Tansel, Silahşor’un *Fetih-nâme*’si neşretmiş, bu eserde Yavuz’un Mısır Seferi’ne dair “*Selim-nâmelerde*” rastlamadığı bazı kıymetli bilgiler bulunduğunu ifade etmiştir.²³

Şehabeddin Tekindağ, 1970’te yayınlanan makalesinde kendi zamanına kadarki literatürü gözden geçirmiş ve “*Selim-nâme*”lerin yeni bir listesini hazırlamıştır. Bu makalede Tekindağ, öncelikle mezkûr kronikleri, Yavuz’un Trabzon valiliğinden başlayarak vefatına kadar hayatından ve faaliyetlerinden bahseden “*müstakil eserler*” olarak tarif eder. Devamında 16 tanesini ayrıntılı, 8 tanesini de “diğer” başlığı altında kısaca tanıtmak suretiyle toplam 24²⁴ “*Selim-nâme*”den söz eder. Mevzubahis eserler belirlenirken daha ziyade Babinger’in referans alındığı görülmektedir. Zira Tekindağ, Levend’in zikrettiği İznikli Derûnî’nin eserini, “*Kıssa-i Muharebe-i Kızılbaş*” adlı eseri, Keşfî’nin “I. Selim’in İran Seferi Tarihi”ni, Mısır tarihlerinden sadece Yavuz’un burayı fethine tahsis edilmeyenleri makalesine almamış; Senâî, Hayatî ve Şuhûdî’nin eserlerini yine “*Selim-nâme*” kabul etmiştir. Tekindağ’ın “*Selim-nâme*” külliyyatına getirdiği asıl yenilik ise İbn Kemâl²⁵, Kadızâde Abdülkebir, Ali bin Muhammed el-Lahmî, Ebu’l-Fazl Mehmed Çelebi, Seyyid Mehmed bin Seyyid Ali-i İznîkî ve Carullah b. Fahdî’l-Mekkî’ye ait toplam altı “*Selim-nâme*”den daha bahsetmesidir.²⁶

“*Selim-nâme*” külliyyatına ait eserler, 1970’lerden itibaren gözle görülür bir ilgiye mazhar olmuştur. Bunlardan bazıları hakkında mezuniyet tezleri hazırlanmış, ayrıca üç önemli doktora tezi birer yıl arayla tamamlanmıştır. Ahmet Uğur, 1973’te sunduğu tezinde, İbn Kemâl’in VIII-IX. defterlerini neşr ve bunları yedi “*Selim-nâme*”, *Künhü’l-Ahbâr* ve *Tâcü’t-Tevârîh*’le mukayese etmiştir. Uğur, bu çalışmasında, İbn Kemâl’in “*Selim-nâme*”si kabul edilen iki yazmanın Sa’d bin Abdü’l-müte‘al’in eserinin nüshaları olduklarını ve Ebu’l-Fazl’ın babası İdris-i Bitlisî’nin “*Selîm-nâme/Selîm Şâh-nâme*”sine yalnızca II. Selim’e hitaben bir medhiye eklediğini belirtmek suretiyle, ismini zikretmeden, Tekindağ’ın İbn Kemâl ile Ebu’l-Fazl’ı ayrı birer “*Selim-nâme*” müellifi olarak göstermesini tenkit etmiştir.²⁷ Abacı da Farsça “*Selim-nâme*”ler konulu tezinde, bunlardan altısını tanıtmış, İdris-i Bitlisî’nin *Şah-nâme*’sini

diğerleriyle karşılaştırmış, bu esere Ebu'l-Fazl'ın katkısı hususunda Uğur'la aynı görüşleri dile getirmiştir.²⁸ Kerslake ise tezinde Celâlzâde'nin "*Selimnâme*"sini incelemiştir.²⁹

Ahmet Uğur, 1978'de yayınlanan makalesinde, "*Selim-nâme*" tabirini tekrar yorumlamıştır. Tekindağ'ın "*Selim-nâme*"leri Yavuz devrinden bahseden müstakil eserler olarak tanımlamasına karşılık Uğur'a göre, "*Selim-nâmeler*" ile "*Süleyman-nâmeler*", "*daha doğrusu nâmeler*", Osmanlı tarih yazıcılığında yeni bir safhayı teşkil ve temsil ederler. Yavuz Sultan Selim için yazılan her eser ya "*Selim-nâmelere*" kaynaklık etmesi ya "*Selim-nâmeleri*" kaynak olarak kullanması ya da onların birer özeti olması bakımından "*Selim-nâme*"dir. Uğur, "*Selim-nâme*"lerin, "*daha çok*" Kanûnî devrinde yazıldıkları ön kabulünden hareketle bunun sebeplerini izah ettikten sonra, kendi içlerinde yazılış şekillerine, yazıldıkları devre, başlangıç-bitiş tarihlerine ve dillerine göre dört grupta tasnif edilebileceklerini dile getirir. Makalesinin ikinci bölümünde de Gelibolulu Mustafa Âlî dâhil toplam dokuz müellif ve eserleri hakkında bilgi verir.³⁰

Hammer'den Ahmet Uğur'un zikredilen makalesine kadar uzanan süreçte "*Selim-nâme*" tabiri anlamı genişleyecek şekilde tarif ve ilgili külliyat büyük oranda tespit edilmiştir. Günümüze kadar devam eden çalışmalarla bu eserlerin hemen tamamı tez, makale ya da kitap olarak neşredilmiştir.³¹ Bunlardan bazılarında "*Selim-nâme*"ler hakkında genel bilgiler verildiği gibi bu maksatla müstakil çalışmalar kaleme alınmıştır.³² İlgili literatür incelendiğinde, "*Selim-nâme*" tabirinin artık araştırmacılar nezdinde ıstılahî bir anlam kazandığı görülür. Zira bu eserler, hemen tamamıyla "*Selim-nâme*" üst başlığıyla neşredilmiş, birçok çalışmada eserin asıl adının ne olduğu hususuna temas edilmesi dahi gerekli görülmemiştir. İstisnaî çalışmalarda ise ya müellifinin verdiği ad ve "*Selim-nâme*" tabiri birlikte kullanılmış³³ ya da eser müellifinin adlandırmasına uygun başlıkla yayınlanmış fakat takdim bölümünde bir "*Selim-nâme*" olduğu hassaten vurgulanmıştır.³⁴

Araştırmacılar, "*Selim-nâme*" kavramını tanımlarken Tekindağ ve Uğur'un verdikleri bilgileri mezcetmeye çalışmışlardır. Şöyle ki, "*Selim-nâme*"ler, Tekindağ'a atfen Yavuz devrine ait müstakil eserler³⁵ ve Uğur'a istinaden de Osmanlı tarih yazıcılığının bir türü kabul edilmiştir. Bunun bir tezahürü olarak Yavuz Sultan Selim ve devrini anlatan bir kronik tanıtılırken bu eserin "*Selimnâmecilik ekolünün tipik bir örneğini teşkil*" ettiği³⁶; içerik bakımından "*klasik bir Selim-nâme*" olduğu³⁷; başka adla telif edilse de aslında "*bir Selim-nâme*" olduğu³⁸; müellifin eserini "*Selim-nâme türünde*" yazdığı³⁹; "*neticede müelliflerince verilen farklı isimler bulunsa bile genel olarak Selim-nâme adıyla anılan faklı bir tarih yazım geleneği ortaya*" çıktığı⁴⁰ gibi tarifler yapılmıştır.

Yakın dönem "*Selim-nâme*" literatüründe, bu kavrama hem muayyen bir eser grubunun hem de yazım türünün adı olmanın yanında yeni bir anlam daha yüklendiği görülmektedir. Buna göre, Osmanlı tarihçiliğinde bir padişahın saltanatını esas alan eserler Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren yazılmaya ve ilgili hükümdarın adıyla adlandırılmaya başlanmış; "*Selim-nâme*"ler de bu "geleneğin" ilk numunesi olmuşlardır.⁴¹ Ancak Yavuz Sultan Selim'den önce bu tarife uyan eserlerin kaleme

alındığı bilinmektedir. Mesela “*Gazavât-ı Sultân Murâd bin Mehemmed Hân*” adlı eser ile Gelibolulu Za’îfî Muhammed’in “*Gazavât-ı Sultân Murâd Hân*”ı, II. Murad ve dönemine tahsis edilmişlerdir. Me’âlî ise *Hünkâr-nâme*’sinde Fâtih Sultan Mehmed dönemini anlatır. Kısmen II. Bayezid’in saltanatından bahsetmekle birlikte Kıvamî’nin *Fetihnâme-i Sultan Mehmed*’i ya da Tursun Bey’in *Târîh-i Ebü’l-Feth*’i, benzer bir niyete işaret eder. II. Bayezid zamanında bu neviden eserlerin sayısı daha da artmıştır.⁴² Dolayısıyla “*Selim-nâmeler*” ile önceki eserler arasındaki temel fark muhtevalarından ziyade miktarlarıyla alakalıdır. Esasen “*Selim-nâme*” müelliflerinin eserlerine genelde “*Gazavât*”, “*Şâh-nâme*”, “*Tarih/Tevârih*”, “*Risâle*” gibi kendilerinden önce ve kendi zamanlarında Osmanlı tarih yazıcılığında emsallerine sıkça rastlanan adlar vermeleri, yeni bir yazım türü ihdas etmek iddiasında olduklarına delalet eder.

Araştırmacılar nezdinde, Ahmet Uğur’un “*Selim-nâme*”leri kendi içlerinde tasnif usulü kabul görmüş⁴³ ancak müstakil olsun ya da olmasın Yavuz devrinden bahsedilen her esere “*Selim-nâme*” denilmesi teklifi yaygınlık kazanamamıştır. Buna mukabil Tekindağ’ın zikrettiği “*Selim-nâme*”ler listesi, sonraki çalışmalarda da kısmî değişikliklerle nakledilmiştir. Bu arada, Babinger ile Levend’in Şuhûdî ve Hayatî’nin “*Selim-nâme*”leri hakkındaki şüpheleri; keza Levend’in Niğde Kadısı Hâkî ve Senâî’nin⁴⁴ eserlerinin “*Süleyman-nâme*” olduklarına dair ifadeleri dikkate alınmamıştır. Neticede bu dört eser, “*Selim-nâme*” olarak anılmaya devam edilmiştir.⁴⁵ Keza, İbn Kemâl ve Ebu’l-Fazl’ın “*Selim-nâme*”leri, bu husustaki tartışmalara işaret edilmeksizin, birçok araştırmada yerlerini korumuşlardır.⁴⁶

“*Selim-nâmeler*” hakkında genel bilgi verilen bazı çalışmalarda bu eserlerden her biri tanıtılırken muhtevaları, başlangıç-bitiş tarihleri, tamamlandıkları yıl gibi hususlarda Babinger, Levend, Tekindağ ve Uğur’un verdikleri malumatta gerekli güncellemeler yapılmamış; mevzubahis eserle ilgili hususi yayın ya da çalışmalar, genelde bibliyografik atıf olarak gösterilmiştir. Mesela Keşfi Mehmed Çelebi’nin eserini “927/1521”de tebyiz ettiği şeklindeki hatalı bilgi, önceki çalışmalar ve eserle ilgili yapılan tezlerin birlikte zikredildiği bazı araştırmalarda karşımıza çıkmaya devam etmektedir.⁴⁷ Ancak Keşfi, atıf yapılan tezlerde açıkça görüleceği üzere, hatime bölümünde eserini Receb 920’de (Ağustos-Eylül 1514) yazmaya başladığını ve 10 Muharrem 927’de (21 Aralık 1520) tamamladığını kaydeder.⁴⁸

II. Selim-nâmeler

Bu çalışmada “*Selim-nâme*” tabiri, Yavuz Sultan Selim’i merkeze alan müstakil eserler olarak kabul edilmiştir. Öncelikle eserin, şayet tespit edilmişse, müellifi kısaca tanıtılacaktır. Eserin müellifi tarafından nasıl adlandırıldığı ve devrinde nasıl tanındığı üzerinde hassaten durulacaktır. Müteakiben, aksi belirtilmedikçe, o eserle ilgili yapılan çalışmalardan hareketle muhtevaları, kaynakları, ne zaman tamamlandığı, dili ve yazım türü gibi hususlarda bilgi verilecektir. Eserlerin sıralanmasında, tespit edilebildiği ölçüde ve İdris-i Bitlisî’nin *Şah-nâme*’si haricinde, tamamlandığı tarih esas alınmıştır.

İshak Çelebi: Üsküplü Kılıçcızâde İshak bin İbrahim, uzun yıllar müderrislik yapmış, bir ara Yavuz Sultan Selim’e musahib olması gündeme gelmişse de Padişah tarafından reddedilmiş, Şam kadısı iken 944’te (1537-1538) vefat etmiştir.⁴⁹

Döneminin önde gelen şairlerinden olan müellif, kendi ifadesiyle, Sultan Selim’in “*menâkıbını*” kaleme aldığı⁵⁰ eseri için hususi bir ad zikretmez. Bu eserin bir nüshası “*Dâsitân-ı Hazret-i Selîm*” başlığını taşıırken⁵¹, bazı nüshalarının “*Selim-nâme-i İshak Efendi*”⁵² ve “*Selim-nâme-i Hâce Efendi*”⁵³ olarak adlandırıldığı görülmektedir.

Âşık Çelebi, İshak Çelebi’nin kitabını, 1509 İstanbul depreminden II. Bayezid’in vefatına kadarki hadiseleri ihtiva eden bir “*tarih*” olarak tanıtır.⁵⁴ Kınalızâde Hasan⁵⁵ ve Gelibolulu Mustafa Âlî⁵⁶ ise muhtevâsından bahsetmeksizin İshak Çelebi’nin bir “*Selim-nâme*”si olduğunu kaydederler. İshak Çelebi, diğer şuara tezkirelerinde⁵⁷ ve Taşköprülüzâde⁵⁸ tarafından tarihçiliğinden bahsedilmeksizin münşi ve şair kimliğiyle yâd edilir. Kâtib Çelebi, müellifin eserini, Sultan Selim’in cülûsuna kadarki “menkıbelerinin” anlatıldığı muhtasar bir kitap olarak takdim eder ve “*İshak-nâme*” adıyla şöhret kazandığını söyler.⁵⁹

İshak Çelebi, eserinde ilk olarak II. Bayezid’i över fakat Padişah’ın sağlığı bozulunca devlet işlerini aksattığını ve vezirlerin bundan istifadeyle şahsî emellerinin peşine düştüklerini söyleyip 1509 İstanbul depremiyle hadiseleri anlatmaya başlar. Esas

İshak Çelebi’nin muhtemelen müellif nüshası olan *Selimnâme*’sinin ilk varacağı (TSMK, Hazine, nr. 1423)

itibariyle Şehzade Selim merkezli olmak üzere II. Bayezid'in Şehzadelerinin birbirlerine ve babalarına karşı giriştikleri taht mücadelesini ve bu arada yaşanan Şahkulu isyanını teferruatlı şekilde tasvir eder. Yavuz'un cülûsu ve kendisine karşı saltanat iddiasını sürdüren ağabeyinin üzerine yürüyüp Ankara'ya kadar ilerlemesi, Şehzade Ahmet'in önce Mısır'a kaçmak istemişken daha sonra kardeşine "elçi göndererek itaatini bildirmesi", böylece Sultan Selim'in kışlak için Ramazan 918'de (Kasım-Aralık 1512) Bursa'ya çekilmesiyle eserini tamamlar.⁶⁰

Eserin sonu ve bilinen en eski nüshasının 15 Cemaziyevvel 925'te (15 Mayıs 1519) istinsah edildiği⁶¹ göz önünde bulundurulduğunda İshak Çelebi'nin kitabını bu tarih aralığındaki bir dönemde kaleme aldığı anlaşılmaktadır.⁶²

Müellif, eserini Türkçe yazmış; şiir ve inşadaki maharetini sergilemiş; Türkçe ve Farsça manzumelerle bezeli secili bir nesir tercih etmiştir.

Tâli'i: Kaynaklarda asıl isminin Mehmed ya da Mahmud, memleketinin Manisa veya Kastamonu olduğu ve 925 sonlarında (Kasım 1519) öldüğü rivayet edilir.⁶³

Âşık Çelebi'ye göre, Yavuz Sultan Selim Safevîlere karşı sefere çıktığında Sücûdî'ye ve Yeniçeri Kâtibi Tâli'î'ye bu seferin tarihini yazmalarını emretmiş, ikisi de emri yerine getirmiştir. Âşık Çelebi, Tâli'î'nin eserini bizzat görmediğini söyleyip, zira "*nâ-yâbdur, gâlibâ yüze gelicek yüzi yokdur anunçün mekânı verâ-yı hicâbdur*" değerlendirmesinde bulunur.⁶⁴ Gelibolulu Âlî ise, herhangi bir seferden bahsetmeksizin, Yavuz'un Sücûdî ve Tâli'î'ye "*fütûhât te'lîfi*" emrettiğini, buna binaen iki müellifin manzum ve mensur olarak birer eser yazdıklarını ancak bu kitapların Padişah'a uygun ve layık olmadıklarından şöhret kazanamadıklarını belirtir. Yine de Yavuz'un Tâli'î'yi iltifaten yakın çevresinde tutmaya devam ettiğini fakat Padişah'ın gazabına uğramaktan korkan şairin uzak durmaya çalıştığını söyler.⁶⁵

Tâli'î'nin eseri ilk "*Selim-nâme*"lerden olmakla birlikte elimizde mevcut değildir.

Ali b. Muhammed el-Lahmî: Endülüs İşbiliye asıllı olan müellifin hayatına dair bilgi yoktur. Eserini "*ed-Dürri'l-Maşân fî Sireti'l-Muzaffer Selim Hân*" olarak adlandırmıştır.

Lahmî, Yavuz Sultan Selim'i Allah'ın her yüz senede bir dine hizmet etmek için gönderdiği müceddidlerden kabul eder. Yavuz'un Çaldıran'da müminleri feraha çıkarttığını söyleyip Alaüddevle'nin mağlubiyetinden ve Padişah'ın Suriye ile Mısır'ı fethedeceği şeklinde tefsir ettiği kendi rüyalarından bahseder. Mısır seferine dair muhtasar fakat kıymetli bilgiler verir. Memlûk aleyhtarı bir dil kullanır.

Müellif, Arapça ve mensur olarak kaleme aldığı eserini 10 Safer 923'te (4 Mart 1517) tebyiz etmiştir.⁶⁶

Sücûdî: Pîrî Mehmed Paşa ve Tacizâde Cafer Çelebi'nin nezaretlerinde yetişmiştir. II. Bayezid'in son yıllarından itibaren divan kâtipliği, Yavuz döneminde sipahi ve silahdar kâtipliği yapmış, Kanûnî devrinde son vazifesinden emekli edilmiş ve Hacc'a giderken yolda hayatını kaybetmiştir.⁶⁷

Şairliğiyle de tanınan Sücûdî'nin bilinen tek eseri, kendisinin "*Risâle*"⁶⁸ olarak adlandırdığı tarihidir. Latîfî, bu eseri Yavuz Sultan Selim'in "*fütûhâtı*"nın anlatıldığı mensur bir tarih olarak tanıtır ve üslubunu beğenmediğini açıkça ifade eder.⁶⁹ Âşık Çelebi'ye göreyse Sücûdî, İran Seferi'ne sipahi oğlanları kâtibi olarak katılmış ve Yavuz tarafından Tâli'î'yle birlikte bu harekâtın tarihini yazmakla görevlendirilmiştir. Âşık Çelebi, müellifin "*Arap u Acem fethi tarihî*"ni mensur olarak kaleme aldığını, kendisinin bu eseri gördüğünü belirtir ve İshak Çelebi'nin kitabına "*zeyl gibi olmuşdur*" şeklinde tarif eder. Sücûdî'nin İshak Çelebi'ye nazaran açık ve anlaşılır bir üslup kullandığını, eserinin daha makbul olduğunu söyler.⁷⁰ Gelibolulu Âlî, bu hususta Latîfî ve Âşık Çelebi'deki malumatı birleştirir. Sücûdî'ye ve "*Sultân Selîm Hân'un fütûhâtını*" anlattığı kitabına dair Latîfî'nin tenkitlerini tekrarlar ve hatalı bir şekilde, müellifin eserini Yavuz'un vefatından sonra tamamladığı bilgisini ilave eder.⁷¹ Kâtib Çelebi, Sücûdî'nin Yavuz'un cülûsundan vefatına kadarki tarihini yazdığını, böylece eserinin *İshaknâme*'ye zeyl gibi olduğunu söyleyerek eserin sona erdiği tarih hususunda yanlış bilgi verir.⁷²

Sücûdî'nin *Risâle*'si her ne kadar İshak Çelebi'nin eserinin devamı olarak kabul edilmişse⁷³ de iki eser arasında takriben bir senelik boşluk vardır. İshak Çelebi, eserini Sultan Selim'in Ramazan 918'de (Kasım-Aralık 1512) Bursa'da kışlağa çekilmesiyle bitirir. Sücûdî ise Yavuz'un cülûsu ve kardeşlerini bertaraf etmesinden birkaç cümleyle söz edip Sultan Selim'in 1513-1514 kışında Edirne'de Şah İsmail'e karşı sefer kararı almasından itibaren hadiseleri teferruatlı şekilde anlatmaya başlar. Sırasıyla İran Seferi, Kemah Kalesi'nin fethi, Dulkadiroğulları Beyliği'nin ilhakı ve Mısır Seferi hakkında kıymetli bilgiler verir. Tomanbay'ın 21 Rebiülevvel 923'te (13 Nisan 1517) idamı akabinde Mardin Kalesi'nin fethi ve Trablusşam civarındaki âsilerin tedibi haberlerinin Kahire'deki Yavuz'a ulaştırılması ile hadiselerin anlatımını; Padişah'a uzun bir methiye ve kendisi için dua ricasıyla da eserini nihayete erdirir.⁷⁴

Müellif, eserini sadece şahsî müşahedeleriyle mi yoksa sözlü/yazılı kaynaklardan da istifadeyle mi kaleme aldığı hususunda herhangi bir bilgi vermez.⁷⁵ Vazifesi icabı Yavuz'un seferlerine iştirak etmiş olmalıdır. Bilhassa savaşları, orduların harp nizamı, kullanılan silahlar, mücadelenin serencamı ve iki taraftan hayatını kaybeden ümerânın isimleriyle birlikte detaylı şekilde tasvir eder. Ancak Sücûdî'nin Sultan Selim'in son zamanlarında silahdar kâtipliğine getirilerek Padişah'la İran ve Mısır seferlerine katıldığı⁷⁶ ve eserinde verdiği askerî malumatın bu bakımdan önem arzettiği iddiası⁷⁷ kendi anlam bütünlüğü içinde tashihe muhtaçtır. Yavuz'un Mısır Seferi'nde Sücûdî'yi yanında götürüp seferin tarihini yazmaya memur ettiği fakat eserini beğenmediği bilgisi⁷⁸ ise hatalıdır.

Eser, nispeten sade bir üslupla yazılmış, ayrıca Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerle süslenmiştir. Sücûdî, hatime bölümdeki ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla eserini Yavuz Sultan Selim'e takdim etmek gayesiyle kaleme almıştır. Bu bölümde Yavuz'un Mısır'dan İstanbul'a dönüş hazırlıkları yaptığından bahsetmesi, eserin muhtemel Nisan-Eylül 1517 arasındaki bir tarihte Kahire'de tamamlandığını düşündürmektedir.⁷⁹

Silahşor: Kendisini “Şilâhşor” olarak tanıtan müellifin asıl ismi ve kimliğine dair malumat yoktur. Yavuz’la birlikte Mısır Seferi’ne iştirak etmiş olabileceği gibi mahallî bir müellif olması da muhtemeldir. “*Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab be-Devlet-i Kâhire-i Sultân Selîm Hân*” başlığını taşıyan eserinde Safevî komutanı Karahan’la yapılan savaşıardan başlayıp Yavuz Sultan Selim’in 26 Şaban 923’te (13 Eylül 1517) Kahir’e’den İstanbul’a hareket etmesine kadar Mısır Seferi’ne dair kıymetli malumat verir.

Türkçe olan eser, manzum-mensur karışık bir şekilde tertip edilmiştir. Manzum bölümler Silahşör’e aittir ancak müellif mensur bölümlerde sürekli “*râvî eydür*”, “*râvî kavlince*” şeklinde rivayet üslubu kullanır. Hatimesinde tamamlanma tarihi 923 olarak verilmiştir.⁸⁰

“Selim-nâme”: Babinger, bu eserin Yavuz Sultan Selim’in Suriye ve Mısır’ı fethiyle 916-924 arasındaki saltanatı dönemi hadiselerini tasvir ettiğini belirtir.⁸¹ Esere dair başka bir malumata ulaşılammıştır.

“Selim-nâme”: Müellifi tespit edilemeyen bu eser, edebî bir İtalyanca ile manzum olarak kaleme alınmıştır. Eserin ilk kitabında dokuz, ikincisinde ise dört kanto bulunmaktadır. Şair, Yavuz Sultan Selim’i adaletli, cesur, bilge, başarılı bir hükümdar olarak nitelendirmekte ve “*sensin dünyadaki tek gerçek imparator*” diyerek selamlamaktadır. Eser, Yavuz’un 1517’de Memlûk sultanlarının tahtına oturması ile biter. 1515-1518 yılları arasında yazıldığı tahmin edilmektedir.⁸²

İdris-i Bitlisî-Ebu’l-Fazl Mehmed: Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisî’den *Heşt-i Bihişt*’ine kendi dönemini ihtiva edecek bir zeyl yazmasını istemiş ancak müellif, Yavuz’un seleflerinden daha üstün ve yüce olduğunu, böyle bir eserin müstakil olması gerektiğini söyleyip eserini bu surette telife başlamıştır.

Molla İdris, “*Selim Şahnâme*” adını verdiği ve Yavuz’un doğumuyla başlattığı eserini Padişah’ın Mısır Seferi’nden İstanbul’a geri dönmesinden sonraki bazı hadiseleri anlattığı bölüme kadar getirmişken Kasım 1520’de vefat etmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman, uzun süre müsvedde halinde kalan bu eseri tamamlaması vazifesini İdris-i Bitlisî’nin oğlu Ebu’l-Fazl Mehmed Efendi’ye vermiştir. Ebu’l-Fazl, müsveddeleri tekrar tertip, kaybolan ya da babasının eksik bıraktığı kısımları ikmal ve Yavuz’un vefatına kadarki hadiseleri ilave etmiş, ayrıca II. Selim namına bir hatime kaleme alarak eseri 1567’de tamamlamıştır.⁸³

Selim Şah-nâme’nin yazılma safahatı, muasır ve muahhar kaynaklarda eserin müellifinin kim olduğu hususunda yanlış bir kanaate sebep olmuştur. Taşköprülüzâde, İdris-i Bitlisî’nin Farsça bir “*Tevârih-i Âl-i Osmân*” yazdığını belirtmesine⁸⁴; şura tezkirelerinde de *Heşt-Bihişt* kaynak olarak kullanılmasına ve bazılarında ayrıntılı şekilde tanıtılmasına⁸⁵ rağmen müellifin yarım kalmış veya tamamlanmış bir “*Selim-nâme*”sinden bahsedilmez.

Âşık Çelebi, *Selim Şahnâme*’nin beyaza çekilmesinden iki yıl sonra tamamladığı tezkiresinde, Ebu’l-Fazl Mehmed Efendi hakkında, “...*Sultân Selîm-i merhûm târî-*

İdris-i Bitlisî'nin başlayıp oğlu Ebu'l-Fazl Mehmed Çelebi'nin tamamladığı *Selim Şah-nâme*'nin ilk varacağı (Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, nr. 348)

hin tedvin itmişlerdir. Hakkā ki merhûm vâlidleri ‘âlem-i ervâhdan tahsîn ü âferîn itmişlerdir...” şeklinde bir malumat verir.⁸⁶ Ebu'l-Fazl, Âşık Çelebi haricindeki tezkire yazarlarınca münşi, âlim, idareci ve şair kimliği ile tanıtılırsa da tarihçi olarak nitelendirilmez.⁸⁷ Nev'îzâde Atâyî ise Mehmed Efendi'nin Türkçe bir “*Tevârih-i Âl-i Osmân*” ile babasının “*Heşt Bihişt*”ine Yavuz Sultan Selim'in saltanatından başlayacak şekilde Farsça bir “*Zeyl*” yazdığını söyler.⁸⁸

Hicabi Kırlangıç, *Selim Şahnâme*'nin büyük oranda İdris-i Bitlisî tarafından yazıldığını, Ebu'l-Fazl Mehmed Efendi'nin çok az yerde ekleme ve ilavelerde bulunduğunu, bu eser haricinde Ebu'l-Fazl'ın *Zeyl-i Heşt Bihişt* veya *Selim-nâme* yazdığını dair bilginin yanlış olduğunu belirtir.⁸⁹

İdris-i Bitlisî, doğumundan başlayıp 1518'e; oğlu Ebu'l-Fazl da bu tarihten vefatına kadar Yavuz Sultan Selim ve dönemini anlatırlar. Eser, Farsça ağıdalı bir üslupla yazılmıştır. Hadiseler önce mensur, sonra da manzum olarak tasvir edilir. Zaman zaman üslup endişesi muhtevanın önüne geçmekteyse de İdris-i Bitlisî anlattığı bazı hadiselerin şahidi, bazı hadiselerin de bizzat faili olması hasebiyle bu eser Yavuz devrinin başlıca kaynaklarından.

Kadıẓâde Mevlâna Zahirüddin Abdülkebir b. Üveys b. Muhammed Latifi Erdebilî: Müellif, Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'den İstanbul'a getirdiği âlimlerdendir. İlk olarak Menteşe Sancak Beyi Sinan Paşa'ya teslim edilen Kadıẓâde, kendi rızasıyla

Yavuz'un Mısır Seferi'ne katılmış, Memlûklerden fethedilen bölgelerde bazı idarî görevler üstlenmiş, Hain Ahmed Paşa'yla ittifak ettiği gerekçesiyle 10 Ocak 1524'te asılarak idam edilmiştir.⁹⁰

Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim Han* adını verdiği eserini Yavuz Sultan Selim'in komutanlarından Emir Sadreddin Muhammed'in teşvikiyle yazmıştır.⁹¹ Mısır Seferi'ni, Padişah'ın Nisan 1516'da Edirne'den yola çıkılmasından başlayıp 1518'de tekrar Edirne'ye dönmesine kadar Farsça olarak anlatır. Yeri geldikçe Çaldıran Savaşı, Kemah'ın fethi, Aluddevle'nin öldürülmesi, Çerkeslerin tarihine dair kısa bilgiler verir.

Müellif, eserini sefer esnasında tuttuğu şahsî notlarına istinaden kaleme almıştır. Ayrıca Haydar Çelebi'nin eserine ve adlarını zikrettiği diğer bazı kaynaklara başvurduğunu dile getirir.⁹² İdris-i Bitlisî, "kılıç ve kalem" konulu risalesinde Kadızâde'yi "*padişahın fetihlerinin eserlerinden oluşan muteber bir kitap tertip ediyor*" şeklinde tanıtırken Adâ'i-i Şirazî, Kadızâde'nin eserinden istifade ettiğini yazar.⁹³ Gerek bu eserlerdeki malumat gerekse Kadızâde'nin "*Gazavât*"ta Sultan Selim'den bahsettiği bölümlerdeki sözleri, eserin Yavuz'un hayatta iken tamamladığına işaret etmektedir.⁹⁴

Eser, Farsça ve mensur olarak kaleme alınmıştır.

Seyyid Mehmed bin Seyyid Ali-i İznikî: Müellifin hayatına dair malumat yoktur. Günümüze ulaşmayan "*Selim-nâme*"si, Muhyî Çelebi'ye kaynaklık etmiştir.⁹⁵

Muhyî Çelebi: Müellifin kim olduğu tespit edilememekte fakat eserin dil ve anlatım özelliklerinden Yavuz Sultan Selim döneminde veya hemen sonrasında yaşadığı düşünülmektedir.

"*Selimnâme*"sinin bilinen tek nüshası hayli eksiktir. Mevcut nüsha, Sultan Selim'in cülûsu ve Şehzade Ahmet'le saltanat mücadelesi; Çaldıran Savaşı; şahın esir alınan hanımı Tacu Hatun'un Cafer Çelebi ile nikâhı; Şah İsmail'in Tebriz'e dönüp Safevî beyleriyle müşaveresi; Çaldıran'da şehit düşen Osmanlı askerleri ve ümerâsının defni ve burada yapılan anıtlar; diğer devletlere gönderilen fetihnameler; Bursa'daki zafer şenliği; Yavuz'un Tebriz'e girmesi; buradan İstanbul'a sürgün edilen zanaat-kârlar ve sanatkârlar; Kemah'ın fethi; Nur Ali Halife'nin faaliyetleri; Alauddevle'nin öldürülmesi ve Mirza Çabuk'un itaat altına alınması gibi konuları ihtiva eder.

Muhyî, eserini kaleme alırken çeşitli yazılı ya da sözlü kaynaklardan yararlanmıştır. Hadiseleri naklederken mütemadiyen Seyyid Mehmed bin Seyyid Ali-i İznikî'ye atıfta bulunur. Yavuz Sultan Selim'in yanı sıra Malkoçoğlu Tur Ali Bey'in kahramanlığını ön plana çıkartır. Devrin diğer kaynaklarının aksine Şah İsmail'i de cesur, yiğit, merhametli, ulu bir düşman olarak tasvir eder. Osmanlı ordusunda ateşli silahların kullanımına ve bunun savaşlardaki tesirine dair yazdıkları oldukça mühimdir. Yine müellifin Bursa'ya hususi bir yer ayırdığı görülür.

Eser, eksik bölümlerine rağmen Yavuz Sultan Selim döneminin en orijinal ve önemli kaynaklarından. Eski Anadolu Türkçesi'yle ve gayet sade bir üslupla mensur olarak kaleme alınmıştır.⁹⁶

Tarihü's-Sultan Selim Han: Bu eser hakkında sadece katalog bilgilerine sahibiz. Buna göre eserde, 905 (1499) yılından başlayıp vefatına kadar Yavuz Sultan Selim'in faaliyetlerinden bahsedilmektedir.⁹⁷

Kıssa-i Muharebe-i Kızılbaş: Pertsch'in verdiği malumata göre, müellifi bilinmeyen bu eser 28 varaktan ibarettir. Dili Türkçe olup divanî hatla yazılmıştır ve her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Eserde, Safevîlerin ortaya çıkışı ve Yavuz Sultan Selim'in onlarla yaptığı savaşlar anlatılmaktadır. “*Sultan Selîm Hân'ın zamîr-i münîrinde ki câm-ı cihân-nümâydi*” ifadesi, eserin Yavuz'un vefatından sonra yazılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir.⁹⁸

Haydar Çelebi: Müellif, Yavuz'un Mısır Seferi'nden bahsederken kendisini “Divân kâtibi” olarak tanıtmaktadır. Hayatı ve kimliği tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. “*Ruznâme*” olarak bilinen ve Feridun Bey'in *Münşe'âtü's-Selâtîn*'i vasıtasıyla günümüze ulaşabilen eseri, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'ne çıkışıyla başlayıp vefatıyla sona erer. İran Seferi, Kemah'ın Fethi, Dulkadir Beyliği'nin zaptı konuları nispeten kısa, Mısır Seferi oldukça teferruatlı, Padişah'ın Mısır'dan dönüşünden vefatına kadarki hadiseler ise birkaç sayfayı geçmeyecek ve Pîrî Mehmed Paşa'yı ön plana çıkartacak şekilde anlatılmıştır. *Ruznâme*'de Yavuz devrindeki seferlerde ordunun takip ettiği menziller, savaşlar, tayin ve aziller, elçi kabulleri, divan toplantıları gibi konularda kıymetli malumat verilmektedir. Müellifin, şahsî müşahedeleri yanında başka kaynaklardan da yararlandığı anlaşılmaktadır.⁹⁹

Kadıızâde Abdülkebîr, *Gazavât*'ını kaleme alırken büyük ölçüde “değerli, erdem sahibi” Haydar Çelebi'den istifade ettiğini kaydeder.¹⁰⁰ Bu sebeple Haydar Çelebi'nin daha Mısır Seferi esnasında eserini yazmakla meşgul olduğu ve Yavuz'un vefatına kadar da devam ettiği anlaşılmaktadır. Eser, mensur olup dili Türkçe ve üslubu oldukça sadedir.

Adâî-yi Şirazi: İranlı şair, Yavuz Sultan Selim döneminde kendi rızasıyla Osmanlı topraklarına gelmiştir. Asıl adı bazı kaynaklara göre Molla Muhammed, bazı kaynaklara göreyse Bahaeddin'dir. İstanbul'daki veba salgınında 928'de (1521-1522) vefat etmiştir. Kendi ifadesine göre Kadıasker Mehmed Efendi'yle tanıştırdıktan sonra Yavuz devrinin tarihini yazmakla görevlendirilmiştir. Eserine “*Şâh-nâme-i Selim Hânî*” adını vermiştir.¹⁰¹

Adâî, şairliği ile şura tezkirelerinde kendine yer bulamamışsa da tarihçiliği meslektaşlarınca takdir edilmiştir. Celâlzâde, Yavuz'un Hindistan'a ulaşan Farsça bir şiirine hayran olup Osmanlı ülkesine geldiğini söylediği Adâî'nin Padişah'ın bazı seferlerini “*hüsn-i nazm-ı bedî'le*” kaleme aldığını yazar.¹⁰² Kâtib Çelebi de bu eserden bahsetmiş fakat beyit sayısını yanlış vermiştir.¹⁰³

Şair, *Şâh-nâme*'de II. Bayezid'in üç şehzadesini kısaca tanıtır Şahkulu İsyanı ile hadiseleri anlatmaya başlar. Sırasıyla Şehzade Ahmet'in babasının rızası ve bazı devlet erkânın davetiyle tahtı devralmak için Üsküdar'a gelmişken yeniçerilerin is-

yanı sebebiyle Amasya'ya geri dönmesinden; Şehzade Korkut'un payitahta gelmesi fakat askerden destek görememesinden söz eder. Ardından babasıyla yaptığı savaş-tan bahsetmeksizizin Şehzade Selim'in İstanbul'a gelerek tahtı devralması ve II. Bayezid'in Dimetoka'ya giderken vefat etmesi hakkında bilgi verir. Kardeşler arasındaki saltanat mücadelesine temas etmeyip Yavuz'un İran Seferi, Kemah'ı fethi, Dulka-dir topraklarını zaptı ve Mısır Seferi'ni geniş şekilde nakleder. Padişahın Temmuz 1518'de İstanbul'a dönmesinden bahseder,fakat bu tarihten sonraki hadiselerle dair herhangi bir malumat vermeyip Sultan Selim'in vefatı, Kanûnî'nin cülûsu ve sabık hükümdarın cenaze merasimini anlatarak eserini bitirir.

Adâ'î-yi Şirazî, *Şâh-nâme*'nin sebab-i telif bölümünde kendisinden önce mensur olarak eserlerini yazan iki müellif sayesinde kitabını kaleme aldığını söyleyerek kaynaklarına işaret eder. Bunlardan İdris-i Bitlisî'yi açıkça zikreder, diğerinin de Kadızâde Abdü'l-Kebîr olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰⁴ Kadızâde, kendi eserinde, Ocak 1517 itibarıyla Adâ'î'nin manzum olarak kitabını düzenlemeye çalıştığını belirtir ve ondan bir şiir nakleder.¹⁰⁵ İdris-i Bitlisî ise "kılıç ve kalem" konulu risalesinde, Adâ'î-yi Şirazî'nin "*Şâh-nâme üslubunda...manzum bir tarih tertip etmiş...*" olduğunu söyler. Bu risalenin telif tarihi bilinmemekteyse de Molla İdris'in Kasım 1520'de vefatından önce olduğu muhakkaktır. Her iki eserdeki malumat dikkate alındığında Adâ'î'nin *Şah-nâme*'yi daha Yavuz'un Mısır Seferi esnasında yazmaya başladığı ve Kanûnî'nin cülûsundan hemen sonra tebyiz ettiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁶ Adâ'î'nin Yavuz'un son iki yılından bahsetmemesi, tahtın el değiştirmesi üzerine eserini Kanûnî'ye takdim etmek için aceleyle tamamlandığını düşündürmektedir.

Şah-nâme, Farsça manzum bir eser olup toplam 2670 beyitten ibarettir.

Keşfi Mehmed Çelebi: Sekbanbaşı ve Amasya Valisi Hızır Ağa'nın oğlu olup Tacizâde Cafer Çelebi ile Sadi Çelebi'nin hizmetinde yetişmiştir. Müellif, Yavuz'un Trabzon sancak beyliği esnasında maiyetine katılmış, saltanatı döneminde önce divan kâtipliği ve Mısır Seferi'nde de sır kâtipliği yapmıştır. 1519'da getirildiği Anadolu defterdarlığından 1521'de tekaüde ayrılmış ve 1524'te vefat etmiştir.¹⁰⁷

Şuara tezkirelerine dâhil edilen Keşfî mahlaslı şairlerden¹⁰⁸ hiçbirinin Yavuz Sultan Selim dönemiyle ilgili bir tarih kaleme aldığından söz edilmez. Müellifin bizzat *Bâğ-ı Firdevs-i Guzât ve Ravza-i Ehl-i Cihâd* adını verdiği eseri Hammer tarafından "*Selimnâme-i Keşfî*" namıyla ilim âlemine tanıtılmıştır.¹⁰⁹

Kendi ifadesine göre Keşfî Mehmed, ilk olarak Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesi ve İran Seferi'ne çıkarak "*azm-i Tebriz*" eylemesine dair bir "*ceride/kitab*" yazmıştır. *Bâğ-ı Firdevs-i Guzât*'ını ise Kanûnî'nin cülûsu akabinde dost meclisinde genç bir kişinin kendisinden Yavuz'un vefatına kadarki gazalarını ve bu dönemdeki hadiseleri Türkçe olarak yazması talep ve ısrarına binaen ve de yeni padişahı tebrik maksadıyla telif etmiştir. Müellif, hatimesinde son eserini Receb 920'de (Ağustos-Eylül 1514) yazmaya başladığını ve 10 Muharrem 927'de (21 Aralık 1520) tamamladığını söyler.¹¹⁰ Keşfî'nin bu ifadeleri Yavuz devriyle ilgili biri muhtasar, diğeri mufasal iki "*Selimnâme*"si olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.¹¹¹ Kanûnî'nin 30 Eylül

Keşfi Mehmed Çelebi'nin eserinin ilk varığı (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2147)

1520'da tahta geçtiği ve Keşfi'nin eserini bu tarihten sonra yazmaya başlayıp takriben iki buçuk ay içinde tamamladığı göz önünde bulundurulduğunda ilk eserini ikmal etmek suretiyle *Bâğ-ı Firdevs-i Guzât*'ı kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Müellif, Yavuz'un babasına karşı isyanından bahsetmeksizin, II. Bayezid'in yaşlılığından ötürü devlet erkânıyla müşavere edip 7 Safer 918'de (24 Nisan 1512) kendi rızasıyla tahtı oğluna terk ettiğini söyleyerek eserine başlar. Devamında II. Bayezid'in hastalığı ve vefatına dair verdiği bilgiler devrin diğer kaynaklarından farklıdır. Keşfi, Sultan Selim'in babasını defnettikten sonra Anadolu'ya geçerek kardeşlerini ve yeğenlerini bertaraf etmesini şehzadelerin isimlerini zikretmeden ve hadiselelerin tafsilatına girmeden nakleder. Müellifin Sultan Selim'in Edirne'de Şah İsmail'e karşı sefer kararı almasından başlayıp Tebriz'den kışlak için Amasya'ya dönmesine kadarki hadiselerle dair anlattıkları şahsî müşahedeleri değildir. Padişah'ın Amasya'da kışlaması, 1515'te Kemah Kalesi'nin fethi, Dulkadiroğlu Alaüddevle'nin mağlûp edilmesi, buradaki düzenlemeyi müteakip Yavuz'un önce İstanbul'a ardından Edirne'ye gelmesi hakkında ise teferruatlı ve birinci elden bilgiler verir. Ancak Tomanbay'ın idamı ve Haremeyn'de hutbenin Sultan Selim namına okunmasına kadar Mısır Seferi'ne dair yazdıkları orijinal değildir. Bununla birlikte Keşfi'nin Şam Şehri'ni¹¹² ve Yavuz'un Kahire sokaklarından alay düzeniyle ilk geçişini tasvir ederken kullandığı ifadeler¹¹³ Mısır Seferi'ne katıldığını gösterir. Padişah'ın Mısır'dan dönüşü, Şah Veli'nin isyanı, Rodos Seferi hazırlıkları, İstanbul'da veba zuhuru, Sultan Selim'in vefatı, Kanûnî'nin tahta çıkması ve Yavuz'un cenaze merasimi ile eserini bitirir.¹¹⁴ Mezkûr kısımlarda verilen bilgiler, Keşfi'nin kendi müşahedeleri ve/veya duyduklarıdır.

Eserin dili Türkçe olup başlangıçta oldukça edebî, sonlara doğru nispeten sade bir üslupla yazılmıştır. Mensur olan eserde Farsça ve Türkçe manzum kısımlar da önemli bir yer tutar.

eş-Şeyh el-Muhaddis Cârullah b. Fahdî'l-Mekkî: Mekkeli olan müellif 954'te (1547-1548) vefat etmiştir. Eserine “*el-Cevâhirü'l-Hisân fî Menâkıbı's-Sultân Süleymân b. Osmân*” adını vermiştir. Tekindağ'ın ifadesiyle, bu eser, “*daha ziyade bir Selim-nâme-dir ve İbn Kemal'in, İdris-i Bitlisî'nin Selim-nâmeleri ile de benzerlik göstermektedir*”. Müellif eserini Arapça olarak yazmış ve 928'de (1521-1522) tamamlayıp Kanûnî Sultan Süleyman'a ithaf etmiştir.¹¹⁵

Sa'd bin Abdü'l-müte'al: Menşei ve hayatına dair kaynaklarda bilgi yoktur. “*Risâle*”¹¹⁶ olarak adlandırdığı eserinde de kendisinden söz etmez.

Müellif, önce II. Bayezid'i âdil ve başarılı bir hükümdar olarak metheder; ihtiyarlayınca şehzadelerinden birisi lehine tahttan çekilmeye karar verdiğini, meylinin Şehzade Selim'e olduğunu fakat vezirlerin padişahı Şehzade Ahmet'e yönlendirdiklerini söyler. Müteakiben şehzadeler arasında taht rekabetinin başlaması, Şahkulu İsyanı, Şehzade Selim'in babasına karşı mücadelesi ve nihayet cülûsu, II. Bayezid'in vefatı ve Yavuz'un kardeşlerini bertaraf etmesi hadiselerini tafsilatlı bir surette nakleder. Şöyle ki bu kısım kitabın takriben yarısına tekabül eder. İran ve Mısır seferleri nispeten ayrıntılı fakat Kemah Kalesi ve Dulkadir Beyliği'nin fethi sathî şekilde anlatılır. Yavuz'un saltanatının son iki yılına dair hadiselerin tasviri de Bozoklu Celal İsyanı ve padişahın vefatı haricinde teferruattan uzaktır. Müellif, Kanûnî'nin cülûsu ve babası için tertiplemediği cenaze merasimi ile eserine son verir.¹¹⁷

Bu eser, İbn Kemâl'in *Tevârih-i Âl-i Osman*'ının II. Bayezid devrine ait XVIII. ve Yavuz dönemine ait IX. Defterlerindeki bilgileri hemen hemen aynen tekrarlamaktadır. Ancak müellif, bazı konularda kaynağında olmayan yanlış bilgiler verir. İki eser arasındaki benzerlik, İbn Kemâl'in *Tevârih-i Âl-i Osman* haricinde bir de “*Selim-nâme*”si olduğu düşüncesine yol açmıştır. Ancak hem İbn Kemâl'in hem Sa'd bin Abdü'l-müte'al'in “*Selim-nâme*”leri için aynı künyeli nüshalar işaret edilmiştir.¹¹⁸ Yapılan incelemeler İbn Kemâl'e ait kabul edilen yazmanın da Sa'd bin Abdü'l-müte'al'in eserinin bir başka nüshası olduğunu göstermiştir.¹¹⁹

Sa'd bin Abdü'l-müte'al, “*Risâle*”sini tercihen Türkçe yazdığını ve kısa sürede tamamladığını söyler.¹²⁰ Hatimesinde de Kanûnî'nin babası için yapımını emrettiği camii, imaret ve türbenin inşaatının hâlen devam ettiğini kaydeder.¹²¹ Camii ve türbe Muharrem 929'da (Aralık 1522) tamamlandıklarına¹²² göre Sa'd bin Abdü'l-müte'al eserini bu tarihten önce tebyiz etmiştir.

Şükrî-i Bitlisî: Bitlis'te doğan müellif, önce Şeref Han'ın, cülûsu akabinde de Yavuz Sultan Selim'in hizmetine girmiştir. Yavuz ve Kanûnî Sultan Süleyman devirlerinde zaimlik, kadılık, müftülük, müderrislik gibi görevler ifa eden Şükrî, muhtemelen 937'de (1530-1531) vefat etmiştir.¹²³

Molla Şükrî, Şehsuvaroğlu Ali Bey'in telkiniyle Yavuz Sultan Selim'in tarihini kaleme almış ve Ahmedî'nin "İskender-nâme"sinden hareketle eserine "*Selîmî-nâme/Selîm-nâme*" adını vermiştir.¹²⁴ Latîfî, Şükrî-i Bitlisî'nin Yavuz'un "*fütûhâtın ve menâkıb-ı muhârebâtın nazm-ı rûşen [ül] sâde ve ebyât-ı vâzih u küşâdeyle Selîm-nâme adlu bir kitâb*"ta anlattığını ve bu eseri Makbul İbrahim Paşa vasıtasıyla Kanûnî'ye takdim ettiğini yazar.¹²⁵ Âşık Çelebi, Şükrî'nin eserinin adını zikretmediği gibi "*Sultân Selîm-i merhûmun kızılbaş seferin bahr-i remelde nazm*" ettiğini söyleyerek muhtevasını da eksik bir şekilde tarif eder.¹²⁶ Gerek Kınalızâde¹²⁷ gerekse Âli¹²⁸, müellifin Yavuz Sultan Selim'in "*fütûhâtını*" manzum olarak kaleme aldığını belirtirlerse de eserinin adını vermezler. Şükrî'nin *Selîm-nâme*'si sonraki kaynaklarda Kâtib Çelebi'nin zikrettiği "*Fütûhâtü's-Selimiyye*" ismiyle anılmıştır.¹²⁹

Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*'yi iki defa telif etmiştir. Müellifin ifadesiyle Şehsuvaroğlu Ali Bey, Şükrî'den uzun yıllar maiyetinde bulunduğu ve büyük bir hayranlık duyduğu Yavuz Sultan Selim'in hayatına ve faaliyetlerine dair kendisinin anlatacaklarını manzumen kaleme almasını istemiş, eserini başka türlü yazmamasını da tembihlemiştir. Şükrî, Ali Bey'den öğrendiklerine şahsî bilgi ve müşahedelerini ekleyerek *Selîm-nâme*'nin ilk hâlini 927'de (1520-1521) tamamlamıştır. Ertesi yıl Şehsuvaroğlu Ali Bey katl ve yerine Koçi bin Halil getirilmiştir. Bunun üzerine Şükrî-i Bitlisî, Koçi Bey'in hizmetine girerek eserini ona takdim etmiştir. *Selîm-nâme*'yi inceleyen Koçi Bey, Şehsuvaroğlu'nun anlattıklarında birçok eksik ve yanlış bilgi bulunduğunu söyleyerek Şükrî'den eserini kendi anlattıklarına göre tashih etmesini istemiştir. Şükrî-i Bitlisî bu suretle *Selîm-nâme*'yi tekrar kaleme almaya başlamış, 930'da (1523-1524) tamamlamış ve 1530'da Kanûnî Sultan Süleyman'a takdim etmiştir. Müellif, *Selîm-nâme*'nin ilk halini bizzat yok ettiğini söylüyorsa da bu tertibin bazı nüshaları günümüze ulaşmıştır.¹³⁰

Selîm-nâme, Doğu Türkçesi'yle manzum olarak yazılmıştır. Müellif, birkaç beyitle Şehzade Selim'in Trabzon sancak beyiliğine tayininden bahsedip bu vazifedeyken Gürcüler ve Safevîler üzerine tertiplemediği seferleri anlatmaya başlar. Yavuz'un taht mücadelesini ve Safevîler ile Memlûklere karşı düzenlediği seferleri hayli teferruatlı bir şekilde tasvir eder. Bilhassa iştirak ettiği İran Seferi bahsinde şahıs isimleri ve ordunun konak yerleri hususunda diğer kaynaklarda bulunmayan orijinal bilgiler verir.

Eserin bitiş tarihi çeşitli nüshalarda farklılık göstermektedir. *Selîm-nâme*'nin ilk tertibine ait nüshaları 1521'de Canbirdi Gazâlî İsyanı'nın bastırılmasıyla, ikinci tertibine ait nüshaları ise Kanûnî'nin cülûsuyla son bulur.¹³¹

Selîm-nâme, aynı zamanda TSMK, Hazine, nr. 1597-98'de kayıtlı nüshasında bulunan 24 minyatür ve Kudüs Jewish National Library, Yah. Ms. Ar. 1116 numarada kayıtlı nüshasındaki 14 minyatür ile Osmanlı tarihini konu alan minyatürlü yazmaların bilinen en eski tarihlilerinden biridir. Bu özelliğiyle diğer *Selîm-nâmeler*'den ayrılmakta ve Yavuz devrinin temel görsel kaynaklarından birisini teşkil etmektedir.¹³²

Şükrî'nin *Selîm-nâme*'si XVII. yüzyıl müelliflerince tekrar düzenlenmiştir. Çerkesler Kâtibi Yusuf Ağa, bu manzum eseri halkın anlaması ve faydalanması için 1030'da

(1620) Kahire’de nesre çevirmiştir. Bu düzenlemeyi yaparken Şükrî’nin bazı bölümlerini özetlemiş, farklı görüşlere de yer vermiş, İbn Zünbül ve adlarını zikretmediği tarihçilerden ilavelerde bulunmuştur. Eserinde, Yavuz’un Trabzon sancak beyliğinden başlayıp Kanûnî devrinde Canbirdi Gazâlî İsyanı’nın bastırılmasına (1521) kadarki hadiseleri anlatır. Müellif, esere ayrıca Hayır Bey’den itibaren 1041’e (1632) kadar Mısır’da görev yapan 46 beylerbeyi hakkında kısa bilgiler verir. Eserin müstensihlerinden Mehmed el-Konevî, bu listeyi 1086 yılına kadar devam ettirmiştir. Çerkesler Kâtibi’nin eseri, bir nüshasında “*Tevârih-i Türkiye ve Feth-i Mısır*” başlığı taşımaktadır. Ayrıca “*Tarih-i Sultan Selim Han*” ve “*Selîmnâme*” olarak da adlandırılmıştır.¹³³

Yusuf Ağa ile aynı tarihlerde Cevrî, Ruznâme-i İbrahim Efendi’nin kethüdâsı Ali Bey’in telkinleriyle Şükrî’nin *Selîm-nâme*’sini İstanbul’da 1037’de (1627-28) “tas-hih ve tertip” etmiştir. Şair, Şükrî’nin tarihçiliğini takdir fakat üslubunu tenkit eder. Kaynak metindeki “Türkî-i kadim” kelimelerin yerine kendi döneminin edebî zevk ve üslubu ile eseri tekrar nazma çekmiştir. Bir taraftan da Şükrî’nin metnini yaklaşık üçte bir nispetinde kısaltarak 4.264 beyite indirmiştir. Kaynağının muhtevasına fazla müdahale etmemiş; daha ziyade Şükrî’nin bölüm girişlerini ve savaş sahnelerine dair tasvirlerini özetlemiş ya da değiştirmiş; Kanûnî’nin cülûsunu anlattığı bölümü ve hatimesini ise eserine almamıştır. Bununla birlikte Mevlevî olan Cevrî, Şükrî’nin *Selîm-nâme*’sine Yavuz’un seferlerinde Konya’da Hz. Mevlânâ Türbesi’ni ziyaret edip dervişlere ihsanlarda bulunması, “Bismillah” diyerek ata binmesi, mektubun kırmızı mumla mühürlenmesi gibi kendisi ve dönemi için önem arzeden bazı ilavelerde bulunmuştur.¹³⁴

Şîrî Ali Bey: Hersekzâde Ahmed Paşa’nın oğlu olan Ali Bey, Yavuz Sultan Selim’in sarayında yetişmiş, kapıcıbaşılıktan sancağa çıkmış ve Kanûnî devrinde Mısır’da sancak beyi iken tekaüde sevk edilmiş, bir süre sonra nikris hastalığından vefat etmiştir.¹³⁵ Sehî Bey Şîrî’den müteveffa olarak bahsettiğine göre müellifin 1538’den önce öldüğü kesindir.¹³⁶

Şîrî’nin eseri, *Tarih-i Feth-i Mısır* başlığı taşımaktaysa da bu ifadenin müellife mi müstensihe mi ait olduğu tespit edilememektedir. Zira şair, hatime bölümünde eserinin adını *Şâhâne-nâme* olarak verir.

Eserin II. Bayezid’in son zamanlarında oğulları arasında yaşanan mücadelelerle başladığı¹³⁷ şeklindeki değerlendirmeler hatalıdır. Müellif, evvela II. Bayezid’in üç şehzadesine dair kısaca bilgi verir ve padişahın ihtiyarlamasından ötürü devlet nizamının bozulduğunu belirterek Şahkulu İsyanı’nı ve Şehzade Selim’in babasına karşı harekete geçip tahtı elde etmesini dikkat çekici ayrıntılarla anlatır. Devamında II. Bayezid’in vefatı, Yavuz’un kardeşlerini ortadan kaldırması, İran seferi, Kemah’ın fethi, Alauddevle Bey’in öldürülmesi ve Mısır Seferi’ni konu edinir. Sultan Selim’in Mısır’dan dönüşü kısaca nakledilip, 1518-1520 hadiselerine temas etmeksizin, Padişah’ın Edirne yolunda vefat etmesi, Kanûnî’nin cülûsu ve sabık hükümdarın cenaze merasimi hakkında mühim bilgiler verir.

Şâhâne-nâme, 1.442 beyitten mürekkep manzum bir eser olup dili Türkçe'dir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın cülûsundan sonra yazıldığı muhakkak ise de hangi tarihte tamamlandığı kesin olarak belirlenememektedir.

İznikli Derûnî: Âşık Çelebi'nin bildirdiğine göre İznik'te esnafken ilme heves edip medreseye başlamıştır. Eğitimini tamamlayınca Mısır kadılığından mütekaidd Leys-zâde'ye mülazım olmuş, 950'ye (1543-1544) doğru vefat etmiştir. Âşık Çelebi, diğer tezkirelerde¹³⁸ sadece şairliğine atıf yapılan İznikli Derûnî'nin Yavuz'un "*feth-i Arab u Acem âhengin ve Gavrî ve Şâh İsmâ'il ile olan cengin bahr-ı remel üzre nazm*" ettiğini belirtmekle yetinir.¹³⁹ Bu eser, hâlâ tespit edilememiştir.

Celâlzâde Mustafa: Müellif, Pîrî Mehmed Paşa ve Seydi Bey'in himayesiyle 1516'da Divân-ı Hümâyûn kâtipliğine tayin edilmiş, Kanûnî devrinde önce reisülküttâplık sonra da uzun süre nişancılık yapmıştır. Kendi rızasıyla 1557'de emekli olmuşsa da Sigetvar kuşatması esnasında nişancılığa iade edilmiş ve 1567'de ölmüştür.¹⁴⁰

Koca Nişancı, bürokratlığı kadar tarihçiliği ile de temeyyüz etmiştir. Kanûnî dönemi *Tabakâtü'l-Memâlik*'inde anlatan müellif, Yavuz Sultan Selim dönemi için de "*Meâsir-i Selîm Hânî*" adını verdiği eserini kaleme almıştır. Ancak ikinci eseri, çağdaşları ve sonraki müellifler arasında şöhret kazanamamıştır. Nitekim Âşık Çelebi ve Gelibolulu Âlî¹⁴¹, Celâlzâde Mustafa'yı şahsen tanımalarına, hakkında şitayişkâr

Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin *Meâsir-i Selîm Hânî* adlı eserinin ser-levhası (TSMK, Hazine, nr. 1415)

ifadeler kullanmalarına ve “*Tabakât*” dâhil bazı eserleri hakkında bilgi vermelerine rağmen müellifin “*Meâsir*”inden söz etmezler. Kınalızâde ve Beyanî, Koca Nişancı’nın tarihçiliğinden bahsetmedikleri gibi inşadaki üslubunu da tenkit ederler.¹⁴² Atâyî¹⁴³ ve Kâtib Çelebi¹⁴⁴ de Celâlîzâde Mustafa’nın Yavuz Sultan Selim dönemine tahsis edilmiş bir kitabından bahsetmez.

Celâlîzâde, “*Meâsir*”de öncelikle, herhangi bir isim zikretmeden kendisinden evvel bazı müelliflerin Yavuz devrine dair tarihler kaleme aldıklarını fakat bu kimseler “esrâr-ı saltanata” vâkıf olmadıklarından yazdıklarının ancak kendi tasavvurlarından ve hariçten duyup işittiklerinden ibaret olduğunu belirtir. Sultan Selim’in babasına karşı isyan ettiğine dair kitabî ve şifahî iddiaların tamamen yalan olduğunu söyler.¹⁴⁵ Hadiselerin doğru bilgisini vermek üzere bu eserini kaleme aldığını kaydederek. Yavuz’un doğumundan vefatına kadar cereyan eden hadiseleri oldukça ayrıntılı bir şekilde tasvir eder.

Eser, Türkçe olup edebî bir üslupla mensur olarak kaleme alınmıştır.

Hoca Sadeddin Efendi: III. Murad ile III. Mehmed’in hocası olup şeyhülislâm iken 1599’da vefat eden Sadeddin Efendi, Yavuz’un nedimi Hasan Can’ın oğludur.¹⁴⁶

Müellif, babasından duyduğu Yavuz Sultan Selim’le ilgili 12 menâkıbı, Türkçe ve mensur olarak “*Selim-nâme*”sinde nakleder.¹⁴⁷ “*Selim-nâme*”, Hoca Efendi’nin meşhur *Tâcü’t-tevârih*’inin bazı nüshalarında bulunmazken, bazılarında der-kenar şeklinde ve bazılarının da sonuna ilave edilmiştir. Eserin Hoca Sadeddin Efendi’ye ait olup olmadığı araştırmacılar arasında ihtilafa sebep olmuştur.¹⁴⁸ Muasırlarından Riyazî¹⁴⁹, Rıza¹⁵⁰ ve Atâyî¹⁵¹, müellifin *Tâcü’t-Tevârih*’iyle ilgili bilgi vermelerine rağmen “*Selim-nâme*”sinden bahsetmezler. Kâtib Çelebi, Hoca Efendi’nin *Tâcü’t-Tevârih*’inin yanı sıra Sultan Selim’in menâkıbı hakkında muhtasar bir kitabı daha olduğunu, bu eserin “*Selim-nâme*” adıyla tanındığını ve elden ele dolaştığını yazar.¹⁵²

Tâcü’t-tevârih’in Yavuz Sultan Selim’le ilgili bölümü XVII. asrın ilk yarısında *Târih-i Sultân Selîm Han* adıyla müstakil bir kitap olarak istinsah edilmiştir. Eserde, müellif olarak Hoca Sadeddin’in, müstensih olarak da Hattat Abdî’nin adı geçmektedir. Bu eserin en dikkat çekici yönü, Yavuz’un seferleri esnasında meydana gelen hadiselerin ve saray hayatının tasvir edildiği toplam 34 minyatür/resim ihtiva etmesidir. Bu tasvirlerin saray dışından bir nakkaş tarafından ve eserin saray dışındaki “şehirli” okuyucuları için yapıldığı değerlendirilmektedir.¹⁵³

Evliya Çelebi: Seyyah-ı Âlem Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*’sinin genelinde Yavuz Sultan Selim’le ilgili anlatılara yer vermeye hususi bir önem atfetmiştir. Feridun Emecen’in ifadesiyle müellif, bu ilgisinin yanında Mısır’ı anlattığı IX. ciltte Yavuz’un şehzadeliliğinden başlayıp Mısır’ı alışı ve buradaki faaliyetlerine dair âdeti bir “*Selim-nâme*” kaleme almıştır. Burada verilen bilgiler kitabî olmayıp bütünüyle Evliya’nın duyduklarını ihtiva eden sözlü bir tarihtir ve zaman zaman masalsı unsurlar içermektedir.¹⁵⁴

III. Selim-nâmelerle İlgili Tez Çalışmaları ve Yayınlar

Bu bölümde, doğrudan doğruya “*Selim-nâme*”lerle ilgili çalışmalara yer verilmiş, eserlerin müellifleriyle ilgili olarak da daha ziyade ansiklopedik mahiyetteki yayınlar gösterilmiştir. “*Selim-nâme*”lerden hareketle Yavuz Sultan Selim ve dönemiyle yahut başka konularla ilgili yapılan çalışmalar, bu bölüme alınmamıştır.

A Critical Edition and Translation of the Introductory Sections and the First Thirteen Chapters of the “Selim-nâme” of Celâlzâde Mustafâ Çelebi, haz. Celia J. Kerslake, Oxford University, Doktora Tezi, Oxford 1975.

ABACI, Abdullah, *Farsça Selimnâmeler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, Ankara 1974.

Adâ’î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi (İnceleme-Metin-Çeviri), haz. Abdüsselam Bilgen, Ankara 2007.

Adâ’î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi (Araştırma, Metin ve Çeviri), haz. Abdüsselam Bilgen, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1987.

AKÇAY, Gülçiçek, “İdrîs, İdrîs-i Bitlisî”, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/idris-idrisi-bitlisi> (erişim tarihi: 03.04.2021).

AKTEPE, Münir, “Hoca Sa’deddin Efendi’nin Tâcü’t-Tevârih’i ve Bunun Zeyli Hakkında”, *Türkiyat Mecmuası*, XIII (1958), s. 101-116.

ARGUNŞAH, Mustafa, “Şükrî-i Bitlisî, Selim-nâmesi ve Eserin Dili”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 55 (İstanbul 1988), s. 51-72.

ARGUNŞAH, Mustafa, “Türk Edebiyatında Selimnâmeler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8 (2009), s. 31-47.

ARGUNŞAH, Mustafa, *Şükrî’nin Selimnâmesi ve Eserdeki Doğu Türkçesi Unsurları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986.

ARGUNŞAH, Mustafa, “Şükrî, Molla Şükrî”, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sukri-molla-sukri> (erişim tarihi: 25.02.2021).

ATEŞ, Ahmet, *Selim-nâmeler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1938.

ATİK, Arzu, “Bir Hulasa Denemesi: Cevrî ve Selim-Nâmesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları*, 8 (İstanbul 2012), 21-36.

ATİK, Kayhan, “Celâlzâde Mustafa’nın Selim-Nâmesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIV-1 (1999), s. 303-308.

BİLGİN, Abdüsselâm, “XV. Yüzyıl İran Şairlerinden Adâ’î-i Şîrâzî’nin Selimnâmesi”, *TTK Belleten*, XLVI/182 (1982), s. 13-30.

BÜLBÜL, Tuncay, “Şîrî, Ali”, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/siri-ali> (erişim tarihi: 05.03.2021).

Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990.

Çerkezler Kâtibi Yusuf’un Selim-nâme’sinin Mukayeseli Metin Tenkîdi ve Değerlendirmesi, haz. Mehmet Doğan, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.

- Das Selimname des Sa'dî b. Abd ül-Müte'âl (übersetzung)*, haz. Marie Thérèse Speiser, Basel Üniversitesi, Doktora Tezi, Zürich 1946.
- Die Wiener Handschrift des Selîmî-nâme von Şükri: ein türkisches Sprachdenkmal*, haz. Alfons Leopold Steidl, Viyana Üniversitesi, Doktora Tezi, Viyana 1938.
- DURMUŞ, Tuba, "İshak Çelebi", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ishak-celebi> (Erişim tarihi: 18.02.2021).
- EMECEN, Feridun, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2019.
- ERDEM, Sadık, "İshak Çelebi'nin Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 91 (İstanbul 1994), s. 99-120.
- ERTUĞ, Zeynep Tarım, "Selimnâme-i Şükrî Minyatürlerinin Belge Değerleri", *Nurhan Atasoy'a Armağan*, ed. M. Baha Tanman, İstanbul 2014, s. 332-355.
- GÜMÜŞ, Ercan, "16. Yüzyıl Osmanlı Tarihçisi Şükri-yi Bitlisî ve Eseri "Selim-Name", *I. Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, ed. Mehmet Bilen-Veyssel Gürhan-Ercan Gümüş, İstanbul 2008, s. 297-307.
- HATUNOĞLU, Bahattin Yalçın, *İdris-i Bitlisî Selim-Nâmesinde Doğu Anadolu'nun Fethi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1998.
- Haydar Çelebi Ruznâmesi*, haz. Yavuz Senemoğlu, İstanbul tsz.
- İdrîs-i Bidlîsî, Selim Şah-nâme*, haz. Hicabi Kırılancı, Ankara 2001.
- İdrîs-i Bidlîsî, Selim Şah-name*, haz. Hicabi Kırılancı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995.
- İdris-i Bitlisî'nin Selim-nâme'sinin Tahkik ve Tercümesi*, haz. İdris Aksoy, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul 2021.
- İshak Çelebi ve Selim-nâmesi*, haz. Hamdi Savaş, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 1986.
- Kadızzâde'nin Gazavât-ı Sultan Selim Han Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, haz. Esra Yörдем, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2018.
- Kadızzade Kebir b. Uveys'in Farsça Gazavât-ı Sultan Selim Adlı Eserinin Tahkik ve Tercümesi*, haz. Abdul Nasir Rahmani, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- KAPLAN, Yunus, "Keşfi, Mehmed Çelebi", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kesfi-mehmed-celebi> (erişim tarihi: 17.02.2021).
- Kemal Paşazâde'nin Selimnâmesi*, haz. Ali Kökoğlu, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994.
- KERSLAKE, Celia J., "Celalzâde Mustafa Çelebi", *DİA*, VII, 260-262.
- KERSLAKE, Celia J., "The Selîm-nâme of Celâl-zâde Mustafâ Çelebi as a Historical Source", *Turcica*, IX/2-X (Paris 1978), s. 39-51.
- KERSLAKE, Celia J., "The Reign of Sultan Selîm I in the Light of the Selîmnâme Literature by Ahmet Uğur", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 51/2 (1988), s. 346-348.

- Keşfi Mehmed Çelebi, *Selim-nâme veya Bağ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-i Ehl-i Cihad*, haz. Abdurrahman Sağır, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.
- Keşfi'nin Selimnâmesi*, haz. Şefaettin Severcan, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1988.
- Keşfi'nin Selimnâmesi*, haz. Şefaettin Severcan, Kayseri 1995.
- KILIÇ, Filiz, "Fazlî, Ebu'l-Fazl Mehmed Çelebi", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fazli-ebulfazl-mehmed-efendi> (erişim tarihi:23.2.2021).
- KÖKSAL, Mehmet Fatih, "Derûnî", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/deruni> (erişim tarihi: 26.2.2021).
- KÖKSAL, Mehmet Fatih, "Sücûdî", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sucudi> (erişim tarihi: 15.2.2021).
- KÖKSAL, Mehmet Fatih-Sedat Kardaş, "Tâli'î", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/talii> (erişim tarihi:17.2.2021).
- Muhyî Çelebi ve Selim-nâmesi*, haz. Kadriye Şahinoğlu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.
- Muhyî'nin Selim-nâmesi*, haz. Alaattin Aköz-Ahmet Kerim Demireğen, Konya 2020.
- ÖZKAN, Nevin-Raniero Speelman, "Yavuz Sultan Selim için İtalyanca Yazılmış Bir Selimname", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa 2018, s. 101-116.
- ÖZBEK, Yıldırım, "Şükrî-i Bitlisî Selimnâmesi Minyatürleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cumhuriyetin 80. Yılında Kayseri Özel Sayısı*, 17 (2004/2), s. 151-193.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Ebü'l-Fazl Mehmed Efendi", *DİA*, X, 356-357.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "İdrîs-i Bitlisî", *DİA*, XXI, 485-488.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Şükrî-i Bitlisî", *DİA*, XXXIX, 254-256.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, "Üsküplü İshak Çelebi ve Selimnâmesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, III/5-6 (İstanbul 1953), s. 123-134.
- SAVAŞ, Hamdi, "İshak Çelebi, Kılıççızâde", *DİA*, XXII, 528-529.
- "Selimnâmeler", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VII (1990), 499-501.
- Selimnâme (Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin)*, vr. 1a-30a, haz. İfakat Çiçin, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1973.
- Selimnâme (Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin)*, vr. 90a-119b, haz. Süheyla Başar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1973.
- Selimnâme (Celâlzâde'nin)*, vr. 135b-165a Arası Metni, haz. Nilgün Pekman, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1973.
- Selimnâme (Celâlzâde'nin)*, vr. 166a-183b Arası Metni, haz. Nebahat Öçalan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974.
- Selimnâme (Celâlzâde'nin)*, vr. 45a-67b Arası Metni, haz. Mustafa Çoruh, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1973.

- Selimnâme (Çerkesler Kâtibi Yusuf'un, Top. Sar. Küt. Hazine Kısım nr. 1422) vr. 1b-31a Arası Metni*, haz. Mehmet Dal, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1973.
- Selimnâme (Çerkesler Kâtibi'nin) vr. 33b-66b Arası Metni*, haz. Aytaç Aykut, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1975.
- Selimnâme (İshak bin İbrahim)*, haz. Burhan Keskin, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998.
- Selimnâme (Keşfi Mehmet Çelebi'nin, Esad Efendi Küt. nr. 2147) vr. 70a-102b Arası Metni*, haz. Zeliha Köseoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1973.
- Selimnâme (Sa'dî b. Müteâl'in) vr. 120a-149b Arası Metni*, Neşet Şevinç, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1973.
- Selimnâme (Sa'dî b. Müteâl'in) vr. 45a-67b Arası Metni*, Mustafa Çoruh, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1973.
- Selimnâme (Sa'dî b. Müteâl'in) vr. 67b-89a Arası Metni*, haz. Ahmet Öztürk, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1973.
- Selimnâme (Sa'dî b. Müteâl'in) vr. 89b-119b Arası Metni*, haz. Salih Akın, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974.
- Selimnâme (Sa'dî b. Müteâl'in, Top. Sar. Küt. Revan Kısım nr. 1277) vr. 1b-32a Arası Metni*, Turgut Güler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1973.
- Selimnâme (Şükrî-i Bitlisi'nin, 28a-58b Arası)*, haz. Nedim İpek, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1980.
- Selimnâme (Şükrî-i Bitlisi'nin, 61a-90b)*, haz. Doğan Göçmen, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1980.
- Selimnâme (Şükrî-i Bitlisi'nin, 1a-30b Arası Metni)*, haz. Erdinç Okay, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1980.
- Selim-nâmeler ve Şîrî'nin Selim-nâmesi*, haz. Necati Danacı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1981.
- SEVERCAN, Şefaettin, "Keşfi Mehmet Çelebi'nin Selimnâmesi'ne Koyduğu Sözlük", *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (Kayseri 1995), s. 414-427.
- SEVERCAN, Şefaettin, "Keşfi'nin Selim-Nâme'si", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1989), s. 417-430.
- STEIDL, A. L., "Die Wiener Handschrift des Selimî-nâme von Sukrî", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 49 (Wien 1942), s. 180-233.
- Sücûdî'nin Selim-nâmesi*, haz. İsmail Hakkı Çuhadar, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1988.
- Şîrî, *Selim-nâme*, vr. 259a-268b, haz. Türkan Fırlan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1982.
- Şükrî-i Bitlisi, *Selim-nâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar-Ahmet Gül, İstanbul 1995.

- Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, haz. Mustafa Argunşah, Kayseri 1997.
- T.S.M. Kütüphanesi H. 1597-98'de Bulunan Selimname [Şükrî-i Bitlisî'nin], haz. Emel Berberoğlu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1977.
- TANSEL, Selahattin, "Silâhşor'un Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri", *Tarih Vesikaları*, 17 (1958), s. 294-320; 18 (1961), s. 430-454.
- Târih-i Feth-i Mısır (Şîrî'nin Şâhâne-nâmesi), haz. Alaattin Aköz-Orhan Yavuz, Konya 2019.
- Tarih-i Feth-i Mısır (Şîrî'nin, Top. Sar. Küt. Emanet Hazinesi kısmı nr. 1433) vr. 1b-30a Arası Metni, haz. Server Kılınç, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1973.
- Tarih-i Feth-i Mısır, vr. 218b-267b Arası Metni, haz. Mehmet Direk, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974
- TEKİNDAG, M. C. Şehabeddin, "Selim-nâmeler", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, I (İstanbul 1970), s. 197-230.
- TURAN, Şerafettin, "Hoca Sadeddin Efendi", *DİA*, XVIII, 196-198.
- TURAN, Şerafettin, "Kemalpaşazâde", *DİA*, XXV, 238-240.
- UĞUR, Ahmet, "Celal-zade Mustafa ve Selim-nâmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 26 (Ankara 1983), s. 407-426.
- UĞUR, Ahmet, "Hoca Sadeddin Efendi'nin Selim-namesi", *Ankara Üniversitesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 4 (Ankara 1980), s. 225-241.
- UĞUR, Ahmet, "Osmanlı Tarihçiliğinde Selim-nâmelerin Yeri", *Erciyes*, 73 (Ocak 1984), s. 28; 74 (Şubat 1984), s. 4.
- UĞUR, Ahmet, "Selimnâme", *DİA*, XXXVI, 440-441.
- UĞUR, Ahmet, "Selim-nâmeler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (Ankara 1978), s. 367-379.
- UĞUR, Ahmet, "Şükrî-i Bitlisî ve Selimnâmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (Ankara 1982), s. 325-347.
- UĞUR, Ahmet, *İdris-i Bitlisî ve Şükri-i Bitlisî*, Kayseri 1991.
- UĞUR, Ahmet, *The Reign of Sultan Selîm I in the Light of the Selîm-nâme Literature*, ed. Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1985 [Bu çalışma önce Edinburg Üniversitesi'nde Doktora Tezi olarak 1973'de hazırlanmıştır].
- Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Menzîlnâmeleri) ve Haydar Çelebi Ruznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme, haz. Ali Seslikaya, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2014.
- YÖRDEM, Esra, "Sefer ve Savaşların Düzyazı ve Şiir Diliyle Aktarımı: Kadızâde ve Gazavât-ı Sultan Selim Han", *Doğu Araştırmaları*, 2019/1, s. 46-67.

Notlar

- 1 Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, haz. Muhammet Hekimoğlu, İstanbul 2019.
- 2 Ali b. Bâlî, *el-Ikdu'l-Manzûm fî Zikri Efâzli'r-Rûmî, Ali b. Bâlî'nin Şakâ'ik Zeyli*, haz. Suat Donuk, İstanbul 2018.
- 3 Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik, Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli*, I-II, haz. Suat Donuk, İstanbul 2017.
- 4 Bu kaynakların künyeleri ve ilgili malumat, müelliflerin ve eserlerinin tanıtıldığı bölümde gösterilecektir.
- 5 Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kitâbü't-Târîh-i Kühü'l-Ahbâr (I. cilt II. Kısım)*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar-Ahmet Gül-İbrahim Hakkı Çuhadar, Kayseri 1997, s. 1169.
- 6 Hammer, *Devlet-i Osmaniyye Tarihi*, III, çev. Mehmed Atâ, İstanbul 1329, s. 3-5. Hammer, Sa'd bin Abdü'l-müte'al'e ait gösterilen bir *Selim-nâme*'nin Hoca Sadeddin'e ait olduğunu belirtir, dolayısıyla ilk müellifin adını ve eserini bu listede zikretmez.
- 7 Mehmed Cemâleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri -Âyîne-i Zurefâ-*, haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2003, s. 28-29, 37-38, 41-42. Bu eser, Mehmed Cemâleddin tarafından 1843'te tamamlanmış ve 1896'da Ahmed Cevdet tarafından ilaveli olarak neşredilmiştir.
- 8 Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, I, 324 [İshak Çelebi]; III, 9 [Süçüdü]; III, 18 [Hoca Sadeddin]; III, 155 [Şükrî-i Bitlisî]; IV, 76 [Keşfi]; IV, 375 [Celâl-zâde Mustafa].
- 9 Derûnî, Mehmed Süreyya tarafından sadece şair kimliğiyle tanıtılır (bk. *Sicil-i Osmanî*, II, 327).
- 10 Bursalı Mehmed Tâhir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, II, haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul 1972, s. 179 [İshak Çelebi]; III, İstanbul 1975, s. 37-38 [Celâl-zâde]; III, 82 [Keşfi]; III, 137-138 [Hoca Sadeddin]; III, 138, 176 [Senâî]; III, 140 [Şükrî ve Cevrî]; III, 173 [İznikli Derûnî]; II, 179 ve III, 174 [Süçüdü]; III, 177 [Niğde Kadısı Hâkî]; III, 184 [Çerkesler Kâtibi]. Ancak Mehmed Tâhir, eserinin iki yerinde Senâî'nin manzum bir "*Selim-nâme*" yazdığını belirtmesine rağmen başka bir yerde Kanûnî'nin gazalarına dair manzum bir "*Süleymaniye*" kaleme aldığını söyler (Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, III, 128).
- 11 Mesela Hammer'in de zikrettiği Süheylî'nin eseri bu şekilde tanıtılır, bk. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, III, 131.
- 12 Sırasıyla Hammer, Mehmed Celâleddin, Mehmed Süreyya ve Bursalı Mehmed Tâhir, İdrîs-i Bitlisî'nin yalnızca *Heşt Bihişt*'i hakkında bilgi verirler; Ebu'l-Fazl'ın eserini/eserlerini "*Selim-nâme*" olarak adlandırmazlar. Ebu'l-Fazl, Hammer'e göre, *Heşt Bihişt*'e Yavuz döneminden bahseden bir "*Zeyl*"; Mehmed Celâleddin'e göre, aynı esere II. Selim'in saltanatı sonuna kadar gelen bir "*Zeyl*"; Mehmed Süreyya Bey'e göre, "*Zeyl-i Tarih-i İdris-i Bitlisî*" ve Türkçe "*Tevârih-i Âl-i Osmân*"; Mehmed Tâhir'e göreyse, *Heşt Bihişt*'e "*Zeyl*", Hz. Adem'den Kanûnî Sultan Süleyman dönemine kadarki hadiseleri ihtiva eden Türkçe bir "*Târih-i Umumî*" ve Yavuz'un İstanbul'a gelişi, tahta cülûsu, bu esnada yapılan şenlikler, ordunun durumu ve silahları hakkında "*Kudûmiyye*" adlı Türkçe bir risale yazmıştır (bk. Hammer, *Devlet-i Osmaniyye Tarihi*, I, çev. Mehmed Atâ, İstanbul 1336, s. 25-27; Mehmed Cemâleddin, *Âyîne-i Zurefâ*, s. 28-29, 39-40; Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, I, 171, 309; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, III, 47-48, 68-69).
- 13 Bu tarih, Üçok tercümesinde "922" şeklindedir. Ancak Agah Sırrı Levend ve Tekindağ, eserin aslına atfen 924 olarak zikrederler.
- 14 Babinger'in atıfta bulunduğu Hammer, Hayatî'yi sadece Şah-nâme müellifleri arasında zikreder fakat eserinin muhtevası hakkında bilgi vermez, bk. Hammer, *Devlet-i Osmaniyye Tarihi*, I, 30, 1 no'lu dipnot.
- 15 Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Ankara 1992, s. 51-55, 57-62, 67-68, 109, 113-115, 137-141, 198, 200, 446-449.
- 16 Bu eserler için bk. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları*, s. 57, 62-66, 178-179, 194-195, 200, 207-208, 268-269.
- 17 Ahmed Ateş, *Selim-nâmeler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1938. Steidl'in tezi, Şükrî eserini zaten "*Selîmî-nâme/Selîm-nâme*" olarak adlandırdığından bu değerlendirmenin

- dışında tutulabilir, bk. *Die Wiener Handschrift des Selîmî-nâme von Şükri: ein türkisches Sprachdenkmal*, haz. Alfons Leopold Steidl, Viyana Üniversitesi, Doktora Tezi, Viyana 1938.
- 18 *Das Selimname des Sa'dî b. Abd ül-Müte'âl (übersetzung)*, haz. Marie Thérèse Speiser, Basel Üniversitesi, Doktora Tezi, Zürich 1946.
- 19 İsmet Parmaksızoglu, "Üsküplü İshak Çelebi ve Selimnâmesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, III/5-6 (İstanbul 1953), s. 123-134.
- 20 Ağâh Sırrı Levend, Cevrî ve Çerkesler Kâtibi'nin Şükri'nin *Selim-nâme*'sini tekrar düzenledikleri hakkında bilgi verir fakat bu iki eseri ayrı bir başlık altında tanıtmaz. Bu sebeple metindeki 26 sayısı, Levend'in müstakil başlıklar altında tanıttığı eserler referans alınarak belirlenmiştir.
- 21 Babinger iki Süheylî'nin farkı kişiler olduklarını belirtir, ikisinin eserini de "Selim-nâme" olarak adlandırmaz (bk. *Osmanlı Tarih Yazarları*, s. 178-179).
- 22 Ağâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, Ankara 1956, s. 4, 22-38, 57-58, 69, 124, 166-170.
- 23 Selahattin Tansel, "Silâhşor'un Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri", *Tarih Vesikaları*, 17 (1958), s. 294-320; 18 (1961), s. 430-454.
- 24 Tekindağ, Cevrî ve Azmî-zâde Mustafa'nın Şükri-i Bitlisi'nin *Selim-nâme*'sini tekrar düzenlediklerinden söz eder fakat Çerkesler Kâtibi Yusuf'un aynı minvaldeki eserini bir başlık altında tanıtırken diğer ikisini Şükri-i Bitlisi bahsinde zikreder. Bu sebeple, metindeki 24 sayısı, makalede müstakil başlık altında tanıtılan eserler referans alınarak belirlenmiştir.
- 25 İbn Kemâl'in "*Selim-nâme*" ya da Yavuz devrine dair hususi bir eser kaleme aldığı önceki eserlerde zikredilmez. Müellif, konumuzla ilgili olarak, hemen daima *Tevârih-i Âl-i Osman*'ıyla tanıtılır. Karşılaştırmak için bk. Mehmed Cemâleddin, *Âyine-i Zurefâ*, s. 27-28, 36-37; Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, I, 197; Bursalı Mehmed Tâhîr, *Osmanlı Müellifleri*, I, 352-354; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları*, s. 68-71.
- 26 M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Selim-nâmeler", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, I (İstanbul 1970), s. 197-230.
- 27 Bu tez basılmıştır. Tarafımızca alıntılar matbu çalışmadan yapılmıştır, bk. Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selîm I in the Light of the Selîm-nâme Literature*, ed. Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1985, s. 7-20. Bu kitabın ve bir vesileyle Tekindağ'ın "İbn Kemâl'in Selim-nâmesi"ne yönelik değerlendirmelerinin tenkidi için bk. Celia J. Kerslake, "The Reign of Sultan Selîm I in the Light of the Selîmnâme Literature by Ahmet Uğur", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 51/2 (1988), s. 346-348.
- 28 Abdullah Abacı, *Farsça Selimnâmeler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, Ankara 1974.
- 29 *A critical Edition and Translation of the Introductory Sections and the first Thirteen Chapters of the "Selimnâme" of Celâlzâde Mustafâ Çelebi*, haz. Celia J. Kerslake, Oxford University, Doktora Tezi, Oxford 1975.
- 30 Ahmet Uğur, "Selim-nâmeler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (Ankara 1978), s. 367-379. Uğur, İbn Kemâl ve Ebu'l-Fazl hakkındaki görüşlerini bu çalışmasında da tekrarlar.
- 31 *Selimnâmeler* ve ilgili literatür hakkında genel bilgi için bk. Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Araştırma Rehberi*, İstanbul 2018, s. 31-34.
- 32 "Selimnâmeler", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VII (1990), 499-501; Ahmet Uğur, "Selimnâme", *DİA*, XXXVI (2009), 440-441; Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnâmeler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8 (2009), s. 31-47.
- 33 Mesela bk. Keşfi'nin eserine dair Abdurrahman Sağırlı'nın tezi.
- 34 Mesela bk. İdrîs-i Bitlisi'nin eserine dair H. Kurlangıç'ın tezi ve kitabı; Kadızâde'nin eserine dair Esra Yördem ve Abdul Nasir Rahmani'nin tezleri; Şîrî'nin eserine dair A. Aköz-O. Yavuz'un kitabı. Erdem Çıpa, "*Selim-nâme*" olarak adlandırılan eserlerin başka başlıklarla de bilindiklerini belirterek bunları müelliflerinin verdikleri ya da diğer müelliflerin tanıttıkları adlarla sıralar (bk. H. Erdem Çıpa, *Yavuz'u Yaratmak, Osmanlı Dünyasında Saltanat Veraseti Meşruiyet ve Tarihi Hafıza*, çev. Zeynep Rona, İstanbul 2019, s. 191).

- 35 Mesela bk. *Çerkezler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâme'sinin Mukayeseli Metin Tenkîdi ve Değerlendirmesi*, haz. Mehmet Doğan, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s. 7; Bahattin Yalçın Hatunoğlu, *İdris-i Bitlisî Selim-Nâmesinde Doğu Anadolu'nun Fethi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1998, s. 7.
- 36 “Eser Osmanlı Tarihçiliğinde Selimnâmelerin taşıdığı bir çok özelliği taşıyan muhtevaya sahiptir. Hatta Selimnâmecilik ekolünün tipik bir örneğini teşkil eder”, bk. *Keşfi'nin Selimnâmesi*, haz. Şefaettin Severcan, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1988, s. 16. “Eser Selim-nâmecilik ekolünün bir uzantısı olup...”, bk. *Sücûdî'nin Selim-nâmesi*, haz. İsmail Hakkı Çuhadar, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1988, s. 31.
- 37 “Şîrî'nin verdiği ismiyle Sâhâne-nâme olarak da üzerinde durduğumuz eser, içeriği itibariyle klasik bir Selimnâme'dir”, bk. *Târîh-i Feth-i Mısır (Şîrî'nin Şâhâne-nâmesi)*, haz. Alaattin Aköz-Orhan Yavuz, Konya 2019, s. 6.
- 38 “Şîrî mahlasıyla şiirler yazan Veziriazam Hersekzade Ahmed Paşa'nın Mısır'da sancak beyi iken ölen oğlu zannedilen Ali Bey'in yazdığı Tarih-i Feth-i Mısır da bir Selimnâme'dir”, bk. *Kadızzade Kebir b. Uveys'in Farsça Gazavât-ı Sultan Selim Adlı Eserinin Tahkik ve Tercümesi*, haz. Abdul Nasir Rahmani, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 9. “... Cârullah b. Fahd al-Makkî, asıl adı “al-Cavâhir al-Hisân fi Manâkib al-Sultân Süleymân b. Osmân” olan eserini, H. 928/M. 1512 yılında kaleme alarak Kanûnî'ye ithaf etmiştir. Bununla birlikte yazarın bu eseri daha çok bir Selim-nâme'dir...”, bk. *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi (İnceleme-Metin-Çeviri)*, haz. Abdüsselam Bilgen, Ankara 2007, s. XXXVI.
- 39 “Kadızzâde'nin kaleme almış olduğu Gazavât-ı Sultan Selim Han adlı eseri Selimnâme türünde yazılmış olan eserlerdendir”, bk. *Kadızzâde'nin Gazavât-ı Sultan Selim Han Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, haz. Esra Yördem, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2018, s. III-V. “Arapça olarak yazılmış bu eserin asıl adı El-Cevarihü'l-Hısan fi Menakibi's-Sultan Süleyman b. Usman'dır. 1521 yılında yazılarak Kanûnî'ye ithaf edilen bu eser Selimname biçiminde yazılmıştır”, bk. Mustafa Argunşah, “Türk Edebiyatında Selimnameler”, s. 43.
- 40 *Muhyî'nin Selim-nâmesi*, haz. Alaattin Aköz-Ahmet Kerim Demireğen, Konya 2020, s. 15.
- 41 Ahmet Uğur, “Selimnâme”, s. 440; Mustafa Argunşah, “Türk Edebiyatında Selimnameler”, s. 32. Bu malumat, müteakip çalışmalarda da tekrar edilmiştir, bk. Arzu Atik, “Bir Hulusa Denemesi: Cevrî ve Selim-Nâmesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları*, 8 (İstanbul 2012), s. 22; Vesile Albayrak Sak, “Selimnâmelerde Yavuz Sultan Selim'in Tahta Geçışı”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/16, s. 28; Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim* (Rahmani), s. 1; *Şîrî'nin Şâhâne-nâmesi* (Aköz-Yavuz), s. 5; *Muhyî'nin Selim-nâmesi* (Aköz-Demireğen), s. 20.
- 42 Bu eserler ve ilgili külliyat için bk. Erhan Afyoncu, *Osmanlı Araştırma Rehberi*, s. 9-14, 29-30. Erdem Çıpa da doğrudan “Selim-nâme”lerin yeni bir yazım türü olup olmadıklarını tartışmadan ve buradaki bazı eserleri zikretmek suretiyle, Yavuz öncesinde de Osmanlı yazarlarının belirli askerî seferleri ve sultanların hükümdarlık dönemlerini şehnâme türünde yazdıklarına dikkat çeker (bk. *Yavuz'u Yaratmak*, s. 165-167).
- 43 Mesela bk. İdris-i Bidlisî, *Selim Şah-nâme*, haz. Hicabi Kırlangıç, Ankara 2001, s. 1-2; Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kırıkkale 2014, s. 187; *İdris-i Bitlisî'nin Selim-nâme'sinin Tahkik ve Tercümesi*, haz. İdris Aksoy, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul 2021, s. 3-12.
- 44 Bu müelliflerin eserleri hakkında malumat için bk. Abdurrahman Sağır, “Süleymannâme”, *DİA*, XVIII, 126. Hâkî'nin *Süleymannâme'si* için bk. Kadir Alper, “Hâkî'nin Süleymân-nâmesinde Harp Unsurları”, *SDU International Journal of Educational Studies*, 1/1 (Nisan 2014), s. 45-53; Kadir Alper, “Türk Edebiyatında

- Süleymân-nâmeler*", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/7 (2014), s. 158.
- 45 Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnameler", 41; Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 196. Hayatî, Şuhûdî ve Senâî'nin "*Selim-nâme*" yazdıkları bilgisi için ayrıca bk. Ahmet Uğur, "Selimnâme", s. 441; *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi* (Bilgen), s. XXXVI; H. Erdem Çıpa, *Yavuz'u Yaratmak*, s. 191.
- 46 Mesela bk. Bahattin Yalçın Hatunoğlu, *İdris-i Bitlisî Selim-Nâmesinde Doğu Anadolu'nun Fethi*, s. 6-12; *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi* (Bilgen), s. XXIV-XXV, XXVIII-XXIX, XXXI-XXXIV; Kayhan Atık, "Celalzâde Mustafa'nın Selim-Nâmesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIV-1 (1999), s. 303-304; Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim Han* (Yördem), s. 3-4, 6-7; *Muhyî'nin Selim-nâmesi* (Aköz-Demireğen), s. 20-21; *İdris-i Bitlisî'nin Selim-nâme'si* (İ. Aksoy), s. 5-6, 11-12.
- 47 Babinger, Keşfi'nin eserini "...sonundaki tarihe göre Receb 927/7.VI. 1521'de" tamamladığını belirtmiştir (*Osmanlı Tarih Yazarları*, s. 57). Tekindağ, bu tarihi "927=1521" olarak verir (bk. "Selim-nâmeler", s. 202). Eserle ilgili Ş. Severcan ve A. Sağırlı'nın tezlerinin de zikredildiği sonraki araştırmalarda, Keşfi'nin "1521'de eserini beyaza çektiği belirtilir (bk. Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnameler", s. 35; Ahmet Uğur, "Selimnâme", s. 440-441; Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 189; Vesile Albayrak Sak, "Selimnâmelerde Yavuz Sultan Selim'in Tahta Geçiş", s. 29).
- 48 Keşfi Mehmed, *Selimnâme* (Severcan), s. 157; Keşfi Mehmed Çelebi, *Selim-nâme veya Bağ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-i Ehl-i Cihad*, haz. Abdurrahman Sağırlı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993, s. V, 147. Ağâh Sırrı Levend, eserin tebyiz edildiği tarihi de ihtiva eden hatime kısmını aynen nakleder fakat bu hususta bir değerlendirmede bulunmaz (bk. *Gazavât-nâmeler*, s. 26).
- 49 Hayatî için bk. Hamdi Savaş, "İshak Çelebi, Kılıççızâde", *DİA*, XXII, 528; Tuba Durmuş, "İshak Çelebi", <http://teis.yesevi.edu.tr/> madde-detay/ishak-celebi (Erişim tarihi: 18.02.2021).
- 50 *İshak Çelebi ve Selim-nâmesi*, haz. Hamdi Savaş, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 1986, s. 78; *Selimnâme* (İshak bin İbrahim), haz. Burhan Keskin, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998, s. 16. Ayrıca bk. Şehabeddin Tekindağ, "Selim-nâmeler", s. 201.
- 51 Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 3941'de kayıtlı bu nüshanın ilk varağı için bk. Hamdi Savaş, "İshak Çelebi, Kılıççızâde", s. 529. Bu nüshanın başlangıcı H. Savaş ve B. Keskin'in neşrettiği nüshalarından farklılık göstermektedir.
- 52 Bu adı taşıyan ve Receb 952'de (Eylül-Ekim 1545) istinsah edilen bir nüsha için bk. Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 761.
- 53 1591'de istinsah edilen ve İzmir Milli Kütüphane, Türkçe Yazmalar Bölümü, nr. 1874'de kayıtlı nüshanın tanıtımı için bk. İshak Çelebi, *Selim-nâme* (Keskin), s. 6-7.
- 54 es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi [Âşık Çelebi], *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, haz. Filiz Kılıç, Ankara 2018 (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>), s. 132-140, 407-408.
- 55 "...İshak Çelebi Selim-nâmesinde yazmışdır. Gâyetde hûb dimişdür...", bk. Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. Aysun Sungurhan, Ankara 2017 (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>), s. 440. Ancak Kınalızâde, İshak Çelebi'yi tercüme-i halini verdiği bölümde sadece şair kimliğiyle tanıtır (bk. s. 189-194).
- 56 "...Monlâ-yı mezbûrun semt-i inşâda Selim-nâmesi vardır. Süver-i mekâtibi dahi hezâr-bâr tahsîne sezâvârdur. Ya'nî ki inşâ-yı dil-güşâ ile ikisi dahi pesendide-i kibârdur...", bk. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen, Ankara 2017 (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>), s. 79-81 [Bu çalışmada sayfa numarası yoktur. Tarafımızca "Metin" bölümünden itibaren "1"den başlayacak şekilde sayfa numarası verilmiştir].
- 57 İshak Çelebi, kendisini şahsen tanıyan Latîfî tarafından münşi ve şair (bk. Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, haz. Rıdvan Canım, Ankara 2017 (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>), s. 129-131); Sehî Bey, Beyânî ve Riyazî tarafından ise

- sadece şair kimliğiyle tanıtılır (bk. Sehî Beg, *Heşt Bihişt*, haz. Halûk İpekten-Günay Kut-Mustafa İsen-Hüseyin Ayan-Turgut Karabey, Ankara 2017 (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>), s. 61-62; Mustafa (Cârullahzâde), *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü's-Şu'arâ)*, Aysun Sungurhan, Ankara 2017 (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>), s. 25; Riyâzî Muhammed Efendi, *Riyâzü's-Şuara (Tezkiretü's-Şuara)*, haz. Namık Açıkgöz, Ankara 2017 (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>), s. 57-60). Ahdi, İshak Çelebi'yi tezkiresine almamıştır.
- 58 Taşköprülüzâde Ahmed, İshak Çelebi'nin Türkçe şiirleri ve münşeâtı bulunduğunu, tarihî olaylara dair derin bilgisi olduğunu söyler fakat tarihe dair bir eserinden bahsetmez (bk. *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, s. 742).
- 59 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütûbi ve'l-Fünûn*, I, çev. Rüştü Balcı, İstanbul 2007-2008, s. 267.
- 60 Eserin sonu için bk. İshak Çelebi, *Selim-nâme* (Savaş), s. 269-270; İshak Çelebi, *Selim-nâme* (Keskin), s. 175-176. Ağâh Sırrı Levend'in naklettiği eserin bir nüshası da bu tarihte sona ermektedir (bk. *Gazavât-nâmeler*, s. 24-25). Araştırmalarda İshak Çelebi'nin eserini Şehzade Süleyman'ın İstanbul'a gelmesi (bk. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları*, s. 60); Sultan Selim'in Şehzade Ahmet'e karşı İstanbul'dan Anadolu'ya hareket etmesi (bk. İsmet Parmaksızoğlu, "İshak Çelebi ve Selimnâmesi", s. 131); Yavuz'un tahta geçmesi (bk. Şehabeddin Tekindağ, "Selim-nâmeler", s. 201); Şehzade Ahmet'in Yavuz Sultan Selim'e karşı ayaklanması ve bunun bastırılması (bk. Hamdi Savaş, "İshak Çelebi", s. 529; Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 188); Şehzade Ahmet'in ayaklanması olayı (bk. Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnâmeler", s. 33) ile bitirdiği şeklinde hatalı ya da muğlak bilgiler verilmiştir. Ahmet Uğur, ilk olarak eserin Sultan Selim'in tahta geçmesi ile sona erdiğini belirtmiş fakat II. Bayezid'in ölümü ve Şehzade Ahmet'in Yavuz'a karşı ayaklanması hakkında çok mühim bir kaynak olduğunu yazmış (bk. bk. "Selim-nâmeler", s. 371); daha geç tarihli bir başka çalışmada ise eserin Şehzade Ahmet'in ortadan kaldırılması ile sona erdiğini kaydetmiştir (bk. "Selimnâme", s. 440).
- 61 TSMK, Revan, nr. 1276'da kayıtlı bu nüsha da dâhil eserin nüshalarının tanıtımı için bk. İshak Çelebi, *Selim-nâme* (Savaş), s. 16; İshak Çelebi, *Selim-nâme* (Keskin), s. 8.
- 62 Eser, Parmaksızoğlu'na göre Yavuz'un cülûsunu müteakiben, Tekindağ'a göreyse 1512-1514 yılları arasında kaleme alınmış olabilir (bk. İsmet Parmaksızoğlu, "İshak Çelebi ve Selimnâmesi", s. 131; Şehabeddin Tekindağ, "Selim-nâmeler", s. 201). Ahmet Uğur, İshak Çelebi'nin Kanûnî devri başlarında ve yeni padişahıtan bahşiş ya da bir mevki talep etmek için eserini aceleyle tamamlamış ve bu yüzden "kısa kesmiş" olabileceğini söylerse de bu iddianın hatalı olduğu anlaşılmaktadır (bk. "Selim-nâmeler", s. 372). Üç görüşü de nakleden Savaş, eserin Yavuz'un cülûsundan hemen sonra ya da "halifelüğünün Osmanlılara geçişinden sonraki dönemlerde" tamamlanmış olabileceğini belirtir (İshak Çelebi, *Selim-nâme* (Savaş), s. 8-9).
- 63 Mehmet Fatih Köksal-Sedat Kardeş, "Tâli'î", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/talii> (erişim tarihi:17.2.2021).
- 64 Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 275-277. Âşık Çelebi'ye atıf yapılan bazı çalışmalarda, Sücûdî ve Tâli'î'nin Yavuz'un Mısır Seferi'ne katıldıklarını ve bu seferin tarihini yazmakla görevlendirildikleri söylenir (bk. Ahmet Kartal, "Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı", *Sâhib-Kırân-ı Zaman Yavuz Sultan Selim Han*, ed. Nihat Öztoprak-Davut Hut-Uğur Demir-Ümran Ay, İstanbul 2020, s. 274, 279-280; İlyas Kayaokay, "15. Asır Şâirlerinden Sücûdî ve Şiirleri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (Ağustos 2018), s. 208).
- 65 Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, s. 72-73. Âşık Çelebi ve Âlî'deki malumat için ayrıca bk. Mehmet Fatih Köksal-Sedat Kardeş, "Tâli'î", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/talii> (erişim tarihi:17.2.2021).
- 66 Şehabeddin Tekindağ, "Selim-nâmeler", s. 219-220; Ahmet Uğur, "Selimnâme", s. 440; Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnâmeler", s. 43.
- 67 Hayatı için bk. Mehmet Fatih Köksal, "Sücûdî", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sucudi> (erişim tarihi: 15.2.2021); İlyas Kayaokay, "15. Asır Şâirlerinden Sücûdî", s. 205-208.
- 68 *Sücûdî'nin Selim-nâmesi* (İ. H. Çuhadar), s. 40.

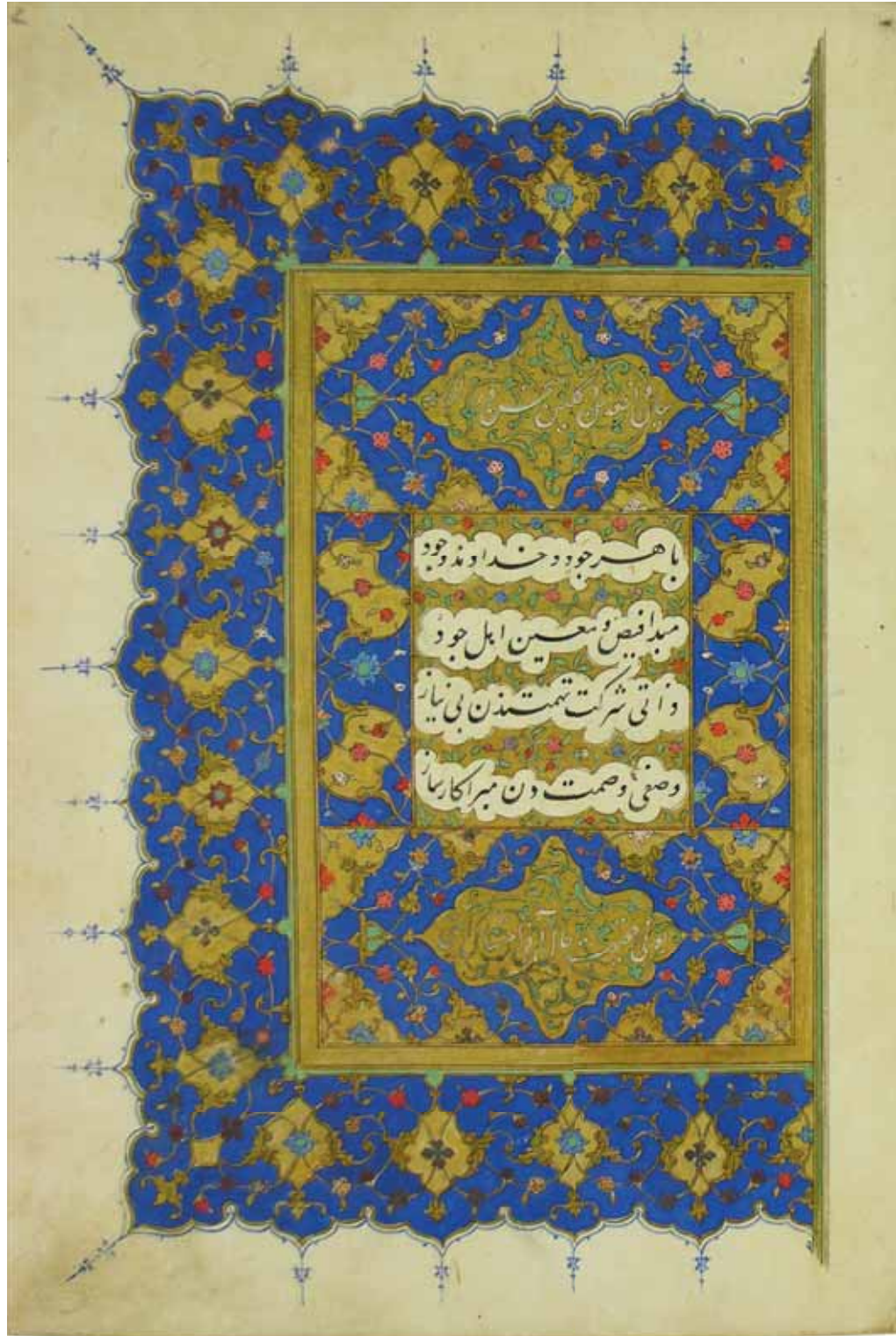
- 69 “...Ve hâlince münşî ve zu‘mınca muhaşşî geçerdi. Sultân Selîm tâbe serâhu fütühâtın hâyîde ‘ibârât ve müstâ‘mel fıkârâtla inşâ eylemişdür. Ammâ lutf-ı tab‘ ve kemâl-i belâgatlarından görsen ki bir neylemişdür”, bk. Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 264-265.
- 70 Âşık Çelebi, *Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ*, s. 275-277 [Tâli‘î]; s. 407-408 [Sücûdî]. Bu malumat için ayrıca bk. Mehmet Fatih Köksal, “Sücûdî”, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sucudi> (erişim tarihi: 15.2.2021). İlyas Kayaokay, “15. Asır Şâirlerinden Sücûdî”, s. 208-211.
- 71 Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısım*, s. 68 [Sücûdî]; s. 72-73 [Tâli‘î]. Sücûdî, şu tezkirelerde tarihçiliğinden bahsedilmeksizin şair olarak tanıtılır, bk. Sehî Bey, *Heşt Bihişt*, s. 143-144; Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 418-420. Ahdî, Beyânî ve Riyâzî, Sücûdî’yi tezkirelerine almamışlardır.
- 72 Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-zünûn*, I, 267. Bu çalışmada müellifin ismi sehven “Cülûsî” olarak tercüme edilmiştir. Agâh Sırrı Levend, teferruatına girmeksizin, Latîfî, Âşık Çelebi ve Kâtib Çelebi’nin bu eserden bahsettiklerini belirtir (bk. *Gazavât-nâmeler*, s. 26).
- 73 Şehabeddin Tekindağ, “Selim-nâmeler”, s. 217; Ahmet Uğur, “Selimnâme”, s. 440.
- 74 Bazı çalışmalarda dile getirilen, bu eserin Memlûk seferinin sonuna kadarki hadiseleri anlattığı (bk. Şehabeddin Tekindağ, “Selim-nâmeler”, s. 217; Ahmet Uğur, “Selimnâme”, s. 440); I. Selim’in vefatına kadar geldiği (bk. Ahmet Uğur, “Selim-nâmeler”, s. 373); Yavuz’un cülûsu ile Kanûnî’nin tahta çıkış tarihi aralığını kapsayan sekiz yıllık bir süreci anlattığı (bk. İlyas Kayaokay, “15. Asır Şâirlerinden Sücûdî”, s. 211) şeklindeki bilgiler tashihe muhtaçtır.
- 75 *Sücûdî’nin Selim-nâmesi* (İ. H. Çuhadar), s. 31.
- 76 Şehabeddin Tekindağ, “Selim-nâmeler”, s. 216; Mustafa Argunşah, “Türk Edebiyatında Selimnâmeler”, s. 34.
- 77 *Sücûdî’nin Selim-nâmesi* (İ. H. Çuhadar), s. 31-32, 39.
- 78 Ahmet Kartal, “Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı”, s. 274; Mustafa Argunşah, “Türk Edebiyatında Selimnâmeler”, s. 34; İlyas Kayaokay, “15. Asır Şâirlerinden Sücûdî”, s. 208.
- 79 *Sücûdî’nin Selim-nâmesi* (İ. H. Çuhadar), s. 111-112. Tekindağ, eserin 1518-1520 arasında yazılmış olduğunu belirtir (bk. “Selim-nâmeler”, s. 217).
- 80 Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 33-34; Selahattin Tansel, “Silâhşor’un Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri”, *Tarih Vesikaları*, 17 (1958), s. 294; 18 (1961), s. 454.
- 81 Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları*, s. 61 ve buradan naklen Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 31; Şehabeddin Tekindağ, “Selim-nâmeler”, s. 229.
- 82 Nevin Özkan-Raniero Speelman, “Yavuz Sultan Selim için İtalyanca Yazılmış Bir Selimname”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa 2018, s. 101-116.
- 83 İdris-i Bidlîsî, *Selim Şahnâme*, s. 22-23.
- 84 Taşköprülüzâde Ahmed, *eş-Şakâ’iku’n-Nu‘mâniyye*, s. 502-504.
- 85 İdris-i Bitlisî, şair olarak da şuara tezkirelerine alınmamıştır. Ancak Sehî Bey, Latîfî, Ahdî ve Kınalızâde Hasan, “*Tevârih-i Âl-i Osmân*”; Riyâzî de “İdris-i Bitlisî’nün târihi” adıyla andıkları Molla İdris’in eserini kaynak olarak kullanırlar (bk. Sehî Bey, *Heşt Bihişt*, s. 17, 97, 126; Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 502; Ahdî, *Gülşen-i Şu‘arâ*, s. 506; Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 317, 495, 839; Riyâzî, *Riyâzü’ş-Şuara*, s. 29).
- 86 Âşık Çelebi, *Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ*, s. 514-518.
- 87 Sehî Bey, *Heşt Bihişt*, s. 45-46; Ahdî, *Gülşen-i Şu‘arâ*, s. 56-57; Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 664-666; Beyânî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, s. 147-148. Latîfî ve Riyâzî, Ebu’l-Fazl’ı tezkirelerine almamışlardır.
- 88 “pederlerinin *Tevârih-i Âl-i ‘Osmân*... tahkikında “*Heşt Bihişt*” nâm kitabına zeyli vardır. Devlet-i Selimiyye evvelinden Fârisî inşâdür. Türkî *Tevârih-i Âl-i ‘Osmân* ve *Kısâs-ı Enbiyâ*... yazmışlardır”, bk. Nev’îzâde Atâyî, *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik*, I, 651-653.
- 89 İdris-i Bidlîsî, *Selim Şah-name* (Kırlangıç-2001), s. 22-25.
- 90 Müellifin hayatı için bk. Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim* (Yördem), s. 10-13; Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim* (Rahmani), s. 13.
- 91 Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim* (Yördem), s. 17.
- 92 Eserin kaynaklarına dair yeni bir değerlendirme için bk. Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim* (Yördem), s. 63-78.

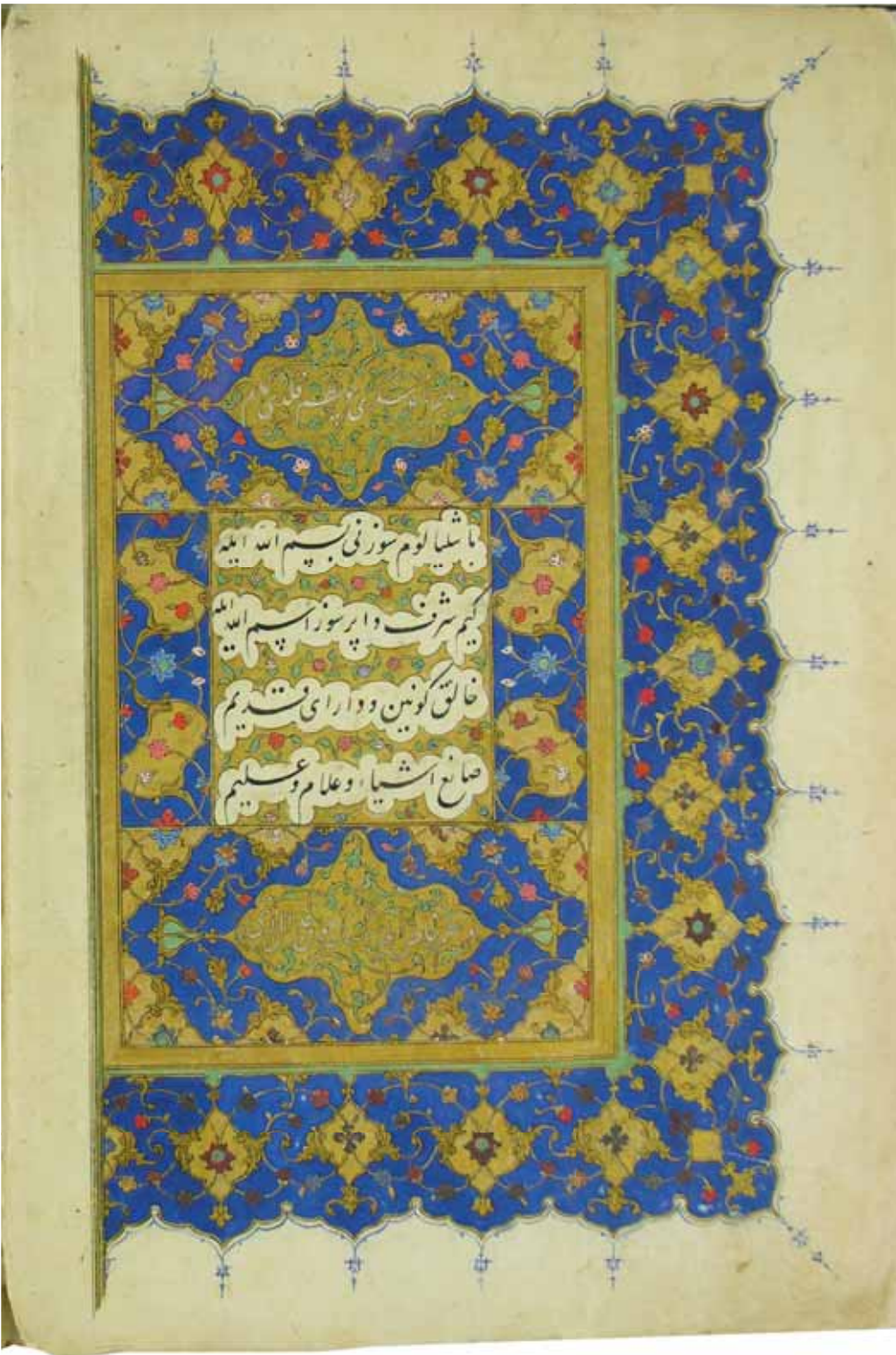
- 93 *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi* (Bilgen), s. C-CI, 28-29; Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim* (Yördem), s. 14.
- 94 Yördem ve Rahmanî, eserin tamamlanma tarihi hususunda bir değerlendirme yapmamışlardır, bk. Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim* (Yördem), s. 19; Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim* (Rahmani), 14.
- 95 *Muhyî'nin Selim-nâmesi* (Aköz-Demireğen), s. 61.
- 96 Muhyî ve eserine dair buradaki malumat şu çalışmadan nakledilmiştir, bk. *Muhyî'nin Selim-nâmesi* (Aköz- Demireğen), s. 20-61.
- 97 Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları*, s. 61; Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 32; Şehabeddin Tekindağ, “Selim-nâmeler”, s. 229-230.
- 98 Wilhem Pertsch, *Verzeichniss der Türkischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin 1889, s. 26. Buradaki malumat kısmen şu eserde nakledilmiştir, bk. Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 32.
- 99 Yavuz Sultan Selim'in *Sefer Menzîlnâmeleri* (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Menzîlnâmeleri) ve Haydar Çelebi Ruznâmesi: *Transkripsiyon ve Değerlendirme*, haz. Ali Seslikaya, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2014, s. 23-32.
- 100 Kadızâde'nin Haydar Çelebi hakkındaki ifadeleri ve iki eserin karşılaştırılması için bk. Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim* (Yördem), s. 61, 63-66. Ayrıca bk. Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim* (Rahmani), s. 19, 269.
- 101 *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi* (Bilgen), s. XXXVII- XL, LXX; Ahmet Kartal, “Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı”, s. 245.
- 102 Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990, s. 36.
- 103 *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi* (Bilgen), s. XL'den naklen.
- 104 *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi* (Bilgen), s. XCVIII-CI.
- 105 Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim* (Yördem), s. 15, 68, 250. Kadızâde'nin Adâ'î'den naklettiği şiirin tercümesi için bk. Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim* (Rahmani), s. 242.
- 106 *Adâ'î-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi* (Bilgen), s. LXVI-LXVII, XCVIX-C. Bilgen, İdris-i Bitlisi'nin “*Selim-nâme*”sini 1518'de yazdığını söyler ve buradan hareketle Adâ'î'nin eserini telif tarihini ve iki müelliften hangisinin yek-digerini kaynak olarak kullandığını tartışır. Kanaatimizce her iki tartışmanın da Molla İdris'in ölüm tarihinden hareketle yapılması daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır. Bilgen'in İdris-i Bitlisi'nin “*Selim-nâme*”si olarak tanıttığı TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1423'te kayıtlı nüshanın vr.1b-37a arasındaki bölümünün “kılıç ve kalem” risalesi olduğu bilgisi için bk. İdris-i Bidlisi, *Selim Şah-nâme* (Kırlangıç-2001), s. 28.
- 107 Hayatı için bk. Keşfi Mehmed, *Selim-nâme* (Sağırılı), s. III-IV.
- 108 XVI. asırda yaşamış Keşfi mahlaslı şairler için bk. Sehî Beg, *Heşt Bihîşt*, s. 144; Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, s. 445-447; Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, s. 98; Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 305-306; Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, s. 715-716; Beyânî, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, s. 166; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, s. 169-170; Riyâzî, *Riyâzü's-Şuara*, s. 278-279.
- 109 Hammer, eserin kendisinde bulunan nüshasını muhtevassından bahsetmeksizin “*Selim-nâme*” olarak adlandırır (bk. *Devlet-i Osmaniyye Tarihi*, III, 3).
- 110 Keşfi Mehmed, *Selim-nâme* (Sağırılı), s. IV-V, 7-16, 147.
- 111 Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, III, 82 ve buradan naklen Yunus Kaplan, “Keşfi, Mehmed Çelebi”, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kesfi-mehmed-celebi> (erişim tarihi: 17.02.2021). Keşfi'nin Yavuz devriyle ilgili iki ayrı eseri olduğuna dair benzer değerlendirmeler için bk. Agah Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 26-27, 32-33; Ahmet Uğur, “Selim-nâmeler”, s. 373.
- 112 Keşfi Mehmed, *Selim-nâme* (Sağırılı), s. 92-93.
- 113 Keşfi Mehmed, *Selim-nâme* (Sağırılı), s. 92-93, 115-116.
- 114 Babinger, eserin 13 Nisan 1517'de Tomanbay'ın idamıyla sona erdiğini söyler (bk. *Osmanlı Tarih Yazarları*, s. 58). Ancak

- bu hatalı bilgi, Babinger'in referans aldığı eserin Viyana nüshasının eksik olmasından kaynaklanmış olmalıdır.
- 115 Şehabeddin Tekindağ, "Selim-nâmeler", s. 230. Tekindağ, bu eseri neşre hazırladığını belirtirse de böyle bir çalışma yayınlanmamıştır.
- 116 *Kemal Paşazâde'nin Selimnâmesi*, haz. Ali Kökoğlu, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994, s. 37-38. TSMK, Hazine, nr. 1424'te kayıtlı nüshayı neşre esas alan Kökoğlu, bu nüsha ile TSMK, Revan, nr. 1277'de kayıtlı olan ve müellifin adının geçtiği nüshanın bazı küçük farklarla birbirinin aynısı olduğunu söyler. Hazine, nr. 1424'teki nüshanın Sa'd bin Abdü'l-müte'âl'e ya da ismini/isimlerini zikretmeyen başka müellife/müelliflere ait olduğunu belirtilir (bk. s. 24-25). Buna rağmen eseri hem tez başlığında hem de değerlendirme bölümünde "*Kemal Paşazâde'nin Selimnâmesi*" olarak takdim eder.
- 117 Ali Kökoğlu'nun verdiği malumattan anlaşıldığı kadarıyla TSMK, Hazine, nr. 1424 ve TSMK, Revan, nr. 1277 nüshaları bu tarihte sona ermektedir. Ancak Babinger, Sa'd bin Abdü'l-müte'âl'in eserinin Paris nüshasının II. Bayezid'in son yıllarından başlayıp 1524'e Kanûnî'nin Edirne'den ve İbrahim Paşa'nın Mısır'dan İstanbul'a gelmelerine kadar ki hadiseleri ihtiva ettiğini yazar (bk. *Osmanlı Tarih Yazarları*, s. 67-68). Adları geçen üç nüshanın da zikredildiği şu çalışmalarda Babinger'deki malumat tekrarlanır, bk. Ağâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 29-30; Şehabeddin Tekindağ, "Selim-nâmeler", s. 218. Eserin 1524'te sona erdiği bilgisi için ayrıca bk. Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnâmeler", s. 39; Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, s. 191.
- 118 Babinger ve Ağâh Sırrı Levend, İbn Kemâl'e ait bir *Selim-nâme*'den söz etmezler. Ancak Levend, TSMK, Revan, nr. 1277'de kayıtlı nüshayı bir yerde *Tevârih-i Âl-i Osman*'ın Yavuz döneminden bahseden IX. Defter'i başka bir yerde de Sa'd bin Abdü'l-müte'âl'in *Selim-nâme*'si olarak tanıtır (bk. *Gazavât-nâmeler*, s. 29-30, 45, 166). Tekindağ ise İbn Kemâl ve Sa'd bin Abdü'l-müte'âl'e ait iki ayrı "*Selim-nâme*" hakkında bilgi verir ve Kemalpaşazâde'nin IX. Defter'inin *Selim-nâme* şeklinde adlandırılmış olabileceğini kaydeder. Ancak her iki müellifin "*Selim-nâme*"lerinin nüshaları olarak TSMK, Revan, nr. 1277 ve TSMK, Hazine, nr. 1424'teki yazmaları zikreder (bk. "Selim-nâmeler", s. 208-210, 217-218).
- 119 TSMK, Hazine, nr. 1424'de kayıtlı nüshanın Sa'd bin Abdü'l-müte'âl'in eserine ait olduğu ilk olarak Ağâh Sırrı Levend tarafından dile getirilmiştir (bk. *Gazavât-nâmeler*, s. 29-30). Aynı malumat daha sonra Ahmet Uğur tarafından da nüshalara atfen tekrarlanmıştır (bk. *The Reign of Sultan Selim*, s. 15; "Selim-nâmeler", s. 375). Bu görüşe itiraz ve İbn Kemâl ile Sa'd bin Abdü'l-müte'âl'in iki ayrı *Selim-nâme* kaleme aldıklarına yönelik değerlendirme için bk. Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnâmeler", s. 37-39. Ahmet Uğur da konuya dair son çalışmasında ilk iddiasından vazgeçmiş görünmektedir (bk. "Selimnâme", s. 441).
- 120 *Kemal Paşazâde'nin Selimnâmesi* (Kökoğlu), s. 38.
- 121 *Kemal Paşazâde'nin Selimnâmesi* (Kökoğlu), s. 231.
- 122 İ. Aydın Yüksel, "Sultan Selim Camii ve Külliyesi", *DİA*, XXXVII, 513-516.
- 123 Hayatı için bk. Abdülkadir Özcan, "Şükrî Bitlisi", *DİA*, XXXIX, 254-256; Mustafa Argunşah, "Şükrî, Molla Şükrî", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sukri-molla-sukri> (erişim tarihi: 25.02.2021).
- 124 Şükrî-i Bitlisi, *Selim-nâme*, haz. Mustafa Argunşah, Kayseri 1997, s. 5.
- 125 "...Sultân Selîm Şâh[ın]...dâr-ı cihânda cihân-dârlık ile vâki' olan fütûhâtın ve menâkıb-ı muhârebâtın nazm-ı rûşen [ü] sâde ve ebyât-ı vâzıh u küşâdeyle Selîm-nâme adlı bir kitâb itmişdür ve fahrü'l-eshyâ merhûm İbrâhim Paşa vâsıtasıyla Hazret-i Hudâvendigâra virmişdür..." bk. Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ* (Canım), s. 295-298. Latîfî, Şükrî'nin Kanûnî'nin fetihlerine dair de manzum bir kitabı olduğunu yazar. Ahmed Cevdet, Latîfî *Tezkire*'sini yayınlarken ya eksik bir nüsha kullanmış ya da satır atlamaları yapmıştır. Zira Latîfî'nin Şükrî'nin iki farklı eserine dair verdiği malumat matbu nüshada sadece Kanûnî'nin fütuhatının anlatıldığı tek esere

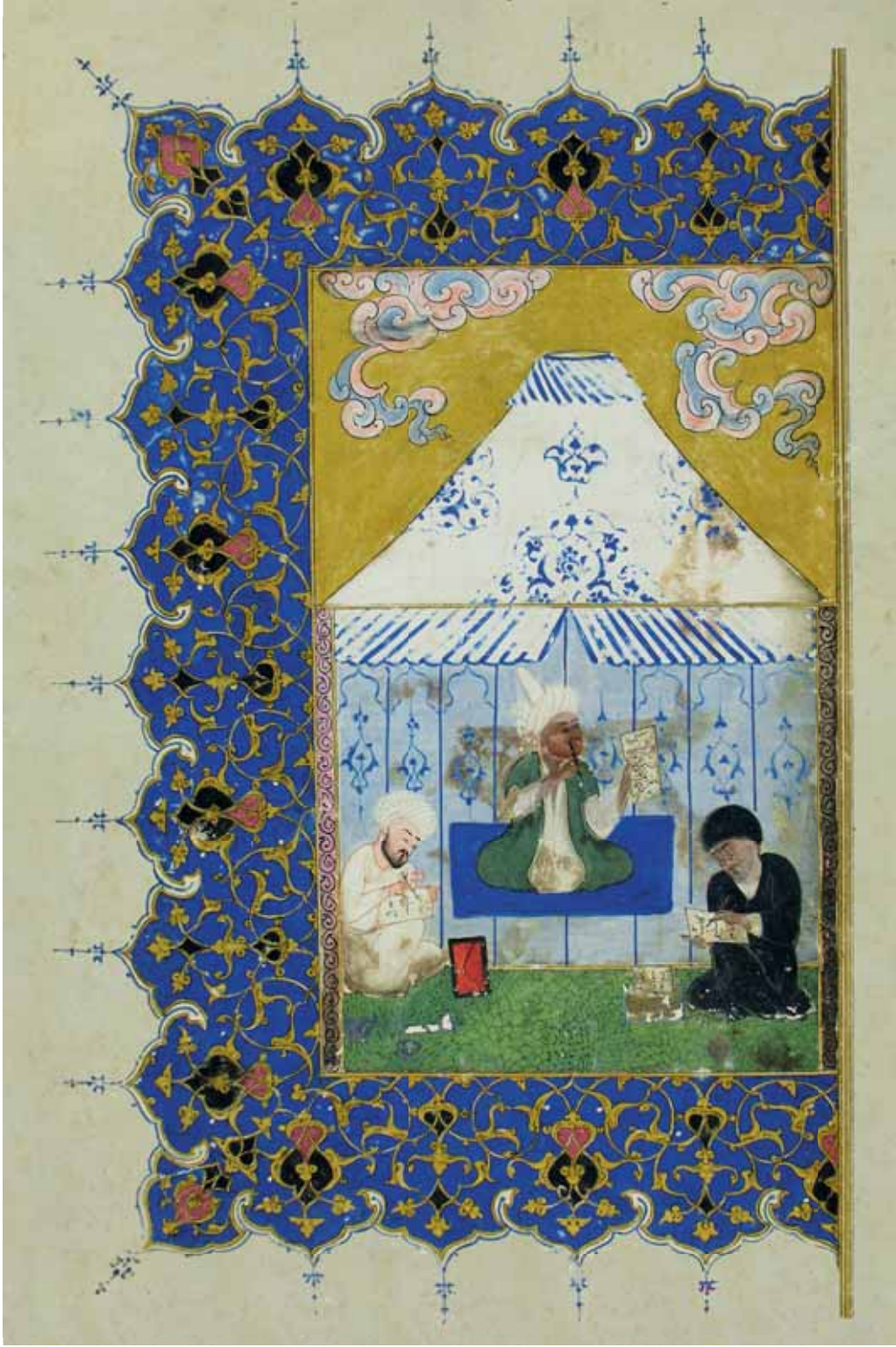
- işaret etmektedir (bk. *Asâr-ı İslâmdan Tezkire-i Latîfî*, haz. Ahmed Cevdet, İstanbul 1314, s. 204-206). Dolayısıyla *Tezkire*'nin matbu nüshasını kullanan bazı araştırmacılar, Latîfî'nin Şükrî'nin *Selimnâme*'sinin muhtevası hususunda yanlış bilgi verdiğini belirtmişlerdir, bk. Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 23; Şükrî-i Bitlisî, *Selimnâme* (M. Argunşah), s. 6-7. Latîfî *Tezkire*'sinin yazma ve matbu nüshasını kullanan Tekindağ, böyle bir değerlendirmede bulunmaz (bk. "Selim-nâmeler", s. 215).
- 126 Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 601-603. Bu malumat için ayrıca bk. Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 23; Şehabeddin Tekindağ, "Selim-nâmeler", s. 215.
- 127 "...Merhûm Sultân Selîmün fütûhâtını nazm itmişdür...", bk. Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, s. 473. Ayrıca bk. Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 23.
- 128 "...fütûhât-ı Selîm Hanı nazm itmiş. Sultân Süleymân Hân-ı şehriyâr-kârdân ve İbrâhîm Paşa-yı zî-şân vezîr-i müşîr-i âsâf-nişân olduğu hâlde getirüp sunmuş...", bk. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, s. 130-133. Âlî, Nushâtü's-Selâtn'inde bu eseri "...nazm ile Selim-nâme nâm eser..." şeklinde olarak tanıtır (bk. *Mustafa Âlî's Counsel for Sultans of 1581, Edition, Translation, Notes*, II, haz. Andreas Tietze, Wien 1982, s. 204). *Künhü'l-Ahbâr*'daki malumat için ayrıca bk. Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 23. Mustafa Argunşah, Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'da yazdıklarını aynen nakledip müellifin Şükrî'nin kitabını "Fütûhât-ı Selîm Han" olarak adlandırdığını belirtir de metinde görüleceği üzere Âlî eserin adını değil muhtevasını tarif etmiştir (bk. Şükrî-i Bitlisî, *Selimnâme* (M. Argunşah), s. 7-8, 12).
- 129 Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 22; Şükrî-i Bitlisî, *Selimnâme* (M. Argunşah), s. 9, 12.
- 130 Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 23-24; Şükrî-i Bitlisî, *Selimnâme* (M. Argunşah), s. 4-7.
- 131 *Selimnâme*'nin, Kudüs nüshası haricindeki, dokuz nüshasının tanıtımı için bk. Şükrî-i Bitlisî, *Selimnâme* (M. Argunşah), s. 20-25. Babinger, eserin bazı nüshalarının (mesela Dresden, nr. 101), 930'a (1523-1524) kadar devam ettiğini yazar (bk. *Osmanlı Tarih Yazarları*, s. 59). Bu malumatın, eserin ikinci tertip nüshalarının tamamlandığı tarihin yanlış değerlendirilmesinin bir neticesi olduğu anlaşılmaktadır.
- 132 Eserin bu nüshaları ve minyatürleri hakkında geniş bir inceleme ve ilgili literatür için bk. Zeynep Tarım Ertuğ, "Selimnâme-i Şükrî Minyatürlerinin Belge Değerleri", *Nurhan Atasoy'a Armağan*, ed. M. Baha Tanman, İstanbul 2014, s. 332-355.
- 133 *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâme'sinin Mukayeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirmesi*, haz. Mehmet Doğan, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s. 10-20.
- 134 Arzu Atik, "Cevrî ve Selim-Nâmesi", s. 21-36.
- 135 Hayatı için bk. Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 34; Ahmet Kartal, "Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı", s. 279; *Şîrî'nin Şâhâne-nâmesi* (Aköz-Yavuz), s. 9-11.
- 136 Sehî Bey, *Heşt Bihişt*, s. 50.
- 137 Şehabeddin Tekindağ, "Selim-nâmeler", s. 220; Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnameler", s. 40.
- 138 Şu tezkirelerde İznikli Derûnî sadece şair kimliğiyle tanıtılır, bk. Sehî Beg, *Heşt Bihişt*, s. 182; Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, s. 222-223; Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, s. 351-353; Beyânî, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, s. 70; Riyâzî, *Riyâzü's-Şu'ara*, s. 147. Ahdî ve Gelibolulu Âlî, tezkirelerine İznikli Derûnî'yi dâhil etmemişlerdir.
- 139 Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 223-225. Bu malumat için ayrıca bk. Agâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 33; Mehmet Fatih Köksal, "Derûnî", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/deruni> (erişim tarihi: 26.2.2021).
- 140 Hayatı için bk. Celia Kerslake, "Celâl-zâde Mustafa Çelebi", *DİA*, VII, 260-261.
- 141 Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 372-374; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, s. 185-186. Celâl-zâde'nin vefatından sonra dünyaya gelen Riyâzî, müellifi müspet ifadelerle yâd eder ve "ibtidâ-yı cülûs-ı Süleymânîyye'den Şehzade Sultân Bayezid hurûcına dek

- Tevârih-i Âl-i ‘Osmân” yazdığını belirtir (bk. *Riyâzü’ş-Şuara*, s. 316).
- 142 Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*, s. 853-855; Beyânî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*, s. 208-209.
- 143 Nev‘îzâde Atâyî, *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik*, I, 488-491. Ayrıca bk. Ağâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 28.
- 144 Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-zünûn*, I, 267.
- 145 Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme (Uğur-Çuhadar)*, s. 24-27.
- 146 Hayatı için bk. Şerafettin Turan, “Hoca Sadeddin Efendi”, *DİA*, XVIII, 196-198.
- 147 Ahmet Uğur, “Hoca Sadeddin Efendi’nin Selim-namesi”, *Ankara Üniversitesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 4 (Ankara 1980), s. 225-226.
- 148 Ağâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. VI, 29, 364; Münir Aktepe, “Hoca Sa’deddin Efendi’nin Tâcü’t-Tevârih’i ve Bunun Zeyli Hakkında”, *Türkiyat Mecmuası*, XIII (1958), s. 101-116.
- 149 Riyazî, *Riyâzü’ş-Şuara*, s. 181-182.
- 150 Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ, *Rıza Tezkiresi*, haz. Gencay Zavotçu, Ankara 2017 (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>), s. 125-126.
- 151 Nev‘îzâde Atâyî, *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik*, II, 1163-1168.
- 152 Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-zünûn*, I, 267. Buradaki malumata kısmen şu çalışmalarda işaret edilmiştir, bk. Ağâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler*, s. 29; Tülün Değirmenci, “Geçmişin Yeniden İnşası: Târîh-i Sultân Selîm Han ve Tasvirleri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18 (Bahar 2013), s. 69-70.
- 153 Bu eser ve minyatörlere hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Tülün Değirmenci, “Târîh-i Sultân Selîm Han ve Tasvirleri”, s. 63-82. Bu minyatürler şu çalışmada yayınlanmıştır, bk. Feridun Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2019, EK bölümü.
- 154 Feridun Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 383-400.

Şükrî-i Bitlisî'nin
Selim-nâme'sinin
tezhibi
(Şükrî-i Bitlisî,
Selim-nâme, TSMK,
Hazine, nr. 1597-98,
vr. 1b-2a).

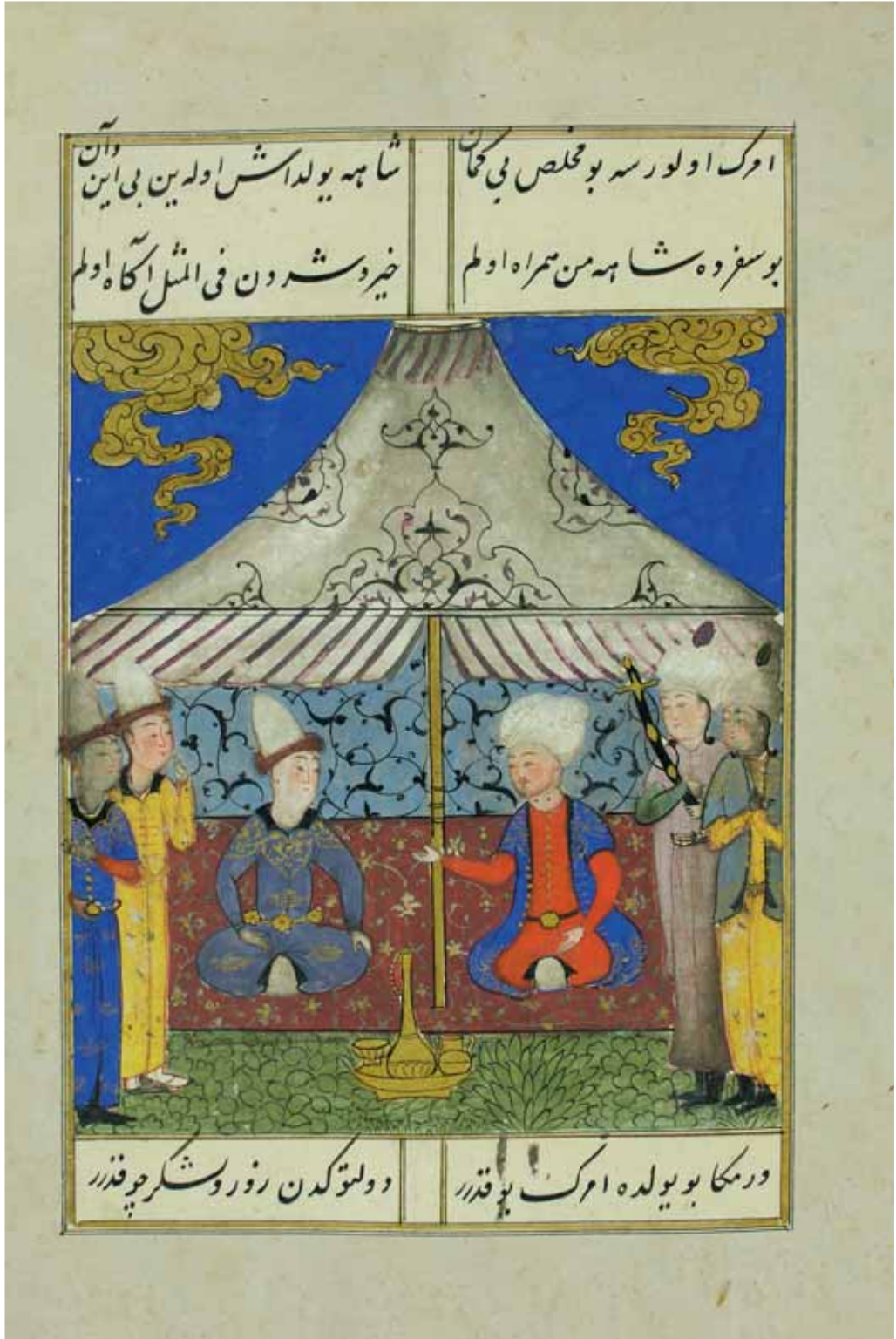
Selim-nâme'yi hazırlayanlar: ortada, Şükrî-i Bitlisî; sağda, hattat; solda, nakkaş
(Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 1a).

Tahta yeni geçen Kanûnî Sultan Süleyman'ın eğlence meclisi
(Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 9b).

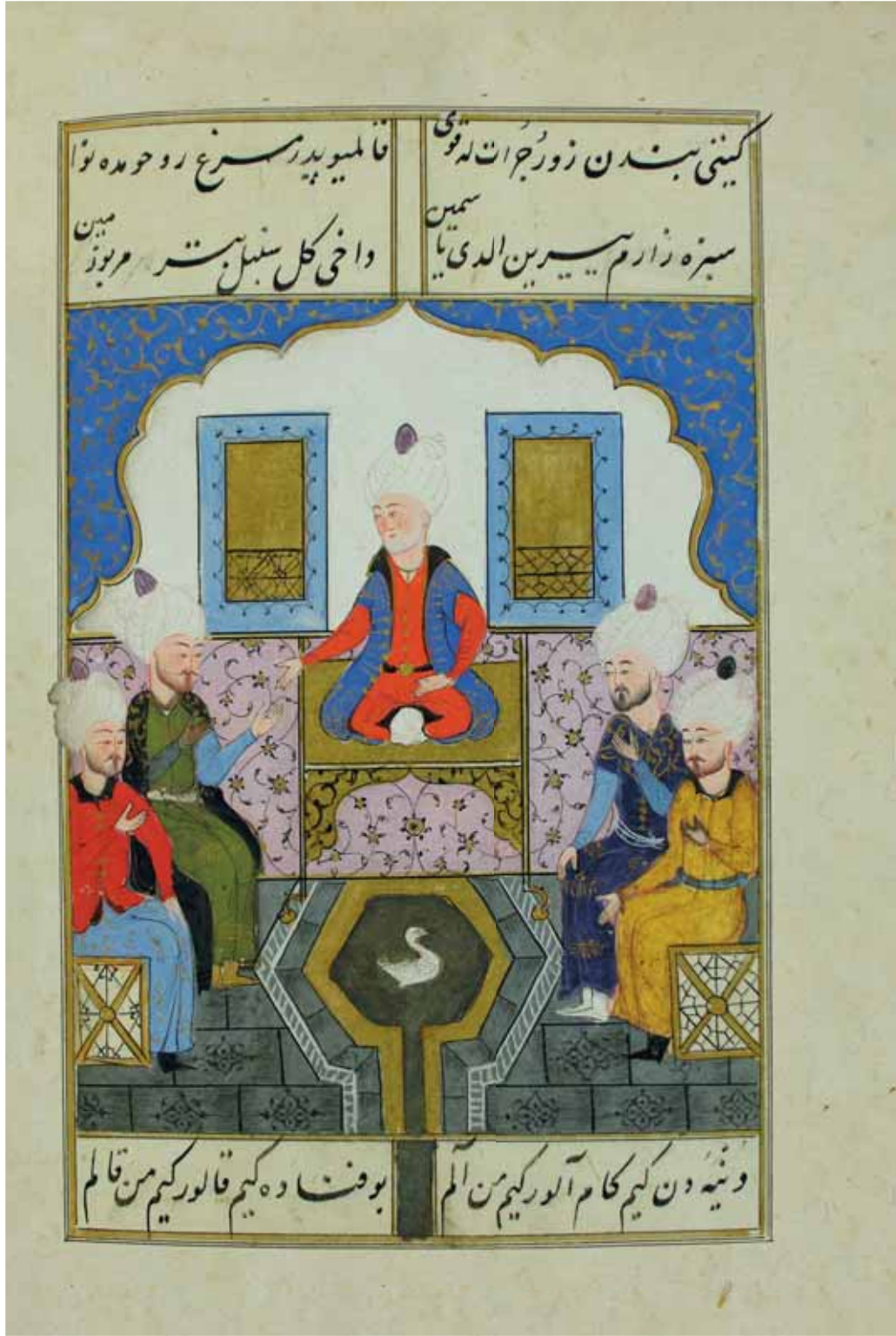
Şehzade Selim'in (sağda, ortada, elinde kalkanlı) Trabzon sancak beyi iken Safevîlerle savaşı (Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 23b).

Şehzade Selim'in Kırım'da Mengli Giray Han'la görüşmesi
(Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 32a).

Şehzade Selim ile II. Bayezid'in Uğraşdere'deki savaşı
(Şükrî-i Bitlisi, *Selim-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 44a).

II. Bayezid'in vezirlerle taht konusunu müşavere etmesi
(Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 52b).

II. Bayezid'in cenaze merasimi

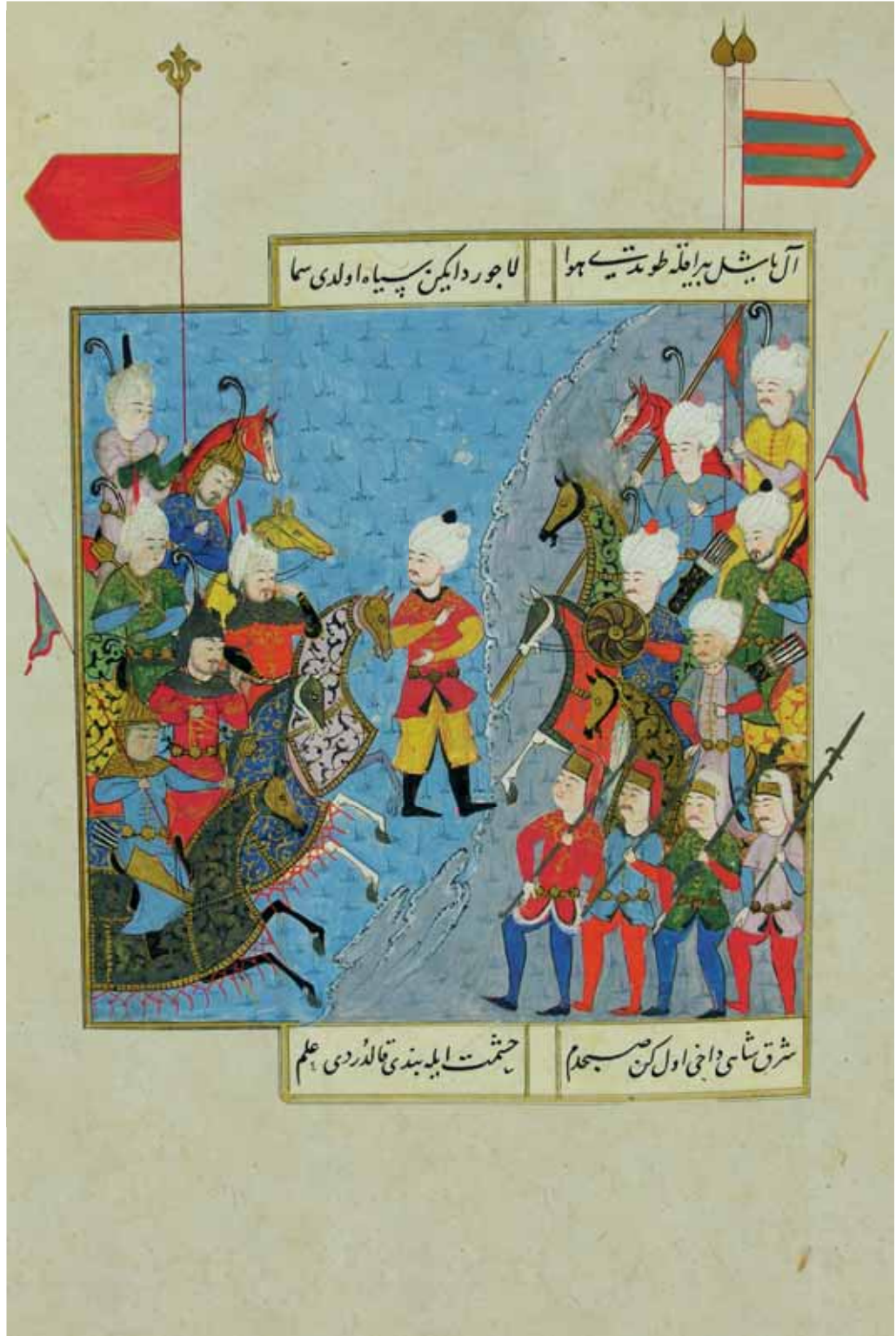
(Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 62a).

Yavuz Sultan Selim'in cülûsu akabindeki eğlence meclisi
(Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 64b).

Şehzade Ahmet ile Yavuz Sultan Selim (sağda) arasındaki savaş
(Şükrî-i Bitlisi, *Selim-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 83b).

Şah İsmail'in (solda) Çaldıran'da Osmanlı esirinden Yavuz'un ordusu hakkında bilgi alması (Şükrî-i Bitlisî, *Selīm-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 113a).

Şah İsmail'in (sağda) Çaldıran'da askerlerine içki dağıtması
(Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 124b).

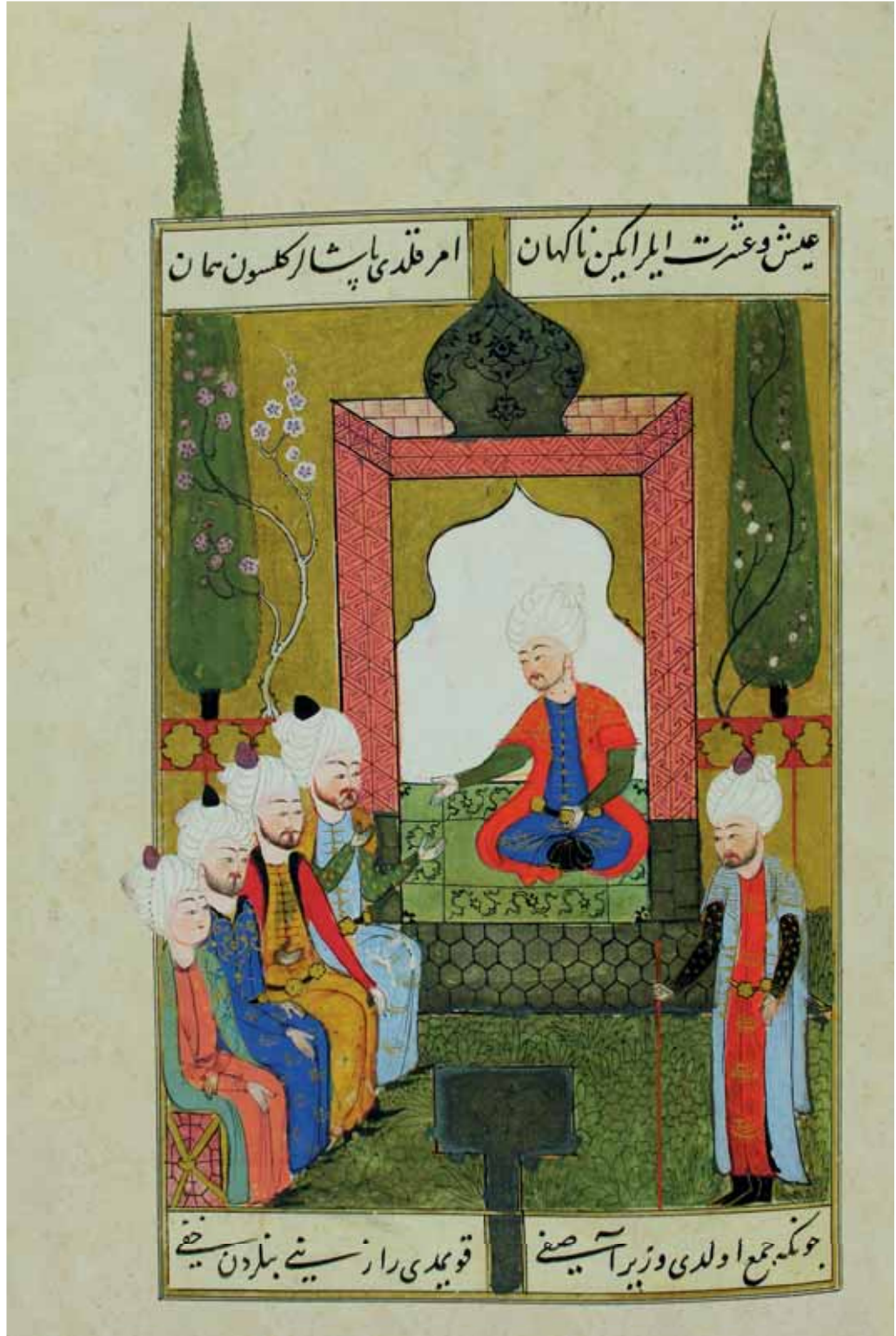

Çaldıran Savaşı

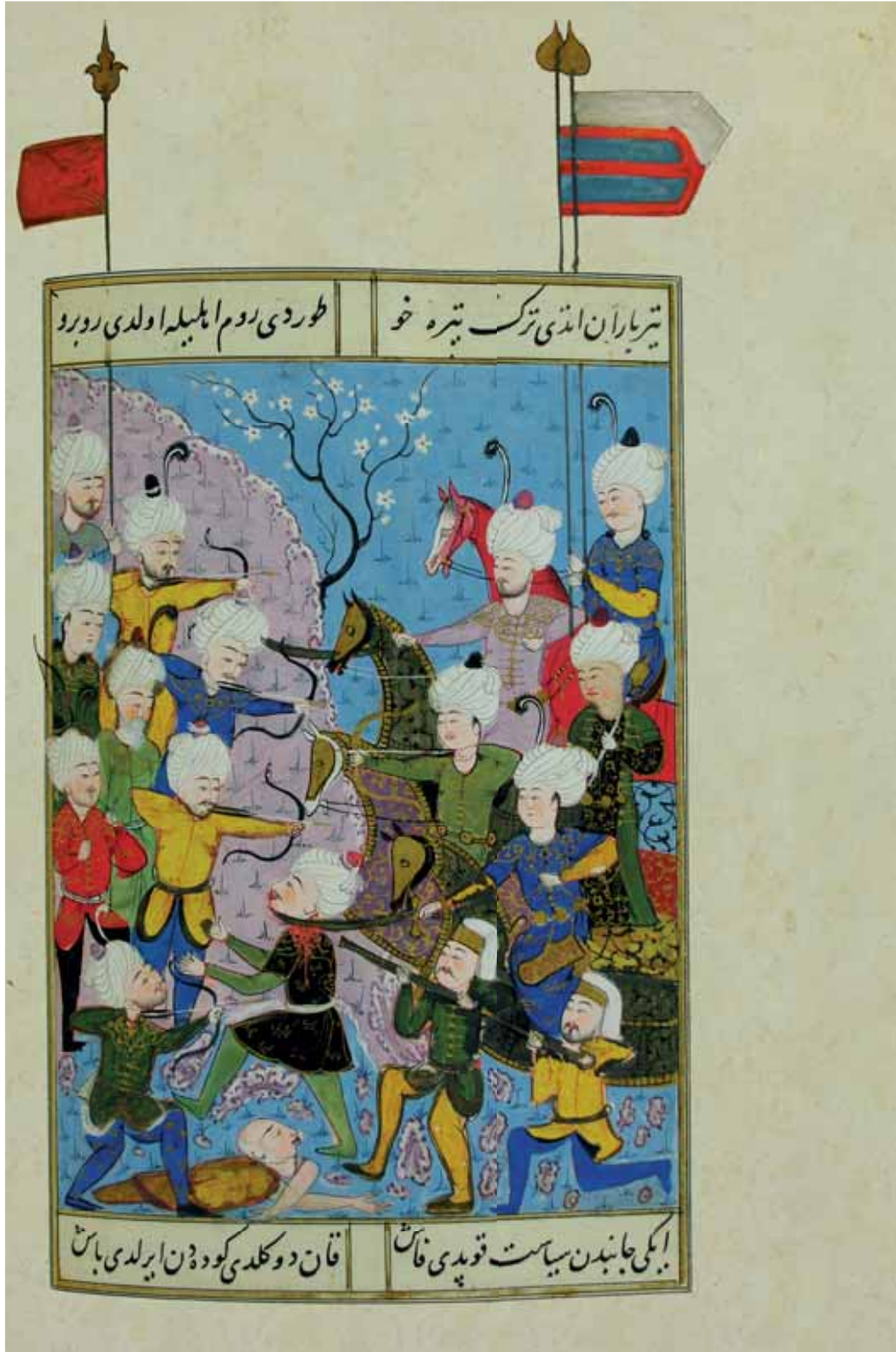
(Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 131b).

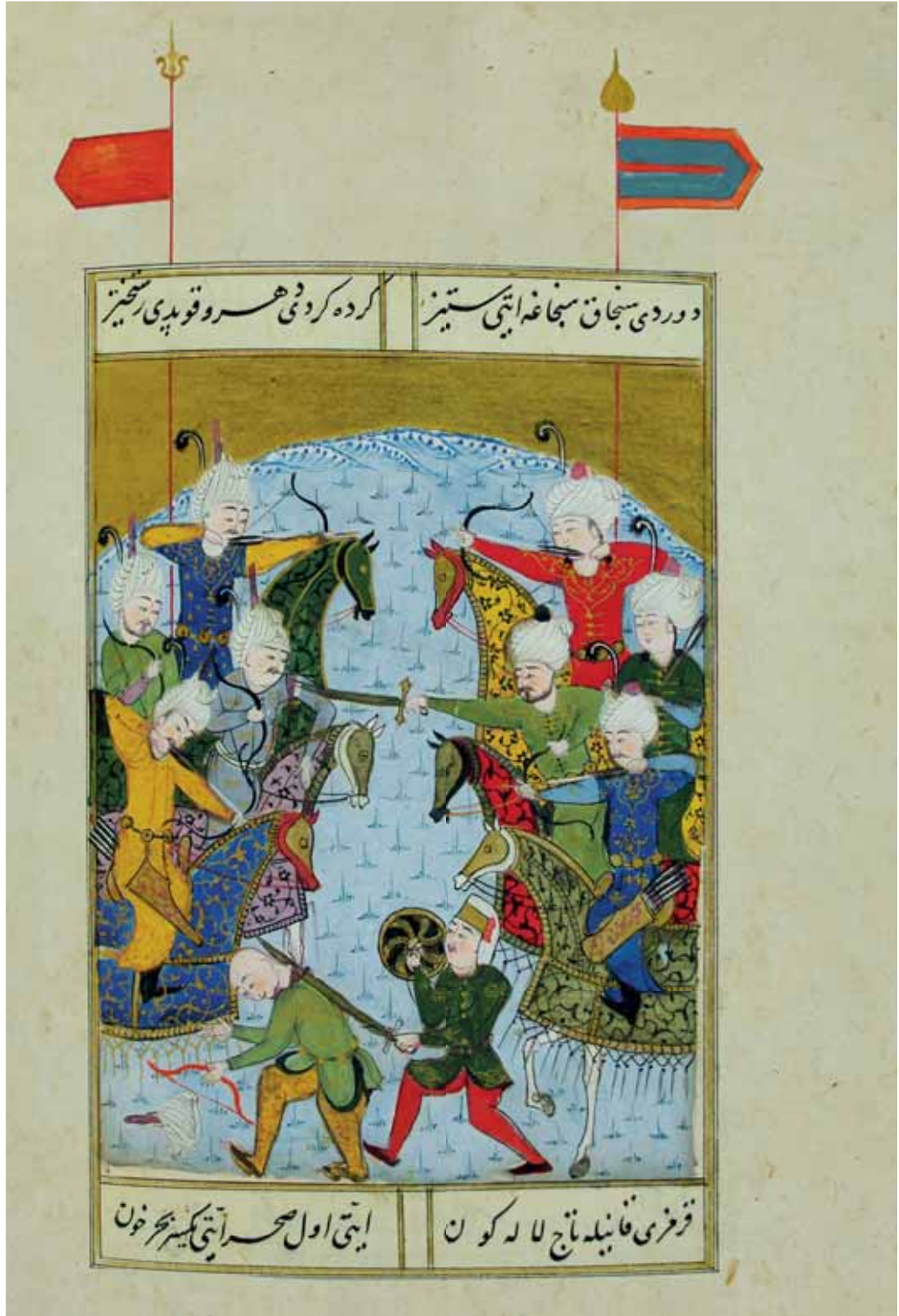
Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı'ndan sonra Bediüzzaman Mirzâ'yı huzuruna kabulü (Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 140a).

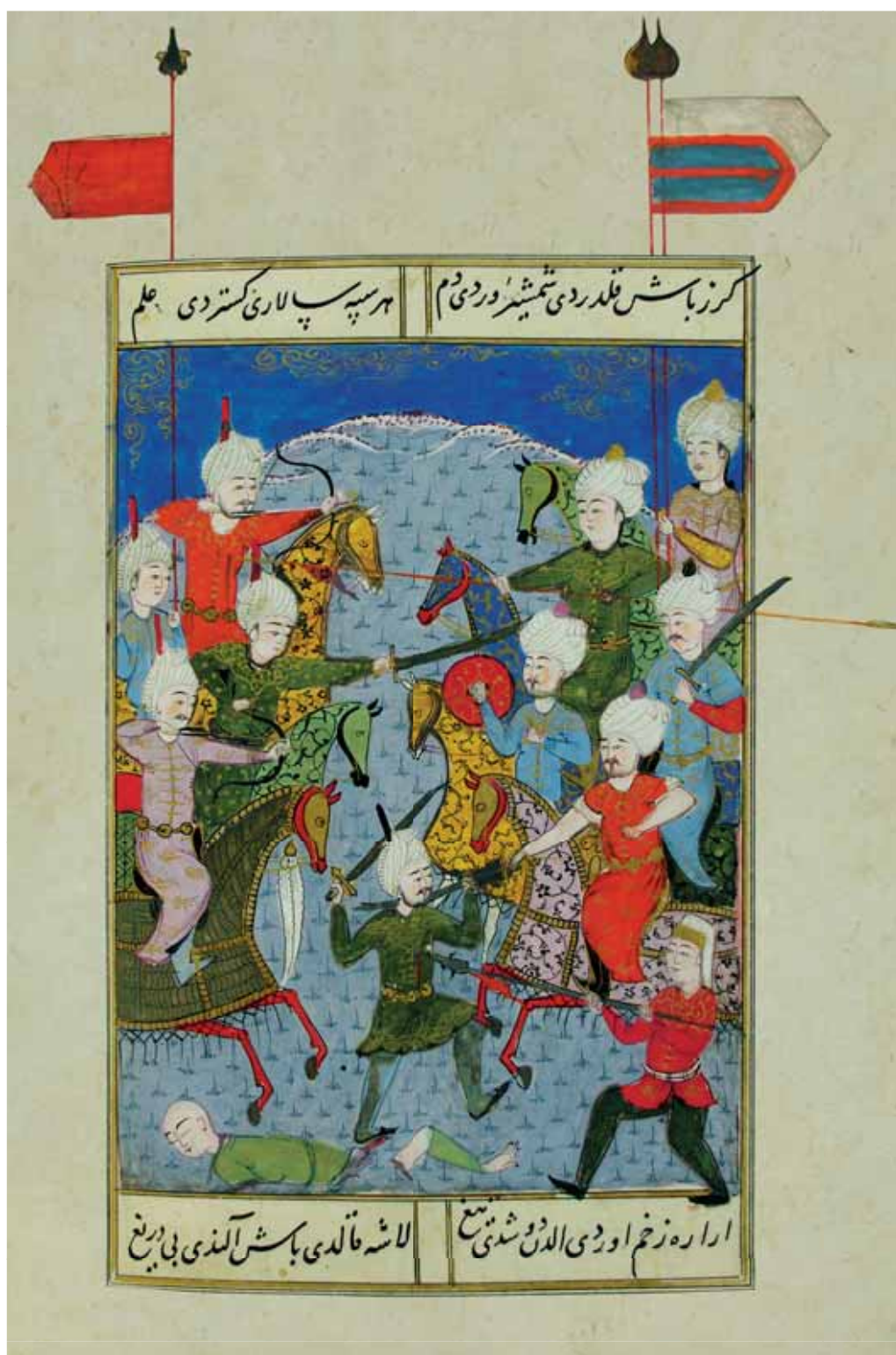
Yavuz Sultan Selim'in vezirlerle ikinci Azerbaycan seferine dair müşaveresi
(Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 156a).

Dulkadiroğlu Alauddevle Bey (solda, ortada) ile Hadım Sinan Paşa arasındaki savaş (Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 164b).

Kemah Kalesi'nin fethi ve Nur Ali Halife'nin öldürülmesi
(Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 176b).

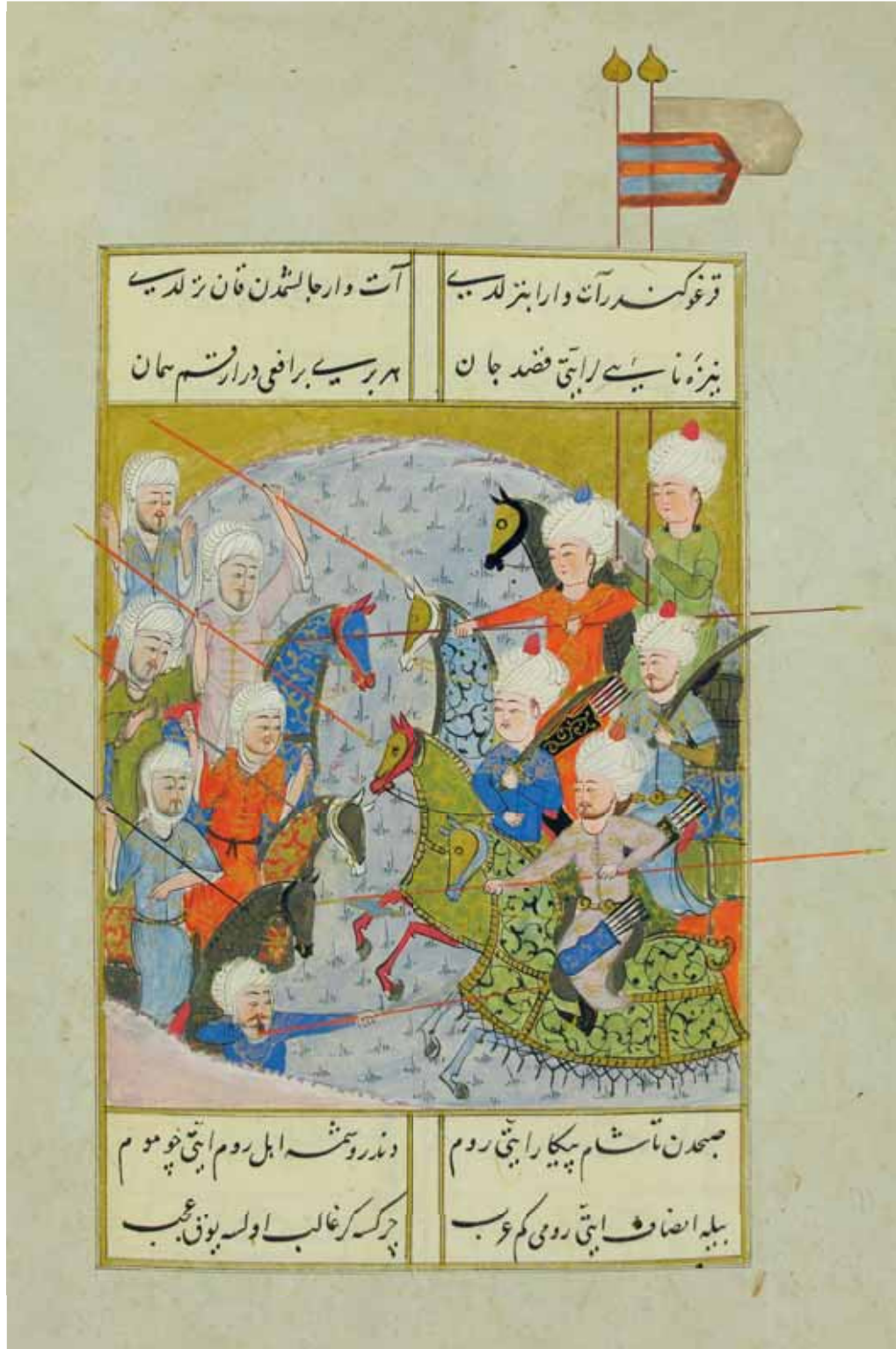

Bıyıklı Mehmet Paşa ile Safevî komutanı Karahan arasındaki savaş
(Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 193b).

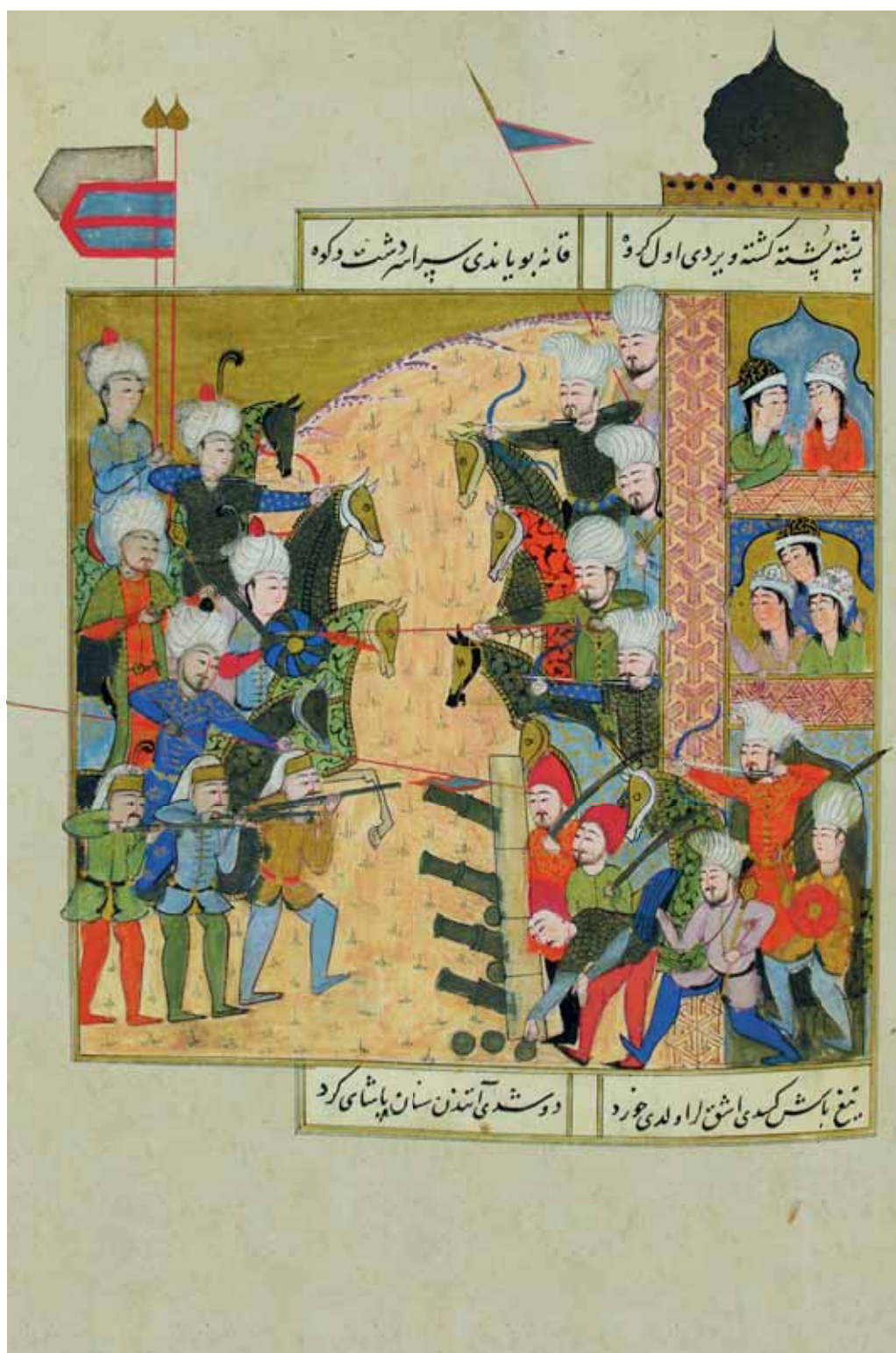

Mercidâbık Savaşı

(Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 216a).

Osmanlı birlikleri ile Memlûklere tâbi urban arasında Birketü'l-Hac'daki mücadele (Şükrî-i Bitlisi, *Selim-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 231b).

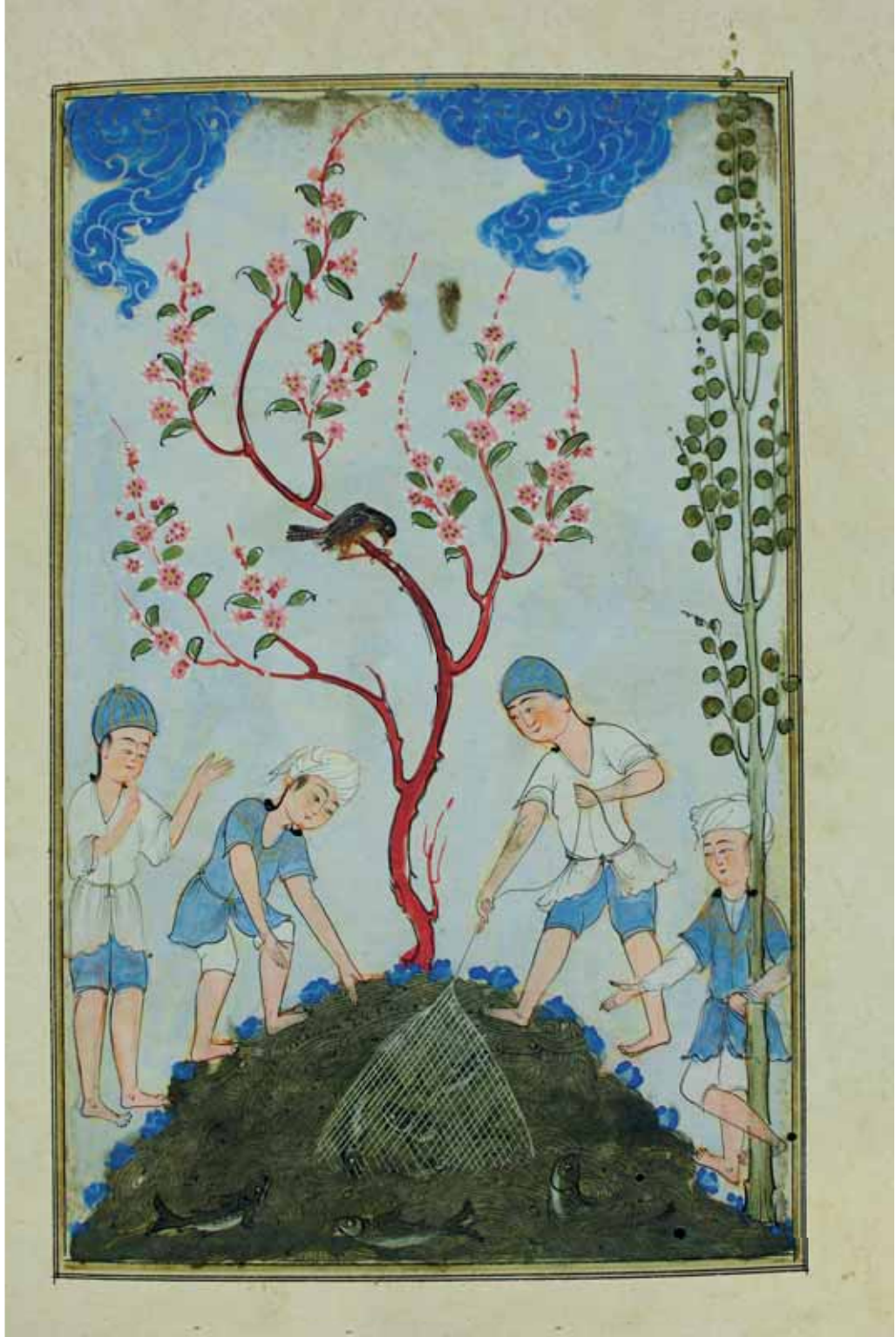

Ridaniye savaşı

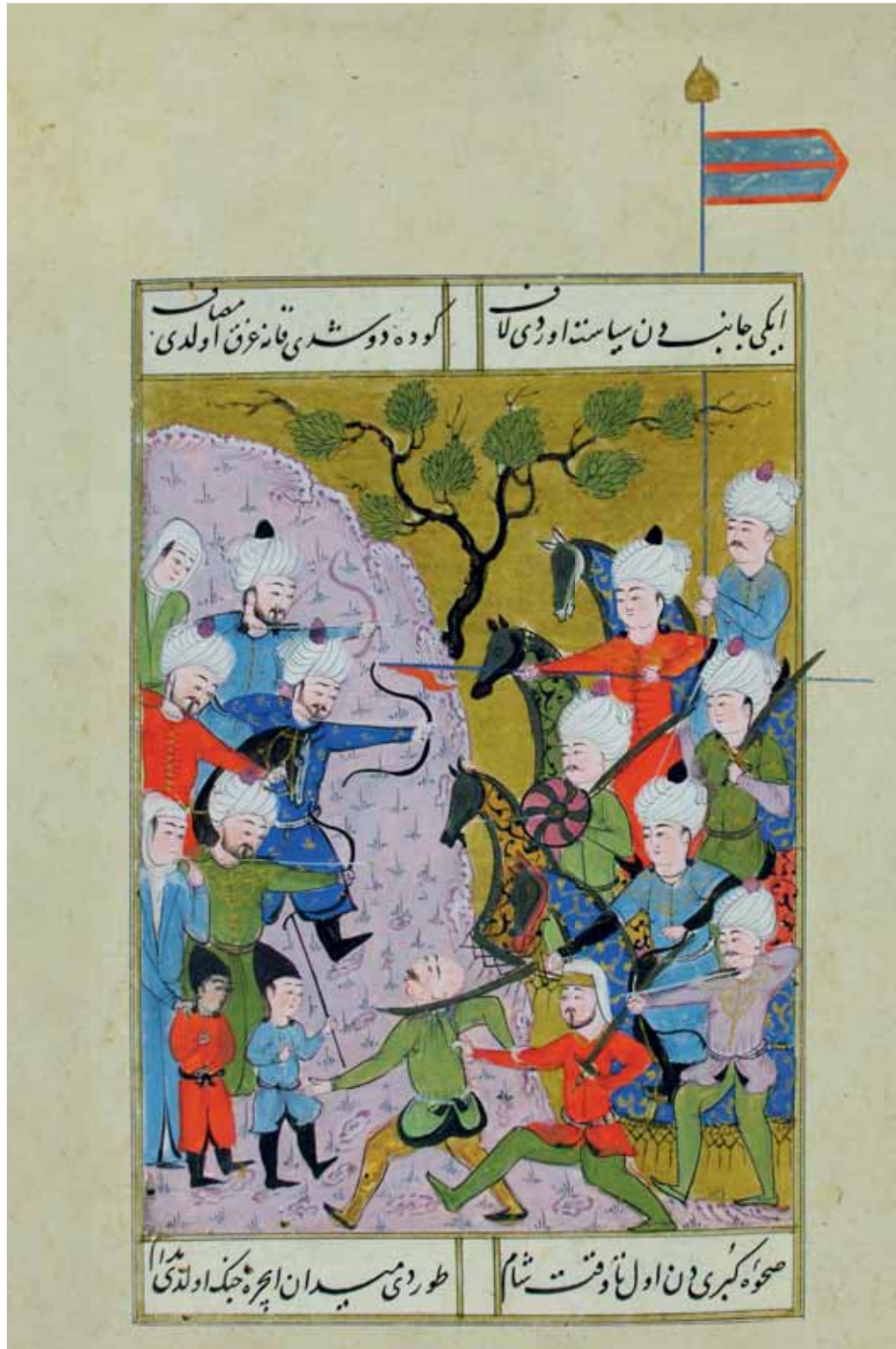
(Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 235a).

Yavuz Sultan Selim, İskenderiye'de iken.
(Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 254a).

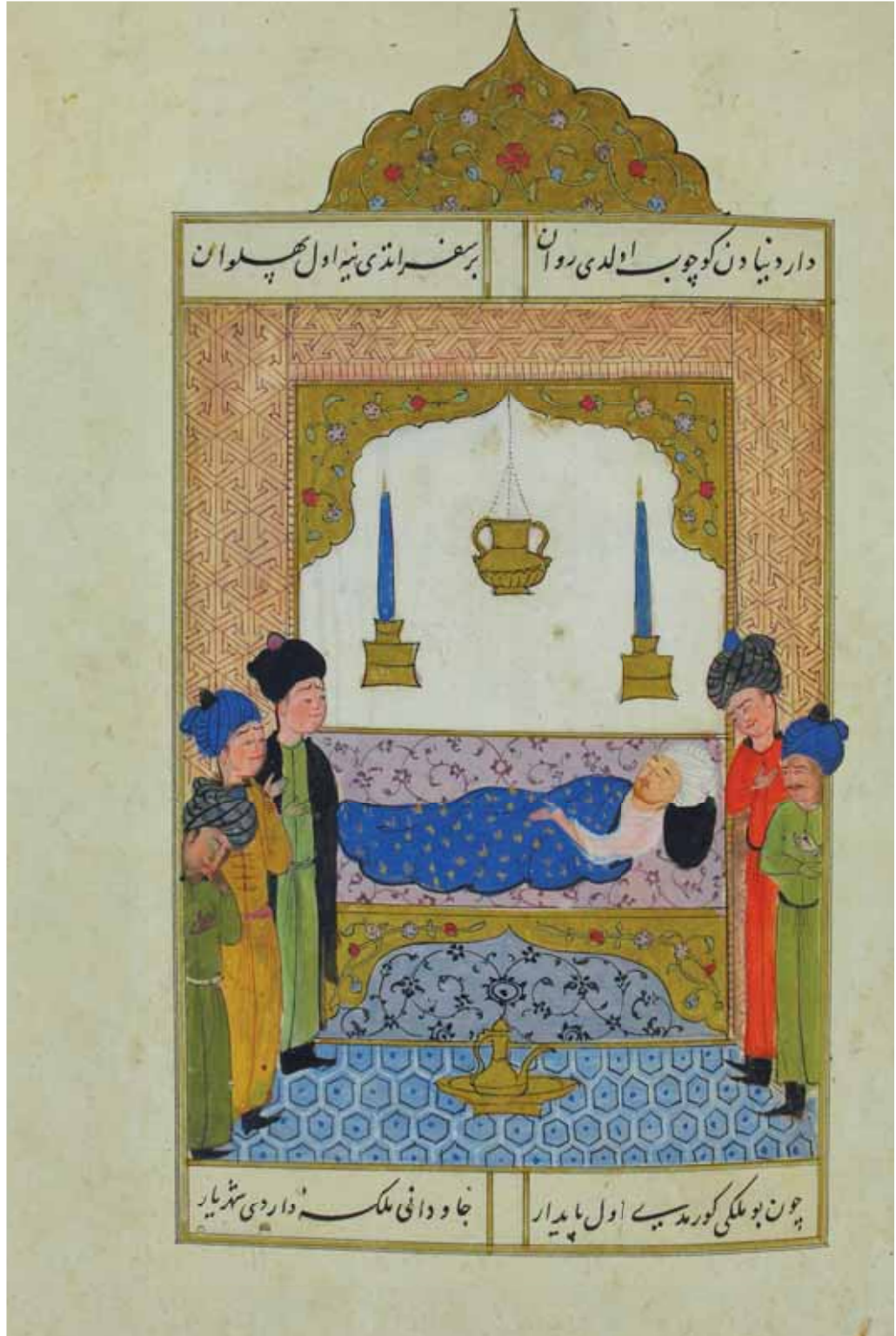

Balık tutanlar
(Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 254b).

Bozoklu Celal'in öldürülmesi

(Şükrî-i Bitlisi, *Selîm-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 264a).

Yavuz Sultan Selim, ölüm döşeginde
(Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597-98, vr. 267a).

Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*'sinin cildi
(TSMK, Hazine, nr. 1597-98).

İkinci Güneşinin Gölgesinde [Saltanat Dedikleri - 2]

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK

Giriş

Ana Hatlarıyla Yavuz Sultan Selim

Yazımızın asıl konusu Yavuz'un Farsça divanında¹ *saltanata* dair öne çıkan görüşleri olmakla birlikte hayatı, mizacı, şairliği ve saltanatı/sultanlığına dair birkaç hususa da değinmek, seçtiğimiz şiirlerinin daha iyi anlaşılmasına zemin oluşturacaktır:

Saltanatı 1512 ilâ –vefat ettiği– 1520 yılları arasını kapsayan Yavuz Sultan Selim ‘çocukluğunu büyükbabası Fâtih’in terbiyesinde tamamlamıştır’.² Başlı başına bu ayrıcalığın bile Yavuz’a kazandıracığı ilmi ve askerî şahsiyet izaha muhtaç değildir. Nitekim maarifte, ilim ve kültürde ‘Osmanlı Hanedanı azasının en büyüklerine muadil’ sayılmıştır.³

Şemsettin Sâmî’ye göre saltanat ve hilafeti birleştiren Yavuz ‘sekiz yıl sekiz ay’da yaptıklarıyla Osmanlı’nın ikinci müessisidir.⁴

Selimnamelerle menkıbevi bir şahsiyete de bürünmüş olan Yavuz’un, ‘cihanı değiştirmek kuvveti gibi fevkalâde bir istidatta yaratılmış’⁵ olduğu muhakkaktır. O nedenle söz gelimi Latîf’in, Zülkarneyn’den bu yana eşi benzeri gelmemiştir⁶ dediği Yavuz’a *zamanın İskender’i* benzetmesi hep yapılagelmiştir. Ancak Namık Kemal’e göre nefsinin değil, din ve devletini cihangir etmek için mücadele eden Yavuz, Cengiz’den de İskender’den de Timur’dan da Sezar’dan da büyük ve üstündür.⁷

Devlet adamı, tarihçi ve şairliğiyle ünlü Kemalpaşazade’nin –yazımızın başlığına da esin kaynağı olan– şu dizeleri ise Yavuz’un Osmanlı tarihindeki yerini en veciz ifade eden sözlerdendir:

Âz müddetde çok iş étmiş idi
Sâyesi olmuş idi ‘âlemgîr
Şems-i ‘aşr idi ‘aşrda şemsin
Zıllı memdûd olur zamânı kaçır⁸

Osmanlı’nın dokuzuncu padişahı oluşunu Âşık Çelebi’nin ‘dokuzuncu felek’le izah edişi de bir o kadar vecizdir:

“Sulţân Selîm hân rütbede felek-i tâsi’dir ol sebebdan devr-i saltanatı ihâţada ecdâdından vâsi’dir çünkü felek-i tâsi’ ...”⁹

Aşağıda tercümesini vereceğimiz, bir kısmı *Luğatnâme*’de de alıntılanmış¹⁰ olan bilgiler, *Mecâlisü’n-nefâ’is*’in Farsça tercümesinden olup Yavuz’un seciye ve mizacına dair de fikir vermektedir:

‘Erbabınca malumdur ki feleğin gözü onun gibi görkemli, azametli, kudretli, yetkin ve geniş topraklara sahip bir padişah görmedi; onun gibi insaflı, âdil, hüküm ve hikmet sahibi birini ise hiç kimsenin kulağı duymadı. Zarif ve latif bir padişahı; onun gibi her türlü övülecek sığata sahip, beğenilen huylarla bezenmiş birini hiç kimse ne gördü, ne de duydu. Bilhassa matematik ilminde çok mahirdi. Ayrıca bütün ilim dallarında öne çıkmış kişilerle ne zaman münazaraya girse, o ilimde üstat olan kişi onun yetkinlik ve üstünlüğünü teslim ederdi. O kendisini irşat edecek, yol gösterecek bir vezire ihtiyaç duymayan bir sultandı. Fazilet, olgunluk, cemal ve celâli kemal derecesindeydi. Vezirler, emîrler ve divan üyeleri karşısında azametliydi, sadece âsiler ve zalimlere karşı celalli idi. Çok azametli ve haşmetli biri olmakla beraber, büyüklük taslamayı, tekebbürü asla sevmezdi ve dervişler gibi, tahtta değil, bir kilim üstünde otururdu. Baş başa kaldıklarında yüzünün nuru, yakınları, musahipleri ve nedimlerine yansıyordu. Saltanatı süresince, sohbetine katılan hiç kimseye kırıcı bir söz söylememiş, hiç birini incitmemişti. Konuşurken güler yüzlü davranır, çok latife yapar, latife yapanları da dinlerdi. Ondan sâdir birçok latife olmasına rağmen zamanı az olduğundan böylesi latifeleri pek yapamazdı. Şiir kabiliyeti de çok güçlü ve pek sağlamdı. Devrinde ondan daha güzel Farsça şiir yazan yoktu.”¹¹

Mizacı ve Seciyesi

İşte, üstün ahlaklı, fıtrî olarak dine tasavvufa meyilli¹², onca debdebe ve şatafata rağmen kilimde oturacak kadar sade bir yaşam tarzını benimseyen, latife sever... biri olan Yavuz’un, şairliğine geçmeden, bir taraftan daimî bir hüznün hali yaşadığına da Namık Kemal’in şu tahliliyle dikkati çekmek istiyoruz:

Hattâ kendisi mizacındaki teessürün şiddetine rağmen otuz sene kadar bir zaman memleketin bir köşesinde kaldığından pek çok sıkılmış ve tabiatıyla meyilli olduğu ilahiyat, gönlüne dünyadan nefret etme hissi vermişti. Bu yüzden âdeta devamlı bir hüzne düşmüş olduğundan bu ıstırapın tesiriyle geceleri uykusu üç saate inmişti...”¹³

Şairliği

Osmanlı şehzade ve padişahları arasında kitap düşkünü olup en çok okuyan, gözlük takan, ‘hitabet ve etkili konuşma yeteneğine de sahip’¹⁴ olan Yavuz’un şiir ve edebiyatta şair-sultanların hepsinden üstün sayılması¹⁵ bu bakımdan şaşırtıcı değildir.

“Şiir söylemede de kudret sahibi üstün bir kahraman”¹⁶ olan Yavuz’un şiirdeki bu kahramanlığını biraz açmakta fayda vardır:

Öncelikle, mesela Sehî gibi bazı eski kaynaklarda, Yavuz’un sadece ve sadece Farsça şiir söylediği, ona Türkçe şiir isnat edenlerin avam olduğu görüşünün¹⁷ günümüzde geçerliliği olmadığını belirtelim.¹⁸

Farsça yazan Osmanlı şairlerinin Farsçası, yaygın bir düşünceyle, Fars şairlerini taklit noktainazarından değerlendirilir ki bu hususu hem Osmanlı müellifleri hem de Farslar ve müsteşrikler dillendirir. Ancak bu şairlerden kimileri vardır ki hem yerli akademisyen ve araştırmacılarca hem de Farslarca sanatı teslim edilmiş, edilmek durumunda kalınmış yahut ikrar demek olan sükûtle karşılanmıştır. Sadece çok iyi Farsça bilmekle izah olunamayacak bu şiir kudretine sahip olanların biri ve hatta başı Yavuz’dur. Şairliğine ilişkin kaynaklar ittifak halindedir; birkaçını vermekle yetiniyoruz:

Yukarıda, *Mecâlisü’n-nefâ’is*’in Farsça tercümesinden *Luğatnâme*’de de iktibasen geçtiği gibi ‘devrinde ondan daha güzel Farsça şiir yazan yoktu’:

“... Der’eyyâm-i û kesî şîr-i Fârisî bihter ezû nemîguft...”¹⁹

Latîfî, birçok kaynakla desteklenebilecek bir tespitle Yavuz’un Farsça şiir yazmada Farsların birinci sınıf şairleriyle hemayar olduğunu ifade eder:²⁰

“Efâzıl-ı ‘Acem enfâs-ı nefîsesin şu‘arâ-yı Fûrs’den kelâm-ı Şâhî’ye mu‘âdil u mûmâşil tutarlar. Ol hâkân-ı Hâfız-beyânı Husrev-i Rûmdur derler.”²¹

Hasan Çelebi, Farsça mürettep ve mükemmel divanının [ve sair şiirlerinin] eşsiz olduğunu, gergef gibi işlenen her beytinin, berceste addedildiğini, özetle *şahın/kralın sözü sözün şahıdır/kralıdır* vecizesiyle değerlendirir:

“Fârisî müretteb ü mükemmel dîvânı ve bînazîr ve bî‘adîl kelimât-ı belâgat’unvânı vardır ki ma’nâ’-i *kelâmü’l-mülûk mülûkü’l-kelâm* ... ve her beyti mağbûṭ u maḥsûd-ı şâ‘irân-ı sâhîrân-ı zamânı olmuştur.”²²

Şemsettin Sâmî’nin değerlendirmesi de bu yöndedir:

“Eş‘âr-ı Türkiyye ve Fârisiyyesinden şu iki beyti ‘âlem-i edebiyâtta daḥî pâdişâh olduğına ve ḥaḳîḳat^{en} pâdişâhâne sözler söylediğine delîldir:

Şîrler pence-i ḳahrımda olurken lerzân
Beni bir gözleri âhûya zebûn²³ êtdi felek

Nîst bîhûde seferhâ vu feresrâniy-i mâ
Behr-i cem'îyyet-i dilhâst perîşâniy-i mâ²⁴

Şairliğine dair son iki değerlendirmeyi, Süleyman Nazif'in tabiriyle *iki dost* şairimizle yaparak bu bahsi kapatmak istiyoruz:

Yavuz'un şiirlerinden fikirlerini ve âdeta karakterini okuyan Namık Kemal şöyle demektedir:

Hükûmetle ilgili fiilleri şöyle dursun, fikirlerinin oyun sahası olan şiirlerinde bile, zamanının normal hallerinden olan laf düzcülük gibi hatalardan eser bile görünmez. Kaleminden ne çıkmışsa, bulutların çarpışmasından zuhur eden şimşek gibi zihnî heyecan ve duygu arasında koşmuş bir marifet parıltısıdır. Öyle bir parıltıdır ki söyleyenin hikmet ve hamaseti veya şevk ve muhabbete dair olan kalbî hallerini izah eder.²⁵

Yavuz'un şairliğini yere göğe sığdıramayan Ziya Paşa'nın derin tahliline göre ise *Türkçeye güzel temel koymuş olan* Ahmet Paşa, Necatî ve Zatî'den sonra Türkçe [şiir dili] tekrar bozulmaya yüz tutmuş ancak döneminde kimsenin bir eşini yazmaya muktedir olamadığı şiirlerinin çoğu Farsça olsa da²⁶ başta Yavuz, peşinden yegâne şaheseri, eliyle yetiştirdiği oğlu Kanûnî sadece devletin değil Türkçe'nin de imdadına yetişmiş ve dili ihya etmişlerdir. Bunu da hem bizzat zatıdevletleri hem de şahane lütuf ve ihsanlarla teşvik edip yetiştirdikleri şair ve ediplerle, yüksek bir dil şuuruyla yapmışlardır.²⁷ Önemle belirtmek isteriz ki Ziya Paşa'nın bu tahliline göre, Yavuz'un daha çok Farsça yazmış olması ile Türkçeyi himaye ve ihya etmedeki ceht ve gayreti karıştırılmamalıdır. Bu vesileyle şunu da belirtmek isteriz ki ister Şah İsmail'in Türkçe yazmasına karşılık ve Safevîleri/Farsları etkilemek üzere, ister sadece tab'-ı şerîfî ve büyük sanatkârlığının bir icabı olarak Farsça yazmış olsun²⁸, Yavuz'un *fethettiği İran'ın manen esiri olduğu*²⁹ görüşü, Ziya Paşa'nın bu görüşüyle kıyaslandığında hiçbir mana ve hele hele derinlik taşımamaktadır:

Olmuş bu tebeddül-i lisâna
Bâ'îş iki husrev-i yegâne
Sultân-ı cihân Selîm-i Evvel
Hâkân-ı mü'eyyed u mübeccel
Etmiş o şehenşeh-i muzaffer
Mülk-i sühâni daği müsahher
Ekşer sözi Fârisîdir ânı
Maqbûl ü müselleme cihânı
Yok Rûm aranur ise serâser
Ol şivede Fârisî demiş er
Olmağla şeh-i cihân-ı ma'nâ
Dîvânı turur cihânda hâlâ
Oğlı daği pâdişâh-ı 'irfân
Şâhibkânûn Hân Süleymân
Görmüş idi terbiyet pederden

Elbette çıkar güher güherden
Te'sîs-i binâ-yı devlet êtdi
Tanzîm-i lisâna himmet êtdi
Zâhirde ve 'âlem-i sühande
Kendüsüne halkı êtdi bende
Şûretde degil faķat cihângîr
Mülk-i hüneri de êtdi teşhîr
Vêrdi bu iki şeh-i fazîlet
Hem devlete hem lisâna vüs'et
Meclislerine nedîm-i dâhîl
Olmuş idi zümre-i efâzîl
Himmetleri ile oldu mevcûd
Bir İbni Kemâl mişli mefkûd
Hem êtdi Ebû's-su'ûd'ı is'âd
Ol iki şehenşeh-i melekzâd
Bu iki hünerver-i yegâne
Pek çok meded êtdiler lisâne³⁰

Saltanat Yolunda

Sofu İkinci Beyazıt'ın daha çok memleketin imarıyla ilgilenmesi, içerde ve dışarıda barışçı bir siyaset gütmesi, tımarın "nâmahalle" verildiği ve sipahilere zulmedildiği-ne yorulmuş ve bazı beyler, tarikat ileri gelenleri vesaireden müteşekkîl gruplaşmış halk kitleleri hedeflerine ulaşabilmek için saltanat yarışına çıkan şehzadelerin mücadelesini kaçırılmaz fırsat bilerek Anadolu birliğini parçalamaya başlamışlardı.³¹

Yavuz'un sultan oluşundaki en temel etken İran'ı etkisi altına alan Şah İsmail'in bununla yetinmeyip Şiîliği Anadolu'da ve hatta Osmanlı hanedanına kadar yaymaya çalışmasıdır.³² Bu tehlikeyi gören ilk şehzade olan Yavuz³³ bu ayrıntıya şiirlerinde de yer verecektir.

Bir taraftan babasıyla savaştı ve 'maksadına kan içinde yüzerek ulaşmış'³⁴ Yavuz'un sultan oluşu Namık Kemal'e göre asla ikbal hırsıyla olmayıp vatanperverliğinin iktizasındandır.³⁵ Zira kayınpederi olan Kırım Hanı Menligiray'ın orduyu emrine verme teklifini reddedecek kadar üstün ahlaklı bir şehzadelik geçmişti vardır.³⁶

Yavuz'u şehzadeyken babasına bin bir hile ve desiseyle kötöleyenler ve bir türlü yüz yüze görüşmesine müsaade etmeyenler umumiyetle ikbal ve koltuk sevdalı devlet erkânı, özellikle vezirlerden oluşmaktaydı.³⁷ Ordu-yı Hümayun'la kerhen ve mecburen karşı karşıya gelmesini müteakip Yavuz'un idam fermanını yayınlayanlar da aynı vezirlerdi.³⁸

Ancak saltanatın üçüncü derecede³⁹ vârisi olmasına rağmen Yeniçeriler/ordu ise şecaat ve üstün ahlakını çok iyi bildikleri Yavuz'u istiyordu.⁴⁰ "Binaenaleyh Sultan Selim'e, ister istemez saltanat müjdesini havi bir davetname gönderildi."⁴¹

Saltanata gelişi de, Emevîler saltanatının başlangıcından beri, sırf alelade bir merasim olarak icra edilen şer'î biati layıkı veçhiyle yerine getirmek şeklinde oldu. Devlet erkânının tamamını huzuruna çağırarak; *ben padişah olursam niyetim Arabistan'ı Çerkeslerden, Acem ülkesini Şiîlerden temizlemektir. Hattâ İslâm'ı bir noktaya toplamak için Hint ve Turan'a gideceğim. Şark ve Garp'ta ilâ-yı kelimetullâha çalışacağım. Zalimlere, evlâdım bile olsa merhamet etmeyeceğim. Zamanımda rahata varmak ve ahaliye tasallut etmek mümkün olamaz. İşte benim hâlim budur. Biraderim ise rahatı sever ve yumuşak huyludur. Seferden korkmaz ve haddi aşmak istemezseniz bana biat ediniz. Aksi takdirde Sultan Ahmet'i seçiniz ki onun zamanında o da, siz de zevk u sefanızla meşgul olasınız*⁴² diyerek üstün gayretlere itina gösterdiğini fakat dünya devletini arzulamadığını açıkladı."⁴³

Saltanat tahtına oturduktan sonra Yavuz'un devlet erkânı ve hususiyle vezirlerle pek geçinemediği kanaati, halk arasında *Sultan Selim'e vezir olasın*⁴⁴ deyişine zemin hazırlamış ve bu, edebiyatımıza mazmun teşkil edecek kadar yaygınlık kazanmıştır. Bu münasebetle;

Raķibin ölmesine çâre yokdur
Vezir ola meger Sulţan Selim'e

beytinde özlü ifadesini bulan görüş her ne kadar Yavuz'a vezir olanın er geç başından olacağı ile yorulsa da belki biraz da, hemen hemen ikbal ve koltuk sevdasına indirgenecek şahsî bir sebeple aşk devletine rakip ve engel olan devlet ricalinin müstahak oldukları hazin sonla izah olunmalıdır. Dönemin ve idare sisteminin şartları dâhilinde devlet idaresini satranç gören bir padişahın şair veya âlimin değil fakat vezirin yanlış bir hamlesini affetmemesini⁴⁵ sırf acımasızlıkla izah etmek, aşırı duygusal bir yaklaşım olur. Atının dizginine yapışıp şariat hilâfına hükmederse saltanattan hal'ine fetva vereceğini söyleyen Zembilli Ali Efendi'ye karşı takındığı tutumla, [Hadım] Sinan Paşa'ya, Pîrî Mehmet Paşa'ya, Yunus Paşa'ya, Revanî'ye... olan tutumu bir olmayan⁴⁶ Yavuz'un çok kıymet verdiği bazı musahiplerini, vezir veya veziriazam yapmamak suretiyle koruduğu da bilinmektedir. "Kimi sadrazam edersen ahlakını değiştirerek devlete zarar vermeye başlıyor. Bilahare kendini ya idam veya tart etmeye beni mecbur ediyor. Şayet Hocaşade de o hale düşerse sohbetinden mahrum olurum."⁴⁷ mülâhazasıyla –aklından geçen isim o olmasına rağmen– Hocaşade Mehmet Paşa'yı değil, Pîrî Mehmet Paşa'yı getirmiştir. Kellesini kurtaran tek veziriazam olan Pîrî Mehmet Paşa ise bir gün dayanamayıp 'beni ne zaman öldürteceksiniz' diye sorduğunda 'henüz yerine uygun birini bulamadım, bulduğum gün öldürteceğim' latif cevabını vermiş olan Yavuz bir ara altı ay kadar sadrazam dahi atamayarak devleti bizzat yönetmiştir.⁴⁸

Şiirine Yansıyan Saltanat Huzmeleri

Yazının başında da ifade ettiğimiz gibi Farsça divanına öne çıkan –iç içe geçmiş ve birbirinden tefriki yer yer çok güç olan–saltanat görüşlerini elden geldiğince kategorik sunmak istiyoruz:⁴⁹

Bu gruba giren şiirlerinin bir bölümü *enderunî saltanat* ve ezcümle *Sultan Yavuz*’un yansımasından ibarettir:

Tebriz’den Hicaz’a

Âdeta mehter edasıyla gümbür gümbür yazdığı yekâhenk meşhur bir gazelinde, tabir caizse *-acak -ecek* demeden *gittim, yendim, döndüm* diye Tebriz’den başlayıp Hicaz’a *hâdim* olmasına kadarki Doğu seferlerini sıralamıştır:⁵⁰

‘Askerimle İstanbul tahtından hareket edip İran tarafına sefere çıktım. Kızılbaş’ı melâmet kanına gark ettim’:

Leşker eztaht-ı Sitanbul süy-i îrân tâhtem
Surhşerrâ ğarkâ-i hûn-ı melâmet sâhtem

Yavuz’un –şimdiki bilgimize göre– yalnız bu gazelinde ve bu beyitte geçen *surhşere* temas etmek durumundayız. Öncelikle Türkçe *kızılbaş*⁵¹ kelimesinin Farsçaya *kezelbâş*⁵² şeklinde geçtiğini fakat –Farsça– *surhşer* kelimesininse Farsça’da bizde kullanıldığı anlamda kullanılmadığını tespit etmiş olalım.⁵³ Bu durumda –şahsî-kanaatımız– *surhşer/sürhşere* ‘Kızılbaş’ anlamı Osmanlılarca verildi; başka deyişle Osmanlı, Kızılbaş’ı *sürhşer* diye resmîleştirdi. Osmanlı tahrir defterlerindeki *surhşerân*⁵⁴ vergisi de bunu teyit edicidir. Buna göre de kelime ‘Kızılbaş’ anlamıyla sözlüklerimize *Farsça* değil *Osmanlıca/Türkçe* olarak kayda geçirilmelidir.

İkinci önemli nokta da şudur ki bu beyitte Yavuz’un muhatabı ve doğal olarak düşmanı olan *Surhşer*, Şah İsmail ve taraftarları anlamındadır. Hazreti Ali ve evladına –bu yazıda da numunesi görüleceği gibi– büyük bir hürmet ve sevgi besleyen Yavuz’un mezhepçi ve hele hele Alevî düşmanı olarak takdim edilmesi gerçekçi bir yaklaşım değildir.

Şah İsmail öncesi dönemde Osmanlı din ulemasının dinî tahsil için bile gittikleri –hemen hemen Sünnî olan– İran’a sefer düzenleme noktasına gelmesi tamamen siyasi olup Surhşerlerin –hanedan mensuplarına kadar nüfuz etmiş olan– yayılmacı ve mütecaviz tutumları nedeniyledir. Mesela Şehzade/Sultan Ahmet’in en büyük oğlu olan Şehzade/Sultan Murat –*boynuz kulağı geçer* sözünce– merasimle kırmızı taç giyerek *Surhşer* olma noktasına gelmiştir:⁵⁵

“Hâliyen bu diyarda sofular başkaldırub huruç ettiler. Kara İskender nam şahsın idlâliyle Sultan Murad taç geyüp sürhseri kenduya asker etti, on binden ziyade oldular. Yevmen fe-yevmen sofu İsa Halife...”⁵⁶

Bu vesileyle Anadolu’da Şah İsmail taraftarı olup ayaklanan Kızılbaşların tarihî vesikalarda [*baba* ve *pirin* yanı sıra] *sofu* olarak geçtiğini⁵⁷ ve bunun hayli dikkat çekici olduğunu da belirtmek isteriz.⁵⁸ Nitekim bu beytin ikinci dizesinin anahtar kelimesi değiştirilerek dizenin;

Tâc-ı şûfî ğarkâ-i hûn-ı melâmet sâhtem

şekline büründüğünü de görmekteyiz ki bu haliyle bile *Şūfī* ile Şah İsmail'in kastedildiği açıktır.⁵⁹

‘Mısır valisi canıgönülünden benim himmetimin kölesi oldu. Padişahlık sancağını dokuz feleğin üstüne yükselttim’:

Şud gulām-ı himmetem ezcān u dil vāliyy-i Mısr
Tā livā-yi husrevī⁶⁰ eznuh felek efrāhtem

‘Nusret çengini zafer meclisinde çalmaya başlar başlamaz bu müjde Irak mülkünden Hicaz’a kadar yayıldı’.⁶¹

Kerd ezmulk-i ‘Irāk īn mujde āheng-i Hicāz
Çeng-i nuşretrā çu derbezm-i zafer binvāhtem

‘Kılıcımdan Maverāünnehir kana boğuldu. Düşmanın gözünü Isfahan sürmesinden mahrum ettim’⁶²:

Māverā’-un-nehr eztigem şude ġarķāb-ı hūn
Çeşm-i duşmenrā zikuhl-i İşfehān perdāhtem

‘Düşmana bir nazar edince gam sıtmasından ter içinde kaldı ve her kılından Amuderya Nehri aktı’:

Āb-ı Āmū ezser-i her mū revān şud haşmrā
Şud ‘arākriz ezteb-i ġam çun nażar endāhtem

‘Mülk tahtası üzerinde devlet satrancını oynamaya başladığım zaman Hint sahi, âkıl askerimin karşısında bir fil haline geldi’:

Şāh-ı Hind ezleşker-i ferzāne’em şud pīl-i māt
Berbisāt-ı mulk çun şatranc-ı devlet bāhtem

‘Ey Selimî, mihr ü vefa potasında altın gibi eridikten sonra cihan mülkünün üzerine benim ismim yazıldı’:

Ey Selimî şud bēnāmem sikke-i mulk-i cihān
Tā çu zer derpūte-i mihr u vefā bugdāhtem

*

Okunmasıyla bile insanın cezbeye kapıldığı bu gazeli ve emsallerine bakarak, Yavuz’un yekdiğerinden kıymetli zaferleriyle tefahür ettiği veya muzafferiyetine fahriyeler düzdüğünü düşünmüyoruz, düşünemiyoruz; zira bizatihi Yavuz buna müsaade etmiyor. *Elmuzaffer dā’imā* unvanını her bakımdan hak eden Yavuz ‘kalbi kararmış düşman, ordumuzun fütuhatının İlahî tecelli eseri olduğunu nereden bilecek ki’ diyerek mazhar olduğu galibiyetleri nefesine atfetmez:

Selīm haşm-ı siyehdil çī dāned īn hālet
Kī ezzuhūr-ı İlāhīst feth-i leşker-i mā

Sultan Yavuz'un iş bu mahviyetkârlığı sözde kalmamıştır: Adını tarihe altın harflerle yazdırmış olan bazı büyük komutanların nail oldukları büyük zaferler karşısında ilahlık taslamaya varan kibirlerine karşılık, Hülâgû'nun Bağdat'ı istilasıyla Endülüs'te Emevîler ve Mısır'da Fatımîlerle bölünüp parçalanmış olan İslâm hilafetini birleştirip Osmanlılara taşıyan Yavuz, en ihtişamlı ânında, Mısır'ı fethettiğinde dahi zafer sarhoşluğuna kapılmamıştır. Aksine o, zafer müyesser olup *ḥādīmü'l-ḥaremeyni*'ş-*şerîfeyn* unvanına nail olunca –aşkına yazdığı beyitleri mest olarak okuduğumuz– gönlü mülkünün tek ve gerçek sultanına 'egemenlik yalnızca Allah'a aittir, her kim arzularına kavuşmakla zafere eriştiğini düşünürse Allah onu sıkıntıya sokar ve aşağılara düşürür; benim veya bir başkasının yeryüzünde parmak ucu kadar mülkiyeti olsaydı güç ve otorite paylaşılmış ve bu da şirk olurdu'⁶³ anlamındaki dizelerle tekrar ilâniâşk etmiş ve hatta bu serenadı, Mısır'da yaptırdığı köşke [kendi hattıyla] kazıyarak her sultanın gölge sultan olduğunu büyük bir tevazuyla ifade etmekle yetinmiştir:

Elmulk^u lillâhⁱ men yazfar^u bineylⁱ ğin^{en}
 Yerdudh^u kısr^{en} ve tazman nefsu^u d-derekâ
 Lev kân^e liy ev liğayrî kadr^u unmuletⁱⁿ
 Fevka't-turâbⁱ lekâne'l-'emr^u muşterekâ⁶⁴

Yukarıdaki gazelde, bir anlamda saltanatının ana stratejisini çizmiş olan Yavuz'un, savaş meydanlarındaki yavuz kişiliği; saltanattan veya fütuhattan asıl ne anladığı ve ona ne anlamlar yüklediği gibi ayrıntıların işlendiği bir başka gazeli de aşağıda sunulmuştur: Bu şiire göre küfür karanlığını güneş gibi doğarak silip süpürmek için savaşılmaktadır; düşmanın sayısal çokluğunun hiçbir ehemmiyeti yoktur; krallık taslayan erkek arslanın ciğerini sökmeye lafla değil gerçekte ahdetmiştir...

'Düşman askeri Kaf'tan Kaf'a kadar olsa Allah hakkı için o savaştan yüz döndürmem':

Ger leşker-i 'adū buved ezKâf tā bēKâf
 Billah kî hîç rûy nemîtabem ezmaşâf⁶⁵

'Kılıcımın sabahını kınımdan çıkardığım zaman güneş gibi doğar ve cihandan küfür karanlığını götürürüm':

Çun âftâb zülmet-i kufr ezcihân berem
 Gâhî kî şubḥ tîğ birûn ârem ezğilâf

'Harpte erkek arslan ciğerinden nara atarsa can yaran okumun iğnesiyle yüreğini dikerim':

Ger na're berkeşed ziciger şîr-i ner béceng
 Düzem dileş bésüzen-i peykân-ı cânşikâf

'Düşman harpte karşıma geldiği zaman anlar ki erkeklerin davası, öyle laf değildir':

Ger rûberû şeved bēgeh-i rezm mudde'î
 Dāned kî nîst da'vîy-i merdân zirûy-i lâf

‘Doğruca harp meydanına çıkmalıdır. Yoksa halk türlü türlü saçma sapan sözler söylerler’:

Bâyed bërâstî bêmîyân âmed er ne hâlk
Güyend bîşumâr suhan ezser-i guzâf

‘Kılıç ve ok karşısında düşman dayanamaz. Hasır dokumaya alışan, zırh yapmasını becerebilir mi’:

Derpîş-i tîğ u tîr ‘adû pâyîdâr nîst
Kâr-i zîrîhgerân nekuned her hâşîrbâf

‘Haset edenler Selimî’ye kin beslerler. Yoksa bizim sinemiz kılıç aynası gibi saf ve parlaktır’:

Dâred hâsûd kîn-i Selîmî vegerne hest
Mârâ bêmîşl-i âyîne-i tîğ sîne şâf

Enderunî Saltanattan Derunî Saltanata

Hususiyle bu iki şiir, Yavuz’un askerî ve siyasi dehası, bizzat başında bulunduğu seferlerin manzum hikâyecikleri; yanı sıra, *yaptıklarım yapacaklarımın teminatı ve garantisidir, ona göre amel oluna* üslubunun açık yansıması olarak fikir vermektedir. Başka deyişle bu gibi şiirlerinde biz *Sultan Yavuz*’u görmekteyiz. Ancak Farsça şiirlerinde şair Yavuz’u sadece bu yönüyle görüyor değiliz; hatta daha çok, rahmetli Tarlan’ın ifadesiyle ‘divanının birçok beytinde aşka dair telmih ve istiareler’iyle görüyoruz. Bu cümleden olmak üzere yukarıdaki gazelin son beytindeki ‘kılıç aynası gibi saf ve berrak sine’ ayrıntısına dikkati çekmek isteriz ki söz konusu beyti şöyle de anlayabiliriz: ‘Yaptıklarım ve yapacaklarımı anlatışıma bakıp benim taş kalpli, zalim bir hükümdar olduğumu sanıyorsanız yanıyorsunuz. Benim yavuzluğum – şu Sürhserler gibi– devlete musallat olanlardır, yoksa haddizatında ben kalbi selim bir âşıkım.’ Bu nedenle ‘*Sultan Yavuz*’un kılıç aynası gibi saf ve berrak sine-sinden dünya saltanatına takındığı mütereddit, mesafeli, eleştirel ve hatta olumsuz tutumda, *geda, fakir, rint, derviş* ve hulâsa *âşık* kişiliği yatmaktadır’ dense, yanlış olmayacaktır:

Sultan olmadan önce gerçekte gönülden istediği veya talip olmak zorunda olduğu⁶⁶ saltanata olumsuz bakışını ve isteksizliğini bazen tarihî arka plana atıfla, bazen *selim* meşrebinin bir yansıması veya âşıkane bir edayla dile getirmiştir:

Sultan olmuş olmanın kendi isteğiyle olmadığını, o nedenle de bundan yakınmanın yersiz olduğunu, Allah’ın takdirine rıza göstermek gerektiğini söylerken, sadece şairane bir söz söylemediği kesindir:

‘Ey Selimî, dert diyarından saltanat mülküne düştüm diye daha ne kadar feryat edeceksin? Allah’ın kaderi bu imiş, ne yapalım?’⁶⁷:

V’er zikûy-i derd uftâdî bêmulk-i saltanat
Ey Selîmî çend mînâlî Hüdâ taqdîr kerd

Belki –ilerleyen sayfalarda sözünü edeceğimiz– sevgilisine kavuşmak ve onun rızasını elde etmek, belki de ancak onun takdir edeceği sebeplerle saltanattan çekilmeye hazır olduğunu, saltanat heveslisi olmadığını yemin billah ilan ettiği de olmuştur:

‘Allah’a yemin ederim ki eğer razı olursan saltanattan da çekilirim. Bu cihana ve onun süsüne püsüne lanet olsun’:

Billah zisaltanat guzerem ger rızā dehī
La‘net berīn cihān u heme zīb u zīverēş

Bizim fark edebildiğimiz kadarıyla bu konudaki en güzel beyitlerinden birinde söylediği gibi saltanat taç ve tahtına kavuşan kişi, gönül saltanatına ermiş değildir. Çünkü gönül saltanatı her zaman güç ve haşmetin yanında değildir. İsmiyle müsemma ‘padişah’ olan Hüsrev, Hüsrevlik eyleyip –balıdan tatlı– Şirin’e kavuşmakla saltanatını ilan etmiş olabilir ama aşkın acı balı Ferhat’ın gönlünün fermanına tâbidir: aşk denince akla Hüsrev gelmez Ferhat gelir:

‘Ey gönül, Hüsrevlikten (padişahlıktan) vazgeç! Zira Şirin’in aşkında gam balı ancak Ferhat’ın gönlünün istediği gibi oldu’:

Bugzer ezHusreviy ey dil kî bê‘ışk-ı Şirīn
Şehd-i gam cuz bémurād-ı dil-i Ferhād neşud

Zaten saltanata yönelttiği olumsuz bakışlarının satır araları okunursa, temelde saltanata dahi *aşk* penceresinden bakan bir âşık portresi hemen belirecektir:

‘Selimî ne zevkusefa ne işret meclisi ne de saltanat ister. Çünkü sevgilisi onun şarap testisini melâmet taşı ile kırmıştır’:

Selīmīrā çī kayd-ı bezm-i ‘ıyş u saltanat bâşed
Çu ‘ışk-ı yâr berseng-i melâmet zed sebûy-i men

Ona göre hükümdarlık, taca tahta perestişle değil, aksine tacı tahtı terk etmekle elde edilirse anlamlıdır. Terk edilmeyecek iki şey vardır: Aşk ve edep:

‘Selim, rütbe ve mevkiyi terk etmek suretiyle hükümdar olmaya bak. Lâkin aşk ve edebi terk etme!’:

Tâc ezterk-i câh cûy Selīm
Mekun emmâ bêterk-i ‘ışk u edeb

Saltanat, saltanat sürmek için istenecek bir makam değildir; gönlünü aşk sultanına taht edebilen, aşka kul olarak saltanat eyleyenlere aşk olsun:

‘Ey Selim! Gönlün aşk sultanına taht olduktan sonra saltanat tahtını artık isteme’:

Tâ dilet hest taht-ı ‘ışk Selīm
Mesned u taht-ı saltanat meţaleb

Bütün bu ayrıntılar, Yavuz’un *âşık Yavuz* veçhesi de dikkate alınmadan, *sultan Yavuz* yönüyle değerlendirilmesinin saltanata dair görüşlerini yansıtmada yeterli ol-

mayacağını; bu bakışların sâdır olduğu bir gönlün, *rint*, *dervîş* ve nihayetinde *âşık* olacağını göstermektedir. Ucu saltanata çıkan aşk anlayışına yakından bakıldığında ise sözünü ettiği ‘kılıç aynası gibi saf ve berrak sine’si de berraklaşacaktır:

Dervîş Yavuz

Yavuz birçok kez kendinden *dervîş*⁶⁸ diye söz eder. Bu dervîşlik kâh zıddıyla, yani sultana kıyasla kâh da katıksız dervîşlik şeklinde karşımıza çıkmakla birlikte sonuçta Yavuz’un dervîş gönüllü olduğunda birleşmektedir:

‘Padişahlar *fakir*lerin sohbetinden hoşlanmadıkları için onun indinde benim itibarımın olmasını istemem’:

Çu hest ezşoḥbet-i dervîş cāy-i teng şāhānrā
Hemān bihter kī derpîşeş nebāşed i ‘tibār-ı men

‘Ben âciz ve fakir bir dilenci, gönlü yaralı bir dervîşim. Sen güzellik diyarının şehriyarı ve canların canısın’:

Men-i miskîn gedāy-i bīnevā dervîş-i dilrîşī
Tu şāh u şehriyār-i mulk-i ḥusn u cān-ı cānāne

‘Onun ayağı çok nazik, benim yüzümse içimdeki dikenlerle örtülü. Ben *fakir* nasıl onun ayağına başımı koyup sabaha kadar yatayım. Nerede o talih bende!’:

Nāzuk ān pā vu merā ḥahre pur ezḥār-ı derūn
Rūy ber pāş çigūne men-i dervîş nehem

‘Ey Şirin gibi anılmış güzellerin sultanı, sen gönül mülkünün padişahısın. Bazen merhamet eli ile *fakir*lerin gönlünü okşa’:

Ey şeh-i Şirīnveşān Ḥusrev-i mulk-i dilī
Dest-i teraḥḥum gehī berdil-i dervîş nih

‘İyi olayım veya kötü olayım. İşte ben sinesi yaralı bir *fakir* ve hakir bir mazlumum’:

Ger nīkem u eger bed hestem bēḥālet-i ḥod/ḥ^ved
Dervîş-i sīnerîşī mazlūm-ı ḥāksārī

‘Yaralı gönlüme tebessümünle tuz ektin. Ey ay yüzlüler sultanı, ben *fakiri* öldürdün’:

Eztebessum purnemek kerdī derūn-ı rîşrā
Kuştıy ey sulṭān-ı mehrüyān men-i dervîşrā

‘*Fakir* gönlümün ahvalini nasıl sana şerh edeyim? O daha önceden yaralı canıyla yokluk mülkünde kanaat edip kalmıştır’:

Aḥvāl-i dil-i dervîş çun şerḥ dehem k’ez pîş
Māndest bēcān-ı rîş dermul-k-i ‘adem kâni’

Rint Yavuz

Rintmeşrep olduğunu açıkça söyler ancak rint olmak bile Yavuz'un gamlı oluşuna mani olamamıştır:

‘Rint olan ben, bu belâ hududuna ayak basana kadar bu çölde dert âdeti oluşmamıştı’:

Tâ bésərḥadd-i belâ pā nenihâdem men-i rind

‘Âdet-i derd derîn bâdiye bunyâd neşud

‘Herkes gülistanda güller koparıp demet yaparken ben *kalender* de köşeden bucaktan ayrılık dikenleri topluyorum’:

Herkes miyân-ı gulşen gul çîned u men-i rind

Nâr-ı firâk çînem ezküşe vu kenârî

‘Rindin yanında meyhane peykesi tahttan daha iyidir. Zevk ve neşe içinde geçen bir an Nuh’un ömründen daha iyidir’:

Derpîş-i rind taḥta-i meyḥâne bih zitaḥt

Yek dem kî bugzered bêḥoşî bih zi‘omr-i Nûḥ

İşte, birkaç örnekle gördüğümüz gibi kendini *rint*, *kalender*, *fakir*, *geda*, *derviş*... gören Yavuz’un bu sıfat ve alâmetleri aslında onun âşıklığına delildir.

Yavuz’un rintliği de sade, meşrepçe bir rintlik olmayıp mayasını aşktan alan bir rintliktir:

‘Muhabbet ehli her ne kadar çoksa da Selimî gibi bir âşık ve bir rint nerede vardır?’:

Hestend egerçî ehl-i maḥabbet besî velî

Hemçun Selîmî[y] ‘âşık u rindî kucâ buved

Âşık Yavuz

‘Saltanatımın şöhreti aya ve balığa ulaştı fakat ben âşıklık aczinden o sipahinin köle-siyim’:

Şîr u şadâ-yı saltanat reft bêmâh u mahiyem

Lîk zi‘acz-i ‘âşıkî bende-i ân sipâhiyem⁶⁹

diyen Yavuz’un, divanında aşka ve aşkın hallerine dair bir hayli malzeme mevcuttur.

Söz gelimi klasik edebiyatın vazgeçilmez ikilisi *gül* ve *bülbül* üzerinden aşkını örnekleyecek olursak, kalubeladan beri çamuru aşkla karılmış, aşkından yeme içmeyi dahi ihmal eden bir yanık bülbül olarak karşımıza çıkar:

‘Gece gündüz bir gülün sevdası ile bülbül gibi feryat edip duruyorum. Ben yiyecek, içecek, uyku nedir bilmeyen bir kuşum’:

Rûz u şeb dernâle‘em çun bulbul ez‘ışk-ı gulî

Men ne ân murgem kî bâşed ḥurdiy u ḥ‘âbî merâ

‘Âdem’in çamuruna rahmet yağmuru yağmaya başladığı zaman bizim gönlümüz sevgilinin visal gülü üzerine bülbül gibi konmuştu’:

Bûd çun bulbul dil-i mâ bergul-i vaşl-ı hâbîb
Ebr-i rahmet bergil-i Âdem çu bârîden girift

‘Yine bir bülbül gibi gülistandan ayrı düştüm. Âşık oldum, sevgilimin diyarından ayrı düştüm’:

Bâz çun bulbul zigulzârî cudâ uftâde’em
Dâde dil v’ez kûy-i dildârî cudâ uftâde’em

‘Benim de bülbül gibi nağmelerim vardı. Fakat bir gülden ayrı düştüm. Canım mahvoldu, gam dikenini beni öyle harap etti ki, nihayet her şeyim mahvoldu’:

Nevâyî dâstem bulbul şîfat lîkin cudâ ezgul
Berâmed cân v’ez hâr-ı ğam âhîr bînevâ geştem

‘Selim gibi o cennet hurisinin didar gülünden ayrı ağlayan bir bülbülüm ve feryat terennüm ediyorum’:

Bîgul-i ‘arîz-ı ân hûr-ı cinân hemçu Selîm
Bulbul-i zârem u der nâle nevâyî dârem

Bu minvalde söylenmiş birçok dize ve beytine göre Yavuz’u sadece bir sıfatla anmak gerekirse, bu sıfatın *âşık* olacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Şu farkla ki *sultan* yönü de *âşık* kimliği de şiirine yansımış olan Yavuz’un aşk anlayışı da doğal olarak aşk ve saltanatın harmanlanmasından ibarettir diyebiliriz:

‘Gönlüm aşka daha fazla müptelâ olsa ne var, zira aşk belası hiçbir belaya benzemez’;

Z’în bîş kâş dil şevdem muhtelâ-yî ‘ışk
Zîrâ kî nîst hîç belâ çun belâ-yî ‘ışk

diyerek aşk belasına müptelâ olduğunu –bunun gibi– birçok beyitle dile getirmiş olan Yavuz, aşk ve aşkın hallerine dair müstakil şiirler de yazmıştır. Biz aşka dair iki gazelini paylaşacağız:

‘Cihanda arzumuz mey ile mahbup bir arkadaştır. Bütün mevcudattan istediğimiz bu şekilde yaşamaktır’:

Mey u maḥbûb [u] ḥarîfî zicîhân mārâ bes
În revîş ezhome-i kevn u mekân mārâ bes

‘Kendimi melamet dağı ile dağılayıp aşka kul olmuşum ya, bu nam ve nişan her yerde bize kâfidir’:

Ber çunîn dâğ-ı melâmet şude’em çâker-i ‘ışk
În kadar derheme cā nām u nişân mārâ bes

‘Dokuz felek hazinesinin altını, bütün aşk dağıdır. Altın saray başkalarının olsun bize meyhane kâfidir’:

Zer-i nuh maḥzen-i eflāk heme dāğ-ı ğamest
Kaşr-ı zer bâ digerân deyr-i muġân mārâ bes

‘Kolları açıp sevgilinin servi boyunu kucaklamak... Aşk yolunda bize bu ok ve yay kâfidir’:

Dest ḥam kerde derâverd bēserv-i ḳad-i dūst
Derreh-i ‘ışk hemîn tîr u kemân mārâ bes

‘Ey güneş, zerreye benzeyen biz nerede, visal çeşmesi nerede? Onu ayna gibi aksettiren senin ay yüzün bize kâfidir’:

Mâ kucâ zerre veş u ‘ayn-i vişâl ey ḥurşîd
‘Aks-i rûy-i çu mehet âyine sân mārâ bes

‘Padişahlar sarayında *günde beş defa* çalınan nevbet baş ağrısından başka bir şey değildir. Âşıkların seher vakti ettikleri feryat figan bize kâfidir’:

Nîst cuz derd-i ser eznebet-i şâhî ḥâşıl
Nâle-i şubḥdem u âh u fiġân mārâ bes

‘O yanağın güzelliğini tavsif etmek, dudağını düşünmek... Gizli aşıkâr bu kadar hazine ve para bize kâfidir’:

Vaşf-ı nîkû’iy-i ân ‘ârîz u fikr-i dehenet
Naḳd-i genc in ḳadar ezfâş u nihân mārâ bes

‘Ey Selimî, aşktan başka kimsenin himayesini isteme. Cihanı fetih için dilimizin kılıcı (şiirlerimiz) bize kâfidir’:

Ey Selîmî bēcuz ez‘ışk ḥimāyet meṭaleb
Tâ begîrîm cihân tîġ-ı zebân mārâ bes

Paylaşmak istediğimiz bu şiirlerden birisi de aşağıdaki gazelidir ki bunda ‘varsa yoksa sevgilim’ diye başlayıp ‘onun uğrunda ölürüm’ diye biten sadık bir âşık Yavuz söz konusudur:

‘Cihanın ne altınını ne malını ne mülkünü istiyorum. Yalnız güzel bir civanın aşkını istiyorum’:

Nî zer u nî māl u nî mulk-i cihân dârem heves
Men hemîn ‘ışk-ı yekî zîbâ cevân dârem heves

‘Yeter ki, başım yârin eşiğinde olsun; eğer cennet bahçelerini istersem kâfirim’:

Tâ serem ber-âs’tân-ı yâr sermenzil girift
Kâfirem ger hîç geh bâğ-ı cinân dârem heves

‘Sevgilimin yüksek endamının hasreti ile bir ah çekmek... İşte yerden göğe kadar bu saadeti istiyorum’:

Berkeşiden âh behr-i kıadd-i bālây-i habîb
İn se’âdet ezzemîn tâ âs“mân dârem heves

‘Yaralı ve dertli gönlüme deva olarak bir keman kaşlının üzerime ok yağdırmasını istiyorum’:

Berdil-i efgâr-ı purderd-i hüd ezbehr-i devâ
Tîrbârân-ı yekî ebrükemân dârem heves

‘Ey zahit, artık beni züht ve takva sokağına çağırma. Ben dostlarla Mecusilerin kilisesinin bir köşesinde yaşamak arzusundayım’:

Zâhidâ derküçe-i zuhdem meḥ“ân diğer kî men
Bâ ḥarîfân küşe-i deyr-i muḡân dârem heves

‘Ey canım, *Selim*’i öldüreyim demişsin. Eğer bu işi yaparsan Allah razı olsun, zaten ben de bunu istiyorum’:

Gufte’î cānâ kî mîḡ“âhem Selîmîrâ kuşem
Âferîn şâh er kuşî men hem hemân dârem heves

Uğruna ölürüm dediği bu sevgilinin bulunduğu ortamı –hayalen dahi olsa– teneffüs etmek, Yavuz’un kendini en mutlu ve huzurlu hissettiği andır; bu iç huzurunu hiçbir şeye değişmediğini çeşitli teşbihlerle dile getirdiği sevgilisinin özge bir diyarda olduğunu şu gazelinden, bilhassa ilk ve son beyitlerden, anlıyoruz: Bu dünyada, Ferhat ve Mecnun’un yasını bir başına tutmakta olan Yavuz, *hubbu’l-vatan mine’l-îmân*: ‘vatan sevgisi imandandır’ düsturunca, sevgilinin bulunduğu aslî vatana iman gereği daüssılasını da ifşa etmiştir:

‘Senin aşkının beni yakan diyarı benim için bağ ve çemendir. Âlemde bu vatan sevgisi bana kâfidir’:

Merâ kūy-i ğamet bâğ u çemen bes
Hemînem dercihân ḥubb-i veṭen bes

‘Aşk içinde yana yana öldüğüm zaman yaralarımın üzerindeki pamuklar benim kefenimdir’:

Bêsüz-i ‘âşıkî her geh kî mîrem
Buved ezpenbe-i dâğem kefen bes

‘Gönlüme hicran ile ne yaralar açtım. Ben divane bunlardan başka servi ve gül istemem’:

Bédil ezḡârḡâr-ı hicr elifhâ
Men-i dîvânerâ serv [u] semen bes

‘Dertli âşıkların meclisinde matem için benim feryatlarım kâfidir’:

Béher maḡfil kî ehl-i derd bâşend
Dilem zârikun-i ân encumen bes

‘Sarhoş zülfün gibi beni neden darağacına çekiyorsun? Canımın boynunda o zülfünün ipi kâfidir’:

Çi berdârem keşî çun mest-i zulfet
Ezû dergerden-i cânem resen bes

‘Ey arkadaş, bu gece mumu yakma. Benim ahım bu keder evini kâfi derecede aydınlatır’:

Çerâğ ey hemnişîn imşeb meyefrüz
Kî âhem şem‘-i in beytu‘l-ḥazen bes

‘Ey Selimî, âlemde Ferhat ile Mecnun’un matem merasimi için benim feryat figanım kâfidir’:

Zibehr-i mâtem-i Ferhâd u Mecnûn
Selîmî dercihân efğân-ı men bes

Uğruna canını feda etmekten çekinmediği sevgiliyi, neredeyse kendinden kıskanacak derecede büyük bir tutkuyla seviyor:

‘Aşk ile öyle divane olmuşum ki, sevgilimle beraber kimi görsem düşmanımdır sanıyorum’:

Ânçunân der‘ışk mecnûnem kî bâ dildâr-ı ḥîş
Her kirâ bînem taşavvur mîkunem ağıyâr-ı ḥîş

Bu kadar yürekten sevilen bir sevgilinin evsafına bakacak olursak Yavuz o konuda da cömert davranır: Ona saltanat tahtını bahşedecek sevgili dillere destan, yüce bir sevgilidir:

‘Ara sıra kerem edip Selimî’yi yâd edersen dünya saltanatı onun olur’ anlamındaki;

Şevedet saltanat-ı dehr musellem dâ‘im
Geh gehî ger ziSelîmî bêkerem yâd kunî

gibi beyitlerle dünya saadet ve saltanatını sevgili tarafından yâd edilmekle özdeşleştiren Yavuz, sonunu gene saltanatla bağladığı şu gazelinde, sık sık sözünü ettiği ve karşısında kâh utandığı kâh umutlandığı ve nihayet rıza yüzünü işmar etmesiyle ayağını yerden kesen *pâdişâh-ı husrev-i ḥübām*ın kimliğini, tefsir ve meale ihtiyacı kalmaksızın, açıkça ve etkileyici sözlerle açıklamaktadır:

‘Ey candan sevgili! Ben kimim ki *dert ortağım sensin* ya da *boynu bağlı kulun benim, efendim sevdiğim sensin*... diyebileyim!’

Men kiyem cânâ kî gūyem ğamgusâr-ı men tu‘î
Yâ turâ men bende‘em ezcân u yâr-i men tu‘î

‘Şayet şimdi beni sevdiğini yakinen bilsem, bu vefakârlığa hasedimden kıyamete kadar kendime düşman olurum’:

Tâ kıyâmet duşmen-i ḥod bâşem ezreşk-i vefâ
Ger yakîn dānem kî eknûn düstdâr-ı men tu‘î

‘Hele kabrime geldiğini, başucumda bulunduğunu yakinen bilirsem emin ol ki yenden dirileceğim, ihya olacağım’:

Sûy-i kabr-i men ger â’î zinde gerdem ba’d-i merg
Çun şudem vâkıf kî berserv-i mezâr-i men tu’î

‘Zamandan ve felekten nasıl şikâyet edebilirim ki! Neden dersin bu çektiğim ıstırapların senden olduğunun bilincindeyim’:⁷⁰

Key kunem ezrûz’îgâr-ı hûd şikâyet bâz çerh
Z’ân kî mîdânem belâ-yî rûz’îgâr-ı men tu’î

‘Aşkın kutsiyetinden utandığım için sabırsızlanamam da. Zira gece gündüz bu mustarip canımın ümit bağladığı yegâne varlık sensin’:

Bîkarârî hem nedârem z’ân kî dernâmûs-i ‘ışk
Rûz u şeb ummîd-i cân-ı bîkarâr-ı men tu’î

‘Ara sıra bana *benim yolumun toprağı sensin* dersin gururumdan başım göğşe erer ve dokuz feleğe bile baş eğmem’:

Ser furû n’ârem bènuh çerh eztefâhûr dercihân
Ger gehî gû’î kî hâk-i rehguzâr-ı men tu’î

‘Dün lütuf buyurup *benim divane ve hakir bir âşıkımsın* dedin ya, artık ben de Selimî gibi bir sultan oldum’:

Çun Selimî saltanat dârem kî dî guftî beluţf
‘Âşık-ı dîvâne-i bî’îtibâr-ı men tu’î

Ama ondan ayrıdır. Sevgiliden ayrılık ve buna tahammül edememek, bir an önce vuslata ermek, Yavuz’un aşk anlayışında çok belirgin bir temadır:

‘Bugün aşk içinde ne kadar kararsızım (huzursuzum). Bugün, yaralı gönlüme malik değilim’:

Ez’ışk çı bîkarârem imrûz
Bâ cân u dil-i figârem imrûz

‘Sevgilimin ay gibi yüzünü görmedim. Bugün kimsenin yüzünü görmek istemiyorum’:

Rûy-i meh-i h’îşrâ nedîdem
Pervây-i kesî nedârem imrûz

‘Ayrılıktan mecalsiz düştüm. Bugün ben kendimi muhakkak öldürürüm’:

Bîţâkatem ezfirâk hûdrâ
Men zinde nemîguzârem imrûz

‘Artık vaktidir, hasret ile çektiğim ah bugün benim tozumu rüzgâra vermelidir’:

Vaktest kî âh-ı hasretengîz
Berbâd dehed ğubârem imrûz

‘Bugün yana yana ettiğim feryatlar Mecnun’u mezarında tir tir titretti’:

Lerzîd bēzîr-i hāk Mecnûn
Eznâle-i zârzârem imrûz

‘Bugün gözyaşı dökten gözlerim beni bütün âleme rüsva etti’:

Rusvâ-yi tamâm-ı merdumân şâht
În dîde-i eşkbârem imrûz

‘Ey gam, Selim’den bir nefes ayrılma. Canımı bugün sana ısmarlıyorum’:

Megzer ziSelim yek dem ey gam
Cânra bētu mîs’pârem imrûz

Bu tutkulu aşkta takdir ettiği, örnek aldığı kahramanları, muallimleri vardır. Bu kahraman dörtlü, müteaddit kereler ama hususiyle, saltanata eleştirel bakışlarından söz ederken zikrettiğimiz;

Bugzer ezHusreviy ey dil kî bé’ışk-ı Şîrîn
Şehd-i gam cuz bémurâd-ı dil-i Ferhâd neşud

beytiyle büyük bir takdirle andığı *Ferhat*, sık sık yâd ettiği *Mecnun*, yukarıda bir kısım örneklerini sunduğumuz *bûlbûl* ve nihayet *pervanedir*.

Aşkın bu derecesini ona öğreten üstatlarından biri yanık pervanedir. Aşk pervaneden öğrenmiştir ama pervaneden daha yangın olup olamadığı istifhamlıdır: ‘*Ey Selimî, aşkı pervaneden öğren dedin. Bir gece benimle otur da nasıl pervane olduğumu gör!*’:

Guftî kî Selimî ‘ışk âmûz zipervâne
Binşîn tu şebî v’ân geh pervânegiy-i men bîn

Aşk bahsinde ihtiramla andığı Ferhat dışında Mecnun da üstatları arasındadır:

‘Ey Selimî, ben de Mecnun gibi aşk mülküne sahip oluncaya kadar saltanat aşkı ile ne kadar fakirin kapısının etrafında dönüp dolaştım’;

Selimî tâ çu Mecnûn milket-i ‘ışkem musellem şud
Bémîhr-i saltanat gerd-i der-i çendîn gedâ geştem

diyerek kendisiyle Mecnun’u örtüştüren Yavuz, üstatlarını geçme huy ve iddiasıyla Mecnun’u da sadece saygıyla anmakla yetinecektir. Evet, Mecnun aşk sultanlığı konusunda favori bir isim olabilir ama o sadece âşıktır, Yavuz ise hem sultandır hem de âşık:

‘Bu insanlar arasında ordudan çok Mecnun yetişmiş ise de âşıklar sınıfından bir benim gibi Mecnun seçilip çıkmamıştır’:

Bernecest ezşaf-ı ‘uşşâk çu men Mecnûnî
Gerçî bisyâr çu Mecnûn şude peydâ z’în hayl

Esasen Mecnun da Yavuz'un aşkına tanıklık etseydi 'benim çektiklerimin lafı mı olur' der, âşıklık iddiasında bulunmazdı bile:

'Mecnun aşk yüzünden benim çektiğim cefayı çekseydi âşık olduğuna bin kere pişman olurdu':

Eger Mecnūn çunīn dīdī cefā k'ez 'ışk men dīdem
Peşīmān geştīy u guftī kī men 'âşık çirā geştem

Sonuç itibariyle, kıskandıkları Mecnun'dan daha âşık olduklarını söyleyen birçok şair gibi, Yavuz da âşık olarak Mecnun'u ayrı bir sever, onu takdir ve teşekkürle anar... Anar anmasına da aşk mektebinden terk olan bu tilmizinin takdirnamesini imzalamayan başöğretmen ve müdür de Yavuz'dan başkası değildir:

'Aşk dersinde Mecnun eksik kaldı. Benim gibi gönlü elinden gitmiş bir yol gösterici olamadı':

Mānd nāķış sebak-ı 'ışk ziMecnūn k'ūrā
Hemçu men dīşude-i şāhīb-i irşād neşud

İşbu aşk üstatlarının sevgiliye kavuşma yol ve yordamlarını iyi tetkik, tahkik ve hatta eksiklerini dahi tespit etmiş olan Yavuz, seveni sevgiliye kavuşturacak bütün yolları denemekten çekinmez. Ancak sıklıkla kullandığı birkaç yol var.

Şah ü geda veya *aşk çakerliği* de diyebileceğimiz birinci yol her hakikatli âşıkın şaşmadığı emin bir yoldur; *kul* olarak çıkılan bu yolun bitimi *sultan* makamıdır:

Saltanat anlayışını aşk metaforuyla değerlendirdiği zaman, kendisi bu gerçek padişahın fakir bir dilencisi olur:

'Ey güzeller padişahı! Ara sıra halimi sor. Bu fakir dilenciye bir tatlı dil ve güler yüz de memnun eder':

Ey pād'şeh-i hūbān mīpurs gehī hālem
Bāşed bēzebān-ı hoş dervīş-i gedā kāni'

'Senin cemalinin güneşi ve ayı olmadıktan sonra felekler beni dünya saltanatına razı edemez':

Bā saltanat-ı 'ālem bīmihr [u] meh-i rüyet
Billah netevāned kerd eflāk merā kāni'

'Biz fanilerin gözünü [ayağının] bir avuç toprağı doyururken gerçek sultan olan senin yüzüne padişahane nasıl bakabilirim ki...':

Key mişl-i Selīmī tīz bīnem suy-i ruḥsāret
Çun dīde-i mārā kerd ḥāk-i kefi pā kāni'

[Sevgiliyi Süheyl ve Zühre diye andığı bir bağlamda] aşk sultanı olmanın, dünya saltanatını sevgilinin ayaklarına toprak etmekten geçtiğini söyler:

‘Dünya saltanatını onun ayakları altına attığım zaman ben aşk sultanı bir padişah olurum’:

Ân buved saltanat-ı ‘ışk u şehenşâhiy-i men
Kî kunem derkademeş saltanat-ı dehr tufeyl

Asıl maksadı aşk saltanatına ermekse de *aşk sultanı*na liyakat çetin mi çetin bir iştir:

‘Ey Selimî âlem bile aşk sultanına layık değildir. Ben bu viranede zaruri olarak kendime bir külhan yaptım’:

Ey Selimî nîst ‘âlem lâ’ik-i sulţân-ı ‘ışk
Ezzarûret men derîn vîrâne gullen sâhtem

sözleriyle gerçek anlamda *aşk sultanı*na layık bir insan olmadığını düşünse de beşeri planda o, kendini gene de *aşk sultanı* olarak görür:

‘Aşk saltanatını bize verdiklerinden beri felek Türkü/güneş bile bizden nur dileniyor’:

Tâ bêmâ saltanat-ı ‘ışk musellem kerdend
Ezpey-i nûr buved turk-i felek sâ’il-i mâ

Hakikatli âşık sevgiliyi bir an için dahi olsa unutmaz ve ona hep bağlı olur. Ola ki beşer şaşarsa bu gafletten sıyrılıp kendine gelmeli, göz yaşlarıyla nedamet duymalı, bağlılığını tekrar tekrar ızhar etmelidir:

‘Ey saçının sevgisi bizleri hayran eden güzel! Saltanatımızın ihtişamı, senin aşkından dolayı çektiğimiz ıstırapın diyarındadır’:

Ey zisevdâ-yi ser-i zulf-i tu hayrâniy-i mâ
Berser-i kûy-i ğamet haşmet-i sulţâniy-i mâ

‘Senin kapının toprağından başka yerde devlet ve saltanat aradığımız için ve yalnız onun için şimdi çok pişmanız’:

Dûr ezhâk-i deret revnağ-ı şâhî custem
Bécuz in nîst dereyyâm peşimâniy-i mâ

Çeşitli tasvir ve betimlerle hep sözünü ettiği bu sevgili, Yavuz’un gönül hanesinin daimî misafiridir:

‘Ey Selimî, canı ve cihanı baştanbaşa onun yoluna nasıl feda etmem? Misafirim, aşk padişahıdır’:

Çun nesâzem şarf-ı reh cân u cihânâ serbeser
Ey Selimî pād’sâh-ı ‘ışk mihmân-ı menest

Zahiren bu sevgiliden ayrı düşmüştür ama aklında hep o vardır:

‘Ben senin cemalinden ayrı yüz hasretle dert makamında bir köşk tutup mihnet ve gam ile bir evde oturuyorum’:

Menem dūr ezruḥet bā miḥnet u endūh hemḥāne
Bēṣad ḥasret girifte dermaḳām-ı derd kâṣāne

Gönül hanesindeki sürekli ve tek misafirle, böylelikle aynı evi paylaşma devletine de nail oluyor:

‘Ben nerede, senin visaline nail olmak nerede? Âlemde Selimî gibi senin derdinle bir arada bulunmak benim için kâfi bir saadettir’:

Men kî vu vaşl-ı tu hergiz çun Selīmī dercihān
Devletem in bes kî bā derd-i tu’em hemḥānegīst

Aşk padişahına ihtiramda zerre kusur edilmez, ondan asla yüz çevrilmez; yüz çeviren değil âşık, adam bile sayılmaz:

‘Selimî, aşk padişahından yüz çevirme, padişahlık et. Zira âşık olmayan kimse esasen adam değildir’:

Selīmī rū metāb ezpādîṣāh-ı ‘ışk u ṣāhī kun
Çu her kes k’ū neverzed ‘ışk mīdānī kî ādem nīst

Aşk padişahına her türlü ihtiram gösterilse de zinhar unutmamak gerekir ki hiçbir şekilde ve hiçbir zaman ona yanaşmak ihtimali de yoktur:

‘Ey Selimî, bayramda onun elini öpmedin diye üzülme. Zira onun değil elini, ayağını öpmeye bile kimse muktedir değildir’:

Meşev ğamgīn Selīmī ‘ıyd ger desteş nebūsīdī
Çu hergiz hīç kesrā ḳudret-i pābūs-i ū hem nīst

Yavuz bu aşk padişahının askeri olmuştur artık:

‘Selimî bugün aşk padişahının askeridir. Ne bir hana tâbi ne de bir hakana muhtaçtır’:

Ḥusrev-i leşker-i ‘ışkest Selīmī imrūz
Ne bēḥānīst muḳayyed ne bēḥāḳān muḥtāc

Aşk padişahının askeri olma şerefine nail olduktan sonra padişahlık ve saltanatın lafı mı olur; aşk kölesi olunca zaten padişahlar padişahı da olunur:

‘Ey Selimî, padişahlık istemiyorum. Ben yârimin kölesiyim. İşte bu köleliğimden dolayı padişahlar padişahıyım’:

Nemī ḥāhem Selīmī pādîṣāhī bende-i yârem
Kî men ṣāhenşehī ezbendegī-i ḥîştēn dârem

‘Senin aşkının sayesinde Selimî gibi yüzlerce kemal göstererek cihana padişah ve aşka kul olmuşuz’:

Ezdevlet-i ğamet çu Selīmī bēṣad kemāl
Hestīm pādîṣāh-ı cihān u gedāy-i ‘ışk

Cihan padişahını aşk meyhanesinin eşik taşına yücelten bu makamı hiçbir tahta değişmez:

‘Selim, bütün kâinatın tahtını elde etse bundan iftihar duymaz, utanır. Başının altında aşk meyhanesinin kapısındaki taş bulunsun bu, ona kâfidir’:

‘Âr dâred ziserîr-i heme âfâk Selîm
Zîr-i ser hışt-ı der-i meykede-i ‘ışk beses

Aşka geda olmakla cihan padişahı olununca tacı tahtı ve hatta canı da terk etmek kalır. Ama bundan önce yapılması gereken son bir şey vardır: Gönlündeki sırrı dua niyetine sevgilisine mahçup bir eda ile fısıldar:

‘Ya Rabbi, o yanağa âşık olduğumuzu ve o yüzden gizli gizli ne kanlar yuttuğumuzu ebedî bir sır gibi başkalarından gizli tut!’:

Yâ Rab ezğayr nihân dâr çu sırr-ı ebedî
‘İşk-ı ân ‘arız u ğam horden-i pinhâniy-i mâ

Ve nihayet ‘senin aşkın uğrunda canını vermeyen, saltanatı bedavaya değişmiştir’ diyerek aşk uğrunda tacı, tahtı, saltanatı ve hatta canını terk eder:

Ânkî ezbehr-i ğam-ı ‘ışk-ı tu cân şarf nesâht
Saltanatrâ bēyekî bād-ı hevâ kerd ‘ivaż

Sevgiliye kavuşma, hiç yoksa iltifatına mazhar olmanın birkaç yolu varsa da en kestirme yollardan biri yâr eşliğinde köpek olmaktır. Kıtırmir’i cennetlik eden bu yolda, hele hele sıradan bir köpek olunursa, mazhar olunacak nimetlerin haddi yok payanı yok. Ne de olsa sultana kul olmak harcıâlem sayılabilir, sıradan bir köpek olmaksızın, kul olmaktan daha çetindir, nefse de girandır.

İşte bu kutsi sevgiliye karşı Yavuz kendini sıradan bir köpek olarak görmekten kaçınmamaktadır:

‘Allah’a yemin ederim ki, senin köpeklerinin halkası içine karışabilen herkes dokuz feleğin çemberinden fariğ olmuştur’:

Derhalka-i segân-ı tu her kes kî rāh yāft
Billāh ferāġatest zinuh çerh-ı çenbereş

Zira ancak sevgilinin kapısındaki köpeklerin ayak türabı olursa başı göğe erecektir:

‘Başımız, senin kapındaki köpeklerin ayak toprağı olduktan sonradır ki, onun uğruyla felekler kalesini ele geçirdik’:

Çu hāk-i rāh-ı segân-ı der-i tu şud ser-i mâ
Ziyumn kal’a-i eflāk şud musahhher-i mâ

O nedenle düşe kalka kenardan aralarına katılır:

‘Sarhoş sarhoş senin köpeklerine yanaştım. Zülfün *bu gece onu rahatsız etmeyin o benim abdalmıdır* dedi’:

Mest nezdik-i segân-ı tu şudem zulfet guft
İmşeb âşufte medârîş kî ebdâl-i menest

Sevgili, eşîge yanaşan bu yabancı köpeğin farkındadır ve ona alaka göstermez, köpekse dolaylı aşinalıkta ısrarcıdır:

‘Beni kapındaki köpeklerden daima ayrı bulunduruyorsun. Düşün bundan evvel onların dostu, arkadaşı kimdi?’:

Ezsegân-ı ẖîş mîdârî merâ her geh cudâ
Fıkr kun z’în pîş dâ’im hemdem-i işân kî bûd

Sevgilinin kapısındaki köpek, Yavuz’un can dostu olduğu halde bazen mahsus tanımazdan gelir:

‘Kapındaki köpek ben fakirin akrabası ise de bak mahsus ona ne kadar yabancı duruyorum’:

Her çend seg-i küyet ẖîş-i men-i dervîşest
Ezmekr bêû her geh bîgânegiy-i men bîn

Bu sadakatının semeresini sonunda görür ve sevgili onu köpeği olarak ilan eder:

‘Ey servi boylu güzel, *Selim bizim köpeğimizdir* dedin. Bu bana ne devlettir. Allah vere de bu sözünden pişman olmayasın’:

Guftiy ey serv-i sehîkad kî seg-i mâst Selîm
Ger peşimân neşevî devlet u iqbâl-i menest

‘Ben yârin kölesiyim. Beni *köpeğim* diye çağırıyor. Ey Selim, bu da bana ayrı bir devlettir’:

Hestem gulâm-ı yâr seg-i ẖîş ẖânedem
În hem buved Selîm merâ devletî diger

‘Allah’a yüz şükür olsun ki, ben de onun köpekleri arasında sayılıyorum. Yârden şikâyet edersem âşıklık bana haram olsun!’:

Şad şukr kî derḥayl-i segânet bēşumârem
‘Âşık neyem er bâşedem ezyâr şikâyet

Yavuz’un sadece bu yazıda yer verdiğimiz mahdut örneklerle göre bile sadık bir âşık olduğu bütün açıklığıyla görülmektedir. Bu sadık âşıkın takip edebileceği fakat rakip üstat veya tilmizleri olan Ferhat ve Mecnun’un malik olamadıkları bir yol daha vardır. Bu yol âşık olmanın kifayet etmeyeceği çetin bir yoldur. Bu yolu takip edebilmek için sadece *âşık* olmak yetmemekte hem *âşık* hem de *sultan* olmak gerek-

mektedir. Rakipleri, sevgililerinin adlarını çöllerde, dağlarda haykırdılar, o kadar. Çölleri dağları aşıp giden *âşık sultan yolu* ise sevgiliyi –esasen aşk mülkü olan– âle-me tanıtmakla eş anlamlıdır.

Dünya tarihine adını altın harflerle yazdırmış böyle bir sultanın, saltanatını, yaptığı eşsiz fütuhâtı da aşka bağlaması, aşk uğruna seferler eylediğini ve *aşk mülkünü* haraca bağladığını söylemesi, cihanı iki sultana dar gören meşhur anlayışa manidar bir şerh olarak da algılanmalıdır. Bu anlamda Yavuz’un, uful bilmez yegâne saltanat güneşinden istiare yoluyla aldığı huzmeleri fütuhât suretinde yayabildiği yere kadar yaymış ve bugün de sayesinde gölgelendiğimiz kavruk, yanık, gamlı bir âşık olduğunda kuşku yoktur. Bunu, yaptıklarından olduğu kadar yazdıklarından da pekâlâ okuyabilmekteyiz:

‘Aşk mülkünde şarktan garptan haraç aldım. Gam askerinin padişahıyım. [Satranç mucidi] Leylac’tan korkum yok’:

Bêmulk-i ‘ışk giriftem zişark u ğarb ħarâc
Şeh-i sipâh-ı ğamem nîst bâkem ezLeylâc

‘Aşkın keremi ile devletim öyle bir dereceye ermiştir ki, himmetim yedi iklimden vergi alır’:

Resîde ezkerem-i ‘ışk devletem câ’î
Kî himmetem zieķâlîm-i seb’a ğired bâc

‘Fani dünya tahtı için niye uzun uzun düşünüyüm! Benim tahtım, bahtımdır. Fetih ve nusret de tacımdır’:

Berây-i taht-ı cihân-ı fenâ çî fikr kunem
Merâ kî baht buved taht feth u nuşret tâc

‘Benim askerim kılıç denizinin cevheridir. Yüksek himmetim [: mazhar olduğum yüce himmet] sayesinde hiçbir şeye muhtaç değilim.’

Buved zicevher-i deryâ-yi tîĝ leşker-i men
Neyem bêhimmet-i ‘âlî bêhîç şey muhtâc

‘Her ne kadar hilekârane ve mizacıma göre iyi söz söylerlerse de ne emîrin ne de vezirin sözleri hoşuma gider’:⁷¹

Neyâyedem suĥan-i mîr yâ vezîr pesend
Zihîle gerçî nikû ħarf mîzened bêmizâc

‘Gönlüm dert ve gama alışımdır. Tabibe söyleyin bana ilaç vermesin’:

Bêderdmendiy u endüh ħû girifte dilem
Belâ vu derd-i merâ ğû mekun taḫîb ‘ilâc

‘Selim bir bela dağıdır, kıskanç ise onun karşısında bir hırs şişesidir. Dağ ile çarpışan bir cam parçasının akıbeti bellidir’:

Selîm kûh-i belâ vu hasûd şişe-i ħırş
Mu‘ayyenest çî bâşed bépîş-i kûh zucâc

Uğrunda aşkla şevkle bu kadar mücadele edip aşk mülkünden haraç kestiği sevgili-
den beklentisine gelince... Bu beklenti, âşık olduğu sevgiliyle müşerref olup, sadece
ve sadece onu görme arzusundan ibarettir; maddi ve şahsî hiçbir menfaate dayalı
değildir. Başka deyişle seyr ü sülûkunu tamamlayanların erişebileceği son merha-
le veya mertebe Yunus gibi *bana seni gerek seni* diyebilme derecesidir. Yavuz bu
anlamda da klasik geleneği takip etmiş ve *bana seni gerek seni* demekten kendini
alamamıştır:

‘Ayağının toprağı olmak suretiyle sana kavuşmaktan payıma düşeni almak istiyorum;
Cennet ve Kevser istemem’:

Ḥâhem bêḥāk-i pây-i tu ezvaşl behre’i
Men ezbihişt fâriğem u âb-ı kevşereş⁷²

Sonuç

İtiraf edelim ki yazının sonunu Yavuz’un hangi şiir veya beytiyle bitirmek konu-
sunda –birbirinden güzel gazel ve beyitlerinden– birkaç seçimimiz olmuştu. En son,
Namık Kemal’in de işaretine uyup Yavuz’un –matlânı– *dilinden düşürmediği*⁷³ ga-
zelinde karar kıldık. Son sözlerimizi, bu gazeliyle noktalamak istiyoruz. Zira bu
gazel hem *şair Yavuz*’u hem *sultan Yavuz*’u ve hem de ehlidil *âşık Yavuz*’u hulâsa
etmektedir. Bir bütün olarak da zevkiselim olan bu şiirin ilk ve son beyitlerine özel-
likle dikkat çekmek istiyoruz:

Matla beytin kısa şerhi bizce şöyledir: ‘Gecemizi gündüzümüze katıp bin bir zahmet-
le yedi iklim dört bucağa yaptığımız seferlerimizi bir kuru kavga olarak düşünmeyin;
zaferle neticelenen bu seferleri bir yüce dava uğruna yaptık. Bu yüce davaya engellik
yapan ağyarı bizzat ve mahallinde etkisiz kıldık, yok ettik. Bu uğurda kanımızdan
canımızdan olan karındaşlarımızın bile kanını akıtmaktan geri durmadık. Bir faninin
taşıyamayacağı daha nice gam ve kahırlara göğüs gerdik ve yüreğimiz paramparça
oldu. Ama olsun, her biri ayrı diyarda yâr diye atan gönüllerinizi berk köprü ve
yollarla birbirine bağladık birleştirdik ya, varsın bizim gönlümüz bu uğurda feda
olsun. Âşıklıkta Allah’a şükür ki Ferhat ve Mecnun’u geçtik, buna hiç şüphemiz yok.
Sevgilinin adını yaymadığımız diyar kalmadı, bu uğurda öldük öldük dirildik... Ama
bülbül ve özellikle *pervane*yle yarışımızın galibini sizlerin takdirine bırakıyoruz.’⁷⁴

Gazelin son beytinin manzum şerhini ise, Yavuz’un Çaldıran ve Mısır Seferlerine
iştirak ettiği de bilinen Taşlıcalı Yahya’nın;

Kâşkî sevdigimi sevse kamu ḥalk-ı cihân
Sözümüz cümle hemân kışşa-i cânân olsa

beytinde görmekteyiz.

‘Yaptığımız bu seferler, çektiğimiz bu mahrumiyetler, bu perişanlığımız gönüller
huzur ve rahat içinde bulunsun diyedir’:

Dersefer geştên u in bîser u sāmāniy-i mā⁷⁵
Behr-i cem‘iyyet-i dilhâst perîşāniy-i mā⁷⁶

‘Altın çevgeni ay olan güneş Türkü bizim kapımızda köle olmaya layıktır’:

Türk-i hürşîd kî çevgân-ı dereş mâh-ı nevest
Hest lâ’îk kî buved bende-i derbâniy-i mâ

‘Ceylan avına çıktığımızda çalınan saltanat davulumuzu duyunca dağlar feryada başlar’:

Kûh feryâd berâred pey-i âhû rânden
Derşikâr er şineved nevbet-i sulţâniy-i mâ

‘Gerçek sanatkar olan Allah, bizi yetiştiren çiftçidir ki, felek ağacını bizim gölgemiz altında yeşertti’:

Kerd dersâye-i mâ naḥl-i felekrâ ḥurrem
Şâni‘-i şun‘ kî mîbûd bédihkâniy-i mâ

‘Bizim kolaylığımız sana güç görünür ama biz himmetimiz sayesinde dünya ülkesini kolayca zaptettik’⁷⁷:

Kişver-i dehr giriftim bêhimmet âsân
Gerçî duşvâr nemâyed bētu âsâniy-i mâ

‘Allah’ın esirgemesi bekçimiz olsun diye vücudum belâ okundan zırha döndü’:

Cism-i men geşt bêpeykân-ı belâ çun cevşen
Kî buved ḥıfz-ı İlâhî bènigehbâniy-i mâ

‘Ey Selimî, felek ve bütün cihan aşk sofrasıdır. Keşke bütün halk bizim soframıza misafir olsa’:

Ḥ‘ân-ı ‘ışkest Selimî felek u cumle cihân
Kâş âyend heme ḥalk bémihmâniy-i mâ

Notlar

- 1 Yazıda Farsça divanında yer almayan birkaç dizesine yer verme zorunluğu duyduk.
- 2 Karadağ-Harman, s. 191.
- 3 Karadağ-Harman, s. 191.
- 4 Şemsettin Sâmî, s. 2612.
- 5 Karadağ-Harman, s. 191.
- 6 Canım, s. 147.
- 7 Karadağ-Harman, s. 247.
- 8 Kutluk, s. 83.
- 9 Meredith-Owens, v. 21^b-22^a.
- 10 Bkz. Dihhudâ, *Luġatnâme*, *Selîmî* maddesi: <https://www.parsi.wiki>
- 11 Bkz. Tokmak, s. [239]-40, *ayr.* <https://farsdili.emsile.com/node/1121>; krş. Kartal, s. 150...
- 12 a) Mezarını buldurarak türbe ve yanına cami ve tekke yaptıracak kadar M. Arabî’nin görüşlerini benimsediği [Emecen, 412-3], Mev-lânâ’ya büyük bir saygı beslediği [Emecen, 414] bilinir. b) Şiirlerindeki *irfana* dair bir çalışma için bkz. Şehriyar Hasanzade <https://www.academia.edu/2928210>
- 13 Karadağ-Harman, s. 240-1.
- 14 Karadağ-Harman, s. 195.
- 15 Karadağ-Harman, s. 191.
- 16 Bursalı Mehmed Tâhir, s. 433.

- 17 “Egerçi ‘avâmü’n-nâs anlara Tûrkî eş‘âr isnâd iderler ammâ anlar aslâ Tûrkî şî‘r dimemişlerdür. Külli eş‘ârı anlaruñ Pârsîdür. Dîvânlarında bir Tûrkî sözleri yok. Cümle-i eş‘ârı yek-dest ü hemvârdur.” [İpekten vd., s. 20; krş. İsen, s. 49-50].
- 18 Bu konuda bkz. msl. Köksal, s. [485]-547/267-326 (Türkçe şiir yazma bahsi için s. 486-8); Terzi, s. 401-416.
- 19 Dihhudâ, *Selîmî* maddesi: <https://www.parsi.wiki/>
- 20 Tabii şunu da eklemekte fayda vardır ki Yavuz anadili olmayan bir dilde şiir meydanına çıkmıştır.
- 21 Canım, s. 150; krş. Kartal, s. 365.
- 22 Kutluk, s. 93.
- 23 *Esîr* yazılmıştır.
- 24 Şemsettin Sâmî, s. 2612.
- 25 Karadağ-Harman, s. 242.
- 26 Ziya Paşa’nın bu tespitinden Yavuz’un Farsça dışında özellikle Türkçe, Arapça... şiirleri de bulunduğu sonucu çıkar. Osmanlı hanedanında şehzadelerin Çağatayca da öğrendikleri/bildikleri hususu bir yana, Yavuz’un Nevayî’yi de şevkle okuduğunu kaynaklar zaten belirtmektedir. Karşılaştırıldığı veyahut hemayar görüldüğü onca Farsça yazmış birinci sınıf şairlerden başka söz gelimi Mühelhil ve Mütenebbi gibi büyük Arap şairlerinin ismen zikredilmesi bile Arapça şiirleri de olduğunu anlamamıza kâfidir. Netice itibarıyla Türkçe, Farsça, Arapça ve Tatarca/Çağatayca şiir yazdığı hususu kesindir; bkz. Ali Nureddin, s. 29; Arslan, s. 749; Avcı, s. 433; Erkan, s. Karadağ-Harman, s. 248; Kartal, s. 45-6, 366; Köksal, s. 489-90; Namık Kemal, s. 97...
- 27 Bu konuda fikir edinmek için bkz. msl. Kartal, s. 357-96 [: “*Yavuz Sultân Selîm Dönemi Edebiyatı*”].
- 28 Krş. Kartal, s. 45-6, 366; Köksal, s. 486; Şimşirgil, s. 288. Biz, daha çok Farsça yazmış olmasını –zevki seliminin gereği olmak dışında– muhataplarına siyasi mesaj olarak da algılayanlarız. Şiliğin Şah İsmail kanalıyla Anadolu’ya yayılma ihtimaline bile tahammül göstermeyen Sünnî Yavuz’un yer yer, Şah İsmail ve taraftarlarını anladıkları dilden muhatap aldığı muhakkaktır. Sünnî coğrafyanın hemen hemen Allah, Kitap ve Peygamber etrafında şekillenen yaygın yemin etme geleneğini –tam mahallinde– Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan’ı peş peşe anarak genişletmesini/çeşitlendirmesini siyasi/mez-

hebî içerikten bütünüyle irtibatsız izah etmek zordur. Üslubundaki ince ayrıntılardan sadece biri olan iş bu yemin tarzıyla Yavuz, bir taraftan muhataplarının en hassas oldukları değerlerle yemin etmiş olurken diğer taraftan bu değerlerin Sünnîlerin de ortak değerleri olduğunu pek zarif bir şekilde ifade etmiş oluyor: ‘Sen benim için candan daha kıymetlisin. Hatta ey şahım Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e yemin ederim ki benim canım sensin’:

Bişem zicân ‘azîzterî belkî cân tu’î
Şâhâ kâsem bêHayder u Şepîr u Şepperes

- 29 Bkz. Kartal, s. 365; Köksal, s. 491.
- 30 Göçgün s. [105]-106.
- 31 Uluçay, s. 54-5, 57...
- 32 Karadağ-Harman, s. 192, 205, 206... Uluçay, s. 127-8.
- 33 Uluçay, s. 76.
- 34 Karadağ-Harman, s. 242.
- 35 Karadağ-Harman, s. 244.
- 36 Karadağ-Harman, s. 244.
- 37 Karadağ-Harman, s. 195-6.
- 38 Karadağ-Harman, s. 199-200.
- 39 Ağabeyleri Şehzade Ahmet ve Şehzade Korkut.
- 40 Uluçay, s. 58.
- 41 Karadağ-Harman, s. 202.
- 42 Krş. “Devlet adamları Sultan Ahmet’in yaşça büyük, çocuklarının çok, babası gibi uysal olması sebebiyle, padişah olmasını istiyorlardı.” Uluçay, s. 57.
- 43 Karadağ-Harman, s. 202-3.
- 44 Afyoncu, s. 173.
- 45 İbni Kemal, Asaf fitratlı Yavuz’a vezir olabilecek kişinin de Asaf kâbında olması gerektiğini söyler:
Hem şafârâ idi hem Âşafârâ
Ne vezîr ister idi ne de müşîr
- 46 Bkz. Karadağ-Harman, s. 234-5, 244-6; Namık Kemal, s. 93.
- 47 Karadağ-Harman, s. 235.
- 48 Afyoncu, s. 173.
- 49 Yavuz’u sultan-şair olarak ele alan bir yazı için bkz. Aydın, s. 469-484.
- 50 Beyitlerin tercümelerinde rahmetli Tarlan’a sadık kalınmaya çalışılmıştır.
- 51 Klasik şiirimizdeki yansıması hakkında bkz.

- Akçay, s. 197-215; münhasır yeni bir çalışma için bkz. Baharlı/*Kaynakça*.
- 52 Bkz. msl. *Luğatnâme*.
- 53 “Nâm-ı murgîst kî ‘Arab ânrâ *humere* nâmend.” [*Luğatnâme*]: ‘[Kırmızı rengi dolayısıyla] Arapların *humere* dediği kuştur.’
- 54 Sohrabiabad, s. 217.
- 55 Uluçay, s. 128.
- 56 Uluçay, s. 128.
- 57 Bkz. Uluçay, s. 56; Baharlı, s. 205.
- 58 Klasik şiirimizde geleneksel olarak olumsuz bir tip olarak zikredilen *şüfîye* bu ayrıntının katkısı olup olmadığı münhasır bir mesai ister.
- 59 bkz. Tokmak, s. 245; ayr. <https://farsdili.emsile.com/node/1121> ; dergipark.org.tr
- 60 *Livâ-yi Yūsufî* şeklinde de geçer [bkz. <https://farsdili.emsile.com/node/1121>] ki Mısır ve Hz. Yusuf bağlamında bu daha münasıptır.
- 61 Beyitte musiki terimleriyle geçen ‘*İrāk* ve *Hicāz* aynı zamanda müzik terimlerindendir.
- 62 Bu beytin, isabetsiz bir tercihle;
Çeşm-i duşmenrâ zikuḥl-i İşfehānī sāḥtem
...
şeklinde ve ‘düşmanın gözüne İsfahan sürmesi sürdüm’ veya ‘düşmanın gözünü İsfahan sürmesiyle boyadım...’ [veyahut bu okuyuştan bağımsız olarak ‘düşmanın gözünden sürmeyi çektim’...] mealinde çevrilmesi bizce yanlıştır: Meşhur *kuḥl-i İşfehān* mazmunuyla Yavuz’un asıl söylemek istediği bizce şudur: ‘Şah İsmail’le gizli ayan ittifak eden herkesin bağlantısını kestim’.
- 63 Krş. Âlî İmran, ayet: 26.
- 64 Namık Kemal’in ifadesinden bu dizelerin Yavuz’a ait olduğu anlaşılmakta ise de bu şiiri Ebul’alâ el-Ma’arrî’ye atfedenler de vardır: krş. Abdullah Muhlis, s. 626-8; Ali Nureddin, s. 29; Erkan, s. 42; Karadağ-Harman, s. 248, Namık Kemal, s. 97... Şiirin tamamı için bkz. <https://www.aldiwan.net/poem23085.html>
- 65 **a)** Latîf bu matlâı Yavuz’un “ḥasb-i ḥālî ve şâhid-i şıdk-ı maḳālî” [Canım, s. 148] görür: **b)** Beytin son kelimesine ilişkin şimdilik iki görüşü nakletmekle yetiniyoruz: Bir görüşe nazaran *maşâff* aslında ‘saf bağlanacak yer/yerler’ demek iken mecazen ‘savaş, savaş yeri’ anlamı da kazanmıştır; kelimenin ‘savaş, savaş yeri’ anlamıyla *muşâff* şeklinde kullanımı yanlıştır [*Luğatnâme*].
- Diğer bir görüşe göre de *maşâff* ‘saf bağlayacak ve sıralanacak yer’ anlamındaki *maşâff*ın çoğuludur; oysa ‘cenk, mukatele, muharebe, savaş’ demek olan *muşâff* ise *muşâffenin* muhaffef şeklidir [*Türk Lûgatî*].
- 66 **a)** “Ulu oğlu Sultan Ahmed, ortanca oğlu Sultan Korkud... Kiçi oğlu Sultan Selim, cümlesi can u dilden saltanata tâlib ve râgıblardı.” Kemal Paşazâde, *Selimname*’den nkl. Uluçay, s. 58₅. **b)** Bilhassa Fâtih kanunnamesinden sonra bir şehzadenin tahtı istememesi, kendinin öldürtüleceğini istemesi demektir: Uluçay, s. 57.
- 67 Anadolu topraklarından bir kısmının kendisine verilmesini istediği bir mektupta Sultan Ahmet Yavuz Sultan Selim’e şöyle diyordu: “Makarr-ı saltanatı hazretiniz talep ettiniz. Ben dahi talip oldum... İradet-i Hak cellet kudretuhu cenab-ı şerifinize müteallik olup, serir-i saltanat hazretinize müyesser oldu...” Uluçay, s. 140.
- 68 Rahmetli Tarlan *dervîş* ‘fakir’ diye çevirmeyi tercih etmiştir.
- 69 Canım, s. 150.
- 70 Bu beyitte *lâ tusibbū’d-dehr*... (: *Dehre* kem söz etmeyiniz, ucu Allah’a çıkar...) nüktesine gönderme vardır.
- 71 Bu beyit, yazının başında temas ettiğimiz üzere, Yavuz’un devlet erkânı ve özellikle vezirlere olan yaklaşımı hakkında birinci elden tanıklık etmektedir.
- 72 Divanında yer almayan şu beyitte de aynı düşünceyi tekrarlamıştır [bkz. Tokmak, s. 243, ayr. <https://farsdili.emsile.com/node/1121>]: ‘Ey Selimî, sevgilinin yanağı ve boyuyla mutluyum; cennet gibi, cennetteki tuba gibi bir endişem yok’:
Şâdem bérul u kâmet-i ma’sûk Selimî
Pervây-i bihişt u ser-i tûbîş nedârem
- 73 Karadağ-Harman, s. 247.
- 74 Saltanatı zamanında, yeniçeriler arasında çıkan bazı fitne ve tertibata canı çok sıkılan ve hatta birkaç gün yalnız başına kırlarda gezen Yavuz’un [İran Seferi/zaferi sonunda] yeniçeri ihtiyarlarını çağırıp şöyle dediğini Namık Kemal yazmaktadır: “Muradınız bu itaatsizliklere devam etmekse, şimdi bana haber verin, hükûmetten çekileyim. Ben bu saltanatı sırf İslâm’a hizmet için pederimin elinden aldım. Ve âlemi islah için birader ve kardeş çocuklarımı feda eyledim. Önce, size biat teklif ettim. Kabul ettiniz. Ben de uykumu ve huzurumu terk ederek Dîn-i

Mübîn'in kuvvetlenmesine uğraşıyorum. Sizin maksadınız İslâm'ı ihya etmek değilse, benim de saltanatta haddizatında asla hevesim yoktur.”[Karadağ-Harman, s. 218].

- 75 Bu mısraın ifade tarzı bakımından en güzel şeklini nüshalardan karşılaştırma imkânımız olmadı ancak mesela bazı kaynaklara da yansımış olan *Nîst bîhûde seferhâ vu feresrâniy-i mâ* [msl. Kutluk, s. 93; Şemsettin Sâmî, s. 2612 ...] veya *În sefer kerden u in*

bîser u sāmāniy-i mâ [msl. Karadağ-Harman, s. 247] şekli de bizce yukarıdakinden daha güzeldir.

- 76 Bursalı Mehmet Tâhir bu beytin “İttihâd-ı İslâm” “yüksek maksadı”na işaret ettiğini söyler: s. 433; krş. Karadağ-Harman, s. 247.
- 77 Namık Kemal bu kolaylığa şerh düşüyor: “Maksadın gerçekleştirilmesi de padişahın ... beytinde iddia ettiği kadar kolay olmasa da...” Karadağ-Harman, s. 247.

Kaynakça

Abdullah Muhlis, *Gazelu'l-Mülûk v'el- Kaşîdetu'l-Musteviye İlä Sulţân Selîm*, [s. 626-8]: <https://archive.alsharekh.org/Articles/30/11407/227328>

Ali Nureddin, *Kelâmü'l-mülûk Mülûkü'l-kelâm*, İstanbul, 1311.

AKÇAY, Gülçiçek, “Bir Propaganda Aracı Olarak Divan Şiiri: Kızılbaş Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* / 2016 / 79 [s. 197-215].

ARSLAN, Mehmet [Haz.], *Tayyâr-zâde Atâ Târih-i Enderûn'un Tezkire Kısım*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas, 2019.

AVCI, İsmail, “Şair Osmanlı Padişahlarına Dair Bir Eser: Kelâmü'l-Mülûk Mülûkü'l-Kelâm”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute Yıl/Year*: 2016, Cilt/Volume: 13, Sayı/Issue: 35, [s. 427-438].

AYDIN, Seda, “Sultan-Şair Olarak Yavuz Sultan Selim”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi/The Journal of Turkish Cultural Studies* 40: Yavuz Sultan Selim Özel Sayısı, Kocav, İstanbul, 2019 [469-484].

AFYONCU, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012.

BAHARLU, İlgar, *ŞAH'IN BAHÇESİNDE Şah İsmail Öncesi ve Sonrası Kızılbaşlık*, Kitabevi, İstanbul, 2021.

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* [Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen], c. 2, Meral Yayınevi, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1972.

CANIM, Rıdvan [Haz.], *Latîfî TEZKİRETÜ'Ş-ŞU'ARÂ VE TABSİRATÜ'N-NUZAMÂ*

(İNCELEME-METİN), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2000.

DİHHUDÂ [Ali Ekber], *Luğatnâme*: <https://www.parsi.wiki>

EMECEN, Feridun, “Selim I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 36, İstanbul, 2009 [s. 407-14].

ERKAN, Kemal [Haz.], *Yavuz Sultan Selim*, Çamlıca, İstanbul, 2015.

GÖÇGÜN, Önder, *Eski ve Yeni Harflerle Yeni Türk Edebiyatı Metinleri I*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1987.

HORN, Paul, *Dîvân-ı Sulţân Selîm*, Berlin, 1904.

Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lûgati: Türk Dillerinin İştikâki ve Edebî Lûgatleri*, Üçüncü Cilt, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943.

İPEKTEN, Halûk, **KUT**, Günay, **İSEN**, Mustafa [**AYAN**, Hüseyin, **KARABEY**, Turgut] [Haz.], *Sehî Beg HEŞT-BİHİŞT*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2017.

İSEN, Mustafa, *Sehî Bey TEZKİRE*, Tercüman 1001 Temel Eser: 152, İstanbul, 1980.

KARADAĞ, Raif, **HARMAN**, Ömer Faruk [Haz.], *Namık Kemal EVRAK-I PERİŞAN*, Tercüman 1001 Temel Eser: 25, Kervan Kitapçılık A. Ş., [İstanbul, ?].

KARTAL, Ahmet, *ŞİRAZ'DAN İSTANBUL'A Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2008.

KÖKSAL, Fatih, “Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri”, *Türk Dünyasının Ulu Çınarı MERTOL TULUM KİTABI*, Sivrihisar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2017 [s. (485)-547].

KÖKSAL, Fatih, “Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi/The Journal of Turkish Cultural Studies*

40: Yavuz Sultan Selim Özel Sayısı, Kocav, İstanbul, 2019 [267-326].

KUTLUK, İbrahim [Haz.], *Kınalı-zade Hasan Çelebi TEZKİRETÜ'Ş-ŞUARÂ I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

MEREDITH-OWENS, G. M. [Haz.], *Meşâ'ir üş-Şu'arâ or Tezkere of 'Âşîk Çelebi*, London, 1971.

Namık Kemal, *Evrâk-ı Perîşân*, Şark Matbaası, İstanbul, 1292.

SOHRABIABAD, Hamidreza, “Akkoyunluların Mezhepsel Eğilimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* / 2018 /18 , [s. 203-223].

Şehriyar Hasanzade [Sharyar Hasanzadeh], *Custârî der Cilvehâ-yi 'İrfâniy-i Şi'r-i Sulţân Selîm Pâd'şâh-ı Pârsîgûy-i 'Oşmânî*: <https://www.academia.edu/2928210>

Şemsettin Sâmî, *Ķâmûsü'l-a'lâm*, Dördüncü Cilt, Mihran Matbaası, İstanbul, 1311.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet, *KAYI-III Osmanlı Tarihi HAREMEYN HİZMETİNDE*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

TARLAN, Ali Nihat, *Yavuz Sulta Selim Divanı*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1946.

TERZİ, Beyza, “Yavuz Sultan Selim'in Şiir Anlayışı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi/*

The Journal of Turkish Cultural Studies
40: Yavuz Sultan Selim Özel Sayısı, Kocav, İstanbul, 2019 [s. 401-416].

TOKMAK, A. Naci [Haz.], *'Alişir-i Nevâî MECÂLİSÜ'N-NEFÂİS I-II Herâtî ve Hekîmşâh Çevirisi Mülhakâtı [Herâtî ve Hekîmşâh Tezkiresi]*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2017.

TOKMAK, Naci, “Yavuz Sultan Selim'in Divânında Olmayan Farsça Şiirleri”: <https://farsdili.emsile.com/node/1121> / dergipark.org.tr

TUMAN, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî: Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri I* [Haz. Cemâl Kurnaz – Mustafa Tatçı], Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2001.

ULUÇAY, Çağatay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu” [1], *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi TARİH DERGİSİ*, Cilt: VI, Sayı: 9, İstanbul, 1954 [s. (53)-90]; “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu” [2], *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi TARİH DERGİSİ*, Cilt: VII, Sayı: 10, İstanbul, 1954 [s. (117)-142]; “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu” [3], *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi TARİH DERGİSİ*, Cilt: VIII, Sayı: 11-12, İstanbul, 1955/1956 [s. (185)-200].

پشته پشته کشته و پردی اول کرد

قانه بویاندی سپر اشته دگوه

یغ باش کدی اشق را اولدی عورد

دو شدی آتدن سان پاشای کرد

Yavuz Sultan Selim'e Takdim Edilmiş Madalyonlu Bazı Yazma Eserler Üzerine Mülahazalar*

Hüseyin ÖRS

Giriş

Osmanlı sultanları kendilerinden önceki sultanlar gibi ilim, âlim, kitap ve kütüphanelere özel önem vermiş ve bilgi üretim sürecinin bir parçası olmuşlardır. Osmanlı sultanlarının kitap ve ilmî meselelere olan ilgileri gündeme geldiğinde kuşkusuz akla ilk gelen, Fâtih Sultan Mehmed'dir. Fâtih Sultan Mehmed'in bazı ilmî meseleleri problem olarak vaz' edip âlimlerden konuya dair eser telif etmelerini istemesi, kendisinin özel bir kütüphane kurması ve bazı eserleri istinsah ettirmesi bunun açık bir göstergesidir. Fâtih Sultan Mehmed kadar ilmî meselelerin içinde olmasalar da diğer Osmanlı sultanları da hem ilgi duydukları konularda eser sipariş etmeleri hem de var olan eserlerin istinsah edilmesini istemeleri açısından bu geleneğin devam ettiricisi olmuşlardır. Nitekim son yıllarda II. Bayezid'in kitap ve kütüphanesine dair yapılan çalışmalarda onun kitap kültürü ile olan ilişkisi ciddi bir biçimde ortaya konulmuştur.¹ Nispeten kısa bir saltanat süresi olan Yavuz Sultan Selim de hem eser siparişinde bulunmuş hem de kendisinin mütalaası/okuması için eserler istinsah edilmiştir.

Bu çalışmada saltanat süresinin çoğunluğunu at sırtında geçiren Yavuz Sultan Selim için istinsah edilen bazı yazma eser nüshaları tanıtılacak ve Sultan Selim'in ilim/kitap ilgisi kısmen gösterilmeye çalışılacaktır. Nitekim bilindiği gibi Sultan Selim'in ilmî yönelimleri ve kitapla olan ilişkisini bir bütün olarak ortaya koyabilmek hem onun mütalaası/okuması hem de ona ithaf edilen bütün eserleri tespit etmeyi gerektirmektedir. Ayrıca kendi yazdığı divan ile sipariş ettiği eserler bu açıdan incelenmelidir. Bu çalışmada ise dönemin siyasi olaylarıyla ilişkisi kurulabilecek veya Sultan Selim'in ilgi alanlarını kısmen gösterebilecek örnekler tanıtılacaktır.

* Bu çalışmanın hazırlanmasında farklı şekillerde desteklerini gördüğüm Uğur Öztürk ile Seher Erdem Örs'e içtenlikle teşekkür ederim.

Çalışma esnasında Sultan Selim'e sunulduğu kesin olan nüshalar tercih edilmiştir. Çalışmada incelenen dokuz eserin sadece bir tanesi madalyonsuzdur. Diğer sekiz nüsha Yavuz Sultan Selim'in mütalaası için istinsah edildiğini gösteren madalyona sahiptir. Madalyonsuz olan nüshanın tanıtılmasının nedeni ise Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'i aldıktan sonra İstanbul'a gönderdiği sanat erbabı âlimler vasıtasıyla İstanbul'da revaç bulan muamma türünün güzel bir örneğini temsil etmesidir. Eserle ilgili dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta ise katalog kayıtlarına eser adının hatalı girilmesi nedeniyle daha önce yapılan çalışmalarda kullanılmamış olmasıdır.²

İnceleyeceğimiz bu eserler ve nüshalar haricinde Yavuz Sultan Selim'e takdim edilen veya onun isteğiyle kaleme alınan başka eserler de mevcuttur. Örneğin, Hakîmşah adıyla anılan Muhammed b. Mübârek Şah el-Kazvî'nin *Terceme-i Mecâlisü'n-Nefâis*'i ile *Cevâhîrnâme*'si³, İdrîs-i Bitlisî tarafından tercüme edilen Demîrî'nin *Hayatü'l-Hayâvân*'ı, Hasan ed-Dihlevî'nin *Risâle-i Mir'âtiyye*'si, Matrakçı Nasuh'un *Cemâlü'l-Küttâb ve Kemâlü'l-Hüssâb*'ı, Edirneli Revânî'nin *İşretnâme*'si bunlara örnek gösterilebilir.⁴

Osmanlı sultanlarına sunulan bu eserler hem sultanın kitap kültürüne olan ilgisi hem de ilim erbabını himaye etmeyi ne derecede önemseytiği hakkında fikir vermektedir. Osmanlı devlet teşkilatının tüm kademelerinde göze çarpan bu himaye kültürünün en üst düzeyini Sultan'ın himayesi temsil etmektedir. Türkiye kütüphaneleri envanterinde mevcut, Osmanlı sultanlarına takdim edilmiş çok sayıda eser, sultanların ilim erbabına yönelik gösterdikleri teveccüh ve himaye kültürüne dair önemli veriler sunmaktadır.

Malum olduğu üzere tahtta kısa süre kalmasına rağmen çok önemli işler gerçekleştiren Yavuz Sultan Selim (1512-1520), bir yandan Şah İsmâîl'le çatışma halinde iken diğer yandan Memlûkler Devleti'yle savaşmış ve Memlûkler Devleti'ne son vermiştir. Şehzadeliği döneminden itibaren Şah İsmail'i yakından takip etmiş ve onun siyasi-dinî düşüncesine dair raporlar hazırlatmıştır. Özellikle Şah İsmail'in Akkoyunlu topraklarına yaptığı baskınlardan dolayı Sünnî halkın Trabzon bölgesine gelmesiyle daha sıkı bir takibat yaptırmıştır. Sultan Selim 918'de (1512) hükümdar olunca tahtını sağlama aldıktan sonra Safevîler meselesiyle tekrar yakından ilgilenmiş ve sancak beyliği döneminden beri gelen raporlar bu dönemde de devam etmiştir.⁵ Bir yandan devletin resmî raporları gelirken diğer yandan göç etmek durumunda kalan âlimlerin yazdıkları eserler de Osmanlı eliti arasında dikkat çekmeye başlamıştır.

Osmanlı-Safevî çatışması ilk olarak siyasi saiklerle ortaya çıkmasına rağmen daha sonraları mezhebî kaygılar da devreye girmiştir. Osmanlı entelektüel dünyasında Şîa mezhebi, kelâm kitaplarında aktarılan bilgiler çerçevesinde bilinen bir mezhepti. Ancak Safevîler döneminde İran coğrafyasında yaşayıp oradaki politik-dinî nedenlerden dolayı göçe zorlanan birçok Sünnî âlimin, Sünnî Osmanlı coğrafyasına akın etmesiyle bu bilgiler değişmeye başlamıştır. Safevîlerin inançlarını Osmanlı entelektüel elitine tanıtan ve onları Râfîzî olarak ifade eden çoğunlukla göç eden bu âlimler olmuştur. Şah İsmâîl'le başlayan bu süreç sonraki dönemlerde devam etmiştir.⁶

Tanıtacağımız eserlerden biri olan *Dürretü's-Sultan ve Dirretü's-Şeytan* dönemin dinî-siyasi yapısını gözler önüne seren önemli bir eserdir. Şah'ın zulmünden kaçıp Sultan'ın adaletine sığınan ve Safevîlerin düşünce yapısını Osmanlı elitine tanıtan önemli bir metindir. Önemine binaen ilk olarak bu eseri tanıttıktan sonra Sultan Selim'e sunulan diğer eserler de sırayla incelemeye alınacaktır.

1. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nr. 2869

Yavuz Sultan Selim'e sunulmak üzere kaleme alınan ve onun mütalaa etmesi için istinsah edilen nüshalardan biri Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu 2869 numarada bulunan İbrahim b. Şeyhülislâm Musâ el-Halebî'nin *Dürretü's-Sultan ve Dirretü's-Şeytan* adlı eseridir.

Yapmış olduğumuz araştırmada müellif hakkında bu eserde mevcut bilgiler dışında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. İbrahim b. Şeyhülislâm Musâ el-Halebî, Safevîler döneminde Osmanlı coğrafyasına göç etmek durumunda kalmış Halepli bir âlimdir. Aslen Halepli olup eser içinde hem şahsî gözlemleri hem de çevresinden/rivayetlerden edindiği bilgiler çerçevesinde Şah İsmail'in Halep'te yaptığı yıkımları aktarmaya gayret göstermektedir. Sebeb-i telif olarak ise Şah İsmail'in yaptıklarının yanı sıra bizzat yaşadığı tecrübelerinden hareketle mevcut zorlukları dile getirmektedir. Eserde yaşadığı zorlukları tasvir eden müellif, söz konusu süreç içerisinde büyük bir borç yükü altına girmek durumunda kaldığını ve bu nedenle Sultan'dan maddi destek talebinde bulunduğunu da dile getirmektedir.

Dürretü's-Sultan ve Dirretü's-Şeytan (Sultanın İncisi ve Şeytanın Kamçısı) adlı eser Yavuz Sultan Selim dönemi Şah İsmail'le savaşın Osmanlı coğrafyasındaki yansımalarını göstermesi açısından önemli bir metindir. Salt ilmî bir eser olmanın ötesinde müellifin yaşadığı ve duyduğu yıkımları anlattığı, Sultan Selim'i savaşa teşvik ettiği ve Osmanlı elitine Şah İsmail'in düşüncesinin yanlışlığını ortaya koymaya çalıştığı bir eserdir. Bilindiği gibi Osmanlı eliti Şah İsmail'in yaptıklarının mezhepsel boyutunu daha çok oradan göç eden Sünnî ulemayla yakından tanımaya başlamış ve tartışmışlardır. Muhtemelen II. Bayezid döneminin sonlarında başlayıp Yavuz Sultan Selim döneminde artan Sünnî göçü ve yazılan propaganda eserleri sonraki dönemlerde de devam etmiştir.⁷

Eser mukaddime, iki maksat ve hatimeden oluşmaktadır. Her bir bölüm altında da birçok alt başlık vardır. Müellif ilk olarak sultana nasihat etmenin gerekli olmakla beraber belli bir usul ve üslup çerçevesinde olması gerektiğini vurguladıktan sonra Sultan Selim'i övmeye başlamıştır. Sultan'ı överken "Mülhid-i Erdebil" olarak ifade ettiği Şah İsmail'in yaptıklarını Sultan Selim'in güzellikleri karşısında yer alan kötülükler olarak konumlandırmaktadır. Yaptığı bütün tasvirlerde Yavuz Sultan Selim bir kurtarıcı olarak sunulmuştur. Sultan Selim olmasaydı rükû ve secde edenlerin yaz kış demeden kılıçtan geçirileceğini, *Mulhid-i Erdebil*'in ava gider gibi çocukları öldürdüğü, kadınları köleleştirdiğini ve kan akıttığını ifade etmektedir. Özellikle de âlimlerin kanını akıtmaya özel önem verdiğini, aksi takdirde âlimlerin

onun küfrünü ortaya koymada yeterli olabileceklerini söylemektedir. Evliyanın türbelerini yıktırdığını, minberleri kırdırdığını, namaz, zekât ve hac ile orucu inkâr ettiğini, cemaatle namaz kılmayı ve toplanmaları yasakladığını, âlimleri köpeklere bağlayıp onlara diz çöktürdüğünü, çarpık aile ilişkilerinin olduğunu ve Batılılarla anlaşmalar yapıp sahil kesimleri Müslümanlardan almalarını istemeleri, sahabeye sövmeleri, Hz. Osman'ın adının yazılı olduğu elbise, nakış, yazıt gibi her şeyi yaktıklarını özellikle de Uzun Hasan'ın yaptırdığı mimari eserleri yıktırdığını ifade etmektedir. Şah İsmail'in yaptığı bu kötülükleri durdurabilecek tek güç olarak Sultan Selim'i zikretmekte ve bunların karşısında Sünnî dünyanın âdeta temsilcisi olarak konumlandığı Sultan'dan bu hususta yardım talebinde bulunmaktadır.⁸

Halep'te Şah İsmail savunucusu âlimlerle münazaralarda bulunan müellif, bu eserini aynı zamanda ehl-i cehl olarak ifade ettiği Şah İsmail taraftarların söylemlerine bir red-diye olarak yazmıştır. Onların dinî düşüncelerini kâfir, mürted ve zındık gibi kavramlar üzerinden ortaya koymaya çalışmaktadır. Onların yaptıkları kötülükleri aktardıktan sonra uzunca bir şekilde onlara beddua etmektedir.

Cehennem olarak nitelendirdiği *Mulhid-i Erdebil*'e karşı Osmanlı sultanlarından II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim'i ise Cennet olarak tasvir etmektedir. II. Bayezid ana aktör olmamakla beraber maslahat için hilafeti oğluna devretmesi ve bazı kerametlerinin eserde vurgulu bir şekilde zikredilmesi ayrıca önemlidir. *Vâlidü's-Sultân* olarak ifade edilen II. Bayezid'in veliliğine dair birçok menakıb zikredilmekte ve hilafeti oğluna devretmekle maslahatı yerine getirdiği vurgulanan temel meselelerdendir.

Eserin ilk cümlesi: “Semî‘, âlim, samed ve kadîm olan Allah’a sığınarak ondan yiğit ve himmeti yüce Sultan Selim’in -ki o beşer değil sanki melektir- haktan sapan Erdebil Şeytanı’na üstün gelmesini niyaz ediyorum.” Birçok ayet ve hadise telmihte bulunularak Sultan Selim övülürken “Erdebil Şeytanı” da aynı şekilde yerilmektedir. Sultan Selim, Ebû Hanîfe’nin onu gördüğü zaman övüneceği bir kişi olarak zikredilirken, “Şeytanın Üstadı Erdebil Şeytanı” ise Hz. Peygamber’in sünnet yolunu yalanlayan, ülkede bozgunculuk çıkaran, fesadı yayan, hakikati yok eden ve millete huzur vermeyen biri olarak tasvir edilmiştir. Müellifin “Erdebil Şeytanı’na”

tâbi olanların kafasındaki derinin sultanın kılıcının kını olması için dua etmesi ve Şeytanın Üstadı'yla savaştığı için Sultan'a teşekkür etmesi eserde göze çarpan önemli hususlardandır.

Müellif, âlimlerin kendi fikirlerini yazıp dönemin sultanlarına sunma âdetine binaen bu eseri Yavuz Sultan Selim'e ithaf ettiğini belirtmektedir. Sultanlara sunulan eserlerin de daha çok edebiyat ağırlıklı olması gerektiği düşüncesinden dolayı kendi eserinde edebî bir dil kullandığını ifade etmektedir. Eserde kullanılan yaygın olmayan birtakım kelimeler müstensih tarafından satır altında küçük bir boyutta Arapça açıklaması veya Farsça tercümesi olacak şekilde daha anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır.

Eserin telif tarihine dair herhangi bir kayıt mevcut değildir. Müellifin, Sultan Selim savaşa çıkmadan önce eseri ona takdim etmek adına hızlıca yazdığı bilgisi, eserin Çaldıran Savaşı'ndan önce yazılmış olma ihtimalini akla getirmektedir. Ancak madalyon metninde Yavuz Sultan Selim, Erdebiliyye'ye acıların en kötüsünü

nü yaşatmış biri olarak sunulması, eserin telif tarihini Sultan Selim'in ikinci Şark seferine çıktığı tarih olan 922'den (1516) önce olmasını daha muhtemel kılmaktadır. Müellifin savaştan kastı da ikinci şark seferi olması daha isabetli görünmektedir.

Sultana sunulan bu nüsha toplam 194 varak olup her sayfada 11 satır bulunmaktadır. Eserin zahriyesinde I. Mahmud'un mühründen sonra eserin detaylı bir fihristi gelmektedir. On bir sayfalık fihristten sonra Sultan Selim'e sunulduğuna dair madalyon bulunmaktadır.

Madalyonun Arapçası:

درّة السلطان ودرّة الشيطان

تأليف الفقير ابراهيم بن شيخ الاسلام موسى الحلبي

برسم مطالعة زين الزمان وعزّ الأوان مذيّق الأردبيلية بصنوف سيوف أشدّ بليّة فجر أهل الإيمان فخر آل عثمان السلطان بن السلطان بن السلطان سليم خان بن السلطان بايزيد خان زاد الله توفيقه وجعل السعد رفيقه

Madalyonun Latinizasyonu:

Dürretü's-Sultân ve Dirretü'ş-Şeytân

Te'lifü'l-fakîr İbrahim b. Şeyhülislâm Musâ el-Halebî

Bi-resm-i mutâla'at-i zeynü'z-zamân ve izzü'l-evân muzîku'l-Erdebiliyyeti bi-sunûf-i suyûf eşedde beliyye, fecrü ehli'l-îmân fahru âl-i Osmân es-sultân ibn es-sultân ibn es-Sultân Selîm Hân ibn es-Sultân Bayezid Hân. Zâdellahu tevfkahu ve ce'ale es-sa'de refîkahu.

Madalyonun Türkçesi:

Dürretü's-Sultân ve Dirretü'ş-Şeytân [Sultanın İncisi ve Şeytanın Kamçısı]

İbrahim b. Şeyhülislâm Musâ el-Halebî'nin telifidir.

Bu eser zamanın zineti, dönemin izzeti, Erdebil'e kılıçları ile en büyük belayı tattıran Sultan Bayezid Han'ın oğlu Sultan Selim Han'ın mütalaası için yazıldı.

Allah onun tevfikini arttırsın ve mutluluğu onun yoldaşı kılsın.

Madalyon metninde de görüldüğü üzere Sultan Selim'in okuması/mütalaası için muhtemelen sarayda görevli müstensihler tarafından istinsah edilmiştir. Nitekim nüshanın sonunda ileride gelecek iki nüshadaki şiirin bir benzeri bu nüshada da bulunmaktadır. Bu da eserlerin aynı kişi tarafından -muhtemelen sarayda bulunan bir müstensih- istinsah edildiğini göstermektedir. Nüshanın sonunda bizzat müellif nüshasından istinsah edilerek hatalarının giderilmiş olduğu belirtilmiştir. Ayrıca vurgulanması gereken bir diğer önemli husus, müellifin mukabele kaydında bu eseri "hakkı ve doğruyu söyleyen bir kitap" olarak vasıflamasıdır.

2. Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Koleksiyonu, nr. 1485

Yavuz Sultan Selim'nin mütalaası için istinsah edilen eserlerden biri de Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Koleksiyonu, 1485'te kayıtlı olan nüshadır. *Keşfü'l-Esrâr Ammâ Hafâ 'Ani'l-Efkâr* adını taşıyan eserin müellifi ise dönemin meşhur Şâfiî âlimi Akfehsî'dir.

İbnü'l-Îmâd olarak da bilinen Akfehsî, 750'den önce Mısır'ın el-Behnesâ şehrine bağlı Akfehs'te doğmuş ve dönemin meşhur Şâfiî âlimlerinden İsnevî, Bulkînî ve İbnü's-Sâîğ gibi hocalardan ders almış, kendisi de çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Öğrencileri arasında Reşidî, Burhaneddin el-Halebî ve İbn Hacer'in adı zikredilebilir.⁹

Farklı alanlara dair eserler kaleme alan Akfehsî daha çok fıkıh, hadis ve kelam yönüyle ön plana çıkmıştır. Telif ettiği eserlerin gerek içeriği gerekse tertibi, müellifin bu alanlardaki yetkinliğini ispatlar niteliktedir. Akfehsî 808 (1405) yılında vefat etmiştir.¹⁰

Akfehsî'nin kaleme aldığı eserlerden biri hocası İsnevî'nin (ö. 772/1370) *el-Mühimmât*'ı üzerine *et-Talîk (ta'akkubât) ale'l-Muhimmât* adıyla yaptığı çalışmadır. Bu

eserini, Şâfiî fıkıh tarihinin üst düzey çalışmalarından biri olan *el-Mühimmât*'ta hocası İsnevî'nin yapmış olduğu hataları ve yanlış anlamaları dile getirmek üzere kaleme almıştır.¹¹ Bunun dışında şu eserleri de bulunmaktadır: *Teshilü'l-makâsîd li-zuvvârî'l-mesâcid*, *Tevkifü'l-hukkâm ala gavamidi'l-ahkâm*, *ed-Durri'l-mudiyye fi'l-hicreti'n-nebeviyye*, *ed-Dürretü'l-fâhire fima yata'allaku bi'l-ibâdât ve'l-âhire*, *Risale fi'l-evâni ve'zuruf ve ahkamuha*, *Urcuze fi'n-necâsât el-ma'fu anha* (affedilen necasetlere dair, yazar bunu şerh etmiştir), *Şerhü'l-Bürde*, *el-Kavlü't-temâm fi âdâbi duhûli'l-hamâm*.¹²

Yavuz Sultan Selim'in mütalaası için istinsah edilen *Keşfü'l-Esrâr Ammâ Hafâ 'Ani'l-Efkâr* adlı eser; kelim, fıkıh, hurûf, tasavvuf gibi alanlarla ilişkili birçok sorunun cevaplandığı bir eserdir. Eserin adı nüshanın zahriyesinde *Keşfü'l-Esrâr Ammâ Hafâ 'Ani'l-Efkâr* olarak geçerken nüshanın içerisinde *Keşfü'l-Esrâr Ammâ Hafiye 'Ani'l (fi'l)-Efkâr* olarak geçmektedir. Nüshanın fihrist kısmında ise *Keşfü'l-Esrâr Ammâ Hafâ 'Ani'l-Efkâr mine'l-mesâili'l-acibe ve'd-delâil-i'l-garibe li-yeshile keşfuhi lil-mutâlî ve yetimmu zarfuhu lede'l-mutâlî* olarak geçmektedir.

Akfehsî eserinin başında âlimlerin görüş bildirmede şaşkınlığa düştüğü zor meseleleri cevaplayacağını bildirmektedir. Bu meselelerin birçok kişiye kapalı geldiğini ve cevaplandırma konusunda ise zorluğa düştüklerini ifade etmektedir. Eserdeki ilk soru *Lailaheillah Muhammed Resulullah* ibaresinin neden yedi kelime, 24 harf olduğuna dairdir. Bu soruya şu şekilde cevap vermektedir: Yedi kelime olmasının nedeni cehennemin yedi kapısını kapatması, 24 harf olma-

sının nedeni ise bir günün 24 saatten oluşmasıdır. Bunun dışında “Muhammed” adının neden 4 harften oluştuğu, kelime-i tevhidde neden olumsuzluk bildiren “lâ”-nın ilk önce geldiği, Allah’ın evrende ilk olarak neyi yarattığı, “Dünya Müslümanın hapsi, kâfirin ise cennetidir” hadisinin anlamı, ateşin yaratılışındaki hikmet, gökyüzünün direksiz yaratılışı, gökyüzünün yeryüzünden önce yaratılması, Cennet ehlinin ilk yiyeceğinin ne olduğu, Kur’an’da “Âdem ve Havva isyan etti” yerine neden yalnızca “Âdem isyan etti” denildiği, orucun, namazın hikmeti vb. birçok konuya temas ederek cevaplandırmaya çalışmaktadır.

Yazar meseleleri soru formatında sorduktan sonra o sorulara ilişkin cevabı *el-cevâb* diyerek açıklamaya başlamaktadır. Önceki dönem âlimlerin ilgili meseleye dair görüşlerini aktardıktan sonra kendi görüş ve açıklamalarını dile getirerek soruları cevaplamaktadır.

Keşfü’l-Esrâr, Osmanlı ilim dünyasında da oldukça rağbet gören bir eser olmuştur. Özellikle Türkiye Yazma Eser Kütüphanelerinde eserin çok sayıda nüshasının bulunması, esere yönelik ilginin yoğunluğunun bir göstergesidir.

Yavuz Sultan Selim’e sunulan bu nüsha ise 102 varaktan oluşmakta ve her sayfasında 21 satır bulunmaktadır. Nesih hatla yazılmış olan bu nüshanın ilk altı varığı, eser içinde sorulan soruların yer aldığı fihristtir. Fihristten sonra gelen zahriyede Yavuz Sultan Selim’in mütalaası için yazıldığına dair madalyon bulunmaktadır. Şemse motifli madalyonun içeriği şöyledir:

Madalyonun Arapçası:

كشف الأسرار عما خفى عن الأفكار

برسم مطالعة أعظم الملوك القائم بأحسن سلوك فجر أهل الإيمان فخر آل عثمان السلطان بن السلطان
سليم خان ابن السلطان بايزيد خان بلغه الله المنى وختم له بالحسن

Madalyonun Latinizasyonu:

Keşfü’l-Esrâr Ammâ Hafâ ‘ani’l-Efkâr

Bi-resm-i mutâla‘at-i a‘zami’l-mülûk el-kâim bi-ahsen-i sulûk, fecru ehli’l-imân, fahru Âl-i Osmân es-Sultân ibn es-Sultân es-Sultân Selîm Hân ibn es-Sultân Bayezid Hân. Belegahullahu el-münâ ve hateme lehu bi’l-hüsnâ.

Madalyonun Tercümesi:

Keşfü’l-Esrâr Ammâ Hafâ ‘Ani’l-Efkâr

Meliklerin en büyüğü, yaşantısı en güzel olan, Müslümanların güneşi, Osmanlıların medâr-ı iftiharî Sultan Bayezid Han’ın oğlu Sultan Selim Han’ın mütalaası için yazılmıştır. Allah onu dilediklerine ulaştırsın ve akıbetini hayır eylesin.

Madalyon Memlûk dönemi tezyinat unsurlarını yoğun bir biçimde barındırmaktadır. Şemse motifli madalyonun tezyinatında altın varak hâkim bir şekilde görülmektedir. Etrafı gül motifleriyle bezenen bu madalyonda kırmızı ve mavi mürekkep yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Bu nüshanın sonunda müstensih tarafından eklendiğini düşündüğümüz bir şiir bulunmaktadır. Şiirde Sultan Selim'in adı farklı yerlerde kullanılmış ve onun hükümdarlığının devam ettiği ifade edilmiştir. **Sultan**'ın hükümdarlığının devam ettiği, düşmanların tuzaklarından da **Selîm** olduğu, Sultanı seven birinin bunu hediye ettiğini, **Sâlim** bir şekilde devam edip bozguncuları yendiğini, ihtiyaç duyduğu her şeyin de Rahim olan Allah tarafından verileceği ifade edilmiştir. Nüshanın istinsah tarihine dair ebced hesabıyla düşülen notta şu şekilde yazılmaktadır: *Kitâbün nefîsün huyyiye bihi kerîmün*. Söz konusu ibare, ebced hesabıyla 918 (1512-1513) yılına denk gelmektedir.

Bahsi geçen nüsha, Sultan Selim'in tahta çıkışının ardından yazılmıştır. Malum olduğu üzere bu dönem, Yavuz Sultan Selim'in tahta çıktıktan sonra tahtını sağlamlaştırmak için kardeşleriyle savaştığı bir zaman dilimidir. Şiirde de görüldüğü üzere onun fesat çıkaranlara galebe çalacağı, düşmanların

tuzaklarından korunduğu ve Allah'ın onu istediği şeylere eriştireceği yönünde dualar edilmiştir. Bu duaların yanı sıra şair, şiirde Sultan'a olan muhabbetine vurguda bulunarak muhabbeti nedeniyle bu nüshayı hediye ettiğini belirtmektedir. Tahta çıkışını müteakiben, mütalaa etmesi için bu ve buna benzer pek çok eserin istinsah edilmesi, Sultan Selim'in ilim ve ilim erbabı ile olan yakın ilişkisini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Akfehsî'nin bu eseri Sultan Selim'e sunulmadan yaklaşık 115 küsur sene öncesinde yazılmıştır. Sultan Selim'e sunulan bu nüshanın madalyonu yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Memlûk tarzı bir madalyondur. Nitekim aynı eserin Sultan Selim'in çağdaşı Memlûk Sultanı Kansu Gavri'ye (ö. 922/1516) de sunulduğu görülmektedir. Kansu Gavri'ye sunulan nüsha TSMK, III. Ahmed, 1621 demirbaş numarasında kayıtlı bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere Sultan Selim'e sunulan nüshanın madalyonu, Kansu Gavri'ye sunulan nüshanın madalyonuna çokça benzemektedir. Özellikle eser adının yazım biçimi bunu açıkça göstermektedir. Kansu Gavri'ye sunulan bu nüsha, Şaban 911'de (Ocak 1506) Ebü'l-Fadl Muhammed el-A'rac tarafından istinsah edilmiştir. Yavuz

Sultan Selim'e sunulan nüsha hazırlanırken bu nüshanın dikkate alındığını söylemek için elimizde bunu gösterebilecek deliller mevcut değildir. Aralarındaki benzerlik ise dönemin genel yazım ve tezyinat unsurlarıyla açıklanabilir.

Aynı eserin dönemin rakip sultanlarına sunulmuş olması esere olan ilginin önemli bir göstergesidir. Esere olan bu ilgi eserin istinsahları üzerinden de takip edilebilir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Türkiye'de en az 60 kûsur nüshası bulunmaktadır. Esere bu kadar rağbet gösterilmesinin sebebi muhtemelen içerdiği ilginç sorulardır. Müellifin farklı alanlardan akla gelebilecek ama derin ilmî meselelerden ziyade daha genel sorular ve bunları hikmet temelli açıklaması eserin her kesimden ilgisini çekmiş olmalıdır.

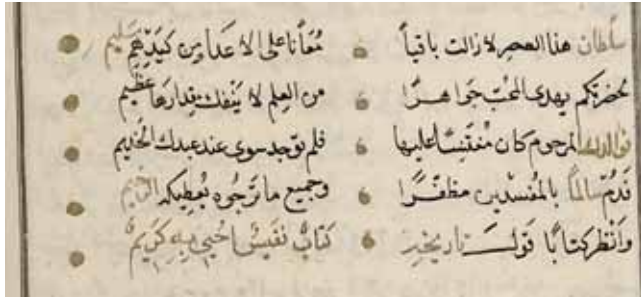
3. Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Koleksiyonu, nr. 575

Yavuz Sultan Selim'e sunulan diğer bir nüsha ise Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Koleksiyonu, 575 numarada kayıtlı olan nüshadır. İlgili numarada bulunan eser İbnü'l-İmâm'ın *Silâhü'l-Mü'min ve Salâhü'l-Mukîn* adlı eseridir.

İbnü'l-İmâm olarak bilinen Ebü'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Hümâm el-Mısrî (ö. 745/1344) dönemin meşhur kıraat ve hadis âlimlerinden idi. 682'de (1284) Kahire'de dünyaya gelen İbnü'l-İmâm, birçok âlim yetiştiren bir aileden gelmektedir. Büyük dedesi, Fâtımîler'in Veziri el-Melikü's-Sâlih tarafından Kahire'de yaptırılan Sâlih Camii'nin imam ve hatibi olması hasebiyle İbnü'l-İmâm olarak tanınmıştır. Babası ve dönemin diğer âlimlerinden özellikle hadis, kıraat ve fıkıh alanlarında dersler almıştır. Babasının vefatından sonra onun yerine Sâlih Camii'nin imamı oldu ve ölünceye kadar bu görevde kaldı. İbnü'l-İmâm 15 Rebülevvel 745'te (27 Temmuz 1344) Kahire'de vefat etti. Müellifin en çok bilinen eseri Sultan için istinsah edilmiş olan *Silâhü'l-Mü'min* adlı kitabıdır. Bunun dışında kıraate dair *Alemü'l-ihtidâ fi'l-vakf ve'l-ibtidâ* adlı eseri de bulunmaktadır.¹³

Müellifin bu eseri 21 bab üzerine tertip edilmiş bir dua ve hadis kitabıdır. Yazıldığı dönemden itibaren çokça rağbet gören bir eser olmuştur. Üzerine ihtisar türü farklı çalışmalar da yapılmıştır. Türkiye Yazma Eser Kütüphanelerinde de eserin birçok nüshası bulunmaktadır. Eserin bu şekilde çokça rağbet görmesinde müellifin yönteminin ve içeriğin kapsamının etkili olduğu düşünülmektedir. Zira müellif Hz. Peygamber'den geldiği sabit olan dua ve zikirleri temel hadis kitaplarından toparlamaya özen göstermiştir. Eserinin başında hadisleri aldığı kaynakları da açıklamaktadır. Buna göre eserin kaynakları arasında Kütüb-i Sitte ile İmam Mâlik'in *el-Muvatta*, Hâkim'in *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, Ebû Avâne'nin *el-Müsnedü'l-müstahrec 'alâ Sahîhi Müslim*, İbn Hibbân'ın *Sahîh*, İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef* ve Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* adlı eserleri yer almaktadır. Müellifin böyle bir eseri telif etme nedeni ise insanların Hz. Peygamber veya sahabe ile tâbiînden gelen dualardan ziyade secili dualara yönelmesidir. İnsanlar için Hz. Peygamber'den merfû veya hasen seviyesinde gelen duaları bir kitapta toparlamak istemiştir.¹⁴

Yavuz Sultan Selim için istinsah edilen bu nüsha, yukarıda III. Ahmed 1485 kayıtlı numarada bulunan nüshanın müstensihî tarafından istinsah edilmiştir. Nüshanın

hem özellikleri hem de biçimi öncekiyle aynıdır. Baş tarafında 3 sayfalık bir fihrist bulunmaktadır. Ardından Sultan için yazıldığına dair madalyon gelmektedir.

Madalyonun Arapçası:

سلاح المؤمن وصلاح الموقن

برسم مطالعة ناصر الهدى وقاصر الهوى أفرس السلاطين
محب الأساطين السلطان بن السلطان السلطان سليم بن
السلطان بايزيد خان زاد الله تعالى بقاءه وحسم أعداءه.

Madalyonun Latinizasyonu:

Silâhü'l-Mü'min ve Salâhü'l-Mukîn

Bi-resm-i mutâla'at-i nâsirü'l-hüdâ ve kâsirü'l-hevâ efresü's-selâtîn muhibbû'l-esâtîn es-sultân bin es-sultân es-Sultân Selîm bin es-Sultân Bayezid Hân. Zâdellahu Te'âlâ bekâhu ve haseme e'dâhu.

Madalyonun Türkçesi:

Silâhü'l-Mü'min ve Salâhü'l-Mukîn

Dinin yardımcısı, arzuların alçaltıcısı, sultanların en çeviği, uluları seven Sultan Bayezid Han'ın oğlu Sultan Selim Han'ın mütalaası için yazılmıştır. Allah onun yaşantısını devam ettirsin, düşmanlarının da kökünü kurutsun.

Bu nüsha toplamda 208 varak olup her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Nüshanın başında 3 sayfalık bir fihristen sonra madalyon gelmekte ve ardından serlevha ile

eser başlamaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshanın telif tarihi de önceki nüshada görüldüğü üzere ebced hesabıyla düşülmüştür. Müstensih nüshanın sonuna bir önceki nüshada gördüğümüz şiiri olduğu gibi buraya aktarmıştır. Ancak önceki şiirde olmayan beyitler de eklemiştir. Ayrıca bu nüshadaki şiirin sonu istinsah tarihleri farklı olduğu için önceki nüshadan daha farklı bir şekilde bitmektedir. Önceki nüshada eserin istinsah tarihi *Kitâbün nefîsün huyye bihi kerîmün* (h.918/1512-1513) ibaresiyle gösterilirken bu nüsha *Kitâbün nefîsün uhya bihi kerîmün* (h.919/1513-1514) ibaresiyle eserin istinsah tarihi olan 919 (1513-1514) senesine işaret etmektedir.

Nüshanın istinsah edildiği dönemde Yavuz Sultan Selim İstanbul-Anadolu hattında bulunmakta idi. Kardeşi Ahmet'le taht mücadelesinde olduğu bir dönemde istinsah

edilen bu nüshanın sonundaki şiirde düşmanlarına karşı zaferle geri dönmesi duasında bulunulmuştur. Sultan'ın henüz Doğu seferlerine çıkmadığı bir dönemde ona sunulan bu nüshanın sonuna eklenen şiire önceki nüshada olmayan bir beyit de eklenmiştir. Bu beyitte Sultan Selim'in babası Bayezid Han'ın da adı zikredilmiş, onun ilim cevherleri olan bu kitaplara ilgi duyduğunu ve bu eserin de sadece kendisinde bulunduğunu zikretmiştir.

4. Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Koleksiyonu, nr. 1784

Yavuz Sultan Selim'e sunulan diğer bir nüsha ise Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Koleksiyonu 1784 numarada bulunan nüshadır. Bu nüshada bulunan eser, İbn Ebû Şerîf olarak bilinen Ebü'l-Meâlî Kemâlüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Makdisî'nin (ö. 906/1500) *el-Ferâid fi halli Şerhi'l-Akâid* adlı eseridir.

İbn Ebû Şerîf, 822'de Kudüs'te doğdu. İlk eğitimini memleketinde aldıktan sonra dönemin ilim merkezi olan Kahire'ye gitti. Meşhur Hanefî âlimi İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), İzzeddin Abdüsselâm el-Bağdâdî, Sa'deddin İbnü'd-Deyrî, Alâ el-Kalkaşendî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi dönemin meşhur âlimlerinden ders aldı. Eğitimi tamamlandıktan sonra Kudüs'e döndü ve orada dersler verdi. Hem Kudüs'te hem de Kahire'de farklı medreselerde görev aldı ve Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın takdirini kazandı. Medreselerdeki program ve eğitim politikaların belirlenmesinde önemli görevler üstlendi. 5 Cemâziyelevvel 906'da (17 Aralık 1500) Kudüs'te vefat etti. Fıkıh, kelam, usul, tefsir hadis gibi birçok alana dair eserleri bulunmaktadır. Eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Müsâmere bi-şerhi'l-Müsâyere fi'l-'akâ'id-i'l-mün-ciye fi'l-âhire, et-Tâc ve'l-iklîl 'alâ Envârî't-tenzîl ve esrârî't-te'vîl, Tefsîrû'l-âyeteyn min sûreti'l-Bakara, Ta'âlîka 'alâ Şerhi'n-Nuhbe, İthâfü'l-ahissâ bi-fezâ'ili'l-Mescidi'l-aksâ*.¹⁵

İbn Ebû Şerîf'in Yavuz Sultan Selim için istinsah edilen *el-Ferâid fi halli Şerhi'l-Akâid* adlı eseri, en önemli çalışmalarından biridir. Yazar eserinin başında bu çalışmanın Teftâzânî'nin Nesefî akâidi üzerine yazmış olduğu *Şerhü'l-Akâid*'ine dair bir haşiye çalışması olduğunu belirtmektedir. Bu haşiyede eserdeki incelikleri ve bilinmesi gereken fevâidi ortaya çıkarmaya çalıştığını ifade etmektedir. Yazar ilk olarak Teftâzânî'nin ibarelerini *kavluhu* diyerek aktardıktan sonra kendi açıklamalarını yapmaktadır. İncelediğimiz nüshada telif tarihi olmamakla beraber eserin başka nüshalarında telif tarihinin Safer 895 (Ocak 1490) olduğu görülmektedir.¹⁶

Yavuz Sultan Selim için istinsah edilen bu nüsha toplamda 287 varak olup her sayfada 15 satır bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshanın bazı varakların derkenarında ufak notlar bulunmaktadır. Müstensih bilgisi bulunmayan bu nüshanın istinsah tarihi ise 913'tür (1508). Bu tarih müellifin vefatından 7 yıl sonraya tekabül etmektedir. Bu tarih aynı zamanda Selim'in henüz sultan olmadığı bir zaman dilimine denk gelmektedir. Bu da eserin istinsahından sonra sultana arz edilmek için madalyonun eklendiğini göstermektedir. Ayrıca nüshanın sonunda mukabele kaydı

bulunmaktadır. Mukabele kaydını yazan kişi bu nüshayı müellife okunan ve üzerinde müellifin notlarının bulunduğu başka bir nüshayla karşılaştırdığını ifade etmektedir. Mukabeleyi yapan kişinin adı ise İbrahim b. eş-Şeyh Musâ eş-Şâfiî el-Çulli'dir.

Madalyonun Arapçası:

الفرائد في حلّ شرح العقائد

تأليف شيخ الاسلام كمال الدين ابن أبي شريف المقدسي

برسم مطالعة سكندر الزمان حيدر الأوان المولى الهمام فخر الملوك
العظام صاحب الفضل الجسيم السلطان ابن السلطان السلطان
سليم بن السلطان بايزيد خان زاد الله تعالى علاه وأباد عداه
وأصلح عمله وأنجح أمله.

Madalyonun Latinizasyonu:

el-Ferâid fî halli Şerhi'l-Akâid

Te'lif-i Şeyhü'l-İslâm Kemâlüddîn İbn Ebî Şerîf el-Makdisî

Bi-resm-i mutâla'at-i İskenderi'z-zamân, Haydari'l-evân, el-mevla'l-hümâm fahrü'l-mülûki'l-izâm, sâhibü'l-fadli'l-cesîm es-Sultan ibnü's-sultan es-Sultan Selîm bin es-Sultan Bayezid Hân. Zâdel-lahu Te'âlâ ulâhu ve ebâde idâhu ve aslaha amelehu ve encahe emelehu.

Madalyonun Tercümesi:

el-Ferâid fî halli Şerhi'l-Akâid

Şeyhülislâm Kemâlüddîn İbn Ebî Şerîf el-Makdisî'nin telifidir.

Bu nüsha dönemin İskender'i, çağın Haydar'ı, yiğit, büyük sultanların en yücesi, büyük faziletlerin sahibi Sultan Bayezid Han'ın oğlu Sultan Selim Han'ın mütalaası için yazılmıştır. Allah Teâlâ onun derecesini arttırsın, düşmanlarını yok etsin, onun amelini salih eylesin ve umduklarına da ulaştırsın.

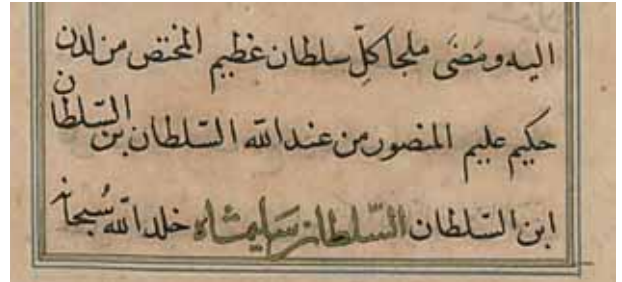
5. Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed Koleksiyonu, nr. 2012

Yavuz Sultan Selim'in mütalaası için istinsah edilen nüshalardan biri de Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed 2012 numarada kayıtlı bulunan *el-Muvazzah fî Şerhi'l-Mûcez* adlı eserdir. İlgili nüshadaki eser, Şerîf b. Nâsirüddin el-Hasenî el-Hüseynî tarafından İbnü'n-Nefs'in *el-Mûcez* adlı tıp eseri üzerine yapılan bir şerh çalışmasıdır.

İbnü'n-Nefis olarak bilinen Alaüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Hazm el-Kureşî, İbn Sinâ'nın meşhur tıp eseri *el-Kânûn'u el-Mucez* adıyla ihtisar etmiştir. İbnü'n-Nefis'in bu eseri yazıldığı dönemden itibaren çokça rağbet görmüş ve üzerine farklı türlerden birçok çalışma yapılmıştır. Memlûk Sultanı I. Baybars'ın özel hekimliğini de yapan İbnü'n-Nefis tıp tarihinde yazdığı eserler, yetiştirdiği öğrenciler ve küçük kan dolaşımını tespit etmesiyle çok önemli bir konuma sahiptir.¹⁷

el-Muvazzah adlı eserin sahibi Şerîf b. Nâsırüddin el-Hasenî el-Hüseynî'nin hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Müellif eserin başında İbnü'n-Nefis'in *el-Mucez* adlı eserinin ifadeleri berrak ve çok güzel olmasına rağmen açıklanmaya muhtaç olan ibareleri bulunduğu için bu şerhi yazmaya giriştiğini ifade etmektedir. Metindeki kapalı ibareleri giderecek ve gerekli görülen yerlerde yeni meseleler ekleyecek bir şerh yazma niyeti taşıdığını belirtmektedir. *el-Muvazzah* adını verdiği bu eserini tamamladıktan sonra güzel bir bitiş olması adına eserini Sultan Selim'e duayla bitirmektedir. Bu duada Sultan Selim şöyle vasıflandırılmıştır:

“Güven bayrağının yayıcısı, adalet ve ihsanın dağıtıcısı, bozguncuların yok edicisi, zulmün kökünü söken, şeriatın ve dinin yardımcısı, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, su ve çamurun kahramanı (denizlerin ve karaların sultanı), kendisinin lakaplara değil lakapların kendisine muhtaç olduğu kişi, kılıç ve kalemin sahibi, Arap ve Acem'in önde gelenlerin efendisi, kendisine yönelene değer verip yükselten, yüz çevireni ise yardımcısız bırakan, ehl-i Taybe (Tayyibe) ile Ümmü'l-Kura'yı (Mekke) birleştiren, herkesten fakirliği kaldıran, muhtaçların ihtiyaçlarını gideren, bütün büyük sultanların kendisine dayandığı, Allah tarafından desteklenen Sultan oğlu Sultan, Sultan Selim Şah'tır. Allah onun hilafetini ve sultanlığını daim kılsın, yardımcı ve dostlarını aziz kılsın, ihsan ve iyiliğini bütün cihana akıtsın.”

Sultan Selim’e ithaf ve takdim edilen bu nüsha toplam 472 varak olup her sayfada 11 satır bulunmaktadır. Mükemmel bir nesih hatla yazılan nüshanın zahriyesinde Sultan Selim’in kütüphanesi için istinsah edildiğine dair madalyon bulunmaktadır. Ardından eserin adının bulunduğu serlevhayla eser başlamaktadır. Eserin içerisinde *el-Mûcezz* metni kırmızı mürekkeple verildikten sonra şârih ilgili açıklamaları siyah mürekkeple yapmaktadır. Müstensih kaydı bulunmayan bu nüsha Mekke’de 18 Zilhicce 919’da (14 Şubat 1514) yazılmıştır.

Eserin istinsah edilip sultana sunulduğu dönem Yavuz Sultan Selim’in Edirne’de Safevîlere karşı savaş hazırlıkları yaptığı zaman dilimine tekabül etmektedir. Nitekim malum olduğu üzere Sultan Selim Edirne’den doğuya Mart 1514’te hareket etmiştir.¹⁸ Bu durum, söz konusu nüshasın Sultan Selim’e Doğu Seferlerinin yaklaşık bir ay öncesinde takdim edildiğini göstermektedir. Sultan Selim tahta oturduktan sonra henüz Safevîler’le bilfiil savaşmamış olmakla beraber bu nüshada görüldüğü üzere “Selîm Şâh” olarak anılmıştır. İncelediğimiz eserlerden istinsah tarihi belli olup “Selîm Şâh” terkihi kullanılan tek eserdir. Tarihi tespit edilmeyen Ayasofya 45 numarada kayıtlı olan eserde ise ileride görüleceği üzere “Selîm Şâh Hân” terkihi kullanılmıştır.

Madalyonun Arapçası:

برسم خزانة سلطان السلاطين قهرمان الماء والطين المؤيد المظفر من عند الله السلطان سليمان شاه خلد الله ملكه
وسلطانه وأفاض على العالمين بره وإحسانه.

Madalyonun Latinizasyonu:

Bi-resm-i hizânet-i sultânî’s-selâtîn, kahramânî’l-mâi ve’t-tîn, el-müeyyed el-muzaffer min indillâh es-Sultân Selim Şâh. Halledellâhu mülkehu ve sultânehu ve efâde ale’l-âlemîn birrehu ve ihsânehu.

Madalyonun Türkçesi:

Bu nüsha sultanların sultanı, denizlerin ve karaların kahramanı, Allah tarafından desteklenip muzaffer kılınan Sultan Selim Şah’ın kütüphanesi için yazılmıştır. Allah hükümdarlığını ve saltanatını daim kılsın, iyiliğini ve ihsanını herkese ulaştırsın.

6. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nr. 45

Yavuz Sultan Selim’e takdim edilen nüshalardan bir diğeri Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu 45 numarada kayıtlı bulunan *Zübde-tü’l-Beyân fi Rusûmi Mesâhif-i Osman* adlı eserdir. Mushaftaki özel yazım biçimine dair olan bu eser Muhammed b. Ali el-Karamânî tarafından yazılıp Sultan Selim’e sunulmuştur.

Yapmış olduğumuz araştırmalarda müellifin hayatına dair herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Arap ülkelerinde yapılan bir tez çalışmasında müellifin 941’den (1535)

sonra vefat ettiği bilgisi paylaşılmıştır.¹⁹ Müellif eserinin başında mushaftaki yazı biçiminin (imlâ) dikkat edilmesi gereken konulardan biri olduğunu vurgulamaktadır. Zira bu konudaki dikkat sayesinde ilahî kelâmın yazı biçimi ortaya konulabilmektedir. Bunun farkında olan âlimler de ilgili alana dair eserler vermişlerdir. Mushaftaki imlâya dair müstakil geniş hacimli ilk eser ise Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) *el-Mukni'* adlı eseridir. Bu eserde Hz. Osman'ın yazdığını ilk mushaflar arasındaki bazı farklılıklar ve aynı mushafta mükerrer olarak geçen bazı kelimelerin değişik imlâyla yazılmış olması meselesi genişçe ele alınmıştır. Rivayet ağırlıklı olan bu eser daha sonra meşhur kıraat âlimi Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî (ö. 590/1194) tarafından *Akiletü Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Makasid* adıyla 298 beyit şeklinde nazma geçirilmiştir. *Zübdetü'l-Beyân*'ın müellifi Muhammed b. Ali el-Karamânî ise bu iki eseri değerlendirdikten sonra eserin telif amacını açıklamaktadır. Bu değerlendirmelere göre Ebû Amr ed-Dânî'nin eseri rivayet, isnad ve ta'lil gibi birçok öğeyi barındırması nedeniyle oldukça uzundur. Şâtıbî'nin manzumesi ise ibareleri zor bir metindir. Müellif bu iki eserdeki bilgileri toparlayacak dili basit ve anlaşılır bir eser kaleme almak istediğinden dolayı *Zübdetü'l-Beyân*'ı telif etmiştir.²⁰

Müellif, bu eserin orta hacimde olup Ebû Amr ed-Dânî'nin eserinde bulunan tahlilleri de dışarda bırakmayacak bir eser olmasına dikkat ettiğini ifade etmektedir. Hz. Osman döneminde yazılıp önemli merkezlere gönderilen altı mushaftaki imla özelliklerini öz bir şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır. On bölümden oluşan bu eser, elif harfinin hazfedilmesi, yazımda olması, kimi yerlerde ziyade olması; ya harfinin hazfi, varlığı veya ziyadeliği gibi birçok meseleyi detaylıca incelemektedir. Bu temel konulara geçmeden önce mukaddimede Kur'an'ın icâzı, cem edilmesi, yazılan mushafların sayısı, yazılış biçimleri, sûrelerin tertibi, hat ve türleri, yedi harf meselesi gibi Kur'an tarihine dair önemli meseleleri de ele almaktadır.

Yavuz Sultan Selim'e ithaf edilen bu eserin Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu 45 numarada bulunan nüshası Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. Eserin ithaf kısmına bakıldığı zaman müellifin bu eseri Sultan'a arz etmek için yazdığı görülmektedir. Bu bağlamda şunlar zikredilmektedir: "Ben bu kitabı saltanat makamında bulunan, hilafet konumunu elde eden, sünneti diriltten, adalet bayrağını iman ehlinin kutbu ve insanlığın gözbebeği olarak diken Sultan oğlu Sultan, Sultan Selîmşâh Hân için yazdım."

Eserin hem telifi hem de istinsahı Sultan Selim'e takdim edilmesi amacını taşımaktadır. Kendisinden önceki en önemli iki eser esas alınarak hazırlanmış ve bir Osmanlı âlimi tarafından kaleme alınmış olması ona ayrı bir değer katmaktadır. Nitekim bilindiği gibi resm-i mushafa dair çok az eser kaleme alınmıştır. Yazılan eserler de çoğunlukla bu ilk dönemlerde yukarıda adı geçen iki eser üzerine yapılan çalışmalardır.

Yavuz Sultan Selim'e sunulan bu nüsha 85 varak olup her sayfada 12 satır bulunmaktadır. Nüshanın üzerinde müellif veya müstensih'e dair herhangi bir kayıt yoktur. Bu nedenle eserin telif tarihi tespit edilememiştir. Nesih hatla yazılan bu nüshanın başlıkları kırmızı, ana metin ise

siyah mürekkeple yazılmıştır. Eserin zahriyesinde I. Mahmud'un vakıf mührü bulunmaktadır. Mührün altında ise Sultan Selim'e sunulduğuna dair madalyon bulunmaktadır. Madalyonun iç metni ise şöyledir:

Madalyonun Arapçası:

لقد عَيَّنْتُ هذه النفائس والجواهر تحفة ووسيلة إلى التقرب إلى من اختص بمقام الخلافة من فضل الله وأقام الدين وأعان السنة وقهر البدعة وأغاث عباد الله السلطان المظفر المنصور أبو الفتح سليمان شاه لازالت الحجة البالغة قائم بوجوده بتأييد الله.

اسم هذا الكتاب ذبذبة البيان في رسوم مصاحف عثمان يستخرج منه نفائس وجواهر من بحار علوم القرآن تعطر مشام أصحاب العرفان وتزوح بواطن أرباب الجنان

Madalyonun Latinizasyonu:

Lekad 'ayyentu hazihi'n-nefâis ve'l-cevâhir tuhfeten ve vesîleten ila't-takarrub ilâ men uhtusse bi-makâmi'l-hilâfeti min fadlilahi ve ekâme'd-dine ve e'âne's-sünnete ve kahare'l-bid'ate ve eġâse ibâdellahi es-Sultânü'l-muzaffer el-mansûr Ebü'l-Feth Selîm Şâh. Lâ-zâlet el-hüccetü'l-bâliġatu kâim bi-vucûdihi bi-te'bîdillahi.

İsmu haze'l-kitâb Zübdetü'l-Beyân fi Rusûmi Mesâhifi Osman, yüstahrecu minhu nefâis ve cevâhir min bihâri ulûmi'l-Kur'ân, tu'attiru meşâmmi ashâbi'l-irfân ve teterevvehu bevâtinu erbâbi'l-cinân.

Madalyonun Türkçesi:

Ben bu cevher ve değerli şeylerden oluşan hazineyi Allah'ın bir lütfu olarak hilafet makamında bulunan, dini kâim kılıp sünnetin yardımcısı olan, bidatleri yok

edip Allah'ın kullarının yardımına koşan Muzaffer Ebü'l-Feth Selim Şah'a yakınlasmaya vesile olsun diye yazdım. Apaçık olan hüccet Allah'ın devamlı kılmasıyla ile onunla dâimdir.

Bu kitabın ismi Zübdetü'l-Beyân fi Rusûmi Mesâhif-i Osman olup ondan Kur'an ilimlerin denizinden birçok inci ve sedefler çıkartılır, irfan ehlinin burunlarına güzel kokular verir, gönül ehli insanların ruhlarına rahatlıklar ihsan eder.

Madalyon metninde de görüldüğü üzere Sultan Selim, el-Muzaffer ve Ebü'l-Feth lakablarıyla anılmaktadır. Nüsha üzerinde istinsah tarihi olmamakla beraber bu lakaplar eserin Safevîler'le yapılan Çaldıran Savaşı'ndan (920/1514) sonra yazıldığını gösteren önemli karinelere. Ayrıca madalyon metninde görüldüğü üzere Sultan Selim dini ayakta tutan, sünnete yani Sünnî anlayışa yardım eden ve bidatle savaşarak onu kahreden biri olarak sunulmuştur. Bütün bu vasıflar bu eserin Safevîler'le savaştan sonra yazılmış olmasını kuvvetle muhtemel kılmaktadır.

7. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, nr. 3476

Yavuz Sultan Selim'in mütalaası için istinsah edilip ona sunulan eserlerden biri de Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu 3476 numarada bulunan Gazzâlî'nin *Nasihatü'l-Mülûk* adlı siyasetname türü eserinin *et-Tibrü'l-Mesbûk fi Nasîhati'l-Mülûk* adıyla yapılan Arapça tercümesidir.

İmam Gazzâlî *Nasihatü'l-Mülûk* adlı eserini Melikşah'ın oğlu Sultan Muhammed Tapar'a hitaben Farsça olarak kaleme almıştır. Bu eser siyasetname edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahip olup üzerinde farklı türlerde çokça çalışma yapılmıştır. Osmanlı döneminde Türkçeye beş ayrı tercümesi yapılmıştır. Eser Farsça olarak kaleme alınmış olmakla beraber yazıldığı dönemde Arapçaya tercüme edilmiştir. Sultan Selim'e sunulan nüsha Gazzâlî'nin öğrencisi Ali b. Mübârek'in yapmış olduğu Arapça tercümedir. Ali b. Mübârek *Nasihatü'l-Mülûk*'u *et-Tibrü'l-Mesbûk fi Nasîhati'l-Mülûk* (Sultanlara Nasihatte Eritilmiş Altın) adıyla Arapçaya tercüme edip Musul Atabeği Alp Kutuk'a sunmuştur.²¹

Gazzâlî'nin bu eseri tasavvufi bakış açısıyla yazılmış bir siyasetnamedir. Sultan'a Allah'ın nimetlerini hatırlatıp Allah yolunda cihat etmesi gerektiği nasihatleriyle başlamaktadır. İman ve amel birlikteliği eser boyunca vurgulanmış, istişare, adalet, merhamet, israf gibi birçok önemli konu işlenmiştir. Eser yedi bölümden oluşmaktadır. Devlet başkanının adaletli olup zulümden kaçınması gibi dikkat edilmesi gereken birçok önemli konu detaylı ve etkili bir üslupla ele alınmıştır. Ayrıca vezirlik kurumu, askerî ve ilmi kurumlarla bunların birlikteliği de işlenmiştir.²²

Yavuz Sultan Selim'e sunulan bu nüsha toplamda 100 varak olup her bir sayfasında 15 satır bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshanın ferağ kaydı bulunmadığı için istinsah tarihi belli değildir. Nüshanın zahriyesinde Yavuz Sultan Selim'e sunulduğuna dair madalyon bulunmaktadır. Ayrıca zahriyede I. Mahmud'un vakıf mührü de yer almaktadır. Nüsha besmele motifli bir serlevhayla başlamaktadır.

Madalyonun Arapçası:

التبر المسبوك في نصيحة الملوك

تأليف فخر المعالي وفخر الموالي حجة الاسلام الغزالي

برسم مطالعة اسكندر الزمان حيدر الأوان المولى الهمام
فخر الملوك العظام صاحب الفضل الجسيم السلطان بن
السلطان السلطان سليم بن السلطان بايزيد خان زاد الله
تعالى علاه وأباد عداه وأصلح عمله وأنجح أمله.

Madalyon Latinizasyonu:

et-Tibrü'l-Mesbûk fi Nasîhati'l-Mülûk

Te'lîf: Fecrü'l-me'âlî ve fahrü'l-mevâlî Hücce-
tü'l-İslâm el-Gazzâlî

Bi-resm-i mutâla'ati İskenderi'z-zamân, Hay-
dari'l-evân, el-mevle'l-hümâm, fahrî'l-mülû-
ki'l-izâm, sâhibi'l-fadli'l-cesîm es-sultan
ibni's-sultân es-Sultân Selîm ibni's-Sultân
Ba-yezid Hân. Zâdellahu Te'âlâ ulâhu ve ebâ-
de idâhu ve ashala amelehu ve encaha eme-
lehu.

Madalyonun Tercümesi:

et-Tibrü'l-Mesbûk fi nasîhati'l-mülûk

Te'lîf: Fecrü'l-me'âlî ve fahrü'l-mevâlî Hücce-
tü'l-İslâm el-Gazzâlî

Bu nüsha dönemin İskender'i, çağın Haydar'ı, yiğit efendi, büyük meliklerin ifti-
harı, yüce faziletlerin sahibi Sultan Bayezid Han'ın oğlu Sultan Selim'in mütala-
ası için yazılmıştır. Allah onun yüceliğini daim kılsın, düşmanlarını yok eylesin,
amellerini salih kılsın, umutlarını gerçek kılsın.

8. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Damad İbrahim Koleksiyonu, nr. 215

Yavuz Sultan Selim'e ithaf edilip ona sunulan diğer bir eser ve nüsha ise Süleyma-
niye Yazma Eser Kütüphanesi, Damad İbrahim Koleksiyonu, 215 numarada bulunan
Hayreddin Hızır Atûfî'nin (ö.948/1541) *Mir'âtü't-Te'vîl* adlı eseridir.

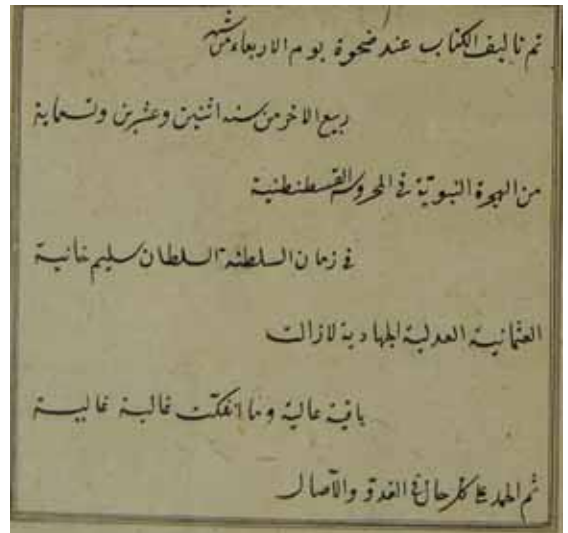
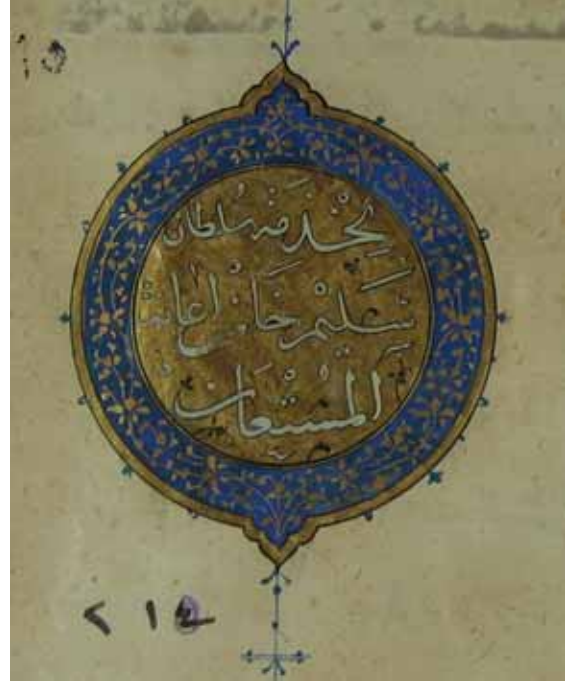
Hayreddin Hızır Atûfî, dönemin en önemli isimlerinden biri olup hakkında birçok
çalışma yapılmıştır. Tokatlı olup eğitimini İstanbul'da tamamladıktan sonra birçok
görevde bulunmuştur. Müderrislikle beraber Fâtih ve II. Bayezid dönemlerinde kü-
tüphanecilik görevlerini de üstlenmiştir. Farklı alanlarda çoğu haşiye olmak üzere
birçok eser kaleme alan Atûfî, yazmış olduğu eserleri çoğunlukla dönemin sultanı-

na sunmuştur. II. Bayezid, I. Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman’a eserler sunmuştur.²³

Hayreddin Hızır Atûfî “*Mir’âtü’t-Te’vîl*” adını verdiği bu eserde Beyzâvî’nin tefsirine dair bazı meseleleri incelemektedir. Atûfî eserin sonunda 40 yıl diğer alanlarda eğitim görüp ders verdikten sonra tefsire yöneldiğini, tefsir dersi verirken dikkat edilmesi gereken nokta ve görüşleri kaleme aldığını belirtmektedir. Dostlarının, kendisinin vermiş olduğu tefsir derslerinin özetini yazmasını istemelerine binaen bu eseri kaleme aldığını belirtmektedir. Beyzâvî’deki gözden kaçan bazı görüşlerin hakikatini ortaya koymaya çalışmaktadır. Atûfî’nin bu çalışması, toplamda 31 sûreden bir veya birkaç ayeti alıp onları açıkladığı ve kendi görüşlerini dile getirdiği bir tefsir haşiyesidir. Bu çalışma Beyzâvî’nin bir eleştirisi olarak görünmektedir.²⁴

Yavuz Sultan Selim’e sunulan bu nüsha toplamda 117 varaktan oluşup her sayfasında 13 satır bulunmaktadır. Nüshanın zahriyesinin bir sayfasında “*Sultanu Ümerâi’l-Haremeyn/Şemsü’l-meşrikayni ile’l-meğribeyn*” ibaresi yer alırken diğer sayfasında madalyon içinde *Bi-hidmeti Sultan Selim Hân e’ânehu’l-Müsteân* ibareleri yer almaktadır. Eserin sonunda ise Hz. Peygamber’i medhetmek üzere kaleme alınmış biri Arapça diğeri Farsça olmak üzere iki kaside yer almaktadır. Nüshanın sonundaki kayda göre eser İstanbul’da Rebûlâhîr 922’de (Mayıs 1516) kaleme alınmıştır.

Sultan Selim Safevîlere karşı galibiyet sağlayıp 1515’te İstanbul dönüşünün akabinde sonraki yıl yapılacak savaş hakkında değerlendirme yapmak üzere divan toplantıları düzenlemiş ve İstanbul-Edirne arasında gidiş geliş yapmıştır. Mart 1516’da ise İkinci Şark Seferi kararı verilerek hazırlıklara başlanmıştır. Sultan Selim Haziran 1516’da İstanbul’dan hareket ederek Şark Seferi’ne çıktı. Doğu seferine çıkmadan yaklaşık bir ay öncesinde bu eser kendisine sunulmuştur.²⁵ Nüshanın zahriyesindeki madalyonda mütalaa kaydından ziyade *Bi-hidmeti Sultan Selim Hân e’ânehu’l-Müsteân* ibarelerinin yer alması Atûfî’nin sarayda görevli olduğu izlenimi vermektedir. Üzerinde müstensih adı bulunmayan, oldukça güzel bir nesih hatla yazılmış olan bu nüshanın

müstensihinin müellifin kendisi yani Atûfî olması kuvvetle muhtemeldir. Bizzat Atûfî tarafından Saray kütüphanesi için hazırlanan kataloğun hattı ile söz konusu nüshanın hattı arasındaki benzerlik müstensihinin Atûfî olduğunu göstermektedir.²⁶

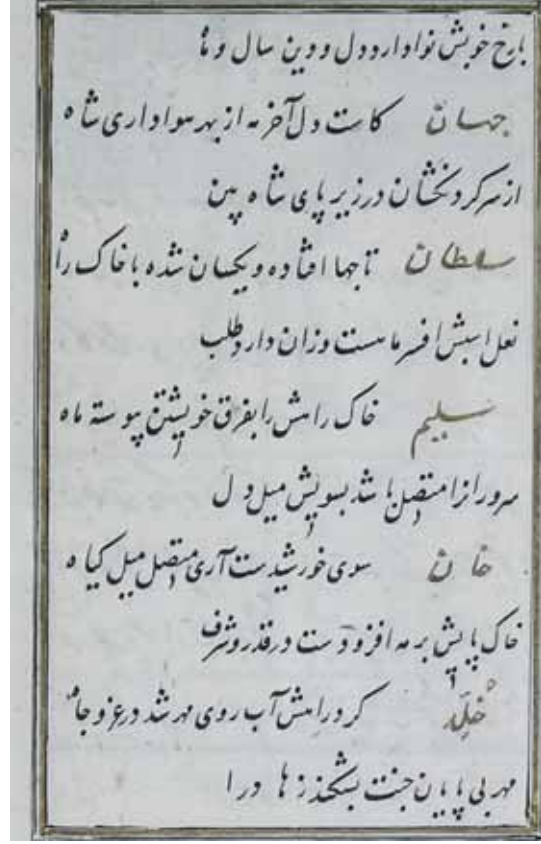
Mir'âtü't-Te'vîl'in Yavuz Sultan Selim'e hediye edilen ve ona sunulan bu nüshanın ilk iki varlığında sultana övgülerde bulunmaktadır. Eser "Dinin düşmanları karşısında büyük Sultan'a yardım eden Allah'a hamd olsun." cümlesiyle başlamaktadır. Sonrasında "Müşriklerle savaşıp Müslüman beldeleri mamur kılan, yeryüzünde fesat çıkaran kâfir ve mülhid (inkârcı) grupları mağlûp eden Büyük Sultan'a yardım eden Allah'a hamd olsun." şeklinde devam etmektedir. Devamında Sultan Selim'in, Hz. Peygamber'in hilafetine müstahık biri olduğu vurgulanmıştır: "Onu Sünnî niyeti ve ulvî himmeti ile Resulullah'ın hilafetine müstahık kılan Allah'a hamd olsun." Ardından Hz. Peygamber'e tâbi olup canı ve malı ile ülkeler ve kaleleri fethedenelele salât ve selam okunmuş ve bu uğurda savaşanların en büyüğünün Yüce Hakan Sultan Selim olduğu vurgulanmıştır. Yavuz Sultan Selim dini tecdid eden, İslâm ülkelerinin sınırlarını belirleyen, Doğu'dan Batı'ya her yerde şeriatı uygulayacak kişi olarak tasvir edilmiştir. Onun uygulamalarıyla dine olan rağbetin arttığı, dinin gözetleyicisi olduğu, adaleti sağladığı, şeriat bahçesinin onunla yeşillenip istikrar bulduğu ifade edilmiştir. Âlimlerin güven kaynağı, fakirlerin sığınağı, yeryüzünü şeriatla güzelleştiren olarak tavsif edilmiştir. Atûfî, Sultan'ın hem kılıç hem de kalem erbabından yardımcılarının olduğunu ve kendisinin de bu eseri ona hizmet etmek için yazdığını ifade etmektedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere Atûfî bu eserini Safevîler'le savaştıktan sonra Sultan Selim'e takdim etmiştir. Övgü cümlelerinde Sultan Selim inkârcıları yok eden ve İslâm beldelerini koruyan biri olarak sunulmuştur. Ayrıca Sultan'a yönelik "âlimlerin güven kaynağı ve fakirlerin sığınağı" ifadelerinin, Şah İsmail'in baskısından dolayı göç etmek durumunda kalan âlim ve avamı koruyup gözettiğinin ve kurtarıcı olarak görüldüğünün bir göstergesi olarak okunması mümkündür.

9. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nr. 4010

Yavuz Sultan Selim'e sunulan diğer bir eser ise Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, 4010 numarada bulunan *Risâle-i Muammâ*'dır.²⁷ Bu risale âlim ve divan şairi Abdullah İbnü's-Şeyh İbrahim eş-Şebüsterî'ye (ö. 936/1529-1530) aittir.

Taşköprülüzâde eş-Şakâik'te yazarın İbnü's-Şeyh eş-Şebüsterî olarak meşhur olduğunu ve adının bilinmediğini ifade etmekle beraber hem Mecdî'nin *Hadâik*'inde hem de müellifin kendi eserlerinde adı Abdullah İbnü's-Şeyh İbrahim olarak kaydedilmiştir. Abdulah İbnü's-Şeyh eş-Şebüsterî Acem diyarında eğitimini tamamlayıp dil ve aklî ilimlerde uzmanlaştıktan sonra Yavuz Sultan Selim zamanında muhtemelen Şah İsmail fitnesinden dolayı Osmanlı coğrafyasına göç etmiştir. Günlük 30 akçeyle müderrisliğe başlayan Abdulah İbnü's-Şeyh eş-Şebüsterî hem Yavuz Sultan Selim'e hem de Kanûnî'ye eser sunmuştur. Yavuz Sultan Selim'e onun adıyla yuka-

rıda adı geçen muamma risalesini yazmıştır. Sultan Süleyman'a ise onun cülûsüne dair ilk mısrası cülûs tarihi, ikinci mısrası ise Rodos fethinin tarihi olacak şekilde 60 beyitlik bir kaside sunmuştur. Bunlar dışında kaynaklarda Şem' u Pervâne,²⁸ Şerhü't-Tecrîd haşiyesi, Şerhü'l-Metâli' haşiyesi ve el-Kâfiye şerhi olduğu ifade edilmiştir. Araştırmamız neticesinde onun Gazzâlî'nin adaba dair risalesini Türkçeye çevirdiği ve Âdâbü's-Sülûk adını verdiği tespit edilmiştir.²⁹

Yavuz Sulta Selim'e sunulan muamma risalesi tahsîlî, tekmîlî, teshîlî ve tezyîlî olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Her bir bölümü detaylıca açıklamakta ve Sultan Selim'in adını birçok yerde kırmızı mürekkeple vurgulayarak yazmaktadır. Nüshanın başında Sultan Selim'e sunulan bir kasidede dizelerin ilk kelimelerinden "Cihan Sultanı Selim Han hullide mülkuhu" cümlesi altın varakla yazılmıştır.

Farsça olarak kaleme alınan bu risale, muamma türünün göç eden İranlı âlimler/edebiyatçılar vasıtasıyla Osmanlı eliti arasında yaygınlaştığı bir zaman diliminde yazılmış olması önemlidir.³⁰ Muhtemelen Sultan'a sunulan bu nüshanın zahriyesinde eserin Topkapı Sarayı'ndan çıktığı ifade edilmiştir. Hangi vesileyle çıktığına dair herhangi bir kayıt yoktur. Ayrıca nüshanın zahriyesinde eserin adı *Risâle-i Mu'ammâ* olarak kaydedilmiştir. Toplamda 36 varak olup her sayfada 11 satır bulunmaktadır. Hem muamma teorisini ortaya koyması hem de Sultan Selim'in adıyla bu teoriyi uygulamış olması esere ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Sonuç

Yukarıda tanıtımını yaptığımız eserlerden biri hariç diğerlerinin üzerinde Sultan Selim’e sunulduğuna dair madalyon bulunmaktadır. Madalyon olmayan nüshanın ise saray kütüphanesinden çıktığı kaydı bilgisi mevcuttur. Sunulan nüshalar ve temel özellikleri tabloda gösterildiği gibidir.

Yavuz Sultan Selim’e sunulan eserlere bakıldığında bir alanın ağırlığından bahsetmek zor görünmektedir. İncelediğimiz eserler dışında kendisine sunulan diğer eserler de gözönünde bulundurulduğunda herhangi bir alanın ağırlığından bahsetmek zordur. Hangi ilim dalının daha baskın olduğunu söyleyebilmek ancak bütün eserlerin ortaya konulmasıyla mümkündür.

İncelemeye aldığımız eserler içerisinde Türkçe yazılmış herhangi bir eser olmamakla beraber kendisine sunulan Türkçe kitaplar da vardır. Listedeki eserin biri Farsça (*Risâle-i Mu‘ammâ*) diğerleri ise Arapça’dır. Dokuz eser içerisinde kendi döneminde yazılmış ve ona sunulmuş beş tane eser/nüsha bulunmaktadır. Geriye kalan dört eser ise daha önce yazılmış olup Sultan’ın mütalaa için istinsah edilmiştir. Gaz-zâlî’nin siyasetnamesi dışındaki diğer üç eser Memlûk Kahire’sinde yazılmıştır.

Sunulan eserlerden beş tanesinin madalyonunda “mütâlaa” kavramı, bir tanesinde “hizmet”, bir tanesinde “hizane” kavramı kullanılmıştır. Geriye kalan iki eserden birinde madalyon bulunmaz iken diğerinde “Sultan’a yakınlaşmak için vesile olması” ibaresi yer almaktadır. Bilindiği üzere mütalaa kavramı daha çok eseri okumak/incelemek anlamlarına gelmektedir. Sultan’a sunulan eserlerde de mütalaa kavramı muhtemelen bu anlamda kullanılmıştır. “Hizâne” kavramı ise kütüphane anlamına gelmektedir. Bu ifadeyle kastedilen Sultan’ın özel kütüphanesi olabileceği gibi saray içinde kurulan bir kütüphane de olabilir. “Hizmet” kavramı ise yazma eserlerde pek görülmeyen bir kavramdır. Atûfî’nin sarayda çalışan bir kişi olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu kavramı sarayın/sultanın hizmetinde olduğunu göstermek maksadıyla kullanmış olduğu ihtimali akla gelmektedir. Yazma eser terminolojisinin çoğunlukla mütalaa ve hizane kelimeleri kullanılmaktadır.

İncelediğimiz nüshalar içinde “Selim Şah” terkihi tek bir eserde kullanılmıştır. Bu nüsha ise Yavuz Sultan Selim’in tahta çıkışından hemen sonra istinsah edilmiştir. Bu da Sultan olduktan sonra, Safevîler’le savaşmadan önce “Şah” ifadesini kullandığını göstermektedir. Ancak unutulmamalıdır ki Sultan Selim tahta çıkmadan önce henüz Trabzon sancak beyi iken Safevîler’le savaşmıştır. Buna binaen de bu terkihin kullanılmış olduğu ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

4 numaradaki eser 913 (1508) yılında istinsah edilmiş olmakla beraber bu nüshaya madalyon muhtemelen sonradan eklenmiştir. Madalyonlar incelendiğinde 4 ve 7 numaradaki eserlerin aynı kişi tarafından hazırlandığı ifade edilebilir. Madalyonun tezyinatı birbirine yakın iken madalyon metinleri ise aynıdır. Bu da her iki nüshanın aynı kişi tarafından istinsah edildiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Her iki eserin aynı kişi tarafından yazıldığına bir diğer göstergesi ise yazı biçimidir. Nesih hatla yazılmış olan her iki nüsha karşılaştırıldığında aynı müstensihinin elinden çıktığı rahatlıkla görülebilmektedir.

Sıra	Eserin Adı	İlim Dalı	Müellifin Vefat Tarihi	Eserin İstinsah Tarihi	İthaf+Mütâlaa	Notlar
1	Dürretü's-Sultan ve Dirretü'ş-Şeytan	Osmanlı-Safevîler ilişkisi-Kelâm	Muhtemelen 922'den sonra	922/1516'dan önce	İthaf ve Madalyonlu: Selim Han'ın Mütâlaası için	Safevî-Osmanlı
2	Keşfü'l-Esrâr Ammâ Hafâ 'Ani'l-Efkâr	Tasavvuf, Kelâm ve Fıkıh	808/1405	918/1512	Madalonlu: Selim Han'ın Mütâlaası için	Memlûk âlimi
3	Silâhü'l-Mü'min ve Salâhü'l-Mukîn	Dua ve Hadis	745/1344	919/1513	Madalyonlu: Sultan Selim'in Mütâlaası için	Memlûk âlimi
4	el-Ferâid fi halli Şerhi'l-Akâid	Kelâm	906/1500	913/1507	Madalyonlu: Sultan Selim'in Mütâlaası için	Memlûk âlimi- Muhtemelen sonradan madalyon eklenmiştir.
5	el-Muvazzah fi Şerhi'l-Mücezz	Tıp	Muhtemelen Sultan Selim'den sonra	919/1513	İthaf ve Madalyonlu: Selim Şâh'in Hizânesi için	Mekke'de istinsah edilmiş ve muhtemelen Sultan Selim'e gönderilmiştir.
6	Zübdetü'l-Beyan fi Rusûmi Mesâhif-i Osman	Kur'ân ilimleri	Muhtemelen 941/1534 sonrası	?	İthaf ve Madalyonlu: Selim Şâh Hân'a takararub için	
7	et-Tibrü'l-Mesbûk fi Nasîhati'l-Mülûk	Siyasetname	505/1111	?	Madalyonlu: Sultan Selim'in Mütâlaası için	
8	Mir'âtü't-Te'vîl	Tefsir	948/1541	922/1516	İthaf ve Madalyonlu: Hizmet	Mütâlaa olarak yorumlanabilir
9	Risâle-i Mu'ammâ	Edebiyat	1530/936	?	İthaf	Sultan Selim dönemi

Nüshaların/eserlerin Sultan Selim'e sunulduğu dönemlere baktığımızda 2, 3 ve 5 numaralı eserlerin tahta çıktıktan hemen sonra istinsah edildiği göze çarpmaktadır. Bu nüshaların istinsah edildiği zaman dilimi Yavuz Sultan Selim daha çok tahtını sağlamlaştırmak adına kardeşi Ahmet'le savaştığı bir döneme denk gelmektedir. 2 ve 3 numaralı nüshalar aynı müstensih tarafından istinsah edilmiştir. Bu iki eser, Memlûk Kahire'sinde yaşamış ve Sultan Selim'den önce vefat etmiş âlimlerin eserleridir. İkisi de Sultan Selim'in mütalaası için istinsah edilmiştir.

1, 6 ve 8 numaradaki nüshalar ise Sultan Selim'in Safevîler'le savaştıktan sonra İstanbul'a döndüğü ve çoğunlukla Edirne'de kaldığı bir dönemde kendisine sunulmuş eserlerdir. Sultan'ın İstanbul'da olduğu bir dönemde yazılmaları nedeniyle hem nüsha madalyonlu hem de eser içinde Sultan Selim'in adı zikredilerek ona ithaf edilmiştir. Mu'amma risalesinin de bu dönemde yazıldığı ve Sultan'a sunulduğu ihtimal dâhilindedir.

Notlar

- 1 Eser için bkz. Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar ve Cornell H. Fleischer, *Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3–1503/4)*, Leiden: Brill, 2019.
- 2 M. A. Yekta Saraç, “Muamma”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muamma#2-turk-edebiyati> (25.12.2020).
- 3 Eyyüp Sabri Fani, “Hakîm Şah el-Kazvîni”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakim-sah-el-kazvini> (11.12.2020).
- 4 Eserler ve müellifler için bkz. Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- 5 Feridun Emecen, “Selim I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selim-i> (30.12.2020).
- 6 Hüseyin Yılmaz, “İran'dan Sünnî Kaçışı ve Osmanlı Devleti'nde Safevî Karşıtı Propagandanın Yaygınlaşması: Hüseyin b. Abdullah el-Şirvânî'nin Mesîyanîk Çağrısı”, *Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: İstanbul'un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar*, ed. Ömer Mahir Alper vd. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), s. 299-309.
- 7 Hüseyin Yılmaz, “İran'dan Sünnî Kaçışı ve Osmanlı Devleti'nde Safevî Karşıtı Propagandanın Yaygınlaşması: Hüseyin b. Abdullah el-Şirvânî'nin Mesîyanîk Çağrısı”, 299-309.
- 8 Benzer anlatılar için bkz. Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, (İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2010), s. 95-118.
- 9 Vecdi Akyüz, “Akfehsî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/akfehsi> (09.12.2020).
- 10 Vecdi Akyüz, “Akfehsî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/akfehsi> (09.12.2020).
- 11 Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, tsh. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge (Lübnan: Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabi), II/1915.
- 12 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 63, 407, 508, 740, 742, 849; Vecdi Akyüz, “Akfehsî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/akfehsi> (09.12.2020).
- 13 Mehmet Ali Sarı, “İbnü'l-İmâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-imam> (10.12.2020).
- 14 Mehmet Ali Sarı, “İbnü'l-İmâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-imam> (10.12.2020).
- 15 İlyas Çelebi, “Kemâleddin İbn Ebû Şerîf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ebu-serif-kemaleddin> (10.12.2020).
- 16 Kemâleddin İbn Ebû Şerîf, *el-Ferâid fî halli Şerhi'l-Akâid*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi, 1159), 140a.

- 17 Esin Kahya, “İbnü’n-Nefis”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnun-nefis> (11.12.2020).
- 18 Feridun Emecen, “Selim I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selim-i> (28.12.2020).
- 19 @qiraattaif, *Twitter*, <https://twitter.com/qiraattaif/status/810931986143571968> (erişim:05.01.2021)
- 20 Abdurrahman Çetin, “Kasım b. Fîrruh Şâtübî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/satibi-kasim-b-firruh> (11.12.2020); Tayyar Altıkulaç, “el-Mukni”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-mukni--dani> (11.12.2020).
- 21 H. Bekir Karlığa, “Gazzâlî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazzali#5-eserleri> (13.12.2020); Ahmet Akdağ, “İmam Gazzâlî’nin Nasîhatü’l-Mülûk Adlı Eserinin Türkçe Bir Tercümesi: Âdâbü’l-Mülûk”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 10 (2014), 149-174.
- 22 Casim Avcı, “Nasîhatü’l-Mülûk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasihatul-muluk--gazzali> (13.12.2020).
- 23 İsmail Lütfi Çakan, “Hayreddin Hızır Atûfî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/atufi-hayreddin-hizir> (30.12.2020); Sultan Ümmügülsüm Gündüzalp, “Atûfî’nin *Mir’atü’t-Te’vîl* Adlı Envârü’t-Tenzîl Hâşiyesinde Beyzâvî’ye Yönelik Eleştirileri”, *Osmanlı’da İlm-i Tefsir*, ed. M. Taha Boyalık, Harun Abacı (İstanbul: İSAR Yayınları, 2019), 283-316.
- 24 Hızır Yağcı, “Beyzâvî’nin Envârü’t-Tenzîl Adlı Eserine, Atûfî’nin Yazdığı *Mir’atü’t-Te’vîl* Adlı Hâşiyesinde Rivayet Kullanımı”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III/5, (2016), 1-24.
- 25 Feridun Emecen, “Selim I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selim-i> (30.12.2020).
- 26 Atûfî’nin saray kütüphanesi görevinde bulunduğu dönemde hazırlamış olduğu defter hakkında inceleme ve tıpkıbasım için bkz. *Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4)*, Edt.Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, and Cornell H. Fleischer. Brill, 2019.
- 27 Bu eser daha önceki çalışmalarda adı zikredilmekle beraber günümüze ulaştığı bilinmemekte idi. İlk defa bu çalışmayla tanıtılmış oldu. Eser hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, (Basılmamış Doktora Tezi) Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.64-65, 435-436.
- 28 Eser Mehmet Kanar tarafından tercüme edilmiştir. Bkz. Mehmet Kanar, *Fehmi ve Şeyh Abdullah-i Şebisteri-i Niyazi’nin Şem’ u Pervane Mesnevileri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- 29 Taşköprülüzâde, *eş-Şakaiku’n-Nu’maniyye*, s. 718-721; Mecdî, *Hadaikü’ş-Şakaik*, s. 456; Hüseyin Gönel, “Abdullah Niyâzî Efendi, Mevlana Abdullah bin Şeyh İbrahim Şebüsterî”, *Türk Edebiyatı Terimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/niyazi-abdullah-niyazi-efendi-mevlana> (erişim:02.01.2021) Eserin yazma nüshası için bkz. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 631, vr.158-169.
- 30 M. A. Yekta Saraç, “Muamma”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muamma#2-turk-edebiyati> (17.12.2020).

Kaynakça

- @qiraattaif, *Twitter*, <https://twitter.com/qiraattaif/status/810931986143571968> (erişim:05.01.2021)
- Akdağ, Ahmet. “İmam Gazzâlî’nin Nasîhatü’l-Mülûk Adlı Eserinin Türkçe Bir Tercümesi: Âdâbü’l-Mülûk”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 10 (2014), 149-174.
- Akyüz, Vecdi. “Akfehî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (09.12.2020), <https://islamansiklopedisi.org.tr/akfehî>.

- Altıkulaç, Tayyar. “el-Mukni”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (11.12.2020), <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-mukni--dani>.
- Avcı, Casim. “Nasîhatü’l-Mülûk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (13.12.2020), <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasihatul-muluk--gazzali>.
- Çakan, İsmail Lütfi. “Hayreddin Hızır Atûfî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (30.12.2020), <https://islamansiklopedisi.org.tr/atufi-hayreddin-hizir>.

- Çelebi, İlyas. “Kemâleddin İbn Ebû Şerîf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (10.12.2020), <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ebu-serif-kemaleddin>.
- Çetin, Abdurrahman. “Kasım b. Fîrruh Şâtıbî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (11.12.2020), <https://islamansiklopedisi.org.tr/satibi-kasim-b-firruh>.
- Emecen, M. Feridun. “Selim I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (30.12.2020), <https://islamansiklopedisi.org.tr/selim-i>.
- Emecen, M. Feridun. *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2010.
- Fani, Eyyüp Sabri. “Hakîm Şah el-Kazvîni”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (11.12.2020), <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakim-sah-el-kazvini>.
- Gönel, Hüseyin. “Abdullah Niyâzî Efendi, Mevlana Abdullah bin Şeyh İbrahim Şebüsterî”, *Türk Edebiyatı Terimler Sözlüğü*, (02.01.2021), <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/niyazi-abdullah-niyazi-efendi-mevlana>.
- Gündüzalp, Sultan Ümmügülsüm. “Atûfî'nin Mir'atü't-Te'vîl Adlı Envârü't-Tenzîl Hâşiyesinde Beyzâvî'ye Yönelik Eleştirileri”, *Osmanlı'da İlm-i Tefsir*, ed. M. Taha Boyalık, Harun Abacı. 283-316. İstanbul: İSAR Yayınları, 2019.
- İbn Ebû Şerîf, Kemâleddin. *el-Ferâid fî halli Şerhi'l-Akâid*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi, 1159, 140a.
- Kahya, Esin. “İbnü'n-Nefs”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (11.12.2020), <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnun-nefis>.
- Kanar, Mehmet. *Fehmi ve Şeyh Abdullah-i Şebisteri-i Niyazi'nin Şem' u Pervane Mesnevileri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Karlığa, H. Bekir. “Gazzâlî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (13.12.2020), <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazzali#5-eserleri>.
- Katib Çelebi. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. tsh. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge I-II. Lübnan: Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabi.
- Mecdî, Mehmed Efendi. *Hadaikü's-Şakaik*, Neşre hazırlayan: Abdulkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Necipoğlu, Gülru. vd. (ed.) *Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4)*. Leiden: Brill, 2019.
- Saraç, M. A. Yekta. “Muamma”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (25.12.2020), <https://islamansiklopedisi.org.tr/muamma#2-turk-edebiyati>.
- Sarı, Mehmet Ali. “İbnü'l-İmâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (10.12.2020), <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-imam>.
- Taşköprülüzâde, Ahmed Efendi. *eş-Şakaiku'n-Nu'maniyye*, terc: Muhammed Hekimoğlu, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2019.
- Yağcı, Hızır. “Beyzâvî'nin Envârü't-Tenzîl Adlı Eserine, Atûfî'nin Yazdığı Mir'atü't-Te'vîl Adlı Hâşiyesinde Rivayet Kullanımı”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III/5, (2016), 1-24.
- Yağcı, Ömer Gökhan. *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Yılmaz, Hüseyin. “İran'dan Sünnî Kaçışı ve Osmanlı Devleti'nde Safevî Karşıtı Propagandanın Yaygınlaşması: Hüseyin b. Abdullah eş-Şirvânî'nin Mesîyanik Çağrısı”, *Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: İstanbul'un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar*, ed. Ömer Mahir Alper vd. 299-309. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Yavuz Sultan Selim'in Roman ve Tiyatroda Temsili

Suavi Kemal YAZGIÇ

A-Romanda Yavuz

“Tarihî romanlar” kütüphane raflarımızın önemli bir bölümünü kaplıyor. Tarihi, tarihî romandan öğrenebileceğini kabul eden hatırı sayılır bir kitlenin varlığından bahsetmek mümkün. Bu sebeple olsa gerek tarihî romanlar değerlendirilirken edebî kriterlerden ziyade tarih disiplininin terminolojisi ve metodolojisi çerçevesinde eleştirilegelmiştir. Tarihî gerçeklere uyup uymamak tarihî romanlara yönelen eleştirilerde romanın edebî kaygılarından daha çok öne çıkmıştır ve eleştirel değinilerin içinde daha büyük bir bahis konusudur. Bu da tarihî romana bakışımız açısından bir nâkisa olarak değerlendirilebilir. Zira Semih Gümüş’ün *Roman Kitabı*’nda belirttiği “Tarihsel roman, tarihseli tarihi gerçekleştiren kaynaktan ama tarihin kendisinden soyutlayarak çıkarır ve tarihsel nesnenin özünü roman gerçekliğinde yazınsal bir özneyle dönüştürür.”¹ derken, tam da tarihî roman algımızdaki bu yanlışla, yani edebî bir metin olan tarihî romanın araçsallaştırılamayacağına, edebî metnin tarihi öğreten bir nesne değil tarihten bağımsız bir edebiyat öznesi olması gerektiğine işaret eder.

Edebî metin konu edindiği zamanın değil yazıldığı zamanın eseridir. Tarih öncesinde yahut milyonlarca yıl sonra geçiyor olabilir yazılanlar. Ancak kaleme alınan metin; yazarının yaşadığı zamanın, çevrenin ve yazarının o metni kaleme alırken yaşadıklarının, hissettiklerinin, beklentilerinin oluşturduğu atmosfer içinde var olur. Bir romanda Yavuz Sultan Selim anlatılıyorsa mevzu öncelikle kaleme alındığı dönemin ve yazarın derdinin eşliğinde okunmalıdır.

Yavuz Sultan Selim hakkında kaleme alınan edebî metinler de yazıldıkları zamanların güncel kaygılarından bağımsız değildir. İslâm dünyasının parçalanmışlığı, geçtiğimiz birkaç yüzyıl boyunca yaşanan ve aşılamayan “yenilmişlik” psikolojisini aşma ve hatta tersine çevirme gayreti yazarların Osmanlı Devleti tarihinde kısa süren saltanatına parlak zaferleri sığdıran ve İslâm Dünyası’nın devrindeki

parçalanmışlığını önemli ölçüde azaltan Yavuz Sultan Selim'i romanlarında konu edinmesine sebep olmuştur. Bu yönelimde yazarların andığım kaygıları kadar hatta daha da fazla olarak romanların ilgisine sunulduğu okurların da benzer kaygılar çerçevesinde taleplerini şekillendirmiş olmasının da büyük bir etkisi vardır. Bugüne ve yakın geçmişe dair eksikliği hissedilen duygu ve düşünceler uzak geçmişten devşirilmekte, gelecek beklentileri de devşirilen bu talepler çerçevesinde inşa edilmeye çalışılmaktadır. Yazar ve şair Yahya Akengin edebiyat ile tarihin ilişkisini "kültür" dolayımından şu sözlerle özetler: "Edebiyat eserleri bir kültür birikiminden beslendiği ölçüde değer kazanır. Bu kültürün önemli sütunlarından biri tarihtir. Ne var ki edebiyat ürünlerinin görevinin tarihi anlatmak değil, yansıtmak olduğunu da unutmamak gerekiyor.

Anlatma ile yansıtmanın hem yol ayrımını hem yol kesişmesini tayin edici unsur ise estetik öğeler olmalıdır. Estetik öğelerden biri de dil ve anlatım zevki olsa gerek."²

Tarihî romanların büyük bir bölümü –bilhassa popülist gayelerle kaleme alınanlar– konu aldıkları dönemlerden, toplumlardan ziyade kahramanları odaklarına alırlar. Okurun özdeşlik kuracağı bir kahraman üzerinden romanı tüketmesi toplum ve dönemi yansıtan bir romanı tüketmesinden daha kolaydır. Ayrıca yine okurun özdeşlik kurabileceği bir kahraman üzerinden yazarın murat ettiği siyasi tebliği gerçekleştirmesi de diğer roman türüne göre daha işlevlidir. Bu iki sebep, yazarların popüler tarihî romanların merkezinde gerçek yahut kurgu şahısların yer almasını tercih etmesiyle sonuçlanır.

Tarih, bir kimlik inşasının olmazsa olmaz malzemelerinden biridir. İngiliz filozof ve tarihçi Robin George Collingwood, "*Tarih Tasarımı*" adlı kitabında insanın kadim bir merakı olan kim olduğu bilgisine tarihin verebileceği potansiyel yanıtı şu sözlerle özetler: "Benim yanıtlım, tarihin insanın kendine ilişkin bilgisi 'için' olduğu. Kendini bilmesinin insan için önemli olduğu düşünülür genellikle: Kendini bilme burada salt kendi kişisel özelliklerini, onu öteki insanlardan ayıran şeyleri bilme değil, insan olarak yapısını bilme demektir. Kendinizi bilmeniz, ilk olarak bir insan olmanın ne demek olduğunu bilmeniz; ikinci olarak, olduğunuz insan olmanın ne demek olduğunu bilmeniz; üçüncü olarak, olduğunuz insan olmanın ve başka biri olmamanın ne demek olduğunu bilmeniz anlamına gelir. Kendinizi bilmeniz ne yapabileceğinizi bilmeniz anlamına gelir; kimse ne yapabileceğini denemeden bilmediği için de, insanın ne yapabileceği konusundaki tek ipucu ne yaptığıdır. Öyleyse tarihin değeri bize insanın ne yaptığını, böylece insanın ne olduğunu öğretmesidir."³

Kim olduğumuz bilgisinin temin edileceği adreslerden biri olan tarih, kim olduğumuz bilgisini okurlara aktarabileceğimiz türlerden biri olan romana da ilham kaynağı olur. Ancak elbette ortaya konan ürün bir tarih kitabı değil tarihî romandır. Tarih kitabı ile tarihî roman arasındaki farkı roman eleştirmeni Fethi Naci şu sözlerle anlatır: "Romancı, araştırmalar yapabilir, topladığı belgelerden yararlanabilir ama sıra yazmaya gelince, işinin tarih yazmak değil, roman yazmak olduğunu unutmamak zorundadır; bunun için topladığı bilgiler, belgeler, buzdağının denizin altında kalan büyük bölümü gibi olmalıdır, göze batmamalıdır..."⁴

Bu noktada popüler kültüre bakmamız şart elbette. Zira yazı boyunca adını anacağımız romanlar, büyük ölçüde popüler kültür ürünleri olarak tanımlanabilir. Popüler kültürün geniş bir hedef kitleyi gözetmesi ortaya çıkan ürünleri hem nicelik hem de nitelik olarak fazlasıyla belirledi. Konuyu Enis Batur'un deyişiyle "XX. yüzyıl, 'cep' kitabını odağına alarak milyon hanesine oynarken, tüketici-okuru yarattı: Bu tipin tüketeceği tek 'şey' bu olmayacaktı. Bugün, zincir kitapçılara zincirli artık: Önüne yığılan çok çok-satarların arasından yapıyor 'seçim'ini; gitgide iletişim araçlarının yoğunlaştığı 'digest' kültürü zemini genişletti."⁵ şeklinde özetleyebiliriz.

Kitle iletişim araçlarından önce söylenen halk anlatıları (destanlar, masallar, efsaneler vesaire) popüler kültürün devreye girmesiyle büyük ölçüde değişse de alttan alta yaşamaya devam etmiş, popülist yazarlar bazen bilerek bazen de bilmeden halk kültürünün, folklorun arketiplerini, sembollerini, söyleyiş özelliklerini kimi kez de anlatının bizzat kendisini kendi ürünü için devşirmeyi uygun görmüş, bu yolla da genel okur nezdinde de karşılık bulmuştur.

Tarihî roman kavramı "popüler kültürün" yükselmesine bağlı olarak gelişen bir roman türü olarak karşımıza çıkar. İlk tarihî roman yazarının Walter Scott olduğu kabul edilir. Scott'un 1814'te yayınladığı "*Waverley*"i bu anlamda ilk tarihî romandır. Scott, İngiliz ulus devletinin inşa edilmiş sürecini romanlaştırır, bir roman formatı üzerinden o dönemi yeniden üretir. Scott, daha sonraki meslektaşlarının "tarihî roman" çerçevesinde hem biçim hem de içerik bağlamında öncülü diyebileceğimiz durumdadır. Nitekim Taner Timur'dan "Scott eserlerinde çok sağlam bir tarih bilgisine dayanmamıştır. Romanlarında profesyonel tarihçiler birçok maddi hata bulmuşlardır. Ivanhoe'da Norman-Sakson bütünleşmesini anlatırken yaptığı bazı hataları bizzat kendisi açıklamıştır. Fakat üstünlüğü romantizmin idealleştirdiği Orta Çağ'ı değil, modern antropolojinin kurucularının çözümlediği klan ilişkilerini anlatmasında somutlaştırıyor. Bu bağlamda, Lukacs'ın dediği gibi 'Morgan, Marks ve Engels'de geliştirilen ve kuramsal-tarihsel bir açıklıkla kanıtlanan konular, Walter Scott'un en iyi tarihî eserlerinde şiirsel bir biçim içinde canlanır ve yaşarlar."⁶

Bilal Arık'ın bu noktadaki tespiti elbette anlamlıdır: "Dünün folk kültürünün, bugünün popüler kültüre karşılık geldiğini söylemek yanlış olmaz."⁷ Yavuz Sultan Selim'le ilgili romanlar da farklı okumalara açık olup, Battalname, Gazavatname gibi cenk hikâyeleri çerçevesinde geliştirilen anlatılarda yer verilen trüklerden, klişelerden, karakter ve olay örgüsü tercihlerinden etkilenmiştir. Nitekim Ömer Türkeş de Oğuz Özdeş, Feridun Fazıl Tülbentçi gibi yazarları değerlendirdiği yazısında "Klasik anlatı tarzına sıkı sıkıya bağlı metinlerdi bunlar. Üçüncü tekil kişi ağzından aktarılan, öykünün ve bol miktarda stereotipleşmiş kahramanın gerçek dışılığını, herkesçe bilinen, herkesçe bilinen tarihî olayları ve gerçek tarihî şahsiyetleri kullanarak aşmaya çalışan romanlarda basit bir dile, bol miktarda efsanevi ve folklorik motife yer verilirdi."⁸ tespitinde bulunur. Sonuç itibarıyla bu romanlar hem kaleme alan yazarları hem de muhatabı olması beklenen okurları açısından aynı kolektif bilinçaltından beslenmektedir.

İlk İlham Kaynağı Namık Kemal

Namık Kemal, Yavuz Sultan Selim hakkında müstakil bir roman yazmadı. Ancak Namık Kemal'in Yavuz Sultan Selim hakkında yazdıkları onu gündemimize getirdi. Batılılaşma dönemi edebiyatımızda Yavuz Sultan Selim'in güçlü bir karakter olarak karşımıza çıkmasında Namık Kemal'in mesaisinin büyük bir payı vardır. İslâm birliğinin kahramanı olarak gördüğü Selahattin Eyyûbî, Fâtih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim ve Emir Nevruz Bey gibi tarihî şahsiyetleri kaleme alırken büyük bir imtihandan geçen halkına hem şevk ve motivasyon hem de azim ve irade aşılacaktır. Ahmet Hamdi Tanpınar 1884 yılında "Evrak-ı Perişan" ismiyle bir arada yayınlanan bu metinler toplamını değerlendirirken "Namık Kemal hiçbir zaman onlarda olduğu kadar temiz, sade, yapmacıklıktan uzak bir Türkçe kullanmamıştır. Sanki eski nesrin bütün yorucu, lüzumsuz taraflarını, mânâyı altında ezen süslerini atmış, onu pürüzlerinden kurtarmıştır."⁹ der. Kitabın Yavuz Sultan Selim'le ilgili kısmı ilk defa 1873 yılının ocak ayında yayınlanır.

Abdülhak Hamit Tarhan'ın "Kabr-i Selim-i Evvel'i Ziyaret" adlı şiirine bir nazire yazdığını bildiğimiz Namık Kemal, "Şu devlet-i muazzama-i Osmaniye'nin en büyük adamı Sultan Selim'dir." sözleriyle övdüğü padişah için kaleme aldığı ve "Evrak-ı Perişan"ın üçüncü kısmını teşkil eden "Yavuz" bölümünün takdimine yaptığı giriş cümleleri dikkat çekicidir: "İbn-i Kemal'in ifadeleriyle Yavuz Sultan Selim ikinci güneşi gibiydi; vakti kısa, gölgesi uzun. Sultanlar taç ve tahtlarıyla iftihar ederdi, taç ve taht ise Yavuz'la."¹⁰

Prof. Dr. Abdullah Uçman'ın özetlemesiyle "Nâmık Kemal Nevruz Bey mukaddimesinde, bazı büyük ahlâkî meziyetlerin insan ruhunda yerleşebilmesi için güzel örneklerle ihtiyaç duyulduğunu, esasında tarihin bunu verdiğini, diğer büyük milletlerin önemli tarihî olaylarıyla kahramanlarını edebiyatlarına aksettirdiklerini, İslâm tarihinin ise büyük zenginliklerle dolu olmasına karşılık Türk edebiyatının henüz böyle bir yola girmedğini ve bu kahramanların da unutulup gittiğini söyler."¹¹

Yavuz Sultan Selim hakkında kaleme alınan romanlar ve tiyatro oyunları da büyük ölçüde aynı kaygılarla ve motivasyonla inşa edilmiştir. Namık Kemal'in bu cümleleri kurmasından beri geçen yüz elli yıla yakın dönemde bu kaygıların ortadan kaldırıldığı maalesef söylenemez.

Namık Kemal, pek çok kaynakta Türk edebiyatında ilk tarihî roman olarak kabul edilen "*Cezmi*"¹² adlı romanında Yavuz Sultan Selim'e atıflar yapar. Kahramanın adı romana da isim olan Cezmi, XVI. yüzyılda yaşamış bahadır bir sipahidir. Namık Kemal, romanı "İttihad-ı İslâm" fikrini izah etmek için kullanır. 1877'de Midilli'de yazılan roman, 1880 ile 1883 arasında cüzler halinde yayınlanır.¹³

Namık Kemal'de başka Yavuz Sultan Selim'e atıfta bulunan bir başka yazar da Filibeli Ahmet Hilmi'dir. 1910 yılında yayınlanan "Öksüz Turgut"un 'Büyük Türkler' başlıklı kısmında Yavuz'dan övgüyle bahseden Filibeli, ondaki cihangirlik fikrine de dikkat çeker;

Hele Yavuz'umuz! Bütün zamanının en büyük yüreklisi, tarihte görülen büyük padişahların en büyüklerinden biri, kolu bükülmez, aklının derecesi üstüne çıkılmaz olan Yavuz Sultan Selim, bu koca dünyayı atının gezinmesine dar görür bir ulu Türk'tü.¹⁴

1931 yılında yayınlanan Kemalettin Şükrü'nün "Venedikli Köle" ve Aptullah Ziya Kozanoğlu'nun "*Türk Korsanları*" romanlarında Yavuz Sultan Selim'e bazı atıflar vardır. İki romanda da Yavuz Sultan Selim'in sert ve kuşkucu mizacından söz edilir. "Venedikli Köle"de eğlenceye düşkünlüğünden söz açılır.

Yavuz Sultan Selim Esir Kızlar Arasında

1945'te yayınlanır "Yavuz Sultan Selim Esir Kızlar Arasında."¹⁵ Küçük yaşta aile-iyle Gürcistan'dan İstanbul'a gelen Niyazi Ahmet Banoğlu, (1913 doğumlu) hayatını gazetecilikten kazanmış. Dönemin tarihî romanlar rüzgârına dâhil olan Banoğlu, hemen her türden esere imza atmış. "*Yavuz Selim Esir Kızlar Arasında*"nın yayın tarihi 1945. Savaşın bittiği, daha sonra "Soğuk Savaş" olarak adlandırılacak dönem henüz başlamamış olsa da ilk nüveleri görülmeye başlamıştır. Tek Parti Dönemi sonrasında daha çok işlenecek bir temanın işaret fişegidir bu kitap. Türkiye'nin o zamanın yeni dünyasında yer alacağı saf, netleşmektedir.

61 sayfalık, uzun hikâye de diyebileceğimiz "*Yavuz Selim Esir Kızlar Arasında*"da kitabın isminde yer alsa da Yavuz Sultan Selim ana karakterlerden biri değildir. Romanda Yavuz Selim Han'ın düşünce dünyasına, iç çatışmalarına, seferlerinin arka planına ilişkin hiçbir detaya yer verilmez. İsminde Yavuz Sultan Selim'in geçmesi bile şaşırtıcıdır esasen.

Bir dedektif hikâyesidir âdeta. İstanbul'da bazı cariyeler gizemli bir şekilde kaçırlılar. Bu gizemi çözme işini kendi eşi de kaçırılan Şahin üstlenir. Şahin, Osmanlı kıyafetleri bürünmüş bir Amerikan dedektifidir. Avantür bir macera tadında ilerleyen roman Cumhuriyet'in ilk döneminde yayınlanan popüler edebiyat ürünlerinde sık sık tercih edilen trüklere yer verilir. Romanın beş yerinde belirip kaybolan Yavuz Sultan Selim, romana bir dönem romanı tadı katması için seçilmiştir sanki. Çaldıran Savaşı'ndan hemen sonra İstanbul'da başlayan olaylar zincirini anlatır roman. Şahin ve yardımcısı roman boyunca Mısır Seferi olarak anılan Mercidâbık ve Ridaniye savaşlarına giderler. Mahmut iki ordu savaşa başlamadan önce tebdili kıyafetle Mısırlıların tarafına geçer. Anlaşılan odur ki Mısır'dan İstanbul'a esirlerin getirilip satılması gibi İstanbul'dan Mısır'a da esir satışı yapılmaktadır. Ancak Şahin'in Osmanlı kimliği deşifre olur ve casus olduğundan şüphelenerek tutuklanır. Şahin ayrıntılı bir sorgudan geçirildikten sonra Mısır sultanına götürülür. Sultan Kansu Gavri, Şahin'e sorduğu sorulardan sonra onun kendisine hizmet ettiği takdirde zengin olacağını ve kendisine esir kızlar konusunda yardım edeceğini vaat eder. Şahin bunları kabul ederek Osmanlı ordusu arasına gireceğini ve Sultan'a ordunun savaş planı hakkında bilgi vereceğini söyler. Böylelikle Şahin'in iki taraflı casusluk serüveni başlar. Osmanlı ordusuna geldikten sonra Yavuz Han'a Mısır Sultanı ile

aralarında geçenleri anlatan Şahin, bu hizmeti karşısında Yavuz Han tarafından takdirle karşılanır. Ama savaşın kısa süre sonra başlayacak olması Şahin'in tekrar Mısır Sultanı'na dönmesini engeller. Bundan dolayı Şahin, Yavuz Han'ın ordusundan kaçmaya karar verir. Mercidâbık Savaşı'nın en şiddetli anlarından birinde Osmanlı ordusundan kaçmaya muvaffak olan Şahin doğrudan Mısır Sultanı'nın otağına gider ve kendisine, hemen gelemediğini Yavuz Han'ın askerleri tarafından takip edildiğini ifade eder. Mısır Sultanı, kumandanlarının savaş meydanından kaçmaları neticesinde kendi aleyhine gelişen savaştan kurtulabilmek için Şahin'le birlikte hareket etmeye karar verir. Şahin ve Mısır Sultanı tebdili kıyafet savaş meydanından kurtuldukları halde kısa bir süre sonra Sultan hayatını kaybeder. Türk askerlerinin de yaklaştığını gören Şahin oradan uzaklaşıp bundan sonra ne yapacağını düşünürken yardımcısı Mahmut'la karşılaşır. Mahmut, Yavuz Han'ın maiyetine alınarak çavuşluk rütbesine yükseltilmiştir. Bütün Osmanlı askerleri Mısır Sultanı'nı ararken onu bulmak Mahmut'a nasip olmuştur. Sultan ölü olduğu halde başını keserek Yavuz Han'a götüren Mahmut bu olayı sorgusuz sualsiz yaptığı için Yavuz Han'ın öfkesinden fazlasıyla nasibini almış, bazı devlet adamlarının araya girmesiyle idam edilmekten zor kurtulabilmiştir. Mahmut bunun neticesinde her an ölümle karşı karşıya kalabileceği düşüncesiyle Osmanlı ordusundan kaçmayı yeğler. Şahin ve Mahmut yolda daha önce kaçırılan esir kızlardan Mehpare'le karşılaşır. Üçü ipuçlarıyla Halep Esir Pazarı'na giderler. Şahin'in amacı eşi Zehra'yı bulmaktır. Ancak kendisi de kaçak durumundadır. Şahin ihbar edildiği için yakalanır. Şahin'e, teslim olmayı reddedip çatışmalara devam eden Tomanbay'ı teslim olmak için ikna edebilirse serbest bırakılacağı söylenir. Şahin, Tomanbay'ı teslim olması için ikna eder. Şahin kaçak hayatı sürerek Mısır'ın fethinin tamamlanmasından önce Nil Nehri'nin henüz Osmanlılarca fethedilmemiş kısmına geçer. Orada da aksiyon zinciri devam eder ve Mısır fethedilir. Ancak fetihle bitmez macera.

Romanın isminde Yavuz Sultan Selim'in adının anıldığı ilk roman denemesi olması en belirgin özelliğidir. Romanda Yavuz Sultan Selim, komutanlığı, halka karşı merhametli ve yönetim kademelerinde bulunanlara ise müsamahasız davranmasıyla anlatılır.

Romanda, Yavuz Sultan Selim; Mısır Seferi'nin çok cana mal olduğunu söyleyen Yunus Paşa'ya hiddetlenerek onu idam ettirir. Ayrıca cariyelerin kaçırılması da dönemin dolayısıyla da padişahın bir zafiyeti olarak görülebilir.

Yavuz Sultan Selim Niçin Ağlıyor?

Uzunca bir dönem Yavuz Sultan Selim denince akla ilk gelen romanlardan biri oldu “Yavuz Sultan Selim Ağlıyor.”¹⁶ Feridun Fazıl Tülbentçi'nin (1912-1982) yayınlanan ikinci romanı olan “Yavuz Sultan Selim Ağlıyor” ilk defa 1947 yılında okurla buluşur ve çok kısa bir zaman sonra 1951 yılında sinemaya uyarlanır. 471 sayfadan oluşan romanda Yavuz Sultan Selim'in babası ve kardeşleriyle yaşadığı taht kavgaları, kısa taht döneminde gerçekleştirdiği parlak zaferler anlatılır. Tülbentçi, roman-

da Yavuz Sultan Selim'in ve birkaç karakterin aşk hayatına ilişkin bölümlere de yer verir. Türklük temasının ön planda tutulduğu romanda pedagojik gayeler gözetilir. Prof. Dr. Bilge Ercilasun roman hakkında: "Feridun Fazıl Tülbentçi'nin romanları, ortaokul ve lise çağlarındaki gençlere hitap etmek, onlara tarih bilgisi, tarih sevgisi ve okuma merakı aşılamak için kaleme alınmıştır. Tarihî bilgiler dipnotlarla verilmektedir. Bu durum roman sanatına aykırıdır. Fakat çocukluktan henüz çıkmakta olan gençler üzerinde olumlu etkiler uyandırdığı söylenebilir. Yeni yetişme çağlarında olan gençler, pek çok bilgiyi bu şekilde hafızalarına nakşedeceklerdir. Eserde edebî olmamakla beraber doğru ve sağlam bir Türkçe kullanılmıştır."¹⁷ der. Nitekim yazar "anlatıcı" kimliği ile olay akışını kesip kişiler hakkında bilgiler verir ve "taraf" tuttuğunu vurgulama ihtiyacı duyar. Dede Fâtih Sultan Mehmed'in olumlu yönleri hatırlatılıp baba II. Bayezid pasifliğiyle eleştirilir.

Yazar, romanda üstlendiği pedagojik görevi abartır ve yüzden fazla yerde dipnot kullanır. Dipnotlarda Hammer tarihi, Solakzâde tarihi, Elbekrî tarihi, İbni Ayas tarihi, Müneccimbaşı tarihi, Âli tarihi, Tacüttetvarih, Sahaifülahbâr, Münşaat-ı Selâtin, Salnameler, İslâm Ansiklopedisi, Ruznameler, Selimnameler, İ. H. Uzunçarşılı (saray teşkilâtı), yabancı ülkelerin sefaret raporları yer alır.

Yavuz Sultan Selim romanda giriştiği savaşları ve yapmak istediklerini şu sözlerle özetler: "(...) Bizi zaferler bekliyor, ben muzaffer ordularımın başında Budin'e girmek isterim. Çaldıran'da, Mercidâbık'ta ve Ridaniye'de şerefle dolaştırdığımız kılıcımızı, Roma'da ve Cermanya'da da gezdirmek isterim. Bütün İran, memaligimiz içine dâhil olmalıdır." (s. 460) "Doğuda, bizden başka hâkim devlet kalmadıktan sonra batıya dönmek isterim. Rumeli'de yedi kralın taç giymesi ve sikke bastırması çok gelir. Şimdi daha iyi anlıyorum ki dünya benim gibi bir padişaha yetecek kadar büyük değilmiş." (s. 461)

Zeki Taştan, I. Selim'in romana yansıma biçimi hakkında "Yavuz, burada merkezî şahsiyet olmakla beraber, eserde itici rolü tarihî hadiseler sağlar. Yavuz'un burada devlet ve hususi hayatında farklı yönleri ortaya çıkar. Devlet işlerinde müsamaha tanımayan padişah, hususi hayatında duygusal, mülayim ve sıcakkanlıdır."¹⁸ değerlendirmesinde bulunur.

Romanda Yavuz Sultan Selim'in şehzadelikten itibaren iyi bir şair olmasına, ilme duyduğu meraka ve âlimlere gösterdiği saygıya atıflar vardır. Padişahın tarihe özel bir ilgisi vardır. Devlet işlerinde ise çok serttir. Kendisini "cenk için doğmuş" olarak tanımlar. Feridun Fazıl Tülbentçi'nin "Şanlı Kadırgalar" ve "Barbaros Hayrettin Geliyor" da da padişahın adına küçük atıflar vardır. "Barbaros Hayrettin Geliyor" da Hızır ve Oruç reisler Yavuz Sultan Selim'e bir ülke armağan etmek için cihada girerler.

1957'de Sevdâ M. Sezer tarafından kaleme alınan "*Rukiye Hatun*" adlı romanda Yavuz Sultan Selim'in şehzadeligi ve tahta çıktığı dönem anlatılır. Sevdâ M. Sezer'in "*Şah İsmail*" adlı romanında ise Yavuz Sultan Selim'e yer verilmez.

Yavuz'un Pençesi

Oğuz Özdeş (1920-1979) velüt bir popüler roman yazarıdır. 1939'dan 1980'lerin başına ulaşan uzun bir yazarlık kariyeri var. "Yavuz'un Pençesi"¹⁹ 1964'te yayınlandı. Özdeş, pek çok popüler tarih anlatısı çalışan yazar gibi kendi benimsediği siyasi kimlik üzerinden tanımlar Yavuz Sultan Selim'i. Mesela bu romanda Özdeş, Yavuz'un ağzından devşirmeler hakkında olumsuz kanaatler bildirme ihtiyacı duyar. Güçlü bir Türklük vurgusu vardır romanda. Yazar, Yavuz Sultan Selim'e "Bir gün Asya'da Türk-İslâm İmparatorluğu kurulduğunu görmeden ölürsem gözüm açık gideceğim(...)" (s. 113) dedirtir ve "Düşünce birliği, ülkü birliği olmazsa Yavuz nasıl ülkeler fethedecek, mülk-ü devletin hudutlarını Asya'nın içlerine kadar genişletecek, büyük bir imparatorluk kurabilecekti?" (s. 96) yorumunu yapar. Diğer romanlarında görünenden az da olsa aşk da romanın temaları arasında yer alır.

Roman, Yavuz Sultan Selim'in şehzadelik döneminden başlar ve tahta çıkışını, seferlerini ve ölümünü anlatır. Olaylar, Yavuz'un şehzade olduğu dönemde Şah İsmail'le satranç müsabakasında boy ölçüşmek üzere tüccar kılığına girerek Tebriz'e gitmesiyle başlar. Selim, burada genç sultana yenilir. Böylece Çaldıran Savaşı'nın öncülü bir çatışmaya şahit olur romanın okuru. Selim önce kardeşlerine rağmen tahta geçer ve devlet için bir tehdit olarak gördüğü İran'a yönelir. Ordusunun tepkisine rağmen sefere devam eden Yavuz, bu seferden zaferle dönünce Mısır'a yönelir. Oradan kazandığı zaferden sonra da "şirpençe" ile vefat eder. Mehmet Güngör'ün tespitiyle romanda "Eser boyunca çatışma Yavuz Sultan Selim'in kişisel enerjisiyle çevresindekilerin ona yetemeyişi arasındaki gerilimle sağlanır ve bu gerilim inişli çıkışlı bir grafik izler. Kimi zaman askerler sultanı takip etmekten yorulurlar ve Yavuz'un kişisel kahramanlığını vurgulayan millî romantizm yüklü bir sahneyle çatışma kısa süreli bir sonuca bağlanır, kimi zaman sultanın çevresindeki devlet adamları onun kendilerinden beklediğini veremez."²⁰ Özdeş, romanında padişahın özel hayatına pek atıfta bulunmaz. Özdeş'in diğer tarihî romanlarından sık sık tercih ettiği aşk temasına fazla yer vermez. Yavuz, Dilruba isimli bir cariyeye mektuplaşır. Ancak Dilruba hayatını kaybedince romanın bütünlüğüne etkisi olmayan bir karakterin macerası tamamlanır. Yavuz, Özdeş'in romanında daha çok savaşta ordusunun başında anlatılır. Mehmet Güngör, romanın temel meselelerini şu sözlerle özetler: "Eser boyunca çatışma Yavuz Sultan Selim'in kişisel enerjisiyle çevresindekilerin ona yetemeyişi arasındaki gerilimle sağlanır ve bu gerilim inişli çıkışlı bir grafik izler. Kimi zaman askerler sultanı takip etmekten yorulurlar ve Yavuz'un kişisel kahramanlığını vurgulayan millî romantizm yüklü bir sahneyle çatışma kısa süreli bir sonuca bağlanır, kimi zaman sultanın çevresindeki devlet adamları onun kendilerinden beklediğini veremez. Ya bir isteksizlik ya da bir ihanet sonucu kısa süre içinde cezalandırılırlar. Bu gibi gerilim unsurları sürekli birbirini takip eder. Bu küçük çaplı çatışmaların merkezinde elbette ki saraylı devşirmeler ve yeniçeriler vardır."²¹

Romanda kimi anakronik bilgi yanlışları da göze çarpar. II. Selim'in yazdığı "*Biz bülbül-ü muhrık dem-i gülzar-ı firakız,/Ateş kesilir geçse saba gülşenimizden.*" mısraları Yavuz Sultan Selim'e mâl edilir. Çaldıran Savaşı sırasında Şah İsmail'in ya-

nında XIX. yüzyılda yaşayan Avusturyalı tarihçi Hammer'in yer alması da dikkat çekicidir. Şah İsmail, romanda Hammer'e Yavuz Sultan Selim'in cesaretini över.

Romanda Balım Sultan karakteri Yavuz'u "Padişahım, dinin gayesi ahlâktır, fazilettir. İştirim ki vezirlerinizin çoğu devşirmedir. Sarayda bile çok kere Türkçe konuşulmamakta, zat-ı şahaneleri bile şiirlerini Arapça ve Acemce yazmaktadır. Müslümanlık demek, Arapça bilmek, Arapça yazmak değildir. Türk her şeyden evvel benliğini ve dilini muhafaza etmelidir, milletini sevmelidir." sözleriyle eleştirir. Yavuz ise Türkçe şiir yazmadığı için hayıflanır: "Şiirlerimi çoğu defa Acemce yazmış olduğuma şimdi esef ediyorum Hasan Can. İlmi öğreneceğiz, şiir yazacağız diye neredeyse kendi dilimizi unutuyoruz. Cenk kadar, fütuhat kadar bir millete dil de lazımdır değil mi Hasan Can?"

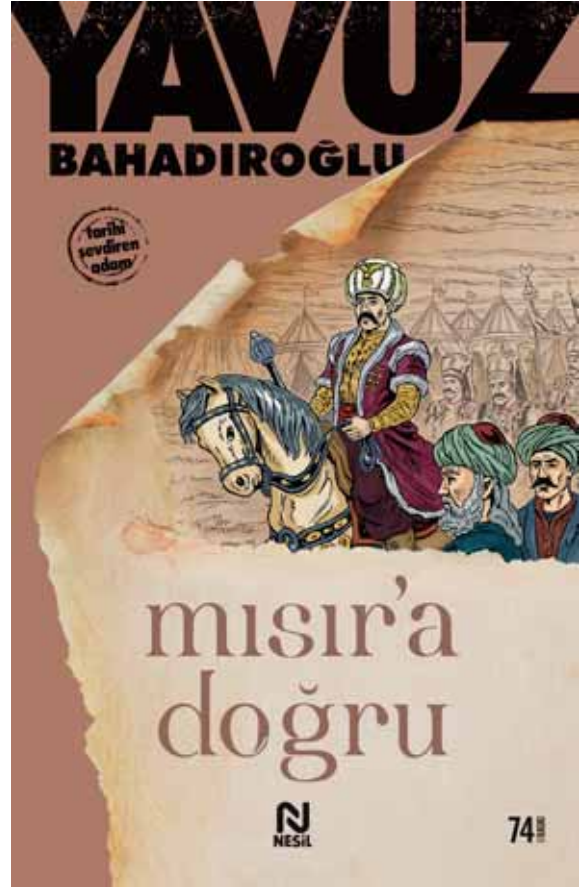
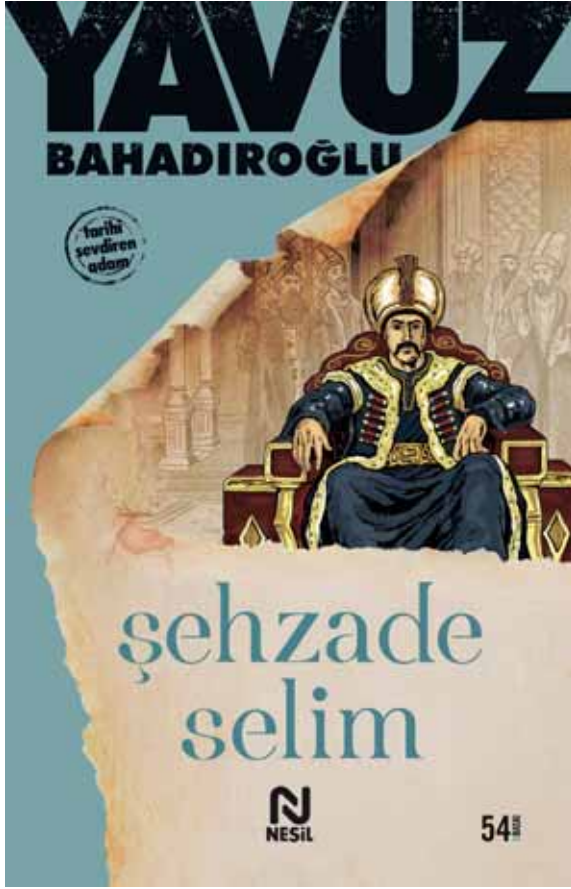
Oğuz Özdeş, 1974'te yayınlanan "*Kartal Başlı Kadırğa*" adlı romanında da Yavuz Sultan Selim'e küçük bir atıfta bulunur. Bekir Büyükarkın'ın 1966'da yayınlanan "*Suların Gölgesinde*" adlı romanında Yavuz Sultan Selim, romanın kahramanı Kurdoğlu Muslihittin'le karşılaşır. Musa Cevat Şakir'in yine 1966 yılında yayınlanan "*Turgut Reis*" adlı romanında Yavuz Sultan Selim'e küçük bir vurgu yapılır. Aptullah Ziya Kozanoğlu'nun 1978'de yayınlanan "*Kızıl Kadırğa*" romanında da Yavuz'a atıf vardır. 1991 yılında İsmail Yılmaz tarafından Mimar Sinan'ın hayatını roman formatında aktaran "*Çanlar Sustu*" romanında Yavuz Sultan Selim, acımasız bir hükümdar olarak yer alır.

Yavuz Sultan Selim Han

Popüler tarihî romanlar kaleme alan Orhan Deliorman (1933-2006) bir gazeteci-yazar. İmam-ı Şamil, Tarık Bin Ziyad gibi çalışmaları da olan Deliorman'ın Tam adı "*Hadim-ül Haremeyn-iş-Şerifeyn Yavuz Sultan Selim Han*"²² olan romanı 1969 yılında yayınlanır. Roman 304 sayfadır. Kitap, Yavuz Sultan Selim Han'ın doğumundan vefatına kadar geçen süreçte gerçekleştirdiği taht mücadelesini ve yaptığı savaşları konu edinir. Bu sefer ana kahramandır Yavuz Sultan Selim. Babası II. Bayezid'le arasındaki karakter farklılıklarının altının çizilmesiyle başlayan roman, o dönemde fetihlerin yavaşlamasına dikkat çekilir. Şah İsmail'in Osmanlı Devleti için bir tehdide dönüşmesinin ilk işaretlerini Şehzade Selim fark eder. Bu sırada Şehzade Selim ordu tarafından sevilir ve Şehzade Ahmet'le arasında bir taht rekabeti başlar. Şehzade Selim daha Trabzon'da vali iken bazı fetih hareketlerine girer.

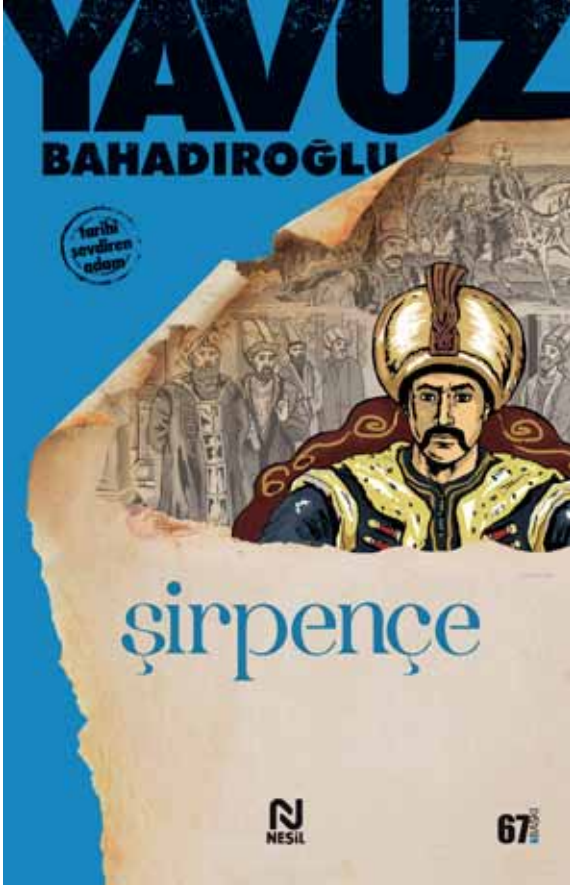
Yavuz Bahadıroğlu'nun Üçlemesi

Asıl adı Niyazi Birinci olan yazar müstear ismini seçerken Yavuz Sultan Selim vurgusu yapar. Sunguroğlu serisiyle meşhur olan yazar Yavuz Sultan Selim'le ilgili olarak çok kalem mesaisi yapar. 232 sayfalık "*Şehzade Selim*"²³ adlı kitap, yazarın Yavuz Sultan Selim Han hakkında yazdığı üç kitaplık serinin ilk romanıdır. İlk roman Yavuz Sultan Selim'in henüz Şehzade Selim olduğu dönemi anlatır. Onun babasıyla ve kardeşleriyle yaşadığı taht mücadelesini konu edinir. Roman karakter-

ri Yavuz babasını “Afyonkeşler gibi ikbalden uyuşmuş vüzerânın elinde oyuncak olmaktan onu kurtarmalıyız. Yok kurtaramazsak, saltanat makamını terk etmesini istemeliyiz. Allah bilir ihtiras değildir bizimkisi, saltanatın ateşten gömlek olduğunu bilecek yaştayız. Dünyevi ve uhrevi mesuliyetlerini müdrikiz. Eğer padişah olursak, ilk seferimiz Safevî üstüne olacaktır. İkincisi Arap âlemine.”²⁴ sözleriyle eleştirir. Bu cümleler aynı zamanda da Yavuz Bahadıroğlu’nun okurunu yöneltmek istediği dünya görüşünün arka planını yansıtır. Yazar, romana müdahil olur ve fikirlerini bu yolla romana aktarır: “Her iki taraf da Allah Allah diye haykırıyordu. İki tarafın da inandığı dava aynıydı. Lakin küçük ayrılıklar körüklenerek şişirilmiş, masum istekler bir felaket gibi takdim edilmiş, yüz yüze gelip meseleleri görüşmek gibi tutarlı bir yol dururken bundan imtina edilmiş ve nihayet bu savaş kaçınılmaz hale getirilmişti. Kim mesuldü? Bunu hesap edecek vakit değildi. Akıllarından bile geçirmiyorlardı. Savaş başlamıştı ve mutlaka kazanılması gerekiyordu.”²⁵

Serinin ikinci romanı “*Şirpençe*”²⁶ Çaldıran Savaşı’nı merkeze alır. “Okuyucularla Sohbet” başlıklı ilk bölümünde romanı yazmasının sebebini ve okurundan beklentisini özetler: “Şu elinizdeki kitap, şüphesiz, bir tarihî araştırma değil, bir romandır ama kaynağını gerçekten alan, Yavuz gibi dünya çapında bir dehanın hal ve tavırlarını, hareketlerini değerlendirerek okuyucuyu senteze gitmeye çağıran bir romandır.”²⁷

Yavuz Sultan Selim, ideallerini “(...) Milletim için, devletim için yüce arzularım var. Acemistan’ı, Mısır’ı istiyorum. Milletimin dünyanın en büyük, en ileri milleti olmasını istiyorum.” (s. 11) Bu düşünce, “Müslümanları bir sancak altında toplama (...)”²⁸, “(...)

Hint ellerine kadar uzanma (...)”²⁹ sözleriyle özetler.

Üçüncü roman “*Mısır’a Doğru*”³⁰ ise Mercidabık ve Ridaniye Savaşları’nı konu edinir.

“İlk romanlarımda şimdi kabul ettiğim bir hata var. O da şu: Kılıcın parıltısı gözlerinizi o kadar kamaştırıyor ki, ne güzel sanatlara ne de medeniyetteki konumlarına girebiliyorsunuz. Çünkü çok büyük zaferler var. Kılıç felaket derecede parlıyor. (...) Askerî parıltılar o kadar çok dikkatimi çekti ki diğer yönlerine bakmadım. Ama aynı askerî parıltı günümüzde çok fazla itibar görmüyor. Bu sefer tarihe biraz daha dingin bir şuurla eğiliyorsunuz. Bir devlete bu kadar büyük zaferler kazandıran yapı ne? diye düşünüyorsunuz. Niye diğer devletler daha büyük ve kalabalıkken başarısız oldular da, bunlar onlara üstünlük sağladı. Hangi saikle? Bu defa toplumu yeniden keşfe çıkıyor, bireyi ele alıyor, derinleştikçe derinleşiyorsunuz. O zaman başarısızlıklarının sebebini daha iyi anlıyorsunuz.”³¹

Yavuz Bahadıroğlu, bu üç roman dışında Yavuz Sultan Selim hakkında makaleler ve denemeler yazıp onları da farklı başlıklar altında kitaplaştırır, konferanslar, söyleşiler, radyo ve televizyon programları yapar ve sık sık adaşı padişaha atıfta bulunur. “Yavuz Sultan Selim seferden dönerken halife olmuştu. Üsküdar’da karargâh kurdu. Halk sokağa çıkmış alkışlamak için bekliyordu. O, ‘Ben Peygamber Efendimizin (s.a.v.) emri üzerine hilafet sancağını yüceltmek için bu sefere çıktım. Sonra kıyafetini değiştirip bir tekne ile Sarayburnu’na geçerek gizlice Topkapı Sarayı’na geçti. Tellal, ‘Padişah hazretleri seferden gelmiştir. Yorgundur. Lütfen alkışlamayınız’ diye sesleniyor.”

Cihan Padişahı Yavuz Sultan Selim

Ebubekir Subaşı’nın kaleme aldığı “*Cihan Padişahı Yavuz Sultan Selim*”³², I. Selim’in şehzadeliği döneminde başlayıp Kanûnî Sultan Süleyman’ın yerine geçmesinden sonrasına, Mohaç Zaferi’ne kadar devam eder. Romanın yazarı romandan

ayrı olarak bir de “Gençler İçin Yavuz Sultan Selim” adlı bir çalışmaya daha imza atmıştır. Alparslan, Fâtih Sultan Mehmed, Halid Bin Velid, Selahattin Eyyûbî, Hz. Hamza, Barbaros Hayrettin Paşa gibi kahraman odaklı tarihî romanlar yazan Su-başı, romanda Yavuz Sultan Selim’i “(...) uzuna yakın boyu, yuvarlak yüzü, rekoç burnu, iri pazusu, geniş göğsü, çatık siyah kaşları, sakalsız (...)”³³, “(...) pala bıyıklı, aslan pençesine benzeyen eli olan (...)”³⁴ cümleleriyle tasvir eder.

Tarihî bilgiler, roman boyunca “pedagojik” kaygılar ön planda tutularak romanda aktarılır.

Savaşçı Yavuz

Bu yazı çerçevesinde ele aldığımız yazarların en genci Okay Tiryakioğlu. 1972 doğumlu Tiryakioğlu, başlangıçta Gotik korku ve gerilim romanları yazmış, daha sonra tarihe yönelmiştir. Tarih konusunda velut bir yazar olan Tiryakioğlu, 2009 yılında yayınlanan “Yavuz” adlı romanında dönemin savaşlarının anlatımına ağırlık veren bir kurgu inşa etmiştir. Romanda Türklük vurgusu çok güçlüdür. Sadece Osmanlı Devleti’nin değil onun savaştığı Safevî ve Memlûk devletlerinin de Türk oldukları vurgulanır. Bu anlamda şu alıntı manidar olacaktır: “Julius devam etti, ‘Şah İsmail’in ordusunun ve sarayının ezici çoğunluğu Türk. Ordu, devlet ve saray dili Türkçe. İsmail şiirlerini dahi Türkçe yazıyor. Buna karşın Türklerde eğitim dili Arapça, seçkin saray dili ise Farsça.’ Kardinal muzip bir ifadeyle güldü, ‘Birbirlerine öykünen, ancak üstünlük iddiası yüzünden birbirleriyle çatışan aynı kandan insanlar. Hâkimiyetleri altında olan Mekke ve Medine yüzünden, hepsine birden üstünlük taslayan diğer bir Türk devleti olan Memlûkleri de unutmamalı.’”³⁵

Okay Tiryakioğlu, 2014 yılında yayınlanan “Çaldıran: Kılıçların Şiirlerin Savaşı” altbaşlığı ile yayınladığı “Kurt ve Kuzgun” romanında, Çaldıran Savaşı’nı, 2016 yılında yayınlanan “Kayıp Sır” romanında Mısır Seferi’ni merkeze alarak ilerler ve bu seferle Portekizlilerin Hz. Muhammed’in naaşını çalmayı amaçlayan bir komplosuna atıfta bulunur. Yavuz Sultan Selim, seferi bu komploju bozmak için yapmıştır romanda işlenen fikre göre.

Ayrıca Aydan Gündüz’ün “Yavuz: Roma Sultanları” (2011), Şükrü Altın’ın “Aşkın Adı Yavuz – Cariye” (2016), İbrahim Murat’ın “Sultanın Öfkesi Yavuzun Sevdası” (2016), Yiğit Recep Efe’nin “Kumandan Yavuz Sultan Selim” (2017), Reşat Gürel’in “Satrançla Örülen Dünya” (2017), Mehmet Işık’ın “Son Türkmen” (2017), Cihan Erdem’in “Cellat” (2017) romanları Yavuz’u konu edinen romanlar arasında yer alır. Batuhan İşçi’nin 2010 yılında yayınlanan “Yolculuğun Gölgesinde Cinayetler” ve Oğuzhan Aslan’ın “Kıyamet Günlüğü/Kayıp Hanedan” romanları, Yavuz Sultan Selim’e yer veren romanlar arasında polisiye kurgunun imkânlarından yararlanmayla dikkat çeken iki çalışmadır. 2010’lu yıllarda Yavuz Sultan Selim konusunda bir nicelik patlaması yaşandığı rahatlıkla ifade edilebilir. Bunda İskender Pala’nın 2010’da yayınlanan “Şah ve Sultan” romanının okur tarafından çok karşılık bulmasının da bir payı olsa gerek.

Şah ve Sultan

İskender Pala'nın "*Şah ve Sultan*"³⁶ romanı Yavuz Sultan Selim'in diğer dönemlerini anlatsa da Çaldıran Savaşı çerçevesinde Şah İsmail'le mücadelesini merkeze alan bir romandır. Yavuz Sultan Selim'in henüz şehzadeyken bir derviş kılığına girip Şah İsmail'le satranç oynamasını hikâyeleştiren Pala, Safevî Devleti'nin Osmanlı Devleti'nin doğusu üzerindeki emellerine yer verir. Şah İsmail'in Çaldıran'da yenilmesinden sonra söylediği sözler çarpıcıdır: "Ben Timur olmayı istemedim. Selim gibi davranmayı istemedim. Adı Safevî olsa, Osmanlı olsa ne? Türk'ü Türk'e kırdırmayı istemedim. Timur'un esir aldığı otuz bin Osmanlı'yı Timur'un elinden kurtaran atalarım vaktiyle onları serbest bırakıp yurtlarına göndermişti. Oysa şimdi Selim ne yaptı? Tuz ekmek hakkını unutup önce Çaldıran'da otuz bin yiğidimi kıydı, sonra şehrimden, yurdundan sanatkâr adamlarımı toplayıp gitti. Bu yetmedi, haremimizi de aldı, ardından sürükledi. Taçlı Hatun'umu, gözümün nurunu alıp götürdü."³⁷

Çok satan kitaplar arasında yer alan "*Şah Sultan*" romanı farklı çevrelerden bambaşka sebeplerle ağır eleştiriler de yapılır. Bu ağır eleştirilerde siyasi sebepler ve tarihi gerçeklikle roman arasındaki farklılıklar iki başlık altında toplanabilir.

Yavuz'un Efetürk Olarak Portresi

Hasan Basri Bilgin'in kaleme aldığı "*Efetürk Yavuz Han*"³⁸ Fâtiḥ Sultan Mehmed'in vefatından önce oğlu Şehzade Cem'e bir an önce tahta oturması için haber gönderdiği Kara Manas'ın düştüğü pusudan Şehzade Selim tarafından kurtarılmasıyla başlar. Roman boyunca Yavuz, sürekli batıyı fethi amaçlamaktadır ancak doğudaki sorunlarla ilgilenmek zorunda kalır.

Hatta romanda Yavuz, Mısır Seferi'nden sonra nihayet İspanya'ya kadar ilerleyecek bir fetih hamlesi içerisine girmeyi planlarken vefat eder.

Romanın ismi Yavuz'un küçükken dedesi Fâtiḥ Sultan Mehmed'in yanında yaşadığı bir olaya dayanır. Fâtiḥ Han, yanında İtalyan ressam Bellini varken Hisar'da Şehzade Selim'i yaşıtı olan çoban çocuklarıyla güreştirir. Şehzade hepsini yener. Bunun üzerine İtalyan ressamın "Eroe Türk" demesinden sonra şehzadeye Efe Türk olarak seslenilmeye başlanır.³⁹

Romanın daha başında yüceltilir Yavuz Sultan Selim: "Ölümü öldürmüş, gözünü budaktan sakınmayan gerçek cengâver. Hak ve hakkaniyete bağlı üstün bir kişilik. Allah'tan başka kimseden korkmayan 'gönlü öbür dünyaya sevdalı' bu dünyayı hiçe sayan, Allah'tan başkasına kul olmayan bir büyük fani dünya umursamazı... Bir Alparslan..."⁴⁰

Efetürk Yavuz Han'da, Sultan I. Selim "Yavuz Selim, parlak zekâsının süslediği naif duruşunun yanında, albenili görünümüyle yaşıtlarından üstün fiziksel güzelliğe sahip, orta yaşına rağmen genç görümlü mütevazı bir padişah! Ancak bu hasleti, onu her yönüyle tanıyıp, yakın sohbetine katılınca anlaşılıyor... Tanımayanlar için ilk in-

tiba; omzunda taşıdığı ‘her an kınından fırlamaya hazır’ çifte kılıcı, ‘en çok kullandığı eşya olarak’ kılıçlarının sedef kakmalı kabzasını tutmaktan nasırlanmış, (...) mutlaka uzak durulması gereken bir korku abidesi...” (s. 249)” sözleriyle tasvir edilir.

İki Roman Bir Padişah

Ayşe Tulun ise Yavuz Sultan Selim’in hayat hikâyesini iki ayrı roman halinde kitaplaştırır. İlk roman “*İki Hükümdar Bir Kadın*”, ikinci roman ise “*Tac-ı Sultan Selim*” adını taşır. İlk roman Fâtih Sultan Mehmed’in 1470 yılında, sarayın müneccimbaşıyla yaptığı konuşmayla başlar, Çaldıran Savaşı sonrasında biter. İkinci roman ise ilk romanın bittiği yerden başlar, Yavuz Sultan Selim’in Taçlı Hatun’la aşkını odak noktasına alır. Taçlı Hatun, Çaldıran Savaşı’nın esirelerinden biridir. Bu roman, Yavuz Sultan Selim’in vefatıyla noktalanır. Padişah, Taçlı Hatun’a olan aşkıdan bile üstün tuttuğu ülküsünü romanda şu sözlerle açıklar: “Niyetim Allah yolunda cihat etmek, gayretim İslâm’ı her yerde hâkim kılmaktır.”⁴¹ ve “Amacım İslâm dünyasını bir bayrak altında toplamaktır. İslâm dünyasındaki bütün fitneleri yok etmektir. Müslümanların huzur içinde yaşamalarını sağlamaktır.”⁴²

İda’nın Merhameti Yavuz’un Küpesi

Roman biri XVI. yüzyılda, diğeri XXI. yüzyılda geçen iki ayrı olaylar silsilesi şeklinde ilerler. Günümüzde geçen kısmında bir gazetecinin Yavuz Sultan Selim’in gerçekten küpe takıp takmadığının araştırılması anlatılır. Ulaştığı bilgiler, muhabirlik yapan Behzat’ın mitolojideki adı İda olan Kaz Dağları’na gitmesine sebep olur. Padişahın dört yakın koruması buraya yerleşmişler, askerlerden birinin diktiği ağaç da geçen yüzyıllar içinde dilek ağacına dönüşmüştür. Olaylar küpenin sırrını bulmak için gidenler arasına define avcılığı için katılanların başlattığı bir çatışmaya döner. Bu çatışma da olayların gerilimini arttırır. Yavuz Sultan Selim, anlatı içindeki tali bir kişiliktir. Geçmişe atıflarda bahsi geçtikçe yer alan Yavuz Sultan Selim hakkında romanda çizilen portrede negatif yönler fazlasıyla baskındır. Şu cümleler tasvir edilir padişah: “(...) Kırk beşinci yaşımı burada, kendisine mektuplarla sövgüler düzen Şah İsmail’in sarayında karşılayıp, kadınlarıyla halvet olarak geçirmeyi aklına koymuş öfkeli bir adamdı.”⁴³ Öfkesi ve sertliğiyle tasvir edilir. Bir yandan da rüya tâbirlerine günlük hayatında çok önem veren bir şairdir Yavuz Sultan Selim.

Romanda Yavuz’un nedimi Hasan Can’ın günlüğü XVI. yüzyıl ile XXI. yüzyılı birleştirir. Romanda kimi kurgu çelişkileri de mevcuttur. Mesela metnin ilk kısmında doktora tezi olarak atıfta bulunulan kurgu çalışmadan sona doğru doçentlik tezi olarak bahsedilir.

Çaldıran’ın İsmail’i

Reha Çamuroğlu’nun “*İsmail*”⁴⁴ romanının ana karakteri Şah İsmail’dir. Onun hayatını merkeze alan Çamuroğlu, Şah İsmail’in en büyük rakibi olarak Yavuz Sultan Selim’e yer verir. Egemen Ozan Sönmez Yavuz Sultan Selim’in romandaki rolünü:

“Eserin sonlarına doğru esere dâhil olan Yavuz Sultan Selim hakkında çok fazla açıklama yapılmamıştır. Onun eserde varoluş sebebi, Şah İsmail’le gerçekleştirmiş olduğu savaş vesilesiyledir. Ancak yazar yine de Sultan Selim’in savaştan önceki durumu hakkında açıklamalar yapmaktan geri kalmamıştır. Eserde baş karakterin karşıtı olarak kurgulanan Sultan Selim, eserin bakış açısına göre bir antagonist karakterdir.”⁴⁵ sözleriyle değerlendirir.

Ayrıca Yaşar Çalışkan’ın 1995’te yayınlanan “*Yavuz Sultan Selim-İslâm Birliği Siyaseti*”, Celil Zengin’in 2013’te yayınlanan “*Sancağı Ben Taşıyorum*” adlı roman da Yavuz Sultan Selim’i konu edinen diğer romanlardır. Solmaz Kamuran, 2000 yılında yayınlanan ve Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Seferad Yahudilerini Ester Kira’nın özelinde anlatan “*Kiraze*” romanında küçük bir Yavuz atfı vardır. Cahit Ülkü ise 2001’de yayınlanan “*Pargalı İbrahim Paşa*” ve 2002’de yayınlanan “*Rüstem Paşa*” romanlarından Yavuz Sultan Selim’in ismini anar.

B-Tiyatro’da Yavuz

Tiyatro, aynı zamanda kitlelerin eğitim ve bilinçlendirme aracı olarak görüldü. Tiyatro ile tarihin buluşma noktalarından biri de tiyatronun bu yönü idi. Tiyatro edebiyatı ile tarihin kesişim noktalarını ve birbirlerine kattıkları enerjiyi İlber Ortaylı şu sözlerle tespit eder: “Tarihçiliğin devirden devire değişen fonksiyonu, metodu ve yöneldiği amaçlar, çağın tarihî oyunlarında da aynen görülür. Bu nedendir ki tarihî oyun işin aslında, derin bir kritiğin, düşünsel zenginliğin yansıdığı alan olmuştur. Tarihî tiyatro oyunları, kalitesinin yüksekliği ölçüsünde, yazıldıkları dildeki tiyatro edebiyatının görkemini arttırmıştır.”⁴⁶

Yavuz Sultan Selim’in hayat hikâyesine tiyatro sanatı da duyarsız kalmadı elbette. Yavuz’u edebiyatın, daha doğrusu entelektüel hayatın gündemine dâhil eden Namık Kemal’in oğlu Ali Ekrem Bolayır da babası gibi tiyatroyla ilgilenmiş ve bazı oyun metinlerine imza atmış. Metin And’dan öğrendiğimize göre “Ali Ekrem Yavuz Sultan Selim adında dört perdelik ‘manzum facia-i tarihiye’ye başlamışsa da, birinci perdesinin ikinci sahnesine kadar yayınlanan bu oyunun bitirilip bitirilmediğini bilmiyoruz.”⁴⁷

II. Meşrutiyet sonrasında Yavuz Sultan Selim de tiyatronun gündeminde “İttihâd-ı İslâm” başlığı altında geldi. Devletin ve İslâm âleminin durumu I. Selim’i ideal bir mesaj taşıma aracı olarak tiyatro temaları arasına dâhil etti. Yusuf Kenan’ın “Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyaseti” adlı oyunu bu anlamda önemlidir. Yusuf Kenan’ın fikri ilham kaynağı Namık Kemal’dir elbette. Namık Kemal sadece Yusuf Kenan’a ilham kaynağı olmamıştır elbette. “Millî romantik bir tavrıla, geçmişin ihtişamını günümüze taşıma gayreti içerisinde gördüğümüz Namık Kemal’in, kendinden sonra gelen nesil tarafından da örnek alındığına şahit oluyoruz. Özellikle Celâleddin Harzemşah’ta ‘İttihâd-ı İslâm düşüncesinin benimsetilmesi gayretleri açıkça görülmektedir. Hâmid’in Tarık adlı eserinde de aynı fikre hizmet edildiğini biliyoruz.”⁴⁸ Yusuf Kenan’ın fikrî anlamda bir başka ilham kaynağı ise Yusuf Akçu-

ra'nın “*Üç Tarz-ı Siyaset*” adlı kitabıdır. Akçura, kitabında İslâmcılık düşüncesinin tohumlarının Yavuz Sultan Selim döneminde atılmaya başlandığını söyler. “Yıldırım Bâyezîd Fâtih Mehmed ve Sokullu Mehmed bu fikre hizmet itmişlerdir. Selim-i Evvel’in ise hemen her hareketinde tevhiid-i âlem-i İslâmiyyet arzusu zahirdir.”⁴⁹ Yusuf Kenan’ın altı perde ve yirmi altı ‘celse’den oluşan eseri “Devletin bekâsı için, önüne çıkacak bütün engellerin –kardeş veya baba da olsa– yok edilmesi gerektiği düşüncesi üzerine kurulmuştur. Eserin bir yerinde İttihâd-ı İslâm düşüncesinin Yavuz’un benimsediği bir yol olduğu bizzat Yavuz’a söylenir.”⁵⁰

Oyunun büyük bölümünde Yusuf Kenan, fikirlerini Yavuz Sultan Selim karakterine söylediği monologlar aracılığıyla iletilmesiyle ilerler. Yavuz Sultan Selim, batıya sefer yapan dedelerini eleştirir ve asıl seferlerin doğruya yapılması gerektiğini savunur. Devlet açısından gerçek tehlike ve fırsat doğudadır. Yavuz karakteri: “Roma’ya sahip ve hâkim olmak milletin hayat ve istikbalini temin edemez.” der.

Yavuz Sultan Selim’in hayatından 17 aylık bir dönemi sahneye aktaran eser boyunca vakanın geçtiği dönemde “anakronik” olarak değerlendirebileceğimiz modern “vatan” ve “millet” kavramına önemli bir yer tutar. I. Selim döneminde “mülk” ve “tebaa” kavramları geçerliydi. Bu arada “Vatan” kelimesini modern anlamında ilk kez Namık Kemal’in kullanmış olması elbette şaşırtıcı olmayan bir detaydır. Haluk Öner’in isabetli tespitiyle “Edebî eserlerin kaynağını tarihten alsa dahi belgesel nitelik taşımadığı, birebir tarihe uymak zorunda olmadığı gerçeği göz ardı edilmeyerek denebilir ki yazar, Tanzimat sonrasında kullanılmaya başlanan “vatan” ve “millet” kavramlarındaki ısrarlı vurgusunu, belli bir ideolojiyi yayma konusunda işlevsel kılmaya çalışmıştır.”⁵¹

Yusuf Kenan da bu çerçevede Yavuz Sultan Selim karakterinin söylenmesi için şu monoloğu kaleme alır:

Bugün memleketin her bir tarafı ihtilal ve karışıklık yangınları içinde yanıyor. Acemistan’da baş gösteren bir fitne ateşi yavaş yavaş Anadolu’nun her tarafına yayılıyor. Ecdadımın, temelini kanlar dökerek kurmuş olduğu Osmanlı hükümeti kökünden sarsılıyor. Vatan lisan-ı manevisiyle “Beni kurtaran yok mu?” diye feryad ediyor. Acaba kardeşim Ahmed Han vatani, milleti yuvarlanmak üzere bulunduğu uçurumdan kurtarabilmek için ne çare düşündü, ne çare düşünecek?.. Hayır, hayır, o, hiçbir şey düşünmedi ve hiçbir şey düşünmeyecek. Çünkü onun süslü sarayları, güzel haremeleri, hanendeleri, sazandeleri var. Çünkü o, kulaklarını musiki nağmeleriyle doldurdu. Artık milleti tehdit eden tehlikeyi göremez, milletin feryadını, iniltisini işitemez.

I. Selim’in, oyunda dedesi Fâtih Sultan Mehmed’i batıya yöneldiği için eleştirmesi de ilginçtir. Yusuf Kenan, oyunda Yavuz Sultan Selim’in hayatının tamamını değil kardeşleriyle taht mücadelesini ve Çaldıran Savaşı’nı anlatır.

Necmettin Özmen, Yusuf Kenan’ın oyununda yer alan Yavuz Sultan Selim’in karakterize ediliş yönlerini şu sözlerle özetler:

“Doğu Seferi sırasında Erzincan’da, ordugâhta iken yeniçerileri geri dönmek için kışkırtan, hainlik yapan Hemdem Paşa’nın katli emrini verir. Yavuz Selim, Hemdem Paşa’nın ardından şunları söyler: ‘Bugün bir vezir daha kaybettim. Bugün kalbimde bir düğüm daha peyda oldu. Bugün mahfaza-i hatıratıma bir kan lekesi daha düştü.’⁵² Yavuz Selim başka bir yerde şöyle der: ‘Tarihler beni zalim diye yazacak ama Cenâb-ı Kibriya ne kalple, ne maksatla bu kanları döktüğümü; bu kanları dökmeye mecbur kalışında ne kadar vicdan azabı içinde yaşadığımı elbette bilir.’⁵³ Oyunun bir başka bölümünde şunları söyler: ‘Hakikati takdir edemeyen tarihler beni Cengiz ve Timurlenk kadar merhametsiz şefkatsiz gösterecek.’”⁵⁴

Yavuz Sultan Selim denince akla ilk gelen isim Turan Oflazoğlu’dur. Oflazoğlu, tercih ettiği epik tiyatro tarzı üzerinden bir tema olarak tarihe pek çok oyunda yer vermiştir. İnci Enginün’ün Oflazoğlu’nun tiyatro edebiyatı içindeki önemli yerini “Oflazoğlu’nun eserleri yeni Türk edebiyatının kaynakları olan batı, halk ve dîvan edebiyatlarından gelen unsurların bir sentezidir. Denilebilir ki, Yahya Kemal Beyatlı’nın şiirimizde yaptığı büyük sentezden sonra, tiyatrodaki bu yenilik sadece Oflazoğlu tarafından gerçekleştirilebilmiştir.”⁵⁵ sözleriyle tespit eder. “Yavuz Selim” adlı oyun Oflazoğlu’nun tarihle tiyatroyu buluşturan kariyerindeki önemli oyunlardan biridir. Yavuz Selim, A. Turan Oflazoğlu’nun 1998 yılında yayınladığı iki perdelik bir trajedidir. Yavuz Sultan Selim’in şehzadeligi ile vefatı arasındaki zaman dilimini anlatır. Oyun, Selim’in şehzade iken babasını Şah İsmail’e karşı uyarması ama babası tarafından ciddiye alınmamasıyla başlar. Padişah artık devletine hâkim olmamaktadır. Osmanlı Devleti için bir bekâ sorunu söz konusudur.

Turan Oflazoğlu, Yavuz Sultan Selim’in “ideallerini” şu sözlerle ifade eder:

Çünkü benim devrim hareket devri olacak. Bir seferden zaferle dönünce yan gelip yatmak yok. Yeni seferler için yeni zaferler için yani durmadan çaba harcanacak durmadan... Asıl amaca ulaşınca dek, cihan devletini kuruncaya dek. Bütün insanları tek düzende birleştirenceye kadar savaşaacağız. Sürekli barışı, huzuru sağlayınca kadar en çetin, en kanlı savaşlardan dahi kaçınmayacağız. Bunları göze alıyordunuz ağalar.⁵⁶

Oflazoğlu’nun tarihî şahsiyetler üzerinden “insanı” anlatmayı amaçladığı oyunlarından bazıları Deli İbrahim, Sokrates Savunuyor, IV. Murat, Bizans Düştü (Fatih), Genç Osman, Dörtbaşımamur Şahin Çakırpençe, Kösem Sultan, Cem Sultan, Kılıç ve Ney (III. Selim), Sinan, Kanuni Süleyman (1996 Atatürk Kültür Merkezi Ödülü), Yine Bir Gülnihal, Yavuz Selim, Korkut Ata’dır. Selami ve Yakup Alan’ın hem yazarı hem de Yavuz Selim adlı oyununu değerlendirdikleri çalışmasında şu tespitleri sıralarlar: “A. Turan Oflazoğlu da tarihî olayları kaleme aldığı eser vasıtasıyla hem devrine mesajını iletme hem de muhatabının zihninde bir tarih şuuru uyandırmak istemiştir. İnsanlık âleminde hayretlerle şahit olunan gelişmelerin hep güzel fikirlerin sonraki nesillere devredilmesi ve taklitler neticesinde meydana geldiğini belirten yazar, insan ruhunun da gelişebilmesi için güzel örneklerle ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Bu sebeple de Yavuz Selim adlı eserinde olduğu gibi oyunlarında

genelde seyircisine rol model kahramanlar sunmuştur. Yazarın bu eserde, Sultan Selim'in şahsiyeti üzerinden topluma kazandırmak istediği niteliklerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Kararlılık, fedakârlık, planlı olma, tarihe bilinçle bakma, teknolojiyi ve yenilikleri takip etme, idealleri için yaşama."⁵⁷

Tarih profesörü de olan Caner Arabacı tarih temalı tiyatro oyunlarına da imza atmıştır. "Çanakkale Siper Okulu", "Şahin Bey" isimli oyunlarının yanı sıra kaleme aldığı "Yavuz Selim" adlı eseri, padişahın hayatının tamamını konu edinir. Caner Arabacı'nın I. Selim'i ideallerini "Allah zafer nasip ederse, İslâm âlemini bir sancak altında toplamak yürekten isteğimdir. Onun için belki Mısır, Hind eli ile Türkistan'a bu dileğimizi gerçek kılacak seferlerimiz olacaktır... Papalığın bütün Hristiyan âlemini kutsal ittifak namı altında birleştirip üzerimize kışkırttığı zamanda önce doğuda birlik sağlanmalı, sonra batıya dönülmelidir."⁵⁸ sözleriyle özetler.

Caner Arabacı'nın oyununda Türk-İslâm birliği mesajı çok vurgulanır. Yavuz Selim, Türk birliğine vurgu yaparak Çaldıran Zaferi hakkında şunları söyler:

Doğu Türk hakanlığı Özbekler, Kırgızlar, Buhara-Semerkant, Kaşgar ve Hint ilindeki Yeni Delhi Türk sultanlığı ile aramıza hâlâ bir kanlı kama gibi Safeviler sokulduktan sonra Çaldıran nedir ki? Sadece bir başlangıç.⁵⁹

Yavuz Selim, daha sonra büyük dîvan toplantısında tartışmalar olurken Mısır Seferi'nin gerekçesini şöyle açıklar:

Şimdi tarihin bize yüklediği vazifeyi yani, Türk ve İslâm âlemini birleştirme görevini yerine getirmeliyiz. Büyük idealin engeli elbet büyük olacaktır.⁶⁰

Mısır Sultanı Tumanbay esir alınınca Sultan Selim'e: "Siz ateşli silahlarla yendiniz bizi, kahramanlıkla değil." deyince Yavuz Selim şöyle der: "Neden siz de silahlar edinmediniz, en son, en yeni, ateşli silahlardan? Düşmana karşı aynı silahlarla karşılık verilmesi buyrulur Kur'an'da. Hem Kur'an'a uyulmalıdır hem de çağın gereklerine. Kur'an'a uymayan İslâm'dan ayrılır, çağa uymayansa dünyadan. Kısacası, yalnızca kahramanlık yetmez."⁶¹

Yavuz Sultan Selim'in kardeşleriyle taht mücadelesini işleyen Arabacı, babasıyla olan taht mücadelesinden hiç bahsetmez. Caner Arabacı, Yavuz Sultan Selim'in ölümü sebebiyle gerçekleşemeyen batı seferinden de bahseder.

Sonuç

Batılılaşma döneminde yeniden "kimlik" inşası ve yenilmişlik, dağılmışlık psikolojisini aşma kaygısı içinde Yavuz Sultan Selim karakteri ilham verici bir tarih figürü olarak seçilmiştir. Bu seçimde Namık Kemal'in "Evrak-ı Perişan" ismi altında bir araya getirdiği risalelerden birini Yavuz Sultan Selim'e ayırmasının da büyük bir payı vardır. Yavuz Sultan Selim, Yeni Türk Edebiyatı döneminde önce ağırlıklı olarak tiyatroya ilham kaynağı olmuş, daha sonra bu ağırlık romandan

yana değişmiştir. Bu değişimde tiyatro ve romana yüklenen pedagojik önemin ve okuma-yazma oranının değişimine bağlı olarak kitlelere mesaj aktarım araçlarının değişmesinin de büyük bir payı vardır. Bir kitle endüstrisi ürünü olarak romanın öne çıkması bir dönemden itibaren Yavuz Sultan Selim temalı oyunlardan çok romanların yazılmasını öne çıkarmıştır.

Yavuz Sultan Selim’le ilgili romanlar, okurun onunla ilgili algısını şekillendirmiş, okurun algısı da padişahı konu alan romanlar üzerinde etkili olmuştur. Her romanda kaleme alındığı dönemin siyasi, kültürel konjontürünü okuyabiliriz. Bu anlamda da Yavuz Sultan Selim hakkında kaleme alınan romanların sadece romanın geçtiği tarihî dönemi değil kaleme alındığı dönemin de haleti ruhiyesini, beklentilerini yansıtan birer ayna olduğunu da söyleyebiliriz.

Notlar

- 1 Semih Gümüş, “Roman Kitabı” Adam Yayınları, Kasım 1991, s. 53.
- 2 Yahya Akengin, “Edebiyatla Tarihin Akıbalığı”, Bizim Külliye Dergisi, S. 60 (Haziran-Temmuz-Ağustos), Ankara 2014, s. 32.
- 3 R. G. Collingwood, Tarih Tasarımı, çev. Kurtuluş Dinçer, Doğu Batı Yay., 5. Baskı, İstanbul 2013, s. 43- 44.
- 4 Fethi Naci, “Romancının İşi Tarih Değil Roman Yazmaktır”, Hürriyet Gösteri, S. 197-198, Nisan-Mayıs 1997, s. 58.
- 5 Enis Batur, “Popüler Edebiyat, Konfeksiyon ve Terzilik Üzerine”, Notos Öykü, Haziran/Temmuz 2012, S. 34, s. 29.
- 6 Taner Timur, Osmanlı - Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik, Afa Yayınları, İstanbul, s. 196.
- 7 M. Bilal Arık, “İnsan ve Toplumu Bir Arada Düşünmedikçe Popüler Kültürü Tartışamayız”, Medya ve Popüler Kültür, (Ed.Enderhan Karakoç), Literatürk, İstanbul, Aralık 2009, s. 4.
- 8 Ömer Türkeş, “Tarihi Roman Gibi Roman”, Virgül, Haziran 1998, nr. 9, s. 16.
- 9 Ahmet Hamdi Tanpınar, Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.
- 10 Namık Kemal, Yavuz Sultan Selim, Yayına Hazırlayan: Kemal Erkan, Çamlıca Basım Yayın, 2013.
- 11 İslâm Ansiklopedisi Evrak-ı Perişan maddesi, C. 11, s. 536.
- 12 Namık Kemal, Cezmi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2018.
- 13 Abdullah Uçman, İslâm Ansiklopedisi, C. 7, s. 513-514.
- 14 Zeki Taştan, Türk Romanında Yavuz Sultan Selim, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 40, İstanbul 2019, s.485-514.
- 15 Niyazi Ahmet Banoğlu, Yavuz Sultan Selim Esir Kızlar Arasında, Vakıf Matbaası, İstanbul 1945.
- 16 Feridun Fazıl Tülbentçi, Yavuz Sultan Selim Ağlıyor, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2008.
- 17 Prof. Dr. Bilge ERCİLÂSUN, Kuruluş Devrini Konu Alan Romanlar Üzerine, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/70.
- 18 Zeki Taştan, *a.g.m.*
- 19 Oğuz Özdeş, Yavuz’un Pençesi, Türkiye Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 1969.
- 20 Mehmet Güngör, Popüler Roman Geleneği ve Oğuz Özdeş’in Popüler Tarihi Romanları, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- 21 *a.g.e.*
- 22 Orhan Deliorman, Hadim-ül Haremeyn-iş-şerifeyn Yavuz Sultan Selim Han, Mihrab Yayınevi, Aralık 1969.
- 23 Yavuz Bahadıroğlu, Şehzade Selim, Nesil Yay., 46. Baskı, İstanbul 2011.
- 24 *a.g.e.*, s. 22.
- 25 *a.g.e.*, s. 194.
- 26 Yavuz Bahadıroğlu, Şirpençe, Nesil Yay., 52. Baskı, İstanbul, Temmuz 2010.

- 27 *a.g.e.*, s. 27.
- 28 *a.g.e.*, s. 91.
- 29 *a.g.e.*, s. 92.
- 30 Yavuz Bahadıroğlu, Mısır'a Doğru, Nesil Yay., 61. Baskı, İstanbul, Eylül 2010.
- 31 Yavuz Bahadıroğlu, "Tarihi Roman İçin Ne Dediler?", Yağmur Dergisi, S. 7, Nisan-Mayıs-Haziran 2000, s. 16.
- 32 Ebubekir Subaşı, Cihan Padişahı Yavuz Sultan Selim, Mavi Lale Yay., 2. Basım, İstanbul, Nisan 2010.
- 33 *a.g.e.*, s. 9.
- 34 *a.g.e.*, s. 11.
- 35 Okay Tiryakioğlu, Yavuz, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009, s. 35.
- 36 İskender Pala, Şah ve Sultan, Timaş Yay., 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2010.
- 37 *a.g.e.*, s. 315.
- 38 Hasan Basri Bilgin, Efetürk Yavuz Han, Hayat Yay., 1. Baskı, İstanbul 2011.
- 39 *a.g.e.*, s. 28-29.
- 40 Hasan Basri Bilgin, *a.g.e.*, s. 28.
- 41 Ayşe Tulun, Tac-ı Sultan Selim, Astrea Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010, s. 56.
- 42 *a.g.e.*, s. 90-91.
- 43 Doğan Erdem, İda'nın Merhameti, Postiga Yayınları, İstanbul, 2009, s. 36.
- 44 Reha Çamuroğlu, İsmail, Everest Yayınları, İstanbul, 2014.
- 45 Egemen Ozan Sönmez, Reha Çamuroğlu'nun İsmail, Son Yeniçeri ve Bir Anlık Gecikme İsimli Tarihi Romanlarının Tahlili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- 46 İlber Ortaylı, "Tiyatroda Tarihî Oyunlar Üzerine Bir Analiz", Tiyatro Araştırmaları Dergisi, S.7, 1976, 217-233.
- 47 Metin And, Türk Tiyatro Tarihi, İletişim Yayınları, Ekim 1992, s. 103.
- 48 Abdullah Şengül, Türk Drama Geleneği ve Tarihî Oyunlarımız, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2001, s. 43.
- 49 Yusuf Akçura, Üç Tarz- Siyaset, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976, s. 20.
- 50 Abdullah Şengül, *a.g.e.*, s. 136.
- 51 Haluk Öner, Perdedeki Sultan: Yusuf Kenan'ın Yavuz Sultan Selim ve İttihad-ı İslâm Siyaseti Oyunu, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 40, İstanbul 2019, s. 545-574.
- 52 Necmettin Özmen, Türk Tiyatrosunda Yavuz Sultan Selim, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S. 40, İstanbul 2019, s. 54.
- 53 *a.g.e.*, s. 55.
- 54 *a.g.e.*, s. 66.
- 55 İnci Enginün, Türk Tiyatrosu Şinasi'den Turan Oflazoğlu'na, Dergah Yayınları, Ekim 2019, s. 180.
- 56 Ahmet Turan Oflazoğlu, Yavuz Selim, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 47.
- 57 Selami Alan, Yakup Alan, "Bir Cihan Padişahını Sahnede Seyretmek-A. Turan Oflazoğlu'nun Yavuz Selim Adlı Tiyatrosu Üzerine İnceleme, Uluslararası Mercidabık'tan Günümüze 500 Yılda Orta Doğu Sempozyumu Bildiri Kitabı, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, 26-27 Ekim 2017, ss. 69-73.
- 58 Caner Arabacı, Yavuz Selim, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 12.
- 59 *a.g.e.*, s. 51.
- 60 *a.g.e.*, s. 56.
- 61 *a.g.e.*, ss. 97-98.

Yavuz Sultan Selim Bibliyografyası

Doç. Dr. Hacı Murat ARABACI

Giriş

Bibliyografya, Yunanca *biblion* (kitap) ve *graphien* (yazmak) kelimelerinin terkihi olup, Fransızca “*bibliographie*”nın karşılığında kullanılan bir terimdir (Durmüş, 2002: 83). Osmanlı Türkçesinde bibliyografya karşılığı olarak *Esami’l kütüb*, *Esami-i kütüb*, *Ahval-i kütüb*, *İlm-i Ahval-i kütüb* gibi terimler kullanılmıştır. Ayrıca batı dillerinden Türkçeye geçen *Literatür* terimi de zamanla dilimize girmiştir. Türk Dil Kurumu’nun (TDK), teklif ettiği *kaynakça* terimi ise muhteva itibarıyla *bibliyografya* terimini tam manasıyla karşılamamakta olup, *kaynakça* daha çok bir eser meydana getirilirken faydalanılan kaynakların listesi olarak tanımlanırken, *bibliyografya* ise bu tanımın çok daha fevkinde bir mana taşımaktadır. Osmanlı âlimleri arasında *Bibliographie* sözcüğünü Türkçede ilk kullanan Ahmed Muhtar Paşa olmuştur. (Malcles ve Lheritier, 2003: 15)

Bir akademik çalışma yapılırken araştırmacıların en fazla zorlandığı hususlardan biri, benzer bir çalışmanın daha önce yapıp yapılmadığıdır ki bunu tespit edebilmek için ilk başvurulması gereken kaynak bibliyografya çalışmalarıdır. Çok çeşitli şekillerde bibliyografya eseri hazırlamak mümkündür. Mesela, belirli bir konuda, bir bilim dalında, bir şahsın yaptığı çalışmalarla ilgili, belli bir kütüphanenin koleksiyonu yahut bir süreli yayının muhtevasıyla ilgili hazırlanmış bibliyografyalar olabilmektedir. Tüm bu çalışmalardaki esas maksat hem araştırmacıların zaman, enerji ve diğer kayıplarına mâni olmak hem de dağınık vaziyette koskoca bir eser yığımını tek bir kitapta toplayarak mühim bir hizmet sunmaktır.

Bibliyografya, en basit haliyle eserlerin künyelerini kayıt altında tutma işi olup, bazı çalışmalarda eserle ilgili kısa ve öz bilgilerin de yer aldığı örnekler mevcuttur. Araştırma konusunun seçimi aşamasında daha önce yapılmamış konuları be-

lirleyebilmek, yapılan çalışmalar arasında bilgi ve zaman bağlantısı ile sürekliliği sağlayabilmek, araştırma konusuyla ilgili önceden ulaşılmış verileri kullanabilmek, metodolojik yaklaşımlardan faydalanabilmek için o zamana kadar o konuda yapılmış çalışmalardan haberdar olmak bilimsel çalışmanın en temel kaidelerindendir (Solak, 2007: 7).

Bibliyografya eserinin hazırlanması esnasında takip edilmesi mümkün olan farklı usuller vardır ki bunlar, araştırmanın mahiyetine göre değişebilmektedir. Bir bibliyografya eserinin hazırlanması oldukça meşakkatlidir. En önemlisi hazırlayan araştırmacının, geniş bir literatür hâkimiyetinin olması ve kaynakları tanınması gerekmektedir. Şimdiye kadar yapılmış pek çok bibliyografya çalışması genellikle belli bir zaman aralığına yahut belli bir konuya göre muhtevasını sınırlandırmakta ise de nadiren genel bibliyografya eserlerine de rastlamak mümkündür.

Bibliyografyalar, hazırlanışları ve muhtevalarına göre bazı özel adlarla anılmaktadırlar (Durmuş, 2002: 83). En geniş anlamda bu çalışmalar *genel bibliyografyalar* ve *özel bibliyografyalar* olarak tasnif edilmiştir. Genel bibliyografyalar bibliyografyaların bibliyografyası, evrensel bibliyografyalar, millî bibliyografyalar, resmî yayınların bibliyografyaları ve dergi, gazete, ansiklopedi bibliyografyalarını içerisine almaktadır (Acaroğlu, 1961: 139). Özel bibliyografyalar ise araştırmacıların ilgi alanlarını kapsayacak şekilde belli bir konuda hazırlanmış olan bibliyografyalardır. İhtisas bibliyografyaları da denilen bu çalışmalar kendi içerisinde ayrılmakta olup bilhassa sosyal bilimciler için önemlidir ve yaygın olarak bu alanlarda daha çok hazırlanmıştır. Etnografya, Antropoloji, Sosyoloji, Dilbilim, Prehistorya, Evrensel Tarih, Din bilimleri, Arkeoloji ve Sanat bibliyografya bakımından inceleme ve kitap konusu olabilmektedir (Acaroğlu, 1961: 139). Ayrıca konu sınırlaması olsun veya olmasın sadece seçilmiş yayınları kapsayan seçme bibliyografyalar da hazırlanabilmekte ve süre bakımından ise tamamlanmış ve periyodik bibliyografyalar şeklinde de ayrılmaktadır. Nihayet tüm bunlara ilave olarak belirli bir konuda veya genel mahiyette hazırlanmış bibliyografya çalışmalarını belirlemek için *Bibliyografyaların Bibliyografyası* çalışmaları da mevcuttur (Durmuş, 2002: 83).

Dünyada Bibliyografya Çalışmalarının Tarihi Seyri

Dünyada bibliyografya çalışmalarının tarihçesi Yunanlı hekim olan Klavdios Galenos'a kadar dayandırılır. Klavdios Galenos, II. yüzyılda kaleme aldığı *De Lipris Propriis* (Eserler Listesi) adlı çalışmasıyla bibliyografya düşüncesinin temelini oluşturmuştur (Malcles ve Lheritier, 2003: 15). Modern anlamda bibliyografya çalışmaları ise matbaa ve basımevlerinin ortaya çıkmasından sonra başlamıştır. Başlangıçta bu çalışmalar zamanın bütün bilimlerine vâkıf ve dönemin bütün kitaplarını tanıyan kişiler tarafından titizlikle yapılmakta idi. Bu çalışmalarla herhangi bir konu hakkında mevcudiyeti bilinen veya ilk kez haberdar olunan eserleri derleyerek toplu bir literatür oluşturulmak suretiyle gelecek nesillere önemli bir kültür hazinesi bırakmışlardır (Acaroğlu, 1961: 135).

XVIII. yüzyılda bibliyografya çalışmaları özellikle Fransa’da hız kazanmış olup, bu konuda dinî tarikatların, kitapseverlerin ve edebiyatçıların büyük etkisi olmuş ve *Bibliotheca, Index, Epitome, Repertorium* gibi bazı kitap kılavuzları yayınlanmıştır (Acaroğlu, 1961: 136). Bu yayınlar araştırmacılara ve kütüphanecilere kaynak oluşturmaları bakımından önemlidir.

Batı dünyasında bibliyografya sözü tam anlamıyla ilk defa kütüphaneci olan Naudel tarafından kullanılmış ve bununla birlikte bibliyografya teriminin günümüze kadar ulaşan anlamı ortaya çıkmıştır (Acaroğlu, 1961: 136). Bu dönemden itibaren batı dünyasında bibliyografya ya da kaynakça kürsüleri teşkil edilmeye başlanmıştır. Batıdaki kaynakça kürsüsünün kurucusu olan Charles Mortet, 1897 yılında kaynakçanın tanımını şöyle yapmıştır: “*Kitapların betimlenip sınıflandırıldığı ister kitapların kimliğini saptamada olsun ister bir konu üzerinde neler yayınlanmış olduğunu so-ruşturmada olsun, her zaman kendilerine başvurulmuş repertuvarları inceleyen bilgi dalı kaynakçadır*” (Macles ve Lheritier, 2003: 19).

1789 Devrimi’nden sonra Fransa’da bibliyografya çalışmalarında aksaklıklar olmuş, bu dönemde bibliyografya eserleri zarar görmüş, araştırmacılar arka plana atılmıştır. Bunun üzerine Blois psikoposu olan Gregoire, bir bibliyografya raporu hazırlayarak Fransa’daki konvansiyon hükümetine sunmuştur ki bu raporun Fransa’daki bibliyografya çalışmalarının temelini oluşturduğu düşünülmektedir (Acaroğlu, 1961: 136).

Batı dünyasında diğer bazı araştırmacılar da bibliyografya çalışmaları yapmış olup, bunlardan biri Belçikalı bibliyografya araştırmacısı olan Victor Chauvin’dir. Chauvin, kendisinden önce Schnurrer ve Theodor Zenker tarafından yapılan Araplar ve Arapça hakkındaki bibliyografya çalışmalarını geliştirmiştir (Kanar, 1993: 519).

Avusturya’da ise İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bibliyografyayla ilgili sistematik çalışmalar ön plana çıkmış ve ilk olarak Türkoloji çalışmalarını bir araya getiren James D. Pearson’un, *Index Islamicus* adlı eseri 1958’de Londra’da neşredilmiştir. Daha sonra Almanca olarak yazılan ve İslâm dünyasıyla ilgili tezlerin bibliyografyası yayınlanmıştır. *Turkologischer Anzeiger* ise 1973 yılından itibaren György Hazai ve Andreas Tietze’nin öncülüğünde yayınlanmaya başlamıştır (Prochazka, 2012:427). *Turkologischer Anzeiger*’de 1973’ten itibaren neşredilen, Osmanlı çalışmaları ve Türkoloji alanlarında kaleme alınan monografiler, kitap eleştirileri, süreli yayınlar ve derleme eserlerdeki makaleler yer almaktadır. Çalışmanın asıl hedefi Osmanlı öncesi Küçük Asya’yı da içine alan dil, edebiyat tarihi ve tarih üzerine yapılmış bilimsel yayınlara toplu bir bakış sağlamaktır (Prochazka, 2012:427).

İslâm dünyasında da bibliyografya çalışmalarına erken dönemlerden itibaren önem verilmiştir. İbn-ün Nedim’in *el-Fihrist* adıyla yazdığı eser, bilinen ilk bibliyografya eseri özelliği taşımaktadır. İslâm’ın altın çağı olarak kabul edilen ilk dört asırda dinî, fikrî ve ilmî alanlarda yazılmış Arapça telif eserlerle, tercümeler ve bunların müellifleri hakkında bilgilerin yer aldığı *el-Fihrist* adlı eser 10 bölümden oluşmaktadır (Ka-raarslan, 2000: 172). İbn-ün Nedim’den sonra İslâm dünyasında ikinci bibliyografya

yazarı *Tarih'ül-Hükema* adlı eseriyle İbnü'l Kiftî gelmektedir. Onun bu çalışmasında kendisinden önce yazılmış 414 eser ve yazarları hakkındaki bilgiler bir araya getirilmiş, *el-Fihrist*'te yer verilen eserler ve yazar listesi daha da genişletilmiştir. Bir diğer çalışma Fârâbî tarafından *İhsa'ul-Ulum* adıyla yapılmış ve ilimleri, tarihleri ve konuları tasnif etmek suretiyle her bir alanda yapılan çalışmaları listelemiştir. Onun bu çalışmasını Harizmî, *Mifta'ul-Ulum* adlı eserinde daha da genişleterek ilimleri alt sınıflara ayırmış, o zamana kadar bilinen dünyadaki ilimleri ve eserleri toplama-ya çalışmıştır. Bir diğer âlim İbn Sînâ ise çalışmasında ilimlerin tasnifini yapmış, ilimleri üç kısma ayırmış, daha sonra da bu ilimleri alt konulara ayırarak farklı bir yöntem kullanmıştır. Fahreddin el-Râzî ise *Hadikatü'l-Envar* adıyla yazdığı ansiklopedik tarzdaki eserinde altmış adet bilim dalından bahsetmektedir. Daha sonraki dönemlerde de bu tarzda eser yazma geleneği Kutbüddin eş-Şirazî ve Celâleddin ed-Devvânî tarafından devam ettirilmiştir (Malcles ve Lheritier, 2003: 141-145).

Görüldüğü gibi bibliyografya çalışmalarına erken dönemlerden itibaren hem batı hem de İslâm coğrafyasında rastlanmaktadır. Bu çalışmalarla müellifler, kendilerinden önce veya kendi dönemlerinde yazılmış tüm eserlerin gelecek dönemlere aktarılmasında öncü olmuşlar ve bu sayede pek çok eserin varlığından günümüzde dahi haberdar olunabilmektedir.

Türklerde Bibliyografya Çalışmalarının Tarihi Seyri

Kadim bir topluluk olan Türklerin bilindiği gibi ilk yazılı eserleri Göktürk ve Uygur Kitâbeleridir. İslâmiyet'in kabulünden ve yerleşik hayata geçilmesinden sonra yazılı kültür daha da gelişmiş, bilhassa Osmanlı Devleti'nde bibliyografya tarzı çalışmalara daha da önem verilmeye başlanmıştır. XV. yüzyılda Abdurrahman Muhammed el-Bistamî'nin, 100 ayrı ilimden bahsettiği *el-Fevaiih'ul-Miskiyye Fi'l Fevatih'il-Mekkiye*, Molla Lütü'nin ilimlerin mahiyeti ve tasnifine dair kaleme aldığı *el-Metalib'ül-İlahiye*, Taşköprüzade Ahmed Efendi'nin 500 kadar ilmin mahiyetinden, bu ilimlere dair yazılan eserler ile yazarlardan bahsettiği *Miftah'us-Saade* ve Sadreddinzade Şirvani'nin, *el-Fevaid'ül-Hakaniyye* adlı eserleri ilk bibliyografya çalışmasının örnekleri olmuştur (Kahraman, 2002: 87).

Osmanlı döneminin en büyük bibliyografya âlimi ise şüphesiz Kâtip Çelebi'dir. En önemli eseri, Arapça olarak yazılan ve batı dillerine de tercümesi yapılmış olan *Keşf'üz-Zünûn an Esami'il-Kütub ve'l Fünûn* adlı ansiklopedik çalışmasıdır (Acaroğlu, 1961: 139). *Keşf'üz-Zünûn*'da, 15.000'e yakın kitap ve risale, 10.000'e kadar da müellif adı geçmekte ve 300'e yakın ilim dalı hakkında bilgi verilmektedir (Kutluer, 2002: 321).

Osmanlı müelliflerinin yaptığı asıl bibliyografya çalışmaları matbaanın Osmanlı toplumuna gelmesi ile başlamış ve tüm dünyada olduğu gibi matbaanın kullanılmasıyla birlikte Osmanlı toplumunda da eser sayısında artış görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde matbaanın kullanılmaya başlandığı ilk yıllarda az sayıda kitap basılabilmiş ve bu eserlerin bibliyografyası ilk kez Batılı müelliflerce yazılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde ise bibliyografya çalışmaları daha sistematik hale gelmiş ve hız kazanmıştır. 1934 yılında Mustafa Kemal Atatürk tarafından 2527 Sayılı *Basma Eserler ve Resimleri Derleme Kanunu* çıkarılmış (Acaroğlu, 1961: 138) ve bu kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte *Türkiye Bibliyografyası* yayınlanmaya başlamıştır. Bu düzenlemeyle mevcut eserlerin tasnifi yapılarak derleme çalışmalarına da hız verilmiştir. Böylece Türkiye'deki bütün yayınevleri, bastıkları yazı ve resimlerden 5'er tane bulundukları yerin görevli Kültür Bakanlığı birimine vermekle yükümlü hale getirilmiştir. Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü'nde toplanan bu yayınların 2 tanesi İstanbul'daki kütüphanelere, 2 tanesi Ankara'daki kütüphanelere ve 1 tanesi de İzmir'deki kütüphaneye dağıtılmaktadır. Bu yayınların tamamının bulunduğu en önemli merkez ise Ankara da bulunan Milli Kütüphane'dir (Sefercioğlu, 1995: 43). *Türkiye Bibliyografyası* önceleri altı ayda bir, daha sonra üç ayda bir periyotlar halinde yayınlanmakta iken, günümüzde ayda bir yayınlanmaya başlamıştır. Yapılan derlemelerin bütününi oluşturan bu çalışma ulusal bibliyografyamızın temelini teşkil etmektedir. 1939 ve 1948 yılları arasında yapılan bu derleme çalışmaları yayınlanmış, 1955 yılında ise Milli Kütüphane bünyesi içerisinde bir Bibliyografya enstitüsü kurulmuş olup (Acaroğlu, 1961:139), bibliyografya çalışmaları hâlen bu kuruluş bünyesinde yapılmaktadır.

Türk Dünyası'nda da bibliyografya çalışmalarına kısaca temas etmek gerekirse, bildiği gibi Türk Dünyası coğrafyası uzun süre Çarlık Rusya ve Sovyet Rusya işgalinde kalmıştır. Türk Devlet ve toplulukları 1990'lı yılların başına kadar Sovyetler Birliği'ne bağlı olduğundan bu coğrafyada çıkan tüm yayınlar Sovyetler Birliği mevzuatına tâbi idiler. Buna göre tüm yayınlar Sovyet yetkilileri tarafından denetlenmekteydi. Böylesi bir esaret döneminin belki de tek faydası, SSCB döneminde yapılan derleme çalışmalarının sıkı bir devlet kontrolü altında olması sebebiyle, tüm yayınlar kaybolmadan kayıt altına alınmakta ve bugün önemli ölçüde bilimsel çalışmalara katkı sağlamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye'de Türk Dünyası üzerine yapılan çalışmalar ve yayın sayısında ciddi miktarda artış görülmüş, aynı zamanda Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarıyla ilgili bibliyografya çalışmaları da yapılmaya başlanmıştır. Genellikle bu çalışmaların belirli bir bölge ve disiplinle sınırlandırılmış olduğu veya 1990'lı yılların başına kadar olan yayınları içerdiği görülmektedir (Solak, 2007: 7). Bu çalışmalar araştırmacılara gereken bilgilerin temininde fayda sağlamakla birlikte Türk Dünyası üzerine muhtevalı bir bibliyografya çalışması henüz yapılamamıştır. Günümüzde yeni kurulan Türk Cumhuriyetlerinin hepsinde Milli Kütüphaneler mevcut olup, bu kütüphaneler zengin derlemelere sahiptir. Ülkemizde derleme çalışmaları devam etmekle birlikte, bu konuda daha önce hazırlanan mevzuat çok eskimiş olup günümüz ihtiyaçlarına uygun yeni bir derleme kanununa ihtiyaç vardır (Sefercioğlu, 1995: 44-45).

Milletlerarası ortak bir bibliyografya eserinin yapılamamasının en önemli sebebi yapılan yayınların birbirinden farklı farklı dil ve alfabeye yazılmış olmasıdır. Günümüzde ise teknolojinin gelişmesi ve internet kullanımının yaygınlaşması neticesinde elektronik ortamda istenilen bilgiye ulaşmak kolay hale gelmiştir. Teknolojik gelişmeler kataloglama işleminin yanı sıra yayın hayatında da kolaylıklar sağlamış,

yazılan eserler elektronik ortamda kayıt altına alınarak sadece eserin künyesine değil, tamamına ulaşılması kolay hale gelmiştir. İnternet sayesinde bilgi bankalarının oluşturulması diğer ülkelerin bilgi bankalarıyla karşılıklı alışveriş yapılmasına, hatta ortak bilgi ağlarının kurulmasına imkân sağlamıştır (Sefercioğlu, 1995: 46).

1. LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALAR

1.1. Türkiye Üniversitelerinde Yavuz Sultan Selim’le ilgili Hazırlanan Lisansüstü Çalışmalar

Yaptığımız araştırmada Türkiye üniversitelerinde Yavuz Sultan Selim Han’la ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerine YÖK ulusal veri tabanı kullanılarak erişim sağlanmıştır. Derlenen tezlerin yılları ve çalışılan üniversitenin adları aşağıda verilen tabloda gösterilmiştir.

Yavuz Sultan Selim konulu tespit edebildiğimiz lisans üstü ilk çalışma 1990 yılında hazırlanmıştır. 1990-2021 yılları arasında toplam 38 tez hazırlanmıştır. Hazırlanan bu tezlerin 7’si doktora, 31’i yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Tezlerin künyeleri danışmanlarıyla birlikte verilmiştir.

1.1.1. Tezlerin Künyeleri

- Abacı, A. (1974). *Farsça Selimnâmeler* (Doktora). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Akgül E. (1998). *Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferi* (Yüksek Lisans). Ankara Üniversitesi.
- Acar, F. (2001). *Yavuz Sultan Selim (1512-1520) Döneminde Osmanlı Devleti’nde Harp-Sulh ve Menziller* (Yüksek Lisans). Erciyes Üniversitesi.
- Argunşah, M. (1986). *Şükri’nin Selimnamesi ve Eserdeki Doğu Türkçesi Unsurları* (Yüksek Lisans). Marmara Üniversitesi.
- Aydın, S. (2016). *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selim Dîvânı’nın Şerhi). Tenkitli Metin ve İnceleme (S. 180–366)* (Yüksek Lisans). İstanbul Üniversitesi.
- Aykurt, Ç. (1992). *Yavuz Sultan Selim’in Mısır Politikası* (Yüksek Lisans). Hacettepe Üniversitesi.
- Aynur, H. (1993). *Mahremi ve Şeh-Name’si I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi: İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin (2 Cilt)* (Doktora). İstanbul Üniversitesi.
- Çuhadar, İ. H. (1988). *Sucudi’nin Selim- Namesi* (Yüksek Lisans). Erciyes Üniversitesi.
- Danacı, N. (1981). *Selim-nâmeler ve Şîrî’nin Selim-nâmesi* (Yüksek Lisans). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Dede, Z. (2019). *XVI. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı Devleti’nde Safevi İmajı* (Yüksek Lisans). Gazi Üniversitesi.

- Derin, S. (2017). *İstanbul Camilerinde Osmanlı Dönemi Onarımları (Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim Dönemi Camileri)* (Doktora). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Doğan, M. (1997). *Çerkezler Kâtibi Yusuf'un Selim-name'sinin Mukayeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirmesi* (Yüksek Lisans). Ankara Üniversitesi.
- Elhossar, A. (2015). *Memlûk Kaynaklarına Göre Yavuz ve Kanuni Dönemlerinde Mısır ve Şam'da Çıkan İsyanlar*. (Yüksek Lisans). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Erdoğan, A. (1998). *Yavuz Sultan Selim'in Faaliyetlerinde Din ve Siyaset Faktörü* (Doktora). Ankara Üniversitesi.
- Güler, M. (1994). *Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi* (Yüksek Lisans). Marmara Üniversitesi.
- Güngör, T. (2007). *Enderun Saray Mektebi'nde Has Oda Teşkilatı* (Yüksek Lisans). Marmara Üniversitesi.
- Kabacı, B. (2011). *Konya Sultan Selim/Selimiye Camisi'ndeki Kalem İşİ Çalışmalarının Grafiksel Açıdan İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Küçükaya, A. (2000). *Yavuz Sultan Selim'in Doğu Politikası* (Yüksek Lisans). Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Keskin, B. (1998). *Selimname (İshak bin İbrahim)* (Yüksek Lisans). Ege Üniversitesi.
- Keven, A. (2015). *Yavuz Sultan Selim Dönemi: Anadolu'da Kızılbaşlık ve Kızılbaşlar* (Yüksek Lisans). Yalova Üniversitesi.
- Kökoğlu, A. (1994). *Kemal Paşazade'nin Selimnamesi* (Yüksek Lisans). Erciyes Üniversitesi.
- Kurşun, K. C. (2019). *Selimnâmeler ve Süleymannâmelerde Kudüs* (Yüksek Lisans). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Meriç, Ö. (2009). *Türkiye'nin Doğu Politikası ve Bağdat Paktı* (Yüksek Lisans). Ankara Üniversitesi.
- Rahmani, A. N. (2019). *Kadıze Kebir B. Uveys'in Farsça Gazavât-ı Sultan Selim Adlı Eserinin Tahkik ve Tercümesi* (Yüksek Lisans). Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi.
- Saçan, S. (2018). *İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde Yer Alan Yavuz Sultan Selim Divanı'nın Tezyini Açıdan Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans). Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Sağırlı, A. (1993). *Keşfi Mehmet Çelebi Selim-name veya Bağ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-i Ehl-i Cihad* (Yüksek Lisans). İstanbul Üniversitesi.
- Savaş, H. (1985). *İshak Çelebi ve Selimnamesi* (Doktora). Erciyes Üniversitesi.
- Severcan, Ş. (1988). *Keşfinin Selimnamesi* (Yüksek Lisans). Erciyes Üniversitesi.
- Seslikaya, A. (2014). *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzilnameleri (Çaldıran, Kemaş, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Menzilnameleri) ve Haydar Çelebi Ruznamesi* (Yüksek Lisans). Gazi Osmanpaşa Üniversitesi.

- Tekin, D. (2003). *Yavuz Sultan Selim'e Yazılan Bir Kitab-ı Edvar/Kitab-ı Edvar, Written To Yavuz Sultan Selim* (Yüksek Lisans). İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Ünal, N. (2019). *Yavuz Sultan Selim Devri 1517 Tarihli (16. Yy), Tiem (Türk İslam Eserleri Müzesi) De Bulunan 224 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim'in Tezhip Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Yağcı, Ö. G. (2014). *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı* (Doktora). Kırıkkale Üniversitesi.
- Yaman, S. (2015). *Tarihî Roman Bağlamında Yavuz Sultan Selim Han Üzerine Yazılmış Eserler* (Yüksek Lisans). Ahi Evran Üniversitesi.
- Yılmaz, K. H. (2017). *Türk Edebiyatında Süleyman-Nâmeler ve Hâkî Efendi'nin Süleyman-Nâmesi* (Yüksek Lisans). Gazi Üniversitesi.
- Yördem, E. (2018). *Kadıızâde'nin Gazavât-ı Sultan Selim Han Adlı Eseri* (Doktora). İstanbul Üniversitesi.
- Ünlü, N. (1990). *Camiu'd-Düvel (II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim Devri) Müellif Müneccimbaşı Ahmet Dede: Tenkidli Metin Neşri* (Doktora). Marmara Üniversitesi.
- Zeybek, A. (2019). *Selim (Yavuz Sultan Selim)'in Farsça Divanı ile Avni (Fatih Sultan Mehmet)'in Türkçe Divanının Mukayesesi* (Yüksek Lisans). Pamukkale Üniversitesi.

1.2.Yavuz Sultan Selim'le İlgili Yapılan İngilizce Lisansüstü Çalışmalar

Yaptığımız çalışmada üniversitelerin veri tabanları, kütüphanelerin veri tabanları ile erişim sağlanmıştır. Derlenen tezler yıllara göre, çalışıldığı üniversiteye göre aşağıda verilen tabloda gösterilmiştir.

1969 yılında The Ohio State University'de doktora tezi, 1975 yılında University of Oxford'da doktora tezi, 2017 yılında Harvard University'de doktora tezi, 2013 yılında İhsan Doğramacı Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi ve 2015 yılında University of California'da doktora tezi olmak üzere toplamda 5'i doktora tezi, 1'i yüksek lisans tezi olmak üzere tespit edebildiğimiz kadarıyla toplamda 56 lisansüstü çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların 1'i Türkiye'de, 5'i yurt dışında tamamlanmıştır. Eserlerin künyeleri aşağıda verilmiştir.

Eserlerin Künyeleri

- Arslantaş, Yasin. (2013). *Depicting The Other: Qızılbaş Image In The 16th Century Ottoman Historiography* (Yüksek Lisans). İhsan Doğramacı Bilkent University.
- Beaudoen, Lee Andre. (2015). *Mirrors Of The World: Alexander Romances And The Fifteenth Century Ottoman Sultanate* (Doktora). University Of California. Danışman; Professor Michael G. Morony, Chair.

- Cipa, Hakkı Erdem. (2007). *The Centrality Of The Periphery: The Rise To Power Of Selim I, 1487-1512* (Doktora). Harvard University.
- Kerslake, C. (1975). *A Critical Edition And Translation Of The Introductory Sections And The First Thirteen Chapters Of The Selimnâme Of Celâlzâde Muştafâ Celebi* (Doktora). University Of Oxford (United Kingdom).
- Jm Alladool. (1969). *The Foreign Relations Of The Ottoman Empire Under Selim I, 1512-1520* (Doktora). The Ohio State University.
- Uğur, A. (1973). *The Reign Of Sultan Selim I in The Light Of The Selim-Name Literature* (Doktora). Universty Of Edinburgh.

2. MAKALELER

2.1. Türkçe Makaleler

Yaptığımız araştırmada Türkçe Yavuz Sultan Selim Han'la ilgili yazılan makaleler için akademik veri tabanları kullanılarak erişim sağlanmıştır. Derlenen makaleler *siyaset, selimname, edebiyat, sanat, biyografi, vakfiye, sefer* gibi anahtar kelimelerle yıllara göre kategorize edilmiştir. Bu sınıflama aşağıda verilmiştir.

Yavuz Sultan Selim konulu 24 biyografi hazırlanmıştır. Edebiyatla ilgili (şiir, divan) 17 makale, sefer konulu tespit edebildiğimiz kadarıyla 2 makale, kanunname konulu 4 makale, Yavuz Sultan Selim adlı cami ve köprülerle ilgili 7 makale, sanat ve sinemayla ilgili 3 adet makale, Alevî-Sünnî, Safevî ve Kırım ilişkileri konulu 3 makale, Urfa'nın idari taksimiyle ilgili 2 makale, Süleymanname konulu 1 makale, Selimname konulu 7 makale, ipek yasağı konulu 3 makale, Yavuz'un Divan'ı konulu 5 makale, vakıf/vakfiye konulu 8 makale, siyaset konulu 10 makale hazırlanmıştır. 1913 -2021 yılları arasında toplamda 103 Türkçe makale kaleme alınmıştır.

Yukarıda sayısal verilerini verdiğimiz eserlerin künyeleri aşağıda sıralanmıştır.

Eserlerin Künyesi

- Afyoncu, E. ve Demir, U. (2019). Mukaddes Emanetlerin İstanbul'a İntikali / Relocation of The Holy Relics to İstanbul, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(40), 143-186.
- Akgündüz, A. (1991). *Osmanlı Kanunnameleri Cilt 3 Hukuki Tahlilleri. Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri. Cilt 3. Osmanlı Araştırmaları Vakfı.*
- Alkan, N. G. (2013). Yavuz Sultan Selim'in İpek Ambargosu. *Bursa'da Yaşam*, 166-170.
- Argunşah, M. (1994). Bitlisli Şükri'nin Yavuz Sultan Selim Mersiyesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 211-218.
- Argunşah, M. (2009). Türk Edebiyatında Selimnameler. *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 4(8), 17.

- Arif, M. (1913). Edirne Şehrine Dair Sultan Selim Han ile İbn-i Kemal'in Bir Müsâhebesi. *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, 4(22), 163.
- Artuk, İ. (1998). Yavuz Sultan Selim'in Harput ve Hısnkeyfâ'nın İlhakı ile İlgili İki Sikkesi. *Ankara, TTK Yay.*, VII (70), 415-420.
- Aslan, M. (2019). Zâtî, Revânî ve Sürûrî Örneğinde Yavuz Sultan Selim'e Yazılan Kasideler. *Türk Dili*, 815, 11.
- Ateş, A. (2015). Şehzade Selim ve Şah I. İsmail'in Gürcistan Seferleri (XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği). *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 97-109.
- Atik, A. (2012). Bir Hulasa Denemesi: Cevrî ve Selîmnâme'si. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8, 21-36.
- Aubin, J. (1994). "La politique orientale de Selim Ier", *Res orientales*, VI, Paris 1994.
- Ay, Ü. ve Top, Y. (2019). 16. Yy.'ın İlk Yarısındaki Divanlarda Yavuz Sultan Selim'e Sunulmuş Şiirler. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(40), 339-400.
- Ayçiçeği, B. (2019). İbn Kemâl'in Yavuz Mersiyesi ve Tahir Olgun'un Şerhi. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(40), 417-450.
- Aydın, S. (2019). Sultan-Şair Olarak Yavuz Sultan Selim. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(40), 469-484.
- Aytekin, Mesut. (2019). Tarih Sinema İlişkisi Bağlamında Türk Sineması'nda Tarihi Filmler: Yavuz Sultan Selim Filmleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(40), 575-609.
- Ayverdi, S. (1989). Bir Dahi Hükümdar Yavuz Sultan Selim. *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, 3(33), 61-62.
- Barthold, V. V. (2006). *Halife ve Sultan* (trc. İlyas Kamalov), İstanbul.
- Bekadze, I. ve Bekadze, M. (2017). Yavuz Sultan Selim Devri Erzincan Sancağı Kanunnâmesi'nin Değerlendirilmesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 36(36), 280-301.
- Beşkonak, A. (2019). İskender Pala'nın Şah ve Sultan Romanında Mezhep Ayrılığı ve Doğurduğu Sonuçlar. *Asya Studies*, 4(10), 8-12.
- Bilgin, E. ve Yıldırım, A. (2017). Devlet Yönetiminde Hizmetkâr Liderlik Özelliklerine Göre Yavuz Sultan Selim. *Kesit Akademi Dergisi*, 10, 463-483.
- Bostan, M. H. (2019). Yavuz Sultan Selim'in Şehzadelik Dönemi (1487-1512), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2019, 1-86.
- Ceylan, İ. (1986). Yavuz Sultan Selim'in Şam'da Yaptırdığı İlk Osmanlı Vakfı ve Vakfiyesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2).
- Ceylan, İ. (1987). Yavuz Sultan Selim's The Vakfiye Of Muhyid-Din İbn Arabi In Damascus. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 2, 149-168.
- Çevirme, E. A. (2010). Bir Tarihsel Roman: Şah ve Sultan. *Dergâh Dergisi*, 21(250), 10.
- De Bunes, İ. ve Angel, M. (2014). Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Devirlerinde İspanya ve Osmanlı İmparatorlukları Arasında Deniz Savaşları. *Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları*, 9, 599-607.

- Değirmenci, T. (2013). Geçmişin Yeniden İnşası: Târîh-i Sultân Selîm Han ve Tasvirleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (Hütad)*, 18(18), 63-82.
- Demir, U. (2019). Hilafetin Osmanlıya Devri Meselesi ve Buna Dair Bir Literatür Değerlendirmesi/The Issue of The Transfer of The Caliphate To The Ottomans and An Evaluation on Literature on This), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(40), 87-142.
- Doğan, E. ve Çelik, H. (2014). Alevi Sünni Bütünleşmesinin Önündeki Engeller: Tarihsel Yanlış Algılamalar. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 121-138.
- Ekinci, M. (2014). Yavuz Sultan Selim Döneminde Osmanlı-Safevî İlişkileri. *Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları*, 3-16.
- Emecen, F. M. (2009). Selim I. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 36.
- Emecen, F. M. (2015). Osmanlı Taşrasında Saray Bürokrasisi Şehzade Selim'in Kazayâ Defteri. *Osmanlı Araştırmaları*, 46, 213-301.
- Emecen, F. M. (2020). Yavuz'un Son Yılları ve Vefatı. *Derin Tarih*, (102), 2-7.
- Emecen, F. M. (2021). Yavuz Sultan Selim Hilafeti Devraldı mı? *Derin Tarih*, (17), 141-145.
- Emecen, F. M. ve Boztaş, F. (2010). Yavuz Sultan Selim. *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, (51), 197-203.
- Eroğlu, B. ve Tomar, E. Z. (2013). Tarihi Değerlerimizden Konya Sultan Selim Muvakkhithanesi Rekonstrüksiyonu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(25), 215-232.
- Ertugut R. ve Soyşekerci, S. (2010). Yavuz Sultan Selim'in Dönüştürücü Liderlik Davranışları Hakkında Bir İnceleme. *Electronic Turkish Studies*, 5(2), .964-985.
- Fikret Yılmaz. (2018). Selim'i Yazmak. *Osmanlı Araştırmaları*, 51(51), 297-390.
- Gedik, N. (2019). XV. yy. Şairi Tâli'î'nin Mısır Kasidesi / 15th Century Poet Tali'i's Egypt Qasida. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(40), 451-468.
- Gedik, Ü. (2018). Fazlullâh B. Rûzbihân-i Huncî ve Mihmân-Nâme-i Buhârâ'sı Üzerine Bir Değerlendirme. *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, 32, 95-128.
- Genç, V. (2015). Şah İle Sultan Arasında Bir Acem Bürokratu: İdris-i Bidlisi'nin Şah İsmail'in Himayesine Girme Çabası. *Osmanlı Araştırmaları*, 46(46), 43-75.
- Genç, V. (2016). İdris-i Bidlîsî'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları. *Osmanlı Araştırmaları / The Journal Of Ottoman Studies*, 147-208.
- Genç, V. (2019). Safevi Kroniklerinde Çaldıran Savaşı. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 41-50.
- Gökmen, E. (1997). Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkârlar. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 407, 143-151.
- Günay, N. A. (2013). Yavuz Sultan Selim'in İpek Ambargosu. *Bursa'da Yaşam*, 166-170.

- Günay, N. A. (2018). *Bursa Kadı Sicillerinin Işığında Yavuz Sultan Selim'in İpek Yasağı. Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, Bursa: Gaye Kitabevi, 615-628.
- İltar, G. ve Fatsa, M. (2018). Giresun Merkezde Yok Olmuş Bir Vakıf Eseri: Sultan Selim (Hüdavendigâr) Camisi. *Vakıflar Dergisi*, 50, 177-198.
- İnbaşı, M. (2001). "Yavuz Sultan Selim'in Şam'daki Vakfiyesi" (C. 1-1). *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*.
- İnbaşı, M. (2010). Yavuz Sultan Selim'in Şam'daki Vakfiyesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16.
- Kabakçı, B. (2013). Konya Sultan Selim / Selimiye Camisi'ndeki Kalem İş Çalışmalarının Grafikselsel Açıdan İncelenmesi. *Kalemişi - Türk Sanatları Dergisi*, 2, 41-72.
- Kalyon, A. (2016). Yavuz Sultan Selim'in Şiirlerinden Seçmeler Barika Şeyh Vasfi. *Littera Turca Journal Of Turkish Language And Literature*, 2(4), 0-0.
- Kalyon, A. (2016). Yavuz Sultan Selim'in Şiirlerinden Seçmeler Bârıka. *Journal Of Turkish Language And Literature*, 2(4), 165-166.
- Kara, A. (2018). Yavuz Sultan Selim Dîvânı'nın Yeni Baskısı Üzerine. *Hikmet- Akademik Edebiyat Dergisi*, 713-717.
- Karabulut, H. (2017). Tahir Olgun'un Yavuz Mersiyesi Şerhi. *Vefatının 20. Yılı Münasebetiyle Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı* (s. 439-460). Türk Edebiyatı Vakfı.
- Karasar, Ş. ve Çiçek, M. (2019). Yöneticinin Hazine Dairesi: İtibar Yönetimi Selim-Nâmeler Ekseninde İtibar Yönetimine Bakış. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 97-114.
- Kartal, A. (2011). Dede ile Torunun Medeniyet Yolculuğı. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 79-103.
- Kartal, A. (2019). Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı / Culture And Literature In Selim I Period. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(40), 187-266.
- Kavraz, M. ve İlban, B. (2019). Trabzon Yavuz Sultan Selim Camii'nin Akustik Özelliklerinin Bilgisayar Simülasyon Programı Aracılığıyla İncelenmesi. *Şırnak Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 1(2), 21-31.
- Kaya, İ. (2019). Yavuz Sultan Selim'in Matbu Farsça Divanı İle Tarlan Tercümesinin Karşılaştırılması. *Journal Of International Social Research*, 12(63), 119-129.
- Keleş, H. (2001). Akkerman Sancağında Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 179-188.
- Kenanoğlu, M. M. (2005). Osmanlı Kanunnâmeleri Neşriyatı Üzerine Bir Tahlil. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5, 141-186.
- Kılıç, R. (2001). Yavuz Sultan Selim Devri (1512-1520) Osmanlı-Özbek Münasebetleri. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 88-102.
- Köksal, M. F. (2019). Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(40), 267 – 326.

- Öner, H. (2019). Perdedeki Sultan: Yusuf Kenan'ın Yavuz Sultan Selim ve İttihad-ı İslâm Siyaseti Oyunu. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(40), 545-574.
- Özbek, Y. (2004). Şükrî-i Bitlisî Selimnâmesi Minyatürleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 151-193.
- Özdeğer, H. (1987). I. Sultan Selim Kanûnnâmesi ve Tahlili. *İ.Ü. Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, 1.
- Özdemir, M. (2020). Yavuz Sultan Selim Farsça Divanı'nın Yeni Bir Edisyon Kri-tiğine Doğru: Yazmalara Genel Bir Bakış. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4, 131-146.
- Özmen, N. (2019). Türk Tiyatrosunda Yavuz Sultan Selim / Selim I İn Turkish The-atre. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(40), 515-544.
- Öztürk, N. (1991). *Hadidi: Tevarih-i Al-i Osman (1299-1524)*. M.Ü. İlahiyat Fakülte-si Vakfı Yayınları.
- Öztürk, T. (2017). Yahyaoğlu'nun 'Yavuz Gözden Yavuz Dilden' Redifli Gazeli, Bu Gazele Yazılan Nazîreler ve Ahmed Paşa'nın Yahyaoğlu'na Nazîresi. *Manisa Ce-lal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3), 35-48.
- Özyalvaç, A. N. (2020). Konya Sultan Selim (Süleymaniye) Camii Biçim Özellikleri ve Müellif Mimar Meselesine Bir Katkı. *Art-Sanat Dergisi*, 14, 323-347.
- Parmaksızoğlu, İ. (1952). Üskünlüplü İshak Çelebi ve Selim-namesi. *Tarih Dergisi*, 5-6.
- Polat, S. ve Şıvgın H. (2018). Arşiv Vesikaları Işığında Yavuz Sultan Selim Dönemi Seferlerinin İaşe Organizasyonuna Dair Yeni Tespitler. *Gazi Akademik Bakış*, 11(22), 183-204.
- Pul, A. (2013). Kefe Sancağı'nın I. Selim'in Taht Mücadelesinde Oynadığı Role Dair Bazı Değerlendirmeler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(27), 10.
- Pul, A. (2014). Yavuz Sultan Selim'in Güney Siyasetinin Doğu Akdeniz Ticaretine Etkisi Hakkında Bazı Düşünceler. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35, 263-289.
- Pul, A. (2016). Yavuz Sultan Selim'in Güney Siyasetinin Doğu Akdeniz Ticareti-ne Etkisi Hakkında Bazı Düşünceler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35, 263-289.
- Sav, M. (2010). Yavuz Sultan Selim Camii Çevresi veya İstanbul'un Beşinci Tepesi-nin Arkeolojik Topografyası. *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 1, 6-14.
- Söylemez, F. (2012). Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(33), 63-86.
- Sümer, F. (1992). "Yavuz Sultan Selim Halifeliliği Devrıldı mı?", Belleten, LVI/217. Ankara.
- Tansel, S. (1958). Silahşor'un Feth-Name-i Diyar-ı Arab Adlı Eseri, *Tarih Vesikaları*, (17), 295-320.
- Tanyıldız, A. (2018). Yavuz Sultan Selim Divanı Tercümesinin Yeni Baskısı Üzeri-ne. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 4(9), 713-717.

- Taştan, Z. (2019). Türk Romanında Yavuz Sultan Selim. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(40).
- Tekin, Z. (2002). Yavuz Sultan Selim Döneminde Urfa'nın İdari Taksimatı. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 20, 179-204.
- Tekin, Z. (2010). Yavuz Sultan Selim Döneminde Urfa'nın İdari Taksimatı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9(20).
- Tekindağ, M. C. (2011). Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi. *Tarih Dergisi*, 17(22), 49-78.
- Tekindağ, M. C. Ş. (1970). Selim-Nâmeler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 1, 197-230.
- Tekindağ, Ş. (1968). Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi, *TD*, XVII/22 (1968).
- Terzi, B. (2019). Yavuz Sultan Selim'in Şiir Anlayışı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(40), 339 – 40.
- Terzi, B. ve Aydın S. (2019). Şerh-i Dîvân-ı Sultan Selîm-i Evvel I. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(40), 327-338.
- Tokmak, A. N. (2015). Yavuz Sultan Selim'in Dîvânında Olmayan Farsça Şiirleri. *Doğu Esintileri*, 3, 1-18.
- Tunaboğlu, İ. (2015). Tarihin Son Dretnotu: Yavuz (Goeben). *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 10/1, 771-802.
- Uğur, A. (1973). Yavuz Sultan Selim ile Kırım Hanı Mengli Giray ve Oğlu Muhammed Giray Arasında Geçen İki Konuşma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 357-361.
- Uğur, A. (1978). Selim-nameler, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (22), 375.
- Uğur, A. (1982). Şükri-Bitlisi ve Selim-Namesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 325-347.
- Uğur, A. (1987). Kemal Paşa-Zade ve Yavuz Sultan Selim. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 609-610.
- Uğur, A. (1990). *Selimname-Celalzade Mustafa*. Turuz Dil ve Etimoloji Kütüphanesi.
- Uğur, A. (1991). Bilad-ı Türkmaniyenin Yeğeni Olan Büyük Devlet Adamı Yavuz Sultan Selim. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Uğur, A. (1980). Hoca Sadeddin Efendi'nin Selimnamesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 225-246.
- Uğurluel T. ve Kayatekin B. M. (2017). Yavuz Sultan Selim'in Ölüm Nedeni Nedir? *Tarih Okulu Dergisi (Tod)*, 31, 49-55.
- Uluçay, M. (1954). Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu? *Tarih Dergisi*, 7(10), 117-142.

- Uzunçarşılı, İ. H. (1976). Yavuz Sultan Selim'in Kızı Hanım Sultan ve Torunu Kara Osman Şah Bey Vakfiyeleri. *Belleten*, 159, 467-478.
- Yaşar, Ş. (2003). Kudüsün Osmanlı Yönetimine Girişi ve Yavuz Sultan Selimin Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyazlar. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2).
- Yavuz, H. (2015). Yavuz Sultan Selim'in Farsça Beyitleriyle Tercümeleri. *Electronic Turkish Studies*, 10(8), 1217-1246.
- Yavuz, K. (2012). Nihani'nin Sultan I. Selim Adına Yazdığı Muammalı Kasidesi ve Çözümü. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 28, 547-583.
- Yılmaz, F. (2018). Selim'i Yazmak. *Osmanlı Araştırmaları*, 51(51), 297-390.
- Yılmaz, K. H. (2014). Hâkî Efendi'nin Süleymannâme'sinde Yer Alan İkilemelerin Anlama Sağladığı Katkıları. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 29, 427-438.
- Yördem, E. (2019). Sefer ve Savaşların Düzyazı ve Şiir Diliyle Aktarımı: Kadızâde ve Gazavât-ı Sultan Selim Han. *Doğu Araştırmaları*, 1(19), 46-67.
- Yusufoğlu, A. (2017). Kamu Özel Ortaklığı Projelerinde Koşullu Yükümlülükler ve Mali Riskler: Avrasya Tüneli, Osmangazi ve Yavuz Sultan Selim Köprüleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 156-174.
- Yüngül, N. (1982). Giresun'un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim'in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi. *Vakıflar Dergisi*, 15, 101-116.
- Zümrüt O. K. (2019). Ehl-i Tasavvufun İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Tenkitleri: Alâüd-devle Simnânî Örneği. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(2), 631-649.

2.2.Yabancı Makaleler

Yaptığımız araştırmada Yavuz Sultan Selim konulu yabancı dilde yazılan makaleler için akademik veri tabanları kullanılarak erişim sağlanmıştır. Derlenen makaleler *siyaset, selimname, edebiyat, sanat, biyografi, vakfiye, sefer* gibi anahtar kelimelerle yıllara göre kategorize edilmiştir. Bu sınıflama aşağıda verilmiştir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Yavuz Sultan Selim konulu 2 biyografi hazırlanmıştır. Edebiyatla ilgili (şiir, divan) 1 makale yazılmıştır. Sefer konulu 2, kanunname konulu 4 makale yazılmıştır. Yavuz Sultan Selim adlı cami ve köprülerle ilgili 2 makale yazılmıştır. Kanunname konulu 1 makale hazırlanmıştır. Selimname konulu 2, siyaset konulu 1 makale hazırlanmıştır. 1942 -2021 yılları arasında yabancı dille toplamda 11 makale kaleme alınmıştır.

Yukarıda sayılarını verdiğimiz eserlerin künyeleri aşağıda alfabetik sırayla verilmiştir.

Eserlerin Künyeleri

- Altundağ, Ş. “Selim I.”, *İA*, X, 423-434.
- Altuntas, C., Mert, S., Yaman, Cengiz, Y. ve M. Sonmez. (2019). Photogrammetric Wireframe And Dense Point Cloud 3d Modelling Of Historical Structures: The Study Of Sultan Selim Mosque And Yusuf Aga Library in Konya, Turkey. *Konya Technical University, Faculty Of Engineering And Natural Science*, XIII-2/W11.
- Başçı, N. (2020). The Role Of The Heterodox Kurdish In The Period Of The Rivalry Of Yavuz Sultan Selim And Shah Ismail (Based On Selimshahname Of İdris-i Bitlisi). *International Journal Of Kurdish Studies*, 6(2), 258-280.
- Çıpa, H. Erdem. (2018). The Making Of Selim: Succession, Legitimacy, And Memory In The Early Modern Ottoman World. *The American Historical Review*, 123(3), 1052–1053.
- Guy, B. (2015). Between The Kānūn Of Qāyrbāy And Ottoman Yasaq: A Note On The Ottomans’ Dynastic Law. *Journal Of Islamic Studies*, 26(1), 1–23.
- Holt, P. M. (1967). *Sultan Selim I And The Sudan*. 8(1), 19-23.
- İnalçık, H. “Selim I”, *EP* (İng.), IX, 127-131.
- Lachman, S. (1986). (أثر اليهود على نقود السلطان سليم الأول في مصر 923هـ/1517م–926هـ/1520م) The Impact Of Jews On The Sultan Selim I Coins In Egypt. *Jews Jews And The Mints Of Islam The Shekel*, XIX (4), 23.
- Lippi, E. (2004). “Born To Rule The World”: An Italian Poet Celebrates The Deeds Of The Sultan Selim I. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 19(1), 87-92.
- Liu Yang, G., Y., Zhou Y., Ma Y., Yang B., Fengmin L., Huanmei, C. Ying, L., Ziwei Y. ve Ling, L. (2020). A Case Study On International Engineering Risk Management Under Bot Model: The Case Of Yavuz Sultan Selim Bridge in Istanbul. *Global Conference On Ecological Environment And Civil Engineering*.
- Mazzaoui, M. (2018). Global Policies of Sultan Selim, *Essays on Islamic Civilization*, Leiden 1976.
- Peri, B. (2020). Yavuz Sultan Selim (1512-1520) And His Imitation Strategies A Case Study Of Four Häfiz Ghazals. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 73(2), 233-251.
- Steidl, A. (1942). Die Wiener Handschrift Des Selimî-Nâme Von Şükrî. *Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes*, 180-233.
- Winter, Mi. (2017). The Conquest Of Syria And Egypt By Sultan Selim I, According To Evliyâ Çelebi. *He Mamluk-Ottoman Transition*, Ed. Stephan Conermann Gül Şen, Göttingen: Bonn University Press, 127-144.

3. KİTAPLAR

3.1. Türkçe

Bu çalışmada Yavuz Sultan Selim konulu Türkçe yazılan kitaplar *siyaset*, *Selim-name*, *edebiyat*, *sanat*, *biyografi*, *vakfiye*, *sefer* gibi anahtar kelimelerle yıllara göre kategorize edilmiştir.

Yavuz Sultan Selim konulu 43 bibliyografya hazırlanmıştır. Edebiyat alanında 13, siyasetname konulu 2, sefer konulu 3 kitap yazılmıştır. Kanunname konulu 2, Alevî-Sünnî/Safevî konulu 1, Selimname konulu 9 kitap hazırlanmıştır. Divan konulu 1, siyaset konulu 5 kitap hazırlanmıştır. Yavuz Sultan Selim konulu ilk kitap 1858 yılında basılmıştır. Bu çalışmada 1858-2021 yılları arasında basılan toplam 82 kitap derlenmiştir.

Yukarıdaki tasnifi yapılan eserlerin künyesi aşağıda alfabetik sıralamaya göre verilmiştir.

Eserlerin Künyesi

- Afyoncu, E. (2012). *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Afyoncu, E. (2017). *Yavuz'un Küpesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ak, C. (2001). *Şair Padişahlar*. Malatya: Kültür Bakanlığı Yay.
- Ali N. T. (2016). *Dîvân-ı Yavuz Sultan Selîm*. İstanbul: Kökler Derneği Yayınları.
- Altın, Ş. (2016). *Aşkın Adı Yavuz-Cariye*. İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Argunşah, M. (1997). *Şükrî-i Bitlisî Selim-name*. Erciyes Üniv. Yay, 347-357.
- Arıcı, M. S. (2008). *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Armağan, M. (2015). *Yavuz Sultan Selim Han*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ayan, D. (2017). *Çoban Baba Efsanesi ve Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aydüz, Z. (2012). *Osmanlı Tarihi-4. II. Beyazıt ve Yavuz Sultan Selim Dönemleri*. İstanbul: Uğurböceği Yayınları.
- Bahadıroğlu, Y. (2015). *Şehzade Selim*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Bahadıroğlu, Y. (2016). *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Bahadıroğlu, Y. (2005). *Mısır'a Doğru*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Banoğlu, N. A. (1945). *Yavuz Sultan Selim Esir Kızlar Arasında*. İstanbul: Vakıf Matbası.
- Baş, E. (2008). *Türk Tarihinde Yavuz Zırhlısının Rolü*. İstanbul: Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı.
- Bayler, A. (2019). *Yavuz Sultan Selim Divanı*. İstanbul: Kökler.
- Bilge, R. (2010). *1514: Yavuz Selim ve Şah İsmail: Türkler, Türkmenler ve Farslar*. İstanbul: Giza.

- Bilgen, A. (2007). *Ada'î-yi Şirazî ve Selim-Nâmesi, (İnceleme- Metin-Çeviri)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bilgin, H. B. (2018). *Efetürk Yavuz Han*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Bostan, H. (2002). *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Ankara.
- Celal, M. (1892). *Sultan Selim-i Sani, Yahut, Muzafferiyet*. İstanbul: Dersaadet.
- Çelebi C. M., Uğur, A. ve Çuhadar, M. (1990). *Selim-Nâme*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Çelebi K. F. A. (2013). *Se'adethâne, Yavuz Sultân Selim Hân ve Kânûnî Sultân Süleymân Hân'ın Gazâları*. (Çev. Er, Ş.), İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları.
- Çibir, Ş. (2015). *Yavuz Sultan Selim-Hizmetkar*. İstanbul: Parola Yayınları.
- Çuhadar, İ. H., (1997). *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr Gelibolulu Mustafa Ali Efendi (Fatih Sultan Mehmed Hanın Vefatından, Yavuz Sultan Selim Hanın Saltanatının Sonuna Kadar)* Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Deliorman, O. (1969). *Hadim-Ül Haremeyn-İş-Şerifeyn Yavuz Sultan Selim Han*. Mihrab Yayınevi.
- Demir, U. (2019). Osmanlı Hilafeti ve Son Abbasi Halifesi III. Mütevekkil (1516-1543), *İslam'da Hilafet Düşüncesi ve Müessesesi: Tarihi Arka Plan ve Gelecek Tasavvuru*, ed. Mustafa S. Küçükaşcı, Ali Satan, Abdulkadir Macit, İstanbul.
- Emecen, F. M. (2016). *Yavuz Sultan Selim* İstanbul: Kapı Yayınları.
- Emecen, F. M. (2010). *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Emecen, F. M. (2011). *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları I: Bayezid-Yavuz-Kanuni*. ISAM Yayını.
- Emecen, F. M. (2013). Hilafetin Devri Meselesi: Şaban-ı Şifai ve Şehrizade Mehmed Said'in Görüşleri Üzerine Yorumlar. *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, haz. F.M. Emecen-İ. Keskin-A. Ahmetbeyoğlu, İstanbul.
- Emecen, F. M. (2016). Yavuz Sultan Selim in Mısır Seferi ve Kudüs Ziyareti Üzerine Notlar. Yavuz Sultan Selim Han ve 500. Yıl Dönümünde Kudüs Sempozyumu, Ankara.
- Emecen, F. M. (2017). Mısır tahtı'l-hükmi'l-Osmanî: et-tetavvürâtî's-siyâsiyye (1517-1798), *Târihi Mısır fî'l-ahdi'l-Osmanî 1517-1914, I-II*. Editör: İhsanoğlu E. İRCİCA Yayını.
- Emecen, F. M. (2018). Cihangirliğin Yeniden İnşası: Sahib-Kıran Sultan Selim Han, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*. Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Editör: Günay N.A.
- Emecen, F. M. (2018). Osmanlı Klasik Çağında Siyaset. Kapı Yayınları
- Emecen, F. M. (2018). Yavuz Sultan Selim'in Doğu Anadolu Siyaseti ve Bitlis. Uluslararası Bitlis Tarihi ve İdris-i Bitlisi Sempozyumu, Bitlis.
- Emecen, F. M. (2019). Yavuz Sultan Selim'in Doğu Anadolu Siyaseti ve İdris-i Bitlisî. *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, Editör: Mehmet İnbaşı, Mehmet Demirtaş. Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.

- Emecen, M. Feridun. (2010). *Yavuz Sultan Selim: Zamanın İskenderi Şarkın Fatih*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Erdem, D. (2009). *İda'nın Merhameti*. İstanbul: Postiga Yayınları.
- Gökmen, G. (2015). *Bârîka Yavuz Sultan Selim'in Farsça Seçme Şiirleri ve Türkçe Tercümeleri*. İstanbul, Büyüyenay.
- Güler, T. (2014). *Cihângîr Tûğlar (Selîmnâme)*. İstanbul: Ötüken.
- Gündüz, T. (2020). *Yavuz Sultan Selim Romanı Bedel Taht-ı Ali Baht-ı Osmani*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Harb, M. (1986). *Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır Seferi*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Horn, P. (1904). *Selim I, Osmanlı Padişahı, Ber-Hasb-i Emr-i Hazret-i Wilhelm-i Sâni İmparator-ı Alman ve Padişah-ı Prus İn Nûsha-i Nefîse-i Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Sultân Selîm Hân-ı Evvel / Bâ-ihtimâm-ı Bende-i Kayserî Paul Horn Müntehab Ez Heft Nûsah-ı Muhtelif*; Sunuş Tahir Nursaçan. Kayseri Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü, Tıpkıbasıma Esas Alınan Baskı: Berlin: Berlin Devlet Matbaası.
- Hüsnü, H. (1889). *Divan-i Yavuz Sultan Selim*. Ankara: Arakel.
- İbn Zünbül, *Vâkı'atü's-Sultân el-Ğavrî ma'a Selîm el-'Osmânî* (nşr. Abdülmün'im Âmir), [baskı yeri yok] 1997 (Edebü'l-harb).
- İbn Zünbül. (1278). *Kitâb-ı Târîhü's-Sultân Selîm Hân B. Es-Sultân Bâyezîd Hân Ma'a Kansûh El-Gavrî Sultânî Mısır ve A'mâlihâ / Telif Eş-Şeyh Ahmed B. Zünbül Er-Remmâl El-Mahallî*. [Kahire] : [Yayl.Y.], H. 1278.
- Jarring, G. (2015). *Yavuz Sultan Selim Han'ın Hatıraları*. İstanbul: Gün Neşriyat.
- Karaca, A. (2020). *Yavuz Sultan Selim'i Anlatmak*. İstanbul: Hamle Yayınevi.
- Kırkıncı, M. (2010). *İslam Birliği ve Yavuz Sultan Selim*. Ankara: Zafer Yayınları.
- Kırlangıç, H. (2001). *İdris-i Bidlisi, Selim Şah-Nâme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kırlangıç, H. (2016). *İdris-i Bidlisi Selim Şah-Name*. Ankara: Hece Yayınları.
- Koçoğlu, Ö. F. (2012). *Mısır Fatih Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Çamlıca.
- Küçükdağ, Y. (1997). *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*. Karapınar Belediyesi.
- Mekki, Ş. ve Neyli, A. (2011). *Yavuz Sultan Selim Emriyle Hazırlanan İbn Arabî Mudafaası*. İstanbul: İlk Harf Yayınevi.
- Mermutlu, B. (2018). *Yavuz Sultan Selim'in Yeni Bulunan Türkçe Bir Şiiri*. (Âb-ı Hayât'ı Aramak Gönül Tekin'e Armağan), Ankara: Yeditepe Yayınevi.
- Mesudi. (2019). *Muhteşem Yavuz Sultan Selim Han*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Nallino, C. A. (2004). Hilafet. ter. Murteza Bedir, *Hilafet Risâleleri, IV*, ed. İsmail Kara, İstanbul.
- Namık, K. (1884). *Teracim-i Ahval-i Yavuz Sultan Selim*. Ahmed Mithad Efendi Matbaası, İstanbul.

- Namık, K. (2015). *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Namık, K. ve Haz. Karadağ, K., Harman, Ö.F. (1973). *Evrak-ı Perişan*. Tercüman 1001 Temel Eser.
- Namık, K. ve Hazırlayan. Erkan, Kemal (2013). *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Ömer Efendi, Câbî ve Beyhan, M. A. (2003). *Câbî Târihi: Târih-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-i Sânî: Tahlîl ve Tenkidli Metin*. Ankara: Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özdamarlar, M. (2017). *Eğlenceli Tarih Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Eğlenceli Bilgi.
- Özdeş, O. (1969). *Yavuz'un Pençesi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Öztuna, Y. (1964). *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi, 5: Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Öztuna, Y. (2006). *Yavuz Sultan Selim*. Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Pala, İ. (2016). *Şah ve Sultan*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sarı, İ. (2016). *Yavuz Sultan Selim Han*. Net Medya Yayıncılık- E Kitap.
- Senemoğlu, Y. (1973). *Haydar Çelebi Ruznamesi*. Tercüman Yayınları.
- Sözmez, S. İ. (2010). *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Akvaryum Yayınları.
- Subaşı, E. (2010). *Cihan Padişahı Yavuz Sultan Selim*. Mavi Lale Yayınları, İstanbul.
- Şimşirgil, A. (2013). *Kayı 3: Haremeyn Hizmetinde Yavuz*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Şükrî, Y. (1343). *Târîh-i Âlem-Ârâ-yı Safevî*. İntişârât-ı İttılââ.
- Tansel, S. (1969). *Yavuz Sultan Selim*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim, British Museum, dresten, saecsesche landesbibliothek
- Tarlan, N. A. (1946). *Yavuz Sultan Selim Divanı*. Türk Klasikleri Serisi: 8, Ahmet Halit Kitabevi.
- Tiryakioğlu, O. (2016). *Yavuz*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Topdemir R. ve Gerger, M. E. (2015). *Şiir ve Belgelerle Hadimü'l-Haremeyn Padişah-ı Cihan Yavuz Sultan Selim Han*. İstanbul: Gerger Yayınları.
- Tulun, A. (2009). *İki Hükümdar Bir Kadın*. Astrea, İstanbul.
- Tuncer, H. (1987). *Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi*. Ankara: Tarım Orman ve Köyleri Bakanlığı Yay.
- Turhan, Osman. Çizer: Akman, Yüksel. (2013). *Mısır Fatihi Yavuz Sultan Selim, İstanbul: Çamlıca Basım Yayınevi*.
- Tülbentçi, F. F. (2008). *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Uğur, A. (1985). *The Reign Of Sultan Selim I in The Light Of The Selim-Nâme Literature*. Klaus Schwarz.
- Uğur, A. (1995). *Şükri-i Bitlisi Selimname*. İstanbul: Isis.
- Uğur, A. (2001). *Yavuz Sultan Selim'in Siyasi ve Askeri Hayatı*. MEB Yayını.

- Uğur, A. ve Çuhadar M. (1990). *Celâlzâde Mustafa, Selim-Nâme*. Kültür Bakanlığı Yay.
- Uğur, A. (1992). *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri 1992.
- Uğur, A., Çuhadar, M. ve Gül, A. (1992). *Şükri-i Bitlisi Selimname*. İstanbul: İsis.
- Uğur, A., Gül, A., Çuhadar, M. (2006). *Kitabü't Tarih-i Künhü'l Ahbar Gelibolulu Mustafa Ali Efendi*. Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Vasfi, Ş. (1891). *Barika. Yavuz Sultan Selim'in Farisî Eş'arıyle Tercümeleri. Mütercimi, Şeyh Vasfi*. Şirket-i Mürettebiyye Matbaası.
- Yıldırım, R. (2016). Yavuz Sultan Selim Divanı: Divan-ı Selimi. *Kayseri Organize Sanayi Bölgesi*.
- Yılmaz, M. (2009). *Cihangir Sultan: Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Elit Kültür.
- Yumurtacı, Ş. (2017). *Yavuz Sultan Selim ve Alevilik*. İstanbul: Pergole.
- Yücel, Y. ve Pulaha, S. (1995). *I. Selim Kanunnâmesi (Tirana ve Leningrad Nüshaları, 1512-1520)*. Türk Tarih Kurumu.
- Yücel, Y. ve Sevim, A. (1991). *Osmanlı Klâsik Döneminin Üç Hükümdarı: Fatih, Yavuz, Kanuni*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

3.2. İngilizce Kitaplar

Eserlerin Künyesi

- Akçe, F. (2015). *Sultan Selim I: The Conqueror Of The East Paperback*, İstanbul: Işık Yayıncılık.
- Horn, P. (1904). *Ber-Hasb-i Emr-i Hazret-i Wilhelm-i Sâni İmparator-ı Alman ve Padişah-ı Prus İn Nüsha-i Nefîse-i Divân-ı Belâgat-Unvân-ı Sultân Selîm Hân-ı Evvel / Bâ-ihtimâm-ı Bende-i Kayserî Paul Horn Müntehab Ez Heft Nüsah-ı Muh-telifi*. Matbaa-i Devletî Der Şehr-i Şehîr-i Berlin Pâyitaht-ı Alman, Berlin.
- Lippi, E. (2004). Born To Rule The World: An Italian Poet Celebrates The Deeds Of The Sultan Selim I. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 19(1), 87-92.
- Weil, Gustav. (1866). *Geschichte Der İslamischen Völker Von Mohammed Bis Zur Zeit Des Sultan Selim Von Gustav Weil*. Rieger.

4. FİLM, VIDEO, BELGESEL

- Anatolia Movies (2018). Cihan Padişahi Yavuz Sultan Selim Han Belgeseli. https://www.youtube.com/Watch?V=D2_6k_4tt81
- Ekmel Yayıncılık. (2018). Yavuz Sultan Selim Han Belgeseli. <https://www.youtube.com/Watch?V=8upflejo0ta>
- İtibar Haber. (2012). Yavuz Sultan Selim Belgeseli. <https://www.youtube.com/Watch?V=4uaqgn5lbu4>

- Yönetmen: Egeli, Münir Hayri. (1951). *Yavuz Sultan Selim ve Yeniçeri Hasan (1951)*. <https://www.imdb.com/Title/Tt0318188/>
- Ayanoglu, Sami. (1952, Ekim 27). *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor* [Dram, Tarihi]. <https://www.tsa.org.tr/Tr/Film/Filmgoster/5556/Yavuz-Sultan-Selim-Agliyor>
- Şah Hatayi-Sultan Selim Sempozyumu 1.Bölüm. (2012). <https://www.dailymotion.com/Video/Xyz4v4>
- Yavuz Sultan Selim-Çaldıran Savaşı-Memlûklerin Yıkılışı-Mısır'ın Fethi*(2020) https://www.youtube.com/watch?v=_U7dvtbdrog
- Dua Fm. (2012).Yavuz Sultan Selim Han Fakirin Rüyası*, <https://www.youtube.com/watch?v=Mrcc9a9xn-Q>
- Trt Anaokulu. (2013). *Yavuz Sultan Selim Çizgi Film*. <https://www.dailymotion.com/Video/X1whkfe>
- Kayaalp, Yusuf. (2018). *Yavuz Sultan Selim'in Hayatı*. <https://www.youtube.com/watch?v=7njfjuhiaio>
- Osmanlı Tarihi. (2015). *Yavuz Sultan Selim*. https://www.youtube.com/watch?v=Ps_Dfgixbiu
- Semerikand Tv Fan. (2018). *Yavuz Sultan Selim'in Hayatı*. <https://www.youtube.com/watch?v=Qmqf5asyuz0>
11. Osmanlı Tarihi. (2015). *Osmanlı Tarihi-Yavuz Sultan Selim'in Hayatı*. https://www.youtube.com/watch?v=Ps_Dfgixbiu

Bu mütevazı çalışmada Yavuz Sultan Selim konulu toplam 281 adet eser derlenmiştir. Bu eserlerin 44'ü lisansüstü çalışmalardır. Bu çalışmaların 39'u Türkiye üniversitelerinde hazırlanmış olup, çalışmalardan 1'i İngilizce, 38'i se Türkçe'dir. Türkçe çalışmaların 7'si doktora, 31'i yüksek lisans olmak üzere toplam da 38 adet tez hazırlanmıştır. Yabancı dilde hazırlanan tezlerin 1'i Türkiye'de olmak üzere toplam 6 tanedir. Bunlardan 1'i yüksek lisans ve Türkiye'de, 5'i yurt dışında doktora tezi olarak toplamda 123 adet makale hazırlanmıştır. Bu makalelerin 14'ü yabancı dilde, 109'u ise Türkçe'dir. Yavuz Sultan Selim konulu 100 kitap mevcuttur. Bu kitapların 4'ü yabancı dilde olup, 96 adeti Türkçe'dir. 13 adet film, video, belgesel yapılmıştır. Bunlar Yavuz Sultan Selim'in biyografisini konu almaktadır. Videoların künyeleriyle birlikte erişim adresleri de verilmiştir.

Birinci Bölüm Kaynakçası:

- ACAROĞLU, T. (1961), Bibliyografya Nedir?, *Türk Kütüphaneciliği*, 10(3-4), 135-140.
- DURMUŞ, İ. (2002), Kitabiyat, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26, 83-85.
- KAHRAMAN, A. (2002), Kitabiyat Türk Edebiyatı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26, 87-89.
- KANAR, M. (1993), Victor Chauvin, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7, 519.
- KARAARSLAN, N. (2000), İbn'ün Nedim, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21, 171-173.
- KUTLUER, İ. (2002), Keşfü'z Zünun, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 25, 321-322.
- NOELLE MALCLES, L., LHERITIÉR, A. (2003), *Batı'da ve Türkiye'de Kaynakça Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- PROCHAZKA, G. (2012), Turkologischer Anzeiger, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41, 427-428.
- SEFERCİOĞLU, N. (1995), Türk Dünyasında Bibliyografik Denetleme, *Türk Kütüphaneciliği*, 9, 42-48.
- SOLAK, F. (2007), *Türkistan ve Kafkasya Bibliyografyası Tezler Kitaplar ve Makaleler*, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları.

Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 118

